Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

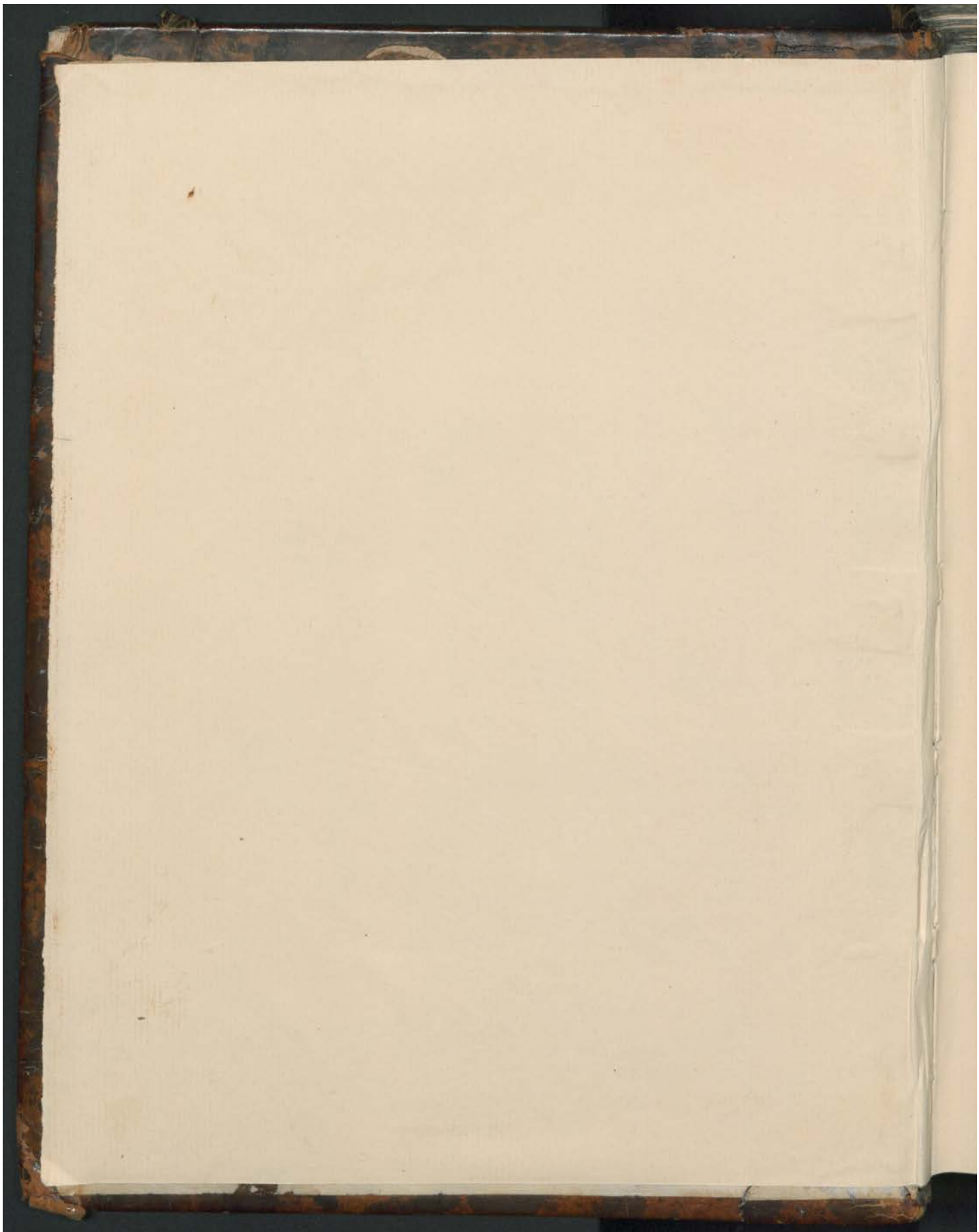

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

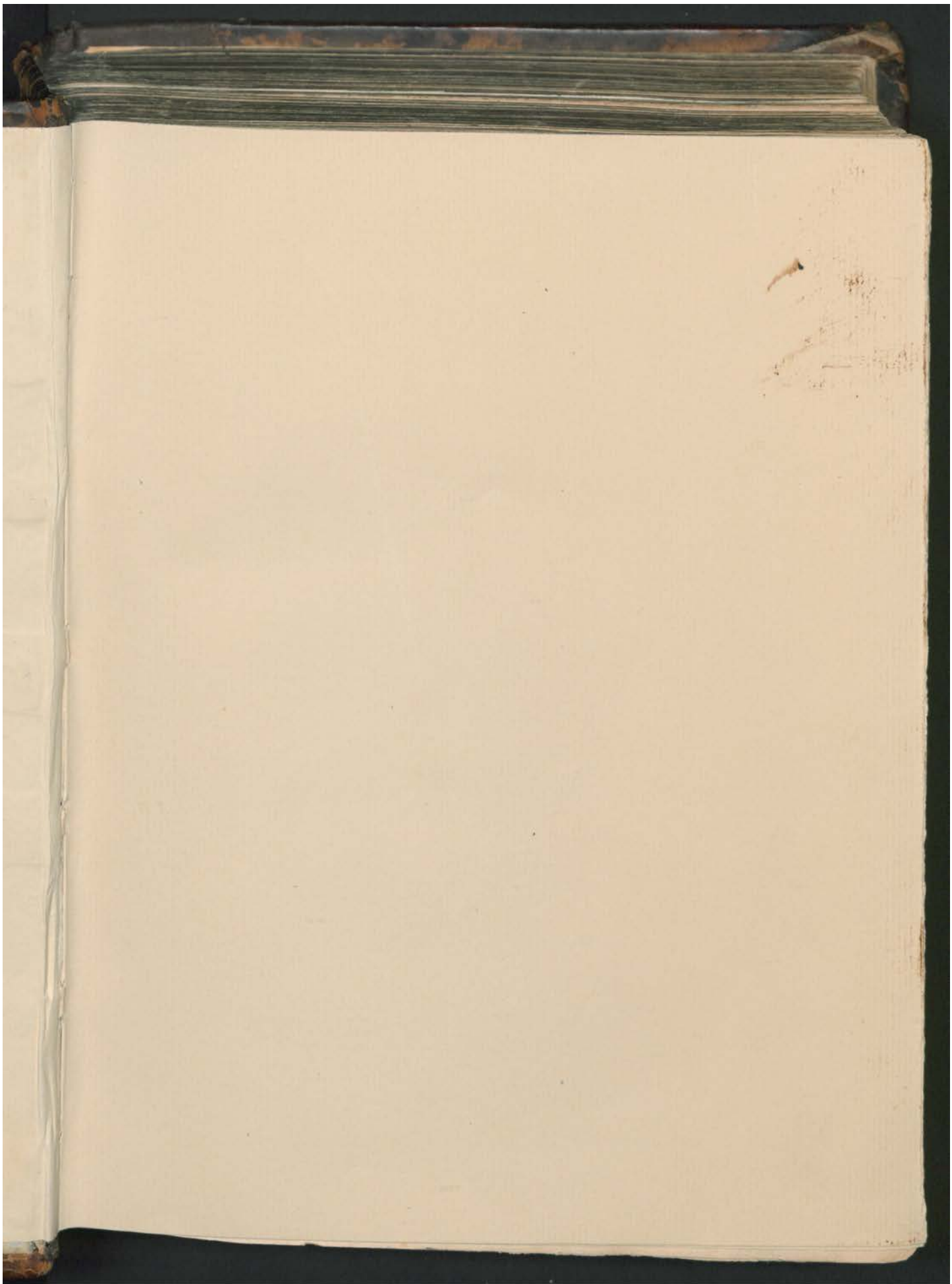

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

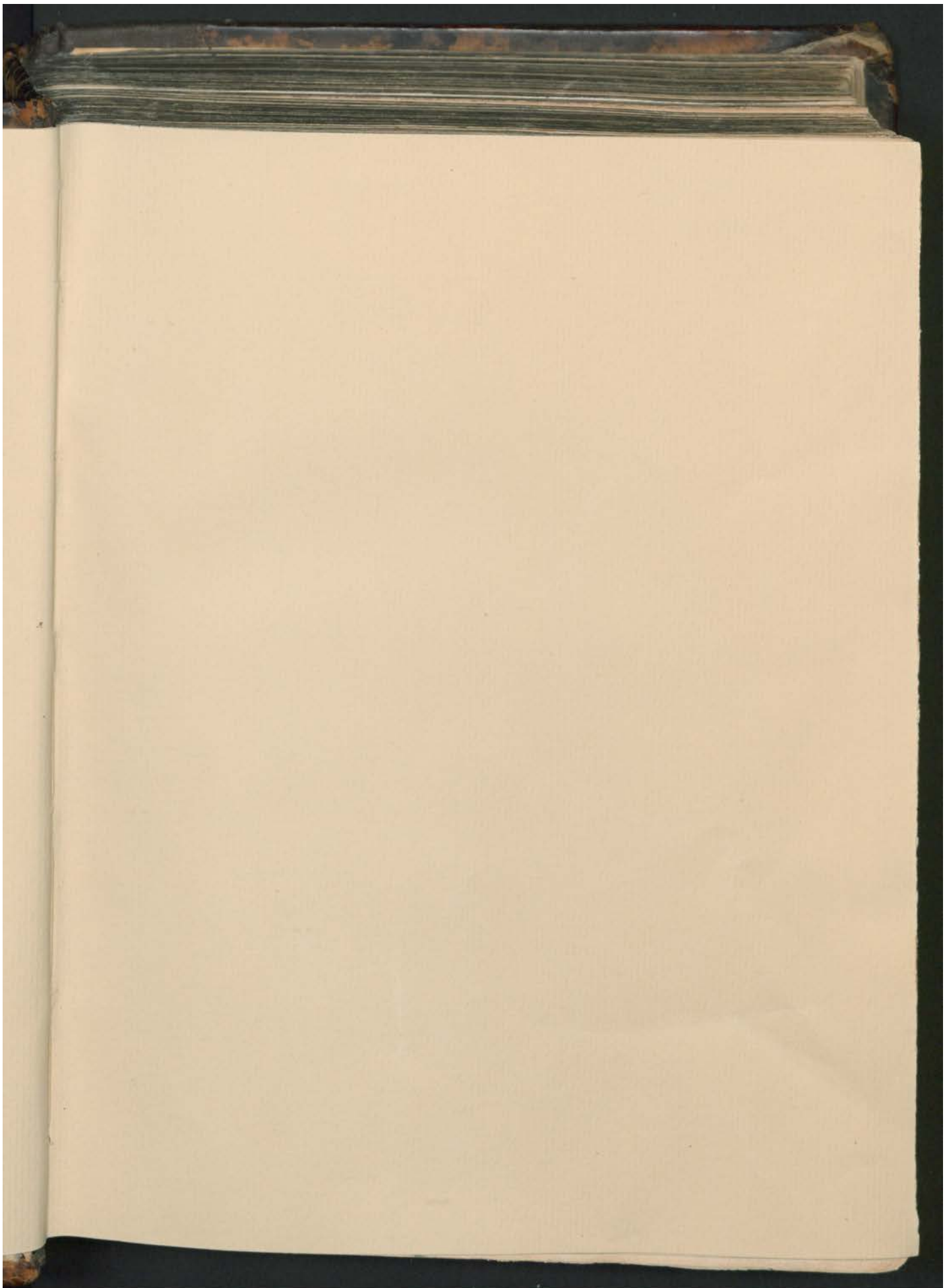

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

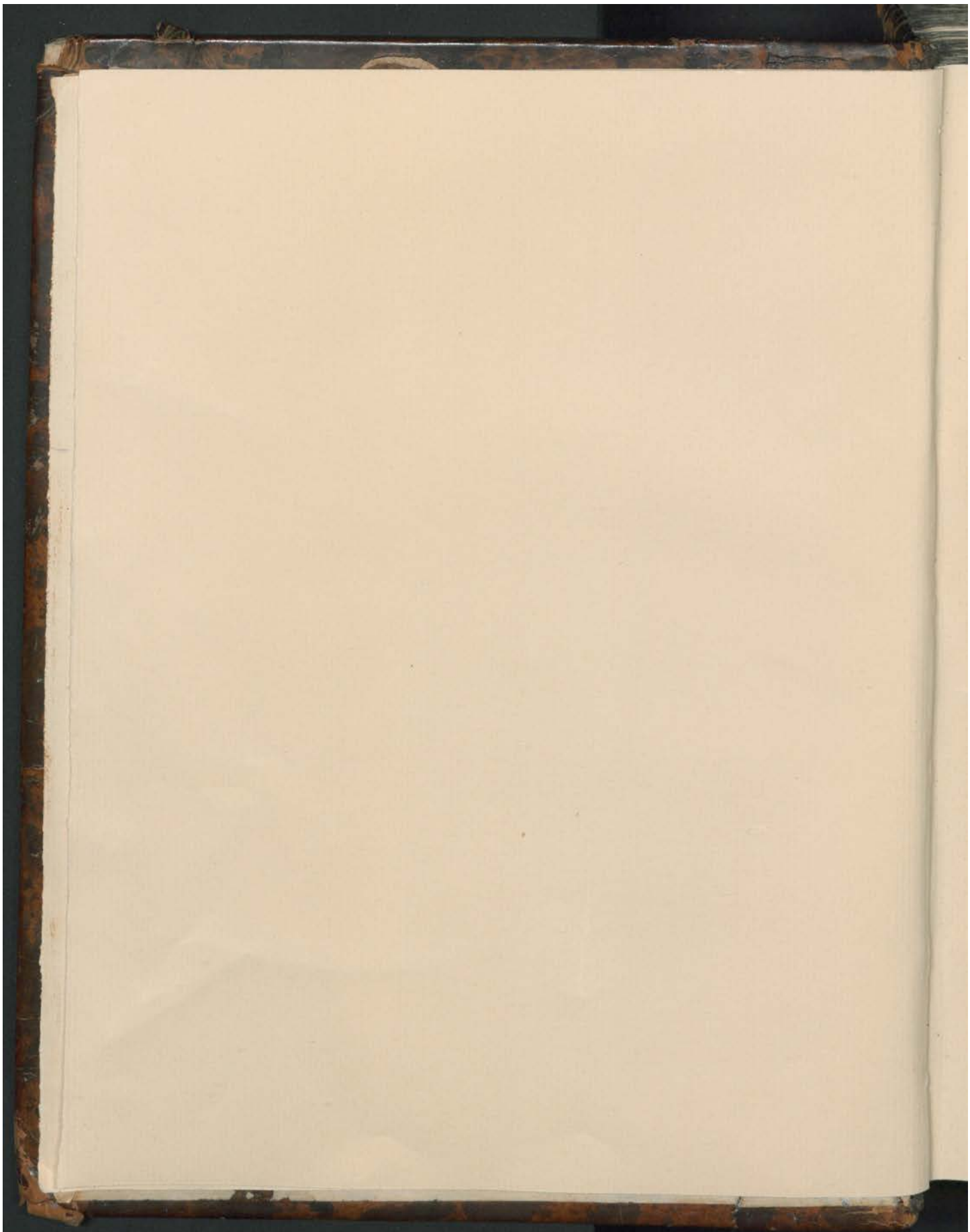

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Boekbanden
1790 C 107

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

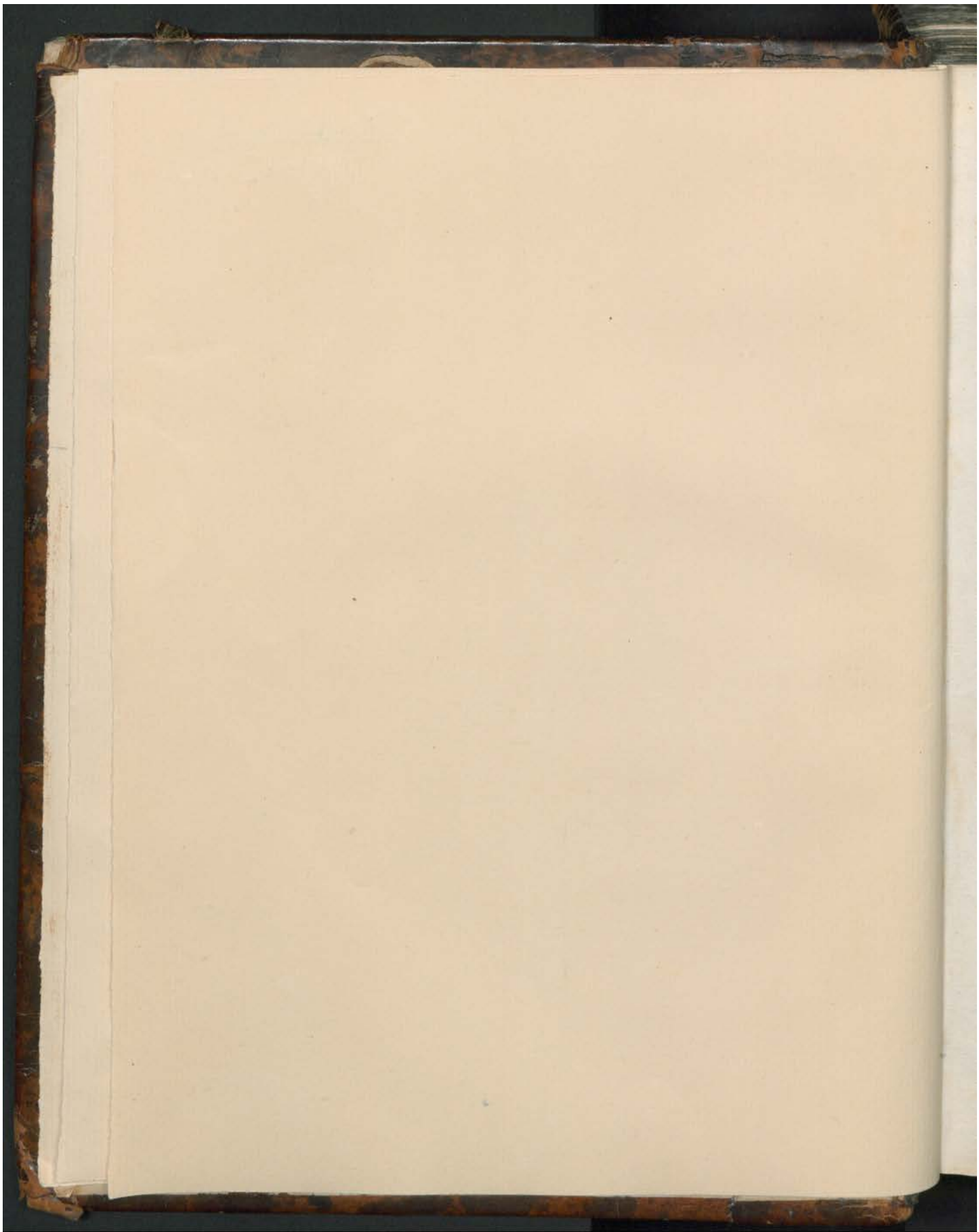

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

BENEDICTUS DE SPINOZA.

Dit is de ſchaduw van SPINOZA's zienlijk beelt,
Daar 't gladde koper geen ſieraat meer aan kon geven;
Maar zijn GEZEGENT brein, zoo rijk hem meêgedeelt,
Doet in zijn SCHRIFTEN hem aanſchouwen naar het leven.
Wie oit BEGEERTE TOT DE WYSHEIT heeft gehad,
Hier was die zuiver en op 't ſnedigſte gevat.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

De Nagelate

SCHRIFTEN

van

B. D. S.

Als

ZEDEKUNST,
STAATKUNDE,
VERBETERING van 't Verſtant,
BRIEVEN en ANTWOORDEN.

Uit verſcheide Talen in de Nederlandſche gebragt.

Gedrukt in 't Jaar M. DC. LXXVII.

1677

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE 'S HAGE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VOORREEDEN.

SChoon de Geſchriften, in dit boek begrepen, ten meeſtendeel onvolmaakt, veel minder van de Schrijver overgezien, beſchaaft en verbetert zijn, zo heeft men echter niet ondienſtig geoordeelt de zelfden in 't licht te geven, dewijl zy niet weinig nut aan de geletterde Werrelt, en geen kleine kennis aan de weetgierige Lezer zullen toebrengen, die, zich met geen waarſchijnelijkheit, of gezach vernoegende, bondige redenen, en onfeilbare waarheden begeert.

En hoewel het voor een boek, in 't welk het geen, dat daar in is begrepen, meetkunſtiglijk betoogt word, (gelijk in een groot gedeelte van dit Werk is geſchied) van geen groot belang is, dat men weet van wie de Schrijver is geſproten, en hoedanig zijn leven heeft geweeſt; (wat regel van te leven hy gevolgt heeft blijkt genoechſaam uit zijn Schriften) zo hebben wy echter goet geacht, dit weinige, voor zo veel zijn leven betreft, van hem te zeggen: Dat hy, van zijn kintsheit af, zich in de letteren geoeffent, en in zijn jongelingſchap veel jaren lang voornamelijk in de Godgeleertheit bezich geweeſt, en, nu die ouderdom bereikt hebbende, daar in het verſtant rijp en bequaam is om de natuur der dingen na te

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vorſchen, zich tot de Wijsbegeerte overgegeven heeft; doch dat hy, noch van zijn Meeſters, noch van de Schrijvers dezer wetenſchappen volle vernoeging ontfangende, en van een brandende begeerte tot te weten aangedreven, beſloten heeft zelf te beproeven wat hy daar in zou vermogen; daar toe de Geſchriften van de vermaarde Heer, Renatus Deskartes, de welken in die tijt hem voorquamen, grotelijks dienſtig zijn geweeſt. Hy dan, zich van alle werreltſche beſlommeringen en bekommerniſſen, die gemenelijk aan 't onderzoek der waarheit hinderen, ontſlaande, heeft, om te minder in zijn beſpiegelingen, door zijn gemene vrienden, geſteurt te worden, zijn geboorteſtat Amſterdam verlaten, en, verre van zijn bekenden, eerſt te Rijnsburg, daar na te Voorburg, en eindelijk in 's Gravenhage, zijn woonſteê genomen, in welke leſte plaats hy in dit jaar 1677. op d'eenëntwintigſte van Februarius, ruim vierënveertig jaren out zijnde, aan zekere ziekte, de Tering genoemt, overleden is. Hy heeft, behalven zijn gewone bezigheit in de wetenſchappen, zijn bezondere oeffening in de Gezichtkunde, en in 't ſlijpen van Vergrootglazen en Verrekijkers genomen; daar in hy grote ervarentheit had getoont, en daar af men, zo de doot hem niet wechgerukt had, groter blijken had mogen verwachten. En hoewel hy zich (om zo te ſpreken) van alle de werrelt afgetrokken had, zo is hy echter, uit oorzaak van

zijn

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn geleertheit, en groot verſtant, aan zeer veel lieden bekent geworden, gelijk uit de Brieven, aan hem geſchreven, en van hem beantwoord, klarelijk blijkt.

Hy heeft zijn meeſte tijt in de naſpeuring van de natuur der dingen, en in het geen, dat hy uitgevonden had, in ordening te ſtellen, om het zelfde aan andere menſchen deelächtig te maken, beſteed, en zeer weinig tot uitſpanning, en om de geeſt te verfriſſchen, gebruikt. Zijn brandende yver tot d'uitvinding der waarheit is zo overmatiglijk groot geweeſt, dat hy, volgens de getuigenis der gener, daar hy by woonde, in drie achteréénvolgende maanden niet buiten zijn huis geweeſt is: ja hy, om daar in naar zijn begeerte te mogen, en te konnen voortgaan, heeft niet goetgevonden zelfs het ampt van Profeſſor, of Hoogleeraar in d'Akademie, of hoge School te Heidelberg, van de deurluchtigſte en hooggebore Keurvorſt en Paltsgraaf hem opgedragen, aan te nemen; gelijk uit de drie- en vierënvijftigſte Brief te zien is.

Uit deze zijn zucht tot waarheit, en grote naerſtigheit in 't onderzoek der zelfde zijn voor veel jaren voortgekomen, *het eerſte en tweede Boek van Renatus Deskartes Beginſelen der Wijsbegeerte, volgens een meetkundige Ordening geſchikt en betoogt*; gelijk ook *zijn overnatuurkundige Gedachten*, en voor weinig jaren zijn *Tractatus Theologico-Politicus*, of *Godgeleerde ſtaatkundige Verhandeling*, daar in zeer veel diepe en aanmerkelijke dingen, die de Godgeleertheit, en de hei-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lige Schrift, en daar beneffens de ware gronden van een gemene Staat aangaan, verhandelt worden.

Uit de zelfde zucht en naerſtigheit zijn ook alle de Geſchriften geſproten, die in dit boek begrepen zijn, en de welken wy hier, onder de Tytel der *Schriften van* B. D. S. enz. aan de Lezer meêdeelen. Dit is 't alles, dat, van enige waarde zijnde, wy uit zijn nagelate papieren, en uit enige afſchriften, onder zijn vrienden en bekenden beruſtende, te zamen hebben konnen rapen. 't Is gelooffelijk dat 'er by d' een, of by d' ander noch wel iets van onze Schrijver beruſt, 't welk hier niet gevonden zal worden: maar men vertrout ook dat daar in niets bevat zal wezen, 't welk de Lezer hier niet meermalen gezegt zal vinden; 't en waar miſſchien een klein Geſchrift van de Regenboog, 't welk hy, gelijk men weet, gemaakt heeft, en dat, zo hy 't niet verbrant heeft, gelijk gelooft word, noch by d' een, of d' ander, zonder dat men weet by wie, beruſt.

De naam van onze Schrijver is op de Tijtel, en elders alleenlijk met de voorſte letteren daar af uitgedrukt; 't welk om geen andere reden is gedaan, dan om dat hy, weinig tijts voor zijn overlijden, uitdrukkelijk begeert heeft dat men zijn naam niet voor zijn Zedekunſt, die hy beval te doen drukken, zou ſtellen, zonder echter reden daar af te geven, de welke, naar onz oordeel, geen andere heeft geweeſt, dan dat hy niet gewilt heeft dat zijn wetenſchap naar zijn naam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

naam genoemt zou worden: dewijl hy, in 't Aanhangſel van 't vierde deel zijner Zedekunſt, in 't vijfentwintigſte Hooftdeel, zegt, dat de genen, die anderen met raat en daat begeren te helpen, om gezamentlijk het opperſte Goet te genieten, niet zullen trachten dat hun wetenſchap uit hen haar benaming heeft; en dewijl hy zelf, in het darde deel van de zelfde Zedekunſt, in de Verklaring van de Roemzucht, (pag. 179.) de genen, die zulks doen, niet donkerlijk voor roemzuchtigen verdacht maakt.

Wat deze zijn Geſchriften aangaat, de Zedekunſt alleen, die verre het voornaamſte van alle d' anderen is, kan voor een voltooit en voltrokke werk geacht worden, hoewel 'er echter de Voorreeden van 't eerſte deel ontbreekt: van 't welk men alleenlijk dit zal zeggen, dat de Schrijver dit zelfde in vijf deelen gedeelt en onderſcheiden heeft. In 't eerſte handelt hy *van God*; in het tweede *van de menſchelijke Ziel*; in het darde *van de natuur en oorſprong der Hartstochten*; in 't vierde *van de menſchelijke Dienſtbaarheit*, gelijk ook van de Regel en Maat van te leven, en van der menſchen goet en quaat; en in 't vijfde eindelijk *van 't vermogen des Verſtants*, of *van de menſchelijke Vrijheit*, mitsgaders van d' Eeuwigdurentheit der Ziel.

In 't eerſte deel word, zo veel God aangaat, betoogt:

I. *Dat hy nootzakelijk wezentlijk is.* 11 Voorſt: 3we.

II. *Dat hy enig is.* 14 Voorſt: 3we. 39 B:

III. *Dat*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

III. *Dat hy uit de nootzakelijkheit van zijn natuur is, en werkt.* 17/25 Voorst: Inz.

IV. *Dat hy een vrije oorzaak aller dingen is, en dat alle dingen in hem zijn, en in dier voegen van hem afhangen, dat zy zonder hem niet konnen zijn, noch bevat worden.* 28 Voorst: Inz. x 32/33/35. Voorst: Inz.

V. Eindelijk „x *dat alle dingen van God voorbepaalt zijn, niet uit vrijheit van wil, of uit volstrekt welbehagen, maar uit zijn volstrekte natuur, of onëindig vermogen.*

Wat de zwarigheden aangaat, die van enigen tegen zijn *Tractatus Theologico-Politicus*, of *Godgeleerde staatkundige Verhandeling* voortgebracht zijn, te weten, dat de Schrijver God en de natuur te zamen smelt, of voor een en de zelfde (gelijk zy voorgeeven) neemt, en een nootschikkelijke nootzakelijkheit aller dingen en werkingen stelt; hy antwoord op d' eerste in d' eenëntwintigste brief aan de Heer H. Oldenburg in dezer voegen: *Ik stel dat God d' inblijvende oorzaak aller dingen, (gelijk men zegt) en niet d' overgaande is. Ik zeg en bevestig, met Paulus, en misschien ook met alle d' oude Wijsbegerigen, hoewel op een andere wijze, ja ik zou ook darren zeggen met alle d' oude Hebreen, voor zo veel men uit enige overleveringen, hoewel op veel wijzen vervalscht, kan bevatten; dat alle dingen in God zijn, en in God bewogen worden.*

Voorts, op de tweede zwarigheit antwoord hy in de drieëntwintigste Brief aan de zelfde Heer, H. Oldenburg. *Ik zal hier met weinig woorden verklaren op*

welke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

welke wijze ik een nootſchikkelijke nootzakelijkheit aller dingen en werkingen ſtel. Ik onderwerp God geenſins het noot-lot, maar ik bevat dat alle dingen, door een onvermijdelijke nootzakelijkheit, uit Gods natuur volgen, op de zelfde wijze, als zy alle bevatten dat uit de natuur van God zelf volgt, dat God zich zelf verſtaat. Warelijk, niemant ontkent dat dit nootzakelijk uit de goddelijke natuur volgt: en echter bevat niemant dat God door enig nootlot gedwongen word, maar dat hy gantſch vrijelijk, hoewel nootzakelijk, zich zelf verſtaat. Wijders, deze onvermijdelijke nootzakelijkheit der dingen neemt noch de goddelijke, noch de menſchelijke wetten wech. Want zelfs de zedige leerſtukken, 't zy dat zy de vorm van wet, of van recht van God ontfangen, of niet, zijn echter goddelijk en heilſaam: en 't zy wy het goet, 't welk uit de deucht, en goddelijke liefde volgt, van God, als de Rechter, ontfangen, of dat het uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur uitvloeit; het zal daaröm niet meer, of min te begeren zijn. In tegendeel, het quaat, 't welk uit bedorve werkingen en hartstochten volgt, zal daaröm, om dat het nootzakelijk uit de zelfden volgt, niet minder zijn te vrezen. Eindelijk, 't zy wy de dingen, die wy doen, nootzakelijk, of gebeurelijk doen, wy worden echter door hoop en vrees geleid.

Deze nootſchikkelijke nootzakelijkheit der dingen, en dat zy door oorzaken tot te wezen, en te werken bepaalt worden, welke oorzaken ook van andere oorzaken tot te wezen, en te werken bepaalt zijn, en deze weêr van anderen, en dus tot God

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

(d' eerſte oorzaak van alles, en die veröorzaakt, en niet veroorzaakt word) voortgaan, gelijk onze Schrijver in de zes- zeven- acht- en negenëntwintigſte Voorſtellingen van 't eerſte deel zijner Zedekunſt betoogt, is van de zeer voortreffelijke Hiſtorieſchrijver en Dichter, P. C. Hooft, in zijn leven Droſt van Muiden, Virgilius gedicht, *Fœlix qui potuit, &c.* uitbreidende, zo krachtiglijk uitgedrukt, dat ik dienſtig geacht heb het zelfde hier in te voegen, gelijk volgt:

Gelukkigh, die d' oorzaeken van de dingen
Verſtaet; en hoe zy vaſt zijn onderlingen
Geſchaekelt zulks, dat geene leventheên
(God uytgezeit) oyt iet van zelve deên,
Oft leên; maar al, door ander' oorzaeks dringen.

Door oorzaeks kracht, men al wat ſchiedt ziet drijven.
Waer die te ſlaeuw, geen' werking zouw beklijven;
En oorzaek zijn geen' oorzaek. Wat gewracht
Ter werreldt wordt, is dan te weegh gebracht,
Door kracht zoo groot, dat het niet nae kan blijven.

Elk' oorzaek heeft haer' moeder oorzaek weder.
't Gaet al zoo 't moet; en daelt van Gode neder.
Zijn goedtheid wijs en maghtig, is de bron,
Daar 't al uit vloeyt, als ſtraelen uit de Zon.
Hy kon, en zouw, waer 't nutſt, ons helpen reder.

Wat dit aangaat, dat, als men ſtelt dat God volſtrektelijk d' oorzaak van alles is, of dat alles nootzakelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kelijk van God uitvloeit, dan ſchijnt te volgen, dat God ook d' oorzaak van de zonde, en van 't quaat geſtelt word; hier op, en op 't geen, dat daar aan behoort, antwoord onze Schrijver in de twee- vier- en zesendartigſte brieven: behalven dat klaar en openbaar is, dat, zo veel deze zaak betreft, tuſſchen dit, dat alles nootzakelijk van God uitvloeit, en dat alles door een eeuwig beſluit van God bepaalt en gevoorſchikt is, ('t welk van veel Chriſtenen niet alleenlijk gelooft, maar als een nootzakelijke waarheit beweert en verdedigt word) gantſchelijk geen verſchil kan wezen.

Boven de voorgedachte zwarigheden word noch deze voortgebracht, dat de Schrijver een geheel andere regel en maat van te leven, en, voor zo veel het opperſte goet der menſchen betreft, gantſchelijk iets anders ſtelt, dan van Chriſtus, onze Zaligmaker, en van zijn Apoſtelen in de heilige Schrift geleert en onderwezen word. Om deze zwarigheit ook wech te nemen, zal verëiſcht zijn dat men 't gevoelen van onze Schrijver, deze zaak aangaande, vertoont, en vervolgens aanwijſt dat het zelfde niet van 't geen verſchilt, 't welk de Heer Chriſtus, en zijn Apoſtelen daar af leren en onderwijzen. Onze Schrijver dan handelt hier af (gelijk alreê gezegt is) in 't vierde deel van zijn Zedekunſt, en tracht in de zes- en zevenëntwintigſte Voorſtellingen van dit deel te betogen, dat de ziel, voor zo veel zy reden gebruikt, dit alleen nut

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voor zich oordeelt, 't welk tot verſtaan dienſtig is, en dat quaat, 't welk beletten kan dat wy verſtaan: gelijk ook, [a] dat het deucht is, de zaken zuiver verſtandelijk, of evenmatiglijk te bevatten, en dat uit de zelfde bevattingen te werken volkomentlijk uit deucht te werken is. Voorts leid hy hier van af, [b] dat, dewijl God het opperſte is, 't welk van de ziel verſtaan kan worden, de kennis van God het opperſte goet der ziel, en God te kennen d'opperſte deucht der ziel is. Hy paſt wijders al 't geen, dat wy begeren en werken, van 't welk wy oorzaak zijn, voor zo veel wy Godt kennen, op de Godsdienſt toe. Maar de begeerte, die hier uit voortkoomt, dat wy naar 't beleit van de reden leven, noemt hy godvruchtigheit. Hy noemt de begeerte, door de welk de menſch, die naar 't beleid van de reden leeft, verplicht is d'anderen door vrientſchap aan zich te voegen, eerlijk; gelijk ook het geen, dat van de menſchen, die naar 't beleit van de reden leven, geprezen word: in tegendeel, dat ſchandelijk, 't welk ſtrijdig is tot vrientſchap te verkrijgen.

a 23 en 24. *Voorſtelling van 't vierde deel.*

b 28. *Voorſt. 4. deel.*

Wijders, hy toont [d] dat de menſchen, voor zo veel zy naar 't beleit van de reden leven, alleenlijk altijt in natuur (te weten, zo veel het verſtant, de wil, begeerte, en andere hartstochten aangaat) overëenkomen: [c] Dat zy het goet, 't welk zy voor zich betrachten, ook voor d'andere menſchen begeren, en zo veel te meer, als zy groter kennis van God hebben: [f] Dat zy, zo veel als hen mogelijk is, pogen eens anders haat, gramſchap,

d 35. *Voorſt. 4. deel.*

c 37. *Voorſt. 4. deel.*

f 46. *Voorſt. 4. deel.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſchap, verſmading, enz. tot hen, met liefde, of edelmoedigheit daarëntegen te vergelden.

Hy zegt daar beneffens, zo veel dit leſte aangaat, [g] dat uit de bepalingen, die hy van liefde en verſtant gegeven heeft, klarelijk volgt, dat de genen, die de haat door liefde pogen te verwinnen, met vrolijkheit en veiligheit ſtrijden, dat zy zo lichtelijk veel menſchen, als een enige wederſtaan, en d'onderſtant van 't geval zeer weinig van noden hebben; en eindelijk dat de genen, die zy verwinnen, blijdelijk wijken, niet uit gebrek, maar door vermeerdering van krachten. Voorts ſpreekt hy [h] van 't onderſcheit, 't welk tuſſchen een menſch is, die alleenlijk van hartstocht, of waan geleid word, en een ander, die de reden tot zijn geleide heeft, en zegt, dat d'eerſte, 't zy hy wil, of niet, het geen doet, daar af hy meeſt onkundig is; maar dat de leſte niemant, dan zich zelf, onderworpen is, en alleenlijk die dingen doet, de welken hy de voornaamſten in 't leven kent te wezen, en die hy dieshalven meeſt begeert; om 't welk hy ook d'eerſte een ſlaaf, en de leſte vry noemt.

[g] *Byvoegſ. 46. Voorſt. 4. deel.*

[h] *Byvoegſ. 66. Voorſt. 4. deel.*

Hy toont wijders van dusdanige vrije menſchen, onder andere dingen, [i] dat hun deucht even groot is in de gevarelijkheden te mijden, als in hen te verwinnen:

[i] *69. Voorſt. 4. deel.*

[k] Dat zy alleen dankbaar tegen malkander zijn:

[k] *71. Voorſt. 4. deel.*

[l] Dat zy nooit door bedroch, maar getrouwelijk handelen.

[l] *72. Voorſt. 4. deel.*

[m] Dat zy meer vry zijn in een Staat, daar in men naar

[m] *73. Voorſtelling. 4. deel.*

naar 't gemeen beſluit leeft, dan in d'eenzaamheit, daar zy zich zelven alleen gehoorzamen.

n *Byvoegſ. Voorſt. 73.*

[n] Hy paſt alle deze dingen, die hy van de ware vryheit toont, tot de vroomheit toe, en zegt, dat een vroom man niemant haat, op niemant vergramt word, niemant benijd, zich tegen niemant kant, niemant verſmaad, en geenſins verwaant word.

In 't vijfde deel van zijn Zedekunſt poogt hy te tonen, dat wy door 't verſtant, of door de zuiver verſtandelijke en evenmatige kennis, die men van God, en van de dingen verkrijgt, de quade hartstochten verwint, en dat daar uit [o] d'opperſte geruſtheit, die 'er in de ziel kan wezen, te voorſchijn koomt; en ook [p] Gods liefde, die eeuwig is: en eindelijk [q] dat in deze beſtandige en eeuwige liefde tot God onze opperſte welſtant, of zaligheit, of vryheit beſtaat.

o 27. *Voorſt. van 't 5. deel, en 52. Voorſt. en Byvoegſel van 't 4. deel.*

p *Toegift van de 32. en 33. Voorſt.*

q *Byvoegſel van de 36. Voorſtelling, 5. deel.*

Dit is het voornaamſte van 't geen, 't welk, volgens de betoging van onze Schrijver, de Reden, of 't Verſtant voorſchrijft, voor zo veel de regel van wel te leven, en het opperſte Goet der menſchen betreft. En indien men nu het zelfde met het geen vergelijkt, dat van Chriſtus, onze Zaligmaker, en van d'Apoſtelen, deze zaak aangaande, geleert en onderwezen word, zo zal men zeer lichtelijk bevinden, dat 'er niet alleenlijk een zeer grote overëenkoming tuſſchen dit beide is, en dat het geen, 't welk van de Reden voorgeſchreven word, het zelfde is, dat zy leren en onderwijzen; maar ook dat daar in de zedelijke leerſtukken

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ken van de Christelijke Godsdienst volkomentlijk begrepen zijn: dewijl al 't geen, tot het welk wy van Christus, onze Zaligmaker, en van d'Apostelen verplicht worden, [r] als in een hooftsomme is begrepen, te weten, dat men God boven alles, en onze naasten als ons zelven moet liefhebben; en dewijl deze zelfde liefde tot God, en tot onze naasten in 't geen is vervat, 't welk, gelijk onze Schrijver toont, van de Reden voorgeschreven word.

[r] *Matt. c. 7. v. 12. c. 22. v. 37. 38. 39. 40. Luc. c. 10. v. 27. 28. Rom. c. 13. v. 8. 9. 10. Galat. c. 5. v. 14.*

Uit het geen, dat hier gezegt is, bemerkt men klarelijk in wat opzicht d'Apostel de Christelijke Godsdienst een redelijke Godsdienst noemt, of zegt dat zy een redelijke Godsdienst is: te weten, ten opzicht van dat de Reden haar voorschrijft, en van dat zy op de Reden gegrontvest is. Erasmus * tekent in deze plaats (bezie zijn Aanteekeningen over 't nieu Testament) ook aan, dat Origenes het geen, van 't welk reden gegeven kan worden, redelijke Godsdienst noemt, en dat Theofylaktus zegt, dat alle onze werken volgens de Reden beleid moeten worden: welk leste Erasmus ook bekent dat warelijk gezegt is.

* *Rom. 12. v. 1.*

Voorts, dat de wedergeboorte, zonder de welke niemant in Gods Koninkrijk kan komen, in Gods liefde, die (gelijk onze Schrijver betoogt) uit de verstandelijke kennis van God spruit, begrepen, of ingesloten is, dit blijkt klarelijk genoech uit het geen, dat d' Apostel Joannes, in zijn eerste brief, van de liefde getuigt. Desgelijks, dat de wedergeboorte gant-

Joan. c. 3. v. 3. 5.

Cap. 4. v. 7. 16. 17. 18. Vergel. met v. 20. 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gantſchelijk beſtaat in 't afleggen, of verwinnen der quade hartstochten, en in 't doden der aardſche en ydele begeerten, die naturelijk in ons zijn; mitsgaders in het deelachtig worden, en verkrijgen van goede begeerten, of van begeerten, die zich alleenlijk tot het geen uitſtrekken, dat goet en waar is, van Gods liefde, van vrede, of van ware geruſtheit des gemoeds, van blijſchap, van waarheit, van rechtvaerdigheit, (die een volſtandige en eeuwige wil is, om aan yder het zijne te geven) van goedertierentheit, enz. ('t welk alles, gelijk van onze Schrijver betoogt word, nootzakelijke vruchten, of gewrochten van 't verſtant zijn) zulks blijkt uit het geen, 't welk van d'Apoſtel [f] van d'oude en nieuwe menſch, en [t] van de heerſchappy, die de geeſt over 't vleeſch verkrijgt, gezegt word.

[f] *Epheſ. 4. v. 22. 23. 24. Coll. 3. v. 9. 10.*

[t] *Rom. 8. van vers 5. tot 15. Gal. 5. v. 16. tot aan 't einde.*

Dat wijders ook dit, namentlijk, naar vermogen te trachten de waarheit van 't geen, dat ter zaligheit geweten en gekent moet worden, te verſtaan, of ('t welk het zelfde is) daar af zuiver verſtandelijke bevattingen te verkrijgen, en naar dit verſtaan, of naar deze bevattingen, dat is, naar de voorſpelling van 't verſtant te leven, en uit het verſtant te werken, niet tegen de heilige Schrift, noch tegen de gronden van de Chriſtelijke Godsdienſt ſtrijd; ('t welk van veel gelooft word, die alleenlijk door de letter, of door de ſchrift, en niet door de geeſt, of door 't verſtant onderwezen en geleid worden) maar in tegendeel

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deel met beide overëenkoomt: het zelfde blijkt, eerſtelijk zo veel de heilige Schrift aangaat, klarelijk [v] uit alle de plaatſen van deze Schrift, in de welken het betrachten en verkrijgen van waarheit, wijsheit, kennis, verſtaan enz. aangeprezen en bevolen, en [w] daar in wijsheit, kennis en verſtaan, als oorzaken van heilſame uitwerkſelen, geſtelt word. Want wie zal konnen ontkennen, dat het voorwerp van deze kennis, van dit verſtaan, enz. of het geen, daar af de waarheit verſtaan, en dat gekent moet worden, de leerſtukken der zaligheit zijn, of het geen, 't welk ter zaligheit geweten en gekent moet worden? Voorts, waar toe kan het betrachten en verkrijgen van kennis, verſtant, enz. dienen, als men niet verplicht zou zijn naar 't geen, dat het zelfde voorſpelt, te leven, en daar uit te werken?

v *Job c.* 28. *v.* 12. *tot v.* 20. *Prov.* 1. *v.* 20. *tot het einde. cap.* 2. *tot v.* 13. *cap.* 3. *v.* 13. *tot v.* 18. *cap.* 4. *v.* 5. 6. 7. *cap.* 7. *v.* 4. 5. *cap.* 8. *deurgaans. cap.* 16. *v.* 22. *cap.* 23. *v.* 23. 1. *Cor.* 14. *v.* 20. *Gal.* 3. *v.* 1. *Col.* 2. *v.* 2. 3. 1. *Tim.* 2. *v.* 3. 4. 1 *Pet.* 2. *v.* 2. 9.

Men heeft niet te denken dat, met de namen van waarheit, wijsheit, kennis, verſtaan, enz. in de heilige Schrift, kennis of toeſtemming des gemoeds, die op de letter, of op de getuigenis der Schrift ruſt betekent en aangewezen word; 't welk warelijk grote onkunde zou aanwijzen; dewijl het alleenlijk in

Wat in deze leſte plaats, namelijk in 't negende vers, by Chriſtus wonderbaar licht, tot het welk hy de genen roept, die in de duiſternis [der onweetenheit] zijn, verſtaan moet worden; dit zullen alle de genen weten, die verſtaan dat zy, die alleenlijk zodanige kennis van God, en van zijn wil hebben, de welke op de wet, of op de Schrift ruſt, (gelijk de Joden in 't algemeen, bezie *Rom.* 2. *v.* 17. 18. en in 't bezonder de geroepenen hadden) noch in de duiſternis der onweetenheit zijn, en dat volkome klaarheit een eigenſchap van de waarheit, of van de ware en zuiver verſtandelijke bevatting is.

w Bezie, zo veel d' uitwerkſelen van de kennis, van 't verſtant, enz. aangaat, d'aangetrokke plaatſen van de Proverbia, en noch *Jeſ. cap.* 33. *v.* 6. *cap.* 53. *v.* 11. *Matth.* 13. *v.* 15. 23. *Joann. cap.* 8. *v.* 31. 32. *cap.* 17. *v.* 3. *Philipp.* 3. *v.* 8. 9. 10. *Jac.* 3. *v.* 17.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de genen plaats kan hebben, die in de waarheit, wijsheit, enz. gantschelijk onkundig zijn.

Wat het tweede aangaat, hoe zal het mogelijk zijn dat dit, te weten dat men zuiver verstandelijke en evenmatige bevattingen van de Leerstukken der zaligheit, of van 't geen tracht te verkrijgen, 't welk men ter zaligheit moet weten, en naar deze bevattingen, of naar de voorspelling van 't verstant te leven, en uit de zelfde te werken, niet met de gronden van de Christelijke Godsdienst overëen zou komen? voorëerst, dewijl de heilige Schrift, die (gelijk alle de Christenen zullen toestaan) geen strijdige leringen in zich kan vervatten, het zelfde in veel plaatsen leert en onderwijst, gelijk terstont getoont is: ten anderen, dewijl het nieu Verbont, 't welk God door Christus opgerecht heeft, en daar af [w] Christus de Middelaar is, hier in bestaat, [x] dat God zijn wetten, die hy door letteren, in tafelen geschreven, aan d' Israëliten bekent had gemaakt, in 't verstant der menschen inschrijft; dat is, maakt dat zy de waarheit van deze wetten verstaan: en wijders, dewijl de dienaars van dit nieu Verbont niet door de letter, of door de Schrift geleid worden, [y] gelijk de dienaren van 't oud Verbont; maar [z] door de geest; dat is, door 't verstant, gelijk uit het eerste, en ook uit de getuigenis des Apostels Joannes, *cap.* 5. *v.* 6. en elders meer, klarelijk blijkt.

[w] *Hebr. cap.* 8. *v.* 6. *cap.* 9. *v.* 15. *c.* 12. *v.* 24.
[x] *Jer. c.* 31. *v.* 33. 34. 2. *Cor. c.* 3. *v.* 3. *Hebr. c.* 8. *v.* 8. 9. 10. *c.* 10. *v.* 16.
[y] *Rom. c.* 2. *v.* 27. 29. *cap.* 7. *v.* 6. 2. *Cor. c.* 3. *v.* 6. 7. 9. *Hebr. c.* 7. *v.* 16.
[z] Bezie de drie voorgaande aangetrokke plaatsen, en ook *Rom. c.* 8. *v.* 17. *Gal. c.* 5. *v.* 18. 25.

Maar om dat het geen, 't welk hier van 't nieu Ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Verbont, of van de Chriſtelijke Godsdienſt getoont is, zeer veel van 't geen verſchilt, dat in 't algemeen daar af gelooft word, en dewijl de vooröordeelen, van de welken zy, die anders hier af gevoelen, ingenomen zijn, oorzaak zouden konnen wezen van dat zulks van weinigen toegeſtemt zou konnen worden, zo zal men hier beneffens noch enige zeer aanmerkelijke getuigeniſſen uit de heilige Schrift bijbrengen, uit de welken dit ook blijkt, of daar uit men klarelijk ziet dat het ampt van Chriſtus, onze Zaligmaker, en het einde, daar toe hy in de werrelt is gekomen, voornamelijk geweeſt is, de kennis te leren, of t'onderwijzen dat men (om zo te ſpreken) niet blindelings, gelijk de Joden, door wet, of door gebod, maar door 't licht der kennis geleid zou worden.

D' eerſte getuigenis dan is die van Joannes de Doper, de welke dus luid: [a] *De Wet is door Moſen gegeven; de genade en waarheit is door Jeſum Chriſtum geworden.* Dat is, volgens onze Verklaring, door wet, of gebod geleid te worden, uit drang van wet, of gebod te werken, enz. is door Moſes geleert en onderwezen: maar door het [b] licht der genade, en der waarheit geleid te worden, te leven, en uit het zelfde te werken, is door Jeſus Chriſtus in 't licht gebracht.

De tweede getuigenis is van onze Zaligmaker zelf, die, van Pilatus gevraagt, of hy een Koning was, aan hem antwoordde: [m] *Hier toe ben ik geboren, en hier toe ben ik in de werrelt gekomen, op dat ik van de waarheit zoude*

a *Joan. c. 1. v. 17.*
b Bezie *Joan. c. 1. v. 4. 9.* vergeleken met *vers 1. en 14. en c. 8. v. 12. c. 12. v. 35. 36. 46.* vergeleken met *cap. 14. vers 6.*
m *Joan. 18. vers 37.* Bezie *Tremellius* overzetting uit het Syriſch.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Joann. c. 17. v. 17. omgekeert. getuigen: te weten, dat zy Gods reden, of verſtant is. Ik zeg *Reden*, in plaats van *Woort*, gelijk het oorſpronkelijk en Griekſch woort *Logos* gemenelijk vertaalt word, en met het welk d'Euangeliſt en Apoſtel Joannes Gods Zoon aanwijſt: *Vooreerſt*, om dat, volgens 't oordeel van Eraſmus, (bezie zijn Aanteekeningen op Joann. cap. 1. v. 1.) en van veel andere Taalkundigen *Logos* op veelderhande wijzen beter en bequamelijker met *Reden*, dan met *Woort*, uitgedrukt word: *Ten anderen*, om dat het geen, 't welk de voorgedachte Euangeliſt en Apoſtel van 't geen beveſtigt, dat hy met *Logos* aanwijſt, en te kennen geeft, zeer lichtelijk van de *Reden*, dat is van d'innerlijke reden, of van 't verſtant verſtaan, en geenſins aan *Woort*, of woorden, toegepaſt kan worden; te weten, dat zy (namelijk de reden) in 't begin by God, en God (dat is aan de goddelijke wezentheit deelachtig) was: dat zonder de zelfde niets gemaakt is, dat in de zelfde het leven was, en dat dit leven het [verſtandelijk] licht der menſchen was, enz. Want wie is hier in onkundig, dat Gods innerlijke reden, of verſtant, niet iets van God verſcheiden is, en dieshalven in 't begin by God, en God zelf, of aan de goddelijke Wezentheit deelachtig, is geweeſt? Wijders, dat zonder de zelfde niets is gemaakt? en eindelijk, dat het gemoed der menſchen door het goddelijk verſtant, met een wonderlijk licht beſtraalt word? Voorts, dat niets hier af van *Woort*, of woorden (te weten geſproken woorden,

Joann. c. 1. v. 1. 14.
1. Joan. c. 1. v. 1. c. 5. vers 7.
Openb. c. 14. v. 13.
Joan. c. 1. v. 1. 2. 3. 4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den, en die, in zich aangemerkt, alleenlijk een beweging van de lucht zijn) verſtaan kan worden; dit is, naar mijn oordeel, zo klaarblijkelijk, dat het geen ernſt zou ſchijnen, zo ik zulks met redenen poogde te tonen. En hoewel Eraſmus by *Logos*, 't welk hy *Reden* vertaalt, niet d'innerlijke reden, of 't verſtant, maar eerder d'uitwendige reden, daar meê d'innerlijke reden aan anderen verklaart word, ſchijnt begrepen te hebben; zo belet dit echter niet, dewijl hy uitdrukkelijk getuigt, (gelijk ook veel andere taalkundigen getuigen) dat de voorgedachte benaming *Logos* by de Grieken ook d'innerlijke reden, of het verſtant, betekent.

Voorts, de Heer Chriſtus getuigt van de waarheit, dat [f] zy heilig maakt, [g] dat zy wederbaart, [h] dat zy warelijk vry maakt, [i] dat wy door de zelfde in alle waarheit geleid worden, [k] dat men door de zelfde alleen tot God koomt, [l] en zonder de zelfde gantſchelijk niets [dat ter zaligheit vereïſcht word] kan doen.

Dat het geen, 't welk de Heer Chriſtus (Matth. 5. v. 17. 18.) uitdrukkelijk verklaart, namelijk, dat hy niet gekomen is om de wet t' ontbinden, maar om te vervullen, en dat eerder de hemel en aarde, dan een *jota* (dat is de minſte, of kleinſte letter van 't A. B. C.) van de wet, zullen voorby gaan; of ophouden, geen-

f *Joan. c. 17. v. 17. 19.*
g *Joan. c. 3. v. 5. 6. Tit. c. 3. v. 5.* vergeleken met *1. Joan. c. 5. v. 6.*
h *Joan. c. 8. v. 31. 32.*
i *Joan. c. 14. v. 26. c. 15. v. 16. c. 16. v. 13.*
k *Joan. c. 14. v. 6.* vergeleken met *1. Cor. 1. v. 24.*
l *1 Joan. c. 15. v. 3. 4. 5.*

vergel. met *Joan. c. 14. vers 6.* daar men dit, 't welk Chriſtus zegt, te weten, *dat hy de waarheit is*, noodzakelijk in die zin genomen moet worden, gelijk men het zelfde ter plaats neemt, daar Salomon zegt, dat hy 't verſtant, en d'eeuwige wijsheit is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſins met deze getuigenis van hem, noch met de gedachte getuigenis van Joannes de Doper ſtrijd; dit zal aan yder klarelijk blijken, die aanmerkt; *vooreerſt*, dat de verbintenis van 't geen te doen, 't welk de wet gebied, en het geen, door 't welk zy, die onder de wet zijn, bewogen en aangedreven worden de zelfde te gehoorzamen, twee zeer verſcheide dingen zijn: *ten anderen*, dat deze verbintenis niet minder plaats in de genen heeft, en niet minder betrekkelijk tot hen is, aan de welken 't licht der genade, en der waarheit is verſchenen, en uit kennis het geen doen, 't welk van de wet geboden word, als in de genen, die naar de wet leven, of uit gebod het zelfde pogen te doen; want daar uit kan men lichtelijk verſtaan dat de Heere Chriſtus in deze plaats alleenlijk van deze verbintenis ſpreekt, en niet van naar wet te leven.

Men bemerkt dit echter noch klarelijker uit het geen, 't welk, van d'Apoſtel, zo veel de wet aangaat, geleert en onderwezen word; namentlijk, [m] dat wy door Chriſtus van de wet verloſt en vrygemaakt worden, [n] dat door Chriſtus lighaam ons de wet gedoot is, [o] dat de wet ophoud, als het geloof verſchijnt, [p] dat de bediening des letters te niet gedaan word, [q] dat zy, die onder de genade zijn, niet onder de wet zijn, [r] en dat de wet niet voor de Rechtvaerdigen is gezet: want dit kan (gelijk onwederſprekelijk uit de gezeide verklaring van de Heer Chriſtus blijkt, en ook uit het geen gezien word, 't welk d'Apoſtel zelf, Rom. cap. 8.

m *Rom. c. 7. v. 6. c. 8. v. 2. Galat. c. 4. vers 5.*
n *Rom. c. 7. v. 4. 6. Gal. c. 2. v. 19.*
o *Gal. c. 3. v. 23. 24. 25.*
p *2 Cor. c. 3. v. 7. 11. Heb. c. 7. v. 16. 18.*
q *Rom. c. 6. v. 14. 15.*
r *1 Timoth. c. 1. v. 9. Gal. cap. 5. v. 22. 23.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

cap. 8. v. 3. 4. cap. 13. v. 8. 9. 10. en elders meer, getuigt) niet van de verbintenis van het geen te doen, dat de wet gebied, maar alleenlijk van naar wet te leven, en uit wet te werken, verſtaan worden; dewijl in d'aangeweze plaatſen openbaar is, dat d'Apoſtel niet alleenlijk van de çeremoniale, maar ook, en bezonderlijk van de zedelijke wet ſpreekt.

De darde getuigenis, die men hier bybrengen zal, is die van d' Apoſtel Paulus, in zijn Brief aan d' Efeſers, cap. 4. vers 11. te weten: *De zelfde*, (namelijk Chriſtus) *heeft gegeven, ſommigen tot Apoſtelen, en ſommigen tot Profeten, en ſommigen tot Euangeliſten, en ſommigen tot Harders en Leeraars.* Vers 12. *Tot de volmaking der Heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwing van Chriſtus lighaam.* Vers 13. *Tot dat wy alle zullen komen tot d'eenigheit des geloofs, en der kennis van Gods Zoon, tot een volkome man, tot de mate der grootte van Chriſtus volheit.* Bezie wijders vers 14. en 15. Want wie kan loghenen dat d' Apoſtel hier leert en onderwijſt, dat de Heer Chriſtus Apoſtelen, Profeten, enz. gegeven heeft, met dit ooggemerk, dat wy alle hier toe zouden komen, dat wy zouden kennen, gelijk Chriſtus gekent heeft, zelfs tot de grote mate van zijn kennis? Wijders, dat der zelfder arbeit, en het werk van hun bediening geweeſt is, de menſchen tot zo groot een mate van kennis te brengen? en eindelijk dat door de zelfde kennis, of door 't verkrijgen van de zelfde de volmaking der heiligen

te

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

-te weeggebracht, en Chriſtus lighaam opgebout word?

Wijders, dat de kennis van onze Zaligmaker, en by gevolg de gene, tot de welke hy wil dat wy alle zullen komen, de kennis der waarheit, of de zuiver verſtandelijke kennis is, te weten van God, en van zijn wil, en dat het geen kennis kan zijn, die op autoriteit, of op uitterlijke getuigenis ruſt; dit blijkt *voorëerſt* hier uit, dat de Heer Chriſtus zijns Vaders wil, of de waarheit der Leerſtukken van de zaligmakende Leering, die van hem verkondigt is, verſtaan heeft, en dat de kennis daar af, die op uitterlijke getuigenis ruſt, (gelijk yder zal toeſtaan) in hem geen plaats gehad heeft. Ten anderen, wy zijn niet, voor zo veel wy kennis van 't geen verkrijgen, dat men ter zaligheit moet kennen en weten, 't welk op uitterlijke getuigenis ruſt, tot d' eenigheit des geloofs gekomen; dat is, niet hier toe, [f] dat wy onderling, en met Chriſtus een zijn, gelijk hy met God een is, [t] noch tot de vaſtigheit, die d' Apoſtel eiſcht, en die hy als een gevolg van Chriſtus kennis ſtelt; maar alleenlijk voor zo veel wy de waarheit daar af verſtaan. Voorts, het geen, dat hier getoont is, blijkt ook uit het geen dat in 't vijftiende vers gezegt word.

f Zie *Joan. c. 17. v. 21. 22. 23. Gal. cap. 3. v. 28.*

t *Epheſ. 4. vers 14.*

Men zou meer getuigeniſſen konnen voortbrengen, door de welken het geen, dat belooft is te tonen, met geen minder kracht, dan in deze drie bijgebrachte getuigeniſſen, beveſtigt word. Maar om in een zaak, die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die in de heilige Schrift zo klaar is, niet te lang te wezen, zullen wy alleenlijk noch dit zeggen, dat het voornaamſte van 't geen, dat in de Schrift getuigt word, voor zo veel het zaligmakend geloof aangaat, zonder 't welk men, gelijk alle Chriſtenen toeſtaan, geen Chriſten kan wezen, en door welks deelächtigwording men een Chriſten word, gantſchelijk op de geeſtelijke, of zuiver verſtandelijke kennis paſt, en daar af alleen verſtaan kan en moet worden: gelijk onder anderen dit, dat het is [v] het gelove Gods, [w] het gelove Jeſu Chriſti [x] des Zoons Gods, (want in God kan, gelijk yder weet, die God kent, geen andere, dan zuiver verſtandelijke kennis plaats hebben; en de Heer Chriſtus heeft, gelijk alreê gezegt is, de waarheit van de Leer der zaligheit, die van hem verkondigt is, verſtaan) [y] waarheit, [z] kennis der waarheit, [a] wijsheit, [b] geeſt, [c] een vrucht des geeſts, [d] het woort, daar door de kennis van 't geen, 't welk men ter zaligheit moet weten, inwendiglijk, of in 't gemoed verkregen word, [e] Gods getuigenis, die God van zijn Zoon in ons getuigt, [f] een gave, en [g] werking van God, door de welke [h] de liefde, [i] onze herſchepping, of geeſtelijke levendigmaking en zaligmaking krachtelijk en dadelijk gewrocht word; [k] een andere wet, of voorſchrift om na te leven, dan het is naar wet, of gebod te leven; [l] het geen, daar door de zin der Schrift begre-

v *Rom. c. 3. vers 3.*
w *Rom. c. 3. vers 22. 26. Galat. c. 2. v. 16. cap. 3. v. 22. Phil. cap. 3 v. 9.*
x *Galat. c. 2. vers 20.*
y *2. Theſſ. c. 2. v. 13. 1. Timoth. c. 2. v. 7.*
z *Tit. c. 1. v. 1. Joan. c. 17. v. 3.*
a *Hand. c. 6. v. 5. 8. vergeleken met v. 10.*
b *Rom. c. 10. v. 8. vergeleken met 1. Cor. c. 1. vers 24.*
c *2. Cor. c. 2. vers 6.*

c *1. Cor. c. 12. v. 9. Galat. c. 5. vers 22.* d *Rom. c. 10. vers 8.* e *1. Joann. c. 5. v. 10.* f *Rom. c. 12. v. 3. Epheſ. c. 2. v. 8.* g *Joan. c. 6. vers 29.* h *Gal. c. 5. vers 6.* i *Col. c. 2. v. 12. 1. Pet. c. 1. v. 5. 1. Joan. c. 5. vers 4.* k *Rom. c. 3. v. 27. Gal. c. 3. v. 11. 12.* l *2. Timoth. c. 3. v. 15.*

* * * *

pen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

pen, en de zaken, van de welken de Schrift ſpreekt, gekent moeten worden; [m] dat het volkome zekerheit in zich heeft, [n] en volſtrektelijk alle twijffel uit ſluit: eindelijk, [o] dat door het zelfde de Wet (het woort wet betekent hier, de verbintenis tot het geen te doen, 't welk van de wet geboden word, en niet naar wet te leven, of uit dwang van wet te werken) beveſtigt word, en Gods rechtvaerdigheit, [p] die noch door de wet, [q] noch uit de werken der wet verkregen kan worden, en [r] die door de wet, en door de Profeten (dat is door de Schrift) betuigt, en zonder de wet (dat is zonder de Schrift) geopenbaart word, alleenlijk te verkrijgen is.

m *Hebr. c. 10. v. 22. cap. 11. v. 1.*
n *Epheſ. c. 6. v. 16. Coll. c. 2. v. 5.*
o *Matth. c. 21. v. 21. Rom. c. 14. v. 23. Jac. c. 1. v. 6.*
p *Rom. c. 3. vers 31. Galat. c. 3. v. 11. 21.*
q *Philipp. c. 3. vers 9. Rom. c. 3. v. 21. 28. c. 9. v. 31. 32. Galat. c. 2. v. 16.*
r *Rom. c. 3. vers 31.*

Wat de dingen aangaat, van de welken de Wet en de Propheten getuigen, en zonder de Wet, of zonder de Schrift geopenbaart worden, ('t welk ſtrijdig ſchijnt te wezen, en veel niet hebben konnen bevatten) zy zijn eigentlijk de genen, de welken niet dan geeſtelijk, of zuiver verſtandelijk gekent konnen worden: gelijk tot een voorbeelt zijn, God, Gods Zoon, namelijk Gods reden, of Gods wijsheit, de waarheit, de gedachte rechtvaerdigheit, (dewijl zy een zekere en zeer voortreffelijke geſtalte des gemoeds is, gelijk uit het geen, dat hier voor daar af gezegt is, blijkt) en in 't algemeen de wezentheden der dingen. Want dewijl de Schrift hier af getuigt, en dewijl zy uit de getuigenis, die de Schrift daar af geeft, niet gekent konnen worden, zo word, om hen te kennen, noch,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

noch, boven en behalven d'uitterlijke getuigenis der Schrift, verëiſcht dat men (om met de woorden van de heilige Schrift te ſpreken) openbaring, of innerlijke getuigenis des geeſts daar af verkrijgt.

Dit, en niets anders, is de reden van dat de Heer Chriſtus, na dat hy aan zijn Leerlingen, en ook aan de Joden, zijns Vaders wil volkomentlijk bekent had gemaakt, te weten uitterlijk, en door woorden, noch tot hen [q] zegt, dat niemant tot hem kan komen, 't en zy het van God aan hem gegeven word; [r] Dat zy, om tot hem te komen, van God gehoort moeten hebben, en van God geleert wezen; [s] Dat de Geeſt der waarheit noch zou komen, dat die alles aan hen zou leren, van hem getuigen, en hen in alle waarheit leiden.

q *Joan. c. 6. vers 65.*
r *Joan. c. 6. v. 44. 45. c. 5. v. 37. c. 8. v. 43. 47.*
s *Joan. cap. 14. v. 16. 17. 26. cap. 15. v. 26. c. 16. v. 13.*

Dit is ook de reden van dat d'Apoſtel, na dat hy [t] aan de Gemeenten van Epheſen en Koloſſen, door het uitterlijk woort, zo ſchriftelijk, als mondelings, alle de raat Gods verkondigt had, zonder iets achtergehouden te hebben, noch bid, te weten: [v] voor de Gemeente van Epheſen, dat God aan haar geef de Geeſt der wijsheit, en der openbaring in zijn (te weten Gods) kennis; namentlijk, verlichtte ogen des verſtants, op dat zy mogen weten wat de zodanigen te verhopen hebben, die van hem geroepen zijn, en hoe rijk en heerlijk zijn erffenis is, die hy den heiligen toegeſchikt heeft, enz. en [w] voor de Gemeente van Koloſſus, Dat zy vervult mogten worden met de

t *Handel. c. 20. v. 17. tot v. 27.*
v *Epheſ. c. 1. v. 16. 17.*
w *Coll. c. 1. v. 9. 10.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kennis van Gods wil, in alle wijsheit, en geeſtelijk verſtant, en in Gods kennis waſſen.

x 2. *Cor. c.* 3. *v.* 14. 15. y *Rom. c.* 2. *v.* 17. 18. Dit was ook de reden van dat [x] Iſraël, die door de letter alleen geleert was, of [y] alleenlijk door de zelfde van God, en van zijn wil kennis had, de welke op de getuigenis der Schrift ruſtte, in 't lezen van 't oude

z 1. *Cor.* 2. *v.* 14. Teſtament, een dekſel op 't hart lag; van [z] dat de naturelijke menſch (dat is een menſch, die ook alleenlijk door de letter, of door de Schrift, en niet door de geeſt, of door 't verſtant geleert is) de dingen, die des geeſts zijn, of geeſtelijk begrepen worden, niet begrijpt, maar dat zy hem dwaasheit zijn, en dat hy hen niet kan verſtaan; (namentlijk met zijn inbeeldige

a 1. *Cor.* 2. *v.* 15. kennis) en van dat, in tegendeel, [a] de geeſtelijke menſch (dat is een menſch, die van God, van Gods Zoon, enz. geeſtelijke, of zuiver verſtandelijke bevattingen verkregen heeft) alles onderſcheid, of oordeelt, en van niemant [der naturelijke menſchen] onderſcheiden, of geoordeelt kan worden.

Eindelijk, hier ſtaat, zo veel het geloof betreft, noch dit te zeggen, dat, in de Brief aan de Romainen, (cap. 10. v. 17.) de benaming van gehoor niet betekent, en dat d'Apoſtel daar meê niet aanwijſt, het gehoor van 't oor, maar het innerlijk gehoor, of het verſtaan; 't welk aan yder, die de zin van al 't geen heeft begrepen, dat d'Apoſtel in dit kapittel, zo voor als na, leert, klarelijk zal blijken.

Wy willen vertrouwen dat de Lezer, die de waarheit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

heit lief heeft, en het geen, dat nu gezegt, en uit de heilige Schrift voortgebracht is, met aandacht gelezen, en op alles rijpelijk gemerkt heeft, volkomentlijk toeſtaan zal, dat het geen, 't welk men daar in heeft voorgehad, en belooft te tonen, alreê getoont is; namelijk dat het geen, 't welk onze Schrijver betoogt dat de Reden voorſchrijft, zo veel de regel van wel te leven, en der menſchen opperſte goet aangaat, naaukeuriglijk met het geen overëenkoomt, dat onze Zaligmaker, en d' Apoſtelen daar af leren en onderwijzen, en dat de zedelijke Leerſtukken van onze Chriſtelijke Godsdienſt, of al 't geen, dat men doen moet, om zalig te worden, volkomentlijk in het zelfde is begrepen, en eindelijk dat dit, namelijk te trachten de waarheit van de leerſtukken der euangeliſche Leer te verſtaan, en uit dit verſtaan te leven, en te werken, met de heilige Schrift, en met de Chriſtelijke Godsdienſt gelijkvormig is.

Wat het geen betreft, 't welk onze Schrijver in 't vierde deel van zijn Zedekunſt betoogt, voor zo veel de krachten der hartstochten, en de menſchelijke onmacht, in hen te matigen, en te bedwingen, aangaat, indien men dit met het geen vergelijkt, 't welk d' Apoſtel van 't vleeſch, en van de vleeſchelijke menſch (daar by niets anders verſtaan kan worden, dan de dierlijke begeerlijkheden, en een menſch, die de zelfden onderworpen is, of noch geen heerſchappy over hen heeft verkregen,) leert

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en onderwijſt, zo zal tuſſchen dit beide geen minder overëenkoming, dan in 't ander, 't welk nu getoont is, bevonden worden.

Wy hebben noch, ten aanzien van dat wy Chriſtenen zijn, als een zeer voortreffelijke zaak aan te merken, dat onze Schrijver, voor zo veel hy het geen betoogt, 't welk de heilige Schrift leert en onderwijſt, en dat met de gronden van de Chriſtelijke Godsdienſt overëenkoomt, ook, zo veel dit betreft, de goddelijkheit en geloofwaerdigheit van deze Schrift, en de waarheit van de Chriſtelijke Godsdienſt betoogt: te weten in dier voegen, dat wy van de zelfde door deze betoging zo zeker zijn, of konnen wezen, dat noch Jode, noch Heiden, noch Atheïſt, wie en hoedanig hy is, machtig zal zijn de zelfde in 't minſte te doen waggelen.

Wat deze zekerheit aangaat, die op wonderdaden gegrontveſt is, wie zal zeggen dat zy onder de Chriſtenen plaats heeft? dewijl, volgens het geen, dat men nu heeft getoont, aan hen eigen is, en bezonderlijk aan hen behoort, dat zy de waarheit van de Leerſtukken der zaligheit verſtaan, en dewijl de volſtrekte en onverwrikbare zekerheit een eigenſchap van de waarheit, of van de ware verſtandelijke bevatting is, en dien volgens deze bevatting volſtrekte zekerheit inſluit. Want hoe is 't mogelijk dat de genen, die de waarheit verſtaan, (tot een voorbeelt, van dat 'er een God is, of dat God wezentlijk is; van dat Gods

Zoon,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Zoon, namelijk Gods Reden, of Gods Wijsheit, de Zaligmaker der menſchen is, en dat men zonder hem niet zalig kan worden; van dat men, om deze zaligheit te verkrijgen, God, en zijn Zoon moet kennen, liefhebben, enz.) noch wonderdaden behoeven, om van deze waarheit verzekert te wezen? dewijl zy daar af in zich meer zekerheit bevinden, dan door alle de Wonderdaden, die ooit geſchied zijn, verkregen konnen worden. D' Apoſtel heeft dieshalven wel te recht gezegt, [b] dat de Joden (dat is de genen, die onder de Wet zijn, en de waarheit van de zaak niet verſtaan) Wonderdaden begeren, (gelijk zy ook, om de zelfden te bekomen, [c] meermaals aan de Heer Chriſtus laſtig zijn geweeſt) en daaröm ook met grote reden zo krachtiglijk gearbeid, en zo veel [d] bekommering gehad om de genen, die Chriſtus toegevoegt waren, tot de volle verzekertheit des verſtants te brengen; gelijk hy getuigt dat hy gedaan heeft.

b 1. *Cor.* c. 1. v. 22.

c *Matth.* c. 12. v. 38. c. 16. v. 1. 3. 4. *Marc.* c. 8. v. 11. *Luc.* c. 11. v. 29.

d *Coloſſ.* c. 2. v. 1. 2.

Dit alles, dat wy tot voorſtant der voortreffelijke Schriften van onze Schrijver bygebracht hebben, zal tot wederlegging en overtuiging der gener konnen dienen, die, ontwijffelijk uit grove onkunde, en door hun driften vervoert, zich niet ontzien hebben, in gedrukte boeken, als anders, hem niet alleenlijk met de gruweldaat van godverloghening te bekladden, maar ook, naar hun vermogen, te trachten den Lezer in te boezemen, dat hy in zijn geſchriften deze godverloghening leert en onderwijſt, en dat zijn ſtellingen alle

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

alle Godsdienſt en Godvruchtigheit uit de gemoeden der menſchen wechneemen. Zeker, indien deze tegenſtrevers ſlechs op het geen hadden gemerkt, 't welk van de Pſalmiſt gezegt word, te weten: *De dwaze zegt in zijn harte, daar en is geen God*; zo zou dit hen wijzer hebben konnen maken, en nu noch hun onbedachtheit tonen: dewijl hy met deze woorden klarelijk genoech aanwijſt, dat deze gedachte gruweldaat in de Wijzen (onder welker getal onze Schrijver zekerlijk getelt moet worden, gelijk zy zelven niet konnen loghenen) geen plaats heeft; gelijk zy warelijk in hen geen plaats kan hebben. Men wil dieshalven deze gedachte en alle andere tegenſtrevers van deze Schrijver ernſtiglijk vermaant hebben, dat zy, als zy zich begeven tot deze zijn Schriften ook t'onderzoeken, zich hebben te wachten van iets daar af valſch, en tegen de heilige Schrift, en de Chriſtelijke Godsdienſt ſtrijdig t'oordeelen, voor dat zy de mening van deze Schrijver wel verſtaan, en de zelfde met de ware zin der Schrift, en met de ware Godsdienſt vergeleken, of daar aan gemeten en geproeft hebben, en dat zy voornamelijk hier in moeten toezien, dat zy hun dwaalbare bevattingen, en onzeekere meningen van de zin der heilige Schrift niet tot een regelmaat, of proefſteen van 't geen maken, dat waar, of leugen is, of van 't geen, dat met de heilige Schrift, en met de Chriſtelijke Godsdienſt overëenkoomt, of daar tegen ſtrijd: want het zou aan hen, indien zy zulks deden,

Pſ. 14. v. 1. en 53. v. 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deden, niet alleenlijk gantſch onmogelijk wezen, naar waarheit daar af t' oordeelen; maar zy zouden ook in gevaar zijn van weêr tot hun voorgaande ſporeloosheden te vervallen, en van het geen, dat waar en goet is, voor valſch en quaat, en dat, 't welk met de heilige Schrift, en met de Chriſtelijke Godsdienſt overëenkoomt, als daar tegen ſtrijdig, uit te ſpreken: want dit, dat de Chriſtenen zich in zo veel ſecten of gezintheden verdeelt hebben, de welken gezamentlijk, en yder van hen in 't bezonder ten hoogſten voorgeeven, en met gelijke heftigheit drijven, dat hun bezondere Leerſtukken, hoe zeer de zelfden ook van malkander verſchillen, en tegen elkänder ſtrijden, de Leerſtukken der euangeliſche Leer zijn; dat het geen, 't welk van d' een, gelijk een goddelijke Leer, als goet en heilig aangeprezen, en van d' ander, gelijk een Leer der duivelen, als goddeloos en quaat verworpen word; en voorts alle d' andere verwarringen, die ooit onder hen zijn geweeſt, en noch zijn: dit, zeggen wy, heeft geen andere oorzaak, en is nergens anders uit geſproten, dan uit deze hun valſche waan van dat hun dwaalbare bevattingen, en onzeekere meningen van de zin der heilige Schrift deze Schrift zelve, en Gods onfailbaar Woort zijn, en by gevolg van hen tot een regelmaat en proefſteen van waarheit en valsheit, enz. gemaakt word. Deze verdeeltheden, verwarringen enz. zullen ook zekerlijk ſtant houden, zonder dat men daar in enige

*****

ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

verbetering te verwachten heeft, zo lang de Chriſtenen daar in voortgaan, en naar de ware en onbedriegelijke regelmaat, of proefſteen van waarheit en valsheit, en van 't geen, dat met de heilige Schrift, en met de Chriſtelijke Godsdienſt overëenkoomt, of daar af verſchilt, niet omzien.

Het zal niet nodig zijn met veel redenen te tonen wat deze regelmaat, of proefſteen is, (over 't welk onder de Chriſtenen mede verſcheide gevoelens zijn gerezen;) dewijl zulks uit het geen, dat tot dus verre gezegt is, lichtelijk verſtaan kan worden. Doch de geen, die, zonder veel t' onderzoeken, dit tracht te weten, heeft alleenlijk aan te merken: vooreerſt, dat alle Gods geboden, getuigeniſſen en wetten eeuwig, en de waarheit, dat is eeuwige waarheden, zijn; en dat de Leer des Euangeliums, die de Chriſtelijke Godsdienſt in zich begrijpt, alleenlijk op de waarheit gegrontveſt is, gelijk van geen Chriſtenen geloghent zal konnen worden: ten anderen, dat de waarheit zich zelve, en ook d' onwaarheit, of valsheit aanwijſt, en alleenlijk door zich zelve, en niet door iets anders, gekent kan worden; dewijl daar uit klarelijk genoech blijkt, dat de gedachte regelmaat, of proefſteen niets anders, dan de waarheit, kan wezen. De Chriſtenen dan, die de waarheit van 't geen, dat van de heilige Schrift geleert en onderwezen word, verſtaan, of daar af ware en zuiver verſtandelijke bevattingen verkrijgen, zullen volgens het geen, dat terſtont

Pſalm 19. *v.* 10. *Pſ.* 119. *v.* 86. 138. 142. 144. 151. 152. 160.

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van de waarheit, of van de ware verſtandelijke bevattingen gezegt is, klarelijk en onfailbarelijk weten, of volſtrektelijk verzekert zijn van dat zy de zin der heilige Schrift bevat, en Gods onfailbaar Woort hebben.

Voorts, dewijl de waarheit, even als de natuur, of wezentheit der dingen, enkelt, of eenvoudig en ondeelbaar is, en dewijl dieshalven van een zelfde zaak niet meer, dan een waarheit, en een ware zin kan wezen; zo zullen de Chriſtenen, voor zo veel zy de waarheit van deze zaak verſtaan, nootzakelijk (om met d'Apoſtel te ſpreken) in een zelfde zin, en in een zelfde gevoelen te zamen gevoegt wezen. Wijders, zy zullen, voor zo veel dit betreft, een volſtandige en eenwige wil verkrijgen tot het geen te doen, 't welk van de heilige Geeſt in de heilige Schrift, zo veel de verdraagſaamheit aangaat, geleert en onderwezen word; te weten, tot de [a] zwakken in 't geloof (dat is, de genen, die in kennis noch gebrekkelijk zijn) aan te nemen, en de zwakheden der onſterken (dat is, d'onweetenheden der dwalenden) te dragen; [b] tot hun eige werk te beproeven, en tot geen heerſchappy over eens anders geloof te voeren; [c] tot vriendelijk tegens de dwalenden te wezen, tot hen met zachtmoedigheit t'onderwijzen, en tot te wachten of God t'enige tijt bekering aan hen gaf, tot erkentenis der waarheit.

1. *Cor. c. 1. v. 10. 11. Phil. cap. 2. v. 2. cap. 3. vers 16.*

a *Rom. c. 14. v. 1. c. 15. vers 1.*

b *Gal. c. 6. v. 4. Rom. c. 14. v. 4. tot v. 14. 2. Cor. c. 1. vers 14. 1. Pet. c. 5. vers 23.*

c *2. Tim. c. 2. v. 24. 25. 26. 1. Theſſal.*

Uit het geen, dat van d'Apoſtel zelf gedaan is, blijkt

cap. 5. vers 14. 15. Matth. cap. 12. vers 19. 20. in welke leſte plaats ontwijffelijk het gekrookte riet, en het rokende lemmet zodanige menſchen betekent, die noch in veel twijffelingen gedompelt leggen, en in de welken het licht der waarheit noch niet is opgegaan, maar dat in hen noch onder de nevelen der onwetenheden en dolingen bezwalkt is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

klarelijk dat dit, 't welk wy hier van de verdraagſaamheit zeggen, zich niet alleenlijk tot de genen uitſtrekt, die in geringe dolingen gedompelt leggen, maar ook tot de zodanigen, die in fondamentale, of wezentlijke punten dwalen: dewijl hy de Gemeente der Galaters, [d] van de welke hy getuigt dat zy tot een geheel ander Euangelium, dan dat van Chriſtus, overgebracht waren, en in deze doling ſtonden, [e] dat de rechtvaerdigheit, en d'andere geeſtelijke gewrochten niet uit het geloof, noch uit het gehoorzamen van de waarheit, maar uit de werken des wets, en door de wet te verkrijgen waren, dat is, die in 't fondamentaal punt der rechtvaerdigmaking doolden; dewijl hy, zeg ik, deze Gemeente, zonder op dit alles enige achting te hebben, [f] voor zijn broeders, [g] en voor zijn kinderkens erkent. Wijders, [h] als d'Apoſtel tot de Gemeente van Philippen zegt; *Laat ons dit gevoelen,* (te weten het geen, dat hy even te voren aan hen geleert had, voor zo veel de kenniſſe van de Heer Jeſus Chriſtus, en zijn kracht aangaat, door welk onze geeſtelijk levendigmaking, rechtvaerdigmaking enz. gewrocht word) *en indien gy iets anderſins gevoelt, ook dat zal God aan u openbaren:* zo geeft hy daar meê ook klarelijk genoech te kennen, dat hy de genen, die van dit fondamentaal punt anders, dan hy, gevoelden, dat is niet zodanig, als 't behoorde, wilde verdragen, en voor zijn broederen en Ledematen van Chriſtus Gemeente erkennen. En zeker, waarom zullen zy, die in fondamentale of wezentlijke punten dolen, min-

d *Gal. c.* 1. *v.* 6. 7.

e *Gal. c.* 2. *v.* 21. *c.* 3. *en* 5. *deurgaans.*

f *Gal. c.* 1. *v.* 11. *cap.* 3. *vers* 6. 15. en in verſcheide andere plaatſen.

g *Cap.* 4. *vers* 19.

h *Phil. c.* 3. *vers* 15.

der,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

der, dan andere dwalenden, verdragen konnen worden? dewijl zy niet minder uit onmacht, of uit gebrek van kennis, en dieshalven ook niet minder, dan deze anderen, tegen hun wil dolen, en dewijl een kint in Chriſtus (dat is een menſch, die, gelijk terſtont getoont is, van enige fondamentale, of wezentlijke punten niet behorelijk gevoelt) niet minder nootzakelijk een kint is, als een naturelijk kint; en dewijl daar beneffens tot de jongelingſchap en manſchap in Chriſtus niet minder d'opwaſſing, en een lange tijt, als in d'anderen, vereïſcht word: want uit de plaatſen der heilige Schrift, in de welken van deze zaak gehandelt word, blijkt klarelijk dat een kint, een jongeling, en een man in Chriſtus zodanig genoemt worden ten opzicht van de trappen der kennis, daar in d'een d'ander overtreft.

Men kan niet ontkennen dat het geen, 't welk nu van de Chriſtelijke Godsdienſt uit de heilige Schrift getoont is, tegen dit ſchijnt te ſtrijden, 't welk onze Schrijver in zijn godgeleerde en ſtaatkundige Verhandeling zich voorgeſtelt heeft te tonen; te weten, dat de Godsdienſt alleenlijk in gehoorzaamheit beſtaat, en dat d'uitvorſſching der waarheit van 't geen, dat de Schrift onderwijſt en getuigt, of de betrachting van daar af zuiver verſtandelijke en evenmatige bevattingen te verkrijgen, in de zelfde geen plaats heeft. Maar de geen, die deze Verhandeling wel deurgezien heeft, zal niet onkundig van de redenen wezen, die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deze Schrijver bewogen hebben tot dit te beweren, en met enen bevinden dat de zelfde ook de verſtandelijke Godsdienſt erkent. Daar by, wie weet niet dat het met ons menſchen in dier voegen is geſtelt, dat wy nootzakelijk eerſt tot zulk een ſtant geraken, dat wy ſlechs door gehoorzaamheit, en niet door kennis, geleid konnen worden, ja dat zeer veel menſchen hun leven lang in dusdanige ſtant blijven? Ten opzicht van de zodanigen kan zeer wel het geen toegeſtaan worden, 't welk onze Schrijver in deze zijn gedachte Verhandeling poogt te tonen; namelijk, dat God in de Schrift geen andere kennis van zich eiſcht, dan dat hy ten hoogſten rechtvaerdig, ten hoogſten barmhartig, of 't enig voorbeelt van 't waar leven is, en dat men hem alleenlijk door gehoorzaamheit, en door 't oeffenen van liefde en gerechtigheit moet dienen. D' Apoſtel geeft ook in verſcheide plaatſen klarelijk te kennen, dat alle menſchen niet even bequaam zijn om door kennis geleid te worden, en dat'er, indien men hen by 't geheel menſchelijk geſlacht vergelijkt, zeer veel zijn, die door gehoorzaamheit geleid moeten worden. Want hy ſchrijft (om enige weinigen daar af by te brengen) aan de Gemeente van Korinthen: *En ik, Broeders, en konde tot u niet ſpreken, als tot geeſtelijken*, (dat is tot zodanigen, die door de geeſt, of door 't verſtant geleid worden) *maar als tot vleeſſchelijken, als tot jonge kinderen in Chriſto.* (dat is, gelijk wy alreê getoont hebben, die door gehoorzaamheit geleid moe-

1. *Cor. c.* 3. *v.* 1. 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

moeten worden) *Ik heb u met melk gevoed*, (dat is de weg van gehoorzaamheit aangewezen, en daar meê opgequeekt) *en niet met [vaſte] ſpijs* : (dat is, niet met kennis) *Want gy vermogt [doen] noch niet, ja gy vermoogt nu noch niet.* D' Apoſtel zegt wijders, (1. Cor. c. 2. v. 6.) *Wy ſpreken wijsheit onder de Volmaakten*; dat is, wy ſpreken van de weg der wijsheit onder de Geeſtelijken, (bezie vers 15.) of onder de genen, die door de geeſt, of door 't verſtant geleid worden. Eindelijk, in zijn tweede Brief aan Timotheus (*cap.* 3. *v.* 7.) verhaalt hy van de zodanigen, die altijt leren, en nimmer tot de kennis der waarheit konnen komen; dat is nimmer daar toe konnen komen, dat zy de waarheit van 't geen verſtaan, 't welk men weten moet om zalig te worden: want dit door de Wet, of door de Schrift te weten is (gelijk men alreê getoont heeft) aan de Joden en jonge kinderen in Chriſtus eigen; en alle menſchen, ouden en jongen, geleerden en ongeleerden, de genen, die groot, of klein verſtant hebben, zijn even bequaam daar toe.

De genen, die het geen, dat terſtont gezegt is, en 't welk onze Schrijver, in zijn meergedachte Verhandeling, poogt te tonen, (namelijk, dat God in de Schrift alleenlijk gehoorzaamheit eiſcht, enz. en ook dat de Philoſophie, of Wijsbegeerte, en de Godgeleertheit met malkander niets gemeen hebben, maar dat zy beide, zo wel d'een als d'ander, op hun eige benen ſtaan) hei!-

heilloze en ſchadelijke gevoelens oordeelen te wezen, en met alle hun krachten gepoogt hebben te tonen valſch te zijn, zullen ontwijffelijk hun toeſtemming aan 't geen geven, 't welk wy van de Chriſtelijke Godsdienſt, zo veel de kennis aangaat, getoont hebben.

Dit is dan het geen, dat men nodig geacht heeft te zeggen, zo van de *Zedekunſt*, als tot verdediging van des Schrijvers gevoelen, 't welk wijtlopiger, dan men gedacht had, gevallen is. Men zal het dieshalven met de volgende Verhandelingen, daar toe men nu overtreed, kort maken, om de Lezer niet al te lang op te houden.

Onze Schrijver heeft de Verhandeling van *de Staatkunde* weinig tijts voor zijn doot gemaakt, die ook belet heeft dat zy volmaakt is geworden. De zelfde is dieshalven net van gedachten, en klaar van ſtijl. Hy beſchrijft daar in, zonder veel ſtaatkundige Schrijvers, en hun gevoelens overhoop te halen, zijn gevoelen zeer bondiglijk, en trekt en bereid deurgaans het volgende uit het voorgaande. In de vijf eerſte Hooftdeelen handelt hy van de Staatkunde in 't algemeen, in het zeſte en zevende van de Monarchy, of eenhoofdige Heerſchappy, en in 't achtſte, negende en tiende van d'Ariſtokratie, of van de Heerſchappy der Voornaamſten, en het elfde is een begin van de Demokratie, of volkelijke Heerſchappy. Doch zijn ontijdige doot heeft hem belet de zelfde te voltrekken, en ten einde te brengen, gelijk ook het geen, dat hy voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voorgenomen had daar by te voegen; namentlijk van de wetten, en van verſcheide aanmerkenswaerdige ſtaatkundige geſchillen in 't bezonder, volgens het geen, dat in een Brief van onze Schrijver aan een zijner vrienden geſchreven, en voor deze ſtaatkundige Handeling gedrukt, klarelijk blijkt.

De Handeling van *de Verbetering van 't Verſtant* enz. is een van des Schrijvers eerſte werken geweeſt, gelijk zijn ſtijl en gedachten zelfs getuigen. De waerdigheit van de zaak, die hy daar in verhandelt, en het nut einde, 't welk hy in 't zelfde beoogt heeft, dat is de weg te banen; langs de welk het verſtant op het beſte tot de ware kennis der dingen zou konnen geleid worden, hebben hem geduriglijk doen overwegen de zelfde op te maken, en te voltojen. Maar het gewicht van de zaak, de diepe beſpiegelingen, en de wijtüitgeſtrekte kennis, die daar toe vereïſcht wierden, hebben een zeer trage voortgang aan 't werk gegeven; 't welk veröorzaakt heeft dat het ook onvolmaakt is gebleven, niet alleenlijk ten opzicht van dat het niet ten einde is gebracht, maar zelfs ten opzicht van 't geen, dat hier en daar gebreekt: dewijl de Schrijver in d'Aanteekeningen, die alle van hem zelf zijn, meermaals vermaant, dat het geen, 't welk hy ſchrijft, naaukeuriglijker bewezen, of wijtlopiglijker verklaart moet worden, of in zijn Wijsbegeerte, of ergens anders alreede van hem gezegt is, of noch gezegt zal worden. Doch dewijl het zeer veel voortreffelijke en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

nutte dingen begrijpt, die aan een oprecht onderzoeker der waarheit grote luſt zullen verſchaffen, en hem niet weinig hulp in zijn navorſſching toebrengen; zo heeft men niet ondienſtig gevonden het zelfde meê in 't licht te geven, gelijk alreê in het Bericht aan de Lezer, voor dit geſchrift geſtelt, gezegt is. Hy handelt daar in vooreerſt van de goederen, naar de welken de menſchen gemenelijk trachten, van de rijkdom, welluſt en eer, en van het ware goet, en hoe men het zelfde zal verkrijgen. Daar na ſchrijft hy enige regelen van leven voor, en treed van daar over tot de Verbetering van 't Verſtant. En om deze verbetering uit te werken, telt hy vier verſcheide wijzen van bevatting op, die hy daar na enigſins wijtlopig verklaart, en de gene, die beſt tot zijn ooggemerk dient, daar uit kieſt. En op dat men wijders zou weten hoe men de zelfde moet gebruiken, zo handelt hy van de werktuigen des verſtants, namelijk van de ware denkbeelden, en met enen van de rechte middel om het verſtant te leiden, en van des zelfs delen. Het eerſte deel leert en onderwijſt de ware denkbeelden van d'anderen t'onderſcheiden, en toezien dat men geen valſche, verdichte en twijffelächtige denkbeelden met de waren vermengt: en by deze gelegentheit handelt hy wijtlopig van de ware, valſche, verdichte en twijffelächtige denkbeelden; daar eindelijk iets van de geheugenis, en van de vergetenheit by gevoegt word. In het tweede deel geeft hy regelen, om d'onbekende

dingen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dingen recht te verſtaan. Hy ſtelt dan dat de verſtaning tweefins geſchied, of door de wezentheit, of door de naaſte oorzaak. En dewijl dit beide niet, dan uit de ware bepaling, kan geſchieden, zo ſtelt hy de wetten daar af, zo in de geſchape, als ongeſchape dingen. Wijders, op dat alle onze bevattingen te zamen geſchakelt zouden worden, ſtelt hy de hulpmiddelen, om tot de kennis van de bezondere eeuwige dingen te komen. Hier toe handelt hy van de krachten des verſtants; en om de zelfden te kennen, telt hy des zelfs eigenſchappen op; en hier by blijft het werk ſteken.

Wat de *Brieven* aangaat, zy zijn niet volgens de ſtoffe, daar af zy handelen, noch volgens d' aanzienelijkheit der gener, van, of aan de welken zy geſchreven zijn, maar volgens de tijt, daar in men hen geſchreven heeft, in ordening geſchikt: doch echter in dier voegen, dat alle de Brieven van een zelfde perſoon, met d' Antwoorden, na malkander geplaatſt zijn. Dat ſommige namen volkomentlijk, ſommigen alleenlijk met de voorſte letteren, en ſommigen gantſchelijk niet uitgedrukt zijn, is om reden geſchied, dewijl men toch hier niet te zien heeft wie ſchrijft, maar alleenlijk wat geſchreven word. De Lezer gelief daar beneffens aan te merken, dat het hem niet vreemt moet voorkomen, dat in verſcheide Brieven de Zedekunſt, die door de druk noch niet gemeen was gemaakt, zo wel van de Schrijver, als van d' Antwoorder, aangetrokken, en ook aangewezen word;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dewijl de zelfde alreê over veel jaren van verſcheide lieden uitgeſchreven, en gemeen geweeſt is. Wy hebben dienſtig geacht het zelfde hier te berichten; vermits men anderſins mogt denken dat de zelfde al voorheenen in druk had geweeſt. Voorts heeft men aan te merken dat alle de Werken (enige weinige Brieven uitgezondert) in de Latijnſche taal zijn geſchreven.

Onze Schrijver heeft noch, boven 't geen, dat wy hier voor gedacht hebben, in de Latijnſche taal een Hebreeuſche Grammatika, of Letterkunſt, in geſchrift, doch onvolmaakt, nagelaten; en hoewel de zelfde van verſcheide geleerde lieden, onder de welken verſcheide affchriften beruſten, grotelijks geprezen word; zo hebben wy echter niet dienſtig geacht, haar in de Nederlantſche Taal door de druk gemeen te maken, maar geraden gevonden de zelfde voor de Latijnen in de Latijnſche taal in druk te laten: dewijl men zelden tot het leren van 't Hebreeus toetreed, voor dat men de Latijnſche taal machtig is geworden.

Dit is 't geen, dat men raadſaam geoordeelt heeft aan de Lezer bekent te maken, zo veel de Schriften aangaat, die (de Letterkunſt uitgezondert) in dit Boek begrepen zijn. Het zal zonder twijffel alle de genen, die de waarheit oprechtelijk lief hebben, en naar een vaſte en ontwijffelbare kennis der dingen trachten, hartelijk ſmarten, dat deze Geſchriften van onze Schrijver ten meeſtendeel niet gantſchelijk volmaakt zijn. En zeker, 't is te beklagen dat hy, die alreê zo veel in de kennis

der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

der waarheit gevordert, en zo grote bequaamheit, om daar in voort te gaan, verkregen had, zo vroeg, door een ontijdige doot, uit de werrelt is gerukt; te meer dewijl men van hem niet alleenlijk de volmaking van deze onvolmaakte Handelingen te verwachten had, maar noch ook een gehele Philoſophie, gelijk hy daar af in verſcheide plaatſen van zijn Geſchrift, de Verbetering van 't Verſtant genoemt, gewach maakt; daar in hy zonder twijffel *de rechte natuur van de beweging, en op welke wijze men van voren zo veel verſcheidenheden in de ſtoffe*, enz. *zou konnen afleiden*, getoont zou hebben; van 't welk in de drie- en vierenzeſtigſte Brief geſproken word. Hy had ook voorgenomen d' Algebra, of Stelreegel op een verſtanelijker en korter wijze te beſchrijven, en noch meer andere Werken met 'er tijt toe te ſtellen; gelijk verſcheiden van zijn vrienden meermaals uit zijn mont gehoort hebben. Maar de doot heeft ook in hem getoont dat het voorneemen der menſchen zelden ten einde gebragt word. Men verhoopt nochtans dat men aan de geletterde werrelt geen ondienſt gedaan zal hebben, maar dat de zelfde in dank zal aanneemen dat men deze Geſchriften, hoe onvolmaakt zy ook mogen wezen, in 't licht geeft. Men heeft hier in geen ander oogwit, dan dat deze werrelt daar door verlicht, en de kennis der waarheit hoe langer hoe klaarder zou deurbreeken.

ZEDE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

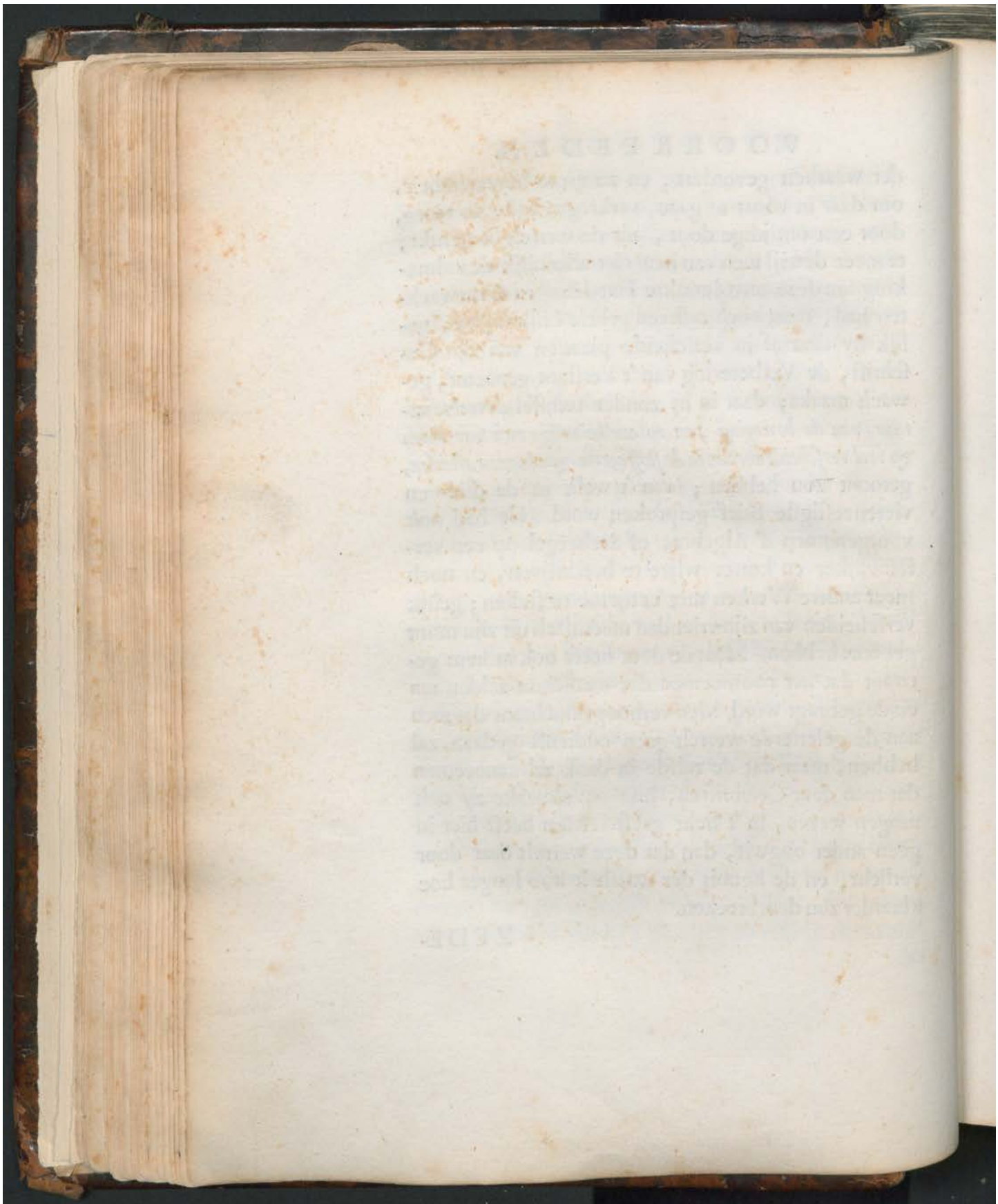

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZEDEKUNST,

In vijf delen onderſcheiden;

Daar in gehandelt word

I. Van GOD.
II. Van de Menſchelijke ZIEL.
III. Van de Natuur en Oorſprong der HARTSTOCHTEN.
IV. Van de Menſchelijke DIENSTBAARHEIT.
V. Van de Menſchelijke VRYHEIT.

Alles op een Meetkundige orde geſchikt en betoogt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Eerſte Deel

Der

ZEDEKUNST.

VAN GOD.

BEPALINGEN.

I. BY [a] oorzaak van zich zelf verſta ik het geen, welks [b] wezentheit [c] wezentlijkheit [d] inſluit; of het geen, welks natuur niet anders, dan [e] wezentlijk, bevat kan worden.

[a] *Cauſa ſui.* [b] *Eſſentia.* [c] *Exiſtentia.* [d] *Involvere.* [e] *Exiſtere.*

II. Dat ding, 't welk door een ander van de zelfde natuur [f] bepaalt kan worden, word in zijn [g] geſlacht [h] eindig gezegt. Tot een voorbeelt; het [i] lighaam word eindig gezegt; om dat wy altijt een ander, dat groter is, bevatten. Dus word ook een [k] denking door een andere bepaalt. Maar 't lighaam word door geen denking, noch de denking door enig lighaam bepaalt.

[f] *Terminare.* [g] *Genus.* [h] *Finita.* [i] *Corpus.* [k] *Cogitatio.*

III. By [l] zelfſtandigheit verſta ik 't geen, dat in zich is, en door zich bevat word: dat is, welks [m] bevatting niet de bevatting van een anderding, van 't welk het [n] gevormt moet worden, behoeft.

[l] *Subſtantia.* [m] *Conceptus.* [n] *Formare.*

IV. By [o] toeëigening verſta ik 't geen, dat het [p] verſtant wegens de [q] zelfſtandigheit, als haar [r] wezentheit [ſ] ſtellende, [t] bevat.

[o] *Attributum.* [p] *Intellectus.* [q] *Subſtantia.* [r] *Eſſentia.* [ſ] *Conſtituere.* [t] *Concipere.*

V. By [u] wijze verſta ik [vv] d'aandoeningen der [x] zelfſtandigheit, of dit, 't welk in iets anders is, daar door het ook bevat word.

[u] *Modus.* [w] *Affectiones.* [x] *Subſtantia.*

VI. By God verſta ik een [y] wezend, [z] volſtrektelijk [a] onëindig: dat is, een [b] zelfſtandigheit, die uit [c] onëindige toeëigeningen [d] beſtaat, van de welken yder een eeuwige onëindige [e] wezentheit uitdrukt.

[y] *Ens.* [z] *Abſolutè.* [a] *Infinitum.* [b] *Subſtantia.* [c] *Attributa infinita.* [d] *Conſtare.* [e] *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

f Explicatio.

f VERKLARING.

Ik zeg g volſtrektelijk, en niet in zijn h geſlacht i oneindig: want van al 't geen, dat alleenlijk in zijn geſlacht oneindig is, konnen wy oneindige k toeeigeningen l ontkennen: (*dat is, men kan oneindige toeeigeningen bevatten, die tot des zelfs natuur niet behoren*) maar tot de m wezentheit van 't geen, dat volſtrektelijk oneindig is, behoort al 't geen, 't welk wezentheit n uitdrukt, en geen o ontkenning p influit.

g Absolutè.
h Genus.
i Infinitum.
k Attributa.
l Negare.
m Essentia.
n Exprimere.
o Negatio.
p Involvere.

VII. Deze zaak word gezegt q vry te zijn, de welke alleenlijk uit de r nootzakelijkheit van haar natuur s wezentlijk is, en van zich alleen t tot iets te werken u bepaalt word: maar die vv nootzakelijk, of eerder x gedwongen, de welke van een andere bepaalt word op zekere y wijze wezentlijk te zijn, en te werken.

q Libera.
r Necessitas.
s Existere.
t Ad agendum.
u Determinare.
w Necessaria.
x Coacta.
y Modus.

VIII. By z eeuwigheit verſta ik de a wezentlijkheit zelve, voor zo veel zy b bevat word c nootzakelijk uit de d bepaling van d' eeuwige zaak alleen te volgen.

z Æternitas.
a Existentia.
b Concipere.
c Necessario.
d Definitio.

e Explicatio.

e VERKLARING.

Want zodanige f wezentlijkheit, gelijk de g wezentheit van een zaak, word als een h eeuwige waarheit bevat, en kan dieshalven door geen i during, of tijt uitgedrukt worden, ſchoon men de during zonder begin en einde bevat.

f Existentia.
g Essentia.
h Veritas æterna.
i Duratio.

k Axiomata.

k KUNDIGHEDEN.

I. Alles, dat 'er is, is in zich, of in een ander.

II. Het geen, dat door een ander niet bevat kan worden, moet door zich bevat worden.

l Data causa determinata.
m Effectus.

III. Uit een l geſtelde bepaalde oorzaak volgt nootzakelijk het m gewrocht. In tegendeel, indien men geen bepaalde oorzaak ſtelt, zo is 't onmogelijk dat het gewrocht zal volgen.

n Cognitio.
o Effectus.
p Dependere.
q Causa.
r Involvere.

IV. De n kennis van o 't gewrocht p hangt af van de kennis van zijn q oorzaak, en r ſluit de zelfde in.

V. De dingen, die met malkander niets gemeen hebben, konnen niet door malkander verſtaan worden; of de r be-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[f] bevatting van 't een [t] sluit niet de bevatting van 't ander in. [f] *Conceptus.* [t] *Involvere.*

VI. Het waar [u] denkbeelt moet met zijn [vv] gedachte zaak overëenkomen. [u] *Idea.* [w] *Ideatum.*

VII. De [x] wezentheit van al 't geen, dat men als niet [y] wezentlijk kan [z] bevatten, [a] sluit geen [b] wezentlijkheit in. [x] *Essentia.* [y] *Existens.* [z] *Concipere.* [a] *Involvere.* [b] *Existentia.* [c] *Propositio.*

EERSTE [c] VOORSTELLING.

De [d] zelfstandigheit is eerder in natuur, dan haar [e] aandoeningen. [d] *Substantia.* [e] *Affectiones.*

[f] BETOGING. [f] *Demonstratio.*

Dit blijkt uit de voorgaande darde en vijfde [g] Bepaling. [g] *Definitio.*

TWEEDE [h] VOORSTELLING. [h] *Propositio.*

Twee [i] zelfstandigheden, twee verscheide [k] toeëigeningen hebbende, hebben niets met malkander gemeen. [i] *Substantia.* [k] *Attributa.*

[l] BETOGING. [l] *Demonstratio.*

Dit blijkt ook uit de darde [m] Bepaling: want yder [n] zelfstandigheit moet in zich zelve zijn, en door zich zelve [o] bevat worden: of anders, de [p] bevatting van d'een [q] sluit de bevatting van d'ander niet in. [m] *Definitio.* [n] *Substantia.* [o] *Concipi.* [p] *Conceptus.* [q] *Involvere.*

DARDE [r] VOORSTELLING. [r] *Propositio.*

De dingen, die onder zich niets gemeen hebben, konnen 't een geen oorzaak van 't ander wezen.

[s] BETOGING. [s] *Demonstratio.*

Indien zy met malkander niets gemeen hebben, zo konnen zy (*volgens de vijfde* [t] *Kundigheit*) niet door malkander verstaan worden: en dieshalven konnen zy (*volgens de vierde Kundigheit*) 't een geen oorzaak van't ander wezen; *'t welk te bewijzen stond.* [t] *Axioma.*

VIERDE VOORSTELLING.

Twee, of meer onderscheide dingen worden of naar de verscheidenheit van de [u] toeëigeningen der [w] zelfstandigheden, of naar de verscheidenheit van der zelfder [x] aandoeningen onderscheiden. [u] *Attributa.* [w] *Substantia.* [x] *Affectiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

y Demonſtratio.

y BETOGING.

z Axioma. a Definitio. b Intellectus. c Subſtantiæ. d Affectiones.

Alles, dat 'er is, is in zich, of in een ander; (*volgens d' eerſte* z *Kundigheit*) dat is, (*volgens de darde en vijfde* a *Bepaling*) buiten het b verſtant word niets geſtelt, dan c zelfſtandigheden, en der zelfder d aandoeningen. Daar word dieshalven buiten het verſtant niets geſtelt, door 't welk veel dingen onder malkander onderſcheiden konnen worden, dan de zelfſtandigheden, of, 't welk het zelfde is, (*volgens de vierde* e *Kundigheit*), der zelfder f toeëigeningen, en der zelfder g aandoeningen; *'t welk te betogen ſtond.*

e Axioma. f Attributa. g Affectiones.

h Propoſitio.

VYFDE h VOORSTELLING.

i Subſtantiæ. k Attributum.

In de natuur konnen geen twee, of meer i *zelfſtandigheden van een zelfde natuur, of* k *toeëigening geſtelt worden.*

l Demonſtratio.

l BETOGING.

k Subſtantiæ diſtinctæ. l Attributa. m Affectiones. n Propoſitio. o Attributa.

Indien 'er twee, of meer k onderſcheide zelfſtandigheden geſtelt wierden, zo moeſten zy of door de verſcheidenheit der l toeëigeningen, of door de verſcheidenheit der m aandoeningen (*volgens de voorgaande* n *Voorſtelling*) van malkander onderſcheiden worden. Indien dit alleenlijk door de verſcheidenheit der o toeëigeningen geſtelt word, zo ſtaat men toe dat 'er niet meer dan een enige van een en de zelfde toeëigening is. Maar indien de p zelfſtandigheden alleenlijk door de verſcheidenheit van hun q aandoeningen r onderſcheiden zijn, dewijl de zelfſtandigheit uit haar natuur eerder is, dan haar aandoeningen; (*volgens d' eerſte* s *Voorſtelling*) zo zal men, als men d' aandoeningen ter zijden ſtelt, en de zelfſtandigheit in zich aanmerkt, dat is (*volgens de darde en zeſte* t *Bepaling*) warelijk aanmerkt, niet konnen bevatten dat d' een van d' ander onderſcheiden is: dat is (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) men zal geen twee, of meer, maar alleenlijk een, konnen ſtellen; *gelijk te betogen ſtond.*

p Subſtantiæ. q Affectiones. r Diſtinguere. s Propoſitio. t Definitio.

u Propoſitio.

ZESTE u VOORSTELLING.

w Subſtantia.

Een w *zelfſtandigheit kan niet van een andere zelfſtandigheit voortgebracht worden.*

x Demonſtratio.

x BETOGING.

y Propoſitio. z Subſtantiæ. a Attributum.

Daar konnen (*volgens de voorgaande* y *Voorſtelling*) geen twee z zelfſtandigheden van een zelfde a toeëigening geſtelt worden: dat is, (*volgens de tweede Voorſtelling*) die met malkander iets gemeen hebben: en dieshalven kan (*volgens de darde Voorſtelling in dit deel*) d' een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

d' een niet [b] d' oorzaak van d' andere wezen, noch d' een van d' andere voortgebracht worden; *'t welk men betogen moest.*

[b] *Causa.*

[c] TOEGIFT. [c] *Corollarium.*

Hier uit volgt dat een [d] zelfstandigheit niet van iets anders voortgebracht kan worden. Want in de natuur word niets gestelt, dan zelfstandigheden, en hun [e] aandoeningen; *gelijk uit d' eerste* [f] *Kundigheit, en uit de darde en vijfde* [g] *Bepaling blijkt.* En een zelfstandigheit kan van geen zelfstandigheit voortgebracht worden; *volgens de voorgaande* [h] *Voorstelling.* Dieshalven, een zelfstandigheit kan [i] volstrektelijk niet van iets anders voortgebracht worden; *gelijk te betogen stond.*

[d] *Substantia.*
[e] *Affectiones.*
[f] *Axioma.*
[g] *Definitio.*
[h] *Propositio.*
[i] *Absolutè.*

Anders.

Deze [k] Voorstelling word lichtelijker uit [l] d' ongerijmtheit van haar [m] tegenstelling bewezen. Want indien een [n] zelfstandigheit van iets anders voortgebracht kon worden, zo moest (*volgens de vierde* [o] *Kundigheit*) haar [p] kennis van de kennis van haar [q] oorzaak [r] afhangen, en zou dieshalven (*volgens de darde* [s] *Bepaling*) geen zelfstandigheit wezen.

[k] *Propositio.*
[l] *Absurditas.*
[m] *Contradictio.*
[n] *Substantia.*
[o] *Axioma.*
[p] *Cognitio.*
[q] *Causa.*
[r] *Dependere.*
[s] *Definitio.*

ZEVENDE [t] VOORSTELLING. [t] *Propositio.*

[u] *Wezentlijk te zijn behoort tot de natuur van een* [w] *zelfstandigheit.*

[u] *Existere.*
[w] *Substantia.*

[x] BETOGING. [x] *Demonstratio.*

Een zelfstandigheit kan (*volgens de* [y] *Toegift van de voorgaande* [z] *Voorstelling*) niet van iets anders voortgebracht worden. Zy zal dan [a] d' oorzaak van zich zelve wezen: dat is, (*volgens d' eerste* [b] *Bepaling*) haar [c] wezentheit fluit [d] nootzakelijk de [e] wezentlijkheit in; of [f] wezentlijk te zijn behoort tot haar natuur: *gelijk te betogen stond.*

[y] *Corollarium.*
[z] *Propositio.*
[a] *Causa.*
[b] *Definitio.*
[c] *Essentia.*
[d] *Necessariò.*
[e] *Existentia.*
[f] *Existere.*

ACHTSTE [g] VOORSTELLING. [g] *Propositio.*

Alle [h] *zelfstandigheit is* [i] *nootzakelijk* [k] *oneindig.*

[h] *Substantia.*
[i] *Necessariò.*
[k] *Infinita.*

[l] BETOGING. [l] *Demonstratio.*

Van een enige [m] toeëigening kan niet meer, dan een enige [n] zelfstandigheit [o] wezentlijk wezen; (*volgens de vijfde* [p] *Voorstelling van dit deel*) en [q] wezentlijk te wezen behoort tot haar natuur; *volgens de zevende Voorstelling in dit deel.* Zy zal dan uit haar natuur of [r] eindig of [s] oneindig [t] wezentlijk wezen. Niet eindig: want (*volgens*

[m] *Attributum.*
[n] *Substantia.*
[o] *Existere.*
[p] *Propositio.*
[q] *Existere.*
[r] *Finita.*
[s] *Infinita.*
[t] *Existere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de tweede [u] *Bepaling*) zy moeft door een andere [w] zelfftandigheit van de zelfde natuur, die ook (*volgens de zevende Voorftelling in dit deel*) nootzakelijk wezentlijk moeft zijn, [x] bepaalt worden: en dieshalven zouden 'er twee [y] zelfftandigheden van een zelfde [z] toeëigening geftelt worden; 't welk ongerijmt is: *volgens de vijfde Voorftelling*. Zy is dan wezentlijk onëindig, *gelijk te betogen ftond*.

u *Definitio.*
w *Subftantia.*
x *Terminare.*
y *Subftantiæ.*
z *Attributum.*

EERSTE [a] BYVOEGSEL.

Dewijl [b] eindig te zijn warelijk ten deel een [c] ontkenning is, en [d] onëindig een [e] volftrekte beveftiging van de [f] wezentlijkheit van enige natuur, zo volgt (*uit de zevende* [g] *Voorftelling van dit deel alleen*) dat alle [h] zelfftandigheit onëindig moet wezen. Want indien men de zelfftandigheit eindig ftelde, zo zou men in haar natuur ten deel het [i] wezentlijk te zijn [k] ontkennen; 't welk, (*volgens de gezeide Voorftelling*) ongerijmt is.

a *Scholium.*
b *Finitum.*
c *Negatio.*
d *Infinitum.*
e *Affirmatio abfoluta.*
f *Exiftentia.*
g *Propofitio.*
h *Subftantia.*
i *Exiftere.*
k *Negare.*

TWEEDE [l] BYVOEGSEL.

Ik twijffel niet of de genen, die verwardelijk van de dingen oordeelen, en niet gewent zijn de zaken door hun eerfte [m] oorzaken te kennen, zullen zwarelijk de [n] Betoging van de zevende [o] Voorftelling in dit deel [p] bevatten; om dat zy geen onderfcheit tuffchen de [q] wijzen van de zelfftandigheden, en de [r] zelfftandigheden zelven maken, en niet weten hoe de dingen voortgebracht worden. Hier uit fpruit het dat zy het [s] beginfel, 't welk zy in de naturelijke en zichtbare dingen gewaar worden, ook aan de zelfftandigheden toepaffen. Want de genen, die in de ware oorzaken der dingen onkundig zijn, verwarren alles, en [t] verdichten, zonder enige [u] tegenftrijdigheit van 't gemoed, dat zo wel de bomen, als de menfchen fpreken, en beelden zich in dat de menfchen zo wel uit ftenen, als uit zaat voortkomen, en dat alderhande [x] vormen in alderhande vormen veränderen. In dezer voegen eigenen de genen, die de goddelijke met de menfchelijke natuur verwarren, lichtelijk menfchelijke [y] aandoeningen en tochten aan God toe; inzonderheit zo lang zy noch niet weten hoe d' aandoeningen, of tochten in de menfchelijke ziel voortkomen. Maar indien de menfchen op de natuur van de [z] zelfftandigheit merkten, zy zouden geenfins aan de waarheit van de zevende [a] Voorftelling in dit deel twijffelen: ja deze Voorftelling zou by alle menfchen tot een [b] geloofsfpreuk verftrekken, en onder de [c] gemene Kundigheden getelt worden. Want zy zouden by zelfftandigheit het geen verftaan, dat in zich is, en door zich bevat word; dat is het geen, daar af de kennis niet de kennis van enig ander ding behoeft: en

l *Scholium.*
m *Caufæ.*
n *Demonftratio.*
o *Propofitio.*
p *Concipere.*
q *Modi.*
r *Subftantiæ.*
s *Principium.*
t *Fingere.*
u *Repugnantia.*
x *Formæ.*
y *Affectiones.*
z *Subftantia.*
a *Propofitio.*
b *Axioma.*
c *Notiones communes.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en by [d] wijzen het geen, dat in een ander is, en welker [e] bevattingen van de bevatting des dings, daar zy in zijn, [f] gevormt word. En hier uit ſpruit het dat wy van de [g] wijzen, ſchoon zy niet [h] wezentlijk zijn, echter ware [i] denkbeelden konnen hebben: want hoewel zy [k] dadelijk niet buiten 't verſtant wezentlijk zijn, zo word echter hun [l] wezentheit in een ander in dier voegen begrepen, dat zy door 't zelfde bevat konnen worden. Maar het voorwerp van een waar denkbeelt der [m] zelfſtandigheden kan geen ander zijn, dan de zelfſtandigheden zelven, om dat zy door zich bevat worden. Indien dan iemant zeide, dat hy een [n] klaar en onderſcheide, dat is een waar [o] denkbeelt van een zelfſtandigheit had, en dat hy echter twijffelde of zodanige zelfſtandigheit [p] wezentlijk is, dit zou warelijk even het zelfde zijn, als of hy zeide, dat hy een waar denkbeelt had, en echter twijffelde of het niet valſch was; gelijk klarelijk aan de geen blijkt, die wel opmerkt: of indien iemant ſtelt dat een zelfſtandigheit, die niet was, nu begint te zijn, die ſtelt met enen dat een valſch denkbeelt waar geworden is; 't welk warelijk het ongerijmſte is, dat men kan bedenken. Men moet dieshalven nootzakelijk belijden, dat de [q] wezentlijkheit van de [r] zelfſtandigheit, gelijk haar [s] wezentheit, een eeuwige waarheit is. Wy konnen dan hier uit op een andere wijze beſluiten dat 'er niet meer dan een enige van de zelfde natuur is; en ik heb 't de moeite waerdig geächt het zelfde hier te tonen. En om dit zelfde in ordening te doen, zo ſtaat aan te merken, *vooreerſt*, dat de ware [t] bepaling van yder ding niets anders [u] inſluit, noch uitdrukt, dan de natuur van de [w] bepaalde zaak: Uit het welk *ten tweeden* volgt, dat geen bepaling enig zeker getal van [x] ondeeligen inſluit, of uitdrukt, dewijl zy niets anders uitdrukt, dan de natuur van de bepaalde zaak. Tot een voorbeelt; de [y] bepaling van de [z] driehoek drukt niets anders uit, dan [a] d'enkelde natuur van de driehoek, maar niet enig zeker getal van driehoeken. *Ten darden* ſtaat aan te merken, dat nootzakelijk van yder ding een [b] ſtellige oorzaak, door de welke het is, geſtelt moet worden. *Ten vierden* en eindelijk heeft men aan te merken, dat deze [d] oorzaak, door de welke enig ding is, of in de natuur zelve, en in de [e] bepaling van de wezentlijke zaak (namentlijk om dat wezentlijk te zijn tot haar natuur behoort, en het zelfde inſluit) moet begrepen, of daar buiten geſtelt worden. Uit deze [f] ſtellingen volgt, dat, zo 'er in de natuur enig zeker getal van [g] ondeeligen is, men nootzakelijk oorzaak moet ſtellen, waaröm deze ondeeligen, en waarom zy niet meer, of min in getal, zijn. Tot een voorbeelt, indien 'er in de natuur twintig menſchen

zijn,

[d] *Modi.* [e] *Concipitur.* [f] *Formari.* [g] *Modi.* [h] *Exiſtere.* [i] *Ideæ.* [k] *Actu.* [l] *Eſſentia.* [m] *Subſtantiæ.* [n] *Clara & diſtincta.* [o] *Idea.* [p] *Exiſtere.* [q] *Exiſtentia.* [r] *Subſtantia.* [s] *Eſſentia.* [t] *Definitio.* [u] *Involvere.* [w] *Res definita.* [x] *Individua.* By ondeeligen worden de bezonderen verſtaan, die onder een geſlacht behoren. [y] *Definitio.* [z] *Triangulus.* [a] *Natura ſimplex.* [b] *Cauſa poſitiva.* [d] *Cauſa.* [e] *Definitio.* [f] *Poſitiones.* [g] *Individua.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn, die ik, tot groter klaarheit, en om verwarring te mijden, [h] onderſtel gelijkelijk te zijn, en dat 'er voor hen geen anderen geweeſt hebben, zo zal 't (te weten om reden te geven, waaröm dat 'er twintig menſchen zijn) niet genoech wezen, dat men d' oorzaak van de menſchelijke natuur in 't algemeen toont; maar het zal daarënboven ook nootzakelijk wezen, dat men toont waaröm dat 'er niet meerder, of minder dan twintig zijn: want (*volgens de darde Aanmerking*) van yder bezonder menſch moet nootzakelijk [i] oorzaak, waaröm hy is, geſtelt worden. Maar (*volgens de tweede en darde Aanmerking*) deze oorzaak kan niet in de menſchelijke natuur zelve begrepen worden; vermits de ware [k] bepaling van de menſch niet het getal van twintig [l] inſluit. Dieshalven (*volgens de vierde Aanmerking*) d'oorzaak, waaröm deze twintig menſchen zijn, en by gevolg waaröm yder is, moet nootzakelijk buiten yder geſtelt worden. Men heeft dan [m] volſtrektelijk te beſluiten, dat alle de dingen, van de welken men bevat dat zy veelvoudig konnen wezen, nootzakelijk, om te zijn, een uitterlijke oorzaak moeten hebben. Maar dewijl (*volgens het geen, dat wy in 't begin van dit* [n] *Byvoegſel getoont hebben*) [o] wezentlijk te zijn tot de natuur van de [p] zelfſtandigheit behoort, zo moet haar [q] bepaling [r] nootzakelijke wezentlijkheit [s] inſluiten: en by gevolg moet uit haar bepaling alleen haar wezentlijkheit beſloten worden. Doch uit haar bepaling (*gelijk wy in de tweede en darde Aanmerking getoont hebben*) kan niet de wezentlijkheit van veel zelfſtandigheden volgen: zo volgt dan daar uit nootzakelijk, dat 'er niet meer dan een enige zelfſtandigheit van de zelfde natuur is; gelijk voorgeſtelt wierd.

h *Supponere.*
i *Cauſa.*
k *Definitio.*
l *Involvere.*
m *Abſolutè.*
n *Scholium.*
o *Exiſtere.*
p *Subſtantia.*
q *Definitio.*
r *Exiſtentia ne-ceſſaria.*
s *Involvere.*

NEGENDE [t] VOORSTELLING.

Hoe yder ding meer [u] *zakelijkheit, of* [vv] *zijn heeft, hoe 'er meer* [x] *toeëigeningen toe behoren.*

t *Propoſitio.*
u *Realitas.*
w *Eſſe.*
x *Attributa.*

[y] BETOGING.

Dit blijkt uit de vierde [z] Bepaling.

y *Demonſtratio.*
z *Definitio.*

TIENDE [a] VOORSTELLING.

Yder [b] *toeëigening van een enige* [c] *zelfſtandigheit moet door zich bevat worden.*

a *Propoſitio.*
b *Attributum.*
c *Subſtantia.*

[d] BETOGING.

Want de [e] toeëigening is 't geen, 't welk het [f] verſtant van de zelfſtandigheit, als haar [g] wezentheit ſtellende, bevat; (*volgens de vierde*

d *Demonſtratio.*
e *Attributum.*
f *Intellectus.*
g *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vierde [h] *Bepaling:* en dieshalven moet zy, *volgens de derde Bepaling*) door zich begrepen worden; *gelijk te betogen ſtond.*

[h] *Definitio.*

[i] BYVOEGSEL. [i] *Scholium.*

Hier uit blijkt dat, hoewel twee [k] toeëigeningen, [l] zakelijk [m] onderſcheiden, [n] bevat worden, (dat is d'een zonder hulp van d'ander,) wy echter daar uit niet konnen beſluiten dat zy twee [o] wezenden, of twee verſcheide [p] zelfſtandigheden ſtellen: want dit behoort tot de natuur van de zelfſtandigheit, dat yder van haar [q] toeëigeningen door zich bevat word: dewijl alle de toeëigeningen, die zy heeft, altijt gelijkelijk en te zamen in haar geweeſt hebben, en d'een niet van d'ander heeft voortgebracht konnen worden; maar yder op zich zelve de [r] zakelijkheit, of het [s] zijn van de zelfſtandigheit uitdrukt. 't Is dan verre van daar, dat het [t] ongerijmt zou wezen, dat men aan een enige [u] zelfſtandigheit veel [w] toeëigeningen zou [x] toevoegen: ja daar is in de natuur niet klaarblijkelijker, dan dat yder [y] wezend onder enige toeëigening bevat moet worden. En hoe het meer [z] zakelijkheit, of [a] zijn heeft, hoe het ook meer [b] toeëigeningen heeft, die nootzakelijkheit, of eeuwigheit, en onëindigheit uitdrukken: en by gevolg is'er ook niets klaarblijkelijker, dan dat een [c] wezend, 't welk [d] volſtrektelijk onëindig is, nootzakelijk (*gelijk wy in de Zeſte* [e] *Bepaling aangewezen hebben*) dus [f] bepaalt moet worden: een [g] wezend, dat uit [h] onëindige toeëigeningen beſtaat, van de welken yder zekere ſlach van [i] wezentheit, die eeuwig en onëindig is, uitdrukt. Indien iemant nu vraagt uit welk teken wy de [k] verſcheidenheit der [l] zelfſtandigheden zouden konnen onderſcheiden, die lees de volgende [m] Voorſtellingen, de welken tonen dat 'er in de natuur niet meer, dan een enige zelfſtandigheit [n] wezentlijk, en dat de zelfde [o] volſtrektelijk onëindig is; in voegen dat men te vergeefs naar dit teken vraagt.

[l] *Realitas.*
[m] *Diſtincta.*
[n] *Concipere.*
[o] *Entia.*
[p] *Subſtantiæ.*
[q] *Attributa.*
[r] *Realitas.*
[s] *Eſſe.*
[t] *Abſurdum.*
[u] *Subſtantia.*
[w] *Attributa.*
[x] *Tribuere.*
[y] *Ens.*
[z] *Realitas.*
[a] *Eſſe.*
[b] *Attributa.*
[c] *Ens.*
[d] *Abſolutè infinitum.*
[e] *Definitio.*
[f] *Definire.*
[g] *Ens.*
[h] *Attributa infinita.*
[i] *Eſſentia.*
[k] *Diverſitas.*
[l] *Subſtantiæ.*
[m] *Propoſitiones.*
[n] *Exiſtere.*
[o] *Abſolutè infinita.*

ELFDE [p] VOORSTELLING. [p] *Propoſitio.*

Godt, of een [q] *zelfſtandigheit, uit* [r] *onëindige toeëigeningen beſtaande, van de welken yder een eeuwige en onëindige* [s] *wezentheit uitdrukt, moet nootzakelijk* [t] *wezentlijk wezen.*

[q] *Subſtantia.*
[r] *Attributa infinita.*
[s] *Eſſentia.*
[t] *Exiſtere.*

[u] BETOGING. [u] *Demonſtratio.*

Indien gy 't ontkent, zo begrijp, indien het mogelijk is, dat God niet [w] wezentlijk is. Zijn [x] wezentheit zal dan (*volgens de zevende* [y] *Kundigheit*) geen [z] wezentlijkheit [a] inſluiten. Doch dit is ([b] *volgens de zevende* [b] *Voorſtelling in dit deel*) ongerijmt. Zo is dan God nootzakelijk [c] wezentlijk; *gelijk te betogen ſtond.* ?

[w] *Exiſtere.*
[x] *Eſſentia.*
[y] *Axioma.*
[z] *Exiſtentia.*
[a] *Involvere.*
[b] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Anders.

Van yder ding moet nootzakelijk [c] oorzaak, of [d] reden aangewezen worden, zo wel waaröm het is, als waaröm het niet is. Tot een voorbeelt; Indien 'er een [e] driehoek is, zo moet 'er reden, of oorzaak zijn, waaröm hy is: en indien 'er geen driehoek is, zo moet 'er ook reden, of oorzaak zijn, de welke belet dat hy 'er is, of die zijn [f] wezentlijkheit uitfluit. Doch deze reden, of oorzaak moet of in de natuur van de zaak zelve begrepen worden, of daar buiten wezen. Tot een voorbeelt; de reden, om de welke een [g] vierkantige kring niet [h] wezentlijk is, blijkt uit de natuur van de zaak zelve, te weten om dat zy [i] tegenzeggelijkheit [k] influit. Maar waaröm, in tegendeel, een [l] zelfftandigheit wezentlijk is; dit volgt uit haar eige natuur, die [m] wezentlijkheit influit. (*bezie de zevende* [n] *Voorftelling in dit deel*) Doch de reden, om de welke een [o] kring, of [p] driehoek [q] wezentlijk, of niet wezentlijk is, volgt niet uit hun natuur; maar uit [r] d' ordening van [s] d'algemene lighamelijke natuur: want daar uit moet volgen of dat de driehoek nootzakelijk wezentlijk is, of dat het onmogelijk is dat hy wezentlijk is. Uit deze dingen, die uit zich zelven bekent zijn, volgt dat het geen, van 't welk geen reden noch oorzaak is, die zijn [t] wezentlijkheit belet, of uitfluit, nootzakelijk [u] wezentlijk moet wezen. Dieshalven, indien 'er geen reden, noch oorzaak kan zijn, die belet dat God wezentlijk is, of die zijn wezentlijkheit wechneemt, en uitfluit, zo zal men moeten befluiten dat hy nootzakelijk wezentlijk is. Doch indien 'er zodanige reden, of oorzaak kon zijn, zo moeft de zelfde of in Gods natuur, of buiten zijn natuur, dat is in een andere [w] zelfftandigheit van een andere natuur, wezen. Want indien zy van een zelfde natuur geftelt word, zo ftaat men daar door toe, dat God [x] wezentlijk is. Maar een zelfftandigheit, die van een andere natuur is, dan de goddelijke, heeft met God niets gemeen; (*volgens de tweede* [y] *Voorftelling in dit deel*) en kan dieshalven zijn [z] wezentlijkheit niet ftellen, noch wechneemen. Dewijl 'er dan geen reden, of oorzaak, die de goddelijke wezentlijkheit wechneemen, of uitfluiten, buiten de goddelijke natuur kan zijn, zo zal men nootzakelijk moeten zeggen dat zy, zo hy niet wezentlijk is, in zijn eige natuur is, die dieshalven (*volgens onz tweede* [a] *Voorbeelt*) [b] tegenzeggelijkheit zou [c] influiten. Doch dit van een [d] wezend, dat volftrektelijk onëindig en ten opperfte volmaakt is, te zeggen, zou ongerijmt wezen. Daar is dan noch in, noch buiten God enige oorzaak, of reden, die

[c] *Cauſa.*
[d] *Ratio.*
[e] *Triangulus.*
[f] *Exiſtentia.*
[g] *Circulus quadratus.*
[h] *Exiſtere.*
[i] *Contradictio.*
[k] *Involvere.*
[l] *Subſtantia.*
[m] *Exiſtentia.*
[n] *Propoſitio.*
[o] *Circulus.*
[p] *Triangulus.*
[q] *Exiſtere.*
[r] *Ordo.*
[s] *Natura univerſa corporea.*
[t] *Exiſtentia.*
[u] *Exiſtere.*
[w] *Subſtantia.*
[x] *Exiſtere.*
[y] *Propoſitio.*
[z] *Exiſtentia.*
[a] *Exemplum.*
[b] *Contradictio.*
[c] *Involvere.*
[d] *Ens abſolute infinitum & ſummè perfectum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn [c] wezentlijkheit uitſluit, of wechneemt: en dieshalven is God nootzakelijk [f] wezentlijk; *gelijk te betogen ſtond.*

[c] *Exiſtentia.*
[f] *Exiſtere.*

Anders.

Te konnen [g] niet zijn is warelijk onvermogen: in tegendeel, te konnen [h] zijn is vermogen; gelijk uit zich zelf blijkt. Indien dan 't geen, dat nootzakelijk is, niets anders is, dan [i] eindige wezenden, zo zijn d' eindige wezenden machtiger, dan [k] 't wezend, dat volſtrektelijk onëindig is; 't welk, gelijk uit zich zelf blijkt, [l] ongerijmt is. Daar is dieshalven of [m] niets wezentlijk, of het [n] wezend, dat volſtrektelijk onëindig is, is ook nootzakelijk [o] wezentlijk. Maar wy zijn wezentlijk of in ons zelven, of in iets anders, dat nootzakelijk wezentlijk is: (*bezie d' eerſte* [p] *Kundigheit, en de zevende* [q] *Voorſtelling in dit deel*) Dieshalven, een [r] wezend, dat volſtrektelijk onëindig is, dat is God, (*volgens de zeſte* [s] *Bepaling*) moet nootzakelijk [t] wezentlijk wezen; *gelijk te betogen ſtond.*

[g] *Non exiſtere.*
[h] *Exiſtere.*
[i] *Entia finita.*
[k] *Ens abſolutè infinitum.*
[l] *Abſurdum.*
[m] *Nihil exiſtit.*
[n] *Ens abſolutè infinitum.*
[o] *Exiſtere.*
[p] *Axioma.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Ens abſolutè infinitum.*
[s] *Definitio.*
[t] *Exiſtere.*

[u] BYVOEGSEL.

In deze leſte [w] betoging heb ik goet gevonden Gods [x] wezentlijkheit [y] van achteren te tonen, op dat men het bewijs te lichtelijker zou begrijpen; en niet om dat uit de zelfde grontveſt Gods wezentlijkheit niet [z] van voren volgt. Want dewijl te konnen [a] zijn vermogen is, zo volgt dat, hoe 'er meer [b] zakelijkheit tot de natuur van een ding behoort, hoe het ook van zich meer krachten heeft om te zijn; en dieshalven dat een [c] wezend, 't welk volſtrektelijk onëindig is, of God een volſtrekte onëindige macht van te zijn in zich heeft, die daaröm ook [d] volſtrektelijk is. Veel zullen echter miſſchien de [e] klaarblijkelijkheit van dit [f] betoging niet lichtelijk konnen zien, om dat zy gewent zijn alleenlijk die dingen, de welken hun oorſprong uit uiterlijke oorzaken hebben, t' aanſchouwen: en van dezen zien zy de genen, die haaſtig worden, dat is die lichtelijk konnen zijn, ook lichtelijk vergaan. In tegendeel, zy oordeelen die dingen, tot de welken zy bevatten veel dingen te behoren, zwaar om te worden, dat is niet zo gemakkelijk om te konnen [g] wezen. Doch om hen van deze [h] vooröordeelen t' ontlaſten, behoef ik hier niet aan hen te tonen in welke zin dit ſpreekwoort, (*dat haaſtig koomt, vergaat ook haaſtig,*) waar is; noch oock of, ten opzicht van de gehele natuur, alles even licht is te doen, of niet. 't Is genoech dat men alleenlijk aanmerkt, dat ik hier niet van dingen ſpreek, die van uitterlijke oorzaken voortkomen, maar alleenlijk van de [i] zelfſtandigheden, die (*volgens de zeſte* [k] *Voorſtelling*

[u] *Scholium.*
[w] *Demonſtratio.*
[x] *Exiſtentia.*
[y] *A poſteriori.*
[z] *A priori.*
[a] *Exiſtere.*
[b] *Realitas.*
[c] *Ens abſolutè infinitum.*
[d] *Abſolutè.*
[e] *Evidentia.*
[f] *Demonſtratio.*
[g] *Exiſtere.*
[h] *Præjudicia.*
[i] *Subſtantia.*
[k] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van dit deel) van geen uitterlijke oorzaak voortgebracht konnen worden: want alle de [l] volmaaktheit, of [m] zakelijkheid van die dingen, de welken van [n] uitterlijke oorzaken voortkomen, of uit veel, of uit weinig delen beſtaan, hangt van de kracht van d'uitterlijke oorzaak af; en dieshalven ſpruit hun [o] wezentlijkheid alleenlijk uit de volmaaktheit van hun uitterlijke oorzaak, en niet uit hun eige volmaaktheit. In tegendeel, een [k] zelfſtandigheid is alle de volmaaktheit, die zy heeft, niet aan enige uitterlijke oorzaak verplicht; en dieshalven moet haar wezentlijkheid ook uit haar eige natuur alleen volgen, die dieshalven niets anders is, dan haar eige [l] wezentheit. De [m] volmaaktheit van een zaak dan neemt de [n] wezentlijkheit van de zaak niet wech, maar, in tegendeel, ſtelt de zelfde. Doch d'onvolmaaktheit daarëntegen neemt de zelfde wech. Wy konnen dieshalven van de wezentlijkheid van geen ding zekerder wezen, dan van de wezentlijkheid van [o] 't volſtrekt onëindig, of volmaakt wezend, dat is van God: want dewijl des zelfs [p] wezentheit alle onvolmaaktheit uitſluit, en alle volmaaktheit inſluit, zo neemt de zelfde daar door alle oorzaak wech, om van zijn [q] wezentlijkheit te twijffelen, en geeft de hoogſte zekerheit daar af; 't welk, gelijk ik vertrou, aan de geen, die ſlechs matiglijk opmerkt, klaarblijkelijk zal wezen.

l *Perfectio.* m *Realitas.* n *Cauſæ externæ.* o *Exiſtentia.* k *Subſtantia.* l *Eſſentia.* m *Perfectio.* n *Exiſtentia.* o *Ens abſolutè infinitum, ſive perfectum.* p *Eſſentia.* q *Exiſtentia.*

TWAALFDE [r] VOORSTELLING.

Men kan geen [s] toeëigening van [t] zelfſtandigheit warelijk [u] bevatten, uit de welke volgt dat de zelfſtandigheit gedeelt kan worden.

r *Propoſitio.* s *Attributum.* t *Subſtantia.* u *Concipere.*

[w] BETOGING.

Want de [x] delen, in de welken een [y] zelfſtandigheit, dus bevat, gedeelt zou worden, zullen de natuur van de zelfſtandigheit of behouden, of niet. Indien het eerſte, namelijk dat zy de natuur van de zelfſtandigheit behouden, zo zal (*volgens d'achtſte [z] Voorſtelling van dit deel*) yder deel [a] onëindig, en (*volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*) ook oorzaak van zich moeten zijn, en (*volgens de vijfde Voorſtelling in dit deel*) yder uit een verſcheide [b] toeëigening beſtaan: en dus zouden uit een enige zelfſtandigheit veel gemaakt konnen worden; 't welk (*volgens de zeſte Voorſtelling in dit deel*) ongerijmt is. Voeg hier by, dat (*volgens de tweede Voorſtelling in dit deel*) de delen niets gemeen met hun geheel zouden hebben, en dat (*volgens de vierde [c] Bepaling, en de 10de zelfde Voorſtelling*) het geheel zonder zijn delen zou konnen zijn, en bevat worden; 't welk,

w *Demonſtratio.* x *Partes.* y *Subſtantia.* z *Propoſitio.* a *Infinita.* b *Attributum.* c *Definitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't welk, gelijk niemant daar aan kan twijffelen, [d] ongerijmt zou wezen. Doch indien men het tweede wil ſtellen, te weten dat de [e] delen de natuur van de [f] zelfſtandigheit niet zullen behouden, zo zal de zelfſtandigheit, als zy in gelijke delen gedeelt wierd, de natuur van zelfſtandigheit verliezen, en van te zijn ophouden; 't welk (*volgens de zevende voorſtelling in dit deel*) ongerijmt is.

[d] *Abſurdum.*
[e] *Partes.*
[f] *Subſtantia.*

DARTIENDE [g] VOORSTELLING.

[g] *Propoſitio.*

Een [h] *zelfſtandigheit, die volſtrektelijk onëindig is, is* [i] *ondeelbaar.*

[h] *Subſtantia abſolutè infinita.*
[i] *Individibilis.*

[k] BETOGING.

[k] *Demonſtratio.*

Want indien zy deelbaar is, zo zullen de delen, in de welken zy gedeelt word, of de natuur van een zelfſtandigheit, die volſtrektelijk onëindig is, behouden, of niet. Indien men 't eerſte ſtelt, zo zullen 'er veel zelfſtandigheden van een zelfde natuur konnen wezen; 't welk (*volgens de vijfde* [l] *Voorſtelling van dit deel*) ongerijmt is. Maar indien men het tweede ſtelt, zo zal (*gelijk in de voorgaande Voorſtelling geſtelt is*) een [m] zelfſtandigheit, die volſtrektelijk onëindig is, konnen ophouden te zijn; 't welk (*volgens d'elfde Voorſtelling van dit deel*) ook ongerijmt is.

[l] *Propoſitio.*
[m] *Subſtantia abſolutè infinita.*

[n] TOEGIFT.

[n] *Corollarium.*

Hier uit volgt, dat geen [o] zelfſtandigheit, en by gevolg ook niet de [p] lighamelijke zelfſtandigheit, voor zo veel men haar als zelfſtandigheit [q] bevat, [r] deelbaar is.

[o] *Subſtantia.*
[p] *Subſtantia corporea.*
[q] *Concipere.*
[r] *Diviſibilis.*

[s] BYVOEGSEL.

[s] *Scholium.*

Dat de [t] zelfſtandigheit [u] ondeelbaar is, word [w] eenvoudiglijker hier uit verſtaan, te weten, dat de natuur van de zelfſtandigheit niet anders, dan [x] onëindig, bevat kan worden, en datmen by deel van zelfſtandigheit niets anders kan verſtaan, dan [y] eindige zelfſtandigheit; 't welk (*volgens d' achtſte Voorſtelling van dit deel*) openbare [z] tegenzeggelijkheit inſluit.

[t] *Subſtantia.*
[u] *Individibilis.*
[w] *Simplicius.*
[x] *Infinita.*
[y] *Subſtantia finita.*
[z] *Contradictio.*

VEERTIENDE [a] VOORSTELLING.

[a] *Propoſitio.*

Buiten God kan geen [b] *zelfſtandigheit wezen, noch bevat worden.*

[b] *Subſtantia.*

[c] BETOGING.

[c] *Demonſtratio.*

Dewijl God een [d] wezend, volſtrektelijk onëindig is, van de welke geen [e] toeëigening, die [f] wezentheit van [g] zelfſtandigheit uitdrukt, ontkent kan worden, (*volgens de zeſte* [h] *Bepaling*) en hy

[d] *Ens Abſolutè infinitum.*
[e] *Attributum.*
[f] *Eſſentia.*
[g] *Subſtantia.*
[h] *Definitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hy nootzakelijk [i] wezentlijk is; (*volgens d'elfde* [k] *Voorſtelling van dit deel*) zo zou, indien 'er enige zelfſtandigheit behalven God was, de zelfde door enige [l] toeëigening van God moeten verklaart en uitgedrukt worden; en dus zouden 'er twee zelfſtandigheden van een zelfde toeëigening zijn; 't welk (*volgens de vijfde Voorſtelling van dit deel*) ongerijmt is. Daar kan dieshalven geen zelfſtandigheit buiten God geſtelt, en by gevolg ook niet [m] bevat worden. Want indien zy bevat kon worden, zo zou men haar nootzakelijk, als [n] wezentlijk zijnde, moeten bevatten. Doch dit is ongerijmt; *volgens 't eerſte deel van deze Voorſtelling*. Buiten God dan kan geen [o] zelfſtandigheit geſtelt, noch bevat worden; *gelijk te betogen ſtond.*

i *Exiſtere.*
k *Propoſitio.*
l *Attributum.*
m *Concipere.*
n *Exiſtens.*
o *Subſtantia.*

EERSTE [p] TOEGIFT.

Hier uit volgt zeer klaarblijkelijk, dat God enig is, dat is (*volgens de zeſte* [q] *Bepaling*) dat in de natuur niet meer, dan een enige [r] zelfſtandigheit, en dat de zelfde [s] volſtrektelijk onëindig is; gelijk wy (*in* [t] *'t Byvoegſel van de tiende* [u] *Voorſtelling*) hebben aangewezen.

p *Corollarium.*
q *Definitio.*
r *Subſtantia.*
s *Abſolutè infinita.*
t *Scholium.*
u *Propoſitio.*

TWEEDE [w] TOEGIFT.

Ten tweeden volgt, dat [x] d'uitgeſtrekte en denkende zaak of Gods [y] toeëigeningen, of (*volgens d'eerſte* [z] *Kundigheit*) [a] aandoeningen van Gods toeëigeningen zijn.

w *Corollarium.*
x *Res extenſa & cogitans.*
y *Attributa.*
z *Axioma.*
a *Affectiones.*

VYFTIENDE [b] VOORSTELLING.

Alles, dat 'er is, is in God, en zonder God kan 'er niets zijn, noch [c] *bevat worden.*

b *Propoſitio.*
c *Concipere.*

[d] BETOGING.

Buiten God kan 'er geen [e] zelfſtandigheit wezen, noch bevat worden; (*volgens de veertiende* [f] *Voorſtelling van dit deel*) dat is (*volgens de darde* [g] *Bepaling van dit deel*) iets, 't welk in zich is, en door zich bevat word. Maar de [h] wijzen (*volgens de vijfde Bepaling van dit deel*) konnen zonder zelfſtandigheit niet zijn, noch bevat worden: zy konnen dieshalven alleenlijk in de goddelijke natuur zijn, en door de zelfde alleen bevat worden. En dewijl 'er buiten zelfſtandigheit en wijzen niets is; (*volgens d'eerſte* [i] *Kundigheit in dit deel*) zo volgt dat alles in God is, en zonder hem niet kan zijn, noch bevat worden; *gelijk te betogen ſtond.*

d *Demonſtratio.*
e *Subſtantia.*
f *Propoſitio.*
g *Definitio.*
h *Modi.*
i *Axioma.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[k] BYVOEGSEL.

[k] *Scholium.*

Men vind 'er, die God, gelijk een menſch, uit lighaam en ziel beſtaande, en de [l] toehten onderworpen, verdichten. Maar hoe verre de zodanigen van Gods ware kennis afdwalen, blijkt klarelijk genoech uit die dingen, de welken wy nu alreê bewezen hebben. Doch ik ſcheid van hen: want alle de genen, die de goddelijke natuur met enig verſtant hebben aangeſchout, ontkennen opentlijk dat God lighamelijk is: 't welk zy ook hier meê zeer wel bewijzen, dat wy by lighaam alderhande [m] hoegrootheit, die langte, breette en diepte heeft, en in zekere [n] geſtalte bepaalt is, verſtaan; 't welk warelijk het ongerijmſte is, dat van God, namelijk van een [o] wezend, dat volſtrektelijk onëindig is, gezegt kan worden. En echter tonen zy ondertuſſchen uit andere redenen, met de welken zy dit zelfde pogen te bewijzen, zeer klarelijk dat zy de [p] lighamelijke, of uitgeſtrekte zelfſtandigheit zelve gantſchelijk van de goddelijke natuur afweeren, en ſtellen dat de zelfde van God geſchapen is. Doch uit welke goddelijke macht de zelfde geſchapen heeft konnen worden, daar in zijn zy gantſchelijk onkundig; 't welk klarelijk toont dat zy 't geen, 't welk zy zelven zeggen, niet verſtaan. Immers ik heb, naar mijn oordeel, klarelijk genoech getoont, (*bezie de* [q] *Toegift van de zeſte* [r] *Voorſtelling, en het tweede* [s] *Byvoegſel van d' achtſte Voorſtelling in dit deel*) dat geen [t] zelfſtandigheit van een andere voortgebracht, of geſchapen kan worden. Wijders hebben wy (*in de veertiende Voorſtelling van dit deel*) getoont, dat 'er buiten God geen zelfſtandigheit kan zijn, noch bevat worden: en hier uit (*in de tweede* [u] *Toegift van de zelfde Voorſtelling in dit deel*) hebben wy beſloten, dat [w] d' uitgeſtrekte zelfſtandigheit een van Gods [x] onëindige toeëigeningen is. Maar tot meerder verklaring zal ik de [y] bewijzen der tegenſtrevers wederleggen, de welken alle, als men hen beziet, hier op uitkomen. Vooreerſt, dat de [z] lighamelijke zelfſtandigheit, voor zo veel zy zelfſtandigheit is, in [a] delen, gelijk zy menen, beſtaat: en dieshalven ontkennen zy dat de zelfde [b] onëindig kan wezen, en by gevolg tot God behoren; 't welk zy met veel [c] voorbeelden verklaren, van de welken ik een, of twee zal bybrengen. Indien, zeggen zy, de lighamelijke zelfſtandigheit onëindig is, zo laat ons haar eens in twee delen gedeelt bevatten. Yder deel zal dan of eindig, of oneindig wezen. Indien men 't eerſte zegt, zo zal [d] 't onëindig uit twee [e] eindige delen te zamen gezet worden; 't welk ongerijmt is. Maar indien men het tweede zegt, te weten dat yder deel onëindig is, zo kan

[l] *Paſſiones.*
[m] *Quantitas.*
[n] *Figura.*
[o] *Ens abſolutè infinitum.*
[p] *Subſtantia corporea, ſive extenſa.*
[q] *Corollarium.*
[r] *Propoſitio.*
[s] *Scholium.*
[t] *Subſtantia.*
[u] *Corollarium.*
[w] *Subſtantia extenſa.*
[x] *Attributa infinita.*
[y] *Argumenta.*
[z] *Subſtantia corporea.*
[a] *Partes.*
[b] *Infinita.*
[c] *Exempla.*
[d] *Infinitum.*
[e] *Partes finita.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kan een onëindig twee malen groter zijn, dan een ander onëindig; 't welk ook ongerijmt is. Wijders, indien een [f] onëindige hoegrootheit met [g] delen, gelijk voeten, gemeten wierd, zo zal zy uit oneindige zodanige delen moeten beſtaan, gelijk ook uit een onëindig getal van duimen, zo zy ook met delen, zo groot als duimen, gemeten word. En dieshalven zal een enig onëindig getal twaalf malen groter zijn, dan een ander onëindig getal; 't welk niet minder ongerijmt is. Eindelijk, indien men uit een [h] punt van zekere [i] onëindige hoegrootheit twee lijnen, gelijk A B en A C, in 't begin met een zekere en [k] bepaalde afſtant, en zich tot aan het onëindig uitſtrekkende, begrijpt; 't is zeker dat d' afſtant tuſſchen B en C geduriglijk~~en~~ groter, en eindelijk,

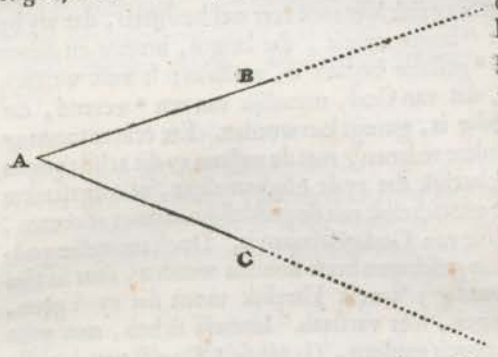

f *Quantitas infinita.*
g *Partes.*
h *Punctum.*
i *Quantitas infinita.*
k *Diſtantia determinata.*

van [l] bepaalt [m] onbepaalbaar zal worden. Dewijl dan deze [n] ongerijmtheden, gelijk zy achten, hier uit volgen, dat men een [o] onëindige hoegrootheit [p] onderſtelt, zo beſluiten zy hier uit, dat de [q] lighamelijke zelfſtandigheit [r] eindig moet wezen, en by gevolg niet tot Gods [s] wezentheit behoort. Het tweede [t] bewijs word ook uit Gods opperſte volmaaktheit gehaalt. Want dewijl, zeggen zy, God een [u] wezend, ten opperſte volmaakt, is, zo kan hy geen lijden onderworpen wezen: maar de [w] lighamelijke zelfſtandigheit, [x] deelbaar zijnde, is lijden onderworpen; zo volgt dan dat zy niet tot Gods [y] wezentheit behoort. Dit zijn de [z] bewijzen, die ik by de Schrijvers vind, door de welken zy pogen te tonen dat de lighamelijke zelfſtandigheit buiten de goddelijke natuur is, en niet tot de zelfde kan behoren. Maar de geen, die wel opmerkt, zal bevinden dat ik alreê hier op geantwoord heb, dewijl hun bewijzen alleenlijk hier op gegrontvelt worden, dat zy [a] onderſtellen dat [b] d' uitgeſtrekte zelfſtandigheit uit delen te zamen is gezet; 't welk ik alreê (*in de twaalfde [c] Voorſtelling, en in de [d] Toegift van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) getoont heb ongerijmt te wezen. Wijders, indien iemant de zaak wel en te recht wil overwegen, hy zal zien en bevinden dat alle die

l *Determinata.*
m *Indeterminabilia.*
n *Abſurditates.*
o *Quantitas infinita.*
p *Supponere.*
q *Subſtantia corporea.*
r *Finita.*
s *Eſſentia.*
t *Argumentum.*
u *Ens ſummè perfectum.*
w *Subſtantia corporea.*
x *Deviſibilis.*
y *Eſſentia.*
z *Argumenta.*

a *Supponere.*
b *Subſtantia extenſa.*
c *Propoſitio.*
d *Corollarium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die [e] ongerijmtheden, (zo zy warelijk alle ongerijmtheden zijn, van 't welk ik hier niet zal ſpreken) uit de welken zy willen beſluiten dat d' uitgeſtrekte zelfſtandigheit [f] eindig is, geenſins hier uit volgen, dat men een [g] onëindige hoegrootheit [h] onderſtelt, maar wel hier uit, dat zy een [i] meetbare onëindige hoegrootheit, en uit [k] eindige delen te zamen gezet, onderſtellen. Zy konnen dieshalven uit d' ongerijmtheden, die daar uit volgen, niets anders beſluiten, dan dat d' onëindige hoegrootheit niet meetbaar is, en dat zy niet uit eindige delen te zamen gezet kan worden. Dit is het zelfde, 't welk wy hier voren (*in de twaalfde* [l] *Voorſtelling, en in d' anderen van dit deel*) alreê bewezen hebben: in voegen dat zy met de pijlen, die zy tegen ons ſchieten, zich zelven treffen. Indien zy echter uit deze hun ongerijmtheit willen beſluiten dat [m] d' uitgeſtrekte zelfſtandigheit [n] eindig moet wezen, zo doen zy warelijk niets anders, dan of iemant hier uit, dat hy verdicht heeft dat de [o] kring [p] d' eigenſchappen van een [q] vierkant heeft, beſluit dat de kring geen [r] middelpunt heeft, uit het welk alle de [s] lijnen, die tot aan [t] d' omtrek getrokken konnen worden, [u] gelijk zijn. Want zy, om tot hun beſluit te komen, bevatten dat de [w] lighamelijke zelfſtandigheit, die niet anders, dan [x] onëeindig, [y] enig en [z] ondeelbaar bevat kan worden, (*bezie de vijfde, achtſte en twaalfſte* [a] *Voorſtelling van dit deel*) eindig is, uit [b] eindige delen beſtaat, en [c] veelvoudig en [d] deelbaar is. Dus gaat het ook met anderen, die, na dat zy verdicht hebben dat de lijn uit punten te zamen gezet is, veel [e] bewijzen weten te vinden, door de welken zy tonen dat de lijn niet tot in 't onëindig gedeelt kan worden. En zeker, te ſtellen dat de [f] lighamelijke zelfſtandigheit uit [g] lighamen, of uit [h] delen te zamen is gezet, is niet minder ongerijmt, dan dat het [i] lighaam uit [k] vlakten, de vlakten uit [l] lijnen, en de lijnen eindelijk uit [m] punten te zamen gezet zijn. Alle de genen, die weten dat de klare reden onfailbaar is, moeten dit bekennen, en voornamelijk de genen, die ontkennen dat 'er [n] ydel in de natuur is. Want indien de lighamelijke zelfſtandigheit in dier voegen gedeelt kan worden, dat haar delen [o] zakelijk onderſcheiden zijn; waaröm zou dan een enig deel niet vernietigt konnen worden, terwijl d' andere delen, gelijk te voren, te zamen gevoegt blijven? en waaröm moeten zy in dier voegen geſchikt worden, dat 'er geen [p] ydel zou zijn? Warelijk, de dingen, die [q] zakelijk van malkander onderſcheiden zijn, konnen 't een zonder 't ander wezen, en in hun ſtaat blijven. Dewijl 'er dan geen ydel in de natuur geſtelt word, (doch hier af elders) maar alle delen in dier voegen te zamen moeten komen, dat 'er

[e] *Abſurditates.*
[f] *Finita.*
[g] *Quantitas infinita.*
[h] *Supponere.*
[i] *Quantitas infinita menſurabilis.*
[k] *Partes finitæ.*
[l] *Propoſitio.*
[m] *Subſtantia extenſa.*
[n] *Finita.*
[o] *Circulus.*
[p] *Proprietates.*
[q] *Quadratum.*
[r] *Centrum.*
[s] *Lineæ.*
[t] *Circumferentia.*
[u] *Æquales.*
[w] *Subſtantia corporea.*
[x] *Infinita.*
[y] *Unica.*
[z] *Individibilis.*
[a] *Propoſitio.*
[b] *Partes finitæ.*
[c] *Multiplex.*
[d] *Diviſibilis.*
[e] *Argumenta.*
[f] *Subſtantia corporea.*
[g] *Corpora.*
[h] *Partes.*
[i] *Corpus.*
[k] *Superficies.*
[l] *Lineæ.*
[m] *Puncta.*
[n] *Vacuum.*
[o] *Realiter diſtinctæ.*
[p] *Vacuum.*
[q] *Realiter.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

niets ydel blijft, zo volgt ook hier uit, dat zy niet zakelijk van malkander geſcheiden konnen worden; dat is dat de [r] lighamelijke zelfſtandigheit, voor zo veel zy zelfſtandigheit is, niet gedeelt kan worden. Indien echter iemant vraagt waaröm wy van natuur zo genegen zijn tot de [s] hoegrootheit te delen, zo zal ik aan hem antwoorden, dat wy de hoegrootheit op twee [t] wijzen bevatten, te weten als van de [u] ſtoffe afgetrokken, gelijk wy ons de zelfde gemenelijk inbeelden, of als [w] zelfſtandigheit, 't welk van [x] 't verſtant alleen, zonder behulp van [y] d' inbeelding, geſchied. Indien wy dan op de [z] hoegrootheit merken, gelijk zy in [a] d' inbeelding is, 't welk meermaals, en lichtelijker van ons gedaan word, zo zal zy [b] eindig, [c] deelbaar, en uit delen te zamen gezet, bevonden worden. Maar indien wy op de zelfde, gelijk zy in [d] 't verſtant is, merken, en haar als [e] zelfſtandigheit bevatten; 't welk zelden, en zeer zwarelijk geſchied: zo zal zy, gelijk wy alreê genoech getoont hebben, [f] onëindig, [g] enig en [h] ondeelbaar bevonden worden, 't welk aan alle de genen, die onderſcheit tuſſchen [i] inbeelden en [k] verſtaan konnen maken, klarelijk genoech bekent zal zijn, voornamelijk zo men ook hier op merkt, dat de [l] ſtoffe overäl de zelfde is, en dat wy daar in geen delen onderſcheiden, dan voor zo veel als wy bevatten dat de ſtoffe verſcheidelijk [m] aangedaan is; om 't welk haar delen alleenlijk in de [n] wijze, en niet [o] zakelijk onderſcheiden worden. Tot een voorbeelt, wy bevatten dat het water, voor zo veel het water is, gedeelt, en dat zijn delen van malkander geſcheiden konnen worden: maar niet voor zo veel het [p] lighamelijke zelfſtandigheit is: want voor zo veel het zodanig is, kan het niet geſcheiden, noch gedeelt worden. Wijders, 't water, voor zo veel het water is, word [q] voortgebracht, [r] en vergaat: maar voor zo veel het zelfſtandigheit is, word niet voortgebracht, en vergaat ook niet. Ik acht dat ik hier meê ook op het tweede [s] bewijs geantwoord heb; dewijl dit mede hier op gegrontveſt is, dat de [t] ſtoffe, als [u] zelfſtandigheit aangemerkt, [w] deelbaar, en uit delen te zamen gezet is. En ſchoon dit niet dus was, zo weet ik echter niet waaröm zy niet voor de goddelijke natuur waerdig zou wezen; dewijl (*volgens de veertiende [x] Voorſtelling in dit deel*) buiten God geen zelfſtandigheit, van de welke zy zou konnen lijden, geſtelt kan worden. Alle dingen, zeg ik, zijn in God; en alles, dat gedaan word, word alleenlijk door de wetten van Gods onëindige natuur, en die uit de [y] nootzakelijkheit van zijn [z] wezentheit volgen, gelijk ik wel haaſt zal tonen, gedaan. Men kan dieshalven met geen reden zeggen dat Godt van iets anders zou lijden, of dat d' uitgeſtrekte

[r] *Subſtantia corporea.*
[s] *Quantitas.*
[t] *Modi.*
[u] *Materia.*
[w] *Subſtantia.*
[x] *Intellectus.*
[y] *Imaginatio.*
[z] *Quantitas.*
[a] *Imaginatio.*
[b] *Finita.*
[c] *Diviſibilis.*
[d] *Intellectus.*
[e] *Diviſibilis.*
[f] *Subſtantia.*
[g] *Unica.*
[h] *Indiviſibiles.*
[i] *Imaginari.*
[k] *Intelligere.*
[l] *Materia.*
[m] *Affectæ.*
[n] *Modus.*
[o] *Realiter.*
[p] *Subſtantia corporea.*
[q] *Generatur.*
[r] *Corrumpitur.*
[s] *Argumentum.*
[t] *Materia.*
[u] *Subſtantia.*
[w] *Diviſibilis.*
[x] *Propoſitio.*
[y] *Neceſſitas.*
[z] *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtrekte [a] zelfſtandigheit, ſchoon men haar [b] deelbaar [c] onderſtelde, voor de goddelijke natuur onwaerdig zou zijn, zo men ſlechs toeſtaat dat zy eeuwig en onëindig is. Maar hier af voor het tegenwoordige genoech.

[a] *Subſtantia.* [b] *Diviſibilis.* [c] *Supponere.*

ZESTIENDE [d] VOORSTELLING.

[d] *Propoſitio.*

Uit de [e] nootzakelijkheit van de goddelijke natuur moeten nootzakelijk [f] oneindige dingen op [g] onëindige wijzen (dat is alles, dat van een [h] onëindig verſtant bevat kan worden) volgen.

[e] *Neceſſitas.* [f] *Infinita.* [g] *Modi Infiniti.* [h] *Intellectus infinitus.*

[i] BETOGING.

[i] *Demonſtratio.*

Deze [k] Voorſtelling moet aan yder bekent en openbaar zijn, zo hy alleenlijk hier op merkt, dat het [l] verſtant uit een [m] geſtelde bepaling van yder ding veel [n] eigenſchappen beſluit, die warelijk uit deze bepaling, dat is uit de [o] wezentheit zelve van de zaak, nootzakelijk volgen; en zo veel te meer, als de [p] bepaling van de zaak meer [q] zakelijkheit uitdrukt, dat is naar dat de wezentheit van de [r] bepaalde zaak meer zakelijkheit inſluit. Maar dewijl de goddelijke natuur (*volgens de zeſte Bepaling*) [s] toeëigeningen, die volſtrektelijk onëindig zijn, inſluit, van de welken yder ook een [t] onëindige wezentheit in haar geſlacht uitdrukt, zo moeten uit de [u] nootzakelijkheit van deze goddelijke natuur nootzakelijk [w] onëindige dingen op [x] onëindige wijzen (dat is alles, 't welk van een [y] onëindig verſtant bevat kan worden) volgen; gelijk voorgeſtelt wierd.

[k] *Propoſitio.* [l] *Intellectus.* [m] *Definitio data.* [n] *Proprietates.* [o] *Eſſentia.* [p] *Definitio.* [q] *Realitas.* [r] *Res definita.* [s] *Attributa abſolutè infinita.* [t] *Eſſentia infinita.* [u] *Neceſſitas.* [w] *Infinita.* [x] *Modi infiniti.* [y] *Intellectus infinitus.*

EERSTE [z] TOEGIFT.

[z] *Corollarium.*

Hier uit volgt dat God de [a] werkende oorzaak van alle de dingen is, die van een [b] onëindig verſtant bevat konnen worden.

[a] *Cauſa efficiens.* [b] *Intellectus infinitus.*

TWEEDE [a] TOEGIFT.

[a] *Corollarium.*

Ten tweeden volgt, dat God een [b] oorzaak door zich, en niet [c] door toeval is.

[b] *Cauſa per ſe.* [c] *Per accidens.*

DARDE [d] TOEGIFT.

[d] *Corollarium.*

Ten darden volgt, dat God [e] volſtrektelijk [f] d'eerſte oorzaak is.

[e] *Abſolutè.* [f] *Cauſa prima.*

ZEVENTIENDE [g] VOORSTELLING.

[g] *Propoſitio.*

Godt werkt alleenlijk uit kracht van de wetten van zijn natuur, zonder van iemant gedwongen te zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

h *Demonſtratio.*

h BETOGING.

i *Propoſitio.* k *Neceſſitat.* l *Abſolut.* m *Propoſitio.* Wy hebben (*in de zeſtiende* i *Voorſtelling*) getoont, dat uit de k nootzakelijkheit van de goddelijke natuur alleen, of ('t welk het zelfde is) uit de wetten van Gods natuur alleen l volſtrektelijk oneindige dingen volgen: en in de vijftiende m Voorſtelling van dit deel hebben wy getoont, dat 'er niets zonder God kan zijn, noch bevat worden; maar dat alles in God is. Dieshalven kan 'er buiten hem niets zijn, van 't welk hy n tot werken o bepaalt, of gedwongen word: maar hy werkt alleenlijk uit kracht van zijn eige natuur; *gelijk te betogen ſtond.*

n *Ad agendum.* o *Determinare.*

p *Corollarium.*

EERSTE p TOEGIFT.

q *Extrinciſ.* r *Intrinciſ.* s *Ad agendum.* t *Cauſa efficiens.* Hier uit volgt, dat 'er geen oorzaak geſtelt kan worden, die God q uitterlijk of r innerlijk s tot werken aanprikkelt, maar dat hy uit kracht van zijn volmaaktheit alleen een t werkende oorzaak is.

u *Corollarium.*

TWEEDE u TOEGIFT.

w *Cauſa libera.* x *Propoſitio.* y *Corollarium.* z *Exiſtere.* Ten tweeden volgt, dat God alleen een w vrije oorzaak is. Want (*volgens d' elfde* x *Voorſtelling, en de* y *Toegift van de veertiende Voorſtelling in dit deel*) God alleen z is wezentlijk uit d' enige nootzakelijkheit van zijn natuur, en (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) a werkt uit d' enige nootzakelijkheit van zijn natuur, en is dieshalven (*volgens de zevende* b *Bepaling*) alleen een c vrije oorzaak; *gelijk te betogen ſtond.*

a *Agere.* b *Definitio.* c *Cauſa libera.*

d *Scholium.*

d BYVOEGSEL.

e *Cauſa libera.* Anderen achten dat God een e vrije oorzaak is, om dat hy, gelijk zy menen, kan maken dat die dingen, die welken, gelijk wy gezegt hebben, uit zijn natuur volgen, dat is, die in zijn macht zijn, niet voortkomen, of dat zy van hem niet voortgebracht worden. Maar dit is even zo veel, als of zy zeiden dat God kan maken dat uit de natuur van de f driehoek niet volgt dat zijn drie g hoeken met twee rechte h hoeken i gelijk zijn, of dat uit de k geſtelde oorzaak niet het l gewrocht volgt; 't welk ongerijmt is. Wijders, wy zullen, zonder behulp van deze m Voorſtelling, tonen dat tot Gods natuur noch n verſtant, noch o wil behoort. Ik weet wel dat 'er veel zijn, die achten dat zy konnen tonen dat een p opperſte verſtant, en een q vrije wil tot Gods natuur behoren: want zy zeggen dat zy niets volmaakter kennen, 't welk zy aan God konnen toevoegen, dan dit, 't welk in ons d' opperſte volmaaktheit is. Voorts, hoe-

f *Triangulus.* g *Anguli.* h *Anguli recti.* i *Æquales.* k *Cauſa data.* l *Effectus.* m *Propoſitio.* n *Intellectus.* o *Voluntas.* p *Intellectus ſummus.* q *Voluntas libera.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hoewel zy God [r] dadelijk ten opperſte verſtandig bevatten, zo geloven zy echter niet dat hy kan [s] uitwerken, dat alle de dingen, die hy [t] dadelijk verſtaat, [u] wezentlijk zijn; want zy achten dat zy op deze wijze Gods macht vernietigen. Indien God, zeggen zy, alle de dingen, die in zijn verſtant zijn, geſchapen had, zo zou hy niet meer konnen ſcheppen: 't welk, gelijk zy geloven, tegen zijn almachtigheit ſtrijd. Zy hebben dieshalven liever willen ſtellen dat God in alles [w] onverſchillig is, zonder iets anders te ſcheppen, dan dat hy, door zekere [x] volſtrekte wil, beſloten had te ſcheppen. Doch ik acht dat ik (*bezie de zeſtiende [y] Voorſtelling van dit deel*) klarelijk genoech getoont heb, dat uit Gods [z] opperſte mogentheit, of uit zijn [a] onëindige natuur [b] onëindige dingen op [c] onëindige wijzen, dat is alles nootzakelijk, zijn gevloeit, of altijt uit de zelfde nootzakelijkheit volgen; op de zelfde wijze, als van, en in eeuwigheit uit de natuur van de [d] driehoek volgt, dat zijn drie [e] hoeken met twee [f] rechte hoeken [g] gelijk zijn. Gods almogentheit dan, daar door hy gezegt word alles te vermogen, is van eeuwigheit [h] dadelijk, of werkelijk geweeſt, en zal in de zelfde [i] dadelijkheit blijven. Op deze wijze word, naar mijn oordeel, Gods almogentheit veel volmaakter geſtelt: ja de tegenſtrevers ſchijnen (indien men recht uit mag ſpreken) Gods almogentheit t' ontkennen. Want zy zijn gedwongen te belijden dat God [k] onëindige ſchepbare dingen verſtaat, die hy echter nooit zou konnen ſcheppen: want anders, namelijk indien hy alles ſchiep, dat hy ſchepbaar verſtaat, zou hy, volgens hun ſtelling, zijn almogentheit uitputten, en zich onvolmaakt maken. Om dan God volmaakt te ſtellen, worden zy hier toe genootzaakt, dat zy te gelijk moeten ſtellen, dat hy niet alles, tot het welk zijn macht zich uitſtrekt, kan doen: doch ick zie niet dat men iets ongerijmder, of dat Gods almogentheit meer tegenſtreeft, kan verdichten. Wijders, om hier ook iets van het [l] verſtant, en van de [m] wil te zeggen, die wy gemenelijk aan God toeëigenen, indien zy, te weten het verſtant, en de wil, tot Gods eeuwige [n] wezentheit behoren, zo moet men warelijk by deze bei- de [o] toeëigeningen iets anders verſtaan, dan gemenelijk van de menſchen daar by verſtaan word. Want het verſtant, en de wil, die Gods wezentheit zouden ſtellen, zouden zo verre, als de hemel van d' aarde af is, van onz verſtant, en van onze wil verſchillen, en in geen ding, dan in de naam, overëen konnen komen; te weten niet anders dan de hont, die een [p] hemelteken is, met de hont, een [q] baſſend dier, overëenkoomt; 't welk ik dus bewijs. Indien het

[r] *Actus.*
[s] *Efficere.*
[t] *Actu.*
[u] *Exiſtere.*
[w] *Indifferens.*
[x] *Voluntas abſoluta.*
[y] *Propoſitio.*
[z] *Potentia ſumma.*
[a] *Natura infinita.*
[b] *Infinita.*
[c] *Modi infiniti.*
[d] *Triangulus.*
[e] *Anguli.*
[f] *Anguli recti.*
[g] *Æquales.*
[h] *Actu.*
[i] *Actualitas.*
[k] *Infinita creabilia.*
[l] *Intellectus.*
[m] *Voluntas.*
[n] *Eſſentia.*
[o] *Attributa.*
[p] *Signum cœleſte.*
[q] *Animal latrans.*

r Intellectus. het [r] verſtant tot de goddelijke natuur behoort, zo zal het niet, gelijk onz verſtant, [s] na, gelijk veel willen, of [t] te gelijk in natuur met de [u] verſtanelijke dingen wezen; dewijl God (*volgens d' eerſte* [w] *Toegift van de zeſtiende* [x] *Voorſtelling*) in [y] oorzakelijkheit [z] eerder dan alle dingen is. Maar men moet nootzakelijk ſtellen, dat de waarheit, en de [a] vormelijke wezentheit der dingen daaröm dus of zo is, om dat Gods verſtant de zelfde zodanig, [b] als zy zijn, begrepen heeft. Gods verſtant dan, voor zo veel het bevat word Gods [d] wezentheit te ſtellen, is warelijk [e] d' oorzaak zo wel van de [f] wezentheit, als van de [g] wezentlijkheit der dingen; 't welk, gelijk het ſchijnt, ook van de genen is gemerkt, die gezegt hebben dat Gods verſtant, wil en macht een en de zelfde zaak is. Dewijl dan Gods verſtant d' enige oorzaak der dingen is, te weten (gelijk wy getoont hebben) zo wel van hun wezentheit, als van hun wezentlijkheit, zo moet het zelfde nootzakelijk, zo wel ten opzicht van [h] wezentheit, als ten opzicht van [i] wezentlijkheit, van hen verſchillen. Want het [k] veröorzaakte verſchilt van zijn [l] oorzaak [m] beſtiptelijk hier in, dat het van zijn oorzaak heeft, daaröm het een [n] gewrocht van zulk een oorzaak gezegt word. Tot een voorbeelt, een menſch is wel oorzaak van de [o] wezentlijkheit van een ander menſch, maar niet van des zelfs [p] wezentheit, die een eeuwige waarheit is: en dieshalven konnen zy in wezentheit wel gantſchelijk overëenkomen; maar [q] in wezentlijk te zijn moeten zy verſchillen. Dieshalven, indien de [o] wezentlijkheit van d' een vergaat, zo zal daaröm die van d'ander niet vergaan. Maar indien de wezentheit van d' een vernietigt, en valſch kon worden, zo zou ook de wezentheit van d'ander vernietigt en valſch worden. De zaak dan, die [r] oorzaak zo wel van de [s] wezentheit, als van de [t] wezentlijkheit van enig [u] gewrocht is, moet, zo wel ten opzicht van wezentheit, als ten opzicht van wezentlijkheit, van zodanig gewrocht verſchillen. Maar Gods verſtant is d' oorzaak zo wel van de wezentheit, als van de wezentlijkheit van onz verſtant. Gods verſtant dan, voor zo veel men bevat dat het goddelijke wezentheit ſtelt, verſchilt van onz verſtant, zo ten opzicht van de wezentheit, als van de wezentlijkheit, en kan nergens anders in, dan in de naam, met het zelfde overëenkomen; gelijk wy voorgeſtelt hebben. Wat Gods wil aangaat, van de zelfde word op de zelfde wijze gehandelt, gelijk yder lichtelijk kan zien.

s Posterior.
t Simul naturâ.
u Res intellectæ.
w Corollarium.
x Propositio.
y Causalitas.
z Prior.
a Essentia formalis.
b Objectivè.
c Existere.
d Essentia.
e Causa.
f Essentia.
g Existentia.
h Essentia.
i Existentia
k Causatum.
l Causa.
m Præcise.
n Effectus.
o Existentia.
p Essentia.
q In existendo.
r Causa.
s Essentia.
t Existentia.
u Effectus.

ACH-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ACHTIENDE [vv] VOORSTELLING.

[vv] *Propoſitio.*

God is een [x] *inblijvende, en geen overgaande oorzaak van alle dingen.*

[x] *Cauſa immanens non tranſiens.*

[y] BETOGING.

[y] *Demonſtratio.*

Alles, dat 'er is, (*volgens de vijftiende* [z] *Voorſtelling*) is in God, en moet door God bevat worden. Dieshalven, (*volgens d' eerſte* [a] *Toegift van de zeſtiende Voorſtelling*) God is oorzaak van alle dingen, die in hem zijn. Dit is 't eerſte. Wijders, buiten God kan 'er geen [b] zelfſtandigheit zijn; (*volgens de veertiende Voorſtelling van dit deel*;) dat is, *volgens de darde* [c] *Bepaling*) iets, 't welk buiten God in zich is. Dieshalven, God is geen oorzaak van iets, dat buiten hem is; 't welk het tweede is, dat wy voorgeſtelt hebben. Act: 17, v, 28.

[z] *Propoſitio.*

[a] *Corollarium.*

[b] *Subſtantia.*

[c] *Definitio.*

NEGENTIENDE [d] VOORSTELLING.

[d] *Propoſitio.*

God, of alle Gods [e] *toeëigeningen zijn eeuwig.*

[e] *Attributa.*

[f] BETOGING.

[f] *Demonſtratio.*

Want God (*volgens de zeſte* [g] *Bepaling*) is een [h] zelfſtandigheit, die (*volgens d' elfde* [i] *Voorſtelling van dit deel*) nootzakelijk [k] wezentlijk is; dat is (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) tot welks natuur wezentlijk te zijn behoort, of, 't welk het zelfde is, uit welks bepaling volgt dat hy wezentlijk is, en dieshalven (*volgens d' achtſte Bepaling*) eeuwig. Wijders, by Gods [l] toeëigeningen moet (*volgens de vierde* [m] *Bepaling*) het geen verſtaan worden, 't welk de [n] wezentheit van de goddelijke [o] zelfſtandigheit uitdrukt; dat is, het geen, 't welk tot de zelfſtandigheit behoort; dit zelfde, zeg ik, moet van de toeëigeningen ingeſloten worden; en d' eeuwigheit behoort tot de natuur van de zelfſtandigheit, gelijk wy nu terſtont uit de zevende [p] Voorſtelling betoont hebben: dieshalven, yder der [q] toeëigeningen moet d' eeuwigheit [r] inſluiten; en zo zijn zy alle eeuwig; 't welk te betogen ſtond.

[g] *Definitio.*
[h] *Subſtantia.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Exiſtere.*
[l] *Attributa.*
[m] *Definitio.*
[n] *Eſſentia.*
[o] *Subſtantia.*
[p] *Propoſitio.*
[q] *Attributa.*
[r] *Involvere.*

[s] BYVOEGSEL.

[s] *Scholium.*

Deze [t] Voorſtelling blijkt ook zeer klarelijk uit de [u] wijze, door de welke ik (*in d' elfde Voorſtelling*) Godts [w] wezentlijkheit heb betoogt. Uit deze [x] betoging, zeg ik, blijkt dat Gods wezentlijkheit, gelijk zijn [y] wezentheit, een eeuwige waarheit is. Wijders, in de negentiende Voorſtelling van Karteſius [z] beginſelen heb ik ook op een andere wijze Gods eeuwigheit betoogt; en dieshalven is 't niet nodig deze betoging hier weêr by te brengen.

[t] *Propoſitio.*
[u] *Modus.*
[w] *Exiſtentia.*
[x] *Demonſtratio.*
[y] *Eſſentia.*
[z] *Principia.*

TWIN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWINTIGTSTE [a] VOORSTELLING.

[a] Propositio.

Gods [b] wezentlijkheit, en zijn [c] wezentheit zijn een en 't zelfde.

[b] Existentia.
[c] Essentia.

[d] BETOGING.

[d] Demonstratio.

God (*volgens de voorgaande [e] Voorstelling*) en alle zijn [f] toeëigeningen zijn eeuwig; dat is (*volgens d' achtste [g] Bepaling*) dat yder van zijn toeëigeningen [h] wezentlijkheit uitdrukt. Dieshalven, de zelfde toeëigeningen van God, die (*volgens de vierde [i] Bepaling*) Gods eeuwige [k] wezentheit uitdrukken, drukken te gelijk ook zijn eeuwige [l] wezentlijkheit uit: dat is het zelfde, 't welk Gods wezentheit ſtelt, ſtelt te gelijk zijn wezentlijkheit. Dieshalven, zijn wezentlijkheit, en zijn wezentheit zijn een, en 't zelfde; gelijk te betogen ſtond.

[e] Propositio.
[f] Attributa.
[g] Definitio.
[h] Existentia.
[i] Definitio.
[k] Essentia.
[l] Existentia.

EERSTE [m] TOEGIFT.

[m] Corollarium.

Hier uit volgt dat Gods [n] wezentlijkheit, gelijk zijn [o] wezentheit, een eeuwige waarheit is.

[n] Existentia.
[o] Essentia.

TWEEDE [p] TOEGIFT.

[p] Corollarium.

Ten tweeden volgt, dat God, of alle Gods [q] toeëigeningen onveränderlijk zijn. Want indien zy, ten opzicht van hun [r] wezentlijkheit, veränderden, zo moeſten zy ook, (*volgens de voorgaande [s] Voorſtelling*) ten opzicht van hun [t] wezentheit, veränderen; dat is (gelijk uit zich bekent is) van waar valſch worden: 't welk ongerijmt is.

[q] Attributa.
[r] Existentia.
[s] Propositio.
[t] Essentia.

EENENTWINTIGSTE [u] VOORSTELLING.

[u] Propositio.

Alle de dingen, de welken uit de [vv] volſtrekte natuur van enigen van Gods [x] toeëigeningen volgen, hebben altijt, en [y] oneindig [z] wezentlijk moeten wezen, of zijn door de zelfde toeëigening eeuwig en oneindig.

[w] Natura absoluta.
[x] Attributa.
[y] Infinita.
[z] Existere.

[a] BETOGING.

[a] Demonstratio.

Indien gy dit ontkent, zo [b] bevat, is 't mogelijk, dat 'er in enige [c] toeëigening van God, uit kracht van zijn [d] volſtrekte natuur, iets volgt, 't welk [e] eindig is, en een [f] bepaalde wezentlijkheit, of [g] during heeft; tot een voorbeelt, het [h] denkbeelt van God in de denking. Nu, dewijl de [i] denking [k] onderſtelt word een [l] toeëigening van God te zijn, zo is zy nootzakelijk, (*volgens d' elfde [m] Voorſtelling van dit deel*) uit haar natuur oneindig. Maar voor zo veel zy Gods

[b] Concipere.
[c] Attributum.
[d] Natura absoluta.
[e] Finita.
[f] Existentia determinata.
[g] Duratio.
[h] Idea.
[i] Cogitatio.
[k] Supponere.
[l] Attributum.
[m] Propositio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Gods [o] denkbeelt heeft, word zy onderſtelt [p] eindig te wezen. Doch zy kan (*volgens de tweede* [q] *Bepaling*) niet eindig bevat worden, 't en zy dat zy door de [r] denking zelve [s] bepaalt word. Maar dit geſchied niet door de denking zelve, voor zo veel zy Gods [t] denkbeelt ſtelt; want dus verre word zy [u] onderſtelt [w] eindig te wezen: dieshalven door de [x] denking, voor zo veel zy Gods [y] denkbeelt niet ſtelt, 't welk echter (*volgens d' elfde* [z] *Voorſtelling van dit deel*) nootzakelijk [a] wezentlijk moet wezen. En dieshalven is 'er een denking, die Gods denkbeelt niet ſtelt: in voegen dat uit des zelfs natuur, voor zo veel zy een [b] volſtrekte denking is, niet nootzakelijk Gods [c] denkbeelt volgt: want men bevat haar als het geen, dat Gods denkbeelt ſtelt, en niet ſtelt; 't welk tegen [d] d' onderſtelling is. Dieshalven, indien Gods denkbeelt in de [e] denking, of iets anders (want het is even veel wat men neemt, dewijl de [f] betoging [g] algemeen is) in enige [h] toeeigening van God uit de [i] nootzakelijkheit van de [k] volſtrekte natuur van zijn toeëigening volgt, zo moet het nootzakelijk [l] onëindig zijn; 't welk het eerſte van onze [m] Voorſtelling is.

Wijders, het geen, dat uit de nootzakelijkheit van de natuur van enige [n] toeëigening op deze wijze volgt, kan geen [o] bepaalde wezentlijkheit, of during hebben. Indien gy dit ontkent, zo [p] onderſtel een zaak, die uit de nootzakelijkheit der natuur van enige [q] toeeigening volgt, te weten, dat 'er in enige toeëigening van God, tot een voorbeelt, Gods [r] denkbeelt in de [s] denking, geſtelt word, en [t] onderſtel dat het zelfde t' eniger tijt niet geweeſt heeft, of niet zal wezen. Maar dewijl men onderſtelt dat de denking een toeëigening van God is, zo moet zy nootzakelijk en eeuwiglijk onveränderlijk wezen; *volgens d' elfde* [u] *Voorſtelling, en de tweede* [w] *Toegift van de twintigſte Voorſtelling.* Dieshalven zal de [x] denking buiten de [y] palen der [z] during van Gods [a] denkbeelt, (want men onderſtelt dat Gods denkbeelt t' enige tijt niet geweeſt heeft, of niet zal wezen,) zonder Gods denkbeelt moeten wezen. Maar dit is tegen [b] d' onderſtelling: want men onderſtelt dat uit de [c] geſtelde denking nootzakelijk Gods denkbeelt volgt. Zo kan dan Gods denkbeelt in de denking, of iets anders, dat nootzakelijk uit de [d] volſtrekte natuur van enige van Gods [e] toeëigeningen volgt, geen [f] bepaalde during hebben, maar moet, uit kracht van de zelfde toeëigening, eeuwig zijn; 't welk het tweede is, dat te betogen ſtond. Hier ſtaat aan te merken dat het zelfde van yder ding, 't welk in enige van Gods toeëigeningen uit Gods volſtrekte natuur nootzakelijk volgt, beveſtigt moet worden.

o *Idea.*
p *Finita.*
q *Definitio.*
r *Cogitatio.*
s *Determinare.*
t *Idea.*
u *Supponere.*
w *Finito.*
x *Cogitatio.*
y *Idea.*
z *Propoſitio.*
a *Exiſtere.*
b *Cogitatio abſoluta.*
c *Idea.*
d *Hypotheſis.*
e *Cogitatio.*
f *Demonſtratio.*
g *Univerſalis.*
h *Attributum.*
i *Neceſſitas.*
k *Natura abſoluta.*
l *Infinita.*
m *Propoſitio.*
n *Attributum.*
o *Exiſtentia, ſive duratio determinata.*
p *Supponere.*
q *Attributum.*
r *Idea.*
s *Cogitatio.*
t *Supponere.*
u *Propoſitio.*
w *Corollarium.*
x *Cogitatio.*
y *Limites.*
z *Duratio.*
a *Idea.*
b *Suppoſitio.*
c *Cogitatio data.*
d *Natura abſoluta.*
e *Attributa.*
f *Duratio determinata.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEENTWINTIGSTE [g] VOORSTELLING.

[g] Propositio.

Al't geen, dat uit een van Gods [h] toeëigeningen, voor zo veel zy met een [i] wyze is [k] aangedaan, die uit kracht van deze toeëigening oneindig en eeuwig is, volgt, moet ook nootzakelijk eeuwig en oneindig wezen.

[h] Attributa.
[i] Modus.
[k] Affectum.

[l] BETOGING.

[l] Demonstratio.

De Betoging van deze Voorstelling gaat op de zelfde wijze voort, als die van de voorgaande Voorstelling.

DRIEENTWINTIGSTE [m] VOORSTELLING.

[m] Propositio.

Alle [n] wyze, die nootzakelijk en eindig is, heeft nootzakelijk moeten volgen, of uit de [o] volstrekte natuur van een van Gods [p] toeëigeningen, of uit een van Gods toeëigeningen, voor zo veel de zelfde met een [q] wyze is [r] aangedaan, die ook nootzakelijk en oneindig is.

[n] Modus.
[o] Natura absoluta.
[p] Attributa.
[q] Modus.
[r] Affectum.

[s] BETOGING.

[s] Demonstratio.

[t] Wijze ~~in iets anders~~ is het geen, door 't welk het [u] bevat moet worden; *volgens de vijfde* [w] *Bepaling*: dat is (*volgens de vijftiende* [x] *Voorstelling van dit deel*) iets, 't welk in God alleen kan zijn, en door God alleen verstaan worden. Indien men dan begrijpt dat een [y] wijze nootzakelijk [z] wezentlijk en [a] oneindig is, zo moet men nootzakelijk dit beide besluiten, of door een van Gods [b] toeeigeningen bevatten, voor zo veel men bevat dat de zelfde [c] oneindigheit, en [d] nootzakelijkheit van [e] wezentlijkheit, of, 't welk (*volgens d' achtste* [f] *Bepaling*) het zelfde is, eeuwigheit uitdrukt: dat is (*volgens de zeste Bepaling, en de negentiende Voorstelling van dit deel*) voor zo veel zy [h] volstrektelijk aangemerkt word. De [i] wijze dan, die nootzakelijk en oneindig is, heeft nootzakelijk uit de [k] volstrekte natuur van enige van Gods [l] toeëigeningen moeten volgen; en dit of [m] onmiddelijk, (*bezie hier af d' eenentwintigste* [n] *Voorstelling*) of [o] door middel van enige [p] wijze, die uit de volstrekte natuur van een van zijn toeëigeningen volgt: dat is (*volgens de voorgaande Voorstelling*) die ook nootzakelijk en oneindig is; *gelyk te betogen stond.*

[t] Modus.
[u] Concipere.
[w] Definitio.
[x] Propositio.
[y] Modus.
[z] Existere.
[a] Infinitus.
[b] Attributa.
[c] Infinitas.
[d] Necessitas.
[e] Existentia.
[f] Definitio.
[g] Æternitas.
[h] Absolutè.
[i] Modus.
[k] Natura absoluta.
[l] Attributa.
[m] Immediatè.
[n] Propositio.
[o] Mediatè.
[p] Modus.

VIER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VIERENTWINTIGSTE [q]VOORSTELLING. q Propoſitio.

De [r]wezentheit der dingen, die van God voortgebracht zijn, [s]ſluit geen [t]wezentlijkheit in. r Eſſentia. s Involvere. t Exiſtentia.

[u]BETOGING. u Demonſtratio.

Dit blijkt uit d' eerſte [w]Bepaling. Want het geen, welks natuur (te weten in zich aangemerkt) [x]wezentlijkheit [y]inſluit, is oorzaak van zich zelf, en is alleenlijk uit kracht van zijn eige natuur [z]wezentlijk. w Definitio. x Exiſtentia. y Involvere. z Exiſtere.

[a]TOEGIFT. a Corollarium.

Hier uit volgt dat God niet alleenlijk [b]oorzaak is, van dat de dingen beginnen [c]wezentlijk te zijn, maar ook van dat zy volharden wezentlijk te wezen: want het zy de voortgebrachte dingen wezentlijk zijn, of niet, wy bevinden, zo dikwils als wy op hun [d]wezentheit merken, dat deze wezentheit noch [e]wezentlijkheit, noch [f]during insluit. En dieshalven kan hun wezentheit geen oorzaak van hun wezentlijkheit, noch van hun during wezen; gelijk ook niets anders, behalven God, tot welks natuur alleen (*volgens d' eerſte [g]Toegift van de veertiende Voorſtelling*) behoort [h]wezentlijk te zijn. b Cauſa. c Exiſtere. d Eſſentia. e Exiſtentia. f Duratio. g Corollarium. h Exiſtere.

VYFENTWINTIGSTE [i]VOORSTELLING. i Propoſitio.

God is niet alleenlijk een [k]werkende oorzaak van de [l]wezentlijkheit, maar ook van de [m]wezentheit der dingen. k Cauſa efficiens. l Exiſtentia. m Eſſentia.

[n]BETOGING. n Demonſtratio.

Indien gy dit ontkent, zo is God geen oorzaak van de [o]wezentheit der dingen, en zo kan men (*volgens de vierde [p]Kundigheit*) de wezentheit der dingen zonder God bevatten. Maar dit is ongerijmt; (*volgens de vijftiende [q]Voorſtelling van dit deel*) zo is dan God ook d'oorzaak van de wezentheit der dingen; *gelijk te bewijzen ſtond.* o Eſſentia. p Axioma. q Propoſitio.

[r]BYVOEGSEL. r Scholium.

Deze [s]Voorſtelling volgt klarelijker uit de zeſtiende Voorſtelling van dit deel. Want daar uit volgt zeer klarelijk dat uit de [t]geſtelde goddelijke natuur nootzakelijk zo wel de [u]wezentheit, als de [w]wezentlijkheit der dingen beſloten moet worden; en, om weinig woorden te maken, in de zelfde zin, daar in men zegt dat God oorzaak van zich is, moet hy ook d'oorzaak van alle dingen gezegt worden; 't welk noch klarelijker uit de volgende Toegift zal blijken. s Propoſitio. t Data natura divina. u Eſſentia. w Exiſtentia.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x Corollarium.

x TOEGIFT.

y Affectiones. z Attributa. a Modi.

De bezondere dingen zijn niets anders, dan y aandoeningen van Gods z toeëigeningen, of a wijzen, door de welken Gods toeëigeningen op een zekere en bepaalde wijze uitgedrukt worden. Het b Demonstratio. b bewijs blijkt klarelijk uit de vijftiende Voorstelling, en uit de vijfde c Definitio. c Bepaling van dit deel.

d Propositio.

ZESENTWINTIGSTE d VOORSTELLING.

e Ad aliquid operandum. f Determinata.

Een zaak, die e tot iets te werken f bepaalt is, is nootzakelijk van God dus bepaald geweest; en de gene, die van God niet is bepaalt, kan zich zelve niet tot werken bepalen.

g Demonstratio.

g BETOGING.

h Ad aliquid operandum. i Determinata. k Positivum.

Het geen, door 't welk de dingen h tot iets te werken i bepaalt gezegt worden, moet nootzakelijk iets k stellig wezen; gelijk uit zich zelf blijkt. Dieshalven, God is, uit de nootzakelijkheit van zijn natuur, de l werkende oorzaak, zo wel van zijn m wezentheit, als van zijn n wezentlijkheit; *volgens de zestiende en vijfentwintigste o Voorstelling van dit deel.* Dit was het eerste van de Voorstelling, uit het welk ook het tweede, dat wy voorgestelt hebben, zeer klarelijk volgt. Want indien enig ding, 't welk van God niet p bepaalt is, zich zelf kan q bepalen, zo zou 't eerste deel van deze voorstelling valsch wezen: 't welk ongerijmt is; gelijk wy getoont hebben.

l Causa efficiens. m Essentia. n Existentia. o Propositio. p Determinata. q Determinare.

r Propositio.

ZEVENENTWINTIGSTE r VOORSTELLING.

s Determinata. t Ad aliquid operandum. u Indeterminata.

Een zaak, die van God s bepaalt is t tot iets te werken, kan zich zelve niet u onbepaalt maken.

w Demonstratio. x Axioma.

w BETOGING.

Deze Voorstelling blijkt uit de darde x Kundigheit.

y Propositio.

ACHTENTWINTIGSTE y VOORSTELLING.

z Finita. a Existentia determinata. b Existere. c Ad operandum. d Determinare. e Causa.

Yder bezonder ding, of dat z eindig is, en een a bepaalde wezentlijkheit heeft, kan niet b wezentlijk zijn, noch c tot werken d bepaalt worden, zo het niet van een andere e oorzaak, die ook eindig is, en een bepaalde wezentlijkheit heeft, bepaalt word tot wezentlijk te zijn, en tot te werken. Wijders, deze oorzaak kan ook niet wezentlijk zijn, noch tot werken bepaalt worden, zo zy niet van een andere, die ook eindig

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

eindig is, en een bepaalde wezentlijkheit heeft, tot wezentlijk te zijn, en tot te werken bepaalt word: en dus tot aan 't onëindig.

[f] BETOGING.

Alles, dat [g] bepaalt is [h] tot wezentlijk te zijn, en [i] tot te werken, is van God dus bepaalt; *volgens de zesëntwintigste* [k] *Voorstelling, en de* [l] *Toegift van de vierëntwintigste Voorstelling in dit deel.* Maar 't geen, dat [m] eindig is, en een [n] bepaalde wezentlijkheit heeft, kan niet van de [o] volstrekte natuur van enige van Gods [p] toeëigeningen voortgebracht wezen: want al 't geen, dat uit de volstrekte natuur van enige van Gods toeëigeningen volgt, is [q] onëindig en eeuwig; *volgens d' eenëntwintigste* [r] *Voorstelling van dit deel.* Het heeft dieshalven uit God, of uit enige van zijn toeëigeningen, voor zo veel zy met enige [s] wijze [t] aangedaan aangemerkt word, moeten volgen: want daar is niets buiten de [u] zelfstandigheit, en de [w] wijzen; *volgens d' eerste* [x] *Kundigheit, en de darde en vijfde* [y] *Bepaling.* En de wijzen (*volgens de* [z] *Toegift van de vijfëntwintigste Voorstelliug in dit deel*) zijn niets anders, dan [a] aandoeningen van Gods [b] toeëigeningen. Maar het heeft ook uit God, of uit enige van zijn toeëigeningen, voor zo veel zy met [c] wijziging [d] aangedaan is, die eeuwig en [e] onëindig is, niet konnen volgen; *volgens de tweeëntwintigste* [f] *Voorstelling van dit deel.* Het heeft dan van God, of van enige van zijn [g] toeëigeningen, voor zo veel deze [h] toeëigening [i] gewijzigt is met een [k] wijziging, die eindig is, en een [l] bepaalde wezentlijkheit heeft, moeten volgen, of tot [m] wezentlijk te zijn, en [n] tot te werken [o] bepaalt worden; 't welk eerst voorgestelt is.

Wijders, deze [p] oorzaak, of deze [q] wijze heeft ook (volgens de zelfde reden, door de welke wy nu terstont het eerste deel van deze [r] Voorstelling getoont hebben) van een andere oorzaak, die ook [s] eindig is, en een [t] bepaalde wezentlijkheit heeft, bepaalt moeten worden, en deze leste weêr (volgens de zelfde reden) van een andere oorzaak, en dus (volgens de zelfde reden) altijt voort tot aan 't onëindig; *gelijk te betogen stond.*

[u] BYVOEGSEL.

Dewijl enige dingen [w] onmiddelijk van God hebben moeten voortgebracht worden, te weten de genen, die nootzakelijk uit zijn [x] volstrekte natuur volgen, en anderen door middel van deze eersten, die echter niet zonder God konnen wezen, noch zonder hem

f *Demonstratio.*
g *Determinatum.*
h *Ad existendum.*
i *Ad operandum.*
k *Propositio.*
l *Corollarium.*
m *Finitum.*
n *Existentia determinata.*
o *Natura absoluta.*
p *Attributa.*
q *Infinitum.*
r *Propositio.*
s *Modus.*
t *Affectum.*
u *Substantia.*
w *Modi.*
x *Axioma.*
y *Definitio.*
z *Corollarium.*
a *Affectiones.*
b *Attributa.*
c *Modificatio.*
d *Affectum.*
e *Infinita.*
f *Propositio.*
g *Attributa.*
h *Attributum.*
i *Modificatum.*
k *Modificatio.*
l *Existentia determinata.*
m *Existere.*
n *Ad operandum.*
o *Determinari.*
p *Causa.*
q *Modus.*
r *Propositio.*
s *Finita.*
t *Existentia determinata.*
u *Scholium.*
w *Immediatè.*
x *Natura absoluta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hem bevat worden; zo volgt hier uit, vooreerst, dat God [y] volſtrektelijk de [z] naaſte oorzaak der dingen is, die [a] onmiddelijk van hem voortgebracht zijn. Ik zeg volſtrektelijk de naaſte oorzaak, en niet [b] in zijn geſlacht, gelijk men zegt: om dat Gods [c] gewrochten in dier voegen in hem blijven, en van hem [d] afhangen, dat hun [e] oorzaak geenſins zonder God kan wezen, noch verſtaan worden. *Bezie de vijftiende* [f] *Voorſtelling, en de* [g] *Toegift van de vierëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.* Ten tweeden volgt, dat God niet [h] eigentlijk [i] d' afgelege oorzaak der bezondere dingen gezegt mag worden, 't en waar miſſchien om deze oorzaak, te weten, op dat wy dezen van die, de welken hy [k] onmiddelijk voortgebracht heeft, of eerder, die uit zijn [l] volſtrekte natuur volgen, zouden onderſcheiden. Want by afgelege oorzaak verſtaan wy een zodanige oorzaak, die geenſins met haar [m] gewrocht te zamen gevoegt is. Doch alle dingen, die zijn, zijn in God, en hangen in dier voegen van God af, dat zy zonder hem niet konnen wezen, noch bevat worden.

y *Abſolutè.*
z *Cauſa proxima.*
a *Immediatè.*
b *In ſuo genere.*
c *Effectus.*
d *Dependere.*
e *Cauſa.*
f *Propoſitio.*
g *Corollarium.*
h *Propriè.*
i *Cauſa remota.*
k *Immediatè.*
l *Natura abſoluta.*
m *Effectus.*

NEGENENTWINTIGSTE [n] VOORSTELLING.

In de natuur is geen [o] *gebeurelijkheit: maar alle dingen zijn uit de* [p] *nootzakelijkheid van de goddelijke natuur* [q] *bepaalt tot op zekere* [r] *wijze* [s] *wezentlijk te zijn, en te* [t] *werken.*

n *Propoſitio.*
o *Contingentia.*
p *Neceſſitas.*
q *Determinata.*
r *Modus.*
s *Exiſtere.*
t *Ad operandum.*

[u] BETOGING.

Alles, dat 'er is, is in God; *volgens de vijftiende Voorſtelling van dit deel.* Maar God kan niet een [w] gebeurelijk ding gezegt worden. Want (*volgens d' elfde* [x] *Voorſtelling van dit deel*) hy is [y] wezentlijk, niet [z] op een gebeurelijke wijze, maar [a] nootzakelijk. Wijders, de [b] wijzen van de goddelijke natuur zijn (*volgens de zelfde Voorſtelling*) ook nootzakelijk, en niet gebeurelijk, uit de zelfde gevolgt; *volgens de zeſtiende Voorſtelling van dit deel*: en dit of voor zo veel de goddelijke natuur [c] volſtrektelijk, (*volgens d' eenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) of voor zo veel zy op zekere [d] wijze [e] tot werken [f] bepaalt, (*volgens de zeveënentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) aangemerkt word. Voorts, God is niet alleenlijk [g] d' oorzaak van deze [h] wijzen, voor zo veel zy [i] enkelijk; (*volgens de* [k] *Toegift van de vierëntwintigſte* [l] *Voorſtelling in dit deel*) maar ook (*volgens de zeſentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) voor zo veel zy [m] tot iets te werken bepaalt aangemerkt worden. Want indien zy (*volgens de zelfde Voorſtelling*) van God

u *Demonſtratio.*
w *Res contingens.*
x *Propoſitio.*
y *Exiſtere.*
z *Contingenter.*
a *Neceſſariò.*
b *Modi.*
c *Abſolutè.*
d *Modus.*
e *Ad agendum.*
f *Determinata.*
g *Cauſa.*
h *Modi.*
i *Simpliciter.*
k *Corollarium*
l *Propoſitio.*
m *Ad aliquid operandum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

God niet bepaalt zijn, 't is [n] onmogelijk, en niet [o] gebeurelijk, dat zy zich zelven zullen [p] bepalen. In tegendeel, (*volgens de zevenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) indien zy van God bepaalt zijn, 't is onmogelijk, en niet gebeurelijk, dat zy zich zelven als onbepaalt zouden ſchikken. Alle dingen dan zijn uit de [q] nootzakelijkheit van de goddelijke natuur [r] bepaalt, niet alleenlijk [s] tot te zijn, maar ook tot op zekere wijze te wezen, en [t] te werken: en daar is niets [u] gebeurelijk; *gelijk te betogen ſtond.*

n *Impoſſibile.*
o *Contingens.*
p *Determinare.*
q *Neceſſitas.*
r *Determinata.*
s *Ad exiſtendum.*
t *Ad operandum.*
u *Contingens.*
w *Scholium.*

[w] BYVOEGSEL.

Eer ik wijder voortga, heb ik goetgevonden hier te verklaren, wat wy by de [x] naturende natuur, en wat by de [y] genatuurde natuur te verſtaan hebben, of liever zulks te vermanen: want ik acht dat het zelfde genoech uit het voorgaande blijkt; te weten, dat wy by naturende natuur het geen moeten verſtaan, dat in zich is, en door zich bevat word, of zodanige [z] toeëigeningen van de [a] zelfſtandigheit, die een eeuwige en onëindige [b] wezentheit uitdrukken; dat is (*volgens d' eerſte [c] Toegift van de veertiende Voorſtelling, en de tweede Toegift van de zeventiende Voorſtelling in dit deel*) God, voor zo veel hy als een [d] vrije oorzaak aangemerkt word. Maar by de [e] genatuurde natuur verſta ik dit alles, 't welk uit de nootzakelijkheit van Gods natuur, of van yder van Gods [f] toeëigeningen volgt, dat is alle de [g] wijzen van Gods toeëigeningen, voor zo veel zy als dingen aangemerkt worden, die in God zijn, en die zonder God niet konnen wezen, noch bevat worden.

x *Natura naturans.*
y *Natura naturata.*
z *Attributa.*
a *Subſtantia.*
b *Eſſentia.*
c *Corollarium.*
d *Cauſa libera.*
e *Natura naturata.*
f *Attributa.*
g *Modi.*

DARTIGSTE [h] VOORSTELLING.

Een [i] dadelijk verſtant, dat eindig, of onëindig is, moet Gods [m] toeëigeningen, en Gods [n] aandoeningen, en [o] niets anders, [p] bevatten.

h *Propoſitio.*
i *Intellectus actu finitus ſive infinitus.*
m *Attributa.*
n *Affectiones.*
o *Nihil aliud.*
p *Concipere.*

[q] BETOGING.

Een waar [r] denkbeelt moet met de zaak, daar af het een denkbeelt is, overëenkomen, *volgens de zeſte [s] Kundigheit*; dat is (gelijk door zich blijkt) het geen, dat in 't verſtant [t] voorwerpelijk begrepen word, moet nootzakelijk in de natuur zijn: maar (*volgens d' eerſte [u] Toegift van de veertiende [w] Voorſtelling in dit deel*) in de natuur is niet meer, dan een enige [x] zelfſtandigheit, namelijk God, en (*volgens de vijftiende Voorſtelling van dit deel*) geen andere [y] aandoeningen, dan die in God zijn, en die (*volgens de zelfde Voorſtelling*) niet zonder God konnen wezen, noch bevat worden. Dieshalven, een [z] dadelijk verſtant, 't zy eindig of onëindig, moet Gods [b] toeëigeningen, en

q *Demonſtratio.*
r *Idea.*
s *Axioma.*
t *Objectivè.*
u *Corollarium.*
w *Propoſitio.*
x *Subſtantia.*
y *Affectiones.*
z *Intellectus actu finitus ſive infinitus.*
b *Attributa.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en Gods [c] aandoeningen, en niets anders begrijpen; gelijk te betogen ſtond.

[c] *Affectiones.*

EENENDARTIGSTE [d] VOORSTELLING.

Het [e] dadelijk verſtant, 't zy het eindig, of oneindig is, gelijk ook de wil, begeerte, liefde, en d' anderen, moeten tot de [h] genatuurde natuur, en niet tot de [i] naturende natuur, betrokken en toegepaſt worden.

[d] *Propoſitio.*

[e] *Intellectus actu finitus ſive infinitus.*
[h] *Natura naturata.*
[i] *Naturata naturans.*

[k] BETOGING.

By [l] verſtant (gelijk door zich bekent is) verſtaan wy geen [m] volſtrekte denking, maar alleenlijk zekere [n] wijze van denken; welke wijze van anderen, te weten van begeerte, liefde, enz. verſchilt. En dieshalven moet (*volgens de vyfde* [o] *Bepaling*) het zelfde door de volſtrekte denking begrepen worden: dat is, het moet (*volgens de vyftiende* [p] *Voorſtelling, en de zeſte* [q] *Bepaling van dit deel*) door enige van Gods [r] toeëigeningen, die een eeuwige en oneindige [s] wezentheit van [t] denking uitdrukt, in dier voegen bevat worden, dat het nootzakelijk zonder de zelfde noch zijn, noch bevat zou konnen worden. Het moet dan (*volgens het* [u] *Byvoegſel van de negenentwintigſte Voorſtelling in dit deel*) tot de [w] genatuurde, en niet tot de [x] naturende natuur betrokken en toegepaſt worden; gelijk ook alle d' andere [y] wijzen van denken, gelijk voorgeſtelt is.

[k] *Demonſtratio.*

[l] *Intellectus.*
[m] *Cogitatio abſoluta.*
[n] *Modus cogitandi.*
[o] *Definitio.*

[p] *Propoſitio.*
[q] *Definitio.*
[r] *Attributa.*
[s] *Eſſentia.*
[t] *Cogitatio.*

[u] *Scholium.*
[w] *Naturata.*
[x] *Naturans natura.*
[y] *Modi cogitandi.*

[z] BETOGING.

De reden, om de welke ik hier van [a] dadelijk verſtant ſpreek, is niet om dat ik toeſta dat 'er enig [b] verſtant in [c] 't vermogen is, gelijk men zegt: maar dewijl ik gaerne alle verwarring zou mijden, zo heb ik alleenlijk van een ding, 't welk zeer klarelijk van ons bevat word, willen ſpreken; te weten van de [d] verſtaning zelve, boven de welke wy niets klarelijker bevatten. Want wy konnen niets [e] verſtaan, of het is aan ons dienſtig tot volmaakte [f] kennis van de [g] verſtaning.

[z] *Scholium.*

[a] *Intellectus actu.*
[b] *Intellectus.*
[c] *Potentia.*

[d] *Intellectio.*

[e] *Intelligere.*

[f] *Cognitio.*
[g] *Intellectio.*

TWEEENDARTIGSTE [h] VOORSTELLING.

De [i] wil kan geen [k] vrije, maar alleenlijk een [l] nootzakelijke oorzaak genoemt worden.

[h] *Propoſitio.*
[i] *Voluntas.*
[k] *Libera.*
[l] *Neceſſaria cauſa.*

[m] BETOGING.

De [n] wil is, gelijk het [o] verſtant, alleenlijk zekere [p] wijze van denken. Dieshalven, (*volgens d' achtentwintigſte* [q] *Voorſtelling van dit deel*) yder [r] willing kan niet [s] zijn, noch [t] tot werken bepaalt worden, zo zy niet van een andere [u] oorzaak, en deze weêr van een andere,

[m] *Demonſtratio.*
[n] *Voluntas.*
[o] *Intellectus.*
[p] *Modus cogitandi.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Volitio.*
[s] *Exiſtere.*
[t] *Ad operandum.*
[u] *Cauſa.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

re, en dus tot aan 't onëindig, [w] bepaalt word. Indien men de wil [x] onëindig [y] onderſtelt, zo moet hy ook van God tot zijn, en tot werken bepaalt worden; van God, zeg ik, niet voor zo veel hy een [z] zelfſtandigheit, [a] volſtrektelijk onëindig, is, maar voor zo veel hy een [b] toeeigening heeft, die een onëindige en eeuwige [c] wezentheit van denking uitdrukt; *volgens de drieëntwintigſte* [d] *Voorſtelling van dit deel.* De [e] wil dan, op welke wijze hy ook [f] bevat word, 't zy [g] eindig, of [h] onëindig, veréiſcht een oorzaak, de welke hem tot [i] te zijn, en tot [k] te werken [l] bepaalt: en kan dieshalven (*volgens de zevende* [m] *Bepaling*) geen [n] vrije, maar alleenlijk een [o] nootzakelijke, of gedwonge oorzaak gezegt worden; *gelijk te betogen ſtond.*

w *Determinare.*
x *Infinita.*
y *Supponere.*
z *Subſtantia.*
a *Abſolutè infinita.*
b *Attributum.*
c *Eſſentia cogitandi.*
d *Propoſitio.*
e *Voluntas.*
f *Concipere.*
g *Finita.*
h *Infinita.*
i *Ad exiſtendum.*
k *Ad operandum.*
l *Determinare.*
m *Definitio.*
n *Libera.*
o *Neceſſaria ſive coacta cauſa.*

EERSTE PTOEGIFT.

Hier uit volgt, dat God niet uit de [q] vrijheit van wil werkt.

p *Corollarium.*
q *Libertas voluntatis.*

TWEEDE [r] TOEGIFT.

Ten tweeden volgt, dat de [s] wil, en [t] 't verſtant zodanig tot Gods natuur zijn, als de [u] beweging en [w] ſtilte, en [x] volſtrektelijk als alle naturelijke dingen, die (*volgens de negenëntwingſte* [y] *Voorſtelling van dit deel*) van God [z] tot te zijn, en [a] tot de werken op zekere [b] wijze [c] bepaalt moeten worden. Want de wil (*gelijk ook d' andere dingen*) veréiſcht oorzaak, van de welke hy tot te zijn, en te werken op zekere wijze bepaalt word. En hoewel uit de [d] geſtelde wil, en uit het verſtant onëindige dingen volgen, zo kan men echter daaröm niet meer zeggen dat Godt uit [e] vrijheit van wil werkt, als men zou konnen zeggen dat God uit vryheit van beweging en ſtilte werkt, om dat uit deze twee ook onëindige dingen volgen. De wil dan behoort niet meer, dan d' andere dingen, tot Gods natuur: Maar hy is tot des zelfs natuur gelijk de [f] beweging en ſtilte, en alle d' andere dingen, die, gelijk wy getoont hebben, uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur volgen, en van de zelfde op zekere wijze tot te zijn, en te werken bepaalt worden.

r *Corollarium.*
s *Voluntas.*
t *Intellectus.*
u *Motus.*
w *Quies.*
x *Abſolutè.*
y *Propoſitio.*
z *Ad exiſtendum.*
a *Ad operandum.*
b *Modus.*
c *Determinare.*
d *Voluntas data.*
e *Libertas voluntatis.*
f *Motus & quies.*

DRIEENDARTIGSTE [g] VOORSTELLING.

De dingen hebben op geen andere [h] *wijze, noch in geen andere* [i] *ordening van God voortgebracht konnen worden, dan zy voortgebracht zijn.*

g *Propoſitio.*
h *Modus.*
i *Ordo.*

[k] BETOGING.

Want alle dingen zijn nootzakelijk uit Gods [l] geſtelde natuur gevolgt, (*volgens de zeſtiende* [m] *Voorſtelling van dit deel*) en uit de nootzakelijkheit van Gods natuur [n] bepaalt [o] tot op zekere wijze te

k *Demonſtratio.*
l *Natura data.*
m *Propoſitio.*
n *Determinata.*
o *Ad certo modo exiſtendum & operandum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn, en te werken; *volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel.* Indien dan de dingen van een ander natuur hadden konnen zijn, of op een andere [p] wijze tot werken bepaalt worden, om dus in een andere [q] ordening malkander te volgen, zo zou Gods natuur ook anders konnen wezen, dan zy nu is: en dieshalven zou (*volgens d' elfde Voorſtelling van dit deel*) de zelfde ook moeten zijn: en by gevolg zouden 'er twee, of meer goden konnen wezen; 't welk (*volgens d' eerſte* [r] *Toegift van de veertiende Voorſtelling*) ongerijmt is. Dieshalven konnen de dingen op geen andere [s] wijze, noch in enige andere [t] ordening voortgebracht worden; gelijk voorgeſtelt is.

p *Modus.*
q *Ordo.*
r *Corollarium.*
s *Modus.*
t *Ordo.*

EERSTE [u] BYVOEGSEL.

Dewijl ik hier door klarelijker, dan de middagzon, getoont heb dat 'er in de dingen [w] volſtrektelijk niets is, om de welken zy [x] gebeurelijk gezegt konnen worden, zo zal ik nu met weinig woorden verklaren wat wy by gebeurelijk te verſtaan hebben; maar eerſt wat men by [y] nootzakelijk, en by [z] onmogelijk te verſtaan heeft. Enig ding word nootzakelijk gezegt, of ten opzicht van zijn [a] wezentheit, of ten opzicht van zijn [b] oorzaak. Want de [c] wezentlijkheit van enig ding volgt nootzakelijk of uit des zelfs wezentheit en [d] bepaling, of uit een [e] geſtelde werkende oorzaak. Wijders, om deze oorzaken word enige zaak onmogelijk gezegt, namelijk, om dat haar [f] wezentheit en [g] bepaling [h] tegenzeggelijkheit [i] inſluit, of om dat 'er geen [k] uitterlijke oorzaak tot zodanig een ding voort te brengen [l] bepaalt is. Maar geen ding word om enige andere oorzaak [m] gebeurelijk gezegt, dan ten opzicht van 't gebrek onzer kennis. Want die zaak, van welks [n] wezentheit wy niet weten of zy [o] tegenzeggelijkheit inſluit, of van de welke wy wel weten dat zy geen tegenzeggelijkheit inſluit, en van welks [p] wezentlijkheit wy echter niets zekerlijk konnen [q] beveſtigen, om dat [r] d' ordening der oorzaken voor ons verborgen is, kan nooit aan ons [s] nootzakelijk, noch [t] onmogelijk ſchijnen; en dieshalven noemen wy haar of [u] gebeurelijk, of [w] mogelijk.

u *Scholium.*
w *Abſoluti.*
x *Contingentes.*
y *Neceſſarium.*
z *Impoſſibile.*
a *Eſſentia.*
b *Cauſa.*
c *Exiſtentia.*
d *Definitio.*
e *Data cauſa efficiens.*
f *Eſſentia.*
g *Definitio.*
h *Contradictio.*
i *Involvere.*
k *Cauſa externa.*
l *Determinata.*
m *Contingens.*
n *Eſſentia.*
o *Contradictio.*
p *Exiſtentia.*
q *Affirmare.*
r *Ordo.*
s *Neceſſaria.*
t *Impoſſibilis.*
u *Contingens.*
w *Poſſibilis.*

TWEEDE [x] BYVOEGSEL.

Uit het voorgaande volgt klarelijk dat de dingen naar hun [y] opperſte volmaaktheit van God voortgebracht zijn; vermits zy uit de [z] geſtelde volmaaktſte natuur van God nootzakelijk zijn gevolgt. Dit wijſt in God ook geen onvolmaaktheit aan: want zijn volmaaktheit heeft ons gedwongen dit te beveſtigen: ja uit het tegendeel hier af (gelijk ik alreê getoont heb) zou klarelijk volgen, dat God niet ten opperſte volmaakt is. Want indien de dingen op een andere

x *Scholium.*
y *Perfectio ſumma.*
z *Data natura perfectiſſima.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dere [a] wijze voortgebracht waren, zo zou men ook aan God een andere natuur, verſcheiden van de gene, die wy, uit aanmerking van zijn [b] volmaaktſte wezend, gedwongen zijn aan hem toe t' eigenen, moeten toeſchrijven. Doch ik twijffel niet hier aan, dat veel dit gevoelen, als ongerijmt, zullen verwerpen, zonder het zelfde eens te willen overwegen; en dit om geen andere oorzaak, dan om dat zy gewent zijn een andere vryheit, verſcheiden van de gene, die wy (*in de zeſte* [c] *Bepaling*) aan God toegeſchreven hebben, aan hem toe t' eigenen, te weten een [d] volſtrekte wil. Ik twijffel ook niet hier aan, dat, zo zy de zaak wel willen bedenken, en het gevolg onzer [e] betogingen recht en wel overwegen, zy eindelijk zodanige vryheit, als zy nu aan God toeëigenen, niet alleenlijk als beuzelächtig, maar ook als een grote hinderpaal tot de wetenſchap, gantſchelijk zullen verwerpen. 't Is ook niet nodig dat ik de dingen, die in het [f] Byvoegſel van de zeventiende [g] Voorſtelling in dit deel gezegt zijn, hier herhaal. En nochtans zal ik, om hen te believen, hier weêr tonen dat, ſchoon men toeſtond dat de wil tot Gods [h] wezentheit behoort, uit zijn [i] volmaaktheit echter volgt dat de dingen op geen andere [k] wijze, en in geen andere [l] ordening van God geſchapen hebben konnen worden. Men zal dit lichtelijk konnen tonen, zo wy eerſt het geen, dat zy zelven toeſtaan, overwegen: te weten dat alleenlijk van Gods [m] beſluit en [n] wil [o] af hangt dat yder ding het geen is, dat het is; want anders zou God niet [p] d' oorzaak van alle dingen wezen: daar na, dat alle Gods beſluiten van alle eeuwigheit van God zelf ingeſtelt zijn; want anderſins zou hy van onvolmaaktheit en onſtantvaſtigheit overtuigt worden. Maar dewijl in d' eeuwigheit geen *wanneer*, *voor*, noch *na* is, zo volgt hier uit, te weten uit Gods volmaaktheit alleen, dat God nooit iets anders kan, of heeft konnen [q] beſluiten, of dat God voor zijn [r] beſluiten niet heeft geweeſt, en zonder de zelfden niet zijn kan. Maar (zullen zy zeggen) hoewel men [s] onderſtelde dat God een andere natuur, of van eeuwigheit een ander beſluit van de natuur, en van haar [t] ordening gemaakt had, zo zou daar uit geen onvolmaaktheit in God volgen. Indien zy dit zeggen, zo ſtaan zy ook toe dat God zijn beſluiten kan veränderen. Want indien God een ander beſluit van de natuur, en van haar ordening gemaakt had, dan hy 'er af gemaakt heeft, dat is, dat hy de natuur anders had gewilt, en anders had begrepen, zo zou hy nootzakelijk een ander [u] verſtant, en een andere [w] wil, dan hy nu heeft, gehad hebben. Maar indien men een ander verſtant, en een andere wil aan

a *Modus.*
b *Ens perfectiſſimum.*
c *Definitio.*
d *Voluntas abſoluta.*
e *Demonſtrationes.*
f *Scholium.*
g *Propoſitio.*
h *Eſſentia.*
i *Perfectio.*
k *Modus.*
l *Ordo.*
m *Decretum.*
n *Voluntas.*
o *Dependere.*
p *Cauſa.*
q *Decernere.*
r *Decreta.*
s *Supponere.*
t *Ordo.*
u *Intellectus.*
w *Voluntas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x Essentia.
y Perfectio.
z Decreta.

God mag toeëigenen, zonder zijn x wezentheit en y volmaaktheit te veränderen; waaröm zou hy dan ook zijn z besluiten omtrent de

a Res creatæ.

a geschape dingen niet konnen veränderen, en echter even volmaakt blijven? want met zijn verstant en wil omtrent de geschape dingen, en hun ordening is het, ten opzicht van zijn wezentheit en volmaaktheit, evenëens, op wat wijze de zelfde ook bevat word. Wijders,

b Philosophi.

alle de b Wijsbegerigen, die ik gezien heb, staan toe dat in God

c Intellectus potentiâ.
d Actu.
e Essentia.

geen c verstant in vermogen, maar alleenlijk d in daat is: en dewijl zijn verstant en wil niet van zijn e wezentheit onderscheiden word, gelijk zy alle ook toestaan; zo volgt dan hier ook uit, dat, zo God

f Intellectus actu.

een ander f verstant in daat, en een andere wil had gehad, zijn wezentheit nootzakelijk ook anders zou zijn. Dieshalven (gelijk wy in 't begin besloten hebben) indien de dingen anders, dan zy nu zijn, van God voortgebracht waren, zo zou ook Gods verstant,

g Essentia.

en zijn wil, dat is (gelijk toegestaan word) zijn g wezentheit, anders, dan zy nu is, moeten wezen; 't welk ongerijmt is. Dewijl dan de dingen op geen andere wijze, noch in geen andere ordening van God hebben konnen voortgebracht worden, en dewijl dit uit Gods opperste volmaaktheit volgt; zo kan warelijk geen gezonde reden ons overreden te geloven dat God alle de dingen, die in zijn verstant zijn, met de zelfde volmaaktheit, daar meê hy hen verstaat, niet heeft willen scheppen. Maar, zullen zy zeggen, in de dingen zelven is noch volmaaktheit, noch onvolmaaktheit. Doch het geen, 't welk in hen is, om 't welk zy volmaakt, of onvolmaakt, goed, of quaad gezegt worden, hangt alleenlijk van Gods wil af: en dieshalven zou God, indien hy gewilt had, gemaakt konnen hebben dat het geen, 't welk nu volmaaktheit is, de hoogste onvolmaaktheit geweest zou hebben, en dat het geen, 't welk nu in de dingen een onvolmaaktheit is, het volmaaktste geweest zou zijn: zeker, wat zou dit anders zijn, als opentlijk te zeggen, dat God (die 't geen, dat hy wil, nootzakelijk verstaat) door zijn wil kan maken dat hy de dingen op een andere wijze verstaat, dan hy hen verstaat; 't welk, gelijk ik nu getoont heb, een grote ongerijmtheit is. Ik kan dan dit

h Argumentum.

h bewijs tegen hen omkeeren, op deze

i Dependere.

wijze. Alle dingen i hangen van Gods macht af. Indien dan de dingen anders zouden wezen, zo moest nootzakelijk Gods wil ook anders wezen: maar Gods wil (gelijk wy nu uit Gods volmaaktheit zeer klarelijk getoont hebben) kan niet anders zijn: zo konnen dan de dingen ook niet anders wezen. Ik beken echter dat dit gevoelen, 't welk alle dingen zekere onverschillende wil van God onderwerpt, en stelt

dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat alles van Gods welbehagen afhangt, minder van de waarheit afdwaalt, dan dat van de genen, die ſtellen dat God alles in opzicht van 't goede doet. Want deze ſchijnen iets buiten God te ſtellen, 't welk van God niet afhangt, op 't welk hy, [k] in zijn werking, als op een [l] voorſchrift merkt, of naar 't welk hy, als naar zeker doelwit, mikt: dat warelijk niets anders is, als God het [m] nootlot [n] t' onderwerpen, boven 't welk men niets ongerijmder van God kan ſtellen, van God, zeg ik, die, gelijk wy getoont hebben, d' eerſte en enige vrije oorzaak aller dingen, zo wel van hun [o] wezentheit, als van hun [p] wezentlijkheit, is. Ik zal dieshalven geen tijt ſpillen met deze ongerijmtheit te wederleggen.

k *In operando.*
l *Exemplar.*
m *Fatum.*
n *Subjicere.*
o *Eſſentia.*
p *Exiſtentia.*

VIERENDARTIGSTE [q] VOORSTELLING.

q *Propoſitio.*

Gods [r] vermogen is niets anders, dan zijn [s] wezentheit zelve.

r *Potentia.*
s *Eſſentia.*

[t] BETOGING.

t *Demonſtratio.*

Want uit d'enige [u] nootzakelijkheit van Gods wezentheit volgt, (*volgens d' elfde Voorſtelling van dit deel*) dat God [w] d' oorzaak van zich, en (*volgens de zeſtiende Voorſtelling van dit deel, en der zelfder [x] Toegift*) ook d' oorzaak van alle dingen is. Dieshalven, Gods vermogen, door 't welk hy, en alle dingen zijn, en werken, is zijn [y] wezentheit zelve; *gelijk te betogen ſtond.*

u *Neceſſitas.*
w *Cauſa fui.*
x *Corollarium.*
y *Eſſentia.*

VYFENDARTIGSTE [z] VOORSTELLING.

z *Propoſitio.*

Al't geen, dat wy begrijpen in Gods [a] macht te zijn, is nootzakelijk.

a *Poteſtas.*

[b] BETOGING.

b *Demonſtratio.*

Want al 't geen, dat in Gods macht is, moet (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) in zijn [c] wezentheit in dier voegen begrepen zijn, dat het nootzakelijk daar uit volgt; en dieshalven is 't nootzakelijk; *gelijk te betogen ſtond.*

c *Eſſentia.*

ZESENDARTIGSTE [d] VOORSTELLING.

d *Propoſitio.*

Daar is niets, uit welks natuur niet enig [e] gewrocht volgt.

e *Effectus.*

[f] BETOGING.

f *Demonſtratio.*

Alles, dat 'er is, drukt op een zekere en bepaalde [g] wijze Gods [h] natuur, of [i] wezentheit uit: (*volgens de [k] Toegift van de vijftwintigſte Voorſtelling in dit deel*) dat is (*volgens de vierendartigſte Voorſtelling van dit deel*) al 't geen, 't welk is, drukt op een zekere en bepaalde wijze Gods [l] vermogen uit, dat d' oorzaak van

g *Modus.*
h *Natura.*
i *Eſſentia.*
k *Corollarium.*
l *Potentia.*

van alle dingen is. Dieshalven, (*volgens de zestiende Voorstelling van dit deel*) uit al 't geen, dat is, moet enig [m] gewrocht volgen; *gelijk te betogen stond.*

[m] *Effectus.*

[a] *Appendix.*

[a] AANHANGSEL.

[b] *Proprietates.* [c] *Existere.* [d] *Unicus.* [e] *Causa libera.* [f] *Dependere.* [g] *Concipere.* [h] *Prædeterminata.* [i] *Libertas voluntatis.* [k] *Beneplacitum absolutum.* [l] *Natura absoluta.* [m] *Potentia infinita.* [n] *Præjudicia.* [o] *Demonstrationes.* [p] *Concatenatio.* [q] *Præjudicia.* [r] *Supponere.* [s] *Dirigere.* [t] *Præjudicium.* [u] *Mens.* [w] *Fundamentum.* [x] *Ignari.* [y] *Appetitus.* [z] *Volitiones.*

Wy hebben hier meê Gods natuur, en zijn [b] eigenschappen verklaart; namelijk, dat hy nootzakelijk [c] wezentlijk is, dat hy [d] enig is, dat hy uit d'enige nootzakelijkheit van zijn natuur is en werkt, dat hy de [e] vrije oorzaak aller dingen is, en hoe alle dingen in God zijn, en in dier voegen van hem [f] afhangen, dat zy zonder hem niet konnen zijn, noch [g] bevat worden: eindelijk, dat alle dingen van God [h] voorbepaalt zijn, niet uit [i] vrijheit van wil, of [k] volstrekt welbehagen, maar uit Gods [l] volstrekte natuur, of [m] onëindig vermogen. Wijders heb ik overäl, daar my gelegentheit voorgekomen is, getracht de [n] vooröordeelen, die beletten zouden konnen mijn [o] betogingen te bevatten, wech te nemen. Maar dewijl 'er noch niet weinig vooröordeelen zijn, de welken grotelijks zouden konnen beletten dat de menschen de [p] samenschakeling der dingen op die wijze, op de welke ik hen verklaart heb, zouden aanneemen, zo heb ik dienstig geächt de zelfden hier t'onderzoeken. En vermits alle de [q] vooröordeelen, die ik onderneem hier aan te wijzen, van dit alleen afhangen, te weten, dat de menschen gemenelijk [r] onderstellen dat alle naturelijke dingen, gelijk zy zelven, om zeker einde werken, ja voor zeker stellen dat God zelf alles naar enig zeker einde [s] stiert; want zy zeggen dat God alle dingen om de menschen, en de menschen op dat zy God zouden dienen, heeft gemaakt: zo zal ik dit enige eerst overwegen; te weten met voor- eerst t' onderzoeken waaröm veel zich in dit [t] vooröordeel gerust houden, en alle van natuur zo geneigt zijn tot het zelfde t'omhelzen. Daar na zal ik de valsheit daar af tonen; en eindelijk hoe hier uit alle de vooröordeelen van goet en quaat, van verdienste en zonde, van lof en laster, van ordening en verwarring, van schoonheit en lelijkheit, en van andere diergelijke dingen zijn gesproten. Doch dit is de plaats niet, om zulks van de natuur der menschelijke [u] ziel af te leiden. 't Zal genoech zijn dat ik hier het geen, dat van alle menschen toegestaan en beleden moet worden, tot [w] grontvest neem; te weten dit, *Dat alle menschen in d' oorzaken der dingen [x] onkundig geboren worden, en dat zy alle [y] begeerte hebben om 't geen, dat nut voor hen is, te zoeken*; daar af zy bewust zijn. Want hier uit volgt, *Vooreerst*, dat de menschen wanen dat zy vry zijn; vermits zy van hun [z] willingen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gen, en van hun [a] begeerten bewuſt zijn, zonder op d' oorzaken, van de welken zy [b] geſchikt worden [c] tot te begeren, en te willen, dewijl zy onkundig daar in zijn, te denken, ja zelfs niet in hun dromen. *Ten tweeden* volgt, dat de menſchen alles tot zeker einde doen; te weten om 't nut, dat zy begeren. Hier uit ſpruit het dat zy altijt [d] d' eindelijke oorzaken der [c] gedane dingen trachten te weten, en, als zy de zelfden verſtaan hebben, zich geruſt ſtellen, zonder daar door enige gelegentheit van wijder te twijffelen te nemen. Indien zy de zelfden niet uit anderen konnen horen, zo is voor hen niets overig, dan dat zy zich tot zich zelven keren, en hun gedachten tot [f] d' einden wenden, van de welken zy gemenelijk tot diergelijke dingen [g] bepaalt worden; en dus zijn zy gedwongen eens anders verſtant naar 't hunne t' oordeelen. Wijders, dewijl zy in zich en buiten zich niet weinig middelen vinden, die niet weinig dienſtig zijn tot hun nut te verkrijgen; gelijk (om een voorbeelt by te brengen) d' ogen om te zien, de tanden om te knaauwen, de kruiden en beeſten tot voedſel, de zon om te lichten, de zee om viſch te voeden, en dus byna met alle andere dingen, van welker naturelijke oorzaken zy geen oorzaak om te twijffelen hebben; zo aanmerken zy alle deze naturelijke dingen als middelen, om hun nuttigheit te verkrijgen, En dewijl zy weten dat zy deze middelen wel bedacht, maar niet toegeſtelt hebben, zo hebben zy hier uit oorzaak genomen om te geloven dat 'er iemant anders is, die deze middelen tot hun gebruik bereid heeft. Want na dat zy deze dingen als middelen hebben aangemerkt, zo hebben zy niet konnen geloven dat zy de zelfden gemaakt hadden: maar uit de middelen, die zy, om hun einde te bereiken, gewent zijn voor zich te werk te ſtellen, hebben zy moeten beſluiten dat 'er een, of enige [h] ſtierders der natuur zijn, met menſchelijke vrijheit begaaft, die alle dingen voor hen bevordert, en alles tot hun gebruik gemaakt hebben. Zy hebben ook het verſtant van dezen, dewijl 't by hen ongehoort was, naar hun verſtant moeten oordeelen. En dieshalven hebben zy vaſt geſtelt dat de goden alles tot gebruik der menſchen ſtieren, op dat zy de zelfden aan hen zouden verbinden, en by hen in de hooghſte eer gehouden zouden worden. Hier uit is geſproten dat yder uit zijn [i] vernuft verſcheide [k] wijzen van God te dienen bedacht heeft; op dat God hem boven d' anderen zou beminnen, en de gehele natuur na de wenſch van zijn blinde begeerlijkheit, en van zijn onverzadelijke gierigheit ſchikken. In dezer voegen is dit [l] vooröordeel in [m] waangeloof veränderd, en heeft diepe wortelen in de geeſt geſchoten; 't welk veröorzaakt heeft dat yder

met

[a] *Appetitus.*
[b] *Diſponi.*
[c] *Ad appetendum & volendum.*
[d] *Cauſæ finales.*
[e] *Res paratæ.*
[f] *Fines.*
[g] *Determinare.*
[h] *Rectores.*
[i] *Ingenium.*
[k] *Modi.*
[l] *Præjudicium.*
[m] *Superſtitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

met zeer grote naerſtigheit getracht heeft [n] d' eindelijke oorzaken en 't ooggemerk van alle dingen te verſtaan, en hen te verklaren. Maar hoewel zy getracht hebben te tonen dat de natuur niets te vergeefs (dat is 't welk niet tot het gebruik der menſchen dient) doet, zo ſchijnen zy echter niets anders getoont te hebben, dan dat de natuur, en de goden, even gelijk de menſchen, [o] hollen, en buiten 't ſpeur lopen. Zie, ik bid u, hoe verre de zaak eindelijk is gekomen. Onder zo veel [p] gemakken der natuur hebben zy ook niet weinig [q] ongemakken moeten beproeven; te weten ſtormen, aardbeevingen, ziekten enz. En zy hebben geſtelt dat deze dingen daarom gebeuren, om dat de goden (die zy van een zelfde aart als de hunne oordeelen) verſteurt waren, uit oorzaak van 't ongelijk, door de menſchen hen aangedaan, of om de zonden, in hen te dienen bedreven. En hoewel d' ervarentheit dagelijks hier tegenſpreekt, en door onëindige voorbeelden toont dat de gemakken en ongemakken zo wel den vromen, als den onvromen zonder onderſcheit overkomen, zo hebben zy echter niet van dit oud en ingewortelt [r] vooröordeel afgelaten: want zy hebben dit lichtelijker onder d' andere onbekende dingen, daar af 't gebruik, en de nuttigheit aan hen onbekent was, konnen ſtellen, en dus hun tegenwoordige en ingebore ſtant van onwetenheit behouden, dan dit geheel gebou om verre werpen, en een nieu uitvinden. Zy hebben dieshalven voor vaſt en zeker geſtelt, dat d' oordeelen der goden de menſchelijke bevattingen zeer verre overtreffen; 't welk warelijk d' enige oorzaak geweeſt zou hebben van dat de waarheit in eeuwigheit voor 't menſchelijk geſlacht verborgen zou zijn, zo de [s] Wiskunde, die niet met [t] d' einden, maar alleenlijk met de [u] wezentheden en [w] eigenſchappen der [x] geſtalten bezich is, niet een ander [y] regel en richtſnoer van waarheit aan de menſchen had getoont. En behalven de [z] Wiskunde kan men noch andere oorzaken, onnodig om hier opgetelt te worden, aanwijzen, door de welken de menſchen (doch zeer weinig, ten opzicht van 't geheel menſchelijk geſlacht) deze gemene vooröordeelen hebben konnen bemerken, en tot de ware kennis der dingen gebracht worden.

n *Cauſæ finales.*
o *Delirare.*
p *Commoda,*
q *Incommoda.*
r *Præjudicium.*
s *Matheſis.*
t *Fines.*
u *Eſſentiæ.*
w *Proprietates.*
x *Figuræ.*
y *Norma.*
z *Matheſis.*

Door 't geen, dat tot nu toe gezegt is, heb ik dit, dat ik voor 't eerſte belooft heb, genoech verklaart. Maar om nu te tonen dat de natuur geen [a] voorgeſtelt einde heeft, en dat alle [b] eindelijke oorzaken niets anders zijn, dan menſchelijke [c] verdichtſelen; hier toe zijn weinig woorden nodig: want ik geloof dat dit klarelijk genoech blijkt, zo uit de [d] grontveſten en [e] oorzaken, daar uit dit

a *Finis præfixa.*
b *Cauſæ finales.*
c *Figmenta.*
d *Fundamenta.*
e *Cauſæ.*

f voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[f] vooröordeel zijn oorſprong getrokken heeft, gelijk ik getoont heb, *als uit de zeſtiende* [g] *Voorſtelling, en uit de* [h] *Toegift van de tweeën-dartigſte Voorſtelling in dit deel*; en wijders uit alle die dingen, door de welken ik getoont heb dat alles naar zekere eeuwige nootzakelijkheit der natuur, en naar de hoogſte volmaaktheit voortgaat. Ik zal 'er echter noch dit by voegen, dat deze [i] leering van 't einde de gehele natuur omwerpt: want zy aanmerkt als een [k] gewrocht het geen, dat warelijk een [l] oorzaak is, en in tegendeel, het geen als een oorzaak, 't welk een gewrocht is. Wijders, zy maakt het geen, dat in de natuur [m] eerder is, [n] later, en eindelijk dat, 't welk het opperſte en volmaakſte is, 't onvolmaakſte: want (ik zal de twee eerſten achterlaten, om dat zy door zich bekent zijn) dat [o] gewrocht, 't welk [p] onmiddelijk van God voortgebracht word, is het volmaaktſte, gelijk uit *d' een-twee- en drieëntwintigſte* [q] *Voorſtellingen* blijkt, en hoe iets meer [r] tuſſchenmiddelige oorzaken behoeft, om voortgebracht te worden, hoe het onvolmaakter is. Maar indien de dingen, die [s] onmiddelijk van God voortgebracht zijn, om die oorzaak waren voortgebracht, dat God zijn [t] einde en ooggemerk zou bereiken, zo zouden nootzakelijk de leſten, om welker oorzaak d' eerſten gemaakt zijn, de voortreffelijkſten van alle wezen. Wijders, deze [u] lering neemt ook Gods volmaaktheit wech. Want indien God om zeker einde werkt, zo begeert hy nootzakelijk iets, dat aan hem ontbreekt. En hoewel de [w] Godgeleerden, en [x] d' Overnatuurkundigen onderſcheit tuſſchen einde van [y] ontbreeking, en einde van [z] weldadigheit maken, zo belijden zy echter dat God alles om zich, en niet om de dingen, die te ſcheppen waren, gemaakt heeft: om dat zy voor de [a] ſchepping niets, behalven God, om 't welk God zou werken, konnen aanwijzen: in voegen dat zy nootzakelijk gedwongen zijn te belijden, dat God die dingen, om de welken hy middelen heeft willen bereiden, gederft, en de zelfden begeert heeft, gelijk klarelijk uit zich blijkt. Wijders ſtaat hier aan te merken dat de [b] navolgers van deze [c] lering, die hun ſchranderheit hebben willen tonen, in aan yder ding zijn [d] einde en ooggemerk aan te wijzen, een nieuwe wijze van [e] redeneren, om deze hun lering te bewijzen, ingevoert hebben, te weten niet met hun toevlucht tot onmogelijkheit, maar tot onkunde te nemen; 't welk aanwijſt dat 'er geen andere middel voor deze lering geweeſt heeft. Want indien, tot een voorbeelt, een ſteen van enige hoogte op iemants hooft is gevallen, en hem gedoot heeft, zo zullen zy op deze wijze trachten te betogen dat deze ſteen gevallen is om de menſch te doden. Want indien hy niet door Gods wil tot dit [f] einde

[f] *Præjudicium.* [g] *Propoſitio.* [h] *Corollarium.* [i] *Doctrina de fine.* [k] *Effectus.* [l] *Cauſa.* [m] *Prius.* [n] *Poſterius.* [o] *Effectus.* [p] *Immediatè.* [q] *Propoſitiones.* [r] *Cauſa intermedia.* [s] *Immediatè.* [t] *Finis.* [u] *Doctrina.* [w] *Theologi.* [x] *Metaphyſici.* [y] *Indigentiæ.* [z] *Aſſimilatio.* [a] *Creatio.* [b] *Sectatores.* [c] *Doctrina.* [d] *Finis.* [e] *Argumentari.* [f] *Finis.*

g Circumſtantiæ. en ooggemerk gevallen was, hoe zouden zo veel g omſtandigheden (dewijl 'er dikwijls veel te zamen komen) by geval konnen voorkomen? Gy zult miſſchien antwoorden, om dat het hard waaide, en de man langs die weg ging. Maar, zullen zy u tegenvoeren, waaröm waaide 't hard in die tijt? en waaröm ging de man in de zelfde tijt langs die weg? Indien gy weêr aanwoord dat het toen hard waaide, om dat in de voorgaande dag, terwijl het noch ſtil weêr was, de zee ongeſtuimig begon te worden, en de man van zijn vrient genodigt was; zo zullen zy (dewijl 'er geen einde aan 't vragen is) weêr hier op aanparſſen, waaröm de zee ongeſtuimig wierd, en waaröm deze man juiſt in die tijt genodigt was. In dezer voegen zullen zy niet ophouden van naar h d' oorzaak der oorzaken te vragen, tot dat gy uw toevlucht tot Gods wil, de ſchuilplaats der onweetentheit, genomen zult hebben. In dezer voegen zijn zy ook verbaaſt, als zy 't gebou van 't menſchelijk lighaam zien; en om dat zy in d' oorzaken van dit kunſtig gebou onkundig zijn, zo beſluiten zy daar uit dat het zelfde niet door i werkdadige, maar door goddelijke, of k bovennaturelijke kunſt gemaakt, en op zodanige wijze geſchikt is, dat het een deel 't ander niet beſchadigt. En hier uit ſpruit het dat de genen, die de ware oorzaken der l wonderdaden navorſſchen, en die trachten de naturelijke dingen als wijzen te verſtaan, en niet als zotten daar over verwondert te zijn, deurgaans van de genen, die van 't gemeen als tolken en verklaarders van de natuur, en van de goden geächt zijn, voor ketters gehouden, en van hen daar voor uitgekreten worden. Want de zodanigen weten dat, als men d' onwetenheit, of liever botheit wechneemt, dan de m verwondering, of verbaaſtheit, dat is, d' enige middel, die zy hebben, om hun redenering, en hun gezach te verdedigen, wechgenomen word. Doch ik geef aan hen zelven t' oordeelen wat kracht in zodanig n redeneren is. Laat ons nu tot het geen voortgaan, 't welk ik ten darden voorgenomen heb te verhandelen.

h Cauſa cauſarum.

i Mechanica.

k Supra naturalis ars.

l Miracula.

m Stupor.

n Argumentari.

Na dat de menſchen aan zich zelven vroed gemaakt hebben dat alles, 't welk geſchied, om hen geſchied, zo hebben zy in yder ding dit, 't welk nutſte aan hen was, het voornaamſte moeten oordeelen, en al 't geen, van 't welk zy op 't aangenaamſte o aangedaan wierden, voor het voortreffelijkſte achten. Zy hebben dan hier uit deze p kundigheden moeten maken, door de welken zy de naturen der dingen verklaren: te weten, goet, quaat; ordening, verwarring; kout, warm; ſchoonheit en lelijkheit. En dewijl zy zich vry hielden, zo zijn daar uit meer kundigheden geſproten, namelijk lof en laſter, zonder

o Affici.

p Notiones.

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en verdienſte. Doch wy zullen deze leſten hier na, als wy van de menſchelijke ziel zullen handelen, maar d' eerſten hier kortelijk verklaren. Zy noemen al 't geen, dat tot de gezontheit, en tot Gods dienſt dienſtig is, goet, en 't geen, dat daar tegen is, quaat. En dewijl de genen, die de natuur der dingen niet verſtaan, maar de dingen alleenlijk [q] inbeelden, en in deze [r] inbeelding ruſten, en haar voor [s] verſtant nemen, zo geloven zy, onkundig in de dingen, en in hun natuur zijnde, vaſtelijk dat 'er ordening in de dingen is. Want als zy in dier voegen zijn geſtelt, dat wy, als zy door de [x] zinnen aan ons vertoont worden, hen lichtelijk konnen [y] inbeelden, en by gevolg lichtelijk onthouden, en daar aan gedenken, zo zeggen wy van hen dat zy in goede [z] ordening, of in ordening zijn; maar indien het tegendeel, dat zy in quade ordening, of verwart zijn. En dewijl die dingen, de welken wy lichtelijk konnen [a] inbeelden, boven d' anderen aangenaam aan ons zijn, zo hebben de menſchen d' ordening boven de verwarring geſtelt, als of d' ordening iets in de dingen was, buiten d' opzicht van onze inbeelding. Zy zeggen ook dat God alle dingen in ordening geſchapen heeft; en in dezer voegen eigenen zy, zonder dat zy 't weten, aan God [b] inbeelding toe, 't en zy dat zy miſſchien willen zeggen, dat God, in de menſchelijke inbeelding verzorgende, alle dingen op zodanige wijze heeft geſchikt, dat zy de zelfden zeer lichtelijk zouden inbeelden, en dat dit aan hen niet zou hinderen, dat 'er veel dingen gevonden worden, die onze inbeelding verre overtreffen, en ontellijken, die de zelfde, uit oorzaak van haar zwakheit, verwarren. Maar al genoech hier af. Wijders d'andere [c] Kundigheden, zijn ook niets, dan [d] wijzen van inbeelden, door de welken [e] d' inbeelding verſcheidelijk [f] aangedaan word. En echter worden zy van d' onkundigen als de voornaamſte [g] toevoegingen der dingen aangemerkt; om dat zy, gelijk wy alreê gezegt hebben, geloven dat alle dingen om hen gemaakt zijn, en zeggen dat de natuur van yder ding goet of quaat, gezont, of verrot en bedorven is, naar dat zy van de zelfden [h] aangedaan worden. Tot een voorbeelt, indien de [i] beweging, die de [k] zenuwen van de [l] voorwerpen, door d' ogen vertoont, ontfangen, tot de gezontheit dienſtig is, zo zullen zy, de voorwerpen, van de welken zy veröorzaakt word, ſchoon, en de genen, die een ſtrijdige beweging voortbrengen, lelijk noemen. Wijders, de voorwerpen, die door middel van de neusgaten het [m] gevoel bewegen, worden van hen welriekend, of ſtinkend genoemt: de genen, die door de tong bewegen,

q *Imaginari.*
r *Imaginatio.*
s *Intellectus.*
t *Ordo.*
x *Senſus.*
y *Imaginari.*
z *Ordo.*
a *Imaginari.*
b *Imaginatio.*
c *Notiones.*
d *Modi imaginandi.*
e *Imaginatio.*
f *Affici.*
g *Attributa.*
h *Affici.*
i *Motus.*
k *Nervi.*
l *Objecta.*
m *Senſus.*

hebben de naam van zoet of bitter, ſmakelijk of onſmakelijk, enz. Eindelijk, de [n] voorwerpen, die door d' oren de zenuwen raken, worden gezegt geluit, gedruis, of [o] aangename klank te geven, door de welke de menſchen zo verre van 't ſpeur zijn afgeweken, dat zy geloven dat God ook vermaak in [p] aangename klank heeft: ja men vind [q] Wijsbegerigen zelven, die zich [r] vroedgemaakt hebben dat de [s] hemelſche bewegingen een zoete overëenſtemming maken: alle welke dingen klarelijk genoech tonen dat yder menſch van de dingen, naar de [t] geſteltheit van zijn brein, geöordeelt, of liever dat hy [u] d'aandoeningen van [w] d'inbeelding voor de dingen zelven aangezien heeft. 't Is dieshalven geen wonder, (om dit ook in 't voorbygaan t'aanmerken) dat onder de menſchen zo veel [x] verſchillen, als wy bevinden, ontſtaan zijn, daar uit ook eindelijk het [y] twijffeldom is geſproten. Want hoewel de menſchelijke ligchamen in veel dingen overëenkomen, zo verſchillen zy echter in zeer veel anderen. En dieshalven, 't geen, dat aan d' een goet ſchijnt, word van d'ander quaat geächt, dat by d'een wel in ordening is, word van d' ander verwart gehouden, en 't geen, dat by d' een aangenaam ſchijnt, is by d' ander onäangenaam: en dus met veel andere dingen, van de welken ik hier niet zal ſpreken, zo om dat dit de plaats niet is, om daar af voordachtelijk te handelen, als om dat alle menſchen dit genoech ondervonden hebben. Hier uit ſpruiten ook deze ſpreekwoorden, zo veel hoofden, zo veel zinnen; dat yder meent dat zijn uil een valk is, en dat 'er niet minder verſchil in de verſtanden, dan in de ſmaken is. Deze ſpreuken tonen genoech dat de menſchen naar de geſteltheit van hun harſſenen van de dingen oordeelen, en dat zy de dingen eerder [z] inbeelden, dan [a] verſtaan. Want indien zy de dingen hadden verſtaan, zo zouden zy alle (ik neem de [b] Wiskunde tot getuige) daar af, indien niet aangelokt, ten minſten overtuigt zijn.

Wy zien dan dat alle de [c] kundigheden, door de welken het gemeen gewent is de natuur te verklaren, alleenlijk [d] wijzen van inbeelden zijn, en niet de natuur van enig ding, maar alleenlijk de [e] geſteltenis van [f] d' inbeelding verklaren. En dewijl zy namen hebben, als van [g] wezenden, die buiten d' inbeelding [h] wezentlijk zijn, zo noem ik hen [i] wezenden, niet van [k] reden, maar van [l] inbeelding: en dieshalven konnen de bewijzen, die men door dergelijke [m] kundigheden tegen ons bybrengt, lichtelijk afgedreven worden. Want veel zijn gewent hun [n] bewijzen dus te ſtellen: Indien alle dingen volgens de nootzakelijkheit van Gods volmaaktſte

natuur

n *Objecta.*
o *Harmonia.*
p *Harmonia.*
q *Philoſophi.*
r *Perſuadere.*
s *Motus cæleſtis.*
t *Diſpoſitio.*
u *Affectiones.*
w *Imaginatio.*
x *Controverſiæ.*
y *Scepticiſmus.*
z *Imaginari.*
a *Intelligere.*
b *Matheſis.*
c *Notiones.*
d *Modi imaginandi.*
e *Conſtitutio.*
f *Imaginatio.*
g *Entia.*
h *Exiſtere.*
i *Entia.*
k *Ratio.*
l *Imaginatio.*
m *Notiones.*
n *Argumenta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

natuur zijn gevolgt en voortgebracht; waar uit zijn dan zo veel onvolmaaktheden in de natuur geſproten? te weten het bederf der dingen, zelfs tot ſtinkens toe, de lelijkheit, die ons doet walgen, de verwarring, het quaat, de zonde, enz. Maar men kan hen, gelijk ik gezegt heb, lichtelijk wederleggen. Want de volmaaktheit der dingen moet naar hun natuur en vermogen alleen geächt worden; en de dingen zijn daaröm niet meer, of min volmaakt, om dat zy aan de [o] menſchelijke zinnen aangenaam zijn, of de zelfden quetſen, noch ook daaröm, dat zy voor de menſchelijke natuur dienſtig zijn, of de zelfde tegenſtreven. Maar aan de genen, die vragen waaröm God alle menſchen niet zodanig heeft geſchapen, dat zy door 't beleit van de reden alleen beſtiert worden? zal ik niet anders antwoorden, dan om dat aan hem geen [p] ſtoffe heeft ontbroken om alles van de hoogſte tot de laegſte trap van volmaaktheit te ſcheppen, of, om eigentlijker te ſpreken, om dat de wetten van zijn natuur zich zo wijt uitgeſtrekt hebben, dat zy genoegſaam waren om alles voort te brengen, dat van enig [q] oneïndig verſtant bevat kan worden; gelijk ik in *de zeſtiende* [r] *Voorſtelling van dit deel* betoogt heb.

[o] *Senſus humani.*
[p] *Materia.*
[q] *Intellectus infinitus.*
[r] *Propoſitio.*

Dit zijn de [s] vooröordeelen, die ik ondernomen heb hier aan te tekenen. Indien' er noch enige diergelijken overig zijn, zy zullen van yder met kleine moeite, en matige overdenking verbetert worden: en dieshalven vind ik geen reden om op deze dingen langer te blijven, enz.

[s] *Præjudicia.*

Einde van 't eerſte Deel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Tweede Deel
Der
ZEDEKUNST.

Van de natuur en oorſprong
DER [a] ZIEL.

Ment.

IK ga nu voort tot die dingen te verklaren, de welken nootzakelijk uit de [b] wezentheit van God, of van [c] 't eeuwig en oneindig wezend hebben moeten volgen. Doch niet tot alle de dingen; want wy hebben (in de zeſtiende Voorſtelling van 't eerſte deel) [d] betoogt, dat daar uit oneindige dingen op [e] oneindige wijzen moeten volgen: maar alleenlijk de genen, die ons, als met de hant, tot de kennis van de [f] menſchelijke ziel, en van der zelfder [g] opperſte zaligheit konnen leiden.

b *Eſſentia.*
c *Ens æternum & infinitum.*
d *Demonſtrare.*
e *Modi infiniti.*
f *Mens humana.*
g *Summa beatitudo.*

[h] BEPALINGEN.

h *Definitiones.*

I. By [i] lighaam verſta ik de [k] wijze, die Gods [l] wezentheit, voor zo veel zy als een [m] uitgeſtrekte zaak bevat word, op een zekere en bepaalde wijze uitdrukt. (*Bezie de* [n] *Toegift van de vijfentwintigſte* [o] *Voorſtelling in't eerſte deel.*

i *Corpus.*
k *Modus.*
l *Eſſentia.*
m *Res extenſa.*
n *Corollarium.*
o *Propoſitio.*

II. Ik zeg dat tot de wezentheit van enig ding dit behoort, 't welk, geſtelt zijnde, ook de zaak nootzakelijk geſtelt, en wech genomen zijnde, nootzakelijk ook de zaak wechneemt; of dit, zonder 't welk, of, als men 't omkeert, 't welk zonder de zaak, niet kan zijn, noch bevat worden.

III. By [p] denkbeelt verſta ik de [q] bevatting van de [r] ziel, die

p *Idea.*
q *Conceptus.*
r *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die van de ziel, om dat zy een [s] denkende zaak is, [t] gevormt word.

[s] *Res cogitans.*
[t] *Formari.*

VERKLARING.

Ik zeg liever [u] *bevatting, dan* [w] *gewaarwording, om dat de naam van gewaarwording schijnt aan te wijzen dat de* [x] *ziel van enig* [y] *voorwerp lijd. Maar* [z] *bevatting schijnt een* [a] *werking van de ziel uit te drukken.*

[u] *Conceptus.*
[w] *Perceptio.*
[x] *Mens.*
[y] *Objectum.*
[z] *Conceptus.*
[a] *Actio.*

IV. By [b] evenmatig denkbeelt verſta ik dat denkbeelt, 't welk, voor zo veel het in zich, zonder [c] betrekking tot het [d] voorwerp, aangemerkt word, alle [e] d' eigenſchappen van een [f] waar denkbeelt, of [g] d' innerlijke benamingen heeft.

[b] *Idea adæquata.*
[c] *Relatio.*
[d] *Objectum.*
[e] *Proprietates.*
[f] *Idea vera.*
[g] *Denominationes intrinſecæ.*

VERKLARING.

Ik zeg innerlijke Benamingen, om de genen, die uitterlijk zijn, uit te ſluiten; te weten [h] *d' overeenkoming van het* [i] *denkbeelt met zijn* [k] *gedenkbeelde.*

[h] *Convenientia.*
[i] *Idea.*
[k] *Idcatum.*

V. De [l] during is een [m] onbepaalde volharding van wezentlijk te zijn.

[l] *Duratio.*
[m] *Continuatio indefinita exiſtendi.*

VERKLARING.

Ik zeg [n] *onbepaalt, om dat zy geenſins door de natuur van de* [o] *wezentlijke zaak zelve bepaalt kan worden, noch ook door de* [p] *werkende oorzaak, die nootzakelijk de* [q] *wezentlijkheit van de zaak ſtelt, en niet wechneemt.*

[n] *Indefinita.*
[o] *Res exiſtens.*
[p] *Cauſa efficiens.*
[q] *Exiſtentia.*

VI. By [r] zakelijkheit en [s] volmaaktheit verſta ik het zelfde.

[r] *Realitas.*
[s] *Perfectio.*

VII. By [t] bezondere dingen verſta ik dingen, die [u] eindig zijn, en een [vv] bepaalde wezentlijkheit hebben. En indien veel [x] ondeeligen, of [y] bezonderen in een [z] werking in dier voegen te zamen komen, dat zy alle te gelijk [a] oorzaak van een eenich [b] gewrocht zijn, zo aanmerk ik alle de zelfden voor zo verre, als een enige bezondere zaak.

[t] *Res ſingulares.*
[u] *Finita.*
[w] *Exiſtentia definita.*
[x] *Individua.*
[y] *Singularia.*
[z] *Actio.*
[a] *Cauſa.*
[b] *Effectus.*

[c] KUNDIGHEDEN.

[c] *Axiomata.*

I. De [d] wezentheit van de menſch ſluit geen nootzakelijke [e] wezentlijkheit in; dat is, uit [f] d' ordening der natuur kan

[d] *Eſſentia.*
[e] *Exiſtentia.*
[f] *Ordo.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

f Existere. kan zo wel wezen dat deze en die menſch [g] wezentlijk, als dat hy niet wezentlijk is.

h Cogitare. i Modi cogitandi. II. De menſch [h] denkt; of anders, wy [i] weten dat wy denken.

III. Daar zijn geen wijzen van te denken, gelijk liefde, begeerte, en alle de genen, die met de naam van [m] lijdingen aangewezen worden, 't en zy in het zelfde [n] ondeelige, of in de zelfde menſch het [o] denkbeelt van de beminde, en begeerde zaak is, enz. Maar het denkbeelt kan 'er zijn, hoewel 'er geen andere wijze van denken was.

m Affectus. n Individuum. o Idea rei amatæ.

p Sentire. IV. Wy [p] gevoelen dat onz lighaam op veelderhande [q] wijzen [r] aangedaan word.

q Modi. r Affici. s Res singulares. t Natura naturata. u Corpora. w Modi cogitandi. x Postulata. V. Wy gevoelen en bemerken geen [s] bezondere dingen, of niets van de [t] genatuurde natuur, dan [u] lighamen, en [vv] wijzen van denken.

De [x] Vereïſſchingen ſtaan even voor de veertiende Voorſtelling van dit deel.

y Propositio.

EERSTE [y] VOORSTELLING.

z Cogitatio. a Attributum. b Res Cogitans. *De [z] denking is een [a] toeëigening van God, of God is een [b] denkende zaak.*

c Demonstratio.

[c] BETOGING.

d Cogitationes singulares. e Modi. f Corollarium. g Definitio. h Attributum. i Conceptus. k Cogitationes singulares. De [d] bezondere denkingen, of deze en die denking zijn [e] wijzen, die Gods natuur op een zekere en bepaalde wijze uitdrukken; (*volgens de [f] Toegift van de vijfentwintigſte Voorſtelling in 't eerſte deel.*) Aan God dan (*volgens de vijfde [g] Bepaling van 't eerſte deel*) paſt een [h] toeëigening, welker [i] bevatting van alle de [k] bezondere denkingen ingeſloten word, en door de welke zy ook bevat en verſtaan worden. Dieshalven, de denking is een van Gods onëindige toeëigeningen, die Gods eeuwige en onëindige [l] wezentheit uitdrukt; (*zie de zeſte Bepaling van 't eerſte deel*) of God is een [m] denkende zaak; *gelijk te betogen ſtond.*

l Essentia. m Res cogitans.

n Scholium.

[n] BYVOEGSEL.

o Propositio. p Ens cogitans infinitum. q Ens cogitans. Deze [o] Voorſtelling blijkt ook hier uit zeer klarelijk, dat wy een [p] onëindig denkend wezend konnen bevatten. Want hoe een [q] denkend

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kend wezend meer dingen kan denken, hoe wy bevatten dat het zelfde meer [r] zakelijkheit, of [s] volmaaktheit begrijpt. Dieshalven, het [t] wezend, dat op [u] onëindige wijzen onëindige dingen kan [w] bedenken ~~en uitvinden~~, is nootzakelijk [x] onëindig in de kracht van te denken. Dewijl wy dan, met op de [y] denking alleen te merken, een [z] oneindig wezend bevatten, zo is nootzakelijk (*volgens de vierde* [a] *Bepaling, en de zeste Voorstelling van't eerste deel*) de denking een van Gods onëindige [b] toeëigeningen; *gelijk wy hadden te betogen.*

r *Realitas.*
s *Perfectio.*
t *Ens.*
u *Modi infiniti.*
w *Excogitare.*
x *Infinitum.*
y *Cogitatio.*
z *Ens infiniti.*
a *Definitio.*
b *Attributa.*

TWEEDE [c] VOORSTELLING.

[d] *D' uitstrekking is een* [e] *toeëigening van God, of God is een* [f] *uitgestrekte zaak.*

c *Propositio.*
d *Extensio.*
e *Attributum.*
f *Res extensa.*

[g] BETOGING.

De betoging van dit gaat op een zelfde wijze voort, als de betoging van de voorgaande Voorstelling.

g *Demonstratio.*

DARDE [h] VOORSTELLING.

In God is nootzakelijk een [i] *denkbeelt, zo van zijn* [k] *wezentheit, als van alles, dat uit zijn wezentheit nootzakelijk volgt.*

h *Propositio.*
i *Idea.*
k *Essentia.*

[l] BETOGING.

Want God kan (*volgens d' eerste Voorstelling van dit deel*) [m] onëindige dingen op [n] onëindige wijzen [o] bedenken, of, 't welk het zelfde is, (*volgens de zestiende Voorstelling van't eerste deel*) het [p] denkbeelt van zijn [q] wezentheit, en van alle de dingen, die nootzakelijk uit zijn wezentheit volgen, [r] vormen. Maar alles, dat in Gods [s] macht is, is nootzakelijk: (*volgens de vijfendartigste Voorstelling van't eerste deel*) zo moet dan nootzakelijk zodanig een denkbeelt zijn, eu (*volgens de vijftiende Voorstelling*) niet dan in God; *gelijk voorgesteld wierd.*

l *Demonstratio.*
m *Infinita.*
n *Modi infiniti.*
o *Excogitare.*
p *Idea.*
q *Essentia.*
r *Formare.*
s *Potestas.*

[t] BYVOEGSEL.

Het [u] gemeen volk verstaat by Gods [w] vermogen Gods [x] vrije wil, en zijn recht, dat hy over alle dingen heeft, de welken zijn, en die daaróm gemenelijk als [y] gebeurelijk aangemerkt worden. Want zy zeggen dat God macht heeft om alles te verwoesten, en te vernietigen. Wijders, zy vergelijken zeer dikwijls Gods vermogen met het vermogen der koningen. Maar wy hebben dit (*in d' eerste en tweede* [z] *Toegift van de tweeëndartigste* [a] *Voorstelling in't eerste deel*) wederlegt, en (*in de zestiende Voorstelling*) getoont dat God op een zelfde wijze nootzakelijk [b] werkt, als hy zich zelf [c] verstaat; dat is, gelijk

t *Scholium.*
u *Vulgus.*
w *Potentia.*
x *Voluntas libera.*
y *Contingentia.*
z *Corollarium.*
a *Propositio.*
b *Agere.*
c *Intelligere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur volgt, ('t welk alle menſchen eenpariglijk ſtellen) dat God zich zelf verſtaat: zo volgt ook uit de zelfde nootzakelijkheit dat God op onëindige wijzen [e] onëindige dingen werkt. Wijders, wy hebben (*in de vierëndartigſte voorſtelling van't eerſte deel*) getoont dat Gods [f] vermogen niets anders is, dan Gods [g] werkige wezentheit. En dieshalven is 't aan ons zo onmogelijk te bevatten dat God niet [h] werkt, als dat hy niet is. Voorts, indien 't my luſtte deze zaak wijder te vervolgen, ik zou hier ook konnen tonen dat dit vermogen, 't welk het gemeen volk aan God toeſchrijft, niet alleenlijk menſchelijk is; 't welk aanwijſt dat het gemeen volk een god, die een menſch, of als een menſch is, bevat) maar ook dat de zelfde enig [i] onvermogen infuit. Doch ik wil van een en de zelfde zaak niet zo dikwijls ſpreken, maar u alleenlijk t'elkens weêr bidden dat gy de dingen, die van deze zaak *in't eerſte deel, van de zeſtiende Voorſtelling tot aan't einde*, gezegt zijn, meermalen overweegt: want niemant zal het geen, dat ik zeggen wil, recht konnen bevatten, zo hy niet wel toeziet dat hy Gods vermogen niet met het menſchelijk vermogen, of met het recht der koningen vermengt.

d *Modi infiniti.*
e *Infinita.*
f *Potentia.*
g *Eſſentia actuoſa.*
h *Agere.*
i *Impotentia.*

VIERDE [k] VOORSTELLING.

Gods [l] denkbeelt, uit het welk [m] onëindige dingen op [n] onëindige wijzen volgen, kan alleenlijk eën en enig wezen.

k *Propoſitio.*
l *Idea.*
m *Infinita.*
n *Modi infiniti.*

[o] BETOGING.

Een [p] onëindig verſtant kan niets, dan Gods [q] toeëigeningen, en des zelfs [r] aandoeningen begrijpen: (*volgens de dartigſte [s] Voorſtelling van't eerſte deel*) Maar God is een en enig (*volgens d' eerſte [t] Toegift van de veertiende Voorſtelling in't eerſte deel*) Dieshalven Gods denkbeelt, uit het welk [u] onëindige dingen op [w] onëindige wijzen volgen, kan alleenlijk een en enig wezen; *gelijk te betogen ſtond.*

o *Demonſtratio.*
p *Intellectus infinitus.*
q *Attributa.*
r *Affectiones.*
s *Propoſitio.*
t *Corollarium.*
u *Infinita.*
w *Modi infiniti.*

VYFDE [x] VOORSTELLING.

God, voor zo veel hy alleenlijk als een [y] denkende zaak aangemerkt word, is [z] oorzaak van [a] 't vormelijk wezen der [b] denkbeelden; maar niet voor zo veel hy door een andere [c] toeëigening uitgedrukt en verklaart word: dat is, God alleen, voor zo veel hy een [d] denkende zaak is, en niet de [e] voorwerpen der denkbeelden, zijn de [f] werkende oorzaak van alle denk-

x *Propoſitio.*
y *Res cogitans.*
z *Cauſa.*
a *Eſſe formale.*
b *Idea.*
c *Attributum.*
d *Res cogitans.*
e *Objecta.*
f *Cauſa efficiens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

denkbeelden, zo wel die Gods toeëigeningen, als die de [g] *bezondere dingen uitdrukken.*

[g] *Res singulares.*

[h] BETOGING. [h] *Demonstratie.*

Dit blijkt klarelijk uit *de darde* [i] *Voorstelling van dit deel.* Want daar hebben wy besloten, dat God het [k] denkbeelt van zijn [l] wezentheit, en van alle de dingen, die daar uit nootzakelijk volgen, kan [m] vormen, te weten hier uit alleen, dat God een [n] denkende zaak is, en niet hier uit, dat hy [o] 't voorwerp van zijn denkbeelt is. God dan, voor zo veel hy een denkende zaak is, is oorzaak van 't [p] vormelijk wezen der denkbeelden. Doch dit kan ook anders, en op deze volgende wijze [q] betoogt worden.

[i] *Propositio.* [k] *Idea.* [l] *Essentia.* [m] *Formare.* [n] *Res cogitans.* [o] *Objectum.* [p] *Esse formale.* [q] *Demonstrare.*

Het vormelijk wezen der denkbeelden is een [r] wijze van denken, gelijk door zich bekent is: dat is (*volgens de* [s] *Toegift van de vijfentwintigste* [t] *Voorstelling in 't eerste deel*) een [u] wijze, die Gods natuur, voor zo veel hy een [w] denkende zaak is, op zekere wijze uitdrukt, en sluit dieshalven (*volgens de tiende Voorstelling van 't eerste deel*) niet de [x] bevatting van enige andere van Gods [y] toeëigeningen in, en is by gevolg (*volgens de vierde* [z] *Kundigheit in 't eerste deel*) geen [a] gewrocht van enige andere toeëigening, dan van de [b] denking: in voegen dat God, voor zo veel hy alleenlijk als een denkende zaak aangemerkt word, d' oorzaak van [c] 't vormelijk wezen der [d] denkbeelden is, enz. *gelijk te betogen stond.*

[r] *Modus cogitans.* [s] *Corollarium.* [t] *Propositio.* [u] *Modus.* [w] *Res cogitans.* [x] *Conceptus.* [y] *Attributa.* [z] *Axioma.* [a] *Effectus.* [b] *Cogitatio.* [c] *Esse formale.* [d] *Idea.*

ZESTE [e] VOORSTELLING. [e] *Propositio.*

God is [f] *oorzaak van de* [g] *wijzen van yder* [h] *toeëigening, voor zo veel hy alleenlijk onder die toeëigening, daar af zy wijzen zijn, en niet voor zo veel hy onder enige andere aangemerkt word.*

[f] *Causa.* [g] *Modi.* [h] *Attributum.*

[i] BETOGING. [i] *Demonstratio.*

Want yder [k] toeëigening word door zich, en niet door een andere, [l] bevat. (*volgens de tiende Voorstelling van 't eerste deel*) Dieshalven, de [m] wijzen van yder toeëigening sluiten de [n] bevatting van hun toeëigening in, en niet die van een andere, en hebben gevolgelijk (*volgens de vierde* [o] *Kundigheit van 't eerste deel*) God tot [p] oorzaak, voor zo veel hy alleenlijk onder die toeëigening, van de welke zy wijzen zijn, en niet voor zo veel hy onder enige andere toeëigening, aangemerkt word; *gelijk te* [q] *betogen stond.*

[k] *Attributum.* [l] *Concipi.* [m] *Modi.* [n] *Conceptus.* [o] *Axioma.* [p] *Causa.* [q] *Demonstrandum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[r] TOEGIFT.

[s] Hier uit volgt dat het [t] vormelijk wezen der dingen, die geen [u] wijzen van denken zijn, niet daaröm uit de goddelijke natuur volgt, dat God de dingen eerſt heeft gekent: Maar dat de [w] voorwerpen op de zelfde wijze, en door de zelfde nootzakelijkheit uit hun [x] toeeigeningen volgen en beſloten worden, als wy getoont hebben dat de [y] denkbeelden uit de toeëigening van de [z] denking volgen.

ZEVENDE [a] VOORSTELLING.

[b] D' ordening en [c] ſamenknoping der [d] denkbeelden is de zelfden als d' ordening en ſamenknoping der dingen.

[e] BETOGING.

De betoging blijkt uit *de vierde [f] Kundigheit van 't eerſte deel.* Want het denkbeelt van yder [g] gewrocht hangt af van [h] d'oorzaak, van de welke het een gewrocht is.

[i] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat Gods [k] dadelijk vermogen van te denken gelijk is met zijn dadelijk vermogen [l] van te werken: dat is, al 't geen, 't welk uit Gods [m] onëindige natuur [n] vormelijk volgt, ook [o] voorwerpelijk in God volgt uit zijn [p] denkbeelt, in de zelfde [q] ordening, en met de zelfde [r] ſamenknoping.

[s] BYVOEGSEL.

Wy moeten, eer wy hier wijder voortgaan, aan 't gene, dat wy *in 't eerſte deel* getoont hebben, gedenken; te weten dat al 't geen, 't welk, als [t] wezentheit van [u] zelfſtandigheit ſtellende, van een [w] onëindig verſtant [x] bevat kan worden, alleenlijk tot een enige zelfſtandigheit behoort, en by gevolg, dat [y] d' uitgeſtrekte, en de denkende zelfſtandigheit een en de zelfde zelfſtandigheit is, die nu onder deze, en dan onder die [z] toeëigening [a] begrepen word. In dezer voegen is ook [b] de wijze van d' uitſtrekking, en het [c] denkbeelt van die [d] wijze een en de zelfde zaak, doch op twee wijzen uitgedrukt: 't welke enigen der Hebreen als deur een nevel ſchijnen gezien te hebben; namelijk om dat de zelfden ſtellen dat God, Gods [e] verſtant, en de dingen, die van hem verſtaan worden, een en 't zelfde is. Tot een voorbeelt, de [f] kring, die in de natuur [g] wezentlijk is, en het denkbeelt van de [h] wezentlijke kring, dat ook in God is, is een en de zelfde zaak, die door verſcheide [i] toeeigeningen verklaart word. Dieshalven, 't zy wy de natuur of onder-

[r] Corollarium.
[s] Eſſe formale.
[t] Modus cogitandi.
[u] Objecta.
[w] Attributa.
[x] Ideæ.
[y] Cogitatio.
[z] Propoſitio.
[a] Ordo.
[b] Connexio.
[c] Idea.
[d] Demonſtratio.
[e] Axioma.
[f] Effectus.
[g] Cauſa.
[h] Corollarium.
[i] Potentia actus. ſiv cogitandi.
[k] Agendi.
[l] Natura infinita.
[m] Formaliter.
[n] Objectivo.
[o] Idea.
[p] Ordo.
[q] Connexio.
[r] Scholium.
[s] Eſſentia.
[t] Subſtantia.
[u] Intellectus infinitus.
[w] Concipi.
[x] Extenſa & cogitans ſubſtantia.
[y] Attributum.
[z] Comprehendi.
[a] Modus extenſionis.
[b] Idea.
[c] Modus.
[d] Intellectus.
[e] Circulus.
[f] Exiſtere.
[g] Circulus exiſtens.
[h] Attributa.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

der de toeëigening van [i] uitſtrekking, of onder die van [k] denking, of onder enige andere [l] bevatten; wy zullen een en de zelfde [m] ordening, of een en de zelfde [n] ſamenknoping der oorzaken, dat is, dat de zelfde dingen op een zelfde wijze malkander volgen, vinden. Ik heb ook om geen andere oorzaak te voren gezegt, dat God [o] d' oorzaak van 't denkbeelt (tot een voorbeelt des [p] krings) is, voor zo veel hy alleenlijk een [q] denkende zaak, en ook van de kring, voor zo veel hy alleenlijk een [r] uitgeſtrekt ding is, als om dat het [s] vormelijk wezen van het denkbeelt des krings niet, dan door een andere [t] wijze van denken, als de [u] naaſte oorzaak van dat [w] denkbeelt, en deze wijze van denken weêr door een andere, en dus tot aan 't onëindig, [x] begrepen kan worden: invoegen dat, zo lang de dingen als wijzen van denken aangemerkt worden, wy [y] d' ordening van de gehele natuur, of de [z] ſamenknoping der oorzaken door de [a] toeëigening van denking alleen moeten verklaren: en voor zo veel zy als [b] wijzen van uitgeſtrektheit aangemerkt worden, moet ook d' ordening van de gehele natuur door de toeëigening van d'uitgeſtrektheit alleen verklaart worden; en dus met alle d' andere [c] toeëigeningen. Dieshalven, God, voor zo veel hy uit onëindige toeëigeningen beſtaat, is warelijk d'oorzaak der dingen, gelijk zy in zich zijn: en ik kan voor tegenwoordig dit niet duidelijker verklaren.

i *Extenſio.*
k *Cogitatio.*
l *Concipere.*
m *Ordo.*
n *Connexio.*
o *Cauſa ideæ.*
p *Circulus.*
q *Res cogitans.*
r *Res extenſa.*
s *Eſſe formale.*
t *Modus cogitandi.*
u *Cauſa proxima.*
w *Idea.*
x *Percipi.*
y *Ordo.*
z *Connexio.*
a *Attributum cogitationis.*
b *Modi extenſionis.*
c *Attributa.*

ACHTSTE [d] VOORSTELLING.

De [e] denkbeelden der [f] bezondere dingen, of der [g] wijzen, die niet wezentlijk zijn, moeten in Gods onëindig denkbeelt in dier voegen zijn [h] begrepen, als de [i] vormelijke wezentheden der bezondere dingen, of der [k] wijzen in Gods [l] toeëigeningen zijn [m] begrepen.

d *Propoſitio.*
e *Idea.*
f *Res ſingulares.*
g *Modi non exiſtentes.*
h *Comprehendi.*
i *Eſſentiæ formales.*
k *Modi.*
l *Attributa.*
m *Contineri.*

[n] BETOGING.

Deze Betoging blijkt uit de voorgaande *Voorſtelling*, maar kan echter klarelijker uit het voorgaande [o] *Byvoegſel* verſtaan worden.

n *Demonſtratio.*
o *Scholium.*

[p] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat, zo lang de [q] bezondere dingen niet [r] wezentlijk zijn, dan voor zo veel zy in Gods [s] toeëigeningen begrepen worden, hun [t] voorwerpig wezen, of [u] denkbeelt ook niet wezentlijk is, dan voor zo veel Gods onëindig denkbeelt wezentlijk is; en als de bezondere dingen gezegt worden wezentlijk te zijn, niet alleenlijk voor zo veel zy in Gods toeëigeningen zijn begrepen,

p *Corollarium.*
q *Res ſingulares.*
r *Exiſtere.*
s *Attributa.*
t *Eſſe objectivum.*
u *Idea.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

maar ook voor zo veel als men zegt dat zy [w] duren, zo zullen ook hun denkbeelden [x] wezentlijkheit, door de welke de dingen gezegt worden te duren, [y] insluiten.

[w] Durare.
[x] Existentia.
[y] Involvere.

[z] Scholium.

[z] BYVOEGSEL.

Indien iemant, tot overvloediger verklaring van deze zaak, een voorbeelt hier af begeert, ik zal warelijk geen konnen geven, dat de zaak, van de welke ik hier spreek, als een en enig zijnde, [a] evenmatiglijk verklaart. Ik zal echter, zo veel, als 't mogelijk is, trachten de zaak met een voorbeelt te verklaren. De [b] kring is van zodanige natuur, dat de [c] rechthoeken, van de twee delen van alle de [d] rechte lijnen begrepen, die malkander in de zelfde [e] snijden, [g] gelijk zijn. Dieshalven worden in de kring [h] onëindige rechthoeken, die met malkander gelijk, en even groot zijn, begrepen. En echter kan men van geen van hen zeggen, dat hy [i] wezentlijk is, dan voor zo veel de kring wezentlijk is. Men kan ook niet zeggen dat het [k] denkbeelt van een dezer rechthoeken wezentlijk is, dan voor zo veel het in het denkbeelt van de kring is begrepen. Dat men nu uit deze onëindige rechthoeken bevat, dat alleenlijk twee, namelijk D en E, wezentlijk zijn. Zeker, hun denkbeelt zal ook niet alleenlijk nu wezentlijk wezen, voor zo veel het zelfde alleenlijk in het denkbeelt van de kring is begrepen; maar ook voor zo veel het de [l] wezentlijkheit van die rechthoek [m] insluit: want hier door word het van d'andere [n] denkbeelden der andere [o] rechthoeken onderscheiden.

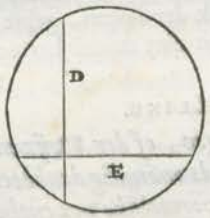

[a] Adæquate.
[b] Circulus.
[c] Rectanguli.
[d] Lineæ rectæ.
[e] Segmentum.
[f] Secare.
[g] Æquales.
[h] Rectanguli infiniti.
[i] Existere.
[k] Idea.
[l] Existentia.
[m] Involvere.
[n] Ideæ.
[o] Rectanguli.

NEGENDE [p] VOORSTELLING.

Het [q] denkbeelt van een [r] bezonder ding, dat [s] dadelijk [t] wezentlijk is, heeft God tot [u] oorzaak, niet voor zo veel hy [w] onëindig is, maar voor zo veel hy aangemerkt word met een ander denkbeelt van een bezonder ding, dat [x] dadelijk wezentlijk is, [y] aangedaan, van 't welk God ook oorzaak is, voor zo veel hy met een ander darde denkbeelt aangedaan is; en dus tot aan 't onëindig.

[p] Propositio.
[q] Ideæ.
[r] Res singularis.
[s] Actu.
[t] Existens.
[u] Causa.
[w] Infinitus.
[x] Actu existens.
[y] Affectus.

[z] Demonstratio.

[z] BETOGING.

Het [a] denkbeelt van een bezonder ding, dat [b] dadelijk wezentlijk is,

[a] Idea.
[b] Actu existens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

is, is een bezondere [c] wijze van denken, die van d' anderen onderscheiden is; (*volgens de* [d] *Toegift, en het* [e] *Byvoegsel van d' achtste* [f] *Voorstelling in dit deel*) en heeft dieshalven (*volgens de zeste Voorstelling van dit deel*) God, voor zo veel hy alleenlijk een [g] denkende zaak is, tot ooraak; doch niet (*volgens d' achtëntwintigste Voorstelling van 't eerste deel*) voor zo veel hy [h] volstrektelijk denkt, maar voor zo veel hy aangemerkt word met een andere [i] bepaalde wijze van denken [k] aangedaan; van 't welk God ook oorzaak is, voor zo veel hy met een andere bepaalde wijze van denken aangedaan is; en dus tot in 't onëindig. Maar [l] d' ordening en [m] famenknoping der [n] denkbeelden, (*volgens de zevende Voorstelling van dit deel*) is de zelfde, als d' ordening en famenknoping der dingen: dieshalven, een ander bezonder denkbeelt, of God, voor zo veel hy aangemerkt word met een ander denkbeelt [p] aangedaan, is oorzaak van een bezonder denkbeelt, en ook van dit, voor zo veel hy met een ander denkbeelt aangedaan is, en dus tot in 't onëindige, *gelijk te betogen stond.*

c *Modus cogitandi.*
d *Corollarium.*
e *Scholium.*
f *Propositio.*
g *Res cogitans.*
h *Absolute cogitare.*
i *Modus definitus cogitandi.*
k *Affectus.*
l *Ordo.*
m *Connexio.*
n *Idea.*
p *Affectus.*

[q] TOEGIFT.

Alles, dat in een bezonder [r] voorwerp van yder [s] denkbeelt gebeurt, daar af is de kennis in God, alleenlijk voor zo veel hy het denkbeelt van 't zelfde voorwerp in zich heeft.

q *Corollarium.*
r *Objectum.*
s *Idea.*

[t] BETOGING.

Al 't geen, dat in [u] 't voorwerp van yder [w] denkbeelt gebeurt, daar af is in God het denkbeelt; (*volgens de darde* [x] *Voorstelling van dit deel*) niet voor zo veel hy [y] onëindig is, maar voor zo veel hy aangemerkt word met een ander denkbeelt van een bezondere [z] wezentlijke zaak [F] (*volgens de voorgaande Voorstelling.*) Maar (*volgens de zevende Voorstelling van dit deel*) [a] d' ordening en [b] famenknoping der [c] denkbeelden is de zelfde, als d' ordening en famenknoping der dingen: zo zal dan de [d] kennis van 't geen, dat in enig bezonder [e] voorwerp gebeurt, in God zijn alleenlijk voor zo veel hy 't denkbeelt van 't zelfde voorwerp in zich heeft; *'t welk te betogen stond.*

t *Demonstratio.*
u *Objectum.*
w *Idea.*
x *Propositio.*
y *Infinitus.*
z *Res existens.*
a *Ordo.*
b *Connexio.*
c *Idea.*
d *Cognitio.*
e *Objectum.*

F. aangedaan:

TIENDE [f] VOORSTELLING.

Tot de [g] *wezentheit van de menſch behoort niet het* [h] *wezen van* [i] *zelfſtandigheit; of de zelfſtandigheit ſtelt niet de* [k] *vorm van de menſch.*

f *Propositio.*
g *Essentia.*
h *Esse.*
i *Substantia.*
k *Forma.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[f] *Demonſtratio.*

[l] BETOGING.

Want [m] wezen van [n] zelfſtandigheit ſluit (*volgens de zevende Voorſtelling van 't eerſte deel*) nootzakelijke [o] wezentlijkheit in. Indien dan tot de [p] wezentheit van de menſch het [q] wezen van zelfſtandigheit behoort, zo zou, als de zelfſtandigheit geſtelt wierd, ook nootzakelijk (*volgens de tweede* [r] *Bepaling van dit deel*) de menſch geſtelt worden; en by gevolg zou de menſch nootzakelijk [s] wezentlijk wezen, 't welk (*volgens d' eerſte* [t] *Kundigheit in dit deel*) ongerijmt is.

[m] *Eſſe.*
[n] *Subſtantia.*
[o] *Exiſtentia.*
[p] *Eſſentia.*
[q] *Eſſe ſubſtantiæ.*
[r] *Definitio.*
[s] *Exiſtere.*
[t] *Axioma.*

[u] BYVOEGSEL.

Deze [w] Voorſtelling word ook uit de *vijfde Voorſtelling van 't eerſte deel* [x] betoogt; te weten, dat 'er geen twee [y] zelfſtandigheden van een zelfde natuur zijn. Maar dewijl 'er veel menſchen te gelijk konnen wezen, zo is dan dit, 't welk de [z] vorm van de menſch ſtelt, niet het [a] zijn van zelfſtandigheit. Wijders deze Voorſtelling blijkt uit d' overige [b] eigenſchappen van zelfſtandigheit, te weten hier uit, dat de zelfſtandigheit uit haar natuur onëindig, onveränderlijk, ondeelbaar, enz. is; gelijk yder lichtelijk kan zien.

[u] *Scholium.*
[w] *Propoſitio.*
[x] *Demonſtare.*
[y] *Subſtantiæ.*
[z] *Forma.*
[a] *Eſſe. Subſtantiæ.*
[b] *Proprietates.*

[c] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat de [d] wezentheit van de menſch uit zekere [e] wijzigingen van Gods [f] eigenſchappen beſtaat.

[c] *Corollarium.*
[d] *Eſſentia.*
[e] *Modificationes.*
[f] *Proprietates.*

[g] BETOGING.

Want het [h] zijn van zelfſtandigheit (*volgens de voorgaande* [i] *Voorſtelling*) behoort niet tot de wezentheit van de menſch. 't Is dan iets, (*volgens de vijftiende Voorſtelling van 't eerſte deel*) 't welk in God is, en 't welk zonder God niet is, noch bevat kan worden: of (*volgens de* [k] *Toegift van de vijfentwintigſte Voorſtelling in 't eerſte deel*) een [l] aandoening, of [m] wijze, die op zekere en bepaalde wijze Gods natuur uitdrukt.

[g] *Demonſtratio.*
[h] *Eſſe ſubſtantiæ.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Corollarium.*
[l] *Affectio.*
[m] *Modus.*

[n] BYVOEGSEL.

Warelijk, alle menſchen moeten toeſtaan dat 'er niets zonder God is, en niets zonder hem bevat kan worden: want zy belijden alle dat God d' enige oorzaak van alle dingen, zo wel van hun [o] wezentheit, als van hun [p] wezentlijkheit, is: dat is, gelijk zy zeggen, God is d' oorzaak der dingen, niet alleenlijk [q] voor zo veel zy worden, maar ook [r] voor zo veel zy zijn. Ondertuſſchen zijn 'er veel menſchen, de welken zeggen dat dit tot de wezentheit van een ding behoort, zonder 't welk het zelfde niet kan zijn, noch [s] bevat worden:

[n] *Scholium.*
[o] *Eſſentia.*
[p] *Exiſtentia.*
[q] *Secundum fieri.*
[r] *Secundum eſſe.*
[s] *Concipi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in voegen dat zy geloven, of dat Gods natuur tot de [t] wezentheit der [u] geſchape dingen behoort, of dat de geſchape dingen niet zonder God konnen zijn, of bevat worden; of zy, 't welk zekerder is, komen niet met zich zelven overëen. Ik geloof dat dit d' oorzaak daar af heeft geweeſt, dat zy het rechte pad, om tot wijsheit te komen, niet gehouden hebben. Want zy hebben gelooft dat de goddelijke natuur, die zy voor alle dingen aangeſchout moeſten hebben, om dat zy zo wel in [w] ordening van kennis, als in ordening van natuur de voorgang heeft, in ordening van kennis de leſte, en de dingen, die voorwerpen der zinnen genoemt worden, d' eerſten van alle zijn. En hier uit is geſproten dat zy, terwijl zy de naturelijke dingen hebben aangeſchout, nergens minder, dan op de goddelijke natuur, gedacht hebben, en dat, toen zy daar na hun gemoed wenden tot de goddelijke natuur t' aanſchouwen, zy nergens minder op konden denken, dan op hun eerſte [x] verdichtſelen, op de welken zy de kennis der naturelijke dingen gebout hadden, dewijl die tot de kennis van de goddelijke natuur niets konden helpen. 't Is dieshalven geen wonder dat zy zich zelven deurgaans tegengeſproken hebben. Maar ik ſcheid hier af: want mijn ooggemerk is niet zo zeer hen tegen te ſpreken, als wel om hier reden te geven waaröm ik niet gezegt heb dat dit tot de [y] wezentheit van enig ding behoort, zonder 't welk het zelfde niet kan [z] zijn, noch [a] bevat worden; namelijk om dat de [b] bezondere dingen niet zonder God konnen zijn, noch bevat worden, zonder dat God echter tot der zelfder wezentheit behoort. Maar ik heb gezegt dat dit nootzakelijk de wezentheit van enig ding ſtelt, daar door, als men het zelfde ſtelt, de zaak geſtelt word, en daar door, als men 't wechneemt, ook de zaak wechgenomen word; of dit, zonder 't welk de zaak, en weêr recht anders, dit, dat zonder de zaak niet kan zijn, noch bevat worden.

t *Eſſentia.*
u *Res creata.*
w *Ordo.*
x *Figmenta.*
y *Eſſentia.*
z *Eſſe.*
a *Concipi.*
b *Res ſingulares.*

ELFDE [c] VOORSTELLING.

c *Propoſitio.*

't Eerſte, 't welk het [d] dadelijk wezen van de [e] menſchelijke Ziel ſtelt, is niets anders, dan het [f] denkbeelt van enige bezondere [g] zaak, die dadelijk wezentlijk is.

d *Eſſe actuale.*
e *Mens humana.*
f *Idea.*
g *Res actu exiſtens.*

[h] BETOGING.

h *Demonſtratio.*

De [i] wezentheit van de menſch (*volgens de* [k] *Toegift van de voorgaande Voorſtelling*) word van zekere [l] wijzen van Gods [m] toeëigeningen geſtelt, namelijk (*volgens de tweede* [n] *Kundigheit van dit Deel*) van de [o] wijzen van denken, van alle de welken (*volgens de*

i *Eſſentia.*
k *Corollarium.*
l *Modi.*
m *Attributa.*
n *Axioma.*
o *Modi cogitandi*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

darde P *Kundigheit van dit deel*) het q denkbeelt in ordening van natuur 't eerſte is, en als dit geſtelt is, zo moeten d' andere r wijzen (te weten de genen, die in ordening van natuur het denkbeelt volgen) met het denkbeelt (*volgens de vierde Kundigheit van het tweede deel*) een en de zelfde zaak ſtellen. In dezer voegen dan is het denkbeelt het s eerſte, 't welk het wezen van de t menſchelijke ziel ſtelt. Voorts, men kan niet zeggen dat dit u denkbeelt van een w niet wezentlijke zaak is; want dan (*volgens de* x *Toegift van d' achtſte* y *Voorſtelling in dit deel*) zou het denkbeelt zelf niet gezegt konnen worden z wezentlijk te wezen. Het zal dan het denkbeelt van een zaak zijn, die a dadelijk wezentlijk is: doch echter niet van een b onëindige zaak. Want een onëindige zaak (*volgens d' een-en drie-entwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) moet altijt noodzakelijk c wezentlijk wezen. Doch dit (*volgens d' eerſte* d *Kundigheit van dit deel*) is ongerijmt. Zo is dan het e denkbeelt van een bezondere zaak, die f dadelijk wezentlijk is, het eerſte, 't welk het g wezen van de h menſchelijke ziel ſtelt; *gelijk te* i *betogen ſtond.*

p *Axioma.*
q *Idea.*
r *Modi.*
s *Primum.*
t *Mens humana.*
u *Idea.*
w *Res non exiſtens.*
x *Corollarium.*
y *Propoſitio.*
z *Exiſtere.*
a *Alia exiſtens.*
b *Res infinita.*
c *Exiſtere.*
d *Axioma.*
e *Idea.*
f *Alia exiſtere*
g *Eſſe.*
h *Mens humana.*

k TOEGIFT.

Hier uit volgt dat de l menſchelijke ziel een deel van Gods m oneindig verſtant is. En dieshalven, als wy zeggen dat de menſchelijke ziel dit of dat n begrijpt, zo zeggen wy niets anders, dan dat God, niet voor zo veel hy onëindig is, maar voor zo veel hy door de natuur van de menſchelijke ziel verklaart word, of voor zo veel hy de o weezentheit van de menſchelijke ziel ſtelt, dit of dat p denkbeelt heeft; en als wy zeggen dat God dit of dat denkbeelt heeft, niet alleenlijk voor zo veel hy de natuur van de menſchelijke ziel ſtelt, maar voor zo veel hy, met de menſchelijke ziel te gelijk, ook het denkbeelt van een andere zaak heeft; zo zeggen wy dat de menſchelijke ziel de zaak q ten deel, of q onëvenmatiglijk begrijpt.

i *Demonſtrandum.*
k *Corollarium.*
l *Mens humana.*
m *Intellectus infinitus.*
n *Percipere.*
o *Eſſentia.*
p *Idea.*
q *Inadæquatè.*

r BYVOEGSEL.

De lezers zullen hier zonder twijffel ſtil ſtaan, en aan veel dingen gedenken, die hen zullen ophouden. Ik verzoek dieshalven van hen dat zy zachtelijk met my voortgaan, en hier af geen oordeel vellen dan na dat zy alles deurgelezen zullen hebben.

r *Scholium.*

s TWAALFDE VOORSTELLING.

Al't geen, dat in t *'t voorwerp van* u *'t denkbeelt, 't welk de* w *menſchelijke ziel ſtelt, gebeurt, moet van de menſchelijke ziel* x *begrepen worden, of het denkbeelt van die zaak*

s *Propoſitio.*
t *Objectum.*
u *Idea.*
w *Mens humana.*
x *Percipi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zal nootzakelijk in de ziel wezen: dat is, indien het voorwerp van het denkbeelt, dat de menschelijke ziel stelt, [y] *lighaam is, zo zal in dat lighaam niets konnen gebeuren, 't welk niet van de ziel begrepen zal worden, of zonder dat daar af een denkbeelt inde ziel is.*

[y] Corpus.

[z] BETOGING.

[z] Demonstratio.

Al 't geen, dat in [a] 't voorwerp van enig [b] denkbeelt gebeurt, daar af is nootzakelijk de [c] kennis in God, (*volgens de* [d] *Toegift van de negende Voorstelling in dit deel*) voor zo veel hy aangemerkt word met het denkbeelt van 't zelfde voorwerp aangedaan; dat is (*volgens d' elfde Voorstelling van dit deel*) voor zo veel hy de [e] ziel van enig ding stelt. Al 't geen dan, dat in 't voorwerp van het denkbeelt, 't welk de menschelijke ziel stelt, gebeurt; daar af is de kennis nootzakelijk in God, voor zo veel hy de natuur van de menschelijke ziel stelt; dat is, (*volgens de Toegift van d' elfde Voorstelling in dit deel*) de kennis van die zaak zal nootzakelijk in de ziel zijn, of de ziel begrijpt dit; *gelijk te* [f] *betogen stond.*

[a] Objectum.
[b] Idea.
[c] Cognitio.
[d] Corollarium.
[e] Mens.
[f] Demonstrandum.

[g] BYVOEGSEL.

[g] Scholium.

Deze Voorstelling blijkt ook, en word klarelijker verstaan uit het Byvoegsel van de zevende Voorstelling in dit deel, die men na te zien heeft.

DARTIENDE [h] VOORSTELLING.

[h] Propositio.

Het [i] *voorwerp van* [k] *'t denkbeelt, 't welk de* [l] *menschelijke ziel stelt, is een* [m] *lighaam, of zekere* [n] *wijze van uitgestrektheit, die* [o] *dadelijk wezentlijk is, en niets anders.*

[i] Objectum.
[k] Idea.
[l] Mens humana.
[m] Corpus.
[n] Modus extensionis.
[o] Actu existere.

[p] BETOGING.

[p] Demonstratio.

Indien het [q] voorwerp van de [r] menschelijke ziel geen [s] lighaam was, zo zouden de [t] denkbeelden van [u] d'aandoeningen des lighaams niet in God zijn, (*volgens de* [w] *Toegift van de negende* [x] *Voorstelling in dit deel*) voor zo veel hy onze [y] ziel, maar wel voor zo veel hy de ziel van enig ander ding zou stellen; dat is, (*volgens de Toegift van d' elfde Voorstelling in dit deel*) de denkbeelden der aandoeningen des lighaams zouden niet in onze ziel wezen: maar wy hebben (*volgens de vierde* [z] *Kundigheit van dit deel*) [a] denkbeelden der [b] aandoeningen des lighaams. Dieshalven, [c] 't voorwerp van 't denkbeelt, dat de menschelijke ziel stelt, is een lighaam, en dat (*volgens d' elfde* [d] *Voorstelling van dit deel*) [e] dadelijk wezentlijk is.

[q] Objectum.
[r] Mens humana.
[s] Corpus.
[t] Idea.
[u] Affectiones.
[w] Corollarium.
[x] Propositio.
[y] Mens.
[z] Axioma.
[a] Idea.
[b] Affectiones corporis.
[c] Objectum.
[d] Propositio.
[e] Actu existere.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Wijders, indien het voorwerp van de ziel noch iets anders was, dan lighaam; dewijl 'er (*volgens de zesendartigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) niets [f] wezentlijk is, uit het welk niet enig [g] gewrocht volgt, zo moeſt (*volgens de twaalfde Voorſtelling van dit deel*) nootzakelijk het [h] denkbeelt van enig gewrocht daar af in onze [i] ziel wezen: maar (*volgens de vijfde* [k] *Kundigheit van dit deel*) daar af is geen denkbeelt in onze ziel: Dieshalven, het [l] voorwerp van onze ziel is een [m] wezentlijk lighaam, en niets anders; *gelijk ze betogen ſtond.*

[f] *Exiſtere.*
[g] *Effectus.*
[h] *Idea.*
[i] *Mens.*
[k] *Axioma.*
[l] *Objectum.*
[m] *Corpus exiſtens.*

[n] TOEGIFT.

[n] *Corollarium.*

Hier uit volgt dat de menſch uit [o] ziel en lighaam beſtaat, en dat het menſchelijk lighaam, gelijk wy het zelfde gewaar worden, [p] wezentlijk is.

[o] *Mens & Corpus.*
[p] *Exiſtere.*

[q] BYVOEGSEL.

[q] *Scholium.*

Wy verſtaan hier uit niet alleenlijk dat de menſchelijke [r] ziel met het lighaam verëenigt is; maar ook wat by [s] verëeniging van ziel en lighaam te verſtaan is. Doch niemant zal de zelfde [t] evenmatiglijk, of [u] onderſcheidelijk konnen verſtaan, 't en zy hy eerſt evenmatiglijk de natuur van onz lighaam kent. Want de dingen, die wy tot noch toe getoont hebben, zijn gemeen, en behoren niet meer tot de menſchen, dan tot d'andere [w] ondeeligen, die echter alle, hoewel naar verſcheide trappen, [x] bezielt zijn. Want van yder ding is nootzakelijk in God een [y] denkbeelt, van 't welk hy [z] oorzaak is, op de zelfde wijze, als van het denkbeelt van 't menſchelijk lighaam: en dieshalven, al 't geen, dat wy van 't denkbeelt van 't menſchelijk lighaam gezegt hebben, moet nootzakelijk van het denkbeelt van yder ding gezegt worden. Wy konnen echter niet ontkennen, dat de denkbeelden, gelijk de [a] voorwerpen zelven, van malkander verſchillen, en dat het een voortreffelijker is, dan 't ander, en meer [b] zakelijkheit [c] begrijpt, gelijk het voorwerp van 't een voortreffelijker is, dan 't voorwerp van 't ander, en meer zakelijkheit begrijpt. Om dan 't onderſcheit tuſſchen een [d] menſchelijke ziel, en d'andere zielen te [e] bepalen, en waar in zy d'anderen overtreft, zo is, gelijk wy gezegt hebben, aan ons nodig dat wy de natuur van haar [f] voorwerp, dat is van 't menſchelijk lighaam, kennen. Doch het is my heden onmogelijk de zelfde hier te verklaren; en 't is my ook niet nootzakelijk tot de dingen, die ik te [g] betogen heb. Ik zeg echter dit in 't algemeen, hoe enig lighaam bequamer is dan d'anderen om veel dingen te gelijk te [h] doen, of te [i] lijden, hoe des zelfs

[r] *Mens.*
[s] *Unie.*
[t] *Adæquat.*
[u] *Diſtincte.*
[w] *Individua.*
[x] *Animata.*
[y] *Idea.*
[z] *Cauſa.*
[a] *Objecta.*
[b] *Realitas.*
[c] *Continere.*
[d] *Mens humana.*
[e] *Determinare.*
[f] *Objectum.*
[g] *Demonſtrare.*
[h] *Agere.*
[i] *Pati.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfs [k] ziel ook bequamer is om veel dingen te gelijk te begrijpen; en hoe de [l] werkingen van een lighaam meer van 't zelfde alleen afhangen, en hoe 'er minder andere lighamen [m] in de werking by het zelfde te zamen komen, hoe de ziel van dit lighaam ook bequamer is [n] tot onderscheidelijk te verstaan. Hier uit konnen wy de voortreffelijkheit van d' een [o] ziel boven d' anderen kennen, en wijders ook zien waaröm wy niet, dan een zeer verwarde kennis, van onz lighaam hebben, en meer andere dingen, die wy in 't volgende hier van zullen afleiden. En dieshalven acht ik 't de moeite waerdig te zijn, deze dingen zelven hier [p] naaukeuriglijker te verklaren, en te [q] betogen; doch hier toe is van node dat wy enige weinige dingen van de natuur der lighamen vooräf laten gaan.

k *Mens.*
l *Actiones.*
m *In agendo.*
n *Ad distincte intelligendum.*
o *Mens.*
p *Accuratius.*
q *Demonstrare.*

EERSTE [r] KUNDIGHEIT.

r *Axioma.*

Alle lighamen bewegen zich, of rusten.

TWEEDE [s] KUNDIGHEIT.

s *Axioma.*

Yder lighaam word nu tragelijker, en dan gezwindelijker bewogen.

EERSTE [t] VOORBEWYS.

t *Lemma.*

De lighamen worden, ten opzicht van [u] *beweging en* [w] *rust, van gezwintheit en traagheit, en niet ten opzicht van* [x] *zelfstandigheit, van malkander* [y] *onderscheiden.*

u *Motus.*
w *Quies.*
x *Substantia.*
y *Distinguere.*

[z] BETOGING.

z *Demonstratio.*

Ik [a] onderstel het eerste deel hier af, als door zich bekent. Maar dat de lighamen, ten opzicht van [b] zelfstandigheit, niet onderscheiden worden, dit blijkt zo wel uit de vijfde, als uit d'achtste [c] Voorstelling van 't eerste deel, en noch klarelijker uit de dingen, die wy in 't [d] Byvoegsel van de vijftiende Voorstelling in 't eerste deel gezegt hebben.

a *Supponere.*
b *Substantia.*
c *Propositio.*
d *Scholium.*

TWEEDE [e] VOORBEWYS.

e *Lemma.*

Alle de [f] *lighamen komen in enige dingen overëen.*

f *Corpora.*

[g] BETOGING.

g *Demonstratio.*

Want alle de lighamen komen hier in overëen, dat zy alle de [h] bevatting van een en de zelfde [i] toeëigening [k] insluiten; *volgens d' eerste* [l] *Bepaling van dit deel.* Wijders, dat zy nu tragelijker, en dan gezwindelijker, en [m] volstrektelijk nu konnen bewogen worden, en dan rusten.

h *Conceptus.*
i *Attributum.*
k *Involvere.*
l *Definitio.*
m *Absolute.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DARDE [n] VOORBEWYS.

[n] *Lemma.*

Een lighaam, bewogen, of in ruſt zijnde, moet van een ander lighaam tot beweging of ruſt [o] *bepaalt worden; en dit lighaam is ook van een ander lighaam tot beweging, of ruſt bepaalt, en dit weêr van een ander; en dus tot aan 't oneindig.*

[o] *Determinari.*

[p] BETOGING.

[p] *Demonſtratio.*

De [q] lighamen (*volgens d' eerſte* [r] *Bepaling van dit deel*) zijn [s] bezondere dingen, die (*volgens 't eerſte* [t] *Voorbewys in dit deel*) ten opzicht van [u] beweging en [w] ruſt van malkander onderſcheiden worden. Dieshalven, (*volgens d' achtëntwintigſte* [x] *Voorſtelling in het eerſte deel*) yder lighaam moet nootzakelijk van een ander bezonder ding tot beweging, of ruſt [y] bepaalt worden, namelijk (*volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*) van een ander lighaam, 't welk (*volgens d' eerſte* [z] *Kundigheit*) ook bewogen word, of in ruſt is. En dit (volgens de zelfde reden) kon ook niet bewogen worden, of in ruſt zijn, 't en waar het van een ander lighaam tot beweging, of tot ruſt bepaalt had geweeſt; en dit (volgens de zelfde reden) weêr van een ander: en dus tot aan 't oneindig; *gelijk* [a] *te betogen ſtond.*

[q] *Corpora.*
[r] *Definitio.*
[s] *Res ſingulares.*
[t] *Lemma.*
[u] *Motus.*
[w] *Quies.*
[x] *Propoſitio.*
[y] *Determinari.*
[z] *Axioma.*
[a] *Demonſtrandum.*

[b] TOEGIFT.

[b] *Corollarium.*

Hier uit volgt, dat een [c] bewoge lighaam zo lang bewogen word, tot dat het van een ander lighaam [d] tot te ruſten [e] bepaalt word, en dat een [f] ruſtend lighaam ook zo lang ruſt, tot dat het van een ander tot [g] beweging word bepaalt; 't welk ook door zich bekent is. Want als ik [h] onderſtel, dat, tot een voorbeelt, het lighaam A ruſt, en niet op d' andere bewoge lighamen merk, zo kan ik van 't lighaam A niets anders zeggen, dan dat het ruſt. Maar indien daar na gebeurt dat het lighaam A bewogen word, zo kan warelijk dit hier uit, dat het ruſtte, niet gebeuren: want daar uit kan niets anders volgen, dan dat het lighaam A ruſtte. Indien men, in tegendeel, onderſtelt dat A bewogen word, zo zal men, zo dikwils als wy alleenlijk op A merken, niets anders van het zelfde kunnen beveſtigen, dan dat het bewogen word. Maar indien namaals geſchiedt dat A ruſt, zo kan dit ook niet uit de [i] beweging, die dit lighaam A had, voortkomen: want uit zijn beweging kon niets anders volgen, dan dat A bewogen wierd. Het gebeurt dieshalven door iets, 't welk in A niet was, namelijk door een [k] uitterlijke oorzaak, van de welke het [l] bewoge lighaam A [m] tot te ruſten is [n] bepaalt.

[c] *Corpus motum.*
[d] *Ad quieſcere.*
[e] *Determinari.*
[f] *Corpus quieſcens.*
[g] *Motus.*
[h] *Supponere.*
[i] *Motus.*
[k] *Cauſa externa.*
[l] *Corpus motum.*
[m] *Ad quieſcendum.*
[n] *Determinatum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

EERSTE [o] KUNDIGHEIT.

Alle de [p] wijzen, met de welken enig [q] lighaam van een ander lighaam [r] aangedaan word, volgen zo wel uit de natuur van [s] 't lighaam, dat aangedaan word, als uit de natuur van [t] 't lighaam, dat aandoet: in voegen dat een en 't zelfde lighaam verscheidelijk [u] bewogen word, naar de verscheidentheit van de natuur der lighamen, die 't bewegen; en in tegendeel dat verscheide lighamen van een en 't zelfde lighaam verscheidelijck bewogen worden.

o *Axioma.*
p *Modi.*
q *Corpus.*
r *Affici.*
s *Corpus affectum.*
t *Corpus afficiens.*
u *Moveri.*

TWEEDE [w] KUNDIGHEIT. [x]

Als een [x] bewoge lighaam tegen een ander, dat [y] ruft, aanstoot, en daar voor niet wijkt, zo word het te rug gekaatst, en behoud zijn beweging; en de [z] lijn, die het in de [a] wederkaatsing beschrijft, zal met het [b] plat van [c] 't ruftend lighaam, daar het aangestoten heeft, een [d] hoek maken, die [e] gelijk is met de hoek, de welk van de lijn gemaakt is, die dit bewoge lighaam, tegen 't ruftend lighaam aanstotende, beschreven heeft.

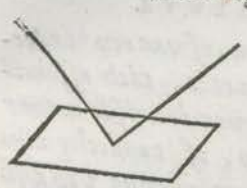

w *Axioma.*
x *Corpus motum.*
y *Quiescens.*
z *Linea.*
a *Reflectio.*
b *Planum.*
c *Corpus quiescens.*
d *Angulus.*
e *Æqualis.*

x Cort: Dictum: Z: 21 §. 3.

Dit zy genoech van [f] d' eenvoudigste lighamen, te weten die alleenlijk door [g] beweging en ruft, en door [h] gezwintheit en traagheit van malkander onderscheiden worden. Laat ons nu tot de [i] genen, die te zamen gezet zijn, toetreeden.

f *Corpora simplicissima.*
g *Motus & quies.*
h *Celeritas & tarditas.*
i *Composita.*

[k] BEPALING.

Als enige [l] *lighamen van verscheide, of van de zelfde* [m] *grootheit in dier voegen van anderen geparst en gedwongen worden, dat zy op malkander leggen, of indien zy met de zelfde, of met verscheide* [n] *trappen van* [o] *gezwintheit bewogen worden, dat zy hun* [p] *beweging op zekere wijze aan malkander mededelen, zo zullen wy zeggen dat die lighamen te zamen verënigt zijn, en alle te zamen een enig* [q] *lighaam, of* [r] *ondeelig maken, 't welk, door deze verëeniging der lighamen, van d' anderen onderscheiden word.*

k *Definitio.*
l *Corpora.*
m *Magnitudo.*
n *Gradus.*
o *Celeritas.*
p *Motus.*
q *Corpus.*
r *Individuum.*

DAR-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DARDE [s] KUNDIGHEIT.

[s] *Axioma.*

Hoe de [t] delen van [u] 't ondeelig, of van [w] 't zamengezet lighaam, naar groter of kleinder [x] vlakten op malkander [y] ruſten, hoe zy zwarelijker, of lichtelijker gedwongen konnen worden tot hun [z] ſtant te veranderen: en by gevolg zal ook zwarelijker of lichtelijker gemaakt konnen worden dat het [a] ondeelig zelf een andere [b] geſtalte [c] aandoet. En dieshalven zullen wy voortaan de lighamen, welker delen volgens grote [d] vlakten, op malkander leggen, of ruſten, [e] hard, en de genen, welker delen volgens kleine vlakten op malkander ruſten, [f] zacht, en eindelijk de genen, welker delen zich onder malkander bewegen, [g] vloedig noemen.

[t] *Partes.*
[u] *Individuum.*
[w] *Corpus compoſitum.*
[x] *Superficies.*
[y] *Incumbere.*
[z] *Situs.*

[a] *Individuum.*
[b] *Figura.*
[c] *Induere.*
[d] *Superficies.*
[e] *Dura.*
[f] *Mollia.*
[g] *Fluida.*

VIERDE [h] VOORBEWYS.

[h] *Lemma.*

Indien enige lighamen van een lighaam, of van een [i] ondeelig, dat uit veel lighamen te zamen gezet is, zich afſcheiden, en indien te gelijk zo veel anderen van de zelfde natuur in hun plaats komen, zo zal het lighaam, of 't ondeelig zijn natuur, gelijk te voren, zonder enige verandering van zyn [k] vorm, behouden.

[i] *Individuum.*

[k] *Forma.*

[l] BETOGING.

Want de [m] lighamen, (*volgens 't eerſte [n] Voorbewijs*) worden niet, [o] ten opzicht van hun zelfſtandigheit, onderſcheiden. Maar het geen, 't welk de [p] vorm van [q] 't ondeelig ſtelt, beſtaat (*volgens de voorgaande [r] Bepaling*) alleenlijk in de [s] verëeniging der lighamen: en deze verëeniging (*volgens [t] d' Onderſtelling*) word behouden, ſchoon 'er een gedurige [u] verwiſſeling van lighamen geſchiedt: het [w] ondeelig dan behoud zijn natuur, zo ten opzicht van [x] zelfſtandigheit, als van [y] wijze, gelijk te voren; *'t welk [z] te betogen ſtond.*

[l] *Demonſtratio.*
[m] *Corpora.*
[n] *Lemma.*
[o] *Ratione ſubſtantiæ.*
[p] *Forma.*
[q] *Individuum.*
[r] *Definitio.*
[s] *Unio.*
[t] *Hypotheſis.*
[u] *Mutatio.*
[w] *Individuum.*
[x] *Subſtantia.*
[y] *Modus.*
[z] *Demonſtrandum.*

VYFDE [a] VOORBEWYS.

[a] *Lemma.*

Indien de [b] delen, die een [c] ondeelig te [d] zamen zetten, grooter of kleinder worden, en echter volgens die [e] evenredigheit, dat zy vlle, gelijk te voren, de zelfde reden van [f] beweging en [g] ruſt tot malkander behouden, zo zal desgelijks het ondeelig

[b] *Partes.*
[c] *Individuum.*
[d] *Componere.*
[e] *Proportio.*
[f] *Motus.*
[g] *Quies.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn natuur, gelijk te voren, zonder enige verändering van [h] *vorm, behouden.*

h *Forma.*

[i] BETOGING.

i *Demonſtratio.*

De betoging hier af is de zelfde, als die van 't voorgaand Voorbewijs.

ZESTE [k] VOORBEWYS.

k *Lemma.*

Indien enige [l] *lighamen, die een* [m] *ondeelig te zamen zetten, gedwongen worden de* [n] *beweging, die zy naar d' een zijde hadden, naar een ander te keren, doch in dier voegen, dat zy in hun voorgaande beweging konnen volharden, en de zelfde, gelijk te voren, aan malkander meêdeelen, zo zal desgelijks het ondeelig, zonder enige verändering van* [o] *vorm, zijn natuur behouden.*

l *Corpora.*
m *Individuum.*
n *Motus.*
o *Forma.*

[p] BETOGING.

p *Demonſtratio.*

Dit blijkt door zich: want men [q] onderſtelt dat het al 't geen behoud, 't welk, gelijk wy gezegt hebben, in des zelfs [r] Bepaling zijn [s] vorm ſtelt. *Bezie de Bepaling voor 't vierde Voorbewijs.*

q *Supponere.*
r *Definitio.*
s *Forma.*

ZEVENDE [t] VOORBEWYS.

t *Lemma.*

Wijders, het [w] *ondeelig, dus* [x] *te zamen gezet, behoud zijn natuur, 't zy het zelfde in 't geheel bewogen word, of zich naar deze, of naar die zijde beweegt, indien ſlechs yder deel zijn* [y] *beweging behoud, en de zelfde, gelijk te voren, aan d' anderen mededeelt.*

w *Individuum.*
x *Compoſitum.*
y *Motus.*

[z] BETOGING.

z *Demonſtratio.*

Dit blijkt ook uit des zelfs [a] Bepaling, die men voor 't vierde [b] Voorbewijs kan zien.

a *Definitio.*
b *Lemma.*

[c] BYVOEGSEL.

c *Scholium.*

Wy zien dan hier uit hoe een [d] ſamengezet ondeelig op veel wijzen kan aangedaan worden, en echter zijn natuur behouden. Doch wy hebben tot hier toe ſlechs zodanig een ondeelig bevat, dat van [e] d' enkelſte lighamen [f] te zamen gezet is, te weten van zodanige lighamen, die alleenlijk door beweging en ruſt, door gezwintheit en traagheit onderling onderſcheiden worden. Maar indien wy een ander willen [g] bevatten, dat uit veel [h] ondeeligen van verſcheide na-

d *Individuum compoſitum.*
e *Corpora ſimpliciſſima.*
f *Compoſitum.*
g *Concipere.*
h *Individua.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tuur te zamen is gezet, wy zullen bevinden dat het zelfde, echter
zijn natuur behoudende, op meer andere [i] wijzen, dan 't voorgaan-
de, [k] aangedaan kan worden. Want dewijl yder deel daar af uit veel
lighamen te zamen is gezet, zo kan (*volgens het voorgaande* [l] *Voor-
bewijs*) yder deel, zonder enige verändering van zijn natuur, nu tra-
gelijker, en dan gezwindelijker bewogen worden, en by gevolg zijn
bewegingen spoediglijker, of tragelijker aan d' anderen mededeelen.
Indien wy wijders een darde [m] geslacht van [n] ondeeligen, uit veel on-
deeligen van het vorige tweede geslacht te zamen gezet, bevatten,
wy zullen bevinden dat het zelfde, zonder enige verändering van zijn
[o] vorm, op meer andere [p] wijzen [q] aangedaan kan worden. En in-
dien wy dus tot in 't oneïndige voortgaan, zo zullen wy lichtelijk be-
vatten dat de gehele natuur een enig [r] ondeelig is, van 't welk de
[s] delen, dat is alle de [t] lighamen, zonder enige verändering van
[u] 't geheel ondeelig, op [w] oneïndige wijzen veränderen. Ik beken
dat ik, zo ik van voorneemen had geweest, om met voordacht, en be-
zonderlijk van de stoffe, of van [x] 't lighaam te handelen, deze din-
gen bredelijker behoorde te verklaren, en te [y] betogen. Maar ik heb
alreê gezegt, dat ik iets anders voorgenomen heb, en dat ik deze din-
gen nergens anders om aanroer, dan om dat ik daar uit het geen,
ik besloten heb te betogen, lichtelijk kan afleiden.

[i] *Modi.*
[k] *Affici.*
[l] *Lemma.*
[m] *Genus.*
[n] *Individua.*
[o] *Forma.*
[p] *Modi.*
[q] *Affici.*
[r] *Individuum.*
[s] *Partes.*
[t] *Corpora.*
[u] *Individuum totum.*
[w] *Modi infiniti.*
[x] *Corpus.*
[y] *Demonstrare.*

[z] VEREISSCHINGEN.

I. Het menschelijk lighaam is van zeer veel [a] ondeeligen
van verscheide natuur te zamen gezet, daar af yder weêr uit
zeer veel ondeeligen te zamen gezet is.

II. Van deze [b] ondeeligen, uit de welken het menschelijk lighaam te zamen is gezet, zijn sommigen [c] vloedig, sommigen [d] zacht, en anderen [e] hard.

III. [f] D' ondeeligen, het menschelijk lighaam te zamen zettende, en by gevolg het menschelijk lighaam zelf, worden van [g] d' uitterlijke lighamen op zeer veel [h] wijzen [i] aangedaan. ook van Cristus? hemel vaart?

IV. Het menschelijk lighaam behoeft tot zijn behoudenis veel andere lighamen, van de welken het geduriglijk als herboren word.

V. Als een [k] vloedig deel van 't menschelijk lighaam van een [l] uitterlijk lighaam bepaalt word tot dikwijls tegen een ander

[z] *Postulata.*
[a] *Individua.*
[b] *Individua.*
[c] *Fluida.*
[d] *Mollia.*
[e] *Dura.*
[f] *Individua.*
[g] *Corpora externa.*
[h] *Modi.*
[i] *Affici.*
[k] *Pars fluida.*
[l] *Corpus externum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ander [m] zacht deel te ſtoten, zo verändert het vloedige de [n] vlakte van 't zachte, en drukt 'er als zekere [o] ſpeuren van 't uitterlijk lighaam in, van 't welk het vloedige gedreven word.

[m] Pars mollior.
[n] Superficies.
[o] Veſtigia.

VI. Het menſchelijk lighaam kan d' uitterlijke lighamen op zeer veel [p] wijzen [q] bewegen, en op zeer veel wijzen [r] ſchikken.

[p] Modi.
[q] Movere.
[r] Diſponere.

VEERTIENDE [s] VOORSTELLING.

[s] Propoſitio.

De [t] menſchelijke ziel is bequaam om zeer veel dingen te begrijpen; en zo veel te bequamer, als haar lighaam op meer [u] wijzen [w] geſchikt of aangedaan kan worden.

[t] Mens humana.
[u] Modi.
[w] Diſponi.

[x] BETOGING.

[x] Demonſtratio.

Want het menſchelijk lighaam word (*volgens de darde en zeſte [y] Vereiſſching*) op zeer veel [z] wijzen van d' uitterlijke lighamen [a] aangedaan, en [b] geſchikt om d' uitterlijke lighamen op zeer veel wijzen [c] aan te doen. Maar de [d] menſchelijke ziel moet alle de dingen, die in 't menſchelijk lighaam gebeuren, (*volgens de twaalfde [e] Voorſtelling van dit deel*) [f] begrijpen: zo is dan de menſchelijke ziel bequaam om veel dingen te begrijpen, en zo veel te bequamer, als het [g] menſchelijk lighaam bequamer is; *gelijk voorgeſtelt wierd.*

[y] Poſtulatum.
[z] Modi.
[a] Affici.
[b] Diſponere.
[c] Afficere.
[d] Mens humana.
[e] Propoſitio.
[f] Percipere.
[g] Corpus humanum.

VYFTIENDE [h] VOORSTELLING.

[h] Propoſitio.

Het [i] denkbeelt, 't welk het [k] vormelijk wezen van de [l] menſchelijke ziel ſtelt, is niet [m] enkel, maar uit veel denkbeelden te zamen gezet.

[i] Idea.
[k] Eſſe formale.
[l] Mens humana.
[m] Simplex.

[n] BETOGING.

[n] Demonſtratio.

Het [o] denkbeelt, 't welk het [p] vormelijk wezen van de menſchelijke ziel ſtelt, is een denkbeelt van [q] 't lighaam, (*volgens de darde Voorſtelling van dit deel*) dat (*volgens d' eerſte [r] Vereiſſching*) uit veel [s] ondeeligen, mede uit veel andere ondeeligen [t] beſtaande, te zamen gezet is: Maar van yder ondeelig, het lighaam te zamenzettende, moet nootzakelijk (*volgens de [u] Toegift van de ~~darde~~ Voorſtelling in dit deel*) een [w] denkbeelt in God wezen: Dieshalven, (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) het denkbeelt van 't menſchelijk lighaam is van alle deze [x] denkbeelden der deelen, die 't lighaam te zamen zetten, te zamen gezet; *gelijk te betogen ſtond.*

[o] Idea.
[p] Eſſe formale.
[q] Corpus.
[r] Poſtulatum.
[s] Individua.
[t] Compoſita.
[u] Corollarium.
[w] Idea.
[x] Ideæ partium.

ZESTIENDE[y] VOORSTELLING.

Het [z] denkbeelt van yder [a] wijze, daar meê het menschelijk lighaam van d' uitterlijke lighamen [b] aangedaan word, moet de natuur van [c] 't menschelijk lighaam, en te gelijk de natuur van [d] 't uitterlijk lighaam insluiten.

[e] BETOGING.

Want alle de [f] wijzen, van de welken enig lighaam [g] aangedaan word, volgen nootzakelijk (*volgens d' eerste [h] Kundigheit na de [i] Toegift van het darde [k] Voorbewys in dit deel*) uit de natuur van [l] 't aangedaan lighaam, en te gelijk uit de natuur van [m] 't aandoende lighaam. Dieshalven, hun [n] denkbeelt (*volgens de vierde [o] Kundigheit van 't eerste deel*) sluit nootzakelijk de natuur der beide lighamen in: in voegen dat het denkbeelt van yder [p] wijze, met de welke het menschelijk lighaam van een uitterlijk lighaam [q] aangedaan word, de natuur van 't menschelijk lighaam, en van 't uitterlijk lighaam [r] insluit; *gelijk voorgestelt wierd.*

EERSTE [s] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat de [t] menschelijke ziel de natuur van veel lighamen, gezamentlijk met die van haar eige lighaam, [u] begrijpt.

TWEEDE [w] TOEGIFT.

Ten tweeden volgt, dat de [x] denkbeelden, die wy van [y] d' uitterlijke lighamen hebben, meer de [z] gesteltenis van onz lighaam, dan de natuur der uitterlijke lighamen, aanwijzen; [a] 't welk ik in 't Aanhangsel van 't eerste deel met veel [b] voorbeelden verklaart heb.

ZEVENTIENDE [c] VOORSTELLING.

Indien het menschelijk lighaam met een [d] wijze [e] aangedaan word, die de natuur van enig [f] uitterlijk lighaam [g] insluit, zo zal de menschelijke ziel het zelfde uitterlijk lighaam als [h] dadelijk wezentlijk, of als voor haar tegenwoordig zijnde, aanschouwen, en dit zo lang 't lighaam op een andere [i] wijze [k] aangedaan word, die de [l] wezentlijkheit, of de [m] tegenwoordigheit van 't zelfde lighaam [n] uitsluit.

[o] BETOGING.

De Betoging blijkt. Want zo lang het menschelijk lighaam dus aangedaan is, zo lang zal ook de menschelijke ziel (*volgens de zuvaalsche*

y Propositio.
z Idea.
a Modus.
b Affici.
c Corpus humanum.
d Corpus externum.
e Demonstratio.
f Modi.
g Affici.
h Axioma.
i Corollarium.
k Lemma.
l Corpus affectum.
m Corpus afficiens.
n Idea.
o Axioma.
p Modus.
q Affici.
r Involvere.
s Corollarium.
t Mens humana.
u Percipere.
w Corollarium.
x Ideæ.
y Corpora externa.
z Constitutio.
a Appendix.
b Exempla.
c Propositio.
d Modus.
e Affici.
f Corpus externum.
g Involvere.
h Actu existens.
i Modus.
k Affici.
l Existentia.
m Præsentia.
n Secludere.
o Demonstratio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

twaalfde [p] *Voorſtelling van dit deel*) deze [q] aandoening des lighaams aanſchouwen: dat is, (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zy zal een [r] denkbeelt van een [s] wijze hebben, die [t] dadelijk wezentlijk is, en de natuur van 't uitterlijk lighaam [u] influit; dat is, een denkbeelt, 't welk de [w] wezentlijkheit, of [x] tegenwoordigheit van de natuur van 't uitterlijk lighaam niet [y] uitſluit, maar ſtelt. Dieshalven, de ziel (*volgens d' eerſte* [z] *Toegift van de voorgaande* [a] *Voorſtelling*) zal 't uitterlijk lighaam, als [b] dadelijk wezentlijk, of als [c] tegenwoordig zijnde, aanſchouwen, zo lang het [d] aangedaan word, enz. *gelijk te* [e] *betogen ſtond.*

p *Propoſitio.*
q *Affectio.*
r *Idea.*
s *Modus.*
t *Actu exiſtens.*
u *Involvere.*
w *Exiſtentia.*
x *Præſentia.*
y *Secludere.*
z *Corollarium.*
a *Propoſitio.*
b *Actu exiſtens.*
c *Præſens.*
d *Affici.*
e *Demonſtrandum.*

[f] TOEGIFT.

Hoewel [g] d' uitterlijke lighamen, van de welken het [h] menſchelijk lighaam eens [i] aangedaan heeft geweeſt, niet [k] wezentlijk, noch tegenwoordig zijn, zo zal de ziel hen echter, als of zy tegenwoordig waren, konnen aanſchouwen.

f *Corollarium.*
g *Corpora externa.*
h *Corpus humanum.*
i *Affectum.*
k *Exiſtere.*

[l] BETOGING.

Terwijl [m] d' uitterlijke lighamen de [n] vloedige delen van 't menſchelijk lighaam in dier voegen [o] bepalen, dat zy dikwils tegen de genen, die [p] zacht zijn, aanſtoten, zo veränderen zy (*volgens de vijfde* [q] *Vereiſſching*) de [r] vlakten van deze zachte delen. En hier uit volgt dat zy (*bezie de tweede* [s] *Kundigheit des* [t] *Toegifts van het derde* [u] *Voorbewijs*) volgens andere lijnen, dan te voren, [w] weêrſtuiten. Maar als daar na deze vloedige delen van zelfs tegen deze nieuwe [y] vlakten in dier voegen aanlopen, dat zy op de zelfde wijze weêr te rug ſtuiten, en by gevolg het menſchelijk lighaam op deze zelfde wijze ſchikken, als het geſchikt was, toen de vloedige delen door 't uitterlijk lighaam naar de vlakten wierden gedreven, zo zal (*volgens de twaalfde* [b] *Voorſtelling van dit deel*) de [c] ziel weêr op deze geſtalte des lighaams denken; dat is (*volgens de zeventiende Voorſtelling van dit deel*) de ziel zal weêr het uitterlijk lighaam, als tegenwoordig zijnde, aanſchouwen, en dit zo dikwijls, als deze [d] vloedige delen van 't menſchelijk lighaam van zelfs tegen de zelfde [f] vlakten aanlopen. Dieshalven, hoewel [g] d' uitterlijke lighamen, van de welken het lighaam eenmaal [h] aangedaan heeft geweeſt, niet [i] wezentlijk zijn, zo zal echter de ziel de zelfden zo dikwijls, als deze [k] doening des lighaams hervat word, als tegenwoordig aanſchouwen; *gelijk te betogen ſtond.*

l *Demonſtratio.*
m *Corpora externa.*
n *Partes fluidæ.*
o *Determinare.*
p *Mollis.*
q *Poſtulatum.*
r *Plana.*
s *Axioma.*
t *Corollarium.*
u *Lemma.*
w *Reflectere.*
y *Plana.*

b *Propoſitio.*
c *Mens.*
d *Partes fluidæ.*
f *Plana.*
g *Corpora externa.*
h *Affectum.*
i *Exiſtere.*
k *Actio corporis.*

[l] BYVOEGSEL.

Wy zien dan hoe 't wezen kan dat wy die dingen, de welken niet

l *Scholium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn, dikwijls als tegenwoordig aanſchouwen. Het kan zijn dat dit
ook uit andere oorzaken gebeurt: Maar 't is my hier genoech dat ik
een getoont heb, door de welke ik de zaak dus kan verklaren, als of
ik haar door haar ware oorzaak getoont had. Ik geloof echter niet dat
ik verre van de waarheit afgeweken ben, dewijl alle de [m] Verëiſchin-
gen, die ik [n] onderſtelt heb, naauwelijks iets begrijpen, 't welk niet
door d' ervarentheit blijkt, aan de welken wy ook niet konnen twijf-
felen, na dat wy getoont hebben dat het menſchelijk lighaam, gelijk
wy 't gevoelen en gewaar worden, [o] wezentlijk is. (*vezie de* [p] *Toe-
gift achter de dartiende* [q] *Voorſtelling van dit deel*) Wijders, uit de
voorgaande Toegift, en uit de tweede Toegift van de zeſtiende
Voorſtelling in dit deel verſtaan wy klarelijk, wat [r] onderſcheit dat er
is tuſſchen het [s] denkbeelt (tot een voorbeelt) van Pieter, die dit
[t] wezentheit van Pieters ziel zelve ſtelt, en tuſſchen het denkbeelt van
de zelve Pieter, 't welk in een ander menſch is, namelijk in Jans
Want het eerſte verklaart [u] regelrecht de wezentheit van Pieters
lighaam zelf, en ſluit geen [w] wezentlijkheit in, dan zo lang Pieter zelf
[x] wezentlijk is: maar het leſte wijſt meer de [y] geſteltheit van Jans lig-
haam, dan van Pieters natuur aan. (*bezie de tweede* [z] *Toegift van de
zeſtiende* [a] *Voorſtelling in dit deel*) En dieshalven, zo lang die [b] ge-
ſteltheit van Jans lighaam duurt, zal Jans [c] ziel, 't zy Pieter [d] we-
zentlijk is, of niet, hem echter als tegenwoordig aanſchouwen.
Voorts, om de woorden, die in 't gebruik zijn, te behouden; wy
zullen [e] d'aandoeningen van 't menſchelijk lighaam, welker [f] denk-
beelden [g] d'uitterlijke lighamen als tegenwoordig aan ons vertonen,
de [h] beelden der dingen noemen, ſchoon zy d' uitterlijke [i] geſtalten
der dingen niet vertonen: en als de [k] ziel de lighamen door deze mid-
del aanſchout, zullen wy zeggen dat zy zich de zelfden [l] inbeeld. Even-
delijk, om hier te beginnen aan te wijzen wat [m] doling is, zo willen wy
wel dat men aanmerkte, dat [n] d'inbeeldingen van de ziel, in zich zelf
leen aangeſchout, geen doling in zich hebben, of dat de ziel hier in
dat zy inbeeld, niet doolt; maar alleenlijk voor zo veel zy aangemerkt
word het [o] denkbeelt te [p] derven, 't welk de [q] wezentlijkheit van de
dingen, die zy zich als tegenwoordig inbeeld, [r] uitſluit. Want in
dien de [s] ziel, terwijl zy de dingen, die niet zijn, als tegenwoordig
[t] inbeeld, te gelijk wiſt dat die dingen warelijk niet zijn, zo zou zy de
[u] vermogen van inbeelden voor een [w] deucht van haar natuur, en niet
voor een [x] gebrek reekenen, voornamelijk zo dit vermogen van in te
beelden van haar natuur alleen [y] athing, dat is (*volgens de zeventi-
ende* [z] *Bepaling in 't eerſte deel*) zo dit vermogen van in te beelden in de ziel
yry was.

[m] *Poſtulata.*
[n] *Supponere.*
[o] *Exiſtere.*
[p] *Corollarium.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Differentia.*
[s] *Idea.*
[t] *Eſſentia.*
[u] *Directè.*
[w] *Exiſtentia.*
[x] *Exiſtere.*
[y] *Conſtitutio.*
[z] *Corollarium.*
[a] *Propoſitio*
[b] *Conſtitutio.*
[c] *Mens.*
[d] *Exiſtere.*
[e] *Affectiones.*
[f] *Idea.*
[g] *Corporea ex-
terna.*
[h] *Imagines re-
rum.*
[i] *Figuræ.*
[k] *Mens.*
[l] *Imaginari.*
[m] *Error.*
[n] *Imaginatio-
nes mentis.*
[o] *Idea.*
[p] *Carere.*
[q] *Exiſtentia.*
[r] *Secludere.*
[s] *Mens.*
[t] *Imaginari.*
[u] *Facultas.*
[w] *Virtus.*
[x] *Vitium.*
[y] *Dependere.*
[z] *Definitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ACHTIENDE [a] VOORSTELLING.

[a] *Propositio.*

Indien het menschelijk lighaam eens van twee, of meer lighamen te gelijk [b] *aangedaan heeft geweest, zo zal de* [c] *ziel, als zy namaals een daar af zich inbeeld, terstont ook aan d' anderen gedenken.*

[b] *Affectum.*
[c] *Mens.*

[d] BETOGING.

[d] *Demonstratio.*

De ziel (*volgens de voorgaande* [e] *Toegift*) [f] beeld zich enig lighaam om die oorzaak in, te weten, om dat het menschelijk lighaam van d' indrukkingen, of [g] spceuren van 't uitterlijk lighaam op de zelfde [h] wijze [i] aangedaan, en [k] geschikt word, als het [l] aangedaan is, wanneer enigen van zijn delen door 't uitterlijk lighaam zelf voortgedreven wierden. Maar (*volgens* [m] *d' Onderstelling*) het lighaam was toen zodanig gestelt, dat de ziel zich twee lighamen te gelijk [n] inbeeldde: zy zal dan nu ook zich twee dingen te gelijk inbeelden, en, als zy zich een van beiden zal inbeelden, terstont ook aan 't ander gedenken: *gelijk* [o] *te betogen stond.*

[e] *Corollarium.*
[f] *Imaginari.*
[g] *Vestigia.*
[h] *Modus.*
[i] *Affici.*
[k] *Disponi.*
[l] *Affectum.*
[m] *Hypotheseos.*
[n] *Imaginari.*
[o] *Demonstrandum.*

[p] BYVOEGSEL.

[p] *Scholium.*

Wy verstaan hier uit klarelijk wat de [q] geheugenis is, namelijk niet anders, dan zekere [r] samenschakeling der [s] denkbeelden, die de natuur der dingen, de welken buiten het menschelijk lighaam zijn, [t] insluiten; welke samenschakeling in de [u] ziel geschied, volgens [w] d' ordening en samenschakeling der [x] aandoeningen van 't menschelijk lighaam. Ik zeg vooreerst dat dit een samenschakeling alleenlijk van die [y] denkbeelden is, die de natuur der dingen, de welken buiten 't menschelijk lighaam zijn, [z] insluiten, en niet van die denkbeelden, de welken de natuur der zelfder dingen verklaren. Want daar zijn warelijk (*volgens de zestiende* [a] *Voorstelling van dit deel*) [b] denkbeelden der [c] aandoeningen van 't menschelijk lighaam, die zo wel de natuur van 't menschelijk lighaam, als de natuur der uitterlijke lighamen insluiten. Ik zeg, ten tweeden, dat deze [d] samenschakeling volgens [e] d' ordening en samenschakeling der [f] aandoeningen van 't menschelijk lighaam geschied; om de zelfden van de samenschakeling der [g] denkbeelden t' onderscheiden, die volgens d' ordening van [h] 't verstant geschied, door 't welk de [i] ziel de dingen door hun eerste [k] oorzaken [l] begrijpt, en dat in alle menschen het zelfde is. Wijders, hier uit verstaan wy klarelijk waaröm de ziel een zaak door een andere zaak, de welke geen gemeenschap noch gelijkheit met de voorgaande heeft, indachtig gemaakt kan worden: gelijk, tot

[q] *Memoria.*
[r] *Concatenatio.*
[s] *Idea.*
[t] *Involvere.*
[u] *Mens.*
[w] *Ordo & concatenatio.*
[x] *Affectiones.*
[y] *Idea.*
[z] *Involvere.*
[a] *Propositio.*
[b] *Idea.*
[c] *Affectiones.*
[d] *Concatenatio.*
[e] *Ordo.*
[f] *Affectiones.*
[g] *Idea.*
[h] *Intellectus.*
[i] *Mens.*
[k] *Causæ.*
[l] *Percipere.*

een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

een voorbeelt, een Neêrlander zal op de denking van deze ſtem *Appel* terſtont op de denking van een vrucht vallen, die geen gelijkheit met dit geluit, noch niets anders daar meê gemeen heeft, dan dat het lighaam van de zelfde menſch dikwijls te gelijk van deze twee dingen [n] aangedaan heeft geweeſt; dat is, dat deze menſch dikwijls de ſtem van *Appel* heeft gehoort, terwijl hy die vrucht aanzag: en op deze wijze zal yder van d' een op d' ander [o] denking vallen, naar dat yders gewoonte de [p] beelden der dingen in 't lighaam geſchikt heeft. Want een krijgsman, tot een voorbeelt, de [q] voetſtappen van een paert in 't zant ziende, zal terſtont van de [r] denking van 't paert op de denking van de ruiter, en van daar op die van d' oorlog, en zo voort, vallen. Maar een [s] lantman zal van de denking van 't paert op die van de ploeg, akker, en zo voort op de dingen vallen, die tot zijn werk behoren; en dus zal yder, naar dat hy gewent is de [t] beelden der dingen op deze, of op die wijze te voegen, en te zamen te ſchakelen, van een en de zelfde denking op d' ander vallen.

n *Affectum.*
o *Cogitatio.*
p *Imagines.*
q *Veſtigia.*
r *Cogitatio.*
s *Ruſticus.*
t *Imagines.*

NEGENTIENDE [u] VOORSTELLING.

De menſchelijke [w] ziel kent het menſchelijk [x] lighaam niet, en weet ook niet dat het [y] wezentlijk is, dan door de [z] denkbeelden der [a] aandoeningen, van de welken het lighaam [b] aangedaan word.

u *Propoſitio.*
w *Mens.*
x *Corpus.*
y *Exiſtere.*
z *Idea.*
a *Affectiones.*
b *Affectum.*

[c] BETOGING.

Want de [d] menſchelijke ziel zelve is het [e] denkbeelt, of de [f] kennis van 't menſchelijk lighaam, (*volgens de dartiende* [g] *Voorſtelling van dit deel*) die (*volgens de negende Voorſtelling van dit deel*) God is, voor zo veel hy aangemerkt word met een ander denkbeelt van een bezondere zaak [h] aangedaan: of om dat (*volgens de vierde* [i] *Verëiſching*) het menſchelijk lighaam zeer veel lighamen heeft, van de welken het geduriglijk als [k] herboren word, en om dat (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) [l] d' ordening en menknoping der [n] denkbeelden de zelfde is, als d' ordening en menknoping der dingen; zo zal dit denkbeelt in God zijn, voor zo veel hy aangemerkt word met de denkbeelden van zeer veel [p] bezondere dingen [q] aangedaan te wezen. God dan heeft het denkbeelt van 't menſchelijk lighaam, of kent het menſchelijk lighaam, voor zo veel hy met zeer veel andere denkbeelden aangedaan is, en voor zo veel hy de natuur van de menſchelijke ziel ſtelt: dat is (*volgens de* [r] *Toegift van d' elfde* [s] *Voorſtelling in dit deel*) de menſche-

c *Demonſtratio.*
d *Mens humana.*
e *Idea.*
f *Cognitio.*
g *Propoſitio.*
h *Affectus.*
i *Poſtulatum.*
k *Regenerari.*
l *Ordo.*
m *Connexio.*
n *Idea.*
p *Res ſingulares.*
q *Affectus.*
r *Corollarium.*
s *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijke ziel kent niet het menschelijk lighaam. Maar de [t] denkbeelden der [u] aandoeningen van 't lighaam zijn in God, voor zo veel hy de natuur van de [w] menschelijke ziel [x] stelt; of de menschelijke ziel (*volgens de twaalfde* [y] *Voorstelling van dit deel*) begrijpt de zelfde [z] aandoeningen, en by gevolg (*volgens de zestiende Voorstelling in dit deel*) het menschelijk lighaam zelf; en dit (*volgens de zeventiende Voorstelling van dit deel*) als het geen, dat [a] dadelijk wezentlijk is. De menschelijke ziel dan [b] begrijpt alleenlijk dus verre het menschelijk lighaam zelf; *gelijk te betogen stond.*

[t] *Ideæ.*
[u] *Affectiones.*
[w] *Mens humana.*
[x] *Constituere.*
[y] *Propositio.*
[z] *Affectiones.*
[a] *Actu existens.*
[b] *Percipere.*

TWINTIGSTE [c] VOORSTELLING.

In God is ook het [d] *denkbeelt, of de* [e] *kennis van de menschelijke ziel, die in God op de zelfde wijze volgt, en op de zelfde wijze tot God* [f] *betrokken en toegepast word, als het denkbeelt, of de kennis van 't menschelijk lighaam.*

[c] *Propositio.*
[d] *Idea.*
[e] *Cognitio.*
[f] *Referri.*

[g] BETOGING.

De [h] denking is (*volgens d' eerste Voorstelling van dit deel*) een [i] toeëigening van God: en dieshalven (*volgens de darde* [k] *Voorstelling van dit deel*) moet 'er nootzakelijk in God een [l] denkbeelt zo wel van de [m] denking, als van alle zijn [n] aandoeningen, en by gevolg ook van de menschelijke ziel, wezen. Wijders, dit denkbeelt, of deze kennis van de menschelijke ziel volgt niet in God, voor zo veel hy [o] oneindig, maar voor zo veel hy met een ander denkbeelt van een bezondere zaak [p] aangedaan is: (*volgens de negende Voorstelling van dit deel*) maar [q] d' ordening en [r] samenknoping der [s] denkbeelden is de zelfde, als d' ordening en samenknoping der dingen; (*volgens de zevende Voorstelling van dit deel*) zo volgt dan dat dit denkbeelt, of deze kennis van de ziel in God is, en tot God op de zelfde wijze, als het denkbeelt, of de kennis van 't lighaam, [u] betrokken en toegepast word; *gelijk te* [w] *betogen stond.*

[g] *Demonstratio.*
[h] *Cogitatio.*
[i] *Attributum.*
[k] *Propositio.*
[l] *Idea.*
[m] *Cogitatio.*
[n] *Affectiones.*
[o] *Infinitus.*
[p] *Affectus.*
[q] *Ordo.*
[r] *Connexio.*
[s] *Idea.*
[u] *Referri.*
[w] *Demonstrandum.*

EENENTWINTIGSTE [x] VOORSTELLING.

Dit [y] *denkbeelt van de ziel is op de zelfde* [z] *wijze met de ziel* [a] *vereenigt, als de ziel zelve met het lighaam vereenigt is.*

[x] *Propositio.*
[y] *Idea.*
[z] *Modus.*
[a] *Unita.*

[b] BETOGING.

Dat de [c] ziel met het [d] lighaam [e] vereenigt is, hebben wy hier uit getoont, namelijk, dat het lighaam het [f] voorwerp van de ziel is:

[b] *Demonstratio.*
[c] *Mens.*
[d] *Corpus.*
[e] *Unita.*
[f] *Objectum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

g Propositio. h Idea. i Objectum.

(*bezie de twaalfde en dartiende* g *Voorstelling van dit deel*) in voegen dat, om de zelfde reden, het h denkbeelt van de ziel met haar i voorwerp, dat is met de ziel zelve op de zelfde wijze verëenigt moet wezen, als de ziel zelve met het lighaam verëenigt is; *gelijk voorgestelt wierd.*

k Scholium.

k BYVOEGSEL.

l Propositio. m Scholium. n Idea corporis.

Deze l Voorstelling word veel klarelijker uit het geen verstaan dat wy, *in* m *'t Byvoegsel van de Zevende Voorstelling*, gezegt hebben. Want wy hebben daar getoont, dat het n denkbeelt des lighaams, en 't lighaam, dat is (*volgens de dartiende Voorstelling van dit deel*) de ziel en 't lighaam een en het zelfde o ondeelige is, 't welk nu onder de p toeëigening van q denking, en dan onder die van r uitgestrektheit s bevat word. Dieshalven, de t denking van de ziel, de u ziel zelve is een en de zelfde zaak, die onder een en de zelfde w toeëigening, namelijk onder die van x denking, word bevat: of om beter te zeggen, het y denkbeelt van de ziel en de ziel zelve volgen in God uit de zelfde z nootzakelijkheit, en uit het zelfde vermogen van te denken. Want het denkbeelt van de ziel, dat is het a denkbeelt van een denkbeelt, is warelijk niets anders, dan de b vorm van het denkbeelt, voor zo veel het zelfde als een c wijze van denken zonder d betrekking tot het e voorwerp, aangemerkt word: want haast iemant iets weet, zo weet hy ook dat hy 't weet; en te gelijk weet hy ook dat hy weet dat hy dit weet; en dus tot aan f 't oneindige. Maar daar af hier na.

o Individuum. p Attributum. q Cogitatio. r Extensio. s Concipi. t Cogitatio. u Mens. w Attributum. x Cogitatio. y Idea mentis. z Necessitas & potentia cogitandi. a Idea ideæ. b Forma. c Modus cogitandi. d Relatio. e Objectum. f Infinitum.

g Propositio.

TWEEENTWINTIGSTE g VOORSTELLING.

h Mens humana. i Percipere. k Affectiones. l Ideæ.

De h *menschelijke ziel* i *begrijpt niet alleenlijk* k *d' aandoeningen des lighaams, maar ook de* l *denkbeelden dezer aandoeningen.*

m Demonstratio. n Idea idearum. o Affectiones. p Referri. q Propositio.

m BETOGING.

De n denkbeelden van de denkbeelden der o aandoeningen volgen in God op de zelfde wijze, en worden tot hem op de zelfde wijze p betrokken, als de denkbeelden der aandoeningen zelven: 't welk op de zelfde wijze, als de twintigste q Voorstelling van dit deel, toogt word: Maar de denkbeelden der aandoeningen van 't lighaam zijn (*volgens de twaalfde Voorstelling*) in r de menschelijke ziel: dat is (*volgens de* s *Toegift van d' elfde Voorstelling in dit deel*) in God voor zo veel hy de t wezentheit van de menschelijke ziel stelt: Dieshalven, de u denkbeelden dezer denkbeelden zullen in God

r Mens humana. s Corollarium. t Essentia. u Ideæ harum idearum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voor zo veel hy de [w] kennis, of het denkbeelt van de menschelijke ziel heeft; dat is (*volgens d' eenëntwintigste Voorstelling van dit deel*) in de menschelijke ziel zelve, die dieshalven niet alleenlijk [x] d' aandoeningen des lighaams, maar ook de [y] denkbeelden der aandoeningen begrijpt: *gelijk te betogen stond.*

[w] *Cognitio.*
[x] *Affectiones.*
[y] *Idea.*

DRIEENTWINTIGSTE [z] VOORSTELLING.

[z] *Propositio.*

De [a] ziel kent zich zelve niet, dan voor zo veel zy de [b] denkbeelder der [c] aandoeningen des lighaams begrijpt.

[a] *Mens.*
[b] *Ideæ.*
[c] *Affectiones.*

[d] BETOGING.

[d] *Demonstratio.*

Het [e] denkbeelt, of de [f] kennis van de ziel (*volgens de twintigste Voorstelling van dit deel*) volgt op de zelfde wijze in God, en word op de zelfde wijze tot God [g] betrokken, als het denkbeelt, of de kennis van 't lighaam. Maar dewijl (*volgens de negentiende* [h] *Voorstelling van dit deel*) de [i] menschelijke ziel het [k] menschelijk lighaam zelf niet kent, dat is, (*volgens de* [l] *Toegift van d' elfde Voorstelling in dit deel*) dewijl de kennis van 't menschelijk lighaam niet tot God betrokken word, voor zo veel hy de natuur van de menschelijke ziel [m] stelt; zo kan ook de kennis van de ziel niet tot God betrokken worden, voor zo veel hy de [n] wezentheit van de menschelijke ziel stelt: dieshalven, (*volgens de zelfde Toegift van d' elfde Voorstelling*) de menschelijke ziel, enkelijk aangemerkt, kent zich zelven niet. Wijders, de [o] denkbeelden der [p] aandoeningen, van de welken 't lighaam [q] aangedaan word, [r] sluiten (*volgens de zestiende Voorstelling van dit deel*) de natuur van 't menschelijk lighaam zelf in, dat is, (*volgens de dartiende Voorstelling in dit deel*) komen met de natuur van de ziel overëen; en dieshalven sluit de [s] kennis dezer [t] denkbeelden nootzakelijk de kennis van de ziel in. Maar (*volgens de voorgaande Voorstelling*) de kennis dezer denkbeelden is in de menschelijke ziel zelve; zo kent dan de menschelijke ziel alleenlijk dus verre zich zelve, *gelijk te betogen stond.*

[e] *Idea.*
[f] *Cognitio.*
[g] *Referri.*
[h] *Propositio.*
[i] *Mens humana.*
[k] *Corpus humanum.*
[l] *Corollarium.*
[m] *Constituere.*
[n] *Essentia.*
[o] *Ideæ.*
[p] *Affectiones.*
[q] *Affici.*
[r] *Involvere.*
[s] *Cognito.*
[t] *Idea.*

VIERENTWINTIGSTE [u] VOORSTELLING.

[u] *Propositio.*

De menschelijke ziel [w] sluit [x] d' evenmatige kennis der [y] deelen, die het menschelijk lighaam te [z] zamen zetten, niet in.

[w] *Involvere.*
[x] *Cognitio adæquata.*
[y] *Partes.*
[z] *Componere.*

[a] BETOGING.

[a] *Demonstratio.*

De [b] delen, die 't menschelijk lighaam [c] te zamen zetten, behoren niet tot de [d] wezentheit van 't lighaam, dan voor zo veel zy hun [e] bewegingen door zekere wijze aan malkander mededelen (*bezie de*

[b] *Partes.*
[c] *Componere.*
[d] *Essentia.*
[e] *Motus.*

f Definitio.
g Corollarium.
h Lemma.
i Individua.
k Relatio.
l Poſtulatum.
m Individua.
n Lemma.
o Forma.
p Motus.
q Axioma.
r Lemma.
s Ratio.
t Propoſitio.
u Idea.
w Cognitio.
x Prior.
y Individuum.
z Componere.
a Idea.
b Affectus.
c Mens humana.
d Corollarium.
e Cognitio adæquata.
f Componere.
g Involvere.
h Propoſitio.
i Idea.
k Affectio.
l Involvere.
m Cognitio adæquata.
n Demonſtratio.
o Propoſitio.
p Idea.
q Affectio.
r Involvere.
s Determinare.
t Corpus externum.
u Individuum.
w Referri.
x Propoſitio.

f *Bepaling na de* g *Toegift van het darde* h *Voorbewys in dit deel*) en
niet voor zo veel zy als i ondeeligen, zonder k betrekking tot het
menſchelijk lighaam, aangemerkt konnen worden. Want de delen
van 't menſchelijk lighaam, (*volgens d'eerſte* l *Vereiſſching in dit deel*)
zijn m ondeeligen, van veel andere ondeeligen te zamen gezet, en
welker delen (*volgens het vierde* n *Voorbewys in dit deel*) van 't men-
ſchelijk lighaam, met behoudenis van zijn natuur en o vorm, al-
geſcheiden konnen worden, en hun p bewegingen (*bezie de tweede*
q *Kundigheit achter het darde* r *Voorbewys in dit deel*) aan andere
lighamen op een andere s wijze mededelen. Dieshalven, (*volgens de*
darde t *Voorſtelling in dit deel*) het u denkbeelt, of de w kennis van
yder deel zal in God wezen; en dit (*volgens de negende Voorſtelling*
van dit deel) voor zo veel God aangemerkt word met een ander
denkbeelt van een bezondere zaak, die, volgens d' ordening der
natuur, x eerder dan het deel is; (*volgens de zevende Voorſtelling*
van dit deel) 't welk desgelijks van yder deel van y 't ondeelige zelfs
het menſchelijk lighaam z te zamen zettende, gezegt moet worden.
Dieshalven, de kennis van yder deel, het menſchelijk lighaam te
men zettende, is in God, voor zo veel hy met zeer veel a denkbeel-
den der dingen b aangedaan is, en niet voor zo veel hy alleenlijk het
denkbeelt van 't menſchelijk lighaam heeft; dat is (*volgens de der-*
tiende Voorſtelling van dit deel) het denkbeelt, 't welk de natuur
van de c menſchelijke ziel ſtelt: in voegen dat (*volgens de* d *Toe-*
van d' elfde Voorſtelling in dit deel) de menſchelijke ziel e d' even-
matige kennis der delen, die 't menſchelijk lighaam te f zamen ze-
ten, niet g inſluit; *'t welk te betogen ſtond.*

VYFENTWINTIGSTE h VOORSTELLING.

Het i *denkbeelt van yder* k *aandoening van 't menſchelijk*
lighaam l *ſluit geen* m *evenmatige kennis van 't uitterlijk lig-*
haam in.

n BETOGING.

Wy hebben getoont (*bezie de zeſtiende* o *Voorſtelling van*
deel) dat het p denkbeelt van enige q aandoening van 't menſchel
lighaam de natuur van 't uitterlijk lighaam zo verre r inſluit, als h
uitterlijk lighaam zelf het menſchelijk lighaam op enige zekere w
ze s bepaalt. Maar voor zo veel het t uitterlijk lighaam een u ondeel
is, 't welk niet tot het menſchelijk lighaam w betrokken wo
voor zo veel is des zelfs denkbeelt, of kennis in God; te weten
voor zo veel God (*volgens de negende* x *Voorſtelling in dit deel*) ge

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gemerkt word met het [y] denkbeelt van enige andere zaak aangedaan, 't welk, (*volgens de zevende Voorstelling van dit deel*) naar d' ordening der natuur, eerder is, dan 't uitterlijk lighaam zelf. Dieshalven, [z] d' evenmatige kennis van 't uitterlijk lighaam is niet in God, voor zo veel hy het denkbeelt der [a] aandoening van 't menschelijk lighaam heeft: of, het denkbeelt van d' aandoening van 't menschelijk lighaam sluit geen evenmatige kennis van 't uitterlijk lighaam in; *gelijk te betogen stond.*

[y] *Idea.*
[z] *Cognitio adæquata.*
[a] *Affectio.*

ZESENTWINTIGSTE [b] VOORSTELLING.

[b] *Propositio.*

De [c] menschelijke ziel kan geen uitterlijk lighaam, als [d] daadelijk wezentlijk zijnde, [e] bevatten, dan door de [f] denkbeelden der [g] aandoeningen van haar lighaam.

[c] *Mens humana.*
[d] *Actu existens.*
[e] *Percipere.*
[f] *Idea.*
[g] *Affectiones.*

[h] BETOGING.

[h] *Demonstratio.*

Indien het menschelijk [i] lighaam geensins van enig uitterlijk lighaam [k] aangedaan is, zo kan ook (*volgens de zevende* [l] *Voorstelling in dit deel*) het [m] denkbeelt van 't menschelijk lighaam, dat is (*volgens de dartiende Voorstelling in dit deel*) de menschelijke [n] ziel geensins met een denkbeelt aangedaan wezen, 't welk de [o] wezentlijkheit van dat lighaam uitdrukt; dat is, kan geensins de wezentlijkheit van dat lighaam [p] bevatten. Maar voor zo veel het menschelijk lighaam van enig uitterlijk lighaam enigsins aangedaan word, bevat de ziel ook (*volgens de zestiende Voorstelling van dit deel, en der zelfder Toegift*) het uitterlijk lighaam; *gelijk te* [q] *betogen stond.*

[i] *Corpus.*
[k] *Affici.*
[l] *Propositio.*
[m] *Idea.*
[n] *Mens.*
[o] *Existentia.*
[p] *Percipere.*
[q] *Demonstrandum.*

[r] TOEGIFT.

[r] *Corollarium.*

De menschelijke [s] ziel heeft geen [t] evenmatige kennis van een uitterlijk [u] lighaam, voor zo veel zy het zelfde slechs [w] inbeeld.

[s] *Mens.*
[t] *Cognitio adæquata.*
[u] *Corpus.*
[w] *Imaginari.*

[x] BETOGING.

[x] *Demonstratio.*

Als de [y] menschelijke ziel [z] d'uitterlijke lighamen door de [a] denkbeelden der [b] aandoeningen van haar lighaam [c] aanschout, zo zeggen wy dat zy dan [d] inbeeld: (*bezie het* [e] *Byvoegsel van de zeventiende Voorstelling in dit deel*) en de ziel kan op geen andere wijze (*volgens de voorgaande Voorstelling*) d'uitterlijke lighamen als [f] daadelijk wezentlijk inbeelden: dieshalven, (*volgens de vijfentwintigste Voorstelling van dit deel*) voor zo veel de ziel d' uitterlijke lighamen inbeeld, heeft zy geen [g] evenmatige kennis daar af; *gelijk te betogen stond.*

[y] *Mens humana.*
[z] *Corpora externa.*
[a] *Idea.*
[b] *Affectiones.*
[c] *Contemplari.*
[d] *Imaginari.*
[e] *Scholium.*
[f] *Actu existens.*
[g] *Cognitio adæquata.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[a] ZEVENENTWINTIGSTE [h] VOORSTELLING.

Het [i] denkbeelt van yder [k] aandoening van 't menschelijk lighaam [l] sluit niet [m] d'evenmatige kennis van 't menschelijk lighaam zelf in.

[n] BETOGING.

Yder [o] denkbeelt van yder [p] aandoening van 't menschelijk lighaam [q] sluit de natuur van 't menschelijk lighaam zo verre in, voor zo veel het menschelijk lighaam zelf op zekere wijze aangedaan aangemerkt word. (*bezie de zestiende Voorstelling van dit deel*) Maar voor zo veel het menschelijk lighaam een [r] ondeelig is, 't welk op veel andere [s] wijzen [t] aangedaan kan worden, moet des zelfs [u] denkbeelt, enz. *bezie de vijfentwintigste Voorstelling van dit deel.*

[w] ACHTENTWINTIGSTE VOORSTELLING.

De [x] denkbeelden der [y] aandoening van 't menschelijk lighaam, voor zo veel zy alleenlijk tot de menschelijke [z] ziel [a] betrokken worden, zijn niet klaar en onderscheiden, maar verwart.

[b] BETOGING.

De [c] denkbeelden der [d] aandoeningen van 't menschelijk lighaam [e] sluiten zo wel de natuur der uitterlijke lighamen, als die van het menschelijk lighaam zelf in; (*volgens de zestiende [f] Voorstelling van dit deel*) en niet alleenlijk de natuur van 't menschelijk lighaam in 't geheel; maar moeten ook de natuur der delen van het zelfde in sluiten. Want d'aandoeningen (*volgens de darde [g] Vereïsching dit deel*) zijn de [h] wijzen, op de welken de delen van 't menschelijk lighaam, en by gevolg het geheel lighaam, [i] aangedaan word. Maar (*volgens de vierentwintigste en vijfentwintigste Voorstelling van dit deel*) [k] d'evenmatige kennis der uitterlijke lighamen, gelijk ook der delen, die 't menschelijk lighaam [l] te zamen zetten, is wel in God voor zo veel hy met de kennis van andere lighamen te hebben aangemerkt word, maar niet voor zo veel hy de kennis van 't menschelijke lighaam heeft: dat is, (*volgens de dartiende Voorstelling van dit deel*) deze kennis is niet in God, voor zo veel hy de natuur van de [m] menschelijke ziel stelt. Zo zijn dan deze [n] denkbeelden [o] aandoeningen, voor zo veel zy tot de menschelijke ziel alleen [p] betrokken worden, als [q] gevolgen zonder [r] voorgaanden, dat is (gelijk van zelfs blijkt) [s] verwarde denkbeelden; *gelijk voorgestelt wierd.*

[a] *Propositio.*
[b] *Demonstratio.*
[c] *Idea.*
[d] *Affectiones.*
[e] *Involvere.*
[f] *Propositio.*
[g] *Postulatum.*
[h] *Modi.*
[i] *Affici.*
[k] *Cognitio adæquata.*
[l] *Componere.*
[m] *Mens humana.*
[n] *Idea.*
[o] *Affectiones.*
[p] *Referri.*
[q] *Consequentiæ.*
[r] *Præmissæ.*
[s] *Ideæ confusæ.*
[t] *Affici.*
[u] *Idea.*
[w] *Propositio.*
[x] *Ideæ.*
[y] *Affectiones.*
[z] *Mens.*
[a] *Referri.*
[b] *Demonstratio.*
[c] *Ideæ.*
[d] *Affectiones.*
[e] *Involvere.*
[f] *Propositio.*
[g] *Postulatum.*
[h] *Modi.*
[i] *Affici.*
[k] *Cognitio adæquata.*
[l] *Componere.*
[m] *Mens humana.*
[n] *Idea.*
[o] *Affectiones.*
[p] *Referri.*
[q] *Consequentiæ.*
[r] *Præmissæ.*
[s] *Ideæ confusæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[t] BYVOEGSEL. [s] *Scholium.*

Men kan op de zelfde wijze [u] betogen dat het denkbeelt, 't welk de natuur van de menſchelijke ziel [w] ſtelt, in zich alleen aangemerkt, niet [x] klaar en onderſcheiden is. Men kan dit ook van het denkbeelt der [y] menſchelijke ziel betogen, en wijders van de [z] denkbeelden der denkbeelden van [a] d' aandoeningen van 't menſchelijk lighaam; te weten dat zy [b] verwart zijn, voor zo veel zy alleenlijk tot de menſchelijke ziel betrokken worden; gelijk aan yder lichtelijk kan blijken.

[u] *Demonſtrare.* [w] *Conſtituere.* [x] *Clara & diſtincta.* [y] *Mens humana.* [z] *Ideæ idearum.* [a] *Affectiones.* [b] *Confuſæ.*

NEGENENTWINTIGSTE [c] VOORSTELLING. [c] *Propoſitio.*

Het [d] denkbeelt van 't denkbeelt van yder [e] aandoening van 't menſchelijk lighaam [f] ſluit geen [g] evenmatige kennis van de menſchelijke [h] ziel in.

[d] *Idea.* [e] *Affectio.* [f] *Involvere.* [g] *Cognitio adæquata.* [h] *Mens.*

[i] BETOGING. [i] *Demonſtratio.*

Want het [k] denkbeelt der [l] aandoening van 't menſchelijk lighaam (*volgens de zevenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) ſluit geen [m] evenmatige kennis van 't lighaam zelf in, of drukt niet [n] evenmatiglijk des zelfs natuur uit; dat is (*volgens de dartiende [o] Voorſtelling van dit deel*) koomt met de natuur van de ziel niet evenmatiglijk overëen. Dieshalven (*volgens de zeſte [p] Kundigheit van 't eerſte deel*) het [q] denkbeelt van dit denkbeelt zal ook niet evenmatiglijk de natuur van de menſchelijke [r] ziel [s] uitdrukken, of geen evenmatige kennis daar af [t] influiten; *gelijk te [u] betogen ſtond.*

[k] *Idea.* [l] *Affectio.* [m] *Cognitio adæquata.* [n] *Adæquata.* [o] *Propoſitio.* [p] *Axioma.* [q] *Idea.* [r] *Mens.* [s] *Exprimere.* [t] *Involvere.* [u] *Demonſtrandum.*

[w] TOEGIFT. [w] *Corollarium.*

Hier uit volgt dat de [x] menſchelijke ziel, zo lang zy, volgens de gemene loop der natuur, de dingen begrijpt, geen [y] evenmatige, maar alleenlijk een [z] verwarde en verminkte kennis van zich, van haar lighaam, en van d' uitterlijke lighamen heeft. Want de ziel kent zich zelve niet, dan voor zo veel zy de [a] denkbeelden der [b] aandoeningen van 't lighaam begrijpt; (*volgens de drieëntwintigſte [c] Voorſtelling van dit deel.* En zy [d] begrijpt (*volgens de negentiende Voorſtelling van dit deel*) ook haar lighaam niet, dan door de denkbeelden der aandoeningen, door de welken zy ook alleenlijk (*volgens de zesentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) d' uitterlijke lighamen begrijpt: Dieshalven heeft zy, voor zo veel zy deze denkbeelden heeft, geen [e] evenmatige kennis, noch van zich, (*volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) noch van haar lighaam, (*volgens de zevenentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) noch van d' uitterlijke lighamen;

[x] *Mens humana.* [y] *Adæquata.* [z] *Confuſa ac mutilata cognitio.* [a] *Ideæ.* [b] *Affectiones.* [c] *Propoſitio.* [d] *Percipere.* [e] *Cognitio adæquata.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

men; (*volgens de vijfentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) maar alleenlijk (*volgens d' achtentwintigſte* f *Voorſtelling van dit deel, en der zelfder* g *Byvoegſel*) een h verminkte en verwarde kennis; *gelijk te betogen ſtond.*

f Propoſitio.
g Scholium.
h Cognitio mutilata & confuſa.
i Scholium.

i BYVOEGSEL.

Ik zeg k uitdrukkelijk dat de menſchelijke l ziel geen m evenmatige, maar alleenlijk een n verwarde en verminkte kennis van zich, van haar lighaam, en van d' uitterlijke lighamen heeft, zo lang zy volgens de gemene o loop der natuur de dingen p begrijpt, dat is, zo lang zy q uitterlijk, te weten uit de r gevallige voorkoming der dingen, s bepaalt word tot dit, of tot dat t' aanſchouwen, en niet zo dikwijls zy t innerlijk, te weten hier uit, dat zy veel dingen te gelijk aanſchout, bepaalt word tot der zelfder u overëenkomingen, verſcheidenheden, en ſtrijdigheden te verſtaan. Want zo dikwijls als zy op deze, of op die wijze innerlijk geſchikt word tot iets t' aanſchouwen, zal zy de zaken w klarelijk en onderſcheidelijk x begrijpen; gelijk ik hier na zal tonen.

k Expreſſe.
l Mens.
m Adæquata.
n Confuſa & mutilata cognitio.
o Ordo.
p Percipere.
q Externè.
r Occurſus fortuitus.
s Determinare.
t Internè.
u Convenientiæ.
w Clarè & diſtinctè.
x Percipere.

DARTIGSTE y VOORSTELLING.

Wy konnen van de z *during van onz lighamen geen andere, dan een zeer* a *onëvenmatige kennis hebben.*

y Propoſitio.
z Duratio.
a Cognitio inadæquata.

b BETOGING.

De c during van onz lighaam hangt niet van des zelfs d wezentheit af; (*volgens d' eerſte* e *Kundigheit van dit deel*) noch ook (*volgens d' eenëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) van Gods f volſtrekte natuur; maar (*volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) word, g tot te wezen, en te werken, van zodanige anderen h oorzaken i bepaalt, die ook van anderen tot op een zekere en bepaalde wijze wezentlijk te zijn, en te werken bepaalt worden, en dezen weêr van anderen, en dus tot aan 't onëindig. De k during van onz lighaam dan l hangt af van de gemene m ordening der natuur, en van de n geſtaltheit der dingen. Doch hoedanig de dingen geſchikt en geſtelt zijn, o d' evenmatige kennis daar af is in God voor zo veel hy de p denkbeelden aller dingen, en niet voor zo veel hy alleenlijk het denkbeelt van 't menſchelijk lighaam heeft; *volgens de* q *Toegift van de negende Voorſtelling in dit deel.* Dieshalven, de r kennis der during van onz lighaam is in God zeer s onëvenmatig, voor zo veel hy aangemerkt word dat hy alleenlijk de natuur van de menſchelijke ziel t ſtelt; dat is (*volgens de Toegift van d' elfde Voor-*

b Demonſtratio.
c Duratio.
d Eſſentia.
e Axioma.
f Natura abſoluta.
g Ad exiſtendum & operandum.
h Cauſæ.
i Determinare.
k Duratio.
l Dependere.
m Ordo.
n Conſtitutio.
o Cognitio adæquata.
p Ideæ.
q Corollarium.
r Cognitio durationis.
s Inadæquata.
t Conſtituere.

ſtelling

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtelling in dit deel) deze kennis is in onze ziel zeer onëvenmatig; *gelijk te betogen ſtond.*

EENENDARTIGSTE [u] VOORSTELLING. u Propoſitio.

Wy konnen van de [vv] *during der bezondere dingen, die buiten ons zijn, geen andere, dan een zeer* [x] *onëvenmatige kennis hebben.* vv Duratio. x Cogitatio inadæquata.

[y] BETOGING. y Demonſtratio.

Want yder bezonder ding moet, gelijk het menſchelijk lighaam, van een ander bezonder ding bepaalt worden [z] tot op een zekere en bepaalde wijze wezentlijk te zijn, en te werken, en dit weêr van een ander, en dus tot aan 't onëindig; *volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel.* Maar dewijl wy uit deze algemene [a] eigenſchap der bezondere dingen in de voorgaande Voorſtelling getoont hebben, dat wy van de [b] during van onz lighaam niet, dan een zeer [c] onëvenmatige kennis hebben, zo zal men het zelfde van de during der bezondere dingen moeten beſluiten; te weten dat wy daar af niet, dan een zeer onëvenmatige kennis, konnen hebben; *gelijk te betogen ſtond.* z Ad exiſtendum & operandum certo ac determinata ratione. a Propietas. b Duratio. c Cognitio inadæquata.

[d] TOEGIFT. d Corollarium.

Hier uit volgt dat alle [e] bezondere dingen [f] gebeurelijk en verderffelijk zijn: want wy konnen geen [g] evenmatige kennis van der zelfder [h] during hebben; *volgens de voorgaande* [i] *Voorſtelling.* En dit is 't geen, 't welk wy by [k] gebeurelijkheit, en by mogelijkheit van verdervenis der dingen te verſtaan hebben; (*bezie het eerſte* [l] *Byvoegſel van de drieëndartigſte Voorſtelling in 't eerſte deel.*) Want (*volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) behalven dit kan 'er geen gebeurelijkheit wezen. e Res particulares. f Contingentes. g Cognitio adæquata. h Duratio. i Propoſitio. k Contingentia. l Scholium.

TWEEENDARTIGSTE [m] VOORSTELLING. m Propoſitio.

Alle [n] *denkbeelden, voor zo veel zy tot God* [o] *betrokken worden, zijn* [p] *waar.* n Ideæ. o Relatæ. p Veræ.

[q] BETOGING. q Demonſtratio.

Want alle de [r] denkbeelden, die in God zijn, komen met hun [s] Voorwerpen en [t] gedachte zaken gantſchelijk overëen, *volgens de Toegift van de zevende Voorſtelling in dit deel.* Dieshalven, (*volgens de zeſte* [u] *Kundigheit van 't eerſte deel*) zy zijn alle waar; *gelijk te betogen ſtond.* r Ideæ. s Objecta. t Ideatum. u Axioma.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

w Propositio.

DRIEENDARTIGSTE wVOORSTELLING.

x Ideæ.
y Positum.
z Falsæ.

In de x denkbeelden is niets y stellig, om't welk zy z valsch gezegt worden.

a Demonstratio.

a BETOGING.

b Concipere.
c Modus Positivus cogitandi.
d Forma.

Indien gy't ontkent, zo b bevat, is't mogelijk, een c stellige wijze van denken, die de d vorm, of gedaante van doling, of valsheit stelt. Deze wijze van denken kan niet in God zijn; *volgens de voorgaande Voorstelling.* Zy kan ook niet buiten God wezen, noch bevat worden; *volgens de vijftiende Voorstelling van't eerste deel.* En dieshalven kan'er in de c denkbeelden f niets stellig gestelt worden, om't welk men hen valsch zegt; *gelijk te betogen stond.*

e Ideæ.
f Nihil positivum.

g Propositio.

VIERENDARTIGSTE g VOORSTELLING.

h Idea.
i Absoluta.
k Adæquata.
l Perfecta.
m Vera.

Yder h denkbeelt, 't welk in ons i volstrekt; of k evenmatig en l volmaakt is, is m waar.

n Demonstratio.

n BETOGING.

o Idea adæquata & perfecta.
p Corollarium.
q Essentia.

Als wy zeggen dat'er in ons een o evenmatig en volmaakt denkbeelt is, zo zeggen wy niets anders, (*volgens de p Toegift van de vijftiende Voorstelling in dit deel*) dan dat in God, voor zo veel hy de q wezentheit van onze ziel stelt, een evenmatig en volmaakt denkbeelt is, en by gevolg (*volgens de tweeëndartigste Voorstelling van dit deel*) zeggen wy niets anders, dan dat zodanig r denkbeelt s waar is; gelijk voorgestelt was.

r Idea.
s Vera.

t Propositio.

VYFENDARTIGSTE t VOORSTELLING.

u Falsitas.
x Privatio.
y Cognitio.
z Inadæquatæ.
a Mutilatæ & confusæ Ideæ.
b Involvere.

De u valsheit bestaat in x derving van y kennis, die z d' evenmatige, of a verminkte en verwarde denkbeelden b in sluiten.

c Demonstratio.

c BETOGING.

d Ideæ.
e Nihil positivum.
f Formæ.
g Falsitas.
h Privatio absoluta.
i Mentes.
k Corpora.
l Ignorantia absoluta.
m Privatio cognitionis.
n Cognitio inadæquata.
o Ideæ inadæquatæ & confusæ.
p Involvere.

In de d denkbeelden is (*volgens de drieëndartigste Voorstelling van dit deel*) e niets stellig, 't welk de f vorm, of de gedaante van g valsheit stelt. Maar de valsheit, in tegendeel, kan niet in een h volstrekte derving van kennis bestaan; want men zegt dat de i zielen niet de k lighamen, dolen, en ~~misschien~~ bedrogen worden: maar ook in een l volstrekte onweetenheit; want niet te weten, en te dolen zijn twee verscheide dingen. Zy bestaat dan in de m derving van kennis, die van n d' onëvenmatige kennis der dingen, of van o d' evenmatige en verwarde denkbeelden p ingesloten word; *gelijk betogen stond.*

q B

q BYVOEGSEL.

In 't Byvoegsel van de zeventiende r Voorstelling in dit deel heb ik verklaart hoe de s doling in de t derving van kennis bestaat: maar ik zal, tot breder verklaring van de zaak, een of twee voorbeelden bybrengen: want de menschen worden gemenelijk hier in bedrogen, dat zy menen dat zy vry zijn, dat is, zy achten dat zy vrywillig-lijk iets konnen doen, of laten. Deze waan bestaat alleenlijk hier in, dat zy u meêwustig van hun w doeningen zijn, en x onkundig in y d'oorzaken, van de welken zy aangedreven, of z bepaalt worden. Dit is dan het a denkbeelt van hun vryheit, te weten dat zy geen oorzaak van hun b doeningen kennen. Zy zeggen wel dat de menschelijke doeningen van de wil af hangen: maar dit zijn alleenlijk woorden, van de welken zy geen denkbeelt hebben: want zy zijn alle noch hier in onkundig, wat de wil is, en hoe hy 't lighaam beweegt. De genen, die anders voorgeeven te weten, en c zetels en woningen voor de d ziel verdichten, maken dat zy bespot worden, of dat men de walg van hen heeft. Desgelijks, als wy de zon aanschouwen, beelden wy ons in dat zy omtrent twee hondert voeten van ons af is. Deze doling bestaat niet in deze e inbeelding, maar hier in, dat wy, terwijl wy haar dus inbeelden, van haar ware f afstant, en van d'oorzaak van deze inbeelding onkundig zijn. Want hoewel wy daar na komen te weten dat zy meer dan zeshondert g middellijnen van het aardrijk van ons afstaat, zo zullen wy ons echter inbeelden, dat zy naby onz is. Want wy beelden ons niet in dat de zon zo naby is, om dat wy van haar ware afstant onzeeker zijn; maar om dat h d'aandoening van onz lighaam de i wezentheit der Zon k insluit, voor zo veel als onz lighaam van de zelfde l aangedaan word.

q Scholium.
r Propositio.
s Error.
t Privatio cognitionis.
u Conscii.
w Actiones.
x Ignari.
y Causæ.
z Determinati.
a Idea.
b Actiones.
c Sedes.
d Mens.
e Imaginatio.
f Distantia.
g Diametri.
h Affectio.
i Essentia.
k Involvere.
l Affici.

ZESENDARTIGSTE m VOORSTELLING.

n D' onëvenmatige en verwarde denkbeelden volgen met de zelfde nootzakelijkheit, als o d' evenmatige, of p klare en onderscheide denkbeelden.

m Propositio.
n Inadæquatæ & confusæ ideæ.
o Adæquatæ.
p Claræ & distinctæ Ideæ.

q BETOGING.

Alle de r denkbeelden (*volgens de vijftiende Voorstelling van 't eerste deel*) zijn in God, en, voor zo veel zy tot God betrokken worden, s waar; (*volgens de tweeëndartigste Voorstelling van dit deel*) en (*volgens de t Toegift van de zevende u Voorstelling in dit deel*) w evenmatig. En dieshalven zijn 'er geen x onëvenmatig, noch y verwart, dan voor zo veel zy tot iemants bezondere ziel betrokken worden;

q Demonstratio.
r Ideæ.
s Veræ.
t Corollarium.
u Propositio.
w Adæquatæ.
x Inadæquatæ.
y Confusæ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

worden: (*bezie hier af de vierëntwintigſte en achtëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) in voegen dat alle de denkbeelden, zo wel d'evenmatigen, als d'onëvenmatigen met de zelfde nootzakelijkheit (*volgens de Toegift van de zeſte Voorſtelling in dit deel*) volgen; *gelijk te betogen ſtond.*

[a] Propoſitio.

ZEVENENDARTIGSTE [z] VOORSTELLING.

[a] *Bezie hier af het tweede Voorbewijs hier voor.*

Het geen, dat aan alle [a] gemeen is, en't welk even in het deel, als in't geheel is, ſtelt niet de [b] wezentheit van enige bezondere zaak.

[b] *Eſſentia.*
[c] *Demonſtratio.*
[d] *Concipere.*
[e] *Eſſentia.*
[f] *Definitio.*
[g] *Hypotheſis.*

[c] BETOGING.

Indien gy dit ontkent, zo [d] bevat, is 't mogelijk, dat dit de [e] wezentheit van enige bezondere zaak ſtelt, te weten de wezentheit van B. Dieshalven kan (*volgens de tweede [f] Bepaling van dit deel*) dit zonder B niet wezen, noch bevat worden. Doch zulks is tegen [g] d'onderſtelling: zo ſtelt dan dit niet de wezentheit van B, noch van enige andere bezondere zaak; *gelijk voorgeſteld wierd.*

[h] Propoſitio.

ACHTENDARTIGSTE [h] VOORSTELLING.

Die dingen, de welken aan alle gemeen, en die even in het deel, als in't geheel zijn, konnen niet, dan [i] evenmatiglijk [k] bevat worden.

[i] *Adæquatè.*
[k] *Concipere.*

[l] BETOGING.

[l] *Demonſtratio.*

Dat A iets zy, 't welk aan alle lighamen gemeen, en dat zo wel in het deel van yder lighaam, als in 't geheel is: ik zeg dat A niet dan [m] evenmatiglijk, [n] bevat kan worden. Want des zelfs [o] denkbeelt (*volgens de [p] Toegift van de zevende [q] Voorſtelling in dit deel*) zal nootzakelijk [r] evenmatig in God zijn, zo wel voor zo veel hy een denkbeelt van 't menſchelijk lighaam, als voor zo veel hy denkbeelden van des zelfs [s] aandoeningen heeft, die (*volgens de zeſtiende, vifëntwintigſte en zevenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) zo wel de natuur van 't menſchelijk lighaam, als die van d'uiterlijke lighamen ten deel [t] influiten; dat is, (*volgens de twaalfde en dartiende Voorſtelling van dit deel*) dit [u] denkbeelt zal nootzakelijk [w] evenmatig in God zijn, voor zo veel hy de menſchelijke [x] ziel [y] ſtelt, of voor zo veel hy denkbeelden heeft, die in de menſchelijke ziel zijn. De ziel dan (*volgens de [z] Toegift van d' elfde Voorſtelling in dit deel*) begrijpt nootzakelijk A [a] evenmatiglijk, en dit zo wel voor zo veel zy zich zelve, als voor zo veel zy haar, of enig

[m] *Adæquatè.*
[n] *Concipi.*
[o] *Idea.*
[p] *Corollarium.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Adæquata.*
[s] *Affectiones.*
[t] *Involvere.*
[u] *Idea.*
[w] *Adæquata.*
[x] *Mens.*
[y] *Conſtituere.*
[z] *Corollar. um.*
[a] *Adæquatè.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

terlijk lighaam begrijpt; en A kan ook op geen andere wijze begrepen worden, *gelijk wy voorstelden.*

[b] TOEGIFT. b *Corollarium.*

Hier uit volgt dat men enige [c] denkbeelden, of [d] kundigheden, die aan alle menschen gemeen zijn, moet toestaan. Want (*volgens het tweede* [e] *Voorbewijs*) alle de lighamen komen in enige dingen overeën, de welken (*volgens de voorgaande Voorstelling*) van alle menschen [f] evenmatiglijk, of klarelijk en [g] onderscheidelijk [h] begrepen moeten worden.

c *Idea.*
d *Notiones.*
e *Lemma.*
f *Adæquatè.*
g *Distinctè.*
h *Percipi.*

NEGENENDARTIGSTE [i] VOORSTELLING. i *Propositio.*

Van het geen, 't welk aan 't menschelijk lighaam, en aan enige andere uitterlijke lighamen, van de welken het menschelijk lighaam [k] *aangedaan word, gemeen en eigen is, 't welk zo wel in 't deel, als in 't geheel van yder dezer lighamen is, zal ook een* [l] *evenmatig denkbeelt in de* [m] *ziel wezen.*

k *Affici.*
l *Idea adæquata.*
m *Mens.*
n *Demonstratio.*

[n] BETOGING.

Dat A het geen zy, 't welk aan 't menschelijk lighaam, en aan enige uitterlijke lighamen [o] gemeen en eigen is, en dat zo wel in 't menschelijk lighaam, als in d' andere uitterlijke lighamen, en eindelijk dat zo wel in 't deel van alle deze lighamen, als in 't geheel is. Van deze A moet nootzakelijk (*volgens de* [p] *Toegift van de zevende* [q] *Voorstelling in dit deel*) een [r] evenmatig denkbeelt in God zijn, zo wel voor zo veel hy het denkbeelt van 't menschelijk lighaam, als voor zo veel hy de denkbeelden der gestelde uitterlijke lighamen heeft. Stel nu dat het menschelijk lighaam van een van deze uitterlijke lighamen door 't geen, dat aan hen beide gemeen is, dat is van A, [s] aangedaan word: het [t] denkbeelt van deze [u] aandoening zal de [w] natuur van A [x] influiten; (*volgens de zestiende Voorstelling van dit deel*) Dieshalven, (*volgens de zelfde* [y] *Toegift van de zevende Voorstelling in dit deel*) het denkbeelt van deze aandoening, voor zo veel het de natuur van A influit, zal [z] evenmatig in God zijn, voor zo veel hy met het denkbeelt van 't menschelijk lighaam [a] aangedaan is; dat is (*volgens de dartiende Voorstelling van dit deel*) voor zo veel hy de natuur van de menschelijke ziel [b] stelt: in voegen dat (*volgens de* [c] *Toegift van d' elfde* [d] *Voorstelling in dit deel*) dit denkbeelt ook in de menschelijke ziel evenmatig is; *gelijk voorgestelt wierd.*

p *Corollarium.*
q *Propositio.*
r *Idea adæquata.*
s *Affici.*
t *Idea.*
u *Affectio.*
w *Natura.*
x *Involvere.*
y *Corollarium.*
z *Adæquata.*
a *Affectus.*
b *Constituere.*
c *Corollarium.*
d *Propositio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

e Corollarium.

e TOEGIFT.

f Mens.

Hier uit volgt dat de f ziel zo veel te bequamer is om veel dinge

g Adæquat.

g evenmatiglijk te begrijpen, naar dat haar lighaam meer dinge met d'andere lighamen gemeen heeft.

h Propoſitio.

VEERTIGSTE h VOORSTELLING.

i Ideæ.

Alle de i *denkbeelden, die in de ziel uit de denkbeelde*

k Adæquatæ.

volgen, de welken in haar k *evenmatig zijn, zijn ook even matig.*

l Demonſtratio.

l BETOGING.

m Mens humana.

De Betoging hier af blijkt klarelijk: Want als wy zeggen dat

n Idea.

de m menſchelijke ziel een n denkbeelt uit de denkbeelden volge

o Adæquatæ.

die in haar o evenmatig zijn, zo zeggen wy (*volgens de* p *Toeg*

p Corollarium.

van d'elfde Voorſtelling in dit deel) niets anders, dan dat in 't goo

q Intellectus.

delijk q verſtant een denkbeelt is, van 't welk God r d' oorzaak is

r Causa.

s Finem.

ondindig,

niet voor zo veel hy ~~s eindig~~, noch voor zo veel hy met de denkbeel

t Affectus.

den van meer bezondere dingen t aangedaan is, maar voor zo ver

u Eſſentia.

hy alleenlijk de u wezentheit van de menſchelijke ziel ſtelt; en dier

w Adæquatâ.

halven moet het w evenmatig wezen.

x Scholium.

x BYVOEGSEL.

y Cauſa.

Hier meê heb ik y d'oorzaak der z Kundigheden, die a gemeen ge

z Notiones.

a Communia.

noemt worden, en die de b grontveſten van onze c redenering zijn

b Fundamenta.

verklaart. Maar daar zijn noch andere oorzaken van enige Kundig

c Ratiocinium.

heden, of gemene ſtellingen, de welken naar deze onze d wijze, o

d Methodus.

middel dienden verklaart te worden: want daar uit zou blijken we

ke kundigheden de beſten, en ook welken naauwelijks van enig ge

e Communia.

bruik zouden wezen; wijders, welken e gemeen, en welken alleen

f Præjudicia.

lijk voor de genen, die geen f vooröordeelen hebben, g klaar e

g Claræ & diſtinctæ.

onderſcheiden, en eindelijk welken qualijk h gegrontveſt zijn. Voor

h Fundatæ.

zou blijken van waar die i Kundigheden, de welken men k tweede

i Notiones.

noemt, en by gevolg de l Kundigheden, die daar op gegrontveſt

k Secundæ.

zijn, hun m oorſprong hebben genomen, en meer andere dingen

l Axiomata.

die ik ſomtijts omtrent dit ſtuk overwogen heb. Maar dewijl ik dez

m Origo.

dingen tot een ander werk heb geſchikt, en ook om geen walging

uit oorzaak van d' al te grote lankheit in deze zaak, te veröorzaken

zo heb ik beſloten dit hier by te laten. Doch om niets van 't gee

't welk men nootzakelijk moet weten, achter te laten, zo zal ik

n Termini.

hier d'oorzaken byvoegen, uit de welken de n bewoordingen, gl

o Supratranſcendentales.

men o overklimmende noemt, hun oorſprong hebben gehad

gelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gelijk [p] *wezend*, [q] *zaak*, [r] *iets*. Deze [s] bewoordingen zijn hier uit geſproten, te weten, dat het menſchelijk lighaam, dewijl het [t] bepaalt is, alleenlijk bequaam is om zeker getal van [u] beelden (en wat beelt is, heb ik in [w] 't Byvoegſel van de zeventiende [x] Voorſtelling in dit deel verklaart) te gelijk [y] onderſcheidelijk te [z] vormen. Indien dit getal groter word, zo beginnen deze beelden verwart te worden: en indien dit getal der beelden, tot de welken het lighaam bequaam is, om hen te gelijk onderſcheidelijk in zich te vormen, de maat verre te buiten gaat, en onze [a] inbeelding overtreft, zo zullen zy alle gantſchelijk onder malkander verwart worden. Dewijl dit dus geſtelt is, zo blijkt (*uit de* [b] *Toegift van de zeventiende Voorſtelling, en uit d' achtiende Voorſtelling van dit deel*) dat de menſchelijke ziel zo veel lighamen te gelijk [c] onderſcheidelijk kan [d] inbeelden, als 'er in haar lighaam [e] beelden te gelijk [f] gevormt konnen worden. Maar als de beelden in 't lighaam gantſchelijk verwart worden, zo zal de ziel ook alle de lighamen verwardelijk, en zonder enige onderſcheiding inbeelden, en als onder een enige [g] toeëigening, te weten van [h] *wezend*, [i] *zaak*, enz. [k] begrijpen. Dit kan ook hier van [l] afgeleid worden, dat de beelden niet altijt even levendig en krachtig zijn, en van andere oorzaken, die hier meê overëenkomen, en de welken ik hier niet behoef te verklaren. Want tot onz ooggemerk, daar wy naar doelen, is genoech dat wy een enige oorzaak aanmerken: dewijl zy alle hier op uitkomen, dat deze [m] bewoordingen [n] denkbeelden, die ten hoogſten verwart zijn, betekenen. Uit diergelijke [o] oorzaken zijn ook die [p] Kundigheden, de welken men [q] algemeene noemt, geſproten; gelijk *menſch*, *paert*, *hont* enz. te weten, om dat in 't menſchelijk lighaam zo veel [r] beelden (tot een voorbeelt) van menſchen te gelijk gevormt worden, dat zy de kracht van in te beelden wel niet gantſchelijk, maar echter zo verre overtreffen, dat de ziel de kleine [s] verſcheidenheden van yder in 't bezonder (te weten van yders verwe, grootheit enz.) en hun [t] bepaalt getal niet kan inbeelden, en alleenlijk dit, daar in zy alle overëenkomen, voor zo veel het lighaam daar af [u] aangedaan word, onderſcheidelijk inbeeld. Want dewijl dit van yder menſch geſchied, zo word het lighaam daar af op het krachtigſte aangedaan; en de ziel drukt dit dan met de naam van menſch uit, en ſchrijft [w] onëindige bezonderen daar aan toe, om dat zy het bepaalt en recht getal der menſchen, gelijk wy gezegt hebben, niet kan inbeelden. Maar hier ſtaat aan te merken, dat deze [x] Kundigheden niet van alle menſchen op een zelfde wijze gemaakt worden, en dat zy by yder verſcheiden zijn, naar reden van de

zaak,

p *Ens.*
q *Res.*
r *Aliquid.*
s *Termini.*
t *Limitatum.*
u *Imagines.*
w *Scholium.*
x *Propoſitio.*
y *Diſtinctè.*
z *Formare.*
a *Imaginatio.*
b *Corollarium.*
c *Diſtinctè.*
d *Imaginari.*
e *Imagines.*
f *Formari.*
g *Attributum.*
h *Ens.*
i *Res.*
k *Comprehendere.*
l *Deduci.*
m *Termini.*
n *Ideæ.*
o *Cauſæ.*
p *Notiones.*
q *Univerſales.*
r *Imagines.*
s *Differentiæ.*
t *Numerus determinatus.*
u *Affectum.*
w *Singulares infinitis.*
x *Notiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zaak, van de welke het lighaam meermaals [y] aangedaan heeft ge-
weest, en die lichtelijker van de ziel ingebeeld, of vastelijker ont-
houden worden. Tot een voorbeelt, de geen, die meermaals met
opmerking de [z] gestalte der menschen aangeschout heeft, zal onder
de naam van de mensch een dier verstaan, dat recht overëinde gaat.
Maar de genen, die gewent zijn iets anders t' aanschouwen, zullen
een ander gemeen beelt van menschen [a] vormen, te weten, dat de
mensch een [b] lachend dier is, een [c] twee voetig dier zonder plu-
men, een [d] redelijk dier; en in dezer voegen zal yder van d' ander
dingen, naar de gestaltheit van zijn lighaam, [e] algemene beelden
dingen vormen. 't Is dieshalven geen wonder dat onder de [f] Wijs-
begerigen, die alleenlijk door de beelden der dingen de naturelijke
dingen hebben willen verklaren, zo veel [g] twistens en verschillen
gerezen.

[y] *Affectum.*
[z] *Statura.*
[a] *Formare.*
[b] *Animal risibile.*
[c] *Animal bipes.*
[d] *Animal rationale.*
[e] *Imagines universales.*
[f] *Philosophi.*
[g] *Controversia.*

TWEEDE [h] BYVOEGSEL.

Uit alle het voorgaande blijkt klarelijk, dat wy veel dingen be-
grijpen, of [i] algemene kundigheden maken, namelijk.

1. Uit de [k] bezondere dingen, die door de [l] zinnen [m] vermin-
telijk, [n] verwardelijk, en zonder ordening ten opzicht van 't verstand
aan ons vertoont worden; *Bezie de* [o] *Toegift van de negenentwin-*
tigste [p] *Voorstelling in dit deel*) en dieshalven ben ik gewent zodanig
[q] begrijpingen een [r] kennis, uit de zwervende, of losse onderwind
ontstaande, te noemen.

2. Uit de [s] tekenen; tot een [t] voorbeelt, dat wy hier uit alleen
dat wy enige woorden gehoort, of gelezen hebben, aan de ding
gedachtig worden, en enige [u] denkbeelden daar af [w] vormen,
met de genen gelijk zijn, door de welken wy de dingen [x] inbeeld
(*bezie het* [y] *Byvoegsel van d' achtiende* [z] *Voorstelling in dit deel*)
zal voortaan deze beide [a] wijzen, van de dingen t' aanschouwen
[b] kennis van 't eerste geslacht, [c] waan, of [d] inbeelding noemen.

3. Eindelijk, hier uit, dat wy [e] gemene kundigheden, en
matige denkbeelden van [g] d' eigenschappen der dingen hebb
(*Bezie de* [h] *Toegift van d' achtendartigste, en de negenendartig*
[i] *Voorstelling, met der zelfder Byvoegsel, en de veertigste Voorstel*
in dit deel.) En dit zal ik [k] reden, of redenering, en kennis van
tweede geslacht noemen.

Behalven deze twee [l] geslachten van [m] kennis word' er, gebr
in 't volgende zal tonen, noch een ander darde gestelt, 't welk
[n] zienige kennis zullen noemen. En dit geslacht van kennis
voort van [o] die evenmatig denkbeelt der [p] vormelijke wezen

[h] *Scholium.*
[i] *Notiones universales.*
[k] *Singularia.*
[l] *Sensus.*
[m] *Mutilatè.*
[n] *Confusè.*
[o] *Corollarium.*
[p] *Propositio.*
[q] *Perceptiones.*
[r] *Cognitio.*
[s] *Signa.*
[t] *Exemplum.*
[u] *Ideæ.*
[w] *Formare.*
[x] *Imaginari.*
[y] *Scholium.*
[z] *Propositio.*
[a] *Modi.*
[b] *Cognitio primi generis.*
[c] *Opinio.*
[d] *Imaginatio.*
[e] *Notiones universales.*
[f] *Ideæ adæquatæ.*
[g] *Proprietates.*
[h] *Corollarium.*
[i] *Propositio.*
[k] *Ratio.*
[l] *Genera.*
[m] *Cognitio.*
[n] *Scientia intuitiva.*
[o] *Idea adæquata.*
[p] *Essentia formalis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van enigen van Gods [q] toeëigeningen tot [r] d'evenmatige kennis van de vormelijke wezentheit der dingen. Ik zal dit alles met het voorbeelt van een enige zaak verklaren. Men ſtelt drie getallen, om een vierde te vinden, dat tot het darde is, gelijk ~~het eerſte tot~~ het tweede ~~tot~~ ~~het~~ ~~derde~~. De kooplieden twijffelen niet hier aan, dat men het tweede met het darde [s] vermenigvuldigen moet, en [t] 't uitbrengſel van deze twee door 't eerſte [u] delen. Ik zeg dat zy hier aan niet twijffelen, om dat zy het geen, dat zy van hun meeſter, zonder enige [w] betoging, hebben geleert, noch niet vergeten hebben; of om dat zy dit meermaals in [x] zeer enkelde getallen hebben bevonden, of uit kracht der betoging van de negentiende [y] Voorſtelling in Euklides zevende boek; namelijk uit de gemene [z] eigenſchap der [a] evenredige getallen. Doch in zeer enkelde getallen is dit niet nodig: tot een voorbeelt; indien men de getallen 1. 2. 3. ſtelt, zo ziet yder wel dat het vierde [b] evenredig getal 6. is; en dit zo veel te klarelijker, om dat wy alleenlijk op de bezondere reden der twee eerſte getallen, en niet op d' algemene eigenſchap der evenredige getallen behoeven te denken.

q *Attributa.*
r *Cognitio adæquata.*
s *Multiplicare.*
t *Produktum.*
u *Dividere.*
w *Demonſtratio.*
x *Numeri ſimpliciſſimi.*
y *Propoſitio.*
z *Proprietas.*
a *Numeri proportionales.*
b *Numerus proportionalis.*

EENENVEERTIGSTE [d] VOORSTELLING.

De [c] kennis van 't eerſte geſlacht is d' enige [f] oorzaak van [g] valsheit: maar die van het tweede en darde is nootzakelijk [h] waar.

d *Propoſitio.*
e *Cognitio prædicati generis.*
f *Cauſa.*
g *Falſitas.*
h *Vera.*

[i] BETOGING.

In 't voorgaande [k] Byvoegſel hebben wy gezegt, dat alle die [l] denkbeelden, die [m] onëvenmatig en verwart zijn, tot de [n] kennis van 't eerſte geſlacht behoren. En dieshalven is (*volgens de vijfendartigſte Voorſtelling van dit deel*) deze kennis d' enige oorzaak van valsheit. Wijders hebben wy gezegt, dat die denkbeelden, de welken [o] evenmatig zijn, tot de kennis van het tweede en darde geſlacht behoren: en dieshalven (*volgens de vierëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) is deze kennis nootzakelijk waar; *gelijk te betogen ſtond.*

i *Demonſtratio.*
k *Scholium.*
l *Ideæ.*
m *Inadæquata & confuſæ.*
n *Cognitio.*
o *Adæquatæ.*

TWEEENVEERTIGSTE [p] VOORSTELLING.

De kennis van het tweede en darde, en niet die van het eerſte, geſlacht leert ons het [q] ware van [r] 't valſche [s] t' onderſcheiden.

p *Propoſitio.*
q *Verum.*
r *Falſum.*
s *Diſtinguere.*

[t] BETOGING.

Deze [u] Voorſtelling blijkt door zich. Want de geen, die het ware

t *Demonſtratio.*
u *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

w Distinguere. x Idea adæquata. y Scholium. z Genus.

van 't valſche kan w onderſcheiden, moet een x evenmatig denkbeelt van 't ware en valſche hebben; dat is (*volgens het tweede* y *Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in dit deel*) het ware en valſche door het tweede, of darde z geſlacht van kennis kennen.

a Propoſitio.

DRIEENVEERTIGSTE a VOORSTELLING.

b Idea Vera.

De geen, die een b *waar denkbeelt heeft, weet te gelijk dat hy een waar denkbeelt heeft, en kan aan de waarheit van de zaak niet twijffelen.*

c Demonſtratio.

c BETOGING.

d Idea Vera. e Adæquata. f Mens humana. g Corollarium.

Dit is in ons een d waar denkbeelt, 't welk e evenmatig in God is, voor zo veel hy door de f menſchelijke ziel verklaart, of uitgedrukt kan worden; *volgens de* g *Toegift van d' elfde Voorſtelling in dit deel*. Laat ons dan ſtellen dat in God, voor zo veel hy door de menſchelijke ziel verklaart, of uitgedrukt kan worden, het evenmatig denkbeelt A is. Van dit denkbeelt moet ook nootzakelijk in God een denkbeelt zijn, 't welk op de zelfde wijze, als het denkbeelt A, (*volgens* h *Propoſitio.* i *Demonſtratio.* k *Univerſalis.* l *Referri.* m *Supponere.* *de twintigſte* h *Voorſtelling van dit deel, welker* i *Betoging* k *algemeen is, en tot alle denkbeelden toegepaſt kan worden*) tot God l betrokken word: maar men m onderſtelt dat het denkbeelt A tot God betrokken word, voor zo veel hy door de menſchelijke ziel verklaart, of uitgedrukt kan worden: dieshalven moet ook het denkbeelt van 't denkbeelt A op de zelfde wijze tot God betrokken worden; dat is (*volgens de zelfde Toegift van d' elfde Voorſtelling in dit deel*)

n Idea adæquata. o Mens.

n evenmatig denkbeelt van 't denkbeelt A zal in de o ziel zelve die 't evenmatig denkbeelt A heeft: in voegen dat de geen, die evenmatig denkbeelt heeft, of (*volgens de vierendartigſte Voorſtelling van dit deel*) die een zaak warelijk kent, te gelijk een evenmatig denkbeelt van zijn kennis, of een ware kennis moet hebben; dat gelijk door zich blijkt, moet te gelijk zeker daar af wezen: gelijk

p Demonſtrandum. q Scholium.

p *betogen ſtond.*

q BYVOEGSEL.

r Propoſitio. s Idea Ideæ. t Certitudo. u Involvere. w Idea.

In 't Byvoegſel van d' eenëntwintigſte r Voorſtelling in dit deel heb ik verklaart wat het s denkbeelt van een denkbeelt is. Maar ſtaat aan te merken dat de voorgaande Voorſtelling uit zich klaarblijkelijk genoech is. Want yder, die een waar denkbeelt heeft, weet wel dat een waar denkbeelt de hoogſte t zekerheit u inſluit, dewijl een waar denkbeelt te hebben, niets anders betekent, dan een zaak volmaaktelijk te kennen. En zeker, niemant kan van deze twijffelen, 't en zy hy acht dat een w denkbeelt gelijk een ſtom

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in een Schildery is, en niet een [y] wijze van denken, te weten het [z] verſtaan zelf. En zeg my, ik bid u, wie kan weten dat hy enige zaak verſtaat, 't en zy hy te voren de zaak verſtaat: dat is, wie kan weten dat hy van een zaak zeker is, zo hy niet te voren van de zaak zeker is? Wijders, wat kan 'er klaarder en zekerder, dan een [a] waar denkbeelt wezen, om tot een [b] richtſnoer der waarheit te verſtrekken? Warelijk, gelijk het licht zich zelf, en de duiſterniſſen openbaart, zo openbaart de waarheit ook zich zelve, en de valsheit. Voorts, ik acht dat ik hier meê op deze volgende [c] geſchillen geänt-woord heb; te weten: Indien een waar denkbeelt, niet voor zo veel 't een [d] wijze van denken, maar voor zo veel het gezegt word met de [e] gedachte zaak overëen te komen, van een valſch denkbeelt [f] onderſcheiden word, zo heeft een waar denkbeelt niet meer [g] zakelijkheit, of [h] volmaaktheit, dan een [i] valſch denkbeelt, dewijl zy alleenlijk door [k] d' uitterlijke, en niet door [l] d' innerlijke afnoeming onderſcheiden worden: en by gevolg heeft ook een menſch, of menſchelijke ziel, die [m] ware denkbeelden heeft, geen meer zakelijkheit, noch volmaaktheit, dan de geen, die alleenlijk valſche denkbeelden heeft. Ten anderen, waar uit het ſpruit dat de menſchen valſche denkbeelden hebben. Eindelijk, waar uit iemant zekerlijk kan weten dat hy denkbeelden heeft, die met hun [n] voorwerpen, of [o] gedachte zaken overëenkomen. Ik acht, zeg ik, dat ik alreê op deze [p] geſchillen geantwoord heb. Want wat het [q] onderſcheit tuſſchen een waar en valſch denkbeelt aangaat, het blijkt (*volgens de vijfendartigſte* [r] *Voorſtelling van dit deel*) dat het eerſte zich tot het tweede heeft, gelijk het [s] wezend tot het [t] niet wezend. Voorts, van de negentiende tot aan de vijfendartigſte Voorſtelling, met der zelfder [u] Byvoegſel heb ik zeer klarelijk [w] d' oorzaken der valsheit getoont; uit het welk ook blijkt wat [x] onderſcheit dat 'er is tuſſchen een menſch, die [y] ware denkbeelden heeft, en de geen, die geen anderen, dan valſche denkbeelden heeft. Eindelijk, wat het leſte aangaat, te weten waar uit de menſch kan weten dat hy een [z] denkbeelt heeft, 't welk met zijn [a] voorwerp, of met de [b] gedachte zaak overëenkoomt; ik heb genoech, en meer dan genoech getoont dat dit hier uit alleen voortkoomt, dat hy een denkbeelt heeft, 't welk met zijn voorwerp, of met zijn gedachte zaak overëenkoomt, of om dat de waarheit de [c] regel en 't richtſnoer van zich zelve is. Voeg hier by, dat onze ziel, voor zo veel zy de dingen warelijk begrijpt, een deel van Gods [d] onëindig verſtant is; *volgens de* [e] *Toegift van d' elfde Voorſtelling in dit deel*: in voegen dat het even

[y] *Modus cogitandi.*
[z] *Intelligere.*
[a] *Idea vera.*
[b] *Norma.*
[c] *Quæſtiones.*
[d] *Modus cogitandi.*
[e] *Ideatum.*
[f] *Diſtingui.*
[g] *Realitas.*
[h] *Perfectio.*
[i] *Idea falſa.*
[k] *Externa.*
[l] *Interna denominatio.*
[m] *Ideæ veræ.*
[n] *Objecta.*
[o] *Ideata.*
[p] *Quæſtiones.*
[q] *Differentia.*
[r] *Propoſitio.*
[s] *Ens.*
[t] *Non ens.*
[u] *Scholium.*
[w] *Cauſæ.*
[x] *Differentia.*
[y] *Ideæ veræ.*
[z] *Idea.*
[a] *Objectum.*
[b] *Ideatum.*
[c] *Norma.*
[d] *Intellectus infinitus.*
[e] *Corollarium.*

nootzakelijk is dat de klare en onderſcheide denkbeelden van de ziel, als Gods denkbeelden, waar zijn.

VIERENVEERTIGSTE [f]VOORSTELLING.

Tot de natuur van de [g]reden behoort, de dingen niet als [h]gebeurelijk, maar als [i]nootzakelijk t' aanſchouwen.

[k]BETOGING.

Tot de natuur van de reden behoort, de dingen warelijk te begrijpen; (*volgens d' eenënveertigſte Voorſtelling in dit deel*) namelijk (*volgens de zeſte [l]Kundigheit van 't eerſte deel*) gelijk zy in zich zijn: dat is (*volgens de negenentwintigſte [m]Voorſtelling van 't eerſte deel*) niet als [n]gebeurelijk, maar als [o]nootzakelijk; *gelijk te betogen ſtond.*

EERSTE [p]TOEGIFT.

Hier uit volgt dat van [q]d' inbeelding alleen [r]afhangt, dat wy de dingen, zo wel ten opzicht van de voorgaande, als van de toekomende tijt, als [s]gebeurelijk aanſchouwen.

[t]BYVOEGSEL.

Doch op welke wijze dit geſchied, zal ik met weinig woorden verklaren. Wy hebben hier voor (*in de zeventiende [u]Voorſtelling van dit deel, en in der zelfder [w]Toegift*) getoont dat de [x]ziel de dingen, ſchoon zy niet [y]wezentlijk zijn, echter, als voor zich tegenwoordig, [z]inbeeld, 't en zy 'er [a]oorzaken voorkomen, die hun tegenwoordige [b]wezentlijkheit [c]uitſluiten. Wijders, wy hebben (*in d' achtiende [d]Voorſtelling van dit deel*) getoont dat, indien het menſchelijk lighaam eens van twee uitterlijke lighamen te gelijk [e]aangedaan heeft geweeſt, de [f]ziel namaals, als zy zich een van deze beiden inbeeld, terſtont ook aan 't ander zal gedenken: dat is, zy zal hen beide als aan zich tegenwoordig aanſchouwen, 't en zy 'er oorzaken voorkomen, die hun tegenwoordige [g]wezentlijkheit uitſluiten. Voorts, niemant twijffelt hier aan, dat wy ook de tijt konnen inbeelden, te weten hier uit, dat wy ons inbeelden dat, als wy de bewegingen der lighamen vergelijken, enige lighamen tragelijker dan anderen, of inellijker, of even gezwindelijk bewogen worden. Laat ons dan ſtellen dat een jongen giſteren voor d' eerſte maal in de morgenſtont Pieter, op de middag Jan, en in d' avontſtont Symon, en heden in de morgenſtont weêr Pieter heeft gezien: uit d' achtiende [h]Voorſtelling van dit deel blijkt dat de jongen, zo haaſt hy de morgenſtont ziet, zich ook terſtont zal inbeelden, dat de zon de zelfde keer zal doen, die zy in de voorgaande dag gedaan heeft,

f *Propoſitio.*
g *Ratio.*
h *Contingentes.*
i *Neceſſaria.*
k *Demonſtratio.*
l *Axioma.*
m *Propoſitio.*
n *Contingentes.*
o *Neceſſaria.*
p *Corollarium.*
q *Imaginatio.*
r *Dependere.*
s *Contingentes.*
t *Scholium.*
u *Propoſitio.*
w *Corollarium.*
x *Mens.*
y *Exiſtere.*
z *Imaginari.*
a *Cauſæ.*
b *Exiſtentia.*
c *Secludere.*
d *Propoſitio.*
e *Affectum.*
f *Mens.*
g *Exiſtentia.*
h *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

heeft, dat is de gehele dag, en te gelijk met de dageraat Pieter, met de middag Jan, en in d' avontſtont Symon; dat is dat hy de wezentlijkheit van Jan en Symon by de toekomende tijt zal voegen. In tegendeel, indien hy in d' avontſtont Symon ziet, zo zal hy Jan en Pieter aan de voorgaande tijt voegen, namelijk met hen te gelijk met de voorgaande tijt in te beelden, en dit zo veel te vaſter, als hy hen meermaals in deze ordening gezien heeft. Doch indien het gebeurt is dat hy in een andere avontſtont, in plaats van Symon, Jakob gezien heeft, zo zal hy in de volgende morgenſtont dan Symon, en dan Jakob aan de volgende avontſtont voegen. Ik zeg dan d' een, en dan d' ander, en niet beide te gelijk: want men [i] onderſtelt dat de jongen in d' avontſtont t' elkens een van beide, en niet hen beide te gelijk, gezien heeft. [k] D' inbeelding van deze jongen dan zal als [l] vlot en wankelbaar zijn, en zich met d' aanſtaande avontſtont nu deze, dan die [m] inbeelden; dat is, hy zal geen van beide als zekerlijk, maar beide als gebeurelijk met d' avontſtont te zullen komen aanſchouwen. En deze [n] vlotheit van inbeelding zal de zelfde wezen, zo d' inbeelding op de dingen valt, die wy op de zelfde wijze, met [o] betrekking tot de verlede, of tegenwoordige tijt, aanſchouwen: en by gevolg zullen wy ons de dingen op deze wijze als [p] gebeurelijk, zo wel ten opzicht van de tegenwoordige, als van de verlede, en ook van d' aanſtaande tijt inbeelden.

i *Supponere.*
k *Imaginatio.*
l *Fluctuabilis.*
m *Imaginare.*
n *Fluctuatio.*
o *Relatio.*
p *Contingenter.*

TWEEDE [q] TOEGIFT.

q *Corollarium.*

Tot de natuur der reden behoort, de dingen onder zekere [r] gedaante van [s] eeuwigheit te [t] begrijpen.

r *Species.*
s *Æternitas.*
t *Percipere.*

[u] BETOGING.

u *Demonſtratio.*

Tot de natuur der [w] reden (*volgens de voorgaande* [x] *Voorſtelling*) behoort, de dingen als [y] nootzakelijk, en niet als [z] gebeurelijk t' aanſchouwen. Wijders, deze nootzakelijkheit der dingen, die wy door de reden [a] begrijpen, moet (*volgens d' eenëenveertigſte Voorſtelling in dit deel*) waar zijn, dat is (*volgens de zeſte* [b] *Kundigheit van 't eerſte deel*) moet van ons, gelijk zy is, bevat worden. Maar deze [c] nootzakelijkheit der dingen (*volgens de zeſtiende Voorſtelling van 't eerſte deel*) is niets anders, dan d' eeuwige nootzakelijkheit van Gods natuur: dieshalven, tot de natuur der reden behoort, de dingen onder deze [d] gedaante van [e] eeuwigheit t' aanſchouwen. Voeg hier by, dat de [f] grontveſten van de reden [g] Kundigheden zijn, (*volgens d' achtëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) die de dingen verklaren, de welken aan allen gemeen zijn, en die (*volgens de zeven-*

w *Ratio.*
x *Propoſitio.*
y *Neceſſarius.*
z *Contingentes.*
a *Percipere.*
b *Axioma.*
c *Neceſſitas.*
d *Species.*
e *Æternitas.*
f *Fundamenta.*
g *Axiomata.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

h Essentia. *zevenëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) de h wezentheit van geen bezondere zaak ſtellen, en de welken dieshalven zonder enige opzicht van tijt, maar onder zekere gedaante van eeuwigheit, bevat moeten worden.

i Propositio.

VYFENVEERTIGSTE i VOORSTELLING.

k Idea.

l Actu existens.

m Essentia.

Yder k denkbeelt van yder bezonder lighaam, of van yder bezondere zaak, die l dadelijk wezentlijk is, ſluit nootzakelijk Gods eeuwige en onëindige m wezentheit in.

n Demonstratio.

n BETOGING.

o Idea.
p Res singularis.
q Actu existens.
r Involvere.
s Corollarium.
t Essentia.
u Existentia.
w Propositio.
x Concipi.
y Causa.
z Attributum.
a Modi.
b Ideæ.
c Axioma.
d Conceptus.
e Attributum.
f Definitio.
g Essentia.
h Involvere.

Het o denkbeelt van een p bezondere zaak, die q dadelijk wezentlijk is, r ſluit (*volgens de s Toegift van d' achtſte Voorſtelling in dit deel*) nootzakelijk zo wel de t wezentheit, als de u wezentlijkheit van de zelfde zaak in. Maar de bezondere zaken (*volgens de vyfde de w Voorſtelling van't eerſte deel*) konnen niet zonder God x bevat worden. Maar in tegendeel, dewijl zy (*volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*) God tot y oorzaak hebben, voor zo veel hy onder een z toeëigening, van de welke de zaken a wijzen zijn, aangemerkt word, zo moeten nootzakelijk der zelfder b denkbeelden (*volgens de vierde c Kundigheit van't eerſte deel*) de d bevatting van hun e toeëigening, dat is (*volgens de zeſte f Bepaling van't eerſte deel*) Gods eeuwige en onëindige g wezentheit h inſluiten; *gelyk te bewyzen ſtond.*

i Scholium.

i BYVOEGSEL.

k Existentia.
l Duratio.
m Species.
n Quantitas.
o Concipi.
p Tribuere.
q Necessitas.
r Modi.
s Propositio.
t Existentia.
u Determinari.
w In existendo.
x Corollarium.

By k wezentlijkheit verſta ik hier niet de l during, dat is de wezentlijkheit, voor zo veel zy als van de dingen afgetrokken, en als zekere m gedaante van n hoegrootheit o bevat word. Want ik ſpreek hier van de natuur der wezentlijkheit zelve, die aan de bezondere dingen p toegeëigent word, om dat uit d'eeuwige q nootzakelijkheit van Gods natuur onëindige dingen op onëindige r wijzen volgen (*bezie de zeſtiende s Voorſtelling van't eerſte deel*) Ik ſpreek, zeg ik, van de t wezentlijkheit zelve der bezondere dingen, voor zo veel ze in God zijn. Want hoewel yder bezondere zaak van een andere bezondere zaak u bepaalt word tot op zekere wijze wezentlijk te zijn, zo volgt echter de kracht, door de welke yder zaak volhard w in wezentlijk te zijn, alleenlijk uit d'eeuwige nootzakelijkheit van Gods natuur. *bezie hier af de x Toegift van de vierentwintigſte Voorſtelling in't eerſte deel.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZESENVEERTIGSTE [y] VOORSTELLING.

De [z] kennis van Gods eeuwige en onëindige [a] wezentheit, die van yder [b] denkbeelt [c] ingesloten word, is [d] evenmatig en volmaakt.

[e] BETOGING.

De betoging van de voorgaande [f] Voorstelling is [g] algemeen; en 't zy een zaak als een deel, of als een geheel aangemerkt word, haar [h] denkbeelt, het zy van 't geheel, of van 't deel, zal (*volgens de voorgaande Voorstelling*) Gods [i] eeuwige en onëindige wezentheit [k] influiten. Dieshalven, het geen, dat de kennis van Gods eeuwige en onëindige wezentheit geeft, is aan alle dingen gemeen, en zo wel in 't deel, als in 't geheel; in voegen dat (*volgens d' achtëndartigste Voorstelling van dit deel*) deze [l] kennis [m] evenmatig moet wezen; *'t welk te betogen stond.*

y *Propositio.*
z *Cognitio.*
a *Essentia.*
b *Idea.*
c *Involvere.*
d *Adæquata, & perfecta.*
e *Demonstratio.*
f *Propositio.*
g *Universalis.*
h *Idea.*
i *Essentia æterna & infinita.*
k *Involvere.*
l *Cognitio.*
m *Adæquata.*

ZEVENENVEERTIGSTE [n] VOORSTELLING.

De [o] menschelijke ziel heeft een [p] evenmatige kennis van Gods eeuwige en onëindige [q] wezentheit.

[r] BETOGING.

De menschelijke [s] ziel heeft (*volgens de tweeëntwintigste Voorstelling van dit deel*) [t] denkbeelden, uit de welken (*volgens de drieëntwintigste Voorstelling van dit deel*) zy zich zelve, en haar lighaam, (*volgens de negentiende* [u] *Voorstelling van dit deel*) en (*volgens de* [w] *Toegift van de zestiende Voorstelling, en volgens de zeventiende Voorstelling in dit deel*) [x] d' uitterlijke lighamen, als [y] dadelijk wezentlijk zijnde, [z] begrijpt: en dieshalven heeft zy (*volgens de vijf en zevenëenveertigste Voorstelling van dit deel*) een [a] evenmatige kennis van Gods eeuwige en onëindige [b] wezentheit; *gelijk te betogen stond.*

n *Propositio.*
o *Mens humana.*
p *Cognitio adæquata.*
q *Essentia.*
r *Demonstratio.*
s *Mens.*
t *Idea.*
u *Propositio.*
w *Corollarium.*
x *Corpora externa.*
y *Alia existentes.*
z *Percipere.*
a *Cognitio adæquata.*
b *Essentia.*

[c] BYVOEGSEL.

Wy zien hier uit dat Gods [d] onëindige wezentheit, en zijn [e] eeuwigheit aan alle menschen bekent is. En dewijl alles in God is, en door hem bevat word, zo volgt dat wy uit deze [f] kennis veel dingen konnen [g] afleiden, die wy [h] evenmatiglijk moeten kennen, en dieshalven dit darde [i] geslacht van kennis [k] vormen, daar af wy (*in het tweede* [l] *Byvoegsel van de veertigste* [m] *Voorstelling in dit deel*) gesproken hebben; en van welks [n] voortreffelijkheit en nuttigheit wy in 't vijfde

c *Scholium.*
d *Essentia infinita.*
e *Æternitas.*
f *Cognitio.*
g *Deducere.*
h *Adæquatè.*
i *Genus.*
k *Formare.*
l *Scholium.*
m *Propositio.*
n *Præstantia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't vijfde deel zullen ſpreken. Voorts, dat de menſchen geen zo klare
o Nationes kennis van God, als van de o gemene Kundigheden hebben; dit
p Imaginari. ſpruit hier uit, dat zy God niet, gelijk de lighamen, konnen p inbeel-
q Imagines. den, en dat zy de naam God aan de q beelden van de dingen, die zy
gemenelijk zien, gevoegt hebben: 't welk de menſchen naauwelijks
r Affici. konnen mijden, om dat zy geduriglijk van d' uitterlijke dingen r aan-
s Errores. gedaan worden. En zeker, de meeſte s dolingen beſtaan hier in al-
leen, dat wy de namen niet wel aan de dingen toepaſſen. Want als
t Lineæ. iemant zegt dat de t lijnen, die uit het u middelpunt van een w kring
u Centrum. naar des zelfs x omtrek getrokken worden, y ongelijk en niet even
w Circulus. lang zijn, zo verſtaat hy, ten minſten dan, by kring iets anders, dan
x Circumferen-tiæ. de z Wiskundigen. Desgelijks, als de menſchen in hun rekening
y Inæquales. miſſen, zo hebben zy andere a getallen in hun geeſt, en anderen op
z Mathematici. 't papier. Dieshalven, indien men op hun gedachten ziet, zo dolen
a Numeri. zy warelijk niet. Zy ſchijnen echter te dolen, om dat wy menen dat
zy de getallen, die op 't papier ſtaan, in hun b geeſt hebben: want
b Mens. indien dit dus niet was, wy zouden niet geloven dat zy doolden; ge-
lijk ik niet geloofde dat iemant doolde, toen ik hem (hoewel zijn
woorden ongerijmt waren) hoorde roepen, dat zijn plaats in zijns
buurmans hoen was gevlogen; te weten om dat ik zijn mening zeer
c Controverſiæ. wel verſtond. En hier uit rijzen veel c geſchillen, te weten om dat de
menſchen hun mening niet wel en recht uitdrukken, of om dat zy
de mening van anderen qualijk uitleggen. Want warelijk, terwijl zy
malkander op 't heftigſte tegenſpreken, hebben zy of de zelfde ge-
dachten, of zy denken op verſcheide dingen; in voegen dat zy mal-
kanders gedachten t' onrecht van dolingen en ongerijmtheden be-
ſchuldigen.

d ACHTENVEERTIGSTE VOORSTELLING.

d Propoſitio.

c Mens. o Abſoluta vel libera voluntas. p Cauſa.

De c ziel heeft geen o volſtrekte, of vrije wil, maar zy
word tot dit, of dat te willen van een andere p oorzaak bepaald,
die ook van een andere bepaalt is, en deze weêr van een ande-
re; en dus tot aan't oneindig.

q BETOGING.

q Demonſtratio.

r Propoſitio. s Certus & determinatus modus cogitandi. t Corollarium. u Cauſa libera. w Actiones. x Facultas abſoluta.

De ziel is (*volgens d' elfde r Voorſtelling in dit deel*) s zekere en
bepaalde wijze van denken. En dieshalven (*volgens de tweede t Toe-*
gift van de zeventiende Voorſtelling in't eerſte deel) kan zy geen
u vrije oorzaak van haar w doeningen wezen: of, zy kan geen x volſ-
ſtrekte macht van te willen, en niet te willen hebben. Maar zy moet
(ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

(*volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*) tot dit, of dat te willen van een oorzaak [y] bepaalt worden, die ook van een andere bepaalt is, en deze weêr van een andere, en zo voort: *gelijk voorgeſtelt wierd.*

[y] *Determinari.*

[z] BYVOEGSEL. [z] *Scholium.*

Op deze zelfde wijze kan ook [a] betoogt worden dat de [b] ziel geen [c] volſtrekte macht heeft om te verſtaan, te begeren, te beminnen, enz. Hier uit volgt dat deze en diergelijke vermogens of gantſchelijk verdicht, of niets anders zijn, dan [d] overnatuurkundige, of algemene wezenden, die wy gewent zijn uit de [e] bezonderen te [f] vormen: in voegen dat het [g] verſtant en de [h] wil zich tot dit en dat [i] denkbeelt, of tot deze en die [k] willing, op de zelfde wijze hebben, als de [l] ſtenigheit zich tot deze en die ſteen; of gelijk menſch zich tot Pieter en Jan heeft. Voorts, wy hebben [m] d' oorzaken, om de welken de menſchen zich vry achten te zijn, in [n] 't Aanhangſel van 't eerſte deel verklaart. Doch eer wy wijder voortgaan, ſtaat hier aan te merken, dat ik by [o] wil het [p] vermogen van te [q] beveſtigen, en van [r] t' ontkennen, en niet de [s] begeerte verſta. Ik zeg dat ik 'er het vermogen by verſta, door 't welk de ziel beveſtigt, of ontkent wat waar, of wat valſch is, en niet de begeerte, door de welke de ziel iets tracht te hebben, of te vlieden. En dewijl wy [t] betoogt hebben dat deze vermogens [u] algemene Kundigheden zijn, die van de [w] bezonderen, uit de welken wy de zelfden [x] vormen, niet [y] onderſcheiden worden, zo ſtaat ons nu t' onderzoeken, of de [z] willingen zelven iets anders zijn, dan de [a] denkbeelden der dingen zelven: ik zeg dat men t' onderzoeken heeft, of in de [b] ziel een andere [c] beveſtiging en [d] ontkenning is, als de gene, die in 't denkbeelt, voor zo veel 't een denkbeelt is, [e] ingeſloten is. Bezie hier af de volgende [f] Voorſtelling, doch eerſt en te voren de darde [g] bepaling van dit deel; op dat onze [h] denking op geen ſchilderijen zou vallen: want by [a] denkbeelden verſta ik geen [k] beelden, gelijk zy in de gront van 't oog, of, indien 't u dus aanſtaat, in de harſſenen gevormt worden; maar de [l] bevattingen van de denking, of het [m] voorwerpelijk wezen van een zaak, voor zo veel 't alleenlijk in denking beſtaat.

[a] *Demonſtrari.* [b] *Mens.* [c] *Facultas abſoluta.* [d] *Metaphyſicæ ſive univerſales Entia.* [e] *Singularia.* [f] *Formare.* [g] *Intellectus.* [h] *Voluntas.* [i] *Idea.* [k] *Volitio.* [l] *Lapiditas.* [m] *Cauſa.* [n] *Appendix.* [o] *Voluntas.* [p] *Facultas.* [q] *Affirmare.* [r] *Negare.* [s] *Cupiditas.* [t] *Demonſtratæ.* [u] *Notiones univerſales.* [w] *Singulares.* [x] *Formare.* [y] *Diſtinguere.* [z] *Volitiones.* [a] *Ideæ.* [b] *Mens.* [c] *Affirmatio.* [d] *Negatio.* [e] *Involvere.* [f] *Propoſitio.* [g] *Definitio.* [h] *Cogitatio.* [i] *Idea.* [k] *Imagines.* [l] *Conceptus.* [m] *Eſſe objectivum.*

NEGENENVEERTIGSTE [n] VOORSTELLING. [n] *Propoſitio.*

In de [o] ziel is geen andere [p] willing, of [q] beveſtiging en [r] ontkenning, dan de gene, die in [s] 't denkbeelt, voor zo veel 't een denkbeelt is, [t] ingeſloten is.

[o] *Mens.* [p] *Volitio.* [q] *Affirmatio.* [r] *Negatio.* [s] *Idea.* [t] *Involvere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

u Demonſtratio.

u BETOGING.

w Mens.
x Propoſitio.
y Facultas abſoluta volendi & nolendi.
z Volitiones.
a Affirmatio.
b Negatio.
c Concipere.
d Modus cogitandi.
e Anguli.
f Triangulus.
g Anguli recti.
h Æquales.
i Conceptus.
k Idea.

In de w ziel is (*volgens de voorgaande* x *Voorſtelling*) geen y volſtrekt vermogen van te willen, of niet te willen, maar alleenlijk bezondere z willingen, namelijk deze en die a beveſtiging, en deze en die b ontkenning. Laat ons dan enige bezondere willing c bevatten, tot een voorbeelt, een d wijze van denken, door de welke de ziel beveſtigt dat de drie e hoeken van een f driehoek met twee g rechte hoeken h gelijk zijn. Deze beveſtiging ſluit de i bevatting, of het denkbeelt van de driehoek in, dat is, kan zonder het k denkbeelt van de driehoek niet bevat worden. Want dit, dat men zegt dat A de bevatting van B inſluit, is even het zelfde, als dat A zonder B niet bevat kan worden. Wijders, deze l beveſtiging (*volgens de derde* m *Kundigheit van dit deel*) kan ook niet zonder het denkbeelt van de driehoek wezen. Deze beveſtiging dan kan niet zonder het denkbeelt van de driehoek zijn, noch n bevat worden. Voorts, dit denkbeelt van de driehoek moet nootzakelijk deze zelfde beveſtiging o inſluiten, te weten, dat zijn drie hoeken met twee rechte hoeken gelijk zijn. Van d' andere zijde, dit denkbeelt van de driehoek kan ook zonder deze zelfde beveſtiging niet zijn, noch bevat worden: in voegen dat (*volgens de tweede* p *Bepaling van dit deel*) deze beveſtiging tot de q wezentheit van het r denkbeelt des s driehoeks behoort, en niets buiten het zelfde is. Het geen dan, dat wy van deze t willing gezegt hebben, (dewijl wy de zelfde naar onz welgevallen hebben genomen) moet ook van alle willingen gezegt worden, te weten dat zy buiten het denkbeelt niet zijn; *gelijk wy voorgeſtelt hebben.*

l Affirmatio.
m Axioma.
n Concipere.
o Involvere.
p Definitio.
q Eſſentia.
r Idea.
s Triangulus.
t Volitio.

u TOEGIFT.

De w *wil, en* x *'t verſtant zijn een, en 't zelfde.*

y BETOGING.

u Corollarium.
w Voluntas.
x Intellectus.
y Demonſtratio.
z Volitiones.
a Ideæ.
b Propoſitio.
c Scholium.

De wil en 't verſtant zijn niets buiten de bezondere z willingen en a denkbeelden: (*volgens d' achtenveertigſte* b *Voorſtelling van dit deel, en der zelfder* c *Byvoegſel.* Maar de bezondere willingen en denkbeelden (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zijn een en 't zelfde: dieshalven, de d wil, en e 't verſtant zijn een en 't zelfde; *gelijk te betogen ſtond.*

d Voluntas.
e Intellectus.

f BYVOEGSEL.

f Scholium.

Hier meê hebben wy 't geen, dat gemenelijk voor d' oorzaak van de doling geſtelt word, wechgenomen; en hier voren hebben wy getoont dat de valsheit in de g derving alleen, de welke de h verminkte

g Privatio.
h Ideæ mutilatæ & confuſæ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

minkte en verwarde denkbeelden [i] insluiten, beſtaat: in voegen dat het [k] valſch denkbeelt, voor zo veel het valſch is, geen zekerheit insluit. Als wy dan zeggen, dat iemant in iets, dat valſch is, [l] geruſt is, en niet daar aan twijffelt, zo zeggen wy daaröm niet dat hy 'er [m] zeker af is, maar alleenlijk dat hy 'er niet aan twijffelt, of dat hy in iets, 't welk valſch is, geruſt is, om dat 'er geen oorzaken zijn, die te weegbrengen dat zijn [n] inbeelding [o] vlot is, of die hem daar af doen twijffelen. (*bezie hier af het* [p] *Byvoegſel van de vierenveertigſte* [q] *Voorſtelling in dit deel.*) [r] Onderſtel dan dat een menſch by iets, dat valſch is, zo hardnekkiglijk blijft, dat men hem geensins daar aan kan doen twijffelen; men zal echter nooit konnen zeggen dat hy 'er [s] zeker af is. Want wy verſtaan by [t] zekerheit iets [u] ſtellig, (*bezie de drieënveertigſte Voorſtelling in dit deel, en der zelfder Byvoegſel*) en niet de [w] derving van [x] twijffeling: maar by derving van zekerheit verſtaan wy [y] valsheit. Doch tot breder verklaring van de voorgaande [z] Voorſtelling is noch overig enige dingen te vermanen. Wijders is ook overig dat ik op de [a] tegenwerpingen antwoord, die tegen deze onze [b] lering [c] tegengeworpen konnen worden. Eindelijk, om alle [d] zwarigheit wech te nemen, heb ik 't ook de moeite waerdig geächt enige nuttigheden van deze lering aan te wijzen. Ik zeg enigen; want de voornaamſten zullen beter uit het geen, dat wy in 't vijfde Deel zullen zeggen, verſtaan worden.

Ik zal dan van 't eerſte beginnen, en de lezers vermanen dat zy naaukeurig [e] onderſcheit tuſſchen [f] denkbeelt, of [g] bevatting van de [h] ziel, en [i] beelden der dingen, die wy [k] inbeelden, moeten maken. Wijders is nootzakelijk dat zy onderſcheit tuſſchen de denkbeelden en de woorden maken, daar meê wy de dingen aanwijzen. Want dewijl deze drie dingen, namentlijk [l] beelden, [m] woorden en [n] denkbeelden, van veel menſchen of gantſchelijk verwart, of niet naaukeuriglijk genoech, of eindelijk niet voorzichtiglijk genoech onderſcheiden worden, zo zijn zy van de [o] lering van de [p] wil, die echter zeer nootzakelijk dient geweten te worden, zo ten opzicht van [q] d' opmerking, en van de wetenſchappen, als tot het leven wijſelijk te regelen, gantſchelijk onkundig gebleven. Want de genen, die menen dat de [r] denkbeelden in [s] beelden beſtaan, de welken uit de [t] voorkoming der uitterlijke lighamen [u] gevormt worden, maken zich vroed dat die denkbeelden, de welken van dingen zijn, die geen ſpeur in onze harſſenen konnen maken, of daar af wy geen [w] beelt in onz brein konnen vormen, geen [x] denk-

i *Involvere.*
k *Idea falſa.*
l *Acquieſcere.*
m *Certus.*
n *Imaginatio.*
o *Fluktuat.*
p *Scholium.*
q *Propoſitio.*
r *Supponere.*
s *Certus.*
t *Certitudo.*
u *Poſitivum.*
w *Privatio.*
x *Dubitatio.*
y *Falſitas.*
z *Propoſitio.*
a *Objectiones.*
b *Doctrina.*
c *Objicere.*
d *Scrupulus.*
e *Diſtinctio.*
f *Idea.*
g *Conceptus.*
h *Mens.*
i *Imaginer.*
k *Imaginari.*
l *Imagines.*
m *Verba.*
n *Ideæ.*
o *Doctrina.*
p *Voluntas.*
q *Speculatio.*
r *Ideæ.*
s *Imagines.*
t *Occurſus.*
u *Formari.*
w *Imago.*
x *Ideæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

y Figmenta. beelden zijn, maar alleenlijk y verdichtſelen, die wy volgens de keur van onze wil verdichten. Zy aanſchouwen dan de denkbeelden

z Præjudicium. gelijk ſtomme beelden in een ſchildery, en, van dit z vooröordeel ingenomen, zien niet dat het denkbeelt, voor zo veel 't een denk-

a Affirmatio. b Negatio. c Verba. d Idea. e Affirmatio. beelt is, a beveſtiging of b ontkenning inſluit. Wijders, de genen, die de c woorden met het d denkbeelt, of met de e beveſtiging zelve, die in het denkbeelt ingeſloten is, verwarren, wanen dat zy tegen het geen, 't welk zy gevoelen, konnen willen, als zy met de woorden alleen iets tegen 't geen, dat zy gevoelen, beveſti-

f Cogitatio. gen, of ontkennen. Doch de geen, die op de natuur van de f den-

i Involvere. k Præjudicia. king merkt, de welke niets, dat lighamelijk is, i inſluit, zal zich lichtelijk van deze k vooröordeelen konnen ontſlaan. Want hy zal

l Idea. m Modus cogitandi. n Imago. o Verba. p Eſſentia. q Motus. r Conceptus cogitationis. dan klarelijk verſtaan dat het l denkbeelt, vermits 't een m wijze van denken is, niet in n 't beelt van enig ding, noch in de o woorden beſtaat: dewijl de p wezentheit der woorden, en der beelden alleenlijk van de lighamelijke q bewegingen, die geenſins de r bevatting van denking inſluiten, geſtelt word. 't Is genoech dat ik dit weinige hier af vermaant heb: en dieshalven ga ik tot de voorgedachte

s Objectiones. s tegenwerpingen over.

t Voluntas. u Intellectus. *D'eerſte* hier af is, dat zy menen dat klarelijk blijkt, dat de t wil zich wijder uitſtrekt, dan u 't verſtant, en dat hy dieshalven van 't verſtant verſcheiden is. De reden, om de welke zy achten dat de wil zich wijder uitſtrekt, dan 't verſtant, is, om dat zy zeggen,

w Facultas. x Affirmare. y Negare. dat zy bevinden dat zy geen groter w vermogen van toe te ſtemmen, of van te x beveſtigen en y t'ontkennen behoeven, om oneindige andere dingen, die wy niet begrijpen, toe te ſtaan, dan wy alreê hebben; maar wel groter vermogen van te verſtaan. De wil is dan van 't verſtant onderſcheiden, om dat het verſtant eindig, en de wil oneindig is.

z Objicere. a Experientia. b Docere. c Suſpendere. d Percipere. *Ten tweeden* kan men ons z tegenwerpen, dat a d'ervarentheit niets klarelijker ſchijnt te b leren, dan dat wy onz oordeel konnen c ſchorſſen, om de dingen, die wy d begrijpen, niet toe te ſtemmen; 't welk ook hier meê beveſtigt word, dat men niet zegt dat iemant bedrogen word voor zo veel hy iets begrijpt, maar alleenlijk voor zo veel hy toeſtemt, of tegenſtemt. Tot een voorbeelt; de geen, die een gevleugelt paert verdicht, ſtaat daaröm niet toe dat 'er een gevleugelt paert is; dat is, word daaröm niet bedrogen, zo hy niet met enen toeſtemt dat 'er een gevleugelt paert is. D'er-

e Voluntas. f Facultas affirmandi & negandi. g Facultas intelligendi. h Diverſa. varentheit ſchijnt dieshalven niets klarelijker te leren, dan dat de e wil, of de f macht van te beveſtigen, en t' ontkennen vry, en van de g macht van te verſtaan h verſcheiden is.

Ten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Ten darden kan men [i]tegenwerpen, dat d'een [k]beveſtiging niet meer [l]zakelijkheit ſchijnt te [m]bevatten, dan d'ander; dat is, wy ſchijnen geen groter [n]vermogen te behoeven om te [o]beveſtigen dat dit, 't welk [p]waar is, waar is, dan om te beveſtigen dat iets, 't welk valſch is, waar is. Maar met de [q]denkbeelden is 't anders geſtelt: want wy [r]begrijpen dat het een denkbeelt meer [s]zakelijkheit, of [t]volmaaktheit heeft, dan 't ander; dewijl het een denkbeelt zo veel volmaakter is, dan 't ander, als 't een [u]voorwerp ook voortreffelijker is, dan 't ander: daar uit ook [w]'t onderſcheit tuſſchen [x]wil en [y]verſtant ſchijnt te blijken.

i *Objicere.* k *Affirmatio.* l *Realitas.* m *Continere.* n *Potentia.* o *Affirmare.* p *Verum.* q *Ideæ.* r *Percipere.* s *Realitas.* t *Perfectio.* u *Objectum.* w *Differentia.* x *Voluntas.* y *Intellectus.*

Ten vierden kan men ons [z]tegenwerpen; Indien de menſch niet uit [a]vrijheit van wil werkt, wat zal 'er dan af worden, zo hy tot [b]gelijkwichtigheit geraakt, gelijk Buridaans ezel? zal hy niet van honger en dorſt ſterven? Indien ik ja zeg, zo zal ik ſchijnen een ezel, of een menſchelijk ſtokbeelt, en geen redelijk menſch, te bevatten. Indien ik neen zeg, zo zal ik moeten toeſtaan dat de menſch zich zelf [c]bepaalt, en by gevolg dat hy [d]'t vermogen heeft om te gaan daar hy wil, en om te doen dat hem belieft. Men zal misſchien, behalven deze, noch andere dingen konnen voorwerpen. Maar dewijl ik niet gehouden ben te deurſnuffelen wat yder kan dromen, zo zal ik trachten alleenlijk op deze [e]tegenwerpingen, zo kortelijk, als my mogelijk zal zijn, t'antwoorden.

z *Objicere.* a *Libertas voluntatis.* b *Æquilibrium.* c *Determinare.* d *Facultas.* e *Objectiones.*

Wat *d'eerſte* aangaat, ik zeg dat ik toeſta dat de [f]wil zich wijder uitſtrekt, dan [g]'t verſtant, zo men by verſtant alleenlijk de [h]klare en onderſcheide denkbeelden verſtaat. Maar ik ontken dat de wil zich wijder uitſtrekt, dan de [i]begrijpingen, of [k]'t vermogen van te bevatten. En zeker, ik zie niet waaröm het vermogen van te willen eerder, dan 't vermogen van te gevoelen, onëindig gezegt moet worden. Want gelijk wy, door het zelfde vermogen van te willen, onëindige dingen, doch 't een na 't ander, en niet te gelijk, ('t welk onmogelijk is) konnen beveſtigen; zo konnen wy ook, door het zelfde vermogen van te gevoelen, onëindige lighamen, 't een na 't ander, en niet te gelijk, gevoelen, of gewaar worden. Indien zy zeggen dat 'er onëindige dingen zijn, die wy niet konnen begrijpen, of gewaar worden, zo zal ik hen weêr te gemoet voeren, dat wy de zelfden ook door geen [l]denking, en by gevolg door geen [m]vermogen van te willen, konnen bereiken. Maar, zeggen zy, indien God wilde maken dat wy ook de zelfden zouden begrijpen, of gewaar worden, zo zou hy wel groter macht van te begrijpen, of gewaar te worden aan ons moeten geven, maar geen groter ver-

f *Voluntas.* g *Intellectus.* h *Ideæ claræ & diſtinctæ.* i *Perceptiones.* k *Facultas concipiendi.* l *Cogitatio.* m *Facultas volendi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

mogen van te willen, dan hy gegeven heeft. Dit is even het zelfde, als of zy zeiden dat, indien God wilde maken dat wy [n] onëindige andere wezenden zouden [o] begrijpen, hy wel groter verſtant aan ons zou moeten geven; maar geen [p] algemeender denkbeelt van [q] 't wezend, dan hy gegeven heeft, om alle de zelfde wezenden [r] t' omhelzen, of onder een [s] algemeen wezend te konnen brengen. Want wy hebben alreê getoont dat de wil een algemeen wezend is, of een [t] denkbeelt, door 't welk wy alle de bezondere [u] willingen, dat is het geen, 't welk aan hen alle gemeen is, verklaren. Dewijl zy dan menen dat deze [w] algemene willing van alles, of dit [x] algemeen denkbeelt van wil als een [y] vermogen van onze ziel is, zo is 't geen wonder dat zy zeggen dat dit vermogen zich buiten de palen van 't verſtant tot aan 't onëindig uitſtrekt: want algemeen ondeelig word zo wel van een, als van veel, en van onëindige [z] ondeeligen gezegt.

Op *de tweede* [a] tegenwerping antwoord ik, met t' ontkennen dat wy vrije [b] macht hebben om onz oordeel te [c] ſchorſſen. Want als wy zeggen dat iemant zijn oordeel ſchorſt, zo zeggen wy niets anders, dan dat hy ziet dat hy de zaak niet [d] evenmatiglijk [e] begrijpt. De [f] ſchorſſing van oordeel dan is warelijk een [g] begrijp, niet een [h] vrije wil. Laat ons, om dit klarelijker te verſtaan, een jongen voor ogen ſtellen, die zich een paert inbeeld, en niets anders begrijpt. Dewijl deze [i] inbeelding de [k] wezentlijkheit van 't paert (*volgens de* [l] *Toegift van de zeventiende* [m] *Voorſtelling in dit deel*) [n] inſluit, en de jongen niets begrijpt, 't welk de wezentlijkheit van 't paert [o] uitſluit, zo zal hy nootzakelijk het paert, als tegenwoordig, aanſchouwen, en van des zelfs wezentlijkheit niet konnen twijffelen, ſchoon hy van de zelfde niet zeker is. Wy bevinden dit zelfde dagelijks in onze dromen; en ik geloof niet dat 'er iemant is, die acht dat hy, terwijl hy droomt, [p] vrije macht heeft om zijn [q] oordeel van die dingen, de welken hy droomt, te [r] ſchorſſen, en te maken dat hy het geen, 't welk hy droomt te zien, niet droomt: en echter gebeurt het dat wy in onze dromen onz oordeel ſchorſſen; te weten, als wy dromen dat wy dromen. Wijders, ik ſta toe dat niemant bedrogen word voor zo veel hy enkelijk [s] begrijpt: dat is, ik ſta toe dat [t] d'inbeeldingen van de ziel, in zich alleen aangemerkt, geen doling [u] inſluiten: *bezie het* [w] *Byvoegſel van de zeventiende* [x] *Voorſtelling in dit deel.* Maar ik ontken dat een menſch, voor zo veel hy enkelijk begrijpt, niets [y] beveſtigt. Want wat is anders een gevleugelt paert te begrijpen, dan van het paert de vleugels te beveſti-

[n] *Infinita alia entia.*
[o] *Percipere.*
[p] *Idea universalior.*
[q] *Ens.*
[r] *Amplecti.*
[s] *Ens universale.*
[t] *Idea.*
[u] *Volitiones.*
[w] *Volitio universalis.*
[x] *Idea universalis.*
[y] *Facultas.*
[z] *Individua.*
[a] *Objectio.*
[b] *Poteſtas.*
[c] *Suſpendere.*
[d] *Adæquate.*
[e] *Percipere.*
[f] *Suſpenſio judicii.*
[g] *Perceptio.*
[h] *Voluntas libera.*
[i] *Imaginatio.*
[k] *Exiſtentia.*
[l] *Corollarium.*
[m] *Propoſitio.*
[n] *Involvere.*
[o] *Secludere.*
[p] *Poteſtas libera.*
[q] *Judicium.*
[r] *Suſpendere.*
[s] *Percipere.*
[t] *Imaginationes.*
[u] *Involvere.*
[w] *Scholium.*
[x] *Propoſitio.*
[y] *Affirmare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

veſtigen? Want indien de ziel niets anders, dan een gevleugelt paert, begreep, zo zou zy het zelfde als voor zich tegenwoordig aanſchouwen, en geen oorzaak hebben om van des zelfs [z] wezentlijkheit te twijffelen; en ook geen [a] vermogen van tegen te ſtemmen, zo [b] d'inbeelding van 't gevleugelt paert niet by een ander [c] denkbeelt gevoegt was, 't welk de wezentlijkheit van 't zelfde paert uitſluit, of zo zy niet begreep dat het denkbeelt van 't gevleugelt paert, 't welk zy heeft, [d] onëvenmatig is; en dan zal zy nootzakelijk, of de wezentlijkheit van 't zelfde paert ontkennen, of daar aan twijffelen.

Hier meê meen ik ook op *de darde* [e] tegenwerping geantwoord te hebben; te weten, dat de [f] wil een [g] algemeen is, 't welk van alle de [h] denkbeelden gezegt word, en 't welk alleenlijk dit bekent, dat aan alle de denkbeelden gemeen is, namelijk de [i] beveſtiging. En dieshalven moet des zelfs [k] wezentheit, voor zo veel zy dus [l] afgetrokken bevat word, in yder denkbeelt [m] evenmatig zijn; gelijk de [n] bepaling van de menſch geheel en gelijkelijk aan yder bezonder menſch toegepaſt moet worden. Op deze wijze dan konnen wy bevatten dat de [o] wil altijt in alle [p] denkbeelden de zelfde is, maar geenſins voor zo veel hy aangemerkt word dat hy de [q] wezentheit van het denkbeelt ſtelt: want dus verre verſchillen de bezondere [r] beveſtigingen van malkander, gelijk de denkbeelden zelven. Tot een voorbeelt; de beveſtiging, die in 't denkbeelt van de [s] kring [t] ingeſloten is, verſchilt zo veel van die, de welke in het denkbeelt van de [u] driehoek ingeſloten is, als het denkbeelt van de kring van het denkbeelt van de driehoek. Wijders, ik ontken [w] volſtrektelijk, dat wy [x] gelijk vermogen van te denken behoeven om te [y] beveſtigen het geen, 't welk waar is, waar te zijn, als om te beveſtigen het geen, dat valſch is, waar te wezen. Want deze twee beveſtigingen, zo men alleenlijk op de [z] ziel, en niet op de woorden merkt, zijn tot malkander als het [a] wezend tot het [b] niet wezend. Want in de [c] denkbeelden is [d] niets ſtellig, 't welk de [e] vorm van valsheit ſtelt; *Bezie de vijfendartigſte* [f] *Voorſtelling van dit deel, met der zelfder* [g] *Byvoegſel, en het Byvoegſel van de zevenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.* Men heeft dieshalven hier voornamentlijk aan te merken, hoe lichtelijk wy bedrogen worden, als wy [h] d'algemenen met de [i] bezonderen, en de [k] wezenden der reden, en [l] d'afgetrokke met de [m] zakelijke wezenden verwarren.

Wat eindelijk *de vierde* [n] Tegenwerpingen aangaat, ik zeg dat ik

[z] *Exiſtentia.*
[a] *Facultas.*
[b] *Imaginatio.*
[c] *Idea.*
[d] *Inadæquatè.*
[e] *Objectio.*
[f] *Voluntas.*
[g] *Univerſale.*
[h] *Idea.*
[i] *Affirmatio.*
[k] *Eſſentia.*
[l] *Abſtractè.*
[m] *Adæquata.*
[n] *Definitio.*
[o] *Voluntas.*
[p] *Idea.*
[q] *Eſſentia.*
[r] *Affirmationes.*
[s] *Circulus.*
[t] *Involvere.*
[u] *Triangulus.*
[w] *Abſolutè.*
[x] *Æqualis potentia cogitandi.*
[y] *Affirmare.*
[z] *Mens.*
[a] *Ens.*
[b] *Non ens.*
[c] *Idea.*
[d] *Nihil poſitivum.*
[e] *Forma.*
[f] *Propoſitio.*
[g] *Scholium.*
[h] *Univerſalia.*
[i] *Particularia.*
[k] *Entia rationis.*
[l] *Abſtracta.*
[m] *Entia realia.*
[n] *Objectiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ik volkomentlijk toesta dat een mensch, in zodanige [o] gelijkwichtigheit gestelt, (te weten, die niets anders begrijpt, dan dorst, honger, zodanige spijs, en zodanige drank, die even verre van hem af is) van honger en dorst zal sterven. Indien men aan my vraagde, of zodanig een mensch niet eerder voor een ezel, dan voor een mensch, gehouden moet worden; ik zal antwoorden dat ik dit niet weet; gelijk ik ook niet weet hoe hoog men de geen moet achten, die zich zelf verdoet, en hoe hoog men de kinderen, zotten, razenden, enz. moet achten.

[o] Æquilibrium.

Nu is noch overig, dat ik aanwijs hoe veel nuttigheit de kennis van deze lering tot gebruik en dienst van onz leven aanbrengt: 't welk wy lichtelijk uit dit volgende zullen bemerken.

Vooreerst, voor zo veel deze [p] kennis leert, dat wy naar Gods [q] wenk en stiering alleen werken, en aan de goddelijke natuur deelächtig zijn, en zo veel te meer, als wy volmaakter werken doen, en God meer en meer verstaan en kennen. Deze lering dan, behalven dat zy het gemoed gantschelijk gerust maakt, heeft noch ook dit in zich, dat zy ons aanwijst waar in onz hoogste geluk, of onze zaligheit bestaat, te weten in d' enige [r] kennis van God, door de welke wy aangedreven worden tot alleenlijk die dingen te doen, de welken ons van de liefde en godvruchtigheit aangeraden worden. Daar uit wy klarelijk verstaan hoe verre de genen van de ware schatting en achting des deuchts afdwalen, de welken voor hun deucht en goede werken, als voor de grootste dienst, verwachten dat zy van God met d' uitsteekentste vergeldingen verëert en beschonken zullen worden; als of de deucht zelf, en de godsdienst niet de hoogste gelukzaligheit, en d' opperste vryheit was.

[p] Cognitio.
[q] Nutus.
[r] Cognitio Dei.

Ten tweeden, voor zo veel zy aan ons leert hoe wy ons in de dingen van 't geval, of die niet in onze macht zijn, dat is, die niet uit onze natuur volgen, moeten dragen; namelijk, voorspoet en tegenspoet gelijkmoediglijk te verwachten, en te dragen; te weten, om dat alles met een zelfde nootzakelijkheit uit Gods eeuwig [s] besluit volgt, als uit de [t] wezentheit van de [u] driehoek, dat zijn drie [w] hoeken met twee rechte hoeken gelijk zijn.

[s] Decretum.
[t] Essentia.
[u] Triangulus.
[w] Anguli.

Ten darden. Deze [x] lering is ook tot het [y] gezellig leven vorderlijk, voor zo veel zy aan ons leert, dat wy niemant moeten haten, verachten, bespotten, noch benijden, en op niemant toornig zijn. Wijders, voor zo veel zy ook leert met het zijne vernoegt te wezen, en aan zijn naaste behulpsaam te zijn, niet met een vrouwelijke [z] ontbarmenis, noch uit [a] eenzijdigheit, noch uit [b] waangelovigheit; maar

[x] Doctrina.
[y] Vita socialis.
[z] Misericordia.
[a] Partialitas.
[b] Superstitio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

maar alleenlijk door 't beleit van de reden, te weten, naar dat de tijt en gelegentheit verëiſſchen; gelijk ik in 't darde deel zal tonen.

Eindelijk, deze [c] lering is ook niet weinig vorderlijk tot de gemene [d] gezelligheit en ruſt, voor zo veel zy aanwijſt hoe de burgers en onderzaten beſtiert en geleid moeten worden, namelijk niet om te dienen, maar om vrywilliglijk het geen, dat beſt is, te doen. Dit zy genoech tot de voltrekking van 't geen, dat ik in dit [e] Byvoegſel voorgenomen had te verhandelen.

[c] *Doctrina.* [d] *Societas.* [e] *Scholium.*

Ik acht dat ik hier meê de natuur van de [f] menſchelijke ziel, en haar [g] eigenſchappen, wijdlopig genoech, en, zo veel de moejelijkheit van de zaak meêbrengt, klarelijk verklaart, en zodanige dingen verhandelt heb, uit de welken veel treffelijke zaken, die ten hoogſten nut zijn, en die men nootzakelijk moet weten, beſloten konnen worden, gelijk ten deel uit het volgende zal blijken.

[f] *Mens humana.* [g] *Proprietates.*

Einde van het tweede Deel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Darde Deel

Der

ZEDEKUNST.

Van de Natuur en Oorſprong

DER HARTSTOCHTEN.

[a] *Affectus.*

DE genen, die van de [a] de Hartstochten, en van der menſchen regel van leven geſchreven hebben, ſchijnen ten meeſtendeel niet van naturelijke zaken, die de gemene wetten der natuur volgen, maar van zaken, die buiten de natuur zijn, te handelen; ja zy ſchijnen de menſchen in de natuur, gelijk een heerſchappy in een heerſchappy, te bevatten. Want zy geloven dat de menſch eerder [b] d' ordening der natuur ontroert en verwart, dan volgt, en dat hy volkome macht in zijn [c] werkingen heeft, en dat zy van niemant anders, als van hem zelf, [d] bepaalt worden. Wyders, zy eigenen d' oorzaak van de menſchelijke onmacht, en onbeſtandigheit niet aan de gemene macht der natuur toe, maar ik weet niet aan welk gebrek van de menſchelijke natuur, de welke zy dieshalven bewenen, belachen, verachten, of, 't welk ten meeſtendeel gebeurt, vervloeken; en de geen, die d' onmacht van de menſchelijke [e] ziel welſpreekentlijker, of ſcherpzinniglijker kan overhalen en uitmaken, word als goddelijk gehouden. Daar ontbreeken echter geen zeer voortreffelijke mannen, (aan welker

[b] *Ordo.*
[c] *Actiones.*
[d] *Determinari.*
[e] *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

welker arbeit en naerſtigheit wy belijden grotelijks verplicht te zijn) die zeer veel voortreffelijke dingen van de rechte regel van te leven geſchreven, en raden, die vol voorzichtigheit zijn, aan de menſchen gegeven hebben: maar niemant, by mijn weten, heeft tot noch toe de ware natuur der [d] Hartstochten, en hun krachten [e] bepaalt, noch wat, in tegendeel, de [f] ziel vermag in de zelfden te bezadigen. Ik weet wel dat de zeer vermaarde Descartes ſchoon hy ook gelooft heeft dat de ziel in haar [g] doeningen volkome macht heeft, echter heeft gepoogt de menſchelijke [h] hartstochten door hun eerſte oorzaken te verklaren, en gezamentlijk de middel te tonen, daar door de ziel volkome heerſchappy over de hartstochten zou konnen hebben: maar hy doet (immers naar mijn oordeel) niets anders, dan dat hy de ſcherpzinnigheit van zijn groot vernuft ten toon ſtelt; gelijk ik op zijn plaats zal tonen. Want ik wil my weêr tot de genen keren, die liever de hartstochten en doeningen der menſchen willen vervloecken, of belachen, dan verſtaan. Aan dezen zal het, zonder twijffel, wonderlijk ſchijnen, dat ik my onderneem de zonden der menſchen, en hun ongerijmtheden, volgens het gebruik der [h] Meetkundigen, te verhandelen, en naar zekere reden die dingen wil [i] betogen, de welken tegen de reden ſtrijden, en die, gelijk zy uitroepen, ydel, ongerijmt en affchuwelijk zijn. Maar dit is mijn reden en regel: In de natuur geſchied niets, dat aan haar tot gebrek toegeëigent kan worden. Want de natuur is altijt de zelfde, en haar kracht en vermogen van te werken overal een en de

d *Affectus.* e *Determinare.* f *Mens.* g *Actiones.* h *Affectus.* h *Mathematici.* i *Demonſtrare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfde; dat is, de wetten en regelen der natuur, volgens de welken alle dingen geſchieden, en van d' een in
k Forma. d' ander [k] vorm veränderen, zijn overäl en altijt de zelfden; en dieshalven moet de reden en regel van de natuur der dingen, hoedanig zy ook zijn, te verſtaan, een en de zelfde wezen, namelijk naar de wetten en regelen van d' algemene natuur. De [l] Hartstochten dan van Haat, Gramſchap, Nijt, enz. in zich zelven aangemerkt, volgen uit
l Affectus. de zelfde nootzakelijkheit en kracht der natuur, als d' andere bezondere dingen, en erkennen dieshalven zekere oorzaken, door de welken zy verſtaan worden, en heb-
f Proprietates. ben zekere [f] eigenſchappen, even waerdig tot onze kennis, als d' eigenſchappen van alle andere dingen, door welker aanſchouwing alleen wy vermaakt worden. Ik zal
m Affectus. dan van de natuur en krachten der [m] Hartstochten, en van
n Mens. 't vermogen der [n] ziel over de zelfden op de zelfde wijze handelen, volgens de welken ik in 't voorgaande van God,
l Actiones. en van de ziel heb gehandelt, en de menſchelijke [l] doe-
m Appetitus. ningen en [m] luſten evenëens aanmerken, als of men
n Lineæ. o Plana. p Corpora. van [n] lijnen, [o] platten, of van [p] lighamen handelde.

a Definitiones. [a] BEPALINGEN.

b Adæquata. c Effectus. d Percipi. I. Ik noem deze oorzaak [b] evenmatig, welker [c] gewrocht klarelijk en onderſcheidelijk door de zelfde [d] begrepen kan worden; en die [e] onëvenmatig, of ~~bezonder~~, welker gewrocht door haar alleen niet verſtaan kan worden.

e Inadæquata.

ligt dell,

f Agere. II. Ik zeg dat wy dan [f] doen, of werken, als 'er in ons, of buiten ons iets geſchied, van 't welk wy [g] d' evenmatige oor-
g Causa adæquata. h Definitio. zaak zijn: dat is (*volgens de voorgaande* [h] *Bepaling*) als uit onze natuur

natuur iets in ons, of buiten ons volgt, 't welk door de zelfde alleen [i] klarelijk en onderscheidelijk [k] verstaan kan worden. In tegendeel, ik zeg dat wy [l] lijden, als in ons iets geschied, of dat uit onze natuur iets volgt, van't welk wy niet, dan ten deel, oorzaak zijn.

i *Clarè & distinctè.*
k *Intelligere.*
l *Pati.*

III. By [m] Hartstocht versta ik [n] d'aandoeningen des lighaams, door de welken des lighaams [o] vermogen van te werken vermeerdert of vermindert, geholpen, of ingetoomt word, en gezamentlijk de [p] denkbeelden dezer [q] aandoeningen.

m *Affectus.*
n *Affectiones.*
o *Potentia agendi.*
p *Idea.*
q *Affectiones.*

Indien wy dan [r] d'evenmatige oorzaak van enige dezer [s] aandoeningen konnen wezen, zo versta ik by [t] hartstocht [u] doening; anderfins [w] lijdingen.

r *Causa adæquata.*
s *Affectiones.*
t *Affectus.*
u *Actio.*
w *Passiones.*

[x] VEREISSCHINGEN.

x *Postulata.*

I. Het menschelijk lighaam kan op veel [y] wijzen [z] aangedaan worden, door de welken zijn [a] vermogen van te werken vermeerdert, of vermindert word; en ook op andere wijzen, die des zelfs vermogen van te werken noch meerder, noch minder maken. Deze [b] Veréisching, of [c] Kundigheit steunt op d'eerste Veréisching, en op de vijfde en zevende [d] Voorbewijzen, die achter de dartiende [e] Voorstelling van het tweede deel te zien zijn.

y *Modi.*
z *Affici.*
a *Potentia agendi.*
b *Postulatum.*
c *Axioma.*
d *Lemmata.*
e *Propositio.*

II. Het menschelijk lighaam kan veel veränderingen lijden, en echter [f] d'indrukkingen, of [g] spéuren der [h] voorwerpen behouden, (*bezie hier af de vijfde* [i] *Veréisching in het tweede deel*) en by gevolg de zelfde [k] beelden der dingen, welker [l] Bepaling in't [m] Byvoegsel van de zeventiende Voorstelling in het tweede deel te zien is.

f *Impressiones.*
g *Vestigia.*
h *Objecta.*
i *Postulatum.*
k *Imagines.*
l *Definitio.*
m *Scholium.*

EERSTE [n] VOORSTELLING.

n *Propositio.*

Onze [o] *ziel doet sommige dingen, maar sommigen* [p] *lijd zy: namelijk, voor zo veel zy* [q] *evenmatige denkbeelden heeft, voor zo veel doet zy nootzakelijk enige dingen; en*

o *Mens.*
p *Pati.*
q *Ideæ adæquatæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voor zo veel zy [r] *onëvenmatige denkbeelden heeft, voor zo veel lijd zy ook nootzakelijk enige dingen.*

r Idea inadæquatæ.

[s] BETOGING.

s Demonstratio.

Enige denkbeelden van yder [t] menschelijke ziel zijn [u] evenmatig, en enigen [w] verminkt en [x] verwart; *volgens het* [y] *Byvoegsel van de veertigste Voorstelling in het tweede deel.* Doch de [z] denkbeelden, die in iemants ziel [a] evenmatig zijn, zijn evenmatig in God, voor zo veel hy de [b] wezentheit van de zelfde [c] ziel stelt; *volgens de* [d] *Toegift van d' elfde* [e] *Voorstelling in het tweede deel.* Wijders, die [f] denkbeelden, de welken in de ziel [g] onëvenmatig zijn, zijn ook (*volgens de zelfde Toegift*) [h] evenmatig in God, niet voor zo veel hy alleenlijk de [i] wezentheit van de zelfde ziel, maar ook voor zo veel hy gezamentlijk de ziel & der andere dingen in zich begrijpt. Wijders, uit yder [k] gestelt denkbeelt moet nootzakelijk enig [l] gewrocht volgen; (*volgens de zeventiendartigste Voorstelling in 't eerste deel*) van welk gewrocht God [m] d'evenmatige oorzaak is: (*bezie d' eerste* [n] *Bepaling van dit deel*) niet voor zo veel hy [o] onëindig is; maar voor zo veel hy met dat gestelt denkbeelt [p] aangedaan aangemerkt word; *bezie de negende Voorstelling in het tweede deel.* Maar van dat [q] gewrocht, van 't welk God d' oorzaak is, voor zo veel hy met een [r] denkbeelt, dat in iemants ziel evenmatig is, aangedaan is; van dat gewrocht is de zelfde ziel d'evenmatige oorzaak; *volgens de* [s] *Toegift van d'elfde Voorstelling in het tweede deel.* Dieshalven, onze [t] ziel (*volgens de tweede* [u] *Bepaling van dit deel*) voor zo veel zy [w] evenmatige denkbeelden heeft, doet nootzakelijk enige dingen; 't welk het eerste was. Wijders, al 't geen, 't welk nootzakelijk uit het denkbeelt volgt, dat in God evenmatig is, niet voor zo veel hy alleenlijk de ziel van een enig menschen, maar voor zo veel hy de zielen van andere dingen, gezamentlijk met de ziel van de zelfde menschen, in zich heeft; daar af (*volgens de zelfde* [x] *Toegift van d'elfde* [n] *Voorstelling in het tweede deel*) is de ziel van die zelfde menschen niet [y] d'evenmatige oorzaak, maar ten deel: en dieshalven (*volgens de tweede* [z] *Bepaling van dit deel*) lijd de ziel, voor zo veel zy [a] onëvenmatige denkbeelden heeft, nootzakelijk enige dingen; 't welk het tweede was.

k Idea data.
l Effectus.
m Causa adæquata.
n Definitio.
o Infinitus.
p Affectus.
q Effectus.
r Idea.
s Corollarium.
t Mens.
u Definitio.
w Ideæ adæquatæ.
x Corollarium.
n Propositio.
y Causa adæquata.
z Definitio.
a Ideæ inadæquatæ.

[b] TOEGIFT.

b Corollarium.
c Passiones.
d Ideæ inadæquatæ.

Hier uit volgt dat de ziel zo veel te meer [c] lijdingen onderworpen is, als zy meer [d] onëvenmatige denkbeelden heeft; en in tegendeel, dat zy zo veel te meer dingen werkt, als zy meer evenmatige denkbeelden heeft.

TWEE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEDE [c] VOORSTELLING. c *Propositio.*

Het lighaam kan de [f] ziel niet tot denken, noch de ziel het lighaam tot beweging, noch tot ruſt, noch tot iets anders (zo' er iets anders is) [g] bepalen. f *Mens.* g *Determinare.*

[h] BETOGING. h *Demonſtratio.*

Alle [i] wijzen van denken hebben God tot oorzaak, voor zo veel hy een [k] denkende zaak is, en niet voor zo veel hy door een andere [l] toeëigening verklaart word; *volgens de zeſte Voorſtelling in het tweede deel.* Dit dan, 't welk de [m] ziel tot denken [n] bepaalt, is een [o] wijze van denken, en niet van [p] uitgeſtrektheit: dat is, (*volgens d' eerſte* [q] *Bepaling in het tweede deel*) geen lighaam; 't welk het eerſte was. Wijders, de [r] beweging en [s] ruſt des lighaams moet uit enig ander lighaam ſpruiten, 't welk ook van een ander lighaam tot beweging, of tot ruſt bepaalt heeft geweeſt. En zeker, al 't geen, dat in een lighaam ontſtaat, moet uit God ontſtaan, voor zo veel hy, met enige [t] wijze van uitgeſtrektheit, en niet voor zo veel hy met enige [u] wijze van denken [w] aangedaan, aangemerkt word: (*volgens de zelfde zeſte Voorſtelling van het tweede deel*) dat is, het kan niet uit de [y] ziel voortkomen, die (*volgens d' elfde* [z] *Voorſtelling van het tweede deel*) een wijze van denken is; 't welk het tweede was.

i *Modi cogitandi.* k *Res cogitans.* l *Attributum.* m *Mens.* n *Determinare.* o *Modus cogitandi.* p *Extenſio.* q *Definitio.* r *Motus.* s *Quies.* t *Modus extenſionis.* u *Modus cogitandi.* w *Affectus.* y *Mens.* z *Propoſitio.*

[a] BYVOEGSEL. a *Scholium.*

Deze dingen worden klarelijker uit het geen verſtaan, 't welk in het Byvoegſel van de zevende [b] Voorſtelling in het tweede deel gezegt is: namelijk, dat de [c] ziel en [d] 't lighaam een en 't zelfde ding is, 't welk nu onder de [e] toeëigening van [f] denking, en dan onder die van [g] uitgeſtrektheit bevat word. Hier uit ſpruit het dat [h] d' ordening, of de [i] ſamenſchakeling der dingen een en de zelfde is, 't zy de natuur onder deze, of onder die toeëigening word bevat; en by gevolg dat d' ordening der [k] doeningen en [l] lijdingen van onz lighaam van natuur gelijk is met d' ordening der doeningen en lijdingen van de [m] ziel; 't welk ook uit de [n] wijze blijkt, daar door wy de twaalfde [o] Voorſtelling van het tweede deel betoogt hebben.

b *Propoſitio.* c *Mens.* d *Corpus.* e *Attributum.* f *Cogitatio.* g *Extenſio.* h *Ordo.* i *Concatenatio.* k *Actiones.* l *Paſſiones.* m *Mens.* n *Modus.* o *Propoſitio.*

Maar hoewel deze dingen zodanig zijn, dat 'er geen reden van te twijffelen overig is, zo kan ik naauwelijks geloven dat, indien ik de zaak niet door d' ervarentheit beveſtig, de menſchen bewogen konnen worden tot deze dingen met een rechtmatig gemoed t' overwegen; zo krachtiglijk zijn zy overreed dat het lighaam alleenlijk op de wenk van de [q] ziel nu bewogen word, dan ruſt, en zeer veel dingen doet,

p *Natus.* q *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

doet, de welken alleenlijk van de wil der ziel, en van de kunſt van te
r *Dependere.* denken [r] afhangen. En zeker, niemant heeft tot noch toe [s] bepaalt
s *Determinare.* wat het lighaam vermag: dat is, d' ervarentheit heeft tot noch toe
aan niemant geleert, wat het lighaam, uit de wetten der natuur al-
leen, voor zo veel zy ſlechs lighamelijk aangemerkt word, kan doen,
en wat het niet kan doen, 't en zy het van de ziel bepaalt word. Want
t *Fabrica.* niemant kent tot noch toe het [t] gebou des lighaams zo naaukeurig-
u *Functiones.* lijk, dat hy alle des zelfs [u] ampten en bedieningen heeft konnen ver-
klaren: ik zwijg noch dat in de ſtomme beeſten veel dingen aange-
w *Sagacitas.* merkt worden, die de menſchelijke [w] ſchranderheit verre overtref-
x *Somnambuli.* fen, en dat de [x] wandelſlapers in hun ſlaap veel dingen doen, die zy,
wakker zijnde, niet zouden darren aanvangen; 't welk klarelijk ge-
noech toont dat het lighaam zelf, uit de wetten van zijn natuur al-
y *Ment.* leen, veel dingen vermag, over de welken zijn [y] ziel zelf verwondert
z *Motus.* is. Wijders, niemant weet op welke [z] wijze, en door welke [a] mid-
a *Media.* delen de ziel het lighaam beweegt, noch hoe veel trappen van bewe-
ging zy aan 't lighaam kan mededelen, en met hoe grote gezwintheit
het zelfde bewegen. Hier uit volgt dan dat de menſchen, als zy zeggen
b *Actio.* dat deze, of die [b] doening des lighaams uit de ziel ſpruit, die heer-
ſchappy over 't lighaam heeft, niet weten wat zy zeggen, en niets
anders doen, dan met ſchone woorden belijden, dat zy, zonder ver-
wondering, van de ware oorzaak van die doening onkundig zijn.
Maar, zullen zy zeggen, 't zy men weet, of niet weet door welke
c *Mens.* middelen de [c] ziel het lighaam beweegt, men ondervind echter dat
d *Iners.* het lighaam [d] onmachtig en onbequaam zou zijn, zo de menſchelij-
ke ziel niet bequaam was om te denken, en uit te vinden: wij-
ders, dat men ondervind dat zo wel te ſpreken, als te zwijgen in de
macht van de ziel alleen beſtaat, en veel andere dingen, van de wel-
ken men dieshalven gelooft dat zy van 't beſluit der ziel afhangen.
Wat het eerſte aangaat, ik vraag hen, of d' ervarentheit ook niet
e *Iners.* leert, dat, indien in tegendeel het lighaam [e] onmachtig en onbe-
quaam is, de ziel ook niet te gelijk onmachtig en onbequaam is.
Want als het lighaam door de ſlaap ruſt, zo is de ziel ook daar mee
f *Poteſtas co-gitandi.* in ſlaap, en heeft geen [f] macht van te denken gelijk dan, als zy wak-
ker is. Wijders, ik geloof dat alle menſchen ondervonden hebben
g *Objectum.* dat de ziel niet altijt even bequaam is om op een zelfde [g] voorwerp te
h *Imago.* denken, maar dat, gelijk het lighaam bequamer is om het [h] beelt
van dit, of dat voorwerp daar in te verwekken, de ziel ook in dier
voegen bequamer is om dit, of dat voorwerp t' aanſchouwen.
Maar, zullen zy zeggen, d' oorzaken der gebouwen, ſchilderijen,
en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en diergelijke dingen, die door menſchelijke kunſt alleen worden gemaakt, konnen niet van de wetten der natuur alleen, voor zo veel zy ſlechs lighamelijk aangemerkt word, afgeleid worden; en het menſchelijk lighaam zou niet machtig wezen om enige kerk te bouwen, zo het niet van de [i] ziel bepaalt en geleid word. Maar ik heb alreê getoont dat zy niet weten wat het lighaam vermag, of wat uit de [k] beſchouwing van des zelfs natuur alleen [l] afgeleid kan worden, en dat zy zelven bevinden dat zeer veel dingen uit de wetten der natuur alleen geſchieden, van de welken zy gelooft zouden hebben dat zy nooit konden geſchieden, dan uit de beſtiering van de ziel; gelijk die dingen zijn, de welken van de [m] wandelſlapers in hun ſlaap worden gedaan, en daar over zy, wakker geworden, zich verwonderen. Ik voeg hier by het gebou zelf van 't menſchelijk lighaam, 't welk alle de gebouwen, die door menſchelijke kunſt gemaakt zijn, zeer verre in kunſt overtreft; ik zwijg noch dat, gelijk ik hier voor getoont heb, uit de natuur, onder welke [n] toeëigening ook aangemerkt, onëindige dingen volgen. Voorts, wat het tweede betreft, zeker, het zou veel beter met de menſchelijke zaken geſtelt zijn, zo het zo wel in de macht van de menſch ſtond te zwijgen, als te ſpreken. Maar d' ervarentheit leert meer dan genoech, dat de menſchen niets minder in hun macht hebben, dan de tong, en niets minder vermogen, als hun [o] luſten te matigen. Hier uit ſpruit het dat de menſchen ten meeſtendeel geloven, dat wy alleenlijk die dingen vrywilliglijk doen, die wy [p] als ter loop begeren, om dat de begeerte der zelfder dingen lichtelijk door de geheugenis van enig ander ding, daar aan wy dikwijls gedenken, [q] ingetrokken kan worden, maar geenſins de genen, die wy met grote toegenegentheit begeren, en die niet door de geheugenis van een ander ding geſtilt konnen worden. Maar indien wy niet hadden ondervonden dat wy veel dingen doen, van de welken wy namaals berou hebben, en dat wy dikwijls, te weten als wy door ſtrijdige [r] hartstochten beſtreden worden, beter dingen zien, en erger volgen, zo zou 'er niets wezen, 't welk ons zou beletten te geloven dat wy alles [s] vrywijlliglijk doen. Dus gelooft een kint dat het de melk vrywilliglijk begeert, een vergramde jongen dat hy wraak wil, en een blode dat hy de vlucht begeert. Wijders, een dronke menſch gelooft dat hy met een vrywillig beſluit van de ziel die dingen ſpreekt, de welken hy, ſedert nuchter geworden, wel zou willen dat hy gezwegen had. In dezer voegen geloven de ſporelozen, klappers, kinderen, en veel diergelijken, dat zy met een [t] vrywillig beſluit ſpreken, hoewel zy echter de drift van te

i *Mens.*
k *Contemplatio.*
l *Deduci.*
m *Somnambuli.*
n *Attributum.*
o *Appetitus.*
p *Leviter.*
q *Contrahi.*
r *Affectus.*
s *Liberè.*
t *Libere determinato.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſpreken, die zy hebben, niet konnen intomen: in voegen dat d' ervarentheit zelve met geen minder klaarblijkelijkheit, als de reden, leert dat de menſchen zich om deze oorzaken alleen vry achten, om dat zy van hun werken kundig zijn, en d' oorzaken, van de welken zy [u] bepaalt worden, niet weten, en wijders geloven dat de [w] beſluiten van de ziel niets anders zijn, dan de [x] luſten zelven, die daarom verſcheiden zijn, naar de verſcheide [y] geſchiktheden des lighaams. Want yder matigt alles naar zijn [z] hartstocht; en daarenboven de genen, die van ſtrijdige hartstochten beſtreden worden, weten niet wat zy willen: maar de genen, die van geen hartstocht worden bewogen, worden zeer lichtelijk herwaarts en derwaarts gedreven. Zeker, alle deze dingen tonen klarelijk, dat zo wel het [a] beſluit van de ziel, als de [b] luſt, en de [c] bepaling des lighaams gelijk van natuur zijn, of liever een en de zelfde zaak, die wy, als zy onder de [d] toeëigening van [e] denking aangemerkt, en daar door verklaart word, [f] beſluit noemen, en als men haar onder de [g] toeëigening van [h] uitgeſtrektheit aanmerkt, en van de wetten der beweging en ruſt afleid, met de benaming van [i] bepaling aanwijzen; 't welk noch klarelijker uit het geen zal blijken, dat wy nu zullen zeggen. Want iets anders is 't geen, dat ik hier voornamelijk aangemerkt wil hebben, namelijk dat wy niets uit het [k] beſluit der ziel konnen doen, 't en zy wy daar aan gedenken. Tot een voorbeelt, wy konnen niet een woort ſpreken, 't en zy wy daar aan gedenken. Wijders, aan enig ding te gedenken, of het zelfde te vergeten beſtaat niet in de vrije [l] macht van de [m] ziel. Dieshalven gelooft men dat dit alleen in de macht van de ziel ſtaat, dat wy de zaak, aan de welke wy gedenken, alleenlijk uit het [n] beſluit van de ziel konnen zwijgen, of daar af ſpreken. Maar als wy dromen dat wy ſpreken, zo geloven wy dat wy uit een [o] vry beſluit der ziel ſpreken; en echter ſpreken wy niet, of zo wy ſpreken, dit geſchied uit een [p] gewillige beweging des lighaams. Voorts, wy dromen dat wy voor de menſchen enige dingen verbergen, en dit met het zelfde beſluit van de ziel, daar door wy, wakker zijnde, die dingen, de welken wy weten, verzwijgen. Eindelijk, wy dromen dat wy, uit een beſluit van de ziel, enige dingen doen, die wy, wakker zijnde, niet zouden darren beſtaan: en dieshalven zou ik wel gaerne willen weten, of in de ziel tweederhande ſlach van beſluiten plaats hebben, namelijk, 't een [q] ingebeeld, en 't ander [r] vry. Indien wy niet zo verre buiten 't ſpoor willen hollen, zo moeten wy nootzakelijk toeſtaan dat dit [s] beſluit van de ziel, 't welk men gelooft vry te wezen, niet van [t] d' inbeelding zelve,

[u] *Determinari.* [w] *Decreta.* [x] *Appetitus.* [y] *Diſpoſitiones.* [z] *Affectus.*
[a] *Decretum.* [b] *Appetitus.* [c] *Determinatio.* [d] *Attributum.* [e] *Cogitatio.* [f] *Decretum.* [g] *Attributum.* [h] *Extenſio.* [i] *Determinatio.*
[k] *Decretum.*
[l] *Poteſtas.* [m] *Mens.*
[n] *Decretum mentis.*
[o] *Libero decreto.* [p] *Spontaneus motus.*
[q] *Phantaſtica.* [r] *Libera.* [s] *Decretum mentis.* [t] *Imaginatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelve, of van de geheugenis onderſcheiden word, en niets anders is, als deze [u] beveſtiging, die van [w] 't denkbeelt, voor zo veel het een denkbeelt is, nootzakelijk ingeſloten word: (*bezie de negenënveertigſte* [x] *Voorſtelling van het tweede deel*) en dus verre ſpruiten deze beſluiten van de ziel door de zelfde nootzakelijkheit in de ziel, als de denkbeelden der dingen, die [y] warelijk wezentlijk zijn. De genen dan, die geloven dat zy uit een [z] vry beſluit van de ziel ſpreken, of zwijgen, of iets doen, ſlapen en dromen met ope ogen.

u *Affirmatio.*
w *Idea.*
x *Propoſitio.*
y *Actu exiſtentes.*
z *Librum decretum mentis.*

DARDE [a] VOORSTELLING.

a *Propoſitio.*

De [b] *doeningen van de* [c] *ziel ſpruiten uit* [d] *d'evenmatige denkbeelden alleen; en de* [e] *lijdingen hangen van* [f] *d'onëvenmatige denkbeelden alleen af.*

b *Actiones.*
c *Mens.*
d *Ideæ adæquatæ.*
e *Paſſiones.*
f *Ideæ inadæquatæ.*

[g] BETOGING.

g *Demonſtratio.*

Vooreerſt, het geen, 't welk de [h] wezentheit van de ziel maakt, is niets anders, dan het [i] denkbeelt van 't lighaam, 't welk [k] dadelijk wezentlijk is; *volgens d' elfde en dartiende Voorſtelling van het tweede deel*) en dit denkbeelt word, (*volgens de vyftiende Voorſtelling van het tweede deel*) uit veel anderen te zamen gezet, van de welken ſommigen (*volgens de* [l] *Toegift van d' achtëndartigſte Voorſtelling in het tweede deel*) [m] evenmatig, en ſommigen (*volgens de* [n] *Toegift van de negenëntwintigſte Voorſtelling in het tweede deel*) [o] onëvenmatig zijn. Al 't geen dan, dat uit de natuur van de ziel volgt, en van 't welk de ziel de naaſte oorzaak is, door de welke dit verſtaan moet worden, moet nootzakelijk uit het evenmatig, of uit het onëvenmatig denkbeelt volgen. Maar voor zo veel de ziel (*volgens d' eerſte Voorſtelling van dit deel*) [p] onëvenmatige denkbeelden heeft, voor zo veel lijd zy nootzakelijk; dieshalven, de [q] doeningen van de ziel volgen uit [r] d'evenmatige denkbeelden alleen; en daaröm lijd de ziel alleenlijk, om dat zy onëvenmatige denkbeelden heeft; gelijk wy voorgaven.

h *Eſſentia.*
i *Idea.*
k *Actu exiſtens.*
l *Corollarium.*
m *Adæquatæ.*
n *Corollarium.*
o *Inadæquatæ.*
p *Idea inadæquatæ.*
q *Actiones.*
r *Idea adæquatæ.*

[s] BYVOEGSEL.

s *Scholium.*

Wy zien dan dat de [t] lijdingen niet tot de [u] ziel toegepaſt worden, dan voor zo veel zy iets heeft, dat [w] ontkenning [x] inſluit, of voor zo veel zy voor een deel der natuur aangemerkt word, 't welk door zich zelf, zonder anderen, niet klarelijk en onderſcheidelijk bevat kan worden: en door deze middel zou ik konnen tonen, dat de [y] lijdingen op de zelfde wijze tot de bezondere dingen, als tot de ziel, toegepaſt, en door geen andere middel bevat konnen worden.

t *Paſſiones.*
u *Mens.*
w *Negatio.*
x *Involvere.*
y *Paſſiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

z Mens humana. Maar mijn oogmerk is, van de [z] menſchelijke ziel alleen te handelen.

a Propoſitio.

VIERDE [a] VOORSTELLING.

Geen ding kan vernietigt worden, dan van een uitterlijke oorzaak.

b Demonſtratio.

[b] BETOGING.

c Definitio. d Eſſentia. Deze Voorſtelling blijkt uit zich zelf: want de [c] bepaling van yder ding beveſtigt de [d] wezentheit van de zaak, en ontkent haar niet; of ſtelt de wezentheit van de zaak, en neemt haar niet wech. Terwijl wy dan alleenlijk op de zaak zelve, en niet op d' uitwendige oorzaken merken, zo zullen wy in de zelfde niets konnen vinden, dat haar zou konnen vernietigen; *gelijk wy voorgeſtelt hebben.*

e Propoſitio.

VYFDE [e] VOORSTELLING.

f Subjectum. *De dingen zijn voor zo veel ſtrijdig van natuur, dat is, konnen voor zo veel niet in een zelfde [f] onderwerp zijn, voor zo veel 't een het ander kan vernietigen.*

g Demonſtratio.

[g] BETOGING.

h Subjectum. Want indien zy met malkander konden overëenkomen, of gezamentlijk in een zelfde onderwerp wezen, zo zou in een zelfde [h] onderwerp iets konnen zijn, dat het zelfde zou konnen vernietigen; 't welk (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) ongerijmt is.

ZESTE VOORSTELLING.

i Eſſe. *Yder ding poogt, voor zo veel als 't in zich is, in zijn [i] wezen te volharden.*

BETOGING.

k Modi. l Attributa. m Corollarium. n Propoſitio. Want de bezondere dingen zijn [k] wijzen, door de welken Gods [l] toeëigeningen op een zekere en bepaalde wijze uitgedrukt worden; (*volgens de* [m] *Toegift van de vijfëntwintigſte* [n] *Voorſtelling in het eerſte deel*) dat is, (*volgens de vierëndartigſte Voorſtelling van het eerſte deel*) de dingen, die Gods macht, daar door God is en werkt, op een zekere en bepaalde wijze uitdrukken; en geen ding heeft in zich

o Exiſtentia. iets, daar af het vernietigt kan worden, of 't welk zijn [o] wezentlijkheit wechneemt; *volgens de vierde Voorſtelling van dit deel*: maar in tegendeel ſtelt zich (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) tegen al 't geen, dat des zelfs wezentlijkheit kan wechneemen, en poogt dieshalven zo veel, als het kan, en als 't in zich heeft, in zijn wezen te blijven; *gelijk te betogen ſtond.*

ZE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZEVENDE [p] VOORSTELLING. p *Propositio.*

De [q] poging, door de welke yder ding in zijn [r] wezen poogt te volharden, is niets anders, dan de [s] dadelijke wezentheit.

q *Conatus.* r *Esse.* s *Essentia actualis.*

[t] BETOGING. t *Demonstratio.*

Uit de [u] geſtelde wezentheit van yder ding volgen nootzakelijk enige dingen; *volgens de zesendartigſte Voorſtelling van 't eerſte deel*: en de dingen vermogen niets anders, dan dit, 't welk uit hun bepaalde natuur nootzakelijk volgt; *volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel.* Dieshalven, de [w] macht, of de [x] poging van yder ding, daar door het of alleen, of met anderen iets doet, of poogt te doen, dat is, (*volgens deze zeſte Voorſtelling*) de macht, of de poging, daar door het poogt in zijn wezen te blijven, is niets anders, dan de [y] geſtelde, of [z] dadelijke wezentheit van het ding zelf; *gelijk voorgeſtelt wierd.*

u *Data essentia.* w *Potentia.* x *Conatus.* y *Data.* z *Actualis essentia.*

ACHTSTE VOORSTELLING.

De [a] poging, door de welke yder ding in zijn [b] wezen poogt te blijven, ſluit geen [c] eindige, maar een [d] onbepaalde tijt in.

a *Conatus.* b *Esse.* c *Finitum.* d *Indefinitum tempus.*

[e] BETOGING. e *Demonstratio.*

Want indien zy een bepaalde tijt inſloot, die de during van het ding bepaalde, zo zou uit d'enige macht zelve, daar door het ding [f] wezentlijk is, volgen dat het ding, na die bepaalde tijt, niet wezentlijk zou konnen wezen, maar vernietigt moeſt worden. Doch dit is ongerijmt; *volgens de vierde Voorſtelling van dit deel.* De poging dan, door de welke het ding wezentlijk is, ſluit geen bepaalde tijt in: maar in tegendeel, dewijl, (*volgens de zelfde vierde Voorſtelling van dit deel*) zo het van geen uitwendige oorzaak vernietigt word, de zelfde macht, daar door het nu wezentlijk is, altijt voortvaart wezentlijk te zijn, zo ſluit deze poging een onbepaalde tijt in; *gelijk te betogen ſtond.*

f *Existere.*

NEGENDE [g] VOORSTELLING. g *Propositio.*

De [h] ziel, zo wel voor zo veel zy klare en onderſcheide, als voor zo veel zy verwarde [i] denkbeelden heeft, poogt door zekere onbepaalde during in haar [k] wezen te blijven, en is van deze haar poging bewuſt.

h *Mens.* i *Idea.* k *Esse.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

BETOGING.

De [l] wezentheit van de ziel [m] beſtaat uit [n] evenmatige en [o] onevenmatige denkbeelden, *gelijk wy in de darde Voorſtelling van dit deel getoont hebben*; en poogt dieshalven (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) zo wel voor zo veel zy deze, als voor zo veel zy die denkbeelden heeft, in haar [p] wezen te volharden, en dit (*volgens d'achtſte Voorſtelling van dit deel*) door zekere onbepaalde during. Maar dewijl de [q] ziel, (*volgens de drieëntwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*) door de [r] denkbeelden der [s] aandoeningen van 't lighaam nootzakelijk meêwuſtig van zich is, zo is dan, (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) de ziel [t] meêwuſtig van haar pogingen; *'t welk te betogen ſtond.*

[l] *Eſſentia mentis.* [m] *Conſtituitur.* [n] *Adæquatæ.* [o] *Inadæquatæ Ideæ.* [p] *Eſſe.* [q] *Mens.* [r] *Ideæ.* [s] *Affectiones.* [t] *Conſcius.*

[u] BYVOEGSEL.

Deze [w] poging, als men haar tot de ziel alleen toepaſt, word [x] wil genoemt; maar als men haar gelijkelijk tot de ziel, en tot het lighaam toepaſt, zo voert zy de naam van [y] luſt, die dieshalven niets anders is, dan de [z] wezentheit zelve van de menſch, uit welker natuur nootzakelijk die dingen volgen, die tot haar behoudenis dienſtig zijn; en zo verre is de menſch [a] bepaalt tot de zelfden te doen. Wijders, tuſſchen [b] luſt en [c] begeerte is geen onderſcheit, dan dat de begeerte deurgaans tot de menſchen toegepaſt word, voor zo veel zy [d] meêwuſtig van hun [e] luſt zijn, en kan dieshalven dus bepaalt worden; namelijk, de [f] begeerte is een [g] luſt met der zelfder [h] medeweting. Uit alle deze dingen dan blijkt, dat wy niets pogen, willen, begeren noch betrachten, om dat wy dit goet oordeelen te wezen: maar dat wy, in tegendeel, daaröm iets goet oordeelen te zijn, om dat wy het zelfde pogen, willen, begeren en betrachten.

[u] *Scholium.* [w] *Conatus.* [x] *Voluntas.* [y] *Appetitus.* [z] *Eſſentia.* [a] *Determinatus.* [b] *Appetitus.* [c] *Cupiditas.* [d] *Conſcii.* [e] *Appetitus.* [f] *Cupiditas.* [g] *Appetitus.* [h] *Conſcientia.*

TIENDE [i] VOORSTELLING.

Het [k] denkbeelt, 't welk de [l] wezentlijkheit van onz lighaam ontkent, kan in onze ziel geen plaats hebben, maar ſtrijd daar tegen.

[i] *Propoſitio.* [k] *Idea.* [l] *Exiſtentia.*

[m] BETOGING.

Al 't geen, dat onz lighaam kan vernietigen, kan in 't zelfde geen plaats hebben, (*volgens de vijfde Voorſtelling van dit deel*) en dieshalven kan het [n] denkbeelt van die zaak in God geen plaats hebben, voor zo veel hy het denkbeelt van onz lighaam heeft; (*volgens de Toegift van de negende Voorſtelling in het tweede deel*) dat is (*vol-*

[m] *Demonſtratio.* [n] *Idea.* [o] *Corollarium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

(*volgens d' elfde en dartiende Voorſtelling van het tweede deel*) het [p] denkbeelt van dat ding kan in onze ziel geen plaats hebben: maar in tegendeel, dewijl (*volgens d' elfde en dartiende* [q] *Voorſtelling van het tweede deel*) het eerſte, 't welk de [r] wezentheit van de ziel ſtelt, het denkbeelt van 't lighaam is, dat [s] warelijk wezentlijk is, zo is 't eerſte en voornaamſte der poging van onze [t] ziel, (*volgens de zevende Voorſtelling van dit deel*) de [u] wezentlijkheit van onz lighaam te beveſtigen: en dieshalven, het [w] denkbeelt, 't welk de wezentlijkheit van onz lighaam loghent, ſtrijd tegen onze ziel, enz. *gelijk voorgeſtelt wierd.*

[p] *Idea.* [q] *Propoſitio.* [r] *Eſſentia.* [s] *Actu exiſtent.* [t] *Mens.* [u] *Exiſtentia.* [w] *Idea.*

ELFDE VOORSTELLING.

Al 't geen, 't welk onze lighaams macht van te doen en te werken vermeerdert, of vermindert, bevordert, of intoomt; het denkbeelt van dat ding vermeerdert, of vermindert, bevordert, of beteugelt de macht van te denken van onze ziel.

BETOGING.

Deze Voorſtelling blijkt uit de zevende Voorſtelling van het tweede deel, of ook uit de veertiende Voorſtelling van het zelfde deel.

[x] BYVOEGSEL.

[x] *Scholium.*

Wy zien dan dat de ziel grote veränderingen kan lijden, en nu tot meerder, en dan tot minder volmaaktheit overgaan; welke [y] lijdingen aan ons de [z] hartstochten van blijſchap en droefheit verklaren. Ik zal dan vervolgens by blijſchap die [a] lijding verſtaan, door de welke de [b] ziel tot groter volmaaktheit, en by droefheit die lijding, daar door zy tot minder volmaaktheit overgaat. Wijders, de [c] hartstocht van [d] blijſchap, gezamentlijk tot de ziel en 't lighaam toegepaſt, noem ik [e] kitteling, of [f] vrolijkheit, en die van [g] droefheit [h] treurigheit, of [i] naargeeſtigheit. Doch hier ſtaat aan te merken, dat de [k] kitteling en [l] treurigheit tot de menſch toegepaſt word, als een van zijn delen meer dan d' anderen aangedaan is; en [m] vrolijkheit en [n] naargeeſtigheit, als zy alle gezamentlijk aangedaan zijn. Voorts, wat [o] begeerte is, heb ik in [p] 't Byvoegſel van de negende [q] Voorſtelling in dit deel verhaalt: en behalven deze drie ken ik geen andere voornaame [r] hartstocht; want in 't volgende zal ik tonen, dat d' anderen uit deze drie ſpruiten. Doch eer ik wijder voortga, zo luſt het my hier de tiende Voorſtelling van dit deel bredelijker te verklaren, op dat men klare-

[y] *Paſſiones.* [z] *Affectus.* [a] *Paſſio.* [b] *Mens.* [c] *Affectus.* [d] *Lætitia.* [e] *Titillatio.* [f] *Hilaritas.* [g] *Triſtitia.* [h] *Dolor.* [i] *Melancholia.* [k] *Titillatio.* [l] *Dolor.* [m] *Hilaritas.* [n] *Melancholia.* [o] *Cupiditas.* [p] *Scholium.* [q] *Propoſitio.* [r] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

klarelijker zou verſtaan, op welke wijze het een [s] denkbeelt tegen 't ander ſtrijd.

In [t] 't Byvoegſel van de zeventiende [u] Voorſtelling in het tweede deel hebben wy getoont, dat het [w] denkbeelt, 't welk de [x] wezentheit van de [y] ziel [z] ſtelt, de [a] wezentlijkheit van 't lighaam zo lang inſluit, als het lighaam zelf [b] wezentlijk is. Wijders, uit de dingen, die wy in de [c] Toegift van d' achtſte Voorſtelling in het tweede deel, en in der zelfder [d] Byvoegſel getoont hebben, volgt dat de tegenwoordige [e] wezentlijkheit van onze ziel van dit enige afhangt, namentlijk dat de ziel de [f] dadelijke wezentlijkheit des lighaams inſluit. Eindelijk, wy hebben getoont, (*bezie de zeventiende en achtiende Voorſtelling van het tweede deel, met der zelfder* [g] *Byvoegſel*) dat het [h] vermogen van de [i] ziel, daar door zy de zaken inbeeld, en daar aan gedenkt, ook van dit afhangt, dat zy zelve [k] dadelijke wezentlijkheit des lighaams inſluit. Uit het welk volgt, dat de tegenwoordige wezentlijkheit van de ziel, en der zelfder vermogen van in te beelden wechgenomen word, zo haaſt de ziel aflaat van de tegenwoordige wezentlijkheit des lighaams te beveſtigen. Maar d' oorzaak, daaróm de [l] ziel aflaat deze wezentlijkheit des lighaams te beveſtigen, kan niet de ziel zelve zijn, (*volgens de vierde Voorſtelling van dit deel*) noch ook dat het lighaam aflaat te wezen: want (*volgens de zeſte Voorſtelling van het tweede deel*) d' oorzaak, om de welke de ziel de wezentlijkheit van 't lighaam beveſtigt, is niet om dat het lighaam begonnen heeft wezentlijk te zijn. Dieshalven, volgens de zelfde reden, laat zy niet af van de wezentlijkheit des lighaams zelf te beveſtigen, om dat het lighaam aflaat te wezen: maar dit (*volgens d' achtſte* [m] *Voorſtelling in het tweede deel*) ſpruit uit een ander [n] denkbeelt, 't welk de [o] tegenwoordige wezentlijkheit van onz lighaam, en by gevolg ook van onze [p] ziel, uitſluit, en 't welk zo verre tegen dat denkbeelt ſtrijd, 't welk de [q] wezentheit van onze ziel [r] ſtelt.

s Idea.
t Scholium.
u Propoſitio.
w Idea.
x Eſſentia.
y Mens.
z Conſtituere.
a Exiſtentia.
b Exiſtere.
c Corollarium.
d Scholium.
e Exiſtentia.
f Actualis exiſtentia.
g Scholium.
h Potentia.
i Mens.
k Exiſtentia actualis.
l Mens.
m Propoſitio.
n Idea.
o Exiſtentia præſens.
p Mens.
q Eſſentia.
r Conſtituere.

TWAALFDE VOORSTELLING.

De ziel poogt, zo veel als haar mogelijk is, die dingen in te beelden, de welken des lighaams [s] *vermogen van te doen, of te werken vermeerderen, of bevorderen.*

s Potentia agendi.

BETOGING.

Zo lang het menſchelijk lighaam met die [t] wijze is aangedaan, de welke de natuur van enig uitterlijk lighaam inſluit, zo lang zal de menſchelijke ziel het zelfde lighaam, als tegenwoordig, beſchouwen;

t Modus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

wen; (*volgens de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel*) en by gevolg, (*volgens de zevende Voorſtelling van het tweede deel*) zo lang de menſchelijke ziel enig uitterlijk lighaam als tegenwoordig aanſchout, dat is (*volgens het* [u] *Byvoegſel van de zelfde Voorſtelling*) inbeeld, zo lang is het menſchelijk lighaam met die [w] wijze aangedaan, de welke de natuur van des zelfs uitterlijk lighaam influit; en dieshalven, zo lang de [x] ziel die dingen inbeeld, de welken onzes lighaams vermogen van te doen, of te werken vermeerderen, of bevorderen, zo lang is het lighaam met die [y] wijzen aangedaan, de welken des zelfs vermogen van te doen, of te werken vermeerderen, of bevorderen; (*bezie d' eerſte* [z] *Verëiſſching van dit deel*) en by gevolg (*volgens d' elfde* [a] *Voorſtelling van dit deel*) zo lang het vermogen van te denken in de ziel vermeerdert, of bevordert word; en dieshalven (*volgens de zeſte, of negende Voorſtelling van dit deel*) poogt de ziel, zo veel als zy kan, de zelfde dingen in te beelden; *gelijk te betogen ſtond.*

u *Scholium.*
w *Modus.*
x *Mens.*
y *Modi.*
z *Poſtulatum.*
a *Propoſitione.*

DARTIENDE VOORSTELLING.

Terwijl de ziel die dingen inbeeld, de welken des lighaams vermogen van te doen, of te werken verminderen, of intomen, zo poogt zy, zo veel als zy kan, aan die dingen te gedenken, de welken der zelfder [b] *wezentlijkheit uitfluiten.*

b *Exiſtentia.*

[c] BETOGING.

c *Demonſtratio.*

Zo lang de ziel iets zodanig inbeeld, zo lang word het vermogen der ziel, en des lighaams vermindert, of ingetoomt: (*gelijk wy in de voorgaande Voorſtelling betoogt hebben*) en echter zal dit zo lang ingebeeld worden, tot dat de ziel iets anders inbeeld, 't welk de tegenwoordige [d] wezentlijkheit van dit uitfluit; (*volgens de zeventiende* [e] *Voorſtelling van het tweede deel*) dat is, gelijk wy alreê getoont hebben, het vermogen van de ziel, en van 't lighaam word zo lang verminderd, of ingetoomt, tot dat de ziel iets anders inbeeld, 't welk de wezentlijkheit van dit uitfluit, en 't welk de ziel (*volgens de negende Voorſtelling van dit deel*) zo veel, als haar mogelijk is, zal pogen in te beelden, of daar aan te gedenken; *gelijk te betogen ſtond.*

d *Exiſtentia.*
e *Propoſitio.*

[f] TOEGIFT.

f *Corollarium.*

Hier uit volgt, dat de ziel een afkeer heeft van dingen in te beelden, de welken haar, en des lighaams vermogen verminderen, of intomen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

g Scholium.

g BYVOEGSEL.

Hier uit verſtaan wy klarelijk wat liefde, en wat haat is. Namentlijk, de h liefde is niets anders, dan een i blijſchap, die van het k denkbeelt van een uitterlijke oorzaak verzelt word; en de l haat niets anders, dan een m droefheit, die van het denkbeelt van een uitterlijke oorzaak verzelt is. Wy zien wijders, dat de geen, die bemint, nootzakelijk poogt het geen, dat hy bemint, tegenwoordig te hebben, en te bewaren, en in tegendeel, dat de geen, die haat, het geen, daar op hy haat heeft, poogt te verdrijven, en te vernietigen. Maar van dit alles zullen wy hier na bredelijker ſpreken.

h Amor.
i Lætitia.
k Idea.
l Odium.
m Triſtitia.

VEERTIENDE VOORSTELLING.

Indien de ziel eens van twee n *hartstochten te gelijk* o *aangedaan heeft geweeſt, als zy daar na van een van beiden aangedaan zal worden, zo zal zy ook van d' ander worden aangedaan.*

n Affectus.
o Affici.

p BETOGING.

Indien het menſchelijke lighaam eenmaal te gelijk van twee lighamen q aangedaan heeft geweeſt, zo zal de ziel namaals, als zy een van hen beide inbeeld, terſtont ook aan d' ander gedenken: (*volgens d' achtiende Voorſtelling van het tweede deel.*) Maar r d' inbeeldingen der ziel wijzen meer de s geſteltheit van onz lighaam aan, dan de natuur der uitterlijke lighamen; *volgens de tweede* t *Toegift van de zeſtiende* u *Voorſtelling in het tweede deel*: dieshalven, indien het lighaam, en by gevolg de ziel, (*bezie de darde* w *Bepaling van dit deel*) eenmaal met twee x hartstochten te gelijk aangedaan heeft geweeſt, als het daar na van een van hen beide aangedaan zal worden, zo zal het ook van 't ander aangedaan worden; *'t welk te betogen ſtond.*

p Demonſtratio.
q Affici.
r Imaginationes.
s Conſtitutio.
t Corollarium.
u Propoſitio.
w Definitio.
x Affectus.

VYFTIENDE VOORSTELLING.

Yder ding kan by toeval oorzaak van y *blijſchap,* z *droefheit, of* a *begeerte wezen.*

y Lætitia.
z Triſtitia.
a Cupiditas.

BETOGING.

Laat ons ſtellen dat een ziel van twee b hartstochten te gelijk c aangedaan word, namentlijk van een, die haar d macht van te doen, of te werken noch vermeerdert, noch vermindert; en van een ander, die de zelfde of vermeerdert, of vermindert: (*bezie d' eerſte* e *Vereiſſching van dit deel*) uit de voorgaande f Voorſtelling blijkt, dat,

b Affectus.
c Affici.
d Poteſtas agendi.
e Poſtulatum.
f Propoſitio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat, als de ziel namaals van gene, als haar ware oorzaak, die (*volgens* [g] *d'onderſtelling*) door zich haar macht van te denken noch vermeerdert, noch vermindert, aangedaan zal worden, zy terſtont ook van deze andere, die haar macht van te denken vermeerdert, of vermindert, dat is (*volgens het* [h] *Byvoegſel van d'elfde Voorſtelling in dit deel*) van [i] blijſchap, of van [k] droefheit, aangedaan zal worden: en in dezer voegen zal die zaak, niet door zich, maar door toeval, oorzaak van blijſchap of droefheit zijn. En door deze middel kan men lichtelijk tonen, dat die zaak by toeval oorzaak van [l] begeerte kan wezen, *gelyk wy voorgaven.*

[g] *Hypotheſis.*
[h] *Scholium.*
[i] *Lætitia.*
[k] *Triſtitia.*
[l] *Cupiditas.*

[m] TOEGIFT.

[m] *Corollarium.*

Uit dit alleen, dat wy enige zaak met de [n] hartstocht van blijſchap, of droefheit, van de welke zy geen [o] werkende oorzaak is, aangeſchout hebben, konnen wy de zelfde beminnen, of haten. Want hier uit alleen geſchied het (*volgens de veertiende* [p] *Voorſtelling van dit deel*) dat de [q] ziel, met deze zaak namaals in te beelden, door de [r] hartstocht van blijſchap, of van droefheit aangedaan word; dat is (*volgens het* [s] *Byvoegſel van d'elfde Voorſtelling in dit deel*) dat het vermogen van de ziel, en van 't lighaam, vermeerdert, of vermindert word, enz. en by gevolg (*volgens de twaalfde Voorſtelling van dit deel*) dat de ziel de zelfde zaak begeert in te beelden, of (*volgens de* [t] *Toegift van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) een afkeer daar af heeft: dat is (*volgens het* [u] *Byvoegſel van de dartiende* [w] *Voorſtelling in dit deel*) dat zy de zelfde bemint, of haat; *'t welk te betogen ſtond.*

[n] *Affectus.*
[o] *Cauſa efficiens.*
[p] *Propoſitio.*
[q] *Mens.*
[r] *Affectus.*
[s] *Scholium.*
[t] *Corollarium.*
[u] *Scholium.*
[w] *Propoſitio.*

[x] BYVOEGSEL.

[x] *Scholium.*

Hier uit verſtaan wy, hoe het kan geſchieden dat wy enige dingen beminnen, of haten, zonder enige oorzaak, die aan ons bekent is, maar alleenlijk (gelijk men zegt) door [y] toegenegentheit en [z] afkeerlijkheit. En hier toe moeten ook die [a] voorwerpen, de welken ons met [b] blijſchap, of met [c] droefheit aandoen, toegepaſt worden, alleenlijk hier om, dat zy iets gelijk met de [d] voorwerpen hebben, die ons gemenelijk met de zelfde [e] hartstochten aandoen; gelijk ik in de volgende [f] Voorſtelling zal tonen. Ik weet wel dat de Schrijvers, die d' eerſten deze namen van [g] toegenegentheit en [h] afkeerlijkheit ingevoert hebben, met de zelfden zekere verborge [i] hoedanigheden der dingen hebben willen aanwijzen: Maar echter geloof ik dat het aan ons vryſtaat by de zelfden de bekende, of openbare hoedanigheden te verſtaan.

[y] *Sympathia.*
[z] *Antipathia.*
[a] *Objecta.*
[b] *Lætitia.*
[c] *Triſtitia.*
[d] *Objecta.*
[e] *Affectus.*
[f] *Propoſitio.*
[g] *Sympathia.*
[h] *Antipathia.*
[i] *Qualitates.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZESTIENDE [k] VOORSTELLING.

[k] *Propositio.*

Hier uit alleen, dat wy ons inbeelden, dat enig ding iets heeft, dat gelijk is met het [l] *voorwerp, 't welk de ziel gemenelijk met blijschap, of met droefheit* [m] *aandoet, hoewel het geen, daar door de zaak met het voorwerp gelijk is, niet* [n] *d' uitwerkende oorzaak van deze* [o] *hartstochten is; hier uit alleen, zeg ik, zullen wy echter die zaak of beminnen, of haten.*

[l] *Objectum.*
[m] *Afficere.*
[n] *Causa efficiens.*
[o] *Affectus.*

[p] BETOGING.

[p] *Demonstratio.*

Wy hebben dit, 't welk gelijk is met het [q] voorwerp, in 't voorwerp zelf (*by* [r] *onderstelling*) met de [s] hartstocht van blijschap, of van droefheit aangeschout. En dieshalven, (*volgens de veertiende* [t] *Voorstelling van dit deel*) als de [u] ziel met des zelfs beelt [w] aangedaan zal worden, zo zal zy ook terstont met deze, of die hartstocht aangedaan worden: en by gevolg, de zaak, die wy bevatten dit zelfde te hebben, zal (*volgens de vijftiende Voorstelling van dit deel*) by toeval oorzaak van blijschap, of droefheit wezen: in voegen dat (*volgens de voorgaande* [x] *Toegift*) wy de zelfde, schoon dit, daar door het met het [y] voorwerp gelijk is, niet [z] d'uitwerkende oorzaak dezer [a] hartstochten is, echter zullen beminnen, of haten; *gelijk te betogen stond.*

[q] *Objectum.*
[r] *Hypothesis.*
[s] *Affectus.*
[t] *Propositio.*
[u] *Mens.*
[w] *Afficere.*
[x] *Corollarium.*
[y] *Objectum.*
[z] *Causa efficiens.*
[a] *Affectus.*

ZEVENTIENDE VOORSTELLING.

Indien wy ons inbeelden dat de zaak, die ons gemenelijk met de [b] *hartstocht van droefheit* [c] *aandoet, iets gelijk heeft met een andere, die ons gemenelijk met een even grote hartstocht van blijschap aandoet, zo zullen wy de zelfde te gelijk haten en beminnen.*

[b] *Affectus.*
[c] *Afficere.*

[d] BETOGING.

[d] *Demonstratio.*

Want deze zaak is (*volgens* [e] *d'onderstelling*) door zich oorzaak van droefheit: en (*volgens het* [f] *Byvoegsel van de dartiende* [g] *Voorstelling in dit deel*) voor zo veel wy ons de zelfde met deze [h] hartstocht inbeelden, haten wy haar; en voor zo veel wy ons daerënboven inbeelden dat zy iets heeft, 't welk met het ander gelijk is, dat ons gemenelijk met even grote hartstocht van blijschap [i] aandoet, met even grote poging van blijschap zullen wy haar beminnen; (*volgens de voorgaande Voorstelling*) en dieshalven zullen wy gelijkelijk de zelfde haten en beminnen: *'t welk te betogen stond.*

[e] *Hypothesis.*
[f] *Scholium.*
[g] *Propositio.*
[h] *Affectus.*
[i] *Afficere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[k] BYVOEGSEL.

Deze [l] gesteltenis van de ziel, namelijk, die uit twee strijdige [m] hartstochten spruit, word [n] vlotheit, of wankelheit van gemoed genoemt, de welke dieshalven op de hartstocht haar opzicht heeft, gelijk de [o] twijffeling op [p] d'inbeelding; *bezie het* [q] *Byvoegsel van de vierënveertigste* [r] *Voorstelling in het tweede deel:* en de [s] vlotheit, of wankelheit des gemoeds, en de [t] twijffeling verschillen niet van malkander, dan in meerder en minder. Maar hier staat aan te merken dat ik (*in de voorgaande Voorstelling*) deze [u] vlotheden, of wankelheden des gemoeds van oorzaken heb afgeleid, die door zich oorzaak van d'een, en by toeval oorzaak van d'ander [w] hartstocht zijn: 't welk ik daaröm gedaan heb, om dat zy dus gemakkelijker uit de voorgaanden afgeleid konnen worden: en niet om dat ik ontken dat de vlotheden, of wankelheden des gemoeds ten meestendeel uit het [x] voorwerp voortkomen, 't welk [y] d'uitwerkende oorzaak van de beide [z] hartstochten is. Want het menschelijk lighaam (*volgens d'eerste* [a] *Vereisching in het tweede deel*) bestaat uit zeer veel [b] ondeeligen van verscheide natuur, en kan dieshalven (*volgens d'eerste* [c] *Kundigheit na het darde* [d] *Voorbewijs, 't welk achter de dartiende* [e] *Voorstelling in het tweede deel te zien is*) van een en het zelfde lighaam op zeer veel en verscheide wijzen [f] aangedaan worden: en in tegendeel, dewijl een en het zelfde ding op veel wijzen aangedaan kan worden, zo kan ook een en het zelfde deel des lighaams op verscheide wijzen aangedaan worden. Uit het welk wy lichtelijk konnen begrijpen, dat een en het zelfde [g] voorwerp d'oorzaak van veel en strijdige [h] hartstochten kan wezen.

k *Scholium.*
l *Constitutio.*
m *Affectus.*
n *Fluctuatio animi.*
o *Dubitatio.*
p *Imaginatio.*
q *Scholium.*
r *Propositio.*
s *Fluctuatio animi.*
t *Dubitatio.*
u *Fluctuationes.*
w *Affectus.*
x *Objectum.*
y *Causa efficiens.*
z *Affectus.*
a *Postulatum.*
b *Individua.*
c *Axioma.*
d *Lemma.*
e *Propositio.*
f *Affici.*
g *Objectum.*
h *Affectus.*

ACHTIENDE [i] VOORSTELLING.

De menschword van het beelt van de voorgaande, of toekomende zaak met de zelfde [k] *hartstocht van blijschap en droefheit aangedaan, als van het beelt van de tegenwoordige zaak.*

i *Propositio.*
k *Affectus.*

[l] BETOGING.

Zo lang de mensch van het beelt van enige zaak [m] aangedaan word, zo aanschout hy de zaak als tegenwoordig, schoon zy niet [n] wezentlijk is; (*volgens de zeventiende Voorstelling in het tweede deel, met der zelfder* [o] *Toegift*) en beeld het zich niet in als alreê voorby, of toekomende, dan voor zo veel des zelfs beelt aan het beelt van de voorgaande, of toekomende tijt gevoegt is. (*bezie het*

l *Demonstratio.*
m *Affici.*
n *Existere.*
o *Corollarium.*

p Scholium. q Propositio.

P *Byvoegſel van de vierënveertigſte* q *Voorſtelling in het tweede deel*)

Dieshalven, het beelt van de zaak, in zich alleen aangemerkt, is het zelfde, 't zy zy op de toekomende, of op de verlede, of op de tegenwoordige tijt toegepaſt word; dat is (*volgens de* r *Toegift van de zeſtiende* s *Voorſtelling in het tweede deel*) des lighaams t geſtelt-tenis, of u hartstocht is de zelfde, 't zy het beelt is van een voorgaande, of toekomende, of tegenwoordige zaak; en dieshalven is de w hartstocht van blijſchap en droefheit de zelfde, 't zy het beelt is van een voorgaande, of toekomende, of tegenwoordige zaak; *gelijk te betogen ſtond.*

r Corollarium. s Propoſitio. t Conſtitutio. u Affectus. w Affectus.

EERSTE x BYVOEGSEL.

x Scholium.

Ik noem een zaak voor zo veel verlede, of toekomende, als wy van de zelfde y aangedaan geweeſt hebben, of aangedaan zullen worden. Tot een voorbeelt, voor zo veel wy de zelfde gezien hebben, of zien zullen, voor zo veel verheugt zy ons, of zal ons verheugen, heeft zy ons beledigt, of zal ons beledigen, enz. Want voor zo veel wy ons de zelfde dus inbeelden, voor zo veel beveſtigen wy der zelfder z wezentlijkheit: dat is, het lighaam word van geen a hartstocht aangedaan, die de b wezentlijkheit van de zaak uitſluit; en dieshalven (*volgens de zeventiende* c *Voorſtelling in het tweede deel*) word het lighaam door het beelt van de zelfde zaak op de zelfde wijze aangedaan, als of de zaak zelve tegenwoordig was. Maar dewijl echter dikwijls gebeurt dat de genen, die veel dingen beproeft hebben, d vlot en in waggeling zijn, zo lang zy de zaak als toekomende, of verlede aanſchouwen, en deurgaans aan d'uitgang van de zaak twijffelen; (*bezie het* e *Byvoegſel van de vierënveertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) zo gebeurt het dat de f hartstochten, die uit gelijke beelden der dingen ſpruiten, niet zeer beſtandig zijn, maar dat zy dikwijls door de beelden der andere dingen ontroert worden, tot dat de menſchen van d' uitgang van de zaak zeker zijn.

y Affici. z Exiſtentia. a Affectus. b Exiſtentia. c Propoſitio. d Fluctuare. e Scholium. f Affectus.

TWEEDE BYVOEGSEL.

Uit de dingen, die nu gezegt zijn, verſtaan wy wat g hoop, h vrees, i geruſtheit, k wanhoop, l vreucht en m knaging van gewéten is. Want de hoop is niets anders, dan een onbeſtandige n blijſchap, uit het beelt van een toekomende, of verlede zaak geſproten, van welker uitgang wy twijffelen. De vrees, in tegendeel, is een onbeſtandige o droefheit, ook uit het beelt van een twijffelachtige zaak geſproten. Wijders, indien de P twijffeling dezer q hartstochten wechgenomen word, zo word uit hoop geruſtheit, en uit vrees wan-

g Spes. h Metus. i Securitas. k Deſperatio. l Gaudium. m Morſus conſcientiæ. n Lætitia. o Triſtitia. p Dubitatio. q Affectus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

wanhoop; namentlijk blijſchap, of droefheit, uit het beelt van de zaak geſproten, die wy gevreeſt, of gehoopt hebben. Voorts, de [r] vreucht is een [s] blijſchap, uit het beelt van een voorgaande zaak geſproten, van welker uitgang wy getwijffelt hebben. Eindelijk, de [t] knaging van geweten is een [u] droefheit, tegen de [w] vreucht geſtelt.

r *Gaudium.*
s *Lætitia.*
t *Morſus conſcientiæ.*
u *Triſtitia.*
w *Gaudium.*

NEGENTIENDE [x] VOORSTELLING.

x *Propoſitio.*

De geen, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy bemint, vernietigt word, zal zich bedroeven; en zich verblijden, zo het bewaart word.

[y] BETOGING.

y *Demonſtratio.*

De [z] ziel poogt zo veel, als zy kan, die dingen in te beelden, de welken des lighaams vermogen van te doen vermeerderen, of bevorderen; (*volgens de twaalfde* [a] *Voorſtelling van dit deel*) dat is (*volgens het* [b] *Byvoegſel van der zelfder Voorſtelling*) de dingen, die zy bemint. Maar d' inbeelding word van die dingen gevordert en geholpen, de welken de [c] wezentlijkheit van de zaak ſtellen, en, in tegendeel, van die dingen ingetoomt, de welken de wezentlijkheit van de zaak uitſluiten; *volgens de zeventiende* [d] *Voorſtelling van het tweede deel*: dieshalven, de beelden der dingen, de welken de wezentlijkheit van de beminde zaak ſtellen, helpen en bevorderen de [e] poging der [f] ziel, door de welke zy de beminde zaak poogt in te beelden; dat is (*volgens het* [g] *Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in dit deel*) doen de ziel met blijſchap aan: in tegendeel, de beelden, die de [h] wezentlijkheit van de beminde zaak uitſluiten, tomen de zelfde poging der ziel in; dat is, (*volgens het zelfde Byvoegſel*) doen de ziel met droefheit aan. De geen dan, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy bemint, vernietigt word, zal zich bedroeven, enz. *gelijk te betoonſtond.*

z *Mens.*
a *Propoſitio.*
b *Scholium.*
c *Exiſtentia.*
d *Propoſitio.*
e *Conatus.*
f *Mens.*
g *Scholium.*
h *Exiſtentia.*

TWINTIGSTE [i] VOORSTELLING.

i *Propoſitio.*

De geen, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy haat, vernietigt word, zal zich verblijden.

[k] BETOGING.

k *Demonſtratio.*

De [l] ziel (*volgens de dartiende Voorſtelling van dit deel*) poogt die dingen in te beelden, de welken de [m] wezentlijkheit der zaken, door de welken des lighaams vermogen van te doen vermindert, of ingetoomt word, uitſluiten; dat is (*volgens het* [n] *Byvoegſel van de zelfde Voorſtelling*) poogt die dingen in te beelden, de welken de wezent-

l *Mens.*
m *Exiſtentia.*
n *Scholium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

wezentlijkheit der zaken, die zy haat, uitſluiten: en dieshalven, het beelt van de zaak, die de wezentlijkheit van 't geen uitſluit, 't welk
o Conatus. van de ziel gehaat word, helpt en bevordert deze o poging der ziel;
p Lætitia. dat is (*volgens het Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in dit deel*) doet de ziel met p blijſchap aan. De geen dan, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy haat, vernietigt word, zal zich verblijden; *gelijk te betogen ſtond.*

q Propoſitio. EENENTWINTIGSTE q VOORSTELLING.

De geen, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy bemint, met blijſchap, of met droefheit aangedaan is, zal ook met blijſchap, of met droefheit aangedaan worden: en deze beide
s Affectus. *r hartstochten zullen in de minnaar groter, of kleinder wezen, naar dat zy beide groter, of kleinder in de beminde zaak zijn.*

s Demonſtratio. s BETOGING.

De beelden der dingen, (*gelijk wy in de negentiende Voorſtelling van dit deel betoogt hebben*) die de t wezentlijkheit van de beminde
t Exiſtentia. zaak ſtellen, helpen en bevorderen de u poging van de ziel, daar
u Conatus. door zy de beminde zaak zelve poogt in te beelden. Maar de blijſchap ſtelt de wezentlijkheit van de blijde zaak, en zo veel te groter,
w Affectus. als de w hartstocht van blijſchap groter is: (want daar is, *volgens het*
x Scholium. y Propoſitio. z Tranſitio. x *Byvoegſel van d' elfde* y *Voorſtelling in dit deel*, een z overgang tot een groter volmaaktheit) dieshalven, het beelt der blyſchap van de beminde zaak in de minnaar helpt en bevordert de poging van de ziel zelve; dat is (*volgens het Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in dit deel*) doet de minnaar met blijſchap aan, en met zo veel te groter
a Affectus. blijſchap, als deze a hartstocht in de beminde zaak groter heeft geweeſt; 't welk het eerſte was. Wijders, voor zo veel enig ding met droefheit aangedaan word, voor zo veel word het vernietigt, en zo veel te meer, als het met groter droefheit aangedaan word; *volb Scholium. gens het zelfde* b *Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in dit deel*: dieshalven (*volgens de negentiende Voorſtelling in dit deel*) de geen, die zich inbeeld dat het geen, 't welk hy bemint, met droefheit word aangedaan, zal ook met droefheit aangedaan worden, en met zo veel
c Affectus. te groter droefheit, als deze c hartstocht groter in de beminde zaak geweeſt zal hebben; *gelijk voorgeſtelt was.*

d Propoſitio. TWEEENTWINTIGSTE d VOORSTELLING.

Indien wy ons inbeelden dat iemant een zaak, die wy beminnen, met blijſchap aandoet, zo zullen wy met liefde tot hem

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hem aangedaan worden. Indien, in tegendeel, wy ons inbeelden dat de zelfde deze zaak met droefheit aandoet, zo zullen wy ook met haat tegen hem aangedaan worden.

[c] BETOGING. c *Demonstratio.*

De geen, die de zaak, de welke wy beminnen, met blijschap, of met droefheit aandoet, doet ons ook met blijschap, of met droefheit aan; namelijk, zo wy ons de beminde zaak met blijschap, of met droefheit aangedaan inbeelden; *volgens de voorgaande Voorstelling.* En deze blijschap, of droefheit word in ons onderstelt met het [f] denkbeelt van een uitterlijke oorzaak verzelt te zijn: dieshalven, *(volgens de dartiende Voorstelling in dit deel)* indien wy ons inbeelden dat iemant een ding, 't welk wy beminnen, met blijschap, of met droefheit aandoet, zo zullen wy tegen de zelfde met liefde, of met haat aangedaan worden; *'t welk te betogen stond.* f *Idea.*

[h] BYVOEGSEL. h *Scholium.*

D' eenëntwintigste [i] Voorstelling verklaart aan ons, wat [k] medelijden is, die wy konnen bepalen, dat het is een droefheit, uit eens anders schade gesproten. Maar ik weet niet met welke naam de blijschap, die uit eens anders goet spruit, genoemt moet worden. Voorts, de liefde tot de geen, die aan een ander wel gedaan heeft, zullen [l] wy gunst, en, in tegendeel, de haat tegen de geen, die aan iemant quaat gedaan heeft, [m] euvelneeming noemen. Eindelijk staat aan te merken, dat wy niet alleenlijk [n] medelijden met die zaak hebben, de welke wy beminnen; *(gelijk wy in de voorgaande eenëntwintigste [o] Voorstelling hebben getoont)* maar ook met de gene, die wy te voren met geen genegentheit gevolgt hebben, zo wy de zelfde ons gelijk oordeelen: (gelijk wy hier na zullen tonen) en dat wy dieshalven ook de geen begunstigen, die aan 't gelijke wel gedaan heeft, en, in tegendeel, ons tegen de geen vergrammen, die 't gelijke schade aangedaan heeft.

i *Propositio.* k *Commiseratio.* l *Favor.* m *Indignatio.* n *Miseratio.* o *Propositio.*

DRIEENTWINTIGSTE VOORSTELLING.

De geen, die zich het geen, dat hy haat, met droefheit aangedaan inbeeld, zal zich verblijden: in tegendeel, indien hy zich het zelfde met blijschap aangedaan te zijn inbeeld, zo zal hy zich bedroeven: en deze beide [p] hartstochten zullen groter of kleinder wezen, naar dat des zelfs strijdige hartstocht groter of kleinder in 't geen is, dat hy haat. p *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

q Demonſtratio.

q BETOGING.

Voor zo veel een hatelijke zaak met droefheit aangedaan word, voor zo veel word zy vernietigt, en zo veel te meer, als zy met groter

r Scholium. droefheit word aangedaan; *volgens het* r *Byvoegſel van d'elfde*

s Propoſitio. s *Voorſtelling in dit deel.* De geen dan, die (*volgens de twintigſte Voorſtelling van dit deel*) zich een zaak, die hy haat, met droefheit aangedaan inbeeld, zal in tegendeel met blijſchap aangedaan worden, en met zo veel te groter blijſchap, als hy zich inbeeld dat de hatelijke zaak met groter droefheit aangedaan is; *'t welk het eerſte was.*

t Exiſtentia. Wijders, de blijſchap ſtelt t wezentlijkheit van de blijde zaak, (*volgens het zelfde* u *Byvoegſel van d'elfde* w *Voorſtelling in dit deel*) en

u Scholium. w Propoſitio. zo veel te groter, als de blijſchap groter word bevat. Indien iemant zich inbeeld dat de geen, die hy haat, met blijſchap aangedaan is, zo

x Imaginatio. zal (*volgens de dartiende Voorſtelling van dit deel*) deze x inbeelding

y Conatus. zijn y poging intomen; dat is, (*volgens het Byvoegſel van d'elfde Voorſtelling in dit deel*) de geen, die haat, zal met droefheit aangedaan worden, enz. *'t welk te betogen ſtond.*

z Scholium.

z BYVOEGSEL.

Deze blijſchap kan naauwelijks beſtandig, en zonder enige ſtrijdes gemoeds wezen. Want (*gelijk ik terſtont in de zeveëntwintigſte Voorſtelling, zal tonen*) voor zo veel hy zich inbeeld een zaak, hem

a Affectus. gelijk, met de a hartstocht van droefheit aangedaan te worden, voor zo veel moet hy zich ook bedroeven; en recht anders, zo hy zich inbeeld dat de zelfde met blijſchap aangedaan word. Maar wy merken hier op de haat alleen.

b Propoſitio.

VIERENTWINTIGSTE b VOORSTELLING.

Indien wy ons inbeelden dat iemant een zaak, die wy haten, met blijſchap aandoet, zo worden wy ook met haat tegen hem aangedaan. Maar indien wy, daarëntegen, ons inbeelden dat de zelfde de zelfde zaak met droefheit aandoet, zo worden wy met liefde tot hem aangedaan.

BETOGING.

Deze Voorſtelling word op de zelfde wijze betoogt, als de tweeëntwintigſte Voorſtelling van dit deel, die men na te zien heeft.

c Scholium.

c BYVOEGSEL.

d Affectus. e Invidia. f Odium.

Deze en diergelijke d hartstochten van haat worden op de e nijt toegepaſt, die dieshalven niets anders is, dan de f haat zelf, voor zo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zo veel de zelfde aangemerkt word dat zy de menſch in dier voegen geſchikt maakt, dat hy in eens anders quaat vermaak ſchept, en, in tegendeel, dat hy zich over des zelfs goet bedroeft.

VYFENTWINTIGSTE [g] VOORSTELLING. g *Propoſitio.*

Wy pogen dit alles van ons, en van de beminde zaak te beveſtigen, 't welk wy ons inbeelden dat ons, of de beminde zaak met blijſchap aandoet; en, in tegendeel, dit alles t'ontkennen, 't welk wy ons inbeelden dat ons, of de beminde zaak met droefheit aandoet.

[h] BETOGING. h *Demonſtratio.*

Dit, 't welk wy ons inbeelden dat de beminde zaak met blijſchap, of met droefheit aandoet, doet ons ook met blijſchap, of met droefheit aan; *volgens d' eenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*: maar de ziel poogt, (*volgens de twaalfde Voorſtelling van dit deel*) zo veel als haar mogelijk is, die dingen, de welken ons met blijſchap aandoen, in te beelden, dat is (*volgens de zeventiende Voorſtelling van het tweede deel, en des zelfs Toegift*) als tegenwoordig t'aanſchouwen, en in tegendeel (*volgens de dartiende Voorſtelling van dit deel*) de dingen, die ons met droefheit aandoen, en der zelfder [i] wezentlijkheit uit te ſluiten. Dieshalven, wy pogen van ons, en i *Exiſtentie.* van de beminde zaak dit alles te beveſtigen, 't welk wy ons inbeelden dat ons, of de beminde zaak met blijſchap aandoet; en in tegendeel, *gelijk te betogen ſtond.*

ZESENTWINTIGSTE VOORSTELLING.

Wy pogen van de zaak, die wy haten, al't geen te beveſtigen, 't welk wy ons inbeelden dat haar met droefheit aandoet, en in tegendeel dat t'ontkennen, 't welk wy ons inbeelden dat haar met blijſchap aandoet.

BETOGING.

Deze [k] Voorſtelling volgt uit de drieëntwintigſte Voorſtelling, gelijk de voorgaande uit d'eenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel. k *Propoſitio.*

[l] BYVOEGSEL. l *Scholium.*

Wy zien dat hier door lichtelijk gebeurt, dat de menſch van zich, en van de beminde zaak hoger gevoelt, dan billijk is, en in tegendeel, van de zaak, die hy haat, laeger gevoelt. Deze [m] inbeelding, m *Imaginatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

als zy haar opzicht op de menſch heeft, die hoger van zich gevoelt, dan billijk is, word [n] verwaantheit genoemt, en is zeker ſlach van [o] ſporeloosheit, om dat de menſch met ope ogen droomt dat hy alle die dingen vermag, de welken hy door d' inbeelding alleen bekoomt, en die hy dieshalven als [p] zakelijk aanſchout, en zich daar over verheugt, zo lang hy die dingen zich niet kan inbeelden, de welken der zelfder [q] wezentlijkheit uitſluiten, en zijn vermogen van te doen [r] bepalen. De [s] verwaantheit dan is een blijſchap, hier uit geſproten, dat de menſch hoger, dan billijk is, van zich gevoelt. Wijders, de blijſchap, die hier uit ſpruit, dat de menſch van een ander hoger, dan billijk is, gevoelt, word [t] achting, en eindelijk die blijſchap, de welke hier uit ſpruit, dat hy van een ander laeger gevoelt, dan billijk is, [u] verachting genoemt.

n *Superbia.*
o *Delirium.*
p *Realia.*
q *Exiſtentia.*
r *Determinare.*
s *Superbia.*
t *Exiſtimatio.*
u *Deſpectus.*

ZEVENENTWINTIGSTE [w] VOORSTELLING.

Hier uit, dat wy ons inbeelden dat een zaak, ons gelijk, en die wy met geen [x] hartstocht vervolgt hebben, met enige hartstocht aangedaan word, worden wy met gelijke hartstocht aangedaan.

w *Propoſitio.*
x *Affectus*

[y] BETOGING.

De [z] beelden der dingen zijn [a] d'aandoeningen van 't menſchelijk lighaam, welker [b] denkbeelden d'uitterlijke lighamen als tegenwoordig aan ons vertonen; (*volgens het [c] Byvoegſel van de zeventiende [d] Voorſtelling in het tweede deel*) dat is (*volgens de zeſtiende Voorſtelling van het tweede deel*) welker [e] denkbeelden de natuur van onz lighaam, en te gelijk de tegenwoordige natuur van 't uitterlijk lighaam [f] inſluiten. Indien dan de natuur van 't uitterlijk lighaam met de natuur van onz lighaam gelijk is, zo zal het denkbeelt van 't uitterlijk lighaam, 't welk wy inbeelden, een [g] aandoening onzes lighaams, die met d' aandoening van 't uitterlijk lighaam gelijk is, [h] inſluiten; en by gevolg, indien wy ons inbeelden dat iemant, ons gelijk, met enige [i] hartstocht aangedaan is, zo zal deze [k] inbeelding een [l] aandoening, met deze aandoening onzes lighaams gelijk, uitdrukken. Dieshalven, hier uit, dat wy ons inbeelden dat enig ding, ons gelijk, met enige [m] hartstocht aangedaan word, worden wy met een zelfde hartstocht, als dat ding zelf, aangedaan. Maar indien wy een zaak, ons gelijk, haten, zo worden wy dus verre (*volgens de drieëntwintigſte [n] Voorſtelling van dit deel*) met een [o] hartstocht, die daar tegen ſtrijdig is, aangedaan, en niet met een gelijke; *gelijk voorgeſtelt wierd.*

y *Demonſtratio.*
z *Imagines.*
a *Affectiones.*
b *Ideæ.*
c *Scholium.*
d *Propoſitio.*
e *Ideæ.*
f *Involvere.*
g *Affectio.*
h *Involvere.*
i *Affectus.*
k *Imaginatio.*
l *Affectio.*
m *Affectus.*
n *Propoſitio.*
o *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

PBYVOEGSEL. p *Scholium.*

Deze q navolging van r hartstochten, op de droefheit toegepast, word s medelijden, (*bezie hier af het* t *Byvoegsel van de tweeëntwintigste* u *Voorstelling in dit deel*) en, op de w begeerte toegepast, x nayvering genoemt; de welke dieshalven niets anders is, dan de begeerte van enig ding, de welke in ons hier uit geboren word, dat wy ons inbeelden dat anderen, ons gelijk, de zelfde begeerte hebben.

q *Imitatio.* r *Affectus.* s *Commiseratio.* t *Scholium.* u *Propositio.* w *Cupiditas.* x *Æmulatio.*

EERSTE y TOEGIFT. y *Corollarium.*

Indien wy ons inbeelden dat iemant een zaak, ons gelijk, en de welke wy met geen z *hartstocht nagejaagt hebben, met blijschap aandoet, zo zullen wy met liefde tot hem aangedaan worden: in tegendeel, indien wy ons inbeelden dat de zelfde de zelfde zaak met droefheit aandoet, zo zullen wy met haat tot hem aangedaan worden.*

z *Affectus.*

BETOGING.

Dit word op de zelfde wijze uit de voorgaande a Voorstelling betoogt, als de tweeëntwintigste Voorstelling van dit deel uit d'eenentwintigste Voorstelling.

a *Propositio.*

TWEEDE b TOEGIFT. b *Corollarium.*

Wy konnen een zaak, daar wy deernis meê hebben, niet haten, om dat der zelfder c *elende ons met droefheit aandoet.*

c *Miseria.*

d BETOGING. d *Demonstratio.*

Want indien wy daarom de zelfde konden haten, zo zouden wy (*volgens de drieëntwintigste Voorstelling van dit deel*) ons uit der zelfder droefheit verblijden; 't welk tegen e d'onderstelling is.

e *Hypothesis.*

DARDE f TOEGIFT. f *Corollarium.*

Wy zullen, zo veel als ons mogelijk is, pogen de zaak, daar over wy deernis hebben, van elende te verlossen.

g BETOGING. g *Demonstratio.*

Het geen, 't welk de zaak, daar over wy deernis hebben, met droefheit aandoet, doet ons ook met gelijke droefheit aan; *volgens de voorgaande* h *Voorstelling*. En dieshalven zullen wy pogen al het geen, dat de i wezentlijkheit van die zaak wechneemt, of dat de zaak vernietigt, te gedenken; (*volgens de dartiende Voorstelling van dit deel*) dat is (*volgens het* k *Byvoegsel van de negende Voorstelling in dit deel*) wy zullen trachten dit te vernietigen, of wy zullen bepaalt worden tot dit te vernietigen: en dieshalven zullen wy pogen de zaak, daar over wy deernis hebben, van haar elende te verlossen; *'t welk te betogen stond.*

h *Propositio.* i *Existentia.* k *Scholium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

l Scholium.

l BYVOEGSEL.

m Appetitus.

Deze wil, of deze m luft van wel te doen, die hier uit ſpruit, dat wy deernis over de zaak hebben, aan de welke wy weldaat willen

n Benevolentia.

doen, word n goetwilligheit genoemt, de welke dieshalven niets

o Cupiditas.

anders is, dan een o begeerte uit p medelijden geſproten. Voorts, wat

p Commiſeratio.

de liefde en haat tot de geen aangaat, die de zaak, de welke wy ons inbeelden ons gelijk te zijn, goet of quaat aangedaan heeft, bezie

q Scholium.

hier af het q Byvoegſel van de tweeëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.

r Propoſitio

ACHTENTWINTIGSTE r VOORSTELLING.

Wy pogen al't geen te bevorderen, 't welk wy ons inbeelden

s Lætitia.

tot s blijſchap dienſtig te zijn, en in tegendeel al't geen af te

t Triſtitia.

weren, of te vernietigen, 't welk wy ons inbeelden tot t droefheit te konnen ſtrekken.

u Demonſtratio.

u BETOGING.

Wy pogen, zo veel als wy konnen, het geen in te beelden, dat wy ons inbeelden tot blijſchap te konnen ſtrekken: (*volgens de*

w Propoſitio.

twaalfde w Voorſtelling van dit deel) dat is, (*volgens de zeventiende Voorſtelling van het tweede deel*) wy zullen pogen, zo veel als ons

x Actu exiſtens.

mogelijk is, het zelfde als tegenwoordig, of als x warelijk wezentlijk zijnde, t'aanſchouwen. Maar de poging van de ziel, of het vermogen in te denken, en gezamentlijk de natuur is gelijk met des lighaams poging, of macht in te werken; *gelijk klarelijk volgt uit*

y Scholium.
z Propoſitio.

de y Toegift van de zevende z Voorſtelling, en uit de Toegift van de elfde Voorſtelling in het tweede deel. Dieshalven pogen wy a volſtrek-

a Abſolutè.
b Exiſtere.
c Scholium.

telijk dat het zelfde b wezentlijk zy, of ('t welk, *volgens het c Byvoegſel van de negende Voorſtelling in dit deel*, het zelfde is) wy hebben 'er trek toe, en doen'er onze beſt om, *'t welk het eerſte was.* Voorts, indien wy dit, 't welk wy geloven oorzaak van droefheit te zijn, dat is, (*volgens het Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) indien wy ons inbeelden dat dit, 't welk wy haten, vernietigt word, zo zullen wy ons verblijden; *volgens de twintigſte Voorſtelling in dit deel*: en dieshalven zullen wy (*volgens 't eerſte deel van deze Voorſtelling*) het zelfde pogen te vernietigen, of (*volgens de dartiende Voorſtelling van dit deel*) van ons af te weren, op dat wy het zelfde niet als tegenwoordig zouden aanſchouwen; *'t welk het tweede was.*

NEGEN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

NEGENENTWINTIGSTE [d] VOORSTELLING.

[d] *Propositie.*

Wy zullen ook pogen al't geen te doen, 't welk, gelijk wy ons inbeelden, de menſchen met blijſchap aanſchouwen; en, in tegendeel, wy zullen een afkeer hebben van het geen te doen, van't welk de menſchen, gelijk wy ons inbeelden, een afkeer hebben.

Verſta hier, gelijk ook in het volgende, zodanige menſchen, tot de welken wy geen trek, noch afkeer hebben.

[e] BETOGING.

[e] *Demonſtratio.*

Hier uit, dat wy ons inbeelden dat de menſchen iets beminnen, of haten, zullen wy het zelfde beminnen, of haten; (*volgens de zevenentwintigſte* [f] *Voorſtelling in dit deel*) dat is, (*volgens het* [g] *Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) daar door zelfs zullen wy ons over de tegenwoordigheit van die zaak of verblijden, of bedroeven: en dieshalven (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zullen wy pogen al't geen te doen, 't welk, gelijk wy ons inbeelden, de menſchen beminnen, of met blijſchap aanſchouwen, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

[f] *Propositio.*
[g] *Scholium.*

[h] BYVOEGSEL.

[h] *Scholium.*

Deze [i] poging van iets te doen, en ook van iets na te laten, alleenlijk daarom, op dat wy aangenaam aan de menſchen zouden wezen, word [k] roemzucht genoemt; voornamelijk als wy zo gratiglijk pogen het gemeen volk te behagen, dat wy, met onze, of eens anders ſchade, enige dingen pogen te doen, of na te laten: anderſins heeft zy gemenelijk de naam van [l] heusheit. Wijders, ik noem die blijſchap [m] lof, met de welke wy ons de [n] doening van een ander inbeelden, daar meê hy gepoogt heeft ons te verheugen, en in tegendeel [o] laſter die droefheit, daar door wy een [p] afkeer van zijn bedrijf hebben.

[i] *Conatus.*
[k] *Ambitio.*
[l] *Humanitas.*
[m] *Laus.*
[n] *Actio.*
[o] *Vituperium.*
[p] *Averſio.*

DARTIGSTE [q] VOORSTELLING.

[q] *Propositio.*

Indien iemant iets gedaan heeft, 't welk, gelijk hy zich inbeeld, d' anderen met blijſchap aandoet, deze, van zijn [r] *denkbeelt, als des zelfs oorzaak, verzelt, zal met blijſchap aangedaan worden, of zich zelf met blijſchap aanſchouwen. In tegendeel, indien hy iets doet, 't welk, gelijk hy zich inbeeld, d' anderen met droefheit aandoet, zo zal hy zich zelf met droefheit aanſchouwen.*

[r] *Idea.*

[s] BETOGING.

[s] *Demonſtratio.*

De geen, die zich inbeeld dat hy d' anderen met blijſchap, of met droef-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

droefheit aandoet, zal daar door (*volgens de zeventwintigſte* [t] *Voorſtelling in dit deel*) met blijſchap, of met droef heit aangedaan worden. Maar dewijl de menſch (*volgens de negentiende en drieëntwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*) van zich zelf [u] meêwuſtig is door [w] d' aandoeningen, door de welken hy tot doen [x] bepaalt word, zo zal de geen, die iets gedaan heeft, 't welk, gelijk hy zich inbeeld, d' anderen met blijſchap aandoet, van blijſchap, met [y] bewuſtheit van zich zelf, als d' oorzaak van zijn blijſchap, aangedaan worden, of zich zelf met blijſchap aanſchouwen: en in tegendeel, *gelijk voorgeſtelt is.*

[t] *Propoſitio.*
[u] *Conſcius.*
[w] *Affectiones.*
[x] *Determinari.*
[y] *Conſcientia.*

[z] BYVOEGSEL.

[z] *Scholium.*

Dewijl de liefde (*volgens het Byvoegſel van de dartiende* [a] *Voorſtelling in dit deel*) een blijſchap is, die van het [b] denkbeelt van een uitterlijke zaak verzelt is, zo zal dan deze blijſchap en droef heit zeker [c] ſlach van liefde en haat wezen. Maar vermits de liefde en haat tot d' uitterlijke [d] voorwerpen toegepaſt worden, zo zullen wy deze [e] hartstochten met andere namen aanwijzen: te weten, wy zullen de blijſchap, van het [f] denkbeelt van een innerlijke oorzaak verzelt, [g] roem, en de droef heit, hier tegen ſtrijdig, [h] ſchaamte noemen; ik wil zeggen dat, als de blijſchap, of droef heit hier uit ſpruit, de menſch meent dat hy geprezen, of gelaſtert word: anderſins zal ik de blijſchap, van het denkbeelt van een inwendige oorzaak verzelt, met de naam van [i] geruſtheit op zich zelf, en de droef heit, daar tegen ſtrijdig, met de naam van [k] berou aanwijzen. Wijders, dewijl het (*volgens de* [l] *Toegift van de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel*) gebeuren kan dat de blijſchap, met de welke iemant zich inbeeld d' anderen aan te doen, alleenlijk [m] inbeeldig is, en (*volgens de vijfëntwintigſte* [n] *Voorſtelling van dit deel*) yder poogt alles zich in te beelden, 't welk hy meent dat hem met blijſchap aandoet, zo kan lichtelijk gebeuren, dat de [o] roemrijke verwaant is, en zich inbeeld dat hy by alle menſchen aangenaam is, als hy aan alle tot een laſt verſtrekt.

[a] *Propoſitio.*
[b] *Idea.*
[c] *Species.*
[d] *Objecta.*
[e] *Affectus.*
[f] *Idea.*
[g] *Gloria.*
[h] *Pudor.*
[i] *Acquieſcentia in ſe ipſo.*
[k] *Pœnitentia.*
[l] *Corollarium.*
[m] *Imaginaria.*
[n] *Propoſitio.*
[o] *Glorioſus.*

EENENDARTIGSTE VOORSTELLING.

Indien wy ons inbeelden dat iemant iets bemint, begeert, of haat, 't welk wy zelf beminnen, begeren, of haten, zo zullen wy daarom die zaak ſtantvaſtiglijker beminnen, enz. Maar indien wy ons inbeelden dat hy een afkeer of tegenheit van 't geen heeft, dat wy beminnen, of in tegendeel, dat hy 't geen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't geen bemint, 't welk wy haten, zo zullen wy zekere [p] *vlotheit des gemoeds lijden.*

[p] *Fluctuatio.*

[q] BETOGING. [q] *Demonstratio.*

Hier om alleen, dat wy ons inbeelden dat iemant iets bemint, zullen wy het beminnen; *volgens de zevenëntwintigste* [r] *Voorstelling van dit deel*: maar wy onderstellen dat wy, zonder dit, het zelfde beminnen; zo koomt 'er dan nieuwe oorzaak by de liefde, van de welke zy gequeekt word; en dieshalven zullen wy dit, dat wy beminnen, hier door stantvastelijker beminnen. Wijders, hier uit, dat wy ons inbeelden dat iemant een afkeer van iets heeft, daaröm zullen wy 'er ook een afkeer af hebben; *volgens de zelfde Voorstelling*. Maar indien wy [s] onderstellen dat wy ter zelfde tijt het zelfde beminnen, zo zullen wy ter zelfde tijt het zelfde beminnen, en te gelijk afkeerig daar af wezen, of (*volgens het* [t] *Byvoegsel van de zeventiende Voorstelling in dit deel*) [u] vlotheit des gemoeds lijden; *gelijk te betogen stond.*

[r] *Propositio.* [s] *Supponere.* [t] *Scholium.* [u] *Fluctuatio animi.*

[w] TOEGIFT. [w] *Corollarium.*

Hier uit, en uit d'achtëntwintigste [x] Voorstelling van dit deel volgt dat yder, zo veel als hem mogelijk is, poogt dat yder het geen, 't welk hy zelf bemint, zal beminnen, en dat hy ook het geen, 't welk hy haat, zal haten. Hier uit spruit dit van de [y] Dichter: wy minnaars hopen gezamentlijk, en vrezen gezamentlijk; straf en onbuigsaam is hy, die het geen bemint, 't welk van een ander gelaten word.

[x] *Propositio.* [y] *Poëta.*

[z] BYVOEGSEL. [z] *Scholium.*

Deze [a] poging van uit te werken dat yder het geen, 't welk hy zelf bemint, of haat, zal goet keuren, is, warelijk [b] roemzucht. (*Bezie het Byvoegsel van de negenëntwintigste Voorstelling in dit deel*) En dieshalven zien wy dat yder van natuur begeert dat d'anderen naar zijn zin en verstant leven. En dewijl zy alle gezamentlijk hier naar trachten, zo zijn zy aan malkander een beletsel; en dewijl zy alle van alle geprezen, of bemint willen zijn, zo haten zy elkänder.

[a] *Conatus efficiendi.* [b] *Ambitio.*

TWEEENDARTIGSTE VOORSTELLING.

Indien wy ons inbeelden dat iemant zich over een zaak verheugt, die een alleen kan genieten, zo zullen wy pogen te weeg te brengen dat hy die zaak niet geniet.

BETOGING.

Hier uit alleen, dat wy ons inbeelden dat iemant over enige zaak verheugt is, zullen wy (*volgens de zevenëntwintigste* [w] *Voorstelling van*

[w] *Propositio.*

x Corollarium. *van dit deel*, *met der zelfder eerſte* x *Toegift*) die zaak beminnen, en ons daar mede begeren te vermaken: maar (*volgens* y *d' onderſtelling*) wy beelden ons in dat dit aan deze blijſchap hinderlijk is, dat hy zich over die zaak verheugt; en dieshalven zullen wy (*volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) pogen dat hy de zelfde niet geniet; *'t welk te betogen ſtond.*

y Hypotheſis.

z Scholium.

z BYVOEGSEL.

Wy zien dan dat het met de natuur der menſchen deurgaans in dier voegen is geſtelt, dat zy medelijden met de genen hebben, die in een quade ſtaat ſtaan, en dat zy de genen benijden, die voorſpoedig zijn; en (*volgens de voorgaande* a *Voorſtelling*) met zo veel te groter haat, als zy de zaak, die zy zich inbeelden, dat van een ander genoten word, meer beminnen. Wy zien wijders dat uit de zelfde b eigenſchap van de menſchelijke natuur, uit de welke volgt dat de menſchen c medelijdig zijn, ook volgt dat zy d nijdig en e roemzuchtig zijn. Eindelijk, indien wy met d' ervarentheit zelve te raat willen gaan, wy zullen bevinden dat zy dit alles leert, voornamelijk zo wy op d' eerſte jaren van onz leven zullen merken. Want wy bevinden dat de kinderen, om dat hun lighaam geduriglijk als f in gelijk gewicht is, hier om alleen lachen, of huilen, om dat zy anderen zien lachen of huilen; en voorts, al 't geen, dat zy anderen zien doen, begeren zy terſtont na te volgen, en willen eindelijk voor zich al 't geen, met het welk, gelijk zy zich inbeelden, anderen zich verheugen: namelijk, om dat de beelden der dingen, gelijk wy gezegt hebben, g d' aandoeningen van 't lighaam zelven zijn, of de h wyzen, door de welken het menſchelijk lighaam van d' uitwendige oorzaken word aangedaan, en geſchikt tot dit, of dat te doen.

a Propoſitio.

b Proprietas.

c Miſericordes. d Invidi. e Ambitioſi.

f In æquilibrio.

g Affectiones. h Modi.

DRIEENDARTIGSTE i VOORSTELLING.

Als wy een zaak, ons gelijk, beminnen, zo pogen wy, zo veel als ons mogelijk is, te maken dat zy ons ook bemint.

i Propoſitio.

k BETOGING.

Wy pogen ons de zaak, die wy beminnen, zo veel, als ons mogelijk is, boven d' anderen in te beelden; (*volgens de twaalfde Voorſtelling van dit deel*) Indien dan de zaak ons gelijk is, zo zullen wy (*volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) pogen haar met blijſchap boven d' anderen aan te doen; of wy zullen, zo veel als ons mogelijk is, pogen te weeg te brengen dat de beminde zaak, van blijſchap, l in 't byzijn van onz denkbeelt, aangedaan word, die

k Demonſtratio.

l Concomitante idea noſtri.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat is, (*volgens het* [m] *Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) dat zy ons weêr bemint; *gelijk te betogen ſtond.* m *Scholium.*

VIERENDARTIGSTE [n] VOORSTELLING. n *Propoſitio.*

Hoe wy ons inbeelden dat de beminde zaak met groter [o] *hartstocht tot ons aangedaan is, hoe wy meer daar op zullen roemen.* o *Affectus.*

[p] BETOGING. p *Demonſtratio.*

Wy pogen (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zo veel als ons mogelijk is, dat de beminde zaak ons weêr bemint; dat is (*volgens het* [q] *Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) dat de beminde zaak van blijſchap, [r] in 't by zijn van onz denkbeelt, aangedaan word. Hoe wy ons dan inbeelden dat de beminde zaak om onzent wil met groter blijſchap aangedaan is, hoe deze poging ook meer geholpen en bevordert word; dat is (*volgens d'elfde* [s] *Voorſtelling in dit deel, met der zelfder* [t] *Byvoegſel*) hoe wy met groter blijſchap aangedaan worden. Maar, gelijk wy ons hier over verblijden, dat wy een ander, ons gelijk, met blijſchap aandoen, zo aanſchouwen wy ons zelven met blijſchap; *volgens de dartigſte Voorſtelling van dit deel.* Dieshalven, hoe wy ons inbeelden dat de beminde zaak met groter [u] hartstocht tot ons aangedaan is, hoe wy ons zelven met groter blijſchap zullen aanſchouwen; of (*volgens het Byvoegſel van de dartigſte Voorſtelling in dit deel*) hoe wy meer zullen roemen; *'t welk te betogen ſtond.*

q *Scholium.* r *Concomitantia te idea noſtra.* s *Propoſitio.* t *Scholium.* u *Affectus.*

VYFENDARTIGSTE VOORSTELLING.

Indien iemant zich inbeeld dat de beminde zaak met de zelfde, of een enger bant van vrientſchap, daar meê hy de zelfde alleen genoot, een ander aan zich voegt, zo zal hy met haat tot de beminde zaak zelve aangedaan worden, en haar aan die ander benijden.

[w] BETOGING. w *Demonſtratio.*

Hoe iemant zich inbeeld dat de beminde zaak met groter liefde tot hem aangedaan is, hoe hy meer zal roemen; (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) dat is, (*volgens het* [x] *Byvoegſel van de dartigſte* [y] *Voorſtelling in dit deel*) zich verblijden. En dieshalven zal hy (*volgens d'achtentwintigſte Voorſtelling in dit deel*) pogen zo veel, als hem mogelijk is, zich in te beelden dat de beminde zaak op het engſte aan hem is verbonden; welke [z] poging, of [a] luſt noch aan-

x *Scholium.* y *Propoſitio.* z *Conatus.* a *Appetitus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gequeekt word, zo hy zich inbeeld dat een ander het zelfde voor hem begeert; *volgens d'eenëndartigſte Voorſtelling van dit deel.* Maar men onderſtelt dat deze poging, of [b] luſt door het beelt van de beminde zaak zelve, verzelt van het beelt van de geen, de welk van de beminde zaak word aangehaalt, ingetoomt word. Dieshalven zal hy (*volgens het* [c] *Byvoegſel van d'elfde Voorſtelling in dit deel*) daar door zelf met droefheit, die met het [d] denkbeelt van de beminde zaak, als der zelfder oorzaak, verzelt is, en te gelijk met het beelt van die ander aangedaan worden; dat is, (*volgens het Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) hy zal met haat tot de beminde zaak aangedaan worden, en te gelijk ook tot die ander, (*volgens de* [e] *Toegift van de vijftiende* [f] *Voorſtelling in dit deel*) die hy (*volgens de drieëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) daaröm zal benijden, om dat hy door de beminde zaak vermaakt word; *gelijk te betogen ſtond.*

[b] *Appetitus.*
[c] *Scholium.*
[d] *Idea.*
[e] *Corollarium.*
[f] *Propoſitio.*

[g] BYVOEGSEL.

Deze [h] haat tot de beminde zaak, aan de [i] nijt gevoegt, word [k] yverzucht, of jeloersheit genoemt, de welke dieshalven niets anders is, dan een [l] vlotheit des gemoeds, te gelijk uit liefde en haat geſproten, met het denkbeelt van een ander verzelt, die benijd word. Wijders, deze haat tot de beminde zaak zal groter zijn, naar maat van de blijſchap, daar meê [m] d'yverzuchtige, uit de weêrkeerige liefde van de beminde zaak, gemenelijk aangedaan word, en ook naar maat van de [n] hartstocht, met de welk hy tot de geen aangedaan was, die, naar zijn inbeelding, van de beminde zaak aangehaalt. Want indien hy hem haat, zo zal hy daar door ook (*volgens de vierëntwintigſte* [o] *Voorſtelling in dit deel*) de beminde zaak haten, om dat hy zich inbeeld dat het geen, 't welk hy haat, haar met blijſchap aandoet; en ook (*volgens de* [p] *Toegift van de vijftiende Voorſtelling in dit deel*) hierom, dat hy gedwongen is het beelt van de beminde zaak by het beelt van de geen, die hy haat, te voegen. Deze zaak zal deurgaans plaats hebben in de liefde tot een vrou: want de geen, die zich inbeeld dat de vrou, die hy bemint, zich aan een ander overgeeft, zal niet alleenlijk, om dat zijn luſt ingetoomt word, bedroeft worden, maar ook een af keer van haar krijgen, om dat hy genootzaakt is het beelt van de beminde zaak aan het ſchaamtelijke en aan d'uitwerpſelen van een ander te voegen: daar noch eindelijk bijkoomt dat [q] d'yverzuchtige niet van de beminde zaak met het zelfde gelaat, 't welk zy gewonelijk aan hem toonde, word ontfangen: om welke oorzaak de minnaar ook bedroeft word, gelijk ik nu zal tonen.

[g] *Scholium.*
[h] *Odium.*
[i] *Individia.*
[k] *Zelotypia.*
[l] *Fluctuatio animi.*
[m] *Zelotypus.*
[n] *Affectus.*
[o] *Propoſitio.*
[p] *Corollarium.*
[q] *Zelotypus.*

Zes-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZESENDARTIGSTE [r]VOORSTELLING. r *Propositio.*

De geen, die aan de zaak gedenkt, de welke hem eens vreucht aangebracht heeft, begeert de zelfde [s]*omstandigheden, met de welken hy zich te voren daar meê verheugt heeft, te genieten.* s *Circumstantiæ.*

[t]BETOGING. t *Demonstratio.*

Al't geen, dat de mensch gezamentlijk met de zaak, die hem heeft verheugt, gezien heeft, zal (*volgens de vijftiende* [u]*Voorstelling van dit deel*) by toeval oorzaak van blijschap wezen; en dieshalven zal hy (*volgens d'achtëntwintigste Voorstelling van dit deel*) begeren dit alles, gezamentlijk met de zaak, die hem verheugt heeft, te genieten, of hy zal begeren de zaak in alle haar omstandigheden te genieten, gelijk hy te voren zich daar meê verheugt heeft; *'t welk te betogen stond.* u *Propositio.*

[w]TOEGIFT. w *Corollarium.*

Indien men dan bevind dat'er een van deze [x]omstandigheden ontbreekt, zo zal de minnaar droevig worden. Want voor zo veel als hy bevind dat'er enige omstandigheit ontbreekt, voor zo veel beeld hy zich iets in, dat de [y]wezentlijkheit van die zaak uitsluit. Maar dewijl hy, uit oorzaak van de liefde, (*volgens de voorgaande* [z]*Voorstelling*) begerig naar die zaak, of naar die omstandigheit is, zo zal hy (*volgens de negentiende Voorstelling van dit deel*) bedroeft worden, voor zo veel hy zich inbeeld dat'er de zelfde ontbreekt; *'t welk te betogen was.* x *Circumstantia.* y *Existentia.* z *Propositio.*

[a]BYVOEGSEL. a *Scholium.*

Deze [b]droefheit, voor zo veel zy op 't afwezen van 't geen ziet, dat wy beminnen, word [c]verlangen genoemt. b *Tristitia.* c *Desiderium.*

ZEVENENDARTIGSTE VOORSTELLING.

De [d]*begeerte, die uit de droefheit of blijschap, en uit de haat of liefde spruit, is zo veel te groter, als de* [e]*hartstocht groter is.* d *Cupiditas.* e *Affectus.*

[f]BETOGING. f *Demonstratio.*

De droefheit vermindert, of beteugelt des menschen macht van te doen; (*volgens het* [g]*Byvoegsel van d'elfde* [h]*Voorstelling in dit deel*) dat is, (*volgens de zevende Voorstelling van dit deel*) vermindert of beteugelt de [i]poging, door de welke de mensch poogt in zijn [k]wezen te blijven, en is dieshalven (*volgens de vijfde Voorstel-* g *Scholium.* h *Propositio.* i *Conatus.* k *Esse.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ling van dit deel) ſtrijdig tegen deze poging; en al 't geen, dat de menſch poogt, die met droefheit aangedaan word, is droefheit af te weren. Maar (*volgens de* [l] *Bepaling van de droefheit*) hoe de droefheit groter is, hoe zy ook nootzakelijk een groter deel van des menſchen macht van te doen tegenſtaat. Dieshalven, hoe de droefheit groter is, hoe de menſch ook met groter macht van te doen zal pogen de droefheit te verdrijven: dat is (*volgens het* [m] *Byvoegſel van de negende Voorſtelling in dit deel*) hy zal met te groter [n] begeerte en [o] luſt de droefheit pogen te verdrijven. Wijders, dewijl de blijſchap (*volgens het zelfde* [p] *Byvoegſel van d'elfde* [q] *Voorſtelling in dit deel*) des menſchen macht van te doen vermeerdert, of bevordert, zo kan door de zelfde middel lichtelijk betoogt worden, dat de menſch, met blijſchap aangedaan, niets anders begeert, dan de zelfde te behouden, en dit met zo veel te groter begeerte, als de blijſchap groter zal wezen. Eindelijk, dewijl de haat en liefde zelven [r] hartstochten van droefheit en blijſchap zijn, zo volgt op gelijke wijze dat de [s] poging, [t] luſt, of [u] begeerte, die uit oorzaak van de haat, of liefde te voorſchijn koomt, groter zal zijn naar de maat van de haat en liefde; *'t welk te betogen ſtond.*

l Definitio.
m Scholium.
n Cupiditas.
o Appetitus.
p Scholium.
q Propoſitio.
r Affectus.
s Conatus.
t Appetitus.
u Cupiditas.

ACHTENDARTIGSTE [w] VOORSTELLING.

Indien iemant de beminde zaak in dier voegen heeft beginnen te haten, dat de liefde gantſchelijk uitgewiſcht word, zo zal hy de zelfde met groter haat, uit gelijke oorzaak geſproten, vervolgen, dan of hy haar nooit bemint had, en met zo veel te groter haat, als de liefde te voren groter heeft geweeſt.

w Propoſitio.

[x] BETOGING.

Want indien iemant de zaak, die hy bemint, begint te haten, zo zullen meer van zijn [y] luſten ingetoomt worden, dan of hy de zelfde nooit bemint had. Want de liefde is een blijſchap, (*volgens het* [z] *Byvoegſel van de dartiende* [a] *Voorſtelling in dit deel*) die de menſch, zo veel als hem mogelijk is, (*volgens d'achtëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) poogt te behouden; en dit (*volgens het zelfde Byvoegſel*) met de beminde zaak als tegenwoordig t'aanſchouwen, en de zelfde (*volgens d'eenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) met blijſchap, zo veel als hem mogelijk is, aan te doen; welke [b] poging (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zo veel te groter is, als de liefde ook groter is, gelijk ook de poging van te weech te brengen dat

x Demonſtratio.
y Appetitus.
z Scholium.
a Propoſitio.
b Conatus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat de beminde zaak daarëntegen hem ook bemint. (*Bezie de ~~drieën~~ ~~dartigste~~ Voorstelling van dit deel.*) Maar deze pogingen worden met haat tot de beminde zaak geparst; *volgens de* [c] *Toegift van de drie-endartigste Voorstelling in dit deel*: dieshalven zal de minnaar (*volgens het* [d] *Byvoegsel van d' elfde* [e] *Voorstelling in dit deel*) ook om deze oorzaak met droefheit aangedaan worden, en met zo veel te groter droefheit, als de liefde groter heeft geweest: dat is, behalven de droefheit, die d' oorzaak van de haat heeft geweest, spruit noch een andere, te weten hier uit, dat hy de zaak bemint heeft; en by gevolg zal hy met groter [f] hartstocht van droefheit de beminde zaak aanschouwen, dat is, (*volgens het* [g] *Byvoegsel van de dartiende Voorstelling in dit deel*) met groter haat vervolgen, dan of hy haar niet bemint had, en met zo veel te groter haat, als de liefde groter heeft geweest; *'t welk te betogen stond.*

c *Corollarium.*
d *Scholium.*
e *Propositio.*
f *Affectus.*
g *Scholium.*

NEGENENDARTIGSTE [h] VOORSTELLING. h *Propositio.*

De geen, die iemant haat, zal pogen hem quaat aan te doen, 't en zy hy vreest dat daar uit groter quaat voor hem zal voortkomen: in tegendeel, de geen, die iemant bemint, zal, op de zelfde wijze pogen hem wel te doen.

[i] BETOGING. i *Demonstratio.*

Iemant te haten, is, (*volgens het* [k] *Byvoegsel van de dartiende Voorstelling in dit deel*) zich iemant als d' oorzaak van zijn droefheit in te beelden. Dieshalven, (*volgens d' achtëntwintigste Voorstelling van dit deel*) de geen, die iemant haat, zal pogen hem te verdrijven, of te vernietigen. Maar indien hy daar uit iets droeviger, of ('t welk het zelfde is) enig groter quaat voor zich vreest, en gelooft dat hy dit kan ontgaan met den geen, die hy haat, met dat quaat, 't welk hy overwoog, aan te doen, zo zal hy begeren zich t' onthouden van hem quaat aan te doen, (*volgens de zelfde achtëntwintigste Voorstelling van dit deel*) en dit (*volgens de zeveneëndartigste Voorstelling van dit deel*) met groter [l] poging dan de gene, daar door hy gehouden was hem quaat aan te doen; welke poging dieshalven, gelijk wy wilden, d' overhant zal verkrijgen. De [m] Betoging van het tweede deel gaat op gelijke wijze voort.

k *Scholium.*
l *Conatus.*
m *Demonstratio.*

[n] BYVOEGSEL. n *Scholium.*

By goet verstа ik hier allerhande blijschap; en wijders het geen, dat tot de zelfde dienstig is, en voornamelijk dit, 't welk het [o] verlangen, hoedanig het ook is, voldoet; en by quaat alderhande droefheit, en voornamelijk deze, die ons van onz verlangen berooft.

o *Desiderium.*

Want

Want hier voor (*in het Byvoegſel van de negende Voorſtelling in dit deel*) hebben wy getoont, dat wy niets begeren om dat wy het goet oordeelen te zijn: maar in tegendeel, wy noemen het goet, om dat wy het begeren, en by gevolg dit quaat, van 't welk wy een afkeer hebben. Dieshalven, yder oordeelt, of ſchat naar zijn [p] hartstocht en drift wat goet, wat quaat, wat beter, wat erger, en eindelijk wat beſt en ergſt is. Dus oordeelt een gierigaart, dat d' overvloet van gelt beſt, en 't gebrek daar af, ergſt is. Maar d' eerzuchtige begeert niets zo zeer, als de roem, en in tegendeel ontziet niets zo zeer als de ſchande. Wijders, den nijdige is niets aangenamer, dan eens anders ongeluk, en niets laſtiger, dan eens anders geluk; en dus oordeelt yder, naar zijn [q] hartstocht, dat enig ding goet of quaat, nut of onnut is. Voorts, deze hartstocht, door de welke de menſch dus geſchikt word, dat hy dit, 't welk hy wil, niet wil, of dat hy dit wil, 't welk hy niet wil, word [r] ſchroomte genoemt, die dieshalven niets anders is, dan [s] vrees, voor zo veel de menſch van de zelfde geſchikt word tot het quaat, dat hy toekomende oordeelt, door een minder quaat te ſchouwen. (*bezie d' achtëntwintigſte [t] Voorſtelling van dit deel*) Maar indien het quaat, 't welk hy ſchroomt, [u] ſchaamte is, zo word de [w] ſchroomte [x] beſchaamtheit genoemt. Eindelijk, indien de [y] begeerte van het toekomende quaat te ſchuwen door de [z] ſchroom van eens anders quaat in dier voegen ingetoomt word, dat hy niet weet wat hy liever wil, zo word de [a] vrees [b] verbaaſtheit genoemt, voornamelijk zo de beide quaden, daar voor men ſchroomt, van de grootſten zijn.

p *Affectus.*
q *Affectus.*
r *Timor.*
s *Metus.*
t *Propoſitio.*
u *Pudor.*
w *Timor.*
x *Verecundia.*
y *Cupiditas.*
z *Timor.*
a *Metus.*
b *Conſternatio.*

VEERTIGSTE [c] VOORSTELLING.

c *Propoſitio.*

De geen, die zich inbeeld dat iemant hem haat, en gelooft dat hy geen oorzaak van te haten aan hem heeft gegeven, zal de zelfde ook haten.

d *Demonſtratio.*

[d] BETOGING.

De geen, die zich inbeeld dat iemant met haat aangedaan is, zal ook met de zelfde haat aangedaan worden; (*volgens de zevenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) dat is, (*volgens het [e] Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) met droefheit, die met het [f] denkbeelt van d' uitwendige oorzaak verzelt is. Maar hy (by [g] onderſtelling) beeld zich geen oorzaak van deze droefheit in, als de geen, die hem haat: dieshalven hieröm, dat hy zich inbeeld dat iemant hem haat, zal hy met droefheit aangedaan worden, die met het

e *Schelium.*
f *Idea.*
g *Hypotheſis.*
h *Idea.*]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

het denkbeelt van de geen, die hem haat, verzelt is; of (*volgens het zelfde Byvoegſel*) hy zal de zelfde haten; *gelijk te betogen ſtond.*

[i] BYVOEGSEL. i *Scholium.*

Maar indien hy zich inbeeld dat hy aan hem gerechtige oorzaak van haat gegeven heeft, zo zal hy (*volgens de dartigſte Voorſtelling van dit deel, en der zelfder Byvoegſel*) met ſchaamte aangedaan worden. Maar dit (*volgens de vifentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) gebeurt zeer zelden. Wijders, deze [k] wederkering van haat kan ook hier uit rijzen, dat de [l] poging om den geen, die men haat, quaat aan te doen, op de haat volgt; *volgens de negenëndartigſte Voorſtelling van dit deel.* De geen dan, die zich inbeeld dat iemant hem haat, zal zich ook inbeelden dat de zelfde d' oorzaak van enig quaat, of droefheit is, en dieshalven met droefheit, of met vrees aangedaan worden, terwijl het [m] denkbeelt van de geen, die hem haat, als d' oorzaak, daar by is, dat is, hy zal ook met haat aangedaan worden; gelijk te voren gezegt is.

k *Reciprocatio.*
l *Conatus.*
m *Idea.*

EERSTE [n] TOEGIFT. n *Corollarium.*

De geen, die zich inbeeld dat de geen, die hy bemint, met haat tot hem aangedaan is, zal gezamentlijk van haat en liefde beſtreden worden: want voor zo veel hy zich inbeeld dat de zelfde hem haat, zo word hy ook [o] bepaalt (*volgens de voorgaande* [p] *Voorſtelling*) tot de zelfde te haten: maar (*volgens* [q] *d' Onderſtelling*) hy bemint hem echter: dieshalven zal hy gelijkelijk van haat en liefde beſtreden worden.

o *Determinatur.*
p *Propoſitio.*
q *Hypotheſis.*

TWEEDE [r] TOEGIFT. r *Corollarium.*

Indien iemant zich inbeeld dat iemant, tot de welk hy te voren met geen [s] *hartstocht was ingenomen, hem, uit haat, enig quaat aangedaan heeft, Zo zal hy terſtont pogen hem met gelijk quaat te vergelden.*

s *Affectus.*

[t] BETOGING. t *Demonſtratio.*

De geen, die zich inbeeld dat iemant met haat tegen hem aangedaan is, zal (*volgens de voorgaande* [u] *Voorſtelling*) hem ook haten, en (*volgens de zeveneëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) pogen dit alles uit te vinden, 't welk de zelfde met droefheit kan aandoen, en trachten dit aan de zelfde (*volgens de negenëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) toe te brengen: maar (*volgens* [w] *d' onderſtelling*) 't eerſte, 't welk de zodanige zich inbeeld, is het quaat, hem aangedaan: dieshalven zal hy terſtont pogen het zelfde den zelfde aan te doen; *'t welk te betogen ſtond.*

u *Propoſitio.*
w *Hypotheſis.*

x *Scholium.*

x BYVOEGSEL.

y *Conatus.*
z *Ira.*
a *Vindicta.*

De y poging om den geen, die wy haten, quaat aan te doen, word z gramschap genoemt: en de poging om het quaat, dat ons aangedaan is, te vergelden, word a wraak geheten.

b *Propositio.*

EENENVEERTIGSTE b VOORSTELLING.

Indien iemant zich inbeeld dat iemant hem bemint, en niet gelooft dat hy enige oorzaak daar toe heeft gegeven, ('t welk,

c *Scholium.*

volgens de c Toegift van de vijftiende Voorstelling, en volgens de zestiende Voorstelling van dit deel, kan geschieden) *zo zal de zelfde hem weêr beminnen.*

BETOGING.

Dit word op de zelfde wijze betoogt, als de voorgaande Voorstelling, daar af men ook het Byvoegsel na te zien heeft.

d *Scholium.*

d BYVOEGSEL.

Maar indien hy gelooft dat hy gerechtige oorzaak van liefde heeft gegeven, zo zal hy zich beroemen; (*volgens de dartigste Voorstelling van dit deel, met der zelfder Byvoegsel*) 't welk (*volgens de vijftwintigste Voorstelling van dit deel*) dikwijls gebeurt, en dat, gelijk wy gezegt hebben, recht anders voorvalt, als iemant zich inbeeld dat iemant hem haat. *Bezie het* e *Byvoegsel van de voorgaande* f *Voorstelling.* Voorts, deze g wederkerige liefde, en by gevolg (*volgens de negenëndartigste Voorstelling van dit deel*) de h poging van wel te doen aan de geen, die ons bemint, en die (*volgens de zelfde* e *negendartigste Voorstelling van dit deel*) aan ons poogt wel te doen, word i dankbewijs, of k dankbaarheit genoemt: en dieshalven blijkt dat de menschen veel vaerdiger zijn tot wraak, dan tot weldaat te vergelden.

e *Scholium.*
f *Propositio.*
g *Reciprocus amor.*
h *Conatus.*
i *Gratia.*
k *Gratitudo.*

l *Corollarium.*

l TOEGIFT.

De geen, die zich inbeeld dat hy van de geen bemint word, die hy haat, word gelijkelijk van haat en liefde bestreden; 't welk op de zelfde wijze getoont word, als d' eerste m Toegift van de voorgaande n Voorstelling.

m *Corollarium.*
n *Propositio.*

o *Scholium.*

o BYVOEGSEL.

Indien de haat d' overhant verkrijgt, zo zal hy pogen den geen, die hem bemint, quaat aan te doen; en deze p hartstocht word q wreetheit genoemt, voornamelijk zo men gelooft dat de geen, die bemint, geen gemene oorzaak van haat heeft gegeven.

p *Affectus.*
q *Crudelitas.*

TWEE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEENVEERTIGSTE [r] VOORSTELLING. r Propoſitio.

De geen, die, door liefde, of door hoop van roem bewogen, aan iemant weldaat heeft gedaan, zal bedroeft worden, zo hy ziet dat de weldaat met een ondankbaar gemoed ontfangen word.

[s] BETOGING. s Demonſtratio.

De geen, die enig ding, hem gelijk, bemint, poogt, zo veel als hem mogelijk is, dat het zelfde hem weêr bemint; *volgens de drieëndartigſte Voorſtelling van dit deel.* De geen dan, die, uit oorzaak van liefde, aan iemant weldaat bewijſt, doet zulks uit verlangen 't welk hy heeft van weêr bemint te worden; dat is (*volgens de vierëndartigſte* [t] *Voorſtelling van dit deel*) door hoop van roem, of (*volgens het* [u] *Byvoegſel van de dartigſte Voorſtelling van dit deel*) van blijſchap: en dieshalven (*volgens de twaalfde Voorſtelling in dit deel*) zal hy pogen deze oorzaak van roem, zo veel als hy kan, zich in te beelden, of, [w] als dadelijk wezentlijk zijnde, t' aanſchouwen: maar (*volgens* [x] *d' onderſtelling*) hy beeld zich iets anders in, 't welk de [y] wezentlijkheit van de zelfde zaak uitſluit: dieshalven zal hy (*volgens de negentiende Voorſtelling van dit deel*) daaröm bedroeft worden: *'t welk te betogen ſtond.*

t Propoſitio. u Scholium. w Ut actu exiſtens. x Hypotheſis. y Exiſtentia.

DRIEENVEERTIGSTE [z] VOORSTELLING. z Propoſitio.

De haat word door wederkerige haat vermeerdert, en kan daarëntegen door liefde uitgewiſcht worden.

[a] BETOGING. a Demonſtratio.

De geen, die zich inbeeld dat de geen, die hy haat, weêr met haat tegen hem aangedaan is, zal daar door (*volgens de veertigſte Voorſtelling van dit deel*) met nieuwe haat ontſteken worden, terwijl (*volgens* [b] *d' onderſtelling*) d' eerſte noch duurt. Maar indien hy, in tegendeel, zich inbeeld dat de zelfde met liefde tot hem aangedaan is, zo zal hy, voor zo veel hy zich dit inbeeld, zich zelf (*volgens de dartigſte Voorſtelling van dit deel*) met blijſchap aanſchouwen, en ook (*volgens de negenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) pogen hem te behagen; dat is (*volgens de veertigſte Voorſtelling van dit deel*) hy poogt zo verre hem niet te haten, en met geen droefheit aan te doen: en deze [c] poging (*volgens de zeveneëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) zal groter of kleinder zijn, naar mate van de [d] hartstocht, daar zy uit ſpruit. Dieshalven, indien zy groter is

b Hypotheſis. c Conatus. d Affectus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dan de gene, die uit haat ſpruit, en daar door hy de zaak, die hy haat, (*volgens de zesentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) poogt met droefheit aan te doen, zo zal zy d' overhant daar over verkrijgen, en de haat uit de ziel wiſſchen; *'t welk te betogen ſtond.*

[e] *Propoſitio.*

VIERENVEERTIGSTE [e] VOORSTELLING.

De haat, die van de liefde gantſchelijk word verwonnen, gaat tot liefde over; en dieshalven is de liefde groter, dan of de haat niet voorgegaan was.

[f] *Demonſtratio.*

[f] BETOGING.

De Betoging hier af gaat op de zelfde wijze voort, als de gene van d' achtëndartigſte Voorſtelling in dit deel. Want de geen, die de zaak, de welk hy haat, of die hy met droefheit plag t' aanſchouwen, begint te beminnen, verblijd zich daaröm, dat hy haar bemint; en by deze blijſchap, de welke van de liefde ingeſloten word, (*bezie der zelfder* [g] *Bepaling in* [h] *'t Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel*) komt ook de gene by, die hier uit ſpruit, dat de [i] poging om de droefheit te verdrijven, die de haat in zich ſluit (gelijk wy *in de zeveneñdartigſte Voorſtelling van dit deel* vertoont hebben) ganſchelijk geholpen word, terwijl het [k] denkbeelt van de geen, die hy haatte, als d' oorzaak, daar by is.

[g] *Definitio.*
[h] *Scholium.*
[i] *Conatus.*
[k] *Idea.*

[l] *Scholium.*

[l] BYVOEGSEL.

Hoewel het met de zaak dus is gelegen, zo zal echter niemant pogen enig ding te haten, of dat het met droefheit [m] aangedaan word, om deze groter blijſchap te genieten: dat is, niemant zal, op hoop van de ſchade te vergoeden, begeren zich zelf ſchade aan te doen, noch wenſchen ziek te zijn, op hoop van weêr gezont te worden. Want yder zal altijt pogen zijn [n] wezen te behouden, en de droefheit, zo veel als hem mogelijk is, te verdrijven. Doch indien men daarëntegen kan bevatten, dat de menſch kan begeren iemant te haten, om hem daar na met groter liefde te beminnen, zo zal hy altijt begeren de zelfde te haten. Want hoe de haat groter geweeſt zal hebben, hoe de liefde ook groter zal wezen; en dieshalven zal hy altijt begeren dat de haat groter en groter word: en om de zelfde oorzaak zal de menſch pogen meer en meer ziek te zijn, om namaals uit de gezontheit, die hy weder zal bekomen, groter blijſchap te genieten; en dieshalven zal hy pogen altijt ziek te wezen: *'t welk* (*volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*) ongerijmt is.

[m] *Affici.*
[n] *Eſſe.*

VYF-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VYFENVEERTIGSTE [o]VOORSTELLING. o *Propositio.*

Indien iemant zich inbeeld dat iemant, hem gelijk, met haat tot een zaak, hem gelijk, en die hy bemint, aangedaan is, zo zal hy de zelfde haten.

[p]BETOGING. p *Demonstratio.*

Want de beminde zaak haat weêr de geen, die haar haat; *volgens de veertigste Voorstelling van dit deel*: in voegen dat de minnaar, die zich inbeeld dat iemant de beminde zaak haat, zich daaröm ook inbeeld dat de beminde zaak met haat, dat is, (*volgens het* [q] *Byvoegsel van de dartiende Voorstelling in dit deel*) met droefheit aangedaan is, en by gevolg zich bedroeft, en dit terwijl het [r] denkbeelt van de geen, die de beminde zaak haat, als d'oorzaak, daar by is: dat is, (*volgens het Byvoegsel van de dartiende Voorstelling in dit deel*) hy zal hem haten; *'t welk betoogt moest worden.*

q *Scholium.*

r *Idea.*

ZESENVEERTIGSTE [s]VOORSTELLING. s *Propositio.*

Indien iemant van een ander van een zelfde [t] *stant, of van een volk, van het zyne verscheiden, met blijschap, of droefheit aangedaan heeft geweest, terwijl zijn* [u] *denkbeelt, onder d'algemene naam van* [w] *stant, of volk, als d'oorzaak, daar by is, zo zal deze niet alleenlijk hem, maar alle de genen van de zelfde stant, of van het zelfde volk beminnen, of haten.*

t *Classis.*

u *Idea.*

w *Classis.*

[x]BETOGING. x *Demonstratio.*

De Betoging van deze zaak blijkt uit de zestiende Voorstelling van dit deel.

ZEVENENVEERTIGSTE [y]VOORSTELLING. y *Propositio.*

De blijschap, die hier uit spruit, namelijk, dat wy ons inbeelden dat de zaak, die wy haten, vernietigt, of met enig ander quaat aangedaan word, koomt niet voort zonder enige droefheit des gemoeds.

[z]BETOGING. z *Demonstratio.*

De Betoging blijkt uit de zevenëntwintigste Voorstelling van dit deel. Want voor zo veel wy ons inbeelden dat een zaak, ons gelijk, met droefheit aangedaan word, voor zo veel worden wy bedroeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[a] *Scholium.*

[a] BYVOEGSEL.

Deze Voorſtelling kan ook uit de Toegift van de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel betoogt worden. Want zo dikwijls als wy aan een zaak gedenken, hoewel zy niet [b] dadelijk wezentlijk is, zo aanſchouwen wy echter de zelfde als tegenwoordig, en het ligbaam word op de zelfde wijze aangedaan, als of zy tegenwoordig was. Dieshalven, voor zo veel de geheugenis van de zaak varſch is, voor zo veel word de menſch [c] bepaalt tot de zelfde met droefheit t'aanſchouwen. Deze [d] bepaling word, terwijl het beelt van de zaak noch blijft, wel door de geheugenis van die dingen, de welken de [e] wezentlijkheit hier af uitſluiten, ingetoomt, maar niet wechgenomen: en dieshalven verblijd de menſch zich zo verre, als deze [f] bepaling ingetoomt word. En hier uit gebeurt het dat deze blijſchap, de welke uit elende van die zaak ſpruit, de welke wy haten, zo dikwijls herhaalt en vernieut word, als wy aan de zelfde zaak gedenken. Want, gelijk wy gezegt hebben, als het beelt van de zelfde zaak verwekt word, om dat het zelfde de [g] wezentlijkheit van de zaak zelve inſluit, zo [h] bepaalt het de menſch tot de zaak met de zelfde droefheit t'aanſchouwen, daar meê hy de zelfde plag t'aanſchouwen, toen zy [i] wezentlijk was. Maar dewijl hy aan het beelt van de zelfde zaak anderen bygevoegt heeft, die der zelfder [k] wezentlijkheit uitſluiten, zo word deze [l] bepaling tot droefheit terſtont ingetoomt; en de menſch verblijd zich van nieus, en dit zo dikwijls, als deze [m] herhaling en vernieuwing geſchied. Dit zelfde is ook oorzaak, om 't welk de menſchen zich verblijden, zo dikwijls als zy aan enig quaat, dat alreê voorby is, gedenken, en om 't welk zy vermaak ſcheppen in de gevarelijkheden, van de welken zy verloſt zijn, te verhalen. Want als zy zich enig gevaar inbeelden, zo aanſchouwen zy het zelfde als noch aanſtaande, en worden [n] bepaalt tot het zelfde te vrezen. Deze [o] bepaling word van nieus ingetoomt door het [p] denkbeelt van de verloſſing, 't welk de denkbeelden van dit gevaar te zamen hebben gevoegt, toen zy van het zelfde verloſt zijn, en maakt hen op nieus verzekert; en dieshalven verblijden zy zich van nieus.

[b] *Actu exiſtens.*
[c] *Determinare.*
[d] *Determinatio.*
[e] *Exiſtentia.*
[f] *Determinatio.*
[g] *Exiſtentia.*
[h] *Determinare.*
[i] *Exiſtere.*
[k] *Exiſtentia.*
[l] *Determinatio.*
[m] *Repititio.*
[n] *Determinare.*
[o] *Determinatio.*
[p] *Idea.*

[q] *Propoſitio.*

ACHTENVEERTIGSTE [q] VOORSTELLING.

De liefde en haat (by voorbeelt) tot Pieter zal vernietigt worden, zo de droefheit, die de leſte, en de blijſchap, die d' eerſte inſluit, aan d' oorzaak van een ander [r] denkbeelt word

[r] *Idea.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

word gevoegt; en voor zo veel zullen zy beide verſlappen, als wy ons inbeelden dat Pieter niet alleen d' oorzaak van een van beide heeft geweeſt.

[s] BETOGING. s *Demonſtratio.*

De Betoging blijkt uit d' enige [t] Bepaling van liefde en haat, die t *Definitio.*
men in het [u] Byvoegſel van de dartiende Voorſtelling in dit deel na u *Scholium.*
te zien heeft. Want hieröm alleen word de liefde tot Pieter blijſchap, en de haat tot hem droefheit genoemt, namelijk om dat Pieter aangemerkt word d' oorzaak van deze, of die [w] hartstocht te wezen. Indien dit dan geheellijk, of ten deel wechgenomen word, zo zal ook de hartstocht tot Pieter gantſchelijk, of ten deel verſlappen; *gelijk wy voorgaven.* w *Affectus.*

NEGENENVEERTIGSTE [x] VOORSTELLING. x *Propoſitio.*

De liefde en haat tot een zaak, die wy ons inbeelden vry te zijn, moeten uit gelijke oorzaak beide groter wezen, dan tot een, die nootzakelijk is.

[y] BETOGING. y *Demonſtratio.*

De zaak, die wy ons inbeelden vry te zijn, moet (*volgens de zevende* [z] *Bepaling van't eerſte deel*) door zich, zonder anderen, bevat worden. Indien wy ons dan inbeelden dat de zelfde d' oorzaak van blijſchap, of droefheit is, zo zullen wy daaröm (*volgens het* [a] *Byvoegſel van de dartiende* [b] *Voorſtelling*) de zelfde beminnen, of haten; en dit (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) met de grootſte liefde, of haat, de welk uit een [c] geſtelde hartstocht kan voortkomen. Maar indien wy ons de zaak, die oorzaak van de zelfde hartstocht is, als nootzakelijk inbeelden, zo zullen wy (*volgens de zevende* [d] *Bepaling van het eerſte deel*) ons de zelfde niet alleen, maar met anderen, oorzaak van de zelfde [e] hartstocht inbeelden; en dieshalven zal (*volgens de voorgaande* [f] *Voorſtelling*) de liefde en haat tot de zelfde minder zijn; *'t welk te betogen ſtond.*

z *Definitio.* a *Scholium.* b *Propoſitio.* c *Datus Affectus.* d *Determinatio.* e *Affectus.* f *Propoſitio.*

[g] BYVOEGSEL. g *Scholium.*

Hier uit volgt dat de menſchen, om dat zy zich vry achten te wezen, malkander met groter liefde, of haat vervolgen, dan d' andere dingen; daar noch de [h] navolging der hartstochten bykoomt. *Bezie hier af de zevententwintigſte, vierëndartigſte, veertigſte en drieënveertigſte Voorſtelling van dit deel.* h *Imitatio Affectuum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

i Propositio.

VYFTIGSTE i VOORSTELLING.

Yder zaak kan by toeval oorzaak van hoop of vrees wezen.

k BETOGING.

k Demonstratio. Dit word op gelijke wijze betoogt, als de vijftiende Voorstelling van dit deel, die men na te zien heeft, gezamentlijk met het l BylScholium. voegsel van d' achtiende Voorstelling in dit deel.

BYVOEGSEL.

De dingen, die by toeval oorzaken van hoop of vrees zijn, worden m Omina. goede of quade m voorteekenen genoemt. Wijders, voor zo veel deze zelfde voorteekenen oorzaken van hoop, of van vrees zijn, voor zo n Definitiones. veel zijn zy (*volgens de* n *bepalingen van hoop en vrees, die men in het* o Scholium. *tweede* o *Byvoegsel van d' achtiende* p Propositio. p *Voorstelling in dit deel na te zien heeft*) oorzaken van blijschap, of van droefheit; en by gevolg (*volq Corollarium. gens de* q *Toegift van de vijftiende Voorstelling in dit deel*) beminnen, of haten wy hen zo verre, en (*volgens d' achtëntwintigste Voorstelling van dit deel*) pogen hen als middelen tot het geen, dat wy verhopen, aan te wenden, of als verhinderniſſen, of oorzaken van vrees te verdrijven. Wijders, uit de vijfëntwintigste Voorstelling van dit deel volgt, dat wy van natuur zo geſtelt zijn, dat wy de dingen, die wy verhopen, lichtelijk, en de dingen, die wy vrezen, zwarelijk geloven, en daar af hoger af laeger, dan billijk is, gevoelen. En hier r Superstitiones. uit zijn de r waangelovigheden geſproten, van de welken de menſchen aan alle zijden beſtreden worden. Voorts, ik acht het niet de s Fluctuationes moeite waerdig te zijn, hier de s vlotheden des gemoeds te vertonen, animi. die uit hoop en vrees voortkomen; dewijl uit de t Bepaling dezer t Definitio. u Affectus. u hartstochten alleen volgt, dat 'er geen hoop zonder vrees, en geen vrees zonder hoop is; gelijk wy op zijn plaats bredelijker zullen verklaren: en wijders, om dat wy, voor zo veel wy iets hopen of vrezen, het zelfde voor zo veel beminnen, of haten. Dieshalven, al 't geen, dat wy van de liefde en haat gezegt hebben, zal yder lichtelijk tot de hoop en vrees konnen toepaſſen.

w Propositio.

EENENVYFTIGSTE w VOORSTELLING.

Verſcheide menſchen konnen verſcheidelijk van een en het x Objectum. *zelfde* x *voorwerp aangedaan worden; en een en de zelfde menſch kan in verſcheide tijden van een en 't zelfde voorwerp verſcheidelijk worden aangedaan.*

y BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[y] BETOGING.

Het menſchelijk lighaam (*volgens de darde* [z] *Vereiſſching van het tweede deel*) word op zeer veel wijzen van uitterlijke lighamen aangedaan. Twee menſchen konnen dieshalven in een zelfde tijt verſcheidelijk aangedaan wezen, en in dier voegen (*volgens d' eerſte* [a] *Kundigheit, de welke na het darde* [b] *Voorbewijs volgt, 't welk na de dartiende* [c] *Voorſtelling in het tweede deel te zien is*) van een en het zelfde [d] voorwerp verſcheidelijk aangedaan worden. Wijders (*volgens de zelfde* [e] *Vereiſſching*) het menſchelijk lighaam kan nu op deze, dan op die wijze aangedaan worden, en by gevolg (*volgens de zelfde* [f] *Kundigheit*) van een en 't zelfde [g] voorwerp in verſcheide tijden verſcheidelijk aangedaan worden; *gelijk wy voorgaven.*

[y] *Demonſtratie.*
[z] *Poſtulatum.*
[a] *Axioma.*
[b] *Lemma.*
[c] *Propoſitie.*
[d] *Objectum.*
[e] *Poſtulatum.*
[f] *Axioma.*
[g] *Objectum.*

[h] BYVOEGSEL.

Wy zien dan dat het gebeuren kan dat het geen, 't welk d' een bemint, van d' ander gehaat word, en dat het geen, 't welk d' een vreeſt, van d' ander niet word gevreeſt, en dat een en de zelfde menſch nu het geen bemint, dat hy te voren gehaat heeft, en dat hy nu het geen dart beſtaan, daar voor hy te voren heeft gevreeſt, enz. Wijders, dewijl yder naar zijn [i] hartstocht oordeelt, wat goet, wat quaat, wat beter, en wat erger is; (*Bezie het* [k] *Byvoegſel van de negendartigſte* [l] *Voorſtelling in dit deel*) zo volgt dat de menſchen, zo wel in hun oordeel, als in hun [m] hartstocht, konnen * veränderen: en hier uit ſpruit het dat wy, als wy anderen by anderen vergelijken, hen naar de verſcheidenheit der hartstochten alleen onderſcheiden, en ſommigen onverſaagt, anderen blode, en eindelijk anderen met een andere naam noemen. Tot een voorbeelt, ik zal de geen onverſaagt noemen, die 't quaat verächt, 't welk ik gewent ben te vrezen: en indien ik daarënboven noch hier op merk, dat zijn begeerte om den geen, die hy haat, quaat aan te doen, en den geen, die hy bemint, goet te doen, niet door de vrees van quaat weêrhouden word, daar door ik gemenelijk word weêrhouden, zo zal ik hem ſtout noemen. Wijders, de geen zal my blode ſchijnen, die voor het quaat vreeſt, 't welk ik gemenelijk verächt: en indien ik daarënboven noch hier op merk, dat zijn begeerte door de vrees van 't quaat, 't welk my niet weêrhouden kan, wederhouden word, zo zal ik hem kleinmoedig noemen; en dus zal yder doen. Eindelijk, uit deze onbeſtandigheit van de menſchelijke natuur, en van 't menſchelijk oordeel, gelijk ook hier uit, dat de menſch dikwijls volgens zijn [n] hartstocht alleen van de dingen oordeelt, en dat de dingen, de welken, gelijk hy gelooft, tot blijſchap,

[h] *Scholium.*
[i] *Affectus.*
[k] *Scholium.*
[l] *Propoſitio.*
[m] *Affectus.*
* *In 't Byvoegſel van de zeventiende Voorſtelling van het tweede deel hebben wy getoont dat dit kan geſchieden, ſchoon de menſchelijke ziel een deel van 't goddelijk verſtant is.*
[n] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

of tot droefheit dienſtig zijn, en die hy dieshalven (*volgens d' achtentwintigſte* o *Voorſtelling van dit deel*) poogt te doen komen, of af te weren, dikwijls niets anders, dan p inbeeldig zijn; (ik verzwijg noch andere dingen, die wy, in het tweede deel, van d' onzeekerheit der dingen getoont hebben) zo bevatten wy lichtelijk dat de menſch dikwijls d' oorzaak kan wezen, zo van dat hy droevig, als van dat hy blijde word, of van dat hy zo wel van droefheit, als van blijſchap, beide in tegenwoordigheit van het q denkbeelt van zich, als d' oorzaak daar af, aangedaan word. In dezer voegen verſtaan wy lichtelijk wat r berou, en wat s geruſtheit in zich is: te weten Berou is een droefheit, met het t denkbeelt van zich verzelt; en geruſtheit in zich is een blijſchap, van het denkbeelt van zich verzelt, als d' oorzaak. Deze u hartstochten zijn zeer geweldig, om dat de menſchen geloven dat zy vry zijn. *Bezie de negenenveertigſte Voorſtelling van dit deel.*

o *Propoſitio.*
p *Imaginaria.*
q *Idea.*
r *Panitentia.*
s *Acquieſcentia in ſe.*
t *Idea ſui.*
u *Affectus.*

TWEENVYFTIGSTE w VOORSTELLING.

w *Propoſitio.*

Het x *voorwerp, 't welk wy te voren gelijk met anderen hebben gezien, of 't welk, gelijk wy ons inbeelden, niets heeft, dan dat met veel gemeen is, zullen wy niet zo lang aanſchouwen, als het geen, 't welk, gelijk wy ons inbeelden, iets bezonder heeft.*

x *Objectum.*

y BETOGING.

y *Demonſtratio.*

Zo haaſt als wy ons het z voorwerp, dat wy met anderen gezien hebben, inbeelden, zo gedenken wy ook terſtont aan d' anderen. (*volgens d' achtiende* a *Voorſtelling van het tweede deel, van de welke men ook het* b *Byvoegſel na te zien heeft*) en dus vervallen wy uit c d' aanſchouwing van 't een terſtont tot d' aanſchouwing van 't ander. En ~~dit is de zelfde reden~~ van d 't voorwerp, 't welk, gelijk wy ons inbeelden, niets heeft, dan dat met veel gemeen is. Want daarom e onderſtellen wy, dat wy daar in niets aanſchouwen, 't welk wy niet te voren by anderen hebben gezien. Maar als wy onderſtellen dat wy ons in enig f voorwerp iets bezonder, dat wy te voren nooit gezien hebben, inbeelden, zo zeggen wy niets anders, dan dat de g ziel, terwijl zy dit voorwerp aanſchout, geen ander in de geeſt heeft, tot welke h beſchouwing zy, uit des zelfs beſchouwing, kan vervallen; en dieshalven is zy bepaalt tot dat alleen t' aanſchouwen.

z *Objectum.*
a *Propoſitio.*
b *Scholium.*
c *Contemplatio.*
d *Objectum.*
e *Suppenere.*
f *Objectum.*
g *Mens.*
h *Contemplatio.*

i BYVOEGSEL.

i *Scholium.*

Deze k aandoening der l ziel, of bezondere inbeelding van de zaak, voor zo veel zy alleen in de ziel verkeert, word m verwondering ge-

k *Affectio.*
l *Mens.*
m *Admiratio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

genoemt, de welke, zo zy uit het [n] voorwerp ontſtaat, 't welk wy [o] vrezen, [o] verſlagentheit word geheten; om dat de verwondering van 't quaat de menſch in dier voegen in d'enige aanſchouwing van zich bezich houd, dat hy op geen andere dingen, door de welken hy dit quaat zou konnen mijden, kan denken. Maar indien het geen, daar over wy verwondert zijn, de voorzichtigheit, naerſtigheit, of iets diergelijk van de menſch is, om dat wy aanſchouwen dat die menſch ons daar door verre overtreft, zo word de [p] verwondering [q] eerbiedigheit genoemt, anderſins [r] affchuwelijkheit, zo wy over de gramſchap, nijdigheit enz. van die menſch verwondert zijn. Wijders, indien wy over de voorzichtigheit, naerſtigheit, enz. van die menſch, de welk wy beminnen, verwondert zijn, zo zal de liefde daar door (*volgens de twaalfde* [s] *Voorſtelling van dit deel*) groter zijn; en deze liefde, aan de [t] verwondering, of [u] eerbiedigheit gevoegt, word [w] verloving, of overgeving genoemt. En op deze wijze konnen wy ook de haat, hoop, [x] geruſtheit, en d'andere [y] hartstochten, aan de verwondering gevoegt, bevatten. In dezer voegen zullen wy meer hartstochten konnen afleiden, dan die gemenelijk met d'aangenome [z] bewoordingen aangewezen worden. Daar uit dan blijkt dat de namen der hartstochten meer uit het gemeen gebruik der zelfder, dan uit hun naaukeurige kennis, gevonden zijn.

Tegen de [a] verwondering word de [b] verſmading geſtelt, daar af echter dit deurgaans d'oorzaak is, namelijk dat wy hier door, dat wy iemant over enig ding verwondert zien, en dat hy het bemint, vreeſt, enz. of dat wy hier door, dat enig ding met d'eerſte aanſchouwing gelijk blijkt met de dingen, daar over wy verwondert zijn, die wy beminnen, vrezen, enz. dat wy, zeg ik, daar door (*volgens de vijftiende* [c] *Voorſtelling, met der zelfder* [d] *Toegift, en volgens de zeventwintigſte Voorſtelling in dit deel*) bepaalt worden tot over dat ding verwondert te zijn, het zelfde te beminnen, te vrezen, enz. Maar indien wy uit de [e] tegenwoordigheit van de zaak zelve, of uit der zelfder naaukeurige beſchouwing gedwongen worden van de zelfde zaak dit alles t' ontkennen, dat d'oorzaak van de verwondering, liefde vrees, enz. kan wezen; zo blijft de ziel, door de tegenwoordigheit van de zaak zelve, meer bepaalt tot die dingen te denken, die niet in [f] 't voorwerp zijn, dan die daar in zijn, hoewel zy echter in tegendeel, uit de tegenwoordigheit van 't voorwerp, gewent is dit voornamelijk, dat in 't voorwerp is, te denken. Wijders, gelijk de [g] verloving, of overgeving uit de verwondering van de zaak, die wy beminnen, voortkoomt, zo ſpruit

n *Objectum.*
o *Conſternatio.*
p *Admiratio.*
q *Veneratio.*
r *Horror.*
s *Propoſitio.*
t *Admiratio.*
u *Veneratio.*
w *Devotio.*
x *Securitas.*
y *Affectus.*
z *Vocabula.*
a *Admiratio.*
b *Contemptus.*
c *Propoſitio.*
d *Corollarium.*
e *Præſentia.*
f *Objectum.*
g *Devotio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

h *Irrisio.* de [h] beſpotting uit de verſmading van de zaak, die wy haten, of vre-
i *Dedignatio.* zen, en de [i] verontwaerdiging uit de verſmading van de dwaasheit; ge-
lijk d'eerbiedigheit uit de verwondering van de voorzichtigheit. Ein-
k *Affectus.* delijk, wy konnen de liefde, hoop, roem, en d'andere [k] hartstochten aan de verſmading gevoegt bevatten, en van daar ook andere hartstochten afleiden, die wy niet gewent zijn met enige bezondere
l *Vocabula.* [l] bewoordingen van d'anderen t'onderſcheiden.

m *Propoſitio,* DRIEENVYFTIGSTE [m] VOORSTELLING.

n *Mens.* *Als de [n] ziel zich zelve, en haar vermogen van te doen aanſchout, zo word zy verblijd, en zo veel te meer, als zy zich zelve, en haar vermogen van te doen onderſcheidelijker inbeeld.*

o *Demonſtratio.* [o] BETOGING.

p *Affectiones.* De menſch kent zich zelf niet, dan door [p] d'aandoeningen van
q *Ideæ.* zijn lighaam, en der zelfder [q] denkbeelden; *volgens de negentiende*
r *Propoſitiones.* *en drieëntwintigſte [r] Voorſtellingen van het tweede deel.* Dewijl dan de ziel zich zelve kan beſchouwen, zo onderſtelt men dat zy daar
s *Scholium.* door tot groter volmaaktheit overgaat; dat is (*volgens het [s] Byvoeg-*
t *Propoſitio.* *ſel van d' elfde [t] Voorſtelling in dit deel*) met blijſchap aangedaan word, en met zo veel te groter blijſchap, als zy zich zelve, en haar vermogen van te doen onderſcheidelijker kan inbeelden; *gelijk wy voorgaven.*

TOEGIFT.

Deze blijſchap word meer en meer gevoed en aangequeckt, naar dat de menſch zich meer inbeeld dat hy van anderen geprezen word. Want hoe hy zich meer inbeeld dat hy van anderen word geprezen, hoe hy zich ook inbeeld dat hy anderen met groter blijſchap aandoet, en dit met zijn denkbeelt verzelt; *volgens het Byvoegſel van de negentwintigſte Voorſtelling in dit deel*: en dieshalven (*volgens de zevenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) word hy zelf, in 't gezelſchap van zijn denkbeelt, met groter blijſchap aangedaan; *'t welk te betogen ſtond.*

VIERENVYFTIGSTE VOORSTELLING.

De ziel word gedwongen, alleenlijk die dingen in te beelden, de welken haar vermogen van te doen ſtellen.

a *Demonſtratio.* [u] BETOGING.

w *Conatus.* De [w] poging, of macht der ziel is zelfs de [x] wezentheit der ziel
x *Eſſentia.* zelve;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelve; *volgens de zevende* [y] *Voorſtelling van dit deel.* Maar de wezentheit der ziel (gelijk uit zich is bekent) beveſtigt alleenlijk dit, dat de ziel is, en vermag, en niet dit, dat zy niet is, noch vermag: en dieshalven poogt zy alleenlijk dit in te beelden, dat haar vermogen van te doen beveſtigt, of ſtelt; *'t welk te betogen ſtond.*

[y] *Propoſitio.*

VYFENVYFTIGSTE VOORSTELLING.

Als de [z] *ziel zich haar onmacht inbeeld, zo word zy daar over bedroeft.*

[z] *Mens.*

[a] BETOGING.

[a] *Demonſtratio.*

De [b] wezentheit der ziel beveſtigt dit alleenlijk, dat de ziel is, en vermag; dat is, de natuur van de ziel is alleenlijk die dingen in te beelden, die haar vermogen van te doen ſtellen; *volgens de voorgaande* [c] *Voorſtelling.* Als wy dan zeggen, dat de [d] ziel, terwijl zy zich zelve beſchout, zich haar onmacht inbeeld, zo zeggen wy niets anders, dan dat, als de ziel zich iets poogt in te beelden, 't welk haar macht van te doen ſtelt, deze haar poging belet of verhindert word, of (*volgens het* [e] *Byvoegſel van d'elfde* [f] *Voorſtelling in dit deel*) dat zy bedroeft word; *'t welk te betogen ſtond.*

[b] *Eſſentia.*
[c] *Propoſitio.*
[d] *Mens.*
[e] *Scholium.*
[f] *Propoſitio.*

[g] TOEGIFT.

[g] *Corollarium.*

Deze [h] droefheit word meer en meer gevoed en aangequeekt, zo zy zich inbeeld dat zy van anderen gelaſtert word: 't welk op de zelfde wijze, als de Toegift van de drieënveertigſte [i] Voorſtelling in dit deel, [k] betoogt word.

[h] *Triſtitia.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Demonſtratio.*

[g] BYVOEGSEL.

[g] *Scholium.*

Deze droefheit, van het [h] denkbeelt van onze zwakheit verzelt, word [i] nederigheit genoemt; en de blijſchap, die uit de beſchouwing van ons zelven ſpruit, heeft de naam van [k] zelfsliefde, of [l] gerustheit op zich zelf. En dewijl de zelfde zo dikwijls vernieut word, als de menſch zijn [m] deuchden, of zijn vermogen van te doen beſchout, zo is dit ook d'oorzaak dat yder zijn daden gaerne wil verhalen, en zo wel de krachten van zijn lighaam, als van zijn gemoed tonen, en dat de menſchen om deze oorzaak aan malkander laſtig zijn. Uit het welk weder volgt, dat de menſchen van natuur nijdig zijn, (*bezie het* [n] *Byvoegſel van de vierëntwintigſte* [o] *Voorſtelling, en het Byvoegſel van de tweeëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) of zich om de zwakheit van huns gelijken verblijden, en in tegendeel om hun [p] deucht zich bedroeven. Want zo dikwijls yder zich zijn [q] doeningen inbeeld, word hy (*volgens de drieënvyftigſte Voorſtel-*

[h] *Idea.*
[i] *Humilitas.*
[k] *Philautia.*
[l] *Acquieſcentia in ſe ipſo.*
[m] *Virtutes.*
[n] *Scholium.*
[o] *Propoſitio.*
[p] *Virtus.*
[q] *Actiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ling in dit deel) met blijſchap aangedaan, en met zo veel te groter
d *Affecten.* blijſchap, als hy zich inbeeld dat zijn [d] doeningen meer volmaaktheit uitdrukken, en als hy de zelfden zich onderſcheidelijker inbeeld;
f *Scholium.* dat is (*volgens het geen, 't welk in 't eerſte* [f] *Byvoegſel van de veer-*
g *Propoſitio.* *tigſte* [g] *Voorſtelling in het tweede deel gezegt is*) hoe hy de zelfden meer van d'anderen kan onderſcheiden, en als bezondere dingen beſchouwen. Dieshalven zal yder zich dan uit d'aanſchouwing van zich zelf meeſt verblijden, als hy in zich iets beſchout, 't welk hy in d'anderen ontkent. Maar indien hy dit, dat hy van zich zelf be-
t *Idea.* veſtigt, aan 't algemeen [t] denkbeelt van de menſch, of van het dier toepaſt, zo zal hy zich niet zo zeer verblijden, maar, in tegendeel,
u *Affecten.* zich bedroeven zo hy zich inbeeld dat zijn [u] doeningen, by die van anderen geleken, zwakker zijn. En deze droefheit (*volgens d'achtentwintigſte* [w] *Voorſtelling van dit deel*) zal hy pogen te verdrijven;
w *Propoſitio.* en dit met de doeningen van zijns gelijken qualijk uit te leggen; of de zijnen, zo veel als hem mogelijk is, op te pronken. Hier uit blijkt dan dat de menſchen van natuur tot haat en nijt genegen zijn; daar d'opvoeding zelve noch bijkoomt. Want d'ouders zijn gewent hun kinderen door d'enige prikkel van eer en nijt ter deucht aan te prikkelen. Maar hier zal miſſchien noch deze zwarigheit overig zijn, dat wy dikwijls over de deuchden der menſchen verwondert zullen wezen, en hen eren. Om dan deze zwarigheit wech te nemen, zal ik de volgende Toegift hier by voegen.

x *Corollarium.*

[x] TOEGIFT.

Niemant benijd iemants deucht, 't en zy hy hem gelijk is.

y *Demonſtratio.*

[y] BETOGING.

z *Scholium.* Nijt is een haat zelf, (*bezie het* [z] *Byvoegſel van de vierëntwin-*
a *Propoſitio.* *tigſte* [a] *Voorſtelling in dit deel*) of (*volgens het Byvoegſel van de dar-*
b *Triſtitia.* *tiende Voorſtelling in dit deel*) een [b] droefheit, dat is (*volgens het*
c *Affectio.* *Byvoegſel van d'elfde Voorſtelling in dit deel*) een [c] aandoening, daar door de macht, of poging van de menſch om te doen, bedwongen, en ingetoomt word. Maar de menſch (*volgens het Byvoegſel van de negende Voorſtelling in dit deel*) poogt, noch begeert niets te doen, dan 't geen, dat uit zijn geſtelde natuur kan volgen: dieshalven, de menſch zal niet begeren dat 'er enig vermogen, of ('t welk het zelfde is) deucht, die aan eens anders natuur eigen, en aan de zijne vreemt is, aan zijn natuur toegeëigent word: in voegen dat zijn begeerte niet kan bedwongen en inge-
d *Scholium.* e *Propoſitio.* toomt, dat is (*volgens het* [d] *Byvoegſel van d'elfde* [e] *Voorſtelling in*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dit deel) hy zelf niet bedroeft worden, namelijk hieröm, dat in iemant, hem ongelijk, enige deucht word aangeſchout; en by gevolg zal hy hem ook niet konnen benijden: maar wel zijns gelijke, die met hem van een zelfde natuur onderſtelt word; *gelijk de Voorſtelling meëbracht.*

[f] BYVOEGSEL. f *Scholium.*

Als wy dan hier voor (*volgens het Byvoegſel van de tweeënvyftigſte Voorſtelling in dit deel*) gezegt hebben, dat wy een menſch hieröm eren, dat wy over zijn voorzichtigheit, ſterkheit, enz. verwondert zijn, zo geſchied dit, (*gelijk uit de* [g] *Voorſtelling zelve blijkt*) om dat wy ons inbeelden dat deze deuchden bezonderlijk in hem zijn, en niet als aan onze natuur gemeen: en dus zullen wy aan hem de zelfden zo weinig benijden, als aan de bomen de hoogte, en aan de leeuwen de ſterkheit, enz. g *Propoſitie.*

ZESENVYFTIGSTE VOORSTELLING.

Daar zijn zo veel [h] *ſoorten, of gedaanten van blijſchap, droefheit, en begeerte, en by gevolg van yder* [i] *hartstocht, die uit dezen beſtaat, als van* [k] *vlotheit des gemoeds, of die van dezen afgeleid worden, namentlijk van liefde, haat, hoop, vrees, enz. als'er* [l] *ſoorten, of gedaante van* [m] *voorwerpen zijn, van de welken wy aangedaan worden.*

h *Species.* i *Affectus.* k *Fluctuatio.* l *Species.* m *Objecta.*

[n] BETOGING. n *Demonſtratio.*

De blijſchap en droefheit, en by gevolg de [o] hartstochten, die uit de zelfden te zamen gezet, of daar van afgeleid worden, zijn [p] lijdingen; (*volgens het* [q] *Byvoegſel van d' elfde* [r] *Voorſtelling in dit deel.*) Maar wy (*volgens d' eerſte Voorſtelling van dit deel*) lijden nootzakelijk voor zo veel wy [s] onëvenmatige denkbeelden hebben; en voor zo veel wy de zelfden hebben, (*volgens de darde Voorſtelling in dit deel*) voor zo veel lijden wy alleenlijk; dat is, (*bezie het Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) voor zo veel lijden wy alleenlijk nootzakelijk, als wy ons inbeelden, of (*bezie de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel, met der zelfder Byvoegſel*) voor zo veel worden wy met de [t] hartstocht aangedaan, die de natuur van onz lighaam, en de natuur van een uitterlijk lighaam [u] inſluit. De natuur van yder [w] lijding dan moet nootzakelijk zodanig verklaart worden, dat de natuur van het [x] voorwerp, van het welk wy aangedaan worden, uitgedrukt word: te weten, de blijſchap, die, om een voorbeelt by te brengen, uit het voorwerp A ſpruit, ſluit de

o *Affectus.* p *Paſſiones.* q *Scholium.* r *Propoſitio.* s *Idea inadæquata.* t *Affectus.* u *Involvere.* w *Paſſio.* x *Objectum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de natuur van 't voorwerp A zelf in, en de blijſchap, die uit het voorwerp B ſpruit, de natuur van 't voorwerp B zelf: in voegen dat deze twee [y] hartstochten van blijſchap verſcheiden van natuur zijn, om dat zy uit oorzaken van een verſcheide natuur ſpruiten. In dezer voegen is ook de hartstocht van droefheit, die uit een [n] voorwerp ſpruit, verſcheiden van de natuur van de droefheit, die uit een andere oorzaak ſpruit: 't welk ook van de liefde, haat, hoop, vrees, [z] vlotheit des gemoeds, enz. te verſtaan is: en dieshalven moeten 'er nootzakelijk zo veel [a] ſoorten, of gedaanten van blijſchap, droefheit, liefde, haat, enz. wezen, als 'er ſoorten of gedaanten van [b] voorwerpen zijn, van de welken wy aangedaan worden. Maar de begeerte is de [d] wezentheit zelve, of de natuur van yder, voor zo veel zy, uit yder gegeve geſteltenis daar af, bepaalt bevat word tot iets te doen; *bezie het* [e] *Byvoegſel van de negende* [f] *Voorſtelling in dit deel*: dieshalven, naar dat yder, door d' uitwendige oorzaken, van deze of die [g] ſoort, of gedaante van blijſchap, droefheit, liefde, haat, enz. aangedaan word, dat is, naar dat zijn natuur op deze of die wijze geſtelt is; zo is nootzakelijk dat zijn [h] begeerte anders en anders is, en dat de natuur van de begeerte des eens zo veel van die van d' ander verſchilt, als de [i] hartstochten, uit de welken yder ſpruit, van malkander verſchillen. Daar zijn dieshalven zo veel [k] ſoorten, of gedaanten van [l] begeerte, als 'er ſoorten, of gedaanten van blijſchap, droefheit, liefde, enz. zijn, en by gevolg (volgens het geen, dat alreê getoont is) als men ſoorten, of gedaanten van [m] voorwerpen vind, van de welken wy aangedaan worden: *'t welk te betogen ſtond.*

y *Affectus.*
n *Objectum.*
z *Fluctuatio.*
a *Species.*
b *Objecta.*
c *Cupiditas.*
d *Eſſentia.*
e *Scholium.*
f *Propoſitio.*
g *Species.*
h *Cupiditas.*
i *Affectus.*
k *Species.*
l *Cupiditas.*
m *Objecta.*

[n] BYVOEGSEL.

Onder de [o] ſoorten, of gedaanten van [p] hartstochten, die (*volgens de voorgaande* [q] *Voorſtelling*) zeer veel moeten wezen, munten uit, d' overdaat, dronkenſchap, gailheit, gierigheit, en roemzucht, de welken niets anders zijn, dan [r] kundigheden van liefde, en van [s] begeerte, de welken de natuur van deze beide hartstochten verklaren, te weten door de [t] voorwerpen, op de welken zy toegepaſt worden. Want by overdaat, dronkenſchap, gailheit, gierigheit, en eerzucht verſtaan wy niets anders, dan een overmatige liefde, of luſt van te gaſten, te drinken, by te ſlapen, der rijkdommen, en eer. Wijders, deze [u] hartstochten, voor zo veel wy hen door [w] 't voorwerp alleen, tot het welk zy toegepaſt worden, van d' anderen onderſcheiden, hebben geen [x] ſtrijdigen. Want de matigheit, die wy tegen d' overdaat, en de nuchterheit, die wy tegen de dronkenſchap, en eindelijk de kuisheit, die wy tegen de gailheit gemenelijk ſtellen, zijn

o *Species.*
p *Affectus.*
q *Propoſitiones.*
r *Notiones.*
s *Cupiditas.*
t *Objecta.*
u *Affectus.*
w *Objectum.*
x *Contrarii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn geen [y] hartstochten, of [z] lijdingen, maar wijzen aan het vermogen, 't welk deze hartstocht matigt. Voorts, ik kan d' andere [a] soorten, of gedaanten van hartstochten hier niet verklaren, om dat zy zo groot in getal zijn, als de soorten, of gedaanten der [b] voorwerpen; en schoon ik zulks vermogt, zo zou het niet nootzakelijk zijn. Want tot het geen, daar wy 't op gemunt hebben, namelijk tot de krachten der [c] hartstochten, en het vermogen van de [d] ziel daar in te bepalen, is ons genoech dat wy d' algemene [e] bepaling van yder hartstocht hebben. 't Is ons, zeg ik, genoech de gemene [f] eigenschappen der hartstochten, en der ziel te verstaan, om te konnen bepalen hoedanig en hoe groot het vermogen van de ziel is, om de hartstochten te matigen, en te bedwingen. Hoewel 'er dan groot onderscheit tusschen deze en die hartstocht van liefde, haat, of begeerlijkheit is, tot een voorbeelt, tusschen de liefde tot zijn kinderen, en tusschen de liefde tot zijn gemalin, zo is ons echter niet nodig deze [g] onderscheiden te kennen, en de natuur en oorsprong der [h] hartstochten wijder t' onderzoeken.

y *Affectus.*
z *Passiones.*
a *Species.*
b *Objecta.*
c *Affectus.*
d *Mens.*
e *Definitio.*
f *Proprietates.*
g *Differentiæ.*
h *Affectus.*

ZEVENENVYFTIGSTE [i] VOORSTELLING.

i *Propositio.*

Yder [k] hartstocht van yder [l] ondeelig verschilt zo veel van de hartstocht van een ander ondeelig, als de [m] wezentheit van 't een van de wezentheit van 't ander verschilt.

k *Affectus.*
l *Individuum.*
m *Essentia.*

[n] BETOGING.

n *Demonstratio.*

Deze [o] Voorstelling blijkt uit d' eerste [p] Kundigheit, die na het derde [q] Voorbewijs van het [r] Byvoegsel op de dartiende Voorstelling van het tweede deel te zien is. Maar wy zullen echter de zelfde uit drie [s] Bepalingen der [t] eerste, of oorspronkelijke hartstochten [u] betogen.

o *Propositio.*
p *Notio.*
q *Lemma.*
r *Scholium.*
s *Definitiones.*
t *Affectus primitivi.*
u *Demonstrare.*

Alle Hartstochten worden tot de begeerte, blijschap, of droefheit toegepast; gelijk de [w] Bepalingen der hartstochten, die wy gegeven hebben, tonen. Maar deze [x] begeerte is de natuur, of [y] wezentheit zelve van yder; *bezie des zelfs* [z] *Bepaling in* [a] *'t Byvoegsel van de negende* [b] *Voorstelling in dit deel.* Dieshalven, de [c] begeerte van yder [d] ondeelig verschilt zo veel van de begeerte van een ander ondeelig, als de natuur, of de [e] wezentheit van 't een van de wezentheit van 't ander verschilt. Voorts, de blijschap en droefheit zijn [f] lijdingen, door de welken yders macht, of poging van in zijn [g] wezen te blijven, vermeerdert, of vermindert, geholpen, of ingetoomt word; *volgens d' elfde* [h] *Voorstelling in dit deel, en in der*

w *Definitiones.*
x *Cupiditas.*
y *Essentia.*
z *Definitio.*
a *Scholium.*
b *Propositio.*
c *Cupiditas.*
d *Individuum.*
e *Essentia.*
f *Passiones.*
g *Esse.*
h *Scholium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfder [i] *Byvoegſel*. Maar by de [k] poging, van in zijn wezen te blijven, verſtaan wy de [l] luſt en [m] begeerte, voor zo veel zulks te gelijk tot de ziel, en tot het lighaam toegepaſt word; *bezie het* [n] *Byvoegſel van de negende* [o] *Voorſtelling in dit deel*: Dieshalven, de blijſchap en droefheit is de begeerte, of de luſt zelve, voor zo veel zy door uitterlijke oorzaken vermeerdert of vermindert, geholpen, of ingetoomt word; dat is, (*volgens het zelfde Byvoegſel*) zy is de natuur zelve van yder: en dieshalven, yders blijſchap, of droefheit verſchilt ook zo veel van des anders blijſchap, of droefheit, als de natuur, of [p] wezentheit van d' een van de wezentheit des anders verſchilt. Dieshalven, yder [q] hartstocht van een [r] ondeelig verſchilt zo veel van de hartstocht van een ander ondeelig, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

i *Scholium.*
k *Conatus.*
l *Appetitus.*
m *Cupiditas.*
n *Scholium.*
o *Propoſitio.*
p *Eſſentia.*
q *Affectus.*
r *Individuum.*

[s] BYVOEGSEL.

Hier uit volgt dat de [t] hartstochten der dieren, die [u] onreedelijk worden genoemt, (want wy konnen geenſins twijffelen dat de beeſten gevoele, na dat wy d' oorſprong van de ziel kennen) zo veel van de hartstochten der menſchen verſchillen, als hun natuur van de menſchelijke verſchilt. De hengſt, en de menſch worden wel van [w] luſt tot voortteelen gedreven; maar d' eerſte door een paertſche, en d' ander door een menſchelijke luſt. In dezer voegen moeten de luſten en begeerten der bloedeloze beeſtjes, viſſchen en vogelen ook anders en anders wezen. Dieshalven, hoewel yder [x] ondeelig met zijn natuur, daar door hy beſtaat, vergenoegt leeft, en zich daar in verheugt, zo is echter dit vernoegt leven van yder, en vreucht niets anders, dan het [y] denkbeelt, of de ziel van yder ondeelig: in voegen dat de vreucht van d' een van de vreucht van d' ander zo veel van natuur verſchilt, als de [z] wezentheit van 't een van de wezentheit van 't ander verſchilt. Eindelijk, uit de voorgaande [a] Voorſtelling volgt, dat 'er niet weinig onderſcheit is tuſſchen de vreucht, daar af een dronke menſch (om een voorbeelt by te brengen) geleid word, en tuſſchen de vreucht, die een Wijsbegerige geniet; 't welk ik hier in 't voorbygaan heb willen vermanen. Dit zy gezegt van de hartstochten, die tot de menſch, voor zo veel als hy lijd, toegepaſt worden. Nu is noch overig dat ik 'er noch iets van 't geen byvoeg, dat tot de zelfde, voor zo veel hy doet, of werkt, toegepaſt word.

s *Scholium.*
t *Affectus.*
u *Irrationales.*
w *Libido.*
x *Individuum.*
y *Idea.*
z *Eſſentia.*
a *Propoſitio.*

ACHTENVYFTIGSTE [b] VOORSTELLING.

Behalven de blijſchap, en begeerte, die [c] *lijdingen zijn, vind men noch andere* [d] *hartstochten van blijſchap en begeerte, die tot ons, voor zo veel wy* [c] *doen, of werken, toegepaſt worden.*

b *Propoſitio.*
c *Paſſiones.*
d *Affectus.*
e *Agere.*

[f] BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[f] BETOGING. [f] Demonſtratio.

Dewijl de ziel zich zelve, en haar [g] vermogen van te doen bevat, zo verblijd zy zich; *volgens de drieënvyftigſte* [h] *Voorſtelling in dit deel*: Maar de [i] ziel aanſchout nootzakelijk zich zelve, als zy een waar, of [k] evenmatig denkbeelt bevat; *volgens de drieënveertigſte* [l] *Voorſtelling in het tweede deel*: Maar de ziel bevat zekere evenmatige denkbeelden; *volgens het tweede* [m] *Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*: Dieshalven, voor zo veel verblijd zy zich ook, voor zo veel zy evenmatige denkbeelden bevat: dat is, (*volgens d'eerſte Voorſtelling in dit deel*) voor zo veel zy [n] doet. Wijders, de [o] ziel, zo wel voor zo veel zy [p] klare en onderſcheide, als voor zo veel zy [q] verwarde denkbeelden heeft, poogt in haar [r] wezen te blijven; *volgens de negende* [s] *Voorſtelling van dit deel*. Maar by [t] poging verſtaan wy hier [u] begeerte; *volgens het* [w] *Byvoegſel daar af*: dieshalven, de [x] begeerte word tot ons toegepaſt, zelfs voor zo veel wy verſtaan, of (*volgens d'eerſte Voorſtelling in dit deel*) voor zo veel wy [y] doen, of werken; *'t welk te betogen ſtond.*

[g] Potentia agendi. [h] Propoſitio. [i] Mens. [k] Idea adæquata. [l] Propoſitio. [m] Scholium. [n] Agere. [o] Mens. [p] Claræ & diſtinctæ. [q] Confuſæ Ideæ. [r] Eſſe. [s] Propoſitio. [t] Conatus. [u] Cupiditas. [w] Scholium. [x] Cupiditas. [y] Agere.

NEGENENVYFTIGSTE [z] VOORSTELLING. [z] Propoſitio.

Alle de [a] *hartstochten, die tot de ziel toegepaſt worden, voor zo veel zy* [b] *doet, of werkt, zijn geen anderen, dan die tot de blijſchap, of tot de begeerte toegepaſt worden.*

[a] Affectus. [b] Agere.

[c] BETOGING. [c] Demonſtratio.

Alle de [d] hartstochten worden tot de begeerte, blijſchap, of droefheit toegepaſt; *gelijk de* [e] *Bepalingen, die wy daar af gegeven hebben, aanwyzen.* Maar by droefheit verſtaan wy het geen, dat het vermogen van de ziel om te denken vermindert, of intoomt; *volgens d'elfde Voorſtelling in dit deel, en het* [f] *Byvoegſel daar op*: in voegen dat, voor zo veel de ziel zich bedroeft, ook haar vermogen van te verſtaan, dat is haar vermogen van te doen, (*volgens d'eerſte* [g] *Voorſtelling in dit deel*) vermindert en ingetoomt word; en dieshalven konnen geen [h] hartstochten van droefheit tot de ziel toegepaſt worden, voor zo veel zy doet, dan alleenlijk de hartstochten van blijſchap en begeerte, die (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) ook dus verre tot de ziel toegepaſt worden; *'t welk te betogen ſtond.*

[d] Affectus. [e] Definitiones. [f] Scholium. [g] Propoſitio. [h] Affectus.

[i] BYVOEGSEL. [i] Scholium.

Alle [k] doeningen, die uit de [l] hartstochten volgen, de welken tot de [m] ziel toegepaſt worden, voor zo veel zy verſtaat, pas ik op de

[k] Actiones. [l] Affectus. [m] Mens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

n Fortitudo. de n vroomheit toe, die ik in o kloekmoedigheit en p edelmoedig-
o Animositas. heit onderscheid. Want by kloekmoedigheit verstа ik de q begeer-
p Generositas. te, door de welke yder poogt zijn r wezen, alleenlijk volgens de
q Cupiditas. s voorspelling van de reden, te bewaren. Maar by t edelmoedigheit
r Esse. verstа ik de u begeerte, door de welke yder, alleenlijk volgens de
s Dictamen. w voorspelling van de reden, poogt d'andere menschen te helpen,
t Generositas. en door vrientschap aan zich te verbinden. Ik pas dan die x doenin-
u Cupiditas. gen, de welken alleenlijk op het nut van de doender zien, op de
w Dictamen. y kloekmoedigheit, en de genen, die ook op eens anders nut zien,
x Actiones. op z d'edelmoedigheit toe. De matigheit dan, soberheit, onbe-
y Animositas. teutertheit des gemoeds in de gevarelijkheden, enz. zijn a soorten,
z Generositas. of gedaanten van b kloekmoedigheit. Maar de zedigheit, goeder-
a Species. tierentheit, enz. zijn soorten, of gedaanten van c edelmoedigheit.
b Animositas. Hier mede meen ik de voornaamste hartstochten, en de d vlothe-
c Generositas. den des gemoeds, die uit de e samenzetting der drie f eerste en oor-
d Fluctuationes animi. spronkelijke hartstochten (namelijk van begeerte, blijschap en lief-
e Compositio. de) spruiten, verklaart, en door hun eerste oorzaken getoont te
f Primitivi Affectus. hebben; uit de welken blijkt dat wy door d' uitterlijke oorzaken
g Agitari. op veelderhande wijzen g gedreven en bewogen worden, en dat wy
dieshalven, gelijk de golven der zee, van strijdige winden bewo-
gen, en omgesolt worden, zonder dat wy kennis van onze uitgang
h Fatum. en h lot hebben. Ik heb gezegt dat ik alleenlijk de voornaamste
i Affectus. i hartstochten, niet alle de strijden des gemoeds, die gelevert kon-
nen worden, getoont heb. Want wy, op de zelfde wijze, als te
k Amor. voren, voortgaande, konnen lichtelijk tonen dat de k liefde aan
l Penitentia. l berou, m veröntwaerdiging, n schaamte enz. gevoegt is. Ja ik geloof
m Dedignatio. dat uit het geen, 't welk nu gezegt is, klarelijk blijkt dat deze harts-
n Pudor. tochten op zo veelderhande wijzen met anderen te zamen gezet kon-
nen worden, en dat daar uit zo veel veränderingen spruiten, dat zy
in geen getal bepaalt konnen worden. Maar tot mijn ooggemerk is
genoech dat ik alleenlijk de voornaamsten opgetelt heb. Want d'an-
deren, die ik voorby gegaan ben, hebben meer keurlijkheit,
dan nuttigheit. Doch van de liefde is noch dit overig t'aanmerken;
namelijk dat het zeer dikwils gebeurt dat, terwijl wy de zaak, die
wy begeren, genieten, het lighaam uit deze genieting een nieu-
o Constitutio. we o gestheltheit verkrijgt, door de welke het anders bepaalt word,
en andere beelden der dingen daar in verwekt worden, en dat de
ziel te gelijk andere dingen begint in te beelden, en anderen te be-
geren. Tot een voorbeelt, als wy ons iets, dat gemenelijk aange-
naam aan onze smaak is, inbeelden, zo begeren wy het zelfde te

nutti-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

nuttigen, dat is t' eten. Maar terwijl wy het zelfde dus nuttigen, zo word de maag vol, en het lighaam anders geſtelt. Indien dan, terwijl het lighaam anders geſtelt is, het beelt van de zelfde ſpijs, om dat zy tegenwoordig is, gevoed en aangequeekt word, en by gevolg ook de poging, of de luſt van de zelfde t' eten, zo zal deze nieuwe geſteltheit tegen deze poging, of begeerte ſtrijden; en by gevolg zal de tegenwoordigheit der ſpijs, die wy begeerden, laſtig zijn; en dit is het geen, dat wy [p] walging en [q] zadheit noemen. Wat voorts d'uitterlijke [r] aandoeningen des lighaams aangaan, die in de [s] hartstochten beſpeurt worden, te weten de [t] ſiddering, [u] verbleeking, [w] hik, [x] gelach enz. ik heb hen overgeſlagen, om dat zy tot het lighaam alleen, zonder enige [y] betrekking tot de [z] ziel, toegepaſt worden. Eindelijk, van de [a] bepalingen der hartstochten ſtaan enige dingen aan te merken, die ik dieshalven hier weêr in ordening zal optellen, en het geen, dat in yder waar te nemen is, daar tuſſchen voegen.

p *Faſtidium.*
q *Tædium.*
r *Affectiones.*
s *Affectus.*
t *Tremor.*
u *Lvor.*
w *Singultus.*
x *Risus.*
y *Relatio.*
z *Mens.*
a *Definitiones.*

[b] BEPALINGEN DER [c] HARTSTOCHTEN.

b *Definitiones.*
c *Affectus.*

I. De [d] begeerte is de [e] wezentheit zelve van de menſch, voor zo veel zy uit alle geſtelde [f] aandoening bepaalt bevat word, tot iets te doen of te werken.

d *Cupiditas.*
e *Eſſentia.*
f *Affectio.*

[g] VERKLARING.

g *Explicatio.*

Wy hebben hier voor (*in* [h] *'t Byvoegſel van de negende* [i] *Voorſtelling in dit deel*) gezegt dat de [k] begeerte een [l] luſt met der zelfde [m] medeweting is; maar dat de luſt de [n] wezentheit zelve van de menſch is, voor zo veel hy bepaalt is tot die dingen te doen, de welken tot zijn behoudenis dienen. Maar in het zelfde [o] Byvoegſel heb ik ook vermaant, dat ik geen onderſcheit kende tuſſchen de menſchelijke [p] luſt en [g] begeerte. Want het zy de menſch meêwuſtig is van zijn luſt, of niet, de luſt blijft echter een en de zelfde, en dieshalven, op dat ik herhaling van woorden zou mijden, heb ik de [q] begeerte niet door [r] luſt willen verklaren; maar de zelfde gepoogt in dier voegen te bepalen, dat ik alle [s] pogingen van de menſchelijke natuur, die wy met de naam van [t] luſt, [u] wil, [w] begeerte, of [x] drift aanwijzen, gezamentlijk zou begrijpen. Want ik had konnen zeggen, dat de [y] begeerte de [z] wezentheit zelve van de menſch is, voor zo veel zy bepaalt bevat word tot iets te doen. Maar uit deze [a] Bepaling (*volgens de drieëntwintigſte* [b] *Voorſtelling van het tweede deel*) volgt niet, dat de ziel [c] meêwuſtig van zijn [d] begeerte, of

h *Scholium.*
i *Propoſitio.*
k *Cupiditas.*
l *Appetitus.*
m *Conſcientia.*
n *Eſſentia.*
o *Scholium.*
p *Appetitus.*
g *Cupiditas.*
q *Cupiditas.*
r *Appetitus.*
s *Conatus.*
t *Appetitus.*
u *Voluntas.*
w *Cupiditas.*
x *Impetus.*
y *Cupiditas.*
z *Eſſentia.*
a *Definitio.*
b *Propoſitio.*
c *Conſcia.*
d *Cupiditas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

of [e] luft kan wezen. Dieshalven, om d'oorzaak van deze [f] meêwuftigheit in te fluiten, zo was 't nootzakelijk (*volgens de zelfde Voorftelling*) daar by te voegen, *voor zo veel uit yder gegeve* [g] *Aandoening daar af bepaalt*, enz. Want by aandoening van de menfchelijke [h] wezentheit verftaan wy alle [i] geftaltheit van des zelfs wezentheit, 't zy de zelfde ingeboren, of van buiten aangekomen, of dat zy alleenlijk door de [k] toeëigening van de [l] denking, of van [m] d'uitgeftrektheit bevat word, of eindelijk dat men de zelfde gelijkelijk tot beide toepaft. By de naam van [n] begeerte dan verfta ik hier alle [o] pogingen, [p] driften, [q] luften en [r] willingen van de menfch, de welken, naar de verfcheide geftaltheit van de zelfde menfch, verfcheiden, en dikwijls zo ftrijdig tegen malkander zijn, dat de menfch verfcheidelijk word getrokken, en niet weet werwaarts hy zich zal keren.

[e] *Appetitus.*
[f] *Confcientia.*
[g] *Affectio.*
[h] *Eſſentia.*
[i] *Conſtitutio.*
[k] *Attributum.*
[l] *Cogitatio.*
[m] *Extenſio.*
[n] *Cupiditas.*
[o] *Conatus.*
[p] *Impetus.*
[q] *Appetitus.*
[r] *Voluntates.*

II. De [s] Blijfchap is een [t] overganing van de menfch van een minder tot een meerder volmaaktheit.

[s] *Lætitia.*
[t] *Tranſitio.*

III. De [u] Droefheit is een overganing van de menfch van een meerder tot een minder volmaaktheit.

[u] *Triſtitia.*

[w] VERKLARING.

Ik zeg een [x] overganing: want de blijfchap zelve is geen volmaaktheit; dewijl de menfch, indien hy met de volmaaktheit, tot de welke hy overgaat, geboren wierd, de zelfde, zonder [y] hartstocht van blijfchap, machtig zou wezen; 't welk klarelijker blijkt uit de hartstocht van droefheit, de welk [z] rechtftrijdigh tegen deze is. Want niemant kan loghenen dat de droefheit in een [a] overganing tot een minder volmaaktheit, en niet in de minder volmaaktheit zelve, beftaat; dewijl de menfch niet voor zo veel droevig kan worden, als hy enige volmaaktheit deelachtig is. Wy konnen ook niet zeggen dat de droefheit in de [b] derving van een groter volmaaktheit beftaat: want de derving is niets; en de [c] hartstocht van droefheit is een [d] daat, die dieshalven geen andere kan zijn, dan de daat van tot minder volmaaktheit over te gaan, dat is een daat, daar door des menfchen macht van te doen vermindert, of ingetoomt word; *Bezie het* [e] *Byvoegfel van d'elfde* [f] *Voorftelling in dit deel.* Voorts, ik ga de [g] Bepalingen van [h] vrolijkheit, [i] kitteling, [k] naargeeftigheit en [l] creurigheit voorby, die meeft tot het lighaam toegepaft worden, en alleenlijk [m] geflachten van blijfchap en droefheit zijn.

[w] *Explicatio.*
[x] *Tranſitio.*
[y] *Affectus.*
[z] *Contrarius.*
[a] *Tranſitio.*
[b] *Privatio.*
[c] *Affectus.*
[d] *Actus.*
[e] *Scholium.*
[f] *Propoſitio.*
[g] *Definitiones.*
[h] *Hilaritas.*
[i] *Titillatio.*
[k] *Melancholia.*
[l] *Dolor.*
[m] *Genera.*

IV. [n] Verwondering is [o] d'inbeelding van enig ding, op het

[n] *Admiratio.*
[o] *Imaginatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

het welk de ziel daaröm gehecht blijft, om dat deze bezondere inbeelding geen [p] famenknoping met d' anderen heeft: *bezie de tweeënvijftigſte* [q] *Voorſtelling in dit deel, met der zelfder* [r] *Byvoegſel.*

[p] *Connexio.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Scholium.*

VERKLARING.

In 't Byvoegſel van d' achtiende Voorſtelling in het tweede deel hebben wy getoont, wat d' oorzaak is, om de welke de ziel terſtont van de [s] beſchouwing van een ding op [t] de denking van een ander valt; namelijk, om dat de beelden dezer dingen te zamen geſchakelt, en in dier voegen geſchikt zijn, dat het een het ander volgt; [u]'t welk niet bevat kan worden, als het beelt van het ding niet is: maar de [u] ziel zal in de beſchouwing van de zelfde zaak gehouden worden, tot dat zy van anderen oorzaken bepaalt word tot andere dingen te denken. [w] D' inbeelding van een nieu ding dan, in zich aangemerkt, is van een zelfde natuur, als d' anderen; en om deze oorzaak tel ik de [x] verwondering niet onder de [y] hartstochten. Ik zie ook niet waarom ik dit zou doen; dewijl deze [z] aftrekking der ziel niet ſpruit uit enige [a] ſtellige oorzaak, die de [b] ziel van d' anderen aftrekt; maar alleenlijk hier uit, dat 'er oorzaak ontbreekt, om de welke de ziel uit de beſchouwing van een enig ding tot anderen te denken [c] bepaalt word.

[s] *Contemplatio.*
[t] *Cogitatio.*
[u] *Mens.*
[w] *Imaginatio.*
[x] *Admiratio.*
[y] *Affectus.*
[z] *Diſtractio.*
[a] *Cauſa poſitiva.*
[b] *Mens.*
[c] *Determinari.*

Ik ken dan (*gelijk ik in het* [d] *Byvoegſel van d' elfde* [e] *Voorſtelling in dit deel verhaalt heb*) alleenlijk ~~die~~ oorſpronkelijke, of voorname [f] hartstochten; namelijk, die van [g] blijſchap, [h] droefheit en [i] begeerte. Ik heb ook, om geen andere oorzaak, van de [k] verwondering gewach gemaakt, dan om dat het door de gewoonte zo verre is gekomen, dat ſommigen de [l] hartstochten, die van de drie [m] oorſpronkelijken afgeleid worden, gemenelijk met andere namen aanwijzen, als zy tot de [n] voorwerpen, daar over wy verwondert zijn, toegepaſt worden. En deze reden beweegt my ook met recht om hier de [o] Bepaling van de Verſmading neffens te voegen.

[d] *Scholium.*
[e] *Propoſitio.*
[f] *Affectus.*
[g] *Latitia.*
[h] *Triſtitia.*
[i] *Cupiditas.*
[k] *Admiratio.*
[l] *Affectus.*
[m] *Primitivi.*
[n] *Objecta.*
[o] *Definitio.*

V. De [p] Verſmading is [q] d' inbeelding van enige zaak, de welke de ziel zo weinig treft, dat de ziel zelve door de tegenwoordigheit van de zaak meer bewogen word tot die dingen in te beelden, die in de zaak zelve niet zijn, dan die daar in zijn. *Bezie het* [r] *Byvoegſel van de tweeënvijftigſte* [s] *Voorſtelling in dit deel.*

[p] *Contemptus.*
[q] *Imaginatio.*
[r] *Scholium.*
[s] *Propoſitio.*

VER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VERKLARING.

t *Definitiones.* u *Veneratio.* w *Dedignatio.* x *Affectus.*

Ik ga hier de [t] Bepalingen van [u] Eerbiedigheit een [w] Veröntwaerdiging voorby, om dat, by mijn weten, geen [x] hartstochten naam uit hen te trekken.

y *Amor.* z *Lætitia.* a *Idea.*

VI. De [y] Liefde is een [z] blijſchap, van het [a] denkbeelt van een uitterlijke oorzaak verzelt.

VERKLARING.

b *Definitio.* c *Eſſentia.* d *Eſſentia.* e *Proprietas.* f *Conceptus.* g *Proprietas.* h *Definitiones.* i *Proprietas.* k *Voluntas.* l *Liberum Decretum.* m *Propoſitio.* n *Cupiditas.* o *Acquieſcentia.*

Deze [b] Bepaling drukt klarelijk genoech de [c] wezentheit van de Liefde uit. De Bepaling der Schrijvers, die de Liefde bepalen te zijn, de wil van de minnaar om zich met de beminde zaak te verënigen, drukt niet de [d] wezentheit van de Liefde, maar der zelfder [e] eigenſchap uit. En dewijl de Schrijvers geen volkome deurzicht van de wezentheit der Liefde hebben gehad, zo hebben zy daaröm geen klare [f] bevatting van haar [g] eigenſchap konnen hebben. Hier uit is geſproten dat men alle geöordeelt heeft dat hun [h] Bepalingen zeer duiſter geweeſt hebben. Maar hier ſtaat aan te merken dat ik, als ik zeg dat het een [i] eigenſchap in de minnaar is, zich door de [k] wil met de beminde zaak te verënigen, by wil niet verſta een toeſtemming, of berading des gemoeds, of een [l] vry beſluit; want wy hebben (*in d' achtenveertigſte* [m] *Voorſtelling van het tweede deel*) getoont, dat dit verziert en verdicht is: noch ook de [n] begeerte van zich met de beminde zaak te verënigen, als zy afweezig is, of van in haar tegenwoordigheit te volharden, als zy tegenwoordig is; want de liefde kan zonder deze, of die begeerte bevat worden: maar dat ik by wil verſta een [o] geruſtheit, die in de minnaar is, uit oorzaak der tegenwoordigheit van de beminde zaak, daar door de blijſchap van de Minnaar verſterkt, of ten minſten gevoed word.

p *Odium.* q *Idea.*

VII. De [p] Haat is een droefheit, [q] met het denkbeelt van d' uitterlijke oorzaak verzelt.

VERKLARING.

r *Definitio.* s *Scholium.* t *Propoſitio.*

De dingen, die hier t' aanmerken zijn, worden uit het geen, dat in de voorgaande [r] Bepaling gezegt is, lichtelijk begrepen. Bezie dieshalven het [s] Byvoegſel van d' elfde [t] Voorſtelling in dit deel.

u *Propoſitio.* w *Lætitia.* x *Idea.*

VIII. De [u] Toegenegentheit is een [w] blijſchap, verzelt van het [x] denkbeelt van enig ding, dat by toeval oorzaak van blijſchap is.

IX. D' Af-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

IX. [y] D' Afkeer is een droefheit, verzelt van het [z] denkbeelt van enig ding, dat by toeval oorzaak van droefheit is. *Bezie hier af het* [a] *Byvoegsel van de vijftiende* [b] *Voorstelling in dit deel.*

[y] *Averſio.* [z] *Idea.* [a] *Scholium.* [b] *Propoſitio.*

X. [c] D' Overgeving of Verloving is een liefde tot de geen, over de welk wy verwondert zijn.

[c] *Devotio.*

VERKLARING.

Wy hebben (*in de tweeënvijftigste Voorstelling van dit deel*) getoont dat de Verwondering uit de nieuwigheit van de zaak voortkoomt. Indien dan gebeurt dat wy het geen, daar over wy verwondert zijn, ons dikwijls inbeelden, zo zullen wy ophouden daar over verwondert te wezen; en dus zien wy dat de [d] hartstocht van [e] Overgeving of Verloving lichtelijk in enkelde liefde verändert.

[d] *Affectus.* [e] *Devotio.*

XI. De [f] Bespotting is een blijschap, hier uitgesproten, dat wy ons inbeelden dat 'er iets, 't welk wy verächten, in een zaak is, die wy haten.

[f] *Irriſio.*

VERKLARING.

Voor zo veel wy de zaak, die wy haten, verächten, voor zo veel ontkennen wy de [g] wezentlijkheit daar af; *bezie het* [h] *Byvoegsel van de tweeënvijftigste* [i] *Voorstelling in dit deel*) en voor zo veel (*volgens de twintigste Voorstelling van dit deel*) verblijden wy ons. Maar dewijl wy [k] onderstellen dat de mensch het geen haat, 't welk hy bespot, zo volgt dat deze blijschap niet vast en bestandig is: *bezie het Byvoegsel van de zeveënveertigste Voorstelling in dit deel.*

[g] *Exiſtentia.* [h] *Scholium.* [i] *Propoſitio.* [k] *Supponere.*

XII. De [l] Hoop is een onbestandige blijschap, gesproten uit het [m] denkbeelt van een toekomende, of verlede zaak, van welks uitgang wy noch enigsins twijffelen.

[l] *Spes.* [m] *Idea.*

XIII. De [n] Vrees is een onbestandige droefheit, gesproten uit het [o] denkbeelt van een toekomende, of verlede zaak, van welks uitgang wy noch enigsins twijffelen. *Bezie van deze beiden het tweede* [p] *Byvoegsel van d' achtiende* [q] *Voorstelling in dit deel.*

[n] *Metus.* [o] *Idea.* [p] *Scholium.* [q] *Propoſitio.*

VERKLARING.

Uit deze [r] Bepalingen blijkt dat 'er geen hoop is zonder vrees, en geen vrees zonder hoop is. Want men [s] onderstelt dat de geen, die van hoop af hangt, en van d' uitgang van een zaak twijffelt, zich iets

[r] *Definitiones.* [s] *Supponere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

t *Existentie.* inbeeld, 't welk de t wezentlijkheit van d' aanstaande zaak uitsluit, en dieshalven zich dus verre bedroeft; (*volgens de negentiende* u *Propositio.* u *Voorstelling van dit deel*) en by gevolg, terwijl hy van hoop afhangt, vreest dat de zaak zal gebeuren. Maar in tegendeel, de geen, die vreest, dat is dat hy van d' uitgang van een zaak, die hy haat, w *Existentie.* twijfelt, beeld zich ook iets in, 't welk de w wezentlijkheit van de x *Propositio.* zelfde zaak uitsluit, en is dieshalven (*volgens de twintigste* x *Voorstelling van dit deel*) verblijd, en hoopt by gevolg dat de zaak niet zal komen.

y *Securitas.* XIV. De y Gerustheit is een blijschap, gesproten uit
z *Idea.* het z denkbeelt van een toekomende, of verlede zaak, van de welke d' oorzaak van te twijffelen wechgenomen is.

a *Desperatio.* XV. De a Wanhoop is een droefheit, gesproten uit het denkbeelt van een toekomende, of verlede zaak, van de welke d' oorzaak van te twijffelen wechgenomen is.

VERKLARING.

b *Securitas.* c *Desperatio.* Uit de hoop dan volgt b gerustheit, en uit de vrees c wanhoop, als d' oorzaak, om van d' uitgang van de zaak te twijffelen, wechgenomen word: 't welk geschied om dat de mensch zich inbeeld dat de verlede, of toekomende zaak tegenwoordig is, en haar als tegenwoordig aanschout, of om dat hy zich andere dingen inbeeld, die de d *Existentie.* d wezentlijkheit van die dingen, de welken hem deden twijffelen, e *Corollarium.* uitsluiten. Want hoewel wy (*volgens de* e *Toegift van d' eenëndartf *Propositio.* tigste* f *Voorstelling in het tweede deel*) van d' uitgang der bezondere dingen nooit zeker konnen zijn, zo kan echter gebeuren dat wy van der zelfder uitgang niet twijffelen. Want wy hebben getoont (*bezie* g *Scholium.* *het* g *Byvoegsel van de negenënveertigste Voorstelling in het tweede deel*) dat het iets anders is, van een zaak niet te twijffelen, en iets anders, zekerheit van een zaak te hebben: en dieshalven kan gebeuren dat wy door het beelt van een verlede, of toekomende zaak met h *Affectus.* de zelfde h hartstocht van blijschap, of van droefheit aangedaan worden, als door het beelt van de tegenwoordige zaak, gelijk wy in i *Propositio.* d' achtiende i Voorstelling van dit deel betoogt hebben, de welke k *Scholium.* men, met der zelfder k Byvoegsel, na te zien heeft.

l *Gaudium.* m *Lætitia.* n *Idea.* XVI. De l Vreucht is een m blijschap, verzelt met het n denkbeelt van een verlede zaak, die buiten hoop gebeurt is.

XVII. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

XVII. De [o] Knaging van 't geweten is een droefheit, verzelt met het denkbeelt van een verlede zaak, die buiten hoop gebeurt is.

[o] *Morſus conſcientiæ.*

XVIII. [p] Medelijden is een droefheit, verzelt met het [q] denkbeelt van een quaat, 't welk aan een ander toevalt, die wy ons inbeelden ons gelijk te zijn. *Bezie het* [r] *Byvoegſel van de tweeëntwintigſte* [s] *Voorſtelling, en het Byvoegſel van de zeveneëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.*

[p] *Commiſeratio.* [q] *Idea.* [r] *Scholium.* [s] *Propoſitio.*

VERKLARING.

Tuſſchen [t] Medelijden en [u] Barmhartigheit ſchijnt geen onderſcheit en verſchil te wezen, dan dat miſſchien medelijden op de bezondere [w] hartstocht ziet, en de barmhartigheit op des zelfs [x] hebbelijkheit.

[t] *Commiſeratio.* [u] *Miſericordia.* [w] *Affectus.* [x] *Habitus.*

XIX. De [y] Gunſt is een liefde tot iemant, die aan een ander welgedaan heeft.

[y] *Favor.*

XX. [z] D'Euvelneeming is een haat tot iemant, die aan een ander quaat gedaan heeft.

[z] *Indignatio.*

VERKLARING.

Ik weet wel dat deze namen, volgens het gemeen gebruik, iets anders betekenen. Doch mijn voorneemen is niet de betekeniſſen der woorden, maar der zaken te verklaren, en hen met die benamingen aan te wijzen, welker betekenis, die zy door de gewoonte hebben, naaſt aan die betekenis komen, met de welken ik de zelfden wil gebruiken: en ik acht het genoech dit zelfde eenmaal gezegt te hebben. *Bezie d'oorzaak van deze* [a] *hartstochten in d' eerſte* [b] *Toegift van de zeveneëntwintigſte* [c] *Voorſtelling, en in het* [d] *Byvoegſel van de tweeëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.*

[a] *Affectus.* [b] *Corollarium.* [c] *Propoſitio.* [d] *Scholium.*

XXI. [e] D' Achting is, van iemant, liefdeshalven, een groter gevoelen te hebben, dan billijk is.

[e] *Exiſtimatio.*

XXII. [f] D'Ongeachtheit is, van iemant, haatshalven, een kleinder gevoelen te hebben, dan billijk is.

[f] *Deſpectus.*

VERKLARING.

[g] D' Achting dan is een [h] gewrocht, of [i] eigenſchap van de liefde, en [k] d'ongeachtheit van de haat. En dieshalven kan men [l] d'achting ook bepalen, dat zy een liefde is, voor zo veel zy de menſch in dier voegen [m] aandoet, dat hy hoger, dan billijk is, van de beminde zaak gevoelt:

[g] *Exiſtimatio.* [h] *Affectus.* [i] *Proprietas.* [k] *Deſpectus.* [l] *Exiſtimatio.* [m] *Afficere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

n *Deffectus.* gevoelt: en in tegendeel, dat de [n] d'ongeächtheit een haat is, voor zo veel zy de menſch in dier voegen aandoet, dat hy van de geen, die hy haat, laeger gevoelt, dan billijk is: *bezie hier af het* [o] *Byvoegſel van de zesentwintigſte* [p] *Voorſtelling in dit deel.*

o *Scholium.*

p *Propoſitio.*

q *Invidia.* XXIII. De [q] Nijt is een haat, voor zo veel zy de menſch in dier voegen aandoet, dat hy om eens anders voorſpoet zich bedroeft, en in tegendeel, om eens anders quaat zich verblijd.

VERKLARING.

r *Miſericordia.* De [r] barmhartigheit word gemenelijk tegen de nijt geſtelt, de welke dieshalven, met een [s] oneïge betekenis van de benaming, dus bepaalt kan worden.

s *Inuita ſignificatio.*

t *Miſericordia.* XXIV. De [t] Barmhartigheit is een liefde, voor zo veel zy de menſch in dier voegen [u] aandoet, dat hy zich om eens anders goet verblijd, en in tegendeel om eens anders quaat bedroeft word.

u *Afficere.*

VERKLARING.

w *Scholium.* Wat de Nijt aangaat, bezie daar af het [w] Byvoegſel van de vierentwintigſte [x] Voorſtelling, en het Byvoegſel van de tweeëndartigſte Voorſtelling in dit deel. En dit zijn [y] hartstochten van blijſchap, of van droefheit, die van het [z] denkbeelt van d'uitterlijke zaak, als oorzaak door zich, of by toeval, verzelt zijn. Van hier ga ik tot d'anderen over, de welken van het denkbeelt van d'innerlijke zaak, als d'oorzaak, verzelt worden.

x *Propoſitio.*

y *Affectus.*

z *Idea.*

a *Acquieſcentia in ſe ipſo.* XXV. De [a] Geruſtheit in zich zelf is een blijſchap, hier uit geſproten, dat de menſch zich zelf, en zijn vermogen van te doen aanſchout.

b *Humilitas.* XXVI. De [b] Nederigheit is een droefheit, hier uit geſproten, dat de menſch zijn onmacht, of zwakheit beſchout.

VERKLARING.

De Geruſtheit in zich zelf word tegen de Nederigheit geſtelt, voor zo veel wy door de zelfde een blijſchap verſtaan, die hier uit ſpruit, dat wy onze macht van te doen beſchouwen. Maar voor zo veel wy daar door ook een blijſchap verſtaan, van het [c] denkbeelt van enig bedrijf verzelt, 't welk wy geloven uit een vrijwillig beſluit van

c *Idea.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van de ziel gedaan te hebben, zo word zy tegen [d] 't berou geſtelt, 't welk wy dus [e] bepalen.

[d] *Panitentia.*
[e] *Definire.*

XXVII. Het [f] Berou is een droefheit, van het [g] denkbeelt van enig bedrijf verzelt, 't welk wy geloven uit een vrijwillig beſluit van de ziel gedaan te hebben.

[f] *Panitentia.*
[g] *Idea.*

VERKLARING.

In het [h] Byvoegſel van d'eenënvijftigſte [i] Voorſtelling, en in de driëënvijftigſte, vierënvijftigſte en vijfënvijftigſte Voorſtelling, en in der zelfder Byvoegſel in dit deel hebben wy d'oorzaken dezer [k] hartstochten getoont. Voorts, wat het vrijwillig beſluit der ziel aangaat, bezie daar af het Byvoegſel van de vijfëndartigſte Voorſtelling in het tweede deel. Maar hier ſtaat wijder t'aanmerken, dat het geen wonder is dat gantſchelijk op alle werken, die uit gewoonte quaat genoemt worden, droefheit, en op de genen, die men goed en oprecht noemt, blijſchap volgt: want wy konnen uit het voorgaande lichtelijk verſtaan, dat dit voornamelijk van d'opvoeding af hangt; dewijl onze ouders, met d'eerſten te verwijten, en hun kinderen dikwijls daar over te bekijven, en in tegendeel met de leſten aan te raden, en aan te prijzen, te weeg gebracht hebben, dat d'ontroereniſſen van droefheit zich by d'eerſten, en die van blijſchap zich by de leſten hebben gevoegt. Dit zelfde word ook door d'ervarentheit beveſtigt: want de menſchen hebben niet alle een zelfde gewoonte en godsdienſt. In tegendeel, de dingen, die by ſommigen heilig zijn, worden by anderen onheilig, en de genen, die by ſommigen eerlijk zijn, by anderen voor ſchandelijk gehouden. Dieshalven, naar dat yder opgevoed is, daar naar heeft hy berou van enig bedrijf, of roemt daar op.

[h] *Scholium.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Affectus.*

XXVIII. [l] Verwaantheit is, van zich, wegens liefde tot zich zelf, een hoger gevoelen te hebben, dan billijk is.

[l] *Superbia.*

VERKLARING.

De [m] Verwaantheit verſchilt dan van [n] d'achting, om dat deze leſte tot het uitterlijk [o] voorwerp, maar de verwaantheit tot de menſch zelf, hoger van zich gevoelende, dan billijk is, toegepaſt word. Voorts, gelijk d'achting een [p] gewrocht, of [q] eigenſchap van de liefde is, zo is de verwaantheit een gewrocht, of eigenſchap van [r] zelfsliefde, de welke dieshalven ook dus bepaalt kan worden, dat zy een liefde tot zich zelf, of een [s] geruſtheit op zich zelf is, voor zo veel zy de menſch in dier voegen aandoet, dat hy hoger dan bil-

[m] *Superbia.*
[n] *Æxiſtimatio.*
[o] *Objectum.*
[p] *Effectus.*
[q] *Proprietas.*
[r] *Philautia.*
[s] *Acquieſcentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

t Scholium. lijk is, van zich zelf gevoelt. (*Bezie het* t *Byvoegſel van de zesentwintigſte* u *Voorſtelling in dit deel*) Tegen deze w hartstocht is geen ſtrijdige: want niemant, wegens haat tot zich zelf, gevoelt laeger van zich, dan billijk is; ja niemant gevoelt minder van zich zelf, dan billijk is, voor zo veel hy zich inbeeld dat hy dit, of dat niet vermag. Want al 't geen, 't welk de menſch zich inbeeld niet te vermogen, beeld hy zich nootzakelijk in; en door deze inbeelding word hy in dier voegen geſchikt, dat hy warelijk dit niet kan doen, 't welk hy zich inbeeld niet te vermogen: dewijl hy zo lang, als hy zich inbeeld dat hy dit, of dat niet vermag, niet bepaalt is tot het zelfde te doen; en by gevolg is 't hem zo lang onmogelijk dat hy dit doet. Maar indien wy op die dingen merken, de welken van de x waan alleen af hangen, zo zullen wy konnen begrijpen, dat het mogelijk is, dat de menſch minder, dan billijk is, van zich gevoelt. Want het kan gebeuren dat iemant, terwijl hy, bedroeft zijnde, zijn zwakheit beſchout, zich inbeeld dat hy van alle menſchen verſmaad word; en dit terwijl d'anderen nergens minder op denken, dan op hem te verächten. De menſch kan ook minder, dan billijk is, van zich gevoelen, zo hy iets van zich tegenwoordiglijk ontkent, met y betrekking tot de toekomende tijt, van de welk hy onzeker is; gelijk dus, dat hy zegt, dat hy niets zeker kan begrijpen, en dat hy niets, dan dat quaat en ſchandelijk is, kan begeren, of doen, enz. Wy konnen wijders zeggen dat iemant minder, dan billijk is, van zich gevoelt, als wy zien dat hy, uit al te grote vrees van ſchaamte, die dingen niet dart beſtaan, die van anderen, hem gelijk, aangevangen worden. Wy konnen dan deze z hartstocht tegen de a verwaantheit ſtellen, de welk ik b nederſlachtigheit zal noemen: want gelijk uit de c geruſtheit in zich zelf verwaantheit ſpruit, zo rijſt uit de d nederigheit nederſlachtigheit, die dieshalven dus van ons bepaalt word.

u Propoſitio.
w Affectus.
x Opinio.
y Relatio.
z Affectus.
a Superbia.
b Abjectio.
c Acquieſcentia in ſe ipſo.
d Humilitas.

e Abjectio.

XXIX. De e Nederſlachtigheit is, van zich zelf, wegens droefheit, minder, dan billijk is, te gevoelen.

VERKLARING.

f Humilitas.
g Superbia.
h Effectus.
i Superbus.
k Scholium.
l Propoſitio.

Wy zijn echter dikwijls gewent de f nederigheit tegen de g verwaantheit te ſtellen: maar wy merken dan meerder op de h gewrochten, dan op de natuur van beide: want wy zijn gewent de geen i verwaant te noemen, die al te hoog roemt; *bezie het* k *Byvoegſel van de dartigſte* l *Voorſtelling in dit deel*: die niets verhaalt, dan zijn deuchden, en van anderen niets, dan hun gebreken, vertelt; die boven alle

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

alle geſtelt wil wezen, en eindelijk, die met zulk een ſtemmigheit en verçiering heentreed, als gemenelijk anderen doen, die hem verre overtreffen. In tegendeel, wy noemen de geen nederig, die dikwijls ſchaamroot word, die zijn zonden belijd, en de deuchden van anderen verhaalt, die voor alle wijkt, en eindelijk, die met een nederhangend hooft gaat, en zich verwarelooſt op te pronken. Voorts, deze [m] hartstochten, namelijk de [n] nederigheit en [o] nederſlachtigheit, worden zeer zelden gevonden. Want de menſchelijke natuur, in zich zelve aangemerkt, ſtrijd tegen de zelfden zo veel, als 't mogelijk is; *bezie de vijftiende en vierënvijftigſte* [p] *Voorſtelling van dit deel*: en dieshalven, de genen, die meeſt [q] nederſlachtig en [r] nederig geacht worden, zijn deurgaans meeſt [s] eerzuchtig en [t] nijdig.

m *Affectus.*
n *Humilitas.*
o *Abjectio.*
p *Propoſitio.*
q *Abjecti.*
r *Humiles.*
s *Ambitioſi.*
t *Invidi.*

XXX. De [u] Roem is een blijſchap, van het [w] denkbeelt van enige van onze daden verzelt, die, gelijk wy ons inbeelden, van anderen geprezen word.

u *Gloria.*
w *Idea.*

XXXI. De [x] Schaamte is een droefheit, van het denkbeelt van enige van onze daden verzelt, die, gelijk wy ons inbeelden, van anderen gelaſtert word.

x *Pudor.*

VERKLARING.

Bezie hier af het [y] Byvoegſel van de dartigſte [z] Voorſtelling in dit deel. Maar hier ſtaat op het onderſcheit, dat tuſſchen de [a] Schaamte en [b] Schaamächtigheit is, te merken. Want de ſchaamte is een droefheit, de welk op de daat volgt, daar over men beſchaamt is: maar de ſchaamächtigheit is een [c] vrees, of [d] ſchroomte van [e] ſchaamte, door de welke de menſch gedwongen word om niets ſchandelijk te bedrijven. Tegen de [f] ſchaamächtigheit word gemenelijk [g] d'onbeſchaamtheit geſtelt, de welke warelijk geen [h] hartstocht is, gelijk ik op zijn plaats zal tonen: maar de namen van hartstochten, gelijk ik alreê gezegt heb, zien meer op hun gebruik, dan op hun natuur. En hier meê heb ik de hartstochten van blijſchap en droefheit, die ik voorgenomen had te verklaren, afgedaan. Ik ga dan tot de genen voort, die ik tot de begeerte toepas.

y *Scholium.*
z *Propoſitio.*
a *Pudor.*
b *Verecundia.*
c *Metus.*
d *Timor.*
e *Pudor.*
f *Verecundia.*
g *Impudentia.*
h *Affectio.*

XXXII. [i] 't Verlangen is een [k] begeerte, of [l] luſt van enig ding te genieten, de welke door de geheugenis van de zelfde zaak gevoed, en te gelijk door de geheugenis van anderen dingen, de welken de wezentlijkheit van de zelfde begeerde zaak uitſluiten, ingetoomt word.

i *Deſiderium.*
k *Cupiditas.*
l *Appetitus.*

VER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VERKLARING.

Als wy aan enig ding gedenken, gelijk wy alreê meermaals gezegt hebben, zo worden wy daar door geſchikt tot het zelfde met de zelfde [m] hartstocht te beſchouwen, als of de zaak tegenwoordig was. Maar deze [n] ſchikking, of [o] poging word, terwijl wy waken, deurgaans belet en verhindert door de beelden der dingen, die de [p] wezentlijkheid van 't geen, daar aan wy gedenken, uitſluiten. Als wy dan aan een zaak gedenken, die ons met [q] enig ſlach van blijſchap aandoet, zo pogen wy daar door de zelfde met de zelfde [r] hartstocht van blijſchap als tegenwoordig te beſchouwen; welke [s] poging terſtont belet en verhindert word door de geheugenis der dingen, die des zelfs [t] wezentlijkheid uitſluiten. Het [u] verlangen is dieshalven warelijk een droefheit, de welke tegen die blijſchap word geſtelt, die uit de tegenwoordigheit van de zaak rijſt, de welke wy haten: *bezie hier af het* [w] *Byvoegſel van de zevenënveertigſte* [x] *Voorſtelling in dit deel*: Maar dewijl de naam van [y] Verlangen op [z] begeerte ſchijnt te zien, zo pas ik deze [a] hartstocht tot de hartstocht van begeerte toe.

m *Affectus.*
n *Diſpoſitio.*
o *Conatus.*
p *Exiſtentia.*
q *Aliquod genus.*
r *Affectus.*
s *Conatus.*
t *Exiſtentia.*
u *Deſiderium.*
w *Scholium.*
x *Propoſitio.*
y *Deſiderium.*
z *Cupiditas.*
a *Affectus.*

XXXIII. De [b] Nayvering, of Krijgelheit is een [c] begeerte van enig ding, de welke hier uit ons ingeboren word, dat wy ons inbeelden dat anderen de zelfde begeerte hebben.

b *Æmulatio.*
c *Cupiditas.*

VERKLARING.

De geen, die vlucht, om dat hy anderen ziet vluchten, of vreeſt, om dat hy anderen ziet vrezen, of ook de geen, die hieröm de hant naar zich trekt, om dat iemants hant verbrand is, en zijn lighaam beweegt, als of zijn eige hant verbrant zou worden; van de zelfde zullen wy zeggen, dat hy wel de [d] hartstocht van een ander [e] navolgt, maar niet de zelfde [f] nayvert, of nakrijgelt: niet om dat wy een andere oorzaak van [g] nayvering of krijgelheit, en een ander van [h] navolging kennen; maar om dat het door de gewoonte zo verre is gekomen, dat wy de geen alleen [i] nayverig of krijgelig noemen, die het geen navolgt, 't welk wy eerlijk, nut, of aangenaam oordeelen te wezen. Wat d' oorzaak van [k] nayvering of krijgelheit aangaat, bezie hier af de zevenëntwintigſte [l] Voorſtelling in dit deel, met der zelfder [m] Byvoegſel. Maar waaröm de [n] Nijt deurgaans aan deze [o] hartstocht gevoegt is, bezie hier af de tweeëndartigſte Voorſtelling in dit deel, met der zelfder Byvoegſel.

d *Affectus.*
e *Imitari.*
f *Æmulari.*
g *Æmulatio.*
h *Imitatio.*
i *Æmulus.*
k *Æmulatio.*
l *Propoſitio.*
m *Scholium.*
n *Invidia.*
o *Affectus.*

XXXIV. [p] Dank,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

XXXIV. [p] Dank, of [q] dankbaarheit is een [r] begeerte, of een betrachting van liefde, daar door wy aan de geen trachten wel te doen, die uit gelijke [s] hartstocht van liefde weldaat gedaan heeft. *Bezie de negenëndartigſte* [t] *Voorſtelling, met het* [u] *Byvoegſel van d' eenënveertigſte Voorſtelling in dit deel.*

p Gratia. q Gratitudo. r Cupiditas. s Affectus. t Propoſitio. u Scholium.

XXXV. De [w] Goetwilligheit is een [x] begeerte van wel te doen aan de geen, met de welk wy deernis hebben. *Bezie het Byvoegſel van de zeveneëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.*

w Benevolentia. x Cupiditas.

XXXVI. De [y] Gramſchap is een begeerte, daar door wy uit haat aangeprikkelt worden tot de geen, die wy haten, quaat aan te doen. *Bezie de negenëndartigſte* [z] *Voorſtelling in dit deel.*

y Ira. z Propoſitio.

XXXVII. De [a] Wraak is een [b] begeerte, door de welke wy uit [c] wederkerige haat aangeprikkelt worden tot de geen quaat aan te doen, die met gelijke [d] hartstocht ons ſchade aangedaan heeft. *Bezie de tweede* [e] *Toegift van de veertigſte* [f] *Voorſtelling in dit deel, met der zelfder* [g] *Byvoegſel.*

a Vindicta. b Cupiditas. c Odium reciprocum. d Affectus. e Corollarium. f Propoſitio. g Scholium.

XXXVIII. De [h] Wreetheit, of [i] Strafheit is een [k] begeerte, door de welke iemant aangeprikkelt word tot de geen quaat aan te doen, die wy beminnen, of over de welk wy deernis hebben.

h Crudelitas. i Sævitia. k Cupiditas.

VERKLARING.

Tegen de [l] Wreetheit ſtelt men de [m] Goedertierentheit, die geen [n] lijding is, maar een vermogen van 't gemoed, daar door de menſch de gramſchap en wraak matigt.

l Crudelitas. m Clementia. n Paſſio.

XXXIX. De [o] Schroomte is een [p] begeerte van een meerder quaat, daar voor wy vrezen, door een minder te vermijden. *Bezie het* [q] *Byvoegſel van de negenëndartigſte* [r] *Voorſtelling in dit deel.*

o Timor. p Cupiditas. q Scholium. r Propoſitio.

XL. De [s] Stoutheit is een begeerte, daar door iemant aan-

s Audacia.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aangeprikkelt word tot iets, 't welk zijns gelijken vrezen aan te gaan, met gevaar te doen.

t *Pusillanimitas.* u *Cupiditas.* w *Timor.*

XLI. De [t] Kleinmoedigheit word den geen toegeëigent, welks [u] begeerte ingetoomt word door de [w] schroom van 't gevaar, 't welk zijns gelijken darren aangaan.

VERKLARING.

De Kleinmoedigheit is dieshalven niets anders, dan de vrees van enig quaat, 't welk de meeste menschen niet gewent zijn te vrezen. Ik pas haar daaröm tot de [x] hartstocht van [y] begeerte niet toe. Ik heb echter goet geächt de zelfde hier te verklaren, om dat zy, voor zo veel wy op de begeerte merken, warelijk tegen de hartstocht van [z] Stoutheit gestelt word.

x *Affectus.* y *Cupiditas.* z *Audacia.*

a *Consternatio.* b *Admiratio.*

XLII. De [a] Verslagentheit word den geen toegeëigent, diens begeerte van 't quaat te mijden door de [b] verwondering van 't quaat, dat hy vreest, ingetoomt word.

VERKLARING.

c *Species.* d *Pusillanimitas.* e *Timor.* f *Metus.* g *Homo stupefactus, aut fluctuans.* h *Admiratio.* i *Fluctuans.* k *Timor.*

De Verslagentheit is dan zeker [c] soort, of gedaante van [d] kleinmoedigheit. Maar dewijl de verslagentheit ook uit een tweevoudige [e] schroom voortkoomt, zo kan zy bequamelijker dus bepaalt worden; dat zy een [f] vrees is, die de [g] verbaasde, of vlottende mensch in dier voegen houd, dat hy het quaat niet kan afweeren. Ik zeg verbaasde mensch, voor zo veel wy verstaan dat zijn begeerte van het quaat af te weren door de [h] verwondering ingetoomt word; en ik zeg [i] vlottende, voor zo veel wy bevatten dat de zelfde begeerte door de [k] schroom van een tweede quaat, 't welk hem even zeer pijnigt, ingetoomt en bedwongen word; daar uit voortkoomt dat hy niet weet welk van beide hy afweeren zal; *bezie hier af de* [l] *Byvoegsels van de negenëndartigste en tweeënvijftigste* [m] *Voorstelling in dit deel.* Wat de [n] Kleinmoedigheit en [o] Stoutheit aangaan, bezie hier af het [p] Byvoegsel van d' eenënvijftigste [q] Voorstelling in dit deel.

l *Scholia.* m *Propositio.* n *Pusillanimitas.* o *Audacia.* p *Scholium.* q *Propositio.* r *Humanitas.* s *Modestia.* t *Cupiditas.*

XLIII. De [r] Heusheit, of [s] Zedigheit is een [t] begeerte van die dingen te doen, de welken aan de menschen behagen, en van die na te laten, de welken aan hen mishagen.

u *Ambitio.*

XLIV. De [u] Roemzucht is een onmatige begeerte van eer en roem.

VER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VERKLARING.

De [w]Roemzucht is een [x]begeerte, daar door alle de [y]hartstochten (*volgens de zevenëntwintigſte en eenëndartigſte [z]Voorſtelling in dit deel*) gevoed, aangequeekt, en verſterkt worden: en dieshalven kan deze hartstocht naauwelijks overwonnen worden: want zo lang de menſch van enige begeerte bezeten word, zo word hy nootzakelijk ook van deze bezeten. *De vroomſten zelven*, zegt Cicero, *worden meeſt door roem geleid. De Philoſophen, of Wysbegerigen ſchrijven zelfs hun naam voor die boeken, de welken zy van de Verächting des roems maken.*

w *Ambitio.*
x *Cupiditas.*
y *Affectus.*
z *Propoſitio.*

XLV. De [w]Braſſery is een overmatige [x]begeerte, of ook [y]liefde van te gaſten.

w *Luxuria.*
x *Cupiditas.*
y *Amor.*

XLVI. De [z]Dronkenſchap is een overmatige begeerte, en liefde van te drinken.

z *Ebrietas.*

XLVII. De [a]Gierigheit is een overmatige begeerte en liefde van rijkdom.

a *Avaritia.*

XLVIII. [b]D'Onkuisheit, of Gailheit is ook een begeerte en liefde in de lighamen te zamen te mengen.

b *Libido.*

VERKLARING.

't Zy deze [c]begeerte van te zamen te komen [d]matig is, of niet, zy word gemenelijk [e]Onkuisheit, of gailheit genoemt. Voorts, deze vijf [f]hartstochten, (*gelijk ik in 's't Byvoegſel van de zesenvijftigſte [h]Voorſtelling vermaant heb*) hebben geen [i]ſtrijdigen. Want de [k]zedigheit is een [l]ſoort, of gedaante van [m]roemzucht; *bezie hier af het Byvoegſel van de negenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel.* Ik heb ook alreê gezegt, dat de [n]matigheit, [o]ſoberheit, en [p]kuisheit het vermogen van de ziel, en geen [q]lijding aanwijzen. En hoewel het gebeuren kan dat een gierig, roemzuchtig, of vreesachtig menſch zich van al te veel ſpijs, drank en bijſlapen onthoud, zo zijn echter de gierigheit, eerzucht en vrees niet ſtrijdig tegen de braſſery, dronkenſchap, of kuisheit: want de gierige wenſcht deurgaans dat hy eens anders ſpijs en drank mag inzwelgen. D'eerzuchtige zal zich nergens in matigen, zo hy ſlechs hoopt dat het verborgen zal blijven; en indien hy onder de dronkaarts en onkuiſchen leeft, zo zal hy tot deze zonden meer genegen zijn, om dat hy roemzuchtig is. Eindelijk, de vreesachtige doet het geen, dat hy niet wil: want hoewel hy, om de doot t'ontgaan, zijn rijkdom in zee werpt, zo blijft hy echter gierig; en indien d'onkuiſche droevig is,

c *Cupiditas.*
d *Moderata.*
e *Libido.*
f *Affectus.*
g *Schefium.*
h *Propoſitio.*
i *Contrarii.*
k *Modeſtia.*
l *Species.*
m *Ambitio.*
n *Temperantia.*
o *Sobrietas.*
p *Caſtitas.*
q *Paſſio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om dat hy zijn luſt niet kan voldoen, zo laat hy echter daaröm niet onkuiſch te wezen. Deze [r] hartstochten zien [s] volſtrektelijk niet zo zeer op de daden van te zuipen en te braſſen, enz. als wel op de [t] luſt en [u] liefde daar toe. Daar kan dieshalven niets tegen deze hartstochten geſtelt worden, als [w] d'edelmoedigheit en [x] kloekmoedigheit, van de welken wy hier na zullen ſpreken.

Ik ga de [y] bepalingen van de [z] nayvering, en der andere [a] vlotheden des gemoeds met ſtilzwijgen voorby, zo om dat zy uit de ſamenzetting der [b] hartstochten, die wy alreê beſchreven hebben, ſpruiten, als om dat veel van hen geen [c] benamingen hebben; 't welk aanwijſt dat het tot gebruik van 't leven genoech is, de zelfden alleenlijk in 't algemeen te kennen. Voorts, uit de [d] bepalingen der [e] hartstochten, die wy verklaart hebben, blijkt dat zy alle uit [f] begeerte, uit [g] blijſchap, of uit [h] droefheit ſpruiten; of eerder, dat'er geen anderen, dan deze drie zijn, van de welken yder gemenelijk met verſcheide namen genoemt word, uit oorzaak van hun verſcheide [i] betrekkingen, en uitwendige [k] afnoemingen. Indien wy nu op deze [l] eerſte en oorſpronkelijke hartstochten, en op de dingen, die wy hier voor van de natuur der ziel gezegt hebben, willen merken, zo konnen wy, voor zo veel zy tot de ziel alleen toegepaſt worden, hen dus [m] bepalen.

r *Affectus.*
s *Absolutè.*
t *Appetitus.*
u *Amor.*
w *Generositas.*
x *Animositas.*
y *Definitiones.*
z *Zeloty pia.*
a *Fluctuationes.*
b *Affectus.*
c *Vocabula.*
d *Definitiones.*
e *Affectus.*
f *Cupiditas.*
g *Lætitia.*
h *Triſtitia.*
i *Relationes.*
k *Denominationes.*
l *Primitivi Affectus.*
m *Definire.*

ALGEMENE [n] BEPALING DER [o] HARTSTOCHTEN.

De Hartstocht, die een [p] lijding des gemoeds word genoemt, is een verward [q] denkbeelt, door 't welk de ziel een meerder of minder macht, dan te voren, van haar lighaam, of van enig gedeelte daar af [r] van wezentlijk te zijn, beveſtigt, en door 't welk, geſtelt zijnde, de ziel zelve bepaalt word eerder op dit, dan op dat te denken.

n *Definitio.*
o *Affectus.*
p *Pathema.*
q *Idea.*
r *Exiſtendi.*

[s] VERKLARING.

Ik zeg vooreerſt, dat de [t] hartstocht, of de [u] lijding des gemoeds *een [w] verwart denkbeelt* is. Want wy hebben (*bezie hier af de darde [x] Voorſtelling in dit deel*) getoont dat de ziel alleenlijk zo verre lijd, als zy [y] onëvenmatige, of [z] verwarde denkbeelden heeft. Ik zeg wijders, *door 't welk de ziel een meerder of minder macht, dan te voren, van haar lighaam, of van enig gedeelte daar af [a] van wezentlijk te zijn beveſtigt*: want alle de [b] denkbeelden der lighamen, die wy hebben, wijzen meer aan de [c] dadelijke geſteltenis van onz lighaam,

s *Explicatio.*
t *Affectus.*
u *Paſſio animi.*
w *Idea confuſa.*
x *Propoſitio.*
y *Inadæquatæ.*
z *Confuſæ Ideæ.*
a *Exiſtendi.*
b *Ideæ.*
c *Conſtitutio actualis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

haam, (*volgens de tweede* [d] *Toegift van de zeſtiende* [e] *Voorſtelling in het tweede deel*) dan de natuur van 't uitterlijk lighaam. Maar dat, 't welk de vorm van de [f] hartstocht ſtelt, moet de geſteltenis van 't lighaam, of van enig deel daar af, 't welk het lighaam zelfs, of enig deel daar af heeft, aanwijzen, of uitdrukken; namelijk hieröm, dat des zelfs [g] vermogen van te doen, of [h] macht van wezentlijk te zijn vermeerdert of vermindert, geholpen of ingetoomt word. Maar hier ſtaat aan te merken dat ik, als ik zeg *een meerder of minder macht van wezentlijk te zijn, dan te voren*, niet verſta dat de ziel de tegenwoordige [i] geſteltenis van 't lighaam met de voorgaande ~~gelijkt;~~ maar dat het [k] denkbeelt, 't welk de [l] vorm van de [m] hartstocht ſtelt, iets van 't lighaam beveſtigt, dat warelijk meerder, of minder [n] zakelijkheit inſluit, dan te voren. En dewijl de [o] wezentheit van de ziel hier in beſtaat, (*volgens d'elfde en dartiende* [p] *Voorſtelling in het tweede deel*) dat zy de [q] dadelijke wezentlijkheit van haar lighaam beveſtigt, en wy, by volmaaktheit, de [r] wezentheit zelve van de zaak verſtaan, zo volgt dat de ziel tot meerder, of minder volmaaktheit overgaat, als 't haar toevalt iets, dat meerder of minder [s] zakelijkheit inſluit, dan te voren, van haar lighaam, of van enig deel daar af te beveſtigen. Als ik dieshalven hier voor gezegt heb, dat de macht van te denken van de ziel vermeerdert of vermindert word, dan heb ik daar by niets anders verſtaan willen hebben, dan dat de ziel een [t] denkbeelt van haar lighaam, of van enig gedeelte daar af gevormt heeft, 't welk meerder of minder [u] zakelijkheit uitdrukt, dan zy van haar lighaam beveſtigt had; want de [w] voortreffelijkheit der denkbeelden, en het [x] dadelijk vermogen van te denken word naar de voortreffelijkheit van [y] 't voorwerp geſchat. Eindelijk heb ik 'er by gevoegt, *en door 't welk, geſtelt zijnde, de ziel zelve* [z] *bepaalt word eerder op dit, dan op dat te denken*; op dat ik, boven de natuur van de blijſchap en droefheit, de welke in 't eerſte deel van de [a] Beparing verklaart word, ook de natuur van de [b] begeerte zou uitdrukken.

[d] *Corollarium.* [e] *Propoſitio.* [f] *Affectus.* [g] *Potentia agendi.* [h] *Vis exiſtendi.* [i] *Conſtitutio.* ~~verwijfelijkheit;~~ [k] *Idea.* [l] *Forma.* [m] *Affectus.* [n] *Realitas.* [o] *Eſſentia.* [p] *Propoſitio.* [q] *Exiſtentia actualis.* [r] *Eſſentia.* [s] *Realitas.* [t] *Idea.* [u] *Realitas.* [w] *Præſtantia idearum.* [x] *Potentia actualis.* [y] *Objectum.* [z] *Determinari.* [a] *Definitio.* [b] *Cupiditas.*

Einde van 't darde Deel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Vierde Deel

Der

ZEDEKUNST.

Van de menſchelijke Dienſtbaarheit,

of

Van de Krachten

DER HARTSTOCHTEN.

VOORREEDEN.

a *Affectus.*

IK noem de menſchelijke onmacht in de a Hartstochten te matigen, en te temmen dienſtbaarheit: want de menſch, die zijn hartstochten onderworpen is, is niet in zijn macht, maar in die van 't geval, in welks vermogen hy in dier voegen ſtaat, dat hy dikwijls gedwongen word, ſchoon hy beter voor zich ziet, echter het erger te volgen. Ik heb voorgenomen d'oorzaak hier af, en wat goet of quaat de hartstochten wijder in zich hebben, in dit Deel te betogen. Maar eer ik begin, luſt het my iets vooráf van de volmaaktheit en onvolmaaktheit, en van 't goet en quaat te ſpreken.

Indien iemant voorgenomen heeft iets te doen, en het zelfde volbracht heeft, zo zal niet alleenlijk hy, maar ook alle de genen, die de mening des makers van dat werk, of zijn ooggemerk recht kennen, of menen dat zy 't kennen,

zeggen

zeggen dat zijn werk volmaakt en uitgevoert is. Tot een voorbeelt, indien iemant enig werk, 't welk ik [b] onderſtel noch niet ten einde gebracht te zijn, ziet, en weet dat het ooggemerk van de [c] toeſteller van dat werk is, een huis te bouwen, zo zal hy zeggen dat het huis onvolmaakt is; en in tegendeel volmaakt, zo haaſt hy ziet dat het werk tot dat einde is gebracht, 't welk de [d] toeſteller daar af voorgenomen had daar aan te geven. Maar indien iemant enig werk ziet, welks gelijk hy nooit had gezien, of de mening van de werkmeeſter niet weet; zeker, deze kan niet weten of dit werk volmaakt, of niet volmaakt is. En dit ſchijnt d' eerſte betekenis dezer [e] benamingen geweeſt te hebben. Maar na dat de menſchen begonnen hebben [f] algemene denkbeelden te vormen, en ſchetſen en voorbeelden van huizen, gebouwen, torens, enz. te bedenken, en andere voorbeelden der dingen boven anderen te ſtellen, zo is hier uit voortgekomen, dat yder dit volmaakt heeft genoemt, 't welk hy met het algemeen denkbeelt, dat hy van dierghelijke zaak gevormt had, zag overëenkomen, en in tegendeel, dat onvolmaakt, 't welk hy met het voorbeelt, dat hy daar af begrepen had, niet zag overëenkomen, ſchoon het, naar 't ooggemerk van de werkmeeſter, gantſchelijk voltrokken was. Daar ſchijnt mede geen andere reden te zijn, om de welken men ook de naturelijke dingen, te weten die niet van menſchelijke handen gemaakt zijn, gemenelijk volmaakt, of onvolmaakt noemt. Want de menſchen zijn gewent algemene [g] denkbeelden zo van de naturelijke dingen, als van de genen, die met de hant gemaakt zijn,

[b] *Supponere.*
[c] *Author.*
[d] *Author.*
[e] *Vocabula.*
[f] *Idea univerſales.*
[g] *Idea.*

te

te vormen, die zy als tot voorbeelden der dingen ſtellen, en daar, gelijk zy geloven, de natuur, (die, gelijk zy menen, niets doet, dan tot enig einde) op ziet, en die zy aan zich tot voorbeelden voorſtelt. Als zy dan zien dat 'er in de natuur iets geſchied, 't welk niet met het bevat voorbeelt, dat zy van zodanige zaak hebben, overeenkoomt, zo geloven zy dat de natuur te kort geſchoten, of gemiſt, of die zaak onvolmaakt gelaten heeft. Wy zien dieshalven dat de menſchen gewent zijn de naturelijke dingen volmaakt, of onvolmaakt te noemen, meer uit

h Præjudicium. h vooroordeel, dan uit der zelfder ware kennis. Want wy

i Appendix. hebben (in i 't Aanhangſel van 't eerſte deel) getoont dat de natuur niet om zeker einde werkt; dewijl dit

k Ens. eeuwig en oneindig k wezend, 't welk wy God noemen,

l Exiſtere. door de zelfde nootzakelijkheit werkt, daar door het l wezentlijk is. Want wy hebben (in de zeſtiende m Voor-

m Propoſitio. ſtelling van 't eerſte deel) getoont, dat hy uit de zelfde nootzakelijkheit der natuur werkt, uit de welke hy wezentlijk is. De reden dan, of d' oorzaak, om de welke God werkt, en om de welke hy wezentlijk is, is een en de

n Exiſtere. zelfde. Gelijk hy dan niet om enig einde n wezentlijk is, zo werkt hy ook niet om enig einde; Maar gelijk hy geen begin of einde van wezentlijk te zijn heeft, zo heeft hy ook

o Finalis. geen van te werken. Maar d' oorzaak, die o d' eindelijke

p Appetitus. genoemt word, is niets, dan de menſchelijke p luſt, voor zo veel de zelfde als het beginſel, of d' eerſte oorzaak van enig ding aangemerkt word. Tot een voorbeelt, als wy zeg-

q Habitatio. gen dat de q bewoning r d' eindelijke oorzaak van dit of

r Cauſa finalis. dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat huis heeft geweeſt, zo verſtaan wy daar by niets anders, dan dat de menſch, om dat hy het gemak van't huiſſelijk leven tot zijn ooggemerk heeft gehad, [s] luſt gehad heeft om het huis te bouwen. De bewoning dan, voor zo veel zy als d' eindelijke oorzaak aangemerkt word, is niets anders, dan deze bezondere luſt, die warelijk [t] d' uitwerkende oorzaak is, de welke als d' eerſte aangemerkt word, om dat de menſchen gemenelijk onkundig van d' oorzaken van hun [u] luſten zijn. Want zy zijn, gelijk ik alreê dikwijls gezegt heb, wel kundig van hun [w] doeningen en [x] luſten; maar onkundig van d' oorzaken, van de welken zy [y] bepaalt worden tot iets te [z] begeren. Voorts, wat dit aangaat, dat men gemenelijk zegt, dat de natuur ſomtijts te kort ſchiet, of miſt, of de dingen onvolmaakt voortbrengt, ik tel het onder de [a] verdichtſelen, van de welken ik in [b] 't Aanhangſel van't eerſte deel gehandelt heb. De volmaaktheit dan, en onvolmaaktheit zijn in der daat alleenlijk [c] wijzen van denken, te weten [d] Kundigheden, die wy gemenelijk hier uit verdichten, dat wy [e] d' ondeeligen van yder [f] ſoort, of gedaante, of van [g] yder geſlacht onderling vergelijken; en om deze oorzaak heb ik hier voor (in de zeſte [h] Bepaling van het tweede deel) gezegt, dat ik by [i] zakelijkheit en [k] volmaaktheit een en't zelfde verſta. Want wy zijn gewent alle [l] d' ondeeligen der natuur weêr tot een enig [m] geſlacht, 't welk algemeenſt genoemt word, te brengen, te weten tot de [n] kundigheit van [o] 't wezend, 't welk [p] volſtrektelijk tot alle d' ondeeligen der natuur behoort. Voor zo veel wy dan [q] d' ondeeligen der

s Appetitus.
t Cauſa efficiens.
u Appetitus.
w Actiones.
x Appetitus.
y Determinare.
z Appetere.
a Commenta.
b Appendix.
c Modi cogitandi.
d Notiones.
e Individua.
f Species.
g Genus.
h Definitio.
i Realitas.
k Perfectio.
l Individua.
m Genus.
n Notio.
o Ens.
p Abſolutè.
q Individua.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

r Genus. natuur weêr tot dit [r] geſlacht brengen, en by malkander vergelijken, en bevinden dat anderen meer [s] wezendheit, s Entitas. t Realitas. of [t] zakelijkheit hebben, dan anderen, voor zo veel zeggen wy dat ſommigen volmaakter zijn, dan anderen; en u Negatio. voor zo veel wy aan de zelfden iets toeëigenen, dat [u] ontkenning inſluit, als [w] paal, [x] einde, [y] onmacht, enz. voor w Terminus. x Finis. y Impotentia. zo veel noemen wy hen onvolmaakt, om dat zy onze ziel niet even zo aandoen, als de genen, die wy volmaakt noemen, en niet om dat aan hen iets ontbreekt, dat het hunne is, of om dat de natuur gemiſt heeft. Want daar is niets, dat aan de natuur van enig ding behoort, als het geen, dat uit de nootzakelijkheit der natuur van [z] d' uitwerkende z Causa efficiens. oorzaak volgt; en het geen, dat uit de nootzakelijkheit van de natuur der uitwerkende oorzaak volgt, geſchied nootzakelijk.

a Poſitivum. Wat het goet en quaat aangaat, zy wijzen ook niets [a] ſtellig in de dingen aan, te weten die in zich aangemerkt worden, en zijn niets anders, dan b Modi cogitandi. [b] wijzen van denken, of c Notiones. [c] Kundigheden, die wy hier uit vormen, dat wy de dingen by malkander vergelijken. Want een en de zelfde zaak kan d Indifferens. in een zelfde tijt goet en quaat, en ook [d] middelmatig wezen. Tot een voorbeelt, het gezang is goet voor een naargeeſtige, quaat voor iemant, die ſchreit; maar voor een dove noch goet noch quaat. Doch hoewel het met de zaak e Vocabula. dus geſtelt is, zo moeten wy echter deze [e] benamingen behouden. Want dewijl wy het f Idea. [f] denkbeelt van de menſch, als het voorbeelt van de menſchelijke natuur, 't welk wy g Formare. aanſchouwen, begeren te [g] vormen, zo zal 't ons dienſtig zijn

zijn deze zelfde benamingen in de zelfde zin, als ik gezegt heb, te behouden. By goet dan zal ik hier na vervolgens het geen verſtaan, 't welk wy zekerlijk weten een middel te wezen, om het voorbeelt van de menſchelijke natuur, 't welk wy aan ons voorſtellen, nader en nader te komen; en by quaat dit, 't welk wy zekerlijk weten hinderlijk te zijn tot het zelfde voorbeelt gelijk te wezen. Wijders, wy zullen zeggen dat de menſchen volmaakter, of onvolmaakter zijn, voor zo veel zy dit zelfde voorbeelt nader komen, of veerder daar af wijken. Want hier ſtaat bezonderlijk aan te merken, dat ik, als ik zeg dat iemant van een minder tot een meerder, en weêr van een meerder tot een minder volmaaktheit overgaat, niet wil verſtaan hebben, dat hy uit d'een [h] wezendheit, of [i] vorm in d'andere verändert; want, tot een voorbeelt, het paert word vernietigt, zo wel als het in een menſch, dan als 't in een bloedeloos beeſtje, verändert: maar dat wy bevatten dat des zelfs vermogen van te doen vermeerdert, of vermindert, voor zo veel het zelfde door zijn natuur verſtaan word. Eindelijk, by volmaaktheit in 't algemeen zal ik de [k] zakelijkheit, gelijk ik gezegt heb, verſtaan; dat is de [l] wezentheit van yder ding, voor zo veel het op zekere wijze [m] wezentlijk is, en werkt, zonder inzicht op zijn during te hebben. Want geen bezonder ding kan daarom volmaakter genoemt worden, om dat het meer tijt in wezentlijk te zijn gebleven is; dewijl de [n] during der dingen niet naar de [o] wezentheit der zelfder bepaalt kan worden, vermits de wezentheit der dingen geen zekere en bepaalde

h *Eſſentia.* i *Forma.* k *Realitas.* l *Eſſentia.* m *Exiſtere.* n *Duratio.* o *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

paalde tijt van [e] *vvezentlijk te zijn insluit. Maar yder ding, 't zy het zelfde volmaakter is, of niet, kan door de zelfde kracht, daar door het begint vvezentlijk te zijn, altijt in vvezentlijk te vvezen volharden; in voegen dat zy alle hier in gelijk zijn.*

[e] *Existere.*

BEPALINGEN.

I. By goet zal ik dit verstaan, 't welk wy zekerlijk weten nut aan ons te wezen.

II. Maar by quaat dit, 't welk wy zekerlijk weten hinderlijk te wezen, om 't goede machtig te worden.

Bezie van deze beide de voorgaande Voorreeden, naar 't einde.

III. Ik noem de bezondere dingen [f] gebeurelijk, voor zo veel wy, terwijl wy op hun [g] wezentheit alleen merken, niets vinden, dat hun [h] wezentlijkheit nootzakelijk stelt, of dat de zelfde nootzakelijk uitsluit.

[f] *Contingentes.*
[g] *Essentia.*
[h] *Existentia.*

IV. Ik noem de zelfde bezondere dingen [i] mogelijk, voor zo veel wy, terwijl wy op d'oorzaken merken, uit de welken zy voortgebracht moeten worden, niet weten of zy [k] bepaalt zijn tot de zelfden voort te brengen.

[i] *Possibiles.*
[k] *Determinatæ.*

In 't eerste [l] Byvoegsel van de drieëndartigste [m] Voorstelling in het eerste deel heb ik geen onderscheit tusschen het [n] mogelijke en [o] gebeurelijke gemaakt, om dat het daar niet nodig was onder die dingen naaukeurigljk onderscheit te maken.

[l] *Scholium.*
[m] *Propositio.*
[n] *Possibile.*
[o] *Contingens.*

V. By [p] strijdige hartstochten zal ik voortaan de genen verstaan, die de mensch verscheidelijk trekken, hoewel zy van een zelfde [q] geslacht zijn, gelijk [r] d'overdaat en [s] gierigheit, die [t] soorten, of gedaanten van liefde zijn, en niet van natuur, maar by toeval tegen malkander strijden.

[p] *Affectus contrarii.*
[q] *Genus.*
[r] *Luxuries.*
[s] *Avaritia.*
[t] *Species.*

VI. Wat ik by [u] hartstocht tot de toekomende, tegenwoordige en verlede zaak zal verstaan, heb ik in 't eerste en tweede [w] Byvoegsel van d'achtiende [x] Voorstelling in 't darde deel verklaart, 't welk men na te zien heeft.

[u] *Affectus.*
[w] *Scholium.*
[x] *Propositio.*

Maar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Maar hier ſtaat ook aan te merken dat wy zo wel [y] d'afſtant van de tijt, als van de plaats niet onderſcheidelijk konnen inbeelden, dan tot zekere [z] paal: dat is, gelijk wy gewent zijn alle die voorwerpen, de welken veerder dan tweehondert voeten van ons af zijn, of welker [a] afſtant van de plaats, daar in wy zijn, de gene overtreft, die wy ons onderſcheidelijk inbeelden, in te beelden even verre van ons af te zijn, en dieshalven als in de zelfde vlakte te wezen; zo beelden wy ons ook in dat alle de [b] voorwerpen, welker tijt van [c] wezentlijk te zijn, wy ons inbeelden veerder van de tegenwoordige [d] tuſſchentijt af te wezen, dan wy gewent zijn onderſcheidelijk in te beelden, even verre van de tegenwoordige af te zijn, en paſſen hen alle als op een ogenblik tijts toe.

y *Diſtantia.*
z *Limes.*
a *Diſtantia.*
b *Objecta.*
c *Exiſtere.*
d *Intervallum.*

VII. By [e] 't einde, om 't welk wy iets doen, verſta ik de [f] luſt.

e *Finis.*
f *Appetitus.*

VIII. By [i] deucht en [k] vermogen verſta ik een en 't zelfde: dat is, (*volgens de zevende* [l] *Voorſtelling in het darde deel*) de deucht, voor zo veel zy tot de menſch toegepaſt word, is de [m] wezentheit, of natuur zelve van de menſch, voor zo veel hy macht heeft om enige dingen uit te werken, de welken door wetten van zijn natuur alleen verſtaan konnen worden.

i *Virtus.*
k *Potentia.*
l *Propoſitio.*
m *Eſſentia.*

[g] KUNDIGHEIT.

g *Axiomata.*

In de natuur word geen bezonder ding geſtelt, boven 't welk noch niet iets machtiger en ſterker is: maar boven al 't geen, dat men aanwijzen kan, word noch een ander geſtelt, dat machtiger is, en van 't welk het geſtelde vernietigt kan worden.

EERSTE [n] VOORSTELLING.

n *Propoſitio.*

Niets, 't welk het [o] *valſch denkbeelt* [p] *ſtellig heeft, word door de tegenwoordigheit van 't ware, voor zo veel het waar is, wechgenomen.*

o *Idea falſa.*
p *Poſitivum.*

[q] BETOGING.

q *Demonſtratio.*

De valsheit beſtaat alleenlijk in de [r] derving van de kennis, die in [s] d'onëvenmatige denkbeelden ingeſloten word; *volgens de vijfendar-*

r *Privatio.*
s *Idea inadæquata.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

endartigſte [t] *Voorſtelling van het tweede deel.* Zy hebben ook niets [u] ſtellig, om 't welk zy valſch genoemt worden; *volgens de drieëndartigſte Voorſtelling van het tweede deel.* Maar in tegendeel, voor zo veel zy tot God toegepaſt worden, zijn zy waar; *volgens de tweeendartigſte Voorſtelling in het tweede deel.* Indien dan het geen, 't welk in het valſch [w] denkbeelt [x] ſtellig is, door de tegenwoordigheit van 't ware, voor zo veel het waar is, wechgenomen wierd, zo zou ook het waar denkbeelt van zich zelf wechgenomen worden: 't welk ongerijmt is; *volgens de vierde [y] Voorſtelling van het darde deel.*

t *Propoſitio.*
u *Poſitivum.*
w *Idea.*
x *Poſitivum.*
y *Propoſitio.*

[z] BYVOEGSEL.

Deze Voorſtelling zal klarelijker door de tweede [a] Toegift van de zeſtiende Voorſtelling in het tweede deel verſtaan worden. Want [b] d'inbeelding is een [c] denkbeelt, 't welk meer de tegenwoordige [d] geſteltenis van 't menſchelijk lighaam, dan de natuur van 't uitterlijk lighaam aanwijſt; wel niet [e] onderſcheidelijk, maar [f] verwardelijk: en hier uit ſpruit het dat de ziel gezegt word te dolen. Tot een voorbeelt, als wy de zon aanſchouwen, zo beelden wy ons in dat de zelfde omtrent tweehondert voeten van ons af is: daar in wy zo lang dolen, als wy van der zelfder ware [g] afſtant onkundig zijn. Maar als der zelfder afſtant bekent is, zo word wel de doling, doch niet [h] d'inbeelding wechgenomen, dat is het [i] denkbeelt der zon, 't welk alleenlijk der zelfder natuur zo verre verklaart, als het lighaam daar af aangedaan word. Dieshalven, hoewel wy der zelfder ware [k] afſtant kennen, zo beelden wy ons echter in dat zy naby is. Want (*gelijk wy in [l] 't Byvoegſel van de vyfendartigſte [m] Voorſtelling in het tweede deel gezegt hebben*) wy beelden ons in de zon daarom niet zo naby te wezen, om dat wy van der zelfder ware afſtant onkundig zijn; maar om dat onze ziel zo verre de grootheit der zon bevat, als het lighaam van de zelfde aangedaan word. In dezer voegen, als de ſtralen der zon, op de vlakte van 't water vallende, weêr naar onze ogen keren, beelden wy ons de zelfde in, als of zy in 't water was, ſchoon wy haar ware plaats kennen; en dus met d'andere [n] inbeeldingen, door de welken onze ziel bedrogen word, die, 't zy dat zy de naturelijke [o] geſteltenis des lighaams aanwijzen, of te kennen geven dat des zelfs vermogen van te doen vermeerdert, of vermindert, niet ſtrijdig tegen het ware zijn, noch door des zelfs tegenwoordigheit verdwijnen. Het gebeurt wel dat, als men t'onrecht enig quaat vreeſt, de vrees verdwijnt, als men de ware tijding hoort. Maar in tegendeel gebeurt ook, dat, als wy met recht enig

a *Corollarium.*
b *Imaginatio.*
c *Idea.*
d *Conſtitutio.*
e *Diſtincte.*
f *Confuſe.*
g *Diſtantia.*
h *Imaginatio.*
i *Idea.*
k *Diſtantia.*
l *Scholium.*
m *Propoſitio.*
n *Imaginationes.*
o *Conſtitutio.*

quaat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

quaat vrezen, de vrees weêr wechgenomen word, als men een valſche tijding daar af hoort. In dezer voegen verdwijnen d' inbeeldingen niet door de tegenwoordigheit van 't ware, voor zo veel het waar is; maar om dat 'er anderen voorkomen, die ſterker zijn dan de genen, de welken de tegenwoordige [p] wezentlijkheit der ingebeelde dingen uitſluiten; *gelijk wy in de zeventiende* [q] *Voorſtelling van het tweede deel getoont hebben.*

[p] *Exiſtentia.*
[q] *Propoſitio.*

TWEEDE VOORSTELLING.

Wy lijden voor zo veel als wy een deel van de natuur zijn, 't welk niet door zich, zonder anderen, begrepen kan worden.

[r] BETOGING.

[r] *Demonſtratio.*

Men zegt dan dat wy lijden, als 'er in ons iets rijſt, van 't welk wy niet, dan ten deel, oorzaak zijn; (*volgens de tweede* [s] *Bepaling van het darde deel*) dat is (*volgens d' eerſte Bepaling van het darde deel*) iets, 't welk van de wetten van onze natuur alleen niet afgeleid kan worden. Wy lijden dan voor zo veel wy een deel van de natuur zijn, dat niet door zich, zonder d' anderen, bevat kan worden; *'t welk te betogen ſtond.*

[s] *Definitio.*

DARDE [t] VOORSTELLING.

[t] *Propoſitio.*

De kracht, door de welke de menſch volhard in [u] *wezentlijk te zijn, is bepaalt, en word van 't vermogen der uitwendige oorzaken onëindelijk overtroffen.*

[u] *Exiſtere.*

[w] BETOGING.

[w] *Demonſtratio.*

Dit blijkt uit de [x] Kundigheit van dit deel. Want als men de menſch als menſch geſtelt heeft, zo moet men ook iets anders ſtellen, dat machtiger is, namentlijk A. En als men A geſtelt heeft, zo ſtelt men iets anders, te weten B, machtiger dan A zelf, en dus tot aan 't onëindige: en dieshalven word het vermogen van de menſch door 't vermogen van een ander ding bepaalt, doch van het vermogen der uitterlijke oorzaken onëindelijk overtroffen; *'t welk te betogen ſtond.*

[x] *Axioma.*

VIERDE [y] VOORSTELLING.

[y] *Propoſitio.*

't Is niet mogelijk dat de menſch niet een deel van de natuur zou wezen, en dat hy geen veranderingen zou konnen lijden, dan de genen, de welken door zijn natuur alleen verſtaan zouden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den konnen worden, en van de welken hy een z *evenmatige oorzaak is.*

z *Causa adæquata.*

a *Demonſtratio.*

a BETOGING.

Het vermogen, door 't welk de bezondere dingen, en by gevolg de
b *Eſſe.* menſch, hun b wezen behouden, is het vermogen zelf van God, of
c *Corollarium.* van de natuur: (*volgens de* c *Toegift van de vierëntwintigſte*
d *Propoſitio.* d *Voorſtelling in het tweede deel*) niet voor zo veel het zelfde onëindig is;
e *Eſſentia actualis.* maar zo veel het door de menſchelijke e dadelijke wezentheit verklaart kan worden; *volgens de zevende Voorſtelling van het darde deel.*
f *Eſſentia.* Het vermogen van de menſch dan, voor zo veel het door zijn dadelijke f wezentheit verklaart word, is een deel van het oneindig vermogen van God, of van de natuur; dat is (*volgens de vierëndartigſte*
g *Propoſitio.* h *Eſſentia.* g *Voorſtelling van 't eerſte deel*) van zijn h wezentheit: *'t welk het eerſte was.* Wijders, indien het geſchieden kon dat de menſch geen veranderingen kon lijden, dan die door de natuur van de menſch zelf alleen verſtaan zouden konnen worden, zo zou, (*volgens de vierde en zeſte Voorſtelling van het darde deel*) volgen, dat hy niet zou konnen
i *Exiſtere.* vergaan, maar dat hy altijt nootzakelijk i wezentlijk zou wezen. En dit zou moeten volgen uit een oorzaak, welks vermogen eindig, of oneindig is; namelijk of uit het enig vermogen van de menſch, te weten die machtig zou zijn om d' andere veränderingen, die van d' uitterlijke oorzaken zouden konnen voortkomen, van zich af te weren, of van het onëindig vermogen van de natuur, van 't welk alle bezondere dingen in dier voegen geſtiert worden, dat de menſch geen andere veränderingen zou konnen lijden, dan die tot zijn behoudenis dienſtig zijn. Maar 't eerſte (*volgens de voorgaande* k *Voorſtelling, welker*
k *Propoſitio.* l *Demonſtratio.* l *betoging algemeen is, en tot alle bezondere dingen toegepaſt kan worden*) is ongerijmt. Dieshalven, indien 't mogelijk is dat de menſch geen veränderingen zou lijden, dan die door de natuur van de menſch zelf alleen verſtaan zouden konnen worden, en by gevolg (*gelijk wy*
m *Propoſitio.* *alreé getoont hebben*) dat hy altijt nootzakelijk m wezentlijk zou wezen, zo zou dit moeten volgen uit Gods onëindig vermogen; en by
n *Idea.* gevolg zou (*volgens de zeſtiende* n *Voorſtelling van 't eerſte deel*) d'ordening van de gehele natuur, voor zo veel zy onder de o toeëigeningen van p uitgeſtrektheit en q denking bevat word, uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur, voor zo veel God met het denkbeelt van enig menſch aangemerkt word, afgeleid moeten worden; en dieshalven zou (*volgens d' eenëntwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*) volgen dat de menſch onëindig zou wezen; 't welk

o *Attributa.* p *Extenſio.* q *Cogitatio.*

(*vol-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

(*volgens 't eerste deel hier af*) ongerijmt is. 't Is dan onmogelijk dat de mensch geen veränderingen zou lijden, dan de genen, van de welken hy zelf [r] d'evenmatige oorzaak zou zijn: *'t welk te betogen stond.* [r] *Causa adæquata.*

[s] TOEGIFT. [s] *Corollarium.*

Hier uit volgt dat de mensch nootzakelijk altijt de [t] lijdingen onderworpen is, en de gemene ordening der natuur volgt, en de zelfde gehoorzaamt, en zich naar de zelfde voegt, voor zo veel de natuur der dingen vereïscht. [t] *Passiones.*

VYFDE [u] VOORSTELLING. [u] *Propositio.*

De kracht en aanwas van yder [w] lijding, en van der zelfder volharding in [x] wezentlijk te zijn, word niet bepaalt door het vermogen, door 't welk wy pogen te volharden in wezentlijk te zijn, maar door 't vermogen van een uitterlijke oorzaak, met het onze vergeleken. [w] *Passio.* [x] *Existere.*

[y] BETOGING. [y] *Demonstratio.*

De [k] Wezentheit van de [l] lijding kan niet door onze wezentheit alleen verklaart worden; (*volgens d' eerste en tweede* [m] *Bepaling van het darde deel*) dat is (*volgens de zevende* [n] *Voorstelling van het darde deel*) het [o] vermogen van de [p] lijding kan niet bepaalt worden door het vermogen, daar door wy pogen in onz [q] wezen te volharden, maar moet (*gelijk in de zestiende Voorstelling van het tweede deel getoont is*) nootzakelijk door 't vermogen van een uitwendige oorzaak, met het onze vergeleken, bepaalt worden; *gelijk voorgestelt wierd.* [k] *Essentia.* [l] *Passio.* [m] *Definitio.* [n] *Propositio.* [o] *Potentia.* [p] *Passio.* [q] *Esse.*

ZESTE [r] VOORSTELLING. [r] *Propositio.*

De kracht van enige [s] lijding, of [t] hartstocht kan d' andere [u] doeningen van de mensch, of zijn [w] vermogen overwinnen; in voegen dat de [x] hartstocht hardnekkiglijk den mensch byblijft. [s] *Passio.* [t] *Affectus.* [u] *Actiones.* [w] *Potentia.* [x] *Affectus.*

[y] BETOGING. [y] *Demonstratio.*

De kracht en aanwas van yder [z] lijding, en der zelfder volharding in [a] wezentlijk te zijn, word door het vermogen van een uitwendige oorzaak, met het onze vergeleken, bepaalt, (*volgens de voorgaande* [b] *Voorstelling*) en kan dieshalven (*volgens de darde Voorstelling van dit deel*) het vermogen van de mensch verwinnen, enz. *gelijk voorgestelt wierd.* [z] *Passio.* [a] *Existere.* [b] *Propositio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c Propoſitio.

ZEVENDE c VOORSTELLING.

d Affectus.

Een d *hartstocht kan niet ingetoomt, noch wechgenomen worden, dan door een ſtrijdige hartstocht, en die ſterker is, dan de geen, die ingetoomt moet worden.*

e Demonſtratio.

e BETOGING.

f Affectus.
g Idea.
h Exiſtere.
i Definitio.
k Affectus.
l Affici.
m Affectio.
n Potentia.
o Propoſitio.
p Eſſe.
q Affectio.
r Afficere.
s Axioma.
t Idea.
u Affectio.
w Definitio.
x Affectus.
y Exiſtentia.
z Affectus.

De f hartstocht, voor zo veel hy tot de ziel toegepaſt word, is een g denkbeelt, door 't welk de ziel meerder of minder kracht haars lighaams van h wezentlijk te zijn, dan te voren, beveſtigt; *volgens d' algemene* i *Bepaling der* k *hartstochten.* Als dan de ziel van enige hartstocht word beſtreden, zo word te gelijk het lighaam l aangedaan door m d' aandoening, door de welke des zelfs n vermogen van te doen vermeerdert, of vermindert word. Wijders, deze aandoening des lighaams (*volgens de vijfde* o *Voorſtelling van dit deel*) ontfangt van haar oorzaak de kracht van in haar p wezen te volharden, de welke dieshalven niet ingetoomt, noch wechgenomen kan worden, dan van een lighamelijke oorzaak, (*volgens de zeſte Voorſtelling van het tweede deel*) die 't lighaam met een q aendoening, tegen het zelfde ſtrijdig, r aandoet, (*volgens de viifde Voorſtelling van het darde deel*) en met een ſterker aandoening; *volgens de* s *Kundigheit van dit deel.* En dieshalven, de ziel zal met het t denkbeelt van een ſterker u aandoening, tegen de voorgaande ſtrijdig, aangedaan worden; dat is, (*volgens d' algemene* w *Bepaling der* x *hartstochten*) de ziel zal aangedaan worden met een ſterker hartstocht, en die tegen de voorgaande ſtrijdig is, te weten, die de y wezentlijkheit van de voorgaande uitſluit, of wechneemt: en dieshalven, de z hartstocht kan niet wechgenomen, noch ingetoomt worden, dan door een ſtrijdige en ſterker hartstocht; *'t welk te betogen ſtond.*

a Corollarium.

a TOEGIFT.

b Idea.
c Affectus.
e Propoſitio.
f Definitio.
g Idea.
h Propoſitio.

De hartstocht, voor zo veel hy tot de ziel toegepaſt word, kan niet ingetoomt, noch wechgenomen worden, dan door het b denkbeelt van een ſtrijdige c aandoening des lighaams, en ſterker dan d'aandoening, door de welke wy lijden. Want de hartstocht, door de welk wy lijden, kan niet ingetoomt, noch wechgenomen worden, dan door een hartstocht, ſterker dan de zelfde, en daar tegen ſtrijdig; (*volgens de voorgaande* e *Voorſtelling*) dat is (*volgens d' algemene* f *Bepaling der hartstochten*) niet dan door het g denkbeelt des lighaams van een ſterker h aandoening, en ſtrijdig tegen d' aandoening, door de welke wy lijden.

ACHT-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ACHTSTE [i] VOORSTELLING.

i Propoſitio.

De kennis van goet en quaat is niets anders, dan de [k] harts-tocht van blijſchap, of droefheit, voor zo veel wy daar af [l] meêwuſtig zijn.

k Affectus.
l Conſcii.

[m] BETOGING.

m Demonſtratio.

Wy noemen dit goet, of quaat, 't welk vorderlijk of ſchadelijk is om onz [n] wezen te behouden; (*volgens d'eerſte en tweede* [o] *Bepaling van dit deel*) dat is (*volgens de zevende* [p] *Voorſtelling van het darde deel*) 't welk onz vermogen van te doen vermeerdert, of vermindert, bevordert, of intoomt. Voor zo veel wy dan (*volgens de* [q] *Bepalingen van blijſchap en droefheit, die te zien zijn in het* [r] *Byvoegſel van d'elfde* [s] *Voorſtelling in het darde deel*) bevatten dat enig ding ons met blijſchap of droefheit aandoet, voor zo veel noemen wy het zelfde goet, of quaat; en dieshalven is de kennis van goet en quaat niets anders, dan het [t] denkbeelt van blijſchap of droefheit, 't welk nootzakelijk uit de [u] hartstocht zelf van blijſchap of droefheit volgt; *volgens de tweeëntwintigſte Voorſtelling van het tweede deel.* Maar dit denkbeelt is op de zelfde wijze met de hartstocht vereenigt, als de ziel met het lighaam verëenigt is; *volgens d'eenëntwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*) dat is, (*gelijk wy in* [w] *'t Byvoegſel van de zelfde* [x] *Voorſtelling getoont hebben*) dit [y] denkbeelt word van de [z] hartstocht zelf, of (*volgens d'algemene* [a] *Bepaling der hartstochten*) van het denkbeelt van des lighaams [b] aandoening warelijk niet onderſcheiden, dan door de [c] bevatting alleen: dieshalven, deze kennis van 't goet en quaat is niets anders, dan de hartstocht zelf, voor zo veel wy daar af meêwuſtig zijn; *'t welk te betogen ſtond.*

n Eſſe.
o Definitio.
p Propoſitio.
q Definitiones.
r Scholium.
s Propoſitio.
t Idea.
u Affectus.
w Scholium.
x Propoſitio.
y Idea.
z Affectus.
a Definitio.
b Affectio.
c Conceptus.

NEGENDE [d] VOORSTELLING.

d Propoſitio.

De [e] hartstocht, welks oorzaak wy ons inbeelden tegenwoordiglijk by ons te zijn, is ſterker dan of wy ons inbeelden dat hy noch niet tegenwoordig was.

e Affectus.

[f] BETOGING.

f Demonſtratio.

[g] D'inbeelding is het [h] denkbeelt, door 't welk de ziel de zaak als tegenwoordig beſchout; (*bezie de* [i] *Bepaling daar af in het* [k] *Byvoegſel van de zeventiende* [l] *Voorſtelling in het tweede deel*) de welke echter meer de [m] geſteltenis van 't menſchelijk lighaam, dan de natuur van d'uitwendige zaak aanwijſt; *volgens de tweede* [n] *Toegift van*

g Imaginatio.
h Idea.
i Declaratio.
k Scholium.
l Propoſitio.
m Conſtitutio.
n Corollarium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o Propositio. p Affectus. q Definitio. r Imaginatio. s Constitutio. *van de zestiende* o *Voorstelling in het tweede deel.* De p hartstocht dan (*volgens d'algemene* q *Bepaling der hartstochten*) is een r inbeelding, voor zo veel hy de s gesteltenis des lighaams aanwijst. Maar d'inbeelding (*volgens de zeventiende Voorstelling van het tweede deel*) is t meer ingespannen, zo lang wy ons niets inbeelden, dat de tegenwoordige u wezentlijkheit van d'uitterlijke zaak uitsluit: dieshalven, de hartstocht, welker oorzaak wy ons inbeelden tegenwoordiglijk by ons te zijn, is ook meer ingespannen, of krachtiger, dan of wy ons inbeeldden dat de zelfden niet tegenwoordig was; *'t welk te betogen stond.*

t Intensior. u Existentia.

w Scholium.

w BYVOEGSEL.

x Propositio. y Affectus. Als ik hier voor (*in d'achtiende* x *Voorstelling van het darde deel*) gezegt heb, dat wy door het beelt van de toekomende, of verlede zaak met een zelfde y hartstocht aangedaan worden, als of d'ingebeelde zaak tegenwoordig was, zo heb ik wel uitdrukkelijk gezegt, dat dit waar is, voor zo veel wy op het beelt van de zaak zelve alleen merken; want het is van een zelfde natuur, 't zy d'ingebeelde zaak tegenwoordig is, of niet. Doch ik ontken niet dat de zelfde zwakker word, als wy andere zaken, aan ons tegenwoordig, en die de tegenwoordige z wezentlijkheit van de toekomende zaak uitsluiten, beschouwen; 't welk ik toen nagelaten heb te vermanen, om dat ik in dit deel voorgenomen had van de krachten der a hartstochten te handelen.

z Existentia. a Affectus.

b Corollarium.

b TOEGIFT.

Het beelt van de toekomende, of verlede zaak, dat is van die zaak, de welke wy, met c betrekking tot de toekomende of verlede tijt, met uitsluiting van de tegenwoordige, aanschouwen, is, als 't overige gelijk is, zwakker dan het beelt van de tegenwoordige zaak; en by gevolg is de d hartstocht tot de toekomende, of verlede zaak, als d'andere dingen gelijk zijn, flaauwer dan de hartstocht tot de tegenwoordige zaak.

c Relatio. d Affectus.

e Propositio.

TIENDE e VOORSTELLING.

Wy worden tot een toekomende zaak, die wy ons inbeelden dat haast zal komen, naerstiglijker aangedaan, dan zo wy ons inbeelden dat der zelfder tijt van f *wezentlijk te zijn, veerder van de tegenwoordige af is: en wy worden ook door de geheugenis van enig ding, 't welk wy ons inbeelden niet lang voor-*

f Existere.

voorby te zijn, naerſtiglijker aangedaan, dan zo wy ons inbeelden dat het zelfde al lang voorby is.

g BETOGING. g Demonſtratio.

Want voor zo veel wy ons inbeelden dat een zaak haaſt zal komen, of onlangs voorby is gegaan, daar door zelf beelden wy ons iets in, 't welk de tegenwoordigheit van de zaak minder uitſluit, dan als wy ons inbeelden dat der zelfder aanſtaande tijt van h wezentlijk te zijn veerder van de tegenwoordige af, of al overlang voorby is; (gelijk uit zich bekent is) en dieshalven zullen wy (*volgens de voorgaande* i *Voorſtelling*) zo veel te naerſtiglijker tot de zelfde k aangedaan worden; *'t welk te betogen ſtond.*

h *Exiſtere.*
i *Propoſitio.*
k *Affici.*

l BYVOEGSEL. l *Scholium.*

Uit de dingen, die wy (*op de zeſte* m *Bepaling van dit deel*) aangemerkt hebben, volgt dat wy tot die n voorwerpen, die een langer o tuſſchenwijtte van tijt van de tegenwoordige af zijn, dan wy met inbeelden konnen bepalen, hoewel wy verſtaan dat zy onderling een lange tuſſchenwijtte van tijt van malkander af zijn, echter even flaauwelijk p aangedaan worden.

m *Definitio.*
n *Objecta.*
o *Intervallum.*
p *Affici.*

ELFDE q VOORSTELLING. q *Propoſitio.*

De r *hartstocht tot een zaak, die wy ons als nootzakelijk inbeelden, is, als d'andere dingen gelijk zijn,* s *krachtiger ingeſpannen, dan tot de* t *mogelijke, of* u *gebeurelijke, of* w *niet nootzakelijke.*

r *Affectus.*
s *Intenſior.*
t *Poſſibilis.*
u *Contingens.*
w *Non neceſſaria.*

x BETOGING. x *Demonſtratio.*

Voor zo veel wy ons inbeelden enige zaak nootzakelijk te zijn, voor zo veel beveſtigen wy der zelfder y wezentlijkheit; en in tegendeel, ontkennen de wezentlijkheit van de zaak, voor zo veel wy ons inbeelden de zelfde niet nootzakelijk te wezen; *volgens 't eerſte* z *Byvoegſel van de drieëndartigſte* a *Voorſtelling in 't eerſte deel*: en dieshalven, (*volgens de negende Voorſtelling in dit deel*) de b hartstocht tot de nootzakelijke zaak, als d'andere dingen gelijk zijn, is c krachtiger ingeſpannen, dan tot de niet nootzakelijke; *gelijk te betogen ſtond.*

y *Exiſtentia.*
z *Scholium.*
a *Propoſitio.*
b *Affectus.*
c *Intenſior.*

TWAALFDE d VOORSTELLING. d *Propoſitio.*

De e *hartstocht tot een zaak, die wy weten dat tegenwoordiglijk niet* f *wezentlijk is, en die wy ons als* g *mogelijk inbeel-*

e *Affectus.*
f *Exiſtere.*
g *Poſſibilis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

h Intenſior. *beelden, is, als d'andere dingen gelijk zijn,* h *krachtiger*
i Contingens. *ingeſpannen, dan tot de* i *gebeurelijke.*

k Demonſtratio. k BETOGING.

l Contingens. Voor zo veel als wy ons een zaak als l gebeurelijk inbeelden, wor-
m Exiſtentia. den wy met geen beelt van een andere zaak aangedaan, die de m we-
n Definitio. zentlijkheit van de zaak ſtelt; *volgens de darde* n *Bepaling in dit deel.*
o Hypotheſis. Maar in tegendeel, (*volgens* o *d'onderſtelling*) wy beelden ons ſom-
p Exiſtentia. mige dingen in, die der zelfder tegenwoordige p wezentlijkheit uit-
q Poſſibilis. ſluiten. Doch voor zo veel wy ons inbeelden dat de zaak voor 't aan-
r Definitio. ſtaande q mogelijk is, voor zo veel beelden wy ons enige dingen in,
s Propoſitio. die de wezentlijkheit van de zaak ſtellen; (*volgens de vierde* r *Bepa-*
t Affectus. *ling in dit deel*) dat is (*volgens d'achtiende* s *Voorſtelling van 't darde deel*) die de hoop of vrees voeden; en zo verre is de t hartstocht tot de mogelijke zaak geweldiger; *'t welk te betogen ſtond.*

u Corollarium. u TOEGIFT.

w Affectus. w *De hartstocht tot een zaak, van de welke wy weten dat zy te-*
x Exiſtere. *genwoordiglijk niet* x *wezentlijk is, en die wy als* y *gebeurelijk in-*
y Contingent. *beelden, is veel flaauwer, dan of wy ons inbeelden dat de zaak tegenwoordiglijk by ons is.*

z Demonſtratio. z BETOGING.

a Affectus. De a hartstocht tot een zaak, die wy ons inbeelden tegenwoor-
b Exiſtere. dig b wezentlijk te zijn, is c krachtiglijker, ingeſpannen, dan of wy
c Intenſior. ons de zelfde als toekomende inbeelden, (*volgens de* d *Toegift van*
d Corollarium. *de negende* c *Voorſtelling in dit deel*) en veel geweldiger, zo wy ons
e Propoſitio. inbeelden dat de toekomende tijt verre van de tegenwoordige af is;
^ niet *volgens de tiende Voorſtelling in dit deel.* De hartstocht dan tot een zaak, welker tijt van wezentlijk te zijn wy ons inbeelden verre van de tegenwoordige af te wezen, is veel flaauwer, dan zo wy ons de zelfde als tegenwoordig inbeelden: en echter is hy (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) f krachtiglijker, ingeſpannen, dan of wy de zelfde
f Intenſior. zaak als g gebeurelijk inbeelden; en dus verre zal de h hartstocht tot
g Contingent. een gebeurelijke zaak veel flaauwer wezen, dan of wy ons inbeelden
h Affectus. dat de zaak tegenwoordiglijk by ons is; *'t welk te betogen ſtond.*

i Propoſitio. DARTIENDE. i VOORSTELLING.

k Res contingens. *De hartstocht tot een* k *gebeurelijke zaak, van de welke wy weten dat zy tegenwoordig niet wezentlijk is, is, zo d'andere dingen gelijk zijn, flaauwer dan de* l *hartstocht tot de verlede zaak.*

l Affectus.

m BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[m] BETOGING.

Zo lang wy ons een zaak als [n] gebeurelijk inbeelden, zo worden wy door geen beelt van een andere zaak aangedaan, die de [o] wezentlijkheit van de zaak zal ſtellen; *volgens de darde* [p] *Bepaling van dit deel*: Maar in tegendeel, (*volgens* [q] *d'onderſtelling*) wy beelden ons enige dingen in, die der zelfder tegenwoordige wezentlijkheit uitſluiten. Doch voor zo veel wy ons de zelfde, met [r] betrekking tot de verlede tijt, inbeelden, voor zo veel [s] onderſtellen wy dat wy ons iets inbeelden, 't welk de zelfde voor de geheugenis brengt, of 't welk het beelt van de zaak verwekt, (*bezie d'achtiende* [t] *Voorſtelling van het tweede deel, met der zelfder* [u] *Byvoegſel*) en brengt dieshalven zo veel te weeg, dat wy de zelfde, als of zy tegenwoordig was, aanſchouwen; (*volgens de* [w] *Toegift van de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel*) en voor zo veel (*volgens de negende Voorſtelling van dit deel*) zal de [x] hartstocht tot de [y] gebeurelijke zaak, van de welke wy weten dat zy tegenwoordig niet [z] wezentlijk is, als d'andere dingen gelijk zijn, ſlaauwer wezen dan de hartstocht tot een voorgaande zaak; *'t welk te betogen ſtond.*

[m] *Demonſtratio.*
[n] *Contingens.*
[o] *Exiſtentia.*
[p] *Definitio.*
[q] *Hypotheſis.*
[r] *Relatio.*
[s] *Supponere.*
[t] *Propoſitio.*
[u] *Scholium.*
[w] *Corollarium.*
[x] *Afficitur.*
[y] *Res contingens.*
[z] *Exiſtere.*

VEERTIENDE [a] VOORSTELLING.

De ware kennis van 't goet en quaat, voor zo veel als waar, kan geen [b] *hartstocht intomen, maar alleenlijk voor zo veel zy als een hartstocht aangemerkt word.*

[a] *Propoſitio.*
[b] *Affectus.*

[c] BETOGING.

De [d] hartstocht is een [e] denkbeelt, daar door de ziel een meerder of minder kracht haars lighaams van wezentlijk te zijn, dan te voren, beveſtigt; (*volgens d' algemene* [f] *Bepaling der hartstochten*) en heeft dieshalven (*volgens d' eerſte* [g] *Voorſtelling in dit deel*) niets [h] ſtellig, 't welk door de tegenwoordigheit van 't ware kan wechgenomen worden; en by gevolg kan de ware kennis van 't goet en quaat, voor zo veel zy waar is, geen hartstocht intomen; maar zo veel zy een hartstocht is, (*bezie d' achtſte Voorſtelling in dit deel*) kan zy, zo zy krachtiger is dan de hartstocht, die ingetoomt moet worden, alleenlijk (*volgens de zevende Voorſtelling in dit deel*) de hartstocht intomen; *gelijk te betogen ſtond.*

[c] *Demonſtratio.*
[d] *Affectus.*
[e] *Idea.*
[f] *Definitio.*
[g] *Propoſitio.*
[h] *Poſitivum.*

VYFTIENDE [i] VOORSTELLING.

De [k] *begeerte, die uit de ware kennis van goet en quaat ſpruit, kan door veel andere begeerten, die uit de* [l] *hartstochten*

[i] *Propoſitio.*
[k] *Cupiditas.*
[l] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tochten rijzen, de welken ons beſtrijden, ingetoomt, of bedwongen woaden.

l Demonſtratio.

m BETOGING.

n Propoſitio. o Affectus. p Cupiditas. q Definitio.

Uit de ware kennis van 't goet en quaat, voor zo veel de zelfde (*volgens d' achtſte* n *Voorſtelling in dit deel*) een o hartstocht is, ſpruit nootzakelijk de p begeerte, (*volgens d' eerſte* q *Bepaling der hartstochten*) de welke zo veel te groter is, als de hartstocht, daar zy uit rijſt, groter is; *volgens de zevenëndartigſte Voorſtelling van het darde deel.* Maar dewijl deze begeerte (*volgens* r *onderſtelling*) hier uit ſpruit, dat wy warelijk iets verſtaan, zo volgt dat zy in ons is, voor zo veel wy doen, of werken; (*volgens de darde* s *Voorſtelling in het darde deel*) en voor zo veel moet zy door onze enige t wezentheit verſtaan worden; (*volgens de tweede* u *Bepaling van het darde deel*) en by gevolg (*volgens de zevende Voorſtelling van het darde deel*) moet der zelfder kracht en aanwas door het menſchelijk vermogen alleen bepaalt worden. Wijders, de w begeerten, die uyt de x hartstochten ſpruiten, van de welken wy beſtreden worden, zijn zo veel te groter, als deze hartstochten geweldiger zullen wezen: en dus verre moet hun kracht en aanwas (*volgens de vijfde Voorſtelling in dit deel*) door 't vermogen der uitterlijke oorzaken bepaalt worden, 't welk, zo het met het onze vergeleken word, onz vermogen onëindiglijk overtreft; *volgens de darde ~~Bepaling~~ in dit deel*: en dus verre konnen de begeerten, die uit gelijke hartstochten ſpruiten, geweldiger zijn dan die, de welke uit de ware kennis van 't goet en quaat ſpruit, en konnen dieshalven (*volgens de zeven... Voorſtelling in dit deel*) de zelfde intomen, of intrekken: *'t welk te betogen ſtond.*

r Hypotheſis. s Propoſitio. t Eſſentia. u Definitio. w Cupiditates. x Affectus.

y ZESTIENDE VOORSTELLING.

z Cupiditas.

De z *begeerte, die uit de kennis van goet en quaat ſpruit, voor zo veel deze kennis op het toekomende ziet, kan lichtelijker door de begeerte der dingen, die tegenwoordiglijk zoet en aangenaam zijn, ingetoomt en bedwongen worden.*

a Demonſtratio.

a BETOGING.

b Affectus. c Corollarium. d Propoſitio. e Cupiditas.

De b hartstocht tot een zaak, die wy ons toekomende inbeelden, is flaauwer dan tot een tegenwoordige zaak; (*volgens de* c *Toegift van de negende* d *Voorſtelling in dit deel.* Maar de e begeerte, die uit de ware kennis van 't goet en quaat ſpruit, ſchoon deze kennis omtrent dingen verkeert, die tegenwoordiglijk goet zijn, kan door enige

f roc-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[f] roekeloze begeerte (*volgens de voorgaande* [g] *Voorſtelling, welker* [h] *Betoging algemeen is*) ingetoomt en bedwongen worden: Dieshalven, de begeerte, die uit de zelfde kennis voortkoomt, voor zo veel deze het toekomende voorziet, zal lichtelijker ingetoomt, of bedwongen konnen worden, enz. *gelijk te betogen was.*

f Cupiditas temeraria.
g Propoſitio.
h Demonſtratio.

ZEVENTIENDE [i] VOORSTELLING.

i Propoſitio.

De [k] *begeerte, die uit de kennis van't goet en quaat ſpruit, voor zo veel de zelfde omtrent de* [l] *gebeurelijke dingen verkeert, kan noch veel lichtelijker door de begeerte der dingen, die tegenwoordig zijn, ingetoomt worden.*

k Cupiditas.
l Res contingentes.

BETOGING.

Dit word op de zelfde wijze, als de voorgaande Voorſtelling, uit de [m] Toegift van de twaalfde Voorſtelling in dit deel betoogt.

m Corollarium.

[n] BYVOEGSEL.

n Scholium.

Ik acht dat ik hier door d' oorzaak heb getoont, om de welke de menſchen meer door de [o] waan, dan door de ware [p] reden, bewogen worden, en waaröm de ware kennis van 't goet en quaat ontroereniſſen des gemoeds verwekt, en dikwijls voor alderhande onkuisheit en ontucht wijkt; daar uit dit van de [q] Dichter ſpruit: *Ik zie en ken beter dingen, en volg de genen, die erger zijn.* Hier op ſchijnt ook de Prediker gezien te hebben, toen hy gezegt heeft: *Die wetenſchap vermeerdert, vermeerdert moeite.* Ik zeg dit echter niet met dit ooggemerk, dat ik daar uit wil beſluiten, dat het beter is onkundig te wezen, dan te weten, of dat 'er, in 't bezadigen van de [r] hartstochten, geen onderſcheit tuſſchen de verſtandige en dwaze is: maar alleenlijk hieröm, dat het nootzakelijk is zo wel het onvermogen, als het vermogen van onze natuur te kennen; op dat wy zouden konnen bepalen wat de reden in 't bezadigen van de hartstochten vermag, en niet vermag; en in dit deel heb ik gezegt dat ik alleenlijk van 't menſchelijk onvermogen zou handelen: want ik heb voorgenomen bezonderlijk van de macht der reden op de hartstochten te ſpreken.

o Opinio.
p Ratio.
q Poëta.
r Affectus.

ACHTIENDE [s] VOORSTELLING.

s Propoſitio.

De [t] *begeerte, die uit* [u] *blijſchap ſpruit, is, als d' andere dingen gelijk zijn, krachtiger, dan de begeerte, die uit* [w] *droefheit ſpruit.*

t Cupiditas.
u Lætitia.
w Triſtitia.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x Demonſtratio.
y Eſſentia.
z Definitio.
a Affectus.
b Propoſitio.
c Conatus.
d Eſſe.
e Cupiditas.
f Affectus.
g Definitio.
h Scholium.
i Propoſitio.
k Affectus.
l Scholium.

x BETOGING.

De begeerte is de y wezentheit zelve van de menſch; (*volgens d' eerſte z Bepaling der a hartstochten*) dat is, (*volgens de Zevende b Voorſtelling van het darde deel*) de c poging, door de welke de menſch in zijn d wezen poogt te volharden. En dieshalven word de e begeerte, die uit blijſchap ſpruit, door de f hartstocht van blijſchap zelf (*volgens de g Bepaling van de blijſchap, die men in h 't Byvoegſel van d' elfde i Voorſtelling in het darde deel kan zien*) geholpen, of vermeerdert. In tegendeel, de begeerte, die uit droefheit ſpruit, word door de k hartstocht van droefheit zelf (*volgens het zelfde i Byvoegſel*) vermindert, of ingetrokken: en dieshalven moet de macht van de begeerte, die uit blijſchap ſpruit, door het menſchelijk vermogen, en gezamentlijk door 't vermogen van d' uitterlijke oorzaak, maar de begeerte, die uit de droefheit ſpruit, alleenlijk door 't menſchelijk vermogen, bepaalt worden; 't welk ook oorzaak is van dat deze eerſte krachtiger is, dan d' ander; *gelijk te betogen ſtond.*

i Scholium.

i BYVOEGSEL.

Ik heb met deze weinige woorden d' oorzaak van 't menſchelijk onvermogen, en van de menſchelijke onſtantvaſtigheit verklaart, en waaröm de menſchen l d' onderwijzingen der reden niet gebruiken. Nu is noch overig dat ik toon wat het geen is, 't welk de reden aan ons voorſchrijft, en welke m hartstochten met de regelen van de menſchelijke reden overëenkomen, of welken, in tegendeel, daar tegen ſtrijden. Maar eer ik begin deze dingen in 't brede, volgens onze n Meetkundige wijze, te betogen, zo zal ik hier eerſt in 't kort de o voorſpellingen zelven van de reden tonen, op dat yder de dingen, die ik gevoel, te lichtelijker zou konnen bevatten. Dewijl de reden niets verëiſcht, dat tegen de natuur is, zo verëiſcht zy dan dat yder zich zelf bemint, zijn p nut, 't welk warelijk nut is, zoekt, en naar al 't geen tracht, 't welk de menſch warelijk tot groter volmaaktheit leid, en, om q rechtüit te ſpreken, dat yder, zo veel in hem is, zijn r wezen poogt te behouden: 't welk immers zo nootzakelijk waar is, als dat het geheel groter, dan zijn deel is. (*Bezie de vierde s Voorſtelling van het darde deel.* Wijders, dewijl de deucht (*volgens d' achtſte Bepaling van dit deel*) niets anders is, dan naar de wetten van zijn eige natuur te doen, en niemant (*volgens de zevende Voorſtelling van het darde deel*) zijn t wezen poogt te behouden, dan volgens de wetten van zijn eige natuur; zo volgt hier uit, vooreerſt, dat de poging zelve van zijn eige wezen te bewaren de grontveſt van de deucht is, en dat de gelukzaligheit

l Præcepta.
m Affectus.
n Mos geometricus.
o Dictamina.
p Utile.
q Abſolutè.
r Eſſe.
s Propoſitio.
t Eſſe.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ligheit hier in beſtaat, dat de menſch zijn wezen kan bewaren. Ten tweeden volgt, dat de deucht om zich zelve te begeren is, en dat 'er niets gevonden word, 't welk beter, of nutter aan ons is, om welks oorzaak zy begeert moet worden. Eindelijk en ten darden volgt, dat de genen, die zich zelven doden, hun gemoed niet machtig zijn, en dat zy gantſchelijk van d' uitterlijke oorzaken, tegen hun natuur ſtrijdende, verwonnen worden. Wijders, uit de vierde [u] Verëiſſching van het tweede deel volgt, dat wy nooit te weech konnen brengen, dat wy niet iets, 't welk buiten ons is, behoeven, om onz [w] wezen te bewaren, en dat wy in dier voegen leven, dat wy niets met de dingen, die buiten ons zijn, te doen hebben; en dat, zo wy ook onze ziel aanmerken, onz verſtant warelijk onvolmaakter zou wezen, indien de ziel alleen was, en niets behalven zich zelve verſtond. Daar zijn dan buiten ons veel dingen, die aan ons nut zijn, en die wy dieshalven moeten begeren: en van de zodanigen konnen 'er geen voortreffelijker bedacht worden, als de genen, die gantſchelijk met onze natuur overëenkomen. Want indien, tot een voorbeelt, twee [x] ondeeligen, die gantſchelijk van een zelfde natuur zijn, te zamen gevoegt worden, zo maken zy een ondeelig, dat tweemaal machtiger is, dan yder in 't bezonder. Daar is dan niets nutter voor de menſch, als de menſch. De menſchen, zeg ik, konnen niet voortreffelijker wenſchen, om hun [y] wezen te bewaren, als dat zy alle in alles in dier voegen overëenkomen, dat de zielen en lighamen van hen alle als een ziel, en een lighaam maken, en alle te gelijk, zo veel als hen mogelijk is, hun wezen pogen te bewaren, en alle te gelijk het gemeen nut van hen alle voor zich zoeken. Hier uit volgt dan dat de menſchen, die door reden beſtiert worden, dat is, die, volgens het beleit der reden, hun nut zoeken, niets voor zich betrachten, 't welk zy ook niet voor d'andere menſchen zouden begeren, en voor zo verre rechtvaerdig, getrou en eerlijk zijn.

Dit zijn die [z] voorſpellingen van de reden, de welken ik voorgenomen had hier met weinig woorden te tonen, eer ik beginnen zou hen in breder ordening te [a] betogen. D'oorzaak, om de welke ik dit gedaan heb, is op dat ik, indien het mogelijk was, d'opmerking der gener zou bekomen, de welken geloven dat dit [b] beginſel, namelijk dat yder gehouden is zijn nut te zoeken, de grontveſt van goddeloosheit, en niet van deucht en godvruchtigheit is. Na dat ik dan met korte woorden getoont heb, dat het geheel anders met de zaak is gelegen, zo zal ik voortgaan met zulks door de zelfde middel, die ik tot hier toe gebruikt heb, te betogen.

u *Poſtulatum.*
w *Eſſe.*
x *Individua.*
y *Eſſe.*
z *Dictamina.*
a *Demonſtrare.*
b *Principium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c Propoſitio.

NEGENTIENDE cVOORSTELLING.

Yder, volgens de wetten van zijn natuur, begeert nootzakelijk het geen, dat hy goet oordeelt, of heeft nootzakelijk een afkeer van 't geen, dat hy quaat acht.

d Demonſtratio.

dBETOGING.

De kennis van 't goet en quaat is (*volgens d'achtſte Voorſtelling in dit deel*) zelve een e hartstocht van blijſchap, of droefheit, voor zo veel wy daar af bewuſt zijn. En dieshalven, (*volgens d'achtëntwintigſte f Voorſtelling van het darde deel*) yder begeert nootzakelijk het geen, dat hy goet acht, en heeft een afkeer van 't geen, dat hy quaat oordeelt. Maar deze g luſt is niets anders, dan de h wezentheit zelve van de menſch, of zijn natuur; *volgens de* i *Bepaling der* k *luſten, die in het* l *Byvoegſel van de negende* m *Voorſtelling van het darde deel, en in d'eerſte Bepaling der* n *hartstochten te zien is.* Dieshalven, yder begeert, volgens de wetten van zijn natuur alleen, nootzakelijk dit, of heeft'er een afkeer af, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

e Affectus.
f Propoſitio.
g Appetitus.
h Eſſentia.
i Definitio.
k Appetitus.
l Scholium.
m Propoſitio.
n Affectus.

TWINTIGSTE VOORSTELLING.

Hoe meer yder zijn nut, dat is zijn o *wezen te bewaren, poogt en kan zoeken, hoe hy meer met deucht begaaft is. In tegendeel, voor zo veel iemant zijn nut, dat is zijn wezen te behouden, verwarelooſt, voor zo veel is hy ook onmachtig.*

o Eſſe.

p Demonſtratio.

pBETOGING.

De deucht is het menſchelijk vermogen zelf, door 't welk alleen de q wezentheit van de menſch bepaalt word; (*volgens d'achtſte* r *Bepaling in dit deel*) dat is, (*volgens de zevende* s *Voorſtelling van het darde deel*) de welke door d'enige t poging bepaalt word, daar door de menſch poogt in zijn u wezen te volharden. Hoe meer dan yder poogt en kan zijn wezen behouden, hoe meer hy met deucht begaaft is; en by gevolg, (*volgens de vierde en zeſte* w *Voorſtelling van het darde deel*) voor zo veel iemant verwarelooſt zijn wezen te behouden, voor zo veel is hy ook onmachtig; *gelijk te betogen ſtond.*

q Eſſentia.
r Definitio.
s Propoſitio.
t Conatus.
u Eſſe.
w Propoſitio.

x Scholium.

xBYVOEGSEL.

Niemant dan verwarelooſt zijn nut te betrachten, of zijn y wezen te behouden, 't en zy hy van uitterlijke oorzaken, en die tegen zijn natuur ſtrijden, verwonnen is. Niemant heeft, zeg ik, uit noot-

y Eſſe.

zake-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zakelijkheit van zijn natuur, maar door uitterlijke oorzaken gedwongen, af keer van 't voedſel, of doot zich zelf; 't welk op veel wijzen kan geſchieden: want iemant doot zich zelf, als hy van een ander word gedwongen, die des zelfs rechte hant, met de welk hy by geval het zwaert gevat had, verdraait, en hem dwingt de degen naar zijn hart te wenden, of als hy, volgens het bevel van de dwingelant, gedwongen word, gelijk Seneka, zijn aderen t'openen, dat is, dat hy een meerder quaat door een minder begeert te ſchuwen; of eindelijk hier om, dat d'uitterlijke verborge oorzaken zijn [z] inbeelding in dier voegen ſchikken, en zijn lighaam op die wijze aandoen, dat het zelfde een andere natuur, tegen de voorgaande ſtrijdig, aandoet, en van 't welk geen [a] denkbeelt in de ziel geſtelt kan worden; *volgens de tiende* [b] *Voorſtelling van het darde deel.* Maar dat de menſch, uit nootzakelijkheit van zijn natuur, zou pogen [c] niet wezentlijk te zijn, of in een andere [d] vorm te veränderen; dit is zo onmogelijk, als dat uit [e] niets [f] iets zou worden, dat een yder, zelfs met een weinig bedenken, kan zien.

z *Imaginatio.*
a *Idea.*
b *Propoſitio.*
c *Non exiſtere.*
d *Forma.*
e *Nihil.*
f *Aliquid.*

EENENTWINTIGSTE [g] VOORSTELLING. g *Propoſitio.*

Niemant kan begeren zalig te zijn, wel te doen, en wel te leven, die gezamentlijk niet begeert te zijn, te doen, en te leven, dat is met 'er daat [h] *wezentlijk te wezen.* h *Exiſtere.*

[i] BETOGING. i *Demonſtratio.*

De Betoging, of liever de zaak blijkt uit zich zelve, en ook uit de [k] Bepaling van de begeerte. Want de [l] wezentheit van de menſch zelve, dat is, (*volgens de zevende* [m] *Voorſtelling van het darde deel*) de [n] poging, door de welke yder poogt zijn [o] wezen te behouden, is (*volgens d'eerſte* [p] *Bepaling der* [q] *hartstochten*) een [r] begeerte van zalig, of wel te leven, te doen, enz.

k *Definitio.*
l *Eſſentia.*
m *Propoſitio.*
n *Conatus.*
o *Eſſe.*
p *Definitio.*
q *Affectus.*
r *Cupiditas.*

TWEEENTWINTIGSTE [s] VOORSTELLING. s *Propoſitio.*

Geen deucht kan eerder dan deze (namelijk dan de [t] *poging van zich zelf te behouden) bevat worden.* t *Conatus.*

[u] BETOGING. u *Demonſtratio.*

De poging van zich zelf te behouden, is de [w] wezentheit zelve van de zaak; *volgens de zevende* [x] *Voorſtelling van 't darde deel.* Indien dan enige deucht eerder dan deze, namelijk dan deze [y] poging, bevat kon worden, zo zou (*volgens d'achtſte* [z] *Bepaling van dit deel*) de [a] wezentheit zelve van de zaak eerder dan zich zelve bevat worden; 't welk (gelijk uit zich zelf blijkt) ongerijmt is.

w *Eſſentia.*
x *Propoſitio.*
y *Conatus.*
z *Definitio.*
a *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

b *Corollarium.*

b TOEGIFT.

c *Fundamentum.*
d *Principium.*

De poging van zich zelf te behouden is d'eerſte en enige c grontveſt des deuchts. Want men kan geen ander d beginſel eerder als dit bevatten; (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) en zonder het zelfde (*volgens d'eenentwintigſte Voorſtelling in dit deel*) kan geen deucht bevat worden.

e *Propoſitio.*

DRIEENTWINTIGSTE e VOORSTELLING.

f *Ideæ inadæquatæ.*

De menſch, voor zo veel hy hier door, dat hy f onëvenmatige denkbeelden heeft, bepaalt word tot iets te doen, kan niet volkomentlijk gezegt worden uit deucht te doen; maar alleenlijk voor zo veel hy uit het geen, dat hy verſtaat, bepaalt word.

g *Demonſtratio.*

g BETOGING.

h *Ideæ inadæquatæ.*
i *Propoſitio.*
k *Definitio.*
l *Eſſentia.*

Voor zo veel de menſch hier door, dat hy h onëvenmatige denkbeelden heeft, bepaalt word tot te doen, voor zo veel (*volgens d'eerſte i Voorſtelling van het darde deel*) lijd hy, dat is, (*volgens d' eerſte en tweede k Bepaling van het darde deel*) voor zo veel doet hy iets, 't welk door zijn enige l wezentheit niet bevat kan worden; dat is, (*volgens d'achtſte Bepaling in dit deel*) 't welk uit zijn deucht niet volgt. Maar voor zo veel hy hier door, dat hy verſtaat, bepaalt word tot iets te doen, voor zo veel (*volgens de zelfde eerſte m Voorſtelling van het darde deel*) werkt hy; dat is (*volgens de tweede Bepaling van het darde deel*) doet hy iets, 't welk door zijn n wezentheit alleen bevat word; of (*volgens d'achtſte o Bepaling van dit deel*) 't welk uit zijn deucht p evenmatiglijk volgt; *'t welk te betogen ſtond.*

m *Propoſitio.*
n *Eſſentia.*
o *Definitio.*
p *Adæquatè.*

q *Propoſitio.*

VIERENTWINTIGSTE q VOORSTELLING.

r *Eſſe.*

Uit de deucht volkomentlijk te werken is by ons niets anders, dan uit het beleit van de reden te werken, te leven, en zijn r wezen te behouden, (deze drie dingen hebben een zelfde betekenis) *en dit uit de grontveſt van zijn eige nut te zoeken.*

s *Demonſtratio.*

s BETOGING.

t *Abſolutè.*

Uit de deucht t volkomentlijk te werken is niets anders, (*volgens d'achtſte Bepaling in dit deel*) dan uit de wetten van d'eige natuur te werken. Maar wy werken alleenlijk voor zo veel, als wy verſtaan; (*vol-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

(*volgens de darde* [u] *Voorſtelling in het darde deel*) dieshalven, uit deucht te werken is in ons niets anders, dan uit het beleit der reden te werken, leven, en zijn [w] wezen te behouden, en dit (*volgens de* [x] *Toegift van de tweeëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) uit de [y] grontveſt van zijn nut te zoeken, *'t welk te betogen ſtond.*

u Propoſitio.
w Eſſe.
x Corollarium.
y Fundamentum.

VYFENTWINTIGSTE [z] VOORSTELLING.

z Propoſitio.

Niemant poogt [a] *zijn wezen om een andere zaak te behouden.*

a Suum eſſe.

[b] BETOGING.

b Demonſtratio.

De [c] poging, door de welke yder ding poogt in [d] zijn wezen te volharden, word door de [e] wezentheit van de zaak zelve alleen bepaalt; *volgens de zevende* [f] *Voorſtelling in het darde deel*: en als dit alleen geſtelt is, zo volgt, doch niet uit de wezentheit van enig andere zaak, nootzakelijk (*volgens de zeſte Voorſtelling van het darde deel*) dat yder poogt [g] zijn wezen te behouden. Wijders, deze Voorſtelling blijkt uit de [h] Toegift van de tweeëntwintigſte Voorſtelling in dit deel. Want indien de menſch poogde om een andere zaak zijn [i] wezen te behouden, zo zou deze zaak d' eerſte grontveſt van de deucht zijn; gelijk van zelfs blijkt) 't welk (*volgens de voorgedachte* [k] *Toegift*) ongerijmt is.

c Conatur.
d Suum eſſe.
e Eſſentia.
f Propoſitio.
g Suum eſſe.
h Corollarium.
i Eſſe.
k Corollarium.

ZESENTWINTIGSTE [l] VOORSTELLING.

l Propoſitio.

Al't geen, dat wy uit de reden pogen, is niets anders, dan verſtaan: en de ziel, voor zo veel zy de reden gebruikt, oordeelt niets anders nut voor zich te wezen, dan dit, 't welk tot verſtaan dienſtig is.

[m] BETOGING.

m Demonſtratio.

De [n] pogin g van zich zelf te behouden is niets, dan de [o] wezentheit van de zaak zelve, (*volgens de zevende* [p] *Voorſtelling van het darde deel*) de welke, voor zo veel zy zodanig is, bevat word macht te hebben tot te volharden [q] in wezentlijk te zijn, (*volgens de zeſte Voorſtelling van het darde deel*) en tot die dingen te doen, de welken uit hun geſtelde natuur nootzakelijk volgen. (*Bezie hier af de* [r] *Bepaling van de* [s] *luſt in* [t] *'t Byvoegſel van de negende* [u] *Voorſtelling in het darde deel.* Maar de [w] wezentheit der reden is niets anders, dan onze [x] ziel, voor zo veel zy klarelijk en onderſcheidelijk verſtaat: (*bezie der zelfder Bepaling in het tweede Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) dieshalven, (*volgens de veertigſte Voor-*

n Conatus.
o Eſſentia.
p Propoſitio.
q In exiſtendo
r Definitio.
s Appetitus.
t Scholium.
u Propoſitio.
w Eſſentia tantum.
x Mens.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Voorſtelling in het tweede deel) al 't geen, dat wy uit reden pogen, is niets anders, dan verſtaan. Wijders, dewijl deze poging der ziel, daar door de ziel, voor zo veel zy [y] redeneert, [z] haar wezen poogt te behouden, niets anders is, dan verſtaan, (*volgens 't eerſte deel hier af*) zo is deze poging van te verſtaan (*volgens de* [a] *Toegift van de tweeëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) d' eerſte en enige grontveſt des deughts; en wy zullen niet om enig einde (*volgens de vijfentwintigſte Voorſtelling van dit deel*) de zaken pogen te verſtaan: maar in tegendeel, de ziel, voor zo veel zy redeneert, zal niet konnen bevatten dat iets goet voor haar is, als het geen, dat tot verſtaan dienſtig is; (*volgens d' eerſte* [b] *Bepaling in dit deel*) *'t welk te betogen ſtond.*

y *Ratiocinari.*
z *Suum eſſe.*
a *Corollarium.*
b *Definitio.*

ZEVENENTWINTIGSTE [c] VOORSTELLING.

c *Propoſitio.*

Wy weten niet zekerlijk dat iets goet of quaat is, dan 't geen, 't welk warelijk tot verſtaan dienſtig is, of 't welk beletten kan dat wy verſtaan.

[d] BETOGING.

d *Demonſtratio.*

De ziel, voor zo veel zy redeneert, betracht niets anders, dan te verſtaan. Zy acht ook niets anders nut voor zich, dan 't geen, 't welk tot verſtaan dienſtig is: (*volgens de voorgaande* [e] *Voorſtelling*. Maar de [f] ziel (*volgens d' een- en drieënveertigſte Voorſtellingen van het tweede deel*) *daar af men ook het Byvoegſel nazien kan*) heeft niet de zekerheit der dingen, dan voor zo veel zy [g] evenmatige denkbeelden heeft, of, 't welk (*volgens het* [h] *Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) het zelfde is, voor zo veel zy redeneert: dieshalven, wy weten niet zekerlijk dat iets goet is, dan dit, 't welk warelijk tot verſtaan dienſtig is, en in tegendeel, dit quaat, 't welk beletten kan dat wy verſtaan; *'t welk te betogen was.*

e *Propoſitio.*
f *Mens.*
g *Ideæ adæquatæ.*
h *Scholium.*

ACHTENTWINTIGSTE [i] VOORSTELLING.

i *Propoſitio.*

De kennis van God is 't opperſte goet der ziel, en God te kennen d' opperſte deucht van de ziel.

[k] BETOGING.

k *Demonſtratio.*

God is het opperſte, 't welk van de ziel verſtaan kan worden, dat is, (*volgens de zeſte* [l] *Bepaling van 't eerſte deel*) dat hy een [m] gantſchelijk oneindig wezend is, en zonder 't welk (*volgens de vijftiende* [n] *Voorſtelling van 't eerſte deel*) niets kan zijn, noch bevat worden; en dieshalven (*volgens de zes- en zeveneentwintigſte Voorſtellingen*

van

l *Definitio.*
m *Ens abſolutè infinitum.*
n *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van dit deel) [o] 't opperſte nut van de ziel: of (*volgens d' eerſte Be-*
paling van dit deel) 't opperſte goet van de ziel is Gods kennis. Wij-
ders, de ziel werkt alleenlijk voor zo veel, als zy verſtaat; *volgens*
d' eerſte en darde Voorſtelling van 't darde deel: en voor zo veel (*vol-*
gens de drieëntwintigſte Voorſtelling van dit deel: alleenlijk kan zy
volkomentlijk gezegt worden dat zy uit deucht werkt. Het verſtaan
dan is een volſtrekte deucht van de ziel. Maar het opperſte, 't welk de
ziel verſtaan kan, is God, gelijk wy alreê betoogt hebben: dieshal-
ven, d' opperſte deucht van de ziel is, God te verſtaan, of te kennen;
't welk te betogen ſtond.

[o] *Summum uti-*
le.

NEGENENTWINTIGSTE [p] VOORSTELLING. [p] *Propoſitio.*

Yder bezonder ding, welks natuur gantſchelijk van d' onze
verſcheiden is, kan aan onz vermogen van te werken noch be-
hulpſaam, noch nadeelig wezen: ja geen ding, wat het ook
is, kan ons goet of quaat zijn, 't en zy het iets met ons gemeen
heeft.

[q] BETOGING. [q] *Demonſtratio.*

Het [r] vermogen van yder bezonder ding, en by gevolg (*volgens*
de [s] *Toegift van de tiende* [t] *Voorſtelling in het tweede deel*) van de
ziel, daar door zy [u] wezentlijk is, en werkt, word niet bepaalt, dan
van een ander bezonder ding, (*volgens d' achtëntwintigſte Voor-*
ſtelling van 't eerſte deel) welks natuur (*volgens de zeſte Voorſtelling*
van het tweede deel) door de zelfde [w] toeëigening, door de welke de
menſchelijke natuur word bevat, verſtaan moet worden. Onz [x] ver-
mögen dan van te werken, hoe het zelfde ook bevat word, kan door
het vermogen van een ander bezonder ding, dat iets met ons gemeen
heeft, en niet door het vermogen van een ding, welks natuur gant-
ſchelijk van d' onze verſcheiden is, bepaalt, en by gevolg geholpen,
of ingekort en ingetoomt worden: en dewijl wy dit goet of quaat
noemen, 't welk oorzaak van blijſchap, of van droef heit is, (*volgens*
d' achtſte Voorſtelling van dit deel) dat is, (*volgens het* [y] *Byvoegſel*
van d' elfde Voorſtelling in het darde deel) 't welk onz vermogen van
te werken vermeerdert, of vermindert, bevordert, of intoomt; zo
kan een ding, welks natuur gantſchelijk van d' onze verſcheiden is,
aan ons noch goet, noch quaat wezen: *'t welk te betogen ſtond.*

[r] *Potentia.*
[s] *Corollarium.*
[t] *Propoſitio.*
[u] *Exiſtere.*
[w] *Attributum.*
[x] *Potentia.*
[y] *Scholium.*

DARTIGSTE [z] VOORSTELLING. [z] *Propoſitio.*

Geen ding kan, volgens het geen, dat het met onze natuur

gemeen heeft, quaat wezen: maar voor zo veel het quaat voor ons is, voor zo veel is het ſtrijdig tegen ons.

a Demonſtratio. [a] BETOGING.

Wy noemen dit quaat, 't welk oorzaak van droefheit is; (*volgens d' achtſte* [b] *Voorſtelling van dit deel*) dat is, (*volgens des zelfs* [c] *Bepaling, die in* [d] *'t Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in't darde deel te zien is*) 't welk onz vermogen van te werken vermindert, of intoomt. Indien dan enig ding door dit, 't welk het met ons gemeen heeft, quaat aan ons kon wezen, zo zou het ding, dit zelfde, dat het met ons gemeen heeft, konnen verminderen, of intomen; 't welk (*volgens de vierde* [e] *Voorſtelling van't darde deel*) ongerijmt is. Geen ding dan kan door dit, 't welk het met ons gemeen heeft, quaat aan ons wezen: maar, in tegendeel, voor zo veel het quaat is, dat is, (gelijk wy alreê getoont hebben) voor zo veel het onz vermogen van te werken kan verminderen, of intomen, voor zo veel (*volgens de vijfde Voorſtelling in het darde deel*) is het ſtrijdig tegen ons; *'t welk te betogen ſtond.*

b Propoſitio.
c Definitio.
d Scholium.
e Propoſitio.

f Propoſitio. EENENDARTIGSTE [f] VOORSTELLING.

Voor zo veel enig ding met onze natuur overëenkoomt, voor zo veel is het nootzakelijk goet.

g Demonſtratio. [g] BETOGING.

Want voor zo veel enig ding met onze natuur overëenkoomt, kan het (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) niet quaat wezen. Het zal dan nootzakelijk of goet, of [h] middelmatig zijn. Indien men dit leſte ſtelt, te weten, dat het noch goet, noch quaat is, zo zal 'er (*volgens de* [i] *gemene Kundigheit van dit deel*) niets uit des zelfs natuur volgen, 't welk tot de behoudenis van onze natuur dient; dat is, (*volgens* [k] *onderſtelling*) 't welk tot de behoudenis der natuur van het ding zelf dient. Maar dit is ongerijmt; *volgens de zeſte* [l] *Voorſtelling in't darde deel.* Het zal dan, voor zo veel het met onze natuur overëenkoomt, nootzakelijk goet wezen; *'t welk te betogen ſtond.*

h Indifferens.
i Axioma.
k Hypotheſis.
l Propoſitio.

m Corollarium. [m] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat enig ding zo veel te nutter, of beter aan ons is, als het meer met onze natuur overëenkoomt. In tegendeel, hoe enig ding nutter aan ons is, hoe het ook meer met onze natuur overëenkoomt. Want voor zo veel het met onze natuur niet overëenkoomt, voor zo veel zal het nootzakelijk verſcheiden van onze natuur zijn,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn, of daar tegen ſtrijden. Indien het verſcheiden is, zo zal het (*volgens de negenëntwintigſte* [n] *Voorſtelling in dit deel*) noch goet noch quaat konnen wezen. Maar indien het ſtrijdig is, zo zal het ook ſtrijdig tegen 't geen zijn, 't welk met onze natuur overëenkoomt; dat is, (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) ſtrijdig tegen 't goet; of anders quaat. Dieshalven, niets kan goet zijn, dan voor zo veel het met onze natuur overëenkoomt: en daarom, hoe enig ding meer met onze natuur overëenkoomt, hoe het nutter is; en weêr het tegendeel, gelijk voorgeſtelt is.

[n] *Propoſitio.*

TWEEENDARTIGSTE [o] VOORSTELLING.

[o] *Propoſitio.*

Voor zo veel de menſchen de [p] *lijdingen onderworpen zijn*, *voor zo veel konnen zy niet gezegt worden in natuur overëen te komen.*

[p] *Paſſiones.*

[q] BETOGING.

[q] *Demonſtratio.*

De dingen, die gezegt worden in natuur overëen te komen, worden verſtaan in macht of [r] vermogen overëen te komen; *volgens de zevende* [s] *Voorſtelling van het darde deel*: maar niet in onvermogen, of in [t] d'ontkenning, en by gevolg (*bezie het* [u] *Byvoegſel van de darde Voorſtelling in het darde deel*) ook niet in [w] lijding. Dieshalven konnen de menſchen, voor zo veel zy de lijdingen onderworpen zijn, niet gezegt worden dat zy in natuur overëenkomen; *gelijk te betogen ſtond.*

[r] *Potentia.*
[s] *Propoſitio.*
[t] *Negatio.*
[u] *Scholium.*
[w] *Paſſio.*

[x] BYVOEGSEL.

[x] *Scholium.*

Deze zaak blijkt ook uit zich zelve. Want de geen, die zegt dat het wit en zwart hier in alleenlijk overëenkomen, dat geen van beiden root is, beveſtigt volkomentlijk dat het wit en zwart nergens in overëenkomen. Zo ook, indien iemant zegt dat een ſteen en een menſch alleenlijk hier in overëenkomen, dat zy beide [y] eindig, [z] onvermogende, of uit de nootzakelijkheit van hun natuur [a] niet wezentlijk zijn, of eindelijk dat zy door 't vermogen der uitwendige oorzaken [b] onbepaaldelijk overtroffen worden; deze beveſtigt gantſchelijk dat een ſteen, en een menſch nergens in overëenkomen: want de dingen, die in d'enige [c] ontkenning, of in 't geen, dat zy niet hebben, overëenkomen, komen warelijk nergens in overëen.

[y] *Finiti.*
[z] *Impotentes.*
[a] *Non exiſtere.*
[b] *Indefinitè.*
[c] *Negatio.*

DRIEENDARTIGSTE [d] VOORSTELLING.

[d] *Propoſitio.*

De menſchen konnen van natuur verſchillen, voor zo veel zy van de [e] *hartstochten, die* [f] *lijdingen zijn, beſtreden*

[e] *Affectus.*
[f] *Paſſiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

worden; en voor zo veel is ook een en de zelfde menſch veranderlijk en onſtantvaſtig.

f Demonſtratio.

f BETOGING.

h Eſſentia. i Affectus.

De [h] wezentheit der [i] hartstochten, of der zelfder natuur kan niet door onze wezentheit, of natuur alleen verklaart worden; *volgens d'eerſte en tweede* [k] *Bepaling van het darde deel*: maar moet door [l] 't vermogen, dat is (*volgens de zevende* [m] *Voorſtelling van 't darde deel*) door de natuur der uitwendige oorzaken, met d'onze vergeleken, bepaalt worden. Hier uit ſpruit het dat'er zo veel [n] ſoorten of gedaanten van yder [o] hartstocht geſtelt worden, als'er ſoorten of gedaanten van [p] voorwerpen zijn, van de welken wy aangedaan worden; (*bezie de zesenvijftigſte* [q] *Voorſtelling in het darde deel*) en dat de menſchen van een en 't zelfde voorwerp op verſcheide wijzen worden aangedaan, (*bezie d' eenënvijftigſte Voorſtelling van 't darde deel*) en dus verre van natuur verſchillen; en eindelijk dat een en de zelfde menſch (*volgens de zelfde eenënvijftigſte Voorſtelling van het darde deel*) tot het zelfde [r] voorwerp verſcheidelijk aangedaan word, en dus verre verſcheiden is, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

k Definitio. l Potentia. m Propoſitio. n Species. o Affectus. p Objecta. q Propoſitio. r Objectum.

s Propoſitio.

VIERENDARTIGSTE [s] VOORSTELLING.

t Affectus. u Paſſiones.

Voor zo veel de menſchen van de [t] hartstochten, die [u] lijdingen zijn, beſtreden worden, voor zo veel konnen zy ſtrijdig tegen malkander wezen.

w Demonſtratio.

[w] BETOGING.

Tot een voorbeelt, de menſch Pieter kan oorzaak zijn van dat Jan bedroeft is, om dat hy iets heeft, 't welk met het geen gelijk is, dat van Jan gehaat word; (*volgens de zeſtiende* [x] *Voorſtelling van 't darde deel*) of om dat Pieter alleen enig ding bezit, 't welk ook van Jan zelf word bemint; (*bezie de tweeëndartigſte Voorſtelling van 't darde deel, met der zelfder* [y] *Byvoegſel*) of om andere oorzaken. *Bezie de voornaamſten hier af in het Byvoegſel van de vijfenvijftigſte Voorſtelling in 't darde deel.* En dieshalven zal hier uit ſpruiten, (*volgens de zevende* [z] *Bepaling der* [a] *hartstochten*) dat Jan Pieter haat; en by gevolg zal lichtelijk gebeuren, (*volgens de veertigſte* [b] *Voorſtelling van 't darde deel, met der zelfder* [c] *Byvoegſel*) dat Pieter in tegendeel ook Jan haat, en dat zy dieshalven (*volgens de negenëndartigſte Voorſtelling van 't darde deel*) zullen pogen malkander quaat aan te doen; dat is, (*volgens de dartigſte Voorſtel-*

x Propoſitio. y Scholium. z Definitio. a Affectus. b Propoſitio. c Scholium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtelling van dit deel) dat zy ſtrijdig tegen malkander zullen wezen. Maar de [d] hartstocht van droefheit is altijt [e] lijding; *volgens de negenënvijftigſte Voorſtelling van't darde deel:* dieshalven, de menſchen, voor zo veel zy van hartstochten, die lijdingen zijn, beſtreden worden, konnen ſtrijdig tegen malkander wezen; *'t welk te betogen ſtond.*

[d] *Affectus.* [e] *Paſſio.*

[f] BYVOEGSEL. [f] *Scholium.*

Ik heb gezegt dat Jan Pieter zal haten, om dat hy zich inbeeld dat de zelfde het geen bezit, 't welk van Jan zelf ook bemint word: daar uit met [g] d'eerſte aanſchouwing ſchijnt te volgen dat deze twee hier uit, dat zy een zelfde ding beminnen, en by gevolg hier uit, dat zy in natuur overëenkomen, aan malkander ſchadelijk zijn; en dieshalven, indien dit waarächtig is, zo zullen de dartigſte en eenendartigſte [h] Voorſtellingen van dit deel valſch wezen. Maar indien wy de zaak gelijkmatiglijk willen onderzoeken, zo zullen wy bevinden dat alle deze dingen gantſchelijk overëenkomen. Want deze twee zijn niet laſtig aan malkander voor zo veel zy in natuur overëenkomen, dat is, voor zo veel zy beide een zelfde ding beminnen; maar voor zo veel zy van malkander verſchillen. Want voor zo veel zy beide een zelfde ding beminnen, zo word daar door zelf hun beider liefde gevoed; (*volgens d'eenëndartigſte [i] Voorſtelling van't darde deel*) dat is, (*volgens de zeſte [k] Bepaling der [l] hartstochten*) daar door zelf word hun beider blijſchap gevoed. 't Is dieshalven verre van daar, dat zy, voor zo veel zy een zelfde ding beminnen, en in natuur overëenkomen, laſtig aan malkander zijn. Maar daar is, gelijk ik gezegt heb, geen andere oorzaak van deze zaak, dan om dat men [m] onderſtelt dat zy in natuur verſchillen. Want wy onderſtellen dat Pieter het [n] denkbeelt van een beminde zaak, die alreê bezeten word, heeft, en Jan in tegendeel het denkbeelt van een verlore beminde zaak. Hier uit ſpruit het dat deze leſte met droefheit, en d'ander, in tegendeel, met blijſchap aangedaan word; en voor zo veel zijn zy tegen malkander ſtrijdig. En op deze wijze konnen wy lichtelijk tonen, dat d'andere oorzaken van haat alleenlijk hier van afhangen, dat de menſchen van natuur verſchillen, en niet hier in, daar in zy overëenkomen.

[g] *Prima fronte.* [h] *Propoſitiones.* [i] *Propoſitio.* [k] *Definitio.* [l] *Affectus.* [m] *Suppanere.* [n] *Idea.*

VYFENDARTIGSTE [o] VOORSTELLING. [o] *Propoſitio.*

Voor zo veel de menſchen naar't beleit van de reden leven, voor zo veel alleenlijk komen zy altijt nootzakelijk in natuur overëen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

p Demonſtratio.

p BETOGING.

q Affectus.
r Paſſiones.

Voor zo veel de menſchen van q hartstochten, die r lijdingen zijn, beſtreden worden, voor zo veel konnen zy verſcheiden van natuur,

s Propoſitio.

(*volgens de drieëndartigſte* s *Voorſtelling van dit deel*) en ſtrijdig tegen malkander wezen; *volgens de voorgaande Voorſtelling.* Maar de

t Agere.

menſchen worden gezegt alleenlijk voor zo veel te t werken, als zy naar 't beleit der reden leven; *volgens de darde Voorſtelling van 't darde deel.* En dieshalven, al 't geen, dat uit de menſchelijke natuur volgt, voor zo veel zy door de reden bepaalt word, moet (*volgens de tweede* u *Bepaling van't darde deel*)

u Definitio.

door de menſchelijke natuur alleen, als door zijn naaſte oorzaak, verſtaan worden. Maar dewijl yder, volgens de wetten van zijn natuur, het geen betracht, 't welk hy goet oordeelt, en het geen poogt af te weren, dat hy

w Propoſitio.

quaat acht te wezen; (*volgens de negentiende* w *Voorſtelling van dit deel*) en dewijl wijders het geen, 't welk wy uit de

x Dictamen.

x voorſpelling der reden goet of quaat oordeelen te zijn, nootzakelijk goet of quaat is; *volgens d' eenënveertigſte Voorſtelling van het tweede deel:* zo werken de menſchen, voor zo veel zy naar 't beleit van de reden leven, alleenlijk nootzakelijk die dingen, die voor de menſchelijke natuur, en by gevolg voor yder menſch, nootzakelijk goet zijn;

y Corollarium.

dat is, (*volgens de* y *Toegift van d' eenëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) die met de natuur van yder menſch overëenkomen: en in dezer voegen komen ook de menſchen, voor zo veel zy naar 't beleit van de reden leven, nootzakelijk altijt met malkander overëen; *'t welk te betogen ſtond.*

z Corollarium.

EERSTE z TOEGIFT.

In de natuur der dingen is niets bezonder, 't welk nutter voor de menſch is, als de menſch zelf, die naar 't beleit van de reden leeft. Want dit is het nutſte voor de menſch, 't welk meeſt met zijn natuur overëenkoomt; (*volgens de* a *Toegift van d' eenëndartigſte* b *Voorſtelling in dit deel*) dat is, (gelijk uit zich zelf blijkt) de menſch.

a Corollarium.
b Propoſitio.

Maar de menſch werkt volkomentlijk volgens de wetten van zijn natuur, als hy naar 't beleit der reden leeft; (*volgens de tweede Bepaling van het darde deel*) en dus verre alleenlijk koomt hy nootzakelijk altijt met de natuur van een ander menſch overëen; *volgens de voorgaande Voorſtelling.* Daar is dan, onder de bezondere dingen, niets nutter voor de menſch, dan de menſch zelf, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

TWEE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEDE [d]TOEGIFT.

[d] *Corollarium.*

Dewijl yder menſch voornamelijk zijn nut voor zich zoekt, zo zijn de menſchen voornamelijk aan malkander nut. Want hoe meer yder zijn nut zoekt, en zich zelf poogt te behouden, hoe hy meer met deucht begaaft is, *volgens de twintigſte* [e]*Voorſtelling van dit deel*) of, 't welk het zelfde is, (*volgens d' achtſte* [f]*Bepaling van dit deel*) hoe hy met groter [g]vermogen begaaft is, om volgens de wetten van zijn natuur te werken; dat is, (*volgens de darde Voorſtelling van 't darde deel*) om naar 't beleit der reden te leven. Maar de menſchen komen dan meeſt in natuur overëen, als zy naar 't beleit der reden leven; *volgens de voorgaande Voorſtelling*: dieshalven, *volgens de voorgaande* [h]*Toegift*) de menſchen zijn dan voornamelijk nut aan malkander, als yder voornamelijk zijn nut voor zich zoekt; *'t welk te betogen ſtond.*

[e] *Propoſitio.*
[f] *Definitio.*
[g] *Potentia.*
[h] *Corollarium.*

[i]BYVOEGSEL.

[i] *Scholium.*

D' ervarentheit zelve betuigt ook dagelijks het geen, dat wy nu getoont hebben, en dit door zo veel, en zo klaarblijkelijke getuigeniſſen, dat by na alle menſchen in de mont hebben, dat de menſch een god voor de menſch is. Het gebeurt echter zelden dat de menſchen naar 't beleit van de reden leven; maar 't is met hen in dier voegen geſtelt, dat zy deurgaans nijdig, en aan malkander laſtig zijn. Zy konnen nochtans naauwelijks hun leven in eenzaamheit overbrengen; 't welk zo verre loopt, dat deze [k]Bepaling, dat de menſch een gezellig dier is, aan veel zeer wel behaagt heeft. En zeker, 't is in dier voegen geſtelt, dat 'er veel meer voordeelen, dan ſchaden, uit de gemene gezelligheit der menſchen rijzen. Dat dieshalven de ſchimpers en hekelaars de menſchelijke zaken zo veel, als zy willen, belachen, en de [l]godgeleerden hen verfoejen, en de [m]naargeeſtigen een woeſt en eenzaam leven, zo veel, als hen mogelijk is, prijzen, de menſchen verachten, en over de beeſten verwondert zijn; zy zullen echter bevinden dat de menſchen, door onderlinge behulpſaamheit, veel lichtelijker die dingen, de welken zy behoeven, voor zich verkrijgen, en niet, dan met ſamengevoegde krachten, de gevarelijkheden, die hen van alle zijden dreigen, konnen vermijden: ik verzwijg noch dat het veel voortreffelijker, en waerdiger voor onze kennis is, de werken der menſchen, dan die van de beeſten, t' aanſchouwen; doch hier af bredelijker in een andere plaats.

[k] *Definitio.*
[l] *Theologi.*
[m] *Melancholiſch.*

ZES-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

n Propositio.

ZESENDARTIGSTE n VOORSTELLING.

't Opperſte goet der gener, die de deucht volgen, is aan alle gemeen; en alle menſchen konnen het zelfde gelijkelijk genieten.

o Demonſtratio.

o BETOGING.

Uit deucht te werken is naar 't beleit der reden te werken; *volgens de vierëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*: en al 't geen, dat wy uit reden pogen te werken, is verſtaan; *volgens de zesentwintigſte Voorſtelling van dit deel*: en dieshalven (*volgens d' achtëntwintigſte* p Propositio. p *Voorſtelling van dit deel*) 't opperſte goet der gener, die de deucht volgen, is, Godt te kennen; dat is, (*volgens de zevenënveertigſte* q Scholium. *Voorſtelling van het tweede deel, en der zelfder* q *Byvoegſel*) een goet, 't welk aan alle menſchen gemeen is, en van alle menſchen, voor zo veel zy van een zelfde natuur zijn, gelijkelijk bezeten kan worden; *'t welk te betogen ſtond.*

r Scholium.

r BYVOEGSEL.

Maar indien iemant vraagt; wat dan, zo 't opperſte goet der gener, die de deucht volgen, niet aan alle gemeen was? zou daar uit s Propositio. niet, gelijk hier voor, (*bezie de vierëndartigſte* s *Voorſtelling van dit deel*) volgen, dat de menſchen, die naar 't beleit der reden leven, dat is, (*volgens de vijfëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) de menſchen, voor zo veel zy in natuur overëenkomen, tegen malkander ſtrijdig zouden wezen? Aan deze zal dit tot antwoort dienen; dat niet uit t Accidens. t toeval, maar uit de natuur van de reden voortkoomt, dat het opperſte goet van de menſch aan alle menſchen gemeen is: namelijk om u Eſſentia. dat het van de menſchelijke u wezentheit zelve, voor zo veel het naar de reden is bepaalt, afgeleid word; en om dat de menſch niet kan zijn, noch bevat worden, indien hy niet de macht had van dit opperſte goet te genieten: want het behoort (*volgens de zevenënveertigſte voorſtelling van het tweede deel*) tot de wezentheit van de menſchelijke ziel, een w Cognitio adæquata. w evenmatige kennis van Gods eeuwige en oneïn- x Eſſentia. digе x wezentheit te hebben.

y Propositio.

ZEVENENDARTIGSTE y VOORSTELLING.

Yder, die de deucht volgt, zal ook het goet, dat hy voor zich betracht, voor d' andere menſchen begeren, en zo veel te meer, als hy groter kennis van God heeft.

z BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

z BETOGING.

z *Demonſtratio.*

De menſchen, voor zo veel zy naar 't beleit der reden leven, zijn nutſt aan de menſch; *volgens d' eerſte* a *Toegift van de vijfëndartigſte* b *Voorſtelling in dit deel.* En dieshalven, (*volgens de negentiende Voorſtelling van dit deel*) naar 't beleit der reden zullen wy nootzakelijk pogen te weeg te brengen, dat de menſchen naar 't beleit der reden leven. Maar 't goet, 't welk yder, die naar de c voorſpelling der reden leeft, dat is, (*volgens de vierëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) die de deucht volgt, voor zich zelf betracht, is verſtaan; *volgens de zesentwintigſte Voorſtelling in dit deel*: dieshalven, yder, die de deucht volgt, zal ook 't goet, 't welk hy voor zich betracht, voor d' andere menſchen begeren. Wijders, de d begeerte, voor zo veeel zy tot de ziel toegepaſt word, is de e wezentheit zelve der ziel; *volgens d' eerſte* f *Bepaling der* g *Hartstochten*: maar de wezentheit der ziel beſtaat in de kennis, (*volgens d' elfde* h *Voorſtelling in het tweede deel*) die Gods kennis inſluit, (*volgens de Zevenenveertigſte voorſtelling in het tweede deel*) en zonder de welke (*volgens de vijftiende Voorſtelling in 't eerſte deel*) zy niet kan wezen, noch bevat worden: in voegen dat, hoe de i wezentheit der ziel groter kennis van God inſluit, hoe de begeerte, door de welke de geen, die de deucht volgt, het goet, 't welk hy voor zich betracht, voor een ander begeert, ook groter zal wezen; *'t welk te betogen ſtond.*

a *Corollarium.* b *Propoſitio.* c *Diſſumen.* d *Cupiditas.* e *Eſſentia.* f *Definitio.* g *Affectus.* h *Propoſitio.* i *Eſſentia.*

Anders.

De menſch zal het goet, 't welk hy voor zich betracht, en dat hy bemint, ſtantvaſtiglijker beminnen, zo hy ziet dat anderen het zelfde beminnen; *volgens d' eenëndartigſte* k *Voorſtelling in 't darde deel*: en dieshalven zal hy (*volgens de* l *Toegift van de zelfde Voorſtelling*) trachten dat d' anderen het zelfde beminnen. En dewijl dit goet (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) aan alle menſchen gemeen is, en alle menſchen het zelfde gelijkelijk konnen genieten, zo zal hy, (volgens de zelfde reden) pogen dat alle menſchen het zelfde genieten, en (*volgens de zeveneëndartigſte Voorſtelling van 't darde deel*) zo veel te meer, als hy dit goet meer geniet; *'t welk te betogen ſtond.*

k *Propoſitio.* l *Corollarium.*

EERSTE m BYVOEGSEL.

m *Scholium.*

De geen, die uit n hartstocht alleen poogt te maken dat d' anderen het geen beminnen, 't welk hy zelf bemint, en dat d' anderen naar zijn o verſtant leven, werkt alleenlijk door p drift, en is dieshalven hatelijk, voornamelijk by de genen, die in andere dingen vermaak

n *Affectus.* o *Ingenium.* p *Impetus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſcheppen, en de welken dieshalven ook hun vlijt aanwenden, en met een zelfde drift betrachten, dat, in tegendeel, d' anderen naar hun verſtant leven. Wijders, dewijl het opperſte goet, daar de menſchen zo vuriglijk naar trachten, dikwijls zodanig is, dat een alleenlijk de bezitter daar af kan wezen, zo gebeurt dat de genen, die beminnen, geen vaſte zinnen hebben, en vrezen dat zy gelooft zullen worden, terwijl zy vermaak ſcheppen in 't lof van de zaak, die zy beminnen, te verhalen. Doch de geen, die d' anderen door de reden poogt te leiden, werkt niet door [q] drift, maar op een vriendelijke en meêgaande wijze, en koomt meeſt met zich zelf overëen. Voorts, al 't geen, dat wy begeren en werken, van 't welk wy oorzaak zijn, voor zo veel wy Gods [r] denkbeelt hebben, of voor zo veel wy God kennen, pas ik op de [s] godsdienſt toe. Maar de [t] begeerte van wel te doen, die hier uit in ons voortkoomt, dat wy naar 't beleit der reden leven, noem ik [u] godvruchtigheit. Wijders, de begeerte, door de welke de menſch, die naar 't beleit van de reden leeft, verplicht is d' anderen door vrientſchap aan zich te vervoegen, noem ik eerlijk, gelijk ook 't geen, 't welk van de menſchen, die naar 't beleit der reden leven, geprezen word; en in tegendeel, dat ſchandelijk, 't welk ſtrijdig is tot vrientſchap te verkrijgen. Ik heb ook getoont welke de [w] grontveſten van een Staat zijn. Voorts, het onderſcheit tuſſchen de ware deucht, en 't onvermogen word lichtelijk uit het geen, dat hier voren gezegt is, verſtaan; te weten, dat de ware deucht niets anders is, dan alleenlijk naar 't beleit der reden te leven: en dieshalven beſtaat het onvermogen alleenlijk hier in, dat de menſch lijd dat hy van de dingen, die buiten hem zijn, geleid, en daar door bepaalt word tot die dingen te doen, tot de welken een gemene geſtheltheit der uitterlijke zaken word verëiſcht, en niet tot die dingen te werken, tot de welken zijn eige natuur, in zich alleen aangemerkt, word gevordert. Dit is 't geen, 't welk ik (*in* [x] *'t Byvoegſel van d' achtiende* [y] *Voorſtellling in dit deel*) belooft heb te betogen; uit het welk blijkt dat deze wet, van de beeſten niet te ſlachten, meer op een ydel waangeloof, en wijffelijk meêdogen, dan op de gezonde reden, gegrontveſt is. De reden van onz nut te zoeken leert ons wel de nootzakelijkheit van ons met de menſchen te vervoegen, maar niet met de beeſten, of met die dingen, welker natuur van de menſchelijke natuur verſcheiden is, en dat wy een zelfde recht over hen, als zy over ons hebben. Ja dewijl yders recht door yders deucht, of vermogen bepaalt word, zo hebben de menſchen veel groter recht over de beeſten, dan de beeſten over de menſchen. Ik ontken echter niet

[q] *Impetus.*
[r] *Idea.*
[s] *Religio.*
[t] *Cupiditas.*
[u] *Pietas.*
[w] *Fundamenta.*
[x] *Scholium.*
[y] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

niet dat de beeſten gevoelen: maar ik ontken dat het ons daaröm niet geöorloft zou zijn onze nuttigheit te bevorderen, en hen naar onz believen te gebruiken, en hen te handelen naar dat het meeſt dienſtig voor ons is; dewijl zy van natuur niet met ons overëenkomen, en dewijl hun [z] hartstochten van de menſchelijke hartstochten, zo veel hun natuur aangaat, verſcheiden zijn. *Bezie het* [a] *Byvoegſel van de zevenenvijftigſte Voorſtelling in't darde deel.* Nu is noch overig dat ik verklaar wat gerechtig, wat ongerechtig, wat zonde, en eindelijk wat verdienſte is. Maar bezie hier af het volgende Byvoegſel.

[z] *Affectus.*
[a] *Scholium.*

TWEEDE [b] BYVOEGSEL.

[b] *Scholium.*

Ik heb (*in* [c] *'t Aanhangſel van't eerſte deel*) belooft te verklaren, wat lof en laſter, verdienſte en zonde, rechtvaerdig en onrechtvaerdig is. Wat lof en laſter aangaat, ik heb hen (*in* [d] *'t Byvoegſel van de negenëntwintigſte* [e] *Voorſtelling in't darde deel*) verklaart. Doch wat d'overigen aangaan, wy zullen hier nu daar af ſpreken. Maar eerſt ſtaat ons iets van de naturelijke en burgerlijke ſtant van de menſch te zeggen.

[c] *Appendix.*
[d] *Scholium.*
[e] *Propoſitio.*

Yder beſtaat door 't opperſte recht der natuur, en by gevolg yder doet door 't opperſte recht der natuur die dingen, de welken uit de nootzakelijkheit van zijn natuur volgen; en dieshalven, yder oordeelt, door 't opperſte recht der natuur, wat goet, en wat quaat is, en zorgt voor zijn nuttigheit volgens zijn verſtant, (*bezie de negentiende en twintigſte Voorſtelling van dit deel*) en verdedigt zich zelf, (*bezie de tweede* [f] *Toegift van de veertigſte* [g] *Voorſtelling in het ~~twee~~ derde deel*) en poogt het geen, dat hy bemint, te behouden, en het geen, dat hy haat, te vernietigen. *Bezie d'achtëntwintigſte Voorſtelling in't darde deel.* Voorts, indien de menſchen naar 't beleit der reden leefden, zo zou yder (*volgens d'eerſte* [h] *Toegift van de vifendartigſte Voorſtelling in dit deel*) dit zijn recht, zonder eens anders ſchade, genieten. Maar dewijl zy de [i] hartstochten onderworpen zijn, (*volgens de* [k] *Toegift van de vierde* [l] *Voorſtelling in dit deel*) die het menſchelijk vermogen, of de menſchelijke macht verre overtreffen; *volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*: zo worden zy dikwijls verſcheidelijk getrokken, (*volgens de drieëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) en zijn ſtrijdig tegen malkander, (*volgens de vierëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) terwijl zy malkanders hulp behoeven; *volgens het* [m] *Byvoegſel van de vifendartigſte* [n] *Voorſtelling in dit deel.* Op dat dan de menſchen eendrachtiglijk zou-

[f] *Corollarium.*
[g] *Propoſitio.*
[h] *Corollarium.*
[i] *Affectus.*
[k] *Corollarium.*
[l] *Propoſitio.*
[m] *Scholium.*
[n] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zouden konnen leven, en aan malkander tot hulp verſtrekken, zo is nootzakelijk dat zy van hun naturelijk recht afgaan, en aan malkander verzekeren dat zy niets zullen doen, 't welk tot des anders ſchade en nadeel kan gedijen. Doch door welke middel dit zou konnen geſchieden, namelijk dat de menſchen, die nootzakelijk de [o] hartstochten onderworpen, (*volgens de* [p] *Toegift van de vierde Voorſtelling in dit deel*) en aan zich zelven onſtantvaſtig en verſcheiden zijn, malkander zouden konnen zeker maken, en getrou aan elkänder wezen; dit blijkt uit de zevende [q] Voorſtelling van dit, en uit de negenëndartigſte Voorſtelling van 't darde deel; te weten, dat geen [r] hartstocht ingetoomt kan worden, dan met de zelfde door een ſterker hartstocht, tegen d'ander ſtrijdig, te dwingen, en dat yder zich, door vrees van groter ſchade, onthoud van ſchade aan te doen. Op deze voorwaarde dan zal de [s] gemeenſchap beveſtigt konnen worden, indien zy zelve het recht, dat yder heeft, van zich te wreken, en van 't goet en quaat t'oordeelen, aan zich trekt, en indien zy in dezer voegen macht heeft om een gemene regel van te leven voor te ſchrijven, en wetten te maken, en de zelfden niet door de reden, de welken de [t] hartstochten niet kan intomen, (*volgens het* [u] *Byvoegſel van de zeventiende Voorſtelling in dit deel*) maar door dreigingen te beveſtigen. Deze [w] gemeenſchap, door wetten en macht, van zich zelve te behoeden, beveſtigt, word [x] Staat, en de genen, die door haar recht verdedigt worden, [y] burgers genoemt. Wy konnen hier uit lichtelijk verſtaan dat 'er in de naturelijke ſtant niets is, 't welk volgens aller toeſtemming goet of quaat is; vermits yder, die in de naturelijke ſtant ſtaat, alleenlijk voor zijn eige nuttigheit zorgt, en volgens zijn verſtant, en alleenlijk voor zo veel hy inzicht op zijn nuttigheit heeft, oordeelt wat goet, of wat quaat is, en door geen wet verbonden is voor iemant anders, als voor zich zelf alleen, te zorgen: in voegen dat in de naturelijke ſtant geen zonde bevat kan worden; maar wel in de burgerlijke ſtant, daar met gemene toeſtemming geöordeelt word wat goet, en wat quaat is, en daar in yder gehouden is de [z] Staat onderdanig te wezen. De zonde dan is niets anders, dan een ongehoorzaamheit, die dieshalven alleenlijk naar 't recht van de Staat geſtraft word. In tegendeel, de gehoorzaamheit word met recht in een burger hoog geächt, om dat hy daar door waerdig geöordeelt word tot de voordeelen van de Staat te genieten. Wijders, in de naturelijke ſtant is niemant met gemene toeſtemming Heer van enig ding; en in de natuur is niets, 't welk gezegt mag worden aan deze, en niet aan die menſch

[o] *Affectus.*
[p] *Corollarium.*
[q] *Propoſitio.*
[r] *Affectus.*
[s] *Societas.*
[t] *Affectus.*
[u] *Scholium.*
[w] *Societas.*
[x] *Civitas.*
[y] *Cives.*
[z] *Civitas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

menſch te behoren; maar alles behoort aan alle: en dieshalven, in de naturelijke ſtant kan geen wil van aan yder het zijne te geven, of van iemant het geen, dat het zijne is, af te nemen bevat worden: dat is, in de naturelijke ſtant word niets gedaan, 't welk gerechtig, of ongerechtig genoemt kan worden: maar wel in de burgerlijke ſtant, daar met gemene ſtemming onderſcheiden word wat aan deze, of wat aan die behoort. Uit deze dingen blijkt dan, dat gerechtig en ongerechtig, zonde en verdienſte uitterlijke [a] Kundigheden zijn, en geen [b] toeëigeningen, die de natuur van de ziel verklaren. Maar hier af genoech geſproken.

[a] *Notiones.*
[b] *Attributa.*

ACHTENDARTIGSTE [c] VOORSTELLING. [c] *Propoſitio.*

Het geen, 't welk het menſchelijk lighaam in dier voegen ſchikt, dat het op veel wijzen aangedaan kan worden, of 't welk het zelfde bequaam maakt om d'uitterlijke lighamen op veel wijzen aan te doen, is aan de menſch nut, en zo veel te nutter, als het lighaam daar door bequamer gemaakt word om op veelderhande wijzen aangedaan te worden, en andere lighamen aan te doen. In tegendeel, dit is ſchadelijk, 't welk het lighaam hier toe minder bequaam maakt.

[d] BETOGING. [d] *Demonſtratio.*

Hoe het lighaam hier toe bequamer word gemaakt, hoe de ziel ook bequamer tot bevatten gemaakt word; *volgens de veertiende [e] Voorſtelling in het tweede deel.* Dieshalven, 't geen, 't welk het [e] *Propoſitio.* lighaam door deze middel ſchikt, en hier toe bequaam maakt, is nootzakelijk goet, of nut, (*volgens de zes- en zeventwintigſte Voorſtelling in dit deel*) en zo veel te nutter, als 't het lighaam hier toe bequamer kan maken; en in tegendeel (*volgens de zelfde veertiende Voorſtelling van het tweede deel, omgekeert zijnde, en volgens de zes- en zeventwintigſte Voorſtelling van dit deel*) ſchadelijk, indien 't het lighaam hier toe minder bequaam maakt; *'t welk te betogen ſtond.*

NEGENENDARTIGSTE [f] VOORSTELLING. [f] *Propoſitio.*

De dingen, die maken dat de [g] reden van beweging en ruſt, de welken de delen van 't menſchelijk lighaam op hun beurt hebben, behouden word, zijn goet, en in tegendeel de genen quaat, de welken maken dat de delen van 't menſchelijk lighaam

[g] *Ratio.*

haam op hun beurt een andere reden van beweging en ruſt hebben.

h Demonſtratio.

h BETOGING.

Het menſchelijk lighaam behoeft, om bewaart en behouden te worden, zeer veel andere lighamen; *volgens de vierde* i *Vereiſſching van het tweede deel.* Maar dit, 't welk de k vorm van 't menſchelijk lighaam ſtelt, beſtaat hier in, dat des zelfs delen hun bewegingen, naar zekere maat en regel, aan malkander mededelen; *volgens de* l *Bepaling voor het vierde* m *Voorbewys*, *'t welk achter de dartiende* n *Voorſtelling van het tweede deel te zien is.* Dieshalven, de zelfde dingen, de welken maken dat de o reden van beweging en ruſt, de welken de delen van 't menſchelijk lighaam onderling hebben, behouden en bewaart worden, bewaren en behouden ook de p vorm van 't menſchelijk lighaam, en maken by gevolg (*volgens de darde en zeſte* q *Vereiſſchingen van het tweede deel*) dat het menſchelijk lighaam op veel wijzen aangedaan kan worden, en dat het zelfde d'uitterlijke lighamen op veel wijzen kan aandoen; en zijn dieshalven goet; *volgens de voorgaande* r *Voorſtelling.* Wijders, de zelfde dingen, de welken maken dat de delen van 't menſchelijk lighaam een andere s reden van beweging en ruſt verkrijgen, maken ook (*volgens de zelfde* t *Bepaling van het tweede deel*) dat het menſchelijk lighaam een andere u vorm aanneemt; dat is, (gelijk uit zich zelf blijkt, en gelijk wy in 't einde der voorreeden van dit deel vermaant hebben) dat het menſchelijk lighaam vernietigt, geſloopt, en by gevolg gantſchelijk onbequaam gemaakt word, om op veel wijzen aangedaan te worden: en dieshalven (*volgens de voorgaande* w *Voorſtelling*) zijn zy quaat; *gelijk te betogen ſtond.*

i Poſtulatum.
k Forma.
l Definitio.
m Lemma.
n Propoſitio.
o Ratio.
p Forma.
q Poſtulata.
r Propoſitio.
s Ratio.
t Definitio.
u Forma.
w Propoſitio.

x Scholium.

x BYVOEGSEL.

Hoe zeer deze dingen ſchadelijk, of vorderlijk aan de ziel konnen zijn, zal in 't vijfde deel verklaart worden. Maar hier ſtaat aan te merken, dat ik verſta dat het lighaam dan ſterft, als des zelfs delen in dier voegen geſchikt worden, dat zy onderling een andere y reden van beweging en ruſt verkrijgen: want ik dar niet loghenen dat het menſchelijk lighaam, met behouding van z d'omloop des bloets, en d'andere dingen, om de welken men acht dat het lighaam leeft, echter in een andere natuur, die gantſchelijk van de zijne verſcheiden is, verändert word: dewijl'er geen reden is, die my dwingt te ſtellen dat het lighaam niet ſterft, 't en zy het in een lijk verändert; te meer vermits d'ervarentheit zelve anders ſchijnt t'overreden.

y Ratio.
z Circulatio.

Want

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Want het gebeurt ſomtijts dat de menſch zodanige veränderingen lijd, dat ik niet gaerne zou zeggen, dat hy de zelfde was: gelijk ik van zeker Spaanſch [a] Dichter heb horen verhalen, die van een ziekte aangetaſt had geweeſt; en hoewel hy weêr gezont wierd, zo bleef hy echter zo onkundig van zijn voorgaande leven, dat hy niet geloofde dat de fabelen en treurſpeelen, die hy gemaakt had, de zijnen waren, en warelijk voor een volwaſſe kint gehouden had mogen worden, zo hy ook zijn moederlijke taal vergeten had gehad. En indien dit ongelooffelijk ſchijnt, wat zullen wy van de kinderen zeggen? welker natuur een menſch, tot hoge jaren gekomen, gelooft zo verre van de zijne verſcheiden te wezen, dat men hem niet zou konnen overreden dat hy ooit een kint had geweeſt, zo hy niet, naar 't voorbeelt van d'anderen, giſſing van zich zelf maakte. Maar op dat ik aan de [b] waangelovigen geen ſtoffe, van nieuwe geſchillen op te brengen, zou geven, zo wil ik dit liever daar laten.

[a] *Poeta.*

[b] *Superſtitioſi.*

VEERTIGSTE [c] VOORSTELLING.

[c] *Propoſitio.*

De dingen, de welken tot de gemeenſchap der menſchen dienſtig zijn, of de welken maken dat de menſchen eendrachtiglijk leven, zijn nut: in tegendeel, de dingen, die tweedracht in een Staat invoeren, zijn quaat.

[d] BETOGING.

[d] *Demonſtratio.*

Want de dingen, de welken maken dat de menſchen in eendracht leven, maken ook dat zy naar 't beleit der reden leven; (*volgens de vijfendartigſte* [e] *Voorſtelling in dit deel*) en zijn dieshalven goet; (*volgens de zes- en zevenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) en (volgens de zelfde [f] reden) de genen, die tweedracht en onëenigheit verwekken, zijn daarëntegen quaat.

[e] *Propoſitio.*

[f] *Ratio.*

EENENVEERTIGSTE [g] VOORSTELLING.

[g] *Propoſitio.*

De [h] *blijſchap is* [i] *regelrecht niet quaat, maar goet: maar de droefheit in tegendeel is regelrecht quaat.*

[h] *Lætitia.*

[i] *Directè.*

[k] BETOGING.

[k] *Demonſtratio.*

De blijſchap (*volgens d'elfde Voorſtelling van het darde deel, en der zelfder* [l] *Byvoegſel*) is een [m] hartstocht, door 't welk des lighaams vermogen van te werken vergroot, of geholpen word: maar de droefheit in tegendeel is een hartstocht, door de welk des lighaams vermogen van te werken vermindert, of ingetoomt word.

[l] *Scholium.*

[m] *Affectus.*

Dies-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Dieshalven (*volgens d' achtëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) de blijſchap is [n] regelrecht goet, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

[n] *Directe.*

TWEEENVEERTIGSTE [o] VOORSTELLING.

[o] *Propoſitio.*

De [p] *Vrolijkheit kan geen overmaat hebben, maar is altijt goet, en, in tegendeel, de* [q] *Naargeeſtigheit altijt quaat.*

[p] *Hilaritas.*

[q] *Melancholia.*

[r] BETOGING.

[r] *Demonſtratio.*

De [s] vrolijkheit (*bezie der zelfder* [t] *Bepaling in het* [u] *Byvoegſel van d' elfde* [w] *Voorſtelling in het darde deel*) is een [x] blijſchap, die, voor zo veel zy tot het lighaam toegepaſt word, hier in beſtaat, dat alle de delen van 't lighaam gelijkelijk aangedaan zijn; dat is, (*volgens d' elfde Voorſtelling in 't darde deel*) dat des lighaams vermogen van te werken, in dier voegen vermeerdert, of geholpen word, dat alle des zelfs delen onderling een zelfde reden van beweging en ruſt verkrijgen: en dieshalven (*volgens de negenëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) is de [y] vrolijkheit altijt goet, en kan geen overmaat hebben. Maar de [z] naargeeſtigheit (*bezie der zelfder* [a] *Bepaling ook in het zelfde* [b] *Byvoegſel van d' elfde* [c] *Voorſtelling in 't darde deel*) is een [d] droefheit, die, voor zo veel zy tot het lighaam toegepaſt word, hier in beſtaat, dat zy des lighaams vermogen van te werken gantſchelijk vermindert, of intoomt, en dieshalven (*volgens d' achtendartigſte Voorſtelling van dit deel*) altijt quaat; *'t welk te betogen ſtond.*

[s] *Hilaritas.*
[t] *Definitio.*
[u] *Scholium.*
[w] *Propoſitio.*
[x] *Latitia.*

[y] *Hilaritas.*
[z] *Melancholia.*
[a] *Definitio.*
[b] *Scholium.*
[c] *Propoſitio.*
[d] *Triſtitia.*

DRIEENVEERTIGSTE [e] VOORSTELLING.

[e] *Propoſitio.*

De [f] *Kitteling kan overmaat hebben, en quaat wezen. Maar de* [g] *Treurigheit kan voor zo veel goet zijn, als de kitteling, of* [h] *blijſchap quaat is.*

[f] *Titillatio.*

[g] *Dolor.*

[h] *Latitia.*

[i] BETOGING.

[i] *Demonſtratio.*

De [k] kitteling is een [l] blijſchap, die, voor zo veel zy tot het lighaam toegepaſt word, hier in beſtaat, dat een, of enigen van des zelfs delen, meer dan d' anderen, aangedaan worden; *bezie der zelfder* [m] *Bepaling in* [n] *'t Byvoegſel van d' elfde* [o] *Voorſtelling in 't darde deel*: en het vermogen van deze [p] hartstocht kan zo groot wezen, dat het d' andere werken des lighaams overtreft, (*volgens de zeſte voorſtelling in dit deel*) en hardnekkiglijk daar aan kleeft, en dieshalven maakt dat het lighaam niet bequaam is om op veel andere wijzen aangedaan te worden, en dus verre (*volgens d' achtëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) quaat kan wezen. In tegendeel, de [q] Treurigheit, die

[k] *Titillatio.*
[l] *Latitia.*

[m] *Definitio.*
[n] *Scholium.*
[o] *Propoſitio.*
[p] *Affectus.*

[q] *Dolor.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die de [r] droefheit is, in zich alleenlijk aangemerkt, kan niet goet zijn; *volgens d'eenëntveertigſte* [s] *Voorſtelling van dit deel.* Maar dewijl der zelfder kracht en aanwas door 't vermogen van een uitwendige oorzaak, met d' onze vergeleken, bepaalt word; *volgens de vijfde Voorſtelling van dit deel*: zo konnen wy onëindige trappen en wijzen der krachten van deze [t] hartstocht begrijpen, (*volgens de darde Voorſtelling in dit deel*) en ook zodanig een bevatten, die de [u] Kitteling zou konnen intomen, en die geen overmaat heeft, en dus verre (*volgens 't eerſte deel van deze Voorſtelling*) te weeg brengen, dat het lighaam niet minder bequaam word; en dieshalven zal zy dus verre goet wezen; *'t welk te betogen ſtond.*

[r] *Triſtitia.*
[s] *Propoſitio.*
[t] *Affectus.*
[u] *Titillatio.*

VIERENVEERTIGSTE [w] VOORSTELLING.

[w] *Propoſitio.*

De [x] Liefde en [y] Begeerte konnen overmaat hebben.

[x] *Amor.*
[y] *Cupiditas.*

[z] BETOGING.

[z] *Demonſtratio.*

De [a] Liefde (*volgens de zeſte* [b] *Bepaling der* [c] *Hartstochten*) is een [d] blijſchap, door het [e] denkbeelt van een uitwendige oorzaak verzelt. De [f] kitteling dan, (*volgens het* [g] *Byvoegſel van d' elfde Voorſtelling in 't darde deel*) van het [h] denkbeelt van een uitterlijke oorzaak verzelt, is liefde; en dieshalven kan de liefde (*volgens de voorgaande* [i] *Voorſtelling*) [k] overmaat hebben. Wijders, de [l] begeerte is zo veel te groter, als de [m] hartstocht, daar zy uit rijſt, groter is; *volgens de zevenëndartigſte Voorſtelling van 't darde deel.* Dieshalven, gelijk de hartstocht (*volgens de zeſte Voorſtelling van dit deel*) d' andere [n] werkingen van de menſch kan overtreffen, zo kan ook de [o] begeerte, die uit de zelfde [p] hartstocht ſpruit, d' andere begeerten overtreffen, en dieshalven de zelfde [q] overmaat hebben, die, gelijk wy in de voorgaande Voorſtelling hebben getoont, de [r] kitteling heeft; *gelijk voorgeſtelt wierd.*

[a] *Amor.*
[b] *Definitio.*
[c] *Affectus.*
[d] *Latitia.*
[e] *Idea.*
[f] *Titillatio.*
[g] *Scholium.*
[h] *Idea.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Exceſſus.*
[l] *Cupiditas.*
[m] *Affectus.*
[n] *Actiones.*
[o] *Cupiditas.*
[p] *Affectus.*
[q] *Exceſſus.*
[r] *Titillatio.*

[s] BYVOEGSEL.

[s] *Scholium.*

De [t] vrolijkheit, die ik goet genoemt heb, kan lichtelijker bevat, dan waargenomen worden. Want de [u] hartstochten, de welken ons dagelijks beſtrijden, worden gemenelijk tot enig deel van 't lighaam toegepaſt, dat meer dan d' anderen aangedaan word. En dieshalven hebben de hartstochten ten meeſtendeel [w] overmaat, en houden de [x] ziel in dier voegen in een enige [y] beſchouwing van een enig [z] voorwerp, dat zy op geen anderen kan denken: en hoewel de menſchen veel [a] hartstochten onderworpen zijn, en dat 'er dieshalven weinig

[t] *Hilaritas.*
[u] *Affectus.*
[w] *Exceſſus.*
[x] *Mens.*
[y] *Contemplatio.*
[z] *Objectum.*
[a] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

weinig gevonden worden, die altijt van een en de zelfde hartstocht worden beſtreden, zo zijn 'er echter geen gebreck van zodanigen, den welken een en de zelfde hartstocht hardnekkiglijk aankleeft.

[b] *Objectum.* Want wy zien dat de menſchen ſomtijts van een [b] voorwerp in dier voegen aangedaan worden, dat zy, ſchoon het niet tegenwoordig is, echter geloven dat zy 't voor hen hebben; en als dit een menſch, die niet ſlaapt, overkoomt, zo zeggen wy dat de zelfde ſporeloos, en buiten weſten is. Men gelooft ook dat de genen niet minder ſporeloos zijn, die van liefde branden, en die gehele dagen en nachten nergens anders, dan op hun vrijſter, of boelin denken, om dat zy zich in 't gemeen belachelijk maken. Doch als een gierigaart nergens anders, dan op winſt, en op zijn gelt denkt, en een eerzuchtige op roem, enz. zo gelooft men niet dat de zodanigen buiten 't ſpoor hollen, om dat zy gemenelijk laſtig zijn, en hatenswaerdig geächt worden. Maar warelijk, de gierigheit, eerzucht, onkuisheit, enz. zijn [c] ſoorten, of gedaanten van [d] ſporeloosheit, hoewel zy niet onder de ziekten getelt worden.

[c] *Species.*
[d] *Delirium.*

[e] *Propoſitio.*

VYFENVEERTIGSTE [e] VOORSTELLING.

[f] *Odium.*

De [f] Haat kan nooit goet wezen.

[g] *Demonſtratio.*

[g] BETOGING.

Wy pogen de menſch, die wy haten, te dempen; *volgens de negenendartigſte* [h] *Voorſtelling in 't darde deel*) dat is, (*volgens de zevendartigſte Voorſtelling van dit deel*) wy pogen naar iets, dat quaat is.

[h] *Propoſitio.*

[i] *Scholium.*

[i] BYVOEGSEL.

[k] *Odium.*

Men heeft aan te merken dat ik hier, en in 't volgende, by [k] haat alleenlijk de gene verſta, die tegen de menſchen is.

[l] *Corollarium.*

EERSTE [l] TOEGIFT.

[m] *Invidia.*
[n] *Irriſio.*
[o] *Contemptus.*
[p] *Ira.*
[q] *Vindicta.*
[r] *Affectus.*
[s] *Propoſitio.*

De [m] nijt, [n] beſpotting, [o] verſmading, [p] gramſchap, [q] wraak, en d' andere [r] hartstochten, die tot de haat toegepaſt worden, of daar uit ſpruiten, zijn quaat; 't welk ook uit de negenëndartigſte [s] Voorſtelling van 't darde deel, en uit de zevenëndartigſte Voorſtelling van dit deel blijkt.

[t] *Corollarium.*

TWEEDE [t] TOEGIFT.

Al 't geen, 't welk wy hier uit, dat wy met haat aangedaan zijn, betrachten, is ſchandelijk, en in een Staat ongerechtig; 't welk ook uit de negenëndartigſte [u] Voorſtelling van 't darde deel, en uit de [w] Bepalingen van het ſchandelijke en ongerechtige blijkt, die men in

[u] *Propoſitio.*
[w] *Definitiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in 't Byvoegſel van de zevenëndartigſte Voorſtelling in dit deel nazien kan.

[x] BYVOEGSEL.

[x] *Scholium.*

Ik maak groot onderſcheit tuſſchen [y] beſpotting, die ik (*in d'eerſte Toegift*) quaat heb genoemt, en [z] gelach. Want het gelach, gelijk ook het [a] jok, of de boertery is een zuivere blijſchap, en, indien het geen [b] overmaat heeft, voor zo verre goet door zich; *volgens d'eenënveertigſte* [c] *Voorſtelling in dit deel.* En zeker, daar is niets, dan het ſtuurſch en droevig [d] waangeloof, 't welk verbied vermaak te ſcheppen: want waaröm paſt het beter de honger en dorſt te bluſſchen, dan de [e] naargeeſtigheit te verdrijven? Dit is mijn [f] reden, en regel; en dus heb ik mijn gemoed aangeſtelt. Geen godheit, noch iemant anders, dan de nijdige, ſchept vermaak in mijn onvermogen, en ongemak, noch acht de tranen, zuchten, vrees, en andere diergelijke dingen, die tekenen van een gemoed zijn, 't welk geen heer van zich zelf is, voor deucht in ons. Maar in tegendeel, hoe wy met groter blijſchap aangedaan worden, hoe wy tot groter volmaaktheit overgaan; dat is, hoe wy nootzakelijk meer van de goddelijke natuur deelächtig moeten wezen. Dieshalven, 't ampt van een wijs man is, de dingen te gebruiken, en zich zo veel, als 't mogelijk is, daar meê te vermaken: doch niet tot walgens toe; want dit is geen vermaak ſcheppen. 't Ampt van een wijs man, zeg ik, is zich met matige en aangename ſpijs en drank te verheugen; gelijk ook met reuken, aangename groente, verçiering, zang en ſpeelkunſt, oeffenſpeelen, ſchouſpeelen, en met andere diergelijke dingen, die van yder, zonder eens anders ſchade, gebruikt konnen worden: want het menſchelijk lighaam beſtaat uit zeer veel delen van verſcheide natuur, die geduriglijk nieu en verſcheide voedſel behoeven; op dat het geheel lighaam tot alles, dat uit zijn natuur kan volgen, even bequaam zou wezen, en by gevolg op dat ook de ziel even bequaam zou zijn om veel dingen te gelijk te verſtaan. Deze gewoonte van leven dan koomt beſt met onze beginſelen, en met de gemene oeffening overëen. Dieshalven, deze wijze van leven is de beſte, die'er gevonden word, en moet op alle wijzen aangeprezen worden: en 't is niet nootzakelijk hier af klarelijker en bredelijker te handelen.

[y] *Irriſio.*
[z] *Riſum.*
[a] *Jocus.*
[b] *Exceſſus.*
[c] *Propoſitio.*
[d] *Superſtitio.*
[e] *Melancholia.*
[f] *Ratio.*

ZESENVEERTIGSTE [g] VOORSTELLING.

[g] *Propoſitio.*

De geen, die naar 't beleit van de reden leeft, poogt, zo veel als hem mogelijk is, eens anders haat, gramſchap, ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

verſmading, enz. tot hem, met liefde, of edelmoedigheit daarëntegen te vergelden.

h Demonſtratio. h BETOGING.

i Affectus. k Corollarium. l Propoſitio. Alle haat is een quade i hartstocht; *volgens d'eerſte* k *Toegift van de voorgaande* l *Voorſtelling*. Dieshalven, de geen, die naar 't beleit der reden leeft, zal, zo veel als hem mogelijk is, pogen te weeg te

m Affectus. brengen dat hy niet van de m hartstochten van haat beſtreden word; *volgens de negentiende Voorſtelling van dit deel*: en by gevolg (*volgens de zevenëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) zal pogen dat een ander ook niet de zelfde hartstochten lijd. Maar de haat word door onderlinge haat vergroot, en kan, in tegendeel, door liefde uitgeblusſcht worden; *volgens de drieënveertigſte Voorſtelling van 't darde deel*: in voegen dat de haat tot liefde overgaat; *volgens de vierënveertigſte Voorſtelling van 't darde deel*: dieshalven, de geen, die naar 't beleit der reden leeft, zal pogen eens anders haat, enz. daar-

n Generoſitas. o Definitio. p Scholium. q Propoſitio. entegen door liefde te vergelden, dat is door n edelmoedigheit; (*bezie de* o *Bepaling hier af in* p *'t Byvoegſel van de negenenvijftigſte* q *Voorſtelling in 't darde deel*) *'t welk te betogen ſtond.*

r Scholium. r BYVOEGSEL.

De geen, die 't ongelijk met onderlinge haat wil wreken, leeft warelijk in elende. Maar in tegendeel, de geen, die poogt de haat door liefde te verwinnen, ſtrijd met vrolijkheit en veiligheit, wederſtaat zo lichtelijk ~~een enig menſch, als veel~~, en heeft d'onderſtant van 't geval zeer weinig van noden; en de genen, die hy verwint, wijken blijdelijk, niet uit gebrek, maar door vermeerdering

s Definitiones. van krachten. Alle welke dingen zo klarelijk uit de s Bepalingen van liefde en verſtant alleen volgen, dat het niet nodig is de zelfden bezonderlijk te betogen.

t Propoſitio. ZEVENENVEERTIGSTE t VOORSTELLING.

x Affectus. *De* u *hartstochten van hoop en vrees konnen uit zich zelven niet goet wezen.*

w Demonſtratio. w BETOGING.

z Affectus. y Definitio. De x hartstochten van hoop en vrees zijn niet zonder droefheit: want de vrees (*volgens de dartiende* y *Bepaling der hartstochten*) is een droefheit; en de hoop (*bezie de verklaring van de twaalfde en dartiende der Bepalingen van de hartstochten*) is niet zonder vrees:

a Propoſitio. en dieshalven, (*volgens d'eenënveertigſte* z *Voorſtelling in dit deel*) deze hartstochten konnen uit zich zelven niet goet zijn; maar alleenlijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijk voor zo veel zy [a] d'overmaat van blijſchap konnen intomen; (*volgens de drieënveertigſte Voorſtelling in dit deel*) *'t welk te betogen ſtond.*

[a] *Exceſſus.*

[b] BYVOEGSEL. [b] *Scholium.*

Hier koomt noch by, dat deze [c] hartstochten gebrek van kennis, en onvermogen van de ziel aanwijzen: en om deze oorzaak zijn de [d] geruſtheit, [e] wanhoop, [f] vreucht, en knaging van 't geweten tekenen van een onvermogend en zwak gemoed. Want hoewel de geruſtheit en vreucht [g] hartstochten van blijſchap zijn, zo onderſtellen zy echter dat'er droefheit voorgegaan is, te weten hoop en vrees. Hoe wy dan meer pogen naar 't beleit der reden te leven, hoe wy meer pogen weinig van hoop af te hangen, ons zelven van vrees t'ontſlaan, en zo veel, als wy konnen, over 't geval te heerſchen, en onze [h] werking naar zekere berading der reden te ſtieren.

[c] *Affectus.* [d] *Securitas.* [e] *Deſperatio.* [f] *Gaudium.* [g] *Affectus.* [h] *Actiones.*

ACHTENVEERTIGSTE [i] VOORSTELLING. [i] *Propoſitio.*

De [k] hartstochten van [l] Achting en [m] Verachting zijn altijt quaat.

[k] *Affectus.* [l] *Exiſtimatio.* [m] *Deſpectus.*

[n] BETOGING. [n] *Demonſtratio.*

Want deze [o] hartstochten (*volgens d' een- en tweeëntwintigſte* [p] *Bepalingen der hartstochten*) ſtrijden tegen de reden, en zijn (*volgens de zes- en zeventwintigſte* [q] *Voorſtellingen in dit deel*) dieshalven quaat; *'t welk te betogen ſtond.*

[o] *Affectus.* [p] *Definitiones.* [q] *Propoſitiones.*

NEGENENVEERTIGSTE [r] VOORSTELLING. [r] *Propoſitio.*

[s] *D' Achting maakt de menſch, die geacht word, lichtelijk* [t] *verwaant.*

[s] *Exiſtimatio.* [t] *Superbus.*

[u] BETOGING. [u] *Demonſtratio.*

Indien iemant ziet dat een ander door liefde hoger, dan billijk is, van hem gevoelt, zo zal hy zich lichtelijk verhovaerdigen, (*volgens het* [w] *Byvoegſel van d'eenëenveertigſte* [x] *Voorſtelling in 't darde deel*) of met blijſchap aangedaan worden, (*volgens de negenëntwintigſte* [y] *Bepaling der* [z] *hartstochten*) en dit goede, dat hy van zich hoort verkondigen, lichtelijk geloven, (*volgens de vijfentwintigſte Voorſtelling van 't darde deel*) en dus, van wegen eige liefde, hoger, dan billijk is, van zich gevoelen: dat is, (*volgens de zeventwintigſte Bepaling der hartstochten*) lichtelijk verwaant en hovaerdig worden; *'t welk te betogen ſtond.*

[w] *Scholium.* [x] *Propoſitio.* [y] *Definitio.* [z] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

a Propoſitio.

VYFTIGSTE [a] VOORSTELLING.

b Commiſeratio

Het [b] Medelijden in een menſch, die naar 't beleit der reden leeft, is uit zich zelve quaat, en onnut.

c Demonſtratio.

[c] BETOGING.

d Commiſeratio.
e Definitio.
f Affectus.
g Propoſitio.

Want het [d] medelijden (*volgens d' achtiende [e] Bepaling der [f] hartstochten*) is een droefheit, en dieshalven (*volgens d' eenëntveertigſte [g] Voorſtelling van dit deel*) uit zich zelve quaat. Wat het goet aangaat, 't welk daar uit volgt, namelijk dat wy de menſch, met de welk wy medelijden hebben, van d'elende pogen te verloſſen,

h Corollarium.
i Dictamen.

(*volgens de darde [h] Toegift van de zevenëntwintigſte Voorſtelling in 't darde deel*) wy begeren het zelfde alleenlijk uit de [i] voorſpelling der reden te doen, (*volgens de zevenëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) en konnen niet iets doen, 't welk wy zekerlijk weten goet te wezen, dan volgens d'enige voorſpelling van de reden; *volgens de*

k Commiſeratio.

zevenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel: en dieshalven, [k] het medelijden in een menſch, die naar 't beleit der reden leeft, is uit zich zelve quaat, en onnut; *'t welk te betogen was.*

l Corollarium.

[l] TOEGIFT.

m Dictamen.

Hier uit volgt, dat de menſch, die naar de [m] voorſpelling der reden leeft, poogt, zo veel als hem mogelijk is, te weech te bren-

n Commiſeratio.

gen, dat hy niet van [n] medelijden geraakt zal worden.

o Scholium.

[o] BYVOEGSEL.

De geen, die wel en recht weet, dat alle dingen uit nootzakelijkheit van de goddelijke natuur volgen, en volgens eeuwige wetten en regelen der natuur geſchieden, zal warelijk niets vinden, dat haat, gelach, of verſmading waerdig is, noch met iemant medelijden hebben; maar, zo veel de menſchelijke deucht meêbrengt, pogen wel te doen, (gelijk men zegt) en vrolijk te wezen. Hier koomt noch

p Affectus.
q Commiſeratio.

by, dat de geen, die lichtelijk van de [p] hartstocht van [q] medelijden geraakt, en door eens anders elende, of tranen bewogen word, dikwijls iets doet, daar af hy namaals berou heeft: zo om dat wy niets uit hartstocht doen, 't welk wy zekerlijk weten goet te wezen, als om dat wy door valſche tranen lichtelijk bedrogen worden. Ik ſpreek hier uitdrukkelijk van die menſch, de welk naar 't beleit van de reden leeft: want de geen, die noch door reden, noch door medelijden bewogen word om aan anderen behulpſaam te zijn, word met recht onmenſchelijk, of ontmenſcht genoemt; dewijl hy (*volgens*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gens de zevenëntwintigſte Voorſtelling in het darde deel) den menſch ongelijk ſchijnt te wezen, of alle menſchelijkheit uitgetrokken te hebben.

EENENVYFTIGSTE [r] VOORSTELLING. r *Propoſitio.*

De [s] Gunſt ſtrÿd niet tegen de reden, maar kan met de zelfde overëenkomen, en daar uit ſpruiten. s *Favor.*

[t] BETOGING. t *Demonſtratio.*

Want de [u] gunſt is een liefde tot de geen, die aan een ander welgedaan heeft, (*volgens de negentiende* [w] *Bepaling der* [x] *Hartstochten*) en kan dieshalven tot de ziel toegepaſt worden, voor zo veel zy gezegt word te werken; (*volgens de negenënvifftigſte* [y] *Voorſtelling in het darde deel*) dat is, (*volgens de darde Voorſtelling van 't darde deel*) voor zo veel zy verſtaat; en koomt dieshalven met de reden overëen, enz. *gelijk te betogen ſtond.* u *Favor.* w *Definitio.* x *Affectus.* y *Propoſitio.*

Anders.

De geen, die naar 't beleit van de reden leeft, begeert het goet, 't welk hy voor zich zelf betracht, ook voor een ander; *volgens de zevenëndartigſte* [z] *Voorſtelling van dit deel*: dieshalven, om dat hy ziet dat iemant aan een ander weldoet, zo word daar door zelfs zijn poging van wel te doen geholpen, dat is, (*volgens d' elfde Voorſtelling van 't darde deel*) verblijd, en dit (*volgens* [a] *d' onderſtelling*) met verzelling van [b] 't denkbeelt des geens, die aan een ander weldoet, en dieshalven (*volgens de negentiende* [c] *Bepaling der* [d] *hartstochten*) hem begunſtigt. z *Propoſitio.* a *Hypotheſis.* b *Idea.* c *Definitio.* d *Affectus.*

[e] BYVOEGSEL. e *Scholium.*

[f] D'Euvelneeming, gelijk zy van ons bepaalt word, (*bezie de twintigſte* [g] *Bepaling der* [h] *hartstochten*) is nootzakelijk quaat; *volgens de vifënveertigſte* [i] *Voorſtelling van dit deel.* Maar hier ſtaat aan te merken dat, als d' opperſte macht, uit begeerte van de ruſt en vrede te verdedigen, een burger ſtraft, die een ander ongelijk aangedaan heeft, ik niet zeg dat de zelfde [k] met euvel tegen deze burger ingenomen is, om dat deze macht niet door haat, om deze burger te verdelgen, aangeprikkelt is, maar door godvruchtigheit, tot hem te ſtraffen, word bewogen. f *Indignatio.* g *Definitio.* h *Affectus.* i *Propoſitio.* k *Indignari.*

TWEE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[1] Propositio. TWEEENVYFTIGSTE [1] VOORSTELLING.

[m] Acquiescentia in se ipso. **[m] *Gerustheit in zich zelf kan uit reden spruiten; en deze gerustheit alleen, die uit reden spruit, is d' opperste, die 'er kan wezen.***

[n] Demonstratio. [n] BETOGING.

[o] Acquiescentia in se ipso. [p] Lætitia. [q] Definitio. [r] Affectus. [s] Virtus. [t] Propositio. [u] Clarè. [w] Distinctè. [x] Adæquatè. [y] Definitio. [z] Contemplatio. [a] Acquiescentia.

[o] Gerustheit in zich zelf is een [p] blijschap, die hier uit spruit, dat de mensch zich zelf, en zijn vermogen van te werken aanschout; *volgens de vijfentwintigste* [q] *Bepaling der* [r] *hartstochten.* Maar des menschen waar vermogen van te werken, of zijn [s] deucht is de reden zelve, (*volgens de darde* [t] *Voorstelling van 't darde deel*) die van de mensch klarelijk en onderscheidelijk aangeschout word; *volgens de veertigste en drieënveertigste Voorstelling van het tweede deel*: dieshalven, de gerustheit in zich zelf spruit uit de reden. Wijders, de mensch, terwijl hy zich zelf beschout, bevat niets [u] klarelijk en [w] onderscheidelijk, of [x] evenmatiglijk, dan die dingen, de welken uit zijn vermogen van te werken volgen; (*volgens de tweede* [y] *Bepaling van 't darde deel*) dat is, (*volgens de darde Voorstelling van 't darde deel*) die uit zijn vermogen van te verstaan volgen: en dieshalven, uit deze enige [z] beschouwing spruit d'opperste [a] gerustheit, die 'er wezen kan; *'t welk te betogen stond.*

[b] Scholium. [b] BYVOEGSEL.

Warelijk, de gerustheit in zich zelf is het opperste, dat wy verhopen konnen. Want, (*gelijk wy in de vijfentwintigste* [c] *Voorstelling van dit deel getoont hebben*) niemant poogt [d] zijn wezen om enig einde te behouden. En dewijl deze [e] gerustheit door lof meer en meer gevoed en versterkt word, (*volgens de* [f] *Toegift van de drieënvijftigste Voorstelling in 't darde deel* en in tegendeel (*volgens de Toegift van de vijfenvijftigste Voorstelling van het darde deel*) door laster meer en meer ontroert word, zo worden wy meest door [g] roem geleid, en konnen naauwelijks een leven, dat met schand vermengt is, verdragen.

[c] Propositio. [d] Suum esse. [e] Acquiescentia. [f] Corollarium. [g] Gloria.

[h] Propositio. DRIEENVYFTIGSTE [h] VOORSTELLING.

De [i] *Nederigheit is geen deucht, en spruit niet uit reden.*

[k] Demonstratio. [k] BETOGING.

[i] Humilitas. [l] Humilitas. [m] Tristitia. [n] Definitio. [o] Affectus.

De [l] Nederigheit is een [m] droefheit, die hier uit volgt, dat de mensch zijn onvermogen aanschout; *volgens de zesentwintigste* [n] *Bepaling der* [o] *hartstochten.* Maar voor zo veel de mensch zich zelf door

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

door ware reden kent, voor zo veel word hy [p] onderſtelt zijn [q] wezentheit, dat is, (*volgens de zevende* [r] *Voorſtelling van't darde deel*) zijn vermogen, te verſtaan. Dieshalven, indien de menſch, terwijl hy zich zelf aanſchout, zijn onvermogen bevat, dit ſpruit niet hier uit, dat hy zich zelf verſtaat; maar (*gelijk wy in de vijfenvijftigſte Voorſtelling van't darde deel getoont hebben*) hier uit, dat zijn vermogen van te werken ingetoomt word. Doch indien wy [s] onderſtellen, dat de menſch zijn onvermogen hier uit bevat, dat hy verſtaat dat 'er iets machtiger is, dan hy, door welks kennis hy zijn vermogen van te werken [t] bepaalt, zo bevatten wy niets anders, dan dat de menſch zich zelf [u] onderſcheidelijk verſtaat, of (*volgens de zesentwintigſte* [w] *Voorſtelling van dit deel*) dat zijn vermogen van te werken gehouden word. Dieshalven, de [x] nederigheit, of [y] droefheit, die hier uit ſpruit, dat de menſch zijn onvermogen aanſchout, rijſt niet uit ware [z] beſchouwing, of uit de reden; en is ook geen deucht, maar een [a] lijding; *'t welk te betogen ſtond.*

[p] *Supponere.*
[q] *Eſſentia.*
[r] *Propoſitio.*
[s] *Supponere.*
[t] *Determinare.*
[u] *Diſtincte.*
[w] *Propoſitio.*
[x] *Humilitas.*
[y] *Triſtitia.*
[z] *Contemplatio.*
[a] *Paſſio.*

VIERENVYFTIGSTE [b] VOORSTELLING.

[b] *Propoſitio.*

[c] *Berou is geen deucht; en ſpruit niet uit reden: maar de geen, die berou van zijn bedrijf heeft, is dubbelt elendig, of onvermogende.*

[c] *Panitentia.*

[d] BETOGING.

[d] *Demonſtratio.*

Het eerſte deel hier af word gelijk de voorgaande [e] Voorſtelling betoogt; en het tweede blijkt alleenlijk uit de [f] Bepaling van deze [g] hartstocht; *bezie de zeveëntwintigſte Bepaling der hartstochten.* Want vooreerſt lijd hy dat hy door een bedorve begeerte, en daar na door droefheit verwonnen word.

[e] *Propoſitio.*
[f] *Definitio.*
[g] *Affectus.*

[h] BYVOEGSEL.

[h] *Scholium.*

Dewijl de menſchen zelden naar [i] 't Voorſchrift der reden leven, zo brengen deze twee [k] hartstochten, namentlijk [l] nederigheit en [m] berou, en, behalven dezen, de hoop en vrees, meer nuttigheit, dan ſchade aan; en dieshalven heeft men, als men doch zondigen moet, liever over deze zijde te zondigen. Want indien de menſchen, onmachtig om hun gemoed te bedwingen, alle even verwaant waren, zich niets ſchaamden, en niets vreeſden; met welke banden zouden zy dan te zamen gevoegt, en bedwongen konnen worden? De menigte is verſchrikkelijk, zo zy niet vreeſt. 't Is dieshalven geen wonder dat de Profeten, die niet voor de welſtant van weinigen, maar voor 't gemeen nut gezorgt hebben, de [n] nederigheit, het [o] berou,

[i] *Dictamen.*
[k] *Affectus.*
[l] *Humilitas.*
[m] *Panitentia.*
[n] *Humilitas.*
[o] *Panitentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

p *Reverentia.* q *Affectus.*

en p d' eerbiedigheit zo hoog aanbevolen hebben. En zeker, de genen, die deze q hartstochten onderworpen zijn, konnen veel lichtelijker, dan anderen, bewogen worden om eindelijk naar 't beleit der reden te leven, dat is, om vry te zijn, en 't leven der zaligen te genieten.

r *Propositie.*

VYFENVYFTIGSTE r VOORSTELLING.

s *Superbia.* t *Abjectio.*

De grootste s Verwaantheit, of t Nederslachtigheit is de grootste onkunde van zich.

u *Demonstratio.*

u BETOGING.

w *Definitio.* x *Affectus.*

De Betoging blijkt uit d' acht- en negenëntwintigste w Bepaling der x hartstochten.

y *Propositie.*

ZESENVYFTIGSTE y VOORSTELLING.

z *Superbia.* a *Abjectio.*

De grootste z Verwaantheit, of a Nederslachtigheit, wijst de grootste onmacht des gemoeds aan.

c *Demonstratio.*

c BETOGING.

d *Suum esse.* e *Corollarium.* f *Propositio.*

D' eerste grontveste van de deucht is, d zijn wezen te behouden; (*volgens de c Toegift van de tweeëntwintigste f Voorstelling in dit deel*) en dit naar 't beleit der reden; *volgens de vierëntwintigste Voorstelling van dit deel.* De geen dan, die van zich zelf onkundig is, is onkundig van de grontveste aller deuchden, en by gevolg van alle deuchden zelven. Wijders, uit deucht te werken is niets anders, dan naar 't beleit der reden te werken; *volgens de vierëntwintigste Voorstelling van dit deel*: en de geen, die naar 't beleit der reden werkt, moet nootzakelijk weten dat hy naar 't beleit der reden werkt; *volgens de drieëveertigste Voorstelling van het tweede deel.* De geen dan, die van zich zelf, en by gevolg (gelijk wy alreê getoont hebben) van alle deuchden meest onkundig is, werkt geensins uit deucht; dat is, *gelijk uit d' achtste g Bepaling van dit deel blijkt*) is meest onmachtig van gemoed: en dieshalven, (*volgens de voorgaande Voorstelling*) de grootste h verwaantheit, of i nederslachtigheit wijst de grootste onmacht van 't gemoed aan; *'t welk te betogen stond.*

g *Definitio.* h *Superbia.* i *Abjectio.*

k *Corollarium.*

k TOEGIFT.

l *Superbi.* m *Abjecti.* n *Affectur.*

Hier uit volgt zeer klaarblijkelijk, dat de l verwaanden en m nederslachtigen de n hartstochten meest onderworpen zijn.

o *Scholium.* p *Abjectio.*

o BYVOEGSEL.

De p nederslachtigheit kan echter lichtelijker verbetert, en te recht

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

recht gebracht worden, dan de [q] verwaantheit; dewijl deze leſte een [r] hartstocht van blijſchap, en d'ander van droefheit, en dieshalven (*volgens d'achtiende Voorſtelling van dit deel*) deze leſte ſterker dan d'eerſte is.

[q] *Superbia.* [r] *Affectus.*

ZEVENENVYFTIGSTE [s] VOORSTELLING. [s] *Propoſitio.*

De [t] verwaande bemint de tegenwoordigheit der vleiders en pluimſtrijkers, en haat [u] d'edelmoedigen. [t] *Superbus.* [u] *Generoſus.*

[w] BETOGING. [w] *Demonſtratio.*

De [x] verwaantheit is een blijſchap, hier uit geſproten, dat de menſch hoger, dan billijk is, van zich gevoelt; *volgens d'achtentwintigſte en zeſte [y] Bepaling der [z] hartstochten:* en een verwaant menſch zal pogen, zo veel als hem mogelijk is, deze [a] waan te voeden; *bezie het [b] Byvoegſel van de dartiende [c] Voorſtelling in dit deel.* De [d] verwaanden dan zullen de tegenwoordigheit der vleiders en pluimſtrijkers (*welker [e] Bepaling ik nagelaten heb, om dat zy al te wel bekent zyn*) beminnen, en die van [f] d'edelmoedigen, de welken van zich zelven gevoelen naar dat het billijk is, vlieden.

[x] *Superbia.* [y] *Definitio.* [z] *Affectus.* [a] *Opinio.* [b] *Scholium.* [c] *Propoſitio.* [d] *Superbi.* [e] *Definitio.* [f] *Generoſi.*

[g] BYVOEGSEL. [g] *Scholium.*

Alle de quaden van de [h] verwaantheit hier op te tellen zou al te langwijlig wezen: dewijl de [i] verwaanden alle de [k] hartstochten onderworpen zijn; doch geen minder, dan de hartstochten van liefde en barmhartigheit. Maar hier ſtaat geenſins te verzwijgen, dat deze ook verwaant word genoemt, die van anderen laeger, dan billijk is, gevoelt. En dieshalven moet de [l] verwaantheit dus [m] bepaalt worden, dat zy een [n] blijſchap is, uit een valſche [o] waan geſproten van dat de menſch zich hoger, dan anderen, acht. De [p] nederſlachtigheit, rechtſtrijdig tegen deze verwaantheit, zou dus bepaalt konnen worden, dat zy een [q] droefheit is, uit een valſche waan geſproten, van dat de menſch zich laeger, dan anderen, acht. Uit deze [r] ſtelling konnen wy lichtelijk bevatten, dat de verwaande nootzakelijk nijdig moet wezen, (*bezie het [s] Byvoegſel van de vyfenvyftigſte [t] Voorſtelling in't darde deel*) en voornamentlijk de genen haten, die, om hun deuchden, hoogſt geprezen zijn, en dat hun haat niet lichtelijk door liefde, of weldaat verwonnen kan worden, (*bezie het Byvoegſel van d'eenënveertigſte Voorſtelling in't darde deel*) en dat zy alleenlijk door de tegenwoordigheit der gener, die hen in hun onmachtig gemoed volgen, vermaak ſcheppen, en hen van zotten tot ontzinnigen maken.

[h] *Superbia.* [i] *Superbi.* [k] *Affectus.* [l] *Superbia.* [m] *Definire.* [n] *Latitia.* [o] *Opinio.* [p] *Abjectio.* [q] *Triſtitia.* [r] *Poſitio.* [s] *Scholium.* [t] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

u *Abjectio.* Wat de u nederſlachtigheit aangaat, hoewel zy rechtſtrijdig te-
w *Superbia.* gen de w verwaantheit is, zo is echter de nederſlachtige naaſt aan de verwaande. Want dewijl zijn droefheit hier uit ſpruit, dat hy zijn onmacht naar eens anders vermogen, of deucht oordeelt, zo zal zijn droefheit verlicht worden; dat is, hy zal zich verblijden,
x *Imaginatio.* zo zijn x inbeelding zich bezich houd in de gebreken van anderen t'aanſchouwen. En hier uit ſpruit dit ſpreekwoort: Medegezellen in 't quaat te hebben is een vertroofting voor d'elendigen. In tegendeel, hy zal zich zo veel te meer bedroeven, als hy zich minder dan d'anderen acht. Hier uit ſpruit het, dat'er geen meerder tot nijt zijn
y *Abjecti.* genegen, dan de y nederſlachtigen, en dat de zodanigen meeſt pogen de werken der menſchen waar te nemen, meer om hen te be-
z *Abjectio.* riſpen, dan om hen te verbeteren, en eindelijk, dat zy de z nederſlachtigheit alleen prijzen, en daar op roemen; maar in dier voegen, dat zy echter nederſlachtig ſchijnen. Deze dingen volgen uit
a *Affectus.* b *Triangulus.* c *Æquales duobus rectis.* d *Affectus.* deze a hartstocht zo nootzakelijk, als uit de natuur van de b driehoek, dat zijn driehoeken c even groot zijn als twee rechten. Ik heb alreê gezegt, dat ik deze en diergelijke d hartstochten quaat noem, voor zo veel ik op de menſchelijke nuttigheit alleen merk: maar dat de wetten der natuur hun opzicht op de gemene ordening der natuur hebben, van de welke de menſch een deel is: 't welk ik hier, als in 't voorbygaan, heb willen vermanen, op dat niemant zou achten, dat ik hier de gebreken der menſchen, en hun ongerijmde werken heb willen verhalen, en niet de natuur en
e *Proprietates.* e eigenſchappen der dingen betogen. Want, gelijk ik in de Voorreeden
f *Affectus.* van 't darde deel gezegt heb, ik aanmerk de menſchelijke f hartstochten, en hun eigenſchappen even als d'andere naturelijke dingen. En zeker, de menſchelijke hartstochten wijzen, is 't niet het menſchelijk vermogen, ten minſten dat van de natuur, en de kunſt, niet minder aan, dan veel andere dingen, over de welken wy verwondert zijn, en door welker beſchouwing wy verheugt worden.
g *Affectus.* Maar ik ga voort met die dingen van de g hartstochten aan te merken, de welken den menſchen nuttigheit toebrengen, of hen ſchade aandoen.

h *Propoſitio.* ACHTENVYFTIGSTE h VOORSTELLING.

i *Gloria.* *De i roem ſtrijd niet tegen de reden, maar kan daar uit voortkomen.*

BETOGING.

k *Demonſtratio.* l *Definitio.* m *Affectus.* De k Betoging blijkt uit de dartigſte l Bepaling der m hartstochten,

ten, en uit de Bepaling van 't eerlijke, de welke men in 't eerſte [n] Byvoegſel van de zevenëndartigſte [o] Voorſtelling in dit deel kan zien.

[n] *Scholium.*
[o] *Propoſitio.*

P. BYVOEGSEL.

[p] *Scholium.*

De [q] roem, die ydel gezegt word, is een [r] geruſtheit in zich zelf, die alleenlijk door de [s] waan van 't gemeen volk gevoed word; en als deze waan ophoud, zo houd ook de geruſtheit zelve op; dat is (*volgens het* [t] *Byvoegſel van de tweeënvijftigſte* [u] *Voorſtelling in dit deel*) het opperſte goet, 't welk van yder bemint word. Hier uit ſpruit het dat de geen, die zich op de waan van 't gemeen verheft, door de dagelijkſe bekommering aangetaſt, het gerucht poogt en tracht te behouden: want het gemeen volk is veränderlijk en onbeſtandig; en dieshalven verdwijnt het gerucht wel haaſt, zo het niet waargenomen word. Ja dewijl alle menſchen naar de toejuighing van 't gemeen trachten, zo verdrukt yder gaerne d'achting van een ander; daar uit (dewijl men om dat goet ſtrijd, 't welk het opperſte geächt word) een grote begeerte van malkander op alle wijzen te verdrukken ſpruit; en de geen, die eindelijk verwinner word, roemt meer hier op, dat hy aan een ander ſchadelijk, dan dat hy aan zich zelf vorderlijk geweeſt heeft. Deze [w] roem dan, of [x] geruſtheit is warelijk ydel, om dat hy niets is.

[q] *Gloria.*
[r] *Acquieſcentia in ſeipſo.*
[s] *Opinio.*
[t] *Scholium.*
[u] *Propoſitio.*
[w] *Gloria.*
[x] *Acquieſcentia.*

De dingen, die van de [y] Schaamte aan te merken zijn, worden lichtelijk uit het geen verſtaan, 't welk wy van de [z] barmhartigheit, en van [a] 't berou gezegt hebben. Ik zal 'er alleenlijk dit byvoegen, dat de ſchaamte, hoewel zy geen deucht is, echter zo wel, als het [b] medelijden, goet is, voor zo veel zy aanwijſt dat in de menſch, die van ſchaamte overſtort word, een begeerte van eerlijk te leven is; gelijk de pijn, die voor zo veel goet gezegt word, als zy aanwijſt dat het gequetſte deel noch niet bedorven en verrot is. Dieshalven, hoewel de menſch, de welk berou over enig bedrijf heeft, warelijk droevig is, zo is hy echter beter en volmaakter dan d'onbeſchaamde, die geen begeerte van eerlijk te leven heeft. Dit is 't geen, 't welk ik aangenomen had van de [c] hartstochten van [d] blijſchap en [e] droefheit aan te tekenen. Maar wat de [f] begeerten aangaat, dezen zijn warelijk goet of quaat, voor zo veel zy uit goede, of quade [g] hartstochten ſpruiten. Doch zy alle, voor zo veel zy uit de hartstochten, die [h] lijdingen zijn, in ons voortgebracht worden, zijn warelijk blint, (gelijk men lichtelijk uit het geen kan verſtaan, 't welk wy, *in* [i] *'t Byvoegſel van de vierënveertigſte* [k] *Voorſtelling in dit deel* gezegt hebben) en zouden zonder gebruik zijn,

[y] *Pudor.*
[z] *Miſericordia.*
[a] *Pœnitentia.*
[b] *Commiſeratio.*
[c] *Affectus.*
[d] *Lætitia.*
[e] *Triſtitia.*
[f] *Cupiditates.*
[g] *Affectus.*
[h] *Paſſiones.*
[i] *Scholium.*
[k] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zo de menſchen lichtelijk bewogen konden worden om naar d'enige
[l] Diſſuaſor. [l] voorſpelling van de deucht te leven, gelijk ik nu met weinig woorden zal tonen.

[m] Propoſitio.

NEGENENVYFTIGSTE [m] VOORSTELLING.

[n] Actiones. [o] Affectus. [p] Paſſio.

Wy konnen tot alle de [n] doeningen, tot de welken wy door enig [o] hartstocht, die een [p] lijding is, worden bepaalt, zonder deze hartstocht, door de reden bepaalt worden.

[q] Demonſtratio.

[q] BETOGING.

[r] Propoſitio. [s] Definitio.

Uit de reden te werken is niets anders, (*volgens de darde [r] Voorſtelling, en de tweede [s] Bepaling van't darde deel*) dan die dingen te doen, de welken uit de nootzakelijkheit van onze natuur, in zich alleen aangemerkt, volgen: Maar de droefheit is voor zo veel quaat, als zy dit vermogen van te werken vermindert, of intoomt; (*volgens d'eenenveertigſte Voorſtelling van dit deel*: dieshalven, wy [t] Affectus. konnen door deze [t] hartstocht tot geen [u] Actio. [u] werking bepaalt worden, die wy niet zouden doen, zo wy door reden geleid wierden. Wijders, de blijſchap is alleenlijk voor zo veel quaat, als zy maakt dat de menſch minder tot werken bequaam is; *volgens d'een- en drieënveertigſte* [w] Propoſitiones. *[w] Voorſtellingen in dit deel:* en dieshalven konnen wy dus [x] Actio. verre ook tot geen [x] doening bepaalt worden, die wy niet zouden konnen doen, zo wy door reden geleid wierden. Eindelijk, voor zo veel de blijſchap goet is, voor zo veel koomt zy met de reden overëen: want zy beſtaat hier in, dat zy des menſchen vermogen [y] Paſſio. van te werken vermeerdert, of bevordert. Zy is ook geen [y] lijding, dan voor zo veel zy des menſchen vermogen van te werken niet zo verre vermeerdert, dat hy zich zelf, en zijn [z] Actiones. [z] doeningen [a] Adæqu. id. [a] evenmatiglijk bevat; *volgens de darde* [b] Propoſitio. *[b] Voorſtelling van't darde deel, met* [c] Scholium. *der zelfder [c] Byvoegſel.* Dieshalven, indien de menſch, van blijſchap aangedaan, tot zulk een grote volmaaktheit geleid wierd, dat [d] Actiones. hy zich zelf, en zijn [d] doeningen [e] Adæqu. id. [e] evenmatiglijk begreep, zo zou [f] Affectus. hy tot de zelfde doeningen, tot de welken hy nu door de [f] harts- [g] Paſſiones. tochten, die [g] lijdingen zijn, bepaalt word, bequaam, ja bequamer wezen. Maar alle hartstochten worden tot [h] Lætitia. [h] blijſchap, [i] Triſtitia. [i] droefheit, of [k] Cupiditas. [k] begeerte toegepaſt: (*bezie de Verklaring van de vierde* [l] Definitio. *[l] Bepaling der* [m] Affectus. *[m] hartstochten*) en de [n] Cupiditas. [n] begeerte (*volgens d'eerſte Bepaling der hartstochten*) is niets anders, dan de [o] Conatus. [o] poging zelve van te werken: dieshalven, wy konnen tot alle [p] Actiones. [p] doeningen, tot de welken wy door [q] Affectus. enige [q] hartstocht, die een [r] Paſſio. [r] lijding is, worden bepaalt, zonder deze hartstocht, door de reden alleen, bepaalt worden; *'t welk te betogen ſtond.*

An-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Anders.

Alle [s] werking word voor zo veel quaat gezegt, als daar uit ſpruit, dat wy met haat, of met enige quade [t] hartstocht aangedaan zijn; *bezie d'eerſte* [u] *Toegift van de vijfenveertigſte* [w] *Voorſtelling in dit deel*: Geen [x] werking, in zich zelve aangemerkt, is goet, of quaat; *gelijk wy in de voorreeden van dit deel getoont hebben*) maar een, en de zelfde werking is nu goet, dan quaat: dieshalven, wy konnen tot de zelfde werking, die nu quaat is, of die uit enige quade [y] hartstocht ſpruit, door de reden geleid worden; *volgens de negentiende* [z] *Voorſtelling van dit deel: 't welk het voorgeſtelde was.*

s *Actio.* t *Affectus.* u *Corollarium.* w *Propoſitio.* x *Actio.* y *Affectus.* z *Propoſitio.*

[a] BYVOEGSEL. a *Scholium.*

Deze dingen worden klarelijker door een [b] voorbeelt verklaart. De [c] doening van te ſlaan, voor zo veel zy naturelijk aangemerkt word, en voor zo veel wy alleenlijk hier op merken, dat de menſch zijn arm opheft, de hant ſluit, en de gehele arm met kracht nederwaarts drijft, is een [d] deucht, die uit het gebou van 't menſchelijk lighaam bevat word. Indien dan de menſch, door gramſchap, of haat bewogen, bepaalt word tot de hant te ſluiten, of d' arm te bewegen, zo geſchied dit (*gelijk wy in het tweede deel getoont hebben*) om dat een en de zelfde [e] doening by alle [f] beelden der dingen gevoegt kan worden; en dieshalven konnen wy, zo wel door die beelden der dingen, de welken wy verwardelijk, als uit de genen, die wy klarelijk en onderſcheidelijk bevatten, tot een en de zelfde doening bepaalt worden. Het blijkt dan dat alle [g] begeerte, die uit een [h] hartstocht ſpruit, de welk een [i] lijding is, van geen gebruik zou zijn, zo de menſchen door reden geleid konden worden. Laat ons nu bezien waaröm de [k] begeerte, die uit een hartstocht ſpruit, de welk een lijding is, van ons blint genoemt word.

b *Exemplum.* c *Actio.* d *Virtus.* e *Actio.* f *Imaginesi.* g *Cupiditas.* h *Affectus.* i *Paſſio.* k *Cupiditas.*

ZESTIGSTE [l] VOORSTELLING. l *Propoſitio.*

De [m] *Begeerte, die uit blijſchap of droefheit ſpruit, de welke tot een, of tot enige, en niet tot alle de delen des lighaams toegepaſt word, heeft geen* [n] *opzicht tot nuttigheit van de gehele menſch.*

m *Cupiditas.* n *Ratio.*

[o] BETOGING. o *Demonſtratio.*

Men ſtel, tot een voorbeelt, dat het deel des lighaams A door de kracht van enige uitwendige oorzaak in dier voegen verſterkt word, dat het d' anderen in kracht overtreft; *volgens de zeſte* P *Voorſtelling*

p *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtelling van dit deel. Dit deel zal echter niet pogen zijn krachten daarom te verliezen, op dat d' andere delen des lighaams hun dienſt zouden bedienen: want het zou kracht, of vermogen van zijn krachten te verliezen moeten hebben; 't welk (*volgens de zeſte Voorſtelling van't darde deel*) ongerijmt is. Dit deel dan, en by gevolg (*volgens de zevende en twaalfde Voorſtelling van't darde deel*) ook de ziel, zal pogen die ſtaat te behouden: dieshalven, de [q] begeerte, die uit zodanige [r] hartstocht van [s] blijſchap ſpruit, heeft geen [c] opzicht tot het geheel. Maar indien men, in tegendeel, onderſtelt dat het deel A in dier voegen ingetoomt en geprangt word, dat d' anderen d' overhant hebben, zo word op de zelfde wijze betoogt, dat ook de begeerte, die uit droefheit ſpruit, geen opzicht tot het geheel heeft; *gelijk voorgeſtelt is.*

q Cupiditas.
r Affectus.
s Lætitia.
c Ratio.

[f] BYVOEGSEL.

f Scholium.

Dewijl dan de blijſchap deurgaans (*volgens het Byvoegſel van de vierënveertigſte* [g] *Voorſtelling in dit deel*) tot een enig gedeelte des lighaams toegepaſt word, zo begeren wy deurgaans [h] onz wezen te behouden, zonder enige opzicht op onze gehele gezontheit te hebben; daar noch bykoomt dat de [i] begeerten, daar wy meeſt aan gebonden zijn, (*volgens de* [k] *Toegift van de negende Voorſtelling in dit deel*) alleenlijk op de tegenwoordige, en niet op de toekomende tijt opzicht hebben.

g Propoſitio.
h Noſtrum eſſe.
i Cupiditates.
k Corollarium.

EENENZESTIGSTE [l] VOORSTELLING.

l Propoſitio.

De [m] *Begeerte, die uit reden ſpruit, kan geen* [n] *overmaat hebben.*

m Cupiditas.
n Exceſſus.

[o] BETOGING.

o Demonſtratio.

De [p] begeerte, (*volgens d' eerſte* [q] *Bepaling der* [r] *Hartstochten*) [s] volſtrektelijk aangemerkt, is de [t] wezentheit zelve van de menſch, voor zo veel zy op alderhande wijzen [u] bepaalt bevat word tot iets te werken: dieshalven, de begeerte, die uit reden ſpruit, dat is, (*volgens de darde* [w] *Voorſtelling van't darde deel*) die in ons voortgebracht word, voor zo veel als wy werken, is de wezentheit zelve van de menſch, of zijn natuur, voor zo veel zy bepaalt bevat word tot die dingen te werken, de welken alleenlijk door de wezentheit van de menſch [x] evenmatiglijk bevat worden; *volgens de tweede Bepaling van't darde deel.* Indien dan deze [y] begeerte [z] overmaat kon hebben, zo zou de menſchelijke natuur, in zich alleen aangemerkt, zich zelve konnen overtreffen, of meer vermogen, dan zy vermag; 't welk

p Cupiditas.
q Definitio.
r Affectus.
s Abſoluté.
t Eſſentia.
u Determinata.
w Propoſitio.
x Adæquatè.
y Cupiditas.
z Exceſſum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't welk een klaarblijkelijke [a] tegenzeggelijkheit is; en dieshalven, deze begeerte kan geen overmaat hebben; *'t welk te betogen stond.*

[a] Contradictio.

TWEEENZESTIGSTE [b] VOORSTELLING.

[b] Propositio.

Voor zo veel de [c] ziel naar het [d] voorschrift van de reden de zaken bevat, zo word zy ook op de zelfde wijze aangedaan, 't zy het een [c] denkbeelt van een toekomende, of verlede, of tegenwoordige zaak is.

[c] Mens. [d] Dictamen. [c] Idea.

[f] BETOGING.

[f] Demonstratio.

Al 't geen, 't welk de ziel, door 't beleit van de reden, bevat, bevat zy onder een zelfde [g] gedaante van eeuwigheit, of van nootzakelijkheit, (*volgens de tweede [h] Toegift van de vierënveertigste [i] Voorstelling in het tweede deel*) en word met de zelfde zekerheit aangedaan; *volgens de drieënveertigste Voorstelling van het tweede deel, en der zelfder Byvoegsel:* dieshalven, 't zy het [k] denkbeelt van een toekomende, of verlede, of tegenwoordige zaak is, de [l] ziel bevat de zaak met de zelfde nootzakelijkheit, en word met de zelfde zekerheit aangedaan; en 't zy het [m] denkbeelt van een toekomende, verlede, of tegenwoordige zaak is, zy zal echter even waar zijn; (*volgens d' eenënveertigste [n] Voorstelling van het tweede deel*) dat is, (*volgens de vierde [o] Bepaling in het tweede deel*) zy zal echter altijt de zelfde [p] eigenschappen van [q] 't evenmatig denkbeelt hebben; en word dieshalven, voor zo veel de ziel de zaken naar het [r] voorschrift van de reden bevat, op de zelfde wijze aangedaan, 't zy het denkbeelt van een toekomende, verlede, of tegenwoordige zaak is; *'t welk te betogen stond.*

[g] Species. [h] Corollarium. [i] Propositio. [k] Idea. [l] Mens. [m] Idea. [n] Propositio. [o] Definitio. [p] Proprietates. [q] Idea adæquata. [r] Dictamen.

[s] BYVOEGSEL.

[s] Scholium.

Indien wy een [t] evenmatige kennis van de during der dingen konden hebben, en hun tijden [u] van wezentlijk te zijn naar de reden bepalen, zo zouden wy de toekomende en tegenwoordige dingen met een zelfde [w] hartstocht aanschouwen, en het goede, 't welk de ziel als toekomende bevat, even als tegenwoordig, betrachten, en by gevolg het tegenwoordig minder goet om een groter toekomend goet nootzakelijk verwarelozen, en geensins het geen, dat tegenwoordiglijk wel goet is, maar echter d' oorzaak van enig toekomend quaat, begeren; gelijk wy terstont hier na zullen betogen. Maar wy konnen van de during der dingen (*volgens d' eenëndartigste [x] Voorstelling van het tweede deel*) geen, dan een zeer [y] onëvenmatige, kennis hebben; en wy [z] bepalen de tijden der dingen van wezent-

[t] Cognitio adæquata. [u] Existendi. [w] Affectus. [x] Propositio. [y] Cognitio adæquata. [z] Determinare.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[a] *Scholium.* zentlijk te zijn (*volgens het* [a] *Byvoegſel van de vierënveertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) alleenlijk door [b] d' inbeelding, die niet
[b] *Imaginatio.* even zeer door het beelt van een tegenwoordige, als van een toekomende zaak aangedaan word. Hier uit ſpruit het dat de ware kennis
[c] *Abſtracta.* van 't goet en quaat, welke wy hebben, niets anders, dan [c] afgetrok-
[d] *Univerſalis.* ken, of [d] algemeen is, en dat het oordeel, 't welk wy van d' ordening der dingen, en van de ſamenknoping der oorzaken doen, op
[e] *Determinare.* dat wy zouden konnen [e] bepalen wat tegenwoordiglijk goet of quaat
[f] *Imaginarium.* voor ons is, eerder [f] inbeeldig, dan [g] zakelijk is. 't Is dieshalven
[g] *Reale.*
[h] *Cupiditas.* geen wonder, zo de [h] begeerte, die uit de kennis van 't goet en quaat ſpruit, voor zo veel de zelfde op het toekomende ziet, lichtelijker door de begeerte der dingen, die tegenwoordiglijk zoet en lieflelijk zijn, ingetoomt kan worden. *Bezie hier af d' achtiende Voorſtelling van dit deel.*

[i] *Propoſitio.* DRIEENZESTIGSTE [i] VOORSTELLING.

De geen, die door vrees geleid word, en het goet doet, om het quaat te mijden, word niet door reden geleid.

[k] *Demonſtratio.* [k] BETOGING.

[l] *Affectus.* Daar zijn geen andere [l] hartstochten, die tot de ziel, voor zo veel zy werkt, dat is, (*volgens de darde Voorſtelling van 't darde deel*) die tot de reden toegepaſt worden, dan de hartstochten van blijſchap
[m] *Propoſitio.* en begeerte; *volgens de negenënvijftigſte* [m] *Voorſtelling van 't darde*
[n] *Definitio.* *deel*: en dieshalven (*volgens de dartiende* [n] *Bepaling der hartstochten*) de geen, die door vrees geleid word, en goet doet, uit vrees van quaat, word niet door reden geleid; *'t welk te betogen ſtond.*

[o] *Scholium.* [o] BYVOEGSEL.

[p] *Superſtitioſi.* De [p] waangelovigen, die meerder de zonden konnen verwijten, dan de deughden onderwijzen, en die de menſchen niet door reden pogen te leiden, maar door vrees in toom te houden, eerder om het quaat te vlieden, dan de deughden te beminnen, trachten nergens anders naar, dan om d' anderen, even als zich zelven, elendig te maken: en dieshalven is 't geen wonder dat zy deurgaans aan de menſchen laſtig en hatelijk zijn.

[q] *Corollarium.* [q] TOEGIFT.

[r] *Cupiditas.* *Door de* [r] *begeerte, die uit de reden ſpruit, volgen wy* [s] *re-*
[s] *Directè.* *gelrecht het goet, en vlieden het quaat* [t] *niet regelrecht.*
[t] *Indirectè.*

[u] BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[u] BETOGING.

Want de begeerte, die uit reden ſpruit, kan alleenlijk uit de [w] hartstocht van blijſchap, die geen [x] lijding is, ſpruiten; (*volgens de negenënvyftigſte* [y] *Voorſtelling van 't darde deel*) dat is, uit de [z] blijſchap, die geen [a] overmaat kan hebben; *volgens d'eenenzeſtigſte Voorſtelling van dit deel:* maar niet uit de [b] droefheit. Dieshalven, deze [c] begeerte (*volgens d'achtſte Voorſtelling van dit deel*) ſpruit uit de kennis van 't goet, maar niet uit die van 't quaat: en in dezer voegen betrachten wy, uit het beleit der reden, [d] regelrecht het goet; en dus verre ſchuwen wy alleenlijk het quaat; *'t welk te betogen ſtond.*

[u] Demonſtratio.
[w] Affectus.
[x] Paſſio.
[y] Propoſitio.
[z] Lætitia.
[a] Exceſſus.
[b] Triſtitia.
[c] Cupiditas.
[d] Directè.

[e] BYVOEGSEL.

Deze [f] Toegift word door het voorbeelt van de zieke en gezonde verklaart. De zieke eet, uit vrees van de doot, het geen, dat hem tegen is: maar de gezonde heeft vermaak in de ſpijs, en geniet dus beter het leven, dan of hy de doot vreeſde, en hem dus [g] regelrecht begeerde te ſchuwen. In dezer voegen word de rechter, die niet door haat, gramſchap, enz. maar alleenlijk door liefde tot de gemene welſtant, de ſchuldige ter doot verwijſt, door de reden alleen geleid.

[e] Scholium.
[f] Corollarium.
[g] Directè.

VIERENZESTIGSTE [h] VOORSTELLING.

De kennis van 't quaat is een [i] *onëvenmatige kennis.*

[h] Propoſitio.
[i] Cognitio inadæquata.

[k] BETOGING.

De kennis van 't quaat (*volgens d'achtſte* [l] *Voorſtelling in dit deel*) is de droefheit zelve, voor zo veel wy daar af meêwuſtig zijn: maar de droefheit is een [m] overganing tot een minder volmaaktheit, (*volgens de darde* [n] *Bepaling der* [o] *hartstochten*) de welke dieshalven niet door de [p] wezentheit zelve van de menſch verſtaan kan worden; *volgens de zeſte en zevende Voorſtellingen van't darde deel:* en dieshalven is zy (*volgens de tweede* [q] *Bepaling van't darde deel*) een [r] lijding, de welke (*volgens de darde Voorſtelling van 't darde deel*) van [s] onëvenmatige denkbeelden afhangt; en by gevolg (*volgens de negenënwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*) is der zelfder kennis, namelijk de kennis van 't quaat, onëvenmatig; *'t welk te betogen ſtond.*

[k] Demonſtratio.
[l] Propoſitio.
[m] Tranſitio.
[n] Definitio.
[o] Affectus.
[p] Eſſentia.
[q] Definitio.
[r] Paſſio.
[s] Idææ inadæquatæ.

[t] TOEGIFT.

Hier uit volgt dat de menſchelijke ziel, zo zy geen anderen dan [u] evenmatigedenkbeelden had, geen kennis van 't quaat zou [w] vormen.

[t] Corollarium.
[u] Idææ adæquatæ.
[w] Formare.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x Propositio.

VYFENZESTIGSTE x VOORSTELLING.

Volgens het beleit van de reden zullen wy van twee goeden het meeſte, en van twee quaden het minſte volgen.

y Demonſtratio.

y BETOGING.

Het goet, 't welk belet dat wy een groter goet genieten, is warelijk quaat: want goet en quaat (*gelijk wy in de voorreeden van dit deel getoont hebben*) word van de dingen gezegt, voor zo veel wy de zelfden met malkander vergelijken; en volgens de zelfde reden is een z Corollarium. minder quaat warelijk goet. Dieshalven (*volgens de* z *Toegift van* a Propoſitio. *de voorgaande* a *Voorſtelling*) zullen wy, door 't beleit der reden, alleenlijk een meerder goet, en een minder quaat betrachten, of volgen; *gelijk te betogen ſtond.*

b Corollarium.

b TOEGIFT.

Wy zullen, door 't beleit der reden, een minder quaat als een meerder goet volgen, en een minder goet, 't welk oorzaak van een groter quaat is, verwarelozen. Want het quaat, 't welk hier minder gezegt word, is warelijk goet, en het goet in tegendeel quaat. c Corollarium. Dieshalven (*volgens de* c *Toegift van de voorgaande Voorſtelling*) betrachten wy 't eerſte, en verwarelozen het ander; *gelijk voorgeſtelt wierd.*

d Propoſitio.

ZESENZESTIGSTE d VOORSTELLING.

Wy begeren, uit beleit van de reden, een groter toekomend, boven een minder tegenwoordig goet, en betrachten een minder tegenwoordig quaat, 't welk oorzaak is van enig toekomend groter goet.

e Demonſtratio.

e BETOGING.

f Cognitio adæquata. g Affectus. Indien de ziel een f evenmatige kennis van de toekomende zaak kon hebben, zo zou zy met een zelfde g hartstocht tot de toekomende, als tot de tegenwoordige zaak aangedaan worden; *volgens de* h Propoſitio. *tweeënzeſtigſte* h *Voorſtelling in dit deel.* Dieshalven, voor zo veel i Suppono. wy op de reden zelve merken, gelijk wy i onderſtellen dat wy in deze Voorſtelling doen, zo is 't een zelfde zaak, 't zy men een groter goet, of quaat toekomend, of tegenwoordig onderſtelt: en daaröm (*volgens de vyfenzeſtigſte Voorſtelling in dit deel*) zullen wy een groter toekomend goet boven een minder tegenwoordig enz. begeren; *gelijk te betogen ſtond.*

k TOE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[k] TOEGIFT.

k *Corollarium.*

Wy begeren, door 't beleit van de reden, een minder tegenwoordig quaat, 't welk oorzaak van een meerder toekomend goet is, en verwarelozen een minder tegenwoordig goet, dat oorzaak van een meerder toekomend quaat is. Deze [l] Toegift heeft zich tot de voorgaande [m] Voorſtelling, gelijk de Toegift van de vijfénzeſtigſte Voorſtelling tot de vijfénzeſtigſte Voorſtelling zelve.

l *Corollarium.*
m *Propoſitio.*

[n] BYVOEGSEL.

n *Scholium.*

Indien wy dan deze dingen met de genen, die wy in dit deel, tot aan d'achtiende [o] Voorſtelling, van de krachten der [p] hartstochten getoont hebben, vergelijken, zo zullen wy lichtelijk zien wat onderſcheit dat'er tuſſchen een menſch is, die alleenlijk van hartstocht, of [q] waan geleid word, en een ander, die de reden tot zijn geleide heeft. Want d'eerſte, 't zy hy wil of niet, doet het geen, daar af hy meeſt onkundig is: maar de leſte is niemant, dan zich zelf, onderworpen, en doet alleenlijk die dingen, de welken hy de [r] voornaamſten in 't leven kent te wezen, en die hy dieshalven meeſt begeert; om 't welk ik ook d'eerſte een ſlaaf, en de leſte vry noem; van welks vernuft en [s] regel van leven ik noch iets zal aantekenen.

o *Propoſitio.*
p *Affectus.*
q *Opinio.*
r *Primæ.*
s *Ratio.*

ZEVENENZESTIGSTE [t] VOORSTELLING.

t *Propoſitio.*

Een vry menſch denkt nergens minder op, dan op de doot; en zijn wijsheit is geen overdenking des doots, maar des levens.

[u] BETOGING.

u *Demonſtratio.*

Een vry menſch, dat is, die alleenlijk naar het [w] voorſchrift van de reden leeft, word niet door de vrees [x] bewogen; (*volgens de drieënzeſtigſte* [y] *Voorſtelling in dit deel*) maar begeert [z] regelrecht het goet; (*volgens de* [a] *Toegift van de zelfde Voorſtelling*) dat is te werken, te leven, en [b] zijn wezen te behouden, volgens de [c] grontveſt van zijn eige nut te zoeken; en denkt dieshalven nergens minder op, dan op de doot: maar [p] d'overdenking des levens is zijn wijsheit; *'t welk te betogen ſtond.*

w *Diſtamen.*
x *Ductu.*
y *Propoſitio.*
z *Directè.*
a *Corollarium.*
b *Suum eſſe.*
c *Fundamentum.*
p *Meditatio.*

ACHTENZESTIGSTE [q] VOORSTELLING.

q *Propoſitio.*

Indien de menſchen vry geboren wierden, zo zouden zy geen [r] bevatting van goet en quaat vormen, zo lang zy vry waren.

r *Conceptus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

s Demonſtratio.

s BETOGING.

Ik noem de geen vry te wezen, die van de reden alleen geleid word. De geen dan, die vry geboren word, en vry blijft, heeft geen anderen, dan t evenmatige denkbeelden, en dieshalven geen u bevatting van 't quaat; (*volgens de* w *Toegift van de vierënzeſtigſte* x *Voorſtelling in dit deel*) en by gevolg ook niet van 't goet; want goet en quaat zijn niet dan betrekkingen, die op malkanderen zien: *'t welk te betogen ſtond.*

t Ideæ adæquatæ.
u Conceptus.
w Corollarium.
x Propoſitio.

y Scholium.

y BYVOEGSEL.

Uit de vierde Voorſtelling van dit deel blijkt dat z d'onderſtelling van deze a Voorſtelling valſch is, en niet bevat kan worden, dan voor zo veel wy alleenlijk op de menſchelijke natuur, of liever op God merken, niet voor zo veel hy b oneindig, maar alleenlijk voor zo veel hy oorzaak is van dat de menſch c wezentlijk is. Dit, en andere dingen, die wy alreê betoogt hebben, ſchijnen van Moſes, in de hiſtorie van d'eerſte menſch, aangewezen te worden. Want daar in word geen ander d vermogen van God begrepen, dan dit, door 't welk hy de menſch heeft geſchapen; dat is een vermogen, door 't welk hy alleenlijk voor de nuttigheit en welſtant van de menſch zorgt: en voor zo veel word verhaalt, dat God aan de vrije menſch verboden heeft van de boom der kennis des goets en quaats t' eten, en dat, zo haaſt als hy daar af geëten zou hebben, hy meer vrees voor de doot, dan begeerte om te leven zou hebben: wijders, dat de menſch, een gemalin gevonden hebbende, die gantſchelijk met zijn natuur overëenquam, bekende dat 'er in de natuur niets kon zijn, dat nutter, als zy, voor hem kon wezen; maar dat hy, na dat hy geloofde dat de beeſten hem gelijk waren, terſtont hun e hartstochten begon na te volgen, (*bezie de zevenentwintigſte* f *Voorſtelling van 't darde deel*) en zijn vrijheit te verliezen, de welke ſedert van g d'Aartsvaders weder bekomen is, die door Chriſtus geeſt geleid wierden, dat is door Gods h denkbeelt, van 't welk alleen af hangt dat de menſch vry is, en dat hy het goet, 't welk hy voor zich begeert, ook voor d'andere menſchen begeert; *gelijk wy hier voor* (*in de zeveneendartigſte Voorſtelling van dit deel*) *betoogt hebben.*

z Hypotheſis.
a Propoſitio.
b Infinitus.
c Exiſtere.
d Potentia.
e Affectus.
f Propoſitio.
g Patriarcha.
h Idea.

i Propoſitio.

NEGENENZESTIGSTE i VOORSTELLING.

De deucht van een vry menſch word even groot in de gevarelijkheden te mijden, als in hen te verwinnen, gezien.

k BE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[k] BETOGING.

De [l] hartstocht kan niet bedwongen, noch wechgenomen worden, dan met hem door een ſtrijdige en ſterker hartstocht te bedwingen; *volgens de negende* [m] *Voorſtelling van dit deel*: maar een blinde ſtoutheit en vrees zijn hartstochten, die even groot bevat konnen worden; *volgens de vijfde en darde Voorſtelling van dit deel*: dieshalven, een even grote deucht des gemoeds, of kloekmoedigheit (*bezie de* [n] *Bepaling hier af in* [o] *'t Byvoegſel van de negenënvijftigſte* [p] *Voorſtelling in 't darde deel*) word vereiſcht zo wel om de ſtoutheit, als om de vrees te bedwingen: dat is, (*volgens de veertigſte en eenenveertigſte* [q] *Bepalingen der* [r] *Hartstochten*) een vry menſch ontwijkt met een zelfde deucht des gemoeds de gevarelijkheden, daar meê hy de zelfde poogt t' overwinnen; *'t welk te betogen ſtond.*

k *Demonſtratio.*
l *Affectus.*
m *Propoſitio.*
n *Definitio.*
o *Scholium.*
p *Propoſitio.*
q *Definitiones.*
r *Affectus.*

[s] TOEGIFT.

In een vry menſch dan word een tijdige vlucht, zo wel, als de ſtrijt, aan grote ſtoutmoedigheit toegeëigent, dat is, de vrije menſch verkieſt deze vlucht met de zelfde ſtoutmoedigheit, of ſtantvaſtigheit, als de ſtrijt.

s *Corollarium.*

[t] BYVOEGSEL.

Wat de [u] kloekmoedigheit is, of wat ik daar by verſta, heb ik in het [w] Byvoegſel van de negenënvijftigſte Voorſtelling in 't darde deel verklaart. By [x] gevarelijkheit verſta ik dit alleen, 't welk oorzaak van enig quaat, namelijk van droefheit, haat, tweedracht, enz. kan wezen.

t *Scholium.*
u *Animoſitas.*
w *Scholium.*
x *Periculum.*

ZEVENTIGSTE [y] VOORSTELLING.

Een vry menſch, die onder de [z] *onkundigen leeft, tracht, zo veel als hem mogelijk is, hun weldaden te ſchuwen.*

y *Propoſitio.*
z *Ignari.*

[a] BETOGING.

Yder oordeelt naar zijn verſtant wat goet is; *bezie het* [b] *Byvoegſel van de negenëndartigſte* [c] *Voorſtelling in 't darde deel.* De [d] ~~blinde~~ onkundige dan, die aan iemant goet gedaan heeft, zal het zelfde naar zijn verſtant ſchatten, en, zo hy ziet dat het van de geen, aan de welk het gegeven is, minder geächt word, zich bedroeven; volgens de tweeëntveertigſte Voorſtelling van 't darde deel. Maar een vry menſch poogt d' andere menſchen door vrientſchap aan zich te voegen, (*volgens de zeveneëndartigſte Voorſtelling van dit deel*) en de menſchen niet, naar hun [e] hartstocht, met gelijke weldaden te vergelden, maar zich zelf,

a *Demonſtratio.*
b *Scholium.*
c *Propoſitio.*
d *Ignarus.*
e *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelf, en d' anderen door een vry oordeel der reden te geleiden, en alleenlijk zodanige dingen te doen, die hy weet de voornaamſten te wezen: dieshalven, een vry menſch zal pogen, zo veel als hem mogelijk is, de weldaden der [f] ~~bloden~~ te mijden, om niet van hen gehaat te worden, en niet hun luſt, maar de reden alleen te volgen.

onkundigs [f] Ignavi.

[g] Scholium.

[g] BYVOEGSEL.

Ik zeg *zo veel als hem mogelijk is.* Want ſchoon de menſchen [h] ~~bloden~~ waren, zo zijn zy echter menſchen, die in de noden menſchelijke hulp, de welke de beſte van allen is, konnen toebrengen. Dieshalven gebeurt het dikwijls dat het nootzakelijk is weldaat van hen t' ontfangen, en by gevolg aan hen, naar hun verſtant en oordeel, dank te bewijzen. Hier koomt noch by dat men, in hun weldaden te mijden, wel toezien moet, dat men niet ſchijnt hen te verachten, of uit gierigheit de vergelding te vrezen, en dat men dus, terwijl men hun haat ontvlucht, niet in hun gramſchap valt. Men moet dan, in de weldaden te mijden, op 't nut en eerlijk acht nemen.

onkundigs [h] Ignavi.

[i] Propoſitio.

[i] EENENZEVENTIGSTE VOORSTELLING.

De vrije menſchen alleen zijn dankbaar tegen malkander.

[k] Demonſtratio.

[k] BETOGING.

De vrije menſchen alleen zijn nutſt aan malkander, en worden door de grootſte nootzakelijkheit van vrientſchap te zamen verbonden, (*volgens de vijfendartigſte [l] Voorſtelling van dit deel, en der zelfder eerſte [m] Toegift*) en pogen door gelijke [n] poging van liefde aan malkander wel te doen; *volgens de zeveneendartigſte Voorſtelling van dit deel*: dieshalven, de vrije menſchen alleen (*volgens de vieréndartigſte [o] Bepaling der [p] hartstochten*) zijn de dankbaarſten aan malkander; *'t welk te betogen ſtond.*

[l] Propoſitio.
[m] Corollarium.
[n] Studium.
[o] Definitio.
[p] Affectus.

[q] Scholium.

[q] BYVOEGSEL.

De [r] dank, die de menſchen, de welken van een blinde begeerte geleid worden, aan malkander bewijzen, is deurgaans koopmanſchap, of eerder een aanlokſel, dan dank. Voorts, [s] d' ondankbaarheit is geen [t] hartstocht. En echter is zy ſchandelijk, om dat zy deurgaans aanwijſt dat de menſch met al te grote haat, gramſchap, verwaantheit, of gierigheit, enz. aangedaan is. Want de geen, die niet weet te vergelden, uit oorzaak van zijn dwaasheit, is niet ondankbaar, en noch veel minder de geen, die niet door hoerengiften bewogen word om

[r] Gratia.
[s] Ingratitudo.
[t] Affectus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om aan de luſt en wulpsheit der ontuchtigen behulpſaam te wezen, noch die door giften zo verre gebracht kan worden, dat hy de dievenrijen van zodanig een, of van andere diergelijken verbergt. Want deze, in tegendeel, toont dat hy een beſtandig gemoed heeft, 't welk zich niet, tot zijn ſchade, of tot die van 't gemeen, laat omkopen en verrukken.

TWEEENZEVENTIGSTE [u] VOORSTELLING. [u] *Propoſitio.*

Een vry menſch handelt nooit door bedroch, maar getrouwelijk.

[w] BETOGING. [w] *Demonſtratio.*

Indien een vry menſch, voor zo veel als hy vry is, iets door bedroch deê, zo zou hy dit naar het [x] voorſchrift van de reden doen, (want voor zo veel word hy alleenlijk van ons vry genoemt) en zo zou door bedroch te werken deucht wezen, (*volgens de vierëntwintigſte* [y] *Voorſtelling van dit deel*) en by gevolg (*volgens de zelfde Voorſtelling*) zou voor yder, om [z] zijn wezen te behouden, dienſtiger zijn door bedroch te werken: dat is, (gelijk uit zich zelf blijkt) het zou voor de menſchen dienſtiger zijn alleenlijk met de woorden overëen te komen, en in de zaak ſtrijdig tegen malkander te wezen: 't welk (*volgens de* [a] *Toegift van d' eenëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) ongerijmt is.

[x] *Dictamen.* [y] *Propoſitio.* [z] *Suum eſſe.* [a] *Corollarium.*

[b] BYVOEGSEL. [b] *Scholium.*

Indien men vraagt, of, indien een menſch zich door meinëedigheit van het tegenwoordig gevaar des doots kan verloſſen, de [c] regel van [d] zijn wezen te behouden hem niet gantſchelijk zou raden meineedig te wezen? Men zal op de zelfde wijze hier op antwoorden, dat, zo de reden dit raad, zy dit aan alle menſchen raad, en dat dieshalven de reden gantſchelijk aan alle menſchen raad, niet, dan met bedroch, verbonden te maken, de krachten te zamen te voegen, en gemene rechten te hebben, dat is, om warelijk geen gemene rechten te hebben; 't welk ongerijmt is.

[c] *Ratio.* [d] *Suum eſſe.*

DRIEENZEVENTIGSTE [e] VOORSTELLING. [e] *Propoſitio.*

Een menſch, die door reden geleid word, is meer vry in een [f] *Staat, daar in men naar 't gemeen beſluit leeft, dan in d' eenſaamheit, daar hy zich zelf alleen gehoorzaamt.*

[f] *Civitas.*

[g] BETOGING. [g] *Demonſtratio.*

De menſch, die de reden volgt, word niet door vrees tot gehoorzamen geleid; (*volgens de drieëenzeſtigſte* [h] *Voorſtelling van dit deel*) [h] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deel) maar voor zo veel hy, volgens het [i] voorschrift van de reden, [k] zijn wezen poogt te behouden; dat is, (*volgens het* [l] *Byvoegsel van de zesënzestigste Voorstelling in dit deel*) voor zo veel hy vry poogt te leven, de [m] reden en regel van 't gemeen leven, en de gemene nuttigheit begeert te behouden, (*volgens de zevenëndartigste Voorstelling van dit deel*) en by gevolg (*gelijk wy in het tweede* [n] *Byvoegsel van de zevenëndartigste Voorstelling in dit deel getoont hebben*) naar 't gemeen besluit van de Staat te leven. De mensch dan, die door reden geleid word, begeert de gemene rechten van de Staat, t' onderhouden, om vrijer te leven; *'t welk te betogen stond.*

i *Dictamen.*
k *Suum esse.*
l *Scholium.*
m *Ratio.*
n *Scholium.*

[o] BYVOEGSEL.

Deze en diergelijke dingen, die wy van de ware vrijheit van de mensch getoont hebben, worden tot de [p] vroomheit, dat is, (*volgens het* [q] *Byvoegsel van de negenënvyftigste* [r] *Voorstelling in 't darde deel*) tot de [s] kloekmoedigheit en [t] edelmoedigheit toegepast. Ik acht het ook niet nodig hier alle [u] d' eigenschappen der [w] vroomheit bezonderlijk te betogen, en veel minder dat een [x] vroom man niemant haat, op niemant vergramt word, niemant benijd, zich tegen niemant kant, niemant versmaad, en geensins verwaant word. Want deze, en alle dingen, die hun opzicht op het ware leven, en de ware Godsdienst hebben, worden lichtelijk uit de zevenëndartigste en zesëntveertigste [y] Voorstelling van dit deel bewezen: namelijk, dat de haat door liefde word verwonnen, en dat yder, die door de reden geleid word, het goet, 't welk hy voor zich zelf betracht, ook voor d' anderen begeert. Daar noch dit bykoomt, 't welk wy in [z] 't Byvoegsel van de vijftigste Voorstelling in dit deel, en in andere plaatsen aangemerkt hebben; te weten dat een [a] vroom man dit voornamelijk aanmerkt, te weten dat alle dingen uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur volgen, en dieshalven, dat al 't geen, 't welk hy acht laftig en quaat te zijn, en wijders dat alles, 't welk boos, schrikkelijk, onrechtvaerdig en schandelijk schijnt, hier uit voortkoomt, dat hy de dingen zelven onördentlijk, verminktelijk en verwardelijk bevat; en dat hy om deze oorzaak voornamelijk poogt de dingen, gelijk zy in zich zijn, te bevatten, en de beletselen van de ware kennis te verdrijven; gelijk daar zijn de haat, gramschap, nijt, bespotting, verwaantheit, en andere diergelijken, die wy in 't voorgaande aangemerkt hebben: hy poogt dan, zo veel als hem mogelijk is, gelijk wy gezegt hebben, wel te doen, en vrolijk te wezen. Maar hoe verre de menschelijke deucht zich uitstrekt om deze dingen te verkrijgen, en wat zy vermag, zal ik in 't volgende deel betogen.

o *Scholium.*
p *Fortitudo.*
q *Scholium.*
r *Propositio.*
s *Animositas.*
t *Generositas.*
u *Proprietates.*
w *Fortitudo.*
x *Vir fortis.*
y *Propositiones.*
z *Scholium.*
a *Vir fortis.*

AAN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[a] AANHANGSEL.

a *Appendix.*

De dingen, de welken ik in dit deel vertoont heb, namelijk van de rechte [b] *middel en maat van te leven, zijn niet in dier voegen geſchikt, dat zy met een enige aanſchouwing gezien konnen worden. Maar ik heb hen verſcheidelijk betoogt; te weten naar dat ik het een gemakkelijker van't ander heb konnen afleiden: en dieshalven heb ik voorgenomen de zelfden hier weêr op te tellen, en in Hooftdeelen te brengen.*

b *Ratio.*

EERSTE HOOFTDEEL.

Alle onze [c] pogingen, of [d] begeerten volgen uit de nootzakelijkheit onzer natuur in dier voegen, dat zy of door de zelfde alleen, als door haar naaſte oorzaak, verſtaan konnen worden, of voor zo veel wy een deel van de natuur zijn, 't welk door zich, zonder d'andere [e] ondeelingen, niet [f] evenmatiglijk begrepen kan worden.

c *Conatus.*
d *Cupiditates.*
e *Individua.*
f *Adæquatè.*

TWEEDE HOOFTDEEL.

De [g] begeerten, die uit onze natuur in dier voegen volgen, dat zy door de zelfde alleen verſtaan konnen worden, zijn de zodanigen, die tot de [h] ziel toegepaſt worden, voor zo veel deze bevat word uit [i] evenmatige denkbeelden te beſtaan. Maar d'andere begeerten worden niet tot de ziel betrokken en toegepaſt, dan voor zo veel zy de dingen [k] onëvenmatiglijk bevat, en welker kracht en aanwas niet door 't menſchelijk vermogen, maar door de macht der dingen, die buiten ons zijn, [l] bepaalt moeten worden. En daaröm worden d'eerſten met recht [m] doeningen, en de leſten [n] lijdingen genoemt: want d'eerſten geven altijt onz vermogen, en de leſten, in tegendeel, onz onvermogen, en gebrekkelijke kennis te kennen.

g *Cupiditates.*
h *Mens.*
i *Ideæ adæquatæ.*
k *Inadæquatè.*
l *Definiri.*
m *Actiones.*
n *Paſſiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DARDE HOOFTDEEL.

o *Actiones.* p *Cupiditates.*

Onze °doeningen, dat is die ᵖbegeerten, de welken door 't vermogen van de menſch, of door de reden bepaalt worden, zijn altijt goet: maar d'anderen konnen zo wel goet, als quaat wezen.

VIERDE HOOFTDEEL.

In 't leven dan is voornamelijk nut, het verſtant, of de reden, zo veel als ons mogelijk is, volmaakt te maken: en in dit enige beſtaat het opperſte geluk van de menſch, of de zaligheit; want de ᵠzaligheit is niets anders, dan de ʳgeruſtheit zelve des gemoeds, de welke uit Gods ˢinzienige kennis ſpruit. Maar 't verſtant volmaakt te maken is ook niets anders, dan God, en Gods ᵗtoeëigeningen en ᵘwerkingen, de welken uit de nootzakelijkheit van zijn natuur volgen, te verſtaan. Dieshalven, 't uitterſte einde van de menſch, die door de reden geleid word, dat is d'opperſte begeerte, door de welken hy alle d'anderen poogt te regelen, is het geen, daar door hy bewogen word tot zich zelf, en alle de dingen, die in zijn ʷverſtant konnen komen, ˣevenmatiglijk te bevatten.

q *Beatitudo.* r *Acquieſcentia.* s *Cognitio intuitiva* t *Attributa.* u *Actiones.* w *Intelligentia.* x *Adæquatè.*

VYFDE HOOFTDEEL.

Dat leven, 't welk zonder kennis is, kan geen leven genoemt worden: en de dingen zijn alleenlijk voor zo veel goet, als zy aan de menſch vorderlijk zijn tot het leven der ziel, 't welk door de ʸkennis bepaalt word, te genieten. In tegendeel, de dingen, de welken verhinderen dat de menſch de reden volmaakt kan maken, en een redelijk leven genieten, de zelfden worden alleenlijk quaat van ons genoemt.

y *Intelligentia.*

ZESTE HOOFTDEEL.

Maar dewijl alle de dingen, van de welken de menſch ᶻd'uitwerkende oorzaak is, nootzakelijk goet zijn, zo kan den menſch niets quaat overkomen, dan van d'uitterlijke oor-

z *Cauſa efficiens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

oorzaken; namelijk voor zo veel hy een deel van de gehele natuur is, welks wetten de menſchelijke natuur gedwongen word onderdanig te zijn, en zich, op byna oneindelijke wijzen, naar de zelfde te ſchikken.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

Het kan ook niet anders wezen, of de menſch moet een deel van de natuur zijn, en der zelfder gemene ordening volgen. Maar indien hy onder zodanige [b] ondeeligen verkeert, die met de natuur van de menſch zelf overeenkomen, zo zal daar door des menſchen vermogen van te werken geholpen en gevoed worden. In tegendeel, indien hy onder zodanigen is, die met zijn natuur geenſins overeenkomen, zo zal hy zich, zonder zijn grote verändering, naauwelijks naar de zelfden konnen voegen.

[b] *Individua.*

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Het ſtaat aan ons vry, al 't geen in de natuur, het welk wy oordeelen quaat te wezen, of te konnen beletten dat wy wezentlijk zijn, en een redelijk leven genieten, door die middel, de welk veiligſt ſchijnt, van ons af te weren; en, in tegendeel, al 't geen, dat 'er is, het welk wy oordeelen goet, of nut te wezen tot onz wezen te behouden, en een redelijk leven te genieten, tot onz gebruik aan te taſten, en het zelfde op alderhande wijzen te gebruiken. Eindelijk, yder mag [c] volſtrekteijk met het hoogſte recht der natuur het geen doen, 't welk hy oordeelt tot zijn nuttigheit dienſtig te wezen.

[c] *Abſolutè.*

NEGENDE HOOFTDEEL.

Daar is niets, 't welk meer met de natuur van enig ding kan overeenkomen, als d'andere [d] ondeeligen van de zelfde [e] ſoort; en dieshalven (*volgens het zevende Hooftdeel*) is 'er niets nutter voor de menſch, om [f] zijn wezen te behouden, en een redelijk leven te genieten,

[d] *Individua.*

[e] *Speciei.*

[f] *Suum eſſe.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

als de menſch, die door de reden geleid word. Wijders, dewijl wy onder de bezondere dingen niets kennen, dat voortreffelijker is, dan de menſch, die door de reden geleid word, zo kan yder door geen ding meer tonen hoe veel hy door kunſt en vernuft vermag, als in de menſchen in dier voegen op te voeden, dat zy eindelijk naar 't eige gebied der reden leven.

TIENDE HOOFTDEEL.

g *Invidia.* Voor zo veel de menſchen door [g] nijt, of door enige an-
h *Affectus.* dere [h] hartstocht van haat gedreven worden, voor zo veel
zijn zy tegen malkander ſtrijdig, en by gevolg zo veel meer
i *Individua.* te vrezen, als zy meer vermogen, dan d'andere [i] ondeeligen der natuur.

ELFDE HOOFTDEEL.

k *Animi.* De [k] gemoeden worden echter niet door de wapenen,
l *Amor.* m *Generoſitas.* maar door [l] liefde en [m] edelmoedigheit verwonnen.

TWAALFDE HOOFTDEEL.

Dieshalven is voor de menſchen ten hoogſten nut zich
n *Conſuetudo.* door [n] gemeenſchap te zamen te voegen, en zich zelven
met die banden te binden, door de welken zy alle tot een
o *Abſolutè.* konnen worden, en [o] volſtrektelijk die dingen werken, de
welken dienſtig zijn om vrientſchap te beveſtigen.

DARTIENDE HOOFTDEEL.

p *Ars.* q *Vigilantia.* Maar hier toe word [p] kunſt en [q] wakkerheit verëiſcht:
want de menſchen zijn verſcheiden, (dewijl'er weinig zijn,
die naar 't voorſchrift van de reden leven) en echter deurgaans nijdig, en meer tot wraak, dan tot barmhertigheit genegen. Dieshalven word 'er een bezonder vermogen van
r *Ingenium.* 't gemoed verëiſcht om yder naar zijn [r] vernuft te dragen,
s *Affectus.* en zich ondertuſſchen t'onthouden van hun [s] hartstochten
na te volgen. Maar in tegendeel, de genen, die de menſchen
weten te beriſpen, en de gebreken beter te verwijten, dan
de deuchden t'onderwijzen, en de gemoeden der menſchen
niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

niet te beveſtigen, maar te breken, zijn aan zich zelven, en aan anderen laſtig. Hier uit ſpruit het dat 'er veel zijn, die, uit al te grote ongeduldigheit des gemoeds, en door een valſche betrachting van godsdienſt, liever onder de beeſten, dan onder de menſchen zouden willen leven: gelijk de jongens, of jongelingen, die, het gekijf der ouders niet gelijkmoediglijk verdragen konnende, zich in de krijg begeven, en d' ongemakken van d' oorlog, en het gebied van een dwingelant boven de huiſſelijke gemakken, en de vaderlijke vermaningen verkiezen, en lijden dat hen alle laſten opgelegt worden, zo zy zich ſlechs aan hun ouders konnen wreken.

VEERTIENDE HOOFTDEEL.

Hoewel dan de menſchen deurgaans alles naar hun luſt en believen beſtieren, zo volgt echter uit hun gemene gezelligheit veel meer voordeel, dan ſchade. Dieshalven is 't beter dat wy alle ongelijk gelijkmoediglijk verdragen, en vlijt tot die dingen aanwenden, de welken dienſtig zijn tot eendracht en vrientſchap te verkrijgen.

VYFTIENDE HOOFTDEEL.

Die dingen, die tot de gerechtigheit, billijkheit en eerbaarheit betrokken en toegepaſt worden, brengen eendracht voort. Want de menſchen konnen, behalven het geen, dat ongerechtig en onbillijk is, ook zwarelijk dit, dat ſchandelijk geacht word, verdragen, gelijk ook dat iemant de zeden en gewoonten, in een Staat aangenomen, verſmaad. Maar om de liefde te verkrijgen, zijn voornamelijk die dingen nootzakelijk, de welken hun opzicht op de godsdienſt en godvruchtigheit hebben. *Bezie hier af het eerſte en tweede* [t] *Bywoegſel van de zeveniendartigſte* [u] *Voorſtelling, en het Bywoegſel van de zesenveertigſte Voorſtelling, en het Bywoegſel van de drieënzeventigſte Voorſtelling in 't vierde deel.*

[t] Scholium.

[u] Propoſitie.

ZES-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZESTIENDE HOOFTDEEL.

D' eendracht koomt ook dikwijls uit vrees voort, maar zonder getrouheit. Voeg hier by dat de vrees uit onvermogen des gemoeds rijſt, en dieshalven niet tot redensgebruik behoort; gelijk ook niet het medelijden, hoewel het de ſchijn van godvruchtigheit ſchijnt te vertonen.

ZEVENTIENDE HOOFTDEEL.

De menſchen worden ook door miltheit verwonnen, voornamelijk de genen, die geen middelen hebben om die dingen, de welken tot onderhouding van 't leven nootzakelijk zijn, te verkrijgen. Doch aan yder behoeftig menſch onderſtant en hulp te bewijzen; dit gaat de krachten en middelen van een bezonder man verre te boven: want de rijkdom van een bezonder man is veel te zwak om dit uit te ſtaan. Wijders, de bequaamheit van een enig man is al t' engelijk bepaalt, om alle menſchen door vrientſchap aan zich te konnen verbinden; en dieshalven behoort de bezorging der armen tot de gehele gemeenſchap, en heeft alleenlijk haar opzicht op de gemene middelen.

ACHTIENDE HOOFTDEEL.

In weldaden t' ontfangen, en dankbaarheit te bewijzen word gantſchelijk een andere bezorging verëiſcht. *Bezie hier af het* [w] *Byvoegſel van de zeventigſte* [x] *Voorſtelling, en het Byvoegſel van d' eenënzeventigſte Voorſtelling in 't vierde deel.*

w Scholium.
x Propoſitio.

NEGENTIENDE HOOFTDEEL.

Wijders, d' onkuiſche liefde, dat is de luſt van voort te telen, die uit de geſtalte en ſchoonheit ſpruit, en [y] volſtrektelijk alle liefde, die enige andere oorzaak, als de vryheit des gemoeds, erkent, verändert lichtelijk in haat, 't en zy zy, 't welk erger is, zeker ſlach van [z] ſporeloosheit is; en

y Abſolutè.
z Delirium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en dan zal zy meer door twiſt, dan door enigheit gevoed worden. *Bezie de* [a] *Toegift van d' eenëndartigſte* [b] *Voorſtelling in het darde deel.*

[a] Corollarium. [b] Propoſitio.

TWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Wat het huwelijk aangaat, 't is zeker dat het met de reden overëenkoomt, zo de begeerte van de lighamen te zamen te mengen niet alleenlijk uit de geſtalte en ſchoonheit, maar ook uit liefde van kinderen te telen, en hen wijſſelijk op te voeden voortkoomt, en wijders zo hun beider liefde, te weten van de man en zijn gemalin, niet alleenlijk de geſtalte en ſchoonheit, maar voornamentlijk de vryheit des gemoeds tot oorzaak heeft.

EENENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Het gevlei baart ook eendracht, maar door een vuile zonde van dienſtbaarheit, of door ongetrouheit. En zeker, geen anderen worden meer door gevlei verſtrikt, dan de verwaanden, die d' eerſten en voornaamſten willen wezen, en niet zijn.

TWEEENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

In de [c] nederſlachtigheit is een valſche ſchijn van godvruchtigheit en godsdienſt: en hoewel de nederſlachtigheit rechtſtrijdig tegen de [d] verwaantheit is, zo is echter de nederſlachtige naaſt aan de verwaande. *Bezie het* [c] *Byvoegſel van de zeveneënvijftigſte* [f] *Voorſtelling in 't vierde deel.*

[c] Abjectio. [d] Superbia. [e] Scholium. [f] Propoſitio.

DRIEENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Wijders, [g] de ſchaamte is ook behulpſaam tot d' eendracht, maar alleenlijk in die dingen, de welken niet konnen bedekt of geheim gehouden worden. Wijders, dewijl de ſchaamte zelve zeker [h] ſlach van droefheit is, zo behoort zy niet tot het gebruik der reden.

[g] Pudor. [h] Species.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VIERENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

i *Affectus.*
k *Directè.*
l *Indignatio.*

D'andere [i] hartstochten van droefheit tegens de menſchen worden [k] regelrecht tegen de gerechtigheit, billijkheit, eerbaarheit, godvruchtigheit en godsdienſt geſtelt. En hoewel [l] d'euvelneming een ſchijn van billijkheit ſchijnt te vertonen, zo leeft men echter zonder wet in die plaats, daar aan yder geöorloft is van eens anders werken t'oordeelen, en zijn eige, of eens anders recht te verdedigen.

VYFENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

m *Schelium.* modeſtia.
n *Schelium.*
o *Propoſitio.*
p *Affectus.*
q *Ambitio.*
r *Cupiditas.*

De [m] zedigheit, dat is de begeerte van den menſchen te behagen, de welke door de reden word bepaalt, word tot de godvruchtigheit betrokken en toegepaſt; *gelijk wy in het eerſte* [n] *Byvoegſel van de zeveneendartigſte* [o] *Voorſtelling in het vierde deel gezegt hebben.* Maar indien zy uit [p] hartstocht voortkoomt, zo is zy [q] Roemzucht, of een [r] begeerte, door de welke de menſchen deurgaans, door een valſche vertoning van godvruchtigheit, tweedracht en beroerten verwekken. Want de geen, die d'anderen met raat of daat begeert te helpen, om gezamentlijk het opperſte goet te genieten, zal eerder trachten dat zy hem beminnen, dan dat zy zich over hem verwonderen. Hy zal ook niet trachten dat zijn wetenſchap naar hem genoemt word, of uit hem haar [s] benaming heeft, noch ook [t] volſtrektelijk enige oorzaken tot Nijt geven. Wijders, in de gemene redenen zal hy zich hoeden van de gebreken der menſchen te vertonen, en betrachten dat hy niet, dan ſchaarſchelijk, van 't menſchelijk onvermogen ſpreekt; maar bredelijk van de menſchelijke deucht, van 't menſchelijk vermogen, en door welke middel men kan uitwerken dat de menſchen dus niet uit vrees, of uit afkeer, maar, door de [u] hartstocht van blijſchap alleen bewogen, naar 't voorſchrift van de reden, zo veel als hen mogelijk is, zullen pogen te leven.

s *Vocabulum.*
t *Abſolutè.*
u *Affectus.*

ZES-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZESENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Behalven de menſchen kennen wy niets bezonder in de natuur, met welks geeſt wy ons konnen verblijden, en dat wy door vrientſchap, of door zeker [w] ſlach van gemeenſchap aan ons voegen. Dieshalven, de reden van onze nuttigheit verëiſcht niet dat wy al 't geen, 't welk, behalven de menſchen, in de natuur is, bewaren; maar leert aan ons het zelfde, naar zijn verſcheide gebruik, te behouden, te vernietigen, of op alderhande wijzen tot onz gebruik bequaam te maken.

[w] Genus.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

De voornaamſte nuttigheit, die wy uit de dingen krijgen, de welken buiten ons zijn, is, behalven d'ervarentheit, en kennis, die wy hier uit verkrijgen, dat wy de zelfden waarneemen, en uit deze in andere vormen veränderen, de behouding van 't lighaam: en om deze oorzaak zijn voornamelijk die dingen nut, de welken het lighaam in dier voegen konnen voeden en onderhouden, dat alle des zelfs delen hun plicht recht en wel konnen waarneemen. Want hoe het lighaam bequamer is om op veelderhande wijzen aangedaan te konnen worden, en d'uitterlijke dingen op veelderhande wijzen aan te doen, hoe de ziel ook bequamer is om te denken. *Bezie d'acht- en negenëndartigſte* [x] *Voorſtelling van 't vierde deel.* Maar van deze ſlach ſchijnen 'er zeer weinig dingen in de natuur te wezen. Dieshalven, om het lighaam, gelijk verëiſcht is, te voeden, is het nootzakelijk veel voedſelen van verſcheide natuur te gebruiken. Want het menſchelijk lighaam is uit veel delen van verſcheide natuur te zamen gezet, die gedurig en verſcheide voedſel behoeven, op dat het geheel lighaam even bequaam tot alle de dingen zou zijn, die uit zijn natuur konnen volgen, en by gevolg op dat de ziel ook even bequaam zou wezen om veel dingen te bevatten.

[x] Propoſitie.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ACHTENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Maar om deze dingen te verkrijgen, zijn naauwelijks yders krachten genoechſaam, 't en zy de menſchen aan malkander behulpſaam zijn. Doch het gelt heeft het gerijf van alle dingen ingebracht; en hier uit is 't geſproten dat des zelfs beeltenis de geeſt van 't gemeen volk gemenelijk meeſt inneemt: dewijl men naauwelijks enig ſlach van blijſchap kan inbeelden, 't en zy het [y] denkbeelt van 't gelt, als d'oorzaak, daar by verzelt is.

[y] Idea.

NEGENENTWINTIGSTE HOOFTDEEL.

Doch dit is alleenlijk een zonde van de genen, die niet uit behoefte, noch uit nootzakelijkheit, maar om dat zy de gewinkunſten geleert hebben, door de welken zy zich heerlijk vertonen, naar gelt trachten. Voorts, zy voeden het lighaam volgens de gewoonte, maar ſchaarſchelijk, om dat zy menen dat zy zo veel van hun goederen verliezen, als zy tot behoudenis van hun lighaam beſteden. Maar de genen, die 't waar gebruik van 't gelt kennen, en de maat der rijkdommen alleenlijk naar de behoefte meten, leven met weinig vernoegt.

DARTIGSTE HOOFTDEEL.

Dewijl dan die dingen, de welken tot dienſt van de delen des lighaams ſtrekken, op dat zy hun ampt zouden uitvoeren, goet zijn, en de blijſchap hier in beſtaat, dat het vermogen van de menſch, voor zo veel hy uit ziel en lighaam te zamen gezet is, geholpen, of vermeerdert word; zo zijn alle die dingen goet, de welken blijſchap aanbrengen. Doch dewijl de dingen, in tegendeel, niet met dit ooggemerk werken, op dat zy ons met blijſchap zouden aandoen, en ook niet op dat der zelfder vermogen van te werken naar onze nuttigheit gematigt zou worden, en eindelijk, dewijl de blijſchap deur-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deurgaans voornamelijk op een enig gedeelte des lighaams betrokken en toegepaſt word, zo hebben deurgaans ('t en zy 'er de reden en wakkerheit bykomen) de [z] hartstochten van blijſchap [a] overmaat, gelijk ook by gevolg de [b] begeerten, die daar uit voortkomen: daar noch bykoomt, dat wy volgens onze hartstocht, dat voornamentlijk achten, 't welk tegenwoordiglijk zoet is, en d'aanſtaande dingen niet met gelijke hartstocht konnen ſchatten. *Bezie het* [c] *Byvoegſel van de vierënveertigſte, en het Byvoegſel van de zeſtigſte* [d] *Voorſtellingen in 't vierde deel.*

[z] *Affectus.* [a] *Exceſſus.* [b] *Cupiditates.* [c] *Scholium.* [d] *Propoſitiones.*

EENENDARTIGSTE HOOFTDEEL.

Het [e] waangeloof, in tegendeel, ſchijnt het geen, dat droefheit aanbrengt, voor goet te ſtellen, en dat voor quaat, 't welk blijſchap meêbrengt. Maar, gelijk wy alreê gezegt hebben, (*bezie het* [f] *Byvoegſel van de vijfënveertigſte Voorſtelling in 't vierde deel*) niemant, dan de nijdige, verheugt zich over mijn onvermogen, en ongemak. Want hoe wy van grooter blijſchap aangedaan worden, hoe wy tot groter volmaaktheit overgaan, en by gevolg zo veel te meer aan de goddelijke natuur deelachtig zijn. De blijſchap, die door de ware reden van onze nuttigheit gematigt word, kan ook nooit quaat wezen. In tegendeel, de geen, die door vrees geleid word, en het goede doet, om het quade te ſchuwen, word niet door reden geleid.

[e] *Superſtitio.* [f] *Scholium.*

TWEEENDARTIGSTE HOOFTDEEL.

Maar het menſchelijk vermogen is zeer engelijk [g] bepaalt, en word van 't vermogen der uitwendige oorzaken oneindiglijk overtroffen: en dieshalven hebben wy geen [h] volſtrekte macht om de dingen, die buiten ons zijn, tot onz gebruik te ſchikken. En echter zullen wy de dingen, die ons tegen 't geen overkomen, 't welk de reden

[g] *Limitata.* [h] *Poteſtas abſoluta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van onze nuttigheit verëiſcht, gelijkmoediglijk verdragen, zo wy meê wuſtig zijn dat wy onze plicht hebben voltrokken, en dat het vermogen, 't welk wy hebben, zich niet zo wijt heeft konnen uitſtrekken, dat wy hen konden ſchuwen, en eindelijk dat wy een deel van de gehele natuur zijn, welker ordening wy volgen. Indien wy dit klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan, zo zal dat deel van ons, 't welk door [i] 't verſtant bepaalt word, dat is het beſte deel van ons, gantſchelijk daar in geruſt wezen, en in deze geruſtheit pogen te blijven. Want voor zo veel als wy verſtaan niets te begeren dan 't geen, dat nootzakelijk is, en ook niet volſtrektelijk, dan in 't ware, geruſt konnen zijn, en dieshalven, voor zo veel als wy deze dingen recht verſtaan, voor zo veel koomt de poging van onz beſte deel met d' ordening van de gehele natuur overëen.

[i] *Intelligentia.*

Einde van 't vierde Deel.

Vijfde

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Vijfde Deel

Der

ZEDEKUNST.

Van 't vermogen des Verſtants,

of

Van de menſchelijke

VRYHEYT.

VOORREEDEN.

IK ga eindelijk tot het ander deel van de [a] Zedekunſt over, 't welk is van de middel, of weg, die tot de Vryheit leid. Ik zal dan hier in van 't vermogen der reden handelen, en tonen wat de reden zelve over de [b] hartstochten vermag; en daar na wat de vryheit der ziel, of de zaligheit is: daar uit wy zien zullen hoe veel beter de wijze is, dan d' onkundige. Doch op welke wijze, en door welke middel het verſtant volmaakt moet worden, en door welk beleit men daar na het lighaam moet bezorgen, op dat het zijn ampt recht en wel zou konnen uitvoeren; dit behoort niet hier toe: want het leſte heeft zijn opzicht op de [c] Geneeskunde, en 't eerſte op de [d] Redenkunſt. Ik zal hier dan, gelijk ik gezegt heb, alleenlijk van 't vermogen der ziel, of der reden handelen, en vooráf tonen hoe grote en hoedanige heerſchappy zy over de

[a] Ethica.

[b] Affectus.

[c] Medicina. [d] Logica.

[c] harts-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

e *Affectus.* [c] hartstochten heeft, om de zelfden in te tomen, en te beſtieren: want wy hebben hier voor alreê getoont, dat wy geen volkome heerſchappy over hen hebben. De Stoïſchen
€ *Abſolut.* hebben echter geacht, dat zy [f] volſtrektelijk van onze wil afhingen, en dat wy volſtrektelijk daar over konden gebieden. En echter zijn zy door d' ervarentheit, daar tegen zijnde, maar niet door hun beginſelen, gedwongen te belijden dat 'er geen kleine oeffening en vlijt, om hen in te tomen, en te regelen, verëiſcht word: 't welk iemant door het voorbeelt van twee honden, (zo ik wel onthouden heb) namelijk van een huishont, en van een jachthont, heeft gepoogt te tonen, om dat hy eindelijk heeft konnen uitwerken dat hy de huishont tot de jacht, en de jachthont tot zich van 't najagen der hazen t' onthouden gewende. Deskartes is niet weinig tot dit gevoelen genegen. Want hy ſtelt
g *Anima.* h *Mens.* i *Glandula pinalis.* dat de [g] ziel, of de [h] geeſt voornamelijk met zeker deel van de harſſenen, de [i] pijnäppelklier genoemt, verëenigt, is
k *Mens.* door welks behulp de [k] geeſt alle de bewegingen, die in het
l *Objecta* lighaam verwekt worden, en ook d' uitterlijke [l] voorwerpen gevoelt, en die van de geeſt, alleenlijk hier om, dat hy wil, verſcheidelijk kan worden bewogen. Hy ſtelt dat deze
m *Glant.* [m] klier in dier voegen in 't midden der harſſenen geplaatſt
n *Spiritus animales.* is, dat hy door de minſte beweging der [n] dierelijke geeſten bewogen kan worden. Wijders ſtelt hy dat deze
o *Glant.* p *Cerebrum.* [o] klier op zo veel verſcheide wijzen in 't midden der [p] harſſenen is geplaatſt, als de dierelijke geeſten op verſcheide wijzen daar tegen ſtoten, en dat vorders zo veel ver-
q *Veſtiga.* ſcheide [q] merkteekenen daar in ingedrukt worden, als

ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

verſcheide uitterlijke [r]*voorwerpen de dierelijke geeſten naar de zelfde drijven. En hier uit ſpruit het dat, indien de* [s] *klier namaals van de wil der ziel, deze klier verſcheidelijk bewegende op deze of die wijze geſchikt word, daar in zy eenmaal van de* [u]*geeſten, op deze of die wijze bewogen,* [w]*geſchikt is; dat, zeg ik, de* [x] *klier zelf de dierelijke geeſten zelven op de zelfde wijze voort zal drijven, en bepalen, als zy te voren van gelijke* [y] *geſteltheit des kliers weêröm geſtoten waren. Hy ſtelt wijders, dat yder wil van de* [z] *ziel van natuur met zekere beweging van de klier vereênigt is. Tot een voorbeelt, indien iemant de wil heeft om een afgelege* [a]*voorwerp t' aanſchouwen, zo zal deze wil maken dat d' oogäppel zich uitbreid: maar indien hy alleenlijk denkt op d' oogäppel uit te breiden, zo zal 't hem niet baten de wil daar toe te hebben; om dat de natuur de beweging van de* [b] *klier, die dienſtig is om de geeſten naar de* [c] *gezichtzeenuw te drijven, namelijk op een bequame maat van d' oogäppel uit te breiden, of in te trekken, niet met de wil van de zelfde uit te breiden, of in te trekken, maar met de wil van d' afgelege, of nabygelege* [d]*voorwerpen t' aanſchouwen te zamen gevoegt heeft. Eindelijk ſtelt hy, dat, ſchoon yder beweging van deze* [e] *klier door de natuur, van 't begin onzes levens af, aan yder van onze gedachten verknocht ſchijnt te wezen, hy echter door gewoonte en gebruik aan anderen gevoegt kan worden; 't welk hy in 't vijftigſte* [f] *Lid van 't eerſte deel der* [g] *Lijdingen van de ziel poogt te bewij-*

r Objecta. s Glans. u Spiritus. w Suſpenſa. x Glans. y Suſpenſa. z Mens. a Objectum. b Glans. c Nervus opticus. d Objecta. e Glans. f Articulus. g Paſſiones.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

bewijzen. Hy beſluit dan hier uit, dat'er geen ziel zo zwak is, die, wel beſtiert zijnde, niet een volkome macht over haar lijdingen zou konnen verkrijgen: want zy, gelijk zy van hem bepaalt worden, zijn [h] bemerkingen, of [i] gevoelingen, of [k] ontroeringen van de ziel, die bezonderlijk op haar worden toegepaſt, en die, (merk) door enige beweging der [l] geeſten voortgebracht, onderhouden en verſterkt worden. Bezie het zevenentwintigſte [m] Lid van 't eerſte deel der [n] Lijdingen. Maar dewijl wy aan yder wil yder beweging des [o] kliers, en by gevolg der [p] geeſten konnen voegen, en dewijl de [q] Bepaling des wils van onze macht alleen af hangt, zo zullen wy een volkome heerſchappy op onze [t] lijdingen verkrijgen, indien wy onze wil op zekere en beſtandige oordeelen, naar de welken wy de [s] doeningen onzes leven willen ſtieren, bepalen, en de bewegingen der lijdingen, die wy willen hebben, by deze oordeelen voegen. Dit is het gevoelen van deze vermaartſte Man, (voor zo veel ik uit zijn woorden kan begrijpen) 't welk ik naauwelijks zou konnen geloven van zo groot een Man voortgebracht te wezen, zo het niet zo ſcherpzinnig had geweeſt. Zeker, ik kan my niet genoech verwonderen van dat zulk een groot [t] Wijsbegerige, die vaſt geſtelt heeft dat men niets moet afleiden, dan van [u] beginſelen, die uit zich zelven bekent zijn, en niets beveſtigen, dan dat men klarelijk en onderſcheidelijk bevat, en die de [w] Schoolsgezinden zo dikwijls beriſpt van dat zy duiſtere dingen door verborge [x] hoedanigheden wilden verklaren; dat, zeg ik, deze een [y] onderſtelling neemt, die duiſterder, dan

[h] Perceptiones. [i] Senſus. [k] Commotiones. [l] Spiritus. [m] Articulus. [n] Paſſiones. [o] Glans. [p] Spiritus. [q] Determinatio. [t] Paſſiones. [s] Actiones. [t] Philoſophus. [u] Principia. [w] Scholaſtici. [x] Qualitates. [y] Hypotheſis.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dan alle hoedanigheden is. Want, ik bid u, wat verſtaat hy by [z] vereeniging van [a] geeſt en lighaam? Wat klare en onderſcheide [b] bevatting, zeg ik, heeft hy van een [c] denking, zeer engelijk aan zeker deeltje der [d] hoegrootheit vereënigt? zeker, ik wilde wel dat hy deze [e] vereeniging door haar naaſte oorzaak verklaart had. Maar hy had de [f] geeſt in dier voegen van 't lighaam onderſcheiden bevat, dat hy geen bezondere oorzaak van deze vereeniging, noch van zijn geeſt heeft konnen aanwijzen: in voegen dat hy gedwongen heeft geweeſt zijn toevlucht tot d'oorzaak van [g] 't Heeläl, dat is tot God, te nemen. Wijders, ik zou wel willen weten hoe veel trappen van beweging de [h] geeſt aan deze [i] pijnappelklier kan toevoegen, en met hoe grote kracht hy de zelfde [k] geſchorſt kan houden: want ik weet niet of deze klier langſamelijker, of gezwindelijker van de [l] ziel omgedreven word, dan van de [m] dierelijke geeſten, en of de bewegingen der [n] lijdingen, die wy door kunſt aan de beſtandige oordeelen gevoegt hebben, niet door de zelfden weder van de lighamelijke oorzaken geſcheiden konnen worden. Hier uit volgt dat, ſchoon de ziel vaſtelijk voorgenomen had de gevarelijkheden tegen te gaan, en de beweging der ſtoutheit by dit beſluit gevoegt had, de [o] klier, als men echter het gevaar zag, zo geſtuit zou konnen worden, dat de ziel nergens anders op, dan op de vlucht, zou konnen denken. En zeker, dewijl 'er geen [p] reden van de wil tot de beweging geſtelt word, zo word 'er ook geen vergelijking tuſſchen het vermogen, of de krachten der ziel en des lighaams geſtelt;

[z] Unio. [a] Mens. [b] Conceptus. [c] Cogitatio. [d] Quantitas. [e] Unio. [f] Mens. [g] Univerſus. [h] Mens. [i] Glandula pinealis. [k] Suſpenſa. [l] Mens. [m] Spiritus animales. [n] Paſſiones. [o] Glans. [p] Ratio

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtelt; en by gevolg konnen de krachten van deze leſte geenſins door de krachten van d'eerſte bepaalt worden. Voeg hier by, dat deze q *klier niet in dier voegen in't midden der harſſenen geplaatſt word gevonden, dat hy zo lichtelijk, en op zo veel wijzen omgevoert kan worden, en ook dat niet alle de* r *zenuwen zich tot aan de* s *holligheden der harſſenen uitſtrekken. Eindelijk, ik ga al't geen voorby, 't welk hy van de wil, en van des zelfs vryheit zegt; vermits ik genoech, en meer dan genoech getoont heb, dat deze dingen valſch zijn. Dieshalven, dewijl het vermogen van de ziel, gelijk ik hier voor heb aangewezen, door 't verſtant alleen bepaalt word, zo zullen wy de* t *hulpmiddelen der* u *hartstochten, die (gelijk ik geloof) van alle menſchen wel beproeft, maar niet naaukeuriglijk waargenomen, noch onderſcheidelijk gezien worden, alleenlijk door de kennis der ziel bepalen, en van daar alle die dingen, de welken tot haar zaligheit behoren, afleiden.*

q Glans.
r Nervi.
s Sinuositates.
t Remedia
u Affectus.

w KUNDIGHEDEN.

w Axiomata.

x Subjectum, y Actiones.

I. Indien in een zelfde x onderwerp twee ſtrijdige y doeningen verwekt worden, zo zal nootzakelijk, of in beide, of in een van beide, verändering geſchieden, tot dat zy ophouden ſtrijdig te wezen.

z Effectus.
a Essentia.

II. 't Vermogen van z 't gewrocht word door 't vermogen van d'oorzaak zelve bepaalt, voor zo veel des zelfs a wezentheit door de wezentheit van d'oorzaak zelve verklaart, of bepaalt word.

b Axioma.
c Propositie.

Deze b Kundigheit blijkt uit de zevende c Voorſtelling van 't darde deel.

EER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

EERSTE [a] VOORSTELLING.

[a] *Propoſitio.*

Gelijk de [b] *denkingen, en de* [c] *denkbeelden der dingen in de ziel geſchikt, en te zamen geſchakelt worden; zo worden* [d] *d'aandoeningen des lighaams, of de beelden der dingen* [e] *naaukeuriglijk in't lighaam geſchikt, en te zamen geſchakelt.*

[b] *Cogitationes.* [c] *Ideæ.* [d] *Affectiones.* [e] *Adamuſſim.*

[f] BETOGING.

[f] *Demonſtratio.*

[g] D' ordening en [h] ſamenknoping der [i] denkbeelden is de zelfde, (*volgens de zevende* [k] *Voorſtelling van het tweede deel*) als d'ordening en ſamenknoping der dingen: en wederom, d'ordening en ſamenknoping der dingen is de zelfde, (*volgens de* [l] *Toegift van de zeſte en zevende Voorſtellingen in het tweede deel*) als d'ordening en ſamenknoping der denkbeelden. Dieshalven, gelijk d'ordening en ſamenknoping der denkbeelden in de ziel geſchied, naar d'ordening en ſamenſchakeling der [m] aandoeningen des lighaams, (*volgens d'achtiende Voorſtelling van het tweede deel*) zo geſchied, van d'andere zijde, (*volgens de tweede Voorſtelling van't darde deel*) d'ordening en ſamenknoping der aandoeningen des lighaams, naar dat de [n] denkingen, en [o] denkbeelden der dingen in de ziel geſchikt en te zamengeſchakelt worden; *gelijk te betogen ſtond.*

[g] *Ordo.* [h] *Connexio.* [i] *Ideæ.* [k] *Propoſitio.* [l] *Corollarium.* [m] *Actiones.* [n] *Cogitationes.* [o] *Ideæ.*

TWEEDE [p] VOORSTELLING.

[p] *Propoſitio.*

Indien wy de [q] *bewegingen des gemoeds, of de* [r] *hartstochten van de* [s] *denking van d'uitterlijke oorzaak afweeren, en by andere denkingen voegen, zo zal de liefde, of haat tot d'uitterlijke oorzaak, gelijk ook de* [t] *vlotheden des gemoeds, die uit deze hartstochten ſpruiten, vernietigt worden.*

[q] *Commotiones.* [r] *Affectus.* [s] *Cogitatio.* [t] *Fluctuationes.*

[u] BETOGING.

[u] *Demonſtratio.*

Want dit, 't welk de [w] vorm van liefde, of van haat ſtelt, is blijſchap, of droefheit, van [x] 't denkbeelt van d'uitterlijke oorzaak verzelt; *volgens de zeſte en zevende* [y] *Bepalingen der* [z] *hartstochten.* Indien men dan dit wechneemt, zo word ook de vorm van liefde, of haat gelijkelijk wechgenomen: en dieshalven worden deze hartstochten, en de genen, die hier uit ſpruiten, vernietigt; *gelijk te betogen ſtond.*

[w] *Forma.* [x] *Idea.* [y] *Definitio.* [z] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

a Propositio.

DARDE [a] VOORSTELLING.

b Affectus. c Passio. d Idea. e Formare.

De [b] hartstocht, die een [c] lijding is, houd op lijding te wezen, zo haast als wy der zelfder klaar en onderscheide [d] denkbeelt [e] vormen.

f Demonstratio.

[f] BETOGING.

g Affectus. h Passio. i Idea. k Definitio.

De [g] hartstocht, die een [h] lijding is, is een verward [i] denkbeelt; *volgens d'algemene [k] Bepaling der hartstochten.* Indien wy dan een klaar en onderscheide denkbeelt van de hartstocht zelf vormen, zo zal dit denkbeelt niet, dan door de reden, van de hartstocht zelf, voor zo veel het tot de ziel alleen toegepast word, onderscheiden worden; *volgens de tweeëntwintigste [l] Voorstelling van het tweede deel*: en dieshalven (*volgens de darde Voorstelling van 't darde deel*) houd de hartstocht op een lijding te wezen; *gelijk te betogen stond.*

l Propositio.

n Corollarium.

[n] TOEGIFT.

o Affectus.

De [o] hartstocht dan is zo veel te meer in onze macht, en de ziel lijd zo veel te minder daar af, als hy meer aan ons bekent is.

p Propositio.

VIERDE [p] VOORSTELLING.

q Actiones. r Conceptus. s Formare.

Daar is geen [q] aandoening des lighaams, van de welke wy niet enige klare en onderscheide [r] bevatting konnen [s] vormen.

t Demonstratio.

[t] BETOGING.

u Adæquatè. w Propositio. x Lemma. y Scholium.

Het geen, dat aan alle dingen gemeen is, kan niet, dan [u] evenmatiglijk, bevat worden; *volgens d'achtendartigste [w] Voorstelling van het tweede deel:* en dieshalven, (*volgens de twaalfde Voorstelling, en het tweede [x] Voorbewijs, 't welk achter het [y] Byvoegsel van de dartiende Voorstelling in het tweede deel staat*) daar is geen [z] aandoening des lighaams, van de welke wy niet enige klare en onderscheide [a] bevatting konnen [b] vormen, *gelijk wy voorstelden.*

z Affectio. a Conceptus. b Formare.

c Corollarium.

[c] TOEGIFT.

d Affectus. e Conceptus. f Idea. g Affectio. h Definitio. i Propositio.

Hier uit volgt dat'er geen [d] hartstocht is, van de welk wy niet enige klare en onderscheide [e] bevatting konnen vormen: want een hartstocht is het [f] denkbeelt der [g] aandoening van 't lighaam, (*volgens de [h] Bepaling der algemene hartstochten*) 't welk dieshalven (*volgens de voorgaande [i] Voorstelling*) enige klare en onderscheide bevatting moet insluiten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[k] BYVOEGSEL.

[k] *Scholium.*

Dewijl 'er niets is, uit het welk niet enig [l] gewrocht volgt, (*volgens de zesendartigſte* [m] *Voorſtelling van't eerſte deel*) en dewijl wy al 't geen, 't welk uit het [n] denkbeelt volgt, dat in ons [o] evenmatig is, klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan; *volgens de veertigſte Voorſtelling van het tweede deel*: zo volgt hier uit, dat yder macht heeft om zich zelf en zijn [p] hartstochten, is 't niet volkomentlijk, ten minſten ten deel, klarelijk en onderſcheidelijk te verſtaan, en by gevolg te maken dat hy minder van hen lijd. Wy moeten dan voornamelijk vlijt en naerſtigheit hier toe aanwenden, dat wy yder hartstocht, zo veel als 't mogelijk is, klarelijk en onderſcheidelijk kennen; op dat de ziel dus uit [q] hartstocht bepaalt zou worden tot die dingen te denken, de welken zy klarelijk en onderſcheidelijk bevat, en op de welken zy warelijk geruſt is, en op dat dieshalven de hartstocht zelf van de [r] denking der uitwendige oorzaak afgeſcheiden, en aan de ware denkingen gevoegt zou worden: en hier uit zal voortkomen dat niet alleenlijk de liefde, haat, enz. vernietigt zullen worden; *volgens de tweede* [s] *Voorſtelling van dit deel*: maar dat ook de [t] luſten of begeerten, die gemenelijk uit zodanige hartstochten ſpruiten, geen [u] overmaat zullen konnen hebben; *volgens de tweeënzeſtigſte Voorſtelling van't vierde deel.* Want men heeft voornamelijk aan te merken dat het een en de zelfde [w] luſt is, door de welk de menſch, gelijk men zegt, zo wel doet, als lijd. Tot een voorbeelt; wy hebben getoont dat het met de menſchelijke natuur zodanig geſtelt is, dat yder wenſcht en begeert dat d' anderen naar zijn verſtant en zin leven; *bezie het* [x] *Byvoegſel van d' eenendartigſte* [y] *Voorſtelling in't darde deel*: en deze [z] luſt in de menſch, die niet door reden geleid word, is een [a] lijding, de welke [b] roemzucht word genoemt, en niet veel van de [c] verwaantheit verſchilt. In tegendeel in de menſch, die naar het [d] voorſchrift der reden leeft, is hy een [e] doening of [f] deucht, die [g] godvruchtigheit word geheten; *bezie het eerſte* [h] *Byvoegſel van de zeveneñdartigſte* [i] *Voorſtelling in't vierde deel, en de tweede* [k] *Betoging van de zelfde Voorſtelling*. En op deze wijze zijn alle [l] luſten, of begeerten alleenlijk voor zo veel [m] lijdingen, als zy uit [n] onëevenmatige denkbeelden voortkomen. De zelfden worden aan de deucht toegerekent, als zy van evenmatige denkbeelden verwekt worden, of voortkomen. Want alle [o] begeerten, door de welken wy bepaalt worden tot iets te werken, konnen zo wel uit [p] evenmatige, als uit [q] onëevenmatige denkbeelden ſpruiten; *bezie de negenenvijftigſte* [r] *Voorſtelling van't vierde deel*:

[l] *Effectus.*
[m] *Propoſitio.*
[n] *Idea.*
[o] *Adæquata.*
[p] *Affectus.*
[q] *Affectus.*
[r] *Cogitatio.*
[s] *Propoſitio*
[t] *Appetitus, ſive Cupiditates.*
[u] *Exceſſus.*
[w] *Appetitus.*
[x] *Scholium.*
[y] *Propoſitio.*
[z] *Appetitus.*
[a] *Paſſio.*
[b] *Ambitio.*
[c] *Superbia.*
[d] *Dictamen.*
[e] *Actio.*
[f] *Virtus.*
[g] *Pietas.*
[h] *Scholium.*
[i] *Propoſitio.*
[k] *Demonſtratio.*
[l] *Appetitus ſive cupiditates.*
[m] *Paſſiones.*
[n] *Ideæ inadæquatæ.*
[o] *Cupiditates.*
[p] *Adæquatæ.*
[q] *Inadæquatæ, Ideæ.*
[r] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deel: en daar kan (om weêr tot het geen te keren, daar af ik begonnen heb) geen andere voortreffelijker [s] hulpmiddel, die in onze macht is, bedacht worden, als deze hulpmiddel tegen de [t] hartstochten, namelijk die in der zelfder ware kennis beſtaat; dewijl 'er geen ander vermogen van de ziel is, dan die van te denken, en [u] evenmatige denkbeelden te vormen; gelijk wy hier voor (*in de darde Voorſtelling van't darde deel*) getoont hebben.

s *Remedium.*
t *Affectus.*
u *Ideæ adæquatæ.*

VYFDE [w] VOORSTELLING.

w *Propoſitio.*

De [x] Hartstocht tot een zaak, die wy ons [y] enkelijk, en niet als [z] nootzakelijk, noch als [a] mogelijk, noch als [b] gebeurelijk inbeelden, is, als d' andere dingen gelijk zijn, de grootſte van allen.

x *Affectus.*
y *Simpliciter.*
z *Neceſſaria.*
a *Poſſibilis.*
b *Contingens.*

[c] BETOGING.

c *Demonſtratio.*

De [d] hartstocht tot een ding, dat wy ons inbeelden vry te zijn, is groter, dan tot een ander, dat nootzakelijk is; (*volgens de negenenveertigſte [e] Voorſtelling van't darde deel*) en by gevolg noch groter dan tot dat, 't welk wy ons als [f] mogelijk, of [g] gebeurelijk inbeelden; *volgens d' elfde Voorſtelling van't vierde deel.* Maar enig ding als vry in te beelden kan niets anders zijn, dan dat wy ons het zelfde [h] enkelijk inbeelden, terwijl wy van d' oorzaken, door de welken het tot werken bepaalt heeft geweeſt, onkundig zijn; *volgens het geen, dat wy in [i] 't Byvoegſel van de vifendartigſte Voorſtelling in het tweede deel getoont hebben*: Dieshalven, de [k] hartstocht tot een ding, 't welk wy ons [l] enkelijk inbeelden, is, als d' andere dingen gelijk zijn, groter dan tot het [m] nootzakelijk, [n] mogelijk, of [o] gebeurelijk, en by gevolg de grootſte; *'t welk te betogen ſtond.*

d *Affectus.*
e *Propoſitio.*
f *Poſſibile.*
g *Contingens.*
h *Simpliciter.*
i *Scholium.*
k *Affectus.*
l *Simpliciter.*
m *Neceſſarium.*
n *Poſſibile.*
o *Contingens.*

ZESTE [p] VOORSTELLING.

p *Propoſitio.*

Voor zo veel als de ziel alle dingen als nootzakelijk verſtaat, voor zo veel heeft zy groter vermogen op de [q] hartstochten, of lijd minder van hen.

q *Affectus.*

[r] BETOGING.

r *Demonſtratio.*

De [s] ziel verſtaat alle dingen nootzakelijk te wezen, (*volgens de negenëntwintigſte [t] Voorſtelling van't eerſte de deel*) en door een oneindige [u] famenknoping van oorzaken tot [w] wezentlijk te zijn, en tot werken bepaalt te worden; *volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van't eerſte deel*: en maakt dieshalven (*volgens de voorgaande Voor-*

s *Mens.*
t *Propoſitio.*
u *Nexus.*
w *Exiſtere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Voorſtelling) dat zy van de [x] hartstochten, die daar uit ſpruiten, minder lijd, en (*volgens d' achtënveertigſte Voorſtelling van 't darde deel*) minder tegens de zelfden aangedaan word; *gelijk te betogen ſtond.*

[x] *Affectus.*

[y] BYVOEGSEL. [y] *Scholium.*

Hoe deze kennis, namentlijk dat de dingen nootzakelijk zijn, meer omtrent de bezondere dingen, die wy ons onderſcheidelijker en levendiger inbeelden, verkeert, hoe dit vermogen van de ziel over de [z] hartstochten groter is; 't welk ook d' ervarentheit zelve betuigt. Want wy zien dat deze droefheit over enig goet, 't welk verloren is, verzacht word, zo haaſt de menſch, die dit verloren heeft, aanmerkt dat dit goet door geen middelen bewaart kon worden. Dus zien wy ook dat niemant deernis met een jong kint heeft, om dat het niet kan ſpreken, wandelen, redeneren, en eindelijk om dat het zo veel jaren als onkundig van zich zelf leeft. Maar indien zy ten meeſtendeel [a] volwaſſen, en alleenlijk een of twee [b] kinderen wierden geboren, zo zou yder erbarmenis met deze kinderen hebben: dewijl men dan de kintsheit zelve niet als een naturelijk en nootzakelijk ding, maar als een gebrek der natuur, of zonde zou aanmerken: en op deze wijze zouden wy meer andere dingen konnen tonen.

[z] *Affectus.*

[a] *Adulti.*
[b] *Infantes.*

ZEVENDE [c] VOORSTELLING. [c] *Propoſitio.*

De [d] hartstochten, die uit de reden ſpruiten, of verwekt worden, zijn, zo men achting op de tijt heeft, machtiger dan de genen, die tot bezondere dingen toegepaſt worden, de welken wy als [e] afweezig beſchouwen.

[d] *Affectus.*

[e] *Abſentes.*

[f] BETOGING. [f] *Demonſtratio.*

Wy beſchouwen enig ding als afweezig, niet uit die [g] hartstocht, daar meê wy ons het zelfde inbeelden; maar hier uit, dat het lighaam door een andere hartstocht aangedaan word, die de [h] wezentlijkheit van het zelfde ding uitſluit; *volgens de zeventiende [i] Voorſtelling van het tweede deel.* Dieshalven, de hartstocht, die tot de zaak toegepaſt word, de welke wy als afweezig beſchouwen, is niet van die natuur, dat hy d' andere [k] doeningen van de menſch, en zijn vermogen overtreft; *bezie hier af de zeſte Voorſtelling van 't vierde deel*: maar in tegendeel van zodanige natuur, dat hy van die [l] aandoeningen, die de [m] wezentlijkheit van des zelfs uitterlijke oorzaak uitſluiten, enigſins bedwongen en ingetoomt kan worden; *volgens de negende [n] Voorſtelling van 't vierde deel.* Maar de [o] hartstocht, die uit de re-

[g] *Affectus.*

[h] *Exiſtentia.*

[i] *Propoſitio.*

[k] *Actiones.*

[l] *Affectiones.*
[m] *Exiſtentia.*

[n] *Propoſitio.*
[o] *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

p Proprietates. den ſpruit, word nootzakelijk op de gemene p eigenſchappen der din-
q Definitio. r Scholium. gen toegepaſt, (*bezie de* q *Bepaling van de reden in het tweede* r *Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) die wy altijt als tegenwoordig aanſchouwen, (want daar kan niets wezen, 't welk
s Exiſtere. der zelfder tegenwoordige s wezentlijkheit uitſluit) en die wy ons altijt op de zelfde wijze inbeelden; *volgens d' achtëndartigſte Voorſtelling van het tweede deel.* Dieshalven, zodanige hartstocht blijft
t Axioma. altijt de zelfde; en by gevolg (*volgens d' eerſte* t *Kundigheit van dit*
u Affectus. *deel*) zullen de u hartstochten, die tegen de zelfde ſtrijden, en die van hun uitterlijke oorzaken niet gevoed worden, zich meer en meer naar de zelfde moeten ſchikken en voegen, tot dat zy niet langer ſtrijdig zijn; en dus verre is de hartstocht, die uit de reden ſpruit, machtiger; *'t welk te betogen ſtond.*

w Propoſitio. ACHTSTE w VOORSTELLING.

x Affectus. *Hoe enige* x *hartstocht van meer te zamenkomende oorzaken verwekt word, hoe hy groter is.*

y Demonſtratio. y BETOGING.

Veel oorzaken te gelijk vermogen meer, dan of 'er weiniger in getal waren; *volgens de zevende Voorſtelling van 't darde deel:* en dieshalven, (*volgens de vyfde Voorſtelling van 't vierde deel*) hoe enige
z Affectus. z hartstocht van meer oorzaken te gelijk verwekt word, hoe hy ſterker is; *'t welk te betogen ſtond.*

a Scholium. a BYVOEGSEL.

b Axioma. Deze Voorſtelling blijkt ook uit de tweede b Kundigheit van dit deel.

c Propoſitio. NEGENDE c VOORSTELLING.

d Affectus. *De* d *hartstocht, die tot meer en verſcheide oorzaken toegepaſt word, de welken met de hartstocht zelf te gelijk van de ziel aangeſchout worden, is minder ſchadelijk, (wy lijden ook daar door te minder, en worden minder tot yder oorzaak aangedaan) dan een ander even grote hartstocht, die tot een enige, of tot weiniger oorzaken toegepaſt word.*

e Demonſtratio. e BETOGING.

f Affectus. De f hartstocht is alleenlijk voor zo veel quaat, of ſchadelijk, als
g Mens. de g ziel daar door belet word in te konnen denken; *volgens de zeſ-*
en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en zevenëntwintigſte [h] *Voorſtellingen van't vierde deel*: dieshalven, [h] Propoſitiones.
die hartstocht, door de welk de ziel bepaalt word tot veel [i] voor- [i] Objecta.
werpen te gelijk t'aanſchouwen, is minder ſchadelijk dan een andere even grote hartstocht, die de ziel in d'enige [k] aanſchouwing van [k] Contemplatio.
een enig, of weinig voorwerpen in dier voegen weêrhoud, dat hy niet op d'anderen kan denken; *'t welk het eerſte was.* Wijders, dewijl de [l] wezentheit van de ziel, dat is, (*volgens de zevende Voor-* [l] Eſſentia.
ſtelling van't darde deel) haar [m] vermogen, in d'enige [n] denking [m] Potentia.
beſtaat; *volgens d'elfde Voorſtelling van't darde deel*: zo lijd de [n] Cogitatio.
ziel door de hartstocht, door de welk zy bepaalt word tot meer dingen te gelijk t'aanſchouwen, minder, dan door een even grote hartstocht, die de ziel in d'enige [o] aanſchouwing van een enig, of [o] Contemplatio.
van weinig [p] voorwerpen bezich houd; *'t welk het tweede was.* [p] Objecta.
Eindelijk, deze [q] hartstocht (*volgens d'achtënveertigſte Voorſtel-* [q] Affectus.
ling van't darde deel) voor zo veel hy tot veel uitterlijke oorzaken toegepaſt word, is ook minder tot yder oorzaak; *'t welk te betogen ſtond.*

TIENDE [r] VOORSTELLING. [r] Propoſitio.

Zo lang wy van de [s] hartstochten, die tegen onze natuur ſtrijden, niet beſtreden worden, zo lang hebben wy macht om [t] d'aandoeningen des lighaams te ſchikken, en te zamen te ſchakelen, volgens d'ordening van het verſtant. [s] Affectus. [t] Affectiones.

[u] BETOGING. [u] Demonſtratio.

De [w] hartstochten, die tegen onze natuur ſtrijden, dat is, (*vol-* [w] Affectus.
gens de dartigſte [x] *Voorſtelling van't vierde deel*) die quaat zijn, zijn [x] Propoſitio.
voor zo veel quaat, als zy beletten dat de ziel verſtaat; *volgens de* 27 Dez.
~~*zevenëndartigſte*~~ *Voorſtelling van't vierde deel.* Zo lang als wy dan van de hartstochten, die tegen onze natuur ſtrijden, niet beſtreden worden, zo lang word het vermogen van de ziel, daar door zy poogt de zaken te verſtaan, (*volgens de zesentwintigſte Voorſtelling van't vierde deel*) niet belet: en dieshalven heeft zy lange tijt macht van klare en onderſcheide [y] denkbeelden te [z] vormen, en anderen [y] Idea. [z] Formare.
van anderen af te leiden; *bezie het tweede* [a] *Byvoegſel van de veer-* [a] Scholium.
tigſte Voorſtelling, en het Byvoegſel van de zevenënveertigſte Voorſtelling in het tweede deel: en by gevolg, (*volgens d'eerſte Voorſtel-* [b] Affectiones.
ling van dit deel) zo lang hebben wy macht van [b] d'aandoeningen des lighaams te ſchikken, en te zamen te ſchakelen, volgens d'ordening van het verſtant: *'t welk te betogen ſtond.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c Scholium.

c BYVOEGSEL.

d Affectiones.
e Efficere.
f Afficitur.
g Propositio.

Door deze macht, van d'aandoeningen des lighaams wel en recht te ſchikken, en te zamen te ſchakelen, konnen wy e uitwerken dat wy niet lichtelijk van de quade f hartstochten aangedaan zullen worden. Want (*volgens de zevende* g *Voorſtelling van dit deel*) daar word groter kracht verëiſcht om de hartstochten, die volgens d'ordening van 't verſtant geſchikt, en te zamen geſchakelt zijn, dan om de genen, die onzeeker zijn, en zich in 't wilde verſpreiden, te bedwingen. Het beſte dan, dat wy doen konnen, zo lang wy geen volmaakte kennis van onze

h Ratio.
i Dogmata.
k Concipere.

hartstochten hebben, is een rechte h middel en wijze van te leven, of zekere i leerſtukken des levens te k bevatten, en de zelfden in geheugenis te houden, en hen geduriglijk tot de bezondere dingen, die deurgaans in 't leven voorkomen, toe te paſſen; op dat zy overvloediglijk plaats in onze l inbeelding zouden krijgen, en wy hen

l Imaginatio.
m Dogmata.
n Propositio.
o Scholium.

altijt gereet hebben. Tot een voorbeelt, onder de m leerſtukken des levens hebben wy geſtelt, (*bezie de zesenveertigſte* n *Voorſtelling van 't vierde deel, met der zelfder* o *Byvoegſel*) dat men de haat

p Amor.
q Generositas.
r Præscriptum.

door p liefde, of door q edelmoedigheit moet verwinnen, en niet met onderlinge haat vergelden. Doch op dat wy dit r voorſchrift van de reden altijt, daar het nodig is, in handen zouden hebben,

s Injuriæ.

zo moeten wy de gemene s ongelijken en onbillijkheden der menſchen bedenken, en dikwijls overwegen, en hoe, en op welke wijze wy hen beſt door t edelmoedigheit zullen verdrijven. Want dus

t Generositas.
u Imago.
w Imaginatio.
x Dogma.
y Propositio.

zullen wy het u beelt van 't ongelijk met w d'inbeelding van dit x leerſtuk te zamen voegen; en dus zullen wy 't (*volgens d'achtiende* y *Voorſtelling van het tweede deel*) altijt vaerdig hebben, daar ons ongelijk aangedaan zal worden. Indien wy ook de reden van onz ware nut, en daar beneffens van 't goet, 't welk uit d'onderlinge vrientſchap, en gemene gezelligheit volgt, vaerdig en by der hant hebben; gelijk ook dit, dat uit de rechte z wijze en middel van te leven d'opperſte geruſtheit des gemoeds voortkoomt, (*volgens de tweeënvijftigſte Voorſtelling van het tweede deel*) en dat de menſchen, gelijk d'andere dingen, uit nootzakelijkheit der natuur

z Ratio.

werken: zo zal het ongelijk, of de haat, die gemenelijk uit het ongelijk rijſt, het minſte deel van a d'inbeelding beſlaan, en lichtelijk overwonnen worden: of indien de gramſchap, die gemenelijk uit

a Imaginatio.
b Injuriæ.
c Fluctuatio animi.

de grootſte b ongelijken ſpruit, niet zo lichtelijk verwonnen word, zo zal zy echter, hoewel niet zonder enige c vlotheit des gemoeds, in veel korter tijt verwonnen worden, dan als wy deze dingen niet

zo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zo voorbedacht hadden; *gelijk uit de zeſte, zevende en achtſte* [d] *Voorſtellingen van dit deel blijkt.* Om de vrees te verdrijven, moet men op gelijke wijze de gedachten op de [e] kloekmoedigheit veſten: dat is, men moet de gevarelijkheden van 't gemeen leven optellen, en hen zich dikwijls inbeelden, en hoe zy door [f] kloekhartigheit en [g] vroomheit beſt gemijd en verwonnen konnen worden. Maar hier ſtaat aan te merken, dat wy, in onze [h] denkingen en [i] beelden te ſchikken, altijt (*volgens de* [k] *Toegift van de drieënzeſtigſte* [l] *Voorſtelling in 't vierde deel, en de negenenvijftigſte Voorſtelling van 't daarde deel*) op die dingen moeten letten, die in yder ding goet zijn, om dus altijt door de [m] hartstocht van blijſchap tot werken bepaalt te worden. Tot een voorbeelt, indien iemant ziet dat hy naar al te grote roem tracht, zo moet hy des zelfs recht gebruik bedenken, en tot welk einde de zelfde betracht, en door welke middelen verkregen kan worden, en niet op des zelfs misbruik en ydelheit denken, gelijk ook niet op de wiſpelturigheit der menſchen, of op andere diergelijke middelen, daar op niemant denkt, dan uit zwakheit des gemoeds: want de genen, die meeſt roemzuchtig zijn, pijnigen zich meeſt met zodanige [n] denkingen, als zy wanhopen in d'eer, daar zy naar trachten, te verkrijgen, en als zy, terwijl zy hun gramſchap uitbraken, wijs willen ſchijnen. 't Is dan zeker dat de genen meeſt naar roem trachten, die meeſt tegen des zelfs misbruik, en tegen d'ydelheit des werrelts roepen. Dit is niet alleenlijk de [o] roemzuchtigen eigen, maar gemeen aan alle de genen, die in tegenſpoet zijn, en zich zelven niet konnen beſtieren. Want d'arme zelf, gierig zijnde, houd niet op van 't misbruik van 't gelt, en van de gebreken der rijken te ſpreken; daar meê hy niets anders uitricht, dan dat hy zich zelf pijnigt, en aan anderen toont, dat hy niet alleenlijk zijn eige armoede, maar ook de rijkdommen der anderen onverduldiglijk draagt. In dezer voegen denken ook de genen, die van hun vrijſter qualijk onthaalt zijn, nergens anders op, dan op d'ongeſtadigheit en bedriegelijkheit der vrouwen, en op hun andere gebreken, die dus uitgekreten worden; doch zy vergeten hen alle terſtont, zo haaſt zy van hun vrijſter weêr aangenomen zijn. De geen dan, die zijn [p] hartstochten en [q] begeerlijkheden alleenlijk naar de liefde tot de vryheit tracht te matigen, en te ſtieren, zal, zo veel als hem mogelijk is, pogen de deuchden, en hun oorzaken te kennen, en zijn ziel met [r] vreucht, die uit hun ware kennis ſpruit, te vervullen, en geenſins de gebreken der menſchen t'aanſchouwen, de menſchen te laſteren, noch zich met de valſche ſchijn van vryheit

[d] *Propoſitiones.*
[e] *Animoſitas.*
[f] *Præſentia animi.*
[g] *Fortitudo.*
[h] *Cogitationes.*
[i] *Imagines.*
[k] *Corollarium.*
[l] *Propoſitio.*
[m] *Affectus.*
[n] *Cogitationes.*
[o] *Ambitioſi.*
[p] *Affectus.*
[q] *Appetitus.*
[r] *Gaudium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

te verheugen. De geen dan, die deze dingen naerſtiglijk zal waarneemen, (want zy zijn niet zwaar) en oeffenen, zal zekerlijk binnen korten tijt zijn doeningen deurgaans naar 't gebied van de reden konnen ſtieren.

s Propoſitio.

ELFDE [s] VOORSTELLING.

Hoe enig beelt op meer dingen toegepaſt word, hoe het geduriger is, of meermaals voorkoomt, en de ziel meer bezich houd.

c Demonſtratio.

[t] BETOGING.

u Imago. w Affectus.

Want hoe het [u] beelt, of de [w] hartstocht tot meer dingen toegepaſt word, hoe 'er meer oorzaken zijn, van de welken hy verwekt en gevoed kan worden; alle de welken de ziel (*volgens d'onderſtelling*) door de hartstocht gelijkelijk aanſchout; en dieshalven is de hartstocht zo veel te [x] geduriger, of koomt meermaals voor, en (*volgens d'achtſte Voorſtelling van dit deel*) houd de ziel meer bezich; 't welk te betogen ſtond.

x Frequentior.

y Propoſitio.

TWAALFDE [y] VOORSTELLING.

z Imagines.

De [z] beelden der dingen worden lichtelijker aan de beelden, die tot dingen toegepaſt worden, de welken wy klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan, te zamen gevoegt, dan aan d'anderen.

a Demonſtratio.

[a] BETOGING.

b Proprietates. c Definitio. d Scholium. e Propoſitio.

De dingen, die wy klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan, zijn of gemene [b] eigenſchappen der dingen, of zodanigen, die daar van afgeleid worden; *bezie de* [c] *Bepaling van de reden in het tweede* [d] *Byvoegſel van de veertigſte* [e] *Voorſtelling in het tweede deel*: en worden by gevolg (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) meermaals in ons verwekt: en dieshalven kan lichtelijker gebeuren, dat wy andere dingen, gezamentlijk met dezen, dan met anderen, aanſchouwen; en by gevolg (*volgens d'achtiende Voorſtelling in het tweede deel*) dat zy lichtelijker met dezen, dan met d'anderen, te zamen gevoegt worden.

f Propoſitio.

DARTIENDE [f] VOORSTELLING.

Hoe enig beelt aan meer anderen gevoegt is, hoe het meermaals voorkoomt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

g BETOGING. g *Demonſtratio.*

Want hoe enig beelt aan meer anderen gevoegt is, hoe'er (*volgens d' achtiende Voorſtelling van het tweede deel*) meer oorzaken zijn, van de welken het opgewekt kan worden.

VEERTIENDE h VOORSTELLING. h *Propoſitio.*

De ziel kan maken dat alle i *d' aandoeningen des lighaams,* i *Affectiones.* *of de* k *beelden der dingen tot Gods* l *denkbeelt toegepaſt wor-* k *Imagines.* l *Idea.* *den.*

m BETOGING. m *Demonſtratio.*

Daar is geen n aandoening des lighaams, van de welk de ziel niet n *Affectio.* enige klare en onderſcheide o bevatting kan p vormen; *volgens de* o *Conceptus.* p *Formare.* *vierde* q *Voorſtelling van dit deel*: en dieshalven kan zy maken q *Propoſitio.* (*volgens de vijftiende Voorſtelling van't eerſte deel*) dat zy alle tot Gods r denkbeelt toegepaſt worden; *'t welk te betogen ſtond.* r *Idea.*

VYFTIENDE s VOORSTELLING. s *Propoſitio.*

De geen, die zich zelf, en zijn t *hartstochten klarelijk* t *Affectus.* *en onderſcheidelijk verſtaat, bemint God, en zo veel te meer, als hy zich zelf, en zijn hartstochten beter verſtaat.*

u BETOGING. u *Demonſtratio.*

De geen, die zich zelf, en zijn w hartstochten klarelijk en onder- w *Affectus.* ſcheidelijk verſtaat, verblijd zich; (*volgens de drieënvijftigſte Voor-* *ſtelling van het darde deel*) en dit met Gods x denkbeelt verzelt; x *Idea.* *volgens de voorgaande Voorſtelling*: en dieshalven (*volgens de ~~zelfde~~* z *Effectus.* y *Bepaling der hartstochten*) bemint hy God, en (volgens de zelfde y *Definitio.* reden) zo veel te meer, als hy zich zelf, en zijn hartstochten beter verſtaat; *'t welk te betogen ſtond.*

ZESTIENDE z VOORSTELLING. z *Propoſitio.*

Deze liefde tot God moet de ziel meeſt bezich houden.

a BETOGING. a *Demonſtratio.*

Want deze liefde is aan alle b aandoeningen des lighaams ge- b *Affectiones.* voegt, (*volgens de veertiende Voorſtelling van dit deel*) van alle de welken zy gevoed word; *volgens de vijftiende Voorſtelling in dit deel*: en dieshalven (*volgens d' elfde Voorſtelling van dit deel*) moet zy de ziel meeſt bezich houden: *'t welk te betogen ſtond.*

ZE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c Propositio.

ZEVENTIENDE cVOORSTELLING.

d Passiones. e Affectus.

God is zonder d *lijdingen, en word van geen* e *hartstocht van blijschap, of van droefheit aangedaan.*

f Demonstratio.

f BETOGING.

g Idea. h Vera. i Propositio. k Definitio. l Adaquata. m Definitio generalis. n Affectus. o Passiones. p Corollarium. q Propositio. r Definitio. s Affectus.

Alle g denkbeelden, voor zo veel zy tot God betrokken en toegepast worden, zijn h waar, (*volgens de tweeëndartigste* i *Voorstelling van het tweede deel*) dat is (*volgens de vierde* k *Bepaling van het tweede deel*) l evenmatig; en dieshalven, (*volgens* m *d' algemene Bepaling der* n *hartstochten*) God is zonder o lijdingen. Wijders, God kan tot noch meerder, noch tot minder volmaaktheit overgaan; *volgens de tweede* p *Toegift van de twintigste* q *Voorstelling in 't eerste deel*: en word dieshalven (*volgens de tweede en darde* r *Bepaling der* s *hartstochten*) door geen hartstocht van blijschap, of van droefheit aangedaan: *'t welk te betogen stond.*

t Corollarium.

t TOEGIFT.

u Affectus. w Definitiones.

God, om eigentlijk te spreken, bemint en haat niemant. Want God (*volgens de voorgaande Voorstelling*) word van geen u hartstocht van blijschap, noch van droefheit aangedaan; en by gevolg (*volgens de zeste en zevende* w *Bepalingen der hartstochten*) bemint en haat niemant.

x Propositio.

ACHTIENDE xVOORSTELLING.

Niemant kan God haten.

y Demonstratio.

y BETOGING.

k Idea. l Adaquata. m Propositiones. n Contemplari. o Agere. p Idea. q Definitio. r Affectus.

Gods k denkbeelt, 't welk wy in ons hebben, is l evenmatig, en volmaakt; *volgens de zes- en zeventienveertigste* m *Voorstellingen van het tweede deel*: dieshalven, voor zo veel wy God n aanschouwen, voor zo veel o werken wy; *volgens de darde Voorstelling van 't darde deel*: en by gevolg (*volgens de negenënvijftigste Voorstelling van het darde deel*) kan 'er geen droefheit, in 't gezelschap van Gods p denkbeelt wezen; dat is, (*volgens de zevende* q *Bepaling der* r *Hartstochten*) niemant kan God haten; *'t welk te betogen stond.*

s Corollarium.

s TOEGIFT.

De liefde tot God kan niet in haat veränderen.

t Scholium.

t BYVOEGSEL.

Men kan hier tegenwerpen, dat, dewijl wy God d' oorzaak aller dingen verstaan te wezen, wy daar door zelf God voor d' oorzaak

van

van de droefheit aanmerken. Maar ik antwoord hier op, dat, voor zo veel wy d' oorzaken der droefheit verſtaan, de droefheit zo verre (*volgens de darde* [u] *Voorſtelling van dit deel*) ophoud een [w] lijding te wezen; dat is, (*volgens de negenënvijftigſte Voorſtelling van het darde deel*) voor zo veel houd zy op droefheit te zijn: en dieshalven, voor zo veel wy God verſtaan d' oorzaak van droefheit te wezen, voor zo veel verblijden wy ons.

u Propoſitio. w Paſſio.

NEGENTIENDE [x] VOORSTELLING.

x Propoſitio.

De geen, die God bemint, kan niet pogen dat God hem ook zal beminnen.

[y] BETOGING.

y Demonſtratio.

Indien de menſch hier naar trachtte, zo zou hy begeren (*volgens de* [z] *Toegift van de zeventiende Voorſtelling in dit deel*) dat God, die hy bemint, geen God was, en by gevolg (*volgens de negentiende Voorſtelling van't darde deel*) begeren dat hy droevig wierd; 't welk (*volgens d' achtëntwintigſte Voorſtelling van 't darde deel*) ongerijmt is.

z Corollarium.

TWINTIGSTE [a] VOORSTELLING.

a Propoſitio.

De liefde tot God kan door geen [b] *hartstocht van* [c] *nijt, noch* [d] *yverzucht beſmet worden; maar word zo veel te meer aangevoed, als wy ons inbeelden dat 'er meer menſchen met de zelfde bant van liefde met God te zamen gevoegt zijn.*

b Affectus. c Invidia. d Zelotypia.

[e] BETOGING.

e Demonſtratio.

Deze liefde tot God is het opperſte goet, 't welk wy, volgens het [f] Voorſchrift van de reden, konnen begeren; (*volgens d' achtën-twintigſte* [g] *Voorſtelling van't vierde deel*: en dat aan alle menſchen gemeen is; *volgens de zesëndartigſte Voorſtelling van't vierde deel*: en 't welk wy begeren en wenſchen dat alle menſchen het zelfde mogen genieten; *volgens de zevenëndartigſte Voorſtelling van't vierde deel*: en dat dieshalven (*volgens de drieënzwintigſte* [h] *Bepaling der* [i] *hartstochten*) niet door de hartstocht van [k] nijt beſmet kan worden, noch ook (*volgens d' achtiende Voorſtelling van dit deel, en de Bepaling der* [l] *yverzucht, die in* [m] *'t Byvoegſel van de vijfendartigſte Voorſtelling in 't darde deel te zien is*) door de hartstocht van yverzucht: maar dat, in tegendeel, (*volgens d' eenëndartigſte Voorſtelling van't darde deel*) zo veel te meer gevoed moet worden,

f Dictamen. g Propoſitio. h Definitio. i Affectus. k Invidia. l Zelotypia. m Scholium.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den, als wy ons inbeelden dat meer menſchen het zelfde genieten; *'t welk te betogen ſtond.*

n Scholium.

n BYVOEGSEL.

o Affectus.

Wy konnen dan op de zelfde wijze tonen, dat 'er geen o hartstocht is, die rechtſtrijdig tegen deze liefde is, van de welk deze liefde zelf vernietigt kan worden: en dieshalven konnen wy beſluiten dat deze liefde tot God de ſtantvaſtigſte van alle is, en ook, voor zo veel zy tot het lighaam toegepaſt word, niet vernietigt kan worden, dan met het lighaam zelf. Maar van welke natuur zy is, voor zo veel zy tot de ziel alleen toegepaſt word; wy zullen dit hier na zien. En hier in heb ik alle p hulpmiddelen der q hartstochten, of al 't geen, 't welk de ziel, in zich alleen aangemerkt, tegen de hartstochten vermag, begrepen; uit het welk blijkt, dat het vermogen van de ziel over de hartstochten beſtaat; eerſtelijk in de kennis zelve der hartstochten; *bezie het* r *Byvoegſel van de vierde* s *Voorſtelling in dit deel:* ten tweeden hier in, dat zy de hartstochten van de t denking der uitterlijke oorzaak, die wy ons verwardelijk inbeelden, afſcheid; *bezie de tweede Voorſtelling, met het zelfde* u *Byvoegſel van de vierde Voorſtelling in dit deel:* ten darden in de tijt, daar in w d' aandoeningen, de welken tot het geen toegepaſt worden, dat wy verſtaan, die dingen overtreffen, de welken tot het geen toegepaſt worden, dat wy verwardelijk, of op een verminkte wijze bevatten; (*bezie de zevende Voorſtelling van dit deel:* ten vierden in de menigte der oorzaken, van de welken x d' aandoeningen, die men tot de gemene y eigenſchappen der dingen, of tot God toepaſt, gevoed en geſterkt worden; *bezie de negende en elfde* z *Voorſtellingen van dit deel:* ten vijfden, en eindelijk in a d' ordening, daar door de ziel haar b hartstochten ſchikken, en onderling ſamenſchakelen kan. *Bezie het* c *Byvoegſel van de tiende Voorſtelling, en daarenboven de twaalfde, dartiende en veertiende Voorſtellingen van dit deel.* Maar op dat men dit vermogen der ziel over de d hartstochten te beter zou verſtaan, zo ſtaat voornamelijk aan te merken, dat wy de hartstochten groot noemen, als wy de hartstocht van een enig menſch met die van een ander vergelijken, en zien dat d' een meer, dan d' ander, van een zelfde hartstocht word beſtreden, of als wy de hartstochten van een en de zelfde menſch onderling vergelijken, en bevinden, dat de zelfde meer van d'een, dan van d'ander, aangedaan, of bewogen word. Want, (*volgens de vijfde Voorſtelling van 't vierde deel*) de kracht van yder harts-

p Remedia.
q Affectus.
r Scholium.
s Propoſitio.
t Cogitatio.
u Scholium.
w Affectiones.
x Affectiones.
y Proprietates.
z Propoſitiones.
a Ordo.
b Affectiones.
c Scholium.
d Affectus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hartstocht word door 't vermogen van d'uitterlijke oorzaak, met het onze vergeleken, bepaalt. Maar het [e] vermogen der ziel word door de kennis alleen bepaalt; en [f] 't onvermogen, of de [g] lijding word alleenlijk van de [h] derving der kennis, dat is van 't geen, door 't welk de [i] denkbeelden [k] onëvenmatig gezegt worden, geſchat. Hier uit volgt, dat die ziel meeſt lijd, welker grootſte deel uit onevenmatige denkbeelden beſtaat; in voegen dat zy meer door het geen, dat zy lijd, dan door 't geen, dat zy doet, onderkent word: en in tegendeel, dat deze ziel meeſt werkt, welks grootſte deel uit [l] evenmatige denkbeelden beſtaat; in voegen dat deze, ſchoon zy zo veel [m] onëvenmatige denkbeelden, als d'andere, in zich heeft, echter meer door de genen, die aan de menſchelijke deucht toegeëigent worden, dan door dezen, die 't menſchelijk onvermogen aanwijzen, onderkent of gekent word. Wijders ſtaat aan te merken, dat de qualen des gemoeds, en d'ongelukken voornamelijk hun oorſprong uit d' al te grote liefde tot een zaak trekken, die veel veränderingen onderworpen is, en die wy nooit machtig konnen worden. Want niemant is ooit voor enige zaak bekommert, en beängſt, dan voor de gene, die hy bemint. [n] D' ongelijken, [o] achterdenkingen, vijantſchappen, enz. ſpruiten ook nooit, dan uit liefde tot zaken, die niemant warelijk bezit. Hier uit dan bevatten wy lichtelijk wat een klare en onderſcheide kennis, en voornamelijk deze darde [p] ſlach van kennis, (*bezie hier af het* [q] *Byvoegſel van de zevenëntwintigſte* [r] *Voorſtelling in het tweede deel*) van 't welk de kennis zelve van God de grontveſt is, over de [s] hartstochten vermag: want indien zy hen, namelijk voor zo veel zy [t] lijdingen zijn, niet gantſchelijk wechneemt, (*bezie de darde Voorſtelling, met het* [q] *Byvoegſel van de vierde Voorſtelling in dit deel*) ten minſten maakt zy dat zy het minſte deel van de ziel uitmaken. *Bezie de veertiende Voorſtelling van dit deel.* Wijders, zy brengt een liefde tot een onveränderlijke en eeuwige zaak voort; *bezie de vyftiende* [r] *Voorſtelling van dit deel*: en die wy warelijk genieten; *bezie de vyfenveertigſte Voorſtelling van het tweede deel.* Zy kan dieshalven door geen gebreken, die in de gemene liefde plaats hebben, beſmet, maar altijt groter en groter worden; *volgens de vyftiende Voorſtelling van dit deel*: en het grootſte deel van de ziel beſlaan, (*volgens de zeſtiende Voorſtelling in dit deel*) en bredelijk aandoen. Hier meê heb ik alle de dingen, die tot dit tegenwoordig leven behoren, afgehandelt. Want wat het geen betreft, 't welk ik in 't begin van dit [s] Byvoegſel gezegt heb, namelijk dat ik in dit weinige alle de [t] hulpmiddelen

[e] *Potentia.*
[f] *Impotentia.*
[g] *Paſſio.*
[h] *Privatio.*
[i] *Ideæ.*
[k] *Inadæquatæ.*
[l] *Ideæ adæquatæ.*
[m] *Ideæ inadæquatæ.*
[n] *Injuriæ.*
[o] *Suſpiciones.*
[p] *Genus.*
[q] *Scholium.*
[r] *Propoſitio.*
[s] *Affectus.*
[t] *Paſſiones.*
[q] *Scholium.*
[r] *Propoſitio.*
[s] *Scholium.*
[t] *Remédia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

delen der [u] hartstochten heb begrepen, yder zal dit lichtelijk konnen zien, die op deze dingen merkt, de welken wy in dit [w] Byvoegsel gezegt hebben, gelijk ook op de [x] Bepalingen der ziel, en der zelfder hartstochten, en eindelijk op d'eerste en darde [y] Voorstellingen van 't darde deel. 't Is dieshalven nu tijt dat ik tot die dingen overga, de welken tot de during der ziel, zonder [z] betrekking tot het lighaam, behoren.

u *Affect.*
w *Scholium.*
x *Definitiones.*
y *Propositiones.*
z *Relatio.*

EENENTWINTIGSTE [a] VOORSTELLING.

De ziel kan zich niets inbeelden, noch aan de verlede dingen gedenken, dan terwijl het lighaam duurt.

a *Propositio.*

[b] BETOGING.

De ziel drukt niet de [c] dadelijke wezentlijkheit van haar lighaam uit, en bevat ook niet [d] d'aandoeningen des lighaams als [e] dadelijk, dan terwijl het lighaam duurt; *volgens de* [f] *Toegift van d'achtste* [g] *Voorstelling in het tweede deel:* en bevat by gevolg (*volgens de zesentzwintigste Voorstelling van het tweede deel*) geen lighaam, als [h] in der daat wezentlijk, dan terwijl haar lighaam duurt: en kan dieshalven niets inbeelden; *bezie de* [i] *Bepaling van* [k] *d'inbeelding in* [l] *'t Byvoegsel van de zeventiende* [m] *Voorstelling in het tweede deel:* noch aan de verlede dingen gedenken, dan terwijl het lighaam duurt; *bezie de* [n] *Bepaling van de* [o] *geheugenis in* [p] *'t Byvoegsel van d'achtiende Voorstelling in het tweede deel: 't welk te betogen stond.*

b *Demonstratio.*
c *Existentia actualis.*
d *Affectiones.*
e *Actuales.*
f *Corollarium.*
g *Propositio.*
h *Actu existens.*
i *Definitio.*
k *Imaginatio.*
l *Scholium.*
m *Propositio.*
n *Definitio.*
o *Memoria.*
p *Scholium.*

TWEEENTWINTIGSTE [q] VOORSTELLING.

In God is echter nootzakelijk het [r] *denkbeelt, 't welk de* [s] *wezentheit van dit en dat menschelijk lighaam, onder de* [t] *gedaante van eeuwigheit, uitdrukt.*

q *Propositio.*
r *Idea.*
s *Essentia.*
t *Species.*

[u] BETOGING.

God is niet alleenlijk d'oorzaak van de [w] wezentlijkheit van dit, of van dat menschelijk lighaam, maar ook van de [x] wezentheit; *volgens de vyfentwintigste* [y] *Voorstelling van 't eerste deel:* de welke dieshalven door Gods [z] wezentheit zelve nootzakelijk bevat moet worden; *volgens de vierde* [a] *Kundigheit van 't eerste deel:* en dit door zekere eeuwige nootzakelijkheit; *volgens de zestiende Voorstelling van 't eerste deel:* welke [b] bevatting nootzakelijk in God moet wezen; *volgens de darde Voorstelling van het tweede deel: 't welk te betogen stond.*

u *Demonstratio.*
w *Existentia.*
x *Essentia.*
y *Propositio.*
z *Essentia.*
a *Axioma.*
b *Conceptus.*

DRIE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DRIEENTWINTIGSTE [c] VOORSTELLING. [c] *Propoſitio.*

De menſchelijke ziel kan niet gantſchelijk met het lighaam vernietigt worden: maar daar blijft iets van de zelfde, dat eeuwig is.

[d] BETOGING. [d] *Demonſtratio.*

In God is nootzakelijk zekere [e] bevatting, of [f] denkbeelt, 't welk de [g] wezentheit van 't menſchelijk lighaam uitdrukt, (*volgens de voorgaande* [h] *Voorſtelling*) de welke daaröm nootzakelijk iets is, dat tot de [i] wezentheit van de menſchelijke ziel behoort; *volgens de dartiende Voorſtelling van het tweede deel.* Maar wy eigenen aan de menſchelijke ziel geen [k] during toe, die door de tijt bepaalt kan worden, dan voor zo veel zy de [l] dadelijke wezentlijkheit van 't lighaam, die door de during verklaart word, en door de tijt bepaalt kan worden, uitdrukt: dat is, (*volgens de* [m] *Toegift van d'achtſte* [n] *Voorſtelling in het tweede deel*) wy eigenen daar aan geen [o] during toe, dan terwijl het lighaam duurt. Dewijl 't echter iets is, 't welk wy door zekere eeuwige nootzakelijkheit door Gods [p] wezentheit zelve bevatten, (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zo zal nootzakelijk dit iets, 't welk tot de wezentheit der ziel behoort, eeuwig zijn: *'t welk te betogen ſtond.*

[e] *Conceptus.* [f] *Idea.* [g] *Eſſentia.* [h] *Propoſitio.* [i] *Eſſentia.* [k] *Duratio.* [l] *Exiſtentia actualis.* [m] *Corollarium.* [n] *Propoſitio.* [o] *Duratio.* [p] *Eſſentia.*

[q] BYVOEGSEL. [q] *Scholium.*

Dit [r] denkbeelt, 't welk de [s] wezentheit des lighaams, onder de [t] gedaante der eeuwigheit, uitdrukt, is, gelijk wy gezegt hebben, zekere [u] wijze van denken, die tot de wezentheit van de ziel behoort, en die nootzakelijk eeuwig is. En echter kan 't ons niet heugen dat wy, voor het lighaam, [w] wezentlijk geweeſt hebben; dewijl 'er noch in 't lighaam enige [x] voetſtappen of ſpeuren van die zaak zijn, noch d'eeuwigheit door de tijt bepaalt kan worden, noch enige [y] betrekking tot de tijt hebben. Wy gevoelen en bevinden nochtans dat wy eeuwig zijn: want de ziel gevoelt niet minder die dingen, de welken zy met te verſtaan [z] bevat, als die zy in de geheugenis heeft; dewijl d'ogen der ziel, met de welken zy de dingen ziet en waarneemt, de [a] betogingen zelven zijn. Dieshalven, hoewel ons niet heugt dat wy voor het lighaam [b] wezentlijk geweeſt hebben, zo gevoelen wy echter dat onze ziel, voor zo veel zy de [c] wezentheit des lighaams onder de [d] gedaante van eeuwigheit inſluit, eeuwig is, en dat deze haar [e] wezentlijkheit niet door de tijt bepaalt, noch door de [f] during verklaart kan worden. Onze ziel dan kan alleenlijk voor

[r] *Idea.* [s] *Eſſentia.* [t] *Species.* [u] *Modus cogitandi.* [w] *Exiſtiſſe.* [x] *Veſtigia.* [y] *Relatio.* [z] *Concipere.* [a] *Demonſtrationes.* [b] *Exiſtiſſe.* [c] *Eſſentia.* [d] *Species.* [e] *Exiſtentia.* [f] *Duratio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

g Durare. h Existentia. i Existentia actualis. k Potentia. l Existentia. m Duratio.

zo veel gezegt worden g te duren, en haar h wezentlijkheit door zekere tijt bepaalt te worden, als zy de i dadelijke wezentlijkheit des lighaams insluit; en voor zo veel heeft zy alleenlijk k vermogen van de l wezentheit der dingen door de tijt te bepalen, en onder de m during te bevatten.

n Propositio.

VIERENTWINTIGSTE n VOORSTELLING.

Hoe wy de bezondere dingen meer verstaan, hoe wy ook God meer verstaan, of meer verstant van God hebben.

BETOGING.

o Corollarium.

Deze Voorstelling blijkt uit de o Toegift van de vijfentwintigste Voorstelling in 't eerste deel.

p Propositio.

VYFENTWINTIGSTE p VOORSTELLING.

q Conatus.

D' opperste q poging der ziel, en d'opperste deucht is, de

r Genus.

zaken door de darde r slach van kennis te verstaan.

s Demonstratio.

s BETOGING.

t Genus. u Idea adæquata. w Attributa. x Cognitio adæquata. y Essentia. z Definitio. a Scholium. b Propositio.

De darde t slach van kennis spruit uit een u evenmatig denkbeelt van enigen van Gods w toeëigeningen, en gaat voort tot een x evenmatige kennis van de y wezentheit der dingen; *bezie de z Bepaling hier af in het tweede a Byvoegsel van de veertigste b Voorstelling in het tweede deel*: en hoe wy op deze wijze de zaken meer verstaan, hoe wy (*volgens de voorgaande Voorstelling*) God ook meer verstaan: dieshalven, (*volgens d'achtentwintigste Voorstelling van 't vierde deel*) d'opperste deucht van de ziel, dat is, (*volgens d'achtste c Bepaling in 't vierde deel*) het o vermogen der ziel, of de natuur, of (*volgens de zevende Voorstelling van 't darde deel*) d'opperste p poging is, de dingen door de darde q slach van kennis te verstaan; *'t welk te betogen stond.*

c Definitio. o Potentia. p Conatus. q Genus.

r Propositio.

ZESENTWINTIGSTE r VOORSTELLING.

s Genus.

Hoe de ziel bequamer is tot de dingen door de darde s slach van kennis te verstaan, hoe zy meer begeert de dingen door deze zelfde slach van kennis te verstaan.

t Demonstratio.

t BETOGING.

u Genus.

De Betoging blijkt. Want voor zo veel als wy bevatten dat de ziel bequaam is tot de dingen door deze darde u slach van kennis te verstaan, voor zo veel bevatten wy de zelfde bepaalt tot de dingen door

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

door de zelfde ſlach van kennis te verſtaan; en by gevolg (*volgens d' eerſte* [w] *Bepaling der* [x] *hartstochten*) hoe de ziel hier toe bequamer is, hoe zy dit ook meer begeert; *'t welk te betogen ſtond.*

[w] *Definitio.*
[x] *Affectus.*

ZEVENENTWINTIGSTE [y] VOORSTELLING.

[y] *Propoſitio.*

Uit deze darde [z] *ſlach van kennis ſpruit d' opperſte* [a] *geruſtheit der ziel, die 'er wezen kan.*

[z] *Genus.*
[a] *Acquieſcentia.*

[b] BETOGING.

[b] *Demonſtratio.*

D' opperſte deucht van de ziel is, God te kennen; *volgens d' achtentwintigſte* [c] *Voorſtelling van 't vierde deel*: of de dingen door de darde [d] ſlach van kennis te verſtaan; *volgens de vifentwintigſte Voorſtelling van dit deel*: welke deucht zo veel te groter is, als de ziel door deze darde ſlach van kennis de dingen meer kent; *volgens de vierëntwintigſte Voorſtelling van dit deel.* Dieshalven, de geen, die de dingen door deze ſlach van kennis kent, gaat tot d' opperſte menſchelijke volmaaktheit over, en word by gevolg (*volgens de tweede* [e] *Bepaling der* [f] *hartstochten*) van d' opperſte blijſchap aangedaan; en dit (*volgens de drieënveertigſte* [g] *Voorſtelling van het tweede deel*) in 't gezelſchap van zijn [h] denkbeelt, en van zijn eige deucht: en dieshalven, (*volgens de vifentwintigſte* [i] *Bepaling der* [k] *Hartstochten*) uit deze [l] ſlach van kennis ſpruit d' opperſte [m] geruſtheit, die 'er wezen kan; *'t welk te betogen ſtond.*

[c] *Propoſitio.*
[d] *Genus.*
[e] *Definitio.*
[f] *Affectus.*
[g] *Propoſitio.*
[h] *Idea.*
[i] *Definitio.*
[k] *Affectus.*
[l] *Genus.*
[m] *Acquieſcentia.*

ACHTENTWINGSTE [n] VOORSTELLING.

[n] *Propoſitio.*

De [o] *poging, of de* [p] *begeerte van de dingen door de darde* [q] *ſlach van kennis te kennen kan niet uit d' eerſte, maar wel uit de tweede ſlach van kennis ſpruiten.*

[o] *Conatus.*
[p] *Cupiditas.*
[q] *Genus.*

[r] BETOGING.

[r] *Demonſtratio.*

Deze Voorſtelling blijkt uit zich zelve. Want al 't geen, dat wy klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan, verſtaan wy door zich zelf, of door iets anders, 't welk door zich bevat word: dat is, de [s] denkbeelden, die in ons klaar en onderſcheiden zijn, of die tot de darde [t] ſlach van kennis betrokken en toegepaſt worden, (*bezie het tweede* [u] *Byvoegſel van de veertigſte* [w] *Voorſtelling in het tweede deel*) konnen niet uit [x] verminkte en [y] verwarde [z] denkbeelden volgen, de welken (*volgens het zelfde* [a] *Byvoegſel*) tot d' eerſte ſlach van kennis toegepaſt worden: maar uit [b] evenmatige denkbeelden, of (*volgens het zelfde Byvoegſel*) uit de tweede en darde ſlach van kennis;

[s] *Idea.*
[t] *Genus.*
[u] *Scholium.*
[w] *Propoſitio.*
[x] *Mutilatæ.*
[y] *Confuſæ.*
[z] *Ideæ.*
[a] *Scholium.*
[b] *Ideæ adæquatæ.*

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c Definitio. d Affectus. e Cupiditas.

en dieshalven, (*volgens d' eerſte* c *Bepaling der* d *hartstochten*) de e begeerte van de dingen door de darde ſlach van kennis te kennen kan niet uit d' eerſte, maar wel uit de tweede ſlach van kennis ſpruiten; *gelijk voorgeſtelt is.*

f Propoſitio. g Species. h Exiſtentia actua et præſens. i Eſſentia. k Species.

NEGENENTWINTIGSTE f VOORSTELLING.

Al't geen, dat de ziel onder de g *gedaante van eeuwigheit verſtaat, verſtaat zy niet hier uit, dat zy de* h *tegenwoordige dadelijke wezentlijkheit des lighaams bevat, maar hier uit, dat zy de* i *wezentheit des lighaams onder de* k *gedaante van eeuwigheit bevat.*

l Demonſtratio.

l BETOGING.

m Exiſtentia præſens. n Duratio. o Relatio. p Concipere. q Propoſitio. r Æternitas. s Duratio. t Definitio. u Species.

Voor zo veel als de ziel de m tegenwoordige wezentlijkheit van haar lighaam bevat, voor zo veel bevat zy de n during, die door de tijt bepaalt kan worden, en voor zo veel alleen heeft zy vermogen van de dingen, met o betrekking tot de tijt, te p bevatten; *volgens d' eenëntwintigſte* q *Voorſtelling van dit, en de zesentwintigſte Voorſtelling van het tweede deel*: maar r d' eeuwigheit kan niet door de s during verklaart worden; *volgens d' achtſte* t *Bepaling van 't eerſte deel, en der zelfder verklaring*: dieshalven, de ziel heeft niet voor zo veel de macht van de dingen onder de u gedaante van d' eeuwigheit te bevatten. Maar dewijl het tot de natuur der reden behoort, de zaken onder de gedaante van eeuwigheit te bevatten, (*volgens de tweede* w *Toegift van de vierënveertigſte* x *Voorſtelling in het tweede deel*) en tot de natuur van de ziel ook behoort de y wezentheit des lighaams onder de z gedaante van d' eeuwigheit te bevatten; *volgens de drieëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*: en dewijl 'er, behalven deze twee dingen, niets anders is, dat tot de a wezentheit der ziel behoort; (*volgens de dartiende Voorſtelling van het tweede deel*) zo behoort dit b vermogen, van de dingen, onder de c gedaante van d' eeuwigheit te bevatten, niet tot de ziel, dan voor zo veel zy de wezentheit des lighaams onder de gedaante van d' eeuwigheit bevat: *'t welk te betogen ſtond.*

w Corollarium. x Propoſitio. y Eſſentia. z Species. a Eſſentia. b Potentia. c Species.

d Scholium. e Concipere. f Modi. g Adæquate. h Relatio. i Exiſtere. k Vera. l Reales.

d BYVOEGSEL.

Wy e bevatten de dingen op twee f wijzen als g dadelijk, of voor zo veel de zelfden, met h betrekking tot zekere tijt en plaats, i wezentlijk zijn, of voor zo veel wy hen bevatten in God begrepen te wezen, en uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur te volgen. Maar de dingen, die op deze tweede wijze als k waar, of l zakelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijk bevat worden, bevatten wy onder de [m] gedaante van d' eeuwigheit; en der zelfder [n] denkbeelden ſluiten Gods eeuwige en onëindige [o] wezentheit in; gelijk wy, *in de vifenveertigſte* [p] *Voorſtelling van het tweede deel*, getoont hebben, daar af men ook het [q] Byvoegſel te bezien heeft.

[m] Species. [n] Idea. [o] Eſſentia. [p] Propoſitio. [q] Scholium.

DARTIGSTE [r] VOORSTELLING. [r] Propoſitio.

Onze ziel, voor zo veel als zy zich zelve, en 't lighaam, onder de [s] gedaante van d' eeuwigheit, kent, heeft ook voor zo veel nootzakelijk Gods kennis, en weet dat zy in God is, en door God bevat word. [s] Species.

[t] BETOGING. [t] Demonſtratio.

[u] D' eeuwigheit is Gods [w] wezentheit zelve; voor zo veel deze leſte nootzakelijke [x] wezentlijkheit inſluit; *volgens d' achtſte* [y] *Bepaling van 't eerſte deel.* Dieshalven, de zaken onder de [z] gedaante van eeuwigheit te bevatten, is de zaken te bevatten voor zo veel zy, door Gods [a] wezentheit, als [b] zakelijke wezenden, bevat worden, of voor zo veel zy, door Gods [c] wezentheit, [d] wezentlijkheit inſluiten: in voegen dat onze [e] ziel, voor zo veel zy zich zelve, en het lighaam onder de [f] gedaante van eeuwigheit bevat, ook nootzakelijk voor zo veel Gods kennis heeft, en weet, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

[u] Æternitas. [w] Eſſentia. [x] Exiſtentia. [y] Definitio. [z] Species. [a] Eſſentia. [b] Entia realia. [c] Eſſentia. [d] Exiſtentia. [e] Mens. [f] Species.

EENENDARTIGSTE [g] VOORSTELLING. [g] Propoſitio.

De darde [h] ſlach van kennis hangt af van de ziel, als van de [i] vormelijke oorzaak, voor zo veel de ziel zelve eeuwig is. [h] Genus. [i] Cauſa formalis.

[k] BETOGING. [k] Demonſtratio.

De ziel bevat niets onder de [l] gedaante van eeuwigheit, dan voor zo veel zy de [m] wezentheit van haar lighaam onder gedaante van eeuwigheit bevat; (*volgens de negenëntwintigſte* [n] *Voorſtelling van dit deel*) dat is (*volgens d' een- en drieëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) dan voor zo veel zy eeuwig is: en dieshalven, (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) voor zo veel zy eeuwig is, heeft zy Gods kennis; welke kennis nootzakelijk [o] evenmatig is; *volgens de zesënveertigſte Voorſtelling van het tweede deel:* in voegen dat de ziel, voor zo veel zy eeuwig is, bequaam is tot alle die dingen te kennen, de welken uit deze [p] geſtelde kennis van God konnen volgen; *volgens de veertigſte* [q] *Voorſtelling van het tweede deel*: dat is, tot de zaken door de darde [r] ſlach van kennis te kennen, (*bezie de* [s] *Bepaling hier af*

[l] Species. [m] Eſſentia. [n] Propoſitio. [o] Adæquata. [p] Data Cognitio. [q] Propoſitio. [r] Genus. [s] Definitio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Scholium. *in het tweede* t *Byvoegſel van de veertigſte Voorſtelling in het tweede deel*) van 't welk, om deze oorzaak, (*volgens d' eerſte Bepaling van het darde deel*) de ziel, voor zo veel zy eeuwig is, u d' evenmatige, of vormelijke oorzaak is; *'t welk te betogen ſtond.*

u Cauſa adæquata, ſive formalis.

w Scholium.

w BYVOEGSEL.

x Genus. Hoe dan yder meer van deze darde x ſlach van kennis heeft, hoe hy beter van zich zelf, en van God bewuſt is: dat is, hy is zo veel te volmaakter en zaliger; 't welk noch klarelijker uit het volgende zal blijken. Maar hier ſtaat aan te merken dat, hoewel wy alreê hier af zeker zijn, dat de ziel eeuwig is, voor zo veel zy de zaken onder de y gedaante van eeuwigheit bevat, wy echter (om het geen, dat wy tonen willen, gemakkelijker te verklaren, en beter te doen verſtaan) haar zullen aanmerken, gelijk wy tot noch toe hebben gedaan, als of zy nu begon te zijn, en de zaken onder de z gedaante van eeuwigheit te bevatten; 't welk wy, zonder enig gevaar van doling, konnen doen, zo wy wel toezien dat wy niets, dan uit zeer klare a vooráfgaanden, beſluiten.

y Species.

z Species.

a Præmiſſa.

b Propoſitio.

TWEEENDARTIGSTE b VOORSTELLING.

Wy verheugen ons met het geen, dat wy door deze darde c *ſlach van kennis verſtaan; en dit in 't gezelſchap van Gods* d *denkbeelt, als d' oorzaak.*

c Genus.

d Idea.

e Demonſtratio.

e BETOGING.

f Genus. Uit deze f ſlach van kennis ſpruit d' opperſte geruſtheit der ziel, die 'er wezen kan; dat is, (*volgens de vifentwintigſte* g *Bepaling der* h *hartstochten*) blijſchap, en die van zijns zelfs i denkbeelt verzelt, (*volgens de zeventwintigſte* k *Voorſtelling van dit deel*) en by gevolg (*volgens de dartigſte Voorſtelling van dit deel*) ook in 't gezelſchap van Gods l denkbeelt, als d' oorzaak; *'t welk te betogen ſtond.*

g Definitio.

h Affectus.

i Idea.

k Propoſitio.

l Idea.

m Corollarium.

m TOEGIFT.

n Genus. Uit de darde n ſlach van kennis ſpruit nootzakelijk Gods o verſtandelijke liefde: want uit deze ſlach van kennis rijſt (*volgens de voorgaande* p *Voorſtelling*) blijſchap, verzelt van Gods q denkbeelt, als van d' oorzaak: dat is, (*volgens de zeſte* r *Bepaling der* t *hartstochten*) Gods liefde, niet voor zo veel als wy ons de zelfde als tegenwoordig inbeelden; *volgens de negenentwintigſte Voorſtelling van dit deel*: maar voor zo veel wy verſtaan dat God eeuwig is; en dit is het geen, 't welk ik Gods u verſtandelijke liefde noem.

o Amor intellectualis.

p Propoſitio.

q Idea.

r Definitio.

t Affectus.

u Amor intellectualis.

DRIE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DRIEENDARTIGSTE [w] VOORSTELLING. w Propoſitio.

Gods [x] verſtandelijke liefde, die uit de darde [y] ſlach van kennis ſpruit, is eeuwig. x Amor intellectualis. y Genus.

[z] BETOGING. z Demonſtratio.

Want de darde [a] ſlach van kennis is (*volgens d' eenëndartigſte [b] Voorſtelling van dit deel, en volgens de darde [c] Kundigheit van het eerſte deel*) eeuwig: en dieshalven (*volgens de zelfde darde Kundigheit van't eerſte deel*) is de liefde, die uit de zelfde ſpruit, ook nootzakelijk eeuwig; *gelijk te betogen ſtond.* a Genus. b Propoſitio. c Axioma.

[d] BYVOEGSEL. d Scholium.

Hoewel deze liefde tot God geen begin heeft gehad, (*volgens de voorgaande [e] Voorſtelling*) zo heeft zy echter alle volmaaktheden der liefde, even als of zy geſproten en voortgekomen was; gelijk wy, *in de [f] Toegift van de voorgaande Voorſtelling* geſtelt hebben. Hier is ook geen onderſcheit, dan dat de ziel de zelfde volmaaktheden, die, gelijk wy geſtelt hebben, nu daar by komen, eeuwig heeft gehad; en dit in't gezelſchap van Gods [g] denkbeelt, als d'eeuwige oorzaak. Indien dan de [h] blijſchap in [i] d'overganing tot groter volmaaktheden beſtaat, zo moet warelijk de zaligheit hier in beſtaan, dat de ziel met de volmaaktheit zelve begaaft is. e Propoſitio. f Corollarium. g Idea. h Lætitia. i Tranſitio.

VIERENDARTIGSTE [k] VOORSTELLING. k Propoſitio.

De ziel is geen hartstochten, die lijdingen zijn, onderworpen, dan terwijl het lighaam duurt.

BETOGING.

[l] Inbeelding is een [m] denkbeelt, door't welk de ziel enig ding als tegenwoordig aanſchout, (*bezie der zelfder [n] Bepaling in [o] 't Byvoegſel van de zeventiende Voorſtelling in het tweede deel*) de welke echter meer de tegenwoordige [p] geſteltheit van het menſchelijk lighaam, dan de natuur van d'uitterlijke zaak, aanwijſt; *volgens de tweede [q] Toegift van de zeſtiende [r] Voorſtelling in het tweede deel.* [s] D'inbeelding dan is een [t] hartstocht, (*volgens d'algemene [u] Bepaling der hartstochten*) voor zo veel zy de tegenwoordige [w] geſteltheit van't lighaam aanwijſt; en dieshalven is (*volgens d'eenentwintigſte [x] Voorſtelling van dit deel*) de ziel niet, dan terwijl het lighaam duurt, de [y] hartstochten, die tot de [z] lijdingen toegepaſt worden, onderworpen; *'t welk te betogen ſtond.* l Imaginatio. m Idea. n Definitio. o Scholium. p Conſtitutio. q Corollarium. r Propoſitio. s Imaginatio. t Affectus. u Definitio. w Conſtitutio. x Propoſitio. y Affectus. z Paſſiones.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[a] Corollarium.

[a] TOEGIFT.

[b] Amor intellectualis.

Hier uit volgt dat geen andere, dan de [b] verſtandelijke liefde, eeuwig is.

[c] Scholium.

[c] BYVOEGSEL.

Indien wy op 't gemeen gevoelen der menſchen merken, zo zullen wy zien dat zy wel van d'eeuwigheit van hun ziel bewuſt zijn; maar dat zy de zelfde met de [d] during vermengen, en aan [e] d'inbeelding, of [f] geheugenis toevoegen, die, gelijk zy geloven, na de doot blijft.

[d] Duratio.
[e] Imaginatio.
[f] Memoria.

[g] Propoſitio.

VYFENDARTIGSTE [g] VOORSTELLING.

[h] Amor intellectualis.

God bemint zich zelf met een onëindige [h] verſtandelijke liefde.

[i] Demonſtratio.

[i] BETOGING.

[k] Abſolutè.
[l] Infinitus.
[m] Definitio.

God is [k] volſtrektelijk [l] onëindig; (*volgens de zeſte [m] Bepaling van 't eerſte deel*) dat is, (*volgens de zeſte Bepaling van het tweede deel*) Gods natuur geniet zich in een onëindige volmaaktheit, en

[n] Propoſitio.

dit (*volgens de darde [n] Voorſtelling van het tweede deel*) in 't gezelſchap van zijn

[o] Idea.

[o] denkbeelt, dat is, (*volgens d'elfde Voorſtelling, en*

[p] Axioma.

eerſte [p] Kundigheit van 't eerſte deel) van 't denkbeelt van zijn oor-

[q] Corollarium.

zaak: en dit is het geen, 't welk wy, *in de [q] Toegift van de twee-*

[r] Amor intellectualis.

endartigſte Voorſtelling in dit deel, [r] verſtandelijke liefde hebben gezegt te wezen.

[s] Propoſitio.

ZESENDARTIGSTE [s] VOORSTELLING.

[t] Amor intellectualis.
[u] Infinitus.

De [t] verſtandelijke liefde tot God is Gods liefde zelve, daar meê God zich zelf lief heeft: niet voor zo veel hy [u] onëindig

[w] Eſſentia.
[x] Species.

is; maar voor zo veel hy door de [w] wezentheit van de menſchelijke ziel, onder de [x] gedaante van eeuwigheit aangemerkt,

[y] Amor intellectualis.
[z] Amor infinitus.

verklaart kan worden: dat is, de [y] verſtandelijke liefde van de ziel tot God is een deel van [z] d'onëindige liefde, daar meê God zich zelf lief heeft.

[a] Demonſtratio.

[a] BETOGING.

[b] Amor mentis.
[c] Actiones.
[d] Corollarium.
[e] Propoſitio.
[f] Actio.
[g] Idea.

Deze [b] liefde der ziel moet tot de [c] doeningen der ziel toegepaſt worden, (*volgens de [d] Toegift van de tweeëndartigſte [e] Voorſtelling in dit deel, en de darde Voorſtelling van 't darde deel*) die dieshalven een [f] doening is, door de welke de ziel zich zelve aanſchout, in 't gezelſchap van Gods [g] denkbeelt, als d'oorzaak; (*volgens de twee-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tweeëndartigste Voorstelling van dit deel, en der zelfder [h]*Toegift*) dat is, (*volgens de Toegift van de vijfentwintigste Voorstelling in het eerste deel, en de Toegift van d'elfde Voorstelling in het tweede deel*) de [i]doening, daar door God, voor zo veel hy door de menschelijke ziel verklaart kan worden, zich zelf aanschout in 't gezelschap van zijn [k]denkbeelt: dieshalven, (*volgens de voorgaande Voorstelling*) deze liefde der ziel is een deel van d'oneindige liefde, daar door God zich zelf lieft; *gelijk te betogen stond.*

h Corollarium.
i Actio.
k Idea.

[l]TOEGIFT.

l Corollarium.

Hier uit volgt dat God, voor zo veel hy zich zelf lieft, ook de menschen lieft, en by gevolg dat Gods liefde tot de menschen, en de [m]verstandelijke liefde der ziel tot God een en de zelfde is.

m Amor intellectualis.

[n]BYVOEGSEL.

n Scholium.

Hier uit verstaan wy klarelijk, waar in onze [o]welstant, of [p]zaligheit, of [q]vryheit bestaat; namelijk in een bestandige en eeuwige liefde tot God, of in Gods liefde tot de menschen. Deze [r]liefde, of [s]zaligheit word in de heilige Schrift [t]heerlijkheit genoemt; en niet t'onrecht. Want het zy deze liefde tot God, of tot de ziel betrokken en toegepast word, zy mag met recht [u]gerustheit des gemoeds genoemt worden, die warelijk (*volgens de vijfentwintigste en dartigste* [w]*Bepaling der* [x]*hartstochten*) niet van de [y]heerlijkheit onderscheiden word. Want voor zo veel zy tot God betrokken en toegepast word, is zy (*volgens de vijfendartigste* [z]*Voorstelling van dit deel*) een [a]blijschap, (het zy my geöorloft deze [b]benaming te gebruiken) van zijn [c]denkbeelt verzelt; gelijk ook voor zo veel zy tot de ziel toegepast word; *volgens de zevenëntwintigste Voorstelling van dit deel.* Wijders, dewijl de [d]wezentheit van onze ziel alleenlijk in de [e]kennis bestaat, van de welke God het [f]beginsel, en de [g]grontvest is; *volgens de vijftiende* [h]*Voorstelling van't eerste deel, en het* [i]*Byvoegsel van de zevenëntveertigste Voorstelling in het tweede deel*: zo blijkt hier uit klarelijk aan ons, op wat wijze, en door welke middel onze ziel, volgens de [k]wezentheit en [l]wezentlijkheit, uit de goddelijke natuur volgt, en geduriglijk van God afhangt. Ik heb dienstig geächt dit hier aan te tekenen, om door dit voorbeelt te tonen, hoe veel de kennis der bezondere dingen, die ik [m]zienig, of van de darde [n]slach genoemt heb, (*bezie het tweede* [o]*Byvoegsel van de veertigste Voorstelling in het tweede deel*) vermag, en beter is dan [p]d'algemene kennis, die ik gezegt heb van de tweede [q]slach te wezen. Want hoewel ik in 't eerste deel in 't algemeen getoont heb,

o Salus.
p Beatitudo.
q Libertas.
r Amor.
s Beatitudo.
t Gloria.
u Acquiescentia animi.
w Definitio.
x Affectus.
y Gloria.
z Propositio.
a Lætitia.
b Vocabulum.
c Idea sui.
d Essentia.
e Cognitio.
f Principium.
g Fundamentum.
h Propositio.
i Scholium.
k Essentia.
l Existentia.
m Intuitivus.
n Genus.
o Scholium.
p Cognitio universalis.
q Genus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat alle dingen, en by gevolg ook de menſchelijke ziel, volgens hun [r] wezentheit en [s] wezentlijkheit, van God afhangen, zo treft echter die [t] Betoging, ſchoon wettig, en buiten twijffeling, onze ziel niet in dier voegen, dan als dit zelfde uit de wezentheit zelve van yder bezonder ding, 't welk wy gezegt hebben van God af te hangen, beſloten word.

r Eſſentia.
s Exiſtentia.
t Demonſtratio.

[u] ZEVENENDARTIGSTE VOORSTELLING.

In de natuur is niets, 't welk tegen deze [w] verſtandelijke liefde ſtrijd, of 't welk de zelfde kan wechneemen.

u Propoſitio.
w Amor intellectualis.

[x] BETOGING.

Deze [y] verſtandelijke liefde volgt nootzakelijk uit de natuur van de ziel, voor zo veel zy, als een eeuwige waarheit, door Gods natuur aangemerkt word; *volgens de drieëndartigſte en negenëntwintigſte [z] Voorſtellingen van dit deel.* Indien 'er dan iets was, 't welk tegen deze liefde ſtreed, zo zou dit tegen de waarheit ſtrijden; en by gevolg zou dit, 't welk deze liefde zou konnen wechneemen, te weegbrengen dat het geen, 't welk waar is, valſch zou wezen; 't welk (gelijk uit zich zelf blijkt) ongerijmt is.

x Demonſtratio.
y Amor intellectualis.
z Propoſitiones.

[a] BYVOEGSEL.

De [b] Kundigheit van 't vierde deel heeft haar opzicht op de bezondere dingen, voor zo veel zy met [c] betrekking tot zekere tijt en plaats aangemerkt worden, daar aan, gelijk ik geloof, niemant twijffelt.

a Scholium.
b Axioma.
c Relatio.

[d] ACHTENDARTIGSTE VOORSTELLING.

Hoe de ziel meer dingen door de tweede en darde [e] ſlach van kennis verſtaat, hoe zy minder van de [f] hartstochten, die quaat zijn, lijd, en de doot minder vreeſt.

d Propoſitio.
e Genus.
f Affectus.

[g] BETOGING.

De [h] wezentheit van de ziel beſtaat in [i] kennis; *volgens d'elfde [k] Voorſtelling van het tweede deel.* Hoe de ziel dan meer dingen door de tweede en darde [l] ſlach van kennis kent, hoe 'er groter deel van haar blijft; *volgens de negenëntwintigſte en drieëntwintigſte [m] Voorſtellingen van dit deel:* en by gevolg word (*volgens de voorgaande Voorſtelling*) zo veel te groter deel van haar niet aangeroert van de [n] hartstochten, die tegen onze natuur, dat is, (*volgens de dartigſte Voorſtelling van 't vierde deel*) die quaat zijn. Dieshalven, hoe de ziel, door de tweede en darde [o] ſlach van kennis, meer dingen verſtaat,

g Demonſtratio.
h Eſſentia.
i Cognitio.
k Propoſitio.
l Genus.
m Propoſitiones.
n Affectus.
o Genus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtaat, hoe haar ongequetſt deel groter blijft, en by gevolg minder van de hartstochten lijd, enz. *gelijk te betogen ſtond.*

[p] BYVOEGSEL. p *Scholium.*

Wy verſtaan hier uit het geen, dat ik, *in't Byvoegſel van de negenëndartigſte* [q] *Voorſtelling in't vierde deel*, heb aangeraakt, en beſlooft in dit deel te verklaren; namelijk, dat de doot zo veel te minder hinderlijk is, hoe de klare en onderſcheide kennis van de ziel groter is, en by gevolg hoe de ziel God meer bemint. Wijders, dewijl (*volgens de zevenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) uit de darde [r] ſlach van kennis d' opperſte geruſtheit rijſt, die 'er wezen kan, zo volgt hier uit, dat de menſchelijke ziel van zodanige natuur kan wezen, dat dit, 't welk daar af, met het lighaam, vergaat, gelijk wy getoont hebben, (*bezie d' eenëntwintigſte Voorſtelling in dit deel*) ten opzicht van 't geen, dat van haar blijft, van geen belang is. Maar hier af terſtont breder.

q *Propoſitio.* r *Genus.*

NEGENENDARTIGSTE [s] VOORSTELLING. s *Propoſitio.*

De geen, die een lighaam heeft, dat tot zeer veel dingen bequaam is, heeft ook een ziel, daar af het grootſte deel eeuwig is.

[t] BETOGING. t *Demonſtratio.*

De geen, die een lighaam heeft, dat bequaam is om veel dingen te doen, word minſt van de [u] hartstochten, die quaat zijn, beſtreden; (*volgens d' achtëndartigſte* [w] *Voorſtelling van't vierde deel*) dat is, (*volgens de dartigſte Voorſtelling van't vierde deel*) van de hartstochten, die tegen onze natuur ſtrijden; en heeft dieshalven (*volgens de tiende Voorſtelling van dit deel*) macht om [x] d' aandoeningen des lighaams, naar [y] d' ordening van het verſtant, te ſchikken) en te zamen te ſchakelen, en by gevolg te weeg te brengen, (*volgens de veertiende Voorſtelling van dit deel*) dat alle d' aandoeningen des lighaams tot Gods [z] denkbeelt betrokken en toegepaſt worden: daar uit (*volgens de viftiende Voorſtelling van dit deel*) gebeuren zal dat hy tot God met een liefde aangedaan zal worden, de welke (*volgens de zeſtiende* [a] *Voorſtelling van dit deel*) het grootſte deel van de ziel moet [b] beſlaan, of [c] uitmaken: en dieshalven heeft hy (*volgens de drieëndartigſte Voorſtelling in dit deel*) een ziel, daar af het grootſte deel eeuwig is; *'t welk te betogen ſtond.*

u *Affectus.* w *Propoſitio.* x *Affectiones.* y *Ordo.* z *Idea.* a *Propoſitio.* b *Occupare.* c *Conſtituere.*

[d] BYVOEGSEL. d *Scholium.*

Dewijl de menſchelijke lighamen tot zeer veel dingen bequaam zijn,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zijn, zo is 'er niet aan te twijffelen, of zy konnen van zodanige natuur wezen, dat zy tot zielen toegepaſt worden, die grote kennis van zich, en van God hebben, en welker grootſte, of voornaamſte deel eeuwig is, en dat zy dieshalven de doot naauwelijks vrezen. Maar op dat wy dit klarelijker zouden verſtaan, zo ſtaat ons hier aan te merken, dat wy in gedurige veränderinge leven, en, naar dat wy tot beter, of tot erger veränderen, gelukkig of ongelukkig genoemt worden. Want de geen, die van een kint, of jongen tot een lijk overgaat, word ongelukkig genoemt. In tegendeel, dit word aan 't geluk toegeëigent, dat wy de gehele tijt onzes levens met goed verſtant in een gezont lighaam hebben konnen overbrengen. En zeker, de geen, die, gelijk een kint, of jongen, een lighaam heeft, dat tot zeer weinig dingen bequaam is, en ten hoogſten van d'uitterlijke oorzaken af hangt, heeft een ziel, die, in zich alleen aangemerkt, byna niet van zich zelve, van God, noch van de dingen bewuſt is. In tegendeel, de geen, die een lighaam heeft, dat tot zeer veel dingen bequaam is, heeft een ziel, die, in zich alleen aangemerkt, grotelijks van zich zelve, van God, en van de dingen meêwuſtig is. Wy pogen dan voornamelijk in dit leven, dat het lighaam der kintsheit in een ander, voor zo veel des zelfs natuur lijd, en voor zo veel het voor 't zelfde dienſtig is, zal veränderen, 't welk tot zeer veel dingen bequaam zal wezen, en tot de ziel toegepaſt worden, de welke van zich zelve, van God, en van zeer veel dingen meêwuſtig zal zijn; namelijk in dier voegen, dat dit alles, 't welk tot haar geheugenis, of inbeelding betrokken en toegepaſt word, ten opzicht van het verſtaat, naauwelijks van enig belang zou wezen; *gelijk ik in het* [c] *Byvoegſel van de voorgaande Voorſtelling alreé gezegt heb.*

[c] Scholium.

VEERTIGSTE [f] VOORSTELLING.

[f] Propoſitio.

Hoe yder ding meer volmaaktheit heeft, hoe het ook meer [g] *werkt, en minder* [h] *lijd: in tegendeel, hoe het meer werkt, hoe het volmaakter is.*

[g] Agere.
[h] Pati.

[i] BETOGING.

[i] Demonſtratio.

Hoe yder ding volmaakter is, hoe het meer [k] zakelijkheit heeft, (*volgens de zeſte* [l] *Kundigheit van het tweede deel*) en by gevolg (*volgens de darde* [m] *Voorſtelling van 't darde deel, met der zelfder* [n] *Byvoegſel*) hoe het meer [o] werkt, en minder [p] lijd. Deze [q] Betoging gaat met een [r] omgekeerde ordening, op de zelfde wijze voort, uit de welke volgt dat een ding daarëntegen zo veel te volmaakter is, als het meer werkt: *gelijk te betogen ſtond.*

[k] Realitas.
[l] Axioma.
[m] Propoſitio.
[n] Scholium.
[o] Agere.
[p] Pati.
[q] Demonſtratio.
[r] Inverſo ordine.

[s] TOE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[s] TOEGIFT.

s Corollarium.

Hier uit volgt dat het deel der ziel, 't welk blijft, hoedanig het ook is, volmaakter is dan 't ander. Want het eeuwig deel van de ziel (*volgens de drie- en negenëntwintigſte* [t] *Voorſtelling van dit deel*) is het verſtant, door 't welk alleen wy gezegt worden te werken; *volgens de darde Voorſtelling van't darde deel.* Maar dat deel, 't welk, gelijk wy getoont hebben, vergaat, is [u] d' inbeelding zelve, (*volgens d' eenëntwintigſte Voorſtelling van dit deel*) door de welke wy gezegt worden te lijden; *volgens de darde Voorſtelling van't darde deel, en d' algemene* [w] *Bepaling der* [x] *hartstochten*: en dieshalven (*volgens de voorgaande* [y] *Voorſtelling*) is het eerſte, hoedanig het ook is, volmaakter dan het leſte; *'t welk te betogen ſtond.*

t Propoſitio.
u Imaginatio.
w Definitio.
x Affectus.
y Propoſitio.

[z] BYVOEGSEL.

z Scholium.

Dit is het geen, 't welk ik voorgenomen had van de [a] ziel, voor zo veel zy zonder de [b] betrekking tot de [c] wezentlijkheit van 't lighaam aangemerkt word, te tonen: daar uit, gelijk ook uit d' eenëntwintigſte Voorſtelling van 't eerſte deel, en uit anderen, blijkt, dat onze ziel, voor zo veel zy verſtaat, een [d] eeuwige wijze van denken is, die van een andere eeuwige wijze van denken bepaalt word, en deze weêr van een andere, en dus tot aan 't onëindig: in voegen dat alle te gelijk Gods eeuwig en onëindig [e] verſtant [f] uitmaken.

a Mens.
b Relatio.
c Exiſtentia.
d Modus Æternus cogitandi.
e Intellectus.
f Conſtituere.

EENENVEERTIGSTE [g] VOORSTELLING.

g Propoſitio.

Schoon wy niet wiſten dat onze ziel eeuwig is, zo zou men echter voornamelijk te letten hebben op de godvruchtigheit, en Godsdienſt, en [h] *volſtrektelijk op alle die dingen, de welken*, (gelijk wy in 't vierde deel getoont hebben) *tot de* [i] *kloekmoedigheit en* [k] *edelmoedigheit toegepaſt worden.*

h Abſolute.
i Animoſitas.
k Generoſitas.

[l] BETOGING.

l Demonſtratio.

De voornaamſte en enige [m] grontveſt van de deucht, of van de rechte [n] middel van te leven, (*volgens de* [o] *Toegift van de tweëntwintigſte* [p] *Voorſtelling, en volgens de vierëntwintigſte Voorſtelling van 't vierde deel*) is, zijn eige nut te zoeken. Maar om die dingen te [q] bepalen, de welken de reden [r] voorſchrijft nut te zijn, hebben wy geen [s] opzicht op d' eeuwigheit der ziel gehad, die wy eindelijk in dit vijfde deel kennen. Hoewel wy dan in die tijt hier af onkundig

m Fundamentum.
n Ratio.
o Corollarium.
p Propoſitio.
q Determinare.
r Dictare.
s Ratio.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hebben geweeſt, dat de ziel eeuwig is, zo hebben wy echter die dingen, de welken wy getoont hebben, tot de [t] ſtoutmoedigheit en [u] edelmoedigheit toegepaſt te worden, de voornaamſten geacht; en dieshalven, ſchoon wy noch hier af onkundig waren, zo zouden wy echter de zelfde [w] voorſchriften der reden de voornaamſten achten; *gelijk te betogen ſtond.*

t *Animoſitas.*
u *Generoſitas.*
w *Præſcripta.*

[x] BYVOEGSEL.

x *Scholium.*

[y] 't Gevoelen van 't gemeen volk ſchijnt anders te wezen: want zy ſchijnen ten meeſtendeel te geloven, dat zy zo verre vry zijn, als zy hun luſten mogen volgen, en zo verre van hun recht afſtaan, als zy gehouden zijn naar [z] 't voorſchrift van de goddelijke wet te leven. Zy geloven dan dat de godvruchtigheit, en de godsdienſt, en [n] volſtrektelijk alle de dingen, die tot de [o] vroomheit des gemoeds toegepaſt worden, een laſt zijn, die zy verhopen na de doot af te leggen, na de welk zy ook hopen vergelding en loon van de dienſtbaarheit, dat is van de [p] godvruchtigheit en [q] godsdienſt, t' ontfangen. Zy worden mede, niet alleenlijk door de hoop, maar ook, en voornamelijk, door de vrees, te weten van dat zy, na de doot, met gruwelijke ſtraffen geſtraft zullen worden, bewogen om naar het voorſchrift van de goddelijke wet, voor zo veel hun armhartigheit en zwakmoedigheit bereiken kan, te leven. En zeker, indien zy deze hoop en vrees niet hadden, en geloofden dat de zielen met de lighamen vergaan, en dat 'er voor deze elendigen, door dé laſt der godvruchtigheit afgemat, geen langer leven overig was, zo zouden zy weêr tot hun eige zinnelijkheit keren, en alles naar hun luſt beſtieren, en liever onder 't geval, dan onder zich zelven willen ſtaan. Deze dingen ſchijnen my niet minder ongerijmt, dan of iemant daaröm, dat hy niet gelooft dat hy zijn lighaam voor eeuwig met goede voedſelen zal konnen voeden, zich liever met vergiften, en dodelijke ſpijzen wilde verzaden, of, om dat hy ziet dat de ziel niet eeuwig, of onſterffelijk is, daaröm liever zielloos wil zijn, en zonder reden leven; 't welk zo ongerijmt is, dat het naauwelijks waerdig is bygebracht te worden.

y *Perſuaſio.*
z *Præſcriptum.*
n *Abſolutè.*
o *Fortitudo animi.*
p *Pietas.*
q *Religio.*

TWEEENVEERTIGSTE [r] VOORSTELLING.

r *Propoſitio.*

De zaligheit is niet de vergelding des deuchts, maar de deucht zelve, en wy genieten niet de zelfde, om dat wy de luſten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

luſten intomen: maar in tegendeel, wy konnen de luſten intomen, om dat wy de deucht genieten.

[s] BETOGING. [s] *Demonſtratio.*

De [t] zaligheit beſtaat in de liefde tot God, (*volgens de zesendartigſte Voorſtelling van dit deel, en der zelfder Byvoegſel*) die uit de darde [u] ſlach van kennis ſpruit; *volgens de* [w] *Toegift van de tweeëndartigſte* [x] *Voorſtelling:* in voegen dat deze liefde (*volgens de negenenvyftigſte en darde Voorſtellingen van het darde deel*) tot de ziel, voor zo veel zy werkt, toegepaſt moet worden; en is dieshalven (*volgens d'achtſte* [y] *Bepaling van 't vierde deel*) de deucht zelve; 't welk het eerſte was. Wijders, hoe de ziel deze goddelijke liefde, of zaligheit meer geniet, hoe zy meer verſtaat; *volgens de tweeëndartigſte Voorſtelling van dit deel:* dat is, (*volgens de* [z] *Toegift van de darde Voorſtelling in dit deel*) hoe zy groter vermogen over de [a] hartstochten heeft, en (*volgens d'achtendartigſte* [b] *Voorſtelling van dit deel*) hoe zy minder van de [c] hartstochten, die quaat zijn, lijd: en dieshalven, om dat de ziel deze goddelijke liefde, of zaligheit geniet, zo heeft zy macht om de luſten te bedwingen: en dewijl het menſchelijk vermogen om de hartstochten te bedwingen in 't verſtant alleen beſtaat, zo geniet niemant de zaligheit, om dat hy de hartstochten heeft bedwongen: maar in tegendeel, de macht van de luſten te bedwingen ſpruit uit de zaligheit zelve; *'t welk te betogen ſtond.*

t *Beatitudo.* u *Genus.* w *Corollarium.* x *Propoſitio.* y *Definitio.* z *Corollarium.* a *Affectus.* b *Propoſitio.* c *Affectus.*

[d] BYVOEGSEL. [d] *Scholium.*

Hier meê heb ik al 't geen afgedaan, 't welk ik van 't vermogen der ziel over de [e] hartstochten, en van de vryheit des gemoeds heb willen tonen: uit het welk blijkt hoe veel de Wijze vermag, en hoe veel beter hy is dan d'onkundige, die door de [f] luſt alleen gedreven word. Want behalven dat d'onkundige door d'uitterlijke oorzaken op veelderhande wijzen bewogen word, en nooit de ware geruſtheit des gemoeds geniet, zo leeft hy ook byna onkundig van zich zelf, van God, en van de dingen, en houd ook op van te wezen, zo haaſt als hy ophoud van te lijden. De Wijze in tegendeel, voor zo veel hy als zodanig aangemerkt word, word naauwelijks in zijn gemoed bewogen, maar, door

e *Affectus.* f *Libido.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zekere eenwige nootzakelijkheit, van zich zelf, van God, en van de dingen bewuſt, houd nooit op van te wezen, maar geniet altijt de ware geruſtheit des gemoeds. Indien de weg, die, gelijk ik getoont heb, hier toe geleid, zeer zwaar ſchijnt, zo kan zy echter gevonden worden. En zeker, het geen, dat zo zelden gevonden word, moet zwaar wezen. Want hoe zou het konnen zijn dat de zaligheit, zo zy zo naby was, en zonder grote arbeit gevonden kon worden, byna van alle menſchen verächt zou worden? Maar alle heerlijke dingen zijn zo zwaar, als ongemeen.

Einde van 't vyfde en leſte Deel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

STAATKUNDIGE VERHANDELING;

Daar in getoont word hoe een

Staat, in de welk *d' Eenhoofdige Heerſchappy* plaats heeft, gelijk ook de geen, daar in *de Voornaamſten* 't gezach hebben, ingeſtelt moet worden, op dat de zelfde in geen Tyrannie zou vervallen, en de Vrede en Veiligheit der Burgeren daar in ongeſchonden blijven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Brief van de Schrijver aan een van zijn vrienden, die bequamelijk tot een Voorreeden van deze Staatkundige Verhandeling kan dienen.

WAarde vrient, uw aangename Brief is my gisteren ter hant gekomen. Ik bedank u van harten voor de goede zorg, die gy voor my draagt. Ik zou niet nalaten deze gelegentheit enz. waar te nemen, indien ik niet iets onderhanden had, dat ik nutter oordeel te wezen, en daar in gy, gelijk ik geloof, meer behagen zult vinden, namelijk de Staatkundige Verhandeling, die ik voor enige tijt, en op uw aanrading begonnen heb; daar af alreê zes Hooftdeelen gedaan zijn: van de welken het eerste *als een Inleiding van't Werk is*, het tweede, *van't naturelijk Recht*, het darde, *van 't Recht der Oppermachten*, het vierde, *welke zaken van Staat alleenlijk van de bestiering der Oppermachten afhangen*, het vijfde, *wat het uitterste is, dat een Staat kan betrachten, en* het zeste, *hoe een Monarchale Regering ingestelt moet worden, om tot geen Tyrannie te vervallen. Tegenwoordig ben ik met* het zevende *bezich, in't welk ik alle de Leden van't voorgaande zeste Hooftdeel, de order van een welgestelde Monarchie betreffende, ordentelijk bewijs. Daar na zal ik voortgaan tot de* Aristocratische *en* Populare Regeringen, *en eindelijk tot de Wetten en andere bezondere Questien, de Staatkunde rakende. Hier meê enz.*

Men ziet hier het geen, dat d'Autheur in dit Geschrift voorgehad heeft: maar hy, door ziekte verhindert, en door de doot wechgerukt, heeft dit Werk niet verder konnen brengen, als ten einde van de Aristocratische Regering, gelijk de Lezer, het zelve lezende, zal bevinden.

STAAT-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

STAATKUNDIGE VERHANDELING;

Daar in getoont word hoe een Staat, in de welk *d' Eenhoofdige Heerschappy* plaats heeft, gelijk ook de geen, daar in de *Voornaamsten* 't gezach hebben, ingestelt moet worden, op dat de zelfde in geen Tyrannie zou vervallen, en de Vrede en Veiligheit der Burgeren daar in ongeschonden blijven.

EERSTE HOOFTDEEL.

I. DE [a] Wijsbegerigen bevatten de [b] hartstochten, van de welken wy bestreden worden, gelijk zonden, daar in de menschen door hun eige schult vallen, die zy dieshalven gewent zijn te belachen, bewenen, bestraffen, of, indien zy heiliger willen schijnen, te verfoejen. In dezer voegen dan geloven zy dat zy een goddelijke zaak verrichten, en de top der wijsheit bereiken, als zy een menschelijke natuur, de welke nergen is, weten te prijzen, en die natuur, de welke warelijk is, met woorden te tergen. Want de menschen bevatten de hartstochten niet gelijk zy zijn, maar gelijk zy hen willen. Hier uit spruit het dat zy deurgaans, in plaats van een [c] Zedekunst, een [d] Hekelwerk hebben geschreven, en dat zy nooit een [e] Staatreegeling, die tot gebruik aangewent kan worden, begrepen hebben; maar die voor een [f] Verdichtsel gehouden moet worden, of die men in een Utopia, of in de goude eeuw der Dichters, te weten daar zy geensins nodig was, zou konnen oprechten. Dewijl men dan gelooft dat de [g] bespiegeling van alle wetenschappen, die gebruik hebben, en voornamelijk die van de [h] Staatreegeling van der zelfder [i] oeffening verschillen, zo word niemant minder bequaam geacht, dan de [k] Beschouwers, of [l] Wijsbegerigen, om een Staat te bestieren.

[a] *Philosophi.* [b] *Affectus.* [c] *Ethica.* [d] *Satyra.* [e] *Politica.* [f] *Chymera.* [g] *Theoria.* [h] *Politica.* [i] *Praxis.* [k] *Theoretici.* [l] *Philosophi.*

II. Maar men gelooft, in tegendeel, dat de [m] Staatkundigen eerder de menschen belagen, dan ten besten raden, en eerder loos en listig, dan wijs geächt worden: want d' ervarentheit heeft aan hen geleert, dat 'er zo lang zonden zullen zijn, als 'er menschen zullen wezen.

[m] *Politici.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

wezen. Dewijl zy dan trachten de menſchelijke boosheit te voorkomen, en dit door middelen, de welken d' ervarentheit door een lang gebruik aan hen heeft geleert, en die van de menſchen, meer door vrees, dan door reden geleid, gemenelijk aangewent worden, zo ſchijnen zy tegen de Godsdienſt gekant te wezen, en voornamelijk tegen de [n] Godgeleerden, de welken geloven dat d' oppermachten de zaken van 't gemeen naar die regelen van godvruchtigheit, aan de welken een onbeampt man verplicht is, behoren te verhandelen. Men kan echter niet hier aan twijffelen, dat de [o] Staatkundigen zelven veel gelukkiglijker van de [p] Staatkundige dingen hebben geſchreven, dan de [q] Wijsbegerigen: want dewijl zy d' ervarentheit tot hun meeſteres hebben gehad, zo hebben zy niets onderwezen, 't welk vreemt van 't gebruik was.

[n] *Theologi.*
[o] *Politici.*
[p] *Res politica.*
[q] *Philoſophi.*

III. En zeker, ik [r] overreed my volkomelijk dat d' ervarentheit alderhande [s] burgerlijke Staten, die men bedenken kan, getoont, en ook de middelen, daar door de menigte beſtiert, of door de welken zy binnen zekere palen gehouden moet worden, aangewezen heeft: in voegen dat ik niet geloof dat wy iets, 't welk niet vreemt van d' ervarentheit, of ondervinding is, van deze zaak met de gedachten konnen bereiken, 't welk noch niet beproeft en ondervonden is. Want de menſchen zijn zodanig geſtelt, dat zy niet buiten enig gemeen recht konnen leven, en de gemene rechten, en de zaken van het gemeen zijn van zeer ſcherpzinnige, of ſchrandere, of loze mannen ingeſtelt, en verhandelt: en dieshalven is 't naauwelijks te geloven dat wy iets, 't welk aan de gemene [t] Staat dienſtig kan zijn, konnen bevatten, dat niet alreê van de [u] gelegentheit, of van [w] 't geval voorgedragen is, en 't welk niet van de menſchen, met de gemene handelingen bezich, en hun zekerheitbevorderende, gezien is.

[r] *Perſuadere.*
[s] *Civitates.*
[t] *Societas.*
[u] *Occaſio.*
[w] *Caſus.*

IV. Dewijl ik dan mijn geeſt tot de [x] Staatreegeling heb toegepaſt, zo heb ik getracht niets, dat nieu, of ongehoort is, maar alleenlijk die dingen, de welken beſt met [y] d' oeffening en bewerking overeenkomen, door een zekere en ontwijffelbare middel te betogen, en van de [z] geſteltheit van de menſchelijke natuur zelve af te leiden. En op dat ik die dingen, de welken tot deze wetenſchap behoren, met een zelfde vrymoedigheit, gelijk men gemenelijk de [a] Wiskundige dingen doet, zou onderzoeken, zo heb ik ernſtiglijk waar genomen en bevlijtigt, de menſchelijke [b] doeningen, of werkingen niet te belachen, niet te bewenen, noch te verfoojen, maar te verſtaan: en dieshalven heb ik de menſchelijke [c] hartstochten, als liefde, haat, gramſchap, nijt, roem, erbarmenis, en d' andere [d] bewegingen des gemoeds

[x] *Politica.*
[y] *Praxis.*
[z] *Conditio.*
[a] *Mathematica.*
[b] *Actiones.*
[c] *Affectus.*
[d] *Commotiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gemoeds niet als zonden, of gebreken van de menſchelijke natuur, maar als [e] eigenſchappen aangeſchout, die daar toe in dier voegen behoren, gelijk hitte, koude, onweêr, donder en andere diergelijke dingen tot de natuur van de lucht; en deze dingen, hoewel ongemakkelijk en hinderlijk, zijn echter nootzakelijk, en hebben zekere oorzaken, door de welken wy hun natuur pogen te verſtaan; en de geeſt ſchept zo groot vermaak in der zelfder ware [f] aanſchouwing, als in de kennis van die dingen, de welken aan de zinnen aangenaam zijn.

[e] *Proprietates.*

[f] *Contemplatio.*

V. Want dit is zeker, (gelijk wy 't ook in onze [g] Zedekunſt betoogt hebben waarachtig te wezen) dat de menſchen nootzakelijk de [h] hartstochten onderworpen, en in dier voegen geſtelt zijn, dat zy zich over de genen, die in een quade ſtaat ſtaan, erbarmen, en de genen, dien 't wel gaat, benijden, en dat zy meer tot wraak, dan tot erbarmenis zijn genegen; en dieshalven willen en begeren dat d' anderen naar hun zin en neiging zullen leven, en 't geen, dat van hen goetgekeurt word, ook goedkeuren, en 't geen, dat van hen word verworpen, mede verwerpen. Hier uit ſpruit het dat zy, dewijl zy alle trachten de voornaamſten te wezen, in twiſt en ſtribbeling vervallen, en zo veel, als hen mogelijk is, malkander pogen te verdrukken, en dat de geen, die d' overhant verkrijgt, meer roemt dat hy aan d' ander hinderlijk, dan aan zich zelf voordeelig heeft geweeſt. En hoewel zy alle overreed zijn dat de Godsdienſt daarëntegen leert, dat yder zijn naaſte, gelijk zich zelf, zal beminnen, dat is eens anders recht, even als het zijne, verdedigen, zo hebben wy echter getoont dat deze [i] overreding weinig op de [k] hartstochten vermag. Dit is wel krachtig als men de doot op de lippen heeft, te weten als de ziekte de hartstochten zelven overwint, en als de menſch legt te zieltogen, of in de kerken, daar de menſchen geen koophandel plegen; maar geenſins op de markt, of in 't hof, daar zulks echter meeſt nootzakelijk zou wezen. Wy hebben ook getoont dat de reden wel veel vermag om de hartstochten te bedwingen, en te matigen: maar wy hebben met enen gezien dat de middel, die van de reden zelve aangewezen word, zeer zwaar is: in voegen dat de genen, die zich overreden dat men de menigte, of de zodanigen, die door de gemene zaken afgetrokken worden, kan bewegen om alleenlijk naar 't voorſchrift van de reden te leven, van de goude eeuw der Dichters, of van fabelen dromen.

[g] *Ethica.*

[h] *Affectus.*

[i] *Perſuaſio.*

[k] *Affectus.*

VI. De Heerſchappy dan, welker heil en welſtant van iemants getrouheit afhangt, en welker zaken niet recht bevordert konnen worden, 't en zy de genen, die de zelfde handelen, getrouwelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

daar mede willen omgaan, zal geensins vast en bestandig wezen. Maar op dat de zelfde in staat zou konnen blijven, zo moet men der zelfder gemene zaken in dier voegen schikken, dat men de genen, die de zelfden bedienen, 't zy dat zy door reden, of door hartstocht geleid worden, niet kan bewegen ongetrou te zijn, of qualijk te doen. Daar is ook voor de veiligheit van de Heerschappy niet aangelegen, door welk gemoed de menschen bewogen worden tot de zaken recht en wel te bedienen, zo de zaken slechs recht en wel bedient worden: want de [l] vryheit des gemoeds, of de [m] vroomheit is een bezondere deucht; maar de [n] veiligheit is een deucht van de Heerschappy.

l *Libertas animi.*
m *Fortitudo.*
n *Securitas.*

VII. Eindelijk, dewijl alle menschen, 't zy [o] woest en onbeschaaft, of [p] geregelt en beschaaft, overal hun gewoonten te zamen voegen, en enige [q] burgerlijke Staat vormen, zo moeten d' oorzaken en natuurlijke grontvesten van de heerschappy niet uit de [r] leerstukken van de reden gehaalt, maar van de gemene natuur, of [s] gestelthеit der menschen afgeleid worden; 't welk ik voorgenomen heb in 't volgend Hooftdeel te doen.

o *Barbari.*
p *Culti.*
q *Status civilis.*
r *Documenta.*
s *Conditio.*

Tweede Hooftdeel.

I. In onze [n] Godgeleertstaatkundige Verhandeling hebben wy van het naturelijk en burgerlijk recht gehandelt, en in onze [o] Zedekunst verklaart, wat zonde, wat verdienste, wat gerechtigheit, wat ongerechtigheit, en eindelijk wat menschelijke vryheit is. Maar op dat de genen, die deze [p] Verhandeling lezen, niet zouden behoeven het geen, dat voornamelijk tot deze Verhandeling behoort, elders op te zoeken, zo heb ik voorgenomen het zelfde hier weder te verklaren, en [q] op een betogende wijze te [r] betogen.

n *Tractatus Theologico-Politicus.*
o *Ethica.*
p *Tractatus.*
q *Apodictice.*
r *Demonstratie.*

II. Yder naturelijk ding, 't zy het [s] wezentlijk, of niet wezentlijk is; kan [t] evenmatiglijk begrepen worden. Gelijk dan het [u] beginsel van de [w] wezentlijkheit der naturelijke dingen, zo kan ook der zelfder [x] volharding in wezentlijk te zijn niet uit der zelfder [y] bepaling besloten worden: want der zelfder [z] denkbeeldige wezentheit, na dat zy hebben begonnen [k] wezentlijk te zijn, is de zelfde, als zy was eer de zelfden wezentlijk waren. Gelijk dan der zelfder [l] beginsel van wezentlijk te zijn uit der zelfder [m] wezentheit niet kan volgen; zo ook niet der zelfder [n] volharding in wezentlijk te wezen: maar zy behoeven, om in wezentlijkheit voort te gaan, het zelfde [o] vermogen, dat zy behoeven om te beginnen wezentlijk te zijn. Uit het welk volgt dat het vermogen der naturelijke dingen, daar door

s *Existere.*
t *Adaequatè.*
u *Principium.*
w *Existentia.*
x *Perseverantia.*
y *Definitio.*
z *Essentia idealis.*
k *Existere.*
l *Principium existendi.*
m *Essentia.*
n *Perseverantia.*
o *Potentia.*

zy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zy wezentlijk zijn, en by gevolg werken, geen ander kan wezen, dan Gods eeuwig vermogen zelf: want indien 'er enig ander was geſchapen, zo zou het niet zich zelf, en by gevolg ook niet de naturelijke dingen konnen bewaren: maar het zelfde zou ook, om in wezentlijk te zijn te volharden, het zelfde vermogen behoeven, 't welk het behoeft om geſchapen te worden.

III. Hier uit dan, namentlijk dat het vermogen der naturelijke dingen, daar door zy wezentlijk zijn, en werken, Gods vermogen zelf is, verſtaan wy lichtelijk wat het recht der natuur is. Want dewijl God recht tot alles heeft, en Gods recht niets anders is, dan Gods vermogen zelf, voor zo veel dat [p] volſtrektelijk vry aangemerkt word, zo volgt hier uit dat yder naturelijk ding zo veel recht uit de natuur heeft, als het macht heeft om wezentlijk te zijn, en om te werken: vermits het vermogen van yder naturelijk ding, daar door het wezentlijk is, en werkt, geen ander is, dan Gods vermogen zelf, 't welk volſtrektelijk vry is.

[p] *Abſoluit.*

IV. Ik verſta dan by 't recht der natuur de wetten der natuur zelven, of de regelen, volgens de welken alles gedaan word, dat is het vermogen zelfs der natuur, en dat dieshalven het naturelijk recht van de gehele natuur, en by gevolg van yder [q] ondeelig zich zo verre, als zijn vermogen, uitſtrekt; en by gevolg, dat yder menſch al 't geen, dat hy volgens de wetten van zijn natuur doet, naar 't hoogſte recht der natuur werkt, en zo veel recht op de natuur heeft, als zijn vermogen vermag.

[q] *Individuum.*

V. Indien het dan met de menſchelijke natuur in dier voegen geſtelt was, dat de menſchen alleenlijk naar 't voorſchrift der reden leefden, en nergens anders naar poogden, zo zou het recht der natuur, voor zo veel het aangemerkt word het [r] eigen van 't menſchelijk geſlacht te zijn, door 't vermogen van de reden alleen bepaalt worden. Maar de menſchen worden meerder door blinde begeerte, dan door reden geleid; en dieshalven moet het naturelijk vermogen der menſchen, of het recht niet naar de reden, maar naar yder begeerte, door de welke hy tot werken bepaalt word, en daar door hy poogt zich zelf te bewaren, beſchreven worden. Ik beken wel dat die begeerten, de welken niet uit reden ſpruiten, niet zo zeer menſchelijke [s] doeningen, als wel [t] lijdingen zijn: maar dewijl wy hier van 't algemeen vermogen, of van 't recht der natuur handelen, zo konnen wy hier geen onderſcheit tuſſchen die begeerten, de welken uit reden ſpruiten, en tuſſchen de genen, die uit andere oorzaken in ons voortgebracht worden, bemerken: vermits zo wel deze, als

[r] *Proprium.*

[s] *Actiones.*
[t] *Paſſiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

u *Effectus.* die begeerten [u] uitwerkſelen der natuur zijn, en de naturelijke
w *Eſſe.* macht verklaren, door de welke de menſch poogt in zijn [w] wezen te volharden. Want de menſch, hy zy wijs of dwaas, is een gedeelte van de natuur; en dit alles, uit het welk yder tot werken bepaalt word, moet tot het vermogen der natuur toegepaſt worden, namentlijk voor zo veel men dit door de natuur van deze, of die menſch kan bepalen. Want de menſch, 't zy door de reden, of door de begeerte alleen geleid, doet niets, dan volgens de wetten en regelen der natuur, dat is, (*volgens het vierde Lid van dit Hooftdeel*) volgens het recht der natuur.

VI. Maar veel geloven dat d'onkundigen eerder de natuur meer verwarren, dan volgen, en bevatten de menſchen in de natuur, gelijk d'een heerſchappy in d'ander: want zy ſtellen dat de menſchelijke ziel van geen naturelijke oorzaken voortgebracht, maar [x] on-
x *Immediatè.* y *Independens.* middelijk, zonder van andere dingen af te [y] hangen, van God geſchapen word: in voegen dat zy volkome macht van zich te bepalen, en de reden recht en wel te gebruiken heeft. Maar d'ervarentheit leert aan ons meer dan genoech, dat een gezonde geeſt te hebben niet meer in onze macht is, dan met een gezont lighaam begaaft te wezen. Wijders, dewijl yder ding poogt, zo veel als het in zijn
z *Eſſe.* macht is, zijn [z] wezen te bewaren, zo konnen wy geenſins twijffelen dat 'er, indien het gelijkelijk in onze macht was, zo wel naar 't voorſchrift van de reden te leven, als van de blinde begeerte geleid te worden, niemant zou zijn, die niet van de reden geleid zou worden, en zijn leven niet wijſſelijk zou aanſtellen: 't welk geen-
a *Theologi.* ſins geſchied; want yder word van zijn welluſt getrokken. De [a] Godgeleerden nemen ook deze zwarigheit niet weeh; namentlijk de genen, die ſtellen dat het gebrek van de menſchelijke natuur, of de zonde, die haar oorſprong uit de Val van onze eerſte Ouders genomen zou hebben, d'oorzaak van deze onmacht is. Want indien het ook in de macht van d'eerſte menſch heeft geweeſt zo wel te ſtaan, als te vallen, en indien hy zich zelf machtig, en volkomen van natuur was, hoe kon 't dan mogelijk geweeſt hebben dat hy, willens en wetende, zou zijn gevallen? Hy wierd, zeggen zy, van de duivel bedrogen. Maar wie was de geen, die de duivel zelf bedroog? Wie, zeg ik, heeft hem, de voortreffelijkſte van alle verſtandelijke ſchepſelen, zo dwaas gemaakt, dat hy groter dan God wilde wezen? Want poogde hy, die een gezont verſtant had, niet zich zelf, en zijn wezen, zo veel in hem was, te bewaren? Wijders, hoe was het mogelijk dat d'eerſte menſch zelf, die zijn ziel machtig,

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en een heer van zijn wil was, verleid zou worden, en lijden dat hy van verſtant berooft wierd? Want indien hy macht had om de reden recht en wel te gebruiken, zo kon hy niet bedrogen worden; dewijl hy, voor zo veel in hem was, nootzakelijk gepoogt heeft zijn wezen, en zijn gezonde ziel te bewaren; en nochtans onderſtelt men dat hy dit in zijn macht heeft gehad. Hy heeft dan nootzakelijk zijn ziel gezont bewaart, en niet bedrogen konnen worden; 't welk uit zijn hiſtorie valſch blijkt te wezen: en dieshalven moet men belijden dat het ook niet in de macht van d'eerſte menſch heeft geweeſt de reden recht en wel te gebruiken, maar dat hy, gelijk wy, de [b] hartstochten onderworpen geweeſt heeft.

[b] *Affectus.*

VII. Wat aangaat dat de menſch, gelijk d'andere [c] ondeeligen, [d] poogt, zo veel als in hem is, [d] zijn wezen te bewaren, niemant kan dit loghenen: want indien men hier enig onderſcheit kon bevatten, zo zou hier uit volgen dat de menſch een vrije wil had. Maar hoe wy de menſch met groter vrijheit bevatten, hoe wy meer gedwongen worden te ſtellen, dat hy nootzakelijk zich zelf moet bewaren, en dat hy zijn ziel machtig is: 't welk alle de genen, die de vrijheit niet met de [e] gebeurelijkheit verwarren, lichtelijk aan my zullen toeſtaan. Want de vrijheit is een deucht, of volmaaktheit. Al 't geen dan, dat de menſch van onmacht overtuigt, kan niet tot zijn vrijheit toegepaſt worden. De menſch kan dieshalven geenſins daaröm vry gezegt worden, om dat hy kan [f] niet wezentlijk zijn, of de reden niet gebruiken; maar alleenlijk voor zo veel hy macht heeft om [g] wezentlijk te zijn, en naar de wetten van de menſchelijke natuur te werken. Hoe wy dan de menſch meer aanmerken vry te wezen, hoe wy minder konnen zeggen dat hy de reden niet kan gebruiken, en 't quade voor 't goede verkiezen. Dieshalven God, die [h] volſtrektelijk vry is, verſtaat en werkt, is ook nootzakelijk wezentlijk, verſtaat, en werkt, te weten uit de nootzakelijkheit van zijn natuur: want men heeft hier aan niet te twijffelen, dat God met de zelfde vrijheit, daar meê hy [i] wezentlijk is, werkt. Gelijk hy dan uit de nootzakelijkheit van zijn natuur wezentlijk is, zo werkt hy ook uit de nootzakelijkheit van zijn natuur, dat is [k] volſtrektelijk vrijelijk.

[c] *Individua.*
[d] *Suum eſſe.*
[e] *Contingentia.*
[f] *Non exiſtere.*
[g] *Exiſtere.*
[h] *Abſolutè.*
[i] *Exiſtere.*
[k] *Liberè abſolutè.*

VIII. Wy beſluiten dan dat het niet in de macht van yder menſch is de reden altijt te gebruiken, en op de hoogſte top van de menſchelijke vrijheit te wezen, en dat echter yder altijt, zo veel als hem mogelijk is, poogt [l] zijn wezen te bewaren, en dat (dewijl yder zo veel recht heeft, als zijn macht groot is) yder, 't zy wijs,

[l] *Suum eſſe.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't zy dwaas, al 't geen, dat hy poogt en werkt, met het grootſte recht der natuur poogt en werkt. Uit het welk volgt dat het recht, en d'inſtelling der natuur, onder de welken alle menſchen geboren worden, en ten meeſtendeel leven, niets verbieden, dan 't geen, dat niemant begeert, en dat niemant vermag; en dat zy geen afkeer van twiſten, haat, gramſchap en bedroch, en volſtrektelijk van iets hebben, dat de begeerte aanraad. Geen wonder; want de natuur word niet door de wetten van de menſchelijke reden, die alleenlijk op 't ware nut der menſchen, en op hun behoudenis zien, verhindert, maar door ontellijke andere dingen, die hun opzicht op d'eeuwige [m] ordening van de gehele natuur hebben, van de welke de menſch een [n] deeltje is, uit welker ordenings nootzakelijkheit alleen alle [o] ondeeligen op zekere wijze tot [p] wezentlijk te zijn, en tot te werken bepaalt worden. Indien 'er dan in de natuur iets is, 't welk aan ons belachelijk, ongerijmt, of quaat ſchijnt, zo ſpruit dit hier uit, dat wy de dingen alleenlijk ten deel kennen, en ten meeſtendeel van d'ordening en ſamenhanging der gehele natuur onkundig zijn, en dat wy willen dat alles naar het voorſchrift van onze reden geſchikt zou worden, hoewel echter het geen, 't welk van de reden gezegt word quaat te zijn, niet quaat is ten opzicht van d'ordening, en der wetten van de gehele natuur, maar alleenlijk ten opzicht der wetten van onze natuur.

m *Ordo.*
n *Particula.*
o *Individua.*
p *Exiſtere.*

IX. Wijders volgt dat yder zo lang onder eens anders recht is, als hy onder eens anders macht ſtaat, en zo verre onder zijn eige recht is, als hy alle gewelt kan afweeren, de ſchade, hem aangedaan, naar zijn believen wreken, en [q] volſtrektelijk naar zijn zinnelijkheit leven.

q *Abſolut.*

X. Deze heeft een ander onder zijn macht, die hy gebonden houd, of die hy van de wapenen, om zich te verdedigen, of wech te geraken, heeft berooft, of dien hy vrees heeft aangejaagt, of in dier voegen met weldaat verwonnen, dat hy liever hem, dan zich zelf, wil gehoorzamen, en liever naar des zelfs zin en believen, dan naar zijn eige leven. De geen, die op d'eerſte, of op de tweede wijze een ander in zijn macht houd, heeft alleenlijk zijn lighaam, niet zijn ziel: maar op de darde of vierde wijze heeft hy zo wel zijn ziel, als zijn lighaam onder zijn macht gebracht, doch niet langer, dan de vrees of hoop duurt: want als deze, of die wechgenomen is, zo ſtaat d'ander onder zijn eige macht.

XI. De macht van t'oordeelen kan ook zo verre onder een anders recht ſtaan, als de ziel door een ander bedrogen kan worden.

Uit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Uit het welk volgt dat de ziel gantſchelijk zo verre onder haar eige macht ſtaat, als zy de reden recht en wel kan gebruiken. Ja dewijl het menſchelijk vermogen niet zo zeer naar de ſterkte des lighaams, als wel naar de kracht der ziel geſchat moet worden, zo volgt hier uit, dat de genen meeſt onder hun eige recht en macht ſtaan, die de machtigſte van reden zijn, en die meeſt door haar geleid worden. En dieshalven noem ik een menſch zo verre warelijk vry, als hy door reden geleid word; om dat hy dus verre uit oorzaken, die door zijn natuur alleen [p] evenmatiglijk verſtaan konnen worden, tot werken bepaalt word. Want de vrijheit (*gelijk wy in het zevende Lid van dit Hooftdeel getoont hebben*) neemt de nootzakelijkheit van te werken niet weeh, maar ſtelt de zelfde.

[p] *Adequaat.*

XII. De [q] Belofte, aan iemant gegeven, daar door iemant met woorden alleen belooft heeft dat hy dit, of dat zal doen, 't welk hy volgens zijn recht of macht nalaten, of doen kon, blijft zo lang bondig, als de wil van de geen, die de belofte gedaan heeft, niet verändert. Want de geen, die macht heeft om de belofte te voldoen, heeft warelijk zijn recht of macht niet afgeſtaan, maar alleenlijk woorden gegeven. Indien hy dan, die, volgens 't recht der natuur, zijns zelfs recht is, oordeelt, of met recht, of t' onrecht, (want dolen is menſchelijk) dat uit de gegeve belofte meer ſchade, dan nuttigheit, zal volgen, oordeelt, volgens 't gevoelen van zijn ziel, dat hy van zijn belofte ontſlagen moet worden; zo ontſlaat hy zich daar af naar 't recht der natuur; *volgens het negende Lid van dit Hooftdeel.*

[q] *Fides.*

XIII. Indien twee te zamen verdragen, en hun krachten by malkander voegen, zo vermogen zy meer te zamen, en hebben by gevolg gezamentlijk meer recht over de natuur, dan yder alleen; en hoe in dezer voegen zich meer te zamen voegen en verbinden, hoe zy alle te gelijk meer recht zullen hebben.

XIV. Voor zo veel de menſchen van gramſchap, nijt, of van enige [r] hartstocht van haat aangetaſt en beſtreden worden, voor zo veel worden zy verſcheidelijk getrokken, en zijn tegen malkander, en dieshalven zo veel te meer te vrezen, als zy meer vermogen hebben, en liſtiger en ſchalker zijn, dan d' andere dieren. En dewijl de menſchen ten meeſtendeel (*gelijk wy in 't vijfde Lid van 't voorgaande hooftdeel gezegt hebben*) van natuur deze hartstochten zijn onderworpen, zo zijn ook de menſchen van natuur vijanden. Want de geen is my de grootſte vijant, die ik meeſt heb te vrezen, en van de welk ik my meeſt moet waehten.

[r] *Affectus.*

XV. Maar dewijl (*volgens het negende lid van dit Hooftdeel*) yder

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

yder in de naturelijke ſtant zo lang onder zijn eige recht ſtaat, als hy kan weren dat hy van een ander verdrukt word, en dewijl een alleen te vergeefs poogt zich van alle d'anderen te beſchutten, zo volgt hier uit, dat 'er zo lang, als het menſchelijk naturelijk recht door yders vermogen bepaalt word, en yders is, dat 'er, zeg ik, zo lang geen recht is; maar dat het meer in de waan, dan in de zaak beſtaat, vermits 'er geen veiligheit is om dat te verwerven: en 't is zeker dat yder zo veel te minder vermag, en by gevolg zo veel te minder recht heeft, als hy groter oorzaak van te vrezen heeft. Hier koomt by dat de menſchen naauwelijks zonder onderling behulp hun leven konnen onderhouden, en hun geeſt oeffenen. En dieshalven beſluiten wy dat het recht der natuur, 't welk het eigen van 't menſchelijk geſlacht is, naauwelijks bevat en begrepen kan worden, dan daar gemene rechten by de menſchen zijn, die gezamentlijk de landen, de welken zy konnen bewonen en bouwen, voor zich zelven konnen beſchermen, zich verzorgen, alle gewelt afweeren, en naar 't gemeen gevoelen van alle leven. Want (*volgens het dartiende Lid van dit Hooftdeel*) hoe in dezer voegen meer te zamen komen, hoe zy alle te zamen meer recht hebben; en indien de [s] Schoolsgezinden om deze oorzaak, dat de menſchen in de naturelijke ſtant naauwelijks hun eige recht konnen hebben, de menſch een [t] gezellig dier willen noemen, ik zal hen hier in niet tegenſpreken.

[s] *Scholaſtici.*

[t] *Animal ſociale.*

XVI. 't Is zeker, (*volgens het dartiende Lid van dit Hooftdeel*) dat ter plaats, daar de menſchen gemene rechten hebben, en alle als van een geeſt geleid worden, yder van hen zo veel te minder recht heeft, als d'anderen gezamentlijk zo veel machtiger zijn dan hy; dat is, dat hy warelijk geen recht over de natuur heeft, behalven dit, 't welk het gemeen recht aan hem toeſtaat: en voorts dat hy gehouden is al 't geen, dat uit gemene toeſtemming aan hem bevolen word, uit te voeren, of (*volgens het vierde Lid van dit Hooftdeel*) met recht daar toe word gedwongen.

XVII. Dit recht, 't welk men door 't vermogen van de menigte bepaalt, word gemenelijk [u] Heerſchappy genoemt. En dit is volſtrektelijk by de geen, die met gemene toeſtemming de bezorging van de gemene Staat in handen heeft, namentlijk Rechten in te ſtellen, te verklaren, en te vernietigen, Steden te verſterken, tot Oorlog en Vrede te beſluiten, enz. Indien deze bezorging aan een vergadering behoort, die uit een gemene menigte beſtaat, zo word de Heerſchappy [w] Volkbeſtiering genoemt. Maar indien zy alleenlijk uit enige uitgekozenen te zamen is gezet, zo voert zy de naam van [x] Be-

[u] *Imperium.*

[w] *Democratia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x Beſtiering der Voortreffelijkſten. Eindelijk, indien de bezorging van de gemene Staat, en by gevolg de heerſchappy, by een alleen is, zo word de Heerſchappy y Eenhoofdig geheten.

x *Ariſtocratia.*

y *Monarchia.*

XVIII. Uit het geen, 't welk wy in dit z Hooftdeel getoont hebben, blijkt klarelijk aan ons dat in de naturelijke ſtant de zonde geen plaats heeft, of dat, indien iemant zondigt, hy voor zich zelf, niet voor een ander, zondigt: dewijl niemant, volgens 't recht der natuur, gehouden is een ander, 't en zy hy wil, onderdanig te zijn, noch iets goed of quaad te hebben, dan 't geen, dat hy zelf, volgens zijn verſtant, beſluit goed of quaad te wezen, en niets, volgens 't recht der natuur, a volſtrektelijk verboden word, dan dat niemant vermag; *bezie het vijfde en achtſte Lid van dit Hooftdeel.* Maar de zonde is een b doening, die niet met recht gedaan kan worden. Doch indien de menſchen, volgens c d'inſtelling der natuur, gehouden zijn door de reden geleid te worden, zo zullen zy alle nootzakelijk door de reden geleid worden. Want d'inſtellingen der natuur zijn Gods inſtellingen, (*volgens het tweede en darde Lid van dit Hooftdeel*) de welken van God met de zelfde vrijheit, daar mee hy d wezentlijk is, ingeſtelt zijn, en die dieshalven uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur volgen, (*bezie het zevende Lid van dit Hooftdeel*) en by gevolg eeuwig zijn, en niet geſchonden noch vernietigt konnen worden. Maar de menſchen worden meeſt door de e begeerten, zonder reden, geleid. Zy verwarren echter niet d'ordening der natuur, maar volgen haar nootzakelijk: en dieshalven is een f achteloze, en die zich zelf niet kan beſtieren, niet meer, volgens 't recht der natuur, gehouden zijn leven wijſelijk in te ſtellen, dan een zieke gehouden is gezond van lighaam te wezen.

z *Caput.*

a *Abſolute.*

b *Actio.*

c *Inſtitutio.*

d *Miniſtre.*

e *Appetitus.*

f *Ignavus.*

XIX. De zonde kan dieshalven niet, dan in een g Heerſchappy, bevat worden, te weten daar met gemeen recht van de gehele heerſchappy beſtemt word, wat goed, en wat quaat is, en daar niemant (*volgens het zeſtiende Lid van dit Hooftdeel*) met recht iets doet, dan het geen, dat hy uit gemeen beſluit, of uit gemene toeſtemming doet: want (*gelijk wy in 't voorgaande Lid gezegt hebben*) dit is zonde, 't welk niet met recht gedaan kan worden, of dat met recht verboden is. Maar de h gehoorzaamheit is een beſtandige wil van het geen uit te voeren, 't welk naar recht goet is, en met gemeen beſluit uitgevoert moet worden.

g *Imperium.*

h *Obſequium.*

XX. Wy zijn echter gewent dit ook zonde te noemen, 't welk tegen het i voorſchrift van de gezonde reden gedaan word; gelijk

i *Dictamen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

k *Voluntas constans.*
l *Appetitus.*
m *Præscriptum.*
n *Obsequium.*
o *Licentia.*
p *Servitus.*
q *Imperium.*

wy ook gemenelijk de [k] beſtandige wil van de [l] begeerte naar het [m] voorſchrift van de reden te matigen gehoorzaamheit, of [n] onderdanigheit noemen: 't welk ik gantſchelijk zou toeſtemmen, zo de menſchelijke vryheit in de [o] toegeeving der begeerte, en de [p] dienſtbaarheit in de [q] heerſchappy van de reden beſtond. Maar dewijl de menſchelijke vryheit zo veel te groter is, als zy meer door reden geleid word, en de begeerten meer kan matigen, zo konnen wy niet,

r *Obſequium.*

dan zeer onëigentlijk, het redelijk leven een [r] onderdanigheit, en het geen, dat warelijk onmacht van 't gemoed is, zonde noemen.

s *Licentia.*

Maar de [s] toegeeving, en het geen, daar door de menſch eerder dienſtbaar, dan vry gezegt kan worden, is niet tegen zich zelve. *Bezie het zevende en elfde lid van dit Hooftdeel.*

XXI. Maar dewijl de reden onderwijſt godvruchtigheit t' oeffenen, en goed, en geruſt van gemoed te wezen, 't welk niet, dan in een Heerſchappy, kan geſchieden: en wijders, dewijl het niet kan wezen dat de menigte als van een enige ziel word geleid, gelijk in een heerſchappy verëiſcht word, 't en zy zy rechten heeft, die

t *Præſcriptum.*

naar [t] 't voorſchrift der reden ingeſtelt zijn; zo noemen de menſchen dieshalven, die gewent zijn in een heerſchappy te leven, dit

u *Dictamen.*

niet onëigentlijk zonde, 't welk tegen het [u] voorſchrift der reden geſchied; dewijl de rechten van de beſte heerſchappy (*bezie het achtiende Lid van dit Hooftdeel*) naar het voorſchrift van de reden behoren ingeſtelt te worden. Maar waaröm ik (*in't achtiende Lid van dit Hooftdeel*) gezegt heb dat de menſch in de naturelijke ſtant, zo hy zondigt, voor zich zelf zondigt; bezie hier af het vierde en vijfde Lid van het vierde Hooftdeel, daar getoont word in welke zin wy zeggen mogen dat de geen, die de heerſchappy heeft, en 't recht der Natuur bezit, aan de wetten is verbonden, en kan zondigen.

w *Religio.*

XXII. Maar wat de [w] godsdienſt aangaat, 't is ook zeker dat de menſch zo veel te meer vry, en zich zelf meeſt onderdanig is, als hy God meer lief heeft, en oprechter van gemoed is. Doch voor zo veel wy niet op d' ordening der natuur, daar af wy onkundig zijn,

x *Dictamen.*

maar alleenlijk op de [x] voorſpellingen der reden, die tot de godsdienſt behoren, merken, en te gelijk overwegen dat de zelfden van God, als in ons zelven ſprekende, aan ons geopenbaart worden, of ook gelijk rechten door de Profeten geöpenbaart zijn; voor zo veel zeggen wy, om op een menſchelijke wijze te ſpreken, dat de menſch, die God met een oprecht gemoed lief heeft, aan hem onderdanig is, en in tegendeel, dat de geen zondigt, die van een blinde begeerte geleid word. Ondertuſſchen moeten wy gedachtig wezen dat wy in

Gods

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Gods macht zijn, gelijk de klai in de macht van de Pottebakker, die uit een zelfde klomp enige vaten ter eren, en enigen ter oneer maakt; en dieshalven dat de menſch wel tegen deze beſluiten van God, voor zo veel zy in onze, of in der Profeten geeſt, gelijk Rechten, ingeſchreven waren, kan doen, maar niet tegen Gods eeuwig beſluit, 't welk in d'algemene natuur ingeſchreven is, en dat zijn opzicht op d'ordening van de gehele natuur heeft.

XXIII. Gelijk dan de zonde en [y] onderdanigheit, ſtriktelijk genomen, zo kan ook de gerechtigheit en ongerechtigheit niet, dan in een Heerſchappy, bevat worden. Want daar is niet in de natuur, 't welk met recht gezegt kan worden aan deze, en niet aan een ander te behoren: maar alles behoort aan allen; dat is die macht hebben om de zelfden aan zich eigen te maken. Maar in een Heerſchappy, daar in met gemeen recht beſtemt word wat aan deze, en wat aan die behoort, word de geen gerechtig genoemt, die een beſtandige wil heeft om aan yder het zijne toe te voegen, en in tegendeel de geen ongerechtig, de welk poogt het geen, dat eens anders is, het zijne te maken.

[y] *Obſequium.*

XXIV. Voorts, in onze [z] Zedekunſt hebben wy verklaart, dat het [a] lof, en de [b] laſter hartstochten van blijſchap en droefheit zijn, de welken van het [c] denkbeelt van deucht, of van menſchelijke onmacht, gelijk d'oorzaak, verzelt worden.

[z] *Ethica.*
[a] *Laus.*
[b] *Vituperium.*
[c] *Idea.*

DARDE HOOFTDEEL.

I. DE [d] ſtant van yder Heerſchappy word [e] Burgerlijk genoemt. Maar het geheel lighaam van een [f] Heerſchappy voert de naam van [g] Burgerſchap, en de gemene [h] handelingen der Heerſchappy, de welken van de beſtiering des geens af hangen, die de Heerſchappy in handen heeft, [i] gemene Staat. Wijders, de menſchen, voor zo veel zy, uit kracht van 't burgerlijk recht, alle de nuttigheden van de [k] Burgerſchap genieten, worden [l] Burgers, en voor zo veel zy gehouden zijn [m] d'inzettingen, of [n] wetten van de [o] Burgerſchap te gehoorzamen, [p] Onderzaten geheten. Eindelijk, de [q] burgerlijke Stant word driederhande genoemt, te weten [r] Volkelijk, [s] Adelijk en [t] Eenhoofdiglijk; *gelijk wy in 't zeventiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel getoont hebben.* Maar eer ik van yder bezonderlijk zal beginnen te handelen, zo zal ik eerſt die dingen betogen, de welken tot de [u] burgerlijke Stant in 't algemeen behoren, daar in voor alle dingen het opperſte Recht der [w] Burgerſchap, of der [x] opperſte machten ſtaat aan te merken.

[d] *Status.*
[e] *Civilis.*
[f] *Imperium.*
[g] *Civitas.*
[h] *Negotia.*
[i] *Reſpublica.*
[k] *Civitas.*
[l] *Cives.*
[m] *Inſtituta.*
[n] *Leges.*
[o] *Civitas.*
[p] *Subditi.*
[q] *Status civilis.*
[r] *Democratia.*
[s] *Ariſtocratia.*
[t] *Monarchia.*
[u] *Status civilis.*
[w] *Civitas.*
[x] *Summa poteſtates.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

II. Uit het vijftiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel blijkt, dat het recht der Heerſchappy, of der oppерſte machten niets anders is, dan het Recht der natuur zelf, 't welk door [x] 't vermogen, niet van yder in 't bezonder, maar van de menigte, de welke men als door een eenige geeſt leid, [y] bepaalt word; dat is, gelijk yder in de naturelijke ſtant, zo heeft ook het geheel lighaam, en de ziel van de Heerſchappy zo veel recht, als het macht heeft; en dieshalven heeft yder Burger, of Onderdaan zo veel te minder recht, als de [z] Burgerſchap machtiger is dan hy; *bezie het zeſtiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel*: en by gevolg heeft yder Burger geen ander recht, dan 't geen, 't welk hy met gemeen beſluit van de [a] Burgerſchap kan verdedigen.

x *Potentia.* y *Determinare.* z *Civitas.* a *Civitas.*

III. Indien de [b] Burgerſchap aan iemant het recht, en by gevolg de macht (want anders, *volgens het twaalfde Lid van 't voorgaande Hooftdeel*, heeft zy alleenlijk woorden gegeven) van naar zijn eige believen te leven toeſtaat, zo wijkt zy daar door zelve van haar recht af, en ſtelt dat in handen van de geen, aan de welk zy zodanige macht gegeven heeft. Maar indien zy deze macht aan twee, of meer overgeeft, te weten dat yder naar zijn eige zin en believen zou leven, zo verdeelt zy daar door de [c] Heerſchappy, en eindelijk, indien zy deze zelfde macht aan yder der Burgers geeft, zo verwoeſt en vernietigt zy daar door zich zelve, en blijft niet langer [d] Burgerſchap; maar alles keert weder tot zijn naturelijke ſtant. Dit alles blijkt zeer klarelijk uit het voorgaande; en dieshalven volgt dat men met geen reden kan begrijpen dat, volgens [e] d'inſtelling van de [f] Burgerſchap, aan yder Burger vry ſtaat naar zijn believen te leven; en by gevolg houd in de [g] Burgerlijke ſtant dit naturelijk recht, te weten dat yder zijn eige Rechter is, nootzakelijk op. Ik zeg uitdrukkelijk volgens d'inſtelling van de Burgerſchap: want yders recht der natuur, zo wy de zaak recht overwegen, houd in de burgerlijke Stant niet op; dewijl de menſch, zo wel in de naturelijke, als in de burgerlijke ſtant, volgens de wetten van zijn natuur werkt, en zijn nuttigheit bevordert. De menſch, zeg ik, word in de beide [h] ſtanden door hoop, of door vrees geleid, om dit, of dat te doen, of te laten. Maar het voornaamſte onderſcheit tuſſchen de beide ſtanden is, dat zy alle in de [i] burgerlijke ſtant het zelfde vrezen, en dat zy alle een en de zelfde oorzaak van veiligheit, en middel van te leven hebben; 't welk warelijk yders [k] vermogen van t'oordeelen niet wechneemt. Want de geen, die voorneemt alle de bevelen van de [l] Burgerſchap te gehoorzamen, of om dat hy der zelfder macht

b *Civitas.* c *Imperium.* d *Civitas.* e *Inſtitutum.* f *Civitas.* g *Status civilis.* h *Status.* i *Status civilis.* k *Facultas.* l *Civitas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

macht vreeſt, of om dat hy de geruſtheit lief heeft, bevordert warelijk, volgens zijn verſtant, zijn veiligheit en nuttigheit.

IV. Wijders, wy konnen ook niet bevatten dat aan yder Burger vrijſtaat de beſluiten, of de rechten der [m] Burgerſchap te verklaren. Want indien dit aan yder vrijſtond, zo zou hy daar door zijn eige Rechter zijn: dewijl yder, zonder enige moeite, zijn bedrijf onder de ſchijn van recht zou konnen veröntſchuldigen, of optojen, en by gevolg zijn leven naar zijn believen aanſtellen; 't welk (*volgens het voorgaande Lid*) ongerijmt is. [m] Civitas.

V. Wy zien dan dat yder [n] Burger niet zijn eige recht heeft, maar onder dat van de [o] Burgerſchap ſtaat, welker bevelen hy alle gehouden is uit te voeren, zonder enig recht te hebben om t'onderſcheiden wat billijk, wat onbillijk, wat godvruchtig, of wat goddeloos is. In tegendeel, dewijl het lighaam der Heerſchappy als van een enige geeſt geleid moet worden, en men by gevolg de wil van de [p] Burgerſchap voor die van alle in 't gemeen moet houden, zo moet het geen, 't welk van de Burgerſchap gerechtig en goet geöordeelt is, geächt worden van yder zodanig geöordeelt te wezen; en dieshalven, hoewel d'Onderzaat oordeelt dat de beſluiten der Burgerſchap onbillijk zijn, zo is hy echter gehouden de zelfden uit te voeren. [n] Civis. [o] Civitas. [p] Civitas.

VI. Hier zou tegengeworpen konnen worden, of het niet tegen het [q] voorſchrift der reden is, zich eens anders oordeel gantſchelijk t'onderwerpen, en by gevolg, of de [r] burgerlijke Stant niet tegen de reden ſtrijd; uit het welk zou volgen dat de burgerlijke Stant onredelijk is, en niet opgerecht zou konnen worden, dan van menſchen, die van reden berooft zijn, en geenſins van de genen, die door reden geleid worden. Maar dewijl de reden niets tegen de natuur leert, zo kan de gezonde reden niet [s] voorſchrijven dat yder zijn eige recht behoud, zo lang de menſchen de [t] hartstochten onderworpen zijn, (*volgens het vijftiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel*) dat is, (*volgens het vijfde Lid van 't eerſte Hooftdeel*) de reden zegt dat dit niet kan geſchieden. Voeg hier by dat de reden gantſchelijk leert de vrede te zoeken, de welke warelijk niet verkregen kan worden, 't en zy de gemene rechten der [u] Burgerſchap ongeſchonden bewaart worden. Dieshalven, hoe de menſch meer door de reden geleid word, dat is (*volgens het elfde Lid van 't voorgaande Hooftdeel*) hoe hy meer vry is, hoe hy de rechten der Burgerſchap ſtantvaſtiglijker zal bewaren, en de bevelen van d'opperſte macht, daar af hy een Onderzaat is, beſtandiglijker uitvoeren. Hier koomt noch by, dat de [w] burgerlijke Stant naturelijk ingeſtele- [q] Dictamen. [r] Status civilis. [s] Dictare. [t] affectus. [u] Civitas. [w] Status civilis.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en opgerecht word om de gemene vrees wech te nemen, en de gemene elenden te verlichten; en dieshalven meeſt naar het geen tracht, daar naar yder, die van de reden geleid word, in de naturelijke ſtant, doch te vergeefs, zou trachten; *volgens het viiftiende Lid van het voorgaande Hooftdeel.* Indien dan de menſch, die door de reden geleid word, ſomtijts, volgens het bevel der [x] Burgerſchap, het geen moet doen, 't welk hy weet dat tegen de reden ſtrijd, zo word deze ſchade zeer wel door 't goet, dat hy uit de burgerlijke Stant zelve ſchept, vergolden: want dit is ook de wet der reden, dat men van twee quaden het minſte moet verkiezen. Wy konnen dan beſluiten, dat niemant iets tegen het [y] voorſchrift van zijn reden doet, voor zo veel hy het geen doet, 't welk hy volgens 't recht der [z] Burgerſchap doen moet: 't welk yder lichtelijker aan ons zal toeſtaan, na dat wy verklaart zullen hebben hoe verre het vermogen der Burgerſchap, en by gevolg het recht, zich uitſtrekt.

x *Civitas.*
y *Præſcriptum.*
z *Civitas.*

VII. Want vooreerſt ſtaat aan te merken, dat, gelijk in de [a] naturelijke ſtant (*volgens het elfde Lid van het voorgaande Hooftdeel*) die menſch meeſt vermag, en meeſt zijn eige recht heeft, die door de reden geleid word, zo ook die [b] Burgerſchap meeſt machtig zal zijn, en meeſt haar eige recht hebben, de welke op de reden gegrontveſt is, en daar door beſtiert word: dewijl het recht der burgerſchap door het vermogen der menigte, als van een enige ziel geleid, [c] bepaalt word. En deze vereeniging der gemoeden zou door geen reden bevat konnen worden, zo de [d] Burgerſchap niet hier op voornamelijk haar ooggemerk had, 't welk de gezonde reden aan alle menſchen leert nut en vorderlijk te wezen.

a *Status naturalis.*
b *Civitas.*
c *Determinare.*
d *Civitas.*

VIII. Ten tweeden ſtaat ook aan te merken dat d' onderzaten voor zo veel niet voor hen zelven, maar voor de [e] Burgerſchap zijn, voor zo veel zy der zelfder macht, of dreigingen vrezen, of voor zo veel zy de [f] burgerlijke Stant liefhebben; *volgens het tiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel.* Uit het welk volgt, dat alle de dingen, tot welker uitvoering niemant door vergeldingen, of door dreigingen bewogen kan worden, niet tot de rechten der Burgerſchap behoren. Tot een voorbeelt, niemant kan de macht van t'oordeelen overgeven: want door welke vergeldingen, of dreigingen kan een menſch bewogen worden te geloven dat het geheel niet groter, dan zijn deel is, of dat God niet [g] wezentlijk is, of dat het ligchaam, 't welk hy [h] eindig ziet, een [i] oneindig wezend is, of dat hy [k] volſtrektelijk iets tegen het geen, dat hy gevoelt, of denkt, zou geloven? Desgelijks, door welke vergeldingen of dreigingen kan

e *Civitas.*
f *Status civilis.*
g *Exiſtere.*
h *Finitum.*
i *Infinitum ens.*
k *Abſolutè.*

de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de menſch bewogen worden om de geen, die hy haat, te beminnen, of de geen, die hy bemint, te haten? Hier toe moeten ook die dingen toegepaſt worden, van de welken de menſchelijke natuur zodanig een afkeer heeft, dat zy hen erger, dan alle quaat acht: te weten, dat de menſch tegen zich zelf zou getuigen, zich zelf zou pijnigen, zijn ouders doden, dat hy niet zou pogen de doot te ſchuwen, en diergelijke dingen, tot de welken niemant door vergeldingen, noch dreigingen bewogen kan worden. Indien wy echter willen zeggen dat de [l] Burgerſchap recht, of macht heeft om zodanige dingen te gebieden, zo zouden wy dit met geen andere mening konnen bevatten, dan daar meê iemant zou zeggen dat de menſch met recht kan zinneloos en ſporeloos wezen. Want wat anders, als ſporeloosheit, zou dit recht zijn, tot het welk niemant overgegeven kan wezen. Ik ſpreek hier uitdrukkelijk van die dingen, die niet tot het recht der Burgerſchap konnen behoren, en van de welken de menſchelijke natuur deurgaans een afkeer heeft. Want hoewel de dwazen, of ontzinnigen door geen vergeldingen noch dreigingen bewogen konnen worden tot de bevelen uit te voeren, en dat d' een of d' ander, om dat hy zich aan deze, of die godsdienſt overgegeven heeft, de rechten van de Heerſchappy erger dan alle quaden oordeelt, zo zijn echter de rechten der Burgerſchap niet te vergeefs, dewijl de Burgers ten meeſtendeel daar in begrepen worden. En dieshalven, dewijl de genen, die niets vrezen, noch verhopen, voor zo veel zy onder hun eige recht en macht ſtaan; *volgens het tiende Lid van't voorgaande Hooftdeel:* zo zijn zy (*volgens het veertiende Lid van't voorgaande Hooftdeel*) vijanden van de Heerſchappy, die men met recht kan dwingen.

[l] Civitas.

IX. Ten darden ſtaat eindelijk t' aanmerken dat deze dingen, de welken aan zeer veel aanſtotelijk zijn, geenſins tot het recht der [m] Burgerſchap behoren. Want het is zeker dat de menſchen, door het beleit der natuur, zich te zamen verëenigen, of uit oorzaak van de gemene vrees, of uit begeerte van enige gemene ſchade te wreken: en dewijl het recht der Burgerſchap door het gemeen vermogen der menigte bepaalt word, zo is het zeker dat het [n] vermogen der Burgerſchap, en het recht zo veel afneemt, als zy zelve oorzaak geeft dat veel zich te zamen voegen. Zeker, de [o] Burgerſchap heeft enige dingen, voor de welken zy te vrezen heeft: en gelijk yder Burger, of menſch in de [p] naturelijke Stant, zo heeft ook de Burgerſchap zo veel te minder eige recht en macht, als zy groter oorzaak van te vrezen heeft. Dit zy van 't recht der opperſte machten over d' onderdanen gezegt. Maar eer ik van der zelfder Recht over anderen handel,

[m] Civitas.

[n] Potentia.

[o] Civitas.

[p] Status naturalis.

dunkt

dunkt my dienſtig te zijn het geſchil, 't welk gemenelijk van de godsdienſt bygebracht word, op te loſſen.

X. Want men kan ons tegenwerpen, of de [q] burgerlijke Stant, en d' onderdanigheit der onderzaten, gelijk wy getoont hebben dat de zelfde in de burgerlijke Stant vereïſcht word, niet de [r] godsdienſt wechneemen, door de welk wy gehouden zijn God te dienen en t' eren. Zeker, indien wy de zaak zelve overwegen, wy zullen niets vinden, dat enige [s] ſchroom, of zwarigheit kan voortbrengen. Want de [t] ziel, voor zo veel zy reden gebruikt, ſtaat niet onder de macht en 't recht der opperſte machten, maar van zich zelf; *volgens het elfde Lid van 't voorgaande Hooftdeel*: in voegen dat Gods ware kennis en liefde niemants Heerſchappy onderworpen kan worden; gelijk ook niet de liefde tot zijn naaſte; *volgens 't achtſte Lid van dit Hooftdeel.* En indien wy wijders aanmerken dat het geen, 't welk dienſtig is om de vrede te verdedigen, en d' eendracht te verkrijgen, de hoogſte oeffening der liefde is, zo zullen wy niet twijffelen dat de geen warelijk zijn plicht heeft voldaan, die aan yder zo veel hulp en onderſtant bewijſt, als de rechten der [u] Burgerſchap, dat is d' eendracht en ruſt, toelaten. Wat d' uitterlijke dienſten aangaat, 't is zeker dat zy tot Gods ware kennis en liefde, die nootzakelijk daar uit volgt, gantſchelijk niets konnen helpen, noch hinderen, en dat zy dieshalven niet zo hoog geächt moeten worden, dat zy waerdig zijn dat men om hen de vrede en gemene ruſt zou ſteuren. Voorts, 't is zeker dat ik, naar 't recht der natuur, dat is (*volgens het darde voorgaande Lid*) door 't goddelijk beſluit geen [w] Verdediger van de godsdienſt ben: want ik heb niet, gelijk eertijts Chriſtus Leerlingen, de macht van d' onreine geeſten uit te werpen, en [x] wonderdaden te doen; welke macht warelijk zo nootzakelijk is om de godsdienſt in die plaatſen, daar zy verboden is, voort te planten, dat men zonder de zelfde niet alleenlijk, gelijk men zegt, verlore koſten en moeiten doet, maar dat daar uit ook veel moejelijkheden rijzen, daar af men in alle eeuwen zeer droevige voorbeelden heeft gezien. Yder dan kan, waar hy ook is, God met een ware Godsdienſt eren, en voor zich zelf zorgen; 't welk het ampt van een onbeampt man is. Doch de zorg van de voortplanting der godsdienſt moet men aan God bevelen, of aan d' opperſte machten, aan de welken alleen het toeſtaat voor de gemene Staat te zorgen. Maar ik keer weêr tot mijn voorgeſtelde zaak.

[q] *Status civilis.*
[r] *Religio.*
[s] *Scrupulus.*
[t] *Mens.*
[u] *Civitas.*
[w] *Vindex.*
[x] *Miracula.*

XI. Na dat ik het Recht der opperſte machten over de Burgers, en de plicht der Onderzaten verklaart heb, zo is noch overig dat wy der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

der zelfder recht in d' overige dingen aanmerken; 't welk uit het geen, dat alreê gezegt is, lichtelijk gekent word. Want dewijl (*volgens het tweede Lid van dit Hooftdeel*) het recht van d' opperſte macht niets is, dan 't reeht der natuur zelf, zo volgt dat twee Heerſchappijen zich tot malkander hebben, gelijk twee menſchen in de [y] naturelijke ſtant, uitgezondert hier in, dat de [z] Burgerſchap hier in kan verzorgen, dat zy niet van een andere verdrukt word; 't welk van een menſch in de naturelijke ſtant niet gedaan kan worden: namelijk van de geen, die dagelijks van ſlaap, dikwijls van ziekte, of ongezontheit des gemoeds, en eindelijk van ouderdom belaſt word, en behalven dit noch van andere dingen, van de welken de Burgerſchap zich veilig kan maken.

[y] *Status naturalis.*
[z] *Civitas.*

XII. De [a] Burgerſchap dan ſtaat zo verre onder haar eige recht en macht, als zy voor zich zelve kan zorgen, en zich zelve beſchutten, dat zy niet van anderen verdrukt word; *volgens het negende en vijftiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel:* en is (*volgens het tiende en vijftiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel*) zo verre onder eens anders recht en macht, als zy de macht van eens anders Burgerſchap vreeſt, of voor zo veel als zy daar af belet word in het geen, dat zy wil, uit te voeren, of eindelijk voor zo veel als aan haar hulp tot haar behoudenis of aanwas ontbreekt. Want wy konnen geenſins twijffelen dat twee Burgerſchappen, zo zy onderlinge byſtant aan malkander willen bewijzen, gezamentlijk meer vermogen, en by gevolg meer macht hebben, dan yder alleen. *Bezie het dartiende Lid van het voorgaande Hooftdeel.*

[a] *Civitas.*

XIII. Doch deze dingen konnen klarelijker verſtaan worden, zo wy aanmerken dat twee [b] Burgerſchappen van natuur vijanden zijn: want de menſchen (*volgens het veertiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel*) zijn malkanders vijanden in de [c] naturelijke ſtant. De genen dan, die 't recht der natuur buiten de Burgerſchap behouden, blijven vijanden. Indien dieshalven d' een Burgerſchap oorlog tegen d' ander voert, en d' uitterſte middelen aanwend, om de zelfde onder haar macht te brengen, zo ſtaat aan haar vry zulks met recht te verzoeken; dewijl 't aan haar genoech is de wil daar af te hebben, om oorlog te voeren. Maar wat de vrede aangaat, niets kan daar af vaſt geſtelt worden, dan met het believen des wils van d' andere Burgerſchap. Hier uit volgt dan dat yder Burgerſchap haar eige rechten van oorlog heeft; doch dat de rechten der vrede niet aan een enige Burgerſchap, maar ten minſten aan twee Burgerſchappen behoren, die om deze oorzaak [d] Verbonden genoemt worden.

[b] *Civitas.*
[c] *Status naturalis.*
[d] *Confœderatæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[e] *Fœdus.*

XIV. Dit [e] verbont blijft zo lang vaft en bondig, als d'oorzaak van 't verbont te maken; te weten zo lang de vrees van ſchade, of de hoop van winſt voor ogen ſtaat. Maar als d' oorzaak, of het verbont van een der beide [f] Burgerſchappen wechgenomen is, zo blijft zy zelve onder haar eige recht en macht; *volgens het tiende Lid van het voorgaande Hooftdeel*: en de bant, daar meê de Burgerſchappen aan malkander verbonden waren, gaat van zelfs los. En dieshalven heeft yder Burgerſchap volkome recht om 't verbont, zo dikwijls als 't haar luft, te vernietigen. Men kan ook niet zeggen dat zy bedrieghelijk, of meinëedigliik handelt, om dat zy zich van de trou en belofte ontſlaat, zo haaft d' oorzaak van de vrees, of van de hoop wechgenomen is; dewijl deze [g] voorwaarde aan yder der [h] onderhandelaars gelijk was, te weten dat de geen, die d' eerſte buiten vrees zou konnen wezen, onder zijn eige recht en macht zou ſtaan, en het zelfde naar de mening van zijn gemoed gebruiken, en wijders dewijl niemant voor 't aanſtaande handelt, 't en zy de tegenwoordige [i] omſtandigheden plaats behouden. Maar als de zelfden verändert zijn, zo verändert ook de reden van de gehele [k] Stant. En om deze oorzaak behoud yder der [l] verbondeBurgerſchappen het recht van voor zich zelve te zorgen; en dieshalven poogt yder zo veel, als hem mogelijk is', buiten vrees, en by gevolg onder zijn eige recht en macht te zijn, en te beletten dat een ander machtiger word. Indien dan enige Burgerſchap klaagt dat zy bedrogen is, zo vermag de zelfde niet d' oprechtigheit van de verbonde Burgerſchap, maar alleenlijk haar eige dwaasheit te verdoemen, te weten dat zy haar welſtant aan een ander, die zijn eige recht en macht heeft, en aan de welke de welſtant van haar Heerſchappy d' opperſte wet is, vertrout heeft.

[f] *Civitatis.*

[g] *Conditio.*
[h] *Contrahentes.*

[i] *Circumſtantiæ.*
[k] *Status.*
[l] *Civitates confœderatæ.*

[m] *Civitates.*

XV. Aan de [m] Burgerſchappen, die gezamentlijk vrede gemaakt hebben, paſt het het recht van de geſchillen te beſlechten, die uit de voorwaarden van de vrede, of uit de wetten, met de welken zy zich aan malkander hebben verbonden, konnen te voorſchijn komen: dewijl de rechten der vrede niet aan een enige Burgerſchap, maar gelijkelijk aan [n] d' onderhandelaars behoren; *volgens het dartiende Lid van dit Hooftdeel.* En indien zy daar in niet met malkander konnen verdragen, zo neemt men daar door terſtont zijn toevlucht weêr tot d' oorlog.

[n] *Contrahentes.*

[o] *Civitates.*

XVI. Hoe meer [o] Burgerſchappen gezamentlijk vrede maken, hoe yder van hen d' anderen minder heeft te vrezen, of hoe yder minder macht heeft om oorlog aan te doen, maar zo veel te meer gehouden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

houden is de voorwaarden van de vrede t' onderhouden; dat is (*volgens het dartiende Lid van dit Hooftdeel*) zo veel te minder onder zijn eige recht en macht ſtaat, maar zo veel te meer gehouden is zich naar de gemene wil der [p] Bontgenoten te voegen.

[p] *Confœderati.*

XVII. Voorts, de belofte, die, gelijk de gezonde [q] reden, en de [r] godsdienſt leert, bewaart moet worden, word hier geenſins wechgenomen: want de reden en de Schrift onderwijzen niet dat men alle gegeve belofte moet onderhouden; dewijl ik, om een voorbeelt by te brengen, niet gehouden ben aan de geen, aan de welk ik belooft heb het gelt, dat hy aan my heimelijk vertrout heeft, om het zelfde te bewaren, getrou te zijn, zo haaſt ik verſtaan heb, of meen te weten dat het geen, 't welk hy aan my te bewaren heeft gegeven, geſtolen is: maar ik zal beter doen, zo ik bevorder dat het aan zijn eigenaar herſtelt word. Desgelijks, indien d'opperſte macht aan een ander belooft heeft iets te zullen doen, 't welk, gelijk de tijt, of de reden namaals heeft aangewezen, of ſcheen aan te wijzen, aan de gemene welſtant der onderzaten ſchadelijk is, zo ben ik warelijk gehouden mijn belofte niet te voldoen. Dewijl dan de Schrift niet, dan in 't algemeen, leert, de belofte te bewaren, en de bezondere gevallen, die uit te zonderen zijn, aan yders oordeel laat, zo leert zy niets, 't welk tegen het geen ſtrijd, dat wy nu getoont hebben.

[q] *Ratio.*
[r] *Religio.*

XVIII. Maar op dat ik niet zo dikwijls gehouden zou wezen de draat van mijn reden af te breken, en namaals gelijke [s] tegenwerpingen [t] op te loſſen, zo wil ik hier vermaant hebben, dat ik alle deze dingen uit de nootzakelijkheit van de menſchelijke natuur, op welke wijze ook aangemerkt, betoogt heb; te weten uit aller menſchen algemene [u] poging van zich zelf te bewaren, welke poging in alle menſchen is, 't zy zy onkundig of wijs zijn. Dieshalven, op hoedanige wijze de menſchen ook aangemerkt worden: 't zy door [w] hartstocht, of door [x] reden geleid, de zaak zal de zelfde zijn, om dat, gelijk wy gezegt hebben, de [y] Betoging [z] algemeen is.

[s] *Objectiones.*
[t] *Solvere.*
[u] *Conatus.*
[w] *Affectus.*
[x] *Ratio.*
[y] *Demonſtratio.*
[z] *Univerſalis.*

VIERDE HOOFTDEEL.

I. WY hebben in 't voorgaande Hooftdeel het recht der opperſte Machten, 't welk door hun vermogen bepaalt word, getoont, en gezien dat het voornamelijk hier in beſtaat; te weten, dat de Heerſchappijen gelijk een [a] ziel, of een geeſt zijn, daar door alle menſchen geleid moeten worden, en dieshalven alleen recht hebben

[a] *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om t'onderſcheiden, en t'oordeelen wat goet, wat quaat, wat billijk, en wat onbillijk is; dat is, wat van yder in 't bezonder, of van alle te gelijk gedaan, of gelaten moet worden. Wy hebben dan gezien, dat aan hen alleen het recht om wetten te maken behoort, en de zelfden, als 'er geſchil over rijſt, in yder bezonder geval te verklaren, en t'onderſcheiden, en t'oordeelen of het geſtelt geval tegen, of volgens het recht is; *bezie het darde, vierde en vijfde Lid van 't voorgaande Hooftdeel*: en daar na om oorlog aan te doen, of voorwaarden van vrede te ſtellen, en aan te bieden, of, aangeboden zijnde, aan te nemen; *bezie het twaalfde en dartiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel.*

II. Dewijl alle deze dingen, en ook de middelen, die vereïſcht worden om de zelfden te bereiken, [b] handelingen zijn, die tot het geheel lighaam van de [c] Heerſchappy, dat is, die tot de [d] gemene Staat behoren, zo volgt dat de gemene Staat alleenlijk van de beſtiering des geens afhangt, die d'opperſte heerſchappy heeft. En dieshalven volgt dat het een recht van d'opperſte macht alleen is, van yders werken t'oordeelen, reden van yders werken t'eiſſchen, de misdadigen te ſtraffen, en de geſchillen tuſſchen de Burgers naar rechten te vereffenen, of Rechtsgeleerden te ſtellen, die, in plaats van hem, deze dingen bedienen: wijders, alle middelen tot oorlog en vrede aan te wenden, en te ſchikken, te weten Steden te bouwen, en te verſterken, krijgslieden te geleiden, krijgsampten uit te delen, en het geen, dat hy gedaan wil hebben, te bevelen, en, om vrede te bevorderen, Gezanten te zenden, en te verhoren, en eindelijk om de koſten tot dit alles te vorderen.

[b] *Negotia.*
[c] *Imperium.*
[d] *Reſpublica.*

III. Dewijl 't dan het recht van d'opperſte Macht alleen is, de gemene zaken te verhandelen, of bedienaars daar toe te verkiezen, zo volgt dat d' onderzaat, die naar zijn eige believen alleen, zonder kennis van d' opperſte Raat, enige gemene handeling aanvangt, naar de Heerſchappy tracht, hoewel hy gelooft dat het geen, 't welk hy aangevangen heeft te verhandelen, ten beſten van de [e] Burgerſchap zal ſtrekken.

[e] *Civitas.*

IV. Doch men vraagt gemenelijk, of d'opperſte Macht aan wetten is gebonden, en by gevolg of zy zondigen kan. Maar dewijl de namen van wet en zonde niet alleenlijk deurgaans hun opzicht op de rechten der Burgerſchap, maar ook op de gemene regelen aller naturelijke dingen, en voornamelijk der reden hebben, zo konnen wy niet [f] volſtrektelijk zeggen dat de [g] Burgerſchap aan geen wetten gebonden is, of niet kan zondigen. Want indien de Burgerſchap aan

[f] *Abſolute.*
[g] *Civitas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aan geen wetten, of regelen, zonder de welken de Burgerſchap geen Burgerſchap zou wezen, gebonden was, zo zou de Burgerſchap niet als een natuerlijk ding, maar als een [h] verdichtſel, aangeſchout moeten worden. De [i] Burgerſchap zondigt dieshalven, als zy die dingen doet, of lijd dat zy gedaan worden, de welken oorzaak van haar ondergang konnen wezen; en wy zeggen dat zy dan in een zelfde zin zondigt, als de [k] Wijsbegerigen, of [l] Geneeskundigen zeggen dat de natuur zondigt. In deze zin konnen wy zeggen dat de Burgerſchap zondigt, als zy iets tegen het [m] voorſchrift der reden doet. Want de [n] Burgerſchap beſtaat dan meeſt op zich zelve, als zy volgens het [o] voorſchrift der reden werkt; *volgens het zevende Lid van 't voorgaand Hooftdeel.* Voor zo veel zy dan tegen de reden doet, voor zo veel wijkt zy van zich zelve af, of zondigt. Deze dingen zullen klarelijker verſtaan worden, zo wy aanmerken dat, als wy zeggen dat yder met het geen, dat het zijne is, het geen, dat hem belieft, mag doen, deze macht niet naar 't vermogen alleen van de [p] doender, maar ook naar de bequaamheit van de [q] lijder zelf bepaalt moet worden. Indien ik dan, tot een voorbeelt, zeg dat ik met recht met deze tafel het geen, dat my belieft, mag doen, zo verſta ik warelijk niet dat ik recht en macht heb om te maken dat deze tafel gras eet. In dezer voegen ook, ſchoon wy zeggen dat de menſchen niet onder zich zelven, maar onder de Burgerſchap ſtaan, verſtaan wy niet dat de menſchen de menſchelijke natuur verliezen, en een andere aandoen, en dat dieshalven de [r] Burgerſchap recht heeft om te maken dat de menſchen vliegen, of, 't welk even onmogelijk is, dat zy met eerbewijs die dingen aanſchouwen, die gelach, of walging verwekken: maar dat 'er enige [s] omſtandigheden voorkomen, door welker ſtelling d'eerbiedigheit en vrees der onderdanen tot de Burgerſchap geſtelt, en door welker wechneeming de vrees en eerbiedigheit, en daar beneffens gezamentlijk de Burgerſchap, wechgenomen worden. De [t] Burgerſchap dan, om op haar eige recht te ſtaan, is gehouden d'oorzaken van vrees en eerbiedigheit te bewaren; anderſins houd zy op van Burgerſchap te wezen. Want aan de genen, of aan de geen, die de heerſchappy in handen heeft, is het even onmogelijk dronken, of naakt zijnde met openbare hoeren langs de ſtraten te lopen, de tonneelſpeelder te maken, de wetten, die hy zelf gemaakt heeft, opentlijk te breken, of te verachten, en daar beneffens zijn achtbaarheit te behouden, als het onmogelijk is gelijkelijk te zijn, en niet te zijn. Wijders, d'onderdanen te doden, en te beroven, de maaghden wech te voeren,

[h] *Chimera.*
[i] *Civitas.*
[k] *Philoſophi.*
[l] *Medici.*
[m] *Dictamen.*
[n] *Civitas.*
[o] *Dictamen.*
[p] *Agens.*
[q] *Patiens.*
[r] *Civitas.*
[s] *Circumſtantiæ.*
[t] *Civitas.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en diergelijke dingen veränderen de vrees in gramſchap, en by gevolg de burgerlijke Staat in een ſtaat van vijantſchap.

u *Civitas.* V. Wy zien dan in welke zin wy konnen zeggen dat de u Burgerſchap aan de wetten is gebonden, en zondigen kan. Maar indien wy by wet het w burgerlijk recht verſtaan, 't welk door het burgerlijk recht zelf verdedigt kan worden, en by zonde het geen, dat door het burgerlijk recht verboden is, dat is, indien deze namen in hun ware zin genomen worden, zo konnen wy met geen reden zeggen dat de Burgerſchap aan de wetten is gebonden, of kan zondigen. Want de regelen, en oorzaken van vrees en eerbiedigheit, die de Burgerſchap om haar zelfs wil gehouden is te bewaren, hebben hun opzicht niet op de burgerlijke rechten, maar op het natuurelijk recht: dewijl zy (*volgens het voorgaande Lid*) niet door het burgerlijk recht, maar door dat van d'oorlog, verdedigt konnen worden; en de x Burgerſchap is door geen andere reden daar aan gehouden, dan dat een menſch in de naturelijke ſtant, om onder zijn eige macht te ſtaan, of om aan zich zelf geen vijant te wezen, niet zich zelf dood; welke verhoeding warelijk geen gehoorzaamheit, maar vrijheit van de menſchelijke natuur is. Maar de bugerlijke rechten hangen alleenlijk van 't beſluit der Burgerſchap af, de welke niet gehouden is iemant anders, als zich zelve, te weten op dat zy vry zou blijven, te gehoorzamen, noch iets anders voor goet, of quaat t' achten, dan dat zy zelve beſluit dat het goet of quaat voor haar is. Zy heeft dieshalven niet alleenlijk recht van zich zelve te verdedigen, wetten te maken, en hen te verklaren, maar ook van hen af te ſchaffen, en aan yder misdadige, met volkome macht, zijn misdrijf te vergeven.

w *Jus civile.*

x *Civitas.*

VI. Men heeft niet te twijffelen dat het verdrach, of de wetten, door de welke de menigte haar recht op een enige vergadering, of op een enig menſch overdraagt, gebroken moeten worden, als tot welſtant van 't gemeen ſtrekt dat zy gebroken worden. Doch niemant in 't bezonder, maar alleenlijk de geen, die de heerſchappy in handen heeft, kan met recht (*volgens het darde Lid van dit Hooftdeel*) van deze zaak oordeelen, te weten, of het tot welſtant van 't gemeen ſtrekt dat zy gebroken worden, of niet. Zo blijft dan, volgens het burgerlijk recht, deze alleen, die de heerſchappy in handen heeft, verklaarder en uitlegger van deze wetten. Hier koomt noch by, dat niemant, die onbeämpt is, hen met recht kan verdedigen, en dat zy dieshalven niet de geen, die de heerſchappy heeft, warelijk verplichten. Maar indien zy echter van zodanige

natuur

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

natuur zijn, dat zy niet gebroken konnen worden, 't en zy gelijkelijk de kracht en sterkte der [y] Burgerschap losgemaakt en ontbonden word, dat is, 't en zy gelijkelijk de gemene burgerlijke vrees van byna alle in gramschap verändert, zo word daar door de Burgerschap losgemaakt, en ontbonden, en het verdrach houd op, 't welk daaröm niet door 't burgerlijk recht, maar door dat van d' oorlog, verdedigt word. En dieshalven is de geen, die de heerschappy in handen heeft, om geen andere oorzaak gehouden de voorwaarden van 't verdrach t' onderhouden, dan een mensch in de naturelijke stant, om aan zich zelf geen vijant te zijn, gehouden is wel toe te zien dat hy niet zich zelf dood; gelijk wy in 't voorgaande Lid gezegt hebben.

[y] *Civitas.*

VYFDE HOOFTDEEL.

I. IN 't elfde Lid van het tweede Hooftdeel hebben wy getoont, dat de mensch dan voornamelijk onder zijn eige recht en macht staat, als hy voornamelijk door de reden geleid word; en by gevolg (*bezie het zevende Lid van het darde Hooftdeel*) dat die [z] Burgerschap, de welke door reden gesticht, en daar door bestierd word, voornamelijk machtig is, en bezonderlijk onder haar eige recht staat. Maar dewijl de beste wijze van te leven, om zich zelf zo veel, als mogelijk is, te bewaren, de gene is, die naar 't voorschrift van de reden ingestelt word, zo volgt dat dit alles best is, 't welk van de mensch, of van de Burgerschap, voor zo veel hy, of zy voornamelijk onder zijn, of haar recht staat, gedaan word: want wy verzekeren niet dat al 't geen, 't welk wy zeggen met recht te geschieden, best gedaan word; dewijl het iets anders is een akker met recht te bouwen, en iets anders een akker zeer wel te bouwen. 't Is, zeg ik, iets anders, zich zelf met recht te verdedigen, te behoeden, te vonnissen, enz. en iets anders zich zelf zeer wel te verdedigen, te behoeden, en zeer wel te vonnissen: en by gevolg is 't iets anders met recht te heerschen, en de [a] gemene Staat te bezorgen, en iets anders zeer wel te heerschen, en de gemene Staat zeer wel te bestieren. Na dat wy dan van 't recht van yder [b] Burgerschap in 't algemeen gehandelt hebben, zo is het tijt om van de beste stant van yder heerschappy te handelen.

[z] *Civitas.*

[a] *Respublica.*

[b] *Civitas.*

II. Maar hoedanige stant van yder Heerschappy de beste is, word lichtelijk uit het einde en ooggemerk van de [c] burgerlijke Stant gekent; te weten, die niets anders is, dan vrede, en veiligheit des levens. En dieshalven is deze Heerschappy de beste, daar de menschen hun leven in eendracht overbrengen, en welker rechten ongeschonden

[c] *Status civilis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den bewaart worden. Want het is zeker dat de beroerten, oorlogen, en verſmading, of verbreking der wetten niet zo zeer aan de boosheit der onderzaten, als wel aan de bedorve ſtant der Heerſchappy toegeëigent moeten worden. Want de menſchen worden niet [d] burgerlijk geboren, maar zodanig gemaakt. Wijders, de naturelijke [e] hartstochten der menſchen zijn overäl de zelfden. Indien dan in zeker [f] Burgerſchap de boosheit meer heerſcht, en daar in meer zonden bedreven worden, dan in een ander, zo is 't zeker dat dit hier uit ſpruit, dat zodanige Burgerſchap niet genoech in d' eendracht verzorgt, noch de rechten niet voorzichtiglijk genoech ingeſtelt, en by gevolg geen volſtrekt recht van Burgerſchap bekomen heeft. Want de [g] burgerlijke Stant, die d' oorzaken der burgerlijke beroerten niet heeft wechgenomen, daar men gedurighijk voor oorlog heeft te vrezen, en eindelijk daar de wetten dikwijls gebroken worden, verſchilt niet veel van de [h] naturelijke ſtant, daar in yder, met groot gevaar van zijn leven, naar zijn eige zin en believen leeft.

d *Civiles.*
e *Affectus.*
f *Civitas.*
g *Status civilis.*
h *Status naturalis.*

III. Maar gelijk de gebreken der onderdanen, en hun al te groot [i] verlof, en hun hardnekkigheit aan de [k] Burgerſchap aangetijgt moet worden, zo moet men in tegendeel hun deucht, en volſtandige onderhouding der wetten voornamelijk aan de deucht, en aan 't volſtrekt recht der burgerſchap toepaſſen; *gelijk uit het vijftiende Lid van het tweede Hooftdeel blijkt:* in voegen dat met recht aan Hannibal voor zeer grote deucht toegeëigent word, dat 'er in zijn heir nooit enige beroerte is gerezen.

i *Licentia.*
k *Civitas.*

IV. Van de Burgerſchap, welker onderzaten, door vrees verſchrikt, niet de wapen aantaſten, moet eerder gezegt worden dat zy zonder oorlog is, dan dat zy vrede heeft: dewijl de vrede geen [l] ontbeering van d' oorlog is, maar een deucht, die uit kloekmoedigheit rijſt. Want de gehoorzaamheit (*volgens het negentiende Lid van het tweede Hooftdeel*) is een beſtandige wil van het geen uit te voeren, 't welk volgens het gemeen beſluit van de burgerſchap gedaan moet worden. Wijders, die burgerſchap, welker vrede van d' achteloosheit der onderdanen afhangt, te weten die gelijk het vee geleid worden, op dat zy eindelijk zouden leren dienſtbaar te zijn, kan met meerder recht een [m] eenſaamheit of woeſtheit, dan [n] burgerſchap, genoemt worden.

l *Privatio.*
m *Solitudo.*
n *Civitas.*

V. Als wy dan zeggen dat die heerſchappy de beſte is, in de welken de menſchen eendrachtiglijk hun leven overbrengen, zo verſta ik daar by een menſchelijk leven, 't welk niet alleenlijk door [o] d' omloop van 't bloet, en door d' andere dingen, die aan alle dieren gemeen

o *Circulatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

meen zijn, maar 't welk voornamelijk door de ware reden, door de deucht, en door 't leven des gemoeds bepaalt word.

VI. Voorts ſtaat aan te merken, dat ik by [p] Heerſchappy, de welke ik tot dit einde en ooggemerk heb gezegt opgerecht te zijn, zodanig een verſta, de welke van een [q] vrije menigte opgerecht is, en niet de gene, die door 't recht des oorlogs op de menigte word verkregen: want een vrije menigte word door groter hoop, dan vrees, en een ondergebrachte menigte door groter vrees, dan hoop geleid; om dat d' eerſte tracht te leven, en d' ander alleenlijk de doot te mijden. D' eerſte, zeg ik, tracht voor zich zelve te leven, en de leſte word gedwongen des verwinners eigen te wezen; 't welk oorzaak is van dat wy zeggen dat de leſte dienſtbaar, en d' eerſte vry is. Dieshalven, 't einde van de heerſchappy, de welke iemant door 't recht des oorlogs verkrijgt, is te heerſchen, en eerder ſlaven, dan onderdanen te hebben. En hoewel 'er tuſſchen de heerſchappy, die van een vrije menigte opgerecht word, en de gene, die door het recht des oorlogs word verkregen, geen wezentlijk onderſcheit is, zo wy op 't recht van beide in 't algemeen zien, zo hebben zy echter, gelijk wy alreê getoont hebben, een einde, dat zeer verſcheiden is, gelijk ook zeer verſcheide middelen, door de welken yder bewaart moet worden.

[p] *Imperium.*

[q] *Multitudo libera.*

VII. Maar welke middelen een Vorſt, die alleenlijk van begeerte tot heerſchen gedreven word, moet gebruiken, om zijn heerſchappy te beveſtigen, en te behouden, de ſchranderſte Macchiavellus heeft dit zeer breet en wijt getoont: doch tot welk einde en ooggemerk ſchijnt niet zeker te blijken. Indien hy echter enig goed ooggemerk heeft gehad, gelijk men van een wijs man heeft te geloven, zo ſchijnt het dit geweeſt te hebben, dat hy tonen zou hoe onvoorzichtiglijk veel menſchen pogen een [r] dwingelant van kant te helpen, ſchoon echter d' oorzaken, om de welken de Vorſt een dwingelant is, niet konnen wechgenomen, maar in tegendeel zo veel te meer geſtelt worden, als men groter oorzaak van te vrezen aan de Vorſt geeft; 't welk dan geſchied, als de menigte voorbeelden tegen de Vorſt voortbrengt, en op de Vorſtenmoort, als op een welgedane zaak, roemt. Hy heeft ook miſſchien willen tonen hoe zeer een vrije menigte moet toezien dat zy haar welſtant niet volſtrektelijk aan een enige vertrout, die, 't en zy hy dwaas is, en acht dat hy aan alle kan behagen, dagelijks de belagingen moet vrezen, en dieshalven gedwongen word eerder zich zelf te beſchutten, en in tegendeel meer de menigte te belagen, dan voor haar te zorgen.

[r] *Tyrannus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Zeste Hooftdeel.

I. OM dat, gelijk wy gezegt hebben, de menſchen meer door [s] hartstocht, dan door reden geleid worden, zo volgt dat de menigte niet door 't beleit der reden uit enige gemene hartstocht natuurelijk te zamen wil komen, en als van een geeſt geleid worden: maar, (*gelijk wy in 't negende Lid van het darde Hooftdeel gezegt hebben*) of door gemene hoop, of vrees, of door een gemene begeerte van enige ſchade te wreken. Maar dewijl de vrees van eenzaamheit alle menſchen ingeplant is, vermits niemant in d' eenzaamheit krachten heeft om zich zelf te verdedigen, en de dingen, die tot het leven nootzakelijk zijn, te verkrijgen, zo volgt dat de menſchen van natuur de [t] burgerlijke Stant begeren, en dat het onmogelijk is dat zy de zelfde ooit gantſchelijk ontknopen en vernietigen.

[s] *Affectus.*

[t] *Status civilis.*

II. Dieshalven, uit de tweedracht en beroerten, die dikwijls in een [u] Burgerſchap verwekt worden, gebeurt nooit dat de Burgers de Burgerſchap [w] ontknopen en vernietigen, gelijk in d'andere [x] gemeenſchappen dikwijls voorkoomt; maar wel dat zy der zelfder vorm in een andere veränderen, te weten zo men, de [y] gedaante van Burgerſchap behoudende, de twiſten en onëenigheden niet kan ſtillen. Ik verſta dan by de middelen, die, gelijk ik gezegt heb, verëiſcht worden om een heerſchappy te bewaren, de genen, de welken nootzakelijk zijn om de vorm van een heerſchappy, zonder enige merkelijke verändering daar af, te behouden.

[u] *Cives.*

[w] *Diſſolvere.*

[x] *Societates.*

[y] *Facies.*

III. Indien het met de menſchelijke natuur in dier voegen geſtelt was, dat de menſchen het geen, dat meeſt nut is, meeſt begeerden, zo zou 'er geen kunſt tot d' eendracht en trou nodig wezen: maar dewijl het blijkt dat de menſchelijke natuur in een geheel andere ſtant ſtaat, zo moet nootzakelijk de heerſchappy in dier voegen ingeſtelt worden, dat zy alle, zo wel de genen, die heerſchen, als die beheerſcht worden, het zy zy willen, of niet, echter het geen bewerken, dat tot de gemene welſtant dienſtig is, te weten dat zy alle, of vrywilliglijk, of door gewelt, of door nootzakelijkheit, gedwongen zijn naar [z] 't voorſchrift der reden leven; 't welk dan geſchied, als de Stant van de heerſchappy in dier voegen word geſchikt, dat niets van 't geen, 't welk tot de gemene welſtant behoort, [a] volſtrektelijk aan iemants getrouheit word bevolen. Want niemant is zo wakker, die niet ſomtijts ſluimert, en niemant zo machtig en oprecht van gemoed, die ſomtijts, en voornamelijk als men de vroomheit meeſt van node

[z] *Præſcriptum.*

[a] *Abſolut.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

node heeft, niet gekreukt zou konnen worden, en lijden dat hy verwonnen wierd. En zeker, 't is zotheit van een ander het geen t' eiſſchen, dat niemant van zich zelf kan verwerven; te weten dat hy liever voor een ander, dan voor zich zelf zou waken, dat hy niet gierig, niet nijdig, en niet eerzuchtig zou wezen, enz. voornamelijk de geen, die dagelijks de grootſte aanprikkelingen van alle [b] hartstochten heeft.

b *Affectus.*

IV. Maar d' ervarentheit, in tegendeel, ſchijnt aan te wijzen, dat het tot nut van de vrede en eendracht ſtrekt, dat alle de macht aan een alleen opgedragen word. Want geen heerſchappy heeft, zonder enige merkelijke verändering, zo lang geſtaan, als die van de Turken. In tegendeel, geen [c] heerſchappy heeft ongeduriger geweeſt, dan [d] die van 't volk; en ook is 'er geen, daar in zo veel beroerten rijzen. Maar indien de [e] dienſtbaarheit, [f] woeſtheit en [g] eenzaamheit vrede genoemt moeten worden, zo is 'er voor de menſchen niets elendiger, dan de vrede, en niets minder te wenſchen. En zeker, daar rijzen gemenelijk meer en heftiger twiſten tuſſchen d' ouders en kinderen, dan tuſſchen de meeſters en ſlaven; en echter is 't voor de [h] huishouding niet dienſtig het vaderlijk recht in [i] meeſterſchap te veränderen, en de kinderen even als ſlaven te houden. 't Is dan [k] 't eige belang van de dienſtbaarheit, niet van de vrede, alle de macht aan een alleen op te dragen: want de vrede, gelijk wy alreê gezegt hebben, beſtaat niet in de [l] derving van d' oorlog, maar in d' enigheit, of eendracht der gemoeden.

c *Imperium.*
d *Popularis.*
e *Servitium.*
f *Barbaries.*
g *Solitudo.*
h *Oeconomia.*
i *Dominium.*
k *Intereſſe.*
l *Privatio.*

V. En zeker, de genen, die geloven, dat het mogelijk is dat een alleen het opperſte recht van een [m] Burgerſchap in handen heeft, zijn verre verdoolt. Want het recht word naar 't vermogen alleen bepaalt; gelijk wy in het tweede Hooftdeel getoont hebben. Maar het vermogen van een enig menſch is veel te zwak om zulk een grote laſt te dragen. Hier uit ſpruit het dat de geen, die van de menigte tot Koning verkozen is, [n] Veltöverſten, of [o] Raatslieden, of vrienden voor zich zoekt, aan de welken hy zijn, en aller welſtant beveelt: in voegen dat de [p] Heerſchappy, die [q] volſtrektelijk [r] Eenhoofdig geacht word, warelijk in 't gebruik [s] uit de Voornaamſten beſtaat, wel niet in 't openbaar, maar in 't heimelijk, en dieshalven op 't ergſte. Hier koomt noch by, dat een Koning, die een kint, ziek, of van ouderdom overladen is, alleenlijk [t] Koning met de naam is, en dat warelijk de genen, die d' opperſte zaken van de heerſchappy bedienen, of die de naaſten aan de Koning zijn, d' opperſte macht in handen hebben. Ik zwijg noch dat de Koning, d' ontucht en on-

m *Civitas.*
n *Imperatores.*
o *Conſiliarii.*
p *Imperium.*
q *Abſolutè.*
r *Monarchicum.*
s *Ariſtocraticum.*
t *Precario Rex.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kuisheit onderworpen, dikwijls alles naar de luſt en baldadigheit van d'een of d'ander hoer, of buggerling regelt. *Ik heb gehoort*, zegt Orſines, *dat de vrouwen eertijts in Aſia geheerſcht hebben: maar dat een gelubde heerſcht, dit is wat nieus.* Curcius, *in zijn tiende boek, in't eerſte Hooftdeel.*

[u] Civitas.

VI. Wijders is dit zeker, dat de [u] Burgerſchap altijt in groter gevaar van wegen haar Burgers, dan van wegen haar vijanden is. De goeden zijn 'er weinig. Hier uit volgt, dat de geen, aan de welk al het recht van de heerſchappy opgedragen is, altijt meer de Burgers, dan de vijanden, zal vrezen, en by gevolg pogen voor zich zelf op zijn hoede wezen, en niet voor d'onderzaten te zorgen, maar hen te belagen, en voornamelijk de genen, die door hun wijsheit vermaart, of door hun rijkdom machtig zijn.

VII. Hier koomt noch by, dat de Koningen ook hun zonen meer vrezen, dan beminnen, en dit zo veel te meer, als zy in de kunſten van de vrede en oorlog meer geoeffent, en om hun deughden by d'onderdanen aangenamer zijn. Hier uit ſpruit het dat zy trachten hen in dier voegen op te voeden, dat zy geen oorzaak van hen te vrezen hebben: in welke zaak [w] d'amptenaars hun Koning zeer vaerdiglijk gehoorzamen, en hun grootſte naerſtigheit aanwenden om een ruw en ongeleert Koning, die zy door kunſt zullen konnen handelen, tot navolger in de heerſchappy te hebben.

[w] Officiarii.

VIII. Uit dit alles volgt, dat de Koning zo veel te minder onder zijn eige macht ſtaat, en dat de ſtant der onderzaten zo veel t'elendiger is, als het recht der [x] Burgerſchap [y] volſtrektelijker aan de zelfde word opgedragen. Dieshalven, om een [z] eenhoofdige Heerſchappy wel en behorelijk op te rechten, is nootzakelijk vaſte grontveſten, daar zy op gebout kan worden, te leggen, uit de welken veiligheit voor [a] d'eenhoofdige Vorſt, en vrede voor de [b] menigte volgen, en dieshalven dat [c] d'eenhoofdige Vorſt dan voornamelijk onder zijn eige macht ſtaat, als hy voornamelijk de welſtant van de menigte bevordert. Maar vooreerſt zal ik kortelijk voorſtellen welken deze [d] grontveſten van [e] d'eenhoofdige Heerſchappy zijn, en daar na zulks in ordening tonen.

[x] Civitas.
[y] Magis abſolute.
[z] Imperium monarchicum.
[a] Monarcha.
[b] Multitudo.
[c] Monarcha.
[d] Fundamenta.
[e] Imperium monarchicum.

IX. Een enige Stat, of meer te bouwen, en te verſterken, van de welken alle de Burgers, 't zy zy binnen de wallen wonen, of daar buiten, uit oorzaak van de lantbouwing, het zelfde recht van [f] Burgerſchap genieten, doch echter op deze voorwaarden, dat yder Stat zeker getal van burgeren tot haar, en tot de gemene verdediging houd. Maar de genen, die dit niet willen doen, moeten op andere voorwaarden in 't gebied gehouden worden.

[f] Civitas.

X. 5. Krijgs-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

X. [g] Krijgsvolk uit de Burgers alleen, zonder iemant uit te zonderen, en uit geen anderen, op te rechten: in voegen dat zy alle gehouden zullen zijn van wapenen verzien te wezen; en niemant in 't getal der burgeren aan te nemen, dan na dat hy de [h] krijgsoeffening heeft geleert, en belooft dat hy de zelfde in zekere tijden van 't jaar zal oeffenen. Wijders, na dat het krijgsvolk van yder [i] gezin in [k] benden en [l] drommen is verdeelt, geen overſte over enige bende te verkiezen, dan die de [m] Krijgsboukunſt verſtaat. Voorts, d'overſten der benden en drommen wel voor hun leven lang, maar de geen, die over alle het krijgsvolk van ~~een enig~~ [n] geſlacht zal gebieden, alleenlijk in d'oorlog te verkiezen, en de [o] Heerſchappy ten hoogſten niet langer, dan een jaar, te behouden, zonder in de heerſchappy verlangt, of namaals daar toe weêr verkozen te konnen worden. En dusdanigen moeten uit des Konings [p] Raatslieden, (van 't welk in 't vijftiende Lid, en in de volgenden geſproken zal worden) of uit de genen, die dit ampt van Raatsman bedient hebben, verkozen worden.

[g] *Militia.*
[h] *Exercitium militare.*
[i] *Familia.*
[k] *Cohortes.*
[l] *Legiones.*
[m] *Architectura militaris.*
[n] *Familia.*
[o] *Imperium.*
[p] *Conſiliarii.*

XI. D' inwoonders en lantbouwers, dat is alle de Burgers van alle de ſteden, moeten in [q] geſlachten verdeelt worden, die men met de naam, en met enig bezonder teken onderſcheid; en alle de genen, die uit enige van deze geſlachten geſproten zijn, moeten in 't getal der Burgers aangenomen, en hun namen in de rijg der zelfder geſlachten aangetekent worden, zo haaſt als zy tot die jaren zijn gekomen, dat zy de wapenen konnen voeren, en hun plicht kennen: doch met uitzondering van de genen, die om enige ſchelmery onëerlijk, of die ſtom, of zot zijn, of die met enig dienſtbaar ampt hun leven onderhouden.

[q] *Familiæ.*

XII. Dat de landen, en alle gronden, en, indien het mogelijk is, ook de huizen, aan 't gemeen behoren, namelijk aan dat van de geen, die 't recht van de [r] Burgerſchap heeft, van de welk zy voor een jarelijkſche prijs aan de Burgers, of aan de ſtedelingen en lantbouwers, verhuurt worden. Wijders, dat zy alle, in tijt van vrede, van alle ſchattingen vry en ontſlagen zijn: en dat men dieshalven het een deel daar af tot de verſterkingen der ſteden, en 't ander tot het huiſſelijk gebruik van de Koning moet toeëigenen. Want het is nootzakelijk in tijt van vrede de ſteden als ten oorlog te verſterken, en ook ſchepen, en d'andere krijgsruſtingen ten oorlog vaerdig te hebben.

[r] *Civitas.*

XIII. Als men een Koning uit enig [s] geſlacht verkozen heeft, geen anderen voor edel te houden, dan die van de Koning zijn geſproten,

[s] *Familia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſproten, de welken dieshalven met koninklijke wapenen van zijn, en van d'andere geſlachten onderſcheiden moeten worden.

XIV. Dat men aan de mannelijke edelen van het koninklijk maagſchap, de welken den geen, die heerſcht, tot op de darde of vierde trap van maagſchap beſtaan, moet beletten een gemalin te trouwen, en, indien zy kinderen telen, de zelfden voor onwettig houden, en tot alle waerdigheit onwaerdig achten, zonder voor erfgenamen van hun ouders erkent te worden, welker goederen weêr tot de Koning moeten keren.

s *Conſiliarii.* XV. Wijders, dat des Konings [s] Raatslieden, die hem de naaſten, of in waerdigheit de tweeden zijn, veel moeten wezen, en niet, dan uit de burgeren, verkozen worden, te weten uit yder t *Familia.* [t] geſlacht drie, of vier, of vijf, (zo de geſlachten niet meer dan zeshondert groot zijn) die gezamentlijk een lid van deze vergadering zullen uitmaken: niet voor hun geheel leven; maar voor drie, of vier, of vijf jaren: in voegen dat in yder jaar een darde, vierde, of vijfde deel daar af van nieus verkozen word: in 't welk echter voornamelijk ſtaat waar te nemen, dat uit yder geſlacht ten minſten u *Juriſperitus.* een [u] Rechtsgeleerde tot Raatsman verkozen moet worden.

XVI. Deze verkiezing moet van de Koning zelf gedaan worden, aan de welk, ter geſtelde tijt van 't jaar, te weten daar in de nieuwe w *Familia.* Raatslieden te verkiezen zijn, yder [w] geſlacht de namen van alle zijn burgers, die het vijftigſte jaar van hun ouderdom bereikt hebx *Candidati.* ben, en die behorelijk tot [x] verzoekers van dit ampt gevordert zijn, zal overleveren; daar uit de Koning de geen, die 't hem belieft, y *Juriſperitus.* zal verkiezen. Maar in dat jaar, daar in de [y] Rechtsgeleerde van enig geſlacht op d'ander moet volgen, moeten alleenlijk de namen der Rechtsgeleerden aan de Koning gelevert worden. De Raatslieden, die in de geſtelde tijt dit ampt bedient hebben, moet men daar in niet verlangen, noch in de tijt van vijf jaren, of langer weêr op de z *Catalogus,* [z] rol, om op nieus verkozen te worden, ſtellen. D'oorzaak, om de a *Familia.* welke het nodig is jarelijks uit yder [a] geſlacht een te verkiezen, is op dat de Raatvergadering nu niet uit onbedreve nieuwelingen, en dan uit oude en ervare lieden zou beſtaan; 't welk nootzakelijk zou moeten geſchieden, zo zy alle gezamentlijk afgingen, en zo 'er alle nieuwen in hun plaats quamen. Maar indien 'er jarelijks uit yder geſlacht een word verkozen, zo zal de vergadering te gelijk niet dan uit een vijfde, vierde, of ten hoogſten uit een darde deel van nieuwelingen beſtaan. Wijders, indien de Koning, door andere bezigheden verhindert, of om enige andere oorzaak, enige tijt lang

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lang niet op deze verkiezing kon paſſen, zo zouden dan de Raatslieden zelven voor die tijt verkiezen, tot dat de Koning zelf of anderen verkieſt, of de genen, die van de Raatvergadering verkozen zijn, goedkeurt.

XVII. Het voornaamſte ampt van deze vergadering is, de [b] grontwetten van de heerſchappy te verdedigen, en bericht tot verhandeling van zaken te geven, op dat de Koning zou weten wat hy ten beſten van 't gemeen te beſluiten heeft: in voegen dat het den Koning niet geöorloft zy iets van enige zaak vaſt teſtellen, 't en zy hy te voren de mening van deze Raatvergadering verſtaan heeft. Doch indien, gelijk dikwijls gebeurt, deze Raatvergadering niet eenparig van mening is, maar verſcheide gevoelens heeft, zelfs na dat men twee, of drie malen onderzoek op deze zaak gedaan heeft, zo moet men de zaak niet langer uitſtellen, maar de [c] verſchillende gevoelens den Koning opdragen, *gelijk wy in het vijfentwintigſte Lid van dit Hooftdeel zullen aanwijzen.*

[b] *Jura fundamentalia.*

[c] *Sententiæ diſcrepantes.*

XVIII. Het ampt van deze Raatvergadering is ook des Konings inzettingen, of bevelen af te kondigen, en 't geen, dat tot de gemene ſtaat beſloten is, te bevorderen, en, gelijk des Konings plaatshouder, zorg voor de bediening van de gehele heerſchappy te dragen.

XIX. De Burgers moeten geen toegang tot de Koning hebben, dan door middel van deze Raatvergadering, aan de welke men alle beden en verzoekingen moet overleveren, om hen den Koning voor te dragen. De Gezanten der andere ſteden zullen ook niet vermogen, dan door middel van deze Raatvergadering, verlof van de Koning aan te ſpreken te verwerven. Wijders, de brieven, die men uit andere plaatſen aan de Koning zend, zullen door deze Raatvergadering overgelevert worden. Kort, de Koning moet geacht zijn gelijk de [e] ziel van de [f] Burgerſchap, en deze Raatvergadering gelijk d' uitterlijke zinnen van de ziel, of als het lighaam der Burgerſchap, daar door de ziel de Stant van de Burgerſchap bevat, en het geen doet, dat zy beſluit beſt voor haar te wezen.

[e] *Mens.*

[f] *Civitas.*

XX. Aan deze Raatvergadering behoort ook de zorg van des Konings zonen op te voeden, gelijk ook de voochdyſchap, zo de Koning in zijn ſterven een nazaat, die een kint, of onmondig is, nalaat. Maar op dat de Raatvergadering ondertuſſchen niet zonder Koning zou zijn, zo moet men uit de menigte der Edelen een der oudſten verkiezen, die des Konings plaats zo lang zal vervullen, tot dat de wettige navolger tot die ouderdom zal zijn gekomen, daar in hy de laſt van de heerſchappy zal konnen dragen.

XXI. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

XXI. Zodanigen, die de beſtiering, grontveſten en ſtant, of gelegentheit van de [g] Burgerſchap, daar af zy onderzaten zijn, wel kennen, zullen het ampt van deze Raatvergadering verzoeken. Doch de [h] Rechtsgeleerde, die daar naar tracht, moet, behalven de beſtiering en Stant van de [i] Burgerſchap, daar af hy een onderzaat is, ook die van andere Burgerſchappen weten, met de welken men iets te handelen heeft. Maar geen anderen, dan de genen, die tot het vijftigſte jaar van hun ouderdom zijn gekomen, zonder van enig misdrijf overtuigt te wezen, moeten op de [k] rol der gener, daar uit men verkiezen zal, geſtelt worden.

[g] *Civitat.*
[h] *Jurisperitus.*
[i] *Civitas.*
[k] *Catalogus.*

XXII. In deze Raatvergadering moet niets, dat de zaken van de Heerſchappy aangaat, toegeſtaan worden, dan in tegenwoordigheit van alle de Leden. Doch indien iemant, uit oorzaak van ziekte, of om iets anders, niet daar by kan wezen, zo moet hy iemant van het zelfde [l] geſlacht, die het zelfde ampt heeft bedient, of die op de rol der gener gebracht is, die te verkiezen ſtaan, in zijn plaats zenden. Maar indien hy dit ook niet gedaan zal hebben, en deze Raatvergadering, uit oorzaak van zijn afwezigheit, de berading van enige zaak voor een dag heeft moeten uitſtellen, zo zal hy een merkelijke ſomme gelts tot boete betalen. Doch dit moet verſtaan worden, als men van een zaak zal ſpreken, die de gehele Heerſchappy aangaat, te weten van oorlog en vrede, van enige wetten af te ſchaffen, of in te ſtellen, van de koophandel, enz. Maar indien men van zaken zal handelen, die tot d' een of d' andere ſtat behoren, van verzoekſchriften, enz. zo zal 't genoech wezen als het grootſte deel van de Raatvergadering tegenwoordig is.

[l] *Familia.*

XXIII. Op dat onder de geſlachten gelijkheit in alle dingen, en ordening in zitten, voor te ſtellen, en te ſpreken gehouden zou worden, zo moet men in dier voegen beurten houden, dat yder in de bezondere zittingen de voorzitting houd, en dat de geen, die in de leſte zitting de voorzitting gehad heeft, in de volgende de leſte zy. Maar onder de genen, die van een zelfde [m] geſlacht zijn, moet de geen, die eerſt verkozen is, d' eerſte wezen.

[m] *Familia.*

XXIV. Deze Raat vergadering moet ten minſten viermalen in 't jaar te zamen geroepen worden, op dat zy de [z] bedienaars rekening van de bediening der heerſchappy zou afvorderen, kennis van de ſtant der zaken nemen, en bezien of 'er iets meer te beſluiten is. Want het ſchijnt onmogelijk te zijn, dat zulk een groot getal van Burgers geduriglijk met de handeling der gemene zaken bezich zou wezen. Maar dewijl de gemene zaken ondertuſſchen echter waargenomen moeten

[z] *Miniſtri.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

moeten worden, zo moet men uit deze Raatvergadering vijftig, of meer verkiezen, die, als de Raatvergadering geſcheiden is, der zelfder plaats bekleden, en die dagelijks te zamen moeten komen, namelijk in een kamer, die naaſt aan des Konings is, en die dieshalven dagelijks voor de ſchatkiſt, voor de veſtingen der ſteden, voor d'opvoeding van des Konings zoon, en volſtrektelijk voor alle d'ampten van de grote Raatvergadering, die wy nu opgetelt hebben, zullen zorgen; behalven noch het geen, daar in zy, zo veel de voorkomende dingen aangaan, van de welken noch iets beſloten is, geen overleg konnen maken.

XXV. Als de [n] Raatvergadering te zamen gekomen is, zo zullen, eer daar in iets voorgeſtelt word, vijf, of zes, of meer Rechtsgeleerden uit de [o] geſlachten, de welken in die zitting d'eerſte plaatſen zullen bekleden, by de Koning gaan, om de verzoekſchriften, of brieven, zo zy enigen hebben, over te leveren, om de ſtant der zaken aan te wijzen, en eindelijk om uit hem te verſtaan wat hy beveelt dat zy in zijn Raatvergadering zullen voorſtellen. Zy dan, zijn wil verſtaan hebbende, zullen weêr tot de Raatvergadering keren; en de geen, die in ordening van de plaats d'eerſte is, zal de zaak voordragen, om beraat daar op te nemen. Men zal ook niet terſtont de ſtemmen over enige zaak opneemen, die by enigen van enig belang ſchijnt te wezen, maar daar in zo lang tijt nemen, als de nootwendigheit van de zaak toelaat. Als dan de Raatvergadering voor die geſtelde tijt geſcheiden is, zo zullen ondertuſſchen de Raatsheeren van yder geſlacht bezonderlijk van deze zaak met malkander mogen ſpreken, en, indien de zaak aan hen van groot belang ſchijnt, aan anderen, die 't zelfde ampt bedient hebben, of die naar diergelijk ampt trachten, daar over raat vragen; en indien zy binnen de geſtelde tijt niet met malkander konnen verdragen, zo zal dat [p] geſlacht buiten ſtemming blijven; want yder geſlacht zal niet meer dan een enige ſtem konnen geven. Anderſins zal de [q] Rechtsgeleerde van dat geſlacht met dat gevoelen verzien, 't welk zy beſt hebben geöordeelt te wezen, het zelfde in de Raatvergadering brengen; en dus ook d'anderen. En indien het grootſte deel goet vind, na dat men de redenen van yders gevoelen gehoort heeft, de zaak weêr t'overwegen, zo zal de Raatvergadering weêr voor een tijt geſcheiden worden, tot dat yder geſlacht zal uitſpreeken wat zijn leſte gevoelen van deze zaak is; en dan zal eindelijk, na dat men in tegenwoordigheit van de volle Raatvergadering de ſtemmen opgenomen heeft, dat gevoelen, 't welk ten minſten geen hondert ſtemmen ge-

[n] *Concilium.*
[o] *Familiæ.*
[p] *Familiæ.*
[q] *Jurisperiti.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

had heeft, vruchteloos en van geender waerden verklaart worden. Maar d' anderen zullen van alle de Rechtsgeleerden, die by de Raatvergadering geweeſt hebben, tot de Koning gebracht worden, op dat hy daar uit, na dat hy de reden van yder kant verſtaan zal hebben, dat gevoelen, 't welk hy begeert, zou verkiezen; en zy, van daar gekeert, zullen weêr tot de Raatvergadering komen, daar zy alle de Koning in die tijt, die hy zelf geſtelt heeft, zullen verwachten; op dat zy alle zouden horen wat gevoelen hy oordeelt dat men uit de genen, die hem voorgedragen zijn, moet verkiezen, en wat hy beſluit dat men doen zal.

[r] *Jurisperiti.*

XXVI. Men zal een andere vergadering uit [r] Rechtsgeleerden alleen oprechten, om de gerechtigheit te bedienen, welker ampt zal zijn de geſchillen te beſlechten, en den misdoender ſtraf af te vorderen: maar in dier voegen, dat alle de vonniſſen, die zy gegeven hebben, van de genen, die plaats in de grote Raatvergadering bekleden, goet gekeurt moeten worden: te weten of zy, met behorelijke ordening in 't vonniſſen te houden, en zonder eenzijdigheit gegeven zijn; op dat, zo de geen, die zijn recht verloren heeft, kon tonen dat iemant van de rechters door zijn tegenſtrever met enig geſchenk was gekreukt, of enige gemene oorzaak van vrientſchap tot de zelfde, of van haat tot hem aanwijzen, of eindelijk dat de gemene ordening van te vonniſſen niet waargenomen was, hy in zijn geheel herſtelt zou worden.

XXVII. Het getal dezer rechters moet groot, en ook ongelijk zijn, te weten eenënzeſtig, of eenënvijftig ten minſten: en uit yder geſlacht moet niet meer, dan een enige, verkozen worden; ook niet voor hun geheel leven: maar enig deel daar af moet jarelijks afgaan, en weêr zo veel anderen, die uit andere geſlachten zijn, en d' ouderdom van vijftig jaren bereikt hebben, in der zelfder plaats verkozen worden.

XXVIII. In deze vergadering zal ook geen vonnis uitgeſproken mogen worden, dan als alle de rechters tegenwoordig zijn. Indien iemant van hen, uit oorzaak van ziekte, of iets anders, in lange tijt niet in de vergadering zal konnen verſchijnen, zo zal men voor die tijt een ander verkiezen, die des zelfs plaats zal vervullen. Doch in ſtemmen te geven zal yder zijn gevoelen niet opentlijk uitſpreeken, maar met [s] ſteentjes zulks te kennen geven.

[s] *Calculi.*

[t] *Molimenta.*
[u] *Vicarii.*

XXIX. De [t] winſten en inkoomſten der [u] plaatshouders van deze en de voorgaande vergadering zullen zijn vooreerſt de goederen der gener, die van hen ter doot zijn verwezen, en ook der gener, die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die zekere ſomme gelts tot boete moeten betalen. Wijders, van yder vonnis, dat zy van burgerlijke zaken, die 't lijf niet aangaan, uitgeſproken zullen hebben, zal die party, de welke haar geding verlieſt, naar beloop van de gehele ſomme, enig deel betalen, 't welk deze beide vergaderingen zullen genieten.

XXX. Onder deze vergaderingen zullen in yder ſtat anderen gevoegt worden, daar af men de [w] Leden ook niet voor hun leven lang moet ſtellen: maar men heeft jarelijks enig gedeelte te verkiezen, te weten alleenlijk uit die geſlachten, de welken daar in wonen. Doch 't is niet nodig deze zaak wijder te vervolgen. [w] *Memb.*

XXXI. In tijt van vrede zal men geen ſoldy aan de krijgsordening betalen: maar in tijt van oorlog alleenlijk dagelijks ſoldy aan de genen geven, die met hun dagelijkſche arbeit hun koſt winnen. Doch de Beleiders, en d'andere bevelhebbers der benden moeten geen ander verval uit d'oorlog te verwachten hebben, dan de roof der vijanden.

XXXII. Indien enig vreemdeling de dochter van enig burger tot zijn gemalin heeft getrout, zo zullen des zelfs kinderen voor burgers geächt, en op de [x] rol van hun moeders geſlacht aangetekent worden. Maar aan de genen, die van uitlandſche ouderen in de heerſchappy zelve geboren en opgevoed zijn, zal vry ſtaan voor zekere geſtelde prijs het burgerrecht van d'overſte van enig geſlacht te kopen; en zy zullen in de rol van des zelfs geſlacht ingevoert en geplaatſt worden. En ſchoon d'overſten, uit oorzaak van 't gewin, enig vreemdeling voor minder prijs, dan 'er geſtelt is, in 't getal der burgeren ontfingen, zo zou daar uit geen ſchade, noch nadeel voor de heerſchappy konnen rijzen. In tegendeel, men heeft middelen uit te vinden, door de welken het getal der burgers lichtelijker vergroot, en groter toevloejing van menſchen veröorzaakt zou konnen worden. 't Is ook billijk dat de genen, die niet op de rol der burgeren aangetekent worden, ten minſten in tijt van oorlog hun ruſt met enige arbeit, of met enige ſchatting vergelden, en betalen. [x] *Catalogus.*

XXXIII. De gezanten, die men in tijt van vrede aan andere Burgerſchappen, om vrede te maken, of tot der zelfder onderhouding, zal zenden, moeten uit d'edelen alleen uitgekozen, en de koſten daar af uit de ſchatkiſt van de Burgerſchap, en niet uit des Konings ſchatkiſt, aan hen verſchaft worden. Maar men moet zodanige beſpieders verkiezen, die aan de Koning bequaam zullen ſchijnen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

XXXIV. De genen, die in 't Hof verkeren, en des Konings huisgenoten zijn, en aan de welken hy uit zijn huiſſelijke ſchatkiſt loon betaalt, moeten van alle bedieningen, of ampten der Burgerſchap uitgeſloten worden. Ik zeg uitdrukkelijk, aan de welken de Koning uit zijn huiſſelijke ſchatkiſt loon betaalt, om zijn lijfwachters daar van uit te ſluiten: want geen andere lijfwachters, dan burgers van de zelfde ſtat, moeten by beurten in 't Hof aan de deuren voor de Koning waken.

XXXV. D' oorlog moet niet, dan om vrede te bekomen, aangevangen en gevoert worden; op dat men, als de zelfde geëindigt is, de wapenen mag nederleggen. Voor de ſteden dan, die door oorlogsrecht gewonnen zijn, moeten, na dat de vijant ondergebracht is, zodanige voorwaarden van vrede ingeſtelt worden, dat men de gewonne ſteden met geen krijgsbezetting behoeft te bewaren: maar dat men of aan de vijant, na dat hy 't verbont van vrede aangenomen heeft, macht geeft om hen voor gelt weêr te kopen: of indien men, uit vrees van de plaats, altijt in ſchrik zou blijven, zo moet men de zelfde gantſchelijk verdelgen, en dat volk in enige andere plaats voeren.

XXXVI. Aan de Koning moet geenſins vrijſtaan zich met een uitlandige in 't huwelijk te vervoegen: maar hy moet alleenlijk enige vrou van zijn maagſchap, of uit de burgers tot zijn gemalin trouwen: doch echter op deze voorwaarde, dat, indien hy enige burgeres trout, de genen, die aan zijn gemalin de naaſten in maagſchap zijn, geen ampt van de y Burgerſchap zullen mogen bedienen.

y *Civitas.*

XXXVII. De heerſchappy moet ondeelbaar wezen. Indien dan de Koning meer kinderen geteelt zal hebben, zo moet d' oudſte van hen met recht in zijn plaats volgen: en men moet geenſins toeſtaan dat de Heerſchappy onder hen gedeelt, noch dat zy onverdeelt aan alle, of aan enigen overgedragen word; en veel minder dat het vrijſtaat een deel van de Heerſchappy tot een huwelijksgift aan de dochter te geven: want men moet geenſins toeſtaan dat een dochter in d'erffenis van de heerſchappy koomt.

XXXVIII. Indien de Koning zonder mannelijke kinderen koomt te ſterven, zo zal de geen, die hem naaſt in 't bloet beſtaat, voor erfgenaam van de Heerſchappy gehouden worden, 't en zy hy miſſchien een uitheemſche gemalin heeft getrout, die hy niet wil verſtoten.

XXXIX. Wat de burgers aangaat, uit het vijfde Lid van het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

darde Hooftdeel blijkt, dat yder burger alle de bevelen, of geboden des Konings, door de grote Raatvergadering afgekondigt (*bezie van deze voorwaarde het achtiende en negentiende Lid van dit Hooftdeel*) ſchoon hy gelooft dat zy zeer ongerijmt zijn, moet gehoorzamen, of met recht daar toe gedwongen worden. Dit zijn de grontveſten van [z] d'eenhoofdige Heerſchappy, daar zy op gebout moet worden, om beſtandig te wezen, gelijk wy in 't volgende Hooftdeel zullen betogen.

z *Imperium monarchicum.*

XL. Wat de godsdienſt aangaat, men moet gantſchelijk geen kerken op de koſten der ſteden bouwen, noch wetten wegens de gevoelens inſtellen, 't en zy zy tot oproer ſtrekken, en de grontveſten van de Staat, omwerpen. De genen dan, aan de welken toegeſtaan word hun godsdienſt openlijk t' oeffenen, mogen, zo zy willen, een kerk op hun eige koſten bouwen. Doch dat de Koning in zijn Hof een eige kerk voor zich heb, om die godsdienſt, tot de welke hy genegen is, t' oeffenen.

ZEVENDE HOOFTDEEL.

I. NA dat ik de grontveſten van [a] d'eenhoofdige Heerſchappy heb verklaart, heb ik aangevangen de zelfden hier by ordening te [b] betogen. Hier in ſtaat voornamelijk aan te merken, dat het geenſins tegen 't gebruik ſtrijd, dat men zulke beſtandige wetten inſtelt, die van de Koning zelf niet vernietigt konnen worden. Want de Perſianen waren gewent hun Koningen onder de Goden zelven t' eren; en echter hadden de Koningen zelven geen macht om de wetten, die eens ingeſtelt waren, te wederroepen; gelijk uit Daniëls vijfde Hooftdeel blijkt. Ik weet ook niet dat ergens een Koning met zo volſtrekte macht verkozen word, dat zulks zonder uitgedrukte voorwaarden geſchied: ja het ſtrijd ook niet tegen de reden, en tegen de volſtrekte gehoorzaamheit, die men aan de Koning verplicht is. Want de grontveſten van de Heerſchappy zijn gelijk eeuwige beſluiten des Konings te houden: in voegen dat zijn bedienaars hem gantſchelijk gehoorzamen, zo zy weigeren zijn bevelen uit te voeren, als hy iets beveelt, 't welk tegen de grontveſten van de Heerſchappy ſtrijd. Wy konnen dit klarelijk door 't voorbeelt van Ulyſſes tonen. Want Ulyſſes reisbroeders gehoorzaamden zijn bevel, toen zy hem, aan 't ſchip gebonden, en door de zang der Syrenen van verſtant berooft, niet wilden losmaken, hoewel hy dit op veelderhande wijzen, met hen te dreigen, aan hen

a *Imperium monarchicum.*

b *Demonſtrare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

beval; ja het word aan zijn voorzichtigheit toegeſchreven, dat hy ſedert zijn reisbroeders bedankte van dat zy hem, naar zijn eerſte mening, gehoorzaamt hadden. Volgens dit voorbeelt van Ulyſſes zijn de Koningen ook gewent aan de rechters te bevelen, dat zy recht en gerechtigheit zullen oeffenen, zonder opzicht op iemant te hebben, ja zelfs niet op de Koning, zo hy door enig bezonder geval iets zal bevelen, 't welk zy weten tegen 't ingeſtelt recht te wezen. Want de Koningen zijn geen goden, maar menſchen, die dikwijls door 't gezang der Syrenen verrukt worden. Indien dan alles van d' onbeſtandige wil van een alleen afhing, zo zou 'er niets vaſt en beſtandig wezen. En dieshalven moet een [c] eenhoofdige Heerſchappy, om beſtandig te zijn, in dier voegen ingeſtelt worden, dat alles wel door 't enig beſluit des Konings gedaan word, dat is, dat des Konings verklaarde wil alle recht, maar niet dat yder wil des Koning een wet zy. *Bezie hier af het darde, vijfde en zeſte Lid van't voorgaande Hooftdeel.*

[c] *Imperium monarchicum.*

II. Wijders ſtaat aan te merken, dat men nootzakelijk, in de [d] grontveſten te leggen, voornamelijk de menſchelijke hartstochten waarneemt. 't Is ook niet genoech dat men getoont heeft wat 'er gedaan moet worden; maar voornamelijk hoe 't mogelijk is dat de menſchen, 't zy zy door [e] hartstocht, of door reden geleid worden, de rechten en wetten bondig en beſtandig zullen houden. Want indien de rechten der Heerſchappy, of de gemeene Vrijheit alleenlijk op een machteloze onderſtant der wetten ſteunt, zo zullen de burgers niet alleenlijk geen veiligheit hebben, om het zelfde te verkrijgen; *gelijk wy in het darde Lid van't voorgaande Hooftdeel getoont hebben:* maar het zal ook tot hun ondergang ſtrekken; dewijl het zeker is dat geen [f] Burgerſchap elendiger is, dan die vande beſte, welke begint uit te ſpatten, en los te zijgen, 't en zy zy met een ſprong, en met een ſlag nedervalt, en in dienſtbaarheit ſtort; 't welk warelijk onmogelijk ſchijnt te wezen. En dieshalven zou het voor d' onderzaten veel beter zijn hun recht gantſchelijk aan een alleen over te dragen, dan onzekere en ydele, of vergeefſche voorwaarden van vrijheit te bedingen, en in dezer voegen voor de nakomelingen de weg tot een zeer wrede dienſtbaarheit te banen. Maar indien ik toon dat de [g] grontveſten van [h] d' eenhoofdige Heerſchappy, die ik in 't voorgaande Hooftdeel bygebracht heb, vaſt en bondig zijn, en niet wechgerukt konnen worden, dan met de gramſchap van 't grootſte deel der gewapende menigte, en dat daar uit vrede en veiligheit voor de Koning, en voor de menigte volgen,

[d] *Fundamenta.*

[e] *Affectus.*

[f] *Civitas.*

[g] *Fundamenta.*

[h] *Imperium monarchicum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gen, en indien ik dit van de gemene natuur der menſchen afleid, zo zal niemant konnen twijffelen dat dezen de beſten en de waren zijn; *gelijk uit het negende Lid van het darde Hooftdeel, en uit het darde en achtſte Lid van't voorgaande Hooftdeel blijkt*: en dat zy van deze zelfde natuur zijn, zal ik met zo weinig woorden, als my mogelijk is, tonen.

III. Dat het ampt van de geen, die de heerſchappy in handen heeft, is, altijt de [i] ſtant en gelegenheit van de [k] Heerſchappy te kennen, en voor de gemene welſtant van allen te waken, en al het geen uit te werken, dat voor het grootſte deel der Onderzaten nut en dienſtig is, word van alle beleden. Maar dewijl een alleen niet alles kan bezichtigen, noch zijn gemoed niet altijt tegenwoordig hebben, en met overweging bezich houden, en dikwijls door ziekte, of door ouderdom, of door andere zaken verhindert word in de gemene zaken bezich te zijn, zo is nootzakelijk dat [l] d'eenhoofdige Vorſt Raatslieden heeft, die de ſtant der zaken kennen, en met hun raat aan de Koning behulpſaam zijn, en dikwijls zijn plaats bekleden, en dat in dezer voegen te weeg gebracht word dat de [m] Heerſchappy, of de [n] Burgerſchap altijt uit een en de zelfde geeſt en mening beſtaat.

i *Status.*
k *Imperium.*
l *Monarcha.*
m *Imperium.*
n *Civitas.*

IV. Maar dewijl het met de menſchelijke natuur in dier voegen is geſtelt, dat yder zijn eige en bezonder nut met de grootſte [o] harts-tocht en genegentheit zoekt, en die wetten de billijkſten oordeelt, die hy meent tot behoudenis en vermeerdering van zijn zaak nootzakelijk te wezen, en eens anders zaak zo verre verdedigt, als hy daar door acht zijn zaak vaſt te ſtellen; zo volgt hier uit, dat men nootzakelijk Raatslieden moet verkiezen, welker bezondere zaken en nuttigheit van de gemene welſtant en vrede van alle af hangen. En dieshalven blijkt dat, zo men uit yder [p] geſlacht van burgers, of uit yder [q] Ordening enigen verkieſt, dit voor het grootſte deel der onderzaten nut zal wezen, dat zy in deze Raatvergadering veel ſtemmen gehad hebben. En hoewel in deze Raatvergadering, die uit zulk een groot getal van burgeren beſtaat, nootzakelijk veel ruwe en onbeſchaafde vernuften plaats hebben, zo is echter dit zeker, dat yder in die zaken, die hy lange tijt met grote yver en genegentheit gehandelt heeft, ſchrander en loos genoech is. Dieshalven, indien men geen anderen verkieſt, dan de genen, die tot aan hun vijftig jaren hun eige zaken zonder ſpot en ſchande beleid hebben, zo zullen zy bequaam genoech zijn dat zy raden, hun zaken aangaande, zouden konnen geven, inzonderheit zo men in zaken van groter gewicht

o *Affectus.*
p *Genus.*
q *Claſſis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aan hen tijt tot overwegen toeſtaat. Voeg hier by, dat het verre van daar is, dat in een Raatvergadering, uit een klein getal beſtaande, ook niet zodanigen plaats zouden hebben. In tegendeel, het grootſte deel daar af beſtaat uit dusdanige menſchen. Want yder poogt daar voornamelijk Jabroeders te hebben, die hem naar d' ogen zien; 't welk in grote Raatvergaderingen geen plaats heeft.

V. Wijders, 't is zeker dat yder liever wil beſtieren, dan beſtiert worden: en dieshalven blijkt dat de gehele menigte nooit haar recht aan weinigen, of aan een alleen zal overdragen, zo zy onder zich zelve kan verdragen, en zo zy niet uit de twiſten en tegenſtribbelingen, die deurgaans in grote Raatvergaderingen te voorſchijn komen, tot beroerten uitbarſt: in voegen dat de vrije menigte dit alleenlijk warelijk aan de Koning overgeeft, 't welk zy niet volſtrektelijk in haar macht kan houden, dat is de beſlechting en ſcheiding der geſchillen, en de vaerdigheit in 't beſluiten. Want dat men, gelijk dikwijls gebeurt, een Koning, uit oorzaak van d' oorlog, verkieſt, te weten om dat d' oorlog veel gelukkiglijker van de Koningen word gevoert, warelijk, dit is onkunde, namelijk dat men, om gelukkiglijker oorlog te voeren, in vrede dienſtbaar wil zijn, zo men anders vrede in de heerſchappy kan bevatten, welker hoogſte macht haar kracht, en het geen, dat zy alle in hem alleen hebben, voornamelijk in d' oorlog kan tonen: daar, in tegendeel, de [r] volkelijke Heerſchappy dit voornamelijk heeft, dat der zelfder kracht en vermogen veel meer in vrede, dan in oorlog, vermag. Maar de Koning, om welke oorzaak hy ook verkozen word, kan alleen, gelijk wy alreê gezegt hebben, niet weten wat nut voor de heerſchappy is. Doch hier toe (*gelijk wy in 't voorgaande Lid getoont hebben*) is nootzakelijk dat hy veel burgers tot Raatslieden heeft. En dewijl wy geenſins konnen bevatten dat men van d' overweging van enige zaak iets kan bedenken, 't welk zo groot een getal van menſchen niet in de gedachten zou komen, zo volgt dat 'er, buiten alle de gevoelens en meningen van deze [f] Raatvergadering, die tot de Koning gebracht worden, geen bevat kan worden, die tot de welſtant van 't volk bequaam en dienſtig is. En dieshalven, dewijl de welſtant van 't volk d' opperſte wet, of het hoogſte recht van de Koning is, zo volgt dat het des Konings recht is, een uit de gegeve gevoelens te verkiezen, en niet tegen de zin en mening van de gehele Raatvergadering iets te beſluiten, of uit te ſpreken. *Bezie het vijfentwintigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel.* Wijders, indien alle de gevoelens, in de Raatvergadering voorgedragen, tot de Koning gebracht moeſten

[r] *Imperium democraticum.*

[f] *Concilium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſten worden, zo zou het konnen gebeuren dat de Koning altijt de kleine ſteden, die weinig ſtemmen hebben, zou begunſtigen. Want hoewel, volgens het recht van de Raatvergadering, vaſt geſtelt is dat de gevoelens, zonder aanwijzing van der zelfder voortbrengers, voorgedragen zouden worden, zo zou men echter niet zo wel konnen toezien, dat 'er niet een ontſnapte; en dieshalven ſtaat nootzakelijk vaſt te ſtellen dat dit gevoelen, 't welk ten minſten geen hondert ſtemmen gehad zal hebben, vruchteloos en vergeefs gehouden zal worden; welk recht de grootſte ſteden uit hun uitterſte vermogen zouden verdedigen.

VI. Ik zou hier, indien ik niet trachtte kort te wezen, d' andere grote nuttigheden van deze [g] Raatvergadering tonen. Ik zal echter een enige, die van zeer groot belang ſchijnt te wezen, bybrengen, namelijk dat 'er geen groter aanprikkeling tot deucht gegeven kan worden, dan deze gemene hoop van de hoogſte eer te verkrijgen. Want wy alle worden meeſt van roem geleid, gelijk wy in onze [s] Zedekunſt bredelijk getoont hebben.

[g] *Concilium.*

[s] *Ethica.*

VII. Dat het grootſte deel van deze Raatvergadering nooit tot oorlog gezint, maar met groot verlangen en liefde tot vrede genegen zal wezen; hier aan kan niemant twijffelen. Want behalven dat zy altijt zullen vrezen dat zy door d' oorlog hun goederen, met hun vryheit, zullen verliezen, zo koomt hier by, dat 'er nieuwe koſten tot d' oorlog verëiſcht worden, die zy moeten verſchaffen, en ook dat hun kinderen en maagſchap, met huiſſelijke bezigheden bezich, gedwongen zullen worden hun yver en bezigheit tot de wapenen in d' oorlog toe te paſſen, en ten oorlog te trekken, daar uit zy niets, dan [t] lijkteekenen, van de welken zy geen betaling krijgen, zullen konnen meêbrengen: want, gelijk wy (*in 't dartigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel*) gezegt hebben, men moet geen ſoldy aan 't krijgsvolk betalen, en het zelfde (*volgens het elfde Lid van het zelfde Hooftdeel*) uit de burgers alleen, en uit geen anderen, vormen.

[t] *Cicatrices.*

VIII. Wijders, by de vrede en eendracht koomt noch iets anders, 't welk ook van groot belang is, namelijk, dat geen burger enige vaſte goederen zal hebben; *bezie het twaalfde Lid van het voorgaande Hooftdeel*: in voegen dat aan hen alle byna gelijk gevaar uit d' oorlog zal ontſtaan. Want zy zullen alle, om winſt te doen, koophandel plegen, of hun gelt aan malkander vertrouwen, indien men, gelijk eertijts t' Athenen, wettelijk verbied dat iemant zijn gelt aan anderen, als aan d' inwoonders, op woeker zal geven. En

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dieshalven zullen zy zodanige handelingen en koopmanſchap drijven, die of onderling ingewikkelt zijn, of die de zelfde middelen vereïſſchen, om voortgezet te worden: in voegen dat het grootſte
h *Concilium.* deel van deze [h] Raatvergadering deurgaans, omtrent de gemene zaken, en het beleit van de vrede, van een en de zelfde mening zal wezen; want (*gelijk wy in 't vierde Lid van dit Hooftdeel gezegt hebben*) yder verdedigt eens anders zaak zo verre, als hy daar door zijn eige zaak meent vaſt te ſtellen.

IX. Men heeft niet te twijffelen, dat iemant ooit in zijn gemoed voor zal nemen deze Raatvergadering door giften en geſchenken te
u *Corrumpere.* [u] kreuken: want ſchoon iemant al een of twee uit zulk een groot getal van menſchen aan zijn zijde trok, hy zou echter warelijk niets vorderen; dewijl, gelijk wy gezegt hebben, dat gevoelen, 't welk ten minſten geen hondert ſtemmen had, vergeefs en vruchteloos zou wezen.

w *Affectus.* X. Wijders, indien wy de gemene [w] hartstochten der menſchen aanmerken, zo zullen wy lichtelijk bevinden, dat de leden van deze
m *Concilium.* [m] Raatvergadering, eens opgericht zijnde, tot geen minder getal gebracht zouden konnen worden. Want alle menſchen worden voornamelijk door roem geleid: en men vind niemant, die gezont van lighaam is, of hy verhoopt dat hy zijn leven tot een hoge ouderdom zal uitſtrekken. Indien wy dan de rekening der gener maken, die het vijftigſte en zeſtigſte jaar van hun leven bereiken, en wijders op het groot getal van deze Raatvergadering zien, 't welk jarelijks verkozen word, zo zullen wy bevinden dat men naauwelijks een der gener, die de wapenen voeren, zal konnen aanwijzen, de welk niet van grote hoop, om tot deze waerdigheit op te klimmen, ingenomen is; en dieshalven zullen zy alle het recht van deze Raatvergadering, zo veel als in hun macht is, verdedigen. Want men heeft aan te
x *Corruptio.* merken, dat de [x] kreuking en omkoping, zo zy niet allengs inſluipen, lichtelijk voorgekomen en geſtuit kan worden. Maar dewijl men lichtelijker kan bevatten, en dewijl met minder nijt kan geſchie-
y *Familia.* den, dat uit yder [y] geſlacht, dan dat uit weinigen, een minder getal word verkozen, of dat het een, of 't ander geſlacht buiten geſloten word, zo kan (*volgens het veertiende Lid van het voorgaande Hooftdeel*)
z *Conſiliarii.* het getal der [z] Raatslieden tot geen ander, dat minder is, gebracht worden, 't en zy gelijkelijk een darde, vierde, of vijfde deel daar af wechgenomen word; welke verändering warelijk zeer groot, en by gevolg gantſchelijk vreemt van 't gemeen gebruik is. Men heeft ook voor geen verwijling, noch voor onächtſaamheit in te verkiezen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kiezen te vrezen, dewijl zulks van de [s]Raatvergadering zelve goed gemaakt en uitgevoert zal worden. *Bezie het zeſtiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel.*

[s] *Concilium.*

XI. De Koning dan, of uit vrees van de menigte bewogen, of om het grootſte deel van de gewapende menigte aan zich te verbinden, of door edelmoedigheit geleid, te weten om het gemeen nut te bevorderen, zal altijt dat [z]gevoelen, 't welk de meeſte ſtemmen gehad heeft, dat is, (*volgens het vijfde Lid van dit Hooftdeel*) 't welk nutſt voor het grootſte deel van de Heerſchappy is, beveſtigen, of de verſchillende gevoelens, die tot hem gebracht zijn, pogen, indien het mogelijk is, te verëenigen, om hen alle aan zich te trekken; daar toe hy alle zijn krachten zal inſpannen, op dat zy, zo wel in vrede, als in oorlog, zouden bevinden wat zy aan hem alleen hebben: en in dezer voegen zal dan de grootſte macht en heerſchappy by hem wezen, als hy meeſt voor de gemene welſtant van de menigte zal zorgen.

[z] *Sententia.*

XII. Want de Koning alleen kan hen alle niet in vrees houden. Maar zijn vermogen, gelijk wy gezegt hebben, word naar 't getal der krijgslieden gemeten, en voornamelijk naar der zelfder deucht en getrouheit, die onder de menſchen altijt zo lang beſtandig is, als zy door zekere gemene behoeftigheit, 't zy de zelfde eerlijk, of ſchandelijk is, te zamen gevoegt zijn. Hier uit ſpruit het dat de Koningen de krijgslieden meermaals aanprikkelen, dan bedwingen, en gemenelijk meer hun gebreken, dan hun deuchden, verbergen, en deurgaans, om de beſten te verdrukken, d'onächtſamen, en de genen zoeken, die door ontucht verdorven zijn, hen goetkeuren, met gelt, of met hun gunſt helpen, hen by de handen vatten, kuſſen, en, uit oorzaak van de heerſchappy, alle dienſtbaarheit aan hen bewijzen. Op dat dan de burgers boven alle anderen van de Koning gekent zouden worden, en zo veel de [s]burgerlijke Stant, of de billijkheit toelaat, hun eige macht behouden, zo is nootzakelijk dat het krijgsheir uit burgeren alleen beſtaat, en dat zy zijn Raatslieden zijn; en in tegendeel, dat zy gantſchelijk ondergebracht zijn, en de [a]grontveſten van een eeuwige oorlog leggen, zo haaſt als zy lijden dat men [f]hulpbenden aanneemt, welker koophandel oorlog is, en die in onëenigheden en beroerten zeer grote macht hebben.

[s] *Status civilis.*

[a] *Fundamenta.*

[f] *Milites auxiliares.*

XIII. Dat des Konings [s]Raatslieden niet voor hun leven lang, maar voor drie, vier, of vijf jaren ten langſten, verkozen moeten worden; dit blijkt zo wel uit het tiende Lid van dit Hooftdeel, als

[s] *Conſiliarii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uit het geen, dat wy ook in het negende Lid van dit Hooftdeel gezegt hebben. Want indien zy voor hun leven lang verkozen wierden, zo zouden zy, behalven dat het grootſte deel der burgeren naauwelijks enige hoop van die eer te verkrijgen zou konnen ſchepppen, 't welk grote ongelijkheit onder de burgeren zou veröorzaken,
b *Rumores.* daar uit nijt, en gedurige [b] geruchten, en eindelijk beroerten zouden rijzen, die warelijk aan de Koningen, de welken gratig om te heerſchen zijn, niet onäangenaam zouden wezen; zo zouden zy, zeg ik, te weten als de vrees voor hun navolgers wechgenomen was,
c *Licentia.* groot [c] verlof tot alles aan zich nemen, zonder dat de Koning hen op het minſte tegen zou wezen. Want hoe zy meer van de burgers gehaat worden, hoe zy de Koning meer zullen aanhangen, en meer genegen zijn om hem te vleiden. Ja de tijt van vijf jaren ſchijnt hier toe noch al te lang; om dat het in dat begrip van tijt niet onmogelijk ſchijnt dat een zeer groot deel van de Raatvergadering,
d *Corrumpere.* hoewel zy groot is, door geſchenken, of door gunſtbewijs [d] gekreukt en omgekocht zou worden. En dieshalven zal het veel veiliger wezen, zo uit yder
e *Familia.* [e] geſlacht jarelijks twee afgaan, en even zo veel op hen volgen, (te weten, zo men uit yder geſlacht vijf Raats-
f *Juriſperitos.* lieden moet hebben) behalven in dat jaar, daar in de [f] Rechtsgeleerde van enig geſlacht afgaat, en een nieuwe in zijn plaats word verkozen.

XIV. Wijders, geen Koning kan ergens aan zich zelf groter
m *Civitas.* zekerheit beloven, dan die in dusdanige [m] Burgerſchap heerſcht. Want behalven dat hy eindelijk vergaat, indien zijn krijgslieden niet willen dat hy behouden blijft, zo is het zeker dat de Koningen altijt in groot gevaar van de genen ſtaan, die de naaſten aan hen
n *Conſiliarii.* zijn. Hoe dan de [n] Raatslieden weiniger in getal, en by gevolg machtiger zijn, hoe de Koning ook by hen groter gevaar loopt van dat zy de Heerſchappy aan een ander zullen overdragen. En zeker, daar was niets, 't welk David meer verſchrikte, dan dat zijn Raatsheer, Achitofel, Abſolons zijde had gekozen. Hier koomt noch
o *Abſolute.* by, dat, zo alle de macht [o] volſtrektelijk aan een alleen opgedragen word, zy dan zeer gemakkelijk van d'een aan d'ander overgevoert
p *Manipulares.* kan worden. Want twee [p] rotgezellen hebben aangevangen de Romainſche Heerſchappy van d'een op d'ander over te dragen, en zulks ook uitgevoert. *Bezie het eerſte Boek van Tacitus Hiſtorien.* Ik
b *Conſiliarii.* zwijg noch van de liſten en deurſleepe ſchalkheden der [b] Raatslieden, van de welken zy zich zelven moeten behoeden, om niet aan de nijt opgeoffert te worden; dewijl de zelfden al te wel bekent zijn. En de

geen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

geen, die de Hiſtorien leeſt, kan hier in niet onkundig zijn, dat de Raatslieden dikwijls door hun getrouheit ondergegaan zijn, en dat zy dieshalven, om zich zelven te behoeden, loos, maar niet getrou moeten wezen. Doch indien het getal der Raatslieden zo groot is, dat zy niet in een zelfde ſchelmſtuk konnen overëenkomen, en alle met malkander gelijk zijn, en dit ampt niet langer, dan vier jaren, bedienen, zo konnen zy niet verſchrikkelijk aan de Koning wezen, 't en waar hy onderſtond hen van de vrijheit te beroven, daar door hy alle burgers te gelijk zou quetſen. Want (gelijk Antonius Pereſius zeer wel aanmerkt) een [h] volſtrekte heerſchappy te gebruiken is zeer gevarelijk voor de Vorſt, zeer gehaat by d'onderzaten, en ſtrijdig zo wel tegen de goddelijke, als tegen de menſchelijke inzettingen; gelijk ontellijke voorbeelden aanwijzen.

[h] *Imperium abſolutum.*

XV. Behalven dezen hebben wy noch andere [i] grontveſten in 't voorgaande Hooftdeel gelegt, daar uit voor de Koning een grote veiligheit in de Heerſchappy, en voor de burgers een grote zekerheit in de vrijheit, en in vrede te verwerven, ontſtaat; gelijk wy op zijn plaats zullen tonen: want ik heb vooreërſt en vooral die dingen, de welken tot [u] d'opperſte Raatsvergadering behoren, willen [k] betogen; en nu zal ik het overige in die zelfde ordening, die ik my voorgeſtelt heb, vervolgen.

[i] *Fundamento.*

[u] *Concilium ſupremum.*

[k] *Demonſtrare.*

XVI. Dat de burgers zo veel te machtiger zijn, en by gevolg meer recht bezitten, hoe zy groter en ſterker ſteden hebben; hier aan heeft men geenſins te twijffelen: want hoe de plaats, daar zy in zijn, veiliger is, hoe zy hun vrijheit beter konnen verdedigen, en d'uitwendige, of inwendige vijant minder hebben te vrezen; en 't is zeker dat de menſchen van natuur zo veel te meer voor hun veiligheit zorgen, als zy machtiger in rijkdom zijn. Doch die ſteden, de welken eens anders macht behoeven, om behouden te blijven, hebben geen gelijk recht hier meê; maar ſtaan zo verre onder een ander, als zy eens anders macht behoeven. Want wy hebben, *in het tweede Hooftdeel*, getoont, dat het recht door 't vermogen alleen bepaalt word.

XVII. Om deze zelfde oorzaak, te weten op dat de burgers hun recht zouden behouden, en hun vrijheit verdedigen, moet ook het krijgsheir uit de burgeren alleen, zonder iemant uit te zonderen, beſtaan: want een gewapent man ſtaat meer, dan een ongewapende, onder zijn eige recht; *bezie het twaalfde Lid van dit Hooftdeel:* en deze Burgers dragen hun recht [l] volſtrektelijk aan een ander over, en vertrouwen zich gantſchelijk aan d'oprechtigheit

[l] *Afſtaat.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van de geen, aan de welken zy de wapenen overgegeven, en de veſtingen der ſteden vertrout hebben. Hier koomt noch de menſchelijke gierigheit by, door de welke de menſchen ten meeſtendeel voornamelijk geleid worden: want het is niet mogelijk dat de hulpbenden zonder grote koſten aangenomen, en gehouden worden; en de burgers konnen naauwelijks de ſchattingen dragen, die vereiſcht zijn om de ledige krijgslieden te voeden. Voorts, wat aangaat dat men niemant, die over de gehele krijgsmacht, of over een groot deel daar af zal gebieden, langer, dan voor een jaar ten hoogſten, moet verkiezen, als de noot zulks veréiſcht; dit is by alle de genen bekent, die de hiſtorien, zo wel de gewijden, als d'ongewijden, gelezen hebben. Daar is ook niets, 't welk klarelijker van de reden geleert word. Want zeker, de kracht van de Heerſchappy word gantſchelijk aan de geen vertrout, aan de welk tijts genoech toegeſtaan word om krijgsroem te verkrijgen, en zijn naam boven die van de Koning te verheffen, of om het heir voor zich getrou te maken, namelijk door gedienſtigheit, door weldadigheit, en door d'andere middelen, die gemenelijk van de krijgsoverſten gebruikt worden, door de welken zy anderen trachten dienſtbaar te maken, en zich zelven tot de Heerſchappy te verheffen. Eindelijk heb ik 'er, tot groter verzekertheit van de gehele Heerſchappy, bygevoegt, dat, indien men [m] Veltöverſten voor 't heir heeft te verkiezen, de zelfden uit des Konings [g] Raatslieden, of uit de genen, die dit ampt bedient hebben, verkozen moeten worden, dat is uit mannen, de welken tot die jaren zijn gekomen, daar in de menſchen ten meeſtendeel liever het oude en veilige, dan het nieuwe en gevarelijke, willen.

[m] *Imperatores.*
[g] *Conſiliarii.*

XVIII. Ik heb gezegt dat de burgers onder malkander in [n] geſlachten verdeelt moeten worden, en dat men uit yder geſlacht een gelijk getal van [a] Raatslieden moet verkiezen, op dat de grote ſteden meer Raatslieden, naar 't getal der burgeren, zouden hebben, en, gelijk billijk is, meer ſtemmen zouden konnen aanbrengen, en inleeveren. Want de macht van de Heerſchappy, en by gevolg het recht daar af, moet naar 't getal der burgers geſchat worden. Ik geloof ook niet dat 'er, om deze gelijkheit onder de burgers te bewaren, enige andere bequamer middel, dan deze, bedacht kan worden; om dat wy alle van natuur in dier voegen geſtelt zijn, dat yder aan zijn [o] geſlacht toegevoegt wil wezen, en in afkoomſt van d'anderen onderſcheiden worden.

[n] *Familiæ.*
[a] *Conſiliarii.*
[o] *Genus.*

XIX. Wijders, in de [p] naturelijke ſtant kan yder niets minder voor

[p] *Status naturalis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voor zich bewaren, en zijn eige maken, dan de gront, en al 't geen, 't welk in dier voegen tot de gront behoort, en daar aan vaſt is, dat hy dit nergens kan verbergen, noch ter plaats dragen, daar hy wil. De gront dan, en al 't geen, dat in dier voegen, als wy gezegt hebben, daar aan vaſt is, ſtaat bezonderlijk onder 't gemeen recht van de [q] Burgerſchap, namelijk van alle de genen, die met ſamengevoegde krachten, of van de geen, aan de welk zy alle deze macht hebben gegeven, daar door hy dit voor zich zou konnen beſchermen. En dieshalven moet de gront, en al 't geen, dat daar aan vaſt is, by de burgers zo veel waerdig zijn, als het nootzakelijk is dat zy de voet in die plaats vaſt zullen konnen zetten, en het gemeen recht, of de vryheit verdedigen. Voorts, wy hebben (*in 't achtſte Lid van dit Hooftdeel*) de nuttigheden getoont, de welken de Burgerſchap nootzakelijk hier uit moet trekken.

[q] *Civitas.*

XX. Op dat de burgers, zo veel als 't mogelijk is, gelijk zouden wezen, 't welk in de [r] Burgerſchap ten hoogſten nootzakelijk is, zo moeten geen anderen, dan de genen, die van de Koning geſproten zijn, voor [s] edel gehouden worden. Maar indien aan alle de genen, die van de Koning geſproten zijn, toegelaten wierd een gemalin te trouwen, of kinderen voort te brengen, zo zouden zy by gevolg van tijt tot een zeer groot getal aanwaſſen, en aan de Koning, en aan alle d' anderen niet alleenlijk tot een laſt, maar ook zeer verſchrikkelijk wezen. Want de menſchen, die overvloedigheit van ledige tijt hebben, bedenken deurgaans ſchelmſtukken: daar uit dan voortkoomt dat de Koningen, voornamelijk ter believen van d'Edelen, bewogen worden oorlog te voeren; om dat de Koningen, van d'Edelen beſtuwt, groter veiligheit en ruſt uit d' oorlog, dan uit de vrede bekomen. Maar ik zal van deze dingen, als genoech bekent zijnde, affcheiden, gelijk ook van 't geen, dat ik van 't vijftiende tot aan het zevenëntwintigſte Lid in 't voorgaande Hooftdeel gezegt heb: want de voornaamſten zijn in dit Hooftdeel betoogt; en d'overigen uit zich zelven klaar en openbaar.

[r] *Civitas.*

[s] *Nobiles.*

XXI. Aan allen is ook genoegſamelijk bekent dat de [c] Rechters in zo groot getal moeten wezen, dat een bezonder man geen groot deel daar af door geſchenken kan [d] kreuken en bekopen; gelijk ook dat de ſtemmen niet in 't openbaar, maar in 't heimelijk moeten worden gegeven, en dat zy loon voor hun bezigheit genieten. Maar zy zijn overäl gewent jaargelt te krijgen; en hier uit ſpruit het dat zy zich niet zeer ſpoeden met de [t] gedingen te vonniſſen, en dat men ſomtijts geen einde in de zelfden kan bekomen. Wijders, ter

[c] *Judices.*

[d] *Corrumpere.*

[t] *Lites.*

plaats

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

plaats, daar de verbeurtmaking der goederen tot verval aan de Koningen verſtrekt, word dikwijls niet op het recht, en op de waarheit in kennis te nemen, maar op de grootheit der rijkdommen, en deurgaans op d' aanklachten gezien, en de rijkſten ten roof overgeven; welke dingen, zwaar en onverdragelijk, en in de nootzakelijkheit der wapenen verſchonelijk, ook in de vrede hun plaats behouden. Maar de gierigheit der rechters, te weten die men ten hoogſten voor twee of drie jaren verkieſt, word door de vrees der gener, die op hen volgen, gematigt: ik zwijg noch dat de rechters geen vaſte goederen mogen hebben; maar dat zy hun gelt, om winſt te doen, aan hun medeburgers moeten vertrouwen, en dieshalven gedwongen zijn meer voor hen te zorgen, dan hen te belagen, inzonderheit indien, gelijk wy gezegt hebben, de rechters in groot getal zijn.

XXII. Wy hebben ook gezegt, dat men aan de krijgslieden geen ſoldy moet toewijzen: want de vryheit is de hoogſte vergelding van d' oorlog; dewijl in de [t] naturelijke ſtant yder alleenlijk om de vryheit poogt, zo veel als hem mogelijk is, zich zelf te verdedigen, en van zijn oorlogsdapperheit geen andere vergelding verwacht, dan op dat hy de zijne zou wezen. Doch in de [u] burgerlijke Stant moeten alle de burgers gezamentlijk aangemerkt worden, even als een menſch in de naturelijke ſtant, de welken dieshalven, terwijl zy alle voor die ſtant ſtrijden, voor zich zelven zorgen, en bezich zijn. Maar de [w] Raatslieden, [x] Rechters, [y] Schouten enz. zijn meer voor anderen, dan voor zich zelven bezich; en dieshalven is het billijk dat aan hen vergelding van hun bezigheit toegewezen word. Hier koomt by, dat 'er in d' oorlog geen eerlijker, noch groter aanprikkeling van de verwinning kan wezen, dan het beelt van de vryheit. Maar indien daarëntegen enig deel der burgeren tot d' oorlog word toegewezen, om welke oorzaak het ook nootzakelijk zal zijn zekere ſoldy aan hen toe te wijzen; zo zal de Koning nootzakelijk dezen meer, dan d' andere kennen; *gelijk wy in het twaalfde Lid van dit Hooftdeel getoont hebben:* te weten, die menſchen, die alleenlijk kennis van de krijgskunſten hebben, en in vrede, uit oorzaak van dat zy te veel ledige tijt hebben, door overdaat bedorven worden, en eindelijk, uit gebrek van levensmiddelen, niets anders, dan op roverijen, burgerlijke onëenigheden en oorlogen denken. Wy mogen dan zekerlijk zeggen dat dusdanige [w] eenhoofdige Heerſchappy warelijk een ſtant van oorlog is, en dat het krijgsvolk alleen de vryheit geniet, en dat d' anderen dienſtbaar zijn.

[t] *Status naturalis.*

[u] *Status civilis.*

[w] *Conſiliarii.*
[x] *Judices.*
[y] *Prætores.*

[w] *Imperium Monarchicum.*

XXIII. Wat het geen aangaat, 't welk wy (*in het tweeëndartigſte*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tigſte Lid van't voorgaande Hooftdeel) van het ontfangen en aanneemen der vreemdelingen in 't getal der burgeren gezegt hebben, ik acht dat het door zich bekent is. Wijders, ik geloof dat niemant hier aan twijffelt, te weten dat de genen, die den Koning naaſt van maachſchap beſtaan, verre van hem moeten zijn, en niet met de zaken van d' oorlog, maar van de vrede, daar uit eer en glans voor hen, en ruſt voor de heerſchappy volgt, bezich wezen: hoewel dit zelfs niet veilig genoech voor de dwingelanden der Turken ſchijnt, de welken dieshalven alle hun vlijt aanwenden om alle hun broederen te doden. Geen wonder; want hoe het recht van de Heerſchappy [x] volſtrektelijker aan een alleen opgedragen is, hoe de Heerſchappy zelve, gelijk wy (*in 't veertiende Lid van dit Hooftdeel*) met een voorbeelt getoont hebben, lichtelijker van d' een tot d' ander overgevoert kan worden. Maar [y] d' eenhoofdige Heerſchappy, gelijk wy de zelfde hier begrijpen, te weten in de welke geen gehuurde krijgslieden zijn, zal zonder twijffel op deze wijze, die wy verhaalt hebben, voor de welſtant van de Koning zorgen.

[x] *Magis abſolutè.*

[y] *Imperium Monarchicum.*

XXIV. Van die dingen, de welken wy (*in 't vierëndartigſte en vijfendartigſte Lid van't voorgaande Hooftdeel*) gezegt hebben, kan niemant twijffelen. Maar wat aangaat dat de Koning geen vreemde gemalin moet trouwen, dit kan lichtelijk betoogt worden: want behalven dat twee [z] Burgerſchappen, hoewel door verbont te zamen vereënigt, echter in [a] Stant van vijantſchap zijn, *volgens het veertiende Lid van het darde Hooftdeel*; zo moet men voornamelijk wel toezien dat 'er geen oorlogen om des Konings huiſſelijke zaken rijzen: en dewijl de verſchillen en onëenigheden uit de [b] gemeenſchap, voornamelijk die in 't huwelijk beſtaat, te voorſchijn komen, en dewijl de geſchillen, die tuſſchen twee [c] Burgerſchappen ontſtaan, deurgaans naar het recht des oorlogs beſlecht worden; zo volgt hier uit, dat het tot d' ondergang van een Heerſchappy ſtrekt, met een andere een enge [d] gemeenſchap aan te gaan. Wy lezen van deze zaak een droevig voorbeelt in de Schrift. Want toen Salomon, die de dochter des Konings van Egipten tot zijn gemalin had genomen, geſtorven was, voerde zijn zoon Reghabeam zeer rampſpoediglijk oorlog tegen Suſak, Koning der Egiptenaars, van de welken hy gantſchelijk ondergebracht wierd. Wijders, het huwelijk van Lodewijk de veertiende, Koning van Frankrijk, met de dochter van Filippus de vierde, Koning van Spanjen, was het zaat van een nieuwe oorlog; behalven dat wy zeer veel voorbeelden hier af in de hiſtorien lezen.

[z] *Civitates.*

[a] *Status.*

[b] *Societas.*

[c] *Civitates.*

[d] *Societas.*

XXV. De [e] gedaante van de [f] Heerſchappy moet in een en de

[e] *Facies.*

[f] *Imperium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfde Stant, en by gevolg een enig Koning, en van 't zelfde geſlacht, en de Heerſchappy ondeelbaar gehouden worden. Wat aangaat dat ik gezegt heb dat des Konings oudſte zoon, volgens het vaderlijk recht, zal erven, of, indien 'er geen kinderen zijn, de geen, die de Koning naaſt in maagſchap beſtaat, dit blijkt, zo uit het dartiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel, als om dat des Konings verkiezing, die van de menigte gedaan word, eeuwig moet wezen, indien het mogelijk is: anderſins zal noodzakelijk gebeuren dat d' opperſte macht van de heerſchappy dikwijls tot de [m] menigte zal overgaan; 't welk de hoogſte, en by gevolg de gevarelijkſte verändering is. Maar de genen, die ſtellen dat de Koning hieröm, dat hy Heer van de [g] heerſchappy is, en de zelfde met recht bezit, de zelfde aan de genen, dien 't hem zal believen, mag overleveren, en de geen, die hy wil, tot navolger verkiezen, en dat dieshalven des Konings zoon met recht erfgenaam van de heerſchappy is; warelijk, de zodanigen bedriegen zich: want des Konings wil heeft zo lang macht van recht, als hy het zwaert der [h] Burgerſchap in handen heeft; dewijl het recht van de [i] Heerſchappy door [k] 't vermogen alleen bepaalt word. De Koning dan kan wel van 't Koninkrijk afſtaan; maar de Heerſchappy niet aan een ander overgeven, dan met toeſtemming van de menigte, of van der zelfder machtigſte deel: en om dit klarelijker te verſtaan, zo ſtaat aan te merken, dat de kinderen niet naar [l] 't naturelijk, maar naar het [m] burgerlijk recht erfgenamen van hun ouders zijn: want het vermogen der [n] Burgerſchap alleen maakt dat yder Heer van zekere goederen is. Dieshalven, het zelfde vermogen, of recht, 't welk maakt dat iemants wil, die hy van zijn goederen geſtelt heeft, bondig is, maakt ook dat de zelfde wil, zelfs na zijn doot, bondig is, zo lang de Burgerſchap duurt; en om deze oorzaak verkrijgt yder in de [o] burgerlijke Stant, zelfs na zijn doot, het zelfde recht, 't welk hy heeft terwijl hy leeft: om dat hy, gelijk wy gezegt hebben, niet zo zeer volgens zijn eige vermogen, als volgens dat van de Burgerſchap, 't welk eeuwig is, van zijn goederen mag ſchikken. Doch met de zaak van de Koning is 't geheel anders geſtelt: want des Konings wil is het [p] burgerlijk recht zelf, en de Koning de [q] burgerſchap zelve. Dieshalven, als de Koning ſterft, zo ſterft ook enigſins de Burgerſchap; en de burgerlijke Stant keert weêr tot de [r] naturelijke, en by gevolg d' opperſte macht tot de [s] menigte, de welk om deze oorzaak met recht nieuwe wetten mag maken, en d' ouden afſchaffen en vernietigen. In dezer voegen blijkt dat niemant de Koning met recht mag volgen, dan de geen, de welk de menigte daar toe belieft

m *Multitudo.*
g *Imperium.*
h *Civitas.*
i *Imperium.*
k *Potentia.*
l *Naturale.*
m *Jus civile.*
n *Civitas.*
o *Status civilis.*
p *Jus civile.*
q *Civitas.*
r *Naturale.*
s *Multitudo.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

belieft te verkiezen, of in de [t] goddelijke heerſchappy, gelijk eertijts de [u] Burgerſchap der Hebreen heeft geweeſt, de geen, die van God door de Profeet wierd verkozen. Wy zouden dit ook hier van konnen afleiden, dat des Konings zwaert, of recht warelijk de wil van de menigte zelve, of van der zelfder machtigſte deel is: of ook hier af, dat de menſchen, met reden begaaft, nooit in dier voegen van hun recht afſtaan, dat zy ophouden menſchen te zijn, en even als het vee gehouden worden. Maar 't is niet nodig hier wijder af te ſpreken.

[t] *Theocratia.*
[u] *Civitas.*

XXVI. Voorts, niemant kan het recht van de Godsdienſt, of van God te dienen aan een ander overdragen. Maar wy hebben in de twee leſte Hooftdeelen van onze [w] godgeleerde ſtaatkundige Handeling bredelijk hier af geſproken; en dieshalven is het overtollig het zelfde hier te herhalen. En hier mede meen ik de [x] grontveſten van [y] d' eenhoofdige Heerſchappy zeer wel, hoewel kortelijk, betoogt te hebben. Maar wat de [z] ſamenhanging, of de [a] gelijkvormigheit van de Heerſchappy aangaat, de geen, die de zelfde te gelijk met enige opmerking wil aanſchouwen, zal haar lichtelijk bemerken. Ik heb alleenlijk te vermanen dat ik hier de [b] bevatting van een [c] eenhoofdige Heerſchappy heb, die van een vrije menigte ingeſtelt word, aan de welke deze alleenlijk ten dienſt kan ſtrekken: want de menigte, die tot een andere vorm van heerſchappy is gewent, zou d' aangenome [d] grontveſten niet zonder groot gevaar van de nederſtorting der gehele Heerſchappy konnen verwerpen, en het gebou van de gehele heerſchappy veränderen.

[w] *Tractatus Theologico-politicus.*
[x] *Fundamenta.*
[y] *Imperium monarchicum.*
[z] *Coherentia.*
[a] *Analogia.*
[b] *Conceptus.*
[c] *Imperium monarchicum.*
[d] *Fundamenta.*

XXVII. Doch deze dingen, die wy hier beſchreven hebben, zullen miſſchien van de genen uitgelachen worden, die de gebreken, de welken in alle menſchen plaats hebben, op het [e] ſlechte volk alleen toepaſſen; te weten dat het gemeen volk niets ontziet, 't en zy het vervaert is, en dat het, of ſlaafachtiglijk dient, of verwaandelijk heerſcht, en dat by hen geen waarheit, of oordeel is, enz. Zeker, de natuur van alle menſchen is een en de zelfde. Maar wy worden door de macht, en door de glans bedrogen. Hier uit ſpruit het dat, als twee het zelfde doen, wy dikwijls zeggen dat dit wel aan d'een, maar niet aan d'ander veröorloft is, niet om dat de zaak, maar om dat de geen, die zulks doet, ongelijk is. De verwaantheit is eigen aan de genen, die heerſchen. De menſchen verhovaerdigen zich op het het geen, dat hen voor een jaar toegewezen is. Wat dan d'Edelen, die voor eeuwig d' ampten bedienen? Maar de verwaantheit van deze leſten word door trotsheit, pracht, quiſting en zekere overëenſtemming van gebreken, en door kunſtige dwaasheit,

[e] *Plebs.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en verçiering van lelijkheit opgetooit: in voegen dat de gebreken, van de welken yder in 't bezonder, bezonderlijk aangemerkt, om dat zy dan meeſt uitmunten, lelijk en ſchandelijk zijn, aan d'onërvarenen en onbedrevenen eerlijk en çierelijk ſchijnen. Wijders, het gemeen vreeſt niets, dat middelmatig is, zo het niet vervaert is. Want de vrijheit en dienſtbaarheit konnen zeer zwarelijk te zamen gemengt worden. Eindelijk, 't is geen wonder dat het [f] ſlechte volk geen waarheit, noch oordeel heeft, dewijl de voornaamſte zaken van de Heerſchappy buiten hun weten verhandelt worden, en dewijl zy geen giſſing konnen maken, dan uit enige weinige dingen, die men niet kan verbergen: want het oordeel te ſchorſſen is een wonderlijke deucht. Alles dan buiten weten van de burgers te willen handelen, en te maken dat zy geen bedorve oordeel daar af geven, en ook dat men de zaken niet verkeerdelijk zal uitleggen; dit is de grootſte onkunde. Want indien het [g] ſlechte volk zich zelf kon matigen, en zijn oordeel in de dingen, die weinig bekent zijn, ſchorſſen, of uit het weinige, dat men te voren weet, recht oordeelen, zo zou het warelijk waerdiger zijn om te beſtieren, dan om beſtiert te worden. Maar, gelijk wy gezegt hebben, de natuur is aan alle menſchen de zelfde; zy zijn alle verwaant op de Heerſchappy: zy zijn ontzaghelijk, zo zy zelven niet vrezen. De waarheit word overäl deurgaans van de genen, die haar haten, of van d'onderworpelingen gequetſt, voornamelijk daar een of twee heerſchen, die in kuntſchap te nemen niet op 't recht, of op de waarheit, maar op de grootheit der rijkdommen zien.

[d]

[f] *Plebs.*

[g] *Plebs.*

XXVIII. Wijders, de krijgslieden, die om ſoldy dienen, te weten de genen, die tot de krijgsoefening gewent zijn, en de koude en 't gebrek konnen verdragen, verächten gemenelijk de menigte der burgers, als de genen, die nergens na zo bequaam zijn in wallen te beſtormen, of in 't ope velt te ſtrijden. Maar dat de Heerſchappy om deze oorzaak ongelukkiger, of minder beſtandig is; dit zal van niemant, die gezont van harſſenen is, beveſtigt worden. In tegendeel, yder billijk [h] ſchatter der zaken zal niet ontkennen dat deze Heerſchappy de beſtandigſte van allen is, die alleenlijk het verkregen kan bewaren, en naar geen andere trachten, en die dieshalven door alle middelen d'oorlog poogt t'ontgaan, en met de grootſte vlijt de vrede te verdedigen.

[h] *Æſtimator.*

XXIX. Voorts, ik beken wel dat de [i] beradingen van deze Heerſchappy naauwelijks verborgen konnen blijven. Maar yder zal ook met my belijden, dat het veel beter is dat de rechte en ware beradin-

[i] *Conſilia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

radingen van de Heerſchappy aan de vijanden blijken, dan dat men quade heimelijke beradingen der [k] dwingelanden, buiten kennis der burgers, houd. De genen, die de zaken van de Heerſchappy heimelijk konnen verhandelen, hebben [l] volſtrektelijk in hun macht dat zy zo wel de burgers in vrede, als de vijant in d' oorlog, konnen belagen. Niemant kan ontkennen dat de [m] Heerſchappy dikwijls groot nut uit het zwijgen, en uit de verborgentheit krijgt; maar niemant zal ooit konnen tonen dat de zelfde Heerſchappy zonder het zelfde niet zou konnen beſtaan. In tegendeel, 't is geenſins mogelijk dat men de [n] gemene Staat volſtrektelijk aan iemant vertrout, en te gelijk de vrijheit behoud; zo groot is d'onkunde, dat men een weinig ſchade met het hoogſte quaat wil mijden. Maar dit heeft altijt d' enige voorwending der gener geweeſt, die de [o] volſtrekte Heerſchappy voor zich zelven begeren, te weten, dat het ten hoogſten dienſtig voor de [p] Burgerſchap is, dat haar zaken in 't heimelijk verhandelt worden, en andere diergelijke dingen, die, hoe zy meer onder de dekmantel van nuttigheit bedekt worden, hoe zy tot laſtiger dienſtbaarheit uitbarſten.

k *Tyranni.*
l *Abſolut.*
m *Imperium.*
n *Reſpublica.*
o *Imperium abſolutum.*
p *Civitas.*

XXX. Eindelijk, hoewel 'er, by mijn weten, nooit enige Heerſchappy op alle deze [q] voorwaarden, die wy gezegt hebben, opgerecht heeft geweeſt, zo zouden wy echter, zelfs door d'ervarentheit, konnen tonen dat deze [r] vorm van [s] eenhoofdige Heerſchappy de beſte is, indien wy d'oorzaken der bewarenis van yder Heerſchappy, die niet woeſt en onbeſchaaft is, en ook die van der zelfder ondergang, wilden aanmerken. Maar ik zou dit hier niet zonder grote walging van de lezer konnen doen. Ik wil echter een enig voorbeelt, dat gedenkwaerdig ſchijnt, niet met zwijgen voorbygaan; te weten de Heerſchappy der Arragonners, die, met een zonderlinge getrouheit tot hun Koningen, en met gelijke ſtanvaſtigheit aangedaan, d' inzettingen van 't Koninkrijk onverbrekelijk bewaart en onderhouden hebben. Want zy, zo haaſt als zy het dienſtbaar juk der Moren van hun halzen afgeworpen hadden, beſloten een Koning voor zich te verkiezen. Zy konden echter in de voorwaarden niet wel overëenkomen, en beſloten om deze oorzaak aan de Paus van Romen over deze zaak om raat te vragen. Deze, zich warelijk in deze zaak Chriſtus Stedehouder tonende, beſtrafte hen van dat zy, door 't voorbeelt der Hebreen niet genoech vermaant, dus hardnekkiglijk een Koning hadden begeert. Doch indien zy echter niet van mening wilden veränderen, zo ried hy hen, dat zy geen Koning zouden verkiezen, voor dat zy wetten en in-

q *Conditiones.*
r *Forma.*
s *Imperium monarchicum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

e *Gens.* zettingen, die billijk zouden zijn, en met de zeden van de [t] landaart overëenkomen, ingeſtelt zouden hebben, en voornamelijk dat zy zekere [u] oppersſte Raat zouden oprechten, die, gelijk d'Eforen der Lacedemoniers, tegen de Koningen geſtelt zou worden, en volkome recht hebben om de geſchillen, de welken tuſſchen de Koning en burgers zouden rijzen, te beſlechten. Zy dan, deze raat volgende, ſtelden rechten en wetten in, die hen de billijkſten van allen ſchenen, van de welken niet de Koning, maar de Raat, die uit zeventien beſtaat, en welker [w] voorzitter het [x] Gerecht word genoemt, de [y] verklaarder, en by gevolg d'oppersſte rechter is. Dit Gerecht dan, en deze zeventien, door geen ſtemmen, maar by loting voor hun geheel leven verkozen, hebben volkome recht van alle vonniſſen, van andere [z] raden, zo [a] burgerlijken, als [b] kerkelijken; ja van de Koning zelf, tegen enig burger gegeven, te wederroepen, en te verwijzen: in voegen dat yder burger recht had om de Koning zelf voor deze Raatvergadering te beroepen. Wijders, zy hadden eertijts ook recht om de Koning te verkiezen, en daar beneffens om hem van zijn macht af te zetten. Maar na verloop van veel jaren bracht de Koning, Don Pedro, die de bijnaam van [c] Pook voerde, met verzoeken, ſchenken, beloven, en met alderhande gedienſtigheden, eindelijk zo veel te weeg, dat dit recht vernietigt wierd, (en zo haaſt als hy dit verkregen had, ſneed hy, in tegenwoordigheit van allen, zijn hant af, of, 't welk ik lichtelijker zou geloven, quetſte de zelfde; daar hy bijvoegde, dat het niet zonder verlies van koninklijk bloet aan d'onderzaten geöorloft kon zijn een Koning te verkiezen.) doch echter op deze voorwaarde; *Dat zy zouden vermogen, en vermogten de wapenen tegen alle gewelt aan te grijpen, daar meé iemant de Heerſchappy, tot der zelfder nadeel, zou willen aantaſten, ja tegen de Koning zelf, en tegen zijn erfgenaam, die hun Vorſt zou worden, indien hy in dezer voegen* in (de Heerſchappy) *trad.* En zeker, door deze [d] voorwaarde ſchaften zy dit recht niet zo zeer af, als zy het wel verbeterden. Want (*gelijk wy in 't vijfde en zeſte Lid van 't vierde Hooftdeel getoont hebben*) de Koning kan niet door het [e] burgerlijk recht, maar door het [f] recht des oorlogs van de macht van te heerſchen berooft worden; of anders ſtaat het aan d'onderzaten vry zijn gewelt alleenlijk door gewelt af te weren. Daar wierden, behalven dezen, noch andere voorwaarden bedongen, die niet tot onz ooggemerk dienen. Deze [g] wetten en gewoonten, volgens hun aller goetvinding opgerecht, wierden een ongelooffelijke tijt lang, altijt met gelijke getrouheit der Koningen

t *Gens.*
u *Concilium supremum.*
w *Præſes.*
x *Juſtitia.*
y *Interpres.*
z *Conſilia.*
a *Politica.*
b *Eccleſiaſtica.*
c *Pugio.*
d *Conditio.*
e *Jus civile.*
f *Jus belli.*
g *Ritus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gen tot d' onderzaten, als der onderzaten tot de Koning, onderhouden. Maar na dat het Koninkrijk van Kaſtilien aan Ferdinandus, die d'eerſte van allen Katolijk genoemt wierd, by erffenis overging, begon deze vryheit der Arragonners van de Kaſtilianen gehaat te worden, de welken dieshalven niet ophielden van Ferdinandus zelf t' overreden, dat hy deze wetten zou vernietigen. Doch hy, noch niet tot de [h] volſtrekte heerſchappy gewent, en niets aanvangen dar- rende, gaf aan de Raatsheeren dit tot antwoort, *Dat, behalven dat hy op die voorwaarden, de welken zy wiſten, het Koninkrijk van Arragon aangenomen had, en dat hy had gezworen de zelfden zeer heiliglijk t' onderhonden, en behalven dat het onmenſchelijk is de gegeve belofte te breken, hier noch byquam dat hy zich overreed had dat zijn Koninkrijk beſtandig zou zijn, zo lang de maat van veiligheit niet groter voor de Koning, dan voor d' onderzaten, was: in voegen dat de Koning niet machtiger dan d' onderzaten, en in tegendeel d' onderzaten niet machtiger dan de Koning, wierden: want indien d' een van deze beiden machtiger wierd, zo zou het zwakker deel niet alleenlyk pogen de voorgaande [i] gelijkheit weêr te bekomen, maar door ſmarte van de gelede ſchade het ander deel ook ſchade aan te doen; daar uit of d' ondergang van d' een, of van beide zou volgen.* Zeker, ik zou my over deze wijze woorden niet genoech konnen verwonderen, zo zy van een Koning voortgebracht waren, die gewent was over ſlaven, niet over vrije menſchen, te gebieden. D' Arragonners dan behielden, na Ferdinandus, de vryheit, niet volgens hun recht, maar door de gunſt der machtiger Koningen, tot aan Filippus de tweede, die hen onderdrukte, wel met gelukkiger uitgang, maar met geen minder dienſtbaarheit, dan de Verëenigde Nederlanden. En hoewel Filippus de darde alles ſcheen in zijn geheel te herſtellen, zo hebben echter d' Arragonners, van de welken veel, door begeerte van de machtigen te believen, gedreven wierden, (dewijl het dwaasheit is met de hielen tegen de ſporen te ſlaan) en d' anderen van vrees verſchrikt en ingenomen waren, niets anders behouden, dan de ſchone [k] benamingen van vrijheit, en de vruchteloze [l] plechtelijkheden en gewoonten.

[h] *Imperium abſolutum.*

[i] *Æqualitas.*

[k] *Vocabula.*
[l] *Ritus.*

XXXI. Wy beſluiten dan dat de [m] menigte grote vryheit genoech onder de Koning kan behouden, zo zy ſlechs maakt dat des Konings macht alleenlijk door die van de menigte bepaalt, en door behulp en onderſtant van de menigte zelve behouden word. Dit is d' enige regel geweeſt, die ik, in de [n] grontveſten van [o] d' eenhoofdige heerſchappy te leggen, gevolgt heb.

[m] *Multitudo.*

[n] *Fundamenta.*
[o] *Imperium Monarchicum.*

ACHT-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ACHTSTE HOOFTDEEL.

Dat de Heerſchappy der Voornaamſten uit een groot getal van Keurraden moet beſtaan: van der zelfder voortreffelijkheit, en dat zy nader aan de volſtrekte, dan aan d' eenhoofdige Heerſchappy koomt, en om deze oorzaak bequamer is om de vryheit te bewaren.

I. DUs verre hebben wy van [p] d' eenhoofdige Heerſchappy gehandelt. Nu zullen wy ſpreken op welke wijze de [q] Heerſchappy der Voornaamſten, om beſtandig te wezen, ingeſtelt moet worden. Wy zeggen dan dit een Heerſchappy der Voornaamſten is, die niet in de macht van een alleen, maar van enigen, uit de [r] menigte verkozen, beſtaat, de welken wy voortäan [s] Keurraden zullen noemen. Indien 'er niet meer dan twee van zodanigen zijn, zo zal d' een trachten boven d' ander te wezen; en de [t] Heerſchappy zal lichtelijk, om yders al te groot vermogen, in twee delen gedeelt worden, of in drie, vier, of vijf, zo 'er drie, of vier, of vijf zijn, die deze Heerſchappy in handen hebben. Maar de delen zullen zo veel te zwakker zijn, als de Heerſchappy zelve aan groter getal opgedragen word. Hier uit volgt dat men in de [u] Heerſchappy der Voornaamſten, op dat de zelfde beſtandig zou zijn, nootzakelijk inzicht op de grootheit van de Heerſchappy moet hebben, om 't minſte getal der [w] Keurraden te [x] bepalen.

II. Men ſtel dan dat het voor een matige Heerſchappy genoech is, dat 'er hondert van de beſte mannen zijn, aan de welken d' opperſte macht van de Heerſchappy opgedragen is, en aan de welken, by gevolg, het recht toekoomt om [y] Keurradelijke Amptgenoten in de Raat te verkiezen, als iemant van hen door de doot wechgerukt word. Dezen zullen zekerlijk op alle wijzen pogen dat hun kinderen, of de genen, die hen in maagſchap naaſt beſtaan, op hen volgen. Dit zal dan veröorzaken dat d' opperſte Macht van de Heerſchappy altijt in handen van de genen zal zijn, de welken het geval tot kinderen, of maagſchap aan de [z] Keurraden heeft gegeven. En dewijl 'er uit hondert menſchen, die door 't geval tot eer en ſtaat opklimmen, naauwelijks drie gevonden worden, die ſchrander en verſtandig zijn, zo zal dit veröorzaken dat de macht van de [a] Heerſchappy niet in handen van hondert, maar alleenlijk van twee, of drie zal wezen, die in kracht van gemoed uitſteeken, en die alles lichte-

[p] *Imperium Monarchicum.*
[q] *Imperium Ariſtocraticum.*
[r] *Multitudo.*
[s] *Patricii.*
[t] *Imperium.*
[u] *Imperium Ariſtocraticum.*
[w] *Patricii.*
[x] *Determinare.*
[y] *Collega Patricii.*
[z] *Patricii.*
[a] *Imperium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lichtelijk tot zich zullen konnen trekken; en yder zal, volgens de gewoonte van de menſchelijke begeerte, de weg tot [b] d'Eenhoofdigheit konnen banen. Dieshalven, indien wy rechte rekening willen maken, zo is 't nootzakelijk dat d' opperſte Macht van de Heerſchappy, de welke zo groot is, dat zy ten minſten hondert der [c] Voornaamſten vereiſcht, ten minſten aan vijf duizent [d] Keurraden opgedragen word. Want door deze middel zal het nooit ontbreeken, of men zal 'er hondert vinden, die in kracht des gemoeds uitſteeken; te weten, zo men ſtelt dat uit vijftig, die naar [e] ampten trachten, en de zelfden verkrijgen, altijt een gevonden zal worden, die niet minder, dan de beſte is: behalven noch d' anderen, die de deuchden der beſten [f] nayveren, en die dieshalven ook waerdig zijn dat zy heerſchen.

[b] *Monarchia.* [c] *Optimates.* [d] *Patricii.* [e] *Honores.* [f] *Æmulari.*

III. De [g] Keurraden zijn gemenelijk [h] burgers van een enige [i] Stat, die [k] hooft van de gehele [l] Heerſchappy is: in voegen dat de [m] Burgerſchap, of de [n] gemene Staat daar uit de benaming heeft; gelijk eertijts de Romainſche, en heden de Veneciaanſche, enz. Maar de gemene Staat der Hollanders heeft de naam van 't geheel [o] Lantſchap: daar uit het ſpruit dat d' onderzaten van deze Heerſchappy groter vryheit genieten. Voorts, eer wy de [e] grontveſten, op de welken deze [f] Heerſchappy der Voornaamſten moet ſteunen, konnen [g] bepalen, ſtaat het onderſcheit tuſſchen de Heerſchappy, die in een alleen, en de gene, die aan een [r] Raatvergadering, die groot genoech is, opgedragen word, aan te merken; 't welk warelijk zeer groot is. Want vooreerſt, de macht van een enig menſch is (*gelijk wy in 't vijfde Lid van 't zeſte Hooftdeel gezegt hebben*) zeer ongelijk, en te zwak om de gehele [h] Heerſchappy te dragen; 't welk niemant zonder openbare ongerijmtheit, van een Raatvergadering, die groot genoech is, kan zeggen: want de geen, die zegt dat een [i] Raatvergadering groot genoech is, zegt met enen dat de zelfde machtig is om de heerſchappy te dragen. De Koning dan behoeft nootzakelijk [k] Raatslieden: maar dusdanige [l] Raatvergadering gantſchelijk geen. Wijders, de Koningen zijn ſterffelijk; in tegendeel, de [m] Raatvergaderingen eeuwig. Dieshalven, het vermogen van de Heerſchappy, 't welk men eens aan een Raatvergadering, die groot genoech is, opgedragen heeft, keert nooit weer tot de [n] menigte; 't welk in [o] d' eenhoofdige Heerſchappy geen plaats heeft; *gelijk wy in 't vijfentwintigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel getoont hebben.*

[g] *Patricii.* [h] *Cives.* [i] *Urbs.* [k] *Caput.* [l] *Imperium.* [m] *Civitas.* [n] *Respublica.* [o] *Provincia.* [e] *Fundamenta.* [f] *Imperium ariſtocraticum.* [g] *Determinare.* [r] *Concilium.* [h] *Imperium.* [i] *Concilium.* [k] *Conſiliarii.* [l] *Concilium.* [m] *Concilia.* [n] *Multitudo.* [o] *Imperium Monarchicum.*

Ten darden, des Konings heerſchappy beſtaat dikwijls [p] te leen, en by gunſt, of uit oorzaak van zijn kintsheit, ziekte, ouderdom, of om [p] *Precario.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

andere oorzaken: in tegendeel, het vermogen van dusdanige [q] Raatvergadering blijft altijt een en de zelfde. Ten vierden, de wil van een enig menſch is zeer verſcheiden, en onbeſtandig: en om deze oorzaak is wel des Konings [r] verklaarde wil alle recht van [s] d' eenhoofdige Heerſchappy; *gelijk wy in 't eerſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel getoont hebben*: maar alle des Konings wil moet geen recht wezen: 't welk niet van de wil van een [t] Raatvergadering, die groot genoech is, gezegt kan worden: want dewijl de Raatvergadering zelve (gelijk wy nu getoont hebben) geen [u] Raatslieden behoeft, zo moet nootzakelijk der zelfder verklaarde wil het recht wezen. En dieshalven beſluiten wy dat de Heerſchappy, die op een Raatvergadering, de welke groot genoech is, overgedragen word, [w] volkomen en volſtrekt is, of zeer na daar aan koomt. Want indien 'er enige [x] volſtrekte Heerſchappy plaats heeft, zo is zy warelijk de gene, die in handen van de gehele menigte is.

IV. Doch voor zo veel deze [y] Heerſchappy der Voornaamſten nooit, gelijk wy nu getoont hebben, tot de [z] menigte weêrkeert, en de menigte geen berading daar in heeft, maar alle de wil van de zelfde [a] Raatvergadering [b] volſtrektelijk [c] recht is, zo moet zy als volſtrekt aangemerkt worden: en by gevolg moeten der zelfder [d] grontveſten alleen op de wil, en op 't oordeel van de zelfde [e] Raatvergadering ſteunen, en niet op de wakkerheit en naerſtigheit van de [f] menigte, dewijl de zelfde zo wel van de [p] beradingen, als [q] van ſtem te geven afgehouden word. Daar kan dieshalven geen andere oorzaak wezen, van dat 'er in de daat zelve geen [g] volſtrekte heerſchappy is, dan om dat de menigte aan de genen, die gebieden, verſchrikkelijk is, de welke daaröm enige vryheit voor zich behoud, die zy voor zich verkrijgt en bezit, is 't niet met een uitgedrukte wet, ten minſte met ſtilzwijgen.

V. Het blijkt dan dat de [h] ſtant van deze Heerſchappy de beſte zou wezen, in dien zy in dier voegen ingeſtelt wierd, dat zy de [i] volſtrekte Heerſchappy naaſt quam; dat is dat de menigte, zo veel als het mogelijk is, minder was te vrezen, en geen vryheit behield, dan de gene, die, volgens de [k] geſteltenis der Heerſchappy zelve, aan haar nootzakelijk moet volgen, en de welke dieshalven niet zo zeer een recht van de [l] menigte, als wel van de gehele Heerſchappy is, 't welk van de [m] beſten alleen, als het hunne, verdedigt en bewaart word. Want op deze wijze zal [n] d' oeffening met de [o] beſpiegeling naaſt overëenkomen; gelijk uit het voorgaande Lid blijkt, en uit zich zelf ook openbaar is. Want wy konnen niet twijffelen dat de Heerſchappy

[q] *Concilium.*
[r] *Voluntas explicata.*
[s] *Imperium Monarchicum.*
[t] *Concilium.*
[u] *Conſiliarii.*
[w] *Abſolutum.*
[x] *Imperium abſolutum.*
[y] *Imperium Ariſtocraticum.*
[z] *Multitudo.*
[a] *Concilium.*
[b] *Abſolutè.*
[c] *Jus.*
[d] *Fundamenta.*
[e] *Concilium.*
[f] *Multitudo.*
[p] *Conſilia.*
[q] *A ſuffragiis ferendis.*
[g] *Imperium abſolutum.*
[h] *Conditio.*
[i] *Imperium abſolutum.*
[k] *Conſtitutio.*
[l] *Multitudo.*
[m] *Optimates.*
[n] *Praxis.*
[o] *Theoria.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſchappy zo veel te minder by de [p] Keurraden is, als het [q] ſlechte volk meer rechts voor zich behoud; gelijk in Nederduitslant de Vergaderingen der werklieden, deurgaans Gilden genoemt, gemenelijk hebben.

[p] *Patricii.*
[q] *Plebs.*

VI. Het [r] ſlechte volk heeft ook hier uit, dat de [s] Heerſchappy [t] volſtrektelijk aan de [u] Raatvergadering opgedragen is, van de zelfde geen gevaar van laſtige dienſtbaarheit te vrezen. Want de wil van zulk een grote Raatvergadering kan niet zo zeer van de [w] luſt, als wel van de [x] reden, [y] bepaalt worden: om dat de menſchen door een quade [z] hartstocht verſcheidelijk getrokken, en niet als van een [a] geeſt geleid konnen worden, dan voor zo veel zy het eerlijke begeren, of ten minſten die dingen, de welken de ſchijn van eerlijk hebben.

[r] *Plebs.*
[s] *Imperium.*
[t] *Abſolutè.*
[u] *Concilium.*
[w] *Libido.*
[x] *Ratio.*
[y] *Determinare.*
[z] *Affectus.*
[a] *Mens.*

VII. Dieshalven, in de [b] grontveſten van de [c] Heerſchappy der Voornaamſten te bepalen, ſtaat voornamelijk waar te nemen, dat de zelfden op d'enige wil, en op 't enig vermogen van der zelfder opperſte [d] Raatvergadering moeten ſteunen: in voegen dat de Raatvergadering zelve, voor zo veel als mogelijk is, onder haar eige macht moet ſtaan, en geen gevaar van de [e] menigte te verwachten hebben. Maar laat ons, om deze [f] grontveſten te bepalen, te weten, die op d'enige wil en macht van d'opperſte Raatvergadering ſteunen, de grontveſten der vrede, die aan [g] d'eenhoofdige Heerſchappy eigen, en van deze Heerſchappy vreemt zijn, aanſchouwen. Want indien wy, in plaats van dezen, andere grontveſten ſtellen, die even groot vermogen hebben, en tot de [h] Heerſchappy der Voornaamſten bequaam zijn, en d'anderen, gelijk zy alreê gelegt zijn, laten, zo zullen zonder twijffel d'oorzaken der beroerten wechgenomen, of ten minſten deze Heerſchappy niet minder, dan die van [i] d'eenhoofdige, veilig wezen. In tegendeel, zy zal zo veel te groter, en haar [k] ſtant zo veel te beter zijn, als zy, zonder nadeel van de vrede en vrijheit, (*bezie het darde en zeſte Lid van dit Hooftdeel*) de [l] volſtrekte nader koomt, dan [m] d'eenhoofdige doet: want hoe het recht van d'opperſte macht groter is, hoe de [n] vorm van de Heerſchappy meer met de [o] voorſpelling der reden overëenkoomt, (*volgens het vyfde Lid van het darde Hooftdeel*,) en by gevolg bequamer is om de vrede en vrijheit te behouden. Laat ons dan het geen deurlopen, dat wy in 't zeſte Hooftdeel uit het negende Lid gezegt hebben, om het geen, dat vreemt hier af is, te verwerpen, en het geen, dat 'er meê overëenkoomt, te bezien.

[b] *Fundamenta.*
[c] *Imperium ariſtocraticum.*
[d] *Concilium.*
[e] *Multitudo.*
[f] *Fundamenta.*
[g] *Imperium monarchicum.*
[h] *Imperium ariſtocraticum.*
[i] *Monarchicum.*
[k] *Conditio.*
[l] *Abſolutum.*
[m] *Monarchicum.*
[n] *Forma.*
[o] *Dictamen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VIII. Dat het vooreerſt nootzakelijk is een enige ſtat, of meer ſteden te ſtichten, en ſterk te maken, hier aan heeft niemant te twijffelen. Maar men heeft voornamelijk die ſtat ſterk te maken, de welke het Hooft van de gehele Heerſchappy is, en ook de genen, die op de grenzen van de Heerſchappy leggen. Want de gene, die de hooftſtat van de gehele Heerſchappy is, heeft het opperſte recht, en moet machtiger dan alle d' anderen wezen. Voorts, in deze Heerſchappy is het gantſchelijk overtollig, dat alle P d'inwoonders in q geſlachten verdeelt worden.

p *Incolæ.*
q *Familiæ.*

IX. Wat de r krijgsordening aangaat, dewijl in deze s Heerſchappy niet onder allen, maar alleenlijk onder de t Keurraden, gelijkheit is, en voornamelijk dat de macht der Keurraden groter is, dan die van u 't ſlechte volk, zo is 't zeker dat het tot de wetten, als w grontrechten van deze Heerſchappy, behoort dat de x krijgsordening uit geen anderen, dan uit d' eige onderzaten, opgerecht zou worden. Maar dit is voornamelijk nootzakelijk, dat niemant in 't getal der y Keurraden aangenomen word, dan de geen, die volkome kennis van de krijgskunſt heeft. Doch d' onderdanen buiten de krijgsordening te houden, gelijk enigen willen, is warelijk onkunde. Want behalven dat de ſoldy, die aan d' onderzaten betaalt word, in 't Rijk zelf blijft, daar, in tegendeel, al 't geen, 't welk aan d'uitheemſche krijgsman betaalt word, verloren gaat; zo koomt hier noch by dat de grootſte kracht van de Heerſchappy hier door verzwakt word; dewijl het zeker is dat de genen, die voor hun huizen en goederen vechten, met een bezondere dapperheit ſtrijden. Hier uit blijkt ook dat de genen niet minder dolen, die vaſtſtellen dat men de Veltöverſten, Kolonellen, Hooftmannen en anderen alleenlijk uit z Keurraden moet verkiezen. Want met wat dapperheit zullen die krijgslieden ſtrijden, de welken men van alle hoop, om eer en ampten te verkrijgen, berooft heeft? In tegendeel, een wet te maken, dat het aan niemant van de a Keurraden vry zal ſtaan uitheemſch krijgsvolk te werven, als de zaak zulks vereiſcht, of tot verdediging van zich zelf, en om beroerten te ſtillen, of om alle andere oorzaken; behalven dat dit rockeloos zou zijn, zo zou het ook tegen 't recht der b Keurraden ſtrijden. *Bezie hier af het darde, vierde en vijfde Lid van dit Hooftdeel.* Voorts, men moet in d' oorlog niet meer, dan een c Veltheer van een enig heir, of van de gehele d Krijgsordening verkiezen; en deze noch uit de e Keurraden alleen, die d'opperſte Heerſchappy voor een jaar bezit, en niet in het gebied verlangt, noch namaals verkozen mag worden: welk

r *Militia.*
s *Imperium.*
t *Patricii.*
u *Plebs.*
w *Jura fundamentalia.*
x *Militia.*
y *Patricii.*
z *Patricii.*
a *Patricii.*
b *Patricii.*
c *Dux.*
d *Militia.*
e *Patricii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

welk recht in [f] d'eenhoofdige, en voornamelijk in deze [g] Heerſchappy nootzakelijk is. Want hoewel, gelijk wy alreê hier voor gezegt hebben, de Heerſchappy veel lichtelijker van d'een op d'ander, dan van een vrije [h] Raatvergadering op een menſch alleen, overgevoert kan worden, zo gebeurt het echter dikwijls dat de [i] Keurraden van hun [k] Krijgsoverſten ondergedrukt worden; en dit tot veel groter nadeel van de [l] gemene Staat. Want als [m] d'een-hoofdige Vorſt verdelgt word, zo verändert men niet van [n] Heerſchappy, maar alleenlijk van [o] dwingelant. Doch dit kan in een [p] Heerſchappy der Voornaamſten niet geſchieden, zonder d'ondergang van de Heerſchappy, en verdelging der voornaamſte mannen; van 't welk Romen zeer droevige voorbeelden aan ons gelevert heeft. Voorts, de reden, om de welke, gelijk wy gezegt hebben, de [q] krijgsordening in een [r] eenhoofdige Heerſchappy zonder ſoldy behoort te dienen, heeft in dusdanige Heerſchappy geen plaats. Want dewijl d'onderdanen zo wel van de beradingen, als van hun ſtemmen te geven, afgehouden worden, zo zijn zy even als vreemdelingen t'achten, de welken dieshalven op geen onbillijker voorwaarde, dan de vreemdelingen, in de krijgsordening aangenomen moeten worden. Men heeft hier niet te vrezen dat zy van de [s] Raatvergadering boven d'anderen erkent zullen worden. Dat meer is, op dat yder geen onbillijk ſchatter zijner daden zou zijn, gelijk gemenelijk gebeurt, zo is het dienſtiger dat de Keurraden aan de krijgslieden zekere loon voor hun dienſt toewijzen.

[f] *Monarchicum.* [g] *Imperium.* [h] *Concilium.* [i] *Patricii.* [k] *Duces.* [l] *Respublica.* [m] *Monarcha.* [n] *Imperium.* [o] *Tyrannus.* [p] *Imperium Aristocraticum.* [q] *Militia.* [r] *Imperium monarchicum.* [s] *Concilium.*

X. Wijders, om deze oorzaak, dat zy alle, behalven de [t] Keurraden, vreemdelingen zijn, zo kan het niet zonder gevaar van de gehele Heerſchappy geſchieden, dat de landen en huizen, en de gehele gront gemeen gemaakt, en voor een jarelijkſche prijs aan d'inwoonders verhuurt worden. Want d'onderzaten, die geen deel in de Heerſchappy hebben, zullen in tegenſpoet lichtelijk de ſteden verlaten, indien zy de goederen, die zy bezitten, ter plaats, daar zy willen, konnen voeren. Men moet dieshalven de landen en gronden van deze Heerſchappy niet aan d'onderzaten verhuren, maar verkopen, doch echter op deze voorwaarde, dat zy uit de jarelijkſche inkoomſt enig deel jarelijks zullen tellen, enz. gelijk in Hollant geſchied.

[t] *Patricii.*

XI. Wy dan, deze dingen overwogen hebbende, zullen tot de [u] grontveſten, op de welken deze [w] Raatvergadering moet ſteunen, en beveſtigt worden, toetreeden. De [x] Leden van deze [y] Raatvergadering moeten (*gelijk wy in het tweede Lid van dit*

[u] *Fundamenta.* [w] *Concilium.* [x] *Membra.* [y] *Concilium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Hooftdeel getoont hebben) in een matige heerſchappy omtrent vijf duizent in getal wezen. En dieshalven moet men naar zodanige middel trachten, dat de macht niet allengs in de handen van weinigen valt; maar dat men, in tegendeel, naar mate van d'aanwas dezer Heerſchappy, het getal daar af vermeerdert: wijders, dat men, zo veel, als 't mogelijk is, onder de [z] Keurraden de [a] gelijkheit onderhoud; dat men ook in de [b] Raatvergaderingen de zaken yaerdiglijk africht, dat men voor de gemene welſtant zorgt, en eindelijk dat het vermogen der Keurraden of der Raatvergadering groter is, dan dat van de menigte: doch echter in dier voegen, dat de menigte geen ſchade daar door lijd.

[z] *Patricii.*
[a] *Æquolitas.*
[b] *Concilia.*

XII. Maar daar ontſtaat grote zwarigheit uit de nijt, zo veel de verkrijging van 't eerſte aangaat. Want de menſchen zijn, gelijk wy gezegt hebben, van natuur vijanden: in voegen dat zy, ſchoon zy door de wetten te zamen gekoppelt en verbonden worden, echter hun natuur behouden. En hier uit ſpruit het, gelijk ik acht, dat de [c] volkelijke Heerſchappijen in [d] Heerſchappijen der Voornaamſten, en dezen eindelijk in [e] eenhoofdigen veränderen. Want ik overreed my volkomelijk dat veel [f] Heerſchappijen der Voornaamſten te voren [g] volkelijk hebben geweeſt; namelijk dat zekere menigte, nieuwe woningen zoekende, en de zelfden gevonden en bewoont hebbende, gelijk recht van te heerſchen volkomentlijk heeft behouden; om dat niemant vrijwilliglijk de Heerſchappy aan een ander overgeeft. Maar hoewel yder van hen billijk oordeelt te zijn, dat hy het zelfde recht, 't welk een ander over hem heeft, ook over een ander heeft, zo acht hy 't echter onbillijk te wezen dat de vreemdelingen, die zich by hen vervoegen, gelijk recht met hen in die Heerſchappy zullen hebben, de welken zy met kommer voor zich gezocht, en met verlies van hun bloet verkregen hebben: 't welk de vreemdelingen zelven niet ontkennen, te weten de genen, die derwaarts verhuizen, niet om te heerſchen, maar om hun bezondere zaken te bevorderen, en de welken achten dat het genoech is dat men aan hen vrijheit geeft om hun zaken in veiligheit uit te voeren. Maar ondertuſſchen word de menigte groter door de toevloejing der vreemdelingen, die allengs de zeden van dat volk aanneemen, tot dat zy eindelijk door geen andere verſcheidenheit onderkent worden, dan alleenlijk hier door, dat zy 't recht van ampten te verkrijgen derven: terwijl het getal dezer leſten dagelijks groter word, en in tegendeel, dat van de burgers om veel oorzaken afneemt, om dat de geſlachten dikwijls ondergaan, anderen om hun misdaden uit-

[c] *Imperium democratica.*
[d] *Imperia ariſtocratica.*
[e] *Monarchica.*
[f] *Imperia ariſtocratica.*
[g] *Democratica.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uitgeſloten, en veel om de ſchaarsheit van middelen de gemene zaak verwarelozen, terwijl de machtigen ondertuſſchen anders nergens naar trachten, dan om alleen te heerſchen; en dus geraakt de heerſchappy allengs aan weinigen, en eindelijk, door de [h] ſamenſpanningen, aan een alleen. Wy zouden hier noch andere oorzaken, die dusdanige [i] Heerſchappen vernietigen, konnen by voegen. Maar dewijl zy genoech bekent zijn, zo zal ik hier van aflaten, en vervolgens de wetten tonen, door de welken deze Heerſchappy, daar af wy handelen, bewaart en onderhouden kan worden.

[h] *Factiones.*

[i] *Imperia.*

XIII. De wet, daar door men de maat van 't getal der [k] Keurraden naar de menigte bepaalt, moet de voornaamſte van deze Heerſchappy wezen. Want men moet maat tuſſchen de menigte, en de Keurraden houden; *volgens het eerſte Lid van dit Hooftdeel:* in voegen dat, naar d' aanwas der menigte, het getal der Keurraden ook vergroot moet worden. En dit moet (*volgens het geen, dat wy in het tweede Lid van dit Hooftdeel gezegt hebben*) omtrent gelijk een tot vijftig zijn: dat is, dat 'er nooit groter ongelijkheit van 't getal der Keurraden tot de menigte moet wezen. Want (*volgens het eerſte Lid van dit Hooftdeel*) het getal der [l] Keurraden kan, met behoudenis van de vorm der Heerſchappy, veel groter zijn, naar het getal van de menigte. Maar in hun klein getal alleen is gevaar. Doch op welke wijze men verzorgen moet dat men deze wet onverbrekelijk houd; dit zal namaals op zijn plaats getoont worden.

[k] *Patricii.*

[l] *Patricii.*

XIV. De [m] Keurraden worden in enige plaatſen alleenlijk uit zekere [n] geſlachten verkozen. Maar dit volgens uitgedrukte wetten vaſt te ſtellen is zeer ſchadelijk. Want behalven dat de geſlachten dikwijls ondergaan, en dat d' anderen nooit zonder ſmaat en ſchande buitengeſloten worden, zo koomt hier noch by, dat de [o] Keurradelijke waerdigheit ('t welk tegen de [p] vorm van deze Heerſchappy ſtrijd) [q] erffelijk is; *volgens 't eerſte Lid van dit Hooftdeel.* Maar de [r] Heerſchappy zou door deze middel eerder [s] volkelijk ſchijnen, gelijk wy haar, *in het twaalfde Lid van dit Hooftdeel*, beſchreven hebben, te weten de welke van zeer weinig burgers bezeten word. Doch daarëntegen te bezorgen dat de [t] Keurraden niet hun kinderen en bloetverwanten zouden verkiezen, en dat, by gevolg, het recht van te heerſchen niet in enige geſlachten zou blijven; dit is onmogelijk, en ongerijmt, gelijk wy, *in 't negenëndartigſte Lid van dit Hooftdeel* zullen tonen. Maar indien zy dit met geen uitgedrukte wet verkrijgen, en indien d' anderen, te weten de genen, die in Heerſchappy zijn geboren, en de moedertaal gebruiken, en geen uitlantſche

[m] *Patricii.*

[n] *Familiæ.*

[o] *Dignitas patricia.*

[p] *Forma.*

[q] *Hereditaria.*

[r] *Imperium.*

[s] *Democraticum.*

[t] *Patricii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſche gemalin hebben, en niet onëerlijk noch dienſtbaar zijn, en eindelijk niet van enige dienſtbare dienſten leven, (daar onder men ook de kroeghouders, tappers en andere diergelijken moet tellen) niet uitgeſloten worden, zo zal men echter de [u] vorm der [w] Heerſchappy behouden; en men zal de maat en regel tuſſchen de [x] Keurraden en [y] menigte altijt konnen onderhouden en bewaren.

[u] *Forma.*
[w] *Imperium.*
[x] *Patricii.*
[y] *Multitudo.*

XV. Voorts, indien men door wetten vaſtſtelt dat men geen jongen zal verkiezen, zo zullen nooit enige weinige geſlachten het recht van te heerſchen behouden: en dieshalven heeft men by wetten vaſt te ſtellen dat men niemant, dan de geen, die tot zijn dartigſte jaar is gekomen, op de lijſt, om verkozen te konnen worden, zal mogen brengen.

XVI. Ten darden moet men ook vaſtſtellen, dat alle [o] Keurraraden in zekere plaats van de ſtat, by zekere geſtelde tijden, te zamen moeten komen, en dat de geen, die niet in de [p] Raatvergadering verſchijnt, met zekere gevoelige boete geſtraft zal worden, 't en zy hy door ziekte, of door enige gemene bediening verhindert word: want indien men hier toe niet koomt, zo zullen veel de beyordering van de gemene zaak, om die van hun eige, verwarelozen.

[o] *Patricii.*
[p] *Concilium.*

XVII. Het ampt van deze Raatvergadering is, wetten te maken, en te vernietigen, [q] amptgenoten, van keurradelijk geſlacht zijnde, en alle de [r] bedienaars van de Heerſchappy te verkiezen. Want het is niet mogelijk dat de geen, die 't opperſte recht heeft, gelijk wy ſtellen dat deze [s] Raatvergadering heeft, aan iemant de macht van wetten te maken, en te vernietigen geeft, dat hy niet te gelijk van zijn recht afgaat, en het zelfde aan de geen, aan de welk hy die macht geeft, opdraagt: dewijl de geen, die ſlechs voor een enige dag macht van wetten te maken, en te vernietigen heeft, de gehele [t] vorm van de [u] Heerſchappy kan veränderen. Men kan echter de bediening van de dagelijkſche handel der Heerſchappy voor zekere tijt, volgens de beſtemde voorwaarden, aan anderen overdragen, doch met het opperſte recht voor zich te behouden. Wijders, indien de bedienaars van de Heerſchappy van anderen, dan van deze [w] Raatvergadering, verkozen wierden, zo zouden de Leden van deze Raatvergadering eerder [x] wezen, dan [y] Keurraden genoemt mogen worden.

[q] *Collegæ.*
[r] *Miniſtri.*
[s] *Concilium.*
[t] *Forma.*
[u] *Imperium.*
[w] *Concilium.*
[x] *Pupilli.*
[y] *Patricii.*

XVIII. Enigen zijn gewent een [z] Beſtierder, of [a] Vorſt over deze [b] Raatvergadering te ſtellen, of voor zijn geheel leven, gelijk de Venecianen, of voor zekere tijt, gelijk de Genuënſen; maar met

[z] *Rector.*
[a] *Princeps.*
[b] *Concilium.*

zo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zo grote [c] voorzorg en achterhoede, dat klarelijk genoech blijkt dat dit niet zonder groot gevaar van de Heerſchappy gedaan word. En zeker, wy konnen niet twijffelen, of de [d] Heerſchappy nadert door deze middel [e] d' eenhoofdige Beſtiering: en dit is, voor zo veel wy uit hun hiſtorien konnen giſſen, nergens anders om gedaan, dan om dat zy, voor d' oprechting van deze [f] Raatvergadering, of onder een [g] Beſtierder, of [h] Hertog, gelijk onder een Koning, hebben geweeſt; in voegen dat de verkiezing van een Beſtierder wel een nootzakelijk vereïſch van de [i] landäart is, maar niet van de [k] Heerſchappy der Voornaamſten, [l] volſtrektelijk aangemerkt.

[c] *Cautio.* [d] *Imperium.* [e] *Monarchia.* [f] *Concilium.* [g] *Rector.* [h] *Dux.* [i] *Gens.* [k] *Imperium Ariſtocraticum.* [l] *Abſolutè.*

XIX. Doch dewijl d' oppерſte macht van deze Heerſchappy by deze algemene [m] Raatvergadering, en niet by yder Lid van de zelfde is; want anderſins zou het een Raatvergadering van een wanſchikkelijke menigte zijn: zo is 't nootzakelijk dat alle de [n] Keurraden door de wetten in dier voegen worden verbonden, dat zy als een lighaam, 't welk door een [o] geeſt beſtiert word, uitmaken. Maar de wetten zijn door zich alleen krachteloos, en worden lichtelijk gebroken, daar der zelfder [p] Wetverdedigers de genen zelven zijn, die zondigen mogen, en die alleen een voorbeelt uit de ſtraf moeten nemen, en hun [q] amptgenoten om die oorzaak ſtraffen, op dat zy hun luſt door de vrees van de zelfde ſtraf zouden intomen; 't welk zeer ongerijmt is. En dieshalven heeft men naar een middelweg te zoeken, daar door d' ordening van deze oppерſte Raatvergadering, en de wetten van de Heerſchappy ongeſchonden bewaart worden; doch in dier voegen, dat 'er gelijkheit, voor zo veel de zelfde dus genoemt mag worden, onder de Keurraden zy.

[m] *Concilium.* [n] *Patricii.* [o] *Mens.* [p] *Syndici.* [q] *Collegæ.*

XX. Maar dewijl uit een enig [r] Beſtierder, of [s] Vorſt, die in de [t] Raatvergaderingen ook zijn ſtem kan geven, nootzakelijk grote ongelijkheit moet rijzen, voornamelijk om de macht, die nootzakelijk aan hem toegeſtaan moet worden, op dat hy zijn ampt veiligelijk zou konnen bedienen, zo kan men, indien men alles wel overweegt, niets nutter voor de gemene welſtant inſtellen, dan dat men een andere Raatvergadering uit enige Raatsheeren onder deze oppерſte Raatvergadering ſtelt, welker ampt alleenlijk zal zijn, dat de rechten van de Heerſchappy, die de Raatvergaderingen, en de bedienaars van de Heerſchappy aangaan, ongequetſt bewaart worden; de welken dieshalven macht zullen hebben om yder bedienaar van de Heerſchappy, te weten, die tegen de wetten gezondigt heeft, de welken zijn bediening aangaan, voor zijn rechter te roepen, en volgens de geſtelde rechten te veröordeelen: wy zullen deze voortäan [w] Wetverdedigers noemen.

[r] *Rector.* [s] *Princeps.* [t] *Concilium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

XXI. En dezen moeten voor hun geheel leven verkozen worden. Want indien men hen voor zekere tijt verkieſt, in dier voegen, dat zy ſedert tot andere ampten van de Heerſchappy beroepen konnen worden, zo zullen wy in die ongerijmtheit vervallen, de welke wy, *in't negentiende Lid van dit Hooftdeel*, alreê getoont hebben. Maar op dat zy, uit oorzaak van de lange Heerſchappy, niet al te verwaant zouden worden, zo moet men hier toe geen anderen verkiezen, dan de genen, die alreê tot aan het zeſtigſte jaar van hun ouderdom, of tot hoger jaren, zijn gekomen, en het [x] Staatsradelijk ampt (van 't welk wy hier na zullen ſpreken) bedient hebben.

x *Officium ſenatorium.*

XXII. Wijders, wy zullen het getal der zodanigen lichtelijk konnen bepalen, zo wy aanmerken dat deze [y] Wetverdedigers zich tot de [z] Keurraden hebben, gelijk alle de Keurraden te zamen tot de menigte, die zy niet konnen beſtieren, als zy weiniger in getal zijn, dan daar toe vereiſcht word. En dieshalven behoort het getal der [a] Wetverdedigers tot dat van de [b] Keurraden te zijn, gelijk het getal der Keurraden tot dat van de menigte, dat is (*volgens het dartiende Lid van dit Hooftdeel*) gelijk een tot vijftig.

y *Syndici.*
z *Patricii.*
a *Syndici.*
b *Patricii.*

XXIII. Wijders, op dat deze [c] Vergadering haar ampt veiliglijk zou konnen bedienen, zo moet men een deel van de [d] krijgsordening aan haar opdragen, daar aan zy het geen, dat haar beliefft, mag bevelen.

c *Concilium.*
d *Militia.*

XXIV. Aan de [e] Wetverdedigers, of aan alle andere bedienaars van ſtaat moet geen [f] vaſt gelt toegewezen worden, maar alleenlijk zodanige [g] kanſſen en vervallen, dat zy niet zonder hun grote ſchade de [r] gemene Staat qualijk konnen bedienen. Want wy hebben hier aan niet te twijffelen, dat het billijk is aan de bedienaars van deze Heerſchappy vergelding voor hun bezigheit toe te wijzen; om dat het [h] ſlechte volk het grootſte deel van deze Heerſchap uitmaakt, voor welks veiligheit de [i] Keurraden waken, terwijl het ſlechte volk geen zorg voor de gemene Staat draagt, maar alleenlijk voor zich in het bezonder zorgt. Maar dewijl, in tegendeel, niemant (*gelijk wy in't vierde Lid van't zevende Hooftdeel gezegt hebben*) eens anders zaak verdedigt, dan voor zo veel hy gelooft dat hy daar door zijn eige zaak beveſtigt, zo moet men nootzakelijk de zaken in dier voegen ſchikken, dat de [k] Bedienaars, die voor de gemene zaak zorg dragen, voornamelijk dan voor zich zelven zorgen, als zy meeſt voor de gemene welſtant waken.

e *Syndici.*
f *Stipendium.*
g *Emolumenta.*
r *Respublica.*
h *Plebs.*
i *Patricii.*
k *Miniſtri.*

XXV. Aan de [l] Wetverdedigers dan, Welker ampt is, gelijk wy gezegt hebben, waar te nemen dat de wetten en rechten van de Heer-

l *Syndici.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Heerſchappy ongeſchonden onderhouden worden, zijn deze [m] kanſ- [m] *Emolumenta.*
ſen en vervallen toe te wijzen; te weten dat yder [n] huisvader, die [n] *Paterfamilias.*
in enige plaats van de Heerſchappy woont, jarelijks gehouden zy
een ſtuk gelts van weinig waarde, namelijk het vierde deel van een
onçe zilver, aan de [o] Wetverdedigers te betalen; op dat zy daar door [o] *Syndici.*
het getal der inwooners zouden konnen weten, en dieshalven be-
merken het hoevеelſte deel daar af de [p] Keurraden uitmaken. Wij- [p] *Patricii.*
ders, dat yder Keurraat, zo haaſt als hy verkozen is, gehouden zy
zekere grote ſomme gelts, te weten twintig, of vijfëntwintig pon-
den zilvers, aan de [q] Wetverdedigers te tellen. Dat meer is, dat gelt, [q] *Syndici.*
daar in d' afwezige Keurraden (te weten die niet ter vergadering
zijn verſchenen, toen de Raat beroepen wierd) verwezen worden,
moet men ook aan de Wetverdedigers toewijzen. Daarënboven, een
gedeelte van de goederen der [r] bedienaars, die hun ampt misbrui- [r] *Miniſtri.*
ken, en gehouden zijn onder d'uitſpraak van hun vonnis te ſtaan,
en met zekere ſomme gelts geſtraft, of welker goederen verbeurt ge-
maakt worden, moet men aan hen toepaſſen. Doch niet aan alle,
maar alleenlijk aan de genen, die dagelijks zitten, en welker ampt
het is de vergadering der [s] Wetverdedigers te beroepen: *bezie hier* [s] *Syndici.*
af het achtëntwintigſte Lid van dit Hooftdeel. Maar op dat de ver-
gadering der Wetverdedigers altijt uit haar geſtelt getal zou beſtaan,
zo moet in [t] d' opperſte Raatvergadering, ter gewonelijke tijt be- [t] *Concilium ſupremum.*
roepen, onderzoek daar op gedaan worden. Doch indien de [u] Wet- [u] *Syndici.*
verdedigers hier in onächtſaam waren, zo moet de geen, die de [w] voor- [w] *Præſidentia.*
zitting in de Raat heeft, (van 't welk wy terſtont zullen ſpreken)
dit aan d' opperſte Raatvergadering voordragen, en van de [x] voor- [x] *Præſes.*
zitter onder de verdedigers naar d' oorzaak, waaröm dit verzwegen
is, vragen, en onderzoeken wat het gevoelen van [y] d' opperſte [y] *Concilium ſupremum.*
Raatvergadering over deze zaak is. En indien deze ook heeft gezwe-
gen, zo moet de zaak van de geen, die [z] voorzitter in 't opperſte [z] *Præſes.*
vonnis is, of, indien deze ook zwijgt, van enig ander Keurraat opge-
nomen worden, die zo wel van de [a] Voorzitter der Wetverdedigers, [a] *Præſes Syndicorum.*
als van die van de Raat, en der rechters reden van hun zwijging moet
eiſſchen. Eindelijk, op dat men deze wet, daar door de [b] jongelingen [b] *Juniores.*
uitgeſloten worden, naaukeuriglijk zou onderhouden, zo moet
men [c] vaſt ſtellen dat alle de genen, die het dartigſte jaar van hun [c] *Statuere.*
ouderdom bereikt hebben, en die niet door een uitgedrukte wet
van de beſtiering uitgeſloten worden, voor de [d] Wetverdedigers [d] *Syndici.*
hun naam in de [e] naamtafel moeten doen inſchrijven, en voor ze- [e] *Catalogus.*
ker geſtelt gelt het bewijs van d' ontfange eer van hen ontfangen,

op dat het aan hen vry zou ſtaan zekere verçiering, alleenlijk aan hen veröorloft, aan te doen, om daar door onderkent, en boven d'anderen geëert te worden. Ondertuſſchen moet, volgens recht, vaſtgeſtelt zijn, dat het aan geen [f] Keurraat geöorloft zy iemant te noemen, 't en zy zijn naam in de gemene [g] naamtafel ingeſchreven is, en dit op zware ſtraf; en ook op dat het aan niemant geöorloft zou zijn, het ampt, of de bediening, tot welks uitvoering hy verkozen word, te weigeren. Eindelijk, op dat alle de rechten van de [h] Heerſchappy, die [i] volſtrektelijk [k] grontwetten zijn, eeuwig zouden wezen, zo moet men vaſtſtellen dat, zo iemant in [l] d'opperſte Raat iets tegen enige grontwet voorſtelt, te weten van de heerſchappy van enig Veltöverſte te verlangen, of van 't getal der Keurraden te verminderen, of van andere diergelijke dingen, hy als van [m] gequetſte hoogheit aangeklaagt, en niet alleenlijk ter doot verwezen, en zijn goederen verbeurt gemaakt moeten worden, maar dat 'er ook enig teken van zijn ſtraf, tot een eeuwige geheugenis, in 't openbaar ten toon moet blijven. Voorts, wat de vaſtſtelling van d'andere gemene wetten der [n] Heerſchappy aangaat, 't is genoech zo men [o] vaſtſtelt dat men geen wet kan vernietigen, noch nieuwe maken, 't en zy te voren de vergadering der [p] Wetverdedigers, en daar na de drie vierde, of de vier vijfde delen van [q] d'opperſte Raatvergadering daar op vergadert geweeſt hebben.

f *Patricius.*
g *Catalogus.*
h *Imperium.*
i *Absolutè.*
k *Jura fundamentalia.*
l *Concilium ſupremum.*
m *Crimen læſæ majeſtatis.*
n *Imperium.*
o *Statuere.*
p *Syndici.*
q *Concilium ſupremum.*

XXVI. Wijders, het recht van d'opperſte Raatvergadering te beroepen, en van de beſlechting en uitſpraak der zaken daar in voor te ſtellen, moet by de [r] Wetverdedigers zijn, aan de welken ook d'eerſte plaats in de [s] Raatvergadering toegeſtaan moet worden, maar zonder recht van te ſtemmen. Doch eer zy zich tot zitten begeven, moeten zy, by de welſtant van die opperſte Raat, en by de gemene Vrijheit, zweren dat zy met de grootſte naerſtigheit zullen pogen te weeg te brengen dat men de vaderlijke wetten zal onderhouden, en de gemene welſtant bezorgen. Als dit gedaan is, zullen zy toetreeden om de zaken by ordening voor te ſtellen, namelijk door de bedienaar, die by hen het ampt van [m] Geheimſchrijver bekleed.

r *Syndici.*
s *Concilium.*
m *Secretarius.*

XXVII. Maar op dat 'er, in 't ſtemmen, en in de bedienaars van de Heerſchappy te verkiezen gelijke macht aan alle de [t] Keurraden zou zijn, en in alle dingen een vaerdige [u] afrechting zou gegeven worden, zo is gantſchelijk die ordening te prijzen, de welke van de Veneciänen onderhouden word, die, om [w] bedienaars van de Heerſchappy ter benaming te brengen, met het lot enigen uit de

t *Patricii.*
u *Expeditio.*
w *Miniſtri.*

Raat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Raat verkiezen: en yder Raatsheer geeft over deze genoemde bedienaars, die by ordening te verkiezen ſtaan, zijn mening te kennen, daar meê hy de verkiezing van de voorgeſtelde bedienaar of goetkeurt, of verwerpt, en dit met ſteentjes; in voegen dat men namaals niet weet wie dit, of dat geſtemt heeft. Dit veröorzaakt niet alleenlijk dat in te ſtemmen het gezach van alle de Raatsheeren gelijk is, en dat de handelingen vaerdiglijk afgericht worden, maar ook dat ('t welk in [x] Raatvergaderingen voornamelijk nootzakelijk is) yder volkome vrijheit heeft om zijn mening, zonder enig gevaar van nijt, uit te drukken.

[x] *Concilia.*

XXVIII. In de vergadering der [y] Wetverdedigers, en in d'andere vergaderingen moet deze ordening ook onderhouden worden, te weten, dat men de ſtemmen met ſteentjes geeft. Maar het recht der Wetverdedigers van de Raatvergadering te beroepen, en van die zaken voor te ſtellen, de welken daar in afgehandelt zullen worden, moet by hun [z] Voorzitter zijn, die dagelijks, met tien of meer wetverdedigers, zitting moet nemen, om de klachten van [a] 't ſlechte volk over de [b] bedienaars, en de heimelijke beſchuldigingen te horen, en, indien de zaak zulks vereïſcht, de beſchuldigden te beſchutten, en de [c] Raatvergadering te beroepen, zelfs voor de geſtelde tijt, daar in zy gemenelijk vergadert, zo iemant van hen oordeelt dat 'er gevaar in de verwijling is. Maar deze [d] Voorzitter, en de genen, die dagelijks met hem te zamen komen, moeten van d'opperſte Raat, en noch uit het getal der [e] Wetverdedigers, verkozen worden, niet voor hun leven lang, maar voor zes maanden, zonder in hun ampt verlangt te worden, en het zelfde weêr te konnen bedienen, dan na verloop van drie of vier jaren: en de verbeurtgemaakte goederen, en de geltboeten, of enig deel daar af, moeten, gelijk wy hier voor gezegt hebben, aan dezen toegepaſt worden. Wy zullen 't overige, dat aan de Wetverdedigers behoort, op zijn plaats vertonen.

[y] *Syndici.*
[z] *Præſes.*
[a] *Plebs.*
[b] *Miniſtri.*
[c] *Concilium.*
[d] *Præſes.*
[e] *Syndici.*

XXIX. De tweede vergadering, die onder d'opperſte Raatvergadering geſtelt moet worden, zullen wy de [f] Staatsraat noemen, welks ampt is de gemene zaken te verhandelen, tot een voorbeelt, de rechten van de Heerſchappy te verkondigen, de veſtingen der ſteden, volgens de wetten, te ſchikken, [g] beſtellingen aan de krijgsordening te geven, den onderdanen ſchattingen op te leggen, en de zelfden te beſteden, aan d' uitheemſche [h] Gezanten antwoort te geven, en uit te ſpreken werwaarts men gezanten zal zenden. Maar de gezanten zelven te verkiezen is 't ampt van [i] d'opperſte Raat zelf.

[f] *Senatus.*
[g] *Diplomata.*
[h] *Legati.*
[i] *Concilium ſupremum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

k *Patricius.* Want men moet voornamelijk hier op merken, dat geen [k] Keurraat tot enige [l] bediening van de [m] Heerſchappy beroepen kan worden, dan door d' opperſte Raat zelf, op dat de Keurraden zelven niet zouden trachten de gunſt van de [o] Staatsraat te verkrijgen. Wijders, alle deze dingen moeten aan [p] d'opperſte Raat opgedragen worden, te weten de zodanigen, die de tegenwoordige ſtant der dingen enigſins veränderen; gelijk de [q] beſluiten van vrede en oorlog. Dieshalven moeten de beſluiten van vrede en oorlog, om bondig te zijn, door 't gezach van d'opperſte Raat beveſtigt worden: en om deze oorzaak zou ik geloven dat d' oplegging van nieuwe ſchattingen aan d' opperſte Raat alleen, en niet aan de [r] Staatsraat behoort.

l *Miniſterium.*
m *Imperium.*
o *Senatus.*
p *Concilium ſupremum.*
q *Decreta.*
r *Senatus.*

s *Senatores.* XXX. Om het getal der [s] Staatsraden te bepalen, ſtaan deze dingen t' aanmerken: dat alle Keurraden even grote hoop hebben, om het ampt van Staatsraat te verkrijgen: wijders, dat echter de zelfde [t] Staatsraden, welker tijt, daar toe zy verkozen waren, verlopen is, na verloop van korte tijt weêr verkozen mogen worden, op dat in dezer voegen de [u] Heerſchappy altijt door ſchrandere en ervare mannen beſtiert zou worden, en eindelijk op dat men onder de Staatsraden veel zou vinden, die door hun wijsheit en deucht bekent zijn. Doch om alle deze [w] voorwaarden te verkrijgen, kan men niets anders bedenken, dan dat men door zekere wet inſtelt, dat niemant, dan de geen, die het vijftigſte jaar van zijn ouderdom heeft bereikt, tot de ſtaat van [x] Staatsraat ontfangen zal worden, en dat men vierhondert, dat is dat men omtrent een twaalfde gedeelte der [y] Keurraden voor een jaar zal verkiezen, op voorwaarde dat zy, hun jaar ten einde gedient hebbende, na verloop van twee jaren weêr verkozen mogen worden. Door deze middel zal omtrent een vierde deel der Keurraden altijt, alleenlijk met een korte ophouding tuſſchen beiden, het ampt van [z] Staatsraat bekomen; welk getal warelijk, gezamentlijk met dat, 't welk van de [a] Wetverdedigers uitgemaakt word, niet verre van 't getal der [b] Keurraden, die het vijftigſte jaar van hun ouderdom bereikt hebben, overtroffen zal worden: en in dezer voegen zullen alle Keurraden altijt grote hoop hebben om tot de ſtaat van [c] Staatsraat, of van [d] Wetverdedigers te geraken, terwijl de zelfde [e] Keurraden altijt, alleenlijk met een korte ophouding tuſſchen beiden, gelijk wy gezegt hebben, de ſtaat van [f] Staatsraat zullen beziiten: en volgens het geen, dat wy, *in het tweede Lid van dit Hooftdeel*, gezegt hebben, zullen 'er nooit zeer voortreffelijke mannen, die in raat-

t *Senatores.*
u *Imperium.*
w *Conditiones.*
x *Senator.*
y *Patricii.*
z *Senator.*
a *Syndici.*
b *Patricii.*
c *Senator.*
d *Syndicus.*
e *Patricii.*
f *Senator.*

geeving

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

geeving en ſchranderheit uitſteeken, in de [g] Staatsraat ontbreeken. En dewijl deze wet niet zonder grote laſtering en haat van veel [h] Keurraden gebroken kan worden, zo is, om de zelfde bondig en beſtandig te maken, geen andere [i] voorzorg daar toe nodig, dan dat yder [k] Keurraat, de welk tot die ouderdom, daar af wy geſproken hebben, gekomen is, getuigenis van die zaak aan de [l] Wetverdedigers toont, de welken zijn naam in de [m] naamtafel der gener, die geſchikt worden tot d' ampten van [n] Staatsraat te verkrijgen zullen inſchrijven, en in [o] d' opperſte Raatvergadering lezen, op dat hy in deze opperſte Raatvergadering de plaats, aan zijns gelijken toegeeigent, en de welke de naaſte aan die van [p] Staatsraat is, met d' anderen van de zelfde ordening, zou inneemen.

XXXI. [q] D' inkoomſten en vervallen der [r] Staatsraden moeten zodanig zijn, dat zy groter nuttigheit en winſt uit de vrede, dan uit d' oorlog trekken. Dat men dieshalven uit de waren, die uit de Heerſchappy naar andere landen, of uit andere landen in de Heerſchappy gevoert worden, een hondertſte, of vijftigſte deel aan hen toewijs. Want wy hebben niet te twijffelen of zy zullen om deze reden, zo veel, als hen mogelijk is, de vrede verdedigen, en nooit trachten d' oorlog te verlangen. De [s] Staatsraden zelve, indien enigen van hen kooplieden zijn, moeten niet van deze ſchatting te betalen vrygeſproken worden: want zodanige vryheit en uitzondering kan niet zonder groot nadeel van de koophandel toegeſtaan worden, daar af, gelijk ik geloof, niemant onkundig is. Voorts moet men, in tegendeel, door wetten vaſtſtellen, dat enig [t] Staatsraat, of die het ampt van Staatsraat bedient heeft, geen krijgsampt zal mogen bedienen; en wijders, dat men geen Veltöverſte of Krijgsopperſte, de welken, gelijk wy, *in 't negende Lid van dit Hooftdeel*, gezegt hebben, alleenlijk in tijt van oorlog over 't heir geſtelt moeten worden, weêr uit de genen zal mogen verkiezen, welker vader, of grootvader [t] Staatsraat is, of het [u] ampt van Staatsraat binnen twee jaren bedient heeft. Wy hebben hier aan niet te twijffelen, dat de [w] Keurraden, die buiten de [x] Staatsraat zijn, dit recht met alle kracht zullen verdedigen: en hier uit zal voortkomen dat de [y] Staatsraden altijt groter winſt en verval uit de vrede, dan uit d' oorlog zullen hebben, de welken dieshalven nooit tot oorlog zullen raden, dan als de hoogſte nootzakelijkheit van de Heerſchappy hen daar toe parſt. Men kan ons hier tegenwerpen, dat door deze middel, te weten indien men aan de [z] Wetverdedigers en [a] Staatsraden zo grote [b] winſten en vervallen moet toewijzen, de [c] Heerſchappy der Voornaamſten aan d' onderza-

[g] *Senatus.*
[h] *Patricii.*
[i] *Cautio.*
[k] *Patricius.*
[l] *Syndici.*
[m] *Catalogus.*
[n] *Senator.*
[o] *Concilium ſupremum.*
[p] *Senator.*
[q] *Emolumenta.*
[r] *Senatores.*
[s] *Senatores.*
[t] *Senator.*
[t] *Senator.*
[u] *Dignitas Senatoria.*
[w] *Patricii.*
[x] *Senatus.*
[y] *Senatores.*
[z] *Syndici.*
[a] *Senatores.*
[b] *Emelumenta.*
[c] *Imperium Ari ſtocraticum*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

derzaten niet minder laſtig zal zijn, dan yder [d] eenhoofdige Heerſchappy. Maar behalven dat de koninklijke hoven groter koſten vereiſchen, de welken echter zich niet genegen tonen om de vrede te verdedigen, en behalven dat de vrede nooit al te dier gekocht kan worden; zo koomt hier by, vooreerſt, dat dit alles, 't welk in een [e] eenhoofdige Heerſchappy op een enige, of op zeer weinige toegebracht word, in deze Heerſchappy aan zeer veel te deel valt. Wijders, de Koningen, en hun bedienaars dragen de laſten van de heerſchappy niet met hun onderzaten; 't welk in deze Heerſchappy recht anders gebeurt: want de [f] Keurraden, die altijt uit de rijkſten verkozen worden, maken het grootſte deel van de [g] gemene Staat. Eindelijk, de laſten van [h] d' eenhoofdige Heerſchappy ſpruiten niet zo zeer uit de koninklijke koſten, als wel uit haar [i] geheime ſtreken. Want de laſten van de heerſchappy, die men tot verdediging van de vrede en vryheit de burgeren oplegt, worden echter, hoewel zy groot zijn, geleden, en om de nuttigheit van de vrede gedragen. Wat volk heeft ooit zo veel, en zo zware belaſtingen moeten betalen, als de Hollanders? en echter is dit volk niet alleenlijk niet uitgeput, maar in tegendeel zo machtig in rijkdom geweeſt, dat alle anderen hun voorſpoed benijd hebben. Indien dan de belaſtingen van [k] d' eenhoofdige Heerſchappy om de vrede opgeſtelt wierden, zo zouden zy de burgers niet drukken. Maar, gelijk ik gezegt heb, uit de geheime ſtreken van dusdanige Heerſchappy ſpruit, dat d' onderdanen onder de laſt gedrukt worden; te weten om dat de Koningen machtiger in oorlog, dan in vrede zijn, en om dat de genen, die alleen willen heerſchen, ten hoogſten moeten pogen behoeftige onderzaten te hebben. Ik zwijg noch van d' andere dingen, die van de ſchranderſte Nederlander, V. H. eertijts aangetekent zijn; om dat dit niet tot mijn ooggemerk behoort, 't welk alleenlijk is, de beſte Stant van yder Heerſchappy te beſchrijven.

XXXII. Enigen uit de [l] Wetverdedigers, door [m] d' opperſte Raat verkozen, moeten in [n] d' opperſte Raatvergadering zitten, doch zonder recht van ſtemming te hebben, te weten om waar te nemen, of de rechten, die tot deze [o] Raatvergadering behoren, wel bewaart worden, en om te bevorderen dat [p] d' opperſte Raatvergadering te zamen word geroepen, als 'er uit de [q] Staatsraat tot d' opperſte Raatvergadering zelve iets overgebracht moet worden. Want het recht van deze opperſte Raatvergadering te beroepen, en van de zaken, die men daar in beſluiten zal, voor te ſtellen, behoort aan de [r] Wetverdedigers, gelijk wy alreê gezegt hebben. Maar eer men de ſtemmen

A Imperium Monarchicum.

e Imperium Monarchicum.

f Patricii.

g Respublica.

h Imperium Monarchicum.
i Arcana.

k Imperium Monarchicum.

l Syndici.
m Concilium ſupremum.
n Senatus.

o Concilium.

p Concilium ſupremum.
q Senatus.

r Syndici.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtemmen van diergelijke dingen vergadert, zal de geen, die dan de [s] Voorzitting in de [t] Staatsraat heeft, de ſtaat der zaken vertonen, en met enen aanwijzen wat het gevoelen van de Staatsraat zelf in de voorgeſtelde zaak is, en om welke oorzaken. En als men dit gedaan heeft, zal men de ſtemmen, volgens de gewone ordening, vergaderen.

[s] *Præſidentia.* [t] *Senatus.*

XXXIII. De gehele [u] Staatsraat moet niet dagelijks vergaderen, maar, gelijk alle grote Vergaderingen, in zekere geſtelde tijden. Doch dewijl de bezigheden van de [w] Heerſchappy ondertuſſchen waargenomen moeten worden, zo moet men enig deel der [x] Staatsraden, verkiezen, dat, als de [y] Staatsraat geſcheiden is, des zelfs plaats vervult, welks ampt zal zijn de Staatsraat te beroepen, als 't nootzakelijk is, des zelfs [a] beſluiten, de gemene Staat aangaande, uit te voeren, de brieven, aan de [b] Staatsraat en [c] opperſte Raatvergadering geſchreven, te lezen, en eindelijk de zaken, die in de [d] Staatsraat voorgeſtelt zullen worden, te bevorderen. Doch op dat dit alles, en d' ordening van deze algemene Raatvergadering te lichtelijker begrepen zou worden, zo zal ik de gehele zaak naaukeuriglijker beſchrijven.

[u] *Senatus.* [w] *Imperium.* [x] *Senatores.* [y] *Senatus.* [a] *Decreta.* [b] *Senatus.* [c] *Concilium ſupremum.* [d] *Senatus.*

XXXIV. De [e] Staatsraden, die men, gelijk wy alreê gezegt hebben, voor een jaar moet verkiezen, moeten in vier, of in zes [f] ordeningen verdeelt worden, van de welken d' eerſte ordening de drie, of twee eerſte maanden in de [g] Staatsraat zal zitten. En als deze tijt verlopen is, zo zal de tweede [h] ordening d' eerſte plaats bekleden; en dus vervolgens, daar in yder ordening even veel tijt de voorzitting zal behouden: in voegen dat d' ordening, die in d' eerſte maanden d' eerſte is, in de tweede maanden de leſte zal wezen. Wijders, zo veel [i] ordeningen, als 'er zijn, zo veel [k] Voorzitters, en zo veel van der zelfder [l] plaatsbeklederſ, die, als het nootzakelijk is, de plaats der Voorzitters bekleden, moeten 'er verkozen worden: dat is dat men uit yder ordening twee moet verkiezen, van de welken d' een de [l] Voorzitter, en d' ander des zelfs [m] plaatsbekleder van de zelfde ordening zal wezen. De geen, die Voorzitter van d' eerſte ordening is, moet ook in d' eerſte maanden in de [n] Staatsraat de [o] voorzitting hebben, of indien hy niet tegenwoordig is, zo zal zijn [p] ſtedehouder zijn plaats bekleden; en dus ook met d' anderen, daar in men de voorgedachte ordening moet bewaren. Wijders, uit d' eerſte [q] ordening moeten enigen of by [r] loting, of by [s] ſtemming verkozen worden, die, met de [t] Voorzitter, en met de [u] plaatshouder van de zelfde ordening,

[e] *Senatores.* [f] *Ordines.* [g] *Senatus.* [h] *Ordo.* [i] *Ordines.* [k] *Præſides.* [l] *Vicarii.* [l] *Præſes.* [m] *Vicarius.* [n] *Senatus.* [o] *Præſidentia.* [p] *Vicarius.* [q] *Ordo.* [r] *Sors.* [s] *Suffragium.* [t] *Præſes.* [u] *Vicarius.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de plaats van de [w] Staatsraat, na dat de zelfde geſcheiden zal zijn, vervullen, en dit in de zelfde beloop van tijt, daar in hun zelfde [x] ordening d'eerſte plaats in de [y] Staatsraat bezit: want na verloop van deze tijt moeten weêr zo veel uit de tweede ordening, of by loting, of by ſtemming verkozen worden, die, met hun [z] Voorzitter, en zijn [a] plaatshouder, de plaats van d'eerſte ordening zullen inneemen, en de plaats van de [b] Staatsraat vervullen; en dus vervolgens. 't Is ook niet nodig dat dezen, die, gelijk ik gezegt heb, by loting, of door ſtemming alle twee of drie maanden moeten verkozen worden, en de welken wy voortäan [c] Hoofden van de Staatsraat zullen noemen, van [d] d'opperſte Raat verkozen worden. Want de reden, die wy, (*in't negenëntwintigſte Lid van dit Hooftdeel*) bygebracht hebben, heeft hier geen plaats, en veel minder het zeventiende Lid. Het zal dieshalven genoech zijn dat zy van de [e] Staatsraat, en van de [f] Wetverdedigers, die tegenwoordig zijn, verkozen worden.

w *Senatus.*
x *Ordo.*
y *Senatus.*
z *Præſes.*
a *Vicarius.*
b *Senatus.*
c *Conſules.*
d *Concilium ſupremum.*
e *Senatus.*
f *Syndici.*

XXXV. Wat hun getal aangaat, ik kan het zelfde niet zo naaukeuriglijk bepalen. Dit is echter zeker, dat 'er zo veel moeten wezen, dat zy niet lichtelijk omgekocht konnen worden. Want hoewel zy, zo veel de [g] gemene Staat aangaat, niets alleen beſluiten, zo konnen zy echter de [h] Staatsraat verwijlen, of, 't welk het ergſte is, de zelfde [i] uitſtrijken, met zodanige dingen, die van geen belang zijn, voor te ſtellen, en met het geen, dat van groot belang zou wezen, te zwijgen. Ik verzwijg noch dat, indien zy al te weinig waren, het afweezen van een of twee [k] verwijling in de gemene zaken zou konnen maken. Maar dewijl, in tegendeel, dezen tot [l] Hoofden van de Staatsraat verkozen zullen worden, om dat de [m] grote Raatvergaringen dagelijks niet in de gemene zaken bezich konnen zijn, zo moet hier nootzakelijk een middel gezocht, en het gebrek van 't getal door de kortheit des tijts vervult worden. Dieshalven, indien men alleenlijk dartig, of daar omtrent voor twee of drie maanden verkieſt, zo zullen 'er te veel zijn om in deze korte tijt te konnen omgekocht worden. Om deze oorzaak zal het ook dienſtig zijn dat de genen, die in hun plaats volgen, geenſins verkozen worden, dan in die tijt, daar in zy volgen, en d'anderen vertrekken.

g *Reſpublica.*
h *Senatus.*
i *Deludere.*
k *Mora.*
l *Conſules.*
m *Magna conſilia.*

XXXVI. Wijders hebben wy gezegt, dat het ampt van dezen is, de [n] Staatsraat te beroepen, als enigen van hen, hoewel zy weinig zijn, oordeelen dat zulks nodig is, de zaken, die daar in beſloten zullen worden, voor te ſtellen, de [o] Staatsraat te doen ſcheiden, en des zelfs [p] beſluiten van de gemene zaken uit te voeren. Maar op wat wijze dit zal geſchieden, zal ik met weinig woorden ver-

n *Senatus.*
o *Senatus.*
p *Decreta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vertonen, op dat de zaken niet door onnutte geſchillen te leur geſtelt zouden worden. De [q] Hoofden van de Staatsraat zullen de zaak, die in de [r] Staatsraat voorgeſtelt zal worden, en wat nootzakelijk te doen ſtaat, overwegen; en indien zy hier in alle van een mening en verſtant zijn, zo zullen zy de [s] Staatsraat beroepen, en, de zaak in ordening verklaart hebbende, te kennen geven wat hun gevoelen is, en, zonder eens anders [t] zinüiting te verwachten, de ſtemmen by ordening vergaderen. Maar indien de [u] Hoofden van de Staatsraat meer dan een gevoelen beweert hebben, zo zal men in de [w] Staatsraat dat gevoelen van het voorgeſtelt geſchil eerſt vertonen, 't welk van het grootſte getal der Hoofden van de Staatsraat verdedigt wierd: en indien het zelfde van het grootſte deel des [x] Staatsraats, en der [y] Hoofden van de Staatsraat niet goet gekeurt wierd, maar het getal der twijffelaars en ontkenners te gelijk groter was; 't welk, gelijk wy alreê vermaant hebben, uit de [z] ſteentjes moet blijken: zo zullen zy het ander gevoelen, 't welk onder de [a] Hoofden van de Staatsraat weiniger [b] ſtemmen gehad heeft, dan het eerſte, te voorſchijn brengen, en dus ook d'anderen. Doch indien 'er geen van het grootſte deel van de gehele [c] Staatsraat goetgekeurt hadden geweeſt, zo zal men de Staatsraat tot aan de volgende dag, of voor een korte tijt ſcheiden; op dat de [d] Hoofden van de Staatsraat ondertuſſchen zouden zien of zy geen andere middelen, die aangenamer zouden konnen wezen, konnen vinden. Maar indien zy geen anderen vinden, of indien de genen, die zy gevonden hebben, van 't grootſte deel des [e] Staatsraats niet goetgekeurt worden, zo moet men de mening van yder [f] Staatsraat horen. Doch indien het grootſte deel van de [g] Staatsraat hier toe ook niet overgaat, zo zal men van yder gevoelen weêr de ſtemmen afvorderen. Hier moeten niet alleenlijk de ſteentjes der gener, die beveſtigen, gelijk tot hier toe is geſchied, maar ook der twijffelenden en ontkennenden getelt worden; en indien men meer vind, die beveſtigen, dan die twijffelen, of ontkennen, zo moet het [h] gevoelen bondig blijven, en in tegendeel vruchteloos en vergeefs, zo 'er meer gevonden worden, die ontkennen, dan die twijffelen, of beveſtigen. Maar indien van alle de gevoelens het getal der gener, die twijffelen, groter heeft geweeſt, dan die ontkennen, of beveſtigen, zo zal men de [i] vergadering der [k] Wetverdedigers by de [l] Staatsraat voegen, die, gezamentlijk met de [m] Staatsraden, hun ſtemmen zullen geven, doch alleenlijk met [n] ſteentjes, die beveſtigen, of weigeren, zonder de genen te mogen gebruiken,

q *Conſules.*
r *Senatus.*
s *Senatus.*
t *Sententia.*
u *Conſules.*
w *Senatus.*
x *Senatus.*
y *Conſules.*
z *Calculi.*
a *Conſules.*
b *Suffragia.*
c *Senatus.*
d *Conſules.*
e *Senatus.*
f *Senator.*
g *Senatus.*
h *Sententia.*
i *Concilium.*
k *Syndici.*
l *Senatus.*
m *Senatores.*
n *Calculi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die hun twijffelächtig gemoed te kennen geven. De zelfde ordening moet ook omtrent die dingen gehouden worden, de welken van de [o] Staatsraat aan [p] d'opperſte Raatvergadering opgedragen worden. Dit zy van de [q] Staatsraat gezegt.

XXXVII. Wat de [r] Rechtbank, of [s] pleitbank aangaat, hy kan niet op de zelfde [t] grontveſten ſteunen, als de geen, die onder een [u] eenhoofdige Vorſt is; gelijk wy dit, *in 't zeſte Hooftdeel, in 't zesentwintigſte en in de volgende Leden*, beſchreven hebben. Want hy koomt (*volgens het veertiende Lid van dit Hooftdeel*) niet met de grontveſten van deze Heerſchappy overëen, te weten hier in, dat men daar in enige opzicht op de geſlachten, of afkoomſten zou houden. Wijders, de Rechters, uit de [w] Keurraden alleen verkozen, zouden wel door de vrees der volgende Keurraden gedwongen konnen worden geen onrechtvaerdig vonnis tegen iemant van hen uit te ſpreken, miſſchien op dat zy niet naar verdienſten geſtraft zouden worden; maar echter tegen de genen van de gemene hoop alles darren beſtaan, en de rijken van hen dagelijks ten roof leveren. Ik weet dat, om deze oorzaak, de [x] Raatvergadering der Genuënſen van veel goetgekeurt word, te weten hier in, dat zy hun [y] Rechters niet uit hun [z] Raatsheeren, maar uit de vreemden verkiezen. Maar dit ſchijnt my, de zaak afzonderlijk aanmerkende, een vreemde inſtelling te zijn, namelijk dat men de vreemden, en niet de Raatsheeren tot de verklaring der wetten zal roepen. Want wat zijn de Rechters anders, als verklaarders der wetten? Ik overreed my dieshalven dat de Genuënſen in deze zaak ook meer op d'aart van hun volk, dan het volk op de natuur van deze Heerſchappy, gezien heeft. Wy dan, de zaak afzonderlijk overwegende, hebben middelen uit te vinden, die beſt met de [a] vorm van deze [b] Heerſchappy overëenkomen.

XXXVIII. Voorts, wat het getal der Rechters aangaat, de reden van deze Staat verëiſcht geen bezonder. Maar gelijk in [c] d'eenhoofdige Heerſchappy, zo moet men ook in deze voornamelijk waarneemen, dat hun getal zo groot zy, dat zy niet van een bezonder man omgekocht konnen worden. Want hun ampt is alleenlijk, te bezorgen dat niemant in 't bezonder aan een ander enig ongelijk zal doen, en dieshalven de geſchillen, tuſſchen de bezondere lieden gerezen, 't zy dat zy van Keurradelijk geſlacht, of van de [e] gemene hoop zijn, te beſlechten, en den misdoenders ſtraf af te vorderen, zelfs van de [f] Keurraden, [g] Wetverdedigers en [h] Staatsraden, voor zo veel zy tegen de rechten, aan de welken zy alle gebonden

[o] *Senatus.*
[p] *Concilium ſupremum.*
[q] *Senatus.*
[r] *Forum.*
[s] *Tribunal.*
[t] *Fundamenta.*
[u] *Monarcha.*
[w] *Patricii.*
[x] *Concilium.*
[y] *Judices.*
[z] *Patricii.*
[a] *Forma.*
[b] *Imperium.*
[c] *Imperium monarchicum.*
[e] *Plebs.*
[f] *Patricii.*
[g] *Syndici.*
[h] *Senatores.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den zijn, misdaan hebben. Maar de geſchillen, die tuſſchen de ſteden, onder een [i] Heerſchappy ſtaande, konnen rijzen, moeten in [k] d'opperſte Raat beſlecht worden.

i *Imperium.*
k *Concilium ſupremum.*

XXXIX. Wat de tijt aangaat, voor de welk zy verkozen moeten worden, de reden hier af is in alle Heerſchappijen de zelfde; gelijk ook dat jarelijks enig deel van hen afgaat. Eindelijk, hoewel het niet nootzakelijk is dat yder van hen uit een verſcheide geſlacht is, zo is het echter nodig dat twee, malkander zeer na in maagſchap beſtaande, niet in het [l] geſtoelte gezamentlijk plaats bekleden: 't welk in d'andere [m] Raatvergaderingen waargenomen moet worden, behalven in [n] d'opperſte Raat, in de welk het genoech is dat men in de verkiezingen, door inſtelling van wetten, verzorgt dat niemant de geen, die hem van naby beſtaat, mag noemen, noch, zo hy van een ander genoemt en opgebracht is, zijn ſtem aan hem geven: en wijders, dat geen twee namagen, om iemant tot bedienaar van de Heerſchappy te noemen, het lot uit de kas nemen. Dit, zeg ik, is genoech in een [o] Raatvergadering, die uit zulk een groot getal van menſchen beſtaat, en aan de welke geen bezondere [p] winſten en vervallen toegepaſt worden: en dieshalven lijd de Heerſchappy daar door geen ſchade; om dat het ongerijmt is een wet te maken, daar door de namagen van alle [q] Keurraden van [r] d'opperſte Raat uitgeſloten zouden worden; *gelijk wy in 't veertiende Lid van dit Hooftdeel gezegt hebben.* Voorts, het blijkt dat dit ongerijmt zou zijn. Want de [s] Keurraden zelven zouden deze wet niet konnen inſtellen, zonder daar door alle zo verre [t] volſtrektelijk van hun recht af te ſtaan; en dieshalven zouden niet de Keurraden zelven, maar de [u] genen van 't gemeen volk [w] verdedigers van het zelfde recht wezen: 't welk regelrecht tegen het geen ſtrijd, dat wy, *in 't vijfde en zeſte Lid van dit Hooftdeel*, getoont hebben. Maar die wet van de Heerſchappy, door de welke vaſtgeſtelt word dat men een en de zelfde reden tuſſchen het getal der Keurraden, en der menigte zal onderhouden, ziet voornamelijk hier op, dat men het recht, en 't vermogen der Keurraden zou bewaren, te weten dat hun getal niet te weinig zou zijn om de menigte te konnen beſtieren.

l *Subſellæ.*
m *Concilia.*
n *Concilium ſupremum.*
o *Concilium.*
p *Emolumenta.*
q *Patricii.*
r *Concilium ſupremum.*
s *Patricii.*
t *Abſolutè.*
u *Plebeii.*
w *Vindices.*

XL. Voorts, de [x] Rechters moeten door [y] d'opperſte Raatvergadering zelve uit de [z] Keurraden, dat is (*volgens het zeventiende Lid van dit Hooftdeel*) uit de ſtichters zelven der wetten, verkozen worden; en de vonniſſen, die zy gegeven hebben, zo over zaken, die de goederen aangaan, als die het lijf betreffen,

x *Judices.*
y *Concilium ſupremum.*
z *Patricii.*

bondig verklaart worden, zo zy naar behorelijke ordening, en zonder eenzijdigheit uitgesproken zijn, in welke zaak het, volgens de
a *Syndici.* wetten, aan de [a] Wetverdedigers geöorloft zal wezen t' onderzoeken, t' oordeelen en vaft te ftellen.

b *Emolumenta,* c *Judices.* XLI. [b] D' inkoomften en vervallen der [c] Rechters moeten de zelfden zijn, van de welken wy, *in 't negenentwintigfte Lid van 't zefte Hooftdeel*, gefproken hebben; te weten dat zy van yder vonnis, 't welk zy van zaken, die de goederen aangaan, uitgefproken hebben, van de geen, die 't geding verlieft, naar beloop van de gehele fomme, enig deel zullen ontfangen. Maar in vonniffen over zaken, die het lijf aangaan, moet hier dit onderfcheit alleen wezen, dat men de goederen, door hen verbeurt gemaakt, en alle de breuken, daar meê de mindere misdaden geftraft worden, aan hen alleen toewijft; doch op deze voorwaarde, dat het nooit aan hen veröorloft zy door pijning iemant te dwingen tot iets te belijden. Door deze middel zal genoech verzorgt zijn dat zy niet on-
d *Plebeii.* rechtvaerdig tegen [d] de genen van de gemene hoop zullen wezen,
e *Patricii.* en dat zy zich, uit vrees, niet al te gunftig tot de [e] Keurraden zullen tonen. Want behalven dat hier de vrees door de gierigheit alleen, van de fchone naam van gerechtigheit befchaduwt, gematigt zal worden, zo koomt hier noch by dat zy groot in getal zijn,
f *Calculi.* en dat de ftemmen niet opentlijk, maar met [f] fteentjes gegeven worden: in voegen dat, zo iemant om zijn verweze zaak t' onvreden is, hy echter niets heeft, 't welk hy aan een alleen kan aantijgen. Wijders, d'eerbiedigheit der [g] Wetverdedigers zal verhinde-
g *Syndici.* ren dat zy enig onrechtvaerdig, often minften enig ongerijmt vonnis zullen uitfpreecken, of dat iemant van hen iets door bedroch zal doen; behalven dat in zulk een groot getal van rechters altijt d' een of d' ander gevonden zal worden, die de gerechtigheit bemint, en
h *Plebeji.* voor de welk zy ontfach zullen hebben. Eindelijk, wat [h] de genen aangaat, die van 't gemeen volk zijn, men zal voor hen genoech
i *Syndici.* zorgen, zo 't aan hen geöorloft zal zijn zich op de [i] Wetverdedigers te beroepen, aan de welken, gelijk ik gezegt heb, by recht toege-
k *Judices.* laten zal wezen de zaken der [k] Rechters t' onderzoeken, t' oordee-
l *Syndici.* len, en befluit daar over te maken. Want het is zeker dat de [l] Wet-
m *Patricii.* verdedigers de haat der [m] Keurraden niet zullen konnen mijden, en
n *Plebs.* in tegendeel altijt zeer aangenaam aan [n] 't gemeen volk wezen, en, zo veel als hen mogelijk is, naar de toejuighing van de menigte trachten; tot welk einde zy, gelegentheit bekomen hebbende, niet
o *Sententiæ.* nalaten zullen de [o] vonniffen, tegen de wetten van de pleitbank uit-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uitgeſproken, te weêrroepen, en onderzoek op yder der rechters te doen, en d'ongerechtige rechters [p] boeten af te vorderen: want daar is niets, 't welk het gemoed van de [q] menigte meer beweegt. Het hindert ook niet dat 'er zelden gelijke [r] voorbeelden voorvallen; maar is ten hoogſten dienſtig: want behalven dat die [s] Burgerſchap in een quade ſtant ſtaat, daar dagelijks voorbeelden van misdoenders ten toon geſtelt worden; *gelijk wy in het tweede Lid van het vijfde Hooftdeel getoont hebben:* zo moeten warelijk de genen, die van 't gerucht meeſt verbreid worden, zeer zelden voorkomen.

[p] *Pœnæ.* [q] *Plebs.* [r] *Exempla.* [s] *Civitas.*

XLII. De genen, die naar ſteden of lantſchappen tot Stedehouders gezonden worden, zullen uit de Staat der [t] Staatsraden moeten wezen; om dat 'et het ampt der Staatsraden is, voor de veſtingen der ſteden, voor de ſchat, voor de krijgsordening, enz. te zorgen. Maar de genen, die naar geweſten, verre af gelegen, gezonden zullen worden, zullen niet gewoonelijk in de [u] Staatsraat konnen verſchijnen: en dieshalven moeten alleenlijk de genen uit de [w] Staatsraat beroepen worden, die men tot de ſteden ſchikt, de welken in 't Vaderlant zelf leggen. Maar de genen, die men naar veerder afgelege plaatſen wil zenden, moeten uit de genen verkozen worden, welker ouderdom niet van die van de [x] ſtaatsradelijke Stant verſchilt. Ik acht echter dat de vrede niet veilig genoech voor de gehele [y] Heerſchappy zal wezen, te weten indien men de geburige ſteden gantſchelijk van 't recht van te ſtemmen uitſluit, 't en zy dat zy alle zo onmachtig zijn, dat men hen opentlijk zou konnen verächten; 't welk warelijk niet bedacht kan worden. 't Is dan nootzakelijk dat men het recht van de Burgerſchap aan de geburige ſteden geeft, en uit yder twintig, dartig, of veertig burgers (want het getal moet of groter, of kleinder zijn, naar dat de ſtat groot of klein is) in 't getal der [z] Keurraden inſchrijft, uit de welken jarelijks drie, vier, of vijf verkozen moeten worden, die tot de [a] Staatsraat behoren, en een [b] Wetverdediger voor zijn leven lang: en dezen, die uit de [c] Staatsraat zijn, zal men tot Stedehouders, gezamentlijk met de [d] Wetverdediger, naar de ſtat zenden, daar uit zy verkozen zijn.

[t] *Senatores.* [u] *Senatus.* [w] *Senatus.* [x] *Gradus Senatorius.* [y] *Imperium.* [z] *Patricii.* [a] *Senatus.* [b] *Syndicus.* [c] *Senatus.* [d] *Syndicus.*

XLIII. Voorts, de [e] Rechters, die men in yder ſtat moet ſtellen, moeten uit de [f] Keurraden van de zelfde ſtat verkozen worden. Doch ik oordeel dat het niet nodig is hier af bredelijker te handelen, om dat het niet tot de [g] grontveſten van deze bezondere [h] Heerſchappy behoort.

[e] *Judices.* [f] *Patricii.* [g] *Fundamenta.* [h] *Imperium.*

XLIV. De [i] Geheimſchrijvers, en andere diergelijke [k] bedienaars

[i] *Secretarii.* [k] *Diœcesis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

naars moeten uit het gemeen volk verkozen worden, om dat zy geen recht van te ſtemmen hebben. Maar dewijl dezen door de langdurige handeling der zaken de grootſte kennis van 't beleit der dingen hebben, zo gebeurt het dikwijls dat men meer, dan billijk is, aan hun raat toeëigent, en dat de ſtant van de gehele Heerſchappy voornamelijk van hun [k] ſtiering af hangt; 't welk aan de Hollanders zeer ſchadelijk heeft geweeſt. Want dit kan niet zonder grote haat en nijt van veel der [l] voortreffelijkſten geſchieden. En zeker, wy konnen niet twijffelen dat de [m] Staatsraat, welks ſchranderheit niet van de raat der [n] Staatsraden, maar der [o] bedienaars afgeleid word, meeſt van d' onkundigen bezocht zal worden. En dat de ſtant van de Heerſchappy niet veel beter zal zijn, dan die van [p] d' eenhoofdige Heerſchappy, die van enige weinige Raatslieden des Konings beſtiert word. *Bezie hier af het vyfde, zeſte en zevende Lid van 't zeſte Hooftdeel.* Maar de Heerſchappy zal dit quaat of meer of min onderworpen zijn, naar dat zy wel, of qualijk ingeſtelt en opgerecht is. Want de vryheit der Heerſchappy, welker grontveſten niet vaſt genoech zijn, zal nooit zonder gevaar verdedigt worden; en op dat de [q] Keurraden dit gevaar niet onderworpen zouden wezen, zo verkiezen zy [r] bedienaars uit het [s] gemeen volk, die begerig naar roem zijn, en de welken daar na, als de zaken een keer nemen, als ſlachtoffers geſlacht worden, om de gramſchap der gener, die de vryheit belagen, te verzoenen. Maar ter plaats, daar de [t] grontveſten der vryheit beſtandig genoech zijn, begeren de [u] Keurraden zelven d'eer, van deze vryheit te verdedigen, voor zich zelven, en pogen de ſchranderheit in 't beleit der zaken alleenlijk van hun raat af te leiden. Welke twee dingen wy, in de [w] grontveſten van de [x] Heerſchappy te leggen, voornamelijk zullen waarneemen, te weten dat het [y] gemeen volk zo wel van de [z] beradingen, als van [a] ſtem te geven, afgehouden zal worden; *bezie het darde en vierde Lid van dit Hooftdeel:* op dat in dezer voegen d' opperſte macht van de Heerſchappy by alle de [b] Keurraden, maar het [c] gezach en d' achtbaarheit by de [d] Wetverdedigers en [e] Staatsraat, en eindelijk het recht van de Staatsraat te beroepen, en van de zaken, tot de gemene welſtant behorende, daar in voor te ſtellen, en daar af te ſpreken en te handelen by de [f] Hoofden van de Staatsraat, uit de [g] Staatsraat zelf verkozen, zou wezen. Voorts, indien men vaſtſtelt, dat de [h] Geheimſchrijver in de [i] Staatsraat, of in d' andere [k] Raatvergaderingen ten hoogſten voor vier of vijf jaren verkozen, en hem een tweede by gevoegt zal worden, die voor de zelfde tijt tot Geheimſchrijver is aangeſtelt,

en

k *Directio.*
l *Optimi.*
m *Senatus.*
n *Senatores.*
o *Miniſtri.*
p *Imperium Monarchicum.*
q *Patricii.*
r *Miniſtri.*
s *Plebs.*
t *Fundamenta*
u *Patricii.*
w *Fundamenta.*
x *Imperium.*
y *Plebs.*
z *Conſilia.*
a *Suffragia ferenda.*
b *Patricii.*
c *Autoritas.*
d *Syndici.*
e *Senatus.*
f *Conſules.*
g *Senatus.*
h *Secretarius.*
i *Senatus.*
k *Concilia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en ondertuſſchen een deel van d'arbeit op zich neemt, of indien 'er in de [l] Staatsraat niet een, maar veel Geheimſchrijvers zijn, van de welken d'een tot deze, en d'ander tot die bezigheden geſchikt word, zo zal de macht der [m] Bedienaars nooit van enig belang wezen.

[l] *Senatus.*
[m] *Miniſtri.*

XLV. De [n] Schatmeeſters, of Ontfangers moeten ook uit het [p] gemeen volk verkozen worden, die gehouden zullen wezen niet alleenlijk aan de [q] Staatsraat, maar ook aan de [r] Wetverdedigers, rekening van hun ampt te geven.

[n] *Tribuni Ærarii.*
[p] *Plebe.*
[q] *Senatus.*
[r] *Syndici.*

XLVI. Wat de dingen aangaat, die tot de [s] Godsdienſt behoren, wy hebben de zelfden bredelijk genoech in onze [t] Godgeleerde ſtaatkundige Verhandeling getoont; doch echter enige dingen daar in achtergelaten, van de welken daar niet te handelen ſtond: te weten dat alle [u] Keurraden van een zelfde godsdienſt, namelijk van d'eenvoudigſte en meeſt algemene, gelijk wy de zelfde in die Verhandeling beſchreven hebben, moeten wezen. Want men moet voornamelijk wel toezien dat de [w] Keurraden zelven niet in [x] aanhangen gedeelt worden, en dat de ſommigen niet aan dezen, en d'anderen aan anderen groter gunſt toedragen, en wijders dat zy, door waangeloof vervoert, niet trachten d'onderzaten van de vryheit van 't geen te zeggen, dat zy gevoelen, te beroven. Eindelijk, hoewel men aan yder vryheit van 't geen te zeggen, dat hy gevoelt, moet geven, zo moet men echter de grote ſamenkoomſten verbieden. En dieshalven moet men aan de genen, die zich tot een andere godsdienſt overgegeven hebben, wel toeſtaan zo veel kerken, als zy begeren, te bouwen: doch zy moeten klein, en van zekere maat zijn, en in plaatſen, enigſins van malkander gelegen. Maar daar is veel aangelegen dat de kerken, die aan de vaderlijke godsdienſt opgedragen worden, groot en heerlijk zijn, en dat de [y] Keurraden alleen, of de [z] Staatsraden de hant aan des zelfs voorname dienſt mogen ſlaan; ja zo verre, dat het aan de [a] Keurraden alleen vry zal ſtaan te dopen, 't huwelijk te beveſtigen, de handen op te leggen, en volſtrektelijk dat zy als voor prieſters der kerken, en [b] beſchermers en verklaarders van de vaderlijke godsdienſt erkent worden. Doch om te prediken, en de ſchat van de kerk, en der zelfder dagelijkſche bezigheden waar te nemen, moet de [c] Staatsraat zelf enigen uit het [d] gemeen volk verkiezen, die als plaatshouders van de [e] Staatsraat zullen zijn, aan de welk zy dieshalven gehouden zullen wezen reden van alles te geven.

[s] *Religio.*
[t] *Tractatus Theologico-politicus.*
[u] *Patricii.*
[w] *Patricii.*
[x] *Sectæ.*
[y] *Patricii.*
[z] *Senatores.*
[a] *Patricii.*
[b] *Vindices.*
[c] *Senatus.*
[d] *Plebs.*
[e] *Senatus.*

XLVII. Dit zijn dan die dingen, die tot de [f] grontveſten van

[f] *Fundamenta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van deze [g] Heerſchappy behoren; daar ik enige anderen zal by voegen, die wel niet zo voornaam, maar echter van groot belang zijn: te weten, dat de [h] Keurraden met zekere bezondere kleding, daar door zy onderkent zullen worden, gaan, en met zekere bezondere naam gegroet worden, en dat yder van [i] 't gemeen volk plaats voor hen moet maken. Gelijk ook dat, zo enig [k] Keurraat zijn goederen door enig ongeluk, 't welk hy niet kon mijden, verloren heeft, en dit klarelijk kan aanwijzen, hy uit de gemene goederen in zijn geheel herſtelt zal worden: maar dat, zo in tegendeel blijkt, dat hy door quiſting, door overdaat, door dobbelen, door hoerery, enz. de zelfden heeft verloren, of indien hy volſtrektelijk meer ſchuldig is, dan hy betalen kan, hy van zijn waerdigheit zal moeten afſtaan, en tot alle ampten en ſtaten onwaerdig gehouden worden. Want de geen, die zich zelf, en zijn eige goederen niet kan beſtieren, zal te minder voor de gemene goederen konnen zorgen.

g *Imperium.*
h *Patricii.*
i *Plebs.*
k *Patricius.*

XLVIII. De genen, die door de wet gedwongen worden te zweren, zullen zich veeel meer van meinëedigheit wachten, zo men hen beveelt by de welſtant van 't Vaderlant, by de Vryheit, en by d' opperſte Raat te zweren, dan by God: want de geen, die by God zweert, ſtelt zijn eige en bezonder goet daar tuſſchen, van 't welk hy zelf de ſchatter is. Maar de geen, die, in zijn eed te doen, de vryheit, en de welſtant van 't Vaderlant daar tuſſchen ſtelt, zweert by 't gemeen goet van alle, daar af hy niet de ſchatter is; en indien hy meinëedig is, zo verklaart hy zich daar door vijant van 't Vaderlant.

XLIX. De [l] hoge Scholen, die men op de koſten van de gemene Staat ſticht, worden niet zo zeer opgerecht om de geeſt t' oeffenen, en te beſchaven, als om de zelfde te bedwingen. Maar in een vrije [m] gemene Staat zullen de wetenſchappen en kunſten beſt geoeffent worden, zo aan yder, verlof verzoekende, toegeſtaan word opentlijk t' onderwijzen, en dit op zijn eige koſten, en gevaar van eige achting. Maar ik bewaar deze en diergelijke dingen tot een andere plaats: want ik heb voorgenomen hier alleenlijk van die dingen te handelen, de welken tot de Heerſchappy der Voornaamſten alleen behoren.

l *Academiæ.*
m *Respublica.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

NEGENDE HOOFTDEEL.

I. TOt hier toe hebben wy deze [a] Heerſchappy aangemerkt, voor zo veel zy van een enige [b] Stat, die 't Hooft van de gehele Heerſchappy is, de naam heeft. Nu is het tijt dat wy van die Heerſchappy handelen, die in meer [c] Steden beſtaat, en die ik acht dat boven de voorgaande geſtelt moet worden. Doch op dat wy het onderſcheit, en de voortreffelijkheit van beide zouden kennen, zo zullen wy de bezondere [d] grontveſten van de voorgaande Heerſchappy bezichtigen, en de genen, die hier niet toe behoren, verwerpen, en anderen, op de welken zy ſteunen moet, in hun plaats leggen.

[a] *Imperium.* [b] *Urbs.* [c] *Urbes.* [d] *Fundamenta.*

II. De [e] ſteden dan, die 't recht van [f] Burgerſchap genieten, moeten in dier voegen geſticht en beveſtigt zijn, dat yder alleen niet alleenlijk zonder d' anderen kan beſtaan, maar ook in tegendeel niet van d' anderen kan afvallen, zonder grote ſchade van de gehele [g] Heerſchappy. Want door deze middel zullen zy altijt vereenigt blijven: en de genen, die in dier voegen zijn geſtelt, dat zy noch zich zelven konnen bewaren, noch aan d' anderen tot een ſchrik wezen, ſtaan warelijk niet onder hun eige macht, maar [h] volſtrektelijk onder die van d'anderen.

[e] *Urbes.* [f] *Civitas.* [g] *Imperium.* [h] *Abſolutè.*

III. Voorts, de dingen, die wy, *in het negende en tiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel*, getoont hebben, worden uit de gemene natuur van de [m] Heerſchappy der Voornaamſten afgeleid; gelijk ook de maat van 't getal der [n] Keurraden naar 't getal der menigte, en hoedanig hun ouderdom en ſtaat moet zijn, die tot Keurraden verkoren konnen worden; in voegen dat 'er omtrent deze dingen geen verſchil kan wezen, 't zy dat deze [o] Heerſchappy een enige, of meer ſteden onder zich heeft. Maar hier moet een andere regel van [p] d' opperſte Raat wezen. Want indien enige Stat van de Heerſchappy geſchikt wierd, om daar deze opperſte Raat te vergaderen, zo zou hy warelijk het hooft van de Heerſchappy zelve wezen; en dieshalven zou men of beurten moeten houden, of zodanige plaats tot deze Raatvergadering aanwijzen, die geen [h] ſtatsrechten heeft, en die tot alle even na is. Maar gelijk dit beide zeer gemakkelijk om te zeggen is, zo is het zeer zwarelijk om uit te voeren, te weten dat zo veel duizent menſchen dikwijls buiten de ſteden zullen gaan, of dat zy nu in deze, en dan in die ſtat te zamen zullen komen.

[m] *Imperium Ariſtocraticum.* [n] *Patricii.* [o] *Imperium.* [p] *Concilium ſupremum.* [h] *Jura Civitatis.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

IV. Maar om uit de natuur en ſtaat van deze Heerſchappy wel en recht te konnen beſluiten wat in deze zaak gedaan, en op welke wijze deze [q] Raatvergaderingen te zamen geroepen moeten worden, zo moet men hier in aanmerken, dat yder ſtat zo veel te groter recht heeft, dan een bezonder man, als zy machtiger is, dan een bezonder man; *volgens het vierde Lid van het tweede Hooftdeel:* en by gevolg dat yder Stat van deze Heerſchappy (*bezie het tweede Lid van dit Hooftdeel*) zo veel recht binnen haar wallen, of binnen de grenzen van haar gebied heeft, als haar mogelijk is: wijders, dat alle de ſteden niet gelijk [r] te zamen verbonden, maar, als een Heerſchappy uitmakende, onderling te [s] zamen gevoegt en [t] verëenigt zijn; doch in dier voegen, dat yder ſtat zo veel te groter recht, dan d'anderen, in de Heerſchappy verkrijgt, als hy machtiger is. Want de geen, die onder d'ongelijken gelijkheit zoekt, tracht naar iets, dat ongerijmt is. De burgers worden echter met recht gelijk geächt, om dat yders macht, met de macht van de gehele Heerſchappy vergeleken, van geen belang is, en in geen aanmerking kan komen. Maar de macht van yder Stat maakt een groot deel des machts van de Heerſchappy zelve, en zo veel te groter, als de Stat zelve groter is. Men kan dieshalven alle de ſteden niet gelijk achten: maar men moet zo wel het recht van yder Stat, als haar macht, naar haar grootheit achten. Doch de banden, daar meê zy te zamen gebonden moeten worden, om een enige Heerſchappy uit te maken, zijn voornamelijk de [u] Staatsraat, en de [w] Rechtbank. Maar hoe alle dezen met deze banden in dier voegen te zamen gevoegt konnen worden, dat yder van hen echter, zo veel als mogelijk is, haar eige recht behoud, zal ik hier kortelijk tonen.

[q] *Concilia.* [r] *Confœderata.* [s] *Sociata.* [t] *Unita.* [u] *Senatus.* [w] *Forum.*

V. Ik begrijp dat de [x] Keurraden van yder Stat, die, (*volgens het darde Lid van dit Hoofdeel*) naar de grootheit van de ſtat, groter of kleinder in getal moeten wezen, het opperſte recht in hun ſtat moeten hebben, en in de [y] Raatvergadering, de welke d'opperſte in die ſtat is, d'opperſte macht bezitten om de ſtat te verſterken, haar wallen uit te zetten, ſchattingen in te ſtellen, wetten te maken, en te vernietigen, en volſtrektelijk alles te doen, dat zy tot behoudenis en aanwas van hun Stat nootzakelijk oordeelen. Doch om de gemene zaken van de Heerſchappy te verhandelen, moet men een [z] Staatsraat oprechten, en echter op die voorwaarden, de welken wy in 't voorgaande Hooftdeel bijgebracht hebben: in voegen dat 'er tuſſchen deze en die [a] Staatsraat geen onderſcheit zal

[x] *Patricii.* [y] *Concilium.* [z] *Senatus.* [a] *Senatus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zal zijn, dan dat deze ook macht zal hebben om de geſchillen, die tuſſchen de ſteden konnen rijzen, te beſlechten. Want in deze Heerſchappy, daar in geen Stat het hooft is, kan dit niet anders, dan van d' opperſte Raatvergadering, gedaan worden. *Bezie het achtëndartigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel.*

VI. Voorts, [b] d' opperſte Raatvergadering moet in deze Heerſchappy niet te zamen geroepen worden, 't en zy het nodig is de Heerſchappy zelve te verbeteren, of in enige zware handeling, tot welker verhandeling de [c] Staatsraden zelven zich onmachtig oordelen: en in dezer voegen zullen alle de [d] Keurraden zeer zelden ter vergadering beroepen worden. Want het voornaamſte ampt van [e] d' opperſte Raatvergadering is, (*gelijk wy in 't zeventiende Lid van 't voorgaande Hooftdeel gezegt hebben*) wetten te maken, en te vernietigen; en daar na [f] Bedienaars van de Heerſchappy te verkiezen. Maar de wetten, of de gemene rechten van de gehele Heerſchappy moeten niet zo haaſt, als zy ingeſtelt zijn, verändert worden. Doch indien de tijt en gelegentheit meêbrengt, dat men enig nieu recht moet oprechten, of het geen, dat alreê opgerecht is, veränderen, zo kan daar op eerſt onderzoek in de [g] Staatsraat gedaan worden; en als de Staatsraat daar in enig geworden is, zo zal de Staatsraat zelf gezanten aan de ſteden zenden, die het [k] beſluit van de [l] Staatsraat aan de [m] Raatsheeren van yder Stat zullen bekent maken: en indien eindelijk het grootſte deel der ſteden het [n] beſluit van de [o] Staatsraat toeſtemt, zo zal het beſluit bondig, en anders krachteloos, geacht worden. Men moet deze zelfde ordening ook in Krijgsoverſten te verkiezen, in Gezanten naar andere Rijken te zenden, gelijk ook in de [f] beſluiten van oorlog te voeren, en voorwaarden van vrede aan te nemen, houden. Maar in de verkiezing der andere Bedienaars van de Heerſchappy moet men nootzakelijk deze volgende ordening onderhouden; dewijl (*gelijk wy in 't vierde Lid van dit Hooftdeel getoont hebben*) yder ſtat, zo veel als mogelijk is, haar recht moet behouden, en in yder heerſchappy zo veel te groter recht verkrijgt, als zy machtiger dan d'anderen is: te weten dat de [g] Staatsraden door de [p] Keurraden van yder ſtat verkozen moeten worden: namelijk, de Keurraden van een enige Stat zullen in hun [r] Raatvergadering zeker getal van [s] Staatsraden uit hun medeburgers verkiezen, die (*gelijk wy in 't dartigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel getoont hebben*) met het getal der [t] Keurraden van de zelfde ſtat overëenkomen zullen, gelijk een tot twaalf. Zy zullen ook aanwijzen welken zy willen dat van d' eerſte,

b *Concilium ſupremum.*
c *Senatores.*
d *Patricii.*
e *Concilium ſupremum.*
f *Miniſtri.*
g *Senatus.*
k *Sententia.*
l *Senatus.*
m *Patricii.*
n *Sententia.*
o *Senatus.*
f *Decreta.*
g *Senatores.*
p *Patricii.*
r *Concilium.*
s *Senatorii.*
t *Patricii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tweede, darde enz. ordening zullen wezen. En in dezer voegen
u *Patricii.* zullen de [u] Keurraden der andere ſteden, naar de grootheit van
w *Senatores.* hun getal, of meerder, of minder [w] Staatsraden verkiezen, en in
zo veel ordeningen verdeelen, als wy (*in't vierëndartigſte Lid van*
x *Senatus.* *'t voorgaande Hooftdeel*) gezegt hebben dat de [x] Staatsraat gedeelt
y *Ordo Senatorum.* moet worden. Hier uit zal voortkomen dat in yder [y] ordening van
Staatsraden, naar de grootheit van yder ſtat, meerder of minder
z *Senatores.* [z] Staatsraden van de zelfde ſtat gevonden zullen worden. Maar de
a *Præſides.* [a] Voorzitters der [b] ordeningen, en hun [c] plaatshouders, welker
b *Ordines.* c *Vicarii.* getal minder is, dan het getal der ſteden, moeten van de [d] Staats-
d *Senatus.* e *Conſules.* raat, uit de verkoze [e] Hoofden van de Staatsraat, met het lot,
uitgekozen worden. Wijders, in de verkiezing van opperſte rech-
f *Imperium.* ters voor de [f] Heerſchappy moet men de zelfde ordening houden;
g *Patricii.* h *Collegæ.* te weten dat de [g] Keurraden van yder ſtat uit hun [h] medegenoten,
i *Judices.* naar de grootheit van hun getal, of meer of minder [i] rechters ver-
k *Miniſtri.* kiezen; en hier uit zal voortkomen dat yder ſtat, in haar [k] bedie-
naars te verkiezen, haar eige recht, zo veel als mogelijk is, zal heb-
ben, en dat yder, hoe zy machtiger is, ook zo veel te meer recht
l *Senatus.* m *Forum.* zal genieten, zo in de [l] Staatsraat, als in de [m] rechtbank; te weten,
n *Senatus.* o *Forum.* als men ſtelt dat d' ordening van de [n] Staatsraat, en van de [o] recht-
bank, in de zaken van de Heerſchappy te verhandelen, en de ge-
ſchillen te beſlechten, even zodanig is, als wy haar, *in't drie- en*
vierëndartigſte Lid van't voorgaande Hooftdeel, beſchreven heb-
ben.

VII. Wijders, de Krijgsopperſten, Kolonellen en Ritmeeſters
p *Patricii.* moeten ook van de [p] Keurraden verkozen worden. Want dewijl
het billijk is dat yder ſtat, naar maat van haar grootheit, gehouden
is zeker getal van krijgslieden tot gemene veiligheit van de gehele
q *Patricii.* Heerſchappy t' onderhouden, zo is 't ook billijk dat de [q] Keurra-
den van yder ſtat, naar 't getal der krijgsbenden, die zy onderhou-
den moeten, zo veel Kolonellen, Hopmannen, Vaandragers enz.
mogen verkiezen, als tot dat deel van de krijgsordening, 't welk zy
voor de Heerſchappy opbrengen, vereïſcht word.

r *Senatus.* s *Vectigalia* VIII. De [r] Staatsraat moet ook d' onderdanen geen [s] tollen
noch belaſtingen opleggen. Maar wat de koſten aangaat, die, tot
t *Senatus.* uitvoering der gemene zaken, volgens het beſluit van de [t] Staats-
raat, vereïſcht worden, de Staatsraat moet niet d' onderdanen,
maar de ſteden tot opbrenging beroepen; in voegen dat yder ſtat,
naar maat van haar grootheit, gehouden zy een groter, of kleinder
u *Patricii.* deel van de koſten te dragen: welk gedeelte de [u] Keurraden van de
zelfde

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfde ſtat door zodanige middel, als hen goet dunkt, van hun ſtedelingen zullen eiſſchen; te weten met hen naar hun middelen te ſchatten, of, 't welk veel billijker is, met hen [w] tollen en pachten op te leggen.

[w] *Vectigalia.*

IX. Wijders, hoewel alle de ſteden van deze Heerſchappy geen zeeſteden zijn, en de [x] Staatsraden uit de zeeſteden niet alleen geroepen worden, zo kan echter aan hen de zelfde [y] winſten, daar af wy, *in 't eenëndartigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel*, geſproken hebben, toegelegt worden: tot welk einde men, naar de geſteltenis van de Heerſchappy, middelen kan uitvinden, door de welken de ſteden onderling engelijker te zamen verbonden worden. Voorts, men kan d'andere dingen, tot de [z] Staatsraat en rechtbank, en volſtrektelijk tot d'algemene Heerſchappy behorende, (daar af ik in 't voorgaande Hooftdeel geſproken heb) ook tot deze Heerſchappy toepaſſen: en in dezer voegen zien wy dat het in een Heerſchappy, daar in veel ſteden zijn, niet nootzakelijk is zekere tijt of plaats tot de Vergadering van [a] d'opperſte Raat aan te wijzen: maar dat men voor de [b] Staatsraat, en [c] rechtbank plaats in een dorp, of ſtat moet ſtellen, die geen recht van ſtemming heeft. Ik keer weêr tot die dingen, de welken tot de bezondere ſteden behoren.

[x] *Senatores.*
[y] *Emolumenta.*
[z] *Senatus.*
[a] *Concilium ſuperum.*
[b] *Senatus.*
[c] *Forum.*

X. D'ordening van [d] d'opperſte Raat in enige ſtat in de bedienaars van de Heerſchappy te verkiezen, en in beſluit van zaken te nemen, moet de zelfde wezen, die ik, *in 't zeveñentwintigſte en zesëndartigſte Lid van 't voorgaande Hooftdeel*, aangewezen heb. Want de zelfde reden, die daar waargenomen moet worden, heeft ook hier plaats. Wijders, de [e] vergadering der [f] Wetverdedigers moet onder deze geſtelt worden, die zich tot de ſtatsvergadering heeft, gelijk die van de Wetverdedigers van het voorgaande Hooftdeel tot de vergadering van de gehele heerſchappy, en welks ampt binnen de palen van de ſtatsrechtſpraak ook de zelfde moet wezen, en de zelfde [g] winſten en vervallen genieten. Maar indien de ſtat, en by gevolg het getal der [h] Keurraden zo klein is, dat zy niet meer, dan een of twee [i] Wetverdedigers konnen verkiezen, welke twee geen [k] Raatvergadering konnen maken; zo moet, naar dat de zaak voorvalt, [l] d'opperſte Raat van de ſtat rechters aan de Wetverdedigers in het onderzoek toewijzen, of het geſchil aan d'opperſte Raat der Wetverdedigers opgedragen worden. Want men moet ook enigen uit de Wetverdedigers uit yder ſtat naar de plaats zenden, daar de [m] Staatsraat zijn verblijf heeft, om te verzorgen dat de rechten van de gehele Heerſchappy ongekreukt bewaart worden, en die zonder enig recht van ſtemming in de Staatsraat zitten.

[d] *Concilium ſuperum.*
[e] *Concilium.*
[f] *Syndici.*
[g] *Emolumenta.*
[h] *Patritii.*
[i] *Syndici.*
[k] *Concilium.*
[l] *Concilium ſuperum.*
[m] *Senatus.*

XI. De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o *Conſules.* XI. De o Hoofden van de Staatsraat der ſteden moeten ook van
p *Patricii.* de p Keurraden der zelfde ſtat verkozen worden, de welken als de
q *Senatus.* q Staatsraat van die ſtat uitmaken. Ik kan echter het getal van dezen niet bepalen; en ik acht het ook niet nootzakelijk: om dat de zaken van de zelfde ſtat, die van groot belang zijn, van der zelfder r opperſte Raatvergadering, en de genen, die tot d' algemene Heerſchappy behoren, van de grote s Staatsraat verhandelt worden. Voorts, indien zy weinig zijn, zo zal 't nootzakelijk wezen dat zy in hun vergadering opentlijk ſtemmen, niet met ſteentjes, gelijk in de grote Raatvergaderingen. Want in kleine vergaderingen, daar de ſtemmen heimelijk gegeven worden, kan de geen, die in ſchalkheit d' anderen overtreft, lichtelijk de gever van yder ſtem weten, en de genen, die niet al te deurſleepen zijn, op veelderhande wijzen uitſtrijken.

r *Concilium ſupremum.*

s *Senatus.*

t *Concilium ſupremum.* XII. Wijders, t d' opperſte Raat van yder ſtat moet in de zelfde Rechters ſtellen, van welker vonnis men zich echter op 't opperſte vonnis van de Heerſchappy mag beroepen, uitgezondert de geen, die van zijn misdrijf opentlijk overtuigt is, en zich ſchuldig bekent. Maar 't is nodeloos dit wijders te vervolgen.

XIII. Daar is dan noch overig dat wy van de ſteden, die niet onder hun eige recht zijn, ſpreken. Indien dezen in 't Lantſchap, of geweſt van de Heerſchappy geſticht, en der zelfder inwoonders van de zelfde landäart en taal zijn, zo moeten zy nootzakelijk dorpen, of gelijk gedeelten der geburige ſteden geacht worden; in voegen dat yder van hen onder de beſtiering van deze, of van die ſtat, die zijn eige
u *Patricii.* recht heeft, moet wezen. De reden hier af is, om dat de u Keurraden niet van d' opperſte Raat van deze Heerſchappy, maar van d' opperſte Raat van yder ſtat verkozen worden, de welken in yder ſtat, naar
w *Jurisdictio.* 't getal der inwoonders, binnen de palen van de w rechtſpreeking der zelfde ſtat, meer of minder zijn; *volgens het vijfde Lid van dit Hooftdeel.* En dieshalven is nootzakelijk dat de menigte der ſtat, die haar eige recht niet heeft, tot de ſchatting van een andere menigte, die zijn eige recht heeft, toegepaſt word, en van der zelfder beſtiering af hangt. Maar de ſteden, volgens oorlogsrecht gewonnen, en die by de Heerſchappy gevoegt zijn, moeten als medegenoten van de Heerſchappy, en als door weldoen verwonnen geacht worden, of men moet 'er voorgeplante ſteden, die het ſtatsrecht genieten, af maken, en het volk elders zenden, of de plaatſen gantſchelijk uitroejen.

x *Fundamenta.* XIV. Dit zijn de dingen, die tot de x grontveſten van deze
y Heer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[y] Heerſchappy behoren. Doch dat de ſtant van deze beter is, dan de geen van die, de welke de naam van een enige ſtat heeft, beſluit ik hier uit, dat de [z] Keurraden van yder ſtat, volgens de gewoonte van de menſchelijke begeerte, zullen trachten, zo wel in de ſtat, als in de [a] Staatsraat, hun recht te behouden, en, indien het mogelijk is, te vermeerderen, en dieshalven zo veel, als zy zullen konnen, pogen de menigte tot zich te trekken, en by gevolg de Heerſchappy meer door weldaden, dan door vrees te drijven, en hun getal te vermeerderen; want hoe zy groter in getal zijn, hoe 'er meer zullen wezen, (*volgens het zeſte Lid van dit Hooftdeel*) die uit hun [b] Raatvergadering tot [c] Staatsraden verkozen zullen worden, en by gevolg (*volgens het zeſte Lid*) meer recht in de Heerſchappy verkrijgen. Het hindert niet dat, terwijl yder ſtat voor zich zelve zorgt, en d' anderen benijd, zy dikwijls onder malkander twiſten, en de tijt met ſtribbelen deurbrengen. Want hoewel, terwijl de Romainen zich beraatſlagen, Saguntus verloren gaat; zo gaat, in tegendeel, terwijl enige weinigen, volgens hun eige drift, alles beſluiten, de vryheit onder, en de gemene welſtant te niet. Want de menſchelijke vernuften zijn te plomp om terſtont alles te deurdringen: maar zy worden door raat te vragen, door horen, en door redeneren geſcherpt, en, terwijl zy alle middelen verzocken, komen eindelijk tot de genen, die zy willen, die van alle geprezen worden, en op de welken te voren niemant gedacht had; daar af wy in Hollant veel voorbeelden gezien hebben. Doch indien iemant tegenwierp, dat deze Heerſchappy der Hollanders niet lang zonder Graaf, of Stathouder, die de plaats van de Graaf bekleed, geſtaan heeft, aan de zelfde zal ik dit tot antwoort toevoegen, dat de Hollanders, om de vryheit te verkrijgen, voor zich genoech geacht hebben hun Graaf te verlaten, en het lighaam van de Heerſchappy van 't hooft te beroven, zonder te denken op deze Heerſchappy te verbeteren. Maar zy hebben alle des zelfs Leden, gelijk zy te voren beſtonden, gelaten; in voegen dat Hollant een Graafſchap zonder Graaf, gelijk een lighaam zonder hooft, en de Heerſchappy zelve zonder naam gebleven is. 't Is dieshalven geenſins te verwonderen dat d' onderdanen ten meeſtendeel niet geweten hebben, by wie d' opperſte macht van de Heerſchappy was. En hoewel dit geen plaats had, zo waren echter de genen, die warelijk de Heerſchappy in handen hadden, veel te weinig om de menigte te konnen beſtieren, en de machtige tegenſtrevers te verdrukken. Hier uit is geſproten dat deze leſten dikwijls, zonder geſtraft te worden, d' eerſten hebben konnen belagen, en eindelijk onderdrukken. De

[y] *Imperium.*
[z] *Patricii.*
[a] *Senatus.*
[b] *Concilium.*
[c] *Senatores.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

m *Respublica.* haaſtige omwerping van de zelfde [m] gemene Staat is dieshalven niet hier uit geſproten, dat de tijt onnuttelijk in beradingen deurgebracht wierd, maar uit de wanſtaltige ſtant van de zelfde Heerſchappy, en uit het klein getal der Beſtierders.

d *Imperium Ariſtocraticum.* XV. Voorts, deze [d] Heerſchappy der Voornaamſten, die veel ſteden onder zich heeft, is boven d'ander te ſtellen; dewijl men niet, (*gelijk in't voorgaande Lid gezegt is*) behoeft te vrezen dat

e *Concilium ſupremum.* der zelfder algemene [e] opperſte Raatvergadering door een ſchichtig gewelt ondergedrukt zal worden; vermits, (*volgens het negende Lid van dit Hooftdeel*) geen tijt noch plaats tot de zelfde te beroepen aangewezen word. Wijders, de machtige burgers zijn in deze Heerſchappy ook minder te vrezen. Want ter plaats, daar meer ſteden de vryheit genieten, is het voor de geen, die de weg tot de Heerſchappy tracht te banen, niet genoech een enige ſtat in te nemen, om de Heerſchappy over d'anderen te bekomen. Eindelijk, in deze Heerſchappy is de vryheit ook aan meer menſchen gemeen. Want ter plaats, daar een enige ſtat de Heerſchappy voert, bevordert men zo verre de welſtant der anderen, als het dienſtig voor de genen is, die deze ſtat beſtieren.

Tiende Hooftdeel.

a *Imperia Ariſtocratica.* I. NA dat wy de grontveſten van deze beide [a] Heerſchappijen der Voornaamſten verklaart en getoont hebben, zo ſtaat ons noch t'onderzoeken of zy om enige oorzaak, uit eige gebrek ontſtaan, vernietigt, of in een andere vorm verändert konnen worden. De voornaamſte oorzaak, door de welke dusdanige Heerſchappijen vernietigt worden, is deze, die van de ſchranderſte Florentyn, in d'eerſte Redenering van zijn darde boek over Titus Livius, waargenomen word: te weten, *dat 'er aan een Heerſchappy, gelijk aan een menſchelijk lighaam, dagelijks iets bykoomt, 't welk ſomtijts genezing vereiſcht.* En dieshalven, zegt hy, is nootzakelijk dat 'er ſomtijts iets toevalt, daar door de Heerſchappy weêr tot haar beginſel, in 't welk zy begonnen wierd opgerecht te worden, gebracht word; en indien dit niet binnen de vereïſchte tijt gebeurt, zo nemen de gebreken in dier voegen toe, dat zy niet wechgenomen konnen worden, dan met de Heerſchappy zelve. En dit, zegt hy, kan of by geval, of door berading, of door voorzichtigheit der wetten, of door de ſchranderheit van een man, die in deucht uitmunt, gebeuren. Wy hebben hier aan niet te twijffelen, dat deze zaak van zeer groot belang

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lang is, en dat ter plaats, daar men niet in dit ongemak verzorgt, de heerſchappy niet door haar eige kracht, maar door 't geval alleen, zal konnen beſtaan, en dat, in tegendeel, ter plaats, daar men bequame hulpmiddel tegen dit quaat gebruikt, zy niet door haar gebrek, maar alleenlijk door enig onvermijdelijk nootlot, zal konnen vallen; gelijk wy terſtont klarelijker zullen aanwijzen. D'eerſte hulpmiddel, die tegen dit quaat voorquam, was in de bezondere tijden enig [b] opperſte Oppervoocht voor een maant, voor een jaar, of voor twee jaren te verkiezen, welks ampt was de werken der [c] Raatsheeren, en van yder bedienaar t' onderzoeken, daar af te vonniſſen, en te beſluiten, en by gevolg de Heerſchappy weêr tot haar beginſel te brengen. Maar de genen, die pogen d'ongemakken der Heerſchappy te mijden, moeten zodanige hulpmiddelen aanwenden, die met de natuur van de Heerſchappy overeënkomen, en die van der zelfder grontveſten afgeleid konnen worden: anderſins zullen zy, om een kleinder quaat te ſchuwen, in een groter vallen. Dit is wel waar, dat alle de genen, zo wel die heerſchen, als die beheerſcht worden, door vrees van ſtraf, of van ſchade moeten worden gedwongen, op dat het niet geoorloft zou zijn ongeſtraft, of met winſt te zondigen. Maar in tegendeel is 't ook zeker, dat, zo deze vrees aan de goeden en quaden gemeen is, de Heerſchappy nootzakelijk in 't grootſte gevaar zal wezen. Dewijl dan [d] d' oppervoochdelijke Macht volkomen en volſtrekt is, zo moet de zelfde nootzakelijk aan alle ontzaghelijk wezen, voornamelijk zo [e] d' Oppervoocht voor een geſtelde tijt, gelijk nootzakelijk is, verkozen word; vermits dan yder, die naar roem begerig is, met de grootſte yver naar deze eer zal trachten. En 't is zeker dat men, in tijt van vrede, niet zo zeer op de deucht, als wel op de pracht der rijkdommen ziet; in voegen dat, hoe iemant verwaander is, hoe hy lichtelijker eerampten verkrijgt. En miſſchien om deze oorzaak waren de Romainen gewent niet in enige geſtelde tijt, maar door zekere gevallige nootzakelijkheit geparſt, een [f] Oppervoocht te maken. En echter was d'opgeblazentheit van d'Oppervoocht, (om Ciceroos woorden te behouden) onäangenaam aan de goeden. En zeker, dewijl deze [g] macht van Oppervoocht volkomentlijk koninklijk is, zo kan de Heerſchappy ſomtijts niet, dan met groot gevaar van de gemene ſtaat, in [h] eenhoofdige Heerſchappy verändert worden, hoewel dit voor zulk een korte tijt geſchied, als men begeert. Voeg hier by, dat men, zo 'er geen zekere tijt tot de verkiezing van een [i] Oppervoocht geſtelt is, dan geen opzicht op de tijt tuſſchen beiden van

[b] *Dictator ſupremus.*
[c] *Senatores.*
[d] *Poteſtas dictatoria.*
[e] *Dictator.*
[f] *Dictator.*
[g] *Poteſtas dictatoria.*
[h] *Imperium monarchicum.*
[i] *Dictator.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

d'een op d'ander, daar op men voornamelijk te zien had, gelijk wy gezegt hebben, zal nemen, en dat de zaak zeer wijt en wilt zal lopen, en lichtelijk verwarelooft worden. Hoewel dan deze [i] oppervoochdelijke Macht niet eeuwig en beſtandig is, om dat zy, met de vorm van de Heerſchappy te behouden, niet aan een alleen opgedragen kan worden, zo zal echter zy zelve, en by gevolg de welſtant en behoudenis van de [k] gemene Staat, zeer onzeeker wezen.

i Poteſtas dictatoria.

k Respublica.

II. In tegendeel, wy konnen (*volgens het darde Lid van't zeſte Hooftdeel*) geenſins twijffelen dat, indien, met de vorm van de heerſchappy te behouden, het [l] zwaert van d' Oppervoocht eeuwig, en alleenlijk aan de bozen tot een ſchrik kon wezen, de gebreken nooit zo verre krachtig zouden konnen worden, dat men hen niet zou konnen wechneemen, of verbeteren. Op dat wy dan alle deze voorwaarden zouden verkrijgen, zo hebben wy gezegt dat men een [m] vergadering van [n] Wetverdedigers onder [o] d'opperſte Raatvergadering moeſt verkiezen, te weten op dat 'er dit [p] opperhoofdelijk zwaert eeuwiglijk zou wezen, niet by enig man alleen, maar by verſcheiden te zamen, welks leden te veel zijn om de Heerſchappy onder zich te konnen verdeelen, (*volgens het eerſte en tweede Lid van't voorgaande Hooftdeel*) of in enig ſchelmſtuk overëenkomen. Hier koomt noch by, dat zy belet worden d' andere ampten van de Heerſchappy te bedienen, dat zy geen ſoldy aan de krijgslieden betalen, en eindelijk, dat zy van zodanige ouderdom zijn, dat zy liever de tegenwoordige en veilige, dan nieuwe en gevarelijke dingen begeren. De Heerſchappy heeft dan geen gevaar van hen te verwachten; en dieshalven konnen zy niet aan de goeden, maar alleenlijk aan de quaden tot een ſchrik zijn, gelijk zy warelijk zullen wezen. Want gelijk zy zwakker zijn in ſchelmſtukken uit te voeren, zo zijn zy machtiger in de boosheit te bedwingen: dewijl zy, behalven dat zy de beginſelen konnen tegenſtaan, (om dat de [q] vergadering eeuwig is) ook groot genoech in getal zijn, om, zonder vrees van nijt, d'een of d'ander machtige te darren aanklagen, en te veröordeelen: voornamelijk om dat de ſtemmen met ſteentjes worden gegeven, en het vonnis uit de naam van de gehele [r] vergadering uitgeſproken.

l Gladius dictatorius.

m Concilium.
n Syndici.
o Concilium ſupremum.
p Gladius dictatorius.

q Concilium.

r Concilium.

III. Te Romen waren de [s] Volkverdedigers eeuwig, maar ook onmachtig om de macht van een enige Scipio te drukken. Wijders, zy moeſten het geen, 't welk zy oordeelden heilſaam te zijn, aan de [t] Raat zelf voordragen, van de welk zy ook dikwijls uitgeſtreken wierden, te weten, met te maken dat het [u] gemeen volk de geen meer

s Tribuni plebis.

t Senatus.

u Plebs.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

meer begunſtigde, die van de [w] Raatsheeren zelven minder ge- [w] *Senatores.*
vreeſt wierd. Hier quam noch by, dat het gezach der [x] Volkverde- [x] *Tribuni.*
digers tegen de [y] Raatsheeren door de gunſt van [z] 't gemeen volk [y] *Patricii.* [z] *Plebs.*
verdedigt wierd, en dat zy, zo dikwijls als zy het gemeen volk be-
riepen, eerder beroerte ſchenen te verwekken, dan de [a] Raatver- [a] *Concilium.*
gadering te beroepen: welke ongemakken warelijk in een Heer-
ſchappy, die wy in de voorgaande Hooftdeelen beſchreven hebben,
geen plaats heeft.

IV. Maar dit gezach der [b] Wetverdedigers zou niets anders, [b] *Syndici.*
dan dit, konnen uitwerken, dat de vorm van de Heerſchappy be-
waart word, en dieshalven verhinderen dat men de wetten zou
dwingen, en dat niemant met winſt zou konnen zondigen: maar
het zou geenſins konnen uitwerken dat de gebreken, die niet door
de wetten belet konnen worden, niet inſluipen; gelijk dezen zijn,
daar toe de menſchen, overvloet van ledigheit hebbende, verval-
len, en uit de welken dikwijls d' ondergang van de Heerſchappy
volgt. Want de menſchen, in vrede de vrees afgelegt hebbende,
worden allengs, in plaats van woeſt en onbezuilt, burgerlijk en
menſchelijk, en van menſchelijk traag en lui: en d'een tracht d' an-
der niet in deucht, maar in pracht en overdaat t' overtreffen: daar
uit dan ſpruit dat zy de vaderlijke zeden beginnen te verachten, en
daar af te walgen, en de vreemden aan te wennen, dat is dienſtbaar
te wezen.

V. Veel dan, om deze quaden te mijden, hebben gepoogt wet-
ten tegen de pracht op te rechten; maar te vergeefs. Want alle wet-
ten, die zonder enig ongelijk van een ander geſchonden konnen
worden, verſtrekken tot ſpot: en 't is 'er zo verre af dat zy de luſten
en begeerlijkheden der menſchen zouden breidelen, dat zy, in te-
gendeel, tegen de zelfden aanſpannen: want wy trachten altijt naar
't geen, dat verboden is, en begeren dat, 't welk aan ons gewei-
gert word. Aan de ledige menſchen ontbreekt ook nooit vernuft,
om die wetten te leur te ſtellen, die van dingen opgerecht worden,
de welken men niet volſtrektelijk kan beletten; gelijk 'er zijn de maal-
tijden, ſpelen, verçieringen, en andere diergelijke dingen, daar
af d' overdaat alleen quaat is, en die naar yders ſtaat en middelen
geacht moeten worden: in voegen dat men zulks door geen algeme-
ne wet kan bepalen.

VI. Ik beſluit dan dat men deze gemene gebreken der vrede,
van de welken wy hier ſpreken, nooit regelrecht, maar zijdelings
moet verbieden; te weten met zodanige grontveſten van de Heer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſchappy te leggen, door de welken uitgewerkt word dat zy ten meeſtendeel niet trachten wijſſelijk te leven; want dit is onmogelijk: maar dat zy van zodanige driften gedreven worden, daar uit de gemene Staat de grootſte nuttigheit verkrijgt. En dieshalven ſtaat voornamelijk hier naar te trachten, dat de rijken, zo zy niet ſpaarſaam konnen wezen, echter gierig zijn. Want men heeft hier aan niet te twijffelen dat, zo deze drift en hartstocht van gierigheit, die algemeen en beſtandig is, door begeerte van roem aangequeekt word, zy ten meeſtendeel hun uitterſte vlijt zullen aanwenden, om zonder laſter en ſchande hun middelen te vermeerderen, daar door zy eerämpten zullen verkrijgen, en de grootſte ſchande vermijden.

b *Fundamenta.* c *Imperia Ariſtocratica.*

VII. Indien wy dan op de [b] grontveſten van deze beide [c] Heerſchappijen der Voornaamſten, die ik in de twee voorgaande Hooftdeelen verklaart heb, merken, wy zullen zien dat dit zelfde daar uit zal volgen. Want het getal der Beſtierders is in beide zo groot, dat de toegang tot de beſtiering, en de verkrijging der ampten van de Heerſchappy voor 't grootſte deel der rijken open zullen ſtaan. Wijders, indien men (*gelijk wy in't zevenënveertigſte Lid van't achtſte Hooftdeel gezegt hebben*) vaſtſtelt dat de [d] Keurraden, die meer ſchuldig zijn, dan zy konnen betalen, uit de ſtant der Keurraden gezet, en de genen, die by ongeval hun goederen verloren hebben, in hun geheel herſtelt zullen worden, zo heeft men niet te twijffelen of zy zullen alle, zo veel als hen mogelijk is, trachten hun goederen te bewaren. Voorts, zy zullen nooit de vreemde kleding begeren, noch van hun eige kleding de walg hebben, zo men door een wet vaſtſtelt dat de Keurraden, en de genen, die naar ampten trachten, met een bezonder kleet gekent worden. *Bezie hier af het vijfëntwintigſte en zevenënveertigſte Lid van't achtſte Hooftdeel.* Men kan behalven dit noch andere dingen in yder Heerſchappy, die met de natuur van de plaats, en d' aart van 't volk overëenkomen, uitvinden, en voornamelijk hier op merken, dat d' onderdanen, meer vrijwillig, dan door de wet gedwongen, hun ampt uitvoeren.

d *Patricii.*

e *Imperium.*

VIII. Want de [e] Heerſchappy, die nergens anders opzicht op heeft, dan dat de menſchen door vrees geleid zouden worden, zal meer zonder gebreken, dan met deucht zijn. Doch men moet de menſchen in dier voegen leiden, dat hen dunkt dat men hen niet leid, maar dat zy naar hun eige zin en vrije wil leven; en in dier voegen, dat zy door de liefde der vrijheit alleen, en door d'yver van hun middelen te vermeerderen, en door de hoop van d'ampten der Heerſchappy te verkrijgen, weêrhouden worden. Voorts, de beel-

den,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den, de zegepralen, en d'andere aanprikkelingen ter deucht en dapperheit zijn meer tekenen van dienſtbaarheit, dan van vrijheit. Want aan de ſlaven, en niet aan de vrijgeborenen, worden vergeldingen van hun deucht toegewezen. Ik beken wel dat de menſchen door deze aanprikkelingen meeſt aangeprikkelt worden. Maar gelijk deze dingen in 't begin aan de grote mannen toegewezen wierden, zo zijn zy daar na, door aanwas van de nijt, met grote ſmaat van alle de goeden, aan de bloden, en aan de genen, die door de grootheit van hun rijkdommen opgeblazen zijn, opgedragen. Wijders, de genen, die op de zegepralen en beelden van hun ouders roemen, menen dat hen ongelijk aangedaan word, zo zy niet boven d'anderen geſtelt worden. Eindelijk, om d'andere dingen te verzwijgen, dit is zeker, dat de gelijkheit, door welkers verdrijving de vrijheit nootzakelijk verloren moet gaan, geenſins bewaart kan worden, zo haaſt men aan een enig man door deucht vermaart, de bezondere ampten, volgens het gemeen recht, toewijſt.

IX. Laat ons, deze dingen geſtelt hebbende, nu bezien of dusdanige Heerſchappijen, uit oorzaak van enig eige gebrek, vernietigt konnen worden. Zeker, indien enige Heerſchappy eeuwig kan wezen, zo zal 't nootzakelijk deze zijn, welker wetten, eens wel en recht ingeſtelt zijnde, ongeſchonden blijven. Want de wetten zijn de ziel van de Heerſchappy: en dieshalven, zo lang de zelfden bewaart en onderhouden worden, blijft ook nootzakelijk de Heerſchappy in ſtaat. Maar de wetten konnen niet onverwonnen, en in hun geheel blijven, zo zy niet door de reden, en door de gemene [f] hartstocht der menſchen beſchermt en verdedigt worden; anderſins, te weten zo zy op d' onderſtant van de reden alleen ſteunen, zullen zy warelijk krachteloos zijn, en lichtelijk te verwinnen wezen. Dewijl wy dan getoont hebben dat de grontwetten van deze beide [g] Heerſchappijen der Voornaamſten met de reden, en met de gemene hartstocht der menſchen overëenkomen, zo konnen wy beveſtigen dat, zo enige heerſchapijen eeuwig zijn, deze nootzakelijk zodanig moet wezen, of dat zy, niet uit oorzaak van enig eige gebrek, maar alleenlijk door enig [h] onvermijdelijk nootlot, kan ondergaan.

X. Men kan ons noch tegenwerpen dat, hoewel de wetten van de [i] Heerſchappy, hier voren getoont, door de reden, en door de gemene [k] hartstocht der menſchen verdedigt worden, echter zy ſomtijts te verwinnen zijn. Want daar is geen hartstocht, die niet ſomtijts van een ſterker en ſtrijdige hartstocht verwonnen word: dewijl wy zien dat hy, door vrees van de doot, dikwijls van de begeerte van enig

f *Affectus.*

g *Imperia Ariſtocratica.*

h *Fatum inevitabile.*

i *Imperium.*

k *Affectus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

enig vreemd ding word verwonnen. De genen, die, van vrees verſchrikt, voor de vijant vluchten, konnen niet door de vrees van enig ander ding weêrhouden worden; maar ſtorten zich in vloeden, of werpen zich in 't vuur, om het ſtaal der vijanden t'ontvluchten. Dieshalven, hoewel een [l] Burgerſchap wel geregelt, en met de beſte wetten verzien is, alle de [m] burgers zullen echter, in de grootſte benaautheden van de Heerſchappy, als zy alle van zekere ingebeelde ſchrik (gelijk ſomtijts gebeurt) ingenomen zijn, dit alleen [n] goetkeuren, 't welk de tegenwoordige vrees hen aanraad, zonder enige opzicht op het toekomende, of op de wetten te hebben. Alle ogen keren zich naar de geen, die door verwinningen vermaart is, ontſlaan hem van de wetten, en verlangen hem (tot een zeer quaad voorbeelt) in de Heerſchappy, en dragen de gehele [o] gemene Staat aan zijn getrouheit op: 't welk warelijk d' oorzaak van d' ondergang der Romainſche Heerſchappy heeft geweeſt. Doch ik, om op deze [p] tegenwerping t' antwoorden, zeg vooreerſt, dat in een gemene Staat, die wel ingeſtelt is, diergelijke ſchrik niet rijſt, dan uit een gerechtige oorzaak; en dieshalven, deze ſchrik, en de verwarring, daar uit geſproten, kan aan geen oorzaak, die men door menſchelijke voorzichtigheit kan mijden, toegeëigent worden. Wijders ſtaat aan te merken, dat in een [q] gemene Staat, gelijk wy de zelfde in 't voorgaande beſchreven hebben, niet kan gebeuren, (*volgens het negende en vijfentwintigſte Lid van 't achtſte Hooftdeel*) dat d'een of d'ander in achting van deucht en dapperheit zo verre zal uitmunten, dat hy d'ogen van alle de burgers op zich zal trekken: maar hy moet nootzakelijk veel [r] nayveraars hebben, die van veel anderen begunſtigt worden. Hoewel dan enige verwarring uit ſchrik in een gemene Staat kan rijzen, zo zal echter niemant de wetten konnen te leur ſtellen, noch aan iemant, tegen de wetten, het ampt van Krijgsoverſte opdragen, of daar zal terſtont twiſt tuſſchen anderen, die meê daar naar trachten, rijzen: en om deze twiſt te beſlechten, zal eindelijk nootzakelijk zijn dat men weêr zijn toevlucht tot de wetten neemt, die eens vaſtgeſtelt, en van alle goetgekeurt zijn, en dat men de zaken van de [s] Heerſchappy naar de gemaakte wetten regelt. Ik mag dan [t] volſtrektelijk beveſtigen, dat die Heerſchappy, de welke in een enige [u] Stat beſtaat, en voornamelijk de gene, die veel ſteden onder zich heeft, eeuwig is, of van geen innerlijke oorzaak vernietigt kan worden, of in een andere vorm veränderen.

l *Civitas.*
m *Cives.*
n *Probare.*
o *Respublica.*
p *Objectio.*
q *Respublica.*
r *Æmuli.*
s *Imperium.*
t *Absolut.*
u *Urbs.*

ELFDE

ELFDE HOOFTDEEL.

I. IK ga eindelijk tot de darde [a] Heerſchappy voort, die gantſchelijk [b] volſtrekt is, en die wy [c] Volkelijk noemen. Wy hebben gezegt dat het [d] onderſcheit van deze Heerſchappy van die der [e] Voornaamſten voornamentlijk hier in beſtaat, dat van d' enige wil, en vrije verkiezing van [f] d' opperſte Raatvergadering afhangt, dat deze of die tot [g] Keurraad word verkozen; in voegen dat niemant het [h] recht van ſtemming, en [i] d' ampten van de Heerſchappy erfelijk aan te vaerden heeft, en niemant met recht dit recht voor zich mag eiſſchen; gelijk in deze Heerſchappy, van de welke wy handelen, geſchied. Want alle de genen, die van Burgers zijn voortgekomen, of die in d' omtrek van dat Vaderlant geboren zijn, of grote dienſten aan de [k] gemene Staat gedaan hebben, of om andere oorzaken, om de welken de wetten bevelen het burgerrecht aan iemant te geven; alle dezen, zeg ik, eiſſchen met recht voor zich recht van ſtemming in [l] d'opperſte Raat, en d' ampten van de Heerſchappy aan te vaerden, zonder dat men de zelfden anders aan hen mag weigeren, dan om misdrijf, of laſter en ſchande.

a *Imperium.*
b *Abſolutum.*
c *Democraticum.*
d *Differentia.*
e *Ariſtocraticum.*
f *Concilium ſupremum.*
g *Patricius.*
h *Jus ſuffragii.*
i *Munera.*
k *Republica.*
l *Concilium ſupremum.*

II. Indien men dan met recht ingeſtelt heeft, dat alleenlijk de [m] bedaagde lieden, die tot zeker jaar van hun ouderdom zijn gekomen, of dat [n] d' eerſtgeborenen alleen, zo haaſt hun jaren zulks toelaten, of om dat zy zekere hoop gelts aan de [o] gemene Staat verſchaffen, [p] recht van ſtemming in [q] d' opperſte Raatvergadering, en om de zaken van de [r] Heerſchappy te verhandelen hebben; hoewel door deze middel zal konnen gebeuren dat d' opperſte Raat uit een kleinder getal van burgers zou beſtaan, dan die van de [s] Voornaamſten, van de welke wy hier voren gehandelt hebben: zo zullen echter dusdanige [t] Heerſchappijen [u] Volkelijk genoemt moeten worden, om dat hun burgers, die men tot de beſtiering van de gemene Staat ſchikt, niet van d' opperſte Raat, als de beſten, maar volgens de wet daar toe geſchikt worden. En hoewel door deze middel dusdanige Heerſchappijen, te weten in de welken niet de [w] beſten, maar de genen, die miſſchien rijk, of [x] eerſtgeboren zijn, tot de beſtiering geſchikt worden, voor de [y] Heerſchappy der Voornaamſten ſchijnen te wijken, zo zal echter de zaak, indien men op het gebruik, of op de gemene ſtaat der menſchen ziet, op een en het zelfde uitkomen. Want aan de [z] Keurraden zullen de genen altijt beſt ſchijnen, die rijk, of de naaſten in maachſchap, of door vrient-

m *Seniores.*
n *Primogeniti.*
o *Respublica.*
p *Jus ſuffragii.*
q *Concilium ſupremum.*
r *Imperium.*
s *Ariſtocraticum.*
t *Imperia.*
u *Democratica.*
w *Optimi.*
x *Primogeniti.*
y *Imperium Ariſtocraticum.*
z *Patricii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

schap aan hen te zamen gevoegt zijn. En zeker, indien 't met de Raatsheeren zodanig gestelt was, dat zy, vry van alle [a] hartstochten, en door d' enige [b] betrachting van de [c] gemene welstant bewogen, [d] Keurradelijke Amptgenoten verkozen, zo zou 'er geen [e] Heerschappy by die van de [f] Voornaamsten te gelijken zijn. Maar d' ervarentheit zelve wijst genoech, en meer dan genoech, aan dat het geheel anders met de zaak gelegen is, voornamelijk in de [g] Heerschappijen der weinigen, daar de wil der [h] Keurraden, uit oorzaak van 't gebrek der [i] nayveraars, meest van de wet ontslagen is. Want de [k] Raatsheeren pogen daar de [l] besten uit de [m] Raatvergadering te drijven, en trachten in de Raatvergadering voor zich naar zodanige [n] medegenoten, die gantschelijk met hen overëenstemmen: in voegen dat in zodanige Heerschappy de zaken in elendiger staat staan, om dat de verkiezing der Raatsheeren van de [o] volstrekte vrije wil van enigen, die van alle wetten ontslagen zijn, af hangt. Maar ik keer weêr tot het geen, dat ik aangevangen heb.

a *Affectus.*
b *Studium.*
c *Salus publica.*
d *Collegæ Patritii.*
e *Imperium.*
f *Aristocraticum.*
g *Imperium Oligarchicum.*
h *patritii.*
i *Æmulantes.*
k *Patritii.*
l *Optimi.*
m *Concilium.*
n *Socii.*
o *Voluntas absoluta libera.*

III. Uit het geen, dat in 't voorgaande Lid gezegt is, blijkt dat wy verscheide [p] geslachten van de [q] volkelijke Heerschappy konnen bevatten. Doch mijn voorneemen is niet van yder in 't bezonder te handelen, maar alleenlijk van de gene, daar in alle de genen, die alleenlijk door de wetten van 't Vaderlant verbonden zijn, en wijders, die onder hun eige macht staan, en eerlijk leven, [r] recht van stemming in [s] d' opperste Raatvergadering, en in [t] d'ampten van de Heerschappy aan te vaerden, hebben. Ik zeg uitdrukkelijk, *die alleenlijk door de wetten van 't Vaderlant verbonden zijn*, om de vreemden uit te sluiten, die onder eens anders heerschappy geacht worden. Ik heb 'er wijder bygevoegt, *dat zy, behalven dat zy door de wetten van de Heerschappy verbonden zyn, in 't overige onder hun eige macht staan*, om de wijven en dienstknechten uit te sluiten, die onder de macht van hun mannen en meesters zijn, gelijk ook de kinderen en wezen, zo lang zy onder de macht van hun ouders en voochden staan. Ik heb eindelijk gezegt, *en eerlijk leven*, om voornamelijk de genen uit te sluiten, die, uit oorzaak van hun misdrijf, om enig schandelijk leven onëerlijk zijn.

p *Genera.*
q *Imperium Democraticum.*
r *Jus suffragii.*
s *Concilium supremum.*
t *Munera Imperii.*

IV. Maar iemant zal misschien vragen, of de wijven uit de natuur, dan of zy uit [u] instelling onder de macht der mannen staan. Want indien dit volgens d' instelling is geschied, zo heeft geen reden ons gedwongen de wijven van de bestiering uit te sluiten. Doch indien wy met d' ervarentheit zelve te raat gaan, zo zullen wy bevinden dat dit uit hun zwakheit spruit: want men heeft nergens gezien

u *Institutio.*

dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat mannen en wijven te gelijk geheerſcht hebben. Maar overäl, daar men mannen en wijven vind, ziet men dat de mannen beſtieren, en de wijven beſtiert worden, en dat deze beide geſlachten op deze wijze eendrachtiglijk leven. In tegendeel, d' Amazonen, die, gelijk het gerucht te kennen heeft gegeven, eertijts hebben geheerſcht, leden niet dat 'er mannen in hun Vaderlant woonden, maar voedden allenlijk het geen op, dat wijvelijk was, en doodden het mannelijk, 't welk zy baarden. Indien de wijven uit de natuur met de mannen gelijk waren, en in vroomheit van gemoed, en in vernuft, daar in voornamelijk het menſchelijk vermogen, en by gevolg het recht beſtaat, even machtig waren, zo zou men warelijk, onder zo veel en verſcheide volken, enigen vinden, daar beide deze [w] geſlachten gezamentlijk zouden heerſchen, en enigen, daar de mannen van de wijven beſtiert, en dus opgevoed zouden worden, dat zy minder in vernuft zouden vermogen. Doch dewijl dit nergens geſchied is, zo mag men gantſchelijk verzekeren en beveſtigen, dat de wijven uit de natuur geen gelijk recht met de mannen hebben, maar dat zy nootzakelijk voor de mannen moeten wijken; en dat het dieshalven niet kan wezen dat deze beide geſlachten gezamentlijk heerſchen, en veel minder dat de mannen van de wijven beſtiert worden. Voorts, indien wy de menſchelijke [x] hartstochten aanmerken, te weten dat de mannen ten meeſtendeel de wijven uit de hartstocht van geilheit en ontucht beminnen, en hun vernuft en wijsheit zo hoog achten, als zy in ſchoonheit vermogen, en wijders, dat de mannen zeer zwarelijk konnen verdragen, dat de wijven, die zy beminnen, aan anderen enige gunſt bewijzen, en meer andere diergelijke dingen, zo zullen wy met kleine moeite zien, dat de mannen en wijven, niet zonder groot nadeel van de vrede, gezamentlijk konnen heerſchen. Maar al genoech hier af.

[w] *Generis*

[x] *Affectus.*

Het overige ontbreekt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

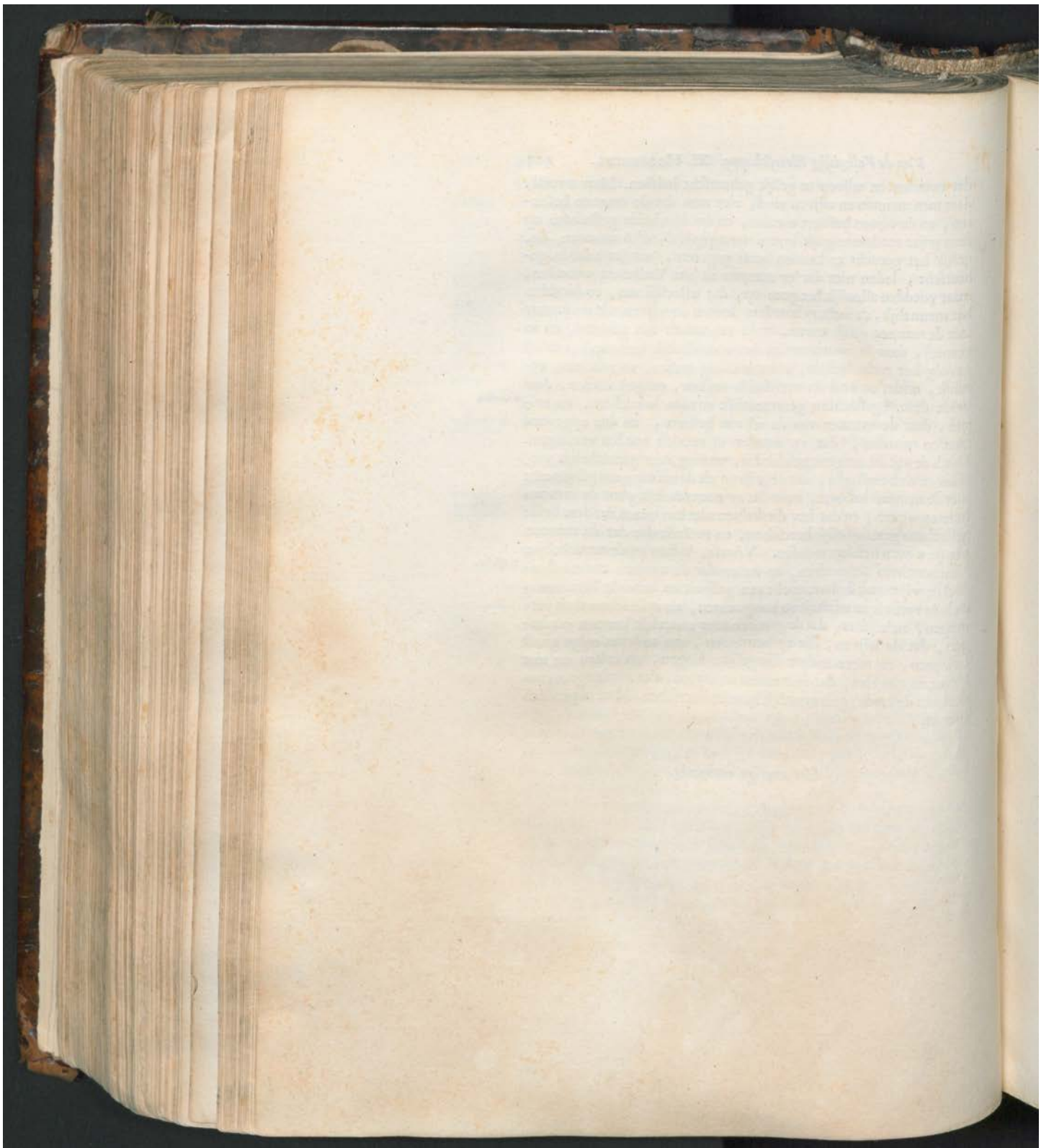

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

HANDELING

Van de

VERBETERING

Van

't VERSTANT;

En te gelijk van de Middel om het zelfde volmaakt te maken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

BERICHT
Aan de
LEZER.

WAarde Lezer, deze Verhandeling, van de Verbetering van 't Verſtant, *enz. 't welk wy hier onvolmaakt en gebrekkelijk aan u vertonen, is alreê over veel jaren van der zelfder Schrijver geſchreven geweeſt. Zijn voorneemen was altijt, dit werk op te maken, en te voltojen. Doch hy, door andere bezigheden verhindert, en eindelijk van de doot wechgerukt, heeft het niet tot het gewenſcht einde komen brengen. Maar dewijl daar in veel voortreffelijke en nutte dingen zijn begrepen, die, gelijk wy vaſtelijk vertrouwen, aan d' oprechte Naſpeurder niet weinig dienſtig zullen wezen, zo hebben wy u daar af niet willen beroven. En op dat gy ook veel duiſterheden, die daar in noch ruw en onbeſchaaft hier en daar voorkomen, deur de vingeren zoud zien, zo hebben wy u hier af willen berichten, om niet onkundig daar in te wezen. Vaar wel.*

HAN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

HANDELING
Van de
VERBETERING
Van
'T VERSTANT;

En te gelijk van de Middel om het zelfde volmaakt te maken.

NA dat [a] d' ervarentheit aan my geleert heeft, dat alles, 't welk in 't gemeen leven dikwijls voorkoomt, ydel en beuzelächtig is; dewijl ik zag dat alle de dingen, voor de welken, en die ik vreesde, niets goet, noch quaat in zich hebben, dan voor zo veel mijn gemoed daar af bewogen word: heb ik eindelijk besloten t' onderzoeken of 'er iets was, 't welk het [b] waar mededeelbaar goet is, en daar af alleen, met verwerping van al 't ander, het [c] gemoed aangedaan word, ja of 'er niet iets was, dat, gevonden en verkregen zijnde, my voor eeuwig een gedurige en opperste blijschap zou doen genieten. Ik zeg dat ik eindelijk dit besloten heb: want het scheen [d] ten eerste opzicht ongeraden, om een zaak, die toen onzeeker was, een zekere te willen verliezen. Warelijk, ik zag de [e] gemakken en voordeelen, die uit d' eer en rijkdom verkregen worden, en dat ik my van der zelfder betrachting zou moeten onthouden, zo ik my ernstiglijk tot enige andere nieuwe zaak wilde bevlijtigen, en, zo misschien het opperste geluk daar in bestond, dat ik dit geluk zou moeten derven, en indien 't daar in niet bestond, en ik alleenlijk daar naar trachtte, het zelfde ook zou moeten derven. Ik overwoog dieshalven in mijn gemoed, of het mogelijk zou zijn om tot dit nieu ooggemerk, of ten minsten tot de zekerheit daar af, te geraken, zonder d' ordening en gemene gesteltenis des levens te veränderen; 't welk ik dikwijls te vergeefs gepoogt heb. Want de dingen, die gemenelijk in 't leven voorkomen, en die by de menschen, gelijk men uit hun werken kan bespeuren, voor 't opperste goet geacht zijn, worden tot deze drie betrokken; te weten [f] rijdom, [g] eer en [h] wel-

a *Experientia.*
b *Bonum verum communicabile.*
c *Animus.*
d *Primo intuitu.*
e *Commoda.*
f *Divitiæ.*
g *Honores.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

h *Libido.* m *Mens.*

h welluſt; en de m geeſt word van deze drie zo afgetrokken, dat hy geenſins op enig ander goet kan denken. Want wat de welluſt aangaat, het gemoed word daar in zodanig opgehouden, als of het op enig goet ruſtte; 't welk meeſt aan 't zelfde hinderlijk is om op iets anders te denken: en na de genieting van de zelfde volgt de grootſte droefheit, die, zo zy de geeſt niet ophoud, hem echter verbijſtert, en ſtomp maakt.

i *Mens.*

De i geeſt word ook niet weinig, in d' eer en rijkdom na te jagen, opgehouden en afgetrokken, voornamelijk * als de rijkdom niet, dan om zich zelve, gezocht word: om dat men haar dan onderſtelt het k opperſte goet te wezen. Maar de geeſt word noch veel meer door d' eer afgetrokken en vervoert: want men onderſtelt dat zy altijt uit zich zelve goet is, en als 't uitterſte einde, naar 't welk alles geſtiert word. Wijders, in d' eer en rijkdom heeft het l berou geen plaats, gelijk in de m welluſt; maar hoe men meer van deze beide bezit, hoe de blijſchap groter word: en dieshalven worden wy meer en meer aangeprikkelt tot deze beide, namelijk de rijkdom en eer, te vermeerderen. Doch indien wy, in enig geval, van onze hoop verſteken blijven, zo rijſt daar uit de grootſte droefheit.

k *Summum bonum.*

l *Penitentia,* m *Libido.*

Eindelijk, d' eer ſtrekt tot een grote verhindering, om dat wy, om de zelfde te verkrijgen, onz leven nootzakelijk naar de n bevatting der menſchen moeten ſtieren, te weten met het geen te ſchuwen, dat gemenelijk van de menſchen geſchuwt word, en met dat te zoeken, 't welk gemenelijk van hen gezocht word.

n *Captus.*

Ik dan, ziende dat dit alles in dier voegen belette, om in dit o nieu ooggemerk t' arbeiden, ja zo zeer daar tegenſtreed, dat ik nootzakelijk van een van beide zou moeten afſtaan, wierd gedwongen t' onderzoeken wat nutter aan my zou wezen: namelijk, my docht, gelijk ik gezegt heb, dat ik het zeker goet voor 't onzeker wilde verliezen. Maar na dat ik deze zaak enige tijt overwogen had, vond ik, vooreerſt dat, zo ik, dit achterlatende, my tot dit nieu ooggemerk begaf, ik een goet, 't welk uit zijn natuur onzeeker is, (gelijk wy lichtelijk uit het voorverhaalde konnen verſtaan) voor een

o *Novum inſtituendum.*

* *Ik zou de rijkdom bredelijker en onderſcheidelijker konnen verklaren, te weten met hem dus t' onderſcheiden: rijkdom, die of om zich zelf, of om d' eer, of om de welluſt, of om de gezontheit en vermeerdering van wetenſchappen en kunſten word verkregen. Maar deze dingen zullen op hun plaats verhaalt worden; dewijl het naaukeurig onderzoek daar af eigentlijk hier niet paſt.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

een onzeeker, (doch niet uit zijn natuur; want ik zocht een beſtandig goet, maar ik was alleenlijk hier in onzeeker, te weten in des zelfs verkrijging) zou achterlaten. Ik ben door gedurige overdenking zo verre geraakt, dat ik zag dat ik, zo ik my gantſchelijk kon beraden, zekere quaden, in plaats van zeker goet, zou achterlaten. Want ik zag dat ik in 't grootſte gevaar was, en dat ik gedwongen wierd, uit alle mijn vermogen naar een P hulpmiddel, hoewel onzeeker, te zoeken: gelijk een zieke, in dodelijke krankheit leggende, die, een zekere doot voorziende, zo hy geen hulpmiddel gebruikt, gedwongen zal zijn de zelfde, hoewel onzeeker, uit alle zijn vermogen te zoeken, dewijl alle zijn hoop daar in beſtaat. Doch alle die dingen, naar de welken wy gemenelijk trachten, geven niet alleenlijk geen hulpmiddel om onz q wezen te bewaren, maar zijn noch daar in hinderlijk, en gemenelijk d'oorzaak van d'ondergang der bezitters, (indien men dus mag ſpreken) en altijt van de genen, die van de rijkdom bezeten worden. Want daar zijn ‡. zeer veel voorbeelden van de genen, die om hun ſchatten vervolging, ja ter doot toe, geleden hebben: gelijk ook van de genen, die, om rijkdom te verkrijgen, zich voor zo veel gevarelijkheden bloot geſtelt hebben, dat zy eindelijk, met verlies van hun leven, de boete van hun dwaasheit hebben moeten betalen. Men vind geen minder getal van voorbeelden der gener, die, om eer te verkrijgen, of de zelfde te verdedigen, veel ellenden hebben geleden. Eindelijk, daar is een ontellijk getal van voorbeelden, die door al te grote welluſt de doot op hun hals gehaalt hebben. Wijders, deze dingen ſchenen hier uit quaat te zijn, dat al 't geluk, of ongeluk hier in is gelegen, te weten in de r hoedanigheit van s 't voorwerp, aan 't welk wy door liefde hangen. Want om 't geen, dat men niet bemint, rijzen nooit twiſten en geſchillen; en men is niet bedroeft, zo men het verlieſt, en niet nijdig, ſchoon het van een ander bezeten word. Het veröorzaakt geen vrees, geen haat, en, om met een enig woort te ſpreken, geen t ontroereniſſen des gemoeds: al 't welk in de liefde tot die dingen gebeurt, de welken vergaan konnen; gelijk dit alles, van 't welk wy terſtont geſproken hebben. Maar de liefde tot u d'eeuwige en oneindige zaak voed de w geeſt met blijſchap alleen, en is van alle droefheit uitgeſloten; 't welk grotelijks te begeren, en uit alle krachten te betrachten is. Maar ik heb niet zonder reden deze woorden gebruikt, *zo ik my gantſchelijk kon beraden.* Want hoewel ik dit quaat met de geeſt klarelijk bemerkte,

p *Remedium.*
q *Eſſe.*
r *Qualitas.*
s *Objectum.*
t *Commotiones animi.*
u *Res aeterna & infinita.*
w *Mens.*

‡. *Dit ſtaat naaukeuriglijker te betogen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zo kon ik echter alle gierigheit, welluſt en roemzucht niet afleggen. Ik zag echter dit enige, dat de geeſt, zo lang hy met deze denkingen bezich was, van d' anderen afgekeert wierd, en zich ernſtiglijk op het [x] nieu ooggemerk veſtte; 't welk aan my tot een grote trooſt verſtrekte. Want ik zag dat die quaden niet van zodanige ſtant waren, dat zy niet voor de hulpmiddelen zouden willen wijken. En hoewel in het begin deze [y] invallen zeer zelden voorquamen, en zeer korte tijt duurden, zo quamen zy echter, na dat het ware goet meer en meer aan my bekent wierd, meermaals te voorſchijn, en duurden langer tijt, voornamelijk na dat ik zag dat de verkrijging van 't gelt, en d' andere welluſt, en eer zo lang hinderlijk waren, als zy om zich zelven, en niet, gelijk middelen tot andere dingen, gezocht wierden. Indien men hen als middelen zoekt, zo zullen zy maat hebben, en geenſins hinderlijk zijn; maar in tegendeel tot het einde, om 't welk men hen zoekt, grotelijks behulpſaam wezen; gelijk wy in zijn plaats zullen tonen. Ik zal hier alleenlijk in 't kort zeggen, wat ik by [z] 't ware goet verſta, en gezamentlijk wat het [a] opperſte goet is. Om dit wel en recht te verſtaan, zo ſtaat aan te merken, dat goet en quaat niet dan [b] opzichtelijk gezegt worden: in voegen dat men een en de zelfde zaak, naar verſcheide [c] opzichten, goed en quaat kan noemen; op de zelfde wijze als [d] volmaakt. Want niets, in zijn natuur aangemerkt, kan volmaakt, of onvolmaakt gezegt worden; voornamelijk na dat wy geweten hebben dat alles, 't welk geſchied, volgens d' eeuwige ordening, en volgens zekere wetten der Natuur geſchied. Maar dewijl de zwakke menſch die ordening niet met zijn denking bereikt, en ondertuſſchen enige menſchelijke natuur bevat, die veel beſtandiger is, dan de zijne, en te gelijk niets ziet, 't welk belet dat hy zodanige natuur niet zou konnen verkrijgen, zo word hy aangeprikkelt tot de middelen te zoeken, die hem tot zodanige volmaaktheit konnen leiden: en al 't geen, 't welk een middel kan zijn, om daar toe te geraken, word het [e] ware goet genoemt; doch [f] 't opperſte goet is, daar toe te komen, dat hy, met d' andere ondeelinig deze natuur is, zullen wy op zijn plaats tonen: namelijk dat zy in de * [g] kennis der [h] vereeniging beſtaat, die de [i] geeſt met de gehele natuur heeft. Dit is dan het einde, daar ik naar tracht, te weten zodanige natuur te verkrijgen, en dat veel menſchen neffens my pogen de zelfde te bekomen: dat is, tot mijn gelukzaligheit behoort, dat ik bevlijtig dat veel anderen het zelfde, gelijk ik, verſtaan; op dat hun

[x] *Novum inſtitutum.*
[y] *Intermittentia.*
[z] *Verum bonum.*
[a] *Summum bonum.*
[b] *Relative.*
[c] *Reſpectus.*
[d] *Perfecta.*
[e] *Verum bonum.*
[f] *Summum bonum.*
[g] *Cognitio.*
[h] *Unio.*
[i] *Mens.*

* *Dit zal bredelijker op zijn plaats verklaart worden.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hun [k]verſtant en [l]begeerte gantſchelijk met mijn verſtant en begeerte overëen zouden komen. En op dat dit zou geſchieden, zo is ‡ nootzakelijk : *Vooreerſt* zo veel van de natuur te verſtaan, als genoech is om zodanige natuur te verkrijgen ; *daar na*, zodanige [m]gezelligheit op te rechten, als men zou konnen begeren, op dat zeer veel menſchen zeer lichtelijk en veiliglijk daar toe zouden geraken : Wijders, *ten darden*, dat men in de [n]zedige Wijsbegeerte, en in de [o]lering, en in 't onderwijs van d' opvoeding der kinderen bezich is : en dewijl de gezontheit geen kleine middel is om dit einde en ooggemerk te verkrijgen, zo moet men, *ten vierden*, een gehele [p]Geneeskunde toeſtellen. Wijders, dewijl veel dingen, die zwaar zijn, door kunſt licht en gemakkelijk gemaakt worden, en wy veel tijt en gemak daar door konnen winnen, zo moet men, *ten vijfden*, geenſins de [q]Werkdaat verächten. Maar vooräl moet men een middel, om het [r]verſtant te verbeteren, bedenken, en het zelfde, voor zo veel men kan, in 't begin [s]zuiveren, op dat het, zonder doling, de zaken gelukkiglijk en zeer wel zou verſtaan. Hier uit dan kan yder zien dat ik alle de [t]wetenſchappen tot een * enig einde en ooggemerk tracht te ſtieren ; te weten, op dat men tot [u]d' opperſte menſchelijke volmaaktheit, gelijk wy gezegt hebben, zou geraken, en dus al 't geen, dat in de wetenſchappen ons niet tot onz [w]einde en ooggemerk vordert, als onnut verwerpen ; dat is, om met weinig woorden te zeggen, alle onze [x]werkingen, gelijk ook alle onze [y]denkingen moeten naar dit einde en ooggemerk geregelt worden. Maar dewijl het, terwijl wy hier naar trachten, en ons bevlijtigen het verſtant op de rechte weg te brengen, nootzakelijk is dat wy leven, zo zijn wy genootzaakt voor alle dingen enige regelen van te leven als goet t' onderſtellen ; te weten dezen.

I. Naar de [z]bevatting van [a]'t gemeen te ſpreken, en alle die dingen te [b]bewerken, die geen beletſel bybrengen, om onz ooggemerk te bereiken : want wy konnen daar door groot voordeel hier uit verkrijgen, dat wy aan des zelfs bevatting zo veel, als mogelijk is, toegeeven : voeg hier by dat wy door zodanige middel d' oren gunſtig zullen maken, om de waarheit te horen.

[k] *Intellectus.*
[l] *Cupiditas.*
[m] *Societas.*
[n] *Philoſophia moralis.*
[o] *Doctrina.*
[p] *Medicina.*
[q] *Mechanica.*
[r] *Intellectus.*
[s] *Expurgare.*
[t] *Scientiæ.*
[u] *Summa perfectio humana.*
[w] *Finis & Scopus.*
[x] *Operationes.*
[y] *Cogitationes.*
[z] *Captus.*
[a] *Vulgus.*
[b] *Operari.*

‡ *Men heeft aan te merken dat ik hier alleenlijk die wetenſchappen tracht op te tellen, de welken tot onz oogwit dienſtig zijn, ſchoon ik geen ooggemerk op hun ordening heb.*

* *In de Wetenſchappen is een enig einde en ooggemerk, naar 't welk alle de wetenſchappen geſchikt moeten worden.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c *Delicia.*

II. De [c] geneuchten zo veel te genieten, als tot behouding en bewaring der gezontheit genoech is.

d *Mores civitatis.*

III. Eindelijk, zo veel gelt, of andere dingen te zoeken, als tot d' onderhouding van 't leven, van de gezontheit, en van de [d] zeden der burgerſchap, die niet tegen onz ooggemerk ſtrijden, genoech is.

Ik dan, deze dingen dus geſtelt hebbende, zal my tot het eerſte, 't welk vooräl gedaan moet worden, begeven, te weten, om het verſtant te zuiveren, en het zelfde bequaam te maken tot de zaken op

e *Finis.*

zodanige wijze te verſtaan, als nodig is, om onz [e] einde en ooggemerk te bereiken. En op dat dit zou geſchieden, zo vereïſcht

f *Ordo.*

[f] d' ordening, die wy naturelijk hebben, dat ik hier alle de

g *Modi percipiendi.*

[g] wijzen van begrijpen, die ik tot hier toe gehad heb, om iets ontwijffelijk te beveſtigen, of t' ontkennen, ophaal, op dat ik de beſte van alle zou verkiezen, en te gelijk mijn krachten, en de natuur, die ik begeer volmaakt te maken, beginnen te kennen.

h *Accurate.*

Zy konnen alle, indien ik [h] naaukeuriglijk opmerk, voornamelijk tot drie gebracht worden.

i *Perceptio.*

I. De [i] bevatting, die wy uit het gehoor, of uit enig teken, naar believen hebben, gelijk men 't noemt.

k *Experientia vaga.*
l *Intellectus.*
m *Determinari.*

II. De bevatting, die wy van een [k] loſſe ervarentheit hebben, dat is van een ervarentheit, die niet van [l] 't verſtant [m] bepaalt word, maar alleenlijk deze naam heeft, om dat zy by geval dus voorkoomt, en wy geen [n] ondervinding hebben, die hier tegenſtrijd, en die wy dieshalven als [o] onverwaggelijk houden.

n *Experimentum.*
o *Inconcuſſum.*

p *Eſſentia.*
q *Adæquatè.*
r *Effectus.*
s *Cauſa.*
t *Univerſalis.*
u *Proprietas.*

III. Als de [p] wezentheit van een zaak uit een andere zaak, doch niet [q] evenmatiglijk, word beſloten: 't welk gebeurt, of als men * uit enig [r] gewrocht [s] d' oorzaak beſluit, of als men d' oorzaak uit enig [t] algemeen beſluit; 't welk altijt van enige [u] eigenſchap verzelt is.

IV. Ein-

* *Als dit gebeurt, verſtaan wy niets van d' oorzaak, behalven dit, dat wy in 't gewrocht aanmerken: 't welk hier uit genoech blijkt, dat dan d' oorzaak niet, dan met zeer algemene bewoordingen, verklaart word, te weten met dezen. Daar is dan iets; daar is dan enige macht, enz. of ook hier uit, dat men hen ontkenmiglijk uitdrukt: daar is dan niet dit, of dat, enz. In het tweede geval word iets aan d' oorzaak toegeëigent, om 't gewrocht, dat klarelijk bevat word, gelijk wy in een voorbeelt zullen tonen: maar niets, dan behalven eige, doch niet de wezentheit van een bezondere zaak.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

IV. Eindelijk, als de zaak uit haar [w] wezentheit alleen, of uit de [x] kennis van haar naaſte oorzaak begrepen word. Ik zal dit alles met [y] voorbeelden verklaren. Ik weet uit het gehoor alleen mijn geboortedag, en dat ik zodanige ouders heb gehad, en diergelijke dingen, van de welken ik nooit getwijffelt heb. Uit de [z] loſſe ervarentheit weet ik dat ik ſterven zal: want ik beveſtig dit, om dat ik gezien heb dat anderen, my gelijk, de doot geſtorven zijn: hoewel zy niet alle even lang hebben geleeft, noch van een zelfde ziekte zijn geſtorven. Wijders, ik weet ook uit de loſſe ervarentheit, dat d' olie een bequaam voedſel is om de vlam te voeden, en 't water om de brant te bluſſchen: gelijk ook dat de hont een [a] baſſend, en de menſch een [b] redelijk [c] dier is. En dus weet ik bijna alle dingen, die tot gebruik van 't leven dienen. Maar uit een andere zaak redeneren wy op deze wijze: na dat wy klarelijk begrijpen dat wy zodanig lighaam, en geen ander gevoelen, hier uit beſluiten wy klarelijk dat de [d] ziel met het [e] lighaam ‡ [f] verëenigt is; welke verëeniging d' oorzaak van zodanige [l] gevoeling is. Maar * hoedanig deze gevoeling en verëeniging is; wy konnen dit niet volſtrektelijk hier uit verſtaan.

Of na dat ik de natuur van [m] 't gezicht heb gekent, en daar beneffens dat het zodanige [n] eigenſchap heeft, dat wy een en het zelf-

w *Eſſentia.* x *Cognitio.* y *Exempla.* z *Experientia vaga.* a *Latrans.* b *Rationale.* c *Animal.* d *Anima.* e *Corpus.* f *Unio.* l *Senſatio.* m *Viſus.* n *Proprietas.*

‡ *Uit dit voorbeelt kan men klarelijk het geen zien, dat ik nu aangetekent heb. Want by deze* [g] *verëeniging verſtaan wy niets anders, dan de* [h] *voeling zelve, te weten het* [i] *gewrocht, uit het welk wy* [k] *d' oorzaak, van de welke wy niets verſtaan, beſloten hebben.*

g *Unio.* h *Senſatio.* i *Effectus.* k *Cauſa.*

* *Zodanig beſluit, hoewel zeker, is echter niet veilig, dan voor de genen, die meeſt op hun hoede zijn. Want indien men niet zeer wel op zijn hoede is, zo zal men terſtont in doling vallen. Want als men de zaken dus afgetrokken, en niet door hun ware wezentheit bevat, zo worden zy terſtont van d' inbeelding verwart: dewijl de menſchen het geen, 't welk in zich een en enig is, zich inbeelden veelvoudig te wezen, en aan de dingen, die zy afgetrokken, bezonderlijk en verwardelijk bevatten, namen geven, die zy tot andere dingen te betekenen, de welken gemeenzamer by hen zijn, gebruiken: daar door het gebeurt dat zy zich deze dingen op de zelfde wijze inbeelden, als zy gewent zijn Zich die dingen in te beelden, aan de welken zy eerſt deze namen hebben gegeven.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o *Distantia.* de ding op een grote o afſtant kleinder zien, dan als wy 't van naby aanſchouwen; zo beſluiten wy hier uit dat de zon groter is, dan zy ſchijnt te wezen, en meer andere diergelijke dingen.

p *Eſſentia.* Eindelijk, de zaak word uit de p wezentheit van de zaak alleen bevat: gelijk hier uit, dat ik iets ken, weet ik wat dit is, iets te kennen: en hier uit, dat ik de wezentheit van de ziel ken, weet

q *Unita.* ik dat zy met het lighaam q verëenigt is. Met de zelfde kennis weten

r *Lineæ.* wy dat twee en drie, te zamen gevoegt, vijf is, en dat twee r lijn-

s *Parallelæ.* nen, zo zy met een darde s gelijkwijdig zijn, ook met malkander gelijkwijdig moeten wezen, enz. Maar die dingen, de welken ik dus verre met zodanige kennis heb konnen verſtaan, zijn zeer weinig geweeſt.

Doch op dat dit alles te beter verſtaan zou worden, zo zal ik een

t *Exemplum.* enig t voorbeelt gebruiken, namelijk dit: Daar zijn drie getallen. Iemant vraagt naar een vierde, 't welk tot het darde is, gelijk het tweede tot het eerſte. De Kooplieden weten te zeggen wat men hier

u *Operatie.* doen moet, om het vierde getal te vinden; dewijl zy deze u wer-

w *Demonſtratio.* king, die zy eenvoudiglijk van hun meeſters, zonder enige w betoging, hebben geleert, noch niet vergeten hebben. Maar anderen

x *Experientia.* maken van een x ervarentheit der y enkelden een z algemene kun-

y *Simplicia.*

z *Axioma univerſale.* digheit, te weten, daar het vierde getal door zich blijkt: gelijk in deze getallen; 2, 4, 3, 6. Men bevind hier dat, als men het tweede met het

a *Productum.* darde vermenigvuldigt, en daar na a 't uitbrengſel door 't eerſte deelt,

b *Quotiens.* het b hoeveelde 6 zal worden: en als zy zien dat 'er dit getal uit voort-

c *Operatio.* koomt, 't welk zy, zonder deze c werking, kenden d evenredig te

d *Proportionalis.* wezen; zo beſluiten zy daar uit dat de werking goet is, om altijt

e *Numerus proportionalis.* het vierde e evenredig getal te vinden. Maar de f Wiskundigen

f *Mathematici.*

g *Demonſtratio.* weten, uit de kracht der g Betoging van de negentiende h Voor-

h *Propoſitio.* ſtelling in Euklides zevende boek, welke i getallen k evenredig tot

i *Numeri.*

k *Proportionalis.* malkander zijn., te weten uit de natuur van l d'evenredigheit, en

l *Proportionalitas.* uit der zelfder m eigenſchap; namelijk dat het getal, 't welk uit het

m *Proprietas.* eerſte en vierde word, gelijk met het getal is, dat uit het tweede en

n *Proportionalitas adæquata.* darde voortkoomt. Zy zien echter niet n d'evenmatige evenre-

o *Numeri dati.* digheit der o geſtelde getallen; en indien zy haar zien, zy zien

p *Propoſitio.*

q *Intuitivè.* haar echter niet uit de kracht van die p voorſtelling, maar q inzie-

r *Operatio.* niglijk, of zonder enige r werking te doen. Doch om hier uit de

s *Modus percipiendi.* beſte s wijze van te begrijpen te verkiezen, zo word verëiſcht dat wy

t *Media.* kortelijk optellen, welken de nootzakelijke t middelen zijn, om

u *Finis.* onz u einde en ooggemerk te bereiken; namelijk dezen:

I. Onze natuur, die wy volmaakt begeren te maken, naaukeu-

riglijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

riglijk te kennen, en te gelijk zo veel van de natuur der dingen, als nootzakelijk, is te begrijpen.

II. Om daar uit de [w] verſcheidenheden, [x] overëenkomingen en [y] ſtrijdigheden recht te beſluiten.

[w] *Differentiæ.* [x] *Convenientiæ.* [y] *Oppugnantiæ.*

III. Op dat men recht zou bevatten wat zy konnen lijden, en wat niet.

IV. Dat men dit met de natuur, en met het vermogen van de menſch zou vergelijken. En hier uit zal lichtelijk [z] d'opperſte volmaaktheit, tot de welke de menſch kan komen, blijken.

[z] *Perfectio ſumma.*

Laat ons, deze dingen dus overwogen hebbende, bezien wat [a] wijze van te begrijpen wy verkiezen moeten.

[a] *Modi percipiendi.*

Wat d' eerſte wijze aangaat, uit zich zelfs blijkt dat wy uit het [b] gehoor, behalven dat het een zeer onzeeker ding is, geen [c] wezentheit van enige zaak begrijpen, gelijk uit onz voorbeelt volgt. En dewijl men de [d] bezondere wezentlijkheit van enige zaak niet kent, 't en zy men de wezentheit kent, gelijk wy namaals zullen zien; zo beſluiten wy hier uit klarelijk, dat men alle de zekerheit, die wy uit het gehoor hebben, buiten de [e] wetenſchappen moet ſluiten. Want niemant kan ooit van 't gehoor alleen [f] aangedaan worden, zo 'er geen [g] eige verſtant voorgegaan is.

[b] *Auditus.* [c] *Eſſentia.* [d] *Exiſtentia ſingularis.* [e] *Scientia.* [f] *Affici.* [g] *Intellectus proprius.*

* Wat de tweede wijze aangaat, men kan van niemant zeggen, dat hy het [h] denkbeelt van enige [i] evenredigheit heeft, die hy zoekt. Behalven dat dit eën zeer onzeekere zaak is, die geen einde heeft, zo zal niemant ooit op deze wijze iets in de naturelijke dingen begrijpen, dan [k] toevallen, die men nooit klarelijk verſtaat, 't en zy men de [l] wezentheden te voren kent: en daaröm moet men ook deze buiten-ſluiten.

[h] *Idea.* [i] *Proportio.* [k] *Accidentia.* [l] *Eſſentiæ.*

Doch van de geen, die de darde heeft, kan enigſins gezegt worden, dat hy een [m] denkbeelt van de zaak heeft; wijders, dat hy ook zonder gevaar van doling kan beſluiten: maar dit zal echter uit zich geen [n] middel zijn, om onze [o] volmaaktheit te bereiken.

[m] *Idea.* [n] *Medium.* [o] *Perfectio.*

De vierde [p] wijze alleen begrijpt [q] d' evenmatige wezentheit van de zaak, en is zonder gevaar van doling, en dieshalven meeſt te gebruiken. Wy zullen trachten te verklaren hoe zy gebruikt moet worden, op dat wy d' onbekende dingen met zodanige kennis, en met enen zeer beknoptelijk zouden verſtaan: dat is, na dat wy weten welke kennis aan ons nootzakelijk is, moet men de [r] middel en [s] weg

[p] *Modus.* [q] *Eſſentia adæquata.* [r] *Methodus.*

* *Ik zal hier een weinig bredelijker van d' ervarentheit handelen, en de middel in de voortgang der Empyriſchen, die alles door ervarentheit willen doen, en der nieuwe Wijsbegerigen, onderzoeken.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

s *Via.* s weg aanwijzen, door de welk wy de dingen, die men kennen moet, met zodanige kennis zullen kennen. En op dat dit zou geſchieden, zo ſtaat eerſt aan te merken, dat hier geen onderzoek tot in 't onëindig plaats zal hebben, te weten dat men, om de beſte middel van de waarheit te vinden, een ander middel behoeft, om de middel van 't ware te vinden op te ſpeuren: en dat men, om de tweede middel op te ſpeuren, een darde middel nodig heeft, en dus tot aan 't oneindig; want op deze wijze zal men nooit tot de kennis der waarheit, ja gantſchelijk tot geen kennis, komen. 't Is hier meê op de zelfde wijze geſtelt, als met de t lighamelijke werktuigen, daar in men op de zelfde wijze kan redeneren. Want om 't yzer te ſmeden is de hamer nodig, en om een hamer te hebben is nootzakelijk dat hy gemaakt word; daar toe een andere hamer, en andere werktuigen, nodig zijn; en om deze werktuigen te hebben, zijn weêr andere werktuigen nodig, en dus tot aan 't onëindig: en op deze wijze zal iemant te vergeefs pogen te bewijzen dat de menſchen geen macht hebben om 't yzer te ſmeden. Maar gelijk de menſchen in 't begin met de werktuigen, met de welken zy geboren zijn, enige zeer gemakkelijke dingen, hoewel zeer kommerlijk, en onvolmaaktelijk, hebben konnen maken, en, na dat die gemaakt waren, anderen, zwaarder zijnde, met minder arbeit, en met meer volmaaktheit hebben voltrokken, en dus by trappen van d' enkelſte werken tot de werktuigen, en, van de werktuigen tot andere werken en werktuigen voortgaande, zo verre zijn gekomen, dat zy zo veel en zo zware dingen met weinig arbeit uitvoeren: zo maakt ook het u verſtant, door zijn † ingebore kracht, voor zich w verſtandelijke werktuigen, door de welken het andere krachten tot andere verſtandelijke * werken verkrijgt, en uit die werken andere werktuigen, of de macht van wijder op te ſpeuren; en gaat dus x by trappen voort, tot dat het tot de top der wijsheit opgeklommen is. Voorts dat het met het verſtant dus geſtelt is, zal lichtelijk te zien wezen, zo men verſtaat wat de y middel van 't ware op te ſpeuren is, en welken die z ingebore werktuigen zijn, die 't alleenlijk behoeft, om andere werktuigen daar af te maken tot wijders voort te gaan. Ik zal dan, om die te tonen, dus voortvaren.

t *Instrumenta corporea.*

u *Intellectus.*

w *Instrumenta intellectualia.*

x *Gradatim.*

y *Methodus.*

z *Instrumenta innata.*

* Het

† *By ingebore kracht verſta ik 't geen, dat in ons door uitterlijke oorzaken veroorzaakt word, en dat wy namaals in de Wijsbegeerte zullen verklaren.*

* *Men noemt hen hier werken: wat zy zijn, zal in de Wysbegeerte verklaart worden.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

* Het [a] waar denkbeelt (dewijl wy een waar denkbeelt hebben) is [b] iets verſcheiden van zijn [c] gedenkbeelde: want de [d] kring is iets anders, dan het [e] denkbeelt van de kring; dewijl het denkbeelt van de kring niet iets is, 't welk [f] omtrek en [g] middelpunt heeft, gelijk de [h] kring. Het denkbeelt van 't lighaam is ook niet het lighaam zelf: en dewijl het [i] iets verſcheiden van zijn [k] gedenkbeelde is, zo zal het ook door zich [l] verſtanelijk wezen: dat is, het [m] denkbeelt, voor zo veel zijn [n] vormelijke wezentheit aangaat, kan het [o] voorwerp van een ander [p] voorwerpige wezentheit wezen; en deze andere voorwerpige wezentheit zal ook, in zich zelve aangeſchout, [q] iets zakelijk en verſtanelijk zijn; en dus [r] onbepaaldelijk voort. Tot een voorbeelt; Pieter is [s] iets zakelijk: maar Pieters [t] waar denkbeelt is Pieters [u] voorwerpige wezentheit, en in zich iets zakelijk, en gantſchelijk van Pieter zelf [w] verſcheiden. Dewijl dan Pieters denkbeelt iets zakelijk is, dat zijn [x] bezondere wezentheit heeft, zo zal het ook [y] iets verſtanelijk wezen; dat is, het [z] voorwerp van een ander [a] denkbeelt, 't welk in zich al 't geen, dat Pieters denkbeelt [b] vormelijk heeft, [c] voorwerpelijk zal hebben: en desgelijks het denkbeelt, 't welk het denkbeelt van Pieters denkbeelt is, heeft weêr zijn [d] wezentheit, die ook het voorwerp van een ander denkbeelt kan zijn, en dus [e] onbepaaldelijk voort. Yder kan dit ondervinden, als hy begrijpt dat hy weet wat Pieter is, en ook weet dat hy 't weet, en wederöm dat hy weet, dat hy weet, dat hy 't weet, enz. Hier uit blijkt dat hy, om Pieters wezentheit te verſtaan, niet Pieters denkbeelt behoeft te verſtaan, en veel minder het denkbeelt van Pieters denkbeelt: 't welk het zelfde is, als of ik zeide dat het niet nodig is dat ik weet, dat ik weet, dat ik 't weet, en veel minder nodig te zijn, dat ik weet, dat ik weet, dat ik 't weet; ja zo weinig, als het, om de [f] wezentheit van de [g] driehoek te verſtaan, nodig is de wezentheit van de [h] kring te verſtaan. ‡ Maar in deze [i] denkbeelden is 't recht anders geſtelt:

a *Idea vera.*
b *Diverſum quid.*
c *Ideatum.*
d *Circulus.*
e *Idea circuli.*
f *Peripheria.*
g *Centrum.*
h *Circulus.*
i *Quid diverſum.*
k *Ideatum.*
l *Intelligibile.*
m *Idea.*
n *Eſſentia formalis.*
o *Objectum.*
p *Eſſentia objectiva.*
q *Quid reale & intelligibile.*
r *Indefinitè.*
s *Quid reale.*
t *Idea vera.*
u *Eſſentia objectiva.*
w *Diverſum.*
x *Eſſentia peculiaris.*
y *Quid intelligibile.*
z *Objectum.*
a *Idea.*
b *Formaliter.*
c *Objectivè.*
d *Eſſentia.*
e *Indefinitè.*
f *Eſſentia.*
g *Triangulus.*
h *Circulus.*
i *Idea.*

* *Men heeft aan te merken, dat wy hier niet alleenlijk het geen, 't welk ik onlangs gezegt heb, zullen pogen te tonen; maar ook dat wy dus verre recht en wel voortgegaan zijn, en te gelijk meer andere wetenswaerdige dingen.*

‡ *Men heeft aan te merken, dat wy hier niet onderzoeken hoe d' eerſte voorwerpige wezentheit ons ingeboren is: want dit behoort tot de naſpeuring der natuur, daar deze dingen bredelijker verklaart worden, en daar men met enen toont dat 'er, behalven het denkbeelt, geen beveſtiging, noch ontkenning, noch enige wil is.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

want om te weten dat ik weet moet ik nootzakelijk eerſt weten. Hier uit blijkt dat de [k] zekerheit niets is, dan de [l] voorwerpige wezentheit zelve: dat is, de zekerheit zelve is de [m] wijze, op de welke wy de [n] vormelijke wezentheit gevoelen: uit het welk men weêr ziet dat 't er tot de zekerheit der waarheit geen ander teken nodig is, dan een [o] waar denkbeelt te hebben. Want, gelijk wy getoont hebben, 't is niet nodig dat ik weet, dat ik weet, dat ik weet. Uit het welk weêr blijkt, dat niemant kan weten wat [p] d' opperſte zekerheit is, dan die een [q] evenmatig denkbeelt, of de [r] voorwerpige wezentheit van enige zaak heeft; te weten, om dat de [s] zekerheit, en de voorwerpige wezentheit het zelfde is. Dewijl dan de waarheit geen [t] teken behoeft, maar dewijl 't voor haar genoech is de voorwerpige wezentheden der zaken, of, 't welk het zelfde is, [u] denkbeelden te hebben, om alle twijffeling wech te nemen: zo volgt hier uit, dat de ware [w] middel niet is, na de verkrijging der denkbeelden het teken der waarheit te zoeken; maar dat de ware middel de [x] weg is om de waarheit zelve, of de voorwerpige wezentheden der dingen, of de denkbeelden (want dit alles betekent het zelfde) in een behorelijke ordening te zoeken *. Wijders, de middel moet nootzakelijk van [y] redenering, of van [z] verſtaning ſpreken: dat is, [a] de middel is niet het [b] redeneren zelf, om [c] d' oorzaken der dingen te verſtaan, en veel minder het [d] verſtaan van d' oorzaken der dingen; maar te verſtaan wat een waar [e] denkbeelt is, en, het zelfde van d' andere [f] begrijpingen onderſcheidende, en des zelfs natuur naſpeurende, om daar uit onz [g] vermogen van te verſtaan te kennen, de [h] geeſt in dier voegen te bepalen, dat hy alles, 't welk te verſtaan is, naar die regel, en naar dat [i] rechtſnoer verſtaat; met zekere regelen, als hulpmiddelen, aan te wijzen, en ook met te maken dat de geeſt niet door onnutte dingen vermoeit en afgemat word. Daar uit men beſluiten kan, dat de [k] middel niets anders is dan een [l] weêrkeerige kennis, of een [m] denkbeelt van een denkbeelt. En dewijl 'er geen denkbeelt van een denkbeelt is, 't en zy men eerſt een denkbeelt heeft; zo zal 'er ook geen middel zijn, 't en zy 'er eerſt een denkbeelt is. Hier uit volgt dat dit een goede middel zal zijn, de welk aanwijſt hoe de [n] geeſt naar het [o] richtſnoer van 't geſtelde [p] ware denkbeelt geſtiert moet worden. Wijders, dewijl de reden, die tuſſchen twee denkbeelden is, de zelfde is als de reden, die tuſſchen de [q] vormelijke wezentheden de-

[k] *Certitudo.*
[l] *Eſſentia objectiva.*
[m] *Modus.*
[n] *Eſſentia formalis.*
[o] *Idea vera.*
[p] *Certitudo ſumma.*
[q] *Idea adæquata.*
[r] *Eſſentia objectiva.*
[s] *Certitudo.*
[t] *Signum.*
[u] *Ideæ.*
[w] *Methodus.*
[x] *Via.*
[y] *Ratiocinatio.*
[z] *Intelleſtio.*
[a] *Methodus.*
[b] *Ratiocinari.*
[c] *Cauſæ.*
[d] *Intelligere.*
[e] *Idea.*
[f] *Perceptiones.*
[g] *Potentia intelligendi.*
[h] *Mens.*
[i] *Norma.*
[k] *Methodus.*
[l] *Cognitio reflexiva.*
[m] *Idea Idea.*
[n] *Mens.*
[o] *Norma.*
[p] *Idea vera.*
[q] *Eſſentiæ formales.*

* *Wat zoeken in de ziel is, zal in de Wijsbegeerte verklaart worden.*

zer

zer denkbeelden is, zo volgt hier uit, dat de [r] weêrkeerige kennis, die men van het [s] denkbeelt van 't volmaaktſte [t] wezend heeft, voortreffelijker zal zijn, dan de weêrkeerige kennis der andere denkbeelden: dat is, dat dit de volmaaktſte [u] middel zal zijn, de welk naar het [w] richtſnoer van 't geſtelt denkbeelt van 't volmaaktſte [x] wezend toont, hoe de [y] geeſt geſtiert moet worden.

r *Cognitio reflexiva.*
s *Idea.*
t *Ens.*
u *Methodus.*
w *Norma.*
x *Ens.*
y *Mens.*

Hier uit word lichtelijk verſtaan hoe de geeſt, met meer te verſtaan, te gelijk andere [z] werktuigen verkrijgt, daar door zy lichtelijker met te verſtaan voortgaat: want, gelijk men uit het geen, dat alreê gezegt is, kan verſtaan, in ons moet voor alle dingen een [a] waar denkbeelt, als een [b] ingebore werktuig, wezen, door 't welk, verſtaan zijnde, gezamentlijk het onderſcheit, dat tuſſchen zodanige [c] begrijping, en alle d' anderen is, verſtaan word. In deze zaak beſtaat een deel van de [d] middel. En dewijl het door zich klaar is, dat de [e] geeſt zich zo veel te beter verſtaat, hoe hy meer verſtant van de natuur heeft; zo blijkt hier uit dat dit deel van de middel zo veel te volmaakter zal worden, als de geeſt meer zaken verſtaat, en dan volmaaktſt zal wezen, als de geeſt op de kennis van [f] 't volmaaktſte wezend merkt, of zijn gedachten daar op heeft. Wijders, hoe de geeſt meer zaken kent, hoe hy ook beter zijn krachten, en d'ordening der natuur verſtaat; en hoe hy beter zijn krachten verſtaat, hoe hy ook zich zelf lichtelijker kan beſtieren, en aan zich zelf [g] regelen [h] voorſtellen; en hoe hy [i] d' ordening der natuur beter verſtaat, hoe hy zich lichtelijker van d'onnutte dingen kan afhouden: daar in, gelijk wy gezegt hebben, de gehele [k] middel beſtaat. Voeg hier by dat het [l] denkbeelt op de zelfde [m] wijze [n] voorwerpelijk is, gelijk des zelfs [o] gedenkbeelde, of gedachte zaak [p] zakelijk is. Indien 'er dan in de natuur iets was, 't welk met d' andere dingen geen [q] gemeenſchap heeft, zo zou ook des zelfs [r] voorwerpige wezentheit, die gantſchelijk met de [s] vormelijke zou moeten overëenkomen, geen * gemeenſchap met d'andere [t] denkbeelden hebben; dat is, wy zullen niets daar af konnen verſtaan, noch beſluiten. In tegendeel, die zaken, de welken gemeenſchap met andere dingen hebben, gelijk alles is, dat men in de natuur vind, worden verſtaan; en hun [u] voorwerpige wezentheden zullen ook de zelfde [w] gemeenſchap hebben; dat is, dat 'er andere [x] denkbeelden van afgeleid zullen worden, die weêr met anderen gemeen-

z *Inſtrumento.*
a *Idea vera.*
b *Inſtrumentum innatum.*
c *Perceptio.*
d *Methodus.*
e *Mens.*
f *Ens perfectiſſimum.*
g *Regulæ.*
h *Proponere.*
i *Ordo.*
k *Methodus.*
l *Idea.*
m *Modus.*
n *Objectivè.*
o *Ideatum.*
p *Realiter.*
q *Commercium.*
r *Eſſentia objectiva.*
s *Formalis.*
t *Ideæ.*
u *Eſſentiæ objectivæ.*
w *Commercium.*
x *Ideæ.*

* *Gemeenſchap met andere dingen te hebben, is, van anderen voortgebracht te worden, of anderen voort te brengen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

y *Instrumenta.* schap zullen hebben; en dus zullen de [y] werktuigen, om wijder voort te gaan, vermeerderen: 't welk wy poogden te bewijzen. Voorts, uit dit leste, 't welk wy gezegt hebben, te weten dat het denkbeelt gantschelijk met zijn [z] vormelijke wezentheit moet overëenkomen, blijkt weêr, dat de [a] geest, gelijk hy gantschelijk het af beeltsel der natuur vertoont, alle zijn denkbeelden van dat denkbeelt moet voortbrengen, dat de bron en oorsprong van de gehele natuur vertoont, op dat het zelfde ook de [b] bron der andere [c] denkbeelden zou wezen.

z *Essentia formalis.*
a *Mens.*
b *Fons.*
c *Idea.*

Misschien zal iemant zich hier over verwonderen, dat wy, daar wy gezegt hebben dat dit een goede [d] middel is, de welk toont hoe de ziel naar het richtsnoer van [e] 't waar gestelt denkbeelt gestiert moet worden; dat wy, zeg ik, dit [f] met redeneren bewijzen; 't welk schijnt te tonen dat dit niet door zich zelf bekent is. Doch hier staat te vragen, of wy wel [g] redeneren. Indien wy wel redeneren, zo moeten wy van [h] 't gestelt denkbeelt beginnen: en dewijl van het gestelt denkbeelt te beginnen [i] betoging behoeft, zo moeten wy weêr onze [k] redenering bewijzen, en dan weêr de vorige; en dus tot in 't onëindig. Ik antwoord hier op, dat, indien iemant door zeker nootlot, met de natuur na te speuren, zo verre koomt, te weten, dat hy het [l] richtsnoer van [m] 't gestelt waar denkbeelt op een andere wijze, dan volgens de behorelijke ordening, had verkregen, hy nooit aan zijn waarheit zou twijffelen, * om dat, gelijk wy getoont hebben, de waarheit zich zelve openbaar maakt, en ook om dat alles van zelfs hem toegevloeit is. Maar dewijl dit nooit, of zelden gebeurt, zo ben ik gedwongen geweest dit dus te stellen, dat wy 't geen, 't welk wy niet door 't nootlot konnen bekomen, echter door voorbedachte raat zouden verkrijgen; en op dat met enen zou blijken dat wy, om de waarheit en goede [n] redenering te bewijzen, geen [o] werktuigen behoeven, dan de waarheit zelve, en de goede redenering: want ik heb de goede redenering met wel te [p] redeneren bewezen, en poog haar noch te bewijzen. Voeg hier by dat de menschen zich ook door deze middel tot hun [q] innerlijke overdenkingen gewennen. De reden, waaröm het, in d'onderzoeking der natuur, zelden gebeurt dat zy in de behorelijke ordening nagespeurt word, zijn de [r] vooröordeelen, welker [s] oorzaken wy namaals in onze [t] Wijsbegeerte zullen verklaren; als ook om dat daar toe een grote en naaukeurige [u] onderscheiding (gelijk wy namaals zullen tonen) nodig is, 't welk zeer kommerlijk valt; en wijders uit

d *Methodus.*
e *Idea vera data.*
f *Ratiocinando.*
g *Ratiocinari.*
h *Idea data.*
i *Demonstratio.*
k *Ratiocinium.*
l *Norma.*
m *Idea vera data.*
n *Ratiocinium.*
o *Instrumento.*
p *Ratiocinando.*
q *Meditationes internæ.*
r *Præjudicia.*
s *Causæ.*
t *Philosophia.*
u *Distinctio.*

* *Gelijk wy ook hier niet van onze waarheit twijffelen.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uit oorzaak van de ſtant der menſchelijke zaken, die, gelijk wy alreê getoont hebben, gantſchelijk veränderlijk is; behalven noch verſcheide andere dingen, die wy niet onderzoeken. Indien iemant miſſchien vraagt, waaröm ik zelf terſtont voor alle andere dingen de [w] waarheden der natuur in deze ordening vertoon, dewijl de waarheit zich zelve openbaar maakt; ik antwoord aan hem, en vermaan hem met enen, dat hy haar, uit oorzaak van de [x] wonderſpreuken, die daar in miſſchien deurgaans zullen voorkomen, niet als valſch moet verwerpen, maar eerſt gelief d' ordening te zien, volgens de welke wy haar bewijzen; en dan zal hy zeker worden van dat wy de waarheit bereikt hebben: 't welk d'oorzaak heeft geweeſt van deze dingen vooräf te laten gaan. Indien miſſchien namaals noch enig [y] Twijffelaar, zo wel van d' eerſte waarheit zelve, als van alle de dingen, die wy tot het [z] richtſnoer van d' eerſte zullen afleiden, in twijffel blijft; zeker, deze zal of tegen zijn geweten ſpreken, of wy zullen bekennen dat 'er menſchen gevonden worden, die van hun geboorte af, of door hun [a] vooröordeelen, dat is door enig geval, van buiten komende, gantſchelijk van gemoed verblind zijn; want zy gevoelen zich zelven niet. Indien zy iets [b] beveſtigen, of daar aan [c] twijffelen; zy weten niet dat zy twijffelen, of beveſtigen. Zy zeggen dat zy niets weten; en voegen 'er noch by, dat zy zelfs niet weten dat zy niets weten; en zeggen dit zelfde noch niet [d] volſtrektelijk. Want zy vrezen te belijden dat zy [e] wezentlijk zijn, zo lang zy niet weten; in voegen dat zy ten leſten moeten zwijgen, uit vrees van iets [f] t'onderſtellen, dat de waarheit zou openbaren. Eindelijk, men kan met hen niet ſpreken, namelijk van de [g] wetenſchappen. Doch wat de gewoonte van leven, en het gebruik van de [h] gezelligheit aangaat, de noot dwingt hen dat zy zich onderſtellen te wezen, en dat zy hun nut zoeken, en veel dingen met eed beveſtigen en ontkennen: want indien men iets aan hen bewijſt, zy weten niet of de [i] bewijzing bewijſt, of gebrekkelijk is. Indien zy [k] ontkennen, [l] toeſtaan, of [m] tegenſpreken; zy weten niet dat zy ontkennen, toeſtaan, of tegenſpreken. Men moet hen dieshalven houden gelijk [n] zelfsbeweegbaren, die gantſchelijk zonder ziel zijn. Laat ons nu weêr tot onz voorgeſtelde keren.

Wy hebben tot hier toe *voorëerſt* het [o] einde en ooggemerk, naar 't welk wy trachten alle onze [p] denkingen te ſtieren. *Ten tweeden*, wy weten welk de beſte [q] bevatting is, door welks behulp wy tot onze volmaaktheit konnen geraken. *Ten darden*, wy weten welk

w *Veritates.*
x *Paradoxa.*
y *Scepticus.*
z *Norma.*
a *Præjudicia.*
b *Affirmare.*
c *Dubitare.*
d *Abſolutè.*
e *Exiſtere.*
f *Supponere.*
g *Scientiæ.*
h *Societas.*
i *Argumentatio.*
k *Negare.*
l *Concedere.*
m *Opponere.*
n *Automata.*
o *Finis.*
p *Cogitationes.*
q *Perceptio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

d'eerſte weg is, die de geeſt moet ingaan, om wel te beginnen, dat
r *Idea vera.* is dat hy, naar 't richtſnoer van yder geſtelt [r] waar denkbeelt, voortgaat naar zekere wetten t' onderzoeken. En op dat dit wel en recht
s *Methodus.* zou geſchieden, zo moet deze [s] middel te weechbrengen; *Voor-*
t *Perceptiones.* *eerſt*, dat het waar denkbeelt van alle d'andere [t] bevattingen onderſcheiden, en dat de geeſt van d'andere bevattingen afgehouden word. *Ten tweeden*, dat men regelen aanwijſt, op dat d'onbe-
u *Norma.* kende dingen naar zodanig [u] richtſnoer bevat worden: *ten darden*
w *Ordo.* en eindelijk, dat men [w] ordening beraamt om niet met d'onnutte
x *Methodus.* dingen vermoeit en afgemat te worden. Wy dan, deze [x] middel kennende, zien, *ten vierden*, dat deze middel de volmaaktſte zal zijn,
y *Idea.* als wy het [y] denkbeelt van [z] 't volmaaktſte wezend verkregen zul-
z *Ens perfectiſſimum.* len hebben. En dieshalven zal in 't begin dit meeſt waar te nemen zijn, dat wy op 't ſpoedigſte tot de kennis van zodanig wezend geraken.

a *Methodus.* Laat ons dan van 't eerſte deel van deze [a] middel beginnen, de welk
b *Idea vera.* is, gelijk wy gezegt hebben, het [b] waar denkbeelt van d'andere
c *Perceptiones.* [c] bevattingen [d] t' onderſcheiden, en de geeſt te beletten dat hy de
d *Diſtinguere.* valſche, verdichte en twijffelächtige met de ware denkbeelden verwart; 't welk ik voorgenomen heb hier bredelijk te verklaren, om
e *Cogitatio.* de lezers in de [e] denking van zulk een nootzakelijke zaak te houden; en ook om dat 'er veel zijn, die zelfs van 't ware twijffelen, namelijk hieröm, dat zy geen gemerk op d'onderſcheiding hebben ge-
f *Perceptio.* nomen, die tuſſchen de ware [f] bevatting, en alle anderen is: in voegen dat zy gelijk zodanige menſchen zijn, die, toen zy waakten, niet twijffelden dat zy waakten; maar die, na dat zy eens (gelijk dikwijls gebeurt) in hun droom geacht hebben dat zy zekerlijk waakten, 't welk zy ſedert bevonden valſch te wezen, ook aan hun waken twijffelden: 't welk gebeurt om dat zy nooit onderſcheit tuſſchen dromen en waken gemaakt hebben. Ik wil ondertuſſchen de
g *Eſſentia.* Lezer vermaant hebben, dat ik hier niet de [g] wezentheit van yder
h *Perceptio.* [h] bevatting, en dat door haar [i] eerſte oorzaak, zal verklaren; om
i *Cauſa prima.* dat dit tót de [k] Wijsbegeerte behoort: maar dat ik alleenlijk het
k *Philoſophia.* geen zal aanwijzen, 't welk de [l] middel vereïſcht; dat is omtrent
l *Methodus.* welke dingen de verdichte, valſche en twijffelächtige bevatting verkeert; en hoe wy van yder verloſt en ontſlagen zullen worden.
y *Idea ficta.* Dat dan het eerſte onderzoek omtrent het [y] verdicht denkbeelt zy.
z *Perceptio.* Dewijl alle [z] bevatting is of van een zaak, als [a] wezentlijk aan-
a *Exiſtens.* gemerkt, of van de [b] wezentheit alleen, en dewijl de [c] verdicht-
b *Eſſentia.* ſelen gemenelijkſt omtrent dingen, als wezentlijk aangemerkt,
c *Fictiones.*

gebeu-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gebeuren, zo zal ik eerſt van deze leſte bevatting ſpreken, te weten daar men de [d] wezentlijkheit alleen verdicht, en de zaak, die in zodanig bedrijf verdicht word, verſtaat, of daar men [e] onderſtelt dat men haar verſtaat. Tot een voorbeelt; Ik verdicht dat Pieter, die ik ken, naar huis gaat, dat hy my koomt bezoeken, en diergelijke dingen. † Als ik onderzoek omtrent welke dingen zodanig [f] denkbeelt verkeert, zo zie ik dat het omtrent de [g] mogelijke, niet omtrent de [h] nootzakelijke, of omtrent [i] d' onmogelijke dingen verkeert, en gebeurt. Ik noem dat een onmogelijk ding, welks natuur, [k] in wezentlijk te zijn, [l] tegenzeggelijkheit [m] influit: dat nootzakelijk, welks natuur, in niet wezentlijk te zijn, tegenzeggelijkheit influit; en dat mogelijk, welks [n] wezentlijkheit, uit zijn natuur zelve, geen tegenzeggelijkheit influit om [o] wezentlijk, of niet wezentlijk te wezen; maar welks [p] wezentlijkheits [q] nootzakelijkheit, of [r] mogelijkheit van [s] oorzaken af hangt, die onbekent aan ons zijn, zo lang wy des zelfs wezentlijkheit verdichten. Dieshalven, indien hun nootzakelijkheit, of mogelijkheit, die van uitterlijke oorzaken afhangt, aan ons bekent was, zo zouden wy ook niets hebben konnen verdichten. Hier uit volgt dat, zo 'er enig God, of [t] iets alweetend is, hy gantſchelijk niets kan verdichten. Want wat ons aangaat, na dat ik weet dat ik [u] wezentlijk ben, * zo kan ik niet [w] verdichten dat ik wezentlijk, of niet wezentlijk ben. Ik kan ook geen elefant, deur 't oog van een naalt gaande, verdichten; gelijk ook niet dat God, na dat ik hem ken, wezentlijk, of niet wezentlijk is. † Het zelfde

d *Exiſtentia.*
e *Supponere.*
f *Idea.*
g *Poſſibilia.*
h *Neceſſaria.*
i *Impoſſibilia.*
k *In exiſtendo.*
l *Contradictio.*
m *Involvere.*
n *Exiſtentia.*
o *Exiſtere.*
p *Exiſtentia.*
q *Neceſſitas.*
r *Poſſibilitas.*
s *Cauſæ.*
t *Aliquid omniſcium.*
u *Exiſtere.*
w *Fingere.*

† *Bezie wijders het geen, dat wy van d' onderſtellingen, die wy klarelijk verſtaan, zullen aanteekenen: maar de verdichting beſtaat hier in, dat wy zeggen dat zy in de hemelſche lighamen zodanig zijn.*

* *Om dat de zaak, zo zy verſtaan word, zich zelve openbaart, zo behoeven wy alleenlijk een voorbeelt, zonder andere betoging. Desgelijks zal 't met de tegenzeggelijke zaak hier af wezen, om welker valsheit te tonen men niets anders behoeft, dan haar over te zien, gelijk terſtont zal blijken, als wy van de verdichting omtrent de wezentheit zullen ſpreken.*

† *Hier ſtaat aan te merken, dat, hoewel veel zeggen dat zy twijffelen of God wezentlijk is, zy echter niets anders, dan de naam hebben, of iets verdichten, dat zy God noemen; 't welk niet met Gods natuur overëenkoomt: gelijk ik hier na op zijn plaats zal tonen.*

is

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

is ook van [x] 't gedrocht te verſtaan, welks natuur ſtrijdigheit van [y] wezentlijk te wezen [z] inſluit. Hier uit blijkt het geen, dat ik gezegt heb, te weten dat de [a] Verdichting, van de welke wy hier ſpreken, niet omtrent [b] d' eeuwige waarheden voorvalt. * Maar eer ik wijder voortga, zo ſtaat hier in 't voorbygaan aan te merken, dat dit [c] onderſcheit, 't welk tuſſchen de [d] wezentheit van d' een zaak, en de wezentheit van d' ander is, ook tuſſchen de [e] dadelijkheit, of [f] wezentlijkheit van de zelfde zaak, en tuſſchen de dadelijkheit, of wezentlijkheit van d' andere zaak is: in voegen dat, indien wy, tot een voorbeelt, Adams wezentlijkheit alleenlijk door [i] d' algemene wezentlijkheit willen [k] bevatten, dit even het zelfde zal wezen, als of wy, om zijn [l] wezentheit te bevatten, op de natuur van [m] 't wezend merkten, op dat wy eindelijk zouden [n] bepalen, dat Adam een wezend is. Dieshalven, hoe de [o] wezentlijkheit [p] algemenelijker bevat word, hoe men haar ook [q] verwardelijker bevat, en zy lichtelijker aan yder ding kan verdicht worden. In tegendeel, als men haar [r] bezonderlijker bevat, zo verſtaat men haar ook klarelijker; en kan zwarelijker aan iets anders, dan aan de zaak zelve, als men niet op d' ordening der natuur merkt, verdicht worden: 't welk aanmerkenswaerdig is.

Hier ſtaan nu die dingen t' aanmerken, die gemenelijk verdicht gezegt worden, ſchoon wy klarelijk verſtaan dat het niet met de zaak zodanig, als wy haar verdichten, geſtelt is. Tot een voorbeelt; ſchoon ik weet dat d' aarde [s] ront is, zo belet dit echter niet dat ik aan iemant zeg, dat d' aarde een [t] halve bol is, en gelijk een halve oranje appel in een ſchuttel, of dat de zon rontöm d' aarde bewogen word, en diergelijke dingen. Indien wy hier op merken, zo zullen wy niets zien, 't welk niet met het voorgedachte te zamenhangt; indien wy vooráf aanmerken dat wy ſomtijts hebben konnen dolen, en dat wy van onze dolingen meêwuſtig zijn: wijders, dat wy konnen [u] verdichten, of ten minſten menen, dat andere menſchen in de zelfde doling zijn, of daar in, gelijk wy te voren, konnen vallen. Wy konnen, zeg ik, dit zo lang verdichten, als wy geen [w] onmogelijkheit, en geen [x] nootzakelijkheit zien.

[x] *Chimera.*
[y] *Exiſtere.*
[z] *Involvere.*
[a] *Fillio.*
[b] *Veritates æternæ.*
[c] *Differentia.*
[d] *Eſſentia.*
[e] *Actualitas.*
[f] *Exiſtentia.*
[i] *Exiſtentia generalis.*
[k] *Concipere.*
[l] *Eſſentia.*
[m] *Ens.*
[n] *Definire.*
[o] *Exiſtentia.*
[p] *Generalius.*
[q] *Confuſius.*
[r] *Particularius.*
[s] *Rotunda.*
[t] *Medius globus.*
[u] *Fingere.*
[w] *Impoſſibilitas.*
[x] *Neceſſitas.*

* *By eeuwige waarheit verſta ik zodanige, die, zo zy beveſtigd is, nooit ontkennig zal konnen wezen. Dus is d' eerſte en eeuwige waarheit*, dat God is; *maar* dat Adam denkt, *dit is geen eeuwige waarheit.* Dat 'er geen Chimera is; *dit is een eeuwige waarheit, maar niet* dat Adam niet denkt.

Als

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Als ik dan tot iemant zeg, dat d'aarde niet ront is, enz. zo doe ik niets anders, dan dat ik de doling, die ik misſchien gehad heb, of daar in ik heb konnen vallen, weêr voor mijn [y] geheugenis breng; en daar na verdicht ik, of meen ik dat de geen, tot de welk ik dit zeg, noch in deze doling is, of daar in kan vallen. Ik verdicht dit, gelijk ik gezegt heb, zo lang, als ik geen onmogelijkheit, en geen nootzakelijkheit zie: maar indien ik die had verſtaan, zo had ik gantſchelijk niets konnen verdichten; en men zou alleenlijk gezegt moeten hebben, dat ik iets gewrocht had.

[y] *Memorie.*

Nu is noch overig dat wy ook die dingen aanmerken, de welken in de [z] geſchillen [a] onderſtelt worden; 't welk ook deurgaans omtrent [b] d'onmogelijke dingen gebeurt. Tot een voorbeelt, als wy zeggen: Laat ons onderſtellen dat deze brandende kaers nu niet brand, of laat ons onderſtellen dat hy in enige [c] inbeeldige ruimte, of daar geen [d] lighamen zijn, brand, gelijk diergelijke dingen deurgaans onderſtelt worden, hoewel men klarelijk verſtaat dat dit leſte onmogelijk is. Maar als dit gebeurt, zo is 'er gantſchelijk geen [e] verdichting. Want *in 't eerſte* heb ik niets anders gedaan, dan dat ik een andere kaers, die niet brand, of die ik zonder vlam bevat heb, *in mijn geheugenis heb gebracht:* * en dit zelfde, dat ik omtrent de kaers denk, verſta ik ook van de zelfde kaers, zo lang ik niet op de vlam merk.

[z] *Queſtiones.* [a] *Supponi.* [b] *Impoſſibilia.* [c] *Spatium imaginarium.* [d] *Corpora.* [e] *Fictio.*

In het tweede geſchied niets anders, dan de [f] denkingen van de [g] lighamen, die'er omtrent zijn, af te houden, op dat de geeſt zich tot d'enige [h] aanſchouwing van de kaers, in zich alleen aangemerkt, zou keren, om daar na te beſluiten dat de kaers geen [i] oorzaak tot haar zelfs [k] vernietiging heeft: in voegen dat, zo 'er geen lighamen omtrent waren, deze kaers, en ook de vlam onveränderlijk zouden

[f] *Cogitationes.* [g] *Corpora circumjacentia.* [h] *Contemplatio.* [i] *Cauſa.* [k] *Deſtructio.*

* *Namaals, als wy van de verdichting zullen ſpreken, die omtrent de wezentheden verkeren, zal klarelijk blijken dat de verdichting nooit iets nieu doet, of aan de geeſt vertoont: maar dat alleenlijk die dingen, die in de harſſenen, of in d'inbeelding zijn, voor de geheugenis gebracht worden, en dat de geeſt verwardelijk op alles te gelijk merkt. Dat men, tot een voorbeelt, 'de ſpraak, en de boom in geheugenis breng; de geeſt, zonder onderſcheiding opmerkende, acht dat de boom ſpreekt. Het zelfde word ook van de wezentlijkheit verſtaan. Voornamelijk, gelijk wy gezegt hebben, als zy zo algemenelijk, als het wezend, bevat word; om dat zy dan lichtelijk tot alle die dingen toegepaſt word, die gezamentlijk in de geheugenis voorkomen: 't welk zeer aanmerkenswaerdig is.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

blijven, of diergelijke dingen. Hier is dan geen [l] verdichting, maar * ware en zuivere [m] beveſtigingen.

Laat ons nu tot de [n] verdichtingen voortgaan, die omtrent de [o] wezentheden alleen, of met enige [p] dadelijkheit, of [q] wezentlijkheit te gelijk, plaats hebben. Hier omtrent ſtaat dit voornamelijk aan te merken, dat de [r] geeſt, hoe zy minder verſtaat, en echter meer dingen begrijpt, zo veel te groter [s] vermogen heeft om te verdichten, en dat, hoe zy meer dingen verſtaat, hoe dit vermogen van te verdichten meer vermindert. Tot een voorbeelt, op de zelfde wijze, gelijk wy hier voor gezien hebben, dat wy niet konnen verdichten, zo lang als wy denken dat wy denken, en dat wy niet denken: zo konnen wy ook niet, na dat wy de natuur van 't lighaam kennen, een [t] oneindige vlieg verdichten; of, na dat wy de natuur der ‡ [u] ziel kennen, zo konnen wy niet verdichten dat zy [w] vierkant is, ſchoon wy alle dingen met woorden konnen uitſpreeken. Maar, gelijk wy gezegt hebben, hoe de menſchen de natuur minder kennen, hoe zy lichtelijker veel dingen konnen [x] verdichten; gelijk dat de bomen ſpreken, dat de menſchen in een ogenblik tijts in ſtenen, en in bronnen veränderen, dat de ſpoken zich in ſpiegels vertonen, dat 'er niets tot iets overgaat, dat ook de goden in menſchen en beeſten veränderen, en meer andere diergelijke dingen.

Iemant zal miſſchien achten dat de verdichting van de [y] verdichting, en niet van de [z] verſtaning, [a] bepaalt word: dat is, na dat ik jets heb [b] verdicht, en met zekere vrijwilligheit willen toeſtemmen

* *Het zelfde is ook van d'onderſtellingen te verſtaan, die gemaakt worden om zekere bewegingen te verklaren, de welken met de verſchijnſelen der hemelen overeenkomen; behalven dat men, zo men hen tot de hemelſche bewegingen toepaſt, daar uit de natuur der hemelen beſluit, die echter anders kan wezen, voornamelijk dewijl men veel andere oorzaken kan bevatten, om zodanige bewegingen te verklaren.*

‡ *Hier ſtaat aan te merken, dat het dikwijls gebeurt dat de menſch deze benaming van ziel voor zijn geheugenis brengt, en te gelijk enig lighamelijk beelt vormt. Als deze twee dingen hem te gelijk voorkomen, zo meent hy dat hy zich lichtelijk inbeeld en verdicht dat de ziel lighamelijk is, om dat hy de naam niet van de zaak zelve onderſcheid.*

Ik verzoek hier van de Lezers, dat zy zich niet zullen verhaaſten met dit te wederleggen; 't welk zy, gelijk ik verhoop, niet zullen doen, zo zy naaukeuriglijk op de voorbeelden merken; en gezamentlijk ook op die dingen, de welken volgen.

dat

[l] *Fictio.* [m] *Aſſertiones.* [n] *Fictiones.* [o] *Eſſentiæ.* [p] *Actualitas.* [q] *Exiſtentia.* [r] *Mens.* [s] *Potentia fingendi.* [t] *Muſca infinita.* [u] *Anima.* [w] *Quadrata.* [x] *Fingere.* [y] *Fictio.* [z] *Intellectio.* [a] *Determinari.* [b] *Fingere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat dit dus in de natuur der dingen [c] wezentlijk is, zo brengt dit zo veel te weeg, dat wy het namaals op geen andere wijze zouden konnen denken. Tot een voorbeelt, na dat ik (om met hen te ſpreken) zodanig een natuur van lighaam verdicht heb, en my door mijn [d] vrijheit heb willen [e] overreden dat de zelfde zakelijk zodanig is, zo kan ik niet meer een [f] onëindige vlieg [g] verdichten; en na dat ik de [h] wezentheit van de [i] ziel heb verdicht, zo kan ik haar niet langer [k] vierkant verdichten, enz. Maar dit ſtaat t' onderzoeken, Vooreërſt, of men ontkent, of men ſtaat toe dat wy iets konnen [l] verſtaan. Indien men 't toeſtaat, zo zal nootzakelijk dit zelfde, 't welk van de [m] verdichting gezegt word, ook van de [n] verſtaning gezegt moeten worden. Maar indien men 't ontkent, zo laat ons, die weten dat wy iets weten, bezien wat 'er gezegt word; te weten dit, dat de [o] ziel [p] gevoelen, en op veel [q] wijzen [r] bevatten kan, niet zich zelve, noch de dingen, die [s] wezentlijk zijn, maar alleenlijk de genen, die niet in zich, noch nergens zijn: dat is, de ziel kan, uit haar eige kracht alleen [t] gevoelingen, of [u] denkbeelden van dingen, die niet zijn, maken; in voegen dat zy ten deel als God aangemerkt word: wijders, dat wy, of onze ziel, zodanige vrijheit hebben, dat zy ons zelven, of zich zelve, ja haar eige vrijheit dwingt. Want na dat zy iets [w] verdicht, en haar [x] toeſtemming gegeven heeft, zo kan zy dit op geen andere wijze denken, noch verdichten: ja zy word ook door deze [y] verdichting gedwongen dit op zodanige wijze te denken, dat het niet tegen de verdichting ſtrijd: gelijk men hier ook gedwongen word [z] d'ongerijmtheden, die ik hier optel, toe te laten, uit oorzaak van de verdichting; en wy zullen, om de zelfden te vernietigen, ons met geen [a] betogingen vermoejen, maar, met hen in hun [a] ſporelooſheden te laten, bevorderen dat wy uit de woorden, die wy met hen gehad hebben, iets, dat waar is, tot onze zaak trekken; * te weten dit,

c *Exiſtere.*
d *Libertas.*
e *Perſuadere.*
f *Muſca infinita.*
g *Fingere.*
h *Eſſentia.*
i *Anima.*
k *Quadrata.*
l *Intelligere.*
m *Fillio.*
n *Intellectio.*
o *Anima.*
p *Sentire.*
q *Modi.*
r *Percipere.*
s *Exiſtere.*
t *Senſationes.*
u *Ideæ.*
w *Fingere.*
x *Aſſenſus.*
y *Fillio.*
z *Abſurda.*
a *Demonſtrationes.*
b *Delirio.*

* *Hoewel ik dit met d'ervarentheit ſchijn te beſluiten, en dat 'er gezegt word dat dit niets is, om dat 'er de betoging ontbreekt, zo zal ik echter de zelfde aan de geen, die haar begeert, verſchaffen, te weten op deze wijze. Dewijl 'er in de natuur niets kan zijn, dat tegen haar wetten ſtrijd, maar dewijl alles naar zekere wetten der natuur geſchied, om naar zekere wetten haar zekere gewrochten uit te werken; zo volgt hier uit met een onbreekelijke ſamenſchakeling, dat de ziel, als zy de zaak warelijk bevat, voortvaart met voorwerpiglijk de zelfde gewrochten te vormen. Bezie hier na, ter plaats, daar ik van het valſch denkbeelt ſpreek.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat de [c] ziel, als zy op een [d] verdichte zaak, en die uit haar natuur valsch is, merkt, de zelfde naerstiglijk overweegt, en verstaat, en de dingen, die daar van af te leiden zijn, in een goede ordening afleid; dat de ziel, zeg ik, lichtelijk de [e] valsheit zal ontdekken. En indien de verdichte zaak uit haar natuur waar is, zo zal de ziel, als zy daar op merkt, om haar te verstaan, en met een goede ordening te beginnen daar van af te leiden, gelukkelijk, zonder enige [f] afbreeking, voortvaren: gelijk wy gezien hebben dat uit de [g] valsche verdichting, terstont bygebracht, het [h] verstant zich voort vertoont heeft om [i] d'ongerijmtheden daar af, en d'anderen, die daar van afgeleid zijn, te tonen.

[c] *Anima.* [d] *Res ficta.* [e] *Falsitas.* [f] *Interruptio.* [g] *Falsa fictio.* [h] *Intellectus.* [i] *Absurditates.*

Men heeft dan geensins te vrezen dat men iets zal verdichten, zo men de zaak [k] klarelijk en onderscheidelijk verstaat. Want indien men misschien zegt, dat de menschen in een ogenblik tijts in beesten veränderen, zo word dit zeer algemeen gesproken: in voegen dat men in de [l] geest geen [m] bevatting, of [n] denkbeelt, noch [o] samenhanging van [p] 't onderwerp, en van [q] 't gezeg daar af heeft. Want indien 'er enige [r] bevatting af was, zo zou de [s] geest gezamentlijk de middel en oorzaken, hoe en waaröm iets gedaan word, konnen zien: behalven dat ook niet op de natuur van 't onderwerp, en van 't gezeg gemerkt word.

[k] *Clara & distincta.* [l] *Mens.* [m] *Conceptus.* [n] *Idea.* [o] *Coherentia.* [p] *Subjectum.* [q] *Prædicatum.* [r] *Conceptus.* [s] *Mens.*

Voorts, indien het eerste [t] denkbeelt slechs niet [u] verdicht is, en d'anderen daar van afgeleid worden, zo zal allengs de [w] verhaasting van te verdichten verdwijnen. Wijders, dewijl het [x] verdicht denkbeelt niet [y] klaar en onderscheiden, maar alleenlijk [z] verwart kan zijn, en dewijl alle [a] verwarring hier uit voortkoomt, dat de [b] geest de gehele zaak, of die uit veel delen te zamen gezet is, alleenlijk ten deel kent, en het bekende niet van 't onbekende onderscheid, en daar beneffens op veel dingen, die in yder zaak begrepen zijn, te gelijk merkt, zonder enig onderscheit te maken; zo volgt daar uit, *voorëerst*, dat, het [c] denkbeelt, zo 't van een [d] zeer enkelde zaak is, niet anders, dan klaar en onderscheiden, kan wezen; *ten tweeden*, dat, indien men de zaak, die uit veel te zamen gezet is, door middel van de [e] denking in delen, die alle zeer enkelt zijn, verdeelt, en op yder deel bezonderlijk merkt, alle verwarring verdwijnen zal; *ten darden*, dat de [f] verdichting niet [g] enkelt kan zijn, maar dat zy uit de [h] samenzetting van verscheide [i] verwarde denkbeelden van verscheide zaken en [k] doeningen, die in de natuur [l] wezentlijk zijn, gemaakt word; of liever dat zy uit een gezamentlijke

[t] *Idea.* [u] *Fictæ.* [w] *Præcipitantia.* [x] *Idea ficta.* [y] *Clara & distincta.* [z] *Confusa.* [a] *Confusio.* [b] *Mens.* [c] *Idea.* [d] *Res simplicissima.* [e] *Cogitatio.* [f] *Fictio.* [g] *Simplex.* [h] *Compositio.* [i] *Idea confusa.* [k] *Actiones.* [l] *Existere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijke * [m] opmerking, zonder [n] toeſtemming tot zodanige verſcheide [o] denkbeelden, voortkoomt. Want indien zy enkelt was, zo zou zy klaar en onderſcheiden, en by gevolg [p] waar zijn: en indien zy uit de [q] ſamenzetting van [r] onderſcheide denkbeelden beſtond, zo zou ook der zelfder ſamenzetting klaar en onderſcheiden, en dieshalven waar wezen. Tot een voorbeelt; na dat wy de natuur van de [s] kring, en ook van [t] 't vierkant kennen, zo konnen wy deze twee niet te zamenvoegen, en een [u] vierkantige kring, of een [w] vierkantige ziel, en diergelijke dingen, maken.

Laat ons dan kortelijk van 't begin af beſluiten, en bezien hoe men niet behoeft te vrezen dat de [x] verdichting zich enigſins met de [y] ware denkbeelden zal vermengen. Want wat het eerſte denkbeelt aangaat, van 't welk wy eerſt geſproken hebben, te weten daar de zaak klarelijk bevat word; wy hebben gezien dat, zo deze zaak, die men klarelijk bevat, en ook haar [z] wezentlijkheit, door zich een [a] eeuwige waarheit is, wy omtrent de zelfde niets konnen [b] verdichten. Doch indien de [c] wezentlijkheit van de [d] bevatte zaak niet een eeuwige waarheit is, zo heeft men alleenlijk te bezorgen dat de wezentlijkheit van de zaak met der zelfder [e] wezentheit vergeleken word, en dat men gelijkelijk op [f] d' ordening der natuur merkt. Wat de tweede [g] verdichting betreft, van de welke wy gezegt hebben dat zy een gezamentlijke [h] opmerking zonder [i] toeſtemming van verſcheide [k] verwarde denkbeelden van verſcheide zaken en [l] doeningen is, die in de natuur [m] wezentlijk zijn. Wy hebben ook gezien dat een [n] zeer enkelde zaak niet [o] verdicht, maar [p] verſtaan kan worden, gelijk ook een [q] ſamengezette zaak, zo wy flechs op d'enkelſte delen, uit de welken zy te zamengezet is, merken: ja dat wy ook uit hen geen [r] doeningen, die niet waar zijn, konnen verdichten; want wy worden te gelijk gedwongen t' aanmerken, hoe en waaröm iets zodanig geſchied.

Laat ons, dit dus verſtaan hebbende, tot [s] d'onderzoeking van

[m] *Attentio.* [n] *Aſſenſus.* [o] *Idea.* [p] *Vera.* [q] *Compoſitio.* [r] *Idea diſtincta.* [s] *Circulus.* [t] *Quadratum.* [u] *Circulus quadratus.* [w] *Anima quadrata.* [x] *Fictio.* [y] *Idea vera.* [z] *Exiſtentia.* [a] *Veritas aeterna.* [b] *Fingere.* [c] *Exiſtentia.* [d] *Res conceptæ.* [e] *Eſſentia.* [f] *Ordo.* [g] *Fictio.* [h] *Attentio.* [i] *Aſſenſus.* [k] *Idea confuſa.* [l] *Actiones.* [m] *Exiſtere.* [n] *Res ſimpliciſſima.* [o] *Fingi.* [p] *Intelligi.* [q] *Res compoſita.* [r] *Actiones.* [s] *Inquiſitio.*

* *Hier ſtaat aan te merken, dat de verdichting, in zich aangemerkt, niet veel van de droom verſchilt; behalven dat in de dromen d'oorzaken niet voorkomen, die zich voor de genen, de welken wakker zijn, door behulp der zinnen, vertonen. Daar uit men beſluit dat deze vertoningen in die tijt niet van de dingen, buiten zich geſtelt, vertoont worden. Maar de doling (gelijk terſtont zal blijken) beſtaat hier in, dat men, wakker zijnde, droomt; en indien dit zeer openbaar is, zo word het ſuffing genoemt.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

het [t] valſch denkbeelt voortgaan, om te zien omtrent welke dingen het plaats heeft, en hoe wy ons zullen konnen wachten van in [u] valſche begrippen te vallen. Dit beide zal niet zwaar aan ons zijn, na dat wy onderzoek omtrent het [w] verdicht denkbeelt gedaan hebben. Want tuſſchen beide is geen ander [x] onderſcheit, dan dat dit leſte [y] toeſtemming [z] onderſtelt; dat is (gelijk wy alreê aangemerkt hebben) dat 'er geen [a] oorzaken voorkomen, terwijl de [b] vertoningen aan hem verſchijnen, door de welken hy, gelijk de [c] verdichter, kan beſluiten dat zy niet van dingen buiten hem voortkomen, en 't welk bijna niets anders is, dan met ope ogen, of al wakker zijnde, te dromen. Het [d] valſch denkbeelt dan heeft plaats in, of (om beter te zeggen) word toegepaſt aan de [e] wezentlijkheit van een zaak, daar af men de [f] wezentheit kent, of omtrent de wezentheit, op de zelfde wijze, als het verdicht denkbeelt. Dat denkbeelt, 't welk men op de wezentlijkheit toepaſt, word op de zelfde wijze, als de [g] verdichting, verbetert. Want indien de natuur van de bekende zaak [h] nootzakelijke wezentlijkheit [i] onderſtelt, zo is 't onmogelijk dat wy omtrent de wezentlijkheit dolen. Maar indien de wezentlijkheit niet een [k] eeuwige waarheit is, gelijk der zelfder [l] wezentheit; maar indien de [m] nootzakelijkheit, of [n] onmogelijkheit van wezentlijk te zijn van [o] uitterlijke oorzaken afhangt, zo heeft men alles op de zelfde wijze te verſtaan, als wy gezegt hebben, toen wy van de [p] verdichting ſpraken, dewijl zy op de zelfde wijze verbetert word.

Wat het ander [q] denkbeelt aangaat, 't welk tot de [r] wezentheden, of ook tot de [s] doeningen toegepaſt word, zodanige [t] bevattingen zijn nootzakelijk altijt [u] verwardelijk uit verſcheide verwarde bevattingen van dingen, die in de natuur [w] wezentlijk zijn, te zamen gezet; gelijk dan, als de menſchen zich vroedmaken dat 'er [x] godheden in de boſſchen, in de beelden, in de beeſten, enz. tegenwoordig zijn; dat 'er lighamen zijn, uit welker [y] ſamenzetting alleen het [z] verſtant word; dat dode lighamen redeneren, wandelen en ſpreken; dat God bedrogen kan worden, en diergelijke dingen. Maar [a] denkbeelden, die [b] klaar en onderſcheiden zijn, konnen nooit valſch wezen. Want de denkbeelden der dingen, die [c] klarelijk en onderſcheidelijk [d] bevat worden, zijn of zeer [e] enkelt, of uit zeer enkelde denkbeelden te zamengezet, dat is van zeer enkelde denkbeelden afgeleid. Voorts, dat een [f] zeer enkelt denkbeelt niet valſch kan zijn, dit zal van yder gezien konnen worden, zo hy weet wat [g] waar, of wat [h] verſtant, en ook wat [i] valſch is.

Want

[t] *Idea falſa.*
[u] *Perceptiones falſæ.*
[w] *Idea ficta.*
[x] *Differentia.*
[y] *Aſſenſus.*
[z] *Supponere.*
[a] *Cauſæ.*
[b] *Repræſentationes.*
[c] *Fingens.*
[d] *Idea falſa.*
[e] *Exiſtentia.*
[f] *Eſſentia.*
[g] *Fictio.*
[h] *Exiſtentia neceſſaria.*
[i] *Supponere.*
[k] *Veritas æterna.*
[l] *Eſſentia.*
[m] *Neceſſitas.*
[n] *Impoſſibilitas exiſtendi.*
[o] *Cauſæ externæ.*
[p] *Fictio.*
[q] *Idea.*
[r] *Eſſentiæ.*
[s] *Actiones.*
[t] *Perceptiones.*
[u] *Confuſæ.*
[w] *Exiſtere.*
[x] *Numina.*
[y] *Compoſitio.*
[z] *Intellectus.*
[a] *Ideæ.*
[b] *Claræ & diſtinctæ.*
[c] *Clarè & diſtinctè.*
[d] *Concipi.*
[e] *Simpliciſſimæ.*
[f] *Idea ſimpliciſſima.*
[g] *Verum.*
[h] *Intellectus.*
[i] *Falſum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Want wat dit aangaat, dat de vorm van 't ware ſtelt; 't is zeker dat de [a] ware denking van de valſche onderſcheiden word, niet alleenlijk door [b] d' uitterlijke, maar voornamelijk door [c] d' innerlijke afnoeming. Want indien enig [d] bouwmeeſter by ordening enig gebou heeft bevat, hoewel zodanig gebou nooit [e] wezentlijk geweeſt heeft, en ook nooit wezentlijk zal zijn, zo is echter zijn denking waar; en de denking is de zelfde, 't zy het gebou wezentlijk is, of niet. In tegendeel, iemant zegt, tot een voorbeelt, dat Pieter [f] wezentlijk is, en weet echter niet dat Pieter wezentlijk is; deze [g] denking is, ten opzicht van hem, valſch, of liever niet waar; hoewel Pieter warelijk wezentlijk is; en deze uitſpraak, Pieter is wezentlijk, is niet waar, dan ten opzicht van de geen, die zekerlijk weet dat Pieter wezentlijk is. Hier uit volgt dat in de [h] denkbeelden iets [i] zakelijk is, door het welk de ware en valſche denkbeelden onderſcheiden worden: 't welk nu t' onderzoeken zal zijn, op dat wy het beſte [k] richtſnoer der waarheit zouden hebben, (want wy hebben gezegt dat wy onze [l] denkingen naar het geſtelde richtſnoer van het waar denkbeelt moeten bepalen, en dat de [m] middel een [n] weêrkeerige kennis is) en op dat wy [o] d' eigenſchappen van [p] 't verſtant zouden kennen. Men heeft niet te zeggen dat dit [q] onderſcheit hier uit ſpruit, dat de zaken door hun eerſte [r] oorzaken te kennen de [s] ware denking is; daar in zy zeer veel van de valſche denking verſchilt; gelijk wy de zelfde hier voor verklaart hebben. Want de denking, die de [t] wezentheit van enig [u] beginſel [w] voorwerpiglijk [x] inſluit, word ook [y] ware denking genoemt, om dat zy geen [z] oorzaak heeft, en door zich, en in zich gekent word. En dieshalven moet de [a] vorm van de ware [b] kennis in de zelfde [c] denking, zonder [d] betrekking tot anderen, beſtaan, noch het [e] voorwerp, als [f] d' oorzaak kennen, maar van [g] 't vermogen, en van de natuur des verſtants zelve [h] af hangen. Want indien wy [i] onderſtellen dat het [k] verſtant enig nieu [l] wezen had [m] bevat, 't welk nooit [n] wezentlijk geweeſt heeft, gelijk anderen Gods verſtant bevatten, eer hy de werrelt ſchiep, (welke [o] bevatting warelijk uit geen [p] voorwerp heeft konnen voortkomen) en uit zodanige [q] bevatting anderen [r] op een behorelijke wijze afleidde, zo zouden alle die [s] denkingen waar, en van geen uitterlijk voorwerp bepaalt zijn; maar alleenlijk van 't vermogen, en van de natuur van 't verſtant af hangen: in voegen dat het geen, 't welk de [t] vorm van de [u] ware denking ſtelt, in de zelfde denking gezocht, en van de natuur van 't verſtant afgeleid moet worden. En op dat men dit zou naſpeuren, zo laat ons enig [w] waar denkbeelt voor

ogen

[a] *Cogitatio vera.*
[b] *Denominatio extrinſeca.*
[c] *Intrinſeca.*
[d] *Faber.*
[e] *Exiſtere.*
[f] *Exiſtere.*
[g] *Cogitatio.*
[h] *Idea.*
[i] *Reale.*
[k] *Norma.*
[l] *Cogitationes.*
[m] *Methodus.*
[n] *Cognitio reflexiva.*
[o] *Proprietates.*
[p] *Intellectus.*
[q] *Differentia.*
[r] *Cauſa.*
[s] *Cogitatio vera.*
[t] *Eſſentia.*
[u] *Principium.*
[w] *Objectivè.*
[x] *Involvere.*
[y] *Cogitatio vera.*
[z] *Cauſa.*
[a] *Forma.*
[b] *Cognitio.*
[c] *Cogitatio.*
[d] *Relatio.*
[e] *Objectum.*
[f] *Cauſa.*
[g] *Potentia.*
[h] *Dependere.*
[i] *Suppenere.*
[k] *Intellectus.*
[l] *Ens.*
[m] *Concipere.*
[n] *Exiſtere.*
[o] *Perceptio.*
[p] *Objectum.*
[q] *Perceptio.*
[r] *Legitimè.*
[s] *Cogitationes.*
[t] *Forma.*
[u] *Cogitatio vera.*
[w] *Idea vera.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

x *Objectum.* ogen ſtellen, van welks [x] voorwerp wy ten hoogſten verzekert zijn
y *Vis cogitandi.* dat het van onz [y] vermogen van te denken afhangt, en geen voorwerp in de natuur heeft: want in zodanig denkbeelt, gelijk uit het geen blijkt, dat alreê gezegt is, zullen wy lichtelijker het geen, dat wy begeren, [z] opſpeuren. Tot een voorbeelt, om de [a] bevatting van een [b] bol te maken, [c] verdicht ik [d] d' oorzaak naar mijn believen, te weten dat men een [e] halve kring rontöm het [f] middelpunt draait, en dat de bol als uit deze [g] drajing voortkoomt. Dit [h] denkbeelt is waar; en hoewel wy weten dat 'er nooit op deze wijze enige [i] bol in de natuur voortgekomen is, zo is echter dit [k] begrip waar, en een zeer gemakkelijke [l] wijze om de [m] bevatting van een bol te [n] vormen. Nu ſtaat aan te merken, dat dit begrip beveſtigt dat de [o] halve kring draait: welke verzekering valſch zou zijn, zo zy niet aan de [p] bevatting van de bol, of van d' oorzaak, zodanige [q] beweging [r] bepalende, of [s] volſtrektelijk, zo deze [t] beveſtiging bloot is, gevoegt was; want dan zou de [u] geeſt alleenlijk pogen om niets anders, dan de beweging van de [w] halve kring te beveſtigen, die niet in de [x] bevatting van de halve kring begrepen word, noch uit d' oorzaak, die de beweging bepaalt, voortkoomt. De valsheit dan beſtaat alleenlijk hier in, dat men van enige zaak iets beveſtigt, 't welk in der zelfder bevatting, die wy vormen, niet begrepen is, gelijk de [y] beweging of [z] ruſt van de halve kring. Uit het welk volgt, dat [a] d' enkelde denkingen niet anders, dan waar, konnen wezen, gelijk het [b] enkelt denkbeelt van de [c] halve kring, van de beweging, en van de [d] hoegrootheit, enz. Wat [e] beveſtiging dan deze [f] denkbeelden begrijpen, zy maakt der zelfder [g] bevatting gelijk; en dieshalven is 't aan ons geöorloft, zonder enige ſchroom van doling, [h] enkelde denkbeelden te [i] vormen. Daar is dieshalven niets anders overig, dan t' onderzoeken met welk vermogen onze [k] geeſt hen kan vormen, en hoe verre dit vermogen zich uitſtrekt: want wy, dit gevonden hebbende, zullen lichtelijk het [l] begrip van 't geen zien, tot de welke wy onze kennis konnen brengen; dewijl het zeker is dat deze macht daar af zich niet tot in [m] 't onëindig uitſtrekt. Want als wy iets van enig ding beveſtigen, 't welk in de [n] bevatting, die wy daar of vormen, niet begrepen is, zo wijſt dit het gebrek van onz [o] begrip aan, of dat wy als [p] verminkte en verwarde denkingen, of [q] denkbeelden hebben; vermits wy gezien hebben dat de [r] beweging van de [s] halve kring valſch is, als zy bloot in de geeſt is, maar waar, zo men haar by de bevatting van de [t] bol, of by de [u] bevatting van enige oorzaak voegt, die zodanige beweging [w] bepaalt. Doch indien

x *Inveſtigare.*
a *Conceptus.*
b *Globus.*
c *Fingere.*
d *Cauſa.*
e *Semicirculus.*
f *Centrum.*
g *Rotatio.*
h *Idea.*
i *Globus.*
k *Perceptio.*
l *Modus.*
m *Conceptus.*
n *Formare.*
o *Semicirculus.*
p *Conceptus.*
q *Motus.*
r *Determinare.*
s *Abſolutè.*
t *Affirmatio.*
u *Mens.*
w *Semicirculus.*
x *Conceptus.*
y *Motus.*
z *Quies.*
a *Cogitationes ſimplices.*
b *Idea ſimplex.*
c *Semicirculus.*
d *Quantitas.*
e *Affirmatio.*
f *Ideæ.*
g *Conceptus.*
h *Idea ſimplices.*
i *Formare.*
k *Mens.*
l *Summa.*
m *Infinitum.*
n *Conceptus.*
o *Perceptio.*
p *Cogitationes mutilatæ & truncatæ.*
q *Ideæ.*
r *Motus.*
s *Semicirculus.*
t *Globus.*
u *Conceptus.*
w *Determinare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dien dit tot de natuur van enig [x] denkend wezend behoort, gelijk het in 't eerſt ſchijnt; namelijk, [y] ware, of [z] evenmatige denkingen te vormen: zo is 't zeker dat [a] d' onëvenmatige denkbeelden alleenlijk hier uit in ons hun oorſprong hebben, dat wy een deel van enig denkend wezend zijn, van 't welk enige [b] denkingen gantſchelijk, en enigen alleenlijk ten deel onze ziel ſtellen.

[x] *Ens cogitans.*
[y] *Veræ.*
[z] *Adæquatæ Ideæ*
[a] *Ideæ inadæquatæ.*
[b] *Cogitationes.*

Maar het geen, dat noch t' aanmerken ſtaat, en 't welk omtrent de verdichting niet de moeite waardig was aan te merken, daar in echter zeer groot bedroch plaats heeft, is, dat, als het gebeurt dat enige dingen, die in [r] d' inbeelding voorkomen, ook in [s] 't verſtant zijn, dat is, dat zy [t] klarelijk en onderſcheidelijk [u] bevat worden; dat, zeg ik, zo lang het [w] klare niet van 't [x] verwarde [y] onderſcheiden word, de [z] zekerheit, dat is het [a] waar denkbeelt met de dingen, die niet onderſcheiden zijn, vermengt word. Tot een voorbeelt, enigen der Stoïſchen hebben misſchien de naam van [b] ziel gehoort, en ook dat zy onſterffelijk is; al 't welk zy alleenlijk zich [c] verwarderlijk inbeeldden. Zy beeldden zich ook met enen in, en verſtonden dat zekere [d] zeer fijne lighamen alle d' anderen deurdrongen, en van geen lighamen deurgedrongen wierden. Als zy alle deze dingen zich te gelijk [e] inbeeldden, met bygaande verzekertheit van deze [f] kundigheit, zo wierden zy terſtont verzekert dat de [g] geeſt zulk een zeer [h] fijn lighaam was, en dat de fijnſte lighamen niet [i] gedeelt wierden, enz. Maar wy konnen ook hier af ontſlagen worden, als wy naar [k] 't richtſnoer van een [l] waar voorgeſtelt denkbeelt pogen alle onze [m] begrippen te regelen, met, gelijk wy in 't begin gezegt hebben, ons van die dingen te wachten, die wy uit het gehoor, of uit de [n] loſſe ervarentheit hebben. Voeg 'er by, dat zodanig bedroch hier uit ſpruit, dat men de dingen al [o] t' afgetrokken bevat: want uit zich zelf is klaar genoech, dat ik dit, 't welk ik in zijn [p] waar voorwerp [q] bevat, niet aan een ander kan toepaſſen. Eindelijk ſpruit het ook hier uit, dat men d' eerſte [r] beginſelen van de gehele natuur niet verſtaat; daar door men, zonder ordening voortgaande, en de natuur met [s] afgetrokke dingen, ſchoon zy ware [t] kundigheden zijn, verwarrende, zich zelf verwart, en d' ordening der natuur omkeert. Doch wy, indien wy niet al [u] t' afgetrokken voortgaan, en indien wy van d' eerſte beginſelen, dat is van de bron en oorſprong der natuur, zo haaſt als 't mogelijk is, beginnen, hebben geenſins voor zodanig bedroch te vrezen.

[r] *Imaginatio.*
[s] *Intellectus.*
[t] *Clarè & diſtinctè.*
[u] *Concipi.*
[w] *Diſtinctum.*
[x] *Confuſum.*
[y] *Diſtingui.*
[z] *Certitudo.*
[a] *Idea vera.*
[b] *Anima.*
[c] *Confuſè.*
[d] *Corpora ſubtiliſſima.*
[e] *Imaginari.*
[f] *Axioma.*
[g] *Mens.*
[h] *Corpus ſuptiliſſimum.*
[i] *Dividi.*
[k] *Norma.*
[l] *Idea vera data.*
[m] *Perceptiones.*
[n] *Experientia vaga.*
[o] *Abſtracte.*
[p] *Objectum verum.*
[q] *Concipere.*
[r] *Elementa.*
[s] *Abſtracta.*
[t] *Axiomata.*
[u] *Abſtracte.*

Voorts, wat de [w] kennis van d' oorſprong der natuur aangaat, men heeft gantſchelijk niet te vrezen dat wy de zelfde met [x] d' afgetrokke

[w] *Cognitio.*
[x] *Abſtracta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

trokke dingen zullen vermengen. Want als men iets [y] afgetrokken [z] bevat, gelijk alle [a] algemenen zijn, zo worden zy altijt bredelijker in [b] 't verſtant [c] begrepen, dan hun [d] bezonderen warelijk in de natuur [e] wezentlijk konnen wezen. Wijders, dewijl 'er in de natuur veel dingen zijn, welker [f] onderſcheit zeer klein is, en naauwelijks verſtaan kan worden, zo kan (indien men hen [g] afgetrokken bevat) lichtelijk gebeuren dat zy verwart worden. Maar dewijl men [h] d' oorſprong van de natuur (gelijk men namaals zal zien) niet [i] afgetrokkelijk, noch [k] algemenelijk kan bevatten, noch bredelijker in 't verſtant uitſtrekken, dan zy warelijk is, en zy geen gelijkheit met de veränderlijke dingen heeft; zo heeft men omtrent des zelfs [l] denkbeelt voor geen [m] verwarring te vrezen, zo wy ſtechs het [n] richtſnoer der waarheit, hier voor alreê getoont, volgen. Want dit is een enig en * onëindig [o] wezend, dat is alle [p] wezen, en buiten 't welk geen † wezen is.

Tot hier toe hebben wy van [q] 't valſch denkbeelt geſproken. Nu is noch overig het [r] twijffelächtig denkbeelt t' onderzoeken: dat is t' onderzoeken welke dingen het zijn, die ons in twijffel konnen trekken; en met enen hoe de [f] twijffeling wechgenomen zal worden. Ik ſpreek van de ware twijffeling in de [g] geeſt, en niet van de gene, daar af wy deurgaans horen, als iemant met de woorden zegt dat hy twijffelt, ſchoon het [h] gemoed buiten alle twijffeling is: want dit te [i] verbeteren behoort niet tot de [k] middel, maar eerder tot het [l] onderzoek van [m] hardnekkigheit, en van der zelfder [n] verbetering. In de geeſt dan rijſt geen [o] twijffeling door de zaak zelve, aan de welke getwijffelt word; dat is, indien in de [p] geeſt niet meer, dan een enig [q] denkbeelt, 't zy waar, of valſch is, zo zal 'er geen twijffeling wezen, noch ook zekerheit, maar alleenlijk zulke gevoeling en gewaarwording: want zy is niets anders, dan zodanige [r] gevoeling, of gewaarwording. Maar de twijffeling zal door een ander denkbeelt zijn, 't welk niet zo [s] klaar en onderſcheiden is, dat wy daar uit iets zeker omtrent de zaak, van de welke men twijffelt, konnen beſluiten: dat is, het [t] denkbeelt, 't welk ons in twijf-

y *Abſtracte.*
z *Concipere.*
a *Univerſalia.*
b *Intellectum.*
c *Comprehendi.*
d *Singularia.*
e *Exiſtere.*
f *Differentiæ.*
g *Abſtracte.*
h *Origo.*
i *Abſtracte.*
k *Univerſaliter.*
l *Idea.*
m *Confuſio.*
n *Norma.*
o *Ens.*
p *Eſſe.*
q *Idea falſa.*
r *Idea dubia.*
f *Dubitatio.*
g *Mens.*
h *Animus.*
i *Emendare.*
k *Methodus.*
l *Inquiſitio.*
m *Pertinacia.*
n *Emendatio.*
o *Dubitatio.*
p *Mens.*
q *Idea.*
r *Senſatio.*
s *Clara & diſtincta.*
t *Idea.*

* *Dit zijn geen toeëigeningen van God, die zijn wezentheit tonen; gelijk ik in de Wijsbegeerte zal aanwijzen.*

† *Dit is hier alreê betoogt. Want indien zodanig wezend niet wezentlijk is, zo zou het nooit voortgebracht konnen worden; en dieshalven zou de geeſt meer konnen verſtaan, dan de natuur uitwerken: 't welk, gelijk wy hier voor getoont hebben, valſch is.*

feling

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſeling brengt, is niet klaar en onderſcheiden. Tot een voorbeelt, indien niemant ooit op de [w] bedriegelijkheit der [x] zinnen, of op d'ervarentheit, of op iets, wat het ook is, gedacht heeft, hy zal nooit twijffelen of de Zon groter, of kleinder is, dan zy ſchijnt. De boeren verwonderen zich ook deurgaans, als zy horen dat de Zon veel groter is, dan d'aardbodem. Maar de [y] twijffeling rijſt hier uit, dat men op de [z] bedriegelijkheit der [a] zinnen denkt; dat is, men weet dat de zinnen ons ſomtijts bedrogen hebben; maar men weet dit alleenlijk verwardelijk; want men weet niet hoe de zinnen bedriegen. En indien iemant, na de twijffeling, de ware kennis heeft verkregen, en hoe, door der zelfder [b] werktuigen, de dingen zich op hun [c] tuſſchenwijtte vertonen; zo word de twijffeling weêr wechgenomen. Hier uit volgt dan dat wy, ſchoon miſſchien enig bedrieger God was, die ons, zelfs in de zekerſte dingen, bedroog, de [d] ware denkbeelden niet in twijffel konnen trekken, dan zo lang, als wy geen [e] klare en onderſcheide denkbeelt van God hebben: dat is, indien wy op de kennis merken, die wy van d'oorſprong aller dingen hebben, en niets vinden, 't welk ons leert en aanwijſt dat hy geen bedrieger is, te weten met die kennis, daar meê wy, als wy op de natuur van de [f] driehoek merken, bevinden dat zijn drie [g] hoeken met twee [h] rechte hoeken [i] gelijk zijn, zo blijft de twijffeling. Maar indien wy zodanige kennis van God, als wy van de driehoek hebben, zo word alle twijffeling wechgenomen: en op de zelfde wijze, daar door wy tot zodanige kennis van de driehoek konnen komen, hoewel wy niet verzekert zijn of enig opperſte bedrieger ons bedriegt; op de zelfde konnen wy ook tot zodanige kennis van God komen, ſchoon wy niet zekerlijk weten of 'er een opperſte bedrieger is. Indien wy deze kennis hebben, zy zal, gelijk ik zeg, genoech zijn om alle [k] twijffeling, die wy van de [l] klare en onderſcheide denkbeelden konnen hebben, wech te nemen. Wijders, indien iemant langs de rechte weg gaat, met t'onderzoeken wat eerſt t'onderzoeken ſtaat, zonder de [m] ſamenſchakeling der [n] geſchillen af te breken, en indien hy weet hoe men de [o] bepalen, eer men zich tot der zelfder naſpeuring begeeft, moet zo zal hy nooit andere, dan de [p] zekerſte, dat is [q] klare en onderſcheide denkbeelden hebben. Want de [r] twijffeling is niets anders, dan een [s] ſchorſſing van [t] gemoed omtrent enige [u] beveſtiging, of [w] ontkenning van 't geen, 't welk het zou beveſtigen, of ontkennen, zo 'er niet iets voorquam, door welks onkunde de kennis van de zaak onvolmaakt moet wezen: daar uit men beſluiten kan dat de twijf-

[w] *Fallacia.* [x] *Senſus.* [y] *Dubitatio.* [z] *Fallacia.* [a] *Senſus.* [b] *Inſtrumenta.* [c] *Diſtantiæ.* [d] *Ideæ veræ.* [e] *Idea clara & diſtincta.* [f] *Triangulus.* [g] *Anguli.* [h] *Anguli recti.* [i] *Æquales.* [k] *Dubitatio.* [l] *Idea clara & diſtincta.* [m] *Concatenatio.* [n] *Quæſtiones.* [o] *Determinare.* [p] *Certiſſima.* [q] *Clara & diſtincta Idea.* [r] *Dubitatio.* [s] *Suſpenſio.* [t] *Animus.* [u] *Affirmatio.* [w] *Negatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

twijffeling altijt hier uit ſpruit, dat de dingen zonder ordening onderzocht en nageſpeurt worden.

Dit zijn de dingen, die ik belooft heb in dit eerſte deel van de [x] middel te geven. Maar om niets van 't geen achter te laten, dat tot de kennis van 't verſtant, en van des zelfs krachten dienſtig kan zijn, zo zal ik hier noch enige weinige dingen van de [y] geheugenis en [z] vergeeting bijvoegen: in 't welk dit voornamelijk ſtaat aan te merken, dat de geheugenis door, en ook zonder behulp van [a] 't verſtant verſterkt word. Want, wat het eerſte aangaat, hoe een zaak [b] verſtanelijker is, hoe zy ook lichtelijker word onthouden; in tegendeel, hoe zy min verſtanelijk is, hoe zy lichtelijker uit de geheugenis geraakt. Tot een voorbeelt, indien men aan iemant een menigte van [c] loſſe woorden geeft, die niet aan malkander hangen, hy zal de zelfden veel zwarelijker konnen onthouden, dan of men hen als een verhaal aan hem gaf. Zy word ook zonder behulp van [d] 't verſtant verſterkt, te weten door zekere kracht, door de welk [e] d' inbeelding, of het geen, dat men de [f] gemene zin noemt, van enig bezonder [g] lighamelijk ding aangedaan word. Ik zeg [h] bezonder; want d' inbeelding word allenlijk van de bezondere dingen [i] aangedaan. Tot een voorbeelt, indien iemant een enig [k] toonneelſpel van liefde gelezen heeft, hy zal het zelfde zeer wel onthouden, zo lang hy niet veel andere diergelijken leeſt; om dat het zelfde alleen in [l] d' inbeelding krachtig is. Maar indien 'er veel diergelijken zijn, zo [m] beeldden wy hen alle te gelijk in, en verwarren hen lichtelijk. Ik zeg ook [n] lighamelijk, om dat d' inbeelding alleenlijk van de lighamen aangedaan word. Dewijl dan de [o] geheugenis door het [p] verſtant, en ook zonder 't verſtant geſterkt word, zo beſluit men daar uit dat de zelfde iets [q] verſcheiden van 't verſtant is, en dat omtrent het verſtant, in zich zelf aangeſchout, de geheugenis en [r] vergeeting geen plaats heeft. Wat zal dan de geheugenis wezen? Niets anders, dan een [s] gevoeling der [t] indrukkingen van de harſſenen, gezamentlijk met de [u] denking tot de [w] bepaalde * during.

x Methodus.
y Memoria.
z Oblivio.
a Intellectus.
b Magis intelligibilis.
c Verba ſolutа.
d Intellectus.
e Imaginatio.
f Senſus communis.
g Res corporea.
h Singularis.
i Afficit.
k Comœdia.
l Imaginatio.
m Imaginari.
n Corporea.
o Memoria.
p Intellectus.
q Diverſum.
r Oblivio.
s Senſatio.
t Impreſſiones.
u Cogitatio.
w Duratio determinata.

* *Maar indien de during een onbepaalde geheugenis van dat ding is, zo is zy onvolmaakt; 't welk yder ook van de natuur ſchijnt geleert te hebben. Want om iemant in 't geen, dat hy zegt, beter te geloven, zo vragen wy dikwijls wanneer, en waar het gebeurt is. Hoewel de denkbeelden zelven ook hun during in de ziel hebben, echter, om dat wy gewent zijn de during door behulp van enige maat van beweging te bepalen, 't welk ook door behulp van d' inbeelding geſchied, zo merken wy tot noch toe op geen geheugenis, die gantſchelijk tot de ziel behoort.*

der

der gevoeling; 't welk ook van de [x] herdenking getoont word: want de [y] ziel denkt daar aan die gevoeling, maar niet onder een [z] gedurige en verknochte during. In dezer voegen dan is het [a] denkbeelt van deze [b] gevoeling niet de [c] during zelve van de gevoeling, te weten de [d] geheugenis zelve. Doch of de denkbeelden zelven enige [e] kreuking, of verderf lijden; wy zullen dit in de [f] Verhandeling der [g] Wijsbegeerte zien. Maar indien dit aan iemant zeer ongerijmt ſcheen, zo zal het tot onz ooggemerk genoech zijn dat hy gedenkt dat, hoe een zaak [h] bezonderer is, hoe zy lichtelijker onthouden word, gelijk uit het voorbeelt van het [i] toonneelſpel, terſtont bijgebracht, blijkt. Wijders, hoe een zaak [k] verſtanelijker is, hoe men haar ook lichtelijker kan onthouden: in voegen dat wy een zaak, die [l] meeſt bezonder en verſtanelijk is, nootzakelijk moeten onthouden.

x *Reminiſcentia.* y *Anima.* z *Duratio continua.* a *Idea.* b *Senſatio.* c *Duratio.* d *Memoria.* e *Corruptio.* f *Tractaat.* g *Philoſophia.* h *Singularior.* i *Comœdia.* k *Intelligibilior.* l *Maximè ſingularis.*

Op deze wijze hebben wy [m] onderſcheit tuſſchen het [n] waar denkbeelt, en d' andere [o] begrippen gemaakt, en getoont dat de [p] verdichte, valſche en d' andere denkbeelden hun oorſprong van [q] d' inbeelding hebben, dat is van enige [r] gevallige, en (om zo te ſpreken) loſſe gevoelingen, die niet uit het [s] vermogen van de [t] ziel, maar uit [u] uitterlijke oorzaken ſpruiten, naar dat het lighaam, 't zy in het dromen, of in 't waken, verſcheide [w] bewegingen ontfangt. Neem hier, zo 't u belieft, voor inbeelding alles, dat gy begeert, zo het ſlechs van 't verſtant verſcheiden is, en zo de ziel gantſchelijk daar af lijd. Niemant heeft dieshalven zich hier te verwonderen dat ik hier, daar ik noch niet bewezen heb dat 'er lighaam is, en andere nootzakelijke dingen, echter van inbeelding, van lighaam, en van des zelfs geſteltenis ſpreek, te weten, gelijk ik gezegt heb, dat het is als iets, dat ik begrijp, na dat ik weet dat 'er iets los en onbewuſt is, en van 't welk de ziel gantſchelijk lijd, en te gelijk weet hoe wy, door behulp van 't verſtant, daar af verloſt en ontſlagen worden.

m *Diſtinctio.* n *Idea vera.* o *Perceptiones.* p *Fictæ, falſæ & aliæ Ideæ.* q *Imaginatio.* r *Senſationes fortuitæ, & ſolutæ.* s *Potentia.* t *Anima.* u *Cauſæ externæ.* w *Motus.*

Wy hebben getoont dat het [x] waar denkbeelt [y] enkelt, of uit enkelden te zamen gezet is, en 't welk toont hoe, en waaröm iets is, of gemaakt word, en dat des zelfs [z] voorwerpige gewrochten in de [a] ziel voortkomen naar [b] mate van de [c] vormelijkheit van des zelfs [d] voorwerp; 't welk het zelfde is, als dat d'Ouden gezegt hebben, te weten dat de ware [e] wetenſchap van [f] d'oorzaak tot de [g] gewrochten voortgaat; behalven dat zy, by mijn weten, nooit, gelijk wy hier, hebben begrepen dat de ziel, volgens zekere wetten, werkt, en als zeker [h] geeſtelijk zelfsbeweegſel is. Daar uit wy, voor zo veel in 't begin mogelijk is geweeſt, [i] kennis van ons [k] ver-

x *Idea vera.* y *Simplex.* z *Effectus objectivus.* a *Anima.* b *Ratio.* c *Formalitas.* d *Subjectum.* e *Scientia.* f *Cauſa.* g *Effectus.* h *Automa ſpirituale.* i *Notitia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

k Intellectus. l Norma. m Idea.

k verſtant, en zodanig l richtſnoer van 't waar m denkbeelt hebben verkregen, dat wy nu niet vrezen, dat wy de dingen, die waar zijn, met de valſchen, of verdichten zullen vermengen en verwarren. Wy zullen ons ook geenſins verwonderen waaröm wy enige dingen

n Intelligere. o Imaginatio.

n verſtaan, die niet onder o d' inbeelding vallen, en waaröm anderen in d' inbeelding zijn, die gantſchelijk tegen 't verſtant ſtrijden, en eindelijk anderen met het verſtant overeenkomen, dewijl wy weten

p Operationes.

dat de p werkingen, van de welken d' inbeeldingen voortgebracht worden, volgens andere wetten geſchieden, die gantſchelijk van de

q Leges. r Intellectus. s Patiens.

q wetten des r verſtants verſcheiden zijn, en dat de ziel omtrent d' inbeelding alleenlijk als s lijdende is. Hier uit blijkt ook hoe lichtelijk de genen, die geen t naaukeurig onderſcheit tuſſchen u d' inbeelding en w verſtaning maken, in grote dolingen konnen vallen; gelijk, tot een voorbeelt, in dezen, dat x d' uitgeſtrektheit in een

t Diſtinctio accurata. u Imaginatio. w Intellectio. x Extenſio. y Finita. z Realiter.

plaats moet zijn, dat zy y eindig moet wezen, dat haar delen z zakelijk van malkander worden onderſcheiden, dat zy d' eerſte en enige grontveſt aller dingen is, en in d' een tijt groter plaats beſlaat, dan in d' ander, en veel andere diergelijke dingen, die alle gantſchelijk tegen de waarheit ſtrijden, gelijk wy in zijn plaats zullen tonen.

a Verba. b Imaginatio. c Vaga. d Diſpoſitio. e Memoria. f Concipitur. g Fingere. h Errores.

Wijders, dewijl de a woorden een deel van b d' inbeelding zijn, dat is dat wy, naar dat zy, gelijk c los, uit enige d geſteltheit der lighaams in de e geheugenis te zamengezet worden, veel f bevattingen g verdichten; zo heeft men niet te twijffelen of de woorden konnen, zo wel als d' inbeelding, oorzaak van veel en grote h dolingen zijn, zo wy ons niet ten hoogſten daar af wachten. Voeg hier by, dat

i Ad libitum & captum.

zy naar de i luſt en 't believen van 't gemeen te zamen zijn geſtelt: in voegen dat zy niets anders zijn, dan tekenen van dingen, voor zo

k Imaginatio. l Intellectus.

veel de zelfden in k d' inbeelding, en niet voor zo veel zy in l 't verſtant plaats hebben. Dit blijkt klarelijk hier uit, dat men aan alle de dingen, die in 't verſtant, en niet in d' inbeelding zijn, dikwijls

m Nomina negativa. n Incorporeum. o Infinitum. p Affirmativa. q Negativa.

m ontkennige namen heeft gegeven, gelijk n onlighamelijk, o oneindig, enz. en ook dat men veel dingen, die warelijk p beveſtiglijk zijn, q ontkenniglijk uitdrukt: en weêr recht anders; gelijk ongeſchapen, onäfhangende, oneindig, onſterffelijk, enz. te weten om

r Contraria. s Nomina affirmativa.

dat men de r tegengeſtelden daar af veel lichtelijker inbeeld, en dieshalven aan d' eerſte menſchen eerder zijn voorgekomen, en s ſtellige namen hebben verkregen. * Voorts, wy mijden een andere grote

* *Wy beveſtigen en ontkennen veel dingen, om dat de natuur der woorden lijd dat men dit beveſtigt en ontkent, doch niet de natuur der dingen: in voegen dat wy, hier af onkundig, lichtelijk iets, dat valſch is, voor waar aanneemen.*

oorzaak

oorzaak van verwarring, en dê welke maakt dat het verſtant niet weêr tot zich keert; te weten, als wy geen [t] onderſcheit tuſſchen [u] inbeelding en [w] verſtaning maken, zo menen wy dat de dingen, die wy ons lichtelijker inbeelden, klaarder aan ons zijn; en wy menen dat wy 't geen, 't welk wy [x] verſtaan, [y] inbeelden. Daar uit dan ſpruit dat wy de dingen, die men [z] na ſtellen moeſt, [a] eerſt ſtelt, en dus de ware ordening van voort te gaan verkeert, en niets [b] wettiglijk beſluit.

t *Diſtinctio.*
u *Imaginatio.*
w *Intellectio.*
x *Intelligere.*
y *Imaginari.*
z *Poſponenda.*
a *Anteponere.*
b *Legitimè.*

Voorts, ‡ om eindelijk tot het tweede deel van deze [c] middel te komen, zo zal ik eerſt onz [d] ooggemerk in deze [e] middel voorſtellen, en daar na de [f] middelen, om daar toe te geraken. [g] 't Ooggemerk, dan is, [h] klare en onderſcheide denkbeelden te hebben; te weten zodanigen, die uit de [i] zuivere geeſt, en niet uit de [k] gevallige bewegingen des lighaams gemaakt zijn. Wijders, wy zullen pogen alle denkbeelden tot een enig te brengen; te weten met hen op zodanige wijze te zamen te ſchakelen, en te ſchikken, dat onze geeſt, zo veel als mogelijk is, [l] voorwerpiglijk de [m] vormelijkheit van de natuur, voor zo veel het geheel, en voor zo veel haar delen aangaat, vertoont.

c *Methodus.*
d *Scopus.*
e *Methodus.*
f *Media.*
g *Scopus.*
h *Clara & diſtincta idea.*
i *Mens pura.*
k *Motus fortuiti.*
l *Objectivè.*
m *Formalitas.*

Wat het eerſte aangaat, tot onz uitterſte [n] einde en ooggemerk, gelijk wy alreê gezegt hebben, word verëiſcht dat men de zaak van haar [o] wezentheit alleen, of uit haar [p] naaſte oorzaak bevat: te weten, indien de zaak in zich is, of, gelijk men gemenelijk zegt, [q] d'oorzaak van zich, zo moet zy uit haar wezentheit alleen verſtaan worden: doch indien de zaak niet in zich is, maar [r] oorzaak om wezentlijk te zijn verëiſcht, zo moet men haar door haar naaſte oorzaak verſtaan. Want warelijk * de [s] kennis van [t] 't gewrocht is niets anders, dan volmaakter kennis van d' oorzaak te verkrijgen. Dieshalven, zo lang wy van [u] 't onderzoek der dingen handelen, zullen wy [w] nooit iets uit d' afgetrokke dingen konnen beſluiten; en wy zullen ons ten hoogſten moeten wachten van de dingen, die alleenlijk

n *Finis.*
o *Eſſentia.*
p *Cauſa proxima.*
q *Cauſa ſui.*
r *Cauſa exiſtendi.*
s *Cognitio.*
t *Effectus.*
u *Inquiſitio.*
w *Abſtracta.*

‡ *De voornaamſte regel van dit deel is, gelijk uit het eerſte deel volgt, alle de denkbeelden, die wy uit het zuiver verſtant in ons gevonden hebben, weêr over te zien, om hen van de genen, die wy ons inbeelden, t' onderſcheiden; 't welk uit d' eigenſchappen van yder, te weten van d' inbeelding, en van 't verſtant, gehaalt zal moeten worden.*

* *Men heeft aan te merken, dat hier uit blijkt dat wy niets van de natuur wettelijk, of behorelijk konnen verſtaan, of wy maken te gelijk de kennis van d' eerſte oorzaak, of van God groter en ruimer,*

in

in 't verſtant gevonden worden, met de genen, die in de zaak zijn, te vermengen. Maar het beſte [x] beſluit zal uit enige [y] bezondere beveſtiglijke wezentheit, of uit de [z] ware en wettige bepaling gehaalt moeten worden. Want het [a] verſtant kan niet van [b] d' algemene kundigheden alleen tot de [c] bezonderen afdalen; dewijl de kundigheden zich tot aan [d] d' onëindigen uitſtrekken, en het verſtant niet meer bepalen tot het een, dan tot het ander bezonder t'aanſchouwen. Dieshalven, de rechte middel van te vinden is uit enige [e] geſtelde bepaling de denkingen te [f] vormen: 't welk zo veel te gelukkiglijker en gemakkelijker zal voortgaan, naar dat wy enige zaak beter zullen bepaalt hebben: in voegen dat de grontveſt van het tweede van deze [g] middel, hier alleen op ſteunt, namelijk de [h] voorwaarden van een [i] goede bepaling te kennen, en daar na in de [k] wijze van hen te vinden. Ik zal dan eerſt van de voorwaarden der bepaling handelen. De bepaling dan, om volmaakt genoemt te worden, zal [l] d' innerlijke wezentheit van de zaak moeten verklaren, en wel verzorgen dat men niet in der zelfder plaats enige eigen gebruikt. Om andere [m] voorbeelden achter te laten, op dat het niet zou ſchijnen dat ik de dolingen van anderen wil ondekken, zo zal ik, om dit te verklaren, alleenlijk een voorbeelt van enige [n] afgetrokke zaak bybrengen, van 't welk het even veel is hoe zy [o] bepaalt word; te weten van een [p] kring: want indien men de zelfde bepaalt een [q] geſtalte te zijn, welker [r] lijnen, van het [s] middelpunt, tot [t] d' omtrek getrokken, [u] gelijk en even groot zijn, zo zal yder wel zien dat zodanige bepaling geenſins de [w] wezentheit van de [x] kring, maar alleenlijk enige [y] eigenſchap daar af uitdrukt: en hoewel, gelijk ik gezegt heb, dit omtrent de [z] geſtalte, en omtrent de [a] wezenden der reden van weinig belang is, zo is het echter van groot gewicht omtrent de [b] naturelijke en zakelijke wezenden: te weten om dat men [c] d' eigenſchappen der dingen niet verſtaat, terwijl men in der zelfder wezentheden onkundig is. Indien wy dezen willen voorbygaan, zo zullen wy nootzakelijk de [d] ſamenſchakeling van 't verſtant, de welke die van de natuur moet vertonen, omkeeren, en gantſchelijk van onz ooggemerk afdwalen. Om dan van dit quaat verloſt en ontſlagen te worden, zo zullen in de bepaling deze dingen waar te nemen zijn.

1. Indien de zaak geſchapen is, zo zal, gelijk wy gezegt hebben, de [e] bepaling de [f] naaſte oorzaak moeten begrijpen: te weten, de [g] kring zal, volgens deze wet, dus bepaalt moeten worden, dat hy een [h] geſtalte is, de welke van zeker [i] lijn getrokken word, van de welke

't een

[z] *Concluſio.*
[y] *Eſſentia affirmativa ſingularis.*
[z] *Vera & legitima definitio.*
[a] *Intellectus.*
[b] *Axiomata univerſalia.*
[c] *Singularia.*
[d] *Infinita.*
[e] *Data definitio.*
[f] *Formare.*
[g] *Methodus.*
[h] *Conditiones.*
[i] *Definitio bona.*
[k] *Modus.*
[l] *Eſſentia interna.*
[m] *Exempla.*
[n] *Res abſtracta.*
[o] *Definire.*
[p] *Circulus.*
[q] *Figura.*
[r] *Linæ.*
[s] *Centrum.*
[t] *Circumferentia.*
[u] *Æqualis.*
[w] *Eſſentia.*
[x] *Circulus.*
[y] *Proprietas*
[z] *Figura.*
[a] *Entia rationis.*
[b] *Entia Phyſica & rationis.*
[c] *Proprietas.*
[d] *Concatenatio.*
[e] *Definitio.*
[f] *Cauſa proxima.*
[g] *Circulus.*
[h] *Figura.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

't een [k] uitterſte [l] vaſt, en 't ander [m] bewegelijk is; welke bepaling klarelijk de naaſte oorzaak begrijpt.

[k] *Extremitas.* [l] *Fixa.* [m] *Mobilis.*

2. Zodanige [n] bevatting van een zaak, of [o] bepaling word verëiſcht, dat alle [p] d' eigenſchappen van de zaak, als zy alleen, en niet met anderen te zamen gevoegt, aangeſchout word, daar uit beſloten konnen worden; gelijk in deze bepaling van de kring te zien is: want men kan daar uit lichtelijk beſluiten, dat alle de [q] lijnen, van het [r] middelpunt tot [s] d' omtrek getrokken, [t] gelijk en even groot zijn. Voorts, dat zulks in een [u] bepaling nootzakelijk verëiſcht word, dit blijkt zo klarelijk aan de geen, die wel opmerkt, dat het niet de moeite waerdig ſchijnt om in des zelfs [w] betoging langer te blijven; noch ook uit het tweede [x] verëiſchte te tonen dat alle [y] bepaling [z] beveſtiglijk moet zijn. Ik ſpreek van een [a] verſtanige beveſtiging, en bekreun my weinig met de [b] woordelijke, die, uit oorzaak van de ſchaarsheit der woorden, ſomtijts miſſchien [c] ontkenniglijk uitgedrukt zou konnen worden, ſchoon de zelfde [d] beveſtiglijk verſtaan word.

[n] *Conceptus.* [o] *Definitio.* [p] *Proprietates.* [q] *Lineæ.* [r] *Centrum.* [s] *Circumferentia.* [t] *Æquales.* [u] *Definitio.* [w] *Demonſtratio.* [x] *Requiſitum.* [y] *Definitio.* [z] *Affirmativa.* [a] *Affirmatio intellectiva.* [b] *Verbalis.* [c] *Negativè.* [d] *Affirmativè.*

Doch deze dingen worden tot de [e] bepaling van een [f] ongeſchape zaak verëiſcht.

[e] *Definitio.* [f] *Res increata.*

1. Dat de bepaling alle [g] oorzaak [h] uitſluit; dat is, dat het [i] voorwerp, tot zijn verklaring, geen ander, dan zijn eige [k] wezen behoeft.

[g] *Cauſa.* [h] *Secludere.* [i] *Objectum.* [k] *Eſſe.*

2. Dat 'er, als men de bepaling van deze zaak gegeven heeft, geen geſchil, van *of zy is*, overblijft.

3. Dat zy, zo veel de [l] geeſt aangaat, geen [m] zelfſtandigen heeft, die in [n] bijvoeghelijken verändert konnen worden: dat is, dat men haar door geen [o] afgetrokkenen moet verklaren.

[l] *Mens.* [m] *Subſtantivus.* [n] *Adjectivus.* [o] *Abſtracta.*

4. En eindelijk (hoewel het niet zeer nootzakelijk is dit aan te merken) word verëiſcht, dat uit der zelfder [p] bepaling alle haar [q] eigenſchappen verklaart worden: alle welke dingen klaar en openbaar voor de geen zijn, die [r] naaukeuriglijk daar op merkt.

[p] *Definitio.* [q] *Proprietates.* [r] *Accuratè.*

Ik heb ook gezegt, dat het [s] beſte beſluit uit enige [t] bezondere beveſtiglijke wezentheit gehaalt zal moeten worden. Want hoe het [u] denkbeelt [w] bezonderer is, hoe het [x] onderſcheidelijker, en dieshalven ook [y] klaarder is; en om deze oorzaak ſtaat ons meeſt naar de kennis der bezondere dingen te trachten.

[s] *Concluſio optima.* [t] *Eſſentia particularis affirmativa.* [u] *Idea.* [w] *Specialior.* [x] *Diſtinctior.* [y] *Clarior.*

Wat [z] d' ordening aangaat, en op dat alle onze [a] begrijpingen geſchikt en verëenigt zouden worden; hier toe word verëiſcht dat wy, zo haaſt als 't mogelijk is, en de reden het verëiſcht, onderzoeken of 'er enig [b] wezend, en te gelijk hoedanig het, is, 't welk d' oorzaak van

[z] *Ordo.* [a] *Perceptiones.* [b] *Ens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van alle dingen is: in voegen dat des zelfs [c] voorwerpige wezentheit ook [d] d'oorzaak van alle onze [e] denkbeelden is; en dan zou onze [f] geeſt, gelijk wy gezegt hebben, de natuur ten hoogſten vertonen en afbeelden: want zy zal der zelfder [g] wezentheit en [h] ordening, en de [i] vereniging [k] voorwerpiglijk hebben. Wy konnen dan hier uit zien, hoe nodig het aan ons is, dat wy altijt alle onze [l] denkbeelden van de [m] naturelijke dingen, of van de [n] zakelijke wezenden, zo veel als mogelijk is, afleiden, met, volgens de [o] rijg der [p] oorzaken, van 't een [q] zakelijk wezend tot het ander zakelijk wezend, zonder tot [r] afgetrokke en algemene dingen, voort te gaan; of uit hen iets [s] zakelijk te beſluiten, of op dat zy uit iets zakelijk beſloten zouden worden: want zy beide breken de ware [t] voortgang van 't verſtant af. Doch men heeft aan te merken dat ik hier by de [u] rijg der oorzaken, en der [w] zakelijke wezenden niet de rijg der bezondere veränderlijke dingen verſta, maar alleenlijk de rijg der beſtandige en eeuwige dingen: want het zou voor de menſchelijke zwakheit onmogelijk wezen de rijg der bezondere veränderlijke dingen te bereiken, zo om der zelfder veelheit, die alle getal overtreft, als om der zelfder [x] onëindige omſtandigheden in een en de zelfde zaak, van de welken yder [y] oorzaak, van dat de zaak [z] wezentlijk, of niet wezentlijk is, kan wezen; dewijl hun [a] wezentlijkheit geen [b] ſamenknoping met hun [c] wezentheit heeft, of, gelijk wy alreê gezegt hebben, geen [d] eeuwige waarheit is. 't Is ook niet nodig dat men der zelfder rijg verſtaat; dewijl de wezentheden der bezondere veränderlijke dingen niet uit der zelfder [e] rijg, of ordening van wezentlijk te zijn gehaalt moeten worden, om dat dit niets anders aan ons geeft, dan [f] d'uitterlijke afnoemingen, [g] betrekkingen, of ten hoogſten [h] d'omſtandigheden, die alle verre van [i] d'innerlijke wezentheit der dingen af zijn. Maar deze wezentheit moet alleenlijk uit de beſtandige en eeuwige dingen gehaalt worden; gelijk ook uit de wetten, die in die dingen, als in hun ware wetboeken, ingeſchreven zijn, volgens de welken alle bezondere dingen voortkomen, en geſchikt worden. Ja deze bezondere veränderlijke dingen hangen zo [k] innerlijk, en zo [l] wezentlijk (om dus te ſpreken) van die beſtandige dingen af, dat zy zonder de zelfden niet konnen zijn, noch bevat worden: in voegen dat deze beſtandige en eeuwige dingen, hoewel zy bezonder zijn, echter om hun overältegenwoordigheit, en zeer uitgeſtrekt vermogen, aan ons als [m] algemenen, of [n] geſlachten van de [o] bepalingen der bezondere veränderlijke dingen, en [p] naaſte oorzaken aller dingen zullen wezen.

Maar

[c] *Eſſentia objectiva.*
[d] *Cauſa.*
[e] *Idææ.*
[f] *Mens.*
[g] *Eſſentia.*
[h] *Ordo.*
[i] *Unio.*
[k] *Objectivè.*
[l] *Idææ.*
[m] *Res phyſicæ.*
[n] *Entia realia.*
[o] *Series.*
[p] *Cauſæ.*
[q] *Ens reale.*
[r] *Abſtracta & univerſalia.*
[s] *Reale.*
[t] *Progreſſus intellectus.*
[u] *Series cauſarum.*
[w] *Entia realia.*
[x] *Circumſtantiæ.*
[y] *Cauſa.*
[z] *Exiſtere.*
[a] *Exiſtentia.*
[b] *Connexio.*
[c] *Eſſentia.*
[d] *Veritas æterna.*
[e] *Series ſive ordo exiſtendi.*
[f] *Denominationes extrinſecæ.*
[g] *Relationes.*
[h] *Circumſtantiæ.*
[i] *Eſſentia intima.*
[k] *Intimè.*
[l] *Eſſentialiter.*
[m] *Univerſalia.*
[n] *Genera.*
[o] *Definitiones.*
[p] *Cauſæ proximæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Maar dewijl dit dusdanig is gelegen, zo ſchijnt 'er niet weinig zwarigheit onder te wezen, om tot de [q] kennis van deze [r] bezonderen te konnen komen. Want hen alle te gelijk te [s] bevatten, is verre boven de krachten van 't menſchelijk verſtant. Doch [t] d'ordening, om 't een voor 't ander te verſtaan, moet, gelijk wy gezegt hebben, niet uit der zelfder [u] rijg en gevolg van wezentlijk te zijn, noch ook uit [w] d' eeuwige dingen, gehaalt worden: want daar zijn alle deze dingen te gelijk van natuur. Men moet dieshalven nootzakelijk andere [x] hulpmiddelen zoeken, dan de genen, die wy gebruiken om d' eeuwige dingen, en der zelfder wetten te verſtaan. Doch dit is de plaats niet, om de zelfden hier by te brengen. Het is ook niet nootzakelijk, dan na dat wy genoechſame kennis van d'eeuwige dingen, en van der zelfder onfailbare wetten hebben verkregen, en na dat de natuur van onze [y] zinnen aan ons bekent is geworden.

[q] *Cognitio.* [r] *Singularia.* [s] *Concipere.* [t] *Ordo.* [u] *Series exiſtendi.* [w] *Res aternæ.* [x] *Auxilia.* [y] *Senſus.*

Eer wy ons dan tot de kennis der [z] bezonderen begeven, zal het tijt zijn om die [a] hulpmiddelen aan te wijzen, die alle derwaarts ſtrekken, dat wy onze [b] zinnen zouden konnen gebruiken, en volgens zekere wetten en ordening [c] ondervindingen bekomen, die genoechſaam zullen zijn om de zaak, die men zoekt, te [d] bepalen, op dat wy eindelijk daar uit zouden beſluiten volgens welke wetten der eeuwige dingen zy gemaakt zijn, en op dat hun innerlijke natuur aan ons bekent zou worden; gelijk ik in zijn plaats zal tonen. Ik zal dan, om weêr tot het [e] voorgeſtelde te keren, hier alleenlijk pogen die dingen by te brengen, de welken nootzakelijk ſchijnen om tot kennis der eeuwige dingen te konnen geraken, en der zelfder [f] bepalingen op de [g] voorwaarden, die hier te voren geſtelt zijn, te [h] vormen. En om hier toe te komen, moet men weêr aan 't geen gedenken, 't welk wy te voren gezegt hebben; te weten, dat de [k] geeſt, als zy op enige [l] denking merkt, de zelfde moet overwegen, en in een goede ordening de dingen daar van afleiden, die behorelijk daar van afgeleid konnen worden, en, indien zy valſch is, de valsheit daar af openbaren, of, zo zy waar is, dan gelukkiglijk, zonder enige afbreeking, voortgaan in de ware dingen daar van af te leiden; dit zeg ik, word tot onze zaak verëiſcht: want onze [m] denkingen konnen uit geen andere [n] grontveſt [o] bepaalt worden. Indien wy dan d'eerſte zaak van alle willen naſpeuren en onderzoeken, zo moet 'er nootzakelijk enige [p] grontveſt zijn, die onze denkingen derwaarts ſtiert. Wijders, dewijl de [q] wederkerige kennis zelve de [r] middel is, zo kan deze grontveſt, die onze denkingen moet ſtieren, geen andere wezen, dan de kennis van 't geen, 't welk de

[z] *Singularia.* [a] *Auxilia.* [b] *Senſus.* [c] *Experimenta.* [d] *Determinare.* [e] *Propoſitum.* [f] *Definitiones.* [g] *Conditiones.* [h] *Formare.* [k] *Mens.* [l] *Cogitatio.* [m] *Cogitationes.* [n] *Fundamentum.* [o] *Determinari.* [p] *Fundamentum.* [q] *Cognitio reflexiva.* [r] *Methodus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

s *Formæ.* [s] vorm der waarheit ſtelt, en de kennis van 't verſtant, en zijner
t *Proprietates,* u *Vires,* [t] eigenſchappen en [u] krachten. Wy dan, deze kennis verkregen
w *Cogitationes,* hebbende, zullen de grontveſt hebben, van de welk wy onze [w] den-
x *Deducere,* kingen zullen [x] afleiden, en ook de weg, langs de welk het [y] ver-
y *Intellectus,* z *Capacitas,* ſtant, naar dat zijn [z] bequaamheit meebrengt, tot de kennis der
eeuwige dingen zal konnen geraken, te weten, met opzicht op de
c *Ideæ veræ,* krachten van 't verſtant te hebben. Maar indien [c] ware denkbeel-
d *Formare,* den te [d] vormen tot de natuur van de denking behoort, gelijk in
't eerſte deel getoont is; zo ſtaat hier t'onderzoeken, wat wy by ver-
mogen van 't verſtant verſtaan. Doch dewijl de krachten van 't ver-
ſtant, en des zelfs natuur te kennen het voornaamſte deel van on-
i *Methodus,* ze [i] middel is, zo worden wy door het geen, 't welk ik in dit twee-
k *Definitio,* de deel verhaalt heb, nootzakelijk gedwongen dit uit de [k] bepaling
l *Cogitatio,* m *Intellectus,* zelve van de [l] denking, en van [m] 't verſtant [n] af te leiden. Maar
n *Deducere,* o *Regulæ,* wy hebben tot noch toe geen [o] regelen van [p] bepalingen te vinden
p *Definitiones,* gehad; en dewijl wy de zelfden niet konnen geven, zonder de na-
q *Intellectus.* tuur, of de bepaling van [q] 't verſtant, en des zelfs vermogen te
kennen, zo volgt hier uit, dat of de bepaling van 't verſtant uit
zich klaar moet wezen, of dat wy niets konnen verſtaan. De bepa-
r *Absolutè.* ling van 't verſtant is echter niet [r] volſtrektelijk klaar door zich:
s *Proprietates,* doch dewijl des zelfs [s] eigenſchappen, gelijk alle andere dingen,
t *Clarè & di-ſtinctè,* die wy uit het verſtant hebben, niet [t] klarelijk en onderſcheidelijk
bevat konnen worden, 't en zy hun natuur bekent is; zo blijkt de
u *Definitio in-tellectus,* [u] bepaling van 't verſtant door zich, als wy op des zelfs eigenſchap-
pen, die wy klarelijk en onderſcheidelijk verſtaan, merken. Wy
w *Proprietates intellectus,* x *Inſtrumenta innata,* zullen dan [w] d'eigenſchappen van 't verſtant hier optellen, en over-
wegen, en van onze [x] ingebore werktuigen beginnen te handelen.
y *Proprietates intellectus,* [y] D' eigenſchappen van 't verſtant, die ik voornamelijk aange-
merkt heb, en klarelijk verſta, zijn:
z *Certitudo,* a *Involvere,* b *Formaliter,* c *Objectivè,* 1. Dat het [z] zekerheit [a] inſluit; dat is, dat het weet dat de
dingen dus [b] vormelijk zijn, gelijk zy [c] voorwerpelijk daar in zijn
begrepen.
d *Percipere,* e *Ideæ,* f *Absolutè,* g *Formare,* h *Quantitas,* 2. Dat het enige dingen [d] begrijpt, of enige [e] denkbeelden [f] vol-
ſtrektelijk, en enigen uit anderen [g] vormt. Want het vorme
het denkbeelt van [h] hoegrootheit volſtrektelijk, zonder op an-
i *Cogitationes,* k *Motus.* dere [i] denkingen te merken; maar de denkbeelden van [k] be-
weging niet anders, dan met op het denkbeelt van hoegrootheit te
letten.
l *Absolutè,* m *Infinitas,* n *Ideæ determinatæ,* 3. De genen, die het [l] volſtrektelijk vormt, drukken [m] oneïn-
digheit uit: maar het vormt de [n] bepaalde denkbeelden uit anderen.

Want

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Want indien 't het denkbeelt van [o] hoegrootheit door d' oorzaak begrijpt, zo bepaalt het het zelfde door de hoegrootheit: gelijk dan, als het begrijpt dat uit de [p] beweging van enig [q] plat het [r] lighaam, uit de beweging van de [s] lijn, het plat, en eindelijk uit de beweging van een [t] punt de lijn voortkoomt; welke [u] begrijpingen niet dienſtig zijn om de [w] hoegrootheit te [x] verſtaan, maar alleenlijk om de zelfde te [y] bepalen. Dit blijkt hier uit, dat wy hen bevatten als uit de [z] beweging voort te komen; hoewel men echter de beweging niet begrijpt, dan als men de [a] hoegrootheit bevat heeft. Wy konnen ook in de beweging om een lijn te maken tot in 't onëindig voortvaren; 't welk wy geenſins zouden konnen doen, zo wy niet het [b] denkbeelt van een [c] onëindige hoegrootheit hadden.

[o] *Quantitas.*
[p] *Motus.*
[q] *Planum.*
[r] *Corpus.*
[s] *Linea.*
[t] *Punctum.*
[u] *Perceptiones.*
[w] *Quantitas.*
[x] *Intelligere.*
[y] *Determinare.*
[z] *Motus.*
[a] *Quantitas.*
[b] *Idea.*
[c] *Quantitas infinita.*

4. Het [d] vormt eerder de [e] ſtellige, dan [f] d'ontkennige denkbeelden.

[d] *Formare.*
[e] *Poſitivæ Ideæ.*
[f] *Negativæ Ideæ.*

5. Het begrijpt de dingen niet zo zeer onder de [g] during, als onder zekere [h] gedaante van [i] eeuwigheit, en in een [k] onëindig getal: of liever, het merkt, om de dingen te begrijpen, niet op 't getal, noch op de during: maar als het de dingen zich [l] inbeeld, zo begrijpt het hen onder zeker getal, [m] bepaalde during, en [n] hoegrootheit.

[g] *Duratio.*
[h] *Species.*
[i] *Æternitas.*
[k] *Numerus infinitus.*
[l] *Imaginari.*
[m] *Duratio determinata.*
[n] *Quantitas.*

6. De [o] klare en onderſcheide denkbeelden, die wy [p] vormen, ſchijnen dus uit d' enige nootzakelijkheit van onze natuur te volgen, dat zy [q] volſtrektelijk alleenlijk van onz vermogen ſchijnen [r] af te hangen; en de [s] verwarde denkbeelden recht anders: want zy worden dikwijls tegen onze wil en dank gevormt.

[o] *Ideæ claræ & diſtinctæ.*
[p] *Formare.*
[q] *Abſolutè.*
[r] *Dependere.*
[s] *Ideæ confuſæ.*

7. De [t] geeſt kan de [u] denkbeelden der dingen, die van [w] 't verſtant uit anderen gevormt worden, op veel [x] wijzen [y] bepalen: gelijk hy, tot een voorbeelt, om het [z] plat van een langwerpig ront te bepalen, verdicht dat 'er een [a] priem, door een tou bepaalt, rontöm twee [b] middelpunten word bewogen; of [c] onëindige punten bevat, die altijt de zelfde en zekere [d] reden tot zekere geſtelde lijn hebben, of een [e] kegel, door zeker [f] ſcheef plat in dier voegen geſneden, dat de [g] hoek der buiging groter is, dan de [h] tophoek van de kegel; of op onëindige andere wijzen.

[t] *Mens.*
[u] *Idea.*
[w] *Intellectus.*
[x] *Modi.*
[y] *Determinare.*
[z] *Planum clauſum.*
[a] *Stylus.*
[b] *Centra.*
[c] *Puncta infinita.*
[d] *Ratio.*
[e] *Conus.*
[f] *Planum obliquum.*
[g] *Angulus inclinationis.*
[h] *Angulus rectus.*

8. Hoe de [i] denkbeelden meer [k] volmaaktheit van enig [l] voorwerp uitdrukken, hoe zy volmaakter zijn. Want wy zijn over de [m] Boumeeſter, die enige Kapell bedacht heeft, niet zo zeer verwondert, als over de geen, die enig voortreffelijke Kerk heeft bedacht. Ik zal my niet met d'andere dingen verletten, die tot de [n] denking toegepaſt worden, gelijk liefde, blijſchap, enz. want zy zijn

[i] *Ideæ.*
[k] *Perfectio.*
[l] *Objectum.*
[m] *Faber.*
[n] *Cogitatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o *Inſtitutum.* tot onz tegenwoordig °ooggemerk niet dienſtig, en konnen ook
p *Intellectus.* niet, zonder dat het P verſtant begrepen is, bevat worden; dewijl
q *Perceptio.* zy alle, als het q begrijp gantſchelijk wechgenomen is, ook wech-
genomen worden.

r *Idea falſa & ficta.* De r valſche en verdichte denkbeelden hebben (gelijk wy over-
s *Poſitivum.* vloediglijk getoont hebben) niets s ſtellig, om 't welk zy valſch of
verdicht gezegt worden; maar worden, alleenlijk uit gebrek van
t *Cogitatio.* t denking, als zodanig aangemerkt. De valſche en verdichte denk-
beelden dan, konnen, voor zo veel zy zodanig zijn, niets van de
u *Eſſentia.* u wezentheit der w denking aan ons leren. Maar deze moet uit de
w *Cogitatio.* x *Proprietates poſitivæ.* x ſtellige eigenſchappen, die wy onlangs opgetelt hebben, gehaalt
worden: dat is, men moet nu iets gemeen ſtellen, daar uit deze
eigenſchappen nootzakelijk volgen, of die, als men dit ſtelt, ook
nootzakelijk geſtelt, of die alle, als men dit wechneemt, ook wech-
genomen worden.

Het overige ontbreekt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

BRIEVEN

Van verſcheide geleerde Mannen

Aan

B. D. S.

Met des zelfs Antwoort;

Grotelijks tot Verklaring van des zelfs andere Werken dienende.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

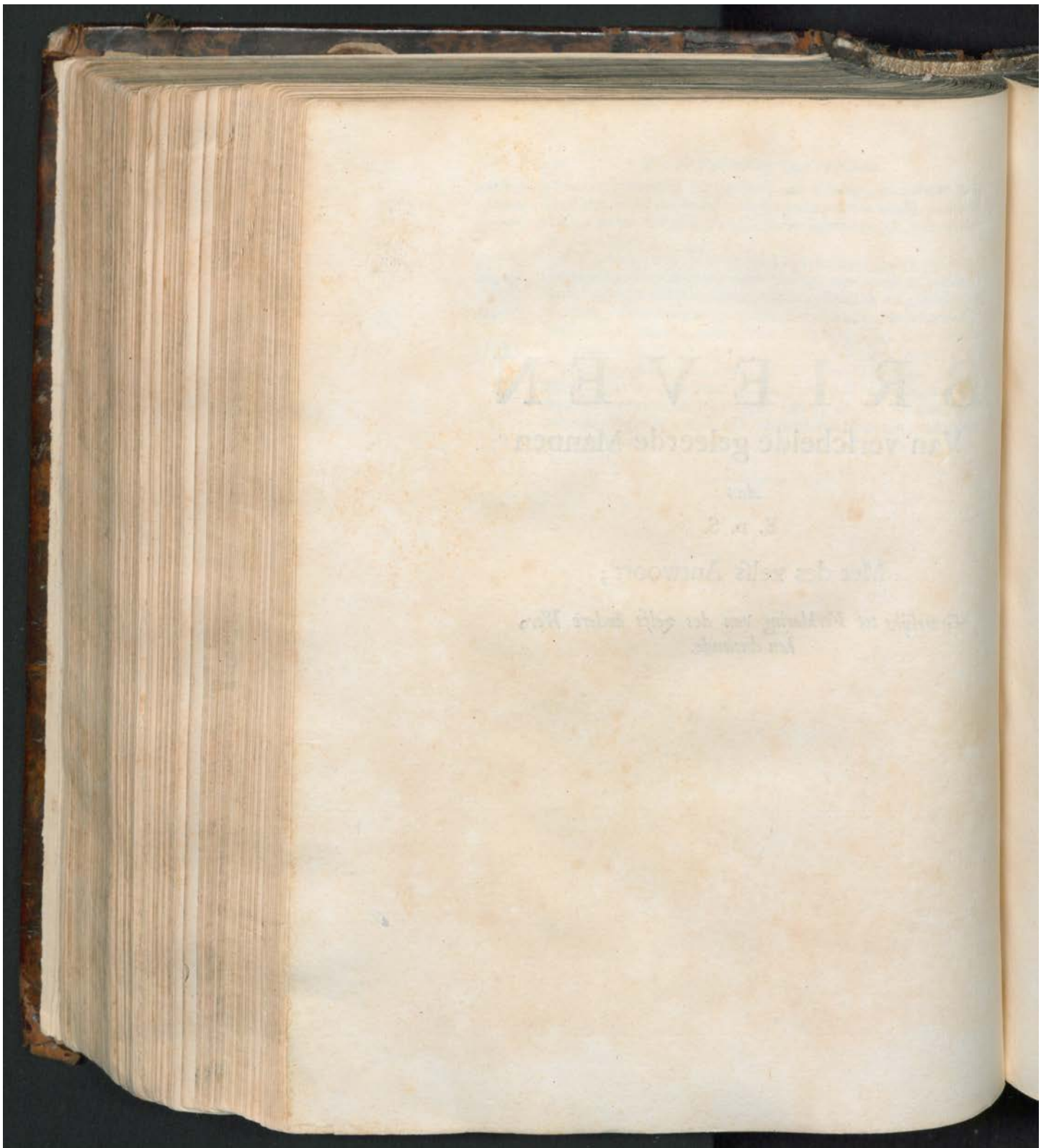

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

BRIEVEN

Van verſcheide geleerde Mannen,

Aan

B. D. S.

Met des zelfs Antwoort;

Eerste Brief

H. OLDENBURG *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK wierd onlangs, toen ik in uw vertrek te Rijnsburg by u was, zo ongemakkelijk van uw zijde afgerukt, dat ik, zo haaſt ik weêr in Engelant ben gekomen, my weêr tracht met u, zo veel als het mogelijk is, ten minſten door wiſſeling van brieven, te verëenigen. De wetenſchap van bondige zaken, met heusheit en voortreffelijkheit van zeden verzelt, met alle de welken gy door natuur en naerſtigheit grotelijks verrijkt zijt, hebben in zich zelven zodanige aanlokſelen, dat zy alle oprechte menſchen, die eerlijk opgevoed zijn, tot hun liefde trekken. Wel aan dan, waarde Heer, laat ons onze gemoeden met oprechte en onbeveinſde liefde te zamen voegen, en de zelfde ernſtiglijk met alderhande vlijt en gedienſtigheit onderhouden. Al 't geen, dat van mijn geringheit kan voortkomen, hebt gy voor 't uwe t' achten. Laat toe dat ik de gaven van uw vernuft, die gy bezit, aan my trek, dewijl dit zonder uw ſchade kan geſchieden.

Wy ſpraken te Rijnsburg van [a] God, van [b] d' Uitgeſtrektheit, van [c] d' onëindige Denking, van [d] 't Onderſcheit en [e] d' Overëenkoming dezer [f] toeëigeningen, van de [g] Wijze der [h] verëeniging van de menſchelijke [i] ziel met het lighaam; wijders van de [k] Beginſelen der Karteſiaanſche en Bakoniaanſche [l] Wijsbegeerte. Maar dewijl wy toen alleenlijk als in 't voorbygaan, en ter loop van zaken van zo groot gewicht ſpraken, en ondertuſſchen alle deze dingen een grote prik-

a *Deus.*
b *Extenſio.*
c *Cogitatio infinita.*
d *Diſcrimen.*
e *Convenientia.*
f *Attributa.*
g *Ratio.*
h *Unio.*
i *Anima.*
k *Principia.*
l *Philoſophia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

prikkel in mijn ziel maken, zo zal ik nu beginnen, volgens 't recht van de vrientſchap, tuſſchen ons gemaakt, te handelen, en zeer vriendelijk van u te verzoeken, dat gy in de voorgedachte zaken uw [l] bevattingen iets bredelijker aan my belieft te verklaren, en my voornamelijk in deze twee dingen t' onderrichten, te weten *vooreerſt*, waar in gy het waar [m] onderſcheit van [n] denking en [o] uitgeſtrektheit ſtelt; *ten tweeden*, welke gebreken gy in Deskartes en Bakons Wijsbegeerte hebt waargenomen, en op welke wijze gy oordeelt dat de zelfden wechgenomen, en anderen, die bondiger zijn, in hun plaats geſtelt zouden konnen worden. Hoe gy openhartiglijker van deze en diergelijke dingen aan my zult ſchrijven, hoe gy my engelijker aan u zult verbinden, en my krachtiglijk verplichten tot desgelijks, zo zulks in mijn vermogen is, aan u te doen. Hier zijn onder de pars zekere [p] natuurkundige Oeffeningen, van zeker Engelſch Edelman, een man van uitſteekende geleertheit, geſchreven. Zy handelen van [q] d' aart des luchts, en van de [r] voortparſſende eigenſchap, door drieënveertig [s] ondervindingen beveſtigt: van de [t] Vloedigheit, gelijk ook van de [u] Vaſtigheit, en van diergelijke dingen. Ik zal maken dat zy, zo haaſt als zy uitgegeven worden, door zeker vrient, die miſſchien over zee derwaarts zal trekken, aan u gelevert worden. Vaar wel ondertuſſchen, en gedenk aan uw Vrient, die is

[l] *Conceptus.*
[m] *Diſcrimen.*
[n] *Cogitatio.*
[o] *Extenſio.*
[p] *Exercitationes Phyſiologica.*
[q] *Indolis aeris.*
[r] *Proprietas elaſtica.*
[s] *Experimenta.*
[t] *Fluiditas.*
[u] *Firmitudo.*

Uw toegenege

HENR. OLDENBURG.

In Londen $\frac{15}{25}$ Aug. 1661.

TWEEDE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* H. OLDENBURG.

MYN HEER,

HOe aangenaam uw vrientſchap aan my is, zult gy zelf konnen oordeelen, zo gy te gelijk van uw beleeftheit kont verwerven dat gy u keert tot de deuchden, van de welken gy overvloeit, t' aanſchouwen. En hoewel ik, zo lang ik hen beſchou, niet weinig my ſchijn te verhovaerdigen, te weten om dat ik zo ſtout ben, dat ik met u vrientſchap maak, voornamelijk dewijl ik gedenk dat de vrienden alle dingen, inzonderheit de geeſtelijke goederen, gemeen behoren te hebben: zo zal men echter dit eerder aan uw beleeft-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

leeftheit, gelijk ook aan uw goetgunſtigheit, dan aan my, moeten toegeeven, en ten goede houden. Want gy hebt, door de grootheit van d'eerſte, u zo willen vernederen, en door d'overvloet van de leſte my in dier voegen verrijken, dat ik niet zal ſchromen een enge vrientſchap, die gy volſtandiglijk aan my toezegt, en, met u zelf te vernederen, weêrkeeriglijk van my eiſcht, aan te gaan. Ik zal naerſtiglijk pogen dat de zelfde ernſtiglijk onderhouden word. Wat de gaven van mijn vernuft aangaan, ik ſta zeer gaerne toe dat gy hen, zo ik enigen heb, aan u toevoegt, ſchoon ik weet dat dit niet zonder mijn grote ſchade zal geſchieden. Maar op dat het niet zou ſchijnen dat ik aan u het geen, dat gy volgens 't recht van vrientſchap van my begeert, wil weigeren, zo zal ik pogen het geen te verklaren, 't welk ik van die dingen, daar af wy ſpraken, gevoel; hoewel ik niet acht dat, zo uw beleeftheit daar niet by quam, dit de middel zou zijn om u engelijker aan my te verbinden.

Ik zal dan beginnen kortelijk van God te ſpreken, die ik [a] bepaal, een [b] wezend, uit [c] oneindige toeëigeningen beſtaande, van de welken yder oneindig, of ten [d] hoogſten volmaakt in haar geſlacht is. Hier ſtaat aan te merken, dat ik by toeëigening al 't geen verſta, dat door zich, en in zich [e] bevat word; in voegen dat der zelfder [f] bevatting niet de bevatting van iets anders [g] inſluit. Tot een voorbeelt, [h] d'uitgeſtrektheit word door zich, en in zich bevat: maar niet desgelijks de [i] beweging, die in iets anders bevat word; en haar bevatting ſluit d'uitgeſtrektheit in. Voorts, dat dit de ware [k] bepaling van God is, blijkt hier uit, dat wy by God een [l] wezend verſtaan, 't welk ten [m] opperſten volmaakt, en [n] volſtrektelijk [o] oneindig is. En dat zodanig wezend wezentlijk is, kan uit deze bepaling lichtelijk betoogt worden. Doch dewijl dit de plaats niet is, zo zal ik deze [p] betoging voorbijgaan. Maar 't geen, dat ik hier moet [q] betogen, om op uw eerſte [r] vraag te voldoen, is dit volgende: I. Dat in de natuur geen twee [s] zelfſtandigheden [t] wezentlijk konnen wezen, zonder in de gehele [u] wezentheit te verſchillen. II. Dat de zelfſtandigheit niet voorgebracht kan worden; maar dat tot der zelfder wezentheit behoort wezentlijk te zijn. III. Dat alle zelfſtandigheit [w] oneindig, of [x] ten hoogſten volmaakt in haar geſlacht moet wezen. Als deze dingen betoogt zijn, zult gy lichtelijk konnen zien waar ik naar doel, zo gy ſlechs op de [y] bepaling van God merkt; in voegen dat het niet nootzakelijk is opentlijker van deze dingen te ſpreken; en om de zelfden klarelijk en kortelijk te betogen, kan ik niets beter uitvinden, dan dat ik hen,

[a] *Definire.*
[b] *Ens.*
[c] *Attributa infinita.*
[d] *Summè perfectum.*
[e] *Concipi.*
[f] *Conceptus.*
[g] *Involvere.*
[h] *Extenſio.*
[i] *Motus.*
[k] *Definitio.*
[l] *Ens.*
[m] *Summè perfectum.*
[n] *Abſolutè.*
[o] *Infinitum.*
[p] *Demonſtratio.*
[q] *Demonſtrare.*
[r] *Queſtio.*
[s] *Subſtantiæ.*
[t] *Exiſtere.*
[u] *Eſſentia.*
[w] *Infinita.*
[x] *Summè perfecta.*
[y] *Definitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hen, op de [z] meetkundige wijze bewezen, voor 't onderzoek van uw vernuft ten toon ſtel. Ik zend dieshalven hen hier bezonderlijk, en zal uw oordeel daar over verwachten.

[z] Mos Geometricus. Bezie het eerſte deel der Zedekunſt, van 't begin, tot aan de vierde Voorſtelling.

Ten tweeden verzoekt gy van my, welke dolingen ik in Deskartes en Bakons Wijsbegeerte vind. Hoewel 't mijn gewoonte niet is de dolingen der anderen t'openbaren, zo zal ik echter hier in ook aan u gehoorzaam wezen. D'eerſte en grootſte dan is, dat zy verre van de kennis van d'eerſte [a] oorzaak, en [b] oorſprong afgedwaalt zijn: de tweede, dat zy de ware natuur van de [c] menſchelijke ziel niet gekent hebben: de darde, dat zy de ware oorzaak van de doling nooit hebben opgeſpeurt. En hoe nootzakelijk de ware kennis van deze drie dingen is; dit is alleenlijk by de genen onbekent, die gantſchelijk van alle [d] oeffening en [e] onderwijzing ontbloot zijn. Voorts, dat zy van de kennis van [f] d'eerſte oorzaak, en [g] menſchelijke ziel afgedwaalt zijn; dit word lichtelijk uit de waarheit der drie [h] voorſtellingen, hier voorgedacht, beſloten; en dieshalven zal ik my keren tot alleenlijk de darde doling te tonen. Van Bakon zal ik weinig zeggen, om dat hy van deze zaak zeer verwardelijk ſpreekt, en bijna niets bewijſt, maar alleenlijk verhaalt. Want hy onderſtelt *vooreerſt* dat het [i] menſchelijk verſtant, behalven het [k] bedroch der [l] zinnen, door zijn natuur alleen bedrogen word, en verdicht alles uit de [m] gelijkvormigheit van zijn natuur, en niet uit de gelijkvormigheit van [n] 't Heelal: in voegen dat hy gelijk een [o] oneffe en ongelijke ſpiegel tot de [p] ſtralen der dingen is, die zijn natuur met de natuur der dingen vermengt: *ten tweeden* [q] onderſtelt hy dat het menſchelijk verſtant, door zijn eige natuur, tot het [r] afgedig zijn, [t] vaſt en beſtandig te wezen, enz. *Ten darden*, dat het [u] menſchelijk verſtant aanwaſt, en niet beſtandig noch geruſt kan wezen. En alle d'andere [w] oorzaken, die hy noch aanwijſt, konnen lichtelijk tot deze enige van Deskartes gebracht worden, te weten, om dat de [x] menſchelijke wil vry is, en zich wijder uitſtrekt, dan [y] 't verſtant; of, gelijk Verulamius (Aphor. 49) verwardelijk zegt, om dat het verſtant niet van een droog licht is, maar van de wil [z] inſtorting ontfangt. Hier ſtaat aan te merken dat Verulamius dikwijls het [a] verſtant in plaats van de [b] geeſt neemt; daar in hy van Deskartes verſchilt. Ik dan, my met d'andere oorzaken, als zonder zin zijnde, weinig bemoejende, zal tonen dat deze [c] oorzaak valſch is; 't welk zy zelven ook lichtelijk gezien zouden hebben, zo zy hier op gemerkt hadden, te weten, dat de [d] wil van deze en die

[c] wil-

[a] Cauſa.
[b] Origo.
[c] Mens humana.

[d] Studium.
[e] Diſciplina.
[f] Cauſa prima.
[g] Mens humana.
[h] Propoſitiones.

[i] Intellectus humanus.
[k] Fallacia.
[l] Senſus.
[m] Analogia.
[n] Univerſum.
[o] Speculum inæqualis.
[p] Radii.
[q] Supponere.
[r] Abſtrahi.
[s] Fluida.
[t] Conſtantia.

[u] Intellectus humanus.
[w] Cauſæ.

[x] Voluntas humana.
[y] Intelleſtus.

Verulam. nov. Org. Aphor. 49.

[z] Infuſio.
[a] Intellectus.
[b] Mens.

[c] Cauſa.

[d] Voluntas.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[e] willing verschilt, op de zelfde wijze gelijk de [f] witheit van dit en dat [g] wit, of de [h] menschelijkheit van deze, of die [i] mensch verschilt: in voegen dat het even onmogelijk is te [k] bevatten dat de [l] wil oorzaak van deze, of die [m] willing is, als dat de menschelijkheit oorzaak van Pieter en Jan is. Dewijl dan de wil niets anders is, als een [n] wezend van reden, en niet [o] d'oorzaak van deze, of die willing gezegt moet worden, en de bezondere willingen, om dat zy, om [p] wezentlijk te zijn, oorzaak behoeven, niet [q] vry zijn, maar noodzakelijk zodanig moeten wezen, als zy van hun oorzaken bepaalt worden, en eindelijk, dewijl, volgens Deskartes, de [r] dolingen zelven bezondere [s] willingen zijn, zo volgt hier uit noodzakelijk, dat de dolingen, dat is de bezondere willingen, niet vry zijn, maar van hun [t] uitterlijke oorzaken [u] bepaalt worden, en geen van de wil: 't welk ik belooft heb te [w] betogen.

[e] *Volitio.*
[f] *Albedo.*
[g] *Album.*
[h] *Humanitas.*
[i] *Homo.*
[k] *Concipere.*
[l] *Voluntas.*
[m] *Volitio.*
[n] *Ens rationis.*
[o] *Causa.*
[p] *Existere.*
[q] *Liberæ.*
[r] *Cerebres.*
[s] *Volitiones.*
[t] *Causa externæ.*
[u] *Determinari.*
[w] *Demonstrare.*

Darde Brief.

H. OLDENBURG *aan* B. D. S.

Myn Heer,

UW geleerde brief is my behandigt; en ik heb de zelfde met groot vermaak deurgelezen. Ik prijs ten hoogsten uw [a] meetkundige wijze van te [b] bewijzen, maar beklaag met enen mijn [c] plompheit van dat ik 't geen, 't welk gy zo [d] naaukeuriglijk aanwijst, niet zo vaerdiglijk kan begrijpen. Lijd dan, ik bid u, dat ik de [e] blijken van deze mijn traagheit aan u vertoon, terwijl ik de volgende [f] geschillen op de baan breng, en [g] d'oplossing daar af van u verzoek. D' eerste hier af is, of gy klarelijk en ontwijffelijk verstaat, dat uit deze enige [h] bepaling, die gy van God geeft, [i] betoogt word dat zodanig [k] wezend [l] wezentlijk is. Warelijk, ik, by my zelf overwegende dat de [m] bepalingen niets anders, dan [n] bevattingen van onze [o] ziel, [p] begrijpen, en dat onze ziel veel dingen [q] bevat, die niet [r] wezentlijk zijn, en dat zy in de vermenigvuldiging en vergroting der dingen, die eens bevat zijn, zeer vruchtbaar is, zie noch niet hoe ik uit deze bevatting, die ik van God heb, [s] Gods wezentlijkheit kan invoeren. Warelijk, ik kan uit een [t] samenhoping van alle [u] volmaaktheden, die ik in de menschen, beesten, gewassen, mijnstoffen, enz. in mijn geest begrijp, wel een

[a] *Mos Geometricus.*
[b] *Probare.*
[c] *Hebitudo.*
[d] *Accurate.*
[e] *Documenta.*
[f] *Quæstiones.*
[g] *Solutio.*
[h] *Definitio.*
[i] *Demonstrari.*
[k] *Ens.*
[l] *Existere.*
[m] *Definitiones.*
[n] *Conceptus.*
[o] *Mens.*
[p] *Continere.*
[q] *Concipere.*
[r] *Existere.*
[s] *Dei existentia.*
[t] *Congeries.*
[u] *Perfectiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

een enige [w] zelfſtandigheit, de welke alle die deuchden warelijk bezit, bevatten en vormen; ja mijn ziel is machtig om de zelfden tot in 't oneindig te vermenigvuldigen, en te vergroten, en in dezer voegen zeker [x] volmaaktſt en voortreffelijkſt wezend by zich te [y] verbeelden, hoewel echter de [z] wezentlijkheit van dusdanig [a] wezend geenſins daar uit [b] beſloten kan worden.

Het tweede [c] geſchil is, of gy zekerlijk weet dat het [d] lighaam niet door de [e] denking, en de denking niet door het lighaam [f] bepaalt word: dewijl noch niet buiten geſchil is wat de denking is, of zy een [g] lighamelijke beweging, of zeker [h] geeſtelijk bedrijf, gantſchelijk tegen het lighamelijk tegenönderſcheiden.

Het darde is, of gy die [i] Kundigheden, de welken gy aan my gemeen gemaakt hebt, voor [k] onbetoogbare beginſelen houd, en die door 't licht der natuur bekent zijn, en geen [l] bewijs behoeven. D' eerſte [m] Kundigheit is miſſchien zodanig: maar ik zie niet hoe de drie anderen tot het getal van zodanigen gebracht konnen worden. Want de tweede [n] onderſtelt dat 'er in de natuur der dingen nicts [o] wezentlijk is, dan de [p] zelfſtandigheden en [q] toevallen; hoewel veel echter vaſtſtellen dat de tijt en plaats [r] opzicht op geen van beide hebben. Uw darde [s] Kundigheit, te weten, *dat de dingen, die verſcheide [t] toeëigeningen hebben, niets onder malkander gemeen hebben*, is zo verre van daar, dat ik klarelijk bevat, dat eerder het tegendeel daar af de gehele [u] algemeenheit der dingen ſchijnt t'overtuigen. Want alle de dingen, die aan ons bekent zijn, verſchillen in enigen, en komen in enigen overëen. Ten vierden, eindelijk, *dat van de dingen, die onder malkander niets gemeen hebben, het een niet d'oorzaak van 't ander kan zijn*, is niet zo klaarblijkelijk aan mijn nevelig verſtant, dat het niet met enig licht overſtraalt behoeft te worden. Want God heeft [w] vormelijk niets met de geſchape dingen gemeen, en word echter van bijna ons alle voor d' oorzaak van de zelfden gehouden,

Dewijl dan deze [x] Kundigheden by my niet buiten alle [y] twijffeling geſtelt ſchijnen, zo kont gy lichtelijk vermoeden dat uw [z] voorſtellingen, daar op gebout, niet anders, dan wankelbaar, konnen wezen; en hoe ik meer daar op merk, hoe ik van meer [a] twijffelingen over de zelfden overſtolpt word. Want wat d' eerſte voorſtelling aangaat, ik overweeg dat twee menſchen twee [b] zelfſtandigheden, en van een zelfde [c] toeëigening zijn; dewijl zy beide [d] reden konnen gebruiken: daar uit ik beſluit dat 'er twee zelfſtandigheden van een zelfde toeëigening zijn. Omtrent de tweede [e] voorſtelling aan-

[w] *Subſtantia.*
[x] *Ens perfectiſſimum & excellentiſſimum.*
[y] *Effigiare.*
[z] *Exiſtentia.*
[a] *Ens.*
[b] *Concludi.*
[c] *Quæſtio.*
[d] *Corpus.*
[e] *Cogitatio.*
[f] *Determinari.*
[g] *Motus corporeus.*
[h] *Actus ſpiritualis.*
[i] *Axiomata.*
[k] *Principia indemonſtrabilia.*
[l] *Probatio.*
[m] *Axioma.*
[n] *Supponere.*
[o] *Exiſtere.*
[p] *Subſtantiæ.*
[q] *Accidentia.*
[r] *Ratio.*
[s] *Axioma.*
[t] *Attributa.*
[u] *Univerſalitas.*
[w] *Formaliter.*
[x] *Axiomata.*
[y] *Dubitatio.*
[z] *Propoſitiones.*
[a] *Dubitationes.*
[b] *Subſtantiæ.*
[c] *Attributum.*
[d] *Ratione valere.*
[e] *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aanmerk ik, dat, dewijl niets d' oorzaak van zich zelf kan wezen, het naauwelijks in onze gedachten kan komen, hoe het waar kan zijn *dat een* [f] *zelfſtandigheit niet kan voortgebracht worden*, ja ook niet van een andere zelfſtandigheit, hoedanig zy is. Want deze voorſtelling ſtelt alle zelfſtandigheden [g] oorzaken van zich zelven, en alle de zelfden, en yder in 't bezonder van malkander [h] onäf hangelijk, en maakt zo veel goden, en ontkent op deze wijze d' eerſte oorzaak van alle dingen. Ik beken gaerne dat ik dit niet begrijp, zo gy deze gunſt niet aan my bewijſt, dat gy uw mening, deze hoogwichtige zaak aangaande, wat opentlijker en klarelijker aan my vertoont, en my leert en aanwijſt wat [i] oorſprong en [k] voortbrenging van [l] zelfſtandigheden, en wat [m] af hangelijkheit der dingen van malkander, en onderlinge [n] onderſchikking dat 'er is.

f *Subſtantia.*
g *Cauſæ.*
h *Independentes.*
i *Origo.*
k *Productio.*
l *Subſtantiæ.*
m *Dependentia.*
n *Subordinatio.*

Ik bezweer u by die vrientſchap, de welke wy gemaakt hebben, dat gy in deze zaak openhartiglijk en onbeveinſdelijk met my handelt, en verzoek zeer ernſtiglijk van u, dat gy u ten hoogſten verzekert houd dat ik alle de dingen, die 't u zal believen aan my mede te delen, wel zal bewaren, en wel zal bezorgen dat ik niets hier af tot uw nadeel, of ſchade zal openbaar maken. In onze Philoſoophſche Vergadering ſtaan wy aan d' ondervindigen en waarneemingen, die met grote vlijt gedaan worden, zo veel toe, als 't aan ons mogelijk is; en wy zijn bezich met de hiſtorie der [o] werkdadige kunſten toe te ſtellen; en achten voor zeker, dat men uit de [p] werkdadige beginſelen de [q] vormen en [r] hoedanigheden der dingen beſt kan verklaren, en door de [s] beweging, [t] geſtalte, [x] ſamenzetting en verſcheide [w] ſamenvoegingen dezer beginſelen alle de [x] gewrochten der natuur te voorſchijn brengen, zonder dat het nodig is dat wy onze toevlucht tot [y] onöploſelijke vormen, en [z] verborge hoedanigheden, als een ſchuilplaats van d' onweetenheit, nemen.

o *Artes mechanicæ.*
p *Principia mechanica.*
q *Formæ.*
r *Qualitates.*
s *Motus.*
t *Figura.*
u *Texura.*
w *Complicationes.*
x *Effecta.*
y *Formæ inexplicabiles.*
z *Qualitas occulta.*

Ik zal 't boek, 't welk ik belooft heb, aan u overzenden, zo haaſt uw Nederlantſche Gezanten, die hier zijn, enige bode (gelijk dikwijls gebeurt) naar 's Gravenhage afvaerdigen, of zo haaſt enig ander vrient, aan de welk ik het zekerlijk mag vertrouwen, derwaarts trekt.

Ik verzoek dat gy mijn wijtlopigheit en vrymoedigheit ten goede houd, en bid ernſtiglijk dat gy 't geen, 't welk ik, zonder enige bewimpeling, en hoofſche çierlijkheit, vrymoediglijk geantwoord heb, my ten beſten houd, gelijk vrienden gewent zijn, en dat gy gelooft dat ik, zonder liſt en bedrog, ben,

Uw toegenegenſte

HENR. OLDENBURG.

In Londen 27. Sept. 1661.

VIER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Vierde Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B.D.S. *aan* H. OLDENBURG.

Myn Heer,

TErwijl ik my vaerdig maakte om naar Amſterdam te trekken, en daar een of twee weken te blijven, ontfing ik uw brief, die zeer aangenaam aan my was. Ik heb uw drie [a] Tegenwerpingen op de drie [b] Voorſtellingen, die ik aan u gezonden heb, gezien, op de welken alleen ik, d' andere dingen voorbygaande, uit oorzaak van de kortheit des tijts, zal trachten te voldoen.

Op d' eerſte dan zeg ik, dat niet uit de [c] bepaling van yder zaak de [d] wezentlijkheit van de [e] bepaalde zaak volgt: maar alleenlijk (gelijk ik in [f] 't Byvoegſel, by de drie [g] Voorſtellingen gevoegt, [h] betoogt heb) dat zy uit de [i] bepaling, of uit het [k] denkbeelt van zekere [l] toeëigening volgt, dat is (gelijk ik klarelijk omtrent de bepaling van God verklaart heb) van een zaak, die door zich, en in zich [m] bevat word. En ik heb, in 't voorgedacht [n] Byvoegſel, de reden van dit onderſcheit klarelijk genoech (zo ik my niet vergis) inzonderheit aan een [o] Wijsbegerige, voorgeſtelt. Want men [p] onderſtelt dat men niet onkundig is van [q] 't onderſcheit, 't welk tuſſchen een [r] verdichtſel, en een [s] klare en onderſcheide bevatting is, gelijk ook niet van de waarheit van deze [t] Kundigheit: te weten, dat alle [u] Bepaling, of klaar en onderſcheide [w] denkbeelt waar is. Indien men wel op deze dingen merkt, zo zie ik niet wat men, tot [x] d' oploſſing van d' eerſte [y] vraag, wijder zou begeren.

Ik ga dieshalven tot [z] d' oploſſing van de tweede voort, daar gy ſchijnt te beſluiten dat, zo de [a] denking niet tot de [b] natuur van [c] d' uitgeſtrektheit behoort, d' uitgeſtrektheit dan niet door de denking bepaalt zal worden, te weten, dewijl gy alleenlijk aan 't voorbeelt twijffelt. Maar aanmerk, ik bid u, indien iemant zegt dat d' uitgeſtrektheit niet door d' uitgeſtrektheit, maar door de denking bepaalt word, of de zelfde niet zegt dat [d] d'uitgeſtrektheit niet vollſtrektelijk [e] oneindig is, maar alleenlijk voor zo veel zy uitgeſtrektheit is.

Maar, zegt gy, de [f] denking is miſſchien een [g] lighamelijk bedrijf. 't Zy zo, hoewel ik zulks niet toeſta. Doch dit enige zult gy niet [h] ontkennen, dat [i] d' uitgeſtrektheit, als uitgeſtrektheit, geen denking

[a] *Objectiones.*
[b] *Propoſitiones.*
[c] *Definitio.*
[d] *Exiſtentia.*
[e] *Res definita.*
[f] *Scholium.*
[g] *Propoſitiones.*
[h] *Demonſtrare.*
[i] *Definitio.*
[k] *Idea.*
[l] *Attributum.*
[m] *Concipi.*
[n] *Scholium.*
[o] *Philoſophus.*
[p] *Supponere.*
[q] *Differentia.*
[r] *Fictio.*
[s] *Concipitur clarus & diſtinctus.*
[t] *Axioma.*
[u] *Definitio.*
[w] *Idea.*
[x] *Solutio.*
[y] *Quæſtio.*
[z] *Solutio.*
[a] *Cogitatio.*
[b] *Natura.*
[c] *Extenſio.*
[d] *Abſolutè.*
[e] *Infinita.*
[f] *Cogitatio.*
[g] *Actus corporeus.*
[h] *Negare.*
[i] *Extenſio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

king is; 't welk genoech is om mijn [k] bepaling te verklaren, en tot de darde [l] Voorſtelling te [m] bewogen. Gy gaat ten darden voort met tegen die dingen, de welken ik voorgeſtelt heb, [n] tegen te werpen, dat de [o] Kundigheden niet onder de [p] gemene kenniſſen getelt moeten worden. Ik heb hier over geen ſtrijd. Maar gy twijffelt ook aan der zelfder waarheit, ja gy ſchijnt te willen tonen dat het tegendeel daar af waarſchijnelijker is. Merk, ik bid u, op de [q] Bepaling, die ik van de [r] zelfſtandigheit, en van het [s] toeval gegeven heb, daar uit dit alles beſloten word. Want dewijl ik by zelfſtandigheit het geen verſta, 't welk door zich is, en in zich bevat word, dat is, welks [t] bevatting niet de bevatting van een andere zaak [u] inſluit; en by [w] wijziging, of [x] toeval het geen, dat in iets anders is, en door 't geen, daar 't in is, [y] bevat word: zo blijkt hier uit klarelijk; *vooreerſt*, dat de [z] zelfſtandigheit van natuur [a] eerder is, dan haar [b] toevallen, vermits deze leſten zonder d'eerſte niet [c] wezentlijk konnen zijn, noch [d] bevat worden. *Ten tweeden*, dat 'er, behalven de [e] zelfſtandigheden en [f] toevallen, niets [g] zakelijk, of buiten 't verſtant is: want al 't geen, dat 'er is, word door zich, of door iets anders begrepen; en de [h] bevatting daar af ſluit of de bevatting van een andere zaak in, of niet. *Ten darden*, dat de zaken, die verſcheide [i] toeëigeningen hebben, niets onder malkander gemeen hebben: want by toeëigening heb ik het geen verklaart, welks [k] bevatting niet de bevatting van iets anders [l] inſluit. *Ten vierden*, eindelijk, de zaken, die niets gemeen met malkander hebben, konnen d' een niet [m] d' oorzaak van d' andere wezen: want dewijl 'er in [n] 't gewrocht niets met [o] d' oorzaak gemeen is, zo heeft het al 't geen, 't welk het heeft, van [p] 't niets.

Wat dit aangaat, 't welk gy bybrengt, te weten dat God [q] vormelijk niets gemeen met de [r] geſchape dingen heeft, enz. ik heb in mijn [s] Bepaling gantſchelijk het tegendeel geſtelt. Want ik heb gezegt dat God een [t] wezend is, uit [u] oneindige toeëigeningen beſtaande, van de welken yder in zijn [w] geſlacht [x] oneindig, of [y] ten opperſten volmaakt is. Wijders, wat het geen betreft, 't welk gy op d' eerſte [z] Voorſtelling bybrengt, ik bid u, mijn vrient, dat gy aanmerkt dat de menſchen niet [a] geſchapen, maar alleenlijk [b] voortgeteelt worden, en dat hun lighamen alreê te voren [c] wezentlijk waren, hoewel op een andere [d] wijze [e] gevormt. Maar dit word'er uit beſloten, ('t welk ik ook gaerne beken) te weten, dat, zo 'er een [f] deel van de [g] ſtoffe [h] vernietigt word, gezamentlijk ook de gehele [i] uitgeſtrekt-

[k] *Definitio.*
[l] *Propoſitio.*
[m] *Demonſtrare.*
[n] *Objicere.*
[o] *Axiomata.*
[p] *Notiones communes.*
[q] *Definitio.*
[r] *Subſtantia.*
[s] *Accidens.*
[t] *Conceptus.*
[u] *Involvere*
[w] *Modificatio.*
[x] *Accidens.*
[y] *Concipi.*
[z] *Subſtantia.*
[a] *Prior.*
[b] *Accidentiæ.*
[c] *Exiſtere.*
[d] *Concipi.*
[e] *Subſtantia.*
[f] *Accidentia.*
[g] *Realiter.*
[h] *Conceptus.*
[i] *Attributa.*
[k] *Conceptus.*
[l] *Involvere.*
[m] *Cauſa.*
[n] *Effectus.*
[o] *Cauſa.*
[p] *Nihilum.*
[q] *Formaliter.*
[r] *Res creata.*
[s] *Definitio.*
[t] *Ens.*
[u] *Attributa infinita.*
[w] *Genus.*
[x] *Infinitum.*
[y] *Summè perfectum.*
[z] *Propoſitio.*
[a] *Creari.*
[b] *Generari.*
[c] *Exiſtere.*
[d] *Modus.*
[e] *Formata.*
[f] *Pars.*
[g] *Materia.*
[h] *Annihilare.*
[i] *Extenſio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

k *Propoſitio.* l *Attributa infinita.*

geſtrektheit verdwijnt. De tweede [k] Voorſtelling maakt, of ſtelt niet veel goden, maar alleenlijk een enig God; te weten, die uit [l] oneïndige toeëigeningen beſtaat, enz.

VYFDE BRIEF.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

MYN HEER,

ONtfang het boekje, dat ik aan u belooft had; en ſchrijf aan my weêr uw [a] oordeel daar af, en voornamelijk van de [b] proeven, die hy van de [c] ſalpeter, en van de [d] vloedigheit en [e] vaſtigheit daar in gevoegt heeft. Ik bedank u ten hoogſten voor uw geleerde tweede Brief, die ik giſter ontfangen heb. Ik beklaag my echter dat uw Amſterdamſche reis hinderlijk heeft geweeſt om op alle mijn twijffelingen t' antwoorden. Ik verzoek dat gy 't geen, 't welk toen nagelaten is, zo ſpoediglijk, als de tijt aan u zal toelaten, afvaerdigt. Gy hebt, in deze leſte Brief, my met veel licht overſtort; doch niet met zo veel, dat alle duiſternis verdreven is, die, gelijk ik vertrou, dan gelukkiglijk verdreven zal worden, als gy my [f] klarelijk en onderſcheidelijk van de [g] ware en eerſte oorzaak der dingen onderwezen zult hebben. Want zo lang als aan my noch niet klaar is, van welke oorzaak, en op welke wijze de dingen hebben beginnen te zijn, en met welke [h] ſamenknoping alle de dingen, die ik hoor, en die ik lees, van d' eerſte oorzaak, indien 'er een zodanige is, afhangen, zo ſchijnen zy my onnut, en nietig te wezen. Doch, zeer geleerde Heer, ik verzoek ernſtiglijk dat gy, gelijk een fakkel in deze zaak, my voorgaat, en van mijn oprechtigheit en dankbaarheit niet twijffelt. Ik ben

a *Judicium.* b *Specimina.* c *Nitrum.* d *Fluiditas.* e *Firmitas.*

f *Clarè & diſtinctè.* g *Cauſa vera & prima.*

h *Nexus.*

Uw toegenegenſte

HENR. OLDENBURG.

Te Londen, de $\frac{11}{21}$ van Óctober, 1661.

ZESTE

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Zeste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* H. OLDENBURG.

Aanteekeningen op het boek van Robert Boyle, *inzonderheit daar van de* Salpeter, *van de* Vloedigheit, *en van de Vaſtigheit gehandelt word.*

Myn Heer,

IK heb het boek van de zeer ſchrandere *Boyle* ontfangen, en het zelfde zo veel, als de tijt kon lijden, deurgeblaad. Ik bedank u ten hoogſten voor deze gift: want ik zie dat ik te voren, toen gy dit boek aan my belooft had, geen quade giſſing heb gemaakt: te weten dat gy u met geen andere dingen, dan die van groot belang zijn, zoud bemoejen. Gy begeert ondertuſſchen, geleertſte Heer, dat ik mijn gering oordeel van die dingen, de welken hy ſchrijft, aan u zal zenden; 't welk ik, volgens de kleinheit mijner gave, zal doen; te weten met enige dingen aan te tekenen, die my duiſter, of niet wel [a] betoogt ſchijnen. Ik heb, uit oorzaak mijner bezigheden, noch niet alles konnen deurlopen, en veel minder onderzoeken. Ontfang dan in deze volgende bladen die dingen, de welken ik omtrent het Salpeter aantekenenswaerdig gevonden heb.

[a] *Demonſtrata.*

Vooreerſt beſluit hy, uit zijn [b] ondervinding van de [c] herſtelling des Salpeters, dat de Salpeter iets [d] anderſlachtig is, uit [e] vaſte en vluchtige delen beſtaande, welks natuur echter, (immers zo veel de [f] verſchijnſelen aangaat) veel van de natuur der delen, uit de welken hy te zamen gezet word, verſchilt, hoewel hy uit de zuivere [g] vermenging dezer delen alleen te voorſchijn koomt. Ik zeg dan dat dit [h] beſluit, om goet gezegt te worden, naar mijn oordeel noch enige [i] ondervinding ſchijnt te vereiſſchen, door de welke men zal tonen dat de [k] geeſt van de Salpeter warelijk geen Salpeter is, noch zonder behulp van het [l] loogachtig zout weer tot [m] beſtandigheit gebracht, noch kriſtallig gemaakt worden: of ten minſten word vereiſcht dat men onderzoekt, of de [n] hoeveelheit van [o] 't vaſt zout, dat in de ſmeltkroes blijft, altijt de zelfde uit de zelfde hoeveelheit, en uit meerder hoeveelheit van de Salpeter, volgens [p] d'evenredigheit, gevonden word. En wat dit aangaat, dat de

[b] *Experimentum.*
[c] *Redintegratio.*
[d] *Heterogenum.*
[e] *Partes fixæ & volatiles.*
[f] *Phænomena.*
[g] *Mixtura.*
[h] *Concluſio.*
[i] *Experimentum.*
[k] *Spiritum.*
[l] *Sal lixivioſum.*
[m] *Conſiſtentia.*
[n] *Quantitas.*
[o] *Sal fixum.*
[p] *Proportio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Schrijver (Sect. 9.) zegt, dat hy, met behulp van een ſchaaltje, dit bevonden heeft, en ook dat de [q] verſchijnſelen van de [r] geeſt van 't zout zo verſcheiden, ja ook enigen ſtrijdig met die van 't zout zijn; my dunkt dat zy niet dienſtig konnen wezen om zijn beſluit te beveſtigen. En op dat dit zou blijken, zo zal ik met weinig woorden het [s] eenvoudigſte, dat voorkoomt, om dit [t] verſchijnſel van de [u] herſtelling van de Salpeter te verklaren, vertonen, en met enen twee of drie [w] ondervindingen, die zeer gemakkelijk zijn, daar bijvoegen, door de welken deze verklaring enigſins beveſtigt en verſterkt zal worden. Om dan dit [x] verſchijnſel [y] op 't eenvoudigſte te verklaren, zo zal ik geen ander [z] onderſcheit tuſſchen de [a] geeſt van de Salpeter, en de Salpeter ſtelf ſtellen, dan de geen, die klarelijk genoech bekent is; te weten dit, dat de [b] deeltjes van de leſte [c] ruſten, en die van d'eerſte, niet weinig bewogen zijnde, onder malkander gedreven worden. Wat het [d] vaſt zout aangaat, ik zal [e] onderſtellen dat dit niets doet, om de [f] wezentheit van de Salpeter te [g] ſtellen; maar ik zal het zelfde als de [h] moer en droezem van de Salpeter aanmerken, van 't welk ook de [i] geeſt van de Salpeter, gelijk ik [k] bevind, niet ontſlagen noch bevrijd word; maar daar op, hoewel klein genoech gewreven, in overvloet drijft. Dit [l] zout, of deze [m] droezem heeft [n] pijpjes, of [o] openingen, die naar de maat der [p] deeltjes van de Salpeter uitgeholt zijn. Maar enigen zijn door de kracht van 't vuur, terwijl de ſalpeterige deeltjes uit hen gedreven wierden, enger geworden; en by gevolg waren anderen genootzaakt zich wijder uit te zetten. En de [q] zelfſtandigheit zelve, of de [r] zijden dezer [s] openingen wierden [t] ſtijf, en te gelijk zeer broosch: in voegen dat, toen de [u] geeſt van de Salpeter daar [w] indroop, enigen van des zelfs [x] deeltjes zich met kracht in deze enge openingen begonnen in te ſchikken; en dewijl de dikte dezer deeltjes (gelijk zulks niet qualijk van Deskartes betoogt word) ongelijk is, zo bogen zy deze [y] ſtijve zijden, gelijk een boog, eer zy hen braken. Maar toen zy hen braken, dwongen zy deze [z] ſtukken en brokken weêr te rug te ſpringen, en bleven met de [a] beweging, die zy hadden, te behouden, even onbequaam, als te voren, om tot [b] beſtandigheit gebracht, en kriſtallig gemaakt te worden. Maar de [c] deeltjes van de Salpeter, zich deur de ruimer [d] openingen inſchikkende, om dat zy hun [e] zijden niet raakten, wierden nootzakelijk van enige zeer ſijne [f] ſtoffe omringt; en daar af, op de zelfde wijze, als de delen van 't hout door de vlam, of door de hitte omhoog gedreven; en zy vlogen tot rook wech: maar indien zy [g] overvloedig

[a] Phænomena.
[b] Spiritus ſalis.
[c] Simpliciſſimum.
[d] Phænomenon.
[e] Redintegratio.
[f] Experimenta.
[g] Phænomenon.
[h] Quam ſimpliciſſimè.
[i] Differentia.
[k] Spiritus.
[l] Particulæ.
[m] Quieſcere.
[n] Sal fixum.
[o] Supponere.
[p] Eſſentia.
[q] Conſtituere.
[r] Fæx.
[s] Spiritus.
[t] Reperire.
[u] Sal.
[w] Fæx.
[x] Pori.
[y] Meatus.
[z] Particulæ.
[a] Subſtantia.
[b] Parietes.
[c] Meatus.
[d] Rigidæ.
[e] Spiritus.
[f] Inſillare.
[g] Particulæ.
[h] Parietes rigidæ.
[i] Fragmenta.
[k] Motus.
[l] Conſiſtere.
[m] Particulæ.
[n] Meatus.
[o] Parietes.
[p] Materia.
[q] Copioſa.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vloedig genoech waren, of dat zy, toen zy, met de [h] ſtukken en brokken der zijden, en met de [i] deeltjes, deur d'enger [k] openingen intredende, te zamen vergaderden, maakten zy dropjes uit, die om hoog vlogen. Maar indien dit [l] vaſt zout * met behulp van 't water, of van de lucht [m] los en [n] ſlapper gemaakt word, zo word het bequaam genoech om de [o] drift der deeltjes van de Salpeter te beletten, en hen te dwingen die [p] beweging, de welke zy hadden, te verlaten, en weêr [q] beſtandig te worden; op de zelfde wijze gelijk de koegel uit een grof geſchut, als hy in het zant, of in de ſlijk ingedreven word. De herſtelling van de ſalpeter beſtaat alleenlijk in de [f] beſtandigheit der [g] deeltjes van de [h] ſalpetergeeſt: en om dit uit te werken, word het [i] vaſt zout, gelijk uit deze verklaring blijkt, als een [k] werktuig gebruikt.

h *Fragmenta.*
i *Particulæ.*
k *Meatus.*
l *Sal fixum.*
m *Laxare.*
n *Languidius.*
o *Impetus.*
p *Motus.*
q *Conſiſtere.*
f *Conſiſtentia.*
g *Particula.*
h *Spiritus nitri.*
i *Sal fixum.*
k *Inſtrumentum.*

Dus verre hebben wy van de [r] herſtelling des Salpeters geſproken. Laat ons nu, zo 't u belieft, bezien 1. Waaröm de [s] geeſt van de Salpeter, en de Salpeter zelf zo veel van malkander in ſmaak verſchillen. 2. Waaröm de Salpeter in brant geſteken kan worden, en de geeſt van de Salpeter niet.

r *Redintegratio.*
s *Spiritus.*

Om het eerſte te verſtaan, heeft men aan te merken, dat de [t] lighamen, die in [u] beweging zijn, nooit andere lighamen met hun breedſte [w] vlakten ontmoeten: maar de [x] ruſtende lighamen leggen met hun breedſte vlakten op d'anderen. Indien men dan de [y] deeltjes van de Salpeter, als zy [z] ruſten, op de tong legt, zo leggen zy met hun breedſte [a] vlakten daar op; en door deze middel ſtoppen zy de [b] pijpjes, of openingen van de tong; 't welk d'oorzaak van de koude is. Voeg hier by, dat de Salpeter niet door het ſpeekſel in zo kleine [c] deeltjes ontbonden kan worden. Maar indien men hen, terwijl deze gedreve deeltjes bewogen worden, op de tong legt, zo zullen zy ſcherper [d] vlakten ontmoeten, en zich deur des zelfs pijpjes [e] invlijen; en hoe zy gezwindelijker bewogen worden, hoe zy ook ſcherper op de tong bijten, op de zelfde wijze, als een naalt, die, zo hy de tong met het ſcherp raakt, of in de langte daar op legt, verſcheide gevoelingen zal maken.

t *Corpora.*
u *Motus.*
w *Superficies.*
x *Corpora quieſcentia.*
y *Particulæ.*
z *Quieſcere.*
a *Superficies.*
b *Pori.*
c *Particula.*
d *Superficies.*
e *Inſinuare.*

Maar d'oorzaak, om de welke men de [f] ſalpeter in brant kan ſteken, en de [g] geeſt niet, is, dat, als de [h] deeltjes van de ſalpeter [i] ruſten, zy zwarelijker door 't vuur om hoog gedreven konnen

f *Nitrum.*
g *Spiritus.*
h *Particula.*
i *Quieſcere.*

* *Indien gy vraagt waaröm uit d'indruiping van de ſalpetergeeſt in 't ontbonde vaſt zout d'opkoking ryſt, zo lees d'Aantekeningen op de vierentwintigſte Afdeeling.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

z Motus. worden, dan als zy hun eige [k] beweging naar alle delen hebben, en dieshalven, als zy ruſten, het vuur zo lang tegenſtaan, tot dat het vuur hen van malkander ſcheid, en hen van alle zijden omringt. Doch als het hen omringt, voert het hen met zich herwaarts en derwaarts, tot dat zy hun eige beweging verkrijgen, en tot rook om hoog vliegen, en wechgaan. Maar de deeltjes van de geeſt des ſalpeters, alreê in beweging, en van malkander geſcheiden zijnde, worden van een kleine hitte des vuurs aan alle zijden in een groter kring uitgebreid: en op deze wijze verdwijnen enigen in rook, en anderen vlijen zich in door de ſtoffe, die 't vuur verſchaft, eer zy gantſchelijk van de vlam omringt zijn, en bluſſchen dieshalven eerder de brant, dan zy hem voeden.

¶ Experimenta. Ik zal nu tot [l] d' ondervindingen voortgaan, die deze verklaring
m Comprobare. ſchijnen te [m] bewijzen, en te beveſtigen. 1. Om dat ik bevind dat
o Particulæ. de [n] deeltjes van de ſalpeter, die, terwijl zy gedruis maken, tot rook wechgaan en verdwijnen, zuivere ſalpeter zijn. Want terwijl
o Liquefacere. ik de ſalpeter eens en andermaal [o] ſmolt, tot dat de ſmeltkroes gloejend genoech was geworden, en met een gloejende kool aanſtak, ontfing ik de rook daar af in een koude glaze kelk, tot dat de zelfde daar af bevochtigt wierd. Daar na heb ik de kelk met d'adem van mijn mont wijder nat gemaakt, en hem eindelijk voor de koude lucht * bloot geſtelt, op dat hy droog zou worden. Toen dit gedaan was,
p Striolæ. quamen weêr enige [p] kegeltjes van de ſalpeter in de kelk te voorſchijn. En op dat ik niet zou vermoeden dat dit niet uit de [q] vluchtige deeltjes alleen geſchiedde, maar dat miſſchien de vlam de gehele delen van de ſalpeter (om volgens het gevoelen van de vermaarde Heer te ſpreken) met zich voerde, en gezamentlijk de vaſte met de vluchtige delen uitdreef, eer zy ontbonden wierden: op dat ik, zeg ik, dit niet zou vermoeden, zo deê ik de rook deur een [r] buis van meer dan een voet lang, gelijk dit bijgeſteld [s] afbeeltſel aanwijſt, als deur een ſchoorſteen opklimmen, op dat de zwaarder delen aan de buis zouden blijven hangen, en op dat ik de vluchtigſte delen alleen, deur d' enge hals uitgaande, zou ontfangen; en de zaak volgde, gelijk ik gezegt heb.

q Particulæ volatiles.

r Tubus.

s Figura.

Ik heb 't hier niet by willen laten, maar nam, om de zaak wijder t'onderzoeken, een groter menigte

* *Toen ik de proef hier af nam, was de lucht zeer helder.*

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van ſalpeter, 't welk ik ſmolt, en met een gloejende kool in brant ſtak, en, gelijk te voren, de [u] buis A op het kroesje zette. Ik hield ook, zo lang de brant duurde aan het gat B, [w] een ſtuk van een ſpiegel, daar enige [w] ſtoffe aan bleef hangen, die, in de lucht bloot geſtelt, ſmolt; en hoewel ik enige dagen daar op merkte, zo heb ik echter geen [x] gewrocht van de ſalpeter konnen vernemen: maar na dat ik de [y] geeſt van de ſalpeter daar by goot, veränderde hy in ſalpeter. Daar uit ik, gelijk my dunkt, kan beſluiten, 1. Dat de [z] vaſte delen in 't ſmelten zich van de [a] vluchtige delen affcheiden, en dat de vlam hen, van malkander geſcheiden, om hoog drijft. 2. Dat, na dat de vaſte delen met gedruis van de vluchtigen geſcheiden zijn, zy niet weêr te zamen verëenigt konnen worden: daar uit beſloten word, 3. Dat de delen, die aan de kelk bleven hangen, en tot [b] kegeltjes te zamen gegroeit zijn, niet vaſt, maar alleenlijk vluchtig geweeſt hebben.

[u] *Tubus.*
[w] *Materia.*
[x] *Effectus.*
[y] *Spiritus.*
[z] *Partes fixæ.*
[a] *Partes volatiles.*
[b] *Striolæ.*

De tweede [c] ondervinding, en 't welk ſchijnt te tonen dat de [d] vaſte delen niet dan de [e] droezem van de ſalpeter zijn, is, dat ik bevind dat de ſalpeter, hoe hy meer van zijn droezem gezuivert is, hoe hy [f] vluchtiger, en bequamer tot te kriſtallen is. Want toen ik de kriſtallen van de [g] gezuiverde, of [h] deurgezijgde ſalpeter in de glaze kroes, gelijk A is, deê, en een weinig kout water daar in ſtortte, bleven, zo haaſt dit koud water ten deel uitgewaaſſemt was, deze [i] vluchtige deeltjes boven aan de lippen van 't glas, en groeiden daar tot [k] kegeltjes.

[c] *Experimentum.*
[d] *Partes fixæ.*
[e] *Fax.*
[f] *Volatilius.*
[g] *Defæcatum.*
[h] *Filtratum nitrum.*
[i] *Particulæ volatiles.*
[k] *Striolæ.*

De darde [l] ondervinding, de welke ſchijnt aan te wijzen dat de [m] deeltjes van de [n] geeſt des ſalpeters, als zy hun [o] beweging verliezen, in brant geſteken konnen worden, is, dat ik de druppelen van de geeſt des ſalpeters in een vochtig papiere omſlag heb [p] ingedropen, en daar na zant daar in geworpen, in welks [q] openingen de geeſt van de ſalpeter geduriglijk [r] indrong: en na dat het zant alle, of byna alle de geeſt van de ſalpeter ingedronken had, heb ik het zelfde in de zelfde omſlag op het vuur behorelijk doen drogen. Toen ik dit gedaan had, heb ik 't zant uit het papier gedaan, en 't papier aan de gloejende kolen gelegt. Dit papier, zo haaſt het de vlam gevat had, gaf op de zelfde wijze vonken, gelijk het gemenelijk vonkt, als het ſalpeter ingedronken heeft. Ik zou, zo ik gelegentheit van wijder voort te gaan had gehad, noch andere dingen hier bygevoegt hebben, die miſſchien de zaak gantſchelijk zouden aanwijzen. Maar dewijl

[l] *Experimentum.*
[m] *Particulæ.*
[n] *Spiritus.*
[o] *Motus.*
[p] *Deſtillare.*
[q] *Meatus.*
[r] *Inſinuare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dewijl ik door andere zaken grotelijks weêrhouden ben, zo zal ik, met uw verlof, dit tot aan een andere gelegentheit uitſtellen, en voortgaan tot andere dingen aan te tekenen.

VYFDE AFDEELING.

s *Sectio.*

In deze s Afdeeling, daar deze vermaarde Heer in 't voorbygaan van de t geſtalte der u deeltjes van de ſalpeter handelt, beriſpt hy de nieuwe Schrijvers, en zegt dat zy de zelfde qualijk vertoont hebben; zonder dat ik weet of hy Deskartes ook hier onder meent. Indien hy hem meent, zo beriſpt hy hem miſſchien volgens 't geen, dat hy van anderen gehoort heeft: want Deskartes ſpreekt niet van zodanige w deeltjes, die men met d' ogen kan aanſchouwen. Ik acht ook niet dat deze vermaarde Heer te verſtaan wil geven, dat, zo de x kegeltjes van de ſalpeter zo verre y afgeſchraapt wierden, tot dat zy in een z evenwijtgrondige, of in een andere geſtalte veränderden, zy ophouden zouden ſalpeter te wezen. Maar miſſchien dat hy enige andere a Stoffcheiders meent, die niets anders toelaten, dan dat zy met d' ogen konnen zien, en met de handen taſten.

t *Figura.*
u *Particulæ.*
w *Particulæ.*
x *Striolæ.*
y *Radiare.*
z *Figura parallelepipedum.*
a *Chymici.*

NEGENDE b AFDEELING.

b *Sectio.*

Indien men deze c ondervinding d naaukeuriglijk had konnen voltrekken, zy zou gantſchelijk het geen beveſtigen, 't welk ik uit de voorgedachte eerſte ondervinding wilde beſluiten.

c *Experimentum.*
d *Accurate.*

Voorts, de vermaarde Heer poogt, *van de dartiende tot d' achtiende* y *Afdeeling*, te tonen, dat alle z raakbare hoedanigheden alleenlijk van de a beweging, der b geſtalte, en van d' andere c werkdadige aandoeninge af hangen. Doch men behoeft niet t' onderzoeken, of deze d betogingen gantſchelijk overtuigen, dewijl zy van de vermaarde Heer niet als e wiskunſtig bygebracht worden. Maar ondertuſſchen weet ik niet waaröm deze vermaarde Heer dit zo zorgvuldiglijk uit deze zijn f ondervinding poogt te beſluiten, dewijl dit alreê van Verulamius, en daar na van Deskartes genoech, en meer dan genoech g betoogt is.

y *Sectio.*
z *Qualitates tactiles.*
a *Motus.*
b *Figura.*
c *Affectiones mechanicæ.*
d *Demonſtrationes.*
e *Mathematicæ.*
f *Experimentum.*
g *Demonſtratum.*

Ik zie ook niet dat deze f ondervinding klaarder g blijken aan ons geeft, dan andere ondervindingen, die genoech voorkomen. Want wat het eerſte van de hitte aangaat, blijkt de zelfde niet even klarelijk hier uit, dat men, zo men twee houten, hoewel kout, tegen malkander wrijft, vlam daar uit, te weten door de h beweging alleen, zal maken? en dat de kalk, daar men water inſtort, heet word? Wat de i klank aangaat, ik zie niet dat in deze k ondervinding iets aan-

f *Experimentum.*
g *Indicia.*
h *Motus.*
i *Sonus.*
k *Experimentum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aanmerkelijker gevonden word, dan men in de [l] opkoking van 't gemeen water, en in veel andere dingen vind. Maar wat de verwe aangaat, (om alleenlijk [m] bewijsbare dingen by te brengen) ik zal de zelfde niets anders noemen, dan dat wy alle groene kruiden in zo veel, en zo verſcheide verwe zien veränderen. Wijders, de lighamen, die een vuile reuk afgeeven, zullen, zo zy bewogen worden, noch vuilder lucht van zich geven, en voornamelijk zo zy een weinig warm gemaakt worden. Eindelijk, de zoete wijn verändert in edik; en dus veel andere dingen. Ik zou dieshalven dit alles (*zo't geoorloft is de Wysbegerige vryheit te gebruiken*) overtollig oordeelen. *Ik zeg dit om dat ik vrees dat anderen, die de vermaarde Heer minder beminnen, dan behorelijk is, qualijk van hem zullen oordeelen.*

l *Ebullitio.*
m *Probabilia.*

In de brief, die ik gezonden heb, heb ik dit, in andere letteren uitgedrukt, met voordacht achtergelaten.

Vierentwintigste [n] Afdeeling.

Ik heb van [o] d'oorzaak van dit [p] verſchijnſel alreê geſproken, en zal 'er alleenlijk dit byvoegen, dat ik ook door [q] ervarentheit bevonden heb, dat de [r] deeltjes van [s] 't vaſt zout op deze zoutdruppelen drijven: want toen zy om hoog vlogen, ontmoetten zy een plat glas, dat ik daar toe vaerdig gemaakt had, 't welk ik enigſins warm maakte, op dat het [t] vluchtige, dat aan 't glas hing, wech zou vliegen. Toen dit gedaan was, aanſchoude ik de witächtige [u] dikke ſtoffe, die hier en daar aan 't glas hing.

n *Sectio.*
o *Causa.*
p *Phænomenon.*
q *Experientia.*
r *Particulæ.*
s *Sal Fixum.*
t *Volatile.*
u *Materia crassa.*

Vyfentwintigste Afdeeling.

In deze [w] Afdeeling ſchijnt de vermaarde Heer te willen tonen dat de [x] delen van 't glaszout door de [y] drift der [z] zoutdeeltjes hier en daar gevoert worden, doch dat de zoutdeeltjes door hun eige drift zich zelven in de lucht opheffen: en ik heb, in de verklaring van [a] 't verſchijnſel, gezegt dat de [b] deeltjes van de [c] geeſt des ſalpeters hier uit heftiger beweging verkrijgen, dat zy, als zy in ruimer [d] openingen intreeden, nootzakelijk van enige zeer fijne [e] ſtoffe omringt moeten worden, en dat zy daar af, gelijk de deeltjes van 't hout, door 't vuur om hoog worden gedreven. Maar de [f] deeltjes van 't glas hadden hun [g] beweging van de [h] drift der deeltjes van de geeſt des ſalpeters, die zich deur d'enger openingen invlijdden, ontfangen. Ik voeg hier by, dat het [m] zuiver water niet zo lichtelijk de [n] vaſte deelen kan [o] ontbinden en los maken. 't Is dieshalven geen wonder dat uit de [p] byſtorting van de [q] geeſt des ſalpeters tot [r] d'ontbinding van dit [s] vaſt zout, in water ontbonden, zodanige [t] opkoking rijſt, als deze vermaarde Heer, in zijn vierëntwintigſte [u] Afdeeling, verhaalt.

w *Sectio.*
x *Partes alcalisatæ.*
y *Impetus.*
z *Particulæ salinæ.*
a *Phænomenon.*
b *Particulæ.*
c *Spiritus.*
d *Meatus.*
e *Materia.*
f *Particulæ alcalisatæ.*
g *Motus.*
h *Impetus.*
m *Aqua mera.*
n *Partes fixæ.*
o *Dissolvere.*
p *Affusio.*
q *Spiritus.*
r *Solutio.*
s *Sal fixum.*
t *Ebullitio.*
u *Sectio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

haalt. Ja ik acht dat deze opkoking noch groter zal worden, dan of de geeſt van de ſalpeter in het vaſt zout, dat noch niet aangeroert is, [w] ingedropen wierd: want in 't water word hy in zeer kleine [x] ſtofjes [y] ontbonden, die lichtelijker [z] gedeelt en geſcheiden, en onbekommertlijker bewogen konnen worden, dan als alle de delen op malkander leggen, en vaſt aan elkänder zijn.

w Diſtillare.
x Molecula.
y Diſſolvere.
z Dirimere.

[a] Zesentwintigste Afdeeling.

a Sectio.

Ik heb alreê van de [b] ſmaak van de [c] zure geeſt geſproken; en dieshalven is 'er niets overig, dan van [d] 't glaszout alleen te ſpreken. Toen ik dit op de tong lag, gevoelde ik zeker hitte, die van [e] ſtekende dingen gevolgt wierd: 't welk aan my aanwijſt dat het zeker ſlach van kalk is. Want op de zelfde wijze, als de kalk door behulp van 't water, word dit [f] zout door behulp van ſpeekſel, van zweet, van ſalpetergeeſt, en miſſchien ook van de koude lucht heet gemaakt.

b Sapor.
c Spiritus acius.
d Alcali.
e Pungentia.
f Sal.

[g] Zevenentwintigste Afdeeling.

g Sectio.

Het volgt niet terſtont dat enig [h] deeltje van de [i] ſtoffe hieröm, dat het aan een ander gevoegt word, een nieuwe [k] geſtalte verkrijgt. Maar dit volgt alleenlijk, dat het groter word; en dit is genoech, om het geen uit te [l] werken, 't welk in deze Afdeeling door deze vermaarde Heer gevraagt word.

h Particula.
i Materia.
k Figura.
l Effectre.

Drieendartigste Afdeeling.

Wat ik van de [m] middel van te Filoſoferen van deze vermaarde Heer gevoel, zal ik zeggen, als ik die [n] Redenering gezien zal hebben, van de welke hier, en in de [o] Voorreedelijke Handeling gewach gemaakt word.

m Ratio Philoſophandi.
n Diſſertatio.
o Commentatio proæmialis.

Van de [a] VLOEDIGHEIT.

a Fluiditas.

[b] Eerste Afdeeling.

b Sectio.

Blijkt genoech dat zy by [c] *d' aandoeningen, die* [d] *algemeenſt zijn, getelt moeten worden, enz.* Ik zou geensins achten dat de [e] Kundigheden, die uit het [f] gebruik, en naar de gewoonte van 't gemeen gemaakt zijn, of die de natuur verklaren, niet gelijk zy in zich is, maar naar dat zy op de menſchelijke [g] zin en mening [h] betrokken en toegepaſt word, onder [i] d' opperſte geſlachten getelt, noch met de [k] zuivere en oprechte Kundigheden, die de natuur verklaren gelijk zy

c Affectiones.
d Maximè generales.
e Notiones.
f Uſus.
g Senſus.
h Referre.
i Summa genera.
k Notiones puræ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zy in zich is, gemengt (ik zwijg verwart) moeten worden. Van dit leste [l] geslacht zijn de [m] beweging, [n] rust, en der zelfder wetten: maar die van 't eerste geslacht het [o] zienelijke, [p] 't onzienelijke, het [q] heet, het [r] kout, en, gelijk ik terstont zal zeggen, ook het [s] vloedige, en het [t] bestandige, enz.

l *Genus.* m *Motus.* n *Quies.* o *Visibile.* p *Invisibile.* q *Calidum.* r *Frigidum.* s *Fluidum.* t *Consistens.* u *Sectio.*

Vyfde [u] Afdeeling.

D' eerste is de [w] *kleinheit der* [x] *samenzettende lighamen tot groter, enz.* Hoewel de lighamen klein zijn, zo hebben zy echter (of konnen hebben) [y] ongelijke vlakten, en [z] scherpigheden, of ruwigheden. Dieshalven, indien de grote lighamen met zodanige [a] evenredigheit bewogen worden, dat hun beweging tot hun [b] grootheit is, gelijk de beweging der kleine lighamen tot hun grootheit, zo zouden zy ook [c] vloedig gezegt mogen worden, als de naam van vloedig niet [d] iets uitterlijk betekende, en, volgens het [e] gebruik, en de gewoonte van 't gemeen, alleenlijk gebruikt wierd om die [f] bewoge lighamen aan te wijzen, die zo klein, en zo dicht aan malkander zijn, dat de menschelijke gevoeling niets daar af kan bemerken. Het zal dieshalven even veel zijn de lighamen in [g] vloedigen en [h] bestandigen, als in [i] zienelijken en [k] onzienelijken te delen.

u *Sectio.* w *Parvitas.* x *Corpora componentia.* y *Superficies inæquales.* z *Asperitates.* a *Proportio.* b *Motus.* c *Fluida.* d *Quid extrinsecum.* e *Usus.* f *Corpora mota.* g *Fluida.* h *Consistentia.* i *Visibilia.* k *Invisibilia.*

De zelfde Afdeeling.

't En zy wy dit met [a] *stoffscheidige ondervindingen konnen bewijzen.* Niemant zal dit ooit met stoffscheidige, noch met andere ondervindingen konnen bewijzen, dan door [b] betoging, en [c] uitreekening. Want wy delen de lighamen tot in 't onëindig door rekening, en by gevolg ook de krachten, die verëischt worden, om de zelfden te bewegen. Maar wy zullen dit nooit door ondervindingen konnen uitwerken.

a *Experimenta Chymica.* b *Demonstratio.* c *Computus.*

Zeste [l] Afdeeling.

De grote lighamen al t'onbequaam zijn om [m] *vloedigen te maken, enz.* 't Zy men by vloedig het geen verstaat, 't welk ik terstont gezegt heb, of niet; de zaak is echter door zich klaar en openbaar. Maar ik zie niet hoe deze vermaarde Heer door [n] d'ondervindingen, in deze [o] Afdeeling bijgebracht, dit zal bewijzen. Want (dewijl wy van een zekere zaak willen twijffelen) hoewel het gebeente, om [p] gijl, en diergelijke [q] vloedige dingen te maken, onbequaam is, zo zal het misschien bequaam genoech zijn om zeker nieu [r] slach van vloedig te maken.

l *Sectio.* m *Fluida.* n *Experimenta.* o *Sectio.* p *Chylus.* q *Fluida.* r *Genus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[s] Sectio. TIENDE [s] AFDEELING.

[t] *Flexibiles.* *En dit terwijl hy hen minder* [t] *buigſaam, dan te voren, maakt, enz.* Zonder enige [u] verändering der [w] delen, maar alleenlijk hier uit, dat de delen, in een [x] ontfangvat gedreven, van d'anderen afgeſcheiden wierden, konden zy tot een ander lighaam, [y] vaſter en beſtandiger dan olie, te zamen [z] ſtremmen. Want de lighamen zijn of lichter, of zwaarder, naar de [a] maat der [b] vloedige dingen, in de welken zy gedompelt worden. In dezer voegen maken de [c] butterdeeltjes, als zy in de melk drijven, een deel van de [d] vocht. Maar na dat de melk, uit oorzaak van de [e] roering, nieuwe [f] beweging verkrijgt, naar de welke alle de delen, in de welken de melk beſtaat, zich niet even wel konnen ſchikken, zo veröorzaakt dit enige, dat ſommigen zwaarder worden, die de lichter delen om hoog drijven. Doch dewijl deze lichter delen zwaarder zijn dan de lucht, om met de zelfde de vocht te konnen [g] uitmaken, zo worden zy van hen nederwaarts gedreven. En dewijl zy onbequaam tot beweging zijn, zo konnen zy alleen ook de vocht niet uitmaken; maar zy leggen op, en hangen aan malkander. [h] D'uitdampingen, als zy zich van de lucht ſcheiden, veränderen ook in water, 't welk, ten opzicht van de lucht, beſtandig gezegt mag worden.

[u] *Mutatio.* [w] *Partes.* [x] *Recipiens.* [y] *Solidior.* [z] *Coagulare.* [a] *Ratio.* [b] *Fluida.* [c] *Particulæ butyri.* [d] *Liquor.* [e] *Agitatio.* [f] *Motus.* [g] *Componere.* [h] *Vapores.*

[i] Sectio. DARTIENDE [i] AFDEELING.

En ik neem liever het voorbeelt van een blaas, door water uitgeſpannen, dan van een blaas, die vol lucht is, enz. Dewijl de [k] waterdeeltjes altijt geduriglijk naar alle zijden bewogen worden, zo is klaarblijkelijk dat de blaas, indien hy niet van de lighamen, die hem omringen, belet word, zich ook naar alle zijden zal uitſpannen. Voorts, ik beken dat ik noch niet kan begrijpen waar toe de blaas vol water dienſtig is om de [l] mening van de [m] kleine tuſſchenwijten te beveſtigen. Want de reden, om de welke de [n] waterdeeltjes ter zijden van de blaas, met de vinger geparſt, niet wijken, gelijk zy anderſins, zo zy niet bedwongen waren, zouden doen, is om dat 'er geen [o] gelijkwichtigheit, of [p] omloping is, gelijk 'er dan is, als enig lighaam, tot een voorbeelt onze vinger, van [q] iets vloedig, of van 't water omringt word. Maar hoe groot een menigte van water ook in de blaas geparſt word, zo zullen echter des zelfs deeltjes voor een ſteen, in de blaas beſloten, wijken, op de zelfde wijze, als zy gemenelijk buiten de blaas doen.

[k] *Particulæ aquæ.* [l] *Sententia.* [m] *Spatiola.* [n] *Particulæ aquæ.* [o] *Æquilibrium.* [p] *Circulatio.* [q] *Fluidum quid.*

Dit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

De zelfde [r] Afdeeling. [r] Sectie.

Of 'er niet enig [s] gedeelte van de [t] ſtoffe is. Men moet het [u] beveſtigende vaſtſtellen 't en zy wy liever een [w] voortgang tot in 't oneindig willen zoeken, of ('t welk ongerijmſt van allen is) toeſtaan dat 'er [x] ydel is.

[s] Portio. [t] Materia. [u] Affirmatio. [w] Progreſſus. [x] Vacuum.

Negentiende [y] Afdeeling. [y] Sectio.

Dat de [z] deeltjes van de vocht ingang in die [a] pijpjes vinden, en daar weêrhouden worden. Dit moet niet [b] volſtrektelijk van alle de vochten, die ingang in de pijpjes der anderen vinden, gezegt worden. Want de [c] deeltjes van de [d] geeſt des ſalpeters, indien zy in de pijpjes van wit papier intreeden, maken het zelfde [e] hard en [f] broſch, gelijk men kan beproeven, als men enige druppelen in een gloejend yzer vat, gelijk A, ſtort, en maakt dat de rook deur een papiere huisje by B opklimt. Wijders, de geeſt zelf van de Salpeter zal het leer zelf week, maar niet vochtig maken; en in tegendeel het leer te zamen trekken, gelijk ook het vuur doet.

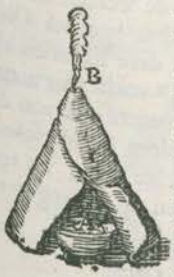

[z] Particulæ liquoris. [a] Pori. [b] Abſolutè. [c] particulæ. [d] Spiritus. [e] Rigida. [f] Friabilis.

De zelfde [g] Afdeeling. [g] Sectio.

Die, dewijl de natuur hen tot vliegen, en tot zwemmen geſchikt heeft, enz. Hy haalt d' oorzaak uit het einde.

Drieentwintigste Afdeeling.

Hoewel hun [h] beweging zelden van ons gezien word. Neem dieshalven, enz. De zaak blijkt genoech zonder deze [i] ondervinding, en zonder enige koſten te doen, namelijk hier uit, dat men d' adem van de mont, daar af men in de winter de beweging genoech ziet, in de zomertijt, of in de ſtoven niet kan zien. Wijders, zo in de zomertijt de lucht ſchichtelijk kout word, vergaderen de [k] dampen, uit het water opklimmende, in zo grote overvloet beneden op de [l] vlakte van 't water, dat wy hen bequamelijk genoech konnen zien, vermits zy, uit oorzaak van de nieuwe dikte des luchts, niet door de zelfde verſtrooit konnen worden, gelijk te voren, eer het kout wierd. Voorts, de beweging is dikwijls te traag, om van ons gezien te worden, gelijk wy uit de [m] wijzer, en uit de ſchaduw der zon konnen beſluiten; en zeer dikwijls is zy al te gezwind, om van ons gezien te worden: gelijk men in een [n] aangeſte-

[h] Motus. [i] Experimentum. [k] Vapores. [l] Superficies. [m] Gnomon. [n] Fomentum ignitum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o *Circulariter.* ke lont ziet, terwijl het met enige gezwintheit o kringswijze word bewogen. Want wy beelden ons daar in, dat het vurige deel in alle p *Peripheria.* plaatſen van p d'omtrek, die het met zijn beweging beſchrijft, ruſt; van welke dingen ik hier d'oorzaken zou verhalen, zo ik niet oordeelde dat dit overtollig zou wezen. Eindelijk, (op dat ik dit in q *Fluidum.* 't voorbijgaan zeg) om de natuur van q 't vloedige in 't algemeen te verſtaan, is genoech dat men weet, dat wy onze hant met een r *Motus fluidus proportionatus.* r geëvenredigde vloedige beweging, zonder enige tegenſtant, naar alle zijden konnen bewegen; gelijk dat kenbaar genoech is voor de s *Notiones.* genen, die wel op die s Kundigheden merken, de welken de natuur, gelijk zy in zich is, en niet tot het menſchelijk t *Senſus.* t gevoel u *Relatæ.* u betrokken, verklaren. Ik verächt dieshalven niet deze hiſtorien als w *Liquor.* onnut: maar, in tegendeel, indien dit van yder w vocht zeer naaukeuriglijk, en met de grootſte getrouheit gedaan wierd, ik zou de x *Differentiæ.* zelfde zeer nut oordeelen, om der zelfder bezondere x onderſcheiden te verſtaan, en zich daar naar te regelen, welke zaak, als ten y *Philoſophi.* hoogſten nootzakelijk, van alle y Wijsbegerigen op 't hoogſte te wenſchen is.

Van de a VASTIGHEIT.

a *Firmitas.*

ZEVENDE b AFDEELING.

b *Sectio.*

Met d'algemene wetten der natuur overëen te komen. Dit is Des- c *Demonſtratio.* kartes c betoging. Ik zie ook niet dat deze vermaarde Heer enige d *Experimenta.* ware betoging, van d d'ondervindingen, of e waarneemingen ge- e *Obſervationes.* nomen, te voorſchijn brengt.

Ik had hier, en in 't volgende veel dingen aangetekent: maar ik heb ſedert gezien dat de vermaarde Heer zelf hen verbetert.

ZESTIENDE f AFDEELING.

f *Sectio.*

En eens vierhondert tweeëndartig onçen. Indien men 't met het g *Tubus.* gewicht van 't quikzilver, in een g buis beſloten, vergelijkt, zo zal het ten naaſte by op een gewicht uitkomen. Maar ik acht het de moeite waerdig deze dingen, zo veel als mogelijk is, t'onderzoeken, om gezamentlijk die h reden tuſſchen de i drijving des luchts h *Ratio.* i *Impulſus.* van ter zijden, of volgens de lijn, die k gelijkwijdig met de k *Parallela.* l gezichtëinder is, en die, de welke volgens de lijn, die m lootlij- l *Horizon.* nig met de zichtëinder is, te hebben: en ik acht dat dit op deze wij- m *Perpendicularis.* ze kan geſchieden.

Dat

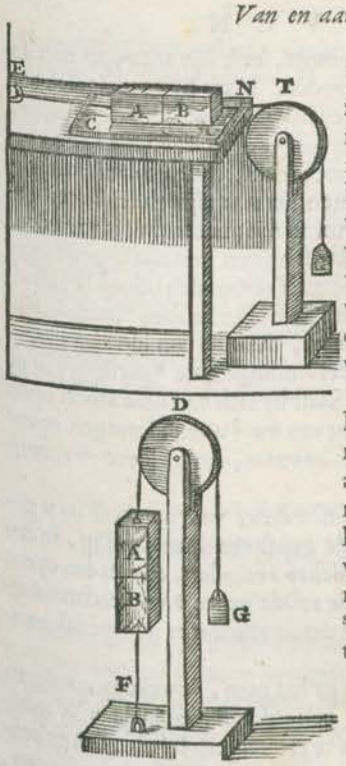

Dat in d'eerſte [n] afbeelding CD een [o] platte ſpiegel zy, die zeer glad geſlepen is, daar de marmers A B plat opleggen. Dat het marmer A aan de haak E zy gebonden; en het marmer B aan het tou N. T is het rad, en G 't gewicht, 't welk de kracht toont, die verëiſcht word om 't marmer B van 't marmer A, volgens de lijn, die met de [p] zichtëinder [q] gelijkwijdig is, af te trekken.

[n] *Figura.*
[o] *Speculum planum.*
[p] *Horizon.*
[q] *Parallela.*

Dat, in de tweede [r] afbeelding, F de zijde draat zy, die ſterk genoech is, daar meê het marmer B aan de vloer is gebonden; D het rad, G het gewicht, 't welk de kracht zal tonen, die verëiſcht word om 't marmer A van 't marmer B, volgens de lijn, die met [s] zichtëinder [t] lootlijnig is, af te trekken.

[r] *Figura.*
[s] *Horizon.*
[t] *Perpendicularis.*

't Overige ontbreekt.

Zevende Brief.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK heb over veel weken uw aangename brief, met de geleerde [a] Aanteekeningen op Boyles boek, ontfangen. De [b] Schrijver zelf bedankt u, neffens my, ten hoogſten voor uw [c] overwegingen, die gy gezonden hebt, en zou dit eerder aan u bekent gemaakt hebben, zo de hoop, van binnen korte tijt van de laſt der bezigheden, met de welken hy belaſt is, verlicht te worden, hem niet opgehouden had, om,

[a] *Notæ.*
[b] *Author.*
[c] *Meditationes.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om, gezamentlijk met zijn dankbewijs, ook zijn antwoort met dezelfde vlijt weêr over te konnen zenden. Maar hy gevoelt zich tot noch toe van zijn hoop verſteken; en hy word, zo door de gemene, als door de bezondere bezigheden in dier voegen afgetrokken en verhindert, dat hy voor deze maal noch niets, dan zijn dankbaar gemoed, aan u kan betuigen, en genootzaakt is zijn [d] mening en gevoelen van uw [e] Aanteekeningen tot in een andere tijt uit te ſtellen. Hier koomt by, dat twee gedrukte ſchriften van zijn tegenſtrever hem aangetaſt hebben; en hy acht zich verbonden om op het ſpoedigſte daar op t' antwoorden. Deze geſchriften hebben 't niet op zijn [f] Verhandeling van de ſalpeter gemunt, maar op een van zijn andere boeken, die de [g] geeſtkundige Ondervindingen, de [h] parſſing van de [i] lucht bewijzende, begrijpen. Zo haaſt hy zich van deze arbeit heeft ontſlagen, zal hy ook zijn [k] mening van uw [l] uitzonderingen openbaren; en ondertuſſchen verzoekt hy van u, dat gy deze [m] verwijling niet averechts bied.

d Sententia.
e Nota.
f Tractatus de nitro.
g Experimenta pneumatica.
h Elaterium.
i Aer.
k Mens.
l Exceptiones.
m Mora.

Deze [n] Vergadering der Philoſofeerders, van 't welk ik by u gewach heb gemaakt, is nu, door de gunſt van onze Koning, in een [o] koninlijke Societeit, of Gemeenſchap verändert, en met een openbare machtbrief verzien, die aan de zelfde grote [p] voorrechten toeſtaat, en met enen hoop geeft van dat de zelfde met nodige inkoomſten verzorgt zal worden.

n Collegium Philoſophanticum.
o Societas regia.
p Privilegia.

Ik zou u gantſchelijk raden dat gy het geen, 't welk gy, volgens de ſchranderheit van uw vernuft, geleerdelijk, zo in de [q] Wijsbegeerte, als in de [r] Godgeleertheit te zamen geſtelt hebt, den geleerden niet zoud benijden, maar door de druk in 't licht laten komen, wat [s] d' onnoſele Godgeleerden ook daar tegen zouden mogen morren. Uw [t] gemene Staat is zeer vry, en geeft zeer grote vryheit om daar in te Philoſoferen. Uw eige voorzichtigheit zal u ondertuſſchen ingeeven, dat gy uw [u] bevattingen, en uw [w] mening op de zedigſte wijze, die u mogelijk is, zult voortbrengen. Wat het overige aangaat, beveel d' uitgang aan 't nootlot. Wel aan dan, waarde Heer, ontlaſt u van alle vrees van de menſchjes van onze tijt te vergrammen. Al lang genoech voor d' onkunde en beuzelen geweken. Laat ons met volle zeilen onze ſtreek naar de ware wetenſchap nemen, en [x] d' ingewanden der natuur grondelijker, dan tot noch toe geſchied is, deurſnuffelen. Ik acht dat uw [y] Overwegingen zonder hinder in uw lant uitgegeven konnen worden; en gy hebt niet te vrezen dat zy enige aanſtoot aan de [z] wijzen zullen geven. Indien gy dan dezen tot voorſtaanders en begunſtigers hebt, gelijk ik vaſtelijk aan

q Philoſophia.
r Theologia.
s Theologaſtri.
t Respublica.
u Conceptus.
w Sententia.
x Aorta.
y Meditationes.
z Sapientes.

u toe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

u toezeg dat gy hen zodanig vinden zult; wat hebt gy voor een onverſtandige Momus te vrezen. Ik zal, waarde vrient, u niet in vreden laten, voor dat ik dit van u verworven heb. Ik zal, zo veel in my is, nooit toelaten dat uw [a] gedachten, die van zo groot gewicht zijn, van een eeuwig zwijgen gedrukt worden. Ik bid u ten hoogſten dat het u niet verveelt, wat raat gy ook over deze zaak zult nemen, zulks zo ſpoedig, als bequamelijk geſchieden kan, aan my bekent te maken. Hier zullen miſſchien zodanige dingen voorvallen, die waerdig zullen zijn dat gy hen weet. Want de voorgedachte [b] Vergadering zal nu in haar voorgenome werk heftiger aandringen, en miſſchien, zo 'er ſlechs vrede in deze geweſten blijft, de [c] gemene Staat der geletterden op een bovengewone wijze verçieren. Vaar wel, voortreffelijke vrient, en hou dat ik ben uw enz.

[a] *Cogitata.*
[b] *Societas.*
[c] *Respublica.*

HENR. OLDENBURG.

ACHTSTE BRIEF.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK zou veel dingen konnen bybrengen, die mijn langdurig zwijgen by u zouden konnen veröntſchuldigen: maar ik zal d' oorzaken daar af tot twee voornamen brengen, te weten d' ongezontheit van de Heer Boyle, en de menigte mijner bezigheden. D' eerſte heeft verhindert dat de Heer Boyle ſpoediglijker op uw Aanmerkingen op de Salpeter heeft willen antwoorden, en de leſte heeft my zeer veel maanden lang zo gebonden gehouden, dat ik naauwelijks mijn eige meeſter was: en dieshalven heb ik deze plicht niet konnen volvoeren; om 't welk ik my aan u verbonden belijd. Mijn geeſt is verblijd dat deze beide hinderpalen ten minſten voor enige tijt verdwenen zijn, op dat ik mijn gemeenſchap en ſamenhandeling met zo groot een vrient zou konnen vernieuwen; 't welk ik nu met het grootſte vermaak doe; en ik ben gezint om, onder Gods toelating, zo veel, als mogelijk is, voortäan te verzorgen dat onze gemeenſaamheit door brieven onderhouden, en niet voor zo lange tijt afgebroken word.

Voorts, eer ik met u van die dingen handel, de welken u en my bezonderlijk aangaan, zo zal ik het geen afvaerdigen, 't welk ik uit de naam van de Heer Boyle aan u zal voordragen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Hy heeft [a] d' Aanteekeningen, die gy op zijn [b] Stoffcheidige natuurelijke Handeling toegeſtelt hebt, volgens zijn gewone beleeftheit ontfangen, en bedankt u ten hoogſten voor uw [c] onderzoek. Hy begeert ondertuſſchen dat gy bericht zijt, dat zijn ooggemerk niet zo zeer geweeſt heeft, te tonen dat dit warelijk de Philoſofiſche en volmaakte [d] ontbinding van de Salpeter is, als wel te verklaren, dat de gemene [e] Leer van de [f] zelfſtandige vormen, en van de [g] hoedanigheden, in de Scholen aangenomen, op een zwakke grontveſt ſteunt, en dat men de [h] gedaantmakende verſcheidenheden der dingen, gelijk men hen noemt, tot de [i] grootheit der delen, [k] beweging, [l] ruſt en [m] ſtant mag brengen.

De Schrijver, dit te voren aangemerkt hebbende, zegt wijders dat zijn [n] ondervinding van de ſalpeter genoech, en meer dan genoech aanwijſt dat het [o] algemeen lighaam van de Salpeter door de [p] ſtofſcheidige ontbinding in delen, van malkander, en ook van 't geheel verſchillende, vertrokken, en daar na weêr in dier voegen uit de zelfde delen te zamen gegroeit, en herſtelt zijn, dat 'er weinig van 't voorgaande gewicht ontbrak. Hy voegt 'er by, dat hy getoont heeft dat het dus met de zaak geſtelt is; doch dat hy van de [q] wijze van de zaak, daar naar gy ſchijnt te raden, niet gehandelt, noch iets daar af, als buiten zijn ooggemerk zijnde, bepaalt heeft. Wat ondertuſſchen het geen aangaat, 't welk gy van de wijze [r] onderſtelt, en dat gy het [s] vaſt zout van de [t] ſalpeter gelijk zijn [u] droezems aanmerkt, en andere diergelijke dingen; hy acht dat gy dit te vergeefs zegt, zonder dat gy 't bewezen hebt: en dat gy bybrengt dat deze droezems, of dit [w] vaſt zout [x] openingen heeft, naar maat van de [y] ſalpeterdelen [z] uitgeholt; onze [a] Schrijver tekent hier op aan, dat het zout van de [b] potaſch met de [c] ſalpetergeeſt zo wel de ſalpeter uitmaken, als de ſalpetergeeſt met zijn eige vaſt zout: daar uit by acht te blijken dat 'er gelijke [d] pijpjes in dusdanige lighamen gevonden worden, uit de welken men de [e] ſalpeterige geeſten niet kan uitparſſen. De Schrijver ziet ook niet dat die nootzakelijkheit van de [f] fijnſte ſtoffe, die gy toeſtelt, uit enige [g] verſchijnſelen is bewezen, maar dat zy uit d' enige [h] onderſtelling van de [i] ydels onmogelijkheit genomen is.

De dingen, die gy van [k] d' oorzaken van [l] 't onderſcheit des [m] ſmaaks tuſſchen de [n] ſalpetergeeſt, en de ſalpeter zelf by brengt; de Schrijver zegt dat dit hem niet raakt. Maar 't geen, dat gy van de [o] branding van de ſalpeter, en van [p] d' onbrandelijkheit des ſalpetergeeſts verhaalt; hy zegt dat Deskartes [q] Leer van 't vuur

dit

a Nota.
b Tractatus Chimico-Phyſicus.
c Examen.
d Analyſis.
e Doctrina.
f Formæ ſubſtantiales.
g Qualitates.
h Differentiæ ſpecificæ.
i Magnitudo partium.
k Motus.
l Quies.
m Poſitus.
n Experimentum.
o Corpus univerſum.
p Analyſis chymica.
q Modus.
r Suppenere.
s Sal fixum.
t Nitrum.
u Facies.
w Sal fixum.
x Meatus.
y Particulæ nitri.
z Excavatæ.
a Author.
b Cineres clavellatorum.
c Spiritus nitri.
d Pori.
e Spiritus nitrosi.
f Materia ſubtiliſſima.
g Phænomena.
h Suppoſitio.
i Vacuum.
k Cauſa.
l Differentia.
m Sapor.
n Spiritus nitri.
o Inflammabilitas.
p Aphlogia.
q Doctrina.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dit [r] onderſtelt, die, gelijk hy getuigt, hem noch niet voldaan heeft.

[r] *Supponere.*

Wat [s] d'ondervindingen betreft, met de welken gy uw verklaring van de [t] verſchijning meent te bewijzen, de Schrijver antwoord hier op: Vooreerſt dat de [u] ſalpetergeeſt wel [w] ſtoffelijk de ſalpeter is, maar geenſins [x] vormelijk; dewijl zy in [y] hoedanigheden en [z] krachten zeer veel verſchillen, te weten in ſmaak, reuk, [a] vluchtigheit, en in [b] 't vermogen van de metalen [c] t'ontbinden, en de verwen der [d] groejende dingen te veränderen, enz. Ten tweeden, dat gy zegt dat enige [e] deeltjes, om hoog gevoert, tot [f] ſalpeterkriſtal te zamenkomen, hy ſtelt dat dit hier uit voortkoomt, dat de [g] ſalpeterdeeltjes, gezamentlijk met de [h] ſalpetergeeſt, deur 't vuur heen geſtuwt en gedreven worden, gelijk in [i] 't roet gebeurt. Ten darden, op 't geen, dat gy van [k] 't gewrocht van [l] 't ontdroezemen en zuiveren bijbrengt; de Schrijver antwoord hier op, dat de ſalpeter deurgaans door dit ontdroezemen van zeker [m] zout, het gemeen zout vertonende, ontlaſt word: maar dat het [n] d'opklimming tot [o] kegeltjes met d'andere [p] zouten gemeen heeft, en dat het door de parſſing van de lucht, en van enige andere oorzaken, die elders te verhalen zijn, en niet tot het tegenwoordig [q] geſchil behoren, afhangt. Ten vierden, wat dit aangaat, 't welk gy van uw darde [r] ondervinding verhaalt, de Schrijver zegt, dat dit ook met enige andere [s] zouten gebeurt, en doet 'er by dat de [t] ſtijve en vaſte deeltjes, die 't zout uitmaken, het papier, dadelijk aangeſteken, ſchudden en bewegen, en daar aan door deze middel flikkering veröorzaken.

[s] *Experimenta.*
[t] *Phænomenon.*
[u] *Spiritus nitri.*
[w] *Materialiter.*
[x] *Formaliter.*
[y] *Qualitates.*
[z] *Virtutes.*
[a] *Volatilitas.*
[b] *Potentia.*
[c] *Diſſolvere.*
[d] *Vegetabilia.*
[e] *Particulæ.*
[f] *Chryſtallum nitri.*
[g] *Particulæ nitri.*
[h] *Spiritus nitri.*
[i] *Fuligo.*
[k] *Effectus.*
[l] *Defæcatio.*
[m] *Sal.*
[n] *Aſcenſus.*
[o] *Striolæ.*
[p] *Salia.*
[q] *Quæſtio.*
[r] *Experimentum.*
[s] *Salia.*
[t] *Particulæ rigida & ſolida.*

Voorts, dat gy, in de vijfde [u] Afdeeling, acht dat deze Schrijver de voortreffelijke Deskartes beriſpt; hy meent dat gy zelf hier in te beriſpen zijt, en zegt dat hy geenſins Deskartes aangewezen heeft; maar Gaſſendus, en anderen, die aan de [w] ſalpeterdeeltjes een [x] geſtalte, de welke rontpijlarig is, toeſchrijven, hoewel deze geſtalte warelijk naar die van een [y] kantige pylaar gelijkt; en wijders, dat hy van geen andere geſtalten ſpreekt, dan van de genen, die zichtbaar zijn.

[u] *Sectio.*
[w] *Particulæ nitri.*
[x] *Figura cylindrica.*
[y] *Prisma.*

Op de dingen, die gy van de dartiende tot aan d'achtiende [z] Afdeeling aanmerkt, antwoord hy dit alleenlijk, dat hy dit voornamelijk geſchreven heeft, op dat hy het gebruik van de [a] ſtoffchieding tot beveſtiging der [b] werkdadige beginſelen van de [c] Wijsbeerte zou tonen, en dat hy verzekert dat hy deze dingen niet by anderen zo klarelijk aangewezen en verhandelt heeft gevonden. Onze

[z] *Sectio.*
[a] *Chymia.*
[b] *Principia mechanica.*
[c] *Philoſophia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Boyle is van 't getal der gener, die niet zo zeer op hun reden vertrouwen, dat zy niet willen dat de [d] verſchijnſelen met de [e] reden overeenkomen. Hy zegt wijders, dat 'er groot [f] verſchil is tuſſchen de [g] voorkomende ondervindingen, omtrent de welken wy niet weten wat de natuur daar toebrengt, en wat daar tuſſchenkoomt, en tuſſchen de genen, van de welken zekerlijk blijkt wat daar toe bijgebracht word. Het hout is een lighaam, veel meer te [h] zamengezet, dan [i] 't onderwerp, van 't welk onze Schrijver handelt: en in de [k] opkoking van 't water word het uitterlijk vuur daar bijgevoegt; 't welk in de voortbrenging van onze [l] klank niet gebruikt word. Voorts, dat de [m] groene kruiden in zo veel, en verſcheide verwen veränderen; naar des zelfs oorzaak word gevraagt: doch dat zulks uit de verändering der delen voortkoomt, word door deze [n] ondervinding aangewezen, uit het welk blijkt dat de verwe uit de [o] bijſtorting van de [p] ſalpetergeeſt verändert is. Eindelijk, hy zegt dat de [q] ſalpeter noch lelijke, noch zoete reuk heeft; maar dat hy uit [r] d'ontbinding alleen een zware reuk krijgt, die hy in zijn [s] weêrſamenknoping verlieſt.

Wat het geen aangaat, dat gy op de vijfëntwintigſte [t] Afdeeling aanteekent; (want hy zegt dat d'anderen hem niet raken) hy antwoord daar op, dat hy [u] d'Epikuriſche Beginſelen heeft gebruikt, de welken willen dat 'er een aangebore [x] beweging in de deeltjes is: dewijl hy enige [y] onderſtelling tot de verklaring van [z] 't verſchijnſel moeſt gebruiken. Hy maakt echter daaröm deze onderſtelling niet de zijne; maar hy brengt haar by, om zijn [a] mening en gevoelen tegen de [b] Stoffſcheiders en Scholen te verdedigen, en toont alleenlijk dat de zaak uit de gedachte onderſtelling wel verklaart kan worden. Dat gy 'er, ter zelfde plaats, bijvoegt, van d'onbequaamheit van 't zuiver water, om de [d] vaſte delen [e] t'ontbinden; onze Boyle antwoord daar op, dat de Stoffſcheiders deurgaans waarneemen en verzekeren, dat het zuiver water eerder de [f] glaszouten, dan anderen, ontbind.

Wat het geen betreft, 't welk gy omtrent de [g] vloedigheit en [h] vaſtigheit aangetekent hebt; de Schrijver heeft noch geen tijt gehad om dat t'overwegen. Ik zend aan u het geen, dat ik aangeteekent heb, op dat ik niet langer van de [i] letterlijke gemeenſchap en ſamenſpraak verſteken zou wezen.

Ik verzoek zeer ernſtiglijk van u, dat gy die dingen, de welken ik zo ter loop en verminktelijk aan u antwoord, ten goede neemt, en dat gy hen eerder aan mijn verhaaſting, dan aan 't vernuft van de ver-

d Phænomena.
e Ratio.
f Diſcrimen.
g Experimenta obvia.
h Compoſitum.
i Subjectum.
k Ebullitio.
l Sonus.
m Virentia.
n Experimentum.
o Affuſio.
p Spiritus nitri.
q Nitrum.
r Diſſolutio.
s Reconjunctio.
t Sectio.
u Principia epicurea.
x Motus.
y Hypotheſis.
z Phænomenon.
a Sententia.
b Chymici.
d Partes fixæ.
e Solvere.
f Sala alcalizata.
g Fluiditas.
h Firmitas.
i Commercium literale.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vermaarde Boyle toeſchrijft : want ik heb hen eerder uit de gemeenſame ſamenſpraak met hem, dit [k] onderwerp aangaande, dan uit enige [l] voorgeſchreve en leermiddelige antwoort van hem te zamen gebracht; 't welk, zonder twijffel, veröorzaakt heeft dat ik veel van zijn woorden, die miſſchien bondiger en çierelijker zijn, dan de genen, die ik hier gedacht heb, achtergelaten en vergeten zal hebben. Ik neem dieshalven alle de ſchult op my, en ontſla de Schrijver gantſchelijk daar af.

[k] *Subjectum.*
[l] *Reſponſio præſcripta & methodica.*

Ik ga nu tot die dingen over, die tuſſchen u en my zijn. Dat het my hier van 't begin af geöorloft zy te vragen, of gy dit uw werkje van zo groot gewicht, in 't welk gy van [m] d'oorſprong der dingen en hun [n] afhanging van d'eerſte oorzaak, gelijk ook van de [o] Verbetering van onz verſtant handelt, niet opgemaakt hebt. Zeker, waardſte vrient, ik geloof dat 'er niets te voorſchijn zal konnen komen, 't welk aan de genen, die warelijk geleert en ſchrander zijn, aangenamer en behagelijker zal wezen, dan dusdanige [p] verhandeling. Aan een man van uw aart en vernuft zal dit eerder paſſen, dan die dingen, de welken aan de [q] Godgeleerden van onze eeuw, en van onze zeden behagen : zy zien niet zo zeer op de waarheit, als op hun nuttigheden. Ik vermaan u dieshalven by 't verbont van onze vrientſchap, en by alle rechten van de waarheit te vermeerderen, en gemeen te maken, dat gy dusdanige ſchriften ons niet benijd, noch aan ons weigert. Indien 'er echter iets van groter gewicht is, dan ik voorzie, 't welk u weêrhoud in dit werk uit te geven, zo bid ik ten hoogſten dat het niet laſtig aan u zy een kort begrip daar af ſchriftelijk over te zenden. Gy zult voor deze dienſt een vrient aan my hebben, en my dankbaar bevinden. Binnen korte tijt zullen andere dingen te voorſchijn komen, die van de geleerde Boyle uitgegeven zullen worden, en die ik tot erkentenis aan u zal overzenden, daar ik ook die dingen zal bijvoegen, die 't geheel [r] ooggemerk van onze [s] koninklijke Vergadering, van 't welk ik, neffens twintig anderen, [t] Raat, en, neffens noch een ander, [u] Geheimſchrijver ben, zullen vertonen. Ik word, door de ſchaarsheit van tijt, voor deze maal verhindert my tot andere dingen uit te breiden. Ik beloof aan u alle getrouheit, die uit een eerlijk gemoed kan voortkomen, en alle vaerdigheit tot alle gedienſtigheden, die mijn geringheit kan betonen. Ik blijf dan, enz.

[m] *Primordium rerum.*
[n] *Dependentia.*
[o] *Emendatio intellectus.*
[p] *Tractatus.*
[q] *Theologi.*
[r] *Inſtitutum.*
[s] *Societas regia.*
[t] *Conſilio.*
[u] *a Secretis.*

HENR. OLDENBURG.

Londen, 5 April. 1663.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Negende Brief.

Antwoort op de voorgaande

B. d. S. *aan* H. OLDENBURG.

Myn Heer,

IK heb eindelijk uw brief, naar de welk ik lange tijt verlangt heb, ontfangen. Maar eer ik hier toe treed, zal ik met weinig woorden het geen zeggen, 't welk my belet heeft, voor dezen aan u weêr te ſchrijven. Na dat ik in April mijn huisgewand herwaarts gevoert had, ben ik naar Amſterdam gereiſt, daar enigen van mijn vrienden van my verzochten, dat ik aan hen zekere [a] Verhandeling zou mededelen, te weten het tweede deel van Deskartes [b] Beginſelen, [c] op de meetkundige wijze [d] betoogt, en in 't kort de voornaamſte dingen begrijpende, die in [e] d'Overnatuurkunde verhandelt werden, 't welk ik eertijts zeker Jongeling, aan de welk ik mijn gevoelens niet opentlijk wilde [f] leren, voorgelezen had. Daar na verzochten zy dat ik, zo ſpoedig, als mogelijk was, ook het eerſte deel, op de zelfde wijze zou toeſtellen. Ik, om mijn vrienden niet tegen te ſtreven, begaf my voort aan 't werk, en heb het in de tijt van twee weken opgemaakt, en voltooit, en aan mijn vrienden gelevert, die eindelijk van my verzochten dat zy dit alles door de druk in 't licht zouden mogen geven: 't welk zy lichtelijk verkregen, doch op deze voorwaarde, dat iemant van hen in mijn tegenwoordigheit dit werk in een çierelijker ſtijl zou ſtellen, en een kleine voorreeden daar aan voegen, daar in hy de lezers zou vermanen, dat ik niet alles, 't welk in deze [g] Verhandeling begrepen was, voor 't mijne erkende; *dewijl ik niet weinig daar in had geſchreven, van 't welk ik geheel anders gevoelde*; en dat hy dit met een, of twee voorbeelden zou tonen: al 't welk zeker vrient, aan de welk de toezicht over d'uitgeeving van dit boekje bevolen is, belooft heeft te doen; en om deze oorzaak ben ik enige tijt t' Amſterdam gebleven. Sedert die tijt, dat ik in dit dorp, in 't welk ik nu mijn woning heb, weêrgekeert ben, heb ik naauwelijks voor my zelf konnen wezen, uit oorzaak van mijn vrienden, die my beliefden te bezoeken. Eindelijk heb ik, mijn aangenaamſte vrient, enige tijt verkregen, in de welk ik dit aan u zal mededelen, en met enen reden geven waaröm ik toelaat dat

a *Tractatus.*
b *Principia.*
c *More Geometrico.*
d *Demonſtrationum.*
e *Metaphyſica.*
f *Docere.*
g *Tractatus.*

Ik heb dit met een ander letteer uitgedrukt in de gezonde brief achtergelaten, gelijk ook al 't ander, dat met een andere letter uitgedrukt word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat deze [h] Verhandeling in 't licht zal komen: te weten, dat by deze gelegentheit misschien enigen, die in mijn Vaderlant van de Voornaamsten zijn, gevonden zullen worden, die verlangen zullen d' andere dingen, de welken ik geschreven heb, en voor de mijnen ken, te zien, en dieshalven maken dat ik hen, zonder enig gevaar van ongemak, in 't licht zal mogen geven. Indien dit gebeurt, zo twijffel ik niet of ik zal terstont enige dingen door de druk gemeen maken. Maar indien het anders uitvalt, zo zal ik liever zwijgen, dan mijn gevoelens, tegen wil van mijn Vaderlant, den menschen opdringen, en hen hatelijk tegen my maken. Ik bid u dieshalven, eerwaardige vrient, dat het u belieft zo lang te wachten; want dan zult gy of de [i] Verhandeling zelve, gedrukt zijnde, of een kort begrip, gelijk gy van my verzoekt, bekomen. En indien gy ondertusschen een, of twee [k] afdrukfels van 't geen, dat alreê onder de pars is, begeert, ik zal u, zo haast ik dit verstaan zal, en te gelijk de middel weet, om hen aan u te zenden, uw believen hier in volgen.

[h] *Tractatus.*
[i] *Tractatus.*
[k] *Exemplaria.*

Ik keer weêr tot uw brief. Ik bedank u, en ook de vermaarde Heer Boyle, voor uw klaarblijkelijke gunst tot my, en voor uw goetgunstigheit. Want zo veel bezigheden, en die van zo groot belang en gewicht zijn, en daar meê gy bezich zijt, hebben niet konnen uitwerken dat gy uw vriend zoud vergeten: ja gy belooft gulhartiglijk dat gy op alle wijzen bezorgen zult, dat onze gemeenschap van brieven voortaan niet zo lang afgebroken zal worden. Ik bedank ook ten hoogsten de geleertste Heer Boyle, dat hy my waerdig gekent heeft om op mijn [l] Aanteekeningen, hoewel als in 't voorbygaan, en bynа als iets anders doende, t' antwoorden. Zeker, ik beken dat zy niet van zo groot gewicht zijn, dat een zeer geleert man, met de zelfden te beantwoorden, de tijt, die hy in hoger gedachten kan besteden, daar in zou verslijten. Want ik heb niet gemeent, ja my ook niet konnen overreeden, dat deze geleertste Heer, in zijn [m] Verhandeling van de Salpeter, zich niets anders voorgestelt zou hebben, dan alleenlijk te tonen dat die kinderlijke en beuzelachtige [n] lering van de [o] zelfstandige vormen, en [p] hoedanigheden, enz. op een zwakke grontveste steunen. Maar dewijl ik my ingebeeld heb, dat deze vermaarde Heer de natuur van de Salpeter aan ons heeft willen verklaren, te weten dat hy een [q] anderslachtig lighaam is, uit [r] vaste en vluchtige delen [s] bestaande; zo heb ik door mijn verklaring willen tonen, ('t welk ik acht genoech, en meer genoech getoont te hebben) dat wy alle de [t] verschijnselen van de Salpeter, immers de genen, die ik ken, zeer lichtelijk konnen verklaren: hoewel wy niet

[l] *Nota.*
[m] *Tractatus.*
[n] *Doctrina.*
[o] *Formæ substantiales.*
[p] *Qualitates.*
[q] *Corpus heterogeneum.*
[r] *Fixa & volatiles partes.*
[s] *Constans.*
[t] *Phænomena.*

toestaan

toeſtaan dat de Salpeter een [u] anderſlachtig, maar een [w] gelijkſlachtig lighaam is. Dieshalven ſtond niet aan my, te tonen dat het [x] vaſt zout de [y] droezem van de Salpeter is, maar alleenlijk [z] t' onderſtellen; op dat ik zien zou hoe deze vermaarde Heer aan my zou konnen tonen, dat dit zout geen droezem is, maar gantſchelijk nootwendig om de [a] wezentheit van de ſalpeter te ſtellen, zonder de welke hy niet bevat kan worden: om dat ik, gelijk ik gezegt heb, achtte dat deze vermaarde Heer dit heeft willen tonen. Ik heb wel gezegt dat het [b] vaſt zout [c] openingen heeft, naar de maat der [d] ſalpeterdeeltjes [e] uitgeholt: maar dit was niet nodig om de [f] herſtelling van de ſalpeter te verklaren. Want uit het geen, dat ik gezegt heb, namelijk dat de herſtelling van de ſalpeter alleenlijk in de [g] beſtandigheit van des zelfs [h] geeſt beſtaat, blijkt klarelijk dat alle kalk, welks [i] openingen zo eng zijn, dat zy de ſalpeterdeeltjes niet konnen bevatten, en welker [k] zijden [l] ſlap zijn, bequaam is om de [m] beweging van de [n] deeltjes des ſalpeters [o] te ſtuiten, en dieshalven om, volgens mijn [p] onderſtelling, de ſalpeter zelf te [q] herſtellen. 't Is dan geen wonder dat men ander [r] zout vind, te weten dat van [s] wijnſteen en van [t] potäſch, door 't welk de ſalpeter herſtelt kan worden. Maar ik heb daaröm alleenlijk gezegt dat het [u] vaſt zout van de ſalpeter [w] openingen heeft, naar mate van de ſalpeterdeeltjes uitgeholt, om reden te geven waaröm het vaſt zout van de ſalpeter bequamer is tot de ſalpeter in dier voegen te herſtellen, dat hy weinig van zijn voorgaande gewicht verſchilt. Ja hier uit, dat men andere [x] zouten vind, met de welken de ſalpeter [y] herſtelt kan worden, meende ik te tonen dat de kalk van de ſalpeter niet verëiſcht wierd om de [z] wezentheit van de ſalpeter te [a] ſtellen, zo deze vermaarde Heer niet gezegt had dat 'er geen [b] zout is, 't welk [c] algemeender is, dan dit, te weten de ſalpeter; en dat hy dieshalven mogt zeggen dat het in [d] de wijnſteen, en in [e] de potäſch verborgen kon wezen.

Voorts, dat ik gezegt heb dat de [f] ſalpeterdeeltjes in groter [g] openingen van fijner [h] ſtoffe omringt worden; ik heb dit, gelijk de vermaarde Heer aanteekent, uit [i] d' onmogelijkheit van [k] 't ydel beſloten. Maar ik weet niet waaröm hy d' onmogelijkheit van 't ydel een [l] onderſtelling noemt, dewijl het klarelijk hier uit volgt, dat 'er geen [m] eigenſchappen van [n] 't niets zijn. Ik ben verwondert van dat de vermaarde Heer hier aan twijffelt, dewijl hy vaſt ſchijnt te ſtellen dat 'er geen [o] zakelijke toevallen zijn. Zou 'er, ik bid u, een zakelijke toeval wezen, zo 'er [p] hoegrootheit zonder [q] zelfſtandigheit was?

Wat

[u] Heterogeneum.
[w] Homogeneum cortus.
[x] Sal fixum.
[y] Fax.
[z] Suppenere.
[a] Eſſentia.
[b] Sal fixum.
[c] Meatus.
[d] Particulæ nitri.
[e] Excavati.
[f] Redintegratio.
[g] Conſiſtentia.
[h] Spiritus.
[i] Meatus.
[k] Parietes.
[l] Languidi.
[m] Motus.
[n] Particulæ.
[o] Siſtere.
[p] Hypotheſes.
[q] Redintegrare.
[r] Sal.
[s] Tartarus.
[t] Cineres clavellatorum.
[u] Sal fixum.
[w] Meatus.
[x] Salia.
[y] Redintegrari.
[z] Eſſentia.
[a] Conſtituere.
[b] Sal.
[c] Magis catholicum.
[d] Tartarus.
[e] Cineres clavellatorum.
[f] Particulæ nitri.
[g] Meatus.
[h] Materia.
[i] Impoſſibilitas.
[k] Vacuum.
[l] Hypotheſis.
[m] Proprietates.
[n] Nihilum.
[o] Accidentia realia.
[p] Quantitas.
[q] Subſtantia.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Wat d' oorzaken van [r] 't onderſcheit des ſmaaks van de [s] ſalpetergeeſt, en van de [u] ſalpeter zelf aangaat, ik moeſt hen [w] voorſtellen, om te tonen hoe ik, uit het onderſcheit alleen, 't welk ik alleenlijk tuſſchen de geeſt van de ſalpeter, en de ſalpeter zelf heb willen toelaten, zonder enige opzicht op het [x] vaſt zout te hebben, zeer lichtelijk des zelfs [y] verſchijnſelen kan verklaren. Voorts, het geen, dat ik van de [z] branding van de ſalpeter, en van [a] d' onbrandelijkheit van de [b] geeſt des ſalpeters gezegt heb; dit [c] onderſtelt niets anders, dan dat 'er, om in enig lighaam vlam t' ontſteeken, [d] ſtoffe verëiſcht word, die de delen van dat lighaam van malkander ſcheid en beweegt; en ik acht dat deze twee dingen door de dagelijkſche [e] ervarentheit genoech geleert en aangewezen worden.

Ik ga tot [f] d' ondervindingen voort, die ik bygebracht heb, niet om dat ik [g] volſtrektelijk, maar op dat ik, gelijk ik [h] uitdrukkelijk gezegt heb, enigſins mijn verklaring zou beveſtigen. De vermaarde Heer dan brengt tegen d' eerſte [i] ondervinding, die ik bygebracht heb, niets anders in, dan dat ik zelf met zeer uitgedrukte woorden aangetekent heb, zonder gantſchelijk iets van d' andere dingen te zeggen, die ik ook ondervonden heb, om minder achterdocht in het geen te hebben, 't welk de vermaarde Heer met my aanteekent. Dat hy wijders op de tweede ondervinding inbrengt, namelijk dat de ſalpeter deurgaans door zeker [k] zout, het gemeen zout gelijkende, van deze [l] droezeming ontſlagen word; hy zegt dit alleenlijk, zonder het te bewijzen. Want ik heb, gelijk ik alreê uitdrukkelijk heb gezegt, dit niet bygebracht, om daar door die dingen, de welken ik gezegt heb, te beveſtigen, maar alleenlijk om dat zy die [m] ondervindingen, van de welken ik heb geſproken, en die, gelijk ik getoont heb, met de reden overëenkomen, enigſins ſchenen te beveſtigen. Voorts, dat hy zegt dat de ſalpeter [n] d' opklimming tot [o] kegeltjes met andere [p] zouten gemeen heeft; ik weet niet wat dit ter zaak doet. Want ik ſta toe dat andere zouten ook [q] droezems hebben, die, zo men hen daar af ontſlaat, [r] vluchtiger worden. Ik zie ook dat 'er tegen de darde [s] ondervinding niets bygebracht word, 't welk my raakt. Ik heb geächt dat deze edele Schrijver, in de vijfde [t] Afdeeling. Deskartes beriſpt; 't welk hy ook in andere plaatſen, volgens de vryheit van te philoſoferen, die aan yder toegeſtaan is, zonder nadeel van d' edelheit van een van beide, gedaan heeft: 't welk miſſchien anderen, die Deskartes [u] Beginſelen gelezen hadden, en aan de welken ik ook zijn brief heb getoont, na dat ik hem ontfangen had, geächt hebben. Ik zie noch niet dat de ver-

[r] *Differentia.*
[s] *Spiritus nitri.*
[u] *Nitrum.*
[w] *Proponere.*
[x] *Sal fixum.*
[y] *Phænomena.*
[z] *Inflammabilitas.*
[a] *Aphlogia.*
[b] *Spiritus.*
[c] *supponere.*
[d] *Materia.*
[e] *Experientia.*
[f] *Experimenta.*
[g] *Abſolute.*
[h] *Expreſſe.*
[i] *Experimentum.*
[k] *Sal.*
[l] *Defæcatio.*
[m] *Experimenta.*
[n] *Aſcenſus.*
[o] *Striola.*
[p] *Salia.*
[q] *Fæces.*
[r] *Volatiliores.*
[s] *Experimentum.*
[t] *Sectio.*
[u] *Principia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

maarde Heer zijn [w] mening opentlijk verklaart: want hy zegt noch niet, of de ſalpeter ophoud ſalpeter te wezen, zo des zelfs [x] zichtbare kegeltjes, van de welken hy alleenlijk ſpreekt, gelijk hy zegt, [y] afgeſchraapt wierden, tot dat zy in een [z] evenwijtgrondige, of in een andere geſtalte veränderden. Doch ik ſcheid hier af, en ga tot het geen voort, 't welk de vermaarde Heer op die dingen antwoord, de welken ik van de dartiende tot aan d'achtiende [a] Afdeeling aangemerkt heb. Ik antwoort hier op, dat ik openhartiglijk belijd, dat deze [b] ondervinding van de ſalpeter wel zeer treffelijk in zich is, om de natuur van de ſalpeter op te ſpeuren, na dat wy de [c] werkdadige beginſelen van de [d] Wijsbegeerte kennen, en ook na dat wy te voren bevonden hebben, dat alle [e] veränderingen der lighamen naar de wetten van de [f] werkdaat geſchieden. Maar ik ontken dat dit klarelijker en opentlijker uit deze gezeide ondervinding volgt, dan uit veel andere ondervindingen, die dagelijks voorkomen, *uit de welken dit echter niet betoogt word.* Voorts, dat de vermaarde Heer zegt dat hy deze zijn ondervinding niet zo klarelijk by anderen aangewezen en verhandelt heeft gevonden; hy heeft miſſchien iets tegen Verulamius en Deskartes redenen, (hoewel ik zulks niet kan zien) daar meê hy meent dat hy hen wederleggen kan. Ik zal hun [g] redenen hier niet bybrengen, om dat ik acht dat deze vermaarde Heer niet onkundig daar af is. Ik zal echter dit zeggen, dat zy gewilt hebben dat de [h] verſchijnſelen met hun reden zouden overëenkomen. Indien zy nochtans in enige dingen gedoolt hebben; zy waren menſchen: en ik acht dat hen alles, dat menſchelijk is, overkomen kon. Hy zegt wijders, dat 'er groot [i] verſchil is tuſſchen die dingen (te weten de [k] voorkomende en twijffelächtige ondervindingen, die ik bygebracht heb) van de welken wy niet weten wat de natuur daar toe bybrengt, en die 'er tuſſchenkomen, en tuſſchen de genen, van de welken zekerlijk blijkt wat daar toe bygebracht word. Maar ik zie noch niet dat de vermaarde Heer de natuur van die dingen, die in dit [l] onderwerp bygebracht worden, verklaart heeft; te weten van de [m] kalk des ſalpeters, en ook van de [n] geeſt van deze leſte: in voegen dat deze twee dingen niet minder duiſter ſchijnen, dan de genen, die ik bygebracht heb, te weten de gemene kalk, en 't regenwater, uit welker ſamenmenging hitte voortkoomt. Wat het hout aangaat, ik ſta toe dat het een [o] ligham is, 't welk meer te [p] zamengezet is, dan de ſalpeter. Maar zo lang ik de natuur van beide niet ken, en niet weet op wat wijze de hitte in beide voortkoomt; wat zal dit tot de zaak doen? Wijders, ik weet niet hoe de vermaarde Heer

w *Mens.*
x *Striola viſibiles.*
y *Radiare.*
z *Parallelipipeda figura.*
a *Sectio.*
b *Experimentum.*
c *Principia mechanica.*
d *Philoſophia.*
e *Variationes.*
f *Mechanica.*
g *Rationes.*
h *Phænomena.*
i *Diferimen.*
k *Experimenta dubia & dubia.*
l *Subjectum.*
m *Calx nitri.*
n *Spiritus.*
o *Corpus.*
p *Compoſitum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Heer dart verzekeren dat hy weet wat de natuur in dit [q] onderwerp, van 't welk wy ſpreken, bijbrengt. *Met welke reden, ik bid u, zal hy aan ons konnen tonen dat deze hitte niet uit enige* [r] *zeer fijne ſtoffe voortgekomen is.* Hy kan, naar mijn oordeel, hier uit, dat 'er aan 't voorgaande gewicht weinig ontbroken heeft, niets beſluiten; ja zelfs niet ſchoon 'er niets aan ontbroken had. Want wy zien hoe lichtelijk enige dingen, door bijvoeging van enige weinige ſtoffe, deurgeverwt konnen worden, zonder dat zy daaröm zwaarder, of lichter zijn, zo veel 't gevoel aangaat. Ik kan dieshalven niet zonder reden twijffelen of 'er niet miſſchien enige dingen te [s] zamen gelopen zijn, die men geenſins met de [h] zinnen heeft konnen bemerken; voornamelijk zo lang als men niet weet hoe alle deze [i] veränderingen, die de vermaarde Heer in zijn [k] ondervinden waargenomen heeft, uit de gezeide lighamen hebben konnen geſchieden. Ja ik hou voor zeker en gewis dat de [l] hitte en [m] opkoking, die van de vermaarde Heer verhaalt word, uit een [n] bijkomende ſtoffe geſproten is. Wijders, ik acht dat lichtelijker uit de [o] d' opkoking van 't water (ik zwijg nu van de [p] roering) beſloten kan worden, dat de [q] beweging des luchts d' oorzaak is, daar uit de [r] klank voortkoomt, dan uit deze [s] ondervinding, daar in men van de natuur der dingen, die te [t] zamenlopen, onkundig is, en daar in men ook de [u] hitte waarneemt, van de welke men niet weet hoe, of van welke oorzaken zy geſproten is. Eindelijk, daar zijn veel dingen, die gantſchelijk geen reuk afgeeven, welker delen echter, zo zy enigſins bewogen, en warm worden, zich terſtont doen rieken, en, zo men hen weêr doet kout worden, geen reuk meer hebben; immers voor zo veel men met de menſchelijke [w] zinnen bemerkt: gelijk, tot een voorbeelt, de Barnſteen, en andere dingen, van de welken ik niet weet of zy meer te [x] zamengezet zijn, dan de ſalpeter.

De dingen, die ik op de vierëntwintigſte [y] Afdeeling aangetekent heb, tonen dat de [z] ſalpetergeeſt geen [a] zuivere geeſt is, maar overvloet van [b] ſalpeterkalk, en van andere dingen heeft; en dat ik dieshalven twijffel of de vermaarde Heer dit, 't welk hy zegt door behulp van een ſchaaltje bevonden te hebben, (te weten dat het gewicht van de ſalpetergeeſt, die hy [c] ingedropen heeft, omtrent gelijk was met het gewicht van 't geen, dat [d] met gedruis verloren was) zorgvuldiglijk genoech heeft konnen waarneemen.

Eindelijk, hoewel het [e] zuiver water, zo veel het oog aangaat, de [f] glaszouten eerder zou konnen [g] ontbinden, zo kan het, dewijl 't eerder een [h] anderſlachtig ligham, dan lucht is, niet zo veel [i] geſlach-

q Subjectum.
r Materia ſubtiliſſima.
s Concurrere.
h Senſus.
i Variationes.
k Experiri.
l Calor.
m Efferveſcentia.
n Materia adventitia.
o Ebullitio.
p Agitatio.
q Concitatio.
r Sonus.
s Experimentum.
t Concurrere.
u Calor.
w Senſus.
x Compoſita.
y Seſtia.
z Spiritus nitri.
a Spiritus purus.
b Calx nitri.
c Inſtillare.
d Inter detonandum.
e Aqua pura.
f Salia alkalifata.
g Solvere.
h Corpus heterogeneum.

i Genera. k Corpuſcula. l Pori. m Inſinuare. n Particulæ. o Genus. p Calx. q Terminus. r Diſſolvere. s Craſſiores. t Subtiliores. u Particulæ. w Pori. x Omnia genera. y Calx nitri. z Diſſolvere. a Languidiores. b Motus. c Spiritus nitri. d Experimenta. e Nitrum. f Particulæ nitri. g Differentia. h Mens. i Philoſophi.

i geſlachten van k lighaamtjes hebben, als de lucht, welker lighaamtjes zich deur alle de l pijpjes van de kalk konnen m invlijen. Dieshalven, dewijl het water voornamelijk uit zekere n deeltjes van een enig o geſlacht beſtaat, die de P kalk tot aan zekere q paal konnen r ontbinden; ('t welk de lucht niet kan doen) zo volgt hier uit, dat het water veel gezwindelijker, dan de lucht, de kalk tot die paal zal ontbinden. Maar dewijl, in tegendeel, de lucht uit s dikker, en ook uit veel t fijnder, en uit alderhande u deeltjes beſtaat, die deur veel enger w pijpjes, dan daar de deeltjes van 't water konnen deurdringen, zich op veel wijzen konnen invlijen; zo volgt hier uit dat de lucht, hoewel niet zo gezwindelijk, als het water, te weten om dat het niet uit zo veel deeltjes van x alle geſlachten beſtaat, echter veel beter en fijnder de y kalk van de ſalpeter kan z ontbinden, en de zelfde a zwakker, en dieshalven bequamer maken, om de b beweging der deeltjes van de c ſalpetergeeſt ſtil te doen ſtaan. Want d d'ondervindingen dwingen my noch veel groter onderſcheit tuſſchen de ſalpetergeeſt, en de e ſalpeter zelf t'erkennen, dan deze, dat de f ſalpeterdeeltjes ruſten, en die van de ſalpetergeeſt met grote drift onder malkander gedreven worden: in voegen dat 'er een zelfde g onderſcheit tuſſchen de ſalpeter, en des zelfs geeſt, als tuſſchen 't ys en 't water is. Maar ik dar u niet langer met deze dingen ophouden. Ik vrees dat ik al te langwijlig geweeſt zal hebben, hoewel ik getracht heb zo kort te zijn, als 't mogelijk is. Indien ik echter laſtig ben geweeſt, zo verzoek ik dat gy my dit ten goede houd; gelijk ook dat het u belieft het geen, dat van een vrient openhartiglijk en oprechtiglijk gezegt is, ten beſten uit te leggen. Want ik heb ongeraden geöordeelt hier af gantſchelijk te zwijgen, als ik weêr aan u zou ſchrijven. De dingen echter, die my niet aanſtaan, voor u te prijzen, zou enkel gevlei zijn; 't welk ik het gevarelijkſte en verfoejelijkſte in alle vrientſchap acht. Ik heb dieshalven beſloten mijn h mening zo veel, als my mogelijk was, te verklaren, en geöordeelt dat 'er aan i Wijsbegerigen niets aangenamer zou wezen. Indien gy ondertuſſchen meer geraden vind deze gedachten eerder in 't vuur te werpen, dan aan de geleertſte Heer Boyle te behandigen; zy zijn in uw handen: doe zo, als 't u belieft, zo gy ſlechs gelooft dat ik op het meeſte tot u, en tot de vermaartſte Heer Boyle genegen ben, en hen ten hoogſten bemin. Ik beklaag my dat ik, uit oorzaak van mijn geringheit, dit niet, dan met woorden, kan tonen. enz.

TIEN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TIENDE BRIEF.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK acht de vernieuwing onzer gemeenschap door brieven voor een groot deel van onz geluk. Weet dan dat ik uw brief, aan my de $\frac{13}{23}$ van Julius gedagtekent, met grote blijschap ontfangen heb; voornamelijk om twee redenen, zo om dat gy uw gezontheit aan my bekent maakte, als om dat hy my van de stantvastigheit uwer vrientschap tot my verzekerde. Hier koomt tot ophoping noch by, dat gy aan my bericht, dat gy 't eerste en tweede deel van Deskartes [a] Beginselen, [b] op de meetkundige wijze betoogt, doet drukken, en zeer mildelijk my een of twee afdrukfels aanbied. Ik neem de gift zeer gaerne aan, en verzoek dat gy, zo 't u belieft, dit werk, nu onder de pars zijnde, voor my aan Pieter Serrarius, t'Amsterdam wonende, zend. Ik heb aan hem bevolen dusdanig pakje t'ontfangen, en aan my door een vrient, herwaerts trekkende, over te zenden.

[a] *Principia.*
[b] *More Geometrico demonstrata.*

Voorts, zult gy (ik moet het u zeggen) toelaten dat ik ongedultiglijk verdraag dat gy noch die schriften, de welken gy voor d'uwen kent, by u houd, en onderdrukt? inzonderheit in een gemene Staat, die zo vry is, dat men daar het geen, dat men wil, mag gevoelen, en 't geen, dat men gevoelt, te voorschijn brengen. Ik wilde wel dat gy deur deze verhinderniffen heen braakt, voornamelijk dewijl gy uw naam daar af kont houden, en door deze middel buiten alle gevaar blijven.

De vermaarde Boyle is op 't lant vertrokken. Ik zal, zo haast hy weêr in de stat gekeert is, dat deel van uw geleertste brief, 't welk hem aangaat, aan hem gemeen maken, en, zo haast als ik hem gevonden zal hebben, zijn gevoelen van uw [c] bevattingen aan u weêr overschrijven. Ik acht dat gy alreê zijn [d] Twijffelächtige Stoffcheider gezien hebt, die, over enige tijt in de Latijnsche taal uitgegeven, en in de buitengewesten verspreid is, en, veel [e] Wonderspreuken, die tot de Stoffcheidige natuurkunde behoren, begrijpende, [f] d'onderstandige beginselen der stoffcheiders onder een streng [g] onderzoek brengt.

[c] *Conjecturæ.*
[d] *Chymista Scepticus.*
[e] *Paradoxa Chymico-physica.*
[f] *Principia hypostatica Spagyricorum.*
[g] *Examen.*

Hy heeft onlangs een ander boekje uitgegeven, 't welk misschien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

noch niet onder uw Boekverbopers verſpreid is, en dat ik dieshalven in dit omſlag aan u zend; en ik verzoek al voort dat gy deze kleine gift in 't goede neemt. Dit boekje, gelijk gy zien zult, begrijpt in zich een [h] verdediging van de kracht des [i] parſſende luchts, tegen zeker Françiskus Linus, die met zeker [k] koortje, 't welk men noch verſtaan noch zien kan, de [l] verſchijnſelen, in de nieuwe [m] natuurelijke werkdadige ondervindingen, van de Heer Boyle verhaalt, poogt te verklaren. Lees en overweeg het boekje, en maak uw gevoelen daar af aan my bekent.

h *Defenſio.*
i *Aer elaſtica.*
k *Funiculus.*
l *Phænomena.*
m *Experimenta Phyſico-Mechanica.*

Onze [n] koninklijke Vergadering vervolgt naerſtiglijk, naar haar vermogen, haar voorneemen en ooggemerk, doch houd zich binnen de palen der [o] ondervindingen en [p] waarneemingen, en ſchuwt alle omweegen van [q] ſtrijdreedenen.

n *Societas regia.*
o *Experimenta.*
p *Obſervationes.*
q *Diſputationes.*
r *Experientia.*
s *Vaniſtæ.*
t *Pleniſtæ.*

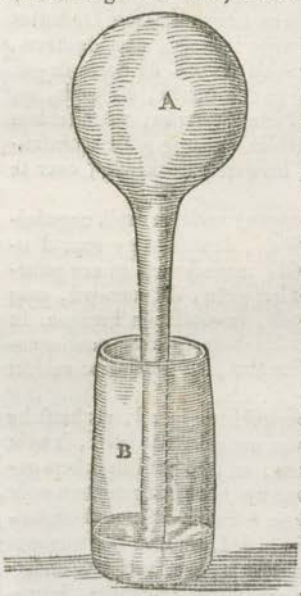

Men heeft onlangs een voortreffelijke [r] ondervinding genomen, die de [s] beweerders van 't ydel pijnigt, en den [t] genen, die het tegendeel beweren, zeer wel aanſtaat. De zelfde is dusdanig. Dat men de glaze vles A, tot boven toe met water gevult, in 't glaze vat B, daar water in is, met de mont om laeg, en in dit [u] ontfangvat, (een nieuwe [w] toeſtel van de Heer Boyle, tot de geeſtkunde behorende,) zet. Dat men [x] lucht voort uit het [y] ontfangvat trek. Men zal de [z] bobbels in grote menigte uit het water naar de vleſch A zien opklimmen, en al 't water van daar naar 't vat B, beneden de [a] bovenvlakte van 't water, dat daar in is, drijven. Dat men deze twee vaten een of anderhalve dag in deze ſtaat laat, terwijl de lucht ook uit het gezeide [b] ontfangvat, door geduurige [c] optrekkingen, uitgeput word. Dat men dan hen uit het ontfangvat neem, en de vleſch A weêr met dit water, daar de lucht uitgetrokken is, vul, en weêr met de mont naar 't vat B keer, en van nieus de beide vaten in [d] 't ontfang-

u *Recipiens.*
w *Machina pneumatica.*
x *Aer.*
y *Recipiens.*
z *Bullæ.*
a *Superficies.*
b *Recipiens.*
c *Exantlationes.*
d *Recipiens.*

vat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

vat beſluit. Als het ontfangvat B, door de behoorlijke [e] optrekkingen weêr uitgeput is, zal men miſſchien enige [f] bobbeltjes uit de hals van de vleſch A zien opklimmen, die, tot de [g] top opſtijgende, en door de gedurige optrekking zich uitſpreidende, al 't water uit de [h] vleſch, gelijk te voren, weêr nederwaarts zal drijven. Dat men dan de vleſch weêr uit het [i] ontfangvat neem, en met het water, daar de lucht uitgetrokken is, tot boven toe vol, en, gelijk te voren de vleſch omgekeert hebbende, hem weêr in 't ontfangvat zet, 't welk dan gantſchelijk leeg van lucht zal worden; en als het vat geheel leeg van lucht is, zal het water in dier voegen in de vleſch blijven hangen, dat het geenſins naar beneden zal zakken.

In deze [k] ondervinding ſchijnt d' oorzaak, de welke, volgens Boyle, in d' ondervinding van Toricellus, geſtelt word het water om hoog te houden, (te weten dat de [l] lucht op 't water in 't vat B legt) gantſchelijk wechgenomen te zijn, zonder dat echter het water in de [m] vleſch nederdaalt.

Ik had voorgenomen hier meer by te voegen: maar mijn vrienden en bezigheden beletten my. Ik zal 'er alleenlijk dit noch bydoen, dat, indien 't u belieft de dingen, die gy doet drukken, aan my te zenden, gy 't opſchrift uwer brieven en pakjes op deze volgende wijze ſtelt, enz.

Ik kan deze brief niet ſluiten, zonder u van nieus [n] d' uitgeeving van die dingen, die gy overwogen hebt, in te boezemen. Ik zal nooit aflaten van u aan te manen, tot dat gy mijn verzoek voldaan hebt. Ondertuſſchen, indien 't u belieft enige [o] hooftdeelen van het geen, dat daar in begrepen is, my mede te delen! ô hoe lief zou ik u hebben! hoe grotelijks zou ik my aan u verplicht achten! Vaar wel, in grote voorſpoet, en vaar voort met my te begunſtigen, gelijk gy doet.

Uw toegenegenſte en goetgunſtigſte

HENR. OLDENBURG.

In Londen 10. Aug. 1663.

[e] *Exantlationes.*
[f] *Bullulæ.*
[g] *Summitas.*
[h] *Phialæ.*
[i] *Recipiens.*
[k] *Experimentum.*
[l] *Aer.*
[m] *Phiala.*
[n] *Publicatie.*
[o] *Capita.*

ELF-

Elfde Brief.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

Myn Heer,

DAar zijn naauwelijks drie of vier dagen verlopen, toen ik de briefaan u geſchreven, met de gewone bode afzond. Ik gedenk daar in aan zeker boekje, van de Heer Boyle geſchreven, en 't welk ik aan u zou zenden. Daar was toen geen hoop van zo ſpoedig een vrient te vinden, die het meê zou nemen. Sedert die tijt is 'er iemant voorgekomen, ſpoediglijker, dan ik gedacht had. Ontfang dan nu het geen, 't welk ik toen niet kon zenden, en met enen de wenſch van welſtant van de Heer Boyle, die nu van het lant weêr in de ſtat gekeert is. Hy verzoekt dat gy met de voorreeden over zijn [a] Ondervinding, zo veel de ſalpeter aangaat, te raat zult gaan, en zegt dat gy daar uit het ware einde en ooggemerk, 't welk hy zich in dit werk voorgeſtelt had, zult verſtaan: dat is, te tonen dat de [b] beſluiten van een [c] bondiger Wijsbegeerte, die nu weêr te voorſchijn koomt, door klare [d] ondervindingen verklaart, en beſt zonder de [e] vormen, [f] hoedanigheden en beuzelachtige [g] beginſelen der Schollen uitgelegt konnen worden: maar dat hy geenſins voorgenomen heeft de natuur van de ſalpeter aan te wijzen, noch ook de dingen te verwerpen, de welken iemant van de [h] gelijkſlachtigheit der [i] ſtoffe, en van de verſcheidenheit der lighamen, uit de [k] beweging en [l] geſtalte, alleenlijk aan [m] d' ondervinders, kan bekent maken. Hy zegt dat dit alleenlijk zijn ooggemerk heeft geweeſt, dat de verſcheide [n] ſamenzettingen der lighamen hun verſcheide [o] onderſcheiden inbrengen, dat daar uit zeer verſcheide [p] gewrochten voortkomen, en dat de [q] Wijsbegerigen en anderen, zo lang men [r] d' ontbinding niet op [s] d' eerſte ſtoffe gedaan heeft, met recht enige [t] anderſlachtigheit daar uit beſluiten. Ik acht ook niet dat 'er in de zaak zelve enig [u] verſchil tuſſchen u en de Heer Boyle is.

Voorts, dat gy zegt, dat alle de [w] kalk, welks [x] openingen t' eng zijn om de [y] ſalpeterdeeltjes te konnen behouden, en welker [z] zijden [a] ſlap zijn, bequaam is tot de [b] beweging der ſalpeterdeeltjes te ſtuiten, en dieshalven dienſtig om de [c] ſalpeter zelf te herſtellen; de Heer Boyle antwoord hier op, dat, zo hy met d' andere kalken

a *Experimenta.*
b *Placita.*
c *Philoſophia ſolidior.*
d *Experimenta.*
e *Formæ.*
f *Qualitates.*
g *Elementa.*
h *Homogeneitas.*
i *Materia.*
k *Motus.*
l *Figura.*
m *Experientes.*
n *Texturæ.*
o *Diſcrimina.*
p *Effectus.*
q *Philoſophi.*
r *Reſolutio.*
s *Materia prima.*
t *Heterogenitas.*
u *Diſcrimen.*
w *Calx.*
x *Meatus.*
y *Particulæ nitri.*
z *Parietes.*
a *Languidi.*
b *Motus.*
c *Nitrum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ken van de [d] ſalpetergeeſt vermengt word, echter met hen niet alle de ſalpeter te zamen gezet zal worden.

[d] *Spiritus nitri.*

Wat de [e] redenering aangaat, die gy gebruikt, om [f] 't ydel om verre te werpen, Boyle zegt dat hy de zelfde kent, en te voren gezien heeft; maar dat hy geenſins daar op geruſt is; met toezegging dat 'er elders gelegentheit zal voorkomen, om daar af te ſpreken.

[e] *Ratiocinium.* [f] *Vacuum.*

Hy verzoekt ook, dat ik aan u zou vragen, of men aan hem een [g] voorbeelt kan verſchaffen, in 't welk twee ſterkruikende lighamen, tot een gemaakt, een lighaam, dat gantſchelijk zonder reuk is, (te weten de [h] ſalpeter) kan uitmaken. Hy zegt dat de ſalpeter zodanig is, dewijl des zelfs [i] geeſt een zeer lelijke reuk afgeeft, en de [k] vaſte ſalpeter niet zonder reuk is.

[g] *Exemplum.* [h] *Nitrum.* [i] *Spiritus.* [k] *Nitrum fixum.*

Hy verzoekt wijders, dat gy wel zult overwegen of gy een bequame [l] vergelijking tuſſchen 't ys en 't water met de [m] ſalpeter, en des zelfs [n] geeſt ſtelt: dewijl het geheel ys alleenlijk tot water [o] ontbonden word, en 't ys, zonder reuk zijnde, weêr tot water geworden, reukeloos blijft: maar men vind verſcheide [p] hoedanigheden tuſſchen de [q] ſalpetergeeſt, en het [r] vaſt zout van de ſalpeter, gelijk zijn gedrukte [s] Verhandeling genoech aanwijſt.

[l] *Comparatio.* [m] *Nitrum.* [n] *Spiritus.* [o] *Reſolvi* [p] *Qualitates.* [q] *Spiritus nitri.* [r] *Sal fixum.* [s] *Tractatus.*

Ik verſtond van onze deurluchtige Schrijver, terwijl ik met hem van deze zaak redeneerde, deze en diergelijke dingen, daar af ik verzekert ben dat ik hen, uit oorzaak van de zwakheit mijner geheugenis, niet kan herhalen, zonder hem in zijn achting te verkorten.

Dewijl gy 't voornaamſte van de zaak toeſtemt, zo wil ik my hier niet wijder uitbreiden. Ik zou eerder raden dat gy beide uw verſtanden te zamen voegde, om u uit ſtrijt in de [u] ware en bondige Wijsbegeerte t' oeffenen. Dat het aan my geöorloft zy u voornamelijk te vermanen voort te varen in de [w] beginſelen der dingen, volgens de ſchranderheit van uw vernuft in de [x] Wiskunde, weêr te zamen te voegen; gelijk ik, zonder ophouden, mijn vrient Boyle aanmaan, dat hy de Wijsbegeerte door [y] ondervindingen en [z] waarneemingen, veelmaal en [a] naaukeuriglijk genomen, zal beveſtigen en verklaren. Gy ziet, waardſte vrient, waar ik naar tracht, en wat ik begeer. Ik weet dat onze [b] Wijsbegerigen in dit Rijk geenſins in hun [c] ondervindelijke dienſt zullen ontbreeken: en ik heb my niet minder overreed dat gy ook uw ampt naerſtiglijk zult uitvoeren, wat de gemene [d] Wijsbegerigen, of [e] Godgeleerden daar tegen prevelen, of uitvaren. Ik heb in mijn voorgaande brieven u alreê door veel woorden hier toe aangemaant, en zal dieshalven nu zwijgen, om geen walging in u te veröorzaken. Ik verzoek ten minſten dit wij-

[u] *Philoſophia genuina & ſolida.* [w] *Principia.* [x] *Mathematica.* [y] *Experimenta.* [z] *Obſervationes.* [a] *Accurate.* [b] *Philoſophi.* [c] *Munus experimentale.* [d] *Philoſophi.* [e] *Theologi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ders van u, dat gy, zo gy iets aan de druk bevolen hebt, 't welk gy over Deskartes geſchreven, of uit d' eige ſchatkiſten van uw verſtant gehaalt hebt, het zelfde door de Heer Serrarius op het ſpoedigſte aan my belieft te zenden. Gy zult my zo veel t' engelijker aan u verplicht houden, en verſtaan dat ik, in alle voorkomende gelegentheden, ben

Uw toegenegenſte

HENR. OLDENBURG.

In Londen $\frac{4}{14}$ Aug. 1663.

TWAALFDE BRIEF.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK was grotelijks verblijd, toen ik uit de brief van de Heer Serrarius, onlangs geſchreven, verſtond dat gy noch in 't leven, en gezont waart, en aan uw Oldenburg gedacht. Maar ik beſchuldigde met enen zeer zwarelijk mijn ongeluk, (indien 't my geöorloft is deze benaming te gebruiken) door 't welk ik zo veel maanden lang van deze zoetſte gemeenſchap, die ik te voren met u onderhield, berooft geweeſt heb. Zo wel de veelheit mijner bezigheden, als de grootheit mijner huiſſelijke rampen zijn te beſchuldigen. Mijn zeer grote toegenegentheit, en mijn getrouwe vrientſchap tot u zullen altijt op vaſte voeten ſtaan, en onbeweegbaar blijven. De Heer Boile en ik kouten dikwijls van u, van uw geleertheit, en van uw diepe [a] bedenkingen. Wy wilden wel dat de vrucht van uw vernuft te voorſchijn quam, en in de handen der geleerden geraakte; en wy vertrouwen dat gy in deze zaak onz vertrouwen zult voldoen. De [b] Verhandeling van de Salpeter van de Heer Boile, en van de [c] Vaſtigheit en [d] Vloedigheit behoeft tot uwent niet gedrukt te worden: want het is alreê hier in de Latijnſche taal uitgegeven; en daar ontbreekt niets, dan gelegentheit, en [e] afdrukſels daar af aan u over te zenden. Ik verzoek dieshalven dat gy niet toelaat dat iemant van uw drukkers iets zodanig aanvangt. De zelfde Boile heeft een voortreffelijke [f] Handeling [g] van de verwen in d' Engelſche, en in de Latijnſche taal uitgegeven; gelijk ook een hiſtorie der [h] ondervindingen van de koude,

[a] *Meditationes.*
[b] *Tractatus.*
[c] *Firmitas.*
[d] *Fluiditas.*
[e] *Exemplaria.*
[f] *Tractatus.*
[g] *De Coloribus.*
[h] *Experimenta.*

CE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en van de [i] weerglazen, enz. daar in veel voortreffelijke, en veel nieuwe dingen zijn. Niets, dan deze rampzalige oorlog, verhindert dat deze boeken aan u gezonden worden. Daar is ook zekere voortreffelijke Handeling van zeftig [k] Waarneemingen van de vergrootglaasjes uitgekomen, daar in [l] ſtoutelijk, doch op [m] de wijze der Wijsbegerigen, en echter naar de [n] beginſelen van de Werkdaat, veel dingen verhandelt worden. Ik hoop dat onze boekverkopers een middel zullen vinden, om d'afdrukſels van alle deze boeken aan u over te zenden. Ik wenſch dat ik 't geen, 't welk gy onlangs gemaakt, of dat gy noch onderhanden hebt, van uw eige hant mag ontfangen, en blijf enz.

[i] *Thermometræ.*
[k] *Obſervationes.*
[l] *Audaſter.*
[m] *Philoſophicè.*
[n] *Principia mechanica.*

HENR. OLDENBURG.

Londen, 28 April. 1665.

DARTIENDE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* H. OLDENBURG.

MYN HEER,

IK heb, weinig dagen geleden, uw brief van d'achtëntwintigſte van April, uit handen van een vrient ontfangen, de welk zeide dat hy van een Amſterdamſch Boekverkoper, die hem zonder twijfel van uw Ed. ontfangen zal hebben, in zijn handen gelevert was. Ik ben ten hoogſten verblijd, om dat ik eindelijk uit u zelf heb konnen verſtaan, dat gy welvaart, en dat gy my noch een zelfde toegenegentheit, als in voortijden, toedraagt. Warelijk, zo dikwijls, als my gelegentheit voorgekomen is, heb ik, en de Heer Chr. Huigens, die ook tot my gezegt had dat hy u kende, niet nagelaten naar u, en naar uw gezontheit te vragen. Ik heb van de zelfde Heer, Chr. Huigens, ook verſtaan, dat de geleertſte Heer Boyle noch leeft, en die voortreffelijke [a] Handeling van de Verwen in d' Engelſche taal in 't licht heeft gegeven; 't welk hy aan my geleent zou hebben, indien ik die Taal verſtaan had. Ik ben dieshalven verblijd dat ik uit u verſtaan heb dat deze Handeling, gezamentlijk met deze andere van de [b] Koude, en van de [c] Weerglazen, van de welken ik noch niet gehoort had, in de Latijnſche taal ook door de druk in 't licht zijn gegeven. Het boek van de [d] waarneemingen der vergrootglaasjes

[a] *Tractatus de Coloribus.*
[b] *Frigor.*
[c] *Thermometræ.*
[d] *Obſervationes.*

jes is ook by de Heer Huigens, doch in d'Engelſche taal, zo ik niet
e Microſcopia. mis. Hy heeft aan my wonderlijke dingen van deze e vergrootglaas-
f Teleſcopia. jes verhaalt, gelijk ook van enige f verrekijkers, in Italien ge-
g Eclipſit. maakt, met de welken men de g verduiſteringen in Jupiter, door de
h Interpoſitio, i Satellites. h tuſſchenkoomſt van zijn i lopers veröorzaakt, heeft konnen waar-
k Umbra. neemen; en daar beneffens enige k ſchaduw in Saturnus, als uit
l Annulus. een l ring voortgekomen. Ik heb my, by deze gelegentheit, niet
m Præcipitan- tia. genoech over de m voorbarigheit van Deskartes konnen verwonde-
n Cauſa. ren, de welk zegt dat dit n d' oorzaak kan zijn, om de welke de
o Planetæ. p Anſæ. o dwaalſtarren by Saturnus (want hy acht zijn p oren, of hantvat-
ſels dwaalſtarren te wezen) nooit bewogen worden, (miſſchien om
q Obſervare. dat hy nooit q waargenomen heeft dat zy Saturnus raakten) en dat Sa-
r Axis. turnus niet rontöm zijn eige r as draait; hoewel dit met zijn s begin-
s Principia. ſelen zeer weinig overëenkoomt, gelijk ook om dat hy uit zijn be-
t Anſæ. ginſelen zeer lichtelijk d' oorzaak der t oren, of hantvatſels van Sa-
u Præjudicium. turnus had konnen verklaren, zo hy niet in u vooröordeel had ge-
ſteken.

VEERTIENDE BRIEF.

H. OLDENBURG *aan* B. D. S.

MYN HEER,

a Philoſophus. GY doet gelijk aan een oprecht man, en a Wijsbegerige betaamt, dat gy de vrome lieden bemint. Gy hebt ook hier aan niet te twijffelen, dat zy u weêr beminnen, en uw verdienſten, gelijk redelijk is, hoog achten. De Heer Boyle, gelijk ook ik, wenſchen u veel heil toe, en manen u aan om ernſtelijk en naaukeuriglijk in uw
b Philoſophari. b betrachting der Wijsbegeerte voort te gaan. En voornamelijk verzoeken wy zeer vriendelijk aan u, dat, zo enig licht aan u verſchenen is, in 't onderzoek van deze ſtoffe, die hier meê bezich is, dat men zou kennen hoe yder deel van de natuur met zijn geheel overeenkoomt, en op welke wijze het met d'anderen ſamenhangt, gy dit aan ons mededeelt. Ik keur gantſchelijk d'oorzaken goet, die gy verhaalt, als aanprikkelingen, om de verhandeling van de Schrift toe te ſtellen; en ik ben zeer begerig om met mijn eige ogen te zien wat gy daar over geſchreven hebt. De Heer Serrarius zal miſſchien binnen korte tijt enig pakje aan my overzenden, aan de welk gy, indien gy 't goet vind, het geen, dat gy daar af alreê te zamen geſtelt hebt,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hebt, veiliglijk zult mogen bevelen, en aan u zelf een onderlinge vaerdigheit van onze plichten beloven.

Ik heb *Kircherus* [d] *Onderaardſche werrelt* ten deel deurgeblaad; en hoewel zijn [e] redeneringen en [f] beſpiegelingen zijn vernuft en ſchranderheit niet aanprijzen, zo maken echter zijn [g] waarneemingen en [h] ondervindingen, hier aan ons overgelevert, de naerſtigheit en wakkerheit van de [i] Schrijver, en zijn wil, die zo veel aan de [k] gemene Staat der Wijsbegerigen verdient, prijſſelijk. Gy ziet dan dat ik zeer grote godvruchtigheit aan hem toeſchrijf, en onderkent lichtelijk de geeſt der gener, die hem met dit wijwater beſprengen.

d *Mundus ſubterraneus.*
e *Ratiocinium.*
f *Theoria.*
g *Obſervationes.*
h *Experimenta.*
i *Author.*
k *Republica philoſophica.*

Als gy van Huigens [l] Verhandeling van de Beweging ſpreekt, geeft gy te kennen dat bijna alle de regelen van Deskartes, de [m] beweging aangaande, valſch zijn. Ik heb het boek niet by der hant, 't welk gy voor dezen van Deskartes [n] Beginſelen, [o] op de meetkundige wijze betoogt, uitgegeven hebt. My heugt niet of gy daar deze valsheit toont, dan of gy Deskartes, ten believen van anderen, van ſtuk tot ſtuk gevolgt hebt.

l *Tractatus de motu.*
m *Motus.*
n *Principia.*
o *More Geometrico.*

Ik wenſch dat gy eindelijk de vrucht van uw verſtant te voorſchijn brengt, en de zelfde aan de [q] Wijsbegerige werrelt te queken, en op te voeden geeft. My heugt dat gy ergens veel van die dingen aangewezen hebt, van de welken Deskartes zelf zeide, dat zy de menſchelijke [r] bevatting overtroffen, ja dat'er veel hoger en ſcherpzinniger dingen klaarblijkelijk van de menſchen verſtaan, en zeer klarelijk verklaart konnen worden. Wat toeft gy dan? mijn vrient: waarom vreeſt gy? Treê toe, proef, volvoer de plicht van zo groot gewicht; en gy zult zien dat de gehele menigte der gener, die warelijk de wijsheit betrachten, u zullen beſchutten. Ik dar mijn trou verplichten; 't welk ik niet zou doen, zo ik enigſins twijffelde dat ik het niet zou konnen voltrekken. Ik geloof niet dat gy enigſins in uw gemoed hebt, iets tegen Gods [s] wezentlijkheit, en [u] voorzienigheit aan te vangen. De godsdienſt, als deze grontveſt beſtandig is, ſteunt op vaſte voeten, en alle [w] Wijsbegerige beſchouwingen konnen lichtelijk of verdedigt, of veröntſchuldigt worden. Worſtel dan deur dit marren heen, en lijd niet dat deze regenmantel geſcheurt word.

q *Orbis philoſophicus.*
r *Captus.*
s *Exiſtentia.*
u *Providentia.*
w *Contemplationes philoſophicæ.*

Ik acht dat gy binnen korte tijt zult verſtaan wat men van deze [x] ſtaertſtarren, die men onlangs heeft gezien, vaſt te ſtellen heeft. Hevelius van Dantſik, en Auzoutus de Franſchman, beide geleerde mannen en [y] Wiskundigen, verſchillen van malkander in de [z] waar-

x *Cometa.*
y *Mathematici.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

z Observationes. waarneemingen, die zy gedaan hebben. Het geſchil word in deze zelfde tijt overwogen; en de gehele zaak zal, gelijk ik geloof, als het vonnis uitgeſproken is, aan my geöpenbaart worden, gelijk ik ook aan u zal doen. Ik kan alreê dit verzekeren, dat alle de

a Aſtronomi. a Starrekundigen, die aan my bekent zijn, oordeelen dat'er niet een, maar twee Staertſtarren geweeſt hebben, en dat ik tot noch

b Phænomena. toe niemant heb gevonden, die gepoogt heeft de b verſchijnſelen

c Hypotheſes. daar af naar Deskartes c onderſtelling te verklaren.

Ik verzoek van u dat gy, zo gy wijders iets van d' oeffeningen

d Penduli. en bezigheden van de Heer Huigens, en van zijn gevolg der d ſlin-

e Longitudines. gerüurwerken, in 't ſtuk van de e Langte te vinden, verſtaat, gelijk ook van zijn vertrek naar Frankryk, de moeite belieft te nemen van zulks voort aan my bekent te maken. Ik verzoek dat gy 'er het geen bijvoegt, 't welk miſſchien tot uwent van de Vredehandeling, van het Sweedſche Heir, naar Duitſlant overgevoert, en van de raatſlagen, en vordering des Biſſchops van Munſter gezegt word. Ik geloof dat geheel Europa in de volgende zomer in oorlogen ingewikkelt zal worden; en alles ſchijnt tot een ongewone verändering te ſtrekken. Laat ons God met een kuiſch en oprecht gemoed die-

f Philoſophia. nen, en de ware, bondige en nutte f Wijsbegeerte oeffenen. Eni-

g Philoſophi. gen van onze g Wijsbegerigen, die de Koning naar Oxfort gevolgt zijn, komen daar dikwijls by malkander, en zijn zeer bezich met d'oeffeningen van de naturelijke dingen voort te zetten. Zy heb-

h Soni. ben, onder andere dingen, onlangs begonnen de natuur der h klan-

i Experimenta. ken t'onderzoeken. Ik geloof dat zy i ondervindingen zullen ne-

k Proportio. men, om t'onderzoeken met welke k evenredigheit de gewichten vermeerdert moeten worden, om zonder enige andere kracht de

l Chorda. l ſnaar uit te ſtrekken, tot des zelfs inſpanning van dusdanige ſcher-

m Nota acutior. per m noot, die d'aangeweze n ſamenluiding met de voorgaande

n Conſonantia. klank zal maken. Doch hier af meerder in een ander tijt. Vaar wel.

HENR. OLDENBURG.

Te Londen, 12. Octob. 1665.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VYFTIENDE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* H. OLDENBURG.

MYN HEER,

IK bedank u ten hoogſten van dat gy, en de Heer Boyle my zo aangenamelijk aanmaant [a] tot wijsheit te betrachten. Ik van mijn zijde zal, naar de geringheit van mijn verſtant, voortgaan, zo veel als my mogelijk is, zonder ondertuſſchen aan uw onderſtant en goetgunſtigheit te twijffelen. Als gy vraagt wat ik van die zaak gevoel, de welke hier in beſtaat, *dat men zou kennen hoe yder deel van de natuur met zijn geheel overëenkoomt, en op welke wijze het met d'anderen te zamenhangt*: zo acht ik dat gy naar de redenen vraagt, door de welken wy overreed worden dat yder deel van de natuur met zijn geheel overëenkoomt, en met d'anderen te zamenhangt. Want te kennen hoe zy warelijk te zamenhangen, en yder deel met zijn geheel overëenkoomt; ik heb alreê in mijn voorgaande brief gezegt, dat ik hier in onkundig ben, dewijl, om dit te kennen, verëiſcht zou worden dat men de gehele natuur, en alle haar delen kent. Ik zal dan pogen de reden te tonen, die my dwingt dit te beveſtigen. Doch eerſt zal ik vermanen dat ik noch [b] ſchoonheit, noch [c] lelijkheit, noch [d] ordening noch [e] verwarring aan de natuur toeëigen. Want de dingen konnen niet, dan ten [f] opzicht van onze [g] inbeelding, ſchoon, of lelijk, in ordening, of verwart, gezegt worden. By zamenhanging der delen dan verſta ik niets anders, dan dat de wetten, of de natuur van een deel zich in dier voegen naar de wetten, of natuur van 't ander ſchikt en voegt, dat zy op het minſte tegen malkander ſtrijden. Omtrent het [h] geheel en de [i] delen aanmerk ik de dingen als delen van enig geheel, voor zo veel hun natuur zich onderling in dier voegen ſchikt, dat zy, zo veel als mogelijk is, met malkander overëenkomen: maar voor zo veel zy van elkänder verſchillen, vormt yder een [k] denkbeelt, van d'anderen verſcheiden, in onze [l] ziel, en word dieshalven als een geheel, niet als een deel, aangemerkt. Tot een voorbeelt, gelijk de [m] bewegingen der bezondere delen van 't water, van de gijl, enz. zich naar hun [n] grootheit en [o] geſtalte onderling in dier voegen ſchikken, dat zy

[a] *Ad philoſophandum.*
[b] *Pulchritudo.*
[c] *Deformitas.*
[d] *Ordo.*
[e] *Confuſio.*
[f] *Reſpectus.*
[g] *Imaginatio.*
[h] *Totum.*
[i] *Partes.*
[k] *Idea.*
[l] *Mens.*
[m] *Motus particularum.*
[n] *Magnitudo.*
[o] *Figura.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

p Fluidum. zy gantſchelijk met malkander overëenkomen, en alle een p vloedig lighaam maken; en dus verre worden het gijl, het water, enz. alleenlijk als delen van 't bloet aangemerkt. Maar voor zo veel wy de waterdeeltjes naar reden van hun geſtalte en beweging bevatten van de deeltjes van 't gijl te verſchillen, voor zo veel aanmerken wy hen als een q geheel, en niet als een r deel. Laat ons, zo 't u belieft, verdichten dat 'er een wormtje in 't bloet leeft, 't welk machtig is om met zijn gezicht de deeltjes van 't bloet, van 't water, enz. t'onderſcheiden, en dat verſtant heeft om waar te nemen hoe yder deeltje, door d'ontmoeting van een ander, of te rug ſpringt, of een deel van zijn beweging daar aan meêdeelt, enz. Dit wormtje zou in dit bloet, gelijk wy in dit deel van s 't Heeläl, leven, en yder deeltje van 't bloet als een t geheel, en niet als een u deel, aanmerken, en niet konnen weten hoe alle de delen van de gehele natuur van 't bloet gematigt, en, naar dat de gehele natuur van 't bloet verëiſcht, gedwongen worden zich te ſchikken, om naar zekere reden met malkander overëen te komen. Want indien wy verdichten dat 'er geen w oorzaken buiten 't bloet zijn, die nieuwe x bewegingen aan 't bloet mededelen, en dat 'er geen y ruimte buiten 't bloet is, noch ook enige andere lighamen, in de welken de z deeltjes van 't bloet hun beweging zouden konnen overvoeren; 't is zeker dat het bloet altijt in zijn ſtant zal blijven, en dat des zelfs deeltjes geen andere a veranderingen zullen lijden, dan de genen, die men uit de geſtelde reden der beweging van 't bloet tot het water, gijl, enz. bevatten kan, hoewel het bloet altijt als een b geheel, niet als een c deel, aangemerkt moeſt worden. Maar om dat 'er zeer veel andere oorzaken zijn, die de wetten der natuur van 't bloet op zekere d wijze matigen, en dewijl d'eerſten weêr van 't bloet gematigt worden, zo ſpruit hier uit dat 'er andere bewegingen, en andere veränderingen in 't bloet rijzen, die niet uit d'enige reden der beweging van zijn delen tot malkander volgen; maar ook van de reden der beweging, als die van het bloet, en der e uitterlijke oorzaken te gelijk tot malkander. In dezer voegen zal het bloet de reden van een deel, en niet van 't geheel hebben. Ik heb nu van f 't geheel, en van het g deel geſproken. Voorts, dewijl alle de lighamen der natuur op een zelfde wijze konnen en moeten bevat worden, gelijk wy hier het bloet bevat hebben; om dat alle lighamen van anderen omringt, en van malkander bepaalt worden tot h wezentlijk te zijn, en naar i zekere en bepaalde reden k te werken, mits dat men altijt in alle te gelijk, dat is in l 't Heeläl, de zelfde reden van m beweging en

q Totum. r Pars.

s Univerſus.

t Totum. u Pars.

w Cauſæ. x Motus. y Spatium. z Particula.

a Variationes.

b Totum. c Pars.

d Ratio.

e Cauſæ externæ.

f Totum.

g Pars.

h Exiſtendum. i Ratio certa & determinata. k Operandum. l Univerſus. m Motus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en [a] ruſt behoud: zo volgt hier uit, dat yder lighaam, voor zo veel het op zekere wijze [o] gewijzigt is, als een deel van [p] 't Heeläl, aangemerkt moet worden met zijn geheel overëen te komen, en met d' anderen te zamen te hangen. En dewijl de natuur van 't Heeläl niet, gelijk de natuur van 't bloet, [q] bepaalt, maar [r] volſtrektelijk [s] onëindig is, zo worden des zelfs deelen door deze natuur van 't oneindig [t] vermogen op onëindige wijzen gematigt, en gedwongen onëindige veränderingen te lijden. Maar ik bevat dat, [u] ten opzicht van de zelfſtandigheit, yder [w] deel een [x] enger verëeniging met zijn [y] geheël heeft. Want, gelijk ik voor dezen, in mijn eerſte brief, die ik, noch te Rijnsburg wonende, aan u geſchreven heb, gepoogt heb te [z] betogen, dat, dewijl [a] onëindig te zijn tot de natuur van de [b] zelfſtandigheit behoort, dan volgt dat yder deel tot de natuur van de [c] lighamelijke zelfſtandigheit behoort, en niet zonder het zelfde kan zijn, of [d] bevat worden. Gy ziet dan in welke opzicht, en om welke [e] reden ik het [f] menſchelijk lighaam een [g] deel van de natuur acht te wezen. Voorts, wat de [h] menſchelijke ziel aangaat, ik acht de zelfde ook een deel van de natuur te zijn: te weten om dat ik vaſtſtel dat 'er ook in de natuur een [i] onëindige macht van te denken is, die, voor zo veel zy onëindig is, de gehele natuur [k] voorwerpelijk in zich begrijpt, en welks [l] denkingen op de zelfde wijze, als de natuur, voortgaan, namelijk het [m] gedenkbeelde of gedachte. Wijders, ik ſtel de [n] menſchelijke ziel dit zelfde [o] vermogen te wezen, niet voor zo veel als zy [p] onëindig is, en de gehele natuur begrijpt, maar voor zo veel zy [q] eindig is, te weten voor zo veel zy alleenlijk het menſchelijk lighaam begrijpt; en op deze wijze ſtel ik de menſchelijke ziel een deel van zeker [r] onëindig verſtant te wezen. Doch dit alles, en 't geen, dat hier aan vaſt is, hier naaukeuriglijk te [s] verklaren, en te [t] betogen; deze zaak zou van al te grote omſlag wezen; en ik acht niet dat gy dit heden van my verwacht: ja ik twijffel of ik uw mening wel bevat heb, en dat ik iets anders antwoord, dan gy verzoekt; 't welk ik uit u begeer te verſtaan. Dat gy daar na ſchrijft dat ik te kennen heb gegeven dat byna alle de [u] regelen van Deskartes, de [w] beweging aangaande, valſch zijn: ik heb, zo my wel heugt, gezegt dat Huigens van dit gevoelen is. Ik heb niet gezegt dat 'er enige andere regel van Deskartes valſch is, dan de zelfde, in de welke, gelijk ik gezegt heb, ik acht dat Huigens ook doolt. By deze gelegentheit heb ik verzocht dat gy [x] d' ondervinding, die gy, volgens deze [y] onderſtelling, in uw [z] koninklijke Vergadering beproeft hebt, aan my zoud mededelen. Maar ik oor-

[a] *Quies.*
[o] *Modificatum.*
[p] *Universus.*
[q] *Limitata.*
[r] *Absolutè.*
[s] *Infinita.*
[t] *Potentia.*
[u] *Ratione substantiæ.*
[w] *Pars.*
[x] *Unio arctior.*
[y] *Totum.*
[z] *Demonstrare.*
[a] *Infinita.*
[b] *Substantia.*
[c] *Substantia corporea.*
[d] *Concipi.*
[e] *Ratio.*
[f] *Corpus humanum.*
[g] *Pars naturæ.*
[h] *Mens humana.*
[i] *Potentia infinita cognitandi.*
[k] *Objectivè.*
[l] *Cogitationes.*
[m] *Ideatum.*
[n] *Mens humana.*
[o] *Potentia.*
[p] *Infinita.*
[q] *Finita.*
[r] *Intellectus infinitus.*
[s] *Explicare.*
[t] *Demonstrare.*
[u] *Regulæ.*
[w] *Motus.*
[x] *Experimentum.*
[y] *Hypothesis.*
[z] *Societas regia.*

deel dat dit niet aan u geöorloft is, om dat ik geen antwoort hier op van u bekoom. De voorgedachte Huigens heeft geheel bezich geweeft en is noch bezich in de glazen van de [a] Verregezichtkunde te ſlijpen: tot welk einde hy dit [b] gereetſchap, in 't welk hy de [c] ſchuttels kan drajen, toegeſtelt en gemaakt heeft; zeker, een zeer zuiver en net werk. Maar wat hy hier meê gevordert heeft; ik weet het noch niet, en tracht 'er, om de waarheit te zeggen, niet zeer naar. Want d' ervarentheit heeft my genoech geleert, dat zy in [d] klootſche ſchuttels, met een [e] onbedwonge hant, veiliglijker en beter geſlepen worden, dan in enig ander gereetſchap. Wat het gevolg der [f] ſlingerüurwerken, en de tijt van zijn vertrek naar Frankryk aangaat, ik kan noch niets, dat zeker is, daaraf ſchrijven.

a Dioptrica.
b Machina.
c Patina.
d Patinæ ſphericæ.
e Libera manus.
f Penduli.

Zestiende Brief.

H. OLDENBURG. *aan* B. d. S.

Myn Heer,

IK ſchep groot vermaak in de dingen, die gy van [a] d' overëenkoming en [b] ſamenknoping der [c] delen van de natuur met het [d] geheel philoſofeert, hoewel ik niet klarelijk genoech verſta hoe wy [e] d' ordening en [f] overëenkoming van de natuur konnen affcheiden, gelijk gy ſchijnt te doen: voornamelijk dewijl gy zelf bekent dat alle haar lighamen van anderen omringt, en van malkander, volgens een zekere en beſtandige reden, zo [g] tot wezentlijk te zijn, als [h] tot te werken, [i] bepaalt worden, met altijt in alles gezamentlijk een zelfde [k] reden van [l] beweging en [m] ruſt te houden; 't welk de [n] vormelijke reden van de ware ordening zelve ſchijnt te wezen. Maar miſſchien dat ik u hier ook niet wel begrijp, ja zo weinig, als in 't geen, dat gy voor dezen van Deskartes [o] regelen had geſchreven. Ik wenſch dat gy de moeite belieft te doen om my t' onderwijzen, waar in gy oordeelt dat zo wel Deskartes, als Huigens, in de regelen van de beweging gedoolt hebben. Gy zoud warelijk, met deze plicht uit te voeren, een zeer aangename dienſt aan my doen, die ik ook naar mijn vermogen zou trachten te vergelden.

a Conſenſus.
b Nexus.
c Partes.
d Totum.
e Ordo.
f Symmetria.
g Adæquatum.
h Adæquandum.
i Determinari.
k Ratio.
l Motus.
m Quies.
n Formalis.
o Regulæ.

Ik was niet tegenwoordig, toen de Heer Huigens [p] d' ondervindingen, zijn [q] onderſtelling beveſtigende, hier te Londen gedaan heeft. Ik heb ondertuſſchen verſtaan dat iemant, onder andere din-

p Experimenta.
q Hypotheſis.

gen

gen, een bal, van een pont zwaar, gelijk een ſlingerbal opgehangen heeft, die, nedervallende, een ander, op een zelfde wijze opgehangen, maar een half pont zwaar, uit een hoek van veertig [r] trappen heeft getroffen; en dat Huigens, een kleine rekening uit de [s] Stelreegel gemaakt hebbende, voorzeide wat het [t] gewrocht zou zijn, en dat het gewrocht naaukeuriglijk met de voorzegging overeenquam. Daar is zeker voortreffelijk man, doch nu niet tegenwoordig, die veel diergelijke [u] ondervindingen voorgeſtelt had, de welken, gelijk men zegt, van Huigens opgeloſt zijn. Zo haaſt ik hem zal konnen ſpreken, zal ik miſſchien deze zaak bredelijker en naaukeuriglijker aan u verklaren. Ik verzoek ondertuſſchen weêr van nieus, dat gy mijn voorgaand verzoek niet weigert. Indien gy terwijl iets van d'uitgang van het ſlijpen van Huigens Verregezichtglazen verneemt, zo belief zulks aan my bekent te maken. Ik hoop dat onze [w] koninklijke Vergadering, dewijl door Gods genade de peſt nu grotelijks afneemt, binnen korte tijt weêr naar Londen zal keren, en haar wekelijke ſamenkomſten weêr oprechten. De dingen, die daar zullen voorvallen, en wetenswaerdig zijn; daar af zal ik u zekerlijk konnen berichten. Ik had te voren van [x] d'ontleedkundige waarneemingen gewach gemaakt. De Heer Boyle, die u beleefdelijk doet groeten, heeft onlangs aan my geſchreven, dat uitſteekende [y] Ontleedkundigen van Oxfort aan hem verzekert hebben, dat zy de [z] ſtrotäder van enigen, zo ſchapen, als oſſen, vol [a] gras hebben gevonden, en dat, enige weinige weken geleden, de gedachte [b] Ontleedkundigen genodigt wierden om een os te zien, die twee of drie dagen lang zijn hals ſtijf en uitgerekt had gehouden, en van een ziekte, by d'eigenaars onbekent, geſtorven was, daar in de genen, die de delen van de [c] hals en [d] ſtrot openden, met grote verwondering de ſtrot, tot op de gront, vol gras, als of iemant het met gewelt daar in geſtampt had, gevonden hebben. Dit verſchaft gerechtige oorzaak om t'onderzoeken, hoe zulk een grote menigte van gras daar gekomen is, als ook hoe dit beeſt, toen het gras daar was, noch zo lang heeft konnen leven.

De zelfde vrient heeft ook aan my bekent gemaakt, dat zeker naaukeurige [e] Geneesmeeſter, ook van Oxfort, melk in 't menſchelijke bloet heeft gevonden. Want hy verhaalt dat zeker meisje, des uchtens te zeven uren een hartig ontbijt gedaan hebbende, t'elf uren in de zelfde dag op de voet wierd gelaten, dat het [f] bloet eerſt in een ſchuttel wierd gedaan, en, na verloop van weinig tijt, in [g] wit veränderde; eindelijk, dat men een deel van dit bloet in

[r] *Gradus.*
[s] *Algebra.*
[t] *Effectus.*
[u] *Experimenta.*
[w] *Societas regia.*
[x] *Obſervationes anatomicæ.*
[y] *Anatomici.*
[z] *Arteria aſpera.*
[a] *Gramen.*
[b] *Anatomici.*
[c] *Collum.*
[d] *Jugulum.*
[e] *Medicus.*
[f] *Sanguis.*
[g] *Albus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

een kleinder vat dee, 't welk, zo ik niet mis, een kroesje genoemd word, en dat dit wel haast in de gestalte van een [h] melkvlade veränderde: dat, toen de Geneesmeester, na verloop van vijf of zes uren, weêrgekeert was, hy dit bloet, zo in 't kroesje, als in de schuttel, bezag, en bevond dat het geen, 't welk in de schuttel was gebleven, half bloet, en, half [i] gijl was, en dat het gijl in 't bloet dreef, gelijk de [k] wai in de [l] melk; doch dat het bloet in 't kroesje gantschelijk gijl was, zonder enige gedaante van bloet te vertonen: dat, toen men 't beide, doch yder in 't bezonder, warm maakte, de beide vochten hard wierden: dat het meisje gezont en wel te pas was, en zich niet had doen laten, dan om dat zy nooit haar stonden had gehad, hoewel zy frisch en gezont was, en een vaste verwe vertoonde.

[h] Placenta. Iulius.

[i] Chylus. [k] Serum. [l] Lac.

Ik keer my nu tot het burgerlijke. Hier is in yders mont een sterk gerucht van de weêrkeering der Israëliten naar hun Vaderlant, na dat zy meer dan tweeduizent jaren verstrooit hebben geweest. Dit word hier van weinigen gelooft, maar van veel gewenscht. Ik verzoek dat gy het geen, dat gy van deze zaak hoort, en daar af gevoelt, aan uw vrient bekent maakt. Wat my aangaat, zo lang deze tijdingen niet van geloofwaerdige lieden uit de stat Konstantinopolen, die 'er ten hoogsten aangelegen is, overgeschreven worden, kan ik niets daar af geloven. Ik wensch wel te weten wat de Joden t'Amsterdam van deze zaak gehoort hebben, en hoe zy zich in zulk een tijding aanstellen, die, indien zy waarachtig is, warelijk, gelijk het schijnt, het einde van alle dingen in de werrelt zal meêbrengen.

Daar verschijnt noch geen hoop van Vrede tusschen Engelant en Nederlant.

Schrijf my, zo gy kont, wat de Sweed en Brandenburger nu aanvangen, en geloof dat ik ben, enz.

HENR. OLDENBURG.

Londen, 8. Decemb. 1665.

Ik zal, zo 't God belieft, in korte tijt aan u bekent maken wat onze Wijsbegerigen van de Staertstarren, die onlangs geschenen hebben, vaststellen.

d' Antwoort op deze brief word gemist.

ZEVEN-

Zeventiende Brief.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK heb deze bequame gelegentheit, die de zeer geleerde Heer Bourgeois, Geneesmeester van Kaen, en van de gereformeerde Godsdienst, nu naar Nederlant trekkende, my aanbied, niet willen laten voorbijgaan, om door deze middel aan u bekent te maken dat ik al voor enige weken mijn dankbaar gemoed voor uw [a] Verhandelingen, aan my overgezonden, hoewel nooit aan my gelevert, aan u getoont heb: doch ik twijffel of deze mijn brief al wel in uw handen is gekomen. Ik had daar in mijn vonnis van die Verhandeling aangewezen, 't welk ik, de zaak sedert van nader by ingezien en overwogen hebbende, nu acht al t'ontijdig geweest te hebben. Enige dingen schenen my toen tot nadeel van de Godsdienst te strekken, terwijl ik de zelfde naar die voet mat, die de Godgeleerden in 't gemeen, en de belijdenissen van 't aangenome gebruik, de welken al te grote eenzijdigheit schijnen te tonen, verschaffen. Maar als ik de gehele zaak grondelijker overweeg, komen my veel dingen voor, die my overreden dat gy zo verre af zijt van te trachten iets tot nadeel van de ware [b] Godsdienst, en [c] bondige Wijsbegeerte te doen, dat gy, in tegendeel, arbeid om het ware einde van de Christelijke Godsdienst, en de goddelijke voortreffelijkheit en uitsteekentheit van de vruchtbare Wijsbegeerte aan te bevelen, en vast te stellen. Dewijl ik dan geloof dat dit in uw ziel plaats gegrepen heeft, zo verzoek ik uit alle mijn vermogen aan u, dat het u belief het geen, 't welk gy tot dit einde toestelt en overweegt, aan uw oude en oprechte vrient, die naar een zeer gelukkige uitgang van zulk een goddelijk voorneemen verlangt, door veel brieven mede te delen. Ik beloof heiliglijk aan u, dat ik niets hier af aan enig mensch zal openbaren, zo gy aan my beveelt zulks verborgen te houden; terwijl ik alleenlijk zal pogen om de geesten der goede en schrandere lieden allengs tot d'omhelzing van die waarheden, aan de welk gy t'enige tijt ruimer lucht zult geven, te schikken, en de [d] vooroordeelen, tegen uw [e] overdenkingen gevat, wech te nemen. My dunkt, indien ik my niet grotelijks bedrieg, dat gy de natuur en krachten van de

[a] *Tractatus.*
[b] *Religio.*
[c] *Philosophia solida.*
[d] *Præjudicia.*
[e] *Meditationes.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

menſchelijke ziel deurziet, en grondige kennis van der zelfder vereeniging met het lighaam hebt. Ik verzoek ernſtelijk dat het u belief uw gedachten van deze zaak aan my bekent te maken, enz.

HENR. OLDENBURG.

Te Londen, 8. van Jun. 1675.

ACHTIENDE BRIEF.

H. OLDENBURG *aan* B. D. S.

MYN HEER,

DEwijl onze wiſſeling van brieven dus gelukkiglijk herſtelt is, zo wil ik, met ophouding van de zelfden, in de plicht van vrient niet gebrekkelijk wezen. En vermits ik uit uw antwoort aan my, op de vijfde van Julius gedagtekent, verſtaan heb dat uw voorneemen ſtrekt om toe te laten dat dit uw boek, uit vijf delen beſtaande, door de druk gemeen gemaakt zou worden, zo bid en vermaan ik u, uit oprechte genegentheit tot my, dat gy 'er niets inmengt, 't welk enigſins d' oeffening van de godsdienſtige deucht kan verzwakken, voornamelijk dewijl deze verbaſterde en boosaardige eeuw niets gratiglijker najaagt, dan dusdanige leerſtukken, door welker beſluitingen men de gebreken, die in zwang zijn, ſchijnt te verdedigen.

Wat het overige aangaat, ik zal niet weigeren enige afdrukſels van 't gezeide werk t' ontfangen. Ik verzoek alleenlijk dit van u, dat zy tot zijner tijt aan zeker Nederlantſch Koopman, te Londen wonende, gezonden mogen worden, die hen daar na aan my zal leveren. Men behoeft hier af geen woorden te maken, te weten dat dusdanige boeken aan my gezonden zijn geweeſt. Indien zy ſlechs veiliglijk aan my gelevert worden, zo twijffel ik geenſins, of ik zal wel gelegentheit bekomen om hen aan mijn vrienden hier en daar om te delen, en de rechte prijs daar voor te krijgen. Vaar wel, en ſchrijf wederöm, als gy tijt hebt.

Uw Toegenege

HENR. OLDENBURG.

Londen, 22. Jul. 1675.

NEGEN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Negentiende Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. Aan H. OLDENBURG.

Myn Heer,

IN de zelfde tijt, daar in ik uw brief van de tweeëntwintigſte van Julius ontfangen heb, ben ik naar Amſterdam gereiſt, met voorneemen van dat boek, van 't welk ik aan u geſchreven had, in druk af te vaerdigen. Terwijl ik hier meê bezich was, wierd overäl een gerucht verſpreid, dat 'er van my zeker boek onder de pars was, en dat ik daar in poogde te tonen dat 'er geen God is. Dit gerucht wierd van zeer veel aangenomen; en dieshalven hebben enige Godgeleerden, miſſchien d' uitſtrojers van dit gerucht, gelegentheit genomen om aan de Prins en Overigheit over my te klagen: ja de dwaze *Karteſianen*, om dit vermoeden, van dat zy my begunſtigen, van zich af te weren, hielden niet op van mijn gevoelens en geſchriften te verfoejen, en houden noch niet op. Dewijl ik dit van geloofwaerdige lieden heb verſtaan, die met enen aan my verzekerden, dat ik van de Godgeleerden belaagt wierd, heb ik beſloten het drukken van dat boek, 't welk ik vaerdig had, uit te ſtellen, tot dat ik zien zou waar 't met de zaak heen wilde; en ik heb voorgenomen aan u bekent te maken wat raat ik dan zal volgen. Maar de zaak ſchijnt dagelijks erger te worden; en ik weet echter niet wat ik doen zal. Ik heb ondertuſſchen mijn antwoort op uw brief niet langer willen uitſtellen; en vooreerſt bedank ik u ten hoogſten voor uw getrouwe vermaning, van de welke ik echter breder verklaring verzoek, om te weten welken gy die leerſtukken acht te wezen, die d' oeffening van de godsdienſtige deucht ſchijnen te verzwakken. Want ik geloof dat de dingen, die my met de reden ſchijnen overeen te komen, ook meeſt ter deucht ſtrekken. Wijders, ik wilde wel, indien 't u niet laſtig viel, dat gy my de plaatſen van de Godgeleerde Staatkundige Verhandeling aanweeſt, die zwarigheit in de geleerden veroorzaakt hebben. Want ik ben gezint deze Handeling met enige Aanteekeningen te verklaren, en de vooroordeelen, die men daar af gevat heeft, weeh te nemen. Vaar wel.

Twij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Twintigste Brief.

H. OLDENBURG *aan* B. d. S.

Myn Heer,

VOor zo veel ik, uit uw leſte brief, bevind dat d' uitgeeving van uw boek, 't welk gy tot de druk geſchikt hebt, gevarelijk is, zo moet ik uw voorneemen goetkeuren, door 't welk gy aanwijſt dat gy het geen wilt verklaren en verzachten, 't welk in de [a] godgeleerde Staatkundige Verhandeling zwarigheit in de lezers heeft veröorzaakt. Ik acht dit voornamelijk het geen te wezen, 't welk daar in twijffelachtiglijk van God, en van de natuur verhaalt ſchijnt: welke twee dingen, gelijk zeer veel lieden menen, van u vermengt en te zamen geſmolten worden. Wijders, veel menen dat gy de [b] geloofwaerdigheit en kracht der [c] wonderdaden wechneemt, op de welken alleen, gelijk byna alle Chriſtenen zich inbeelden, de zekerheit der goddelijke openbaring gebout kan worden. Dat meer is, zy zeggen dat gy uw gevoelen van Jeſus Chriſtus, de Verloſſer des werrelts, en d' enige Middelaar der menſchen, en zijn Vleeſchwording en Voldoening verzwijgt; en zy eiſchen dat gy van deze drie Hooftſtukken uw mening klarelijk zult openbaren. Indien gy dit doet, en daar in die Chriſtenen, de welken verſtandig zijn, en by de welken de reden geld, belieft, zo vertrou ik dat uw zaken veilig zullen wezen. Dit weinige heb ik aan u bekent willen maken. Vaar wel.

15. Novemb. 1675.

Henr. Oldenburg.

[a] *Tractatus Theologico-politicus.*

[b] *Authoritas.*

[c] *Miracula.*

Eenentwintigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. d. S. *aan* H. OLDENBURG.

Myn Heer,

IK heb uw zeer korte brief, op zaterdag, de vijftiende van November gedagteekent, ontfangen, daar in gy alleenlijk die dingen aanwijſt, de welken in mijn [a] Godgeleerde Staatkundige Verhandeling

[a] *Tractatus Theologico-politicus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ling aan de lezers enige zwarigheit veröorzaakt hebben. Ik had verhoopt dat ik daar uit ook verſtaan zou hebben welke die [b] gevoelens waren, die [c] d' oeffening van de [d] godsdienſtige deucht ſchijnen te verzwakken, daar af gy te voren aan my had geſchreven.

[b] *Opiniones.* [c] *Praxis.* [d] *Virtus religioſa.*

Maar om van de drie [e] hooftſtukken, die gy aanteekent, mijn [f] mening aan u t' openbaren, zo zal ik, het eerſte aangaande, zeggen, dat ik van God, en van de natuur een geheel ander [g] gevoelen heb, dan 't geen, dat van de [h] hedendaagſche Chriſtenen gemenelijk verdedigt word. † Want ik ſtel dat God [i] d' inblijvende oorzaak aller dingen, (gelijk men zegt) en niet [k] d' overgaande is. Ik zeg, en beveſtig met Paulus, en miſſchien ook met alle d' oude [l] Wijsbegerigen, hoewel op een andere wijze, ja ik zou ook darren zeggen, met alle d' oude Hebreen, voor zo veel men uit enige [m] overleveringen, hoewel op veel wijzen vervalſcht, kan bevatten; dat alle dingen in God zijn, en in God bewogen worden. Voorts, dat enigen achten dat mijn [n] Godgeleerde Staatkundige Verhandeling alleenlijk hier op ſteunt, dat God, en de Natuur (by de welke zy zekere [o] klomp, of [p] lighamelijke ſtoffe verſtaan) een en de zelfde zou zijn, zy dwalen gantſchelijk van de weg af.

[e] *Capita.* [f] *Mens.* [g] *Sententia.* [h] *Chriſtiani neoterici.* † *Prop: 18, 1D:* [i] *Cauſa immanens.* [k] *Tranſiens.* [l] *Philoſophi.* [m] *Traditiones.* ✕ *Act. 17. 28.* [n] *Tractatus Theologico-politicus.* [o] *Maſſa.* [p] *Materia corporea.*

Wijders, wat de [q] wonderdaden aangaat, ik heb my, in tegendeel, overreed dat de [r] zekerheit der [s] goddelijke openbaring alleenlijk op de [t] wijsheit der lering, en niet op de wonderdaden, dat is op [u] d' onkunde, gebout kan worden; 't welk ik bredelijk genoech in 't zeſte Hooftdeel van de Wonderdaden getoont heb. Ik zal alleenlijk dit hier by voegen, dat ik tuſſchen de [w] Godsdienſt en [x] 't waangeloof dit voor het voornaamſte [y] onderſcheit ken, dat dit leſte [z] d' onkunde, maar het eerſte de [a] wijsheit tot [b] grontveſt heeft: en ik geloof dat dit d' oorzaak is, om de welke de Chriſtenen niet door 't geloof, noch door de liefde, noch door d' andere vruchten van de heilige Geeſt, maar door de [c] waan alleen van d' anderen [d] onderkent worden; te weten, om dat zy, gelijk alle anderen, zich met de [e] wonderdaden alleen, dat is met [f] d' onkunde, die d' oorſprong van alle boosheit is, verdedigen, en in dezer voegen het [g] geloof, ſchoon waar, in [h] waangeloof veränderen. Doch ik twijffel ten hoogſten of de Koningen zullen toelaten dat 'er ooit enige [i] hulpmiddel tot dit quaat bygebracht word.

[q] *Miracula.* [r] *Certitudo.* [s] *Revelatio divina.* [t] *Sapientia doctrinæ.* [u] *Ignorantia.* [w] *Religio.* [x] *Superſtitio.* [y] *Differentia.* [z] *Ignorantia.* [a] *Sapientia.* [b] *Fundamentum.* [c] *Opinio.* [d] *Dignoſci.* [e] *Miracula.* [f] *Ignorantia.* [g] *Fides.* [h] *Superſtitio.* [i] *Remedium.*

Eindelijk, om van het darde hooftſtuk ook mijn mening klarelijker t' openbaren, zo zeg ik dat het gantſchelijk niet ter zaligheit nootzakelijk is, Chriſtus naar het vleeſch te kennen: maar dat men van die eeuwige Zoon van God, dat is, Gods eeuwige wijsheit, die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zich in alle dingen, en voornamelijk in de menſchelijke ziel, en meeſt van allen in Jeſus Chriſtus geopenbaart heeft, geheel anders moet gevoelen. Want niemant kan zonder deze Wijsheit tot de ſtaat der zaligheit geraken, als de welke alleen leert en aanwijſt wat waar en valſch, wat goet en quaat is. En dewijl, gelijk ik gezegt heb, deze wijsheit voornamentlijk door Jeſus Chriſtus geopenbaart is, zo hebben zijn Leerlingen de zelfde, voor zo veel zy van hem aan hen geopenbaart was, verkondigt, en getoont dat zy zich met die geeſt van Chriſtus, boven d'anderen, mogten beroemen. Voorts, het geen, dat van enige Kerken daar by gedaan word, te weten, dat God de menſchelijke natuur aangenomen heeft; ik heb uitdrukkelijk vermaant dat ik niet weet wat zy zeggen, ja dat, om de waarheit te belijden, zy my niet minder ongerijmt ſchijnen te ſpreken, dan of iemant tot my zeide, dat de [k] kring de natuur van [l] 't vierkant aangenomen had.

[k] Circulus. [l] Quadratum.

Ik acht dat dit genoech zal zijn om te verklaren wat ik van deze drie hooftſtukken gevoel: maar of het aan de Chriſtenen, die gy kent, behagen zal; gy kont dit beter weten, dan ik. Vaar wel.

Tweentwintigste Brief.

H. OLDENBURG. *aan* B. D. S.

Myn Heer,

DEwijl gy my over mijn al te grote kortheit ſchijnt te beſchuldigen, zo zal ik voor deze maal die ſchult met een al te grote lankheit uitwiſſchen. Gy had, gelijk ik zie, het verhaal van die gevoelens in uw geſchriften verwacht, de welken aan de genen, die uw geſchriften lezen, d'oeffening van de godsdienſtige deucht ſchijnen neder te werpen. Ik zal zeggen wat het geen is, daar over zy voornamelijk bekommert zijn. Gy ſchijnt een [a] nootſchikkelijke nootzakelijkheit van alle dingen en [b] werkingen vaſt te ſtellen: en zy menen dat men, als men dit toeſtaat, en vaſtſtelt, de zenuwen van alle wetten, en van alle deucht en godsdienſt afſnijd, en dat alle vergeldingen en ſtraffingen ydel, en te vergeefs zijn. Zy achten dat al 't geen, [c] 't welk dwingt, of nootzaakelijkheit inbrengt, te verſchonen is, en menen dieshalven dat niemant voor Gods aanſchouwing onverſchonelijk zal wezen. Zy konnen ook niet overeenbrengen waar in ſchult en ſtraffe

[a] Neceſſitas fatalis. [b] Actiones.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtraffe plaats zal hebben, zo wy van [c] 't nootlot gedreven worden, en zo alles, door een ſtrenge hant omgevoert, langs een zeker en onvermijdelijk pad gaat. Men kan zeer zwarelijk zeggen wat middel dat 'er is om deze knoop los te maken. Ik zou gaerne weten en verſtaan wat raat gy in deze zaak zult konnen verſchaffen.

[c] *Fatum.*

Wat deze uw mening aangaat, die 't u belieft heeft uit de drie hoofdſtukken, die ik aangemerkt heb, aan my t' openbaren, hier in ſtaan deze dingen t'onderzoeken: vooreerſt, in welke zin gy de [d] Wonderdaden en [e] Onkunde voor [f] gelijknamige en [g] gelijkvermogende dingen houd; gelijk gy in uw leſte brief ſchijnt te gevoelen: dewijl Lazarus opwekking van de doot, en Chriſtus opſtanding uit het graf alle vermogen van de geſchape natuur ſchijnen t'overtreffen, en alleenlijk aan het goddelijk vermogen te behoren. Dit wijſt ook geen beſchuldiglijke onkunde aan, dat nootzakelijk de palen van een eindig verſtant, en 't welk binnen zeker perk beſloten is, te buiten gaat. Acht gy dat het niet met de geſchape ziel, en met de wetenſchap overeenkoomt, zodanige wetenſchap en vermogen van een ongeſchape ziel, en van een opperſte Godheit t'erkennen, de welke die dingen kan deurdringen en uitwerken, van de welken wy menſchjes geen reden en middel konnen geven, noch uitdrukken? Wy zijn menſchen: wy moeten, gelijk het ſchijnt, niet achten dat 'er iets, 't welk menſchelijk is, buiten ons is.

[d] *Miracula.*
[e] *Ignorantia.*
[f] *Synonyma.*
[g] *Æquipollentia.*

Wijders, dewijl gy belijd dat gy niet kont begrijpen dat God warelijk de menſchelijke natuur aangenomen heeft, zo ſta dan toe dat men u afvraag, hoe gy deze plaatſen van onz Euangelium, en van de Brief, aan de Hebreen geſchreven, verſtaat, van de welken d'eerſte verzekert, *dat het Woort vleeſch is geworden*, en de leſte *dat Gods Zoon niet d'Engelen, maar Abrahams zaat aangenomen heeft.* Ik acht dat d'inhout van 't geheel Euangelium dit aanwijſt, dat Gods enige gebore Zoon, (*Logos*, *'t Woort*, dat God, en by God was) zich in 't vleeſch heeft vertoont, en voor ons zondaren door zijn lijden en doot de prijs der verloſſing betaalt heeft. Ik zou gaerne willen verſtaan wat gy van deze en diergelijke dingen zult zeggen, op dat de waarheit met het Euangelium, en met de Chriſtelijke godsdienſt, dien gy gunſt toedraagt, gelijk ik acht, zou beſtaan.

Joh: 1. 14.
Hebr: 2. 16.

Ik had gedacht meer te ſchrijven, maar ik word daar in door mijn vrienden belet, die my bezoeken, en dien ik ongeoorloft acht deze plichten van beleeftheit te weigeren. Doch deze dingen, die ik in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

deze brief te zamengebracht heb, zullen ook genoech zijn, en misschien walging genoech aan u, in d'oeffening der Wijsheit, ververwekken. Vaar wel dan, en geloof dat ik altijt een eerbewijzer van uw geleertheit en wetenschap zal zijn.

Londen, 16. Decemb. 1675.

Drieentwintigste Brief.

Antwoort op de voorgaande

B. d. S. *aan* H. OLDENBURG.

Myn Heer,

IK zie eindelijk wat het geweest heeft, dat gy van my verzocht dat ik niet zou gemeenmaken. Maar dewijl dit zelfde de voornaamste [a] grontvest van alle die dingen is, de welken in die [b] Verhandeling begrepen zijn, die ik voorgenomen had uit te geven, zo zal ik hier met weinig woorden verklaren, op welke wijze ik een [c] nootschikkelijke nootzakelijkheit aller dingen en [d] werkingen stel.

Ik [e] onderwerp God geensins het [f] nootlot, maar ik [g] bevat dat alle dingen, door een [h] onvermijdelijke nootzakelijkheit, uit Gods natuur volgen, op de zelfde wijze als zy alle bevatten dat uit de natuur van God zelf volgt, dat God [i] zich zelf verstaat. Warelijk, niemant ontkent dat dit nootzakelijk uit de goddelijke natuur volgt: en echter bevat niemant dat God door enig nootlot gedwongen; maar dat hy gantsch [k] vrijelijk, hoewel [l] nootzakelijk, zich zelf verstaat. Wijders, deze onvermijdelijke nootzakelijkheit der dingen neemt noch de goddelijke, noch de menschelijke wetten weech. Want zelfs de [m] zedige leerstukken, 't zy dat zy de [n] vorm van wet, of van recht van God ontfangen, of niet, zijn echter goddelijk en heilsaam: en 't zy wy het goet, 't welk uit de deucht, en goddelijke liefde volgt, van God, als de rechter, ontfangen, of dat het uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur uitvloeit; het zal daaröm niet meer of min te begeren zijn. In tegendeel, het quaat, 't welk uit [o] bedorve werkingen en [p] hartstochten volgt, zal daaröm, om dat het nootzakelijk uit de zelfden volgt, niet minder zijn te vrezen. Eindelijk, 't zy wy de dingen, die wy doen, [q] nootzakelijk, of [r] gebeurelijk doen, wy worden echter door hoog-

[a] *Fundamentum.*
[b] *Tractatur.*
[c] *Necessitas facilis.*
[d] *Actiones.*
[e] *Subjicere.*
[f] *Fatum.*
[g] *Concipere.*
[h] *Necessitas inevitabilis.*
[i] *Seipsum intelligere.*
[k] *Libere.*
[l] *Necessario.*
[m] *Documenta moralia.*
[n] *Forma.*
[o] *Actiones pravæ.*
[p] *Affectus.*
[q] *Necessario.*
[r] *Contingenter.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en vrees geleid. Voorts, de menſchen zijn voor God op geen andere wijze niet te veröntſchuldigen, dan om dat zy in Gods macht zijn, gelijk de klai in die van de pottebakker, die uit een zelfde klomp vaten maakt, ſommigen ter eren, en ſommigen ter onëeren. Indien gy op deze weinige woorden enigſins wilt merken, zo twijffel ik niet of gy zult met weinig moeite op alle de dingen, die gemenelijk tegen dit gevoelen tegengeworpen worden, konnen antwoorden, gelijk veel met my alreê beproeft hebben.

Ik heb de [s] Wonderdaden, en [t] d' onkunde, als voor [u] gelijkvermogende dingen genomen: om dat de genen, die Gods [w] wezentlijkheit, en de [x] godsdienſt met wonderdaden pogen te bewijzen, een duiſtere zaak door een andere, die duiſterder is, en daar af zy gantſchelijk onkundig zijn, willen tonen, en dus een nieu [y] ſlach van bewijzen invoeren, te weten met niet tot het [z] onmogelijke, gelijk men zegt, maar tot [a] d' onkunde, te brengen.

Wat mijn [b] gevoelen van de [c] Wonderdaden aangaat, ik heb (zo ik my niet bedrieg) het zelfde genoech in mijn [d] Godgeleerde Staatkundige Verhandeling verklaart. Ik zal hier alleenlijk dit bijvoegen, dat gy, zo gy hier op merkt, te weten, dat Chriſtus niet aan de [e] Raat, noch aan Pilatus, noch aan iemant der ongelovigen, maar alleenlijk aan de [f] Heiligen is verſchenen; dat God nóch rechte, nóch ſlinke hant heeft, nóch in enige plaats, maar, vólgens zijn [g] wezentheit, overäl is; dat de [h] ſtóffe overäl de zelfde is; dat Gód zich niet buiten de werrelt, in een [i] inbeeldige plaats, die zy verdichten, openbaart; en eindelijk, dat de [k] ſamenſtelling van 't menſchelijk lighaam binnen de behorelijke palen, alleenlijk door de zwaartte van de lucht, bedwongen word: dat gy, zeg ik, lichtelijk zult zien dat deze [l] verſchijning van Chriſtus niet ongelijk met degene is, door de welke God aan Abraham verſcheen, toen hy drie mannen zag, die hy nodigde om met hem maaltijt te houden. Maar gy zult zeggen, dat alle d'Apoſtelen gantſchelijk gelooft hebben dat Chriſtus van de doden verrezen, en warelijk ten hemel opgevaren is; 't welk ik niet ontken. Want Abraham zelf geloofde ook dat God by hem maaltijt had gehouden; gelijk ook alle d'Iſraëliten geloofden dat God, met vuur omringt, uit de hemel op de berg Sinai afgedaalt was, en [m] onmiddelijk met hen geſproken had: hoewel deze en meer andere [n] verſchijningen, of [o] openbaringen, naar de [p] bevattingen, en naar de [q] gevoelens van die menſchen geſchikt geweeſt hebben, door de welken God zijn [r] mening aan hen heeft willen openbaren. Ik beſluit dan dat Chriſtus opſtanding uit de do-

[s] *Miracula.* [t] *Ignorantia.* [u] *Æquipollentia.* [w] *Exiſtentia.* [x] *Religio.* [y] *Genus argumentandi.* [z] *Impoſſibile.* [a] *Ignorantia.* [b] *Sententia.* [c] *Miracula.* [d] *Tractatus Thologico-politicus.* [e] *Senatores.* [f] *Sancti.* [g] *Eſſentia.* [h] *Materia.* [i] *Spatium imaginarium.* [k] *Compages.* [l] *Apparitio.* Genes. 18:10.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

den warelijk geeſtelijk, en alleenlijk aan de gelovigen, naar hun bevatting, geöpenbaart heeft geweeſt; te weten dat Chriſtus met d'eeuwigheit is beſchonken, en dat hy van de doden (doden verſta ik hier in de zelfde mening, daar in Chriſtus zeide, Laat de doden hun doden begraven) opgeſtaan is, na dat hy door zijn leven en doot een voorbeelt van bezondere heiligheit heeft gegeven; en dus verre wekt hy zijn Leerlingen van de doden op, als zy dit voorbeelt van zijn leven en doot volgen. Het zou niet zwaar zijn de gehele [s] Leerdes Euangeliums naar deze [t] onderſtélling te verklaren: ja het vijftiende Hooftdeel van d'eerſte Brief aan de Korinthers kan volgens deze onderſtélling alleen verklaart, en Paulus [u] Bewijzen verſtaan worden: daar zy anders, met de gemene onderſtélling te volgen, zwak zouden ſchijnen, en lichtelijk wederlegt konnen worden. Ik zwijg noch dat de Chriſtenen alle de dingen, die van de Joden [w] vleeſchelijk verklaart zijn, [x] geeſtelijk uitgelegt hebben.

Ik beken met u de menſchelijke zwakheit. Maar dat het, in tegendeel, aan my geöorloft zy u te vragen, of wy [y] menſchjes zo grote kennis van de natuur hebben, dat wy konnen bepalen hoe verre haar kracht en vermogen zich uitſtrekt, en wat boven haar vermogen is? en dewijl niemant, zonder verwaantheit, dit kan [z] menen, zo is 't geöorloft zonder roem de [a] Wonderdaden door naturelijke oorzaken, zo veel als 't mogelijk is, te verklaren: en 't zal beter zijn dat wy van de genen, die wy niet konnen verklaren, noch ook [b] betogen dat zy ongerijmt zijn, onz oordeel ſchorſſen, en de godsdienſt, gelijk ik gezegt heb, alleenlijk door de [c] wijsheit der lering bewijzen.

Eindelijk, gy meent dat de plaatſen van Johannes Euangelium, en van de Brief aan de Hebreen tegen de dingen, die ik gezegt heb, ſtrijden, om dat gy de [d] ſpreekwijzen der Ooſterſche talen naar de wijzen van ſpreken in Europa meet; en hoewel Johannes zijn Euangelium in de Griekſche taal mogt geſchreven hebben, zo volgt hy echter de [e] ſpreekwijzen der Hebreen. Doch dit zy zo 't is, gelooft gy dat, als de Schrift zegt dat God zich in een wolk heeft geöpenbaart, of dat hy in de Tabernakel, en in de Tempel gewoont heeft, God zelf de natuur van een wolk, van de Tabernakel, en van de Tempel aangenomen heeft? Maar dit is 't voornaamſte hier af, 't welk Chriſtus van zich zelf zegt, te weten, [x] dat hy Góds Tempel is, namelijk om dat, gelijk ik in mijn voorgaanden gezegt heb, Gód zich voortreffelijk in Chriſtus geöpenbaart heeft, van 't welk Johannes, om zulks krachtiglijker uit te drukken, gezegt heeft, dat het Woort Vleeſch geworden is. Maar hier af genoech.

VIER-

s Doctrina. t Hypotheſis. u Argumenta. w Carnaliter. x Spiritualiter. y Homunciones. z Præſumere. a Miracula. b Demonſtrare. c Sapientia doctrinæ. d Phraſes. e Hebraizare.

Vierentwintigste Brief.

H. OLDENBURG *aan* B. D. S.

Myn Heer,

GY hebt het wel geraden, als gy d' oorzaak bevat, om de welke ik niet gaerne zou willen dat men deze [a] nootschikkelijke nootzakelijkheit aller dingen gemeen zou maken, te weten op dat d' oeffening des deuchts daar door niet gestuit, en de vergeldingen en straffen gering zouden worden. Het geen, dat gy in uw leste brief hier toe bygebracht hebt, schijnt deze zaak noch niet af te doen, noch de [b] menschelijke ziel gerust te maken. Want indien wy menschen, in alle onze zo wel [c] zedelijke, als [d] naturelijke doeningen, in dier voegen in Gods macht zijn, als de klai in de hant van de pottebakker; op wat wijze, ik bid u, kan iemant van d' onzen beschuldigt worden, dat hy iets op deze, of die wijze gedaan heeft, als aan hem gantschelijk onmogelijk heeft geweest anders te doen? Zouden wy niet alle, niemant uitgezondert, God konnen tegenwerpen: uw [e] onbuighelijk nootlot, en uw onwederstandelijke macht heeft ons zo verre gedwongen, dat wy dus moesten, en niet anders konden werken: waaröm dan, en met wat recht zult gy ons met afgrijselijke straffen straffen, te weten om dingen, die wy geensins hebben konnen mijden, terwijl gy alles door de hoogste nootzakelijkheit, naar uw believen en welgevallen, werkt en stiert? Als gy zegt dat de menschen voor God om geen andere oorzaak niet te veröntschuldigen zijn, dan om dat zy in Gods macht zijn, zo zou ik dit bewijs gantschelijk omkeeren; en ik zou, gelijk het schijnt, met meerder reden zeggen, dat de menschen daaröm gantschelijk te verschonen zijn, om dat zy in Gods macht staan. Want deze tegenwerping is by allen vaerdig: O God, men kan uw macht niet ontworstelen, en dieshalven schijn ik met recht te moeten verschoont worden, dat ik niet anders gedaan heb.

Wijders, dat gy de [i] Wonderdaden en [k] onkunde voor [l] gelijkmachtigen tot noch toe neemt, gy schijnt de macht van God, en die van de menschen, ja zelf der scherpzinnigste menschen, in de zelfde palen te besluiten; als of God niets kon doen, of voortbrengen, daar af de menschen geen reden zouden konnen geven, zo zy

[a] *Necessitas fatalis.*
[b] *Mens humana.*
[c] *Morales.*
[d] *Actiones naturales.*
[e] *Fatum inevitabile.*
[i] *Miracula.*
[k] *Ignorantia.*
[l] *Æquipollentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

alle de krachten van 't vernuft inſpannen. Voorts, de hiſtorie van Chriſtus lijden, doot, begraffenis en verrijzenis ſchijnt met zo levendige en naturelijke verwen afgeſchildert, dat ik my op uw geweten zelf zou darren beroepen; of gy gelooft dat de zelfde eerder [m] byſpreukelijk, dan [n] letterlijk genomen moet worden, zo gy ſlechs van de waarheit der Hiſtorie overreed waart. [o] D' omſtandigheden, die van d' Euangeliſten van die zaak zo klarelijk beſchreven zijn, ſchijnen grondelijk te parſſen, dat deze Hiſtorie naar de letter genomen moet worden. Ik heb dienſtig geacht deze dingen met weinig woorden op deze zaak aan te merken; en ik verzoek ernſtiglijk dat gy dit verſchoont, en, volgens uw oprechtigheit, daar op vriendelijk antwoord.

m *Allegorice.*
n *Literaliter.*
o *Circumſtantiæ.*

HENR. OLDENBURG.

Londen. 14 Januar. 1676.

VYFENTWINTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* H. OLDENBURG.

MYN HEER,

HEt geen, welk ik in mijn voorgaande brief gezegt heb, te weten dat wy daaröm niet te veröntſchuldigen zijn, om dat wy in Gods macht ſtaan, gelijk de klai in de hant van de pottebakker, wil ik in deze zin verſtaan hebben, namelijk, dat niemant God kan berijſpen van dat hy een zwakke natuur, of een onvermogende [a] geeſt hem heeft gegeven. Want gelijk het ongerijmt zou zijn dat de [b] kring klaagde dat God aan hem niet [c] d' eigenſchappen van een [d] bol had gegeven, of dat een kint, 't welk van de ſteen gepijnigt word, zich misnoegt toonde, om dat het van God niet met een gezont lighaam was begaaft; op gelijke wijze kan ook een menſch, die zwak van geeſt is, klagen dat God de vroomheit, en de ware kennis van God zelf, en de liefde aan hem heeft geweigert, en een zo zwakke natuur aan hem gegeven heeft, dat hy zijn [e] begeerlijkheden niet kan bedwingen, noch matigen. Want tot de natuur van yder ding behoort niets anders, dan 't geen, dat uit des zelfs geſtelde oorzaak nootzakelijk volgt. Maar dat het niet tot de natuur van yder menſch behoort, ſterk van gemoed te zijn, en dat het niet meer in onze macht

a *Animus.*
b *Circulus.*
c *Proprietates.*
d *Globus.*
e *Cupiditates.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

macht is, een gezond lighaam, als een gezonde ziel te hebben; dit kan van niemant geloghent worden, dan van de geen, die zo wel d'ervarentheit, als de reden zou willen loghenen. Maar, zegt gy wijders, indien de menschen uit nootzakelijkheit der natuur zondigen, zo zijn zy te veröntschuldigen, zonder dat gy verklaart wat gy daar uit wilt besluiten, te weten, of God zich niet tegen hen kan vergrammen, dan of zy de zaligheit, dat is de kennis van God, en van zijn liefde, waerdig zijn. Indien gy 't eerste meent, zo sta ik gantschelijk toe dat God niet vergramt word, maar dat alles naar zijn [f] zin en mening geschied. Maar ik ontken dat daaröm alle menschen zalig behoorden te wezen. Want de menschen konnen wel te veröntschuldigen zijn, en echter de zaligheit derven, en op veel wijzen gepijnigt worden. Want een paert is te veröntschuldigen van dat het een paert, en geen mensch is; en echter moet het een paert, en geen mensch wezen. De geen, die door de beet van een hont dul is geworden, is wel te veröntschuldigen, maar word echter met recht gesmoorten verstikt. Eindelijk, de geen, die zijn begeerlijkheden niet kan bestieren, en hen niet door vrees der wetten intomen, kan echter niet, hoewel hy om zijn zwakheit te veröntschuldigen is, de gerustheit van zijn gemoed, noch Gods kennis en liefde genieten, maar moet nootzakelijk vergaan. Ik acht het hier niet nootzakelijk te zijn, te vermanen dat, als de Schrift zegt, dat God zich tegen de zondaars vergramt, dat hy een rechter is, die de werkingen der menschen onderzoekt, overweegt en oordeelt; dat zy, zeg ik, op een menschelijke wijze, en volgens d'aangenome gevoelens van 't gemeen spreekt, om dat haar ooggemerk niet is de [g] Wijsbegeerte te leren, noch de menschen geleert, maar gehoorzaam te maken. Wijders, ik zie niet op wat wijze ik hier uit, dat ik de [h] Wonderdaden en [i] onkunde voor [k] evenmachtig heb genomen, Gods vermogen, en der menschen wetenschap binnen de zelfde palen schijn te besluiten. Voorts, ik versta met u Christus lijden, doot en begraving [l] letterlijk; doch zijn verrijzenis in een [m] geestelijke zin. Ik beken wel dat deze leste ook van d'Euangeliften met die [n] omstandigheden verhaalt word, dat wy niet konnen loghenen dat d'Euangeliften zelven gelooft hebben dat Christus lighaam verrezen, en ten hemel opgeklommen is, dat hy aan Gods rechte hant zit; en dat hy ook van d'ongelovigen zou hebben konnen gezien worden, zo zy met hem in die plaatsen hadden geweest, in de welken Christus zelf aan zijn [o] Leerlingen is verschenen: daar in zy echter, [p] zonder krenking van de Leer des Euangeliums, hebben konnen misleid we-

[f] *Sententia.*
[g] *Philosophia.*
[h] *Miracula.*
[i] *Ignorantia.*
[k] *Æquipollentia.*
[l] *Literaliter.*
[m] *Allegorice.*
[n] *Circumstantia.*
[o] *Discipuli.*
[p] *Salva doctrina Euangelii.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zen; gelijk ook aan andere Profeten gebeurt is, van 't welk wy in 't voorgaande voorbeelden hebben bijgebracht. Immers Paulus, aan de welk Chriſtus ook namaals is verſchenen, x roemt dat hy Chriſtus niet naar 't vleeſch, maar naar de geeſt gekent heeft. Vaar wel.

x 2 Cor: 5. 16.

ZESENTWINTIGSTE BRIEF.

S. D. V. *aan* B. D. S.

WAARDSTE VRIENT,

IK heb al overlang gewenſcht by u te wezen: maar de tijt, en de lange winter hebben my niet gunſtig genoech geweeſt. Hoewel ik met het lighaam zo verre van u ben geſcheiden, zo zijt gy echter zeer dikwijls met het gemoed by my; voornamelijk als ik in uw geſchriften bezich ben, en daar meê handel. Doch dewijl zy alle, zo veel de a Bepalingen aangaat, niet klaar aan my zijn, zo heb ik, aan u gedenkende, mijn geeſt aangeport tot deze Brief aan u te ſchrijven. Ik ben hier over met de Heer Borellus, een ſchrander b Wiskundige, te raat gegaan, die van deze dingen dus ſchrijft: *De c Bepalingen worden gelijk d Vooráfgezondenen in de e Betoging bijgebracht. 't Is dieshalven nootzakelijk dat zy klarelijk bekent zyn; anderſins kan men geen f bekentmakende, of zeer g klaarblijkelijke kennis daar uit verkrijgen.* En ergens anders; *De h reden van de i zamenſtelling, of d' eerſte en bekentſte k wezentlijke lijding van enig l onderwerp moet niet roekelozelijk, maar met de grootſte omzichtigheit verkozen worden. Want indien de m ſamenzetting, en de genoemde n lijding onmogelijk is, zo zal'er geen o bekentmakende bepaling uitgewerkt worden: gelijk indien iemant zeide; Twee p rechte lijnen, q ruimte of plaats begrijpende, zullen r geſtaltig genoemt worden; zo zouden dit s bepalingen der niet wezenden, en onmogelijke bepalingen wezen: en dieshalven zou men eerder t d' onkunde, dan de u wetenſchap daar van w afleiden. Wijders, indien de x ſamenzetting, of de genoemde y lijding wel z mogelijk en waar, maar aan ons a onbekent of twijffelachtig is, zo zal de b bepaling niet goet zyn: want de c beſluiten, uit het onbekende en twijffelachtige geſproten, zullen ook onzeeker en twyffelachtig wezen, en dieshalven d vermoeden en e waan, maar geen zekere f wetenſchap aanbrengen.* Tacquet ſchijnt echter van dit gevoelen te verſchillen: want hy acht

a Definitiones.
b Mathematicus.
c Definitiones.
d Præmiſſa.
e Demonſtratio.
f Scientifica.
g Evidentiſſima cognitio.
h Ratio.
i Structura.
k Paſſio eſſentialis.
l Subjectum.
m Conſtructio.
n Paſſio.
o Definitio realis.
p Lineæ rectæ.
q Spatium.
r Figuratæ.
s Definitiones nare entium.
t Ignorantia.
u Scientia.
w Deducere.
x Conſtructio.
y Paſſio.
z Poſſibilis & vera.
a Ignota & dubia.
b Definitio.
c Concluſiones.
d Suſpitio.
e Opinio.
f Scientia.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

acht dat men van een [g] valſche uitſpraak [h] regelrecht tot het [i] waar beſluit kan voortgaan, gelijk gy weet. Maar Klavius, welks [k] gevoelen hy ook invoert, gevoelt dus: *De* [l] *Bepalingen*, zegt hy, *zijn* [m] *Kunſtnamen; en men behoeft geen reden by te brengen, waarom enige zaak op deze, of die wijze bepaalt word: maar 't is genoech dat men verzekert dat de* [n] *bepaalde zaak nooit met enige andere overëenkoomt, 't en zy men te voren* [o] *betoogt dat de* [p] *gegeve bepaling met de zelfde overëenkoomt.* In voegen dat Borellus wil dat de [q] bepaling van enig [r] onderwerp uit d'eerſte [s] wezentlijke, aan ons [t] bekentſte en [u] ware lijding, of [w] ſamenſtelling moet beſtaan. Maar Klavius, geheel anders gaande, zegt, dat'er niet aangelegen is of zy d' eerſte, of de bekentſte, of de ware is, of niet, zo men ſlechs [x] betoogt dat de [y] bepaling, die men gegeven heeft, niet met enige andere overëenkoomt. Ik, wat my aangaat, wil liever Borellus toeſtemmen, ſchoon ik niet wel weet wie gy toeſtemt. Dewijl 'er dan zodanige [z] verſchillen van de natuur der bepaling, die men onder de [a] beginſelen der [b] betoging telt, rijzen, en mijn [c] geeſt niet vry van deze zwarigheden is, gelijk ook niet van de genen, die daar van [d] afgeleid worden, zo wenſch en verzoek ik ten hoogſten, dat het u belief, zo uw [e] bezigheden zulks toelaten, uw [f] gevoelen hier over aan my te ſchrijven, en met enen aan te wijzen wat [g] onderſcheit tuſſchen de [h] Kundigheden en [i] Bepalingen is. Borellus ſtelt geen ander waar onderſcheit, dan zo veel de naam aangaat: maar ik geloof dat gy een ander ſtelt. Wijders, ik verſta niet de darde [k] bepaling. My heugt dat gy in den Haag tot my gezegt hebt, dat men de zaak op twee wijzen kan aanmerken; of naar dat zy in zich is, of naar dat zy [l] opzicht op iets anders heeft; gelijk het [m] verſtant, 't welk men ook of onder de [n] denking, of als uit [o] denkbeelden [p] beſtaande, kan aanmerken. Maar ik zie niet wel welk dit [q] onderſcheit is. Want ik acht dat men de [r] denking, zo ik haar wel bevat, onder de [s] denkbeelden moet begrijpen; om dat de denking, als men alle denkbeelden daar af wechneemt, nootzakelijk vernietigt moet worden. Doch dewijl ik van deze zaak geen [t] voorbeelt heb, dat klaar genoech is, zo blijft de zaak eniglins duiſter, en behoeft wijder verklaring. Eindelijk, in [u] 't Bijvoegſel van de tiende [w] Voorſtelling ſtaat dus: *Hier uit blijkt dat, hoewel men twee* [x] *toeëigeningen,* [y] *zakelijk* [z] *onderſcheiden,* [a] *bevat, dat is d'een zonder hulp van d' andere, wy echter daar uit niet kunnen beſluiten dat zy twee* [b] *wezenden, of twee verſcheide* [c] *zelfſtandigheden maken. Want tot de natuur van de zelfſtandigheit behoort, dat yder van haar toeëigeningen*

[g] *Pronunciatum falſum.*
[h] *Directè.*
[i] *Concluſio vera.*
[k] *Sententia.*
[l] *Definitiones.*
[m] *Vocabula artis.*
[n] *Res definita.*
[o] *Demonſtrare.*
[p] *Definitio tradita.*
[q] *Definitio.*
[r] *Subjectum.*
[s] *Eſſentialis.*
[t] *Notiſſima.*
[u] *Vera paſſio.*
[w] *Structura.*
[x] *Demonſtrare.*
[y] *Definitio.*
[z] *Diſceptationes.*
[a] *Principia.*
[b] *Demonſtratio.*
[c] *Animus.*
[d] *Deducere.*
[e] *Negotia.*
[f] *Sententia.*
[g] *Diſtinctio.*
[h] *Axiomata.*
[i] *Definitiones.*
[k] *Definitio.*
[l] *Reſpectus.*
[m] *Intellectus.*
[n] *Cogitatio.*
[o] *Idea.*
[p] *Conſtare.*
[q] *Diſtinctio.*
[r] *Cogitatio.*
[s] *Idea.*
[t] *Exemplum.*
[u] *Scholium.*
[w] *Propoſitio.*
[x] *Attributa.*
[y] *Realiter.*
[z] *Diſtincta.*
[a] *Concipere.*
[b] *Entia.*
[c] *Subſtantiæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ningen door zich bevat word, en dat alle de toeëigeningen, die zy heeft, te gelyk in haar geweest hebben. In dezer voegen schijnt gy [d] t'onderstellen dat de natuur van de [e] zelfstandigheit zodanig gestelt is, dat zy veel [f] toeëigeningen kan hebben; 't welk noch niet [g] betoogt is, 't en zy gy uw [h] opzicht hebt op de zeste [i] bepaling van de [k] zelfstandigheit, [l] volstrektelijk oneindig, of van God. Anderssins, indien ik zeg dat yder zelfstandigheit alleenlijk een enige toeëigening heeft, en indien ik het [m] denkbeelt van twee toeëigeningen had, zo zou ik met recht konnen besluiten dat ter plaats, daar twee verscheide toeëigeningen zijn, ook twee verscheide zelfstandigheden moeten wezen. Ik verzoek hier af ook nader verklaring van u. Ik laat het hier by, waarde vrient, en verwacht met d'eerste gelegentheit antwoort hier op. Vaar wel.

[d] *Supponere.*
[e] *Substantia.*
[f] *Attributa.*
[g] *Demonstratum.*
[h] *Respicere.*
[i] *Definitio.*
[k] *Substantia.*
[l] *Absolutè infinita.*
[m] *Idea.*

Uw Toegenege

S. D. V.

In Amsterdam, 24. Febr. 1663.

ZEVENENTWINTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* S. D. V.

Van de Natuur der [a] Bepaling, en [b] gemene Kundigheit.

[a] *Definitio.*
[b] *Axioma.*

WAARDE VRIENT,

WAt de [c] geschillen aangaat, die van u voorgestelt zijn, ik zie dat gy hier door opgehouden word, dat gy geen onderscheit tusschen de [d] geslachten van [e] bepalingen maakt: te weten tusschen de bepaling, die gegeven word, om de zaak, gelijk zy in zich is, buiten 't verstant, te verklaren, en tusschen de bepaling, die de zaak alleenlijk verklaart, naar dat zy van ons bevat word, of bevat kan worden. Want d'eerste moet waar wezen, en verschilt niet van de [f] gemene Kundigheit, of [g] Voorstelling, dan dat de [h] bepaling alleenlijk omtrent de [i] wezentheden der dingen, en die van [k] d'aandoeningen der dingen verkeert; maar de gemene Kundigheden, en de voorstellingen strekken zich wijder uit, namelijk tot [l] d'eeuwige waarheden. Maar de leste verëischt niets, dan dat zy [m] volstrektelijk bevat word, en niet als een [n] gemene kundigheit, en [o] voorstelling onder de reden van 't ware. Tot een voorbeelt, als iemant

[c] *Quæstiones.*
[d] *Genera.*
[e] *Definitiones.*
[f] *Axioma.*
[g] *Propositio.*
[h] *Definitio.*
[i] *Essentiæ.*
[k] *Affectiones.*
[l] *Veritates æternæ.*
[m] *Absolutè.*
[n] *Axioma.*
[o] *Propositio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

mant my naar de [p]beſchrijving van Salomons Tempel vraagt, zo moet ik aan hem de ware beſchrijving van de tempel, gelijk hy geweeſt heeft, overleveren, zo ik niet wil rellen en beuzelen. Maar indien ik enige tempel, die ik wil bouwen, in de geeſt toegeſtelt heb, uit welks beſchrijving ik beſluit dat ik zodanige gront, en zo veel duizent ſtenen, en andere bouſtoffen moet kopen, zal iemant, die wel by zijn zinnen is, tot my zeggen dat ik een quaad beſluit heb gemaakt, om dat ik miſſchien een valſche [q]bepaling bijgebracht heb? zal iemant tot my zeggen dat ik mijn bepaling zal bewijzen? Want indien hy dit zeide, zo zou hy niets anders zeggen, dan dat ik het geen, 't welk ik [r]bevat heb, niet heb bevat, of van my eiſchen dat ik bewijzen zou dat ik 't geen, 't welk ik bevat heb, bevat heb; 't welk warelijk beuzelen is. Dieshalven, die quade [s]bepaling, de welke geen [t]bevatting uitdrukt, zal quaat wezen: 't welk ik, op dat het wel verſtaan zou worden, met het voorbeelt van Borellus zal verklaren; te weten, zo iemant zeide dat twee [u]rechte lijnen, plaats [x]begrijpende [y]geſtaltig genoemt wierden; indien deze by [z]rechte lijn het geen verſtaat, 't welk van alle by de krome lijn verſtaan word, zo zal de [a]bepaling goet wezen: want by die bepaling zou een geſtalte, als (), of diergelijke verſtaan worden: maar indien hy by rechte lijn de gemene [b]bevatting daar af verſtaat, zo zal de zaak gantſchelijk [c]onbevattelijk zijn, en dieshalven geenbepaling wezen. Deze dingen ſchijnen van Borrellus, tot welks gevoelen aan te nemen gy genegen zijt, gantſchelijk verwart te worden. Zie hier een ander voorbeelt, namelijk dit, 't welk gy in 't einde bybrengt: indien ik zeg dat yder [d]zelfſtandigheit niet meer, dan een enige [e]toeëigening heeft, zo is dit een ware [f]voorſtelling, en behoeft [g]betoging? Maar indien ik zeg dat ik by zelfſtandigheit het geen verſta, 't welk alleenlijk uit een enige toeëigening beſtaat, zo zal dit een goede [h]bepaling zijn, als daar na de [i]wezenden, uit veel toeëigeningen beſtaande, met een andere naam, van de zelfſtandigheit verſcheiden, aangewezen worden.

Voorts, dat gy zegt dat ik niet [k]betoogt heb, dat de [l]zelfſtandigheit, of het [m]wezend veel [n]toeëigeningen kan hebben, zo hebt gy miſſchien niet op de [o]betoging gemerkt: want ik heb 'er twee bygebracht, van de welken *d' eerſte* is, dat 'er aan ons niets klaarblijkelijker is, dan dat wy yder [p]wezend onder enige [q]toeëigening [r]bevatten; en hoe enig wezend meer [s]zakelijkheit, of [t]wezen heeft, hoe ook meer toeëigeningen daar aan toegevoegt moeten worden; in voegen dat men een wezend, [u]volſtrektelijk [w]oneindig, moeſt [x]bepalen

p *Deſcriptio.*
q *Definitio.*
r *Concipere.*
s *Definitio.*
t *Conceptus.*
u *Lineæ rectæ.*
w *Spatium.*
x *Comprehendere.*
y *Figuraler.*
z *Linea recta.*
a *Definitio.*
b *Conceptus.*
c *Inconceptibilis.*
d *Subſtantia.*
e *Attributum.*
f *Propoſitio.*
g *Demonſtratie.*
h *Definitio.*
i *Entia.*
k *Subſtantia.*
l *Demonſtrare.*
m *Ens.*
n *Attributa.*
o *Demonſtratie.*
p *Ens.*
q *Attributum.*
r *Concipere.*
s *Realitas.*
t *Eſſe.*
u *Abſolutè.*
w *Infinitum.*
x *Definiendum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

palen enz. *De tweede*, en die ik de voornaamſte acht, is deze: hoe ik meer [y] toeëigeningen aan enig [z] wezend toeëigen, hoe ik ook gedwongen ben meer [a] wezentlijkheit daar aan toe t' eigenen; dat is, hoe ik het zelfde te meer onder de reden van 't ware bevat: 't welk warelijk niet zou wezen, zo ik een [b] verdichtſel, of iets diergelijk verdicht had.

Dat gy wijders zegt, dat gy de [c] denking niet, dan onder [d] denkbeelden, [e] bevat; en dit om dat gy, als de denkbeelden wech zijn, de denking vernietigt: ik geloof dat dit aan u gebeurt, om dat gy, een [f] denkende zaak zijnde, alle uw [g] denkingen en [h] bevattingen ter zijden ſtelt. 't Is dieshalven geen wonder dat gy, als gy alle uw denkingen ter zijden geſtelt hebt, niets overbehoud, om namaals te denken. Maar wat de zaak aangaat, ik acht dat ik genoech, en meer dan genoech [i] betoogt heb, dat het [k] verſtant, hoewel [l] onëindig, tot de [m] genatuurde, en niet tot de [n] naturende natuur behoort.

Maar de darde [o] bepaling, zo ik recht heb, luid dus: By [p] zelfſtandigheit verſta ik 't geen, dat in zich is, en door zich [q] bevat word: dat is, welks [r] bevatting niet de bevatting van iets anders [s] inſluit. By toeëigening verſta ik het zelfde; behalven dat het [t] toeëigening gezegt word ten opzicht van [u] 't verſtant, 't welk zekere zodanige natuur aan de zelfſtandigheit toeëigent. Deze [w] bepaling, zeg ik, drukt klarelijk genoech uit wat ik by [x] zelfſtandigheit, of by [y] toeëigening verſtaan wil. Gy wilt echter, hoewel het geenſins nodig is, dat ik met een voorbeelt zal verklaren hoe een en de zelfde zaak met twee namen aangewezen kan worden. Ik zal dan, om niet karig te ſchijnen, twee voorbeelden geven. *Voorëerſt* zeg ik dat ik by Iſraël de darde [z] Aartsvader, en dat ik by Jakob de zelfde verſta: maar de naam van Jakob wierd aan hem gegeven, om dat hy zijns broeders hiel had gegrepen. *Ten tweeden*, by [a] plat wil ik dit verſtaan, 't welk alle ſtralen van 't licht, zonder enige verändering, weêrkaatſt. By wit [b] verſta ik het zelfde, behalven dat wit gezegt word ten opzicht van de menſch, die op het plat ziet.

Ik acht dat ik hier meê op uw [c] vragen voldaan heb. Ondertuſſchen zal ik wachten uw oordeel te horen; en indien 'er noch iets is, van 't welk gy oordeelt dat het niet wel, of klarelijk genoech [d] betoogt is, ſchroom niet om my dit aan te wijzen, enz.

ACHT-

y Attributa. *z Ens.* *a Exiſtentia.*

b Chymera.

c Cogitatio. *d Ideæ.* *e Concipere.*

f Res cogitans. *g Cogitationes.* *h Conceptui.*

i Demonſtrare. *k Intellectus.* *l Infinitus.* *m Naturata.* *n Natura naturans.* *o Definitio.* *p Subſtantia.* *q Concipi.* *r Conceptus.* *s Involvere.* *t Attributum.* *u Intellectus.* *w Definitio.* *x Subſtantia.* *y Attributum.*

z Patriarcha.

a Flavum.

b Reflectere.

c Quæſtiones.

d Demonſtrare.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Achtentwintigste Brief.

B. D. S. *aan de zelfde.*

Waarde Vrient,

Gy vraagt aan my, of wy [a]ervarentheit behoeven om te weten of de [b]bepaling van enig ding waar is. Ik antwoord hier op, dat wy nooit ervarentheit behoeven, dan tot die dingen, de welken uit de bepaling van de zaak niet besloten konnen worden; gelijk tot een voorbeelt, de [c]wezentlijkheit der [d]wijzen; want deze kan uit de [e]bepaling van de zaak niet besloten worden: maar niet tot die dingen, welker [f]wezentlijkheit niet van hun [g]wezentheit [h]onderscheiden, en dieshalven uit hun [i]bepaling besloten word. Ja geen [k]ervarentheit zal ons dit ooit konnen leren en aanwijzen. Want d'ervarentheit wijst geen [l]wezentheden van zaken aan: maar 't hoogste, dat zy doen kan, is onze [m]ziel te [n]bepalen dat zy omtrent zekere wezentheden van zaken denkt. Dieshalven, dewijl de [o]wezentlijkheit der [p]toeëigeningen niet van hun [q]wezentheit verschilt, zo zullen wy de zelfde door geen [r]ervarentheit konnen bekomen.

a *Experientia.*
b *Definitio.*
c *Existentia.*
d *Modi.*
e *Definitio.*
f *Existentia.*
g *Essentia.*
h *Distinguere.*
i *Definitio.*
k *Experientia.*
l *Essentiæ.*
m *Mens.*
n *Determinare.*
o *Existentia.*
p *Attributa.*
q *Essentia.*
r *Experientia.*

Dat gy wijders aan my vraagt, of de [s]zaken, of [t]d'aandoeningen der zaken [u]eeuwige waarheden zijn. Ik zeg volkomelijk ja. Indien gy weêr voorwerpt, waaröm ik hen geen eeuwige waarheden noem: ik antwoord, om hen, gelijk alle anderen gewent zijn, van die dingen t'onderscheiden, die geen zaak, of aandoening van zaak verklaren; gelijk, tot een voorbeelt, van [w]niets word niets: deze en diergelijke [x]voorstellingen, zeg ik, worden [y]volstrektelijk eeuwige waarheden genoemt, met het welk zy niets anders willen aanwijzen, dan dat zodanige dingen geen plaats buiten de [z]ziel hebben, enz.

s *Res.*
t *Affectiones rerum.*
u *Veritates æternæ.*
w *Nihil.*
x *Propositiones.*
y *Absolutè.*
z *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Negenentwintigste Brief.

B. d. S. *aan* L. M.

Van de Natuur *van* 't Onëindig.

Myn Heer,

IK heb twee brieven van u ontfangen, d' eerſte op d' elfde van Januarius, 1663. gedagteekent, en van onze vrient N. N. aan my behandigt, en d' ander van de zesentwintigſte van Maert, 1663, en door zeker vrient, ik weet niet wie, van Leiden aan my gezonden. Zy waren beide zeer aangenaam aan my, inzonderheit toen ik daar uit uw gezontheit verſtond, gelijk ook dat gy dikwijls aan my gedenkt. Voorts, ik bedank u ten hoogſten, gelijk behorelijk is, voor uw gunſt tot my, en voor d' eer, die 't u altijt belieft heeft aan my te bewijzen: en ik bid u met enen te vertrouwen dat ik niet minder tot u ben genegen; 't welk ik altijt, in alle gelegentheden, voor zo veel mijn geringe gaven konnen toelaten, zal pogen te tonen; en om hier af een begin te maken, zal ik trachten op het geen, dat gy in uw brieven van my verzoekt, t'antwoorden. Uw verzoek is, dat ik 't geen, 't welk ik van het [a] Onëindig uitgevonden heb, aan u zal mededelen. Ik zal dit zeer gaerne doen.

[a] *Infinitum.*

Het [b] Geſchil van [c] 't Onëindig heeft altijt aan alle zeer moejelijk, ja [d] onöploſſelijk geſchenen, om dat zy geen [e] onderſcheit tuſſchen het geen gemaakt hebben, 't welk uit zijn natuur, of uit de kracht van zijn [f] bepaling volgt onëindig te wezen, en dat, 't welk geen [g] einden heeft, wel niet uit kracht van zijn [h] wezentheit, maar uit kracht van zijn [i] oorzaak: en ook om dat zy geen onderſcheit tuſſchen dit gemaakt hebben, 't welk [g] onëindig gezegt word, om dat het geen einden heeft, en dit, van 't welk, ſchoon het [h] bepaalt is, of ſchoon wy het grootſte en kleinſte daar af hebben, wy echter de [i] delen met geen getal konnen [k] bepalen, of uitdrukken; en eindelijk om dat zy geen onderſcheit tuſſchen 't geen gemaakt hebben, dat wy alleenlijk konnen [l] verſtaan, maar niet [m] inbeelden, en 't geen, 't welk wy ook konnen inbeelden. Indien zy, zeg ik, hier op gemerkt hadden, zy zouden nooit, gelijk uit het geen zal blijken, 't welk ik terſtont zal zeggen, van zulk een grote menigte van

[b] *Quæſtio.*
[c] *Infinitum.*
[d] *Inexterricabilis.*
[e] *Diſtinctio.*
[f] *Definitio.*
[g] *Finet.*
[h] *Eſſentia.*
[i] *Cauſa.*
[g] *Infinitum.*
[h] *Determinatum.*
[i] *Partes.*
[k] *Determinare.*
[l] *Intelligere.*
[m] *Imaginari.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van zwarigheden overvallen zijn. Want zy zouden dan klarelijk begrijpen, *hoedanig* [n] *oneindig* in geen [o] delen gedeelt kan worden, of geen delen hebben, en *hoedanig oneindig*, zonder tegenzegging, in delen gedeelt kan wezen. Wijders, zy zouden verstaan hebben [q] *hoedanig oneindig*, zonder enige [r] ingewikkeltheit, groter dan een ander *oneindig*, en ook *hoedanig* niet zodanig bevat kan worden. En op dat dit te lichtelijker zou geschieden, zo zal ik eerst deze vier, te weten [s] *Zelfstandigheit*, [t] *Eeuwigheit*, [u] *Wijze* en [w] *During* met weinig woorden verklaren. Het geen, dat ik omtrent de [x] *zelfstandigheit* aangemerkt wil hebben, is,

n *Infinitum.*
o *Partes.*
q *Quale infinitum.*
r *Implicantia.*
s *Subsistantia.*
t *Æternitas.*
u *Modus.*
w *Duratio.*
x *Substantia.*

I. Dat de [y] wezentlijkheit tot der zelfder [z] wezentheit behoort: dat is dat uit der zelfder wezentheit en [a] bepaling alleen volgt, dat zy [b] wezentlijk is; 't welk, zo ik my niet bedrieg, ik voor dezen mondelings, zonder behulp van andere [c] Voorstellingen, aan u heb [d] betoogt,

y *Existentia.*
z *Essentia.*
a *Definitio.*
b *Existere.*
c *Propositiones.*
d *Demonstrare.*

II. En dat uit dit eerste volgt, dat de [e] zelfstandigheit niet [f] veelvoudig, maar alleenlijk enig van de zelfde natuur [g] wezentlijk is.

e *Substantia.*
f *Multiplex.*
g *Existere.*

III. Dat eindelijk alle zelfstandigheit niet anders, dan [h] oneindig verstaan kan worden.

h *Infinita.*

Ik noem [i] d'aandoeningen van de [k] zelfstandigheit [l] Wijzen. De [m] bepaling daar af, voor zo veel zy niet de bepaling van de zelfstandigheit zelve is, kan geen [n] wezentlijkheit [o] insluiten. Dieshalven konnen wy hen, hoewel zy [w] wezentlijk zijn, als niet wezentlijk bevatten. Hier uit volgt weêr dat wy, als wy op de [x] wezentheit der [y] wijzen alleen, en niet op [z] d'ordening van de gehele natuur merken, hier uit, dat zy nu wezentlijk zijn, niet konnen besluiten dat zy namaals wezentlijk zullen wezen, of niet wezen, geweest hebben, of niet geweest hebben. Uit het welk klarelijk blijkt dat wy de ~~wezentheit~~ der [a] *zelfstandigheit* van de wezentlijkheit der [b] *wijzen* gantschelijk verscheiden [c] bevatten; daar uit het [d] onderscheit tusschen [e] *eeuwigheit* en [f] *during* rijst. Want door de *during* konnen wy alleenlijk de [g] wezentlijkheit der *wijzen* verklaren; maar die van de *zelfstandigheit* door *d'eeuwigheit*, dat is een oneindige *genieting van wezentlijk te zijn*, of *van te wezen*. Hier uit blijkt klarelijk, dat wy, als wy (gelijk zeer dikwijls gebeurt) alleenlijk op de [h] wezentheit der [i] wijzen, en niet op [k] d'ordening der natuur merken, hun wezentlijkheit en during naar onz believen konnen bepalen, groter en kleinder, naar dat het ons lust, bevatten, en in delen delen, zonder dat wy echter de [l] bevatting, die wy daar af hebben, vernietigen: Maar dat [m] d'eeuwigheit en [n] zelfstan-

i *Affectiones.*
k *Substantia.*
l *Modi.*
m *Definitio.*
n *Existentia.*
o *Involvere.*
w *Existere.*
x *Essentia.*
y *Modi.*
z *Ordo.*
a *Substantia.*
b *Modi.*
c *Concipere.*
d *Differentia.*
e *Æternitas.*
f *Duratio.*
g *Existentia.*
h *Essentia.*
i *Modi.*
k *Ordo.*
l *Conceptus.*
m *Æternitas.*
n *Substantia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

o *Infinita.*

ſtandigheit, dewijl wy hen niet, dan o onëindig, konnen bevatten, niets daar af kan lijden, 't en zy wy te gelijk hun bevatting vernietigen. De genen dan beuzelen gantſchelijk, (om van ſporeloosheit te zwijgen) die achten dat P d'uitgeſtrekte zelfſtandigheit uit q delen, of uit lighamen, r zakelijk van malkander onderſcheiden, te zamen geſmeed worden. Want dit is even het zelfde, als of iemant, alleenlijk uit de zamenvoeging en verzameling van veel s kringen, een t vierkant, of een u driehoek, of iets anders, van w wezentheit gantſchelijk verſcheiden, tracht te ſmeden. Dieshalven, dit geheel x ſamenmengſel van y bewijsreedenen, door de welken zy pogen te tonen dat de z lighamelijke zelfſtandigheit a eindig is, valt van zelfs neder. Want alle deze bewijsreedenen b onderſtellen dat de lighamelijke zelfſtandigheit uit delen te zamengezet is. Gelijk ook anderen, die, zich overreed hebbende dat de c lijn uit d punten te e zamengezet word, veel bewijsreedenen hebben konnen vinden, om te tonen dat een lijn niet in 't onëindig gedeelt kan worden. Indien gy echter vraagt waaröm wy door drift der natuur zo genegen zijn tot f d'uitgeſtrekte zelfſtandigheit te g delen, zo antwoord ik hier op, dat wy de h hoegrootheit op twee i wijzen k bevatten: te weten l *afgetrokkelijk*, of m *oppervlakkelijk*, naar dat wy, door behulp van de zinnen, haar in n d'inbeelding hebben; of als o zelfſtandigheit, 't welk van P 't verſtant alleen geſchied. Dieshalven, indien wy op de hoegrootheit, naar dat zy in d'inbeelding is, merken, 't welk zeer dikwijls, en lichtelijker geſchied, zo zal'zy q eindig, r deelbaar, s veelvoudig, en uit delen te zamengezet bevonden worden. Maar indien wy alleenlijk op 't verſtant merken, en de zaak, gelijk zy is, bevatten, 't welk zeer zwarelijk geſchied, zo zullen wy haar t *onëindig*, u *ondeelbaar*, en w *enig* bevinden, gelijk ik, zo ik my niet vergis, alreê genoech x betoogt heb. Wijders, hier uit, dat wy de y during en z hoegrootheit naar onz believen konnen a bepalen, (te weten als wy de leſte van haar b zelfſtandigheit c afgetrokken bevatten, en d'eerſte van de d wijze, door de welke zy van d'eeuwige dingen afvloeit, affcheiden) ſpruit e *tijt* en f *maat*: namelijk de tijt om de during, en de maat om de hoegrootheit op zodanige wijze te bepalen, dat wy, zo veel als 't mogelijk is, hen lichtelijk konnen inbeelden. Voorts, hier uit, dat wy g d'aandoeningen der h zelfſtandigheit van de zelfſtandigheit zelve affcheiden, en tot i benden brengen, om hen, zo veel als 't mogelijk is, k in te beelden, ſpruit het l *getal*, om hen te bepalen. Uit het welk lichtelijk te zien is, dat m *maat*, n *tijt* en o *getal* niets anders zijn, dan

p Subſtantia extenſa.
q Partes.
r Realiter.
s Circuli.
t Quadratum.
u Triangulus.
w Eſſentia.
x Farrago.
y Argumenta.
z Subſtantia corporea.
a Finita.
b Supponere.
c Linea.
d Puncta.
e Compoſita.
f Subſtantia extenſa.
g Dividere.
h Quantitas.
i Modi.
k Concipere.
l Abſtracte.
m Superficialiter.
n Imaginatio.
o Subſtantia.
p Intellectus.
q Finita.
r Diviſibilis.
s Multiplex.
t Infinita.
u Indiviſibilis.
w Unica.
x Demonſtrare.
y Duratio.
z Quantitas.
a Determinare.
b Subſtantia.
c Abſtracta.
d Modus.
e Tempus.
f Menſura.
g Affectiones.
h Subſtantia.
i Claſſes.
k Imaginari.
l Numerus.
m Menſura.
n Tempus.
o Numerus.

P wij-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[p] wijzen van denken, of eerder van [q] in te beelden. 't Is dieshalven geen wonder dat alle de genen, die met diergelijke [r] Kundigheden, en hoe qualijk ook verstaan, gepoogt hebben de [s] voortgang der natuur te kennen, zo wonderlijk belemmert en verwart zijn geworden, dat zy zich niet daar uit hebben konnen redden, dan met deur alles heen te breken, en zich van geen doling, hoe schandelijk ook, te wachten. Want dewijl 'er veel dingen zijn, de welken wy deur geen [t] inbeelding, maar alleenlijk door [u] 't verstant, konnen bereiken, gelijk [w] zelfstandigheit, [x] eeuwigheit, enz. indien iemant zodanige dingen door diergelijke [y] kundigheden, die alleenlijk hulpmiddelen van d'inbeelding zijn, begeert te verklaren, zo doet hy niets anders, dan of hy zijn vlijt aanwenddë om met zijn inbeelding buiten 't spoor te hollen. Wijders, de [z] wijzen zelven van de zelfstandigheit zullen, zo men hen met diergelijke [a] wezenden van reden, of hulpmiddelen van d'inbeelding verwart, nooit recht verstaan konnen worden. Want als wy dit doen, zo scheiden wy hen af van de [b] zelfstandigheit, en van de [c] wijze, volgens de welke zy uit [d] d'eeuwigheit afvloejen, zonder de welken zy echter niet recht verstaan konnen worden. En om dit klarelijk te zien, zo merk op dit volgende voorbeelt: te weten, indien iemant de [e] during, met de tijt te verwarren, in delen begint te delen, en de zelfde [f] afgetrokkelijk bevat, zo zal hy nooit konnen weten hoe, tot een voorbeelt, een uur voorby kan gaan. Want indien een uur voorby zal gaan, zo is nootzakelijk dat de helft daar af eerst voorbijgaat, en daar na de helft van 't overige, en vervolgens de helft van dit; en dus zal hy, met [g] onbepaaldelijk de helft van 't overige te trekken, nooit ten einde van d' uur konnen geraken. In dezer voegen hebben veel, die niet gewent zijn de [h] wezenden der reden van de [i] zakelijke wezenden t'onderscheiden, darren bevestigen dat de [k] *during* uit ogenblikken te zamen gezet word, en, begerende Charybdes te mijden, zijn in Scylla, dat is van quaat tot erger, vervallen: want de during uit ogenblikken te zamen te zetten, is even het zelfde, als een getal uit ophoping van nullen te maken. Wijders, dewijl uit het geen, dat alreê gezegt is, genoech blijkt dat het [l] *getal*, de [m] *maat* en [n] *tijt*, dewijl zy niets anders zijn, dan hulpmiddelen van [o] d'inbeelding, niet [p] oneïndig konnen wezen; want anders zou het *getal* geen *getal*, de *maat* geen *maat*, en de *tijt* geen *tijt* konnen zijn: zo kan men hier uit klarelijk zien, waaröm veel, die deze drie met de dingen verwarden, om dat zy van de ware natuur der dingen onkundig waren, het oneïndig warelijk geloghent hebben.

[p] *Modi cogitandi.*
[q] *Imaginandi.*
[r] *Notiones.*
[s] *Progressus.*
[t] *Imaginatio.*
[u] *Intellectus.*
[w] *Substantia.*
[x] *Æternitas.*
[y] *Notiones.*
[z] *Modi.*
[a] *Entia rationis.*
[b] *Substantia.*
[c] *Modus.*
[d] *Æternitas.*
[e] *Duratio.*
[f] *Abstracte.*
[g] *Indeterminate.*
[h] *Entia rationis.*
[i] *Entia realia.*
[k] *Duratio.*
[l] *Numerus.*
[m] *Mensura.*
[n] *Tempus.*
[o] *Imaginatio.*
[p] *Infiniti.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

q *Ratiocinari.* ben. Doch hoe elendiglijk zy [q] geredeneert hebben, zullen de
r *Mathematici.* [r] Wiskundigen oordeelen, die, toen zy de zaak [s] klarelijk en on-
s *Klaer & distincte.* derscheidelijk begrepen, zich van dusdanige [t] bewijsreedenen geens-
t *Argumenta.* fins hebben laten weêrhouden. Want behalven dat zy veel dingen hebben gevonden, die door geen getal konnen verklaart worden; 't welk genoech het gebrek der getallen toont om alles te bepalen: zo hebben zy ook veel dingen, die met geen getal gelijkgemaakt konnen worden, maar die alle getallen, de welken men geven kan, overtreffen. Zy besluiten dit echter niet uit de menigte der delen, maar hier uit, dat de natuur van de zaak geen getal, zonder klaarblijkelijke
u *Contradictio.* [u] tegenzeggelijkheit, kan lijden. Gelijk, tot een voorbeelt, dat alle
w *Inaqualitates.* [w] d'ongelijkheden van de [x] ruimte, tusschen de
x *Spatium.* twee [y] kringen A B gestelt, en alle de [z] veränderingen, die de [a] stoffe, de welke daar in bewogen word, moet lijden, alle getal overtreffen: 't welk niet uit d'al te grote [b] tusschenwijtte besloten word; want hoe klein een deel wy ook daar af nemen, des zelfs ongelijkheden zullen echter alle getal overtreffen. Het word ook hierom niet besloten, om dat, gelijk omtrent andere dingen gebeurt, wy het [c] grootste en kleinste niet hebben: want wy hebben 't beide in dit onz voorbeelt; dewijl de grootste [d] ruimte A B, en de kleinste C D is. Maar men besluit het alleenlijk hier uit, dat de natuur van de ruimte, tusschen twee [e] kringen, die verscheide [f] middelpunten hebben, niets zodanig kan lijden. Dieshalven, indien iemant alle die [g] ongelijkheden met enig zeker getal wil [h] bepalen, zo zal hy met enen moeten maken, dat de kring geen kring is. Zo ook, om weêr tot onz voorneemen te keren, indien iemant alle de [i] bewegingen van de [k] stoffe, die tot noch toe geweest hebben, wil bepalen, te weten met hen, en hun [l] during tot zeker getal en tijt te brengen; hy zoekt niets anders, dan de [l] lighamelijke zelfstandigheit, die wy niets anders, dan [m] wezentlijk, konnen verstaan, van haar [n] aandoeningen te [o] beroven, en dat zy de natuur, die zy heeft, niet zou hebben; 't welk ik hier zeer lichtelijk zou konnen [p] betogen, gelijk ook d'andere dingen, die ik in deze brief aangeroert heb, zo ik zulks niet overtollig oordeelde.

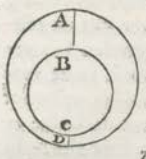

x *Spatium.*
y *Circuli.*
z *Variationes.*
a *Materia.*
b *Spatium interpositum.*
c *Maximum & minimum.*
d *Spatium.*
e *Circuli.*
f *Centra.*
g *Inaqualitates.*
h *Terminare.*
i *Motus.*
k *Materia.*
l *Duratio.*
l *Substantia corporea.*
m *Existent.*
n *Affectiones.*
o *Privare.*
p *Demonstrare.*

Uit al 't welk klarelijk te zien is dat enige dingen uit hun natuur
q *Infinita.* [q] oneindig zijn, en geensins [r] eindig bevat konnen worden, en dat
r *Finita.*
s *Vi suæ causæ.* enigen, uit [s] kracht van hun oorzaak, daar zy in zijn, als men hen
t *Abstracte.* [t] afgetrokkelijk bevat, in [u] delen gedeelt, en eindig aangemerkt
u *Partes.* konnen worden; eindelijk, dat enigen [w] oneindig, of, indien gy
w *Infinita.* lie-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

liever dus wilt, [x] onbepaalt gezegt worden, te weten hieröm, dat zy met geen getal bepaalt konnen worden, de welken men echter groter en kleinder kan bevatten: om dat daaröm niet volgt dat die dingen, die met geen getal bepaalt konnen worden, nootzakelijk [y] even groot zijn, gelijk uit het bygebrachte voorbeelt, en uit veel anderen klarelijk genoech blijkt. Eindelijk, ik heb d' oorzaken der dolingen en verwarringen, die omtrent het [z] geschil van [a] 't Onëindig gerezen zijn, kortelijk aangewezen, en de zelfden, zo ik my niet bedrieg, afgehandelt: in voegen dat ik acht dat 'er geen geschil van 't Onëindig is, 't welk ik hier niet aangeroert heb, of 't welk niet zeer lichtelijk uit het geen, dat gezegt is, [b] opgelost kan worden. Ik oordeel het dieshalven niet de moeite waerdig te zijn, om u hier meê langer op te houden.

[x] *Indefinita.*
[y] *Æqualia.*
[z] *Quæstio.*
[a] *Infinita.*
[b] *Dissolvi.*

Maar ik wil in 't voorbygaan hier aanmerken dat de Peripatetischen, gelijk ik acht, de [c] betoging der Ouden, door de welken zy Gods [d] wezentlijkheit poogden te tonen, qualijk verstaan hebben. Want volgens 't geen, dat ik by zeker Jood, Rab Gasdai genoemt, bevind, luid de zelfde heel anders; dewijl hy dus bewijst: Indien men een [e] voortgang van [f] oorzaken tot in 't onëindig stelt, zo is ook al 't geen, dat 'er is, [g] veröorzaakt: maar tot iets, dat veröorzaakt is, behoort niet dat het, uit kracht van zijn natuur, nootzakelijk [h] wezentlijk is: zo is 'er niets in de natuur, tot welks natuur behoort wezentlijk te wezen. Maar dit is ongerijmt, en dieshalven ook het ander. De kracht van 't bewijs is dan hier in niet gelegen, dat het onmogelijk is, dat 'er [i] dadelijk een onëindig, of een voortgang van oorzaken tot in 't onëindig is; maar alleenlijk hier in, dat men [k] onderstelt, dat de dingen, die uit hun natuur niet nootzakelijk wezentlijk zijn, van een zaak, die uit haar natuur nootzakelijk wezentlijk is, en die [l] oorzaak, geen [m] veröorzaakte is, niet [n] bepaalt worden [o] tot wezentlijk te wezen.

[c] *Demonstratie.*
[d] *Existentia.*
[e] *Progressus.*
[f] *Causæ.*
[g] *Causatum.*
[h] *Existere.*
[i] *Actu infinitum.*
[k] *Supponere.*
[l] *Causa.*
[m] *Causata.*
[n] *Determinatæ.*
[o] *Ad existendum.*

Ik zou nu, om dat de tijt my dwingt dat ik my haasten zal, tot uw tweede brief overgaan. Maar op die dingen, de welken daar in begrepen zijn, zal ik bequamelijker konnen antwoorden, als gy my belieft d' eer aan te doen van my te komen bezoeken, enz. Vaar wel.

Te Rijnsburg, 20 April. 1663.

DAR-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

DARTIGSTE BRIEF.

B.D.S. *aan* P.B.

WAARDE VRIENT,

UW leste brief van de zesentwintigste der verlede maant, zo ik my niet vergis, is my wel ter hant gekomen. Ik heb daar door geen kleine droefheit en bekommernis ontfangen, hoewel de zelfde grotelijks vermindert, als ik uw wijsheit en kloekmoedigheit overweeg, door de welken gy d'ongemakken van 't geval, of liever van de waan, in die tijt, als zy u met haar sterkste wapenen koomt bestrijden, weet te verachten. Mijn bekommernis neemt echter dagelijks toe; en dieshalven bid en smeek ik u, by onze vrientschap, dat het u niet verveel in het brede aan my te schrijven.

Wat de voorspoken aangaat, daar af gy gewach maakt, te weten dat gy uw kint, toen het noch gezont, en wel te pas was, even in dier voegen hebt horen zuchten, als toen het zick geworden was, en weinig tijts daar na overleed; mijn gevoelen is dat dit geen waar zuchten, maar enkelde inbeelding is geweest; dewijl gy zegt dat gy, toen gy u oprichtte, en u stelde om daar naar te luisteren, zulks niet zo klarelijk hoorde, als te voren, of daar na, toen gy weêr in slaap waart gevallen. Warelijk, dit toont dat die zuchten niets anders hebben geweest, dan enkelde [a] inbeelding, die, los en vry zijnde, zekere zuchten zich krachtiglijker en levendiger heeft konnen [b] verbeelden, dan in die tijt, toen gy u oprichtte, om naar zekere plaats te luisteren. Ik kan het geen, dat ik hier zeg, met een ander voorval, in de verlede winter te Rijnsburg aan my gebeurt, bevestigen, en met enen verklaren. Toen ik, in zekere uchtent, alreê dag zijnde, uit een zeer zware droomt ontwaakte, bleven de [c] beelden, die my in mijn droom voorgekomen waren, zo levendig voor d'ogen, als of zy ware dingen hadden geweest, en voornamentlijk dat van een zwarte schurfde Brasiliaan, die ik nooit te voren gezien had. Dit beelt verdween ten meestendeel, als ik, om my met iets anders te vermaken, mijn gezicht op enig boek, of op iets anders vestte: maar zo haast als ik mijn ogen van zodanig [d] voorwerp afwendde, zonder met aandacht ergens op te zien, zo verscheen het beelt van de zelfde Zwart weêr met die zelfde levendigheit, en dit by beurten, tot dat hy allengs aan 't hooft verdween. Ik zeg dat dit zelfde

[a] *Imaginatio.*
[b] *Imaginari.*
[c] *Imagines.*
[d] *Objectum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zelfde, 't welk aan my in d'innerlijke zin van 't gezicht voorgekomen is, aan u in 't gehoor is voorgekomen. Maar dewijl d'oorzaak zeer verſcheiden is geweeſt, zo is uw voorval een voorſpook geweeſt, en 't mijne niet. Men zal dit klarelijk uit het geen bemerken, dat ik nu zal verhalen. [e] D' uitwerkingen der [f] verbeelding ſpruiten uit de geſteltheit, of van 't lighaam, of van de ziel. Ik bewijs dit, om alle langwijligheit te ſchuwen, tegenwoordiglijk met [g] d'ondervinding alleen. Wy bevinden dat de koortſen, en andere lighamelijke [h] ontſtelteniſſen [i] ſporeloosheden veröorzaken, en dat de genen, die taai bloet hebben, zich niets anders, als krakkeelen, ſterven, ongeneuchten, en diergelijke dingen inbeelden. Wy zien ook dat d'inbeelding alleenlijk van de geſteltheit der ziel word [k] bepaalt; vermits zy, gelijk wy ondervinden, in alles de voetſtappen van het [l] verſtant volgt, en haar [m] beelden en woorden vervolgens te zamenhecht, en aan elkänder knoopt, gelijk het verſtant zijn [n] betogingen; in voegen dat wy bijna niets konnen verſtaan, daar af [o] d'inbeelding niet terſtont enig beelt vormt. Dewijl dit dus is, zo zeg ik dat alle [p] uitwerkingen der inbeelding, die van lighamelijke oorzaken voortkomen, nooit voorſpoken van toekomende dingen konnen wezen; om dat der zelfder oorzaken geen toekomende dingen inſluiten. Maar d'uitwerkingen der inbeelding, of de beelden, die hun oorſprong van de geſteltheit der ziel hebben, konnen voorſpoken van iets zijn, dat toekomend is; om dat de ziel iets, dat toekomend is, [q] verwardelijk gewaar kan worden. Zy kan dieshalven het zelfde zich zo vaſtelijk en levendig inbeelden, als of zodanige zaak tegenwoordig was; te weten, een vader (om een voorbeelt te ſtellen, dat het uwe gelijkt) bemint zijn zoon in dier voegen, dat hy, en de beminde zoon als een en de zelfde zijn. En dewijl (volgens het geen, dat ik by andere gelegentheit getoont heb) van des zoons [r] wezentheit, [s] aandoeningen en [t] gevolgen nootzakelijk een denkbeelt in de denking moet wezen, en de vader, uit oorzaak van de vereëniging, die hy met zijn zoon heeft, een deel van de gedachte zoon is, zo moet nootzakelijk de ziel van de vader ook aan de denkbeeldige [u] wezentheit van de zoon, en aan des zelfs aandoeningen, en gevolgen deelächtig wezen; gelijk ik elders bredelijker heb bewezen. Wijders, dewijl des vaders [w] ziel denkbeeldelijk aan de [x] gevolgen van de wezentheit des beminde zoons deelächtig is, zo kan hy (gelijk ik gezegt heb) ſomtijts een van des zelfs gevolgen met zulke levendigheit inbeelden, als of hy de zelfde voor zich tegenwoordig had, te weten als de volgende [y] voorwaarden te zamen komen.

[e] *Effectus.* [f] *Imaginatio.* [g] *Experientia.* [h] *Alterationes.* [i] *Deliria.* [k] *Determinare.* [l] *Intellectus.* [m] *Imagines.* [n] *Demonſtrationes.* [o] *Imaginatio.* [p] *Effectus.* [q] *Confuſe.* [r] *Eſſentia.* [s] *Affectiones.* [t] *Progreſſus.* [u] *Eſſentia.* [w] *Anima.* [x] *Progreſſus.* [y] *Conditiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

komen. I. Indien het voorval, dat aan de zoon in 't gevolg van zijn leven gebeuren zal, aanmerkelijk zal wezen. II. Indien 't een zal zijn, dat men zeer lichtelijk kan inbeelden. III. Indien de tijt, daar in dit voorval zal gebeuren, niet zeer verre is. IV. En ten leſten, indien het lighaam wel geſtelt is: niet alleenlijk voor zo veel de gezontheit aangaat; maar ook dat het vry en onbelemmert is van alle bekommeringen en zaken, die van buiten de zinnen ontroeren. Hier toe kan ook dienſtig zijn dat men op dingen denkt, die gemenelijk diergelijke denkbeelden verwekken. Tot een voorbeelt; Indien men, met d'een, of d'ander ſprekende, zuchten hoort, zo zal het gemenelijk gebeuren dat, als men weêr op die perſoon denkt, die zuchten, de welken men hoorde, toen men met hem ſprak, weêr in gedachten zullen komen. Dit is, waarde Vrient, het geen, dat ik gevoel, zo veel uw vraag aangaat. Ik heb, ik beken 't, zeer kort geweeſt: maar 't is met voordacht, om aan u ſtoffe te geven van eerſtdaags weêr aan my te ſchrijven, enz.

In Voorburg, 20. Jul. 1664.

Eenendartigste Brief.

W. v. B. *aan* B. d. S.

Myn Heer *en onbekende Vrient*,

UL. Tractaetje, als oock den Appendix nu onlanghs, door den druck gemeen gemaeckt, hebbe ick mijn ſelve nu al dickmaels de eer gegeven van met attentie te doorbladen, de over groote ſoliditeyt die ik daer ingevonden, ende de vergenoeginge die ik daer door ontfangen hebbe, ſal mijn beter paſſen aan een ander als aen UE. te ſeggen; dit evenwel en kan ick niet verſwijgen, hoe ick het meermale met attentie door loope, hoe het mijn meer behaeght, en hoe ick daar al geduerigh uyt in obſervere dat ick te voren niet aangemerckt en hebbe, doch ick wil mijn in deſe brief, (op dat ick geen flatteur ſoude ſchijnen) over den Autheur niet al te veel verwonderen: 'k weet dat de Goden alle dingen voor moeyten verkoopen. Maar op dat ick UE. niet al te lange in verwonderinge houde, wie het is en hoe het by-komt, dat een onbekende ſulcke vrymoedigheyt derft nemen om aan UE. te ſchrijven, ſoo antwoorde ick dat het ſulcke een is, die niet anders als gedreven door een ſucht tot loutere waer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

waerheyt in dit kort en verganckelijk leven, ſijn voeten van kenniſſe ſo veel ons menſchelijk verſtant toe laet, poogt vaſt te ſetten: en die om de waerheyt na te ſpooren geen ander eynde en heeft als de waerheyt, die door wetenſchap noch ſtaet, noch profijten, maer alleen waerheit, en geruſtheyt als een effect van waerheyt ſoeckt te bezeylen, en die onder alle waerheden en wetenſchappen in geenen meerder vermaeckt en neemt, als in die vande *Metaphyſica*, ſoo niet in 't geheel ten minſte in ſommige deelen des ſelfs, en die al 't vermaeck van ſijn leven ſtelt om ſijn ledige uren die hem overſchieten, daar in te beſteden: maer niet yder is ſoo geluckich, of niet yder leyt ſoo veel vlijt aen als ik mijn inbeelde in de uwe geſchiet te ſijn, en daerom en verkrijcht niet yder dien trap van volmaecktheyt, die ik alreede in U E. werck beſpeure: met een woort, 't is die, die U E. nader ſult konnen kennen, indien mijn ſoo veel belieft te obligeren, van mijn ſtuytende gedachten te helpen openen en doordringen. Maer op dat ick weder tot U E. Tractaet kome, gelijk ik daer veel dingen in gevonden hebbe, die mijn ſeer-ſmaeckelijck vielen, ſoo hebbe ik 'er ook eenige ontmoet, die mijn mage niet al te wel en konde verteeren, welcke mijn, als U E. niet kennende, ſoude paſſen, ſoo op te werpen, te meer dewijl ick van de aengenaem- of onaengenaemheyt in deſen niet bewuſt ben, en daerom dit vooraſſende, met verſoeck ſoo U E. in deſe winterſche avonden tijt en luſt hebt om mijn ſoo verde te verplichten, van op mijn ſwaricheden, die mijn in U E. Boeck noch overſchieten, te antwoorden, dat ick U E. wel enige der ſelve ſal toeſenden, nochtans onder die proteſtatie, dat daer door noch in noodiger noch aengenamer ſaeck mocht verhindert worden, alſoo ick nergens meer als na de belofte, die in U E. Boeck gedaen worde van U E. meeninge breeder uyt te geven, en verlange. Ick ſoude dit, dat ick eyndelijk mijn pen vertrouwe, mondelingh in U E. te komen begroeten gedaen hebben, maer alſoo in de beginſelen mijn U E. wooninge, en daer na de beſmettelijcke ſieckten, en eyndelijk mijn beroep verletten, is dit van tijt tot tijt uytgeſtelt geweeſt.

Doch evenwel om deſe brief niet t'eenemael ledich te laten weſen, en op hoop dat het U E. aengenaem ſal ſijn, ſo ſal ick alleen maer dit eenige hier voorſtellen: namentlijck, dat U E. doorgaens ſoo inde *Principia* als *Cogit. Metaph:* ſtelt, 't ſy als U E. eygen meeninge, 't ſy om Monſieur Deſcartes, wiens Philoſophye ghy leerde, te verklaren: dat ſcheppen en onderhouden is een en het ſelfde, (dat in ſich ſoo klaer is voor die geene, die haere gedachten herwaerts

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

heen gewent hebben, dat het een eerſte kennis is,) en dat God niet alleen de ſelfſtandicheden, maer oock de bewegingen in de ſelfſtandicheden heeft geſchapen: dat is, dat God niet alleen de ſelfſtandicheden in haar ſtant door een gedurige ſcheppinge onderhout, maer oock des ſelfs beweginge en poginge onderhout: by voorbeelt, dat God niet alleen de Ziel door ſijn immediaet willen of wercken (ſoo als men dat gelieft te noemen) doet langer ſijn, en in ſijn ſtant volharden: maer dat hy ſich oock op ſulck een wijſe heeft tot de beweginge van de Ziel, dat is, gelijck het gedurich ſcheppen van God de dingen doet langer ſijn, alſoo geſchiet ook in de dingen de poginge of de beweginge van de dinge door de ſelve oorſaeck, aengeſien daer buyten God geen oorſaeck van beweginge is, en ſoo volcht dan dat God niet alleen oorſaeck van de ſelfſtandigheit van de Ziel is, maer oock van ydere Beweginge of poginge van de Ziel, welcke wy wille noemen, gelijck U E. overal doorgaens ſtelt. Uyt welcke ſtellinge dan oock nootſaeckelijk ſchijnt te volgen, of datter geen quaet in 't bewegen of wille van de Ziel is, of dat God ſelfs dat quaet immediatelijk doet: want oock die dingen, die wy quaet noemen, geſchiet door de Ziel, en by gevolch door ſoo een immediate invloeyinge en medewerkinge Gods: by voorbeelt, de Ziel van Adam wil eten van de verboden vrucht; volgens het bovengeſtelde ſoo geſchiet die wil van Adam door Gods invloeyinge, niet alleen dat hy wil, maer oock dat hy alſoo wil, gelijk dadelijk getoont ſal werden: ſoo dat die verbode daet van Adam of geen quaet is in haer ſelfs, voor ſoo veel God niet alleen ſijn wil beweegde, maar oock voor ſoo veel hy die oock ſoodanich beweegde, of God ſchijnt ſelfs dat te doen dat wy quaet noemen, en mijn dunckt niet dat U E. noch Monſieur Deſcartes deſe ſaeck ſolveert met te ſeggen dat quaet is *non ens*, daer God niet mede ſamenloopt: want waer quam dan de wil van te eten of de wil van de Duyvelen tot hooverdije van daen, want dewijl de wil (gelijk U E. recht aenmerckt, niet wat anders is als de Ziel) maer is dus of ſoodanige beweginge of poginge van de Ziel, ſoo heeft ſy ſoo wel tot de een als tot de andere Gods medewerkinge van nooden. Nu Godts medewerkinge, gelijk ick uyt U E. ſchrifte verſta, en is anders niet als de ſaeck door ſijn wil dus of ſoo te determineren, en ſoo volcht dat God ſoo wel met de quade voor ſoo veel hy quaet is, als met de goede wil ſamenloopt, dat is, determineert; want ſijn wil die een abſoluyte oorſaeck is van al het geene, dat is, ſoo wel in de ſelfſtandigheit als in de poginge, ſchijnt dan oock een eerſte oorſaeck te weſen van de quade wil, voor ſoo veel hy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

hy quaet is, ten andere ſoo en geſchiet in ons geen determinatie van de wil, of God heeft die van eeuwicheit geweten, of wy ſtellen in God een onvolmaecktheit: maer hoe weet God die? anders als uyt ſijn beſluyten, ergo ſijn beſluyten ſijn oorſaecken van onſe determinatien, en ſoo ſchijnt dan al weder te volgen dat of de quade wil geen quaet is, of dat God dat quaet immediatelijck veroorſaeckt: en hier geld niet, de diſtinctie der Godgeleerde van het onderſcheit tuſſchen de daet, en quaet dat de daet aenkleeft, want God heeft niet alleen de daet, maer oock de wijſe van de daet beſlooten: dat is, God heeft niet alleen beſlooten dat Adam eten ſal, maar oock nootſaeckelijk tegen het gebodt; ſoo dat al weder ſchijnt te volgen, of dat het eten van Adam tegen het gebod geen quaet is, of dat God ſelfs dat veroorſaeckt.

Waerde Heer, dit alleen voor het tegenwoordige, in welcke ick in U E. Tractaet niet en kan doorſien: want de uyterſte aen beyde ſijde hart om te ſtellen vallen; maer ick wil van U E. doorſichtich oordeel en neerſticheyt een ſulcke antwoord verwachten, die mijn ſullen vergenoeginge geven, en wat obligatie ick daer door ſal ontfangen, hope ick in het toekomende aen U E. te toonen. Waerde Heer, weeſt verſekert dat ick nergens anders om vrage als om een luſt tot de waerheyt, alſoo mijne Intreſten nergens leggen, maer een vry perſoon ben, die nergens aen eenige profeſſie dependeren, maer door eerlijcke Coopmanſchappen mijn genere, en mijn overige tijt in deſe materye beſteden. Ick bidde oock gedienſtelijck dat mijn ſwaricheden U E. aengenaem mochten ſijn, en wanneer antwoorde gelieft te ſchrijven, dat ick met een ſeer verlangent herte ſal te gemoet ſien, ſoo gelieft te ſchrijven aen W. v. B. enz. onderwijle ſal ick ſijn en blijven,

MYN HEER,

U E. Dienſtwillige Dienaer

W. v. B.

Dordrecht, deſen 12. December. 1664.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEENDARTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* W. V. B.

WAARDSTE VRIENT,

UW Brief, de twaalfde van December gedagtekent, en in een ander van d'eenëntwintigſte des zelfde maants ingeſloten, is eerſt de zesentwintigſte van de gedachte maant in mijn handen gekomen. Ik heb daar uit uw grote liefde tot de waarheit verſtaan, gelijk ook dat zy alleen het ooggemerk en doelwit van alle uw genegentheden is. Dit heeft my, die ook geen andere beöging heb, doen beſluiten niet alleenlijk uw verzoek (te weten van de vragen, die gy nu zend, en namaals zenden zult, volgens de bereiking van mijn verſtant, te beäntwoorden) volkomentlijk toe te ſtaan; maar ook van mijn zijde alles by te brengen, dat tot meerder kennis, en oprechte vrientſchap zal konnen ſtrekken. Want wat my aangaat, van alle die dingen, de welken buiten mijn macht zijn, is niets, 't welk ik hoger acht, als die eer te genieten, dat ik met lieden, die de waarheit oprechtelijk lief hebben, in verbintenis van vrientſchap mag treden, om dat ik acht dat wy niets van 't geen, dat buiten onze macht is, geruſtelijk konnen beminnen, dan zodanige menſchen: dewijl de liefde, die de zodanigen malkander toedragen, als op die liefde gegront, de welke yder tot de kennis der waarheit heeft, zo weinig geſcheiden kan worden, als men nalaten kan de waarheit, eens bevat en verſtaan zijnde, t'omhelzen. Hier koomt noch by dat deze liefde de grootſte en aangenaamſte is, die men tot de dingen, de welken buiten onze macht zijn, kan hebben; vermits 'er niets anders is, dan de waarheit, die de zinnen en gemoeden te zamen kan vereënigen. Ik zwijg noch van d'overgrote nuttigheden, die 'er uit volgen, om u niet langer met dingen, die gy zelf zonder twijffel wel weet, op te houden; 't welk ik echter dus verre gedaan heb, om te beter te tonen hoe aangenaam het heden aan my is, en in 't aanſtaande zal wezen, gelegentheit verkregen te hebben, om mijn dienſt te konnen tonen.

Om dan deze gelegentheit waar te nemen, zal ik aanvangen uw vraag te beantwoorden, die voornamelijk hier in beſtaat, te weten:

Dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Dat zo wel uit Gods voorzienigheit, die niet van zijn wil verſchilt, als uit Gods medewerking, en uit de gedurige herſchepping der dingen klarelijk ſchijnt te volgen, of dat 'er geen zonde, noch quaat is, of dat God die zonde, en dat quaat doet. Doch gy verklaert niet wat gy met quaat meent; en volgens het geen, dat ik uit het voorbeelt van Adams bepaalde wil kan zien, ſchijnt gy by quaat de wil zelf te verſtaan, voor zo veel men begrijpt de zelfde zodanig bepaalt te wezen, of voor zo veel hy tegen Gods gebod zou ſtrijden. Gy acht het dieshalven een grote ongerijmtheit (gelijk ik meê zou toeſtaan, indien 't zo was) een van deze twee zaken vaſt te ſtellen, te weten dat God dingen, die tegen zijn wil waren, veröorzaakt zou hebben, of dat zy goet zouden zijn, ſchoon zy tegen Gods wil waren. Wat my aangaat, ik zou niet konnen toeſtaan dat zonden en quaat [a] iets ſtellig is, en veel minder dat 'er iets tegen Gods wil zou zijn, of gebeuren: in tegendeel, ik zeg niet alleenlijk dat de zonde niet iets ſtellig is, maar ook dat men niet, dan [b] onëigentlijk, of op een menſchelijke wijze kan zeggen dat men tegen God zondigt, even gelijk men zegt dat de menſchen God vertoornen. Want wat het eerſte belangt, men weet wel dat alles, dat 'er is, in zich, en zonder op iets anders, aangemerkt, [d] volmaaktheit [e] inſluit, die zich altijt in yder ding zo verre, als des zelfs [f] wezentheit, dewijl het niets anders is, uitſtrekt. Tot een voorbeelt; ik acht dat Adams beſluit, of bepaalde wil, om van de verbode vrucht t' eten, in zich alleen aangemerkt, zo veel volmaaktheit inſluit, als dat beſluit, of die wil [g] wezentheit uitdrukt: 't welk men hier uit kan verſtaan, dat men geen onvolmaaktheit kan bevatten, zo men niet op andere dingen merkt, die meer wezentheit hebben. Men zal dieshalven in Adams beſluit, als men het zelfde in zich aanmerkt, zonder het met d' andere dingen, die volmaakter zijn, af volmaakter ſtant vertonen, te vergelijken, geen onvolmaaktheit konnen vinden. Ja men kan het met ontellijke andere dingen vergelijken, die, ten opzicht van dit, veel volmaakter zijn, gelijk ſtenen, blokken, enz. 't welk van yder ook warelijk toegeſtemt word. Want de zelfde dingen, die men in de menſchen verfoeit, en met afkeer aanziet, worden in de beeſten met verwondering aangeſchout: gelijk tot een voorbeelt, het oorlogen in de byjen, en de belgziekte in de duiven, enz. Want hoewel men deze dingen in de menſchen verfoeit, zo worden echter de beeſten daar door volmaakter geöordeelt. Indien dit dus is, zo volgt klarelijk, dat de zonden, dewijl zy niets anders, dan onvolmaaktheit betekenen, niet in iets, dat [k] wezen uitdrukt, gelijk Adams beſluit, of d' uitvoering daar af, beſtaan konnen. Wij-

[a] *Aliquid poſitivum.*
[b] *Improprie.*
[d] *Perfectio.*
[e] *Involvere.*
[f] *Eſſentia.*
[g] *Eſſentia.*
[k] *Eſſe.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Wijders, men kan ook niet zeggen dat Adams wil tegen Gods wil ſtreed, en daaröm quaat was, om dat zy aan God onäangenaam zou wezen. Want behalven dat dit een grote onvolmaaktheit in God zou ſtellen, te weten dat 'er iets tegen zijn wil zou geſchieden, dat hy iets zou wenſchen, zonder het zelfde te verkrijgen, en dat zijn natuur zodanig bepaalt zou wezen, dat hy, gelijk de ſchepſelen, tot enige dingen [l] trek en toegenegentheit, en van anderen [m] afkeer zou hebben; zo zou het ook gantſchelijk tegen Gods [n] wil ſtrijden. Want dewijl Gods wil niet van zijn [o] verſtant verſchilt, zo is 't niet min onmogelijk dat 'er iets tegen zijn wil, als tegen zijn verſtant, zou geſchieden: dat is, het geen, 't welk tegen zijn wil zou geſchieden, moeſt van natuur zodanig zijn, dat het tegen het verſtant ſtreed; gelijk, by voorbeelt, een [p] vierkantig ront. Dewijl dan Adams wil, of beſluit, in zich aangemerkt, geen quaat, en, om eigentlijk te ſpreken, niet tegen Gods wil was; zo volgt dat God [q] d' oorzaak daar af kan, ja, volgens de reden, die gy aanmerkt, moet wezen, doch niet voor zo veel zulks quaat was: want het quaat daar in was niets, dan een [r] derving van een volmaakter ſtant, die Adam door dat werk gederft heeft. En zeker, derving is niet iets ſtellig; en deze naam word ſlechs gezegt ten opzicht van onz verſtant, en niet ten opzicht van dat van God: 't welk hier uit ſpruit, dat wy alle de [t] bezonderen van een [u] geſlacht, (gelijk, tot een voorbeelt, alle de genen, die uitterlijk de geſtalte van menſchen hebben) met een en de zelfde [w] bepaling uitdrukken. Wy oordeelen dieshalven alle de zodanigen even bequaam tot de grootſte volmaaktheit, die men daar van kan afleiden: en indien men iemant vind, diens werken tegen deze volmaaktheit ſtrijden, zo oordeelen wy dat de zelfde deze volmaaktheit derft, en als van zijn natuur afdwaalt: 't welk wy echter niet doen zouden, indien wy hem niet onder zulk een [x] bepaling gebracht, en zulk een natuur opgedicht hadden. Maar dewijl God de dingen niet [y] afgetrokkelijk kent, en geen zodanige [z] algemene bepaling maakt, en aan de dingen geen meer [h] wezentheit behoort, als het goddelijk verſtant en vermogen daar aan toeſchikt, en dadelijk geeft; zo volgt klarelijk dat die [a] derving alleenlijk ten opzicht van onz verſtant, en niet ten opzicht van God kan gezegt worden.

Ik acht dat ik hier meê uw [b] vraag [c] opgeloſt heb. Doch om de baan glad te maken, en alle aanſtoot wech te nemen, zo is het dienſtig dat ik noch op deze twee volgende [d] vragen antwoord: te weten, Vooreerſt, waaröm de Schrift zegt dat God begeert dat de goddelozen

l Sympathia.
m Antipathia.
n Voluntas.
o Intellectus.
p Circulus quadratus.
q Cauſa.
r Privatio.
s Aliquid poſitivum.
t Singularia.
u Genus.
w Definitio.
x Definitio.
y Abſtractè.
z Definitio generalis.
h Eſſentia.
a Privatio.
b Quæſtio.
c Solvere.
d Quæſtiones.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lozen zich bekeren, en met enen waaröm hy aan Adam verboden heeft van de boom t'eten; dewijl hy het tegendeel had beſloten: Ten tweeden, dat uit mijn redenen ſchijnt te volgen, dat de goddelozen met hun hovaerdy, gierigheit, wanhoop, enz. God zo wel dienen, als de vromen met hun edelmoedigheit, gedult, liefde, enz. vermits zy ook Gods wil uitvoeren. Om dan op het eerſte t'antwoorden, zo zeg ik dat de Schrift, om dat zy voornamelijk voor 't gemeen volk dient, geduriglijk volgens menſchelijke wijze ſpreekt; om dat het volk onbequaam is tot hoge dingen te verſtaan. Ik geloof dieshalven dat alle die dingen, de welken God aan de Profeten geopenbaart heeft tot de zaligheit nootzakelijk te zijn, op een wettelijke wijze zijn geſchreven. In dezer voegen hebben de Profeten gehele gelijkeniſſen gedicht. Want vooreerſt hebben zy God, om dat hy de middelen tot de zaligheit en verdoemenis geopenbaart had, en daar af hy oorzaak was, als een Koning en Wetgeever afgebeeld, de middelen, die niet dan oorzaken zijn, wetten genoemt, en op een wettelijke wijze geſchreven; de zaligheit en verdoemenis, die alleenlijk gewrochten zijn, de welken nootzakelijk uit de middelen volgen, als loon en ſtraf voorgeſtelt, en alle hun woorden meer naar deze gelijkenis, dan naar de waarheit geſchikt, en deurgaans God afgebeeld gelijk een menſch, die nu toornig, en dan barmhartig is, die nu naar het toekomende verlangt, en dan met belgziekte en achterdocht bevangen, ja zelfs van de duivel bedrogen is: in voegen dat de [c] Wijsbegerigen, en alle de genen, die boven de Wet zijn, dat is, die de deucht niet als een Wet, maar uit liefde, en om dat dit beſt is, volgen, zich niet aan zodanige woorden behoeven te keren. Het verbod aan Adam dan beſtond alleenlijk hier in, dat God aan Adam openbaarde dat d'eting van die boom de doot veröorzaakte; gelijk God ook door 't naturelijk verſtant aan ons openbaart dat het vergift dodelijk voor ons is. Indien gy vraagt tot wat einde God dit aan hem openbaarde; ik antwoord, om hem zo veel volmaakter in kennis te maken. Aan God dan te vragen waarom hy ook geen volmaakter wil aan hem heeft gegeven, is even ongerijmt, als aan hem te vragen, waaröm hy aan het [f] ront niet alle [g] d'eigenſchappen van de [h] bol heeft gegeven; gelijk uit het voorgedachte klarelijk volgt, en gelijk ik in [i] 't Byvoegſel van de vijftiende [k] Voorſtelling van 't eerſte deel over Deskartes Beginſelen getoont heb.

[c] *Philoſophi.*
[f] *Circulus.*
[g] *Proprietates.*
[h] *Globus.*
[i] *Scholium.*
[k] *Propoſitio.*

Wat de tweede zwarigheit betreft: 't is wel waar dat de goddelozen, naar hun mate, Gods wil uitdrukken; doch zy zijn echter

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

daaröm niet by de vromen te vergelijken. Want hoe iets meer volmaaktheit heeft, hoe het ook meer goddelijkheit heeft, en Gods volmaaktheit meer uitdrukt. En dewijl de vromen weêrgadelozelijk meer volmaaktheit hebben, dan de goddelozen, zo is hun deucht by die van de goddelozen niet te vergelijken: in voegen dat de goddelozen de goddelijke liefde, die uit de kennis van God ſpruit, en daar door wy alleenlijk naar onz menſchelijk verſtant gezegt worden Gods dienaars te zijn, derven; ja dewijl zy God niet kennen, zo zijn zy niets anders, dan een werktuig, dat onwetende dient, en al dienende verſlijt, in de hant van de meeſter. In tegendeel, de vromen dienen al wetende, en worden al dienende volmaakter.

Drieendartigste Brief.

W. v. B. *aan* B. d. S.

Myn Heer *en waarde Vrient*,

WAnneer ick U E. Brief eerſt kreeg, en ter loops overlas, meende ick niet alleen terſtont te antwoorden, maer ook veel dingen te reprocheren, doch hoe ick meer las, hoe ick daer minder materien van objectien in vont: en ſoo grooten verlangen als ick had om hem te ſien, ſoo grooten vermaeck heb ick gehad in hem te leſen: maer eer ick toe treede tot het verſoeck van noch eenige gemaeckte ſwarigheden op te loſſen, ſoo dient voor af geweten,

Dat ick twee generale regelen hebbe, na welcke ick gaern altijt wilde blijven Philoſopheren: het eene is het klaer en diſtinct begrip van mijn verſtant, het ander is het geopenbaerde Woort, of de wil van God: na het eenen trachte ick een beminner van de waerheyt te zijn, maer na beyde tracht ick een Chriſtelijck Philoſooph te zijn; en wanneer het na een langh onderſoeck mocht gebeuren, dat mijn natuerlijcke kennis, of ſcheen te ſtrijden met dit Woort, of niet al te wel daer mede kon over een gebracht werden, ſoo heeft dit Woort ſoo veel aenſien by mijn, dat de begrippen die ick mijn inbeeld klaer te zijn, liever ſuſpecteer, als die te ſtellen boven en tegen die waerheyt, die ick mijn in dat boeck meen voorgeſchreven te vinden. En wat wonder, want ick wil ſtantvaſtigh blijven gelooven, dat dat Woort het Woort van God is; dat is, dat het is voortgekomen van den opperſte en volmaeckſte God, die veel meerder volmaeckheden inſluyt, als ick

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ick kan begrijpen, en misschien ook gewilt heeft van hem selve en van sijn werckinge meerder volmaecktheden seggen, als ick met mijn eyndich verstant op hede, ick segge op hede, kan begrijpen: want het is mogelijck dat ick door mijn doen mijn van meerder volmaecktheyt berooft hebbe; en daerom, dat indien ick misschien die volmaecktheyt hadde, van welcke ick door mijn eygen doen berooft ben, ick soude konnen begrijpen, dat al het geen ons in dat Woort gestelt en geleert wort, met de gesontste begrippen van mijn geest overeenstemmen. Maar dewijl ick mijn selve nu suspecteer, of ick niet door gedurige doolinge mijn selve berooft hebbe van een beter stant; en gelijck U E. stelt, *Princ. p.* 1. *pr.* 15. dat onse kennis op het alderklaerste genomen, noch onvolmaecktheit insluyt, soo helle ick liever selfs sonder reden tot dat Woort; alleen op die gront, dat het van de volmaektste is afgekomen, (want dat presupponeer ick nu, dewijl des selfs bewijs hier niet te passe komt, of al te lang soude vallen) en daerom by mijn moet aengenomen werden. Indien ick nu van U E. brief soude oordeelen, alleen op het geleyde van mijnen eerste regel, met uytsluytinge van de tweede, als of ick hem niet en hadde, of dat hy daer niet en was, soo soude ick seer veele dingen moeten toestaen, gelijck ick ook doe, en mijn over U E. doorsichtige Concepte admireren; maer de tweede regel doet mijn meerder van U E. verschelen; doch na de mate van een brief sal ick die op het geleyde van de een en ander eens wat breeder examineren.

En vooreerst na den eerstgestelden regel: ick hadde gevraecht, dewijl volgens U E. stellinge, scheppen en onderhouden een en het selfde was, en dat God niet alleen de saecken, maer ook de bewewinge en wijse der saecken in haren stant dede volharden: dat is met de selve samenliep, of dat niet en scheen te volgen, *datter geen quaet en is*, of *dat God self quaet doet*, steunende op dien regel, dat geen saeck tegen Gods wil en kan geschieden, of dat het een onvolmaecktheit inwickelen soude, of dat de dingen, die God doet (onder welcke ook de saecke schijnen begrepen te sijn, die wy quaet noemen) ook quaet mosten wesen: maer alsoo dat ook een Contradictie insluyt, en hoe ick dat wende ick mijn niet van een Contradictie te maeken konde onthouden, en daerom toevlucht tot U E. nam, die de beste uytlegger van sijn eyge Concepte soude sijn, en U E. segt in de antwoorde, en blijft by dat eerst gepresupponeerde, namentlijck dat 'er niet geschiet tegen Godts wil, noch ook kan geschieden: maer alsoo dan op die swaricheyt most geantwoort wor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

worden, of God dan oock geen quaet en doet, *ſoo ſecht U E. dat ſonde niet iet ſtellig is, maer ook dat men niet als ſeer oneygentlijk kan geſecht worden tegen God te ſondigen. En Append. p. 1. c. 6. malum autem abſolutum nullum datur, ut per ſe eſt manifeſtum: want al watter is, in ſich aengemerckt, ſonder opſicht tot eenig ander ding, volmaecktheyt inſluyt, die ſich altijt even ſoo verre uytſtreckt in yder ding, als des ſelfs weſen, en daerom klaerlijck volcht dat ſonde, overmits die niet anders dan onvolmaektheden beteyckenen, niet konnen beſtaen, in iet dat weſen uytdruckt.* Indien de ſonde, quaet, doolinge, of wat naem men dat gelieft te geven, niet anders is als te verlieſen, of berooft te worden van een volmaeckter ſtant, ſoo ſchijnt immers te volgen dat weſentlijck te ſijn wel geen quaet noch onvolmaektheit is; maer wel datter iet quaets in dat weſentlijck ding kan werden: want het volmaekte en ſal niet door een gelijk volmaekte daet, verlieſen de beroovinge van een volmaekter ſtant; maer wel daer door, dat wy tot iet onvolmaeckts hellen, om dat wy niet genoeg ons gegeve kracht beſteden. Dit ſchijnt U E. *geen quaet, maer alleen een minder goet te noemen, om dat de dingen in ſich aengemerckt volmaektheyt inſluyten: ten anderen, om dat de dingen ſoo U E. ſecht geen meerder weſen toebehoort, als het goddelijck verſtant en macht hem toegeſchikt, en in der daet geeft, en daerom oock niet meerder weſentlijkheyt in haer doen konnen vertoonen, als ſy weſen ontfangen hebben.* Want ſoo ick noch meerder noch minder wercken kan uytleveren, als ick weſentlijckheyt ontfangen hebbe, ſoo en kander geen beroovinge van een volmaekter ſtant bedacht werden: want indiender niet tegen Godts wil geſchiet, en indiender maer net ſoo veel geſchiet, als daer weſen gegeven is, op wat bedenckelijcker wijſe kander dan een quaet ſijn, dat U E. beroovinge van een beter ſtant noemt? Hoe kan imant door ſulck een geconſtitueert en dependent werck de berooving van een volmaekter ſtant verlieſen? Soo dat mijn dunckt, dat U E. niet anders als een van twee moet ſtellen, of datter een quaet is, of indiender geen quaet en is, datter dan geen beroovinge van een beter ſtant kan ſijn: want geen quaet te ſijn, en berooft van een beter ſtant te werden, dunckt mijn Contradict te ſijn. Maer ſal U E. ſeggen, wy vervallen door het berooven van een volmaeckter ſtant wel tot een minder goet, maer niet tot een abſoluyt quaet: maer U E. hebt mijn al geleert (Append. p. 1. cap. 3.) datmen om geen woorden moet twiſten, en daerom, of dat een abſoluyt quaet mach genoemt worden of niet, diſputeer ick nu niet; maer alleen, of af te vallen van

een

een beter tot een erger ſtant niet by ons genoemt wert, en ook met recht genoemt mach worden, een quader ſtant, of een ſtant die quaet is. Maer ſal U E. ſeggen dien quaden ſtant behelſt noch veel goet; ick vraeg of echter die menſch, die door ſijn onvoorſichtige daet, heeft veroorſaeckt de beroovinge van een volmaekter ſtant, en by gevolch nu minder is als hy te vooren was, niet quaet mach genoemt werden?

Maer om deſe bovenſtaende Redecavelinge te ontgaen, alſoo U E. noch eenige ſwaricheden dies aengaende ſchijnt te hebben, ſoo ſecht U E. *datter wel een quaet is, en datter wel quaet in Adam was, maer dat het niet iet ſtelligs is, en alleen maer geſeyt wert ten opſicht van ons verſtant, en niet ten opſicht van Godts verſtant, en dat die ten aenſien van ons privatio (ſed tantum quatenus eo optimâ libertate, quæ ad noſtram naturam ſpectat, & in noſtra poteſtate eſt, nos noſmet privamus) maer ten aenſien van God negatio is.* Maer laet ons hier nu eens examineren, of dit, dat U E. quaet noemt. Indien het alleen ten onſe reſpecte was, geen quaet ſoude weſen: ten andere, of het quaet, genomen gelijck het U E. ſtelt, ten aenſien van God alleen, negatio moet genoemt worden. Op het eerſte dunckt mijn hier boven eenigſins geantwoort te hebben, en ſchoon ick toeliet dat minder volmaeckt te ſijn als een ander weſen, in mijn geen quaet kan ſtellen, om dat ick van den Schepper geen beter ſtant kan afvorderen, en dat het mijn maer gradibus doet verſcheelen, ſoo en ſal ick daerom niet konnen toelaten, dat indien ick nu onvolmaeckter ben als ick geweeſt hebbe, en ick hebbe dat door mijn eyge misdrijf op den hals gehaelt, of ick ſal moeten bekennen, dat ick voor ſoo veel quader ben, ick ſegge, ſoo ick mijn ſelve conſidereer, eer ick oit tot onvolmaecktheit was vervallen, en mijn dan by andere vergelijck, die meerder volmaektheyt hebben als ick, ſoo is die minder volmaektheyt geen quaet, maer een minder goet gradibus: maer ſoo ick mijn ſelve vergelijk, na dat ick van een volmaekter ſtant ben afgevallen, en berooft door mijn eyge onvoorſichtigheyt by mijn eerſte formeerſel, gelijck ick uyt de hant van mijn Schepper afgedaelt ben, en volmaekter was, ſoo moet ick mijn oordeelen quader te weſen, als voor deſen: want niet heeft mijn den Schepper, maer ick mijn ſelve daer toe gebracht; want ick hadde krachts genoech, gelijck U E. ook bekent, om mijn van doolinge te onthouden.

Op het tweede, namentlijck of het quaet, gelijck het by U E. geſtelt wert te beſtaen in de beroovinge van een beter ſtant, die niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

alleen Adam, maar oock wy alle verlieſen, door een al te haeſtige en onordentelijcke daet, of dat ten aenſien van God alleen, maer een negatie is. Maer op dat wy dit eens geſont mogen examineren, ſtaet ons in te ſien, hoe UE. de menſch ſtelt en dependent maeckt aen God voor alle doolinge, en hoe dien ſelve menſch geſtelt wert na de doolinge. Voor de doolingen beſchrijft UE. hem, dat hem geen meer weſen toebehoort, als het geen het goddelijck verſtant en macht hem toeſchickt, en in der daet geeft, dat is, (ten waer ick in UE. meeninge dwaelde) dat den menſch noch meer noch minder volmaecktheyt kan uytleveren, als God weſen in hem geſtelt heeft, en dat is den menſch op ſulck een wijs dependent aen God maken, gelijck de Elementen, ſteenen, kruyden, enz. Maer indien dit UE. meeninge ſoo is, dan kan ick niet verſtaen wat het te ſeggen is, *Princ. p. 1. pr. 15. Cum autem voluntas libera ſit ad ſe determinandum: ſequitur nos poteſtatem habere facultatem aſſentiendi intra limites intellectus continendi, ac proinde efficiendi, ne in errorem incidamus.* Schijnt dit niet een Contradictie, de wil ſoo vry te maeken, dat hy ſich van doolinge kan onthouden, en met eenen hem ſoo dependent aen God te maeken, dat hy noch meer noch min volmaektheyt kan uytleveren, als God weſen in hem heeft gegeven? Op het ander, namentlijck hoe UE. den menſch ſtelt na de doolinge, daer op ſecht UE. dat den menſch door een te haeſtigen daet, namentlijck, van ſijn wil niet binnen de palen van ſijn verſtant te houden, hem ſelve berooft van een volmaekter ſtant: maer mijn dunckt dat UE. hier als oock in de *Principia* beyde de uyterſte van deſe beroovinge wat nader had dienen aen te wijſen, wat hy voor de beroovinge beſat, en wat hy na het verlieſen van dien volmaekte ſtant (gelijck het UE. noemt) bleef behouden. Daer wort wel geſecht wat wy verlooren hebben, maer niet wat wy bleven behouden, *Princ. p. 1. pr. 15. tota igitur imperfectio erroris in ſola optima libertatis privatione conſiſtet, quæ error vocatur.* Laet ons beyde dit geſeyde, ſoo als het by UE. geſtelt wordt, eens examineren. UE. en wilt niet alleen, dat ſulcken verſcheide wijſe van dencken in ons zijn, die wy ſommige willende en andere verſtaende noemen, maer oock datter tuſſchen deſe ſulck een ordre is, dat wy niet de dingen moeten willen, ſonder haer eerſt klaer verſtaen te hebben; en indien wy onſe wil binnen de palen van ons verſtant houden, wy dan nimmer en ſullen doolen, en eyndelijk dat het in onſe macht ſtaet, de wil binnen de palen van het verſtant te konnen houden. Als ick dit ernſtigh overdenck, ſeker een van twee moet waer weſen; of alle dit geſtelde is verçiert, of Godt heeft ons

die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die ordre ſelver ingedruckt: maer ſoo ons God die ordre heeft ingedruckt, was het niet geheel buyten propooſt te ſeggen, dat het ſonder eynde ſoude geſchiet zijn, en dat God niet en ſoude begeren dat wy die orde moſte obſerveren en na komen; want dat ſoude een contradictie in God ſtellen; en indien wy die ordre in ons geſtelt, moeten practiſeren, hoe konnen wy dan ſo dependent aan God zijn, en blijven: want indien niemant noch meer noch min volmaecktheyt uyt levert, als hy weſen heeft ontfangen, en dat deſe krachte uyt de effecte moeten bekent worden, ſoo en heeft hy, die ſijn wil buyten de palen van het verſtant laet gaen, niet ſoo veel kracht van God ontfangen, of anders ſoude hy die oock uytwercken, en by gevolgh ſoo moet hy, die doolt, de volmaecktheyt van niet te konnen doolen, van God niet ontfangen hebben, of hy ſoude nimmer doolen: want volgens U E. ſtellingh daer uyt ſoo veel weſen gegeven is, als'er volmaecktheyt uytgewerckt wert. Ten anderen ſoo ons God ſoo veel weſen gegeven heeft, dat wy die ordre konnen onderhouden, gelijck U E. ſtelt, dat wy onderhouden konnen: en wercken wy altijt ſoo veel volmaecktheyt uyt, als wy weſen hebben, hoe komt dat wy die ordre overſtappen, hoe komt dat wy die overſtappen konnen, en dat wy de wil niet altijt binnen de palen van het verſtant en houden. Ten derden, indien ick ſoo dependent aen God ben, gelijck ick boven getoont hebbe, dat U E. ſtelt, dat ick de wil noch binnen noch buyten het verſtant kan houden, ten ſy God mijn eerſt net ſoo veel weſen geeft, en door ſijn wil eerſt een van twee gedetermineert heeft, hoe kan mijn dan de vryheit van de wil te paſſe komen, ſoo wy dit inwendigh aenmercken. Ja ſchijnt het in God niet een contradictie te ſtellen, ons een ordre te geven, van onſe wil binnen de palen van ons verſtant te houden, en ons niet ſoo veel weſen, of volmaecktheden te geven, dat wy dat konnen uytwercken, en ſoo hy ons ſoo veel volmaecktheyt na U E. ſtellingh heeft gegeven, ſeker wy ſouden nimmer doolen konnen: want ſoo veel weſen wy hebben, ſoo veel volmaecktheden moet hy uytwercken, en altijt die gegeven kracht in onſe wercken vertoonen: maar onſe doolingen zijn een bewijs, dat wy ſulck een kracht, die ſoo dependent aen God is, (gelijck U E. wilt) niet en hebben; ſoo dat een van twee moet waer weſen, of dat wy niet ſoo dependent aan God en zijn, of dat wy niet in ons hebben het vermogen van niet te konnen doolen, maer wy hebben het vermogen van niet te doolen, volgens U E. ſtellinge; ergo, wy en konnen niet ſoo dependent zijn.

Uyt dit geſeyde dunckt mijn nu klaer te blijcken, dat het onmogelijck

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijck is, dat quaet, ofte berooft te werden van een beter ſtant, ten aenſien van God negatio ſoude zijn. Want wat is dat geſeyt, berooft te werden, of een volmaeckter ſtant verlieſen, is dat niet van meer tot min volmaecktheyt, en by gevolgh van meer tot min weſentlijckheyt over gaen: en van God in een ſeker maet van volmaecktheyt en weſen geſtelt te werden; is dat niet te willen, dat wy geen andere ſtant buyten ſijn volmaeckte kennis konnen krijgen, ten ſy hy anders beſlooten en gewilt hadde; is dat nu wel mogelijck, dat dat ſchepſel van dat Alwetende en Volmaeckt Weſen voortgebracht, en gewilt heeft dat het ſoo een ſtaet van weſen behout, ja met welcke God om het te blijven behouden, in dat weſen geduerigh ſamen loopt, dat het in weſen ſoude declineren, dat is, in volmaecktheyt minder werden, buyten Gods kenniſſe; 't ſchijnt mijn toe als of dat een ongerijmtheyt inſloot. En is het niet ongerijmt te ſeggen, dat Adam een volmaeckter ſtant verloor, en by gevolgh onbequaem was tot die ordre die God in ſijn ziel geſtelt hadde, en dat God van dat verlies en van die onvolmaecktheyt geen kennis ſoude hebben, hoe verre en hoe veel volmaecktheyt Adam verlooren hadde. Is het wel begrijpelijck dat God een weſen ſoude ſtellen, dat ſoo dependent ſoude zijn, dat het niet anders als ſulck een werck ſoude afleveren, en dat het dan door dat werck een volmaeckter ſtant ſoude verlieſen, (behalven dat hy daer een abſolute oorſaeck af ſoude weſen,) en dat God daar geen kennis af en ſoude hebben? Datter een onderſcheyt is, tuſſchen de daet en het quaet, dat de daet aenkleeft, ſta ick toe, *ſed malum reſpectu Dei eſt Negatio.* Dat kan ick niet begrijpen, dat God de daet ſoude kennen, de ſelve determineren, en met die ſamenloopen, en het quaet dat in die daet is, dat hy dat niet ſoude kennen, noch weten wat uytgangen dat het ſoude hebben, dunckt mijn in God onmogelijk te zijn. Merckt eens met mijn, dat God ſamenloopt in de daet van voortteelen met mijn vrou, want het is ſtelligh, en by gevolgh heeft God daer een klare kennis af, maer voor ſoo veel ick die daet misbruyck, en met een ander vrou tegen mijn belofte en eet, ſoo loopt nevens die daet een quaet ſamen, wat ſoude hier nu ten aenſien van God negative zijn? niet dat ick die actie van voorteelinge doe, want voor ſoo veel dat *ut poſitive* is, loopt God met de ſelve ſamen: ſoo moet dan het quaat dat met die daet ſamen loopt, alleen maer weſen dat ick tegen mijn eygen verbont, of anders Gods verbodt, het doe met ſulck een vrou, daer ick mijn niet mede mach vermengen. Maer is dat nu wel begrijpelijk, dat God onſe actien ſoude weten, dat hy met onſe actien ſamenloopt, en niet

aen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aen wien wy die actien plegen, te meer dewijl God oock ſamenloopt met de daet van die vrou, met het welcke ick mijn verliep; mijn dunckt dat het hart van God te gevoelen is: let eens op de daet van doot ſlaen; voor ſoo veel het een poſitive daet is, loopt God met die ſamen, maer het effect van die daet, namentlijck het oploſſen van een weſen, en het breecken van Gods ſchepſel ſoude hy niet weten, als of God ſijn eygen gewrochte niet en kende. (ick vreeſe dat ick hier UE. meeninge niet wel moet verſtaen, want UE. concepte ſijn my te doorſichtigh om ſoo grove misſlagh te begaen) Maer misſchien ſal UE. hier tegen ſeggen, dat die daden, gelijck ick die daer ſtelle, al enckel goet zijn, en datter ſelfs geen quaet mede ſamen loopt: maer dan kan ick niet begrijpen wat het is, dat ghy quaet noemt, daer de beroovinge van een volmaeckter ſtant op volght: oock wert de geheele werelt dan geſet in een eeuwige en geduerige verwarringe, en wy menſchen worden de beeſten gelijck gemaeckt; ſiet eens wat profijt ſulck een gevoelen de werelt ſoude toebrengen.

UE. en wilt oock niet de gemeene beſchrijvinge van menſch, maer ghy wilt yder menſch maer ſoo veel volmaecktheyt van wercken toeſchrijven, als God hem in der daet uyt te wercken geeft; maer dan en kan ick niet anders ſien, of de godlooſe dienen God met haer doen ſoo wel als de godſalige: waeromme? om dat ſy beyde geen volmaeckter wercken konnen afleveren, als haer beyde weſen gegeven is, en als ſy door haer effecte toonen; en mijn dunckt niet dat UE. deſe queſtien in de tweede antwoorde voldoet, met te ſeggen: *hoe een dingh meer volmaecktheyt heeft, hoe het oock meerder van de goddelijckheyt heeft, en Gods volmaecktheyt meer uytdruckt: de vroomen dan onwaerdeerlijck meer volmaecktheyt hebbende, als de godlooſen, ſoo is haer deucht by die van de godlooſen niet te vergelijcken; want de eenen als een tuygh in de hant van den meeſter, dat onwetende dient, en al dienende verſleten wert, maer de vroomen daer en tegen wetende dienen, en dienende verſleten werden.* Dit is echter in beyde waer, dat ſy niet meerder en konnen uytwercken; want ſoo veel meer volmaecktheyt als de eenen uytwerckt boven de andere, ſoo veel meer weſen heeft de eenen ontfangen boven de ander. Dienen dan de godlooſen met haer weynige volmaecktheyt, God ſoo wel niet als de godſalige? want na UE. ſtellinge en wil God van de godlooſe niet meer, of anders ſoude hy haer meer weſen gegeven hebben; maer hy en heeft haer niet meer weſen gegeven, gelijck uyt de gewrochten blijckt; ergo, wil hy van haer niet meer: en als yder dan in ſijn ſpecie doet, dat God wil en noch meer noch min, waerom

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om ſoude die geene, die weyniger doet, maer evenveel ſoo veel doet als God van hem begeert, God niet ſoo wel behagen als de godſalige. Daer en boven gelijck wy door het quaet, dat met de daet ſamen loopt, door ons onvoorſichtigheyt na UE. ſtellinge verlieſen een volmaeckter ſtant, alſoo ſchijnt UE. hier oock te willen ſtellen, dat met onſen wil binnen de palen van ons verſtant te houden, wy niet alleen ſoo volmaeckt blijven als wy zijn, maar dat wy oock al dienende volmaeckter worden; welck mijn dunckt een contradictie in te ſluyten; indien wy anders ſoo dependent zijn aen God, dat wy noch meerder noch minder volmaecktheyt konnen uytwercken, als wy weſen ontfangen hebben, dat is, als God gewilt heeft, dat wy dan door onvoorſichtigheyt erger, of door voorſichtigheyt konnen beter worden: ſoo dat ick niet anders kan ſien, indien den menſch ſoo was als UE. hem beſchrijft, of de godlooſe dienen God met haer doen ſoo wel, als de godſalige met haer doen; en ſoo doende, werden wy ſoo dependent aen God gemaeckt, als de elementen, kruyden, ſteenen, enz. Waer toe ſal dan ons verſtant dienen? waer toe dat vermogen van onſe wil binnen de palen van ons verſtant te konnen houden? waerom is ons die ordre ingedruckt? En ſiet eens aan de ander kant, wat wy ons ſelve al benemen, namentlijk, al die anxtige en ernſtige overlegginge, om ons doch na den regel van Gods volmaecktheyt, en nadre ordre die hy ons ingedruckt heeft volmaeckt te maecken: wy benemen ons ſelve het gebed, en de ſuchtinge tot God, daer door wy ſoo menighmael gevoelt hebben, dat wy extraordinare verſterckinge verkregen: wy benemen ons ſelve den gantſche Godsdienſt, en al die hoope, al die vergenoeginge die ons uyt de gebeden en Godsdienſt te wachten ſtaen. Want ſeker ſoo God geen kennis van het quade heeft, veel min is het te gelooven dat hy het quade ſal ſtraffen. Wat reden zijnder dan, dat ick niet alle ſchelmſtucken (als ick maer buyten opſpraeck van den Rechter kan blijven) vierighlijck bedrijve. Maer waerom mijn ſelven niet door grouwelijcke middelen verrijckt? waerom ſonder onderſcheyt niet al gedaen dat ons luſt, en daer ons het vleeſch henen leyt? Maer ſal UE. ſeggen, om dat wy de deucht om haer ſelfs wil moeten beminnen. Maer hoe kan ick deucht beminnen? in mijn is niet ſoo veel weſen en volmaecktheyt gegeven; en indien ick ſoo veel vergenoeginge uyt het eenen als uyt het ander kan trecken, waerom forſie gedaen, om mijn wil binnen de palen van 't verſtant te houden? waerom niet dat gedaen, daer mijn tochte mijn heenen leyden? waerom niet dien menſch, die my ergens in den wech is, heymelijck gedoot, enz.

Siet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Siet wat voet wy alle godlooſe en godlooſheyt geven; wy maecken ons ſelven blocken gelijck, en al ons doen niet anders als een uurwerckx beweginge.

Uyt dit geleyde dunckt mijn dat het ſeer hart is, dat wy maer oneygentlijck konnen geſeyt werden tegen God te ſondigen: want wat beduyt dan aen ons de gegeve kracht om onſe wil binnen de palen van ons verſtant te konnen houden, en dat, ſoo wy die overtreden, ſondigen tegen die ordre? Maer ſal U E. miſſchien ſeggen, dat is geen ſondigen tegen God, maer iet alleen voor ons ſelven: want ſoo wy eygentlijk geſegt wierden tegen God te ſondigen, ſoo ſoude men ook moeten ſeggen datter iet tegen Godts wil geſchiede: maer dat is onmogelijk na U E. meeninge; ergo ook het ſondigen. Maer echter moet een van twee waer weſen, of dat God wil, of dat hy het niet en wil; indien God het wil, hoe kan het quaet ten onſe reſpecte weſen? en indien hy het niet en wilde, ſoo ſoude het na U E. meeninge niet geſchieden: maer ſchoon dit eenig na U E. meeninge eenige abſurditeyt inſloot, daerom alle die voornoemde ongerijmtheden te admitteren, dunckt mijn ſeer gevaerlijck. Wie weet als wy veel meditatie beſteden, of daer by ons niet een expedient ſoude gevonden worden, om dit eeniger mate te reconſilieren?

En hier mede ſal ick het examen van U E. brief op het geleyde van mijne eerſte generale regel laten aflopen; maer eer ick toe trede tot het examineren na den tweede regel, ſoo ſal ick hier noch twee dingen ſtellen, die tot dit Concept van U E. brief tenderen, beyde by U E. geſtelt in U E. *Princ. p. 1. pr. 15.* Het eerſte, *affirmas, nos poteſtatem volendi & judicandi, intra limites intellectus retinere poſſe*; daer ick noch niet abſoluyt in kan conſenteren. Want indien dat waer was, daer ſoude immers wel een menſch uyt ſoo veel ontelbare gevonden worden, die door de effecten betoonen ſoude dat hy die macht hadde: oock kan yder wel klaer in ſich bevinden, wat krachte hy ook te werck leyt, hy dat eynde niet en kan bereycken: en ſoo daer imant aen twijffelt, hy examinere ſich ſelfs, hoe dickwils in weerwil van ſijn eygen verſtant ſijn paſſie meeſter ſijn over ſijn reden, ſelfs dan wanneer hy tracht de meeſte forſſe daer toe te doen. Maer ſal U E. ſeggen, dat wy dat niet en doen, is niet om dat het ons onmogelijck is, maer om dat wy geen genoegſame vlijt aen en wenden; ick antwoorde wederom, dat indien dat mogelijk was, daer ſouder immers een uyt ſoo veel duyſenden gevonde worden: maer van alle menſchen is daer niet een geweeſt, of is, die ſich ſoude derven beroemen van niet in doolinge gevallen te ſijn;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en wat ſekerder bewijs konnen wy van deſe ſaeken trecken, als de exempelen? Indiender noch weynige waren dan waſſer eenig, maar nu daer niet een is, en iſſer oock geen bewijs. Maer U E. ſult een inſtantie konnen doen, en ſeggen; indien het mogelijck is, dat ick door het opſchorten van oordeel en mijn wil binnen de palen van mijn verſtant te houden, eens kan uytwercken dat ick niet en dool, waerom en ſoude ick, wanneer ick de ſelfde neerſticheyt gebruyck, dat effect niet altijt konnen hebben? ick antwoord dat ick niet kan ſien dat wy op heden ſoo veel krachts hebben, om dat altijt te konnen continueren; ick kan in een uur wanneer ick al mijn kracht te werck legge, wel eens twee mijlen gaen, maer ick kan dat niet altijt doen: alſoo kan ick mijn wel eens door groote neerſticheyt van doolinge onthouden: maer ick hebbe niet ſoo veel kracht om dat altijt te konnen doen. Het ſchijnt mijn klaer toe dat den eerſte menſch, afkomende uyt de hant van dien volmaekte Werckmeeſter, die krachte wel gehad heeft, maer (en daer in ſtemme ick met U E. overeen) dat hy die kracht niet genoeg gebruyckende, of misbruyckende, daer door verlooren heeft dien volmaekten ſtant, van te konnen doen, dat wel voor deſe in ſijne macht was; daer toe ick verſcheyde redenen ſoude konnen bijbrengen om te beveſtigen, ſoo ick niet te lang en ſoude vallen. En hier in dunckt mijn dat het geheele weſen van de H. Schriftuur beſtaet, en daerom by ons ſeer moet in achtinge weſen, alſoo ſy ons dat geene leert dat ſoo klaer met ons natuurlijck verſtant wert beveſticht: namentlijck, eenen afval van onſe eerſte volmaecktheyt, hier gekomen en veroorſaekt door onſe onvoorſichticheyt. En wat iſſer dan noodiger als dien afval ſoo veel mogelijck is, te reformeren? en dat is ook het eenigſte eynde van de H. Schriftuur, om dien vervallen menſch weder tot God te brengen.

Het tweede *Princ. p. 1. pr. 15. quod affirmans res clarè & diſtinctè intelligere, repugnare naturæ hominis:* en eyndelijck beſluyt U E. daer uyt, dat het veel beter is de dingen ſchoon verwart toe te ſtemmen en vry te ſijn, als altijt indifferent, dat is op den laegſten trap van vrijheyt te blijven; welcke toe te ſtaen ick niet klaer in mijn bevinde: want ons oordeel op te ſchorten, blijft ons behouden in dien ſtant daer wy van den Schepper in geſchapen ſijn; maer de dingen verwart toe te ſtemmen, is dat geene toe te ſtemmen, dat wy niet en verſtaen, en ſoo doende ſoo licht het valſche als het ware toe te ſtemmen; en indien (gelijck ons Monſieur Deſcartes ergens leert) wy niet die ordre in het toeſtemmen gebruycken, die God tuſ-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tuſſchen ons verſtant en wil gegeven heeft, namentlijck, van niet toe te ſtemmen, als dat wy klaer verſtaen, ſchoon wy dan by geval het ware verkrijgen, wy echter ſondigen, om dat wy het ware niet met die ordre omhelſen, met welcke God gewilt heeft, dat wy het omhelſen ſullen. En by gevolch, gelijck ons het niet toeſtemmen blijft behouden in dien ſtant van God geſtelt, ſoo doet het verwart toe te ſtemmen ons van erger conditien maeken als wy zijn: want het leyt de gront van doolinge, waer door wy daer na verlieſen onſen volmaekten ſtant. Maer ick hoor U E. ſeggen, is het niet beter ons volmaekter te maeken, met de dingen ſchoon verwart toe te ſtemmen, als niet toeſtemmende ons altijt in den laegſten trap van volmaektheyt en vrijheyt te behouden? Maer behalven dat wy dat ontkennen, en eeniger maten getoont hebben, dat wy ons niet beter, maer erger gemaeckt hebben; ſoo ſchijnt het ons oock onmogelijck en als een contradictie, dat God de kennis der dingen, die hy ſelfs gedetermineert hadde, ſich verder ſoude uytſtrecken als die kennis die hy aen ons gegeven hadde, ja dat God dan een abſoluyte oorſaek van onſe doolinge ſoude inſluyten. En hier en doet niet tegen, dat wy God niet en konnen beſchuldigen van meer aen ons te moeten geven, als hy aen ons gegeven hadde, om dat hy daer in niet was gehouden. 't Is wel waer dat God aen ons niet meer verſchult was te geven als hy gaf; maer Godts opperſte volmaektheyt ſtelt oock, dat het ſchepſel dat van hem voortkomt geen contradictie mach inſluiten, gelijck dan ſoude ſchijnen te volgen: want wy vinden in de geſchape natuur nergens kennis als in ons verſtant. Waer toe kan ons dat anders gegeven ſijn, als om Godts wercken te beſchouwen en te kennen? en wat ſchijnter dan oock evidenter te volgen, als datter een overeenkomſt moet weſen, tuſſchen de dingen die gekent moeten worden, en tuſſchen ons verſtant?

Maer indien ick U E. brief op het geleyde van mijnen tweede generale regel ſoude examineren, ſoo ſouden wy meerder moeten verſcheelen als met den eerſten: want mijn dunckt (doch ſoo ick dwaal gelieft mijn te onderrichten) dat U E. aen de H. Schrifture niet die onfeylbare waerheyt en goddelijckheyt toe en ſchrijft, die ick in de ſelve geloove te weſen. Wel is waer dat U E. ſecht te gelooven, dat God de dingen van de H. Schriftuur aen de Propheten geopenbaert heeft, maer op ſulck een defecte wijs, dat indien 't ſoo geſchiet is, als U E. ſtelt, een contradictie in God ſoude inſluyten: want ſoo God ſijn Woort en wil aen de menſchen geopenbaert heeft, ſoo heeft hy haer dat tot een ſeker eynde geopenbaert, en dat klaer;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

indien nu de Propheten van dat woort, dat ſy ontfangen hebben, een parabel gedicht hadden, ſoo moeſt God dat ook gewilt, of niet gewilt hebben. Indien het God gewilt hadde dat ſy een parabel van ſijn Woort ſouden gedicht hebben, dat is afvallen van ſijn meeninge, ſoo was God immers oorſaek van die doolinge, en God wilde dan iet tegenſtelligs: indien God het niet gewilt hadde, ſoo was het onmogelijck dat de Propheten daer een parabel af ſouden hebben konnen dichten; daerenboven ſoo ſchijnt het gelooffelijck, indien gepreſupponeert wort dat God ſijn Woort aen de Profeten heeft gegeven, dat hy het haer ſoo gegeven heeft, dat ſy in dat te ontfangen niet en ſouden gedoolt hebben: want God moſt in het geven van ſijn Woort een ſeker eynde hebben; maer Godts eynden en konnen niet weſen, om den menſch daer door in doolinge te brengen; want dat een contradictie in God ſoude weſen, oock en konde de menſche niet dwalen tegen Godts wil: want dat na U E. meeninge onmogelijck is; en boven dit alles en is niet van dien volmaecktſte God te gelooven, dat hy ſoude toelaten dat ſijn Woort, ſelfs aen de Profeten gegeven, om het gemeene volck te verklaren, van de Profeten eenen andere ſin ſoude gegeven worden, als God gewilt hadde: want als wy ſtellen dat God de Profeten ſijn Woort gaf, ſoo ſtellen wy met eenen dat God op een extraordinaire wijſe de Profeten verſcheen, of met haer ſprack. Indien nu de Profeten van dat gegeven Woort een parabel dichten, dat is, het een andere meeninge gaven, als God gewilt heeft dat ſy geven ſouden, God ſoude haer daer van immers onderricht hebben: oock is het ſoo wel ten aenſien van de Profeten onmogelijck, als ten aenſien van God een contradictie, dat de Profeten een andere meeninge konden hebben, als God gewilt hadde, dat ſy ſoude hebben.

Ick ſie oock ſeer weynigh bewijs, dat God ſijn woort ſoo ſoude geopenbaert hebben als U E. ſtelt, namentlijck dat hy alleen ſoude geopenbaert hebben, de ſaligheyt en verdervinge, dat hy daer toe oock ſekere middelen beraemt heeft, en dat de ſaligheyt en verdervinge, niet anders als gewrochte zijn van die beraemde middelen. Want ſeker, indien de Propheten het Woort Gods in dien ſin ontfangen hadden, wat reden ſouden ſy gehad hebben, om het eenen andere ſin te geven? Maer ick ſie U E. oock niet een eenigh bewijs by brengen, om ons te konnen overtuygen, dat deſe meninge ſoude moeten geſtelt werden boven de meeninge der Propheten: maer ſoo U E. meent dat dat het bewijs is, om dat anders dat Woort veel onvolmaecktheden en tegenſtellinge ſoude influyten, ſoo ſegge ick dat

dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat maer geſeyt en niet beweſen is? En wie weet ſoo beyde gevoelens eens te berde quamen, wien min onvolmaecktheden ſoude inſluyten? Eyndelijck ſoo wiſt dat Aldervolmaecktſte Weſen wel, hoe verde dat het gemeene volck konde verſtaen, en daerom welcke de beſte wyſe was, na welcke het gemeene volck moeſt onderrecht werden.

Op het tweede Lit van U E. eerſte Vrage? ſoo vraegt U E. aen hem ſelven, waerom God aen Adam had verboden van den boom niet te eten, daer hy het tegendeel beſlooten had; en U E. antwoort, het verbod aen Adam beſtont hier alleen in: namentlijck, dat God Adam geopenbaert heeft, dat het eten van dien boom de doot veroorſaeckte, gelijck hy ons door het natuerlijck verſtant openbaert dat het vergift ons doodelijck is. Indien vaſt geſtelt is, dat God aen Adam iet verboden heeft, wat reden zijnder dat ick meer de wijſe van verbiedinge als U E. die ſtelt, ſoude moeten gelooven, als die van de Propheten, aen welcke God deſe wijſe van verbiedinge ſelfs geopenbaert heeft? Maer U E. ſult ſeggen, mijn wijſe van verbiedinge is natuerlijcker, en daerom de waerheyt meer gelijck, en God beter paſſende. Maer ick ontkenne dat alles; ick kan oock niet begrijpen, dat God ons door het natuerlijck verſtant geopenbaert heeft, dat vergift doodelijck is; en ick ſie geen reden, waer door ick ooyt ſoude weten, datter iet vergiftighs is; indien ick geen quade effecten van 't vergift in andere geſien of gehoort hadde; dat leert ons de dagelijckſe ervarentheyt noch, hoe veel menſchen, om datſe het vergift niet en kennen, onwetende eten en ſterven. Maer U E. ſult ſeggen: indien de lieden wiſten dat het vergift was, ſy ſoude weten dat het quaet is: maer ick antwoorde, dat niemant vergift kent, of kan kennen, als die geſien en gehoort heeft, dat yemant door dat te gebruycken hem ſelven beſchadight heeft; en ſoo wy ſtelden, dat wy op heden nooyt gehoort noch geſien en hadden, dat yemant door 't gebruyck van die ſpecie beſchadight was, wy ſouden het alleen nu oock niet kennen, maer ſelf ſonder vrees het gebruycken tot ons ſchade: gelijck ſulcke waerheden ons alle dagen geleert werden.

Wat kan een rechtſchapen verſtant meer vermaeck in dit leven geven, als de beſpiegelinge van die volmaeckte Godheyt? Want gelijckſe verkeert ontrent het Volmaecktſte, oock het Volmaecktſte moet in ſich ſluyten, dat in ons eyndigh verſtant kan vallen. Ick hebbe oock niet in mijn leven, dat ick voor dat vermaeck ſoude willen verwiſſelen. Hier in kan ick met een hemelſche luſt veel tijt beſteden; maer met eenen, hier kan ick oock hertelijck bedroeft zijn,

ſiende

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſiende dat mijn eyndigh verſtant ſoo veel ontbreeckt: maer die droefheyt paeye ick met die hoop die ick hebbe, die mijn noch liever is, dan het leven, dat ick noch eens in weſen ſal zijn en blijven, en deſe Godheyt met meer volmaecktheyt ſal beſchouwen, als ick hede doe: als ick aenmerck dit kort en voorby vliegent leven, in welcke ick alle oogenblicken mijn doot te gemoet ſie, en dat ick ſoude moeten gelooven dat ick een eynde ſoude hebben, en dat ick ſoude afgeſneden zijn van die heylige en heerlijcke beſpiegelinge, ſeker dan was ick de elendighſte van alle Creatueren, die geen kennis hebben, dat ſy ſullen eyndigen: want voor mijn doot ſoude de vrees van de doot mijn ongeluckig maecken, en na mijn doot geheel niet; en by gevolch ongeluckig ſijn, om dat ick ſoude afgeſcheyden weſen van die goddelijcke beſpiegelingen: en hier heen ſchijnen mijn U E. gevoelens te leyden, dat als ick hier eyndig, ick dan voor eeuwich een eynde hebben ſal: daer in tegendeel mijn dat Woort, en de wil van God verſterckt met ſijn inwendige getuygeniſſe in mijn ziele, dat ick mijn na dit leven eens in een volmaekter ſtant ſal verluſtigen, in 't aenſchouwen van die aldervolmaektſte Godtheyt. Seker indien die hoop eyndelijk al eens vals bevonden wiert, ſoo maekt ſy mijn geluckig, dewijl ick hope. Dit is het eenigſte, dat ick van God begeere, en met gebeden, ſuchtinge en ernſtige wenſchinge, (en ach of ick daer iet meer toe konde contribueren) ſal begeeren, ſoo lange daer adem in dit lichaem is, dat hy mijn door ſijn Goetheyt gelieve ſoo geluckigh te maecken, dat wanneer als dit lichaem refolveert, dat ick dan noch mocht een verſtandigh weſen blijven, om die volmaeckte Godheyt te blijven beſchouwen: en als ick maer dat verkrijge, hoemen hier gelooft, wat men hier malkanderen wijs maeckt, en of 'er iet op ons natuerlijck verſtant gefondeert is, en begrepen kan werden, of niet, is mijn indifferent: dat, en dat alleen is mijn wenſch, mijn begeerte, en mijn geduerige gebeden, dat God mijn die verſekeringe maer doet beveſtigen in mijn ziel: en als ick dat hebbe, (en ach ſoo ick dat niet verkrijge, ſoo ben ick de elendighſte,) ſoo roepe mijn ziel van verlangen uyt, gelijck een hert ſchreeuwt na verſche beecken, ſoo verlanght mijn ziel na u, na u den levendigen God: ach! wanneer ſal den dagh komen dat ick by u ſal zijn, en u aenſchouwe: en als ick dat maer erlange, dan hebbe ick al de eynde, en begeerte van mijn ziele: maer die hoop en ſchijnt mijn niet toe in U E. ſtellinge, om dat onſe dienſt God niet aengenaem is, en ick oock niet begrijpen kan, indien God (ſoo ick anders ſoo menſchelijck van hem mach ſpreecken) geen vermaeck

in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in onſe dienſt en lof ſchiep, dat hy ons ſoude voortbrengen en onderhouden; doch ſoo ick in deſe UE. meeninge quam te doolen, ſoo wenſchte ick UE. verklaringe daer over: maer ick hebbe mijn ſelve, en miſſchien UE. oock hier te lange verlet, en ſie dat mijn tijt en papier ontbreeckt; ick ſal eyndigen. Dit is het dat ick noch gaern in UE. brief ſach opgeloſt; ick ſal miſſchien hier en daer eenige concluſie uyt UE. ſchrift getrocken hebben, dat by geval UE. meeninge niet ſal zijn, maer daer ſal ick UE. verklaringe gaern over hooren.

Ick hebbe mijn onlanghs onthouden met het bedencken van ſommige *attributa Dei*, daer UE. Appendix mijn geen kleyn behulp ingegeven heeft, en hebbe in effect maer UE. meeninge geparaphraſeert, welcke mijn duncken by u niet anders als Demonſtrationes te weſen, en daerom mijn ten hooghſten verwondert, dat *L. Meyer* in de Voorreeden ſeyt, dat dit noch UE. gevoelen niet en is, maer dat UE. verplicht waert, om het ſoo aen UE. leerlingen te leeren, die ghy belooft hadde de Philoſophie van Deskartes te leeren. Maer dat UE. noch een heele andere meeninge hadde, ſoo van God, als van de Ziel; en in 't byſonder van de Wil van de Ziel; oock ſie ick dat in die Voorreden geſeyt wort, dat UE. deſe *Cogitata Metaphyſica* in 't korte breeder ſoude uytgeven, na welcks beyde ick ſeer groot verlangen hebbe: want ick daer wat byſonder af verwachte; doch mijn gewoonte is niet yemant aen ſich ſelve met loftuyterye te bejegenen.

Dit geſchiet in oprechte vrientſchap, volgens verſoeck van UE. brief, en om dat de waerheyt mochte uytgevonde werden: verſchoont mijn dat ick boven vermoede ſoo lange gevalle ben. Indien ick hier op mach antwoort krijgen, ſult mijn ten hoogſten obligeren: wat belanght van te mogen ſchrijven in die Tael, waer in opgebrocht ben, en kan UE. niet weygeren, ſoo het anders Latijn of François is: maer ick verſoecke noch deſe antwoorde in deſe eyge Tael te mogen ontfangen, alſoo ick UE. meeninge daer heel wel in verſtont, en miſſchien in 't Latijn ſoo klaer niet en ſoude verſtaen. Dit doende, ſult mijn ſoo obligere, dat ick ſal zijn en blijve

MYN HEER, *UE. Dienſtw. Dienaer.*

W. v. BLYENBERGH.

Dordrecht 16. Januar. 1665.

In antwoorde wenſchte wel wat breeder onderricht te worden, wat eygentlijck verſtaet by een Negatie in God.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VIERENDARTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* W. V. BLYENBERG.

TOen ik uw eerſte brief las, meende ik niet anders, dan dat onze gevoelens zeer na overëenquamen: maar uit de tweede, die ik op d' eenëntwintigſte van deze maant ontfangen heb, verſta ik gantſchelijk het tegendeel, en bemerk dat wy niet alleenlijk in die dingen verſchillen, die uit d' eerſte [a] beginſelen te halen zijn, maar ook in de beginſelen zelven; ja zo verre, dat ik naauwelijks geloven kan dat wy malkander wijders met brieven zullen konnen onderrichten. Want ik zie dat geen [b] Betoging, hoe vaſt die ook volgens de wetten van betoging is, by u kan gelden, zo zy niet met d' uitlegging overëenkoomt, die gy, of andere [c] Godgeleerden, die by u bekent zijn, over de heilige Schrift maken. Doch indien gy bevind dat God door de heilige Schrift klarelijker en krachtiglijker tot u ſpreekt, dan door het licht van 't naturelijk verſtant, 't welk God ook aan ons gegeven heeft, en geduriglijk door zijn goddelijke wijsheit beſtandiglijk en onvervalſchtelijk onderhoud: zo hebt gy grote reden om het verſtant onder 't gevoelen, 't welk gy aan de heilige Schrift toeeigent, te doen buigen; ja gy zult ook niet anders konnen doen. Wat my aangaat, dewijl ik rondelijk beken dat ik de heilige Schrift niet verſta, ſchoon ik veel jaren daar toe beſteed heb, en dewijl ik weet dat ik, een vaſte [d] betoging hebbende, geen gedachten kan krijgen van ooit daar aan te konnen twijffelen; zo ruſt ik gantſchelijk op het geen, 't welk het verſtant my aanwijſt, zonder enigſins beducht te wezen dat ik 'er in bedrogen ben, of dat de heilige Schrift, ſchoon ik haar niet onderzoek, daar tegen kan ſpreken: om dat d'een waarheit niet tegen d'ander kan zijn, gelijk ik alreê in mijn [e] Aanhangſel over Deskartes Beginſelen (ik weet niet in wat [f] Hoofddeel, om dat ik heden het boek niet by my heb) klarelijk te kennen heb gegeven. En indien het geen, dat ik alreê van 't naturelijk verſtant heb, eens valſch bevonden wierd, zo maakt het my echter gelukkig terwijl ik 't geniet, en mijn leven niet met tranen en zuchten, maar geruſtiglijk, blijdelijk en vrolijk deurbreng, en te met een trapje hoger klim, en ondertuſſchen ('t welk noch de grootſte vernoeging

a *Principia.*
b *Demonſtratio.*
c *Theologi.*
d *Demonſtratio.*
e *Appendix.*
f *Liber.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

noeging aan my geeft) ken dat alles door kracht van g 't opperſte volmaakt wezend, en zijn onveränderlijk beſluit geſchied. g *Ens ſummè perfectum.*

Maar om weêr tot uw Brief te keren; ik zeg, dat ik u hartelijk bedank van dat gy my intijts uw h wijze van Filoſoferen geopenbaart hebt. Doch dat gy my zodanige dingen, als gy zeggen wilt dat gy uit mijn brief getrokken hebt, opdicht, ik weet u daar voor geen dank. Wat ſtoffe, ik bid u, heeft mijn brief aan u gegeven, om my dit gevoelen toe t'eigenen, te weten, dat de menſchen gelijk de beeſten ſterven, dat onze dienſten aan God niet aangenaam zijn, enz. hoewel wy in dit leſte grotelijks verſchillen? dewijl ik niet anders kan bemerken, of gy verſtaat dat God, als tot zijn einde geraakt zijnde, in onz bedrijf vermaak ſchept, om dat de zaak wel uitgevallen is. Wat my aangaat, ik heb immers klarelijk gezegt, dat de vromen God dienen, en, al dienende, geduriglijker volmaakter worden, en dat zy God liefhebben. Is dit hen met de beeſten gelijkmaken? of dat zy, gelijk de beeſten, vergaan? of eindelijk dat hun dienſten niet by God aangenaam zijn? Indien gy mijn brief met aandacht had gelezen, gy zoud klarelijk gezien hebben dat onz i verſchil alleenlijk hier in beſtond, te weten, of God de volmaaktheden, die de vromen hier verkrijgen, aan hen mededeelt als *God*, gelijk ik verſta, dat is k volſtrektelijk, zonder enige menſchelijke l toeëigeningen aan hem toe t'eigenen, of als Rechter; van 't welk het leſte uw mening is. En dieshalven beweert gy dat de goddelozen, indien zy alles doen, dat zy konnen, volgens Gods beſluit, God zo wel zouden dienen, als de vromen. Maar volgens mijn redenen is 't geheel anders; dewijl ik God niet als een Rechter invoer. Ik ſchat dieshalven de dienſten naar de m hoedanigheit van 't werk, en niet naar de macht van de werker; en het loon, 't welk daar op volgt, volgt zo nootzakelijk op dat werk, als uit de natuur van de n driehoek, dat zijn drie o hoeken met twee P rechte hoeken q gelijk moeten wezen. Dit zal van yder verſtaan worden, zo hy ſlechs aanmerkt dat onze hoogſte gelukzaligheit in de liefde tot God beſtaat, en dat die liefde nootzakelijk uit zijn kennis volgt, die ten hoogſten ons aanbevolen word. Men kan dit zeer lichtelijk in 't algemeen betogen, als men ſlechs op de natuur van Gods beſluit merkt, gelijk ik in mijn Aanhangſel verklaart heb. Ik beken echter dat alle de genen, die de goddelijke met de menſchelijke natuur verwarren, zeer onbequaam zijn om dit te konnen verſtaan.

h *Modus Philoſophandi.*

i *Differentia.*

k *Abſolutè.*

l *Attributa.*

m *Qualitas.*

n *Triangulus.*
o *Anguli.*
p *Anguli recti.*
q *Æquales.*

Ik had voorgenomen hier mede deze Brief te ſluiten, om u niet langer met dingen moejelijk te vallen, die (gelijk uit het Byvoeg-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

sel, aan 't einde van uw Brief gevoegt) slechs tot vermaak, en niet tot nut aan u konnen strekken. Maar om uw verzoek niet gantschelijk te weigeren, zo zal ik noch tot de verklaring der [r] benamingen van *Negatio*, of *ontkenning*, en *privatio*, of *derving*, toetreeden; en ook kortelijk tot het geen, dat nootzakelijk is, om de zin van mijn voorgaande brief te verklaren. Vooreerst dan zeg ik, dat *privatio* niet enige [s] daat van beroving is, maar alleenlijk de *derving*, of *ontbeering*, die in zich niets is: want dit is niets anders, dan een [t] wezend van reden, of [u] wijze van denken, die wy [w] vormen, als wy de dingen met malkander vergelijken. Tot een voorbeelt, wy zeggen dat een blind man van 't gezicht [x] berooft is, om dat wy hem als ziende [y] inbeelden; 't zy dat deze [z] inbeelding hier uit spruit, dat wy hem met d'anderen, die zien, of dat wy zijn tegenwoordige stant met zijn voorgaande, toen hy zag, vergelijken: en als wy de stant van deze man met die van anderen, of met zijn voorgaande vergelijken, zo zeggen wy dat het gezicht tot zijn natuur behoort, en dat hy dieshalven daar af berooft is. Maar als men, van d'andere zijde, op Gods besluit, en op des zelfs natuur denkt, zo kan men van deze man zo weinig, als van een steen, zeggen, dat hy van zijn gezicht berooft is, om dat in die tijt, zonder enige [a] tegenzegging, het gezicht zo weinig aan die man, als aan de steen, behoort; dewijl aan die man niet meer kan toebehoren, dan Gods verstant en wil aan hem toeschikt. En dieshalven is God zo weinig oorzaak van zijn nietzien, als van 't nietzien van een steen; 't welk een zuivere [b] ontkenning is. Desgelijks, als wy op de natuur van een man merken, die begeerte tot wellust krijgt, en zijn tegenwoordige begeerte met die van de vromen, of met de gene, die hy zelf t'andere tijden gehad heeft, vergelijken, zo zegt men dat die man van een beter begeerte berooft is, om dat wy dan oordeelen dat de begeerte van deucht aan hem behoort; 't welk wy niet konnen doen, zo wy op de natuur van Gods besluit en verstant acht nemen: want ten opzicht van dit behoort deze beter begeerte zo weinig tot de natuur van die man in die tijt, als tot de natuur van de duivel, of van een steen. De beter begeerte dan in dat lighaam is geen *privatio*, of *beroving*, maar een *negatio*, of *ontkenning*: in voegen dat *privatio*, of *beroving niets anders is, als iets van een zaak t'ontkennen, 't welk wy oordeelen tot de natuur van die zaak te behoren*; en *negatio*, of *ontkenning, van een zaak iets t'ontkennen, om dat het niet tot de natuur van die zaak behoort*. Hier uit blijkt dan waarom Adams begeerte tot d'aardsche dingen alleenlijk ten opzicht van onz verstant, en

[r] *Vocabula.*
[s] *Aliis privationis.*
[t] *Ens rationis.*
[u] *Modus cogitandi.*
[w] *Formare.*
[x] *Privatur.*
[y] *Imaginari.*
[z] *Imaginatio.*
[a] *Contradictio.*
[b] *Negatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en niet ten opzicht van Gods verſtant, quaat was. Want hoewel God de voorgaande en tegenwoordige ſtant van Adam kende, zo verſtond God daaröm niet dat Adam van de voorgaande berooft was; dat is dat de voorgaande tot zijn tegenwoordige natuur behoorde: dewijl God dan iets tegen zijn wil, dat is tegen zijn verſtant, zou verſtaan. Indien gy dit wel en behorelijk had gevat, en met enen begrepen dat ik die vrijheit, de welke Deskartes aan de ziel toeſchrijft, niet toeſta; gelijk D. Meyer in zijn voorreeden uit mijn naam betuigt heeft: zo zoud gy in mijn reden niet de minſte [c] tegenzeggelijkheit vinden. Maar ik bemerk wel dat ik veel beter gedaan zou hebben, zo ik in mijn eerſte brief met Deskartes had geantwoord, daar hy zegt dat wy niet konnen weten hoe onze vrijheit, en alles, dat daar aan behoort, met Gods voorzienigheit en wil overëenkoomt, gelijk ik in mijn [d] Aanhangſel over Deskartes [e] Beginſelen, in verſcheide plaatſen, gedaan heb: in voegen dat men uit Gods herſchepping in onze vrijheit geen [f] tegenzeggelijkheit kan tonen: om dat wy niet verſtaan konnen hoe God de dingen geſchapen heeft, en, 't welk het zelfde is, hoe hy hen onderhoud. Maar ik vertroude dat gy de Voorreeden van D. Meyer had gelezen, en dat ik, zo ik niet volgens mijn gemoed antwoordde, de plicht van vrientſchap, die ik u van harten aanbood, overgetreden zou hebben. Doch dit zy zo 't is. Maar dewijl ik zie dat gy Deskartes mening noch niet wel verſtaan hebt, zo verzoek ik aan u, dat gy op deze twee dingen gelieft te merken: vooreerſt, dat Deskartes en ik nooit gezegt hebben dat onze wil binnen de palen van onz verſtant te houden tot onze natuur behoort; maar alleenlijk dit, dat God aan ons een bepaalt verſtant, en een onbepaalde wil heeft gegeven, zonder dat wy nochtans weten tot welk einde hy ons dus geſchapen heeft. Voorts, dat zulk een onbepaalde, of volmaakte wil ons niet alleenlijk volmaakter maakt, maar ook, gelijk ik noch zal verhalen, zeer nootzakelijk aan ons is. Ten tweeden, dat onze vrijheit niet in enige [g] gebeurlijkheit, of [h] onverſchillentheit beſtaat, maar in de [i] wijze van beveſtigen en ontkennen: in dier voegen dat, hoe wy een ding min [k] onverſchillend [l] beveſtigen, of [m] ontkennen, hoe wy meer vry zijn. Tot een voorbeelt, als Gods natuur aan ons bekent is, zo volgt uit onze natuur zo nootzakelijk te beveſtigen dat God [n] wezentlijk is, als uit de natuur van de [o] driehoek volgt, dat zijn drie [p] hoeken met twee [q] rechte hoeken [r] gelijk moeten wezen: en echter zijn wy nooit vrijer, dan als wy een zaak op dusdanige wijze beveſtigen. En dewijl deze nootzakelijkheit niets anders is, dan Gods beſluit,

[c] *Contradictio.*
[d] *Appendix.*
[e] *Principia.*
[f] *Contradictio.*
[g] *Contingentia.*
[h] *Indifferentia.*
[i] *Modus affirmandi & negandi.*
[k] *Indifferens.*
[l] *Affirmare.*
[m] *Negare.*
[n] *Existere.*
[o] *Triangulum.*
[p] *Anguli.*
[q] *Anguli recti.*
[r] *Æquales.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

besluit, gelijk ik in mijn [s] Aanhangsel over Deskartes [t] Beginselen getoont heb, zo kan men hier uit enigsins verstaan hoe men iets vrijwilliglijk doet, en daar af d' oorzaak is, schoon men zulks nootzakelijk, en uit Gods besluit doet: men kan, zeg ik, dit enigsins verstaan, als men iets [u] bevestigt, dat men klarelijk en onderscheidelijk verstaat. Maar als men iets bevestigt, 't welk men niet klarelijk en onderscheidelijk verstaat, dat is dat wy onze wil buiten de palen van onz verstant laten gaan; dan kan men deze nootzakelijkheit, en Gods besluit niet zo wel zien; maar wel onze vrijheit, die onze wil altijt insluit, in welks opzicht alleen onze werken goet of quaat gezegt worden. En als men tracht onze vrijheit met Gods besluit, en gedurige herschepping te verëenigen, dan verwart men het geen, 't welk wy klarelijk en onderscheidelijk verstaan, met dat, 't welk wy niet verstaan: in voegen dat wy 'er te vergeefs naar trachten. 't Is ons dan genoech, dat wy weten dat wy vry zijn, en dat wy zodanig konnen wezen, zonder dat Gods besluit daar tegen is; als ook, dat wy oorzaak van 't quaat zijn, vermits geen daat quaat genoemt kan worden, dan alleenlijk ten opzicht van onze vrijheit. Dit is voor zo veel Deskartes aangaat, om te tonen dat zijn redenen, zo veel die zaak betreft, geen [w] tegenzeggelijkheit insluiten.

Ik zal my nu tot het geen keren, dat my alleen raakt, en vooreerst kortelijk het nut vertonen, dat uit mijn bewering volgt, 't welk voornamelijk hier in bestaat, namelijk dat onz verstant, buiten alle [x] waangeloof, lighaam en ziel aan God opdraagt. Ik ontken niet dat de gebeden zeer nut aan ons zijn: want mijn verstant is te klein tot alle de middelen te bepalen, die God heeft om de menschen tot zijn liefde, dat is tot hun zaligheit, te brengen. 't Is dan zo verre van daar, dat dit gevoelen schadelijk zou wezen, dat het, in tegendeel, voor de genen, die niet van [y] vooröordeelen, en van kinderlijk [z] waangeloof ingenomen zijn, d' enige middel is om hen tot de hoogste trap van gelukzaligheit te brengen. Voorts, dat gy zegt dat ik, met de menschen zo [a] afhangig van God te maken, hen daar door met de [b] hoofdstoffen, kruiden en stenen gelijk maak; dit toont genoech dat gy mijn gevoelen gantschelijk verkeert opneemt, en dat gy de dingen van [c] 't verstant t'enemaal met die van [d] d'inbeelding verwart. Want indien gy met uw verstant zuiverlijk had begrepen, wat het is van God [e] af te hangen, gy zoud warelijk niet denken dat de dingen, voor zo veel zy van God af hangen, (wie heeft ooit zo gering van het [f] volmaakt wezend darren spreken?) lighamelijk en onvolmaakt zijn: maar, in tegendeel, gy zoud verstaan dat zy daar door,

a Appendix. t Principia.
u Affirmare.
w Contradictio.
x Superstitio.
y Præjudicia.
z Superstitio.
a Dependens.
b Elementa.
c Intellectus. d Imaginatio.
e Dependere.
f Ens perfectum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

door, en voor zo veel zy van God afhangen, volmaakt zijn: in voegen dat wy deze [g] afhangelijkheit, en het nootzakelijk werken door Gods besluit op het beste verstaan, als wy niet op blokken en kruiden; maar op de verstandelijkste en volmaaktste geschape dingen merken: gelijk wy klarelijk uit het tweede van Deskartes, hier voor gedacht, bevinden; 't welk gy behoorde overwogen te hebben. Ik kan ook niet zwijgen dat ik hier over ten hoogsten verwondert ben, te weten, dat gy zegt: Indien God het quaat niet zou straffen, (dat is als rechter met een straf, die het quaat zelf niet medebrengt, 't welk alleen onz verschil is) wat redenen zijn 'er, dat ik alle schelmstukken niet vieriglijk zou bedrijven? Zeker, de geen, die dit alleenlijk uit vrees van de straf laat, ('t welk ik van u niet wil verhopen) werkt gantschelijk niet uit liefde, en heeft zeer weinig smaak in de deucht. Wat my aangaat, ik laat dusdanige dingen, of tracht hen te laten, om dat zy uitdrukkelijk tegen mijn bezondere natuur zouden strijden, en my van de goddelijke kennis en liefde doen afdwalen. Voorts, indien gy op de menschelijke natuur had gemerkt, en de natuur van Gods besluit, gelijk ik haar in mijn voorgedacht [h] Aanhangsel verklaart heb, verstaan, en eindelijk geweten, hoe men iets moet [i] afleiden, eer men tot besluit koomt; zo zoud gy zo roekelozelijk niet zeggen, dat dit gevoelen ons zelven met de blokken gelijkmaakt, enz. en niet zo veel [k] ongerijmtheden, als gy u inbeeld, aan dit gevoelen opdichten.

[g] *Dependentie.*
[h] *Appendix.*
[i] *Deducere.*
[k] *Absurditates.*

Wat de twee dingen aangaat, van de welken gy zegt, eer gy tot uw tweede regel toetreed, dat gy hen niet kont aanneemen: ik zeg dat Deskartes genoech is, om besluit daar op te maken: te weten dat hy, als hy slechs op zijn natuur merkt, bevind dat hy zijn oordeel kan [l] schorssen. En indien gy zegt dat gy in u zelf niet kont zien dat wy heden zo veel kracht hebben, dat wy altijt daar in konnen volharden; dit zou voor Deskartes even het zelfde zijn, als of wy zeiden dat wy heden niet konnen zien dat wy altijt, zo lang wy [m] wezentlijk zijn, een [n] denkende zaak zullen wezen, of de natuur van de denkende zaak behouden; 't welk warelijk [o] tegenzeggelijkheit [p] insluit.

[l] *Suspendere.*
[m] *Existere.*
[n] *Res cogitans.*
[o] *Contradictio.*
[p] *Involvere.*

Wat het tweede betreft, ik zeg hier op met Deskartes, dat wy, zo wy onze wil niet buiten de palen van onz eng bepaalt verstant konden uitstrekken, zeer elendig zouden wezen, en geen macht hebben om een stuk broots t' eten, of een treê voort te treden, noch om te blijven staan; dewijl alles onzeeker, en vol gevaar is.

Ik ga nu tot uw tweede regel voort, en zeg dat ik wel geloof dat ik die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

die waarheit, die gy in de heilige Schrift meent te zien, niet daar in bemerk: en echter vertrou ik dat ik niet minder geloofwaerdigheit daar aan geef; en dat ik my met groter omzichtigheit, dan anderen, wacht van enige kinderlijke en ongerijmde gevoelens daar aan op te dichten: 't welk van niemant wel en behorelijk gedaen kan worden, zo hy de [q] Philosophia. Wijsbegeerte niet wel verstaat, of zo hy geen goddelijke openbaringen heeft. Ik bekreun my dieshalven zeer weinig met d' uitlegging, die de gemene [r] Theologi. Godgeleerden over de Schrift maken, inzonderheit als zy van de genen zijn, die de Schrift altijt naar de letter, en naar d' uitterlijke zin nemen. Ik heb nooit zulk een grove Godgeleerde (buiten de Socinianen) gezien, die niet verstaat dat de heilige Schrift zeer dikwijls op een menschelijke wijze van God spreekt, en haar zin en mening door parabelen, of gelijkenissen openbaart. Wat de [s] Contradictio. tegenzeggelijkheit aangaat, die gy te vergeefs (immers naar mijn oordeel) tracht te tonen; ik geloof dat gy by parabel, of gelijkenis gantschelijk iets anders verstaat, dan gemenelijk daar by verstaan word. Want wie heeft ooit gehoort dat iemant, die zijn [t] Conceptus. bevattingen door parabelen, of gelijkenissen uitdrukt, van zijn zin en mening afdwaalt? Toen Micha aan de Koning Achab zeide, dat hy God op zijn troon zittende, en de hemelsche schare neffens hem, aan zijn rechte en slinke hant staande, gezien had, en toen God aan hen vraagde, wie Achab zou gaan bedriegen: dit was zekerlijk een parabel, of gelijkenis, daar door de Profeet het voornaamste, 't welk hy in die gelegentheit (die niet was om hoge zaken van Godgeleertheit te leren) in Gods naam moest openbaren, genoech famelijk uitdrukte: in voegen dat hy daar door geensins van zijn zin en mening afdwaalde. D' andere Profeten hebben ook door Gods bevel Gods Woort aan het volk op zulk een wijze geopenbaert, als de beste middel zijnde, om het volk, doch alleeenlijk de genen, die God wilde hebben, tot het voornaamste ooggemerk van de Schrift te brengen, 't welk, volgens de redenen van Christus zelf, hier in bestond, te weten in God lief te hebben boven alle dingen, en zijn [u] Speculationes. naaste als hem zelf. Wat de hoge [u] bespiegelingen aangaat; ik acht dat de zelfden de Schrift gantschelijk niet raken; en ik heb, zo veel [w] Proprietates. my betreft, geen van Gods eeuwige [w] eigenschappen uit de Schrift [x] Demonstratio. geleert, en ook niet konnen leren. Wat het [x] bewijs belangt van dat de Profeten Gods Woort op zulk een wijze geöpenbaart zouden hebben; dewijl d'een waarheit niet tegen d' ander strijd, zo ontbreekt 'er niet meer, (gelijk yder, die verstant van [y] Demonstrare. betogen heeft, kan

kan oordeelen) dan dat ik noch moeſt bewijzen dat de Schrift, gelijk zy daar legt, Gods waarachtig gepenbaart Woort is; van 't welk ik noch geen [z] wiskundig bewijs kan hebben, 't en waar door godelijke [a] openbaring. Ik heb dieshalven gezegt, dat ik geloof, maar niet [b] wiskundiglijk weet, dat de Profeten enz. om dat ik vaſtelijk geloof, maar niet wiskundiglijk weet, dat de Profeten Gods geheime Raden, en getrouwe Gezanten geweeſt hebben: in voegen dat in al 't geen, 't welk ik geſtelt heb, gantſchelijck geen [c] tegenzeggelijkheit is, hoewel 'er, in tegendeel, aan d' andere zijde niet weinig is. Het overige van uw brief, te weten dit: Eindelijk wiſt dat alder-volmaaktſte wezen wel hoe verre het gemeen volk kan verſtaan, enz. Wijders, dat gy tegen het voorbeelt van 't vergift hebt, en eindelijck dat [e] Aanhangſel, 't welk daar op volgt; ik zeg dat deze dingen dit tegenwoordig [f] geſchil niet raken. Wat L. M. Voorreeden belangt, hy heeft immers met enen getoont, wat Deskartes noch moeſt bewijzen, om een volkome [g] betoging van de vrije Wil te maken, en daar by gezegt, dat ik het tegendeel beweerde, en op welcke wijze; 't welck ik miſſchien namaals zal bekent maken, ſchoon ik heden anders van voorneemen ben.

z *Demonſtratio mathematica.*
a *Revelatio.*
b *Mathematicè.*
c *Contradictio.*
e *Appendix.*
f *Quæſtio.*
g *Demonſtratio.*

Wat mijn werk over Deskartes aangaat, ik heb 'er my niet wijder meê bemoeit, noch mijn gedachten daar over laten gaan, ſedert dat het in de Nederlantſche Taal uitgegeven is; en dit niet zonder reden, daar af het verhaal hier te lang zou wezen: in voegen dat ik tegenwoordiglijk niets anders te zeggen heb, dan dat ik blijf enz.

Vyfendartigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

W. v. BLYENBERG *aan* B. D. S.

Myn Heer *en waarde Vrient*,

UE. brief van den 28. Januar. op ſijn tijt bekomen; maer andere beſicheden als die van Studien hebben mijn belet; van daer eerder op te antwoorden, en alſoo UE. brief hier en daer met ſeer ſenſibile correctien doorſpeckt was, en wiſt ick naaulijcks wat ick daer van ſoude oordeelen, want in UE. eerſten van den 5. Januar. was mijn ſoo reſolutelijck UE. vrientſchap van harten aengeboden, met een proteſtatie, dat niet alleen mijn brief van dien tijt, maer oock de volgende UE. ſeer aengenaem ſoude weſen. Ja ick wiert vrien-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

delijck verſocht, indien ick noch eenige ſwarigheden konden moveren, vryelijck te objiceren, welcke ick in den mijnen van den 16. Januar. wat breeder hebbe gedaen, waer op ick een vriendelijcke en onderrichtende antwoorde volgens UE. eygen verſoeck en belofte meende te bekomen, maer in tegendeel eenen, die niet na al te groote vrientſchap ruyckt, hebbe ontfangen; van dat geen demonſtratien hoe klaer die zijn by mijn en gelden, dat ick de meeninge Carteſii niet en verſta, dat ick de lighamelijcke dingen met de geeſtelijcke te veel vermenge, &c. ja ſoo dat wy malkanderen met brieven niet langer ſoude konnen onderrichten, waer op ick ſeer vriendelijck antwoorde, dat ick ſekerlijck geloof dat UE. die boven verhaelde dingen beter verſtaet als ick, en dat UE. meerder gewent zijt de lighamelijcke dingen van de geeſtelijcke te onderſcheyden, want ghy in Metaphyſica daer ick in beginnen, al een hooge trap beklommen hebt, en daerom mijn ſocht in UE. gunſte te inſinuere om onderrichtinge te bekomen, maer nooyt hadde ick gedacht door vrymoedige objectien occaſie van offenſie te geven, ick bedanck UE. hartelijck voor de genomen moeyten van beyde brieven, en voornamentlijck van den tweeden, in welcke ick UE. meeninge klaerder hebbe begrepen, als in den eerſten, maer echter kan noch in de ſelve niet conſenteren, ten ſy mijn die ſwarigheden wechgenomen worden die ick als noch daer in meenen te vinden, en dat mach noch kan UE. geen reden van aanſtoot geven, want dat is een groot defect in ons verſtant, waerheyt toe te ſtemmen, ſonder die gronde van toeſtemmige te hebben, die nootſaeckelijck zijn, ſchoon dat UE. concepte waerheyt waren, ſoo mach ick die niet toeſtaen, ſoo langh in mijn noch eenige reden van duyſterheyt of twijffelinge overblijven, ſchoon die twijffelinge niet uyt UE. voorgeſtelde ſaeck, maer uyt de onvolmaecktheyt van mijn verſtant, ontſtonden. En dewijl UE. dit overvloedigh weet, ſoo mach mijn niet qualijck afgenomen werden, indien ick al weder eenige tegenwerpinge formere, gelijck ick ben gehoude te doen, ſoo lange ick de ſaeck niet klaer en kan begrijpen, want het geſchiet nergens om, dan om waerheyt uyt te vinden, en niet uyt intenſie om UE. meeninge tegen des ſelfs gevoelen te verdrayen en daerom verſoecke op dit weynige een vriendelijck antwoort.

UE. ſecht, dat geen dingh meer weſen heeft, als hem de goddelijcke wil en macht toeſchickt en inder daet geeft, en als men op de natuur van een man die begeerte tot welluſt krycht, let, en wy ſijn tegenwoordige begeerten, met die van de vroomen of met die geenen die by

hy ſelfs op een ander tijt gehad heeft, vergelijcken, ſoo ſechtmen die man van een beter berooft te ſijn, om dat wy als dan de begeerte tot de deucht hem oordeele toe te behooren, dat wy niet doen en konnen, indien wy op de natuur van Godts beſluyt, en verſtant, letten. Want ten opſicht van dat, hoort die beter begeerten tot de natuur van die man, dies tijts, niet meer, als tot de natuur van de duyvel of van een ſteen &c. Want hoewel God de voorgaende en tegenwoordigen ſtant van Adam kenden, daerom verſtont God niet, dat Adam van de voorgaende berooft was, dat is, dat de voorgaende tot ſijn tegenwoordige natuur behoorde &c. Uyt welcke woorde mijn duncken klaer te volgen doch onder correctien, dat na U E. meeninge, niet anders tot een weſen behoort, als het op dat oogenblick heeft wanneer het begrepen wert, dat is, indien ick begeerte tot welluſt hebbe, ſoo behoort die begeerte tot mijn weſen van die tijt, en als ick begeerte tot geen welluſt hebbe, ſoo behoort dat niet begeeren tot mijn weſen van die tijt, als ick niet begeeren, en oock by gevolch, onfeylbaer moet volgen, dat ick ten reſpecte van God ſoo wel volmaecktheyt (alleen gradibus verſcheelen) in mijn wercken influyt, wanneer ick begeerte tot welluſt hebben, als wanneer ick geen begeerte tot welluſt hebben, wanneer ick alle ſchelmſtucken gebruycken, als dan wanneer ick deucht en rechtveerdicheyt oeffenen. Want tot mijn weſen op die tijt, behoort maer ſoo veel als ick uytwercken, want ick kan na U E. ſtellinge noch meer noch min uytwercken als ick inder daet weſen ontfangen hebben, want dewijl de begeerte tot welluſten, en ſchelmſtucken behoort tot mijn weſen op die tijt, als ick die uytwercken: en ick ontfangen op die tijt, dat en geen meer weſen van de goddelijcke macht, ſoo wil immers de goddelijcke macht van mijn maer ſulcken wercken. En ſoo dunckt mijn uyt U E. ſtellinge klaerlijck te volgen, dat God de ſchelmſtucken op een en de ſelfde wijſe begeert, als hy die dingen begeert, die ghy deucht noemt. Laet nu oock eens geſtelt werden, dat God, als God, en niet, als Richter, de vromen en godlooſen, ſulck een, en maer ſoo veel weſen geeft, als hy wil dat ſy ſullen uytwercken, wat reden ſijnder dan dat God het werck van den eenen niet op de ſelfde wijſe begeert als van den anderen. Want dewijl God yder de qualiteyt tot ſijn werck geeft, ſoo volcht immers dat dan die geenen daer God minder aen heeft gegeven, hy op de ſelve wijſe maer oock ſoo veel van haer begeert, als van die geenen aen welcke hy meerder heeft gegeven, en by gevolch wil God ten reſpecte van ſijn ſelven, de meer of min volmaecktheyt van onſe wercken, de begeerte tot wel-

welluſt, en de begeerte tot deucht, op eenderley wijſe, ſoo dat die geenen die ſchelmſtucken bedrijft, nootſakelijck ſchelmſtucken moet bedrijven om dat tot ſijn weſen dies tijts niet anders en behoort, gelijck die geene die deucht pleegt, daerom deucht pleegt, om dat de goddelijcke macht heeft gewilt, dat tot ſijn weſen dies tijts te behooren, ſoo kan ick al weder niet anders ſien, of God wil ſoo wel, en op eenderley wijſe de ſchelmſtucken als de deugde, en voor ſoo veel hy die beyde wil, is hy oorſaek ſoo wel van de eenen als van de anderen, en moete hem voor ſoo veel ook beyde aengenaem ſijn. dat mijn te hart is om van God te begrijpen.

Ick ſie wel dat U E. ſecht dat de vromen God dienen, maer ick kan uyt U E. ſchriften niet anders begrijpen, of God te dienen is niet anders als ſulcken wercken uytvoeren, als God gewilt heeft dat wy ſullen uytvoeren, en dat ſchrijft U E. oock de godlooſe en welluſtige toe, wat onderſcheyt iſſer dan ten reſpecte Godts tuſſchen de dienſt der vroomen, en godlooſe? U E. ſecht oock dat de vroomen God dienen, en al dienende gedurich volmaeckter worden, maer ick kan niet begrijpen wat U E. by volmaekter worden verſtaet, oock niet wat het geſeyt is, gedurich volmaekter worden. Want de godlooſe en vroomen ontfangen beyde haer weſen, en oock den voortganck of gedurige herſcheppinge van haer weſen, van God, als God, en niet als Richter, en ſy voeren beyde de wille van God op eenderley wijſe uyt, namentlijck na Gods beſluyt, wat onderſcheyt kan dan tuſſchen die beyde weſen ten reſpecte Godts, want dat gedurich volmaekter werden, vloeit niet uyt het werck, maer uyt de wille Godts, ſoo dat indien de godlooſe door haer wercken onvolmaekter werden, en vloeit niet af van de wercken, maer alleen van de wille Godts, en ſy voeren maer beyde den wille Godts uyt, ſoo kander geen onderſcheyt in deſe beyde weſen ten reſpecten Godts. Wat redenen ſijnder dan dat den eenen door ſijn werck geduriger volmaekter werden, en den andere al dienende verſlijten. Maer U E. ſchijnt het onderſcheyt van het werck des eenen boven die van den andere daer in te ſtellen, dat het eene werck meer volmaektheyt inſluyt dan het anderen. Hier vertrouwe ick ſekerlijk dat mijne of U E. dwalingen ſchuylt, want ick kan geen regel in U E. ſchriften vinden, na welcke een ſaeck meer of min volmaekt genoemt wert, als alleen in meer of min weſentlijckheyt te hebben. Indien dat nu den regel van volmaecktheyt is, ſoo ſijn immers de ſchelmſtucken ten aenſien van Gods wil hem ſoo behaegelijck, als de wercken der vroomen, want God wil die, als God, dat is ten aen-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

aenſien van hem ſelve op eenderley wijſe, om dat ſy beyde van ſijn beſluyt afvloejen. Indien dit alleen den regel van volmaecktheyt is ſoo en kan men niet anders als oneygentlijck doolingen noemen, maer inder daet ſijnder geen doolingen inder daet ſijnder geen ſchelmſtucken, maer alles behelſt maer dat, en ſulck een weſen als God aen hem geeft, welcke altijt het ſy oock hoe het ſy noch volmaecktheyt influyt. Ick beken dat ick dat niet klaer kan begrijpen, en U E. moet mijn vergeven dat ick vragen, of dootſlaen God ſoo aengenaem is als aelmoeſſe geven, of ſteelen ten reſpecte Gods ſoo goet is als rechtveerdich te weſen, indien neen wat reden datter ſijn, indien ja, wat redenen konnender by mijn weſen, waerom ick ſoude gemoveert worden, het eene werck dat U E. deucht noemt, meerder te doen als het ander, wat wet of regel verbiet mijn het eenen meer te laten als het ander. Indien U E. ſecht de wet van de deucht ſelfs; ſeker ick moet bekennen dat ick geen wet by U E. en ſie, waer na de deucht te regelen of te bekennen ſtaet. Want alles hanght onafſcheydelijk af van de goddelijke wil, en by gevolch het eene ſoo deugdelijk als het ander. En daerom verſta ick niet dat U E. ſecht, dat men uyt liefde tot de deucht moet wercken, daer ick niet begrijpen kan wat by U E. deucht, of de wet van de deucht is; U E. ſecht wel de ondeuchde of ſchelmſtucken te verlaten, om dat die tegen U E. byſondere natuur ſtrijden, en u van de goddelijcke kennis en liefde ſoude doen afdwalen. Maer ick ſie in alle U E. ſchriften niet een eenige regel, of bewijs daer af. Ja verſchoont mijn dat ick moet ſeggen dat het tegendeel uyt U E. ſchriften ſchijnt te volgen. Ghy laet die dingen die ick ondeuchde noem, om datſe tegen u bijſondere natuur ſtrijden, maer niet om datſe ondeucht in haer behelſen, ghy laet die na te doen, gelijckmen die ſpijs na laet te eten daer onſe natuur af walcht, ſeker die maer de quade dingen laet, alleen om dat ſijn natuur daer af walcht, en heeft ſich weynich over deucht te beroemen. Hier valt nu wederom de vrage, indiender een gemoet was, tegens wien bijſondere natuur het niet en ſtreet maer met de ſelfde overeen quam, om welluſten of ſchelmſtucken te plegen, of daer een reden van deucht is die hem ſoude moeten bewegen om goet te doen en quaet te laten? Maer hoe is mogelijck dat een man de begeerte van welluſt ſoude konnen nalaten, daer die begeerte op die tijt tot ſijn weſen behoort, en hy die dadelijck van God ontfangen heeft, en niet kan nalaten. Ick kan oock dat gevolch in U E. ſchriften niet ſien, dat die daden die ick ſchelmſtucken noem, u van de goddelijcke kennis en liefde ſoude doen afdwalen. Want

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ghy hebt maer dat gedaen, dat God wilde, en ghy en konde oock niet meer doen, om dat tot u weſen dies tijts niet meer vande goddelijcke macht en wil was gegeven: ſoo een geconſtitueert en dependent werck, hoe kan dat U E. van de goddelijcke liefde doen afdwalen, afdwalen is verwart ſijn, is niet dependent ſijn, en dat is volgens U E. ſtellinge onmogelijk. Want of wy dit, of dat, meer of min volmaecktheyt uytwercken, wy ontfangen dat tot ons weſen voor die tijt immediatelijk van God, hoe konnen wy dan afdwalen, of ick moet niet verſtaen wat by afdwalinge te verſtaen is, maer echter hier, en hier alleen moet d' oorſaek, van mijn of van U E. ſijn misverſtant ſchuylen.

Ick ſoude hier noch veel andere dinge ſeggen en vragen, I. Of de verſtanelijcke ſelfſtandicheden op een andere wijſe van God afhangen dan de leventlooſen, want vermits de verſtanelijcke weſens meer weſentlijckheyt inſluyten dan de leventlooſe, of ſy echter niet beide Godt en Godts beſluyt, tot haer beweginge in 't gemeen, en tot alſulcke beweginge in 't bijſonder hebben: en by gevolch voor ſoo veel ſy dependent ſijn, niet op een en de ſelfde wijſe dependent ſijn. II. Dewijl U E. niet aen de ziel toelaat die vrijheyt die haer Carteſius heeft toegeſchreven, wat onderſcheyt datter is tuſſchen de dependentie van de verſtaenlijcke of zielooſe zelfſtandicheden, en indien ſy geen vrijheyt van te wille heeft op wat wijſe U E. de dependentie van God begrijpt, en hoe de ziel dependent aen God is. III. Soo onſe ziel die vrijheit niet en heeft, of dan onſe doeninge niet Godts doeninge en onſe wil niet evgentlijck Godts wil is, en meer andere die ick ſoude vrage, maer ick derve U E. ſoo veel niet vergen. Maer op de voorgaende pagina, ſal U E. antwoorde ten eerſte verwachten, of ick door dat middel U E. meeninge wat beter konde verſtaen, en dan deſe ſaeck eens wat breeder by monde ſullen af handelen. Want U E. antwoorde hebbende, ſal in weynich weecken tot Leyden moeten weſen, en mijn ſelve dan de eer geven ſoo 't U E. anders aengenaem is in 't paſſant eens te begroeten, hier op mijn verlatende, ſegge ick na hartelijcke groeteniſſe dat ick blijve

U E. Dienſtwillige Dienaer

W. v. BLYENBERG.

Dordrecht 19. Febr. 1665.

Door een alte grooten haeſt hebbe ick vergeten te doen invloeye dit vrage, of wy met onſe voorſichticheyt niets en konnen voorkomen, dat ons anders ſoude ontmoeten.

ZES-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Zesendartigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* W. v. BLYENBERG.

IK heb in deze week twee brieven van u ontfangen; d' een van de negende Maert, die flechs diende om my van d' ander van de negentiende van Februarius, die my van Schiedam gezonden is, te verwittigen. Ik zie dat gy in de leſte hier over klaagt, dat ik gezegt heb; *dat geen betoging by u plaats kan hebben, enz.* als of ik dat ten opzicht van mijn redenen gezegt had, om dat zy ten eerſten niet voldaan hadden; 't welk verre van mijn mening is. Maar ik had mijn ooggemerk op uw eige woorden, die dus luiden: *En wanneer na een lang onderzoek mogt gebeuren, dat mijn natuurlijke kennis of ſcheen te ſtryden met dit Woort, of niet al te wel* enz. *zo heeft dit Woort zo veel aanzien by mijn, dat de begrippen, die ik mijn inbeeld klaar te zien, liever ſuſpecteer*, enz. In voegen dat ik uw eige redenen flechs kortelijk herhaalt heb, en dieshalven niet geloof, dat ik daar mede de minſte reden van aanſtoot heb gegeven; te meer om dat ik dit toen als reden bybracht, om onz groot verſchil te tonen. Voorts, dewijl gy aan 't einde van uw tweede brief gezegt hebt dat uw wenſch alleenlijk is in uw geloof en hoop te volharden, en dat het overige, 't welk wy aan malkander wijs maken, het naturelijk verſtant aangaande, u [a] onverſchillig is; zo dacht ik, gelijk ik noch denk, dat mijn geſchrijf tot geen nut kan ſtrekken, en dat my dieshalven raadſamer was mijn [b] oeffening, die ik anders zo lang moeſt achterlaten, niet te verzuimen, te weten om zaken, die geen nuttigheit konnen geven. Dit ſtrijd niet tegen mijn eerſte brief, dewijl ik u daar in als een ware [c] Wijsbegerige aanmerkte, die, gelijk veel toeſtaan, die zich Chriſtenen achten te wezen, geen andere proefſteen van de waarheit heeft, als het naturelijk verſtant, en niet de [d] Godgeleertheit. Doch gy onderrichtte my anders hier af, en toonde met enen dat de gront, daar op ik onze vrientſchap meende te bouwen, niet zodanig lag, als ik dacht. Eindelijk, wat het overige aangaat, dit gebeurt gemenelijk dus in het diſputeren, zonder dat men echter de palen van beleeftheit te buiten gaat. Dit is zo veel uw misnoeging belangt, om te tonen dat ik daar geen reden toe gegeven heb, veel minder om van my te

[a] *Indifferent.*
[b] *Studium.*
[c] *Philoſophus.*
[d] *Theologie.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

te denken dat ik geen tegenſpreken kan lijden. Ik zal my nu tot de
e Objectiones. e tegenwerpingen keren, om hen weêr te beantwoorden.

f Abſolut. g Effectiv. h Eſſentia. Vooreerſt dan zeg ik, dat God f volſtrektelijk en g dadelijk d'oorzaak van alles is, dat h wezen heeft, wat het ook is. Kont gy nu tonen dat quaat, doling, ſchelmſtukken, enz. iets is, dat wezen uitdrukt, zo zal ik u volkomentlijk toeſtaan dat God oorzaak van quaat, doling, ſchelmſtukken, enz. is. Wat my aangaat, my dunkt dat ik genoegſamelijk getoont heb dat het geen, 't welk de gedaante van *quaat*, *doling*, *ſchelmſtukken*, enz. ſtelt, niet in iets beſtaat, 't welk wezen uitdrukt: en dieshalven kan men niet zeggen dat God d'oorzaak daar af is. Tot een voorbeelt, Neroos moedermoort,
i Quid poſitivum. voor zo veel de zelfde i iets ſtellig begreep, was geen ſchelmſtuk. Want d'uitterlijke daat, en met enen d'inzicht om de moeder te vermoorden heeft ook in Oreſtes geweeſt, en echter word hy niet zo zeer, als Nero, beſchuldigt. Wat was dan Neroos ſchelmſtuk? niets anders, dan dat hy met die daat toonde, dat hy ondankbaar, onbarmhartig en ongehoorzaam was. 't Is zeker dat geen van deze dingen
k Eſſentia. k wezen uitdrukken; en dieshalven is 'er God ook geen oorzaak af geweeſt; maar wel van Neroos daat en inzicht. Wijders wilde ik
l Philoſophicè. hier aangemerkt hebben, dat wy, l naar de wijze der Wijsbegerigen ſprekende, niet de wijze van ſpreken in de m Godgeleertheit
m Theologia. moeſten gebruiken. Want dewijl de Godgeleertheit deurgaans, en niet zonder reden, God als een volmaakt menſch uitbeeld, en uitgebeeld heeft, zo paſt het wel in de Godgeleertheit dat men zegt, dat God iets begeert, dat hy verdriet in de werken der goddelozen heeft,
n Philoſophia. en vermaak in die van de vromen ſchept. Maar in de n Wijsbegeerte, daar in men klarelijk verſtaat dat men die
o Attributa. o toeëigeningen, die een menſch volmaakt maken, zo qualijk aan God kan toepaſſen, als dat men de genen, die een elefant, of een ezel volmaakt maken, aan de menſch zou willen toepaſſen; daar in, zeg ik, hebben deze en diergelijke woorden geen plaats, en men kan hen daar in niet gebruiken, zonder onze
p Conceptus. p bevattingen grotelijks te verwarren. Dieshalven
q Philoſophicè. kan men, q naar de wijze der Wijsbegerigen ſprekende, niet zeggen dat God van iemant iets begeert, of dat aan hem iets verdrietig, of
r Atributa. aangenaam is: want deze alle zijn menſchelijke r toeëigeningen, die in God geen plaats hebben. Eindelijk wilde ik aangemerkt hebben, dat, ſchoon de werken van de vromen, (dat is van de genen, die
s Idea. Gods s denkbeelt klarelijk hebben, naar 't welk alle hun werken en
t Determinari. gedachten t bepaalt worden) en van de goddelozen (dat is van de
u Idea confuſa. genen, die Gods denkbeelt niet, maar alleenlijk u verwarde denkbeel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

beelden van aardſche dingen hebben, naar de welken alle hun werken en gedachten bepaalt worden) en eindelijk van alles, dat 'er is, uit Gods eeuwige wetten en beſluit nootzakelijk volgen, en geduriglijk van God [w] afhangen; dat zy echter van malkander verſchillen, niet alleenlijk in [x] trappen, maar ook [y] wezentlijk. Want hoewel een muis zo wel, als een engel, en de droefheit zo wel als de blijſchap van God afhangen, zo kan echter daaröm een muis niet zeker ſlach van engel, noch de droefheit zeker ſlach van blijſchap wezen.

[w] *Dependere.*
[x] *Gradus.*
[y] *Eſſentialiter.*

Hier mede meen ik op uw [z] tegenwerping geantwoord te hebben, zo ik haar wel verſtaan heb: want ik twijffel ſomtijts of het [a] beſluit, 't welk gy maakt, niet van de [b] voorſtelling verſchilt, die gy aanneemt te bewijzen. Doch dit zal beter blijken als ik, volgens deze gronden, op de vragen antwoord, die gy my voorſtelt; als 1. of doodſlaan zo *aangenaam* aan God is, als aalmoeſſen te geven. 2. Of ſtelen, *ten opzicht van God*, zo goet is, als rechtvaerdig te wezen. 3. Of 'er, indien 'er een gemoed was, tegen welks bezondere natuur welluſten en ſchelmſtukken te plegen niet ſtreed, maar daar meê overëenquam; of 'er, word 'er gevraagt, een reden van deucht is, die het zelfde zou moeten bewegen tot goet te doen, en 't quaat te laten.

[z] *Objectio.*
[a] *Concluſio.*
[b] *Propoſitio.*

Op d'eerſte dan antwoord ik, [c] naar de wijze der Wijsbegerigen ſprekende, dat ik niet weet wat gy by *aangenaam aan God* meent. Indien de vraag is, of God niet d' een haat, en d'ander lief heeft; en of d' een niet aan God een ſpijt gedaan, en d'ander aan hem een gunſt bewezen heeft; zo antwoord ik neen. En indien de vraag is, of die mannen, die doodſlaan, of die aalmoeſſen geven, niet even goet, of volmaakt zijn; ik zeg weêr neen. Wat de tweede vraag aangaat, ik antwoord daar op; indien *goet*, *ten opzicht van God*, betekent, dat de rechtvaerdige enig goet, en de dief enig quaat aan God doet; ik antwoord, zeg ik, dat de rechtvaerdige en de dief geen vermaak, noch verdriet in God konnen veröorzaken. Maar indien de vraag is, of die twee werken, voor zo veel zy [d] iets zakelijk zijn, en van God veröorzaakt worden, niet even volmaakt zijn; zo zeg ik, dat zy, indien men op de werken alleen, en op zulk een wijze merkt, beide wel even volmaakt konnen wezen. Indien gy vraagt, of dan de dief, en de rechtvaerdige niet even volmaakt, en zalig zijn; daar op antwoord ik neen. Want by een rechtvaerdige verſta ik iemant, die begeert dat yder het zijne bezit; en ik toon in mijn [e] Zedekunſt, die ik noch niet uitgegeven heb, dat deze begeerte nootzakelijk in de vromen

[c] *Philoſophice.*
[d] *Aliquid reale.*
[e] *Ethica.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uit een klare kennis, die zy van zich zelven, en van God hebben, ontſtaat. En dewijl de dief zodanige begeerte niet heeft, zo derft hy nootzakelijk de kennis van God, en van zich zelf; 't welk het voornaamſte is, dat ons menſchen maakt. Indien gy echter vraagt wat u zou bewegen tot het werk, dat ik deucht noem, meer te doen, dan 't ander; ik antwoord hier op, dat ik niet kan weten wat middel van oneindiglijken, die 'er zijn, God gebruikt om u tot zodanige werken te [f] bepalen. Het kan zijn dat God zijn denkbeelt klarelijk in u heeft geprent, en door zijn liefde u de werrelt doen vergeten, en u d'andere menſchen, gelijk u zelf, doen beminnen. 't Is klaarblijkelijk dat zulk een [g] geſteltheit van gemoed tegen alle d'anderen, die men quaat noemt, ſtrijdig is; en dieshalven konnen zy niet in een [h] onderwerp wezen. Wijders, dit is de plaats niet, om hier de gronden van de [i] Zedekunſt te verklaren, noch om alles, dat ik zeg, te bewijzen, dewijl ik hier nergens anders meê bezich ben, dan met u [k] tegenwerpingen te beantwoorden, en de zelfden van my af te keren.

f *Determinare.*
g *Conſtitutio.*
h *Subjectum.*
i *Ethica.*
k *Objectiones.*

Eindelijk, wat de darde [l] vraag aangaat, de zelfde [m] onderſtelt een [n] tegenzeggelijkheit: en zy ſchijnt my evenëens te zijn, als of iemant vraagde, of 'er, indien 't met iemants natuur beter overëenquam dat hy zich ophing, reden zou zijn van zich niet op te hangen. Indien wy ſtellen dat 'er zodanig een natuur kan wezen, zo zeg ik ('t zy ik de vrije wil toeſtem of niet) dat, indien hy aan de galg beter, dan aan zijn tafel, kan leven, hy dwaaſſelijk zou doen, zo hy zich niet ophing: en de geen, die klarelijk zag dat hy, met ſchelmſtukken te plegen, warelijk een volmaakter en beter leven, of wezen zou genieten, dan met de deucht te volgen, zou ook een dwaas zijn, zo hy de ſchelmſtukken niet pleegde, dewijl de zelfden, ten opzicht van zulk een verkeerde menſchelijke natuur, deucht zouden wezen.

l *Quæſtio.*
m *Supponere.*
n *Contradictio.*

Wat d'andere vraag betreft, die gy aan 't einde van uw brief gevoegt heb; dewijl men dus wel hondert in een uur zou konnen doen, zonder dat men ooit tot beſluit van enig ding zou komen, en dewijl gy zelf niet hard op d'antwoort aandringt, zo zal ik de zelfde onbeantwoord laten, en voor deze tijt niets anders zeggen, dan dat enz.

ZEVEN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZEVENENDARTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

W. van BLYENBERG. *aan* B. D. S.

MYN HEER *en Vrient*,

WAnneer ick de eer had van by U E. te zijn, en liet mijn de tijt niet toe, langer daer in te continueren, en noch minder de memorie om al te konnen onthouden het geenen noch verhandelt wiert, niet tegenſtaende ick immediatelijk op U E. affcheyt al mijn gedachten by een riep, om te mogen onthouden, het geen ick gehoort hadden: daerom ter naeſter plaets komende trachten ick U E. meeningen by mijn ſelve op 't papier te werpen, maer bevont doen dat ick inder daet geen een vierde part van 't verhandelde onthouden hadden; en daerom moet U E. mijn excuſeren, indien ick noch eenmael moeyelijck vallen om wat te vragen. Ick wenſchte dat ick U E. voor de moeyten weder eenige obligatie koſte geven, waer in ick U E. meeninge niet klaer verſtont, of die niet wel onthouden hadden. Ware

Eerſtelijk, wanneer ick U E. *Principia & Cogitata Metaphyſica* leſen, hoe ick ſal konnen onderſcheyden, welcke U E. na de meeninge Carteſii, en welcke na U E. eygen meeninge geſtelt is.

Ten tweeden, of daer eygentlijck doolinge is, en waer in die beſtaet.

Ten derden, op wat wijſe U E. de wil niet vry en ſtelt.

Ten vierden, op wat wijſe U E. inde Voorreeden door L. M. laet ſeggen, *dat U E. wel toeſtaet datter inde natuur een denckende ſelfſtandicheyt is; maer echter ontkent hy, dat deſe de weſentheyt van de menſchelijke ziel ſtelt: maer gevoelt, dat, op de ſelfde wiiſe, als de uytſtrecking onbepaelt is, oock alſoo de denking niet bepaelt wert, en derhalve, gelyckerwys het menſchelyck lichaem niet volſtrecktelijck, maer alleen op ſekere wys, volgens de wetten van de uytgeſtreckte natuur, door beweging en ruſt, is een bepaelde uytſtrecking; dat oock alſoo de menſchelijcke ziel niet volſtrecktelijck, maer alleen volgens de wetten van de denckende natuur, door de denckbeelden, op ſekere wijſe, is een bepaelde dencking, die men beſluyt dat noodſaekelijck ſijn moet, ſoo haeſt het menſchelyck lichaem weſentlijck*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

begint te ſijn. Uyt welcke woorden, mijn toeſchijnt te volgen, dat gelijck het menſchelijck lichaem, uyt duyſent kleyne lichamen is ſamengeſtelt, dat oock alſoo de menſchelijcke geeſt uyt duyſent denckinge ſamengeſtelt is: en gelijck het menſchelijck lichaem reſolverende wederom keert en opgeloſt wert, in duyſende van lichaemen daer het van ſamengeſtelt was, alſoo oock onſe geeſt in het affcheyde van ons lichaem weder opgeloſt wert in die meenigvuldige denckingen, uyt welcken ſy is ſamengeſtelt: en gelijck de opgeloſte lichamen, van ons menſchelijck lichaem niet meer met malkanderen verbonden blijven, maer andere lichaemen ſich daer tuſſchen beyde voegen, alſoo oock ſchijnt te volgen, dat onſe geeſt opgeloſt ſijnde, die ontelbare denckingen, uyt welcke ſy ſamengeſtelt was, nu niet meer gecombineert, maer geſepareert ſijn: en gelijck ons lichaem reſolverende wel lichamen blijven, maer geen menſchelijcken, dat ook alſoo na de doot, ons denckende ſelfſtandicheyt wel wert opgeloſt, dat het denckinge of denckende ſelfſtandicheden blijven, maer niet ſoo gelijck haer weſen was, wanneer ſy een menſchelijcke geeſt genoemt wiert: uyt welcke het mijn blijft toeſchijnen, als of U E. ſtelde, dat de denckende ſelfſtandicheyt des menſchen verandert en opgeloſt wert gelijck de lichamelijcken, ja ſommige ſoodanich gelijck U E. (indien ick anders wel onthouden hebben) inde godlooſe ſtelden, dat ſy geheel tot niet gaen, en geen denckinge meer over houden. En gelijck Deſcartes na L. M. ſegge. Maer præſupponeert dat de ziel een ſelfſtandicheyt volſtreckt-lijck denckenden is, ſoo dunckt mijn oock dat U E. en L. M. in deſe woorden oock ten grootſten deele maer præſuppooſten gebruyckt, waerom ick U E. meeninge hier in niet klaer begrijp.

Ten vijfden, ſoo ſtelde U E. ſoo in het diſcours als in den laetſten van den 13 Maert, dat het uyt de klare kenniſſe die wy van God en van ons ſelve hebben, ontſtaet, dat wy ſtantvaſtich begeren, dat yder het ſijnen blijft beſitten, maer hier reſteerde te verklaren, op wat wijſe de kenniſſe Godts en ons ſelven, ons een ſtantvaſtige begeerte doet hebben, van dat elck het ſijnen mocht beſitten, dat is, op wat wijſe dat van de kenniſſe Gods afvloeyt, of ons verplicht, deucht te beminnen, en die wercken na te laten, die wy ondeucht noemen, en waer van daen het komt (dewijle na U E. ſtellingen doot-ſlaen en ſtelen ſoo wel iet poſitive in haer behelſt als aelmoeſſen te geven) dat dootſlaen niet ſoo veel volmaecktheyt, geluckſalicheyt, en vergenoeginge influyt als aelmoeſſe te geven. Maer U E. ſulte miſſchien ſeggen, gelijck in U E. laetſten van den 13 Maert ſeght, dat

dat deſe queſtie behoort tot de Æthica en dat ſy daer in van U E. gemoveert wort, maer alſoo ſonder verklaringe van deſe queſtie als oock van de voorgaende vragen, ick U E. meeninge niet klaer en kan verſtaen, of daer blijven in mijn altijt abſurditeyten over, die ick niet kan reconſilieren, ſoo verſoecken vriendelijck, mijn die wat breeder te beantwoorden, en voornamentlijck te ſtellen eenige van U E. voornaemſte definitiones, poſtulata, & Axiomata, daer U E. Æthica, en voornamentlijck deſe vraegh op ruſt, te verklaren, miſſchien ſal U E. de moeyten doen affchricken, en excuſere, maer ick verſoecke noch deſe reys, mijn bede, hier in genoech te doen alſoo ick ſonder deſe laetſte vraegh nooyt U E. rechte meeninge ſal konnen begrijpen. Ick wenſchte dat ick U E. eenige recompenſe van obligatie konde toebrengen, derven U E. niet bepalen binnen een a twee weecken, alleen verſoeckende, van voor U E. vertreck na Amſterdam hier antwoorde op te mogen hebben, dit doende ſult mijn ten hoogſten obligeren, en ick ſal thoonen dat ick ſy en blijven

MYN HEER,

U E. Dienſtwillige Dienaer

W. van BLYENBERG.

Dordrecht deſen 27. Maert 1665.

ACHTENDARTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* W. van BLYENBERG.

MYN HEER *en Vrient*,

TOen ik uw brief, de zevenëntwintigſte van Maert gedagteekent, ontfing, ſtond ik gereet om naar Amſterdam te trekken. Ik liet dieshalven de zelfde half ongelezen t' huis leggen tot aan mijn wederkoomſt, om dan daar op t'antwoorden; dewijl ik wel dacht, dat hy niets anders, dan [a] vragen, uw eerſte geſchil rakende, begreep. Maar ik, de zelfde namaals lezende, bevond hem van een heel andere inhout, en dat daer in niet alleenlijk het bewijs van die dingen verzocht wierd, die ik in de Voorreeden van mijn [b] Meetkun-

a *Queſtiones.*

b *Demonſtrationes Geometricæ.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

c *Principia.* dige betogingen over Deskartes c Beginſelen heb doen ſtellen, alleenlijk om aan yder mijn gevoelen te betuigen, en niet om deze dingen te bewijzen, noch aan de menſchen vroed te maken; maar
d *Ethica.* ook een groot deel van de d Zedekunſt, die, gelijk yder weet, op
e *Metaphyſica.* f *Phyſica.* e d'Overnatuurkunde en f Natuurkunde gegront moet worden. Ik heb dieshalven niet konnen beſluiten om uw vragen te voldoen, maar naar gelegentheit gewacht om op 't vriendelijkſte mondeling aan u te verzoeken van u v verzoek af te ſtaan, en om met enen reden van mijn weigering aan u te geven, en eindelijk om te tonen
g *Solutio.* hoe die dingen tot g d'oploſſing van d'eerſte geſchillen niet dienen, maar dat zy, in tegendeel, ten meeſtendeel van d'oploſſing van dit geſchil af hangen. 't Is dieshalven verre van daar, dat men mijn mening, de noodzakelijkheit der dingen aangaande, niet zonder die dingen zou konnen bevatten, dewijl men deze dingen niet warelijk kan begrijpen, zonder dit vooraf wel verſtaan te hebben. Doch eer my gelegentheit om dit te doen voorviel, ontfing ik in deze week noch een brief, die enig misnoegen, door het lang wachten veröorzaakt, ſchijnt te tonen. En dieshalven bevind ik my genoodzaakt deze weinige regels aan u te ſchrijven, om mijn voorneemen en beſluit aan u bekent te maken, gelijk ik alreê gedaan heb. Ik verhoop dat gy, de zaak overwogen hebbende, gewilliglijk van uw verzoek zult afſtaan, en echter uw goede genegentheit tot my behouden. Ik, van mijn zijde, zal in alles, dat in mijn macht is, tonen dat ik ben, enz.

NEGENENDARTIGSTE BRIEF.

B. D. S. *aan* .....

MYN HEER, x14 Dovrecht: 1D. Sn.

a *Demonſtratio.* b *Unitas.* c *Exiſtentia.* d *Involvere.* DE a betoging van Gods b eenheit, te weten hier uit, dat zijn natuur noodzakelijke c wezentlijkheit d inſluit, 't welk gy begeerde, en dat ik aannam, heb ik, uit oorzaak van zekere verhindering, niet eerder dan nu konnen zenden. Om dan daar toe te komen, zal ik vooraf ſtellen:

e *Definitio.* f *Res definita.* 1. Dat de ware e bepaling van yder zaak niets anders, dan enkelijk de natuur van de f bepaalde zaak inſluit. En hier uit volgt

g *Individua.* h *Involvere.* 2. Dat geen bepaling enige menigte, of enig zeker getal van g ondeeligen h inſluit, of uitdrukt; dewijl zy niets anders, dan de natuur

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

tuur van de zaak, gelijk die in zich zelve is, insluit. Tot een voorbeelt; de [i]bepaling van de [k]driehoek sluit niets anders in, dan enkelijk de natuur van de driehoek; maar niet enig zeker getal van driehoeken: even gelijk de bepaling van de ziel, dat zy een [l]denkende zaak, of de bepaling van God, dat hy een [m]volmaakt wezend is, niet anders [n]insluit, dan de natuur van de ziel, en van God; maar niet die van een zeker getal van zielen, of van goden.

i *Definitio.* k *Triangulus.* l *Res cogitans.* m *Ens perfectum.* n *Involvere.*

3. Dat van yder zaak, die [o]wezentlijk is, een [p]stellige oorzaak, daar door zy wezentlijk is, gegeven moet worden.

o *Existere.* p *Causa positiva.*

4. Dat deze [q]oorzaak of in de natuur, en in de [r]bepaling van de zelfde zaak, (te weten om dat tot haar natuur de [s]wezentlijkheit behoort, of haar nootzakelijk [t]insluit) of buiten de zaak gestelt moet worden.

q *Causa.* r *Definitio.* s *Existentia.* t *Involvere.*

Uit deze [u]vooronderstellingen volgt dat, zo 'er zekere menigte van [w]ondeeligen in de natuur [x]wezentlijk zijn, een of meer [y]oorzaken gestelt moeten worden, die even zo een getal van ondeeligen hebben konnen voortbrengen. Tot een voorbeelt, indien 'er in de natuur twintig menschen wezentlijk zijn, van de welken ik, om alle verwarring te mijden, [z]onderstellen zal dat zy gelijkelijk d' eersten in de natuur zijn: 't is niet genoech dat men d' oorzaak van de menschelijke natuur in 't algemeen zoekt, om daar mede reden te geven waaröm dat 'er twintig menschen wezentlijk zijn; maar men moet ook de reden vinden, waaröm dat 'er niet meer noch minder dan twintig menschen [a]wezentlijk zijn: want (volgens de darde [b]onderstelling) men moet van yder mensch reden en oorzaak geven waaröm hy wezentlijk is. Maar deze oorzaak kan (volgens de tweede en darde onderstelling) niet in de natuur van de mensch zelf gestelt worden: want de ware [c]bepaling van de mensch [d]sluit niet het getal van twintig menschen in. Dieshalven, (volgens de vierde [e]onderstelling) d' oorzaak der [f]wezentlijkheit van deze twintig menschen, en by gevolg van yder in 't bezonder, moet buiten hen gestelt worden. Men moet dieshalven [g]volstrektelijk [h]besluiten, dat alle die dingen, die men bevat veelvoudig in getal [i]wezentlijk te zijn, nootzakelijk van [k]uitterlijke oorzaken, en niet uit kracht van hun eige natuur, voortgebracht worden. En dewijl (volgens [l]d'onderstelling) de [m]nootzakelijke wezentlijkheit tot Gods natuur behoort, zo moet ook zijn [n]ware bepaling nootzakelijke wezentlijkheit [o]insluiten: en dieshalven moet uit zijn ware bepaling zijn nootzakelijke wezentlijkheit besloten worden. Maar men kan uit zijn ware bepaling (gelijk ik nu te voren uit de tweede en darde [p]onderstelling

u *Præsuppositiones.* w *Individua.* x *Existere.* y *Causæ.* z *Supponere.* a *Existere.* b *Suppositio.* c *Definitio.* d *Involvere.* e *Hypothesis.* f *Existentia.* g *Absolutè.* h *Concludere.* i *Existere.* k *Causæ externæ.* l *Hypothesis.* m *Existentia necessaria.* n *Definitio vera.* o *Involvere.* p *Hypothesis.*

stelling

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

q Demonſtrare. ſtelling q betoogt heb) niet de nootzakelijke wezentlijkheit van veel goden beſluiten. Zo volgt dan alleenlijk de wezentlijkheit van een enig God; gelijk te betogen ſtond.

Dit is, mijn Heer, de middel, die ik tegenwoordiglijk de bequaamſte geächt heb, om het voorgeſtelde te bewijzen. Ik heb voor dezen dit wel op een andere wijze r betoogt, met s d' onderſcheiding van t wezenheit en u wezentlijkheit te gebruiken: maar dewijl ik op het geen merk, daar af gy my bericht hebt, zo heb ik deze w betoging liever aan u willen zenden. Ik wenſch dan dat zy u voldoe; en zal uw oordeel daar over verwachten; en ondertuſſchen blijven,

r Demonſtrare.
s Diſtinctio.
t Eſſentia.
u Exiſtentia.
w Demonſtratio.

MYN HEER, enz.

Te Voorburg, 7. Januar. 1666.

VEERTIGSTE BRIEF.

B. D. S. *aan de zelfde.*

MYN HEER,

HEt geen, dat in uw brief van de tiende Febr. aan my enigſins duiſter was, hebt gy in uw leſte, van de dartigſte van Maert, zeer wel verklaert. Ik zal dan, dewijl ik eigentlijk uw mening weet, de a ſtaat van 't geſchil even zodanig ſtellen, als 't van u begrepen, of opgenomen is; te weten, of 'er niet meer, dan een b wezend is, dat door zijn eige genoechſaamheit, of kracht beſtaat: 't welk ik niet alleen c beveſtig; maar ook aanneem te d betogen, namelijk hier uit, dat des zelfs natuur nootzakelijke e wezentlijkheit f inſluit; hoewel het zelfde zeer lichtelijk uit Gods g verſtant, (gelijk ik in d' elfde h Voorſtelling van mijn i Meetkundige Betogingen op Deskartes k Beginſelen gedaan heb) of uit Gods andere l eigenſchappen betoogt kan worden. Om dan ter zaak te komen, zal ik vooraf kortelijk vertonen wat eigenſchappen een m wezend, dat nootzakelijke n wezentlijkheit inſluit, moet hebben: te weten

a Status Quæſtionis.
b Ens.
c Affirmare.
d Demonſtrare.
e Exiſtentia.
f Involvere.
g Intellectus.
h Propoſitio.
i Demonſtrationes Geometricæ.
k Principia.
l Proprietates.
m Ens.
n Exiſtentia.

I. Dat het eeuwig is: want indien men daar aan een o bepaalde during toeſchreef, zo zou men dat p wezend begrijpen als iets, dat buiten die bepaalde during niet q wezentlijk is, of geen r wezentlijkheit r inſluit; 't welk tegen zijn s bepaling is.

o Duratio determinata.
p Ens.
q Exiſtere.
r Exiſtentia.
s Involvere.
s Definitio.

II. Dat het t enkel, en niet van delen te zamen gezet is: want de u ſamen-

t Simplex.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[u] famenzettende delen moeten in natuur en kennis eerder zijn, dan het [w] zamengezette; 't welk in iets, dat uit zijn eige natuur eeuwig is, geen plaats heeft.

[u] *Partes componentes.* [w] *Compositum.*

III. Dat het niet [x] bepaalt, maar alleenlijk onëindig begrepen kan worden: want indien de natuur van dit [m] wezend bepaalt was, en ook bepaalt begrepen wierd, zo zou men die natuur als iets, dat buiten die palen niet [n] wezentlijk was, bevatten: 't welk ook tegen de [o] bepaling is.

[x] *Definitum.* [m] *Ens.* [n] *Existere.* [o] *Definitio.*

IV. Dat het [p] ondeelbaar is; want indien het [q] deelbaar was, zo zou het in [r] delen van de zelfde, of van een andere natuur gedeelt konnen worden. Indien het eerfte, zo zou men 't konnen vernietigen; en in dezer voegen zou het [s] niet wezentlijk zijn, 't welk tegen zijn [t] bepaling is. En indien het tweede, zo zou yder deel door zich nootzakelijke [u] wezentlijkheit [w] influiten, en dus 't een zonder 't ander [x] wezentlijk konnen wezen, en by gevolg ook begrepen worden: en dieshalven zou men die natuur als [y] eindig konnen begrijpen; 't welk, volgens het voorgaande, ook tegen zijn [z] Bepaling is.

[p] *Indivisibile.* [q] *Divisibile.* [r] *Partes.* [s] *Non existere.* [t] *Definitio.* [u] *Existentia.* [w] *Involvere.* [x] *Existere.* [y] *Finita.* [z] *Definitio.*

Men ziet dan dat, als men aan zodanig [a] wezend enige onvolmaaktheit wil toeëigenen, men terftont in [b] tegenzeggelijkheit valt. Want het zy dat d' onvolmaaktheit, die men aan zodanige natuur zou willen opdichten, in enig gebrek beftond, of in enige palen, die zodanige natuur zou hebben, of in enige verändering, die het van d' uitterlijke oorzaken, door gebrek van macht, zou konnen lijden: men zal altijt hier toe moeten komen, dat die natuur, de welke nootzakelijke [c] wezentlijkheit [d] influit, [e] niet wezentlijk is, of niet nootzakelijk wezentlijk is. En dieshalven befluit ik ten

[a] *Ens.* [b] *Contradictio.* [c] *Existentia.* [d] *Involvere.* [e] *Non existere.*

V. Dat al 't geen, 't welk nootzakelijke wezentlijkheit influit, geen onvolmaaktheit in zich kan hebben, maar volmaaktheit alleenlijk moet uitdrukken.

VI. Wijders, dewijl 't alleenlijk uit volmaaktheit kan voortkomen, dat een [f] wezend door zijn eige genoechfaamheit, of kracht wezentlijk is, zo volgt daar uit dat, indien men [g] vooronderftelt dat een wezend, 't welk niet alle volmaaktheden uitdrukt, nootzakelijk uit zijn natuur [h] wezentlijk is, men dan met enen vooronderftellen moet, dat ook dat [i] wezend, 't welk alle volmaaktheden in zich heeft, wezentlijk is. Want indien 'er een wezen van minder kracht door zijn eige genoechfaamheit wezentlijk is, hoe veel te meerder een ander van groter kracht.

[f] *Ens.* [g] *Præsupponere.* [h] *Existere.* [i] *Ens.*

Om dan eindelijk tot de zaak te komen, zo zeg ik, dat 'er niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

k Ens. l Existentia. meer dan een [k]wezend kan zijn, aan 't welk [l] wezentlijkheid tot zijn natuur behoort; te weten dat wezend alleen, 't welk alle volmaaktheden in zich heeft, en dat ik God zal noemen. m Ens. Want indien men enig [m] wezend ſtelt, tot welks natuur de wezentlijkheid behoort, zo moet dat wezend geen onvolmaaktheit in zich hebben, maer alleenlijk volmaaktheit uitdrukken; volgens de de vijfde ſtelling. En dieshalven moet de natuur van dat wezen aan God, van de welk men ook (volgens de zeſte ſtelling) ſtellen moet n Existere. dat hy [o] wezentlijk is, behoren, dewijl hy alle volmaaktheden, en geen onvolmaaktheit, in zich heeft. Het kan niet buiten God wezentlijk zijn: want indien het ook buiten God wezentlijk was, zo zou een en de zelfde natuur, die nootzakelijke [p] wezentlijkheid [q] inſluit, [r] tweevoudiglijk [s] wezentlijk zijn; 't welk, volgens het voorgaande bewijs, ongerijmt is. Dieshalven niets buiten God, maar God alleen is de geen, die nootzakelijke wezentlijkheid inſluit: 't welk te bewijzen ſtond.

o Existere. p Existentia. q Involvere. r Dupliciter. s Existere.

Dit is, mijn Heer, alles, dat ik tegenwoordiglijk tot bewijs van deze zaak kan bybrengen. Voorts wenſch ik klarelijk te konnen tonen dat ik ben en blijf, enz.

Voorburg 10. April, 1666.

B. D. S.

Eenenveertigste Brief.

B. D. S. *aan de zelfde.*

Myn Heer,

Ik heb, uit oorzaak van enige verhindering, op uw brief, de negentiende van Maimaant gedagteekent, niet eerder konnen antwoorden. En dewijl ik bemerk dat gy uw oordeel over de [a] betoging, a Demonſtratio. die ik aan u gezonden heb, noch ten meeſtendeel opſchort, (ik vertrou uit oorzaak van de duiſterheit, die gy daar in vind) zo zal ik trachten de zin daar af hier nader te verklaren.

Ik heb dan in 't eerſte vier [b] eigenſchappen opgetelt, die een b Proprietates. [c] wezend, 't welk door eige genoechſaamheit, of kracht beſtaat, c Ens. moet hebben. Ik heb deze vier, en diergelijken, die 'er noch mogten wezen, in 't vijfde [d] vooraſgeſtelde tot een gebracht. Daar na d Propoſitum. heb

heb ik, om alles, dat tot de [e] betoging nodig was, uit het geſtelde alleen af te leiden, in 't zeſte, uit de geſtelde [f] onderſtelling, Gods [g] wezentlijkheit willen bewijzen, en daar uit eindelijk, zonder iets meer (gelijk bekent is) te [h] vooronderſtellen, dan alleenlijk d'enkelde zin der woorden, het begeerde beſloten.

e *Demonſtratio.*
f *Hypotheſis.*
g *Exiſtentia.*
h *Præſupponere.*

Dit is in 't kort mijn voorneemen en ooggemerk geweeſt. Ik zal nu de zin van yder lid bezonderlijker verklaren, en eerſt van de voorafgeſtelde [i] eigenſchappen beginnen.

i *Proprietates.*

In *d'eerſte* vind gy geen zwarigheit. Zy is ook niets anders, dan een [k] Kundigheit, gelijk ook *de tweede*. Want by [l] enkelt verſta ik niets anders, dan 't geen, dat niet te [m] zamengezet is, 't zy van delen, die in natuur verſchillen, of van anderen, die in natuur overeenkomen. Het bewijs is immers [n] algemeen.

k *Axioma.*
l *Simplex.*
m *Compoſitum.*
n *Univerſalis.*

Gy hebt de zin van *de darde* (zo veel dit aangaat, dat, indien het [o] wezen [p] denking is, het in denking, en zo [q] 't uitgeſtrektheit is, in uitgeſtrektheit niet [r] bepaalt, maar alleenlijk [s] oneindig begrepen kan worden,) wel gevat, ſchoon gy zegt dat gy het [t] beſluit niet ziet; de welke echter hier op ſteunt, dat het een [u] tegenzeggelijkheit is, iets, welks [w] bepaling [x] wezentlijkheit [s] inſluit, of (dat even het zelfde is) wezentlijkheit beveſtigt, onder de [t] derving van wezentlijkheit te begrijpen. En dewijl [u] eindig niets ſtellig, maar alleenlijk een derving van wezentlijkheit van de zelfde natuur, die men eindig begrijpt, betekent; zo volgt dat het geen, welks bepaling wezentlijkheit beveſtigt, niet eindig begrepen kan worden. Tot een voorbeelt, indien de benaming [w] uitgeſtrektheit [x] nootzakelijke wezentlijkheit [y] inſluit, zo zal het even onmogelijk wezen [z] uitgeſtrektheit zonder wezentlijkheit te ſtellen als uitgeſtrektheit zonder uitgeſtrektheit te begrijpen. Indien men dit dus ſtelt, zo zal 't ook onmogelijk zijn een [a] bepaalde uitgeſtrektheit te bevatten: Want indien men de zelfde bepaalt begreep, zo moeſt men haar met haar eige natuur bepalen, namelijk met uitgeſtrektheit: en deze uitgeſtrektheit, met de welke men haar zou bepalen, moeſt onder [b] ontkenning van [c] wezentlijkheit begrepen worden; 't welk, volgens het geſtelde, een klaarblijkelijke [d] tegenzeggelijkheit is.

o *Ens.*
p *Cogitatio.*
q *Extenſio.*
r *Determinatum.*
s *Infinitum.*
t *Concluſio.*
u *Contradictio.*
w *Definitio.*
x *Exiſtentia.*
y *Involvere.*
t *Privatio.*
u *Definitum.*
w *Extenſio.*
x *Exiſtentia neceſſaria.*
y *Involvere.*
z *Extenſio.*
a *Extenſio definita.*
b *Negatio.*
c *Exiſtentia.*
d *Contradictio.*

In *'t vierde* heb ik niets anders willen aanwijzen, dan dat zodanig [e] wezend niet kan gedeelt worden, noch in delen van de zelfde, noch van een andere natuur, 't zy die van een andere natuur [f] noodzakelijke wezentlijkheit [g] inſluiten, of niet. Want indien, zeide ik, dit leſte plaats had, zo zou het vernietigt konnen worden, dewijl een ding te vernietigen is, het zelfde in zodanige delen [h] t'ontbin-

e *Ens.*
f *Exiſtentia neceſſaria.*
g *Involvere.*
h *Reſolvere.*

binden, dat geen van hen alle de natuur van 't geheel uitdrukt: en
i *Proprietates.* indien het eerſte plaats had, zo zou het tegen de drie [i] eigenſchappen
ſtrijden, die ik alreê verklaart heb.

k *Præſupponere.* In *'t vijfde* heb ik ſlechs [k] vooronderſtelt, dat volmaaktheit in
l *To eſſe.* [l] 't wezen, en d'onvolmaaktheit in de [m] derving van des zelfs [n] we-
m *Privatio.* zen beſtaat. Ik zeg [o] derving; want hoewel [p] d'uitgeſtrektheit, tot
n *To eſſe.* een voorbeelt, [q] denking [r] ontkent, dit is in haar geen onvolmaakt-
o *Privatio.* heit. Maar dit zou in haar onvolmaaktheit aanwijzen, dat zy uit-
p *Extenſio.* geſtrektheit derfde, gelijk warelijk gebeuren zou, indien zy [s] eindig
q *Cogitatio.* was; gelijk ook zo zy haar [t] during, [u] ſtant, enz. derfde.
r *Negare.*
s *Finitus.*
t *Duratio.*
u *Situs.*

Het zeſte ſtaat gy volkomentlijk toe; en echter zegt gy dat uw
w *Entia.* zwarigheit (te weten waaröm dat 'er niet veel [w] wezenden, door zich
x *Exiſtentia.* [x] wezentlijk zijnde, en in natuur verſchillende, zouden konnen we-
y *Cogitatio.* zen; gelijk [y] denking en [z] uitgeſtrektheit verſcheiden zijn, en mo-
z *Extenſio.* gelijk door hun eige genoechſaamheit beſtaan konnen) noch geheel
overblijft. Ik kan hier uit niet anders oordeelen, dan dat gy het
zelfde in een geheel andere zin neemt, dan ik 't meen. Ik vertrou
dat ik wel zie in welke mening gy dit begrijpt: doch ik zal, om geen
tijt te ſpillen, de mijne alleen verklaren. Ik zeg dan, voor zo veel
w *In ſuo genere.* het zeſte aangaat, dat, indien men ſtelt dat iets, 't welk ſlechs [w] in
zijn geſlacht onëindig en volmaakt is, door zijn eige genoechſaam-
x *Exiſtere.* heit [x] wezentlijk is, men dan ook de [y] wezentlijkheit van een [z] we-
y *Exiſtentia.* zend, 't welk [a] volſtrektelijk [b] onëindig en volmaakt is, zal moe-
z *Ens.* ten toeſtaan; welk [c] wezend ik God zal noemen. Tot een voor-
a *Abſolutè.* beelt, indien men ſtellen wil dat [d] d'uitgeſtrektheit, of de [e] den-
b *Infinitum & perfectum.* king (die yder ſlechs [f] in zijn geſlacht, dat is in zeker ſlach van
c *Ens.* [g] wezen, volmaakt konnen zijn) door haar eige genoechſaamheit
d *Extenſio.* [h] wezentlijk is; zo zal men ook de [i] wezentlijkheit van God, die
e *Cogitatio.* [k] volſtrektelijk volmaakt is, dat is een [l] wezend, volſtrektelijk on-
f *In ſuo genere.* eindig, moeten toeſtaan. Hier wilde ik op 't geen gemerkt hebben,
g *Eſſe.* 't welk ik nu terſtont aangeroert heb, voor zo veel de [m] benaming
h *Exiſtere.* van onvolmaaktheit aangaat; te weten, dat zy betekent dat aan een
i *Exiſtentia.* zaak iets ontbreekt, 't welk echter tot haar eige natuur behoort.
k *Abſolutè.*
l *Ens abſolutè infinitum.*
m *Vocabulum.*

n *Extenſio.* Tot een voorbeelt, [n] d'uitgeſtrektheit kan alleenlijk ten opzicht van
o *Duratio.* haar [o] during, [p] ſtant en [q] hoegrootheit onvolmaakt gezegt wor-
p *Situs.* den; te weten, om dat zy niet langer duurt, dat zy haar ſtant niet be-
q *Quantitas.* houd, of dat zy niet groter is. Maar men zal haar nooit onvolmaakt
noemen, om dat zy niet denkt, dewijl haar natuur zulks niet ver-
r *Extenſio.* eiſcht, die ſlechs in [r] uitgeſtrektheit beſtaat, dat is in zeker ſlach
s *Eſſe.* van [s] wezen: in welke opzicht alleen men haar eindig, of onëindig,

onvol-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

onvolmaakt, of volmaakt kan noemen. En dewijl Gods natuur niet beſtaat in zeker ſlach van [t] wezen, maar in een wezen, dat [u] volſtrektelijk oneindig is, zo vereiſcht zijn natuur ook alles, dat volmaaktelijk [w] wezen uitdrukt; vermits zijn natuur anderſins bepaalt en gebrekkelijk zou wezen. Dewijl dit dan dus is, zo volgt dat 'er niet meer, dan een [x] wezend kan zijn, te weten God, 't welk door zijn eige kracht [y] wezentlijk is. Want indien men, tot een voorbeelt, ſtelt dat [z] d'uitgeſtrektheit [a] wezentlijkheit [b] inſluit, zo moet zy eeuwig en oneindig wezen, en [c] volſtrektelijk geen onvolmaaktheit, maar volmaaktheit uitdrukken. En dieshalven zal [d] d'uitgeſtrektheit aan God behoren, of iets zijn, 't welk enigſins Gods natuur uitdrukt: om dat God een [e] wezend is, dat niet in zekere opzicht alleen, maar [f] volſtrektelijk in [g] wezen oneindig en almachtig is. En dit, 't welk men (naar onz welgevallen) van [h] d'uitgeſtrektheit zegt, zal men ook van al 't geen, 't welk men zodanig zal willen ſtellen, moeten zeggen. Ik beſluit dan, gelijk in mijn voorgaande brief, dat niets buiten God, maar dat het God alleen is, die door zijn eige genoechſaamheit beſtaat. Ik vertrou dat dit genoech zal zijn, om de zin van mijn voorgaande brief te verklaren; doch gy zult hier af beter konnen oordeelen.

t *Eſſe.*
u *Abſolutè infinitum.*
w *Eſſe.*
x *Ens.*
y *Exiſtere.*
z *Extenſio.*
a *Exiſtentia.*
b *Involvere.*
c *Abſolutè.*
d *Extenſio.*
e *Ens.*
f *Abſolutè.*
g *Eſſe.*
h *Extenſio.*

Ik zou hier meê eindigen; maar dewijl ik voorgenomen heb nieuwe ſlijpſchuttels te doen maken, zo wilde ik wel uw raat hier over horen. Ik kan niet zien wat men met de [k] bollige en holle glazen te ſlijpen uitwint. In tegendeel, de [l] bollige en platte glazen moeten, zo ik niet qualijk gerekent heb, beter wezen. Want als men de reden van de [m] wanſchaduwing (gemakshalven) ſtelt gelijk 3 tegen 2, en in deze bijgeſtelde [n] afbeelding de letters plaatſt, gelijk gy hen in uw kleine [o] Verregezichtkunde geplaatſt hebt, en de P vergelijking [q] ſchikt, zo zal men vinden NI, die $z \propto \sqrt{\frac{1}{4}zz - xx} - \sqrt{1 - xx}$ genoemt is: uit het welk volgt dat, indien $x \propto 0$ is, zo zal $z \propto 2$ wezen, die dan ook de langſte is. En indien $x \propto \frac{1}{2}$ is, zo zal $z \propto \frac{41}{21}$ zijn, of een weinig meer: te weten, als men [r] vooronderſtelt, dat de [s] ſtraal B I geen tweede [t] wanſchaduwing lijd, als hy uit het glas naar I deurgaat. Maar laat ons nu

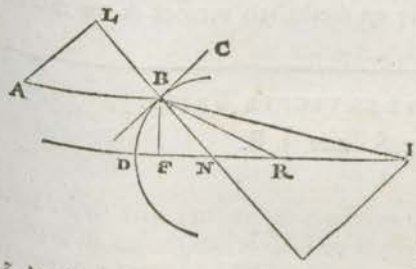

k *Convexo. concavæ.*
l *Convexo-planæ.*
m *Refractio.*
n *Figura.*
o *Dioptrica.*
p *Æquatio.*
q *Ordinata.*
r *Præſupponere.*
s *Radius.*
t *Refractio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

u Superficies plana.

stellen dat hy, uit het glas komende, door de u platte vlakte BF weêr breekt, en, in plaats van naar I te gaan, zich naar R keert. Als dan de w lijnen BI en BR in een zelfde x reden tegen malkander staan, gelijk de y wanschaduwing, dat is, (gelijk hier z onderstelt word) als 3 tegen 2, en als men hier op de spoor van uw a vergelijking volgt, zo koomt voor NR ☌ $\sqrt{\frac{4}{9}-xx}-\sqrt{1-xx}$.

w Linea.
x Ratio.
y Refractio.
z Supponere.
a Æquatio.

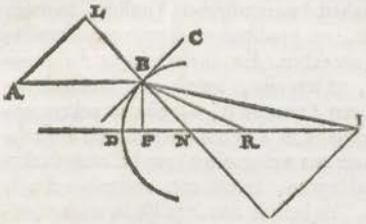

b Diameter.

En als men dan eerst stelt, gelijk hier voren, x ☌ o te zijn, zo zal NR ☌ 1. wezen, dat is, gelijk de halve b middellijn. En indien x ☌ $\frac{1}{3}$ is, zo zal NR ☌ $\frac{13}{18}$ en noch $\frac{1}{36}$ wezen: 't welk toont, dat dit c brantpunt kleinder is, dan 't ander was, schoon de Verrekijker een gehele halve d middellijn kleinder is: in voegen dat, indien men de Verrekijker even lang maakte, als DI, en daar by de halve middellijn ☌ $1\frac{1}{3}$ maakt, en d' opening BF de zelfde laat, zo zal het c brantpunt veel kleinder wezen. Voorts, het geen, 't welk ik noch tegen de f bollige en holle glazen heb, is dat, behalven dat zy dubbelde moeiten en kosten vereïschen, de g stralen, vermits zy niet alle naar een en 't zelfde punt gaan, nooit h loodlijniglijk op de i holle vlakte vallen. Doch ik twijffel niet of gy hebt al overlang alle deze dingen overwogen, naaukeuriglijker uitgerekent, en eindelijk deze zaak by u bepaalt; en dieshalven verzoek ik uw raat en oordeel hier over. enz.

d Diameter.

e Focus.

f Convexo-concave.
g Radii.
h Perpendiculariter.
i Superficies concava.

TWEEENVEERTIGSTE BRIEF.

B. D. S. *aan* J. B.

MYN HEER,

IK heb op uw leste brief, overlang ontfangen, niet eerder konnen antwoorden, en ben door verscheide bezigheden en bekommernissen in dier voegen belemmert geweest, dat ik my naauwelijks daar uit heb konnen redden. Ik wil echter, dewijl ik gelegentheit heb om een weinig tijts adem te scheppen, in mijn plicht niet gebrekkelijk wezen; maar al voort aan u, voor uw liefde en gedienstigheit tot my, ten hoogsten dank bewijzen, dewijl gy de zelfde meermaals door daden, en nu ook door uw brief overvloedigliik Ik hebt betuigt, enz.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Ik ga dan voort tot uw [a] vraag, die dus is, *of 'er zodanig* [b] *middel is, of kan wezen, door het welk wy, zonder verhindering, en zonder aanstoot, in de denking der voortreffelijkste dingen konnen voortgaan? en of onze* [d] *zielen, gelijk onze* [e] *lighamen, de* [f] *gevallige dingen onderworpen zijn, en of onze denkingen meer door 't geval, dan door kunst, bestiert worden?* Ik acht dat ik hier op voldoen zal, zo ik toon dat 'er nootzakelijk een [g] middel moet wezen, door de welk wy onze [h] klare en onderscheide bevattingen konnen schikken, en samenschakelen, en dat het verstant niet, gelijk het lighaam, de gevallige dingen onderworpen is. Dit blijkt uit dit enige, dat een enige klare en onderscheide bevatting, of veel te gelijk [i] volstrektelijk d' oorzaak van een andere klare en onderscheide bevatting konnen wezen. Ja alle klare en onderscheide bevattingen, die wy [k] vormen, konnen niet spruiten, dan uit andere klare en onderscheide bevattingen, die in ons zijn, zonder enige andere oorzaak buiten ons te kennen. Hier uit volgt dat alle de klare en onderscheide bevattingen, die wy vormen, van onze natuur alleen, en van haar zekere en vaste wetten [l] afhangen; dat is, van onz [m] volstrekt vermogen, maar niet van [n] 't geval: dat is van [o] oorzaken, die, hoewel zy ook naar zekere en vaste wetten [p] werken, echter aan ons onbekent, en van onze natuur en vermogen vreemt zijn. Wat d' andere [q] bevattingen aangaat, ik beken dat zy ten hoogsten van 't geval afhangen.

Hier uit blijkt dan klarelijk hoedanig de ware [r] middel moet wezen, en waar in hy voornamelijk bestaat; te weten in d' enige [s] kennis van [t] 't zuiver verstant; en van des selfs natuur en wetten, tot welker verkrijging boven alle dingen nootzakelijk is [u] onderscheit tusschen het verstant, en [w] d' inbeelding te maken, of anders tusschen de [x] ware denkbeelden, en d' anderen, te weten de [y] verdichten, [z] valschen, [a] twijffelächtigen, en [b] volstrektelijk alle de [c] geheugenis alleen [d] afhangen. Om deze dingen te verstaan, immers voor zo veel de [e] middel vereïscht, is 't niet nodig de natuur van de ziel door haar eerste oorzaak te kennen: maar 't is genoech dat men op die wijze, de welke van Verulamius aangewezen word, een [f] klein verhaal van de [g] ziel, of van de [h] bevattingen [i] te zamenschakelt. Ik acht dat ik met dit weinige de ware middel verklaart en betoogt, en met énen de weg getoont heb, langs de welk wy tot de zelfde geraken. Daar is echter overig dat ik u vermaan dat tot dit alles een gedurige overweging, en een zeer

stant-

a *Quæstio.*
b *Methodus.*
c *Cogitatio.*
d *Mentes.*
e *Corpora.*
f *Casus.*
g *Motus.*
h *Perceptiones claræ & distinctæ.*
i *Absolutè.*
k *Formare.*
l *Dependere.*
m *Potentia absoluta.*
n *Fortuna.*
o *Causæ.*
p *Agere.*
q *Perceptiones.*
r *Methodus.*
s *Cognitio.*
t *Intellectus purus.*
u *Distinctio.*
w *Imaginatio.*
x *Ideæ veræ.*
y *Fictæ.*
z *Falsæ.*
a *Dubiæ.*
b *Absolutè.*
c *Memoria.*
d *Dependere.*
e *Methodus.*
f *Historiola.*
g *Mens.*
h *Perceptiones.*
i *Concatenare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtantvaſtig gemoed en voorneemen verëiſcht word: en om dit te hebben, is bezonderlijk nootzakelijk dat men zekere wijze en regel van te leven voorneemt, en zich enig zeker einde voorſchrijft. Maar hier af heden genoech, enz.

Te Voorburg, 10. Jun. 1666.

Drieenveertigste Brief.

B. d. S. *aan* J. v. M.

Myn Heer,

TErwijl ik my hier in enigheit op 't lant bevind, heb ik mijn gedachten op dit geſchil geveſt, 't welk gy my voorgeſtelt hebt, en heb het zelfde zeer eenvoudig bevonden. Het algemeen bewijs daar af ſteunt hier op, dat dit een oprecht ſpeelder is, die zijn kans van te winnen, of van te verliezen tegen zijn tegenſtrever gelijk ſtelt. Deze *kans* beſtaat in 't lot, en in 't gelt, 't welk de tegenſtrevers inleggen en wagen: dat is, indien het lot aan wederzijden gelijk is, zo moet ook yder even veel gelt inleggen en wagen: maar indien het lot ongelijk is, zo moet d' een zo veel meer gelt inleggen en byzetten, als zijn lot groter is; en daar meê zal de kans aan wederzijden gelijk, en by gevolg het ſpel rechtvaerdig wezen. Want indien, tot een voorbeelt, A, tegen B ſpelende, twee loten om te winnen, en niet meer dan een om te verliezen, en, in tegendeel, B niet meer dan een lot om te winnen, en twee om te verliezen heeft, zo blijkt klarelijk dat A voor yder lot zo veel moet wagen, als B voor het zijne: dat is, A moet het dubbelt van B wagen. Om dit noch klarelijker te tonen, zullen wy ſtellen dat drie, A. B. C. met gelijke kans te zamen ſpelen, en dat yder even veel gelt inlegt. Het blijkt dat, dewijl yder even veel gelt inlegt, yder ook niet meer dan een darde deel waagt, om twee darde delen te winnen, en dat, dewijl yder tegen twee ſpeelt, yder ook niet meer dan een lot, om daar meê te winnen, tegen twee, om daar aan te verliezen heeft. Indien men ſtelt dat een van deze drie, te weten C, uitſcheid, eer men heeft begonnen te ſpelen, zo blijkt dat hy alleenlijk het geen, 't welk hy ingelegt heeft, dat is een darde deel, naar zich behoeft te nemen: en dat B, zo hy de kans van C wil kopen, en zijn plaats bekleden, zo veel zal moeten inleggen, als C weêr naar zich neemt: daar A niet tegen zal konnen; dewijl 't hem niet verſchilt, of hy met een kans tegen twee kanſſen van twee verſcheide menſchen, of van een menſch alleen moet aangaan. Indien men

men dit vaſtſtelt, zo volgt hier uit, dat, als iemant zijn hant uitſteekt, om aan een ander een van twee getallen te laten raden, en, indien hy 't raad, zekere ſomme gelts te winnen, of, indien hy 't niet raad, gelijke ſomme te verliezen; dat, zeg ik, de kans aan weêrzijden gelijk is, te weten zo wel voor de geen, die raden laat, als voor de geen, die raden moet. Wijders, indien hy zijn hant uitſteekt, om een ander met d' eerſte maal een van drie getallen te laten raden, op dat de zelfde, het getal radende, zekere ſomme gelts zou winnen, of, indien hy 't niet raad, de helft daar af verliezen, zo zal de kans van wederzijden gelijk wezen: gelijk de kans van weêrzijden ook gelijk is, indien de geen, die zijn hant uitſteekt, aan d' ander twee malen te raden geeft, om, indien de zelfde het raad, zekere ſomme gelts te winnen, of, indien hy 't niet raad, het dubbelt te verliezen. De kans is ook gelijk, indien hy hem een van vier getallen in drie malen laat raden, om zekere ſomme te winnen, of in tegendeel driemaal zo veel te verliezen; of in vier malen een van vijf getallen, om een te winnen, of vier te verliezen, enz. Uit dit alles volgt dat het voor de geen, die zijn hant uitſteekt, en raden laat, even veel is dat een ander zo veel malen, als hy begeert, naar een veelvoudig getal raad, als hy ſlechs voor die malen, die hy aanneemt te raden, ook zo veel tegen d' ander inlegt en waagt, als het getal van de malen, door de ſomme van de getallen gedeelt, bedraagt. Tot een voorbeelt, indien de getallen vijf zijn, en iemant niet meer, dan eenmaal moet raden, zo moet hy ſlechs een $\frac{1}{5}$ tegen het $\frac{4}{5}$ van d' ander wagen: indien hy twee malen zal raden, zo moet hy het $\frac{2}{5}$ tegen het $\frac{3}{5}$ van d' ander wagen: indien drie malen, het $\frac{3}{5}$ tegen het $\frac{2}{5}$ van d' ander, en zo voort $\frac{4}{5}$ tegen $\frac{1}{5}$ en $\frac{5}{5}$ tegen $\frac{0}{5}$. En by gevolg zal het voor de geen, die raden laat, indien hy, tot een voorbeelt, niet meer dan $\frac{1}{5}$ van 't ingelegde waagt, om $\frac{4}{5}$ te winnen, even veel zijn of een alleen vijf malen raad, of dat vijf menſchen yder eens raden; gelijk uw geſchil meêbrengt.

1. Octob. 1666.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Vierenveertigste Brief.

B. d. S. *aan* J. J.

Waarde Vrient,

Verſcheide beletſelen hebben my verhindert om eerder aan u t' antwoorden. Ik heb het geen nagezien, 't welk gy, zo veel Deskartes [a] Verregezichtkunde aangaat, aangetekent hebt. Hy aanmerkt geen andere [b] oorzaak, door de welke de [c] beelden in de [d] gront van 't oog groter, of kleinder [e] gevormt worden, dan de [f] kruiſſing der ſtralen, die uit verſcheide punten van [g] 't voorwerp komen, te weten, naar dat zy zich nader aan, of verder van 't oog beginnen te [h] kruiſſen, zonder dat hy op de grootheit van de [i] hoek merkt, die deze [k] ſtralen maken, als zy zich op de [l] vlakte van 't oog kruiſſen. En hoewel deze leſte oorzaak de voornaamſte is, die in de [m] kijkers aangemerkt moet worden, zo ſchijnt het echter dat hy haar heeft willen verzwijgen, vermits hy, zo 't ſchijnt, geen middel wiſt om de [n] ſtralen, die [o] evenwijdig uit verſcheide punten komen, in zo veel andere punten te vergaderen. En dieshalven heeft hy ook die hoek niet [p] wiskunſtiglijk konnen [q] bepalen: ja miſſchien heeft hy de zelfde verzwegen, om niet het [r] ront ergens in boven die [s] geſtalten, de welken hy invoert, te ſtellen. Want het is zeker dat het ront hier in alle d' andere geſtalten, die men uitvinden kan, overtreft; dewijl het ront, overäl het zelfde zijnde, overäl de zelfde [t] eigenſchap heeft. Tot een voorbeelt, het ront A. B. C. D. heeft deze eigenſchap, dat alle de [u] ſtralen, die [w] gelijkwijdig met [x] d'as A.B. van de zijde van A komen, op des zelfs [y] vlakte in dier voegen breken, dat zy daar na gezamentlijk in 't punt B vergaderen. Desgelijks, alle de ſtralen, die evenwijdig met d' as van de zijde van C komen, zullen ook op de vlakte in dier voegen breken, dat zy gezamentlijk in 't punt D te zamen zullen komen: 't welk van

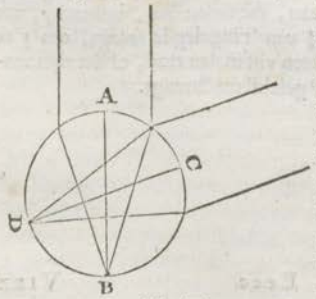

[a] *Dioptrica.*
[b] *Cauſa.*
[c] *Imagines.*
[d] *Fundus.*
[e] *Formari.*
[f] *Decuſſatio.*
[g] *Objectum.*
[h] *Decuſſare.*
[i] *Angulus.*
[k] *Radii.*
[l] *Superficies.*
[m] *Teleſcopia.*
[n] *Radii.*
[o] *Paralleli.*
[p] *Mathematicè.*
[q] *Determinare.*
[r] *Circulus.*
[s] *Figuræ.*
[t] *Proprietas.*
[u] *Radii.*
[w] *Parallelí.*
[x] *Axis.*
[y] *Superficies.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van geen andere [z] geſtalte gezegt kan worden, ſchoon de [a] waſſen- [z] *Figura.* [y] *Hyperbole.* de ſneên, en de [b] langronden ook [c] oneindige middellijnen heb- [b] *Ellypſes.* [c] *Dimametri infinitæ.* ben. 't Is dan zodanig geſtelt, gelijk gy ſchrijft; te weten, dat, indien men nergens anders op merkt, dan op de langte van 't oog, of van de Verrekijker, men zeer lange Verrekijkers zou moeten maken, eer men de dingen, die in de maan zijn, zo onderſcheidelijk, als de genen, die men hier op aarde heeft, zou konnen zien. Maar, gelijk ik gezegt heb, het beſtaat voornamelijk in de [d] groot- [d] *Magnitudo.* heit van de [e] hoek, die van de [f] ſtralen, uit verſcheide punten ko- [e] *Angulus.* [f] *Radii.* mende, op de [g] vlakte van 't oog, als zy zich daar [h] kruiſſen, ge- [g] *Superficies.* [h] *Decuſſari.* maakt word; en deze hoek word ook groter, of kleinder, naar dat de [i] brantpunten der glazen, die in de [k] Kijker gezet worden, meer [i] *Foci.* [k] *Tubus opticus.* of min verſchillen. Indien gy begerig zijt om de [l] betoging hier af [l] *Demonſtratio.* te zien, wel aan, ik ben bereid om de zelfde, als 't u belieft, te zenden.

In Voorburg, 3. Maert 1667.

Vyfenveertigste Brief.

B. d. S. *aan de zelfde.*

Waarde Vrient,

Ik heb uw leſte brief van de veertiende dezes lopende maants wel ontfangen, doch om verſcheide verhinderingen niet eerder konnen antwoorden.

Wat de zaak van Helvecius aangaat, ik heb daar af met de Heer Voſſius geſproken, die (om niet alles in een brief te verhalen, dat wy met malkander geſproken hebben) daar grotelijks meê lachte, ja zich verwondert toonde van dat ik hem naar zo een beuzeling vraagde. Ik ging echter, zonder dit aan te zien, naar de Silverſmit, Brechtelt genoemt, die het gout geproeft had. Maar deze, heel anders dan Voſſius ſprekende, zeide dat het gout in 't ſmelten en ſcheiden toegenomen had, en zo veel zwaarder was geworden, als het gewicht van 't zilver, dat hy tot ſcheiding in de ſmeltkroes gedaan had, bedroeg: in voegen dat hy vaſtelijk geloofde dat dit gout, 't welk zijn zilver in gout veränderde, iets ongemeen in zich had. Hy niet alleen heeft het dus bevonden, maar ook verſcheide andere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Heren, die toen daar tegenwoordig waren. Ik ging daar na by Helvecius zelf, die het gout, en de smeltkroes, de welk van binnen noch vergult was, aan my toonde, en tot my zeide dat hy niet meer, dan schaars de grootheit van een vierëndeel van een korreltje van geers, of mostertzaat in 't gesmolte loot had geworpen. Hy voegde 't by, dat hy binnen korte tijt het verhaal van de gehele zaak zou uitgeeven, en zeide voorts dat t'Amsterdam een man (en hy meende dat dit de zelfde was, die by hem geweest had) de zelfde werking had gedaan; daar af gy zonder twijffel gehoort zult hebben. Dit is 't al, dat ik van deze zaak heb konnen vernemen.

De Schrijver van het boekje, daar af gy schrijft, (in 't welk hy zich vermeet te tonen dat de [a] bewijzen van Deskartes darde en vijfde [b] bedenking, met de welken hy Gods [c] wezentlijkheit bewijst, valsch zijn) zal zekerlijk tegen zijn eige schaduw vechten, en meer aan zich zelf, dan aan anderen, hinderlijk wezen. Deskartes [d] Kundigheit, ik beken 't, is enigsins duister en verwart, gelijk gy ook aangemerkt hebt; en hy zou klarelijker en warelijker dus gesproken hebben; *Dat het* [e] *vermogen van te denken, om dingen te* [f] *bedenken, of te bevatten, niet groter is, dan het vermogen van de natuur om te* [g] *zijn, en te* [h] *werken.* Dit is een klare en ware [i] Kundigheit, uit de welke Gods [k] wezentlijkheit zeer klarelijk en krachtiglijk uit zijn [l] denkbeelt volgt. Het [m] bewijs van de gedachte Schrijver, 't welk gy verhaalt, toont klarelijk genoech dat hy de zaak noch niet verstaat. 't Is wel waar dat men tot [n] in 't onëindig mag [o] voortgaan, als men daar mede het [p] geschil in alle zijn delen [q] oplost: maar anderssins is 't grote zotterny. Tot een voorbeelt, indien iemant vraagt waar door zulk een [r] bepaalt lighaam bewogen word; zo kan men antwoorden dat het van een ander lighaam, en dit ook van een ander, en dus tot in 't onëindige, tot zulk een [s] beweging [t] bepaalt is. Men mag dit, zeg ik, antwoorden, om dat de [u] vraag alleenlijk over de beweging is, en wy, met t'elkens een ander lighaam te stellen, een genoechsame en eeuwige oorzaak van zodanige beweging geven. Maar indien ik een boek van treffelijke gedachten, en dat çierlijk geschreven is, in de handen van een gemeen man zie, en hem vraag van waar hy zulk een boek heeft; en hy daar op aan my antwoord, dat hy 't uit een ander boek van een ander gemeen man, die ook çierelijk kon schrijven, uitgeschreven had, en dus tot in 't onëindig: zo voldoet hy my niet; want ik vraag niet alleenlijk naar de [w] gestalte en ordening der letters, daar op alleen hy aan my antwoord, maar ook naar de gedachten en zin, die der zelfder [x] samen-

[a] *Argumenta.*
[b] *Meditatio.*
[c] *Existentia.*
[d] *Axioma.*
[e] *Potentia cogitandi.*
[f] *Excogitare.*
[g] *Existere.*
[h] *Agendi.*
[i] *Axioma.*
[k] *Existentia.*
[l] *Idea.*
[m] *Argumentum.*
[n] *Ad infinitum.*
[o] *Procedere.*
[p] *Quæstio.*
[q] *Solvere.*
[r] *Corpus definitum.*
[s] *Motus.*
[t] *Determinatum.*
[u] *Quæstio.*
[w] *Figura.*
[x] *Compositio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

menzetting betekent: en hier op antwoord hy niet, met dus tot in 't onëindig voort te gaan. Hoe men dit op de [y] denkbeelden kan toepaſſen, kan lichtelijk uit het geen verſtaan worden, 't welk ik in de negende [z] Kundigheit mijner meetkundige Betogingen van Des-kartes Beginſelen der Wijsbegeerte verklaart heb.

[y] *Idea.*

[z] *Axioma.*

Ik ga nu voort tot de beantwoording van uw andere brief, de negende van Maert gedagteekent, daar in gy nader verklaring van 't geen begeert, 't welk ik in mijn voorgaande brief, de [a] kringſche geſtalte aangaande, geſchreven heb. Gy zult dit lichtelijk konnen begrijpen, zo gy ſlechs belieft aan te merken, dat alle de [b] ſtralen, die men [c] onderſtelt [d] gelijkwijdig op het voorſte glas van de [e] Verrekijker te vallen, warelijk niet evenwijdig zijn, dewijl zy alle uit een en 't zelfde punt komen. Maar men aanmerkt hen als zodanig, om dat het [f] voorwerp zo verre van ons af is, dat d'opening van de Verrekijker, ten opzicht van zijn [g] afſtant, ſlechs als een punt aan te merken is. Wijders is het zeker dat wy, om een geheel voorwerp te zien, niet alleenlijk de [h] ſtralen, die uit een enig punt komen, behoeven, maar ook alle d'andere [i] kegels van ſtralen, die uit alle d'andere punten komen; en dieshalven is ook nodig dat zy in zo veel andere [k] brantpunten te zamenkomen, als zy door 't glas gaan. En hoewel 't met het oog zelf niet zo naaukeurigljk geſtelt is, dat alle de [l] ſtralen, die uit verſcheide punten van [m] 't voorwerp komen, heel naaukeuriglijk in zo veel anderen in de [n] gront van 't oog vergaderen, zo is 't echter zeker dat die [o] geſtalten, de welken dit konnen uitwerken, boven alle d'anderen geſtelt moeten worden. En dewijl een bepaalt ſtuk van een [p] ront kan uitwerken, dat het alle de ſtralen, die uit een punt komen, in een andere punt van zijn [q] middellijn, naar d'ordening van de [r] werkdaat geſproken, te zamen brengt, zo zal het ook alle d'anderen, die uit d'andere punten van [s] 't voorwerp komen, in zo veel anderen te zamen brengen. Want men kan uit yder punt van 't voorwerp een [t] lijn trekken, die door [u] 't middelpunt van [w] 't ront gaat: hoewel men hier toe d'opening van de [x] Verrekijker veel kleinder moet maken, dan men haar anders zou maken, zo men niet meer, dan een enig [y] brantpunt, behoefde; gelijk gy lichtelijk zult konnen zien. Het geen, dat ik hier van het [z] ront zeg, kan niet van [a] 't langront, noch van de [b] waſſende ſnee, veel minder van meer andere [c] te zamengezette geſtalten, gezegt worden; om dat men ſlechs uit een enig punt van 't voorwerp een lijn, die deur de beide [d] brantpunten heengaat, kan trekken. Dit is het geen, 't welk ik in mijn eerſte brief, deze zaak aangaande,

[a] *Figura circularis.*

[b] *Radii.*

[c] *Supponere.*

[d] *Paralleli.*

[e] *Teleſcopium.*

[f] *Objectum.*

[g] *Diſtantia.*

[h] *Radii.*

[i] *Coni.*

[k] *Foci.*

[l] *Radii.*

[m] *Objectum.*

[n] *Fundus.*

[o] *Figuræ.*

[p] *Circulus.*

[q] *Diameter.*

[r] *Mechanica.*

[s] *Objectum.*

[t] *Linea.*

[u] *Centrum.*

[w] *Circulus.*

[x] *Teleſcopium.*

[y] *Focus.*

[z] *Circulus.*

[a] *Elliſis.*

[b] *Hyperbola.*

[c] *Figuræ compoſitæ.*

[d] *Foci.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

e *Demonstratio.* f *Angulus.* g *Radii.* h *Superficies.* i *Foci.* k *Figura.*

gaande, heb willen zeggen. De [e] betoging van dat de [f] hoek, die de [g] stralen, uit verscheide punten komende, op de [h] vlakte van 't oog maken, groter, of kleinder word, naar dat de [i] brantpunten meerder, of minder verschillen, zult gy uit deze bijgestelde ingelege [k] gestalte konnen zien: in voegen dat ik, na hartelijke groetenis, enz.

B. D. S.

Te Voorburg, 25. van Maart, 1667.

ZESENVEERTIGSTE BRIEF

B. D. S. *aan de zelfde.*

MYN HEER,

IK zal hier met korte woorden verhalen, wat ik van 't geen, dat gy eerst mondeling, en daar na schriftelijk van my hebt verzocht, by ervarentheit ondervonden heb; daar ik bijvoegen zal wat ik heden van de zaak oordeel. Ik heb een houte buis van tien voeten lang, en in zijn holligheit 1½ duim diep doen maken, daar ik drie loot-rechtstaande buizen in heb doen zetten, even gelijk deze neffens gestelde afbeelding aanwijst.

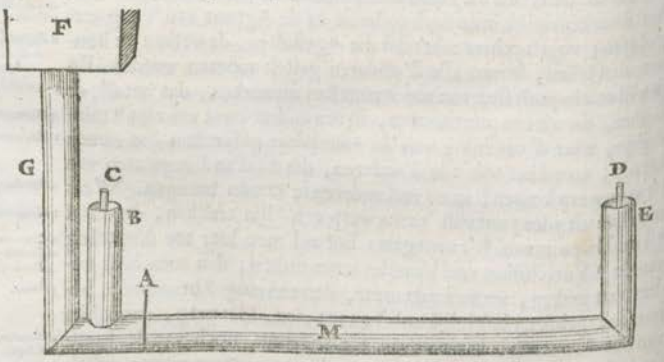

Om vooreerst te beproeven of de parsling van 't water omtrent het buisje B even groot is, als omtrent E, zo heb ik de buis M. omtrent A met een plankje, daar toe gemaakt, gestopt. Voorts maakte

maakte ik de mont van B zo naau, dat'er een pijpje van glas, gelijk C, deur kon. Ik dan, de buis deur de bak F met water gevult hebbende, merkte hoe hoog het zelfde deur het pijpje C ſprong. Daar na ſtopte ik de buis B toe, en, het plankje A wechneemende, liet het water tot in de buis E lopen, die ik ook gelijk B toegeſtelt had; en na dat ik de gehele buis weêr met water had gevult, bevond ik dat het zelfde deur D even zo hoog opſprong, als deur C geſchied was: 't welk my deê geloven dat de langte van de buis niet, of zeer weinig, hinderde. Doch om dit nader t' ondervinden, verzocht ik of ook de buis E in zo korte tijt, als die van B, een teerlings voet, die ik daar toe deê maken, zou konnen vullen. En om de tijt te meten, heb ik, om dat ik geen ſlingerüurwerk by de hant had, my met een kromme glaspijp, gelijk H, beholpen, van de welke de korſte pijp in 't water, en de langſte in d' ope lucht hing. Toen ik dit werk vaerdig had, liet ik het water eerſt deur de buis B met zulk een dikke ſtraal lopen, als de buis zelve is, tot dat de teerlings, voet vol was. Ik woog toen op een naaukeurige ſchaal hoe veel water ondertuſſchen in 't kommetje L was gelopen, en bevond het zelfde omtrent vier onçen zwaar. Ik ſtopte daar na de buis B, en deê deur de buis E het water met een ſtraal, die even dik was, in de teerlingsvoet lopen. Toen deze vol was, woog ik, gelijk te voren, weêr het water, dat ondertuſſchen in het kommetje was gelopen, en bevond dat het zelfde geen halve onçe meer woog. Maar dewijl de ſtralen, zo wel uit B, als uit E, niet geduriglijk met de zelfde kracht hadden gelopen, zo hervatte ik het werk, en bracht eerſt zo veel water, als wy, door ervarentheit van d' eerſte maal, bevonden hadden van noden te hebben, by de hant. Wy waren met ons drien zo bezich, als wy konden, en werkten het voorgedachte naaukeuriglijker uit, dan te voren, doch niet zo naaukeurig, als ik wel wenſch. Ik kreeg echter beſcheit genoech, om enigſins een beſluit van deze zaak te maken; dewijl ik het verſchil voor de tweede maal omtrent evenëens bevond, als in d' eerſte. Ik dan, op de zaak, en op deze ondervindingen merkende, vind my gedrongen te beſluiten, dat het verſchil, 't welk de langte van de

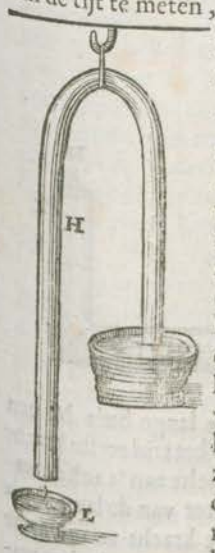

buis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

buis kan veröorzaken, alleenlijk in 't begin plaats heeft, dat is, als het water eerſt zijn loop begint te krijgen : maar dat het, als 't een weinig gelopen heeft, met even grote kracht deur een zeer lange, als deur een korte buis zijn loop zal nemen. De reden hier af is, dat de parſſing van 't hoog water altijt de zelfde kracht behoud, en dat het alle de beweging, die het overgeeft, geduriglijk door de zwaarte weêr ontfangt; en dieshalven deze beweging ook geduriglijk aan het water in de buis zal overgeven, tot dat het, voortgedreven zijnde, zo veel ſnelte heeft ontfangen, als het hoger water kracht van zwaarte daar aan kan geven. Want het is zeker dat, indien het water in de

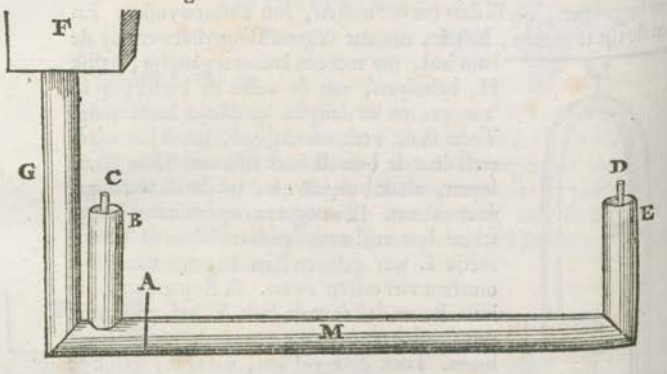

buis G in d' eerſte ogenblik aan 't water in de lange buis M een graad ſnelte geeft, het in de tweede ogenblik, zo het zijn eerſte kracht behoud, gelijk onderſtelt word, vier graden ſnelte aan 't zelfde water zal geven, en zo vervolgens, tot dat het water van de lange buis M even zo veel ſnelte heeft verkregen, als de kracht van zwaarte aan 't hoger water van de buis G kan geven: in voegen dat het water, deur een buis lopende, die veertig duizent voeten lang is, na verloop van weinig tijts, alleenlijk door de parſſing van 't hoger water, zo veel ſnelte zal bekomen, als of de buis M niet meer, dan een voet, lang was. Ik zou deze tijt, die 't water in de lange buis behoeft, om zo veel ſnelte t' ontfangen, bepaalt konnen hebben, zo ik naaukeuriger gereetſchap had konnen bekomen. Ik acht echter dat zulks niet nodig zal wezen, vermits het voornaamſte genoech bepaalt is. enz. B. d. S.

Te Voorburg, de 5. Sept. 1669.

Ze-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Zevenenveertigste Brief.

B. D. S. *aan de zelfde.*

Waarde Vrient,

DE [a]Hoogleeraar ..... my onlangs bezoekende, zeide, onder andere dingen, dat hy gehoort had dat mijn [b] Godgeleerde Staatkundige Verhandeling in de Nederlantſche taal vertaalt was, en dat iemant, zonder te weten wie, voorgenomen had de zelfde te doen drukken. Ik verzoek dieshalven zeer ernſtiglijk van u dat gy hier naar belieft te vernemen, om, indien het mogelijk is, het drukken daar af te beletten. Dit is niet alleenlijk mijn verzoek, maar ook dat van veel mijner goede bekenden, die niet gaerne zouden zien dat men dit boek zou verbieden, gelijk zonder twijffel geſchieden zal, zo het in de Nederlantſche Taal uitgegeven word. Ik vertrou vaſtelijk dat gy dit my en de zaak te geval zult doen.

[a] *Profeſſor.*

[b] *Tractatus Theologico-politicus.*

Zeker vrient heeft, enige tijt geleden, my een boekje t'huis gezonden, *Homo Politicus*, of *Staatkundig Man* genoemt, van 't welk ik te voren veel gehoort had. Ik heb het uitgelezen, en het zelfde het ſchadelijkſte boek, dat van menſchen bedacht kan worden, bevonden. Het opperſte goet van de geen, die 't gemaakt heeft, is het gelt, en d'eer, naar 't welk hy zijn leer ſchikt: en hy wijſt de weg aan om daar toe te geraken; te weten met innerlijk alle Godsdienſt te verwerpen, en uitterlijk zodanige aan te nemen, die meeſt tot zijn vordering kan dienen, en voorts aan niemant getrou te zijn, dan voor zo veel tot zijn voordeel ſtrekt. Wat het overige aangaat, hy prijſt ten hoogſten het veinzen, beloven zonder geven, liegen, valſche eeden, en meer andere dingen. Ik, dit gelezen hebbende, kreeg gedachten, om van ter zijden hier tegen een boekje te ſchrijven, daar in ik van 't opperſte goet zou handelen, en voorts d' ongeruſte en elendige ſtant van de genen, die geltgierig en eerzuchtig zijn, tonen, en eindelijk met klare redenen, en veel voorbeelden aanwijzen dat de gemene Staten nootzakelijk door onverzadelijke eerzucht en geltgierigheit vergaan moeten, en vergaan zijn.

Warelijk, hoe veel beter en voortreffelijker de gedachten van Thales van Myletus waren, dan die van deze voorgedachte Schrijver, blijkt uit deze volgende redenering. Alle dingen, zeide hy, zijn

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

onder de vrienden gemeen: de wijzen zijn de vrienden der goden: dieshalven behoren alle dingen aan de wijzen. In dezer voegen heeft deze zeer wijze man zich zelf de rijkſte gemaakt, meer met de rijkdom edelmoediglijk te verächten, dan met hem gratiglijk na te jagen. Hy toonde echter in een ander tijt, dat de wijzen niet uit noot, maar vrywilliglijk geen rijkdom bezaten. Want toen zijn vrienden zijn armoede aan hem verweten, gaf hy aan hen tot antwoort: wilt gy dat ik toon dat ik ook het geen, 't welk ik onwaerdig voor mijn arbeit acht, en daar gy zo gratiglijk naar tracht, kan verkrijgen? En toen zy ja hier op gezegt hadden, huurde hy alle de parſſen van geheel Grieken: want hy, die in de loop der ſtarren zeer ervaren was, had gezien dat 'er in dat jaar een grote overvloet van olyven, van de welken in de voorgaande jaren grote ſchaarsheit had geweeſt, zou wezen: in voegen dat hy deze parſſen, die hy voor weinig gelt gehuurt had, tot een hoge prijs verhuurde, dewijl zy hen tot d' olie uit d' olijven te parſſen moeſten gebruiken: daar door hy in een jaar grote rijkdom voor zich verkreeg, die hy daar na zo mildelijk omdeelde, als hy hem ſchranderlijk had verkregen. Ik eindig, met te betuigen dat ik ben. enz.

's Gravenhage. 17. Febr. 1671.

Achtenveertigste Brief.

L. v. V. *aan* J. O.

Myn Heer,

IK, eindelijk enige ledige tijt bekomen hebbende, heb terſtont mijn gemoed begeven tot uw wenſch en begeerte te voldoen; en uw eiſch was, dat ik aan u mijn gevoelen zou openbaren, en mijn oordeel zou geven van zeker boek, dat de naam van *Tractatus Theologico-politicus*, of *Godgeleerde ſtaatkundige Verhandeling* voert; 't welk ik nu, naar gelegentheit des tijts, en naar mijn vermogen, voorgenomen heb te doen. Ik zal dit echter niet van ſtuk tot ſtuk verhandelen, maar de zin des Schrijvers, en zijn mening van de Godsdienſt verklaren.

Van wat volk hy is, of wat regel van leven hy volgt, is my ontgaan; en ook is 'er my niets aangelegen, dat ik dit weet. D' inhoudt van zijn boek vertoont genoech, dat hy niet plomp van vernuft is, en dat hy de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de [a] verſchillen van de godsdienſt, die in Europa onder de Chriſte- [a] *Controverſien.*
nen gedreven worden, niet onächtſamelijk, en als ter loop gehandelt en ingezien heeft. De Schrijver van dit boek heeft zich vroedgemaakt dat hy, in de [b] gevoelens t'onderzoeken, daar door de [b] *Sententiæ.*
menſchen tot [c] verdeeltheden uitbarſten, en d'een of d'ander zij- [c] *Factiones.*
de toevallen, gelukkiger zal wezen, zo hy de [d] vooröordeelen af- [d] *Præjudicia.*
legt, en uittrekt. Hy heeft dieshalven meer dan genoech gearbeid, om zijn gemoed van alle [e] waangeloof t'ontſlaan: en om zich vry [e] *Superſtitio.*
daar af te tonen, heeft hy zich te veel naar de ſtrijdige zijde overgebogen, en, om 't misdrijf van waangelovige te mijden, alle [f] gods- [f] *Religio.*
dienſt, gelijk my dunkt, afgelegt: immers hy ſtelt zich niet tegen de godsdienſt der Deïſten, van de welken (dewijl de zeden van deze eeuw zeer erg en boos zijn) het getal overäl, en voornamelijk in Frankrijk, groot genoech is; tegen de welken Merſennus een [g] Han- [g] *Tractatus.*
deling heeft uitgegeven, die ik, gelijk my heugt, eertijts gelezen heb. Maar ick acht dat naauwelijks iemant uit het getal der Deïſten met zulk een quaad gemoed, en zo ergliſtiglijk en ſchalkelijk voor deze ſnoodſte zaak heeft geſproken, als de Schrijver van deze Verhandeling. Wijders, deze man (zo ik in mijn giſſing niet bedrogen ben) beſluit zich niet in de palen der Deïſten, en laat niet toe dat aan de menſchen de minſte delen van godsdienſt overig zijn.

Hy erkent God, en belijd dat de zelfde de [h] Werker en [i] Stich- [h] *Opifex.* [i] *Conditor.*
ter van [k] 't Heeläl is. Maar hy ſtelt dat de [l] vorm, [m] gedaante, en [k] *Univerſus.* [l] *Forma.* [m] *Species.*
[n] ordening des werrelts gantſchelijk nootzakelijk is; even als Gods [n] *Ordo.*
natuur, en d'eeuwige waarheden, die hy wil dat buiten Gods [o] wil [o] *Arbitrium.*
geſtelt zijn: en dieshalven zegt hy ook klarelijk uit, dat alles naar een onverwinnelijke nootzakelijkheit, en onvermijdelijk [p] nootlot [p] *Fatum.*
gebeurt. Hy ſtelt ook dat 'er geen plaats voor de genen, die de zaken naar de geboden en bevelen recht wegen, gelaten word: maar dat d'onkunde der menſchen te gelijk dusdanige namen ingevoert heeft; gelijk d'onbedreventheit van 't gemeen volk aan de [q] wij- [q] *Modi loquendi.*
zen van ſpreken, door de welken [r] hartstochten aan God toegeëi- [r] *Affectus.*
gent worden, plaats heeft gemaakt. God voegt zich dan ook naar de [s] bevatting van de menſch, als hy die eeuwige waarheden, en [s] *Captum.*
d'andere dingen, die nootzakelijk moeten gebeuren, volgens de vorm van 't gebod den menſchen voorſtelt. Hy leert ook dat het zo nootzakelijk is dat die dingen gebeuren, de welken door de wetten geboden worden, en die men acht dat de menſchelijke wil onderworpen zijn, als de natuur van de driehoek nootzakelijk is, en dat dieshalven die dingen, de welken in de geboden begrepen zijn, niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

meer van de wil der menſchen afhangen, of dat door der zelfder vermijding, of betrachting iets goet of quaat voor de menſchen word bevordert, als dat men door gebeden Gods wil kan buigen, of zijn

t Decreta aeterna & abſoluta.

[t] eeuwige en volſtrekte beſluiten veränderen: dat 'er dieshalven een zelfde reden der geboden en beſluiten is, en dat zy hier in overëenkomen, dat d'onkunde en onweetenheit der menſchen God bewogen hebben dat zy enig gebruik by de genen zouden hebben, die geen volmaakter gedachten van God konnen vormen, en die dusdanige elendige onderſtanden behoeven, om de yver des deuchts, en de haat der zonden in zich te verwekken. En dieshalven kan men wel zien dat de Schrijver in zijn geſchrift geen gewach van 't gebruik der gebeden maakt, gelijk ook niet van 't leven, en van de doot, noch van enige vergelding, of ſtraf, die de menſchen van de Rechter van [u] 't Heeläl zullen ontfangen.

u Univerſus.

w Principia.

En dit doet hy volgens zijn [w] Beginſelen. Want wat plaats kan 'er voor 't leſte Oordeel, of wat verwachting van loon of ſtraf wezen, als alles aan [x] 't nootlot toegeſchreven word? en als men ſtelt dat alles door een onvermijdelijke nootzakelijkheit van God uitvloeit? of liever, als men ſtelt dat dit [y] Heeläl God is? Want ik vrees dat onze Schrijver niet zeer vreemt van dit gevoelen is. Immers, dit verſchilt niet veel daar af, dat men ſtelt dat alles nootzakelijk van Gods natuur uitvloeit, en dat het Heeläl zelf God is.

x Fatum.

y Univerſus.

z Summa voluptas.

Hy ſtelt echter [z] d'opperſte welluſt van de menſch in d'oeffening des deuchts, die, gelijk hy zegt, aan hem tot een vergelding en toonneel der heerlijkſte dingen is. En dieshalven wil hy dat de menſch, de dingen recht verſtaande, deucht moet betrachten: niet uit oorzaak van Gods geboden en Wet, of uit hoop van vergelding, of uit vrees van ſtraf; maar door de ſchoonheit des deuchts, en door de blijſchap des gemoeds aangelokt, die de menſch in d'oeffening des deuchts gewaar word.

Hy ſtelt dieshalven vaſt dat God door de Profeten, en door d'Openbaring, op hoop van vergelding, en uit vrees van ſtraf, (welke twee altijt aan de Wet te zamen gevoegt zijn) de menſchen alleenlijk door ſchijn ter deucht aanmaant, om dat het vernuft der gemene menſchen in dier voegen is geſtelt, en zo qualijk geſchikt, dat zy niet, dan door [a] bewijzen, van de natuur der wetten, van de vrees van ſtraf, en van de hoop van vergelding ontleent, tot d'oeffening des deuchts gedreven konnen worden: doch dat de menſchen, de zaak naar waarheit ſchattende, verſtaan dat geen waarheit, of kracht in deze bewijzen is.

a Argumenta

Hy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Hy acht ook dat 'er niets aangelegen is, hoewel het uit deze kundigheit volgt, dat de Profeten en heilige Leeraars (en dieshalven God zelf) door welker mont God tot de menſchen heeft geſproken, [b] bewijzen, die uit zich klaar zijn, hebben gebruikt, die, zo zy naar hun natuur aangemerkt worden, valſch zijn. Want als het op 't gebruik aankoomt, zo belijd hy opentlijk, en zonder onderſcheit, en boezemt krachtiglijk in, dat de heilige Schrift niet zodanig geſtelt is, dat zy de waarheit, en natuur der dingen (van de welken in de zelfde gewach word gemaakt, en die zy tot haar gebruik aanwend, om de menſchen ter deucht t'onderwijzen) leert; en hy ontkent dat de Profeten zo ervaren in de dingen hebben geweeſt, dat zy, in de bewijzen te maken, en in de redenen t'overwegen, daar door zy de menſchen ter deucht opwekten, gantſchelijk vry van de dolingen van 't gemeen volk geweeſt hebben, hoewel de natuur der zedelijke deuchden en zonden aan hen ten hoogſten bekent geweeſt is.

[b] *Argumenta.*

De Schrijver leert wijders, dat de Profeten ook in die tijt, toen zy de genen, aan de welken zy gezonden wierden, tot hun plicht vermaanden, niet vry van doling in hun oordeel waren, en dat echter hun heiligheit en geloofwaerdigheit daaröm niet te minder was: hoewel zy geen ware redenen en [c] bewijzen gebruikten, maar zodanigen, die naar de [d] voorbevatte gevoelens der gener, tot de welken ſy ſpraken, geſchikt waren, en daar door de menſchen tot die deuchden opwekten, van de welken nooit iemant heeft getwijffelt, en daar af geen [e] ſtrijt en verſchil onder de menſchen is; dewijl het einde en ooggemerk van de zending des Profeets was, d'oeffening van deucht in de menſchen te vorderen, en niet de [f] lering der waarheit voort te planten. Hy acht derhalven dat die doling en onkunde van de Profeet niet ſchadelijk was voor de toehoorders, die hy ter deucht aanmaande; om dat hy acht dat 'er weinig aangelegen is, door welke bewijzen wy ter deucht opgewekt worden, zo zy de zedige deucht, tot welks ontſteeking zy toegeſtelt, en van de Profeet te voorſchijn gebracht zijn, niet omwerpen: om dat hy acht dat de waarheit der andere dingen, in 't gemoed bevat, van geen belang ter godvruchtigheit is, als de heiligheit der zeden niet dadelijk in die waarheit is begrepen. Hy acht ook dat de kennis der waarheit, en zelfs der geheimeniſſen zo veel te meer, of minder nootzakelijk is, als zy meer of min tot de godvruchtigheit dienſtig zijn.

[c] *Argumenta.*

[d] *Opiniones præconceptæ.*

[e] *Controverſia.*

[f] *Doctrina.*

Ik acht dat de Schrijver opzicht heeft op deze [g] kundigheit der Godgeleerden, die onderſcheit maken tuſſchen de Profeet, die leert

[g] *Axioma.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en onderwijst, en de geen, die iets blotelijk verhaalt: welke [h] onderscheiding, zo ik my niet vergis, van alle [i] Godgeleerden aangenomen is, en met welke [k] lering hy de zijne, doch met de grootste doling, acht overëen te komen.

En dieshalven acht hy dat alle de genen, die ontkennen dat de [l] Reden, en de Philosophia [m] d'uitlegster der Schrift is, hem zullen toestemmen. Want dewijl aan alle menschen blijkt dat in de Schrift onëindige dingen van God gezegt en verkondigt worden, die niet op God passen, maar naar de [n] bevatting der menschen zijn geschikt, op dat de menschen daar door bewogen zouden worden, en d'oeffening des deuchts daar in plegen; zo acht hy dat men vaststellen moet, dat de heilige [o] Leeraar door die [p] bewijzen, schoon niet waar, ter deucht heeft willen onderwijzen, of dat aan yder, die de Schrift leest, deze vrijheit is toegestaan, dat hy uit de [q] beginselen van zijn reden van de zin en 't ooggemerk des heilige Leeraars oordeelt: welk gevoelen deze Schrijver gantschelijk veröordeelt en verwerpt, gezamentlijk met de genen, die met de [r] wonderspreukige Godgeleerde leren en onderwijzen, dat de [s] Reden [t] d'Uitlegster der Schrift is. Want hy acht dat de Schrift naar de [u] letterlijke zin verstaan moet worden, en dat aan de menschen niet die vrijheit toegestaan is, van naar hun believen, en naar de zin van de reden in dier voegen te verklaren, wat men by de woorden der Profeten verstaan moet, dat zy naar hun redenen en kennis, die zy van de dingen voor zich verkregen hebben, mogen onderzoeken wanneer de Profeten [w] eigentlijk, en wanneer zy [x] verbeeldelijk hebben gesproken. Maar wy zullen hier na middel hebben om daar af te spreken.

Maar om weêr tot het geen te keren, van 't welk ik iets afgeweken ben, de Schrijver, zich aan zijn [y] Beginselen van de nootschikkelijke nootzakelijkheit aller dingen houdende, * ontkent dat 'er enige [z] Wonderdaden geschieden, die tegen de wetten der natuur strijden; om dat hy vastgestelt heeft, gelijk wy hier voor gedacht hebben, dat de naturen der dingen, en der zelfder ordening niet minder nootzakelijk zijn, dan Gods natuur, en d'eeuwige waarheden; en dieshalven leert hy dat het zo weinig mogelijk is dat iets van

h *Distinctio.*
i *Theologi.*
k *Doctrina.*
l *Ratio.*
m *Interpres.*
n *Captus.*
o *Doctor.*
p *Argumenta.*
q *Principia.*
r *Theologus paradoxus.*
s *Ratio.*
t *Interpres.*
u *Sensus literalis.*
w *Proprie.*
x *Figurate.*
y *Principia.*
z *Miracula.*

* Aanteekening van B. D. S. op deze plaats: *Hy zegt dat t' onrecht: want ik heb uitdrukkelijk getoont dat de wonderdaden geen kennis van God geven; maar dat de zelfde veel beter uit de vaste ordening der natuur word gehaalt.*

de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de wetten der natuur zou afwijken, als het onmogelijk is dat in de [a] driehoek de drie [b] hoeken niet met twee rechte hoeken [c] gelijk zouden zijn, en dat God niet kan maken dat het gewicht, 't welk niet zo zwaar is, het geen, dat zwaarder is, opheft, of dat een lighaam, met twee [d] trappen van beweging bewogen, een lighaam, dat met vier graden van beweging bewogen word, kan achterhalen. Hy ſtelt dieshalven dat de wonderdaden onder de gemene wetten der natuur ſtaan, die, gelijk hy leert, onveränderlijk zijn, even als de naturen der dingen; namelijk om dat de naturen zelven in de wetten der naturen begrepen worden. Hy ſtaat ook geen andere macht van God toe, als de gewone en gemene macht, die volgens de wetten der natuur te voorſchijn koomt; en acht dat men geen andere kan verdichten en toeſtellen, om dat zy de naturen der dingen zou vernietigen, en tegen zich zelve ſtrijden.

a *Triangulus.* b *Anguli.* c *Æquales.* d *Gradus.*

Dit dan is, volgens de mening van de Schrijver, [e] *wonderdaat, dat onverwacht overkoomt, en van welks oorzaak het gemeen volk onkundig is.* Gelijk ook het zelfde gemeen volk aan de krachten der geboden, en aan God beſtiering toeëigent, als het meent dat men, na dat de gebeden behoorlijk gedaan zijn, enig dreigend quaad afgeweert, of enig goet, daar men naar trachtte, verkregen heeft, hoewel echter, volgens 't gevoelen van deze Schrijver, God van eeuwigheit af [f] volſtrektelijk beſloten heeft dat die dingen zouden gebeuren, die, gelijk het gemeen volk acht, door tuſſchenkoomſt en kracht der gebeden geſchied zijn; dewijl de gebeden niet d' oorzaak van 't beſluit, maar het beſluit d' oorzaak der gebeden zijn.

e *Miraculum.* f *Abſolutè.*

Dit alles van [g] 't nootloot, en van d' onverwinnelijke [h] nootzakelijkheit, zo wel 't geen de naturen aangaat, als 't geen, dat d'uitgang der dingen betreft, die dagelijks geſchieden, verſmelt hy in Gods natuur, of, om klarelijker te ſpreken, in de natuur van Gods wil en verſtant; welke dingen wel verſcheide van naam zijn, maar in God warelijk overëenkomen. Hy ſtelt dieshalven vaſt dat God dit [i] Heeläl, en al 't geen, dat vervolgens daar in gebeurt, zo nootzakelijk gewilt heeft, als hy nootzakelijk dit zelfde Heeläl kent. En indien God nootzakelijk dit Heeläl, en des zelfs wetten kent, gelijk ook d' eeuwige waarheden, in die wetten begrepen, zo beſluit hy dat God zo weinig een ander Heeläl heeft konnen bouwen, als de naturen der dingen omkeeren en vernietigen, en maken dat tweemaal drie zeven is. Gelijk wy dan van dit Heeläl, en van des zelfs wetten, volgens de welken d' opgang en ondergang der dingen geſchieden, niets anders konnen bevatten, en gelijk al 't geen, dat wy op deze wijze

g *Fatum.* h *Neceſſitas.* i *Univerſum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

wijze konnen verdichten, zich zelf omwerpt en vernietigt; zo leert hy dat de natuur van 't goddelijk verſtant, en van 't Heeläl, en van der zelfder Wetten, volgens de welken de natuur werkt en voortgaat, zodanig geſtelt is, dat God zo weinig door zijn verſtant enige dingen buiten de genen, die nu verſcheiden zijn, heeft konnen verſtaan, dan het mogelijk zou zijn dat de dingen nu van zich zelven verſcheiden zijn. Hy maakt dieshalven dat, gelijk God nu niet die dingen, die zich zelven omwerpen en vernietigen, kan maken, God ook geen naturen verſcheiden van de genen, die nu zijn, kan maken, noch kennen; om dat de [k] bevatting en [l] verſtaning van die naturen zo onmogelijk zijn, (vermits dit ſtrijdigheit [m] inſluit, volgens de mening van de Schrijver) als nu de voortbrenging van dingen onmogelijk is, die van de genen, de welken nu ſtant hebben, verſcheiden zijn: om dat alle deze naturen, zo zy verſcheiden van de genen, die nu zijn, begrepen worden, nootzakelijk ook tegen die dingen, die nu zijn, zouden ſtrijden: want als zy aan de natuur der dingen, in dit [n] Heeläl begrepen, (volgens des Schrijvers mening) nootzakelijk zijn, zo konnen zy deze nootzakelijkheit niet uit zich hebben, maar uit Gods natuur, daar zy nootzakelijk uitvloejen. Want hy wil niet met Deskartes, welks [o] lering hy echter wil ſchijnen aangenomen te hebben, dat, gelijk de naturen van alle dingen van Gods natuur en [p] wezentheit verſcheiden zijn, zo ook der zelfder [q] denkbeelden vrywilliglijk in de goddelijke geeſt zijn.

k *Comprehenſio.*
l *Intellectio.*
m *Involvere.*
n *Univerſus.*
o *Doctrina.*
p *Eſſentia.*
q *Idea.*

Door 't geen, van 't welk wy nu geſproken hebben, heeft de Schrijver voor zich een weg tot die dingen gebaant, die hy in 't einde van zijn boek verhaalt, en daar op alle de dingen, die in de voorgaande hooftdeelen geleert worden, hun ooggemerk en doelwit hebben. Want hy wil, volgens deze [r] kundigheit, de geeſt der Overigheit, en van alle menſchen onderwijzen, dat aan [s] d' Overigheit het recht behoort, om de goddelijke dienſt, die opentlijk in de [t] gemene Staat plaats moet hebben, in te ſtellen en op te rechten; wijders, dat het aan d' Overigheit geoorloft is aan hun burgers toe te laten, dat zy van de Godsdienſt gevoelen en ſpreken, gelijk de [u] geeſt en [w] 't gemoed hen [x] voorſpelt, en deze vryheit, ook voor zo veel het bedrijf van d' uitterlijke dienſt aangaat, zo verre aan hun onderzaten toe te ſtaan, als d' oeffening der [y] zedelijke deuchden, of de godvruchtigheit behouden en in ſtant kan blijven: want dewijl van die deuchden geen verſchil kan zijn, en de kennis en 't gebruik der andere dingen geen zedige deucht begrijpen, zo beſluit hy daar uit, dat het aan God niet onäangenaam kan zijn hoedanige

r *Axioma.*
s *Magiſtratus.*
t *Reſpublica.*
u *Mens.*
w *Animus.*
x *Dictare.*
y *Virtutes morales.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[z] godsdienſten de menſchen omhelzen; (De Schrijver ſpreekt echter van die godsdienſten, daar in de zedige deucht niet beſtaat, en die daar toe niet behoren, en die niet tegen de deucht ſtrijden, noch vreemt daar af zijn: maar die van de menſchen aangenomen en beleden worden als ſteunſelen der ware deuchden; op dat zy dus door d' oeffening van deze deuchden aan God behagelijk en aangenaam zouden konnen zijn.) om dat God niet verſteurt word door d' oeffening en pleging van die deuchden, de welken, ſchoon zy middelmatig zijn, en niets tot de deuchden of zonden helpen, echter van de menſchen tot gebruik van godvruchtigheit toegepaſt worden, en die zy als behulpſelen tot d' oeffening des deuchts gebruiken.

[z] *Sacra.*

Doch de Schrijver, om de geeſten der menſchen te bereiden tot deze [a] wonderlijke redenen aan te nemen, ſtelt voor eerſt vaſt, dat alle dienſt, van God ingeſtelt, en aan de Joden, dat is aan de burgers van de gemene Iſraëlitiſche Staat, overgelevert, alleenlijk hierom ingeſtelt is, dat zy hun leven gelukkiglijk in hun [b] gemene Staat zouden verſlijten: voorts, dat de Joden niet boven d' andere volken lief en aangenaam aan God hebben geweeſt, en dat God dit deurgaans door de Profeten aan de Joden heeft betuigt, als hy aan hen hun onkunde en doling verweet, dat zy in deze ingeſtelde dienſt, en die van God zelf aan hen geboden was, heiligheit en godvruchtigheit ſtelden; dewijl de zelfde alleenlijk in d' oeffening der [c] zedige deuchden geſtelt moet worden, namelijk in de liefde tot God, en tot de naaſten.

[a] *Paradoxa.* [b] *Respublica.* [c] *Virtutes morales.*

En dewijl God het gemoed van alle volken met de [d] beginſelen, en als met de zaden der deuchden in dier voegen gevormt en onderwezen heeft, dat zy van zelf, en byna zonder enig onderwijs, van 't onderſcheit van goet en quaat oordeelen, zo beſluit hy daar uit, dat God d' andere volken niet buiten die dingen, door de welken de ware gelukzaligheit verkregen kan worden, heeft geſloten; maar dat hy zich even weldoende aan alle volken heeft getoont. Voorts, hy, om in alle dingen, die enigſins tot behulp en nuttigheit konnen ſtrekken tot de ware gelukzaligheit te verkrijgen, de Heidenen met de Joden gelijk te maken, ſtelt vaſt dat de Heidenen geen gebrek van ware Profeten hebben gehad, en poogt dit met voorbeelden te bewijzen: ja hy [e] boezemt in, dat God door de goede Engelen, die hy, volgens de gewoonte, in 't oude Teſtament gebruikelijk, goden noemt, d'andere volken beſtiert heeft: en dat dieshalven de [f] godsdienſten der andere volken niet aan God hebben mishaagt, zo lang als zy, door [g] 't waangeloof der menſchen, niet zodanig bedorven waren, dat zy

[d] *Principia.* [e] *Inſinuare.* [f] *Sacra.* [g] *Superſtitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de menſchen van de ware heiligheit verwijderden, en hen niet dreven tot die dingen, die niet met de deucht overëenkomen, in de godsdienſt te bedrijven: maar dat God, om bezondere redenen, en eigen aan de Joden, hen verboden heeft de goden der Heidenen t'eren, die, volgens Gods inſtelling en bevordering, met even groot recht van de Heidenen geëert wierden, als d' Engelen, tot bewaarders van de gemene Staat der Joden geſtelt, van de Joden op hun wijze in 't getal der goden gehouden, en van hen met goddelijke eer geëert wierden.

En dewijl de Schrijver meent dat het klaarblijkelijk is, dat d' uitterlijke dienſt uit zich zelf niet aangenaam aan God is, zo acht hy dat 'er weinig aangelegen is met welke ceremonien en plechtelijkheden, die uitterlijke dienſt verricht word, indien deze dingen, die dus met God overëenkomen, ſlechs zodanig zijn, dat zy eerbiedigheit tot God in de geeſten der menſchen verwekken, en hen tot d' oeffening des deuchts aanporren. Wijders, dewijl hy acht dat het begrip van de gehele Godsdienſt in d' oeffening des deuchts is begrepen, en dat alle de kennis der verborgentheden, die uit zich zelve niet bequaam is om de deucht te vorderen, overtollig is, en de gene, die 't grootſte gewicht aanbrengt om de menſchen ter deucht t' onderwijzen en t' ontſteecken, eerder en meerder nootzakelijk gehouden moet worden; zo beſluit hy dat men alle de redenen en ſpreuken van God, van zijn dienſt, en van alle die dingen, de welken tot de [h] Godsdienſt behoren, moet goetkeuren, of ten minſten niet verwerpen, de welken by die menſchen, die hen eren en onderhouden, waar zijn, en daar toe aangeſtelt, op dat d' oprechtigheit zou groejen en bloejen. En om dit [i] leerſtuk vaſt te ſtellen, zo brengt hy de Profeten zelven tot voortbrengers en getuigen van zijn gevoelen by, de welken, onderwezen zijnde dat God zich niet bemoeit met wat gevoelen de menſchen van de Godsdienſt hebben, maar dat die dienſt, en alle die gevoelens God aangenaam zijn, de welken uit begeerte ter deucht, en uit eerbiedigheit tot God voortgekomen zijn, aan zich zelven zo veel hebben toegegeven, dat zy ook zodanige bewijzen, door de welken de menſchen tot deucht aangeprikkelt konnen worden, te voorſchijn hebben gebracht, de welken wel in zich zelven niet waar waren, maar naar 't gevoelen der gener, tot de welken zy ſpraken, voor zodanig geächt wierden, en bequaam waren om aan hen tot een ſpoor te verſtrekken, op dat zy zich vlijtiglijker tot d' oeffening des deuchts zouden begeven. Hy ſtelt dan dat God d' uitkiezing der [i] bewijzen aan de Profeten heeft toegelaten, op dat zy de genen

[h] *Religie.*

[i] *Dogma.*

[i] *Argumenta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

genen zouden uitkiezen, die naar de tijden, en naar de gelegentheden der perſonen geſchikt zouden zijn, en die zy, naar hun bevatting, goet en krachtig oordeelden.

Hy acht ook dat hier uit geſproten is, dat ſommigen van de goddelijke [k] Leeraars andere bewijzen, en die dikwijls tegen malkander ſtrijden, hebben gebruikt: dat Paulus geleert en onderwezen heeft, dat de menſch niet door de werken gerechtvaerdigt word, en dat Jakobus het tegendeel ingeboezemt heeft. Want Jakobus zag, gelijk de Schrijver meent, dat de Chriſtenen de [l] lering van de rechtvaerdigmaking door 't geloof elders trokken; en dieshalven bewijſt hy door veel redenen dat de menſch door 't geloof en de werken gerechtvaerdigt word. Want hy verſtond dat het voor de Chriſtenen van zijn tijt niet dienſtig was, dat die lering van 't geloof, daar door de menſchen geruſtelijk op Gods barmhartigheit ruſtten, en bijna geen zorg voor de goede werken droegen, in dier voegen ingedrukt, en op die wijze voorgeſtelt wierd; gelijk Paulus had gedaan, die met de Joden te doen had, de welken door doling hun [m] rechtvaerdigmaking in de werken der Wet ſtelden, de welke van Moſes bezonderlijk aan hen overgelevert was, en daar door zy, zich boven de Heidenen verheven, en de toegang tot de zaligheit voor hen alleen bereit achtende, de middel der zaligheit door 't geloof, door 't welk zy den Heidenen gelijk gemaakt, en naakt en bloot van alle [n] voorrechten geſtelt wierden, verwierpen. Dewijl dan de beide [o] voorſtellingen, zo van Paulus, als van Jakobus, naar de verſcheide gelegentheden en voorkomingen der tijden zeer dienſtig waren om de menſchen op 't gemoed, en op de godvruchtigheit te doen merken, zo acht deze Schrijver dat nu deze, dan die voorſtelling te gebruiken een Apoſtoliſche voorzichtigheit heeft geweeſt.

[k] *Doctores.*
[l] *Doctrina.*
[m] *Juſtificatio.*
[n] *Prærogativa.*
[o] *Propoſitiones.*

En dit is, onder veel anderen, d'oorzaak, om de welke de Schrijver acht dat het zeer verre en vreemt van de waarheit is, dat men de Schrift door de [p] Reden wil verklaren, en haar tot [q] Uitlegſter van de heilige bladen ſtellen, of dat men d'een heilig Leeraar door d'ander wil uitleggen, als zy van gelijk gezach en achtbaarheit zijn, en hun woorden, die zy gebruikt hebben, naar de wijze van ſpreken, en naar [r] d'eigenſchap der redenen, die aan deze Leeraars gemeenzaam waren, verklaart moeten worden; en dat men, in de naſpeuring van de ware zin der Schrift, niet op de natuur van de zaak, maar alleenlijk op de letterlijke zin moet merken.

[p] *Ratio.*
[q] *Interpres.*
[r] *Proprietas.*

Dewijl dan Chriſtus zelf, en d'andere Leeraars, op een goddelijke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lijke wijze gezonden, door hun voorbeelt en handel voorgegaan zijn, en getoont hebben dat de menschen alleenlijk door d' oeffening der deuchden tot de gelukzaligheit deurdringen, en dat men zich met het overige weinig moet bekommeren, zo wil onze Schrijver uitwerken, dat [s] d'Overigheit alleenlijk dit zal bezorgen, dat de gerechtigheit en oprechtigheit in de gemene Staat bloejen mag; en dat dit voor 't minste deel van haar ampt geacht zal worden, dat zy overweegt welke dienſten, en wat [t] leringen meest met de waarheit overeenkomen; maar dat zy moet bezorgen dat niet zodanige dingen opgevat worden, die aan de deucht hinderlijk zijn, zelfs naar 't gevoelen der gener, die belijdenis daar af doen; en dat dieshalven d' Overigheit, zonder God te versteuren, lichtelijk verscheide godsdienſten in haar gemene Staat kan verdragen.

[s] *Magistratus.*

[t] *Doctrinæ.*

En op dat hy dit zou vroed maken, zo gaat hy dus voort. Hy stelt dat de reden der [u] zedelijke deuchden, voor zo veel zy in de [w] samenwoningen gebruik hebben, en zich in d'uitterlijke werken bezich houden, zodanig zijn, dat niemant hen uit bezonder oordeel en believen mag oeffenen, maar dat d'oeffening, pleging en [x] wijziging der zelfder deuchden van 't gezach, en van 't gebied der Overigheit afhangen, zo om dat d'uitterlijke werken der deuchden hun natuur van [y] d'omstandigheden ontfeenen, als ook om dat de plicht van de mensch, in dusdanige uitterlijke werken te bedrijven, naar 't voordeel, of naar de schade, de welke uit die werken voortkoomt, geschat word: in voegen dat deze uitterlijke werken, zo zy niet ter rechte tijt gepleegt worden, de natuur der deuchden uittrekken en afleggen, en in 't getal der deuchden, die daer tegen gestelt zijn, getelt moeten worden. De Schrijver meent dat 'er een andere slach van deuchden is, en voor zo veel zy innerlijk in 't gemoed bestaan; die altijt hun natuur behouden, en niet van de veranderlijke stant der omstandigheden afhangen. 't Is nooit aan iemant geoorloft tot stratheit en wreetheit genegen te zijn, en niet zijn naaste, en de waarheit lief te hebben. Doch daar konnen tijden voorkomen, in de welken het wel niet geoorloft is het [z] voorstel en voorneemen des gemoeds, en d'oeffening der voorverhaalde deuchden na te laten; maar zich daar in, zo veel d'uitterlijke werken aangaat, of te matigen, of ook die dingen te doen, de welken, zo veel d'uitterlijke schijn betreft, gelijk men acht, tegen deze deuchden strijden: en in dezer voegen zal geschieden dat de waarheit te voorschijn te brengen, en met de mont, of schriftelijk de burgers aan die waarheit deelachtig te maken, en daar af met hen te spreken

[u] *Virtutes morales.*
[w] *Societates.*
[x] *Modificatio.*
[y] *Circumstantiæ.*
[z] *Propositum.*

niet

niet langer 't ampt en de plicht van een vroom en oprecht man zal zijn, zo wy achten dat 'er meer schade, dan voordeel, aan de burgers, uit die openbaring, zou voortkomen. En hoewel yder gehouden is alle menschen lief te hebben, en het nooit geoorloft is die genegentheit te verlaten, zo gebeurt het echter meermaals dat wy, zonder te zondigen, enigen hardelijk mogen handelen, als het blijkt dat uit de goedertierentheit, die wy aan hen willen betonen, groot quaat voor ons zou rijzen. In dezer voegen achten alle menschen, dat niet alle waarheden, 't zy dat zy tot de godsdienst, of tot het burgerlijk leven behoren, in alle tijden bequamelijk en tijdiglijk voorgestelt worden. En de geen, die leert dat men de rozen niet voor de varkens moet werpen, zo men vreest dat zy tegen de genen, die de zelfden aan hen voorhouden, woeden zullen, acht ook niet dat het de plicht van een goed man is, dat hy 't gemeen volk in enige hooftdeelen van de Godsdienst onderwijst, van de welken men, als zy te voorschijn gebracht, en onder 't gemeen volk verspreid zijn, te vrezen heeft dat zy de gemene Staat, of de Kerk in dier voegen, zullen ontroeren, dat daar uit meer schade dan voordeel voor de burgers en Heiligen zou rijzen.

En dewijl de [a] burgerlijke gemeenschappen, van de welken de heerschappy en achtbaarheit van wetten te maken niet afgescheiden konnen wezen, ook dit, behalven andere dingen, ingevoert hebben, dat niet aan 't believen der bezondere lieden gestelt en toegelaten moet worden, wat aan de menschen, in een burgerlijk leven te zamen groejende, nut zou zijn, maar dat zulks aan de genen, die 't gebied hebben, toegestaan is; zo bewijst de Schrijver hier uit, dat by [b] d'Overigheit het recht is van vast te stellen hoedanige en welke [c] leerstukken in de [d] gemene Staat opentlijk geleert moeten worden, en dat het de plicht der onderzaten is, zo veel d'uitterlijke belijdenis aangaat, zich zelven te matigen van de leerstukken voort te leeren, en van de genen belijdenis te doen, van de welken men zwijgen moet, volgens de wetten, die d'Overigheit daar af gemaakt heeft: om dat God dit niet meer aan 't oordeel der bezondere lieden heeft toegelaten, dan hy aan de zelfden toegestaan heeft tegen de mening en 't besluit van d' Overigheit, of tegen 't vonnis der rechters die dingen te doen, door de welken de kracht der wetten te leur gestelt, en d'Overigheden van hun einde en ooggemerk versteken worden. Want de Schrijver acht dat de menschen in dusdanige dingen, die d'uitterlijke [e] oeffening, en der zelfder [f] belijdenis aangaan, te zamen mogen verdragen, en d'uitterlijke werken van

[a] *Societates civiles.*
[b] *Magistratus.*
[c] *Dogmata.*
[d] *Respublica.*
[e] *Cultus.*
[f] *Confessio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

de goddelijke dienſt zo veiliglijk aan 't oordeel van d'Overigheit bevelen, als aan de zelfde het recht, en de macht van 't ongelijk, dat
g *Status.* de g Staat aangedaan is, te ſchatten, en 't zelfde door macht te wreken, toegeſtaan word. Want gelijk een bezonder man niet gehouden is zijn oordeel van 't ongelijk, dat de Staat aangedaan is, naar 't oordeel van d'Overigheit te ſchikken, maar echter zijn eige gevoelen mag hebben, hoewel hy (zo de zaak zulks meêbrengt) gehouden is zijn vlijt en naerſtigheit mede aan te wenden, om 't oordeel van d'Overigheit uit te voeren; zo acht de Schrijver dat het wel 't ampt der bezondere lieden in een gemene Staat is, van de waarheit en valsheit, gelijk ook van de nootzakelijkheit van enig
h *Dogma.* h leerſtuk t'oordeelen, en dat een bezonder man niet door de wetten van de Staat gedwongen kan worden dat hy het zelfde van de Godsdienſt gevoelt, ſchoon van 't oordeel der Overigheit afhangt wat leerſtukken opentlijk voorgeſtelt moeten worden, en 't ampt der bezondere lieden is hun gevoelens van de godsdienſt, van 't gevoelen der Overigheit verſchillende, te zwijgen, en niets zodanig te plegen, daar door de wetten van de dienſt, door d'Overigheit ingeſtelt, hun kracht niet konnen verkrijgen.

i *Capita.* Maar dewijl gebeuren kan, dat d'Overigheit, in de i hooftdeelen van de
k *Religio.* k Godsdienſt van veel uit de menigte verſchillende, enige dingen geleert wil hebben, die vreemt van 't oordeel van 't gemene volk zijn, en d'Overigheit echter acht dat het de goddelijke eer betreft dat zodanige
l *Dogmata.* m *Reſpublica.* l leerſtukken in haar m gemene Staat opentlijk beleden en geleert worden; zo ziet de Schrijver dat 'er die zwarigheit overig is, daar door den burgers, uit oorzaak van 't oordeel der Overigheit, dat van 't oordeel van 't gemeen volk verſcheiden zou zijn, zeer grote ſchade zou konnen overkomen: en dieshalven voegt de Schrijver by de voorgaande reden ook deze andere, daar door hy gezamentlijk het gemoed van d'Overigheit, en der onderzaten geruſt maakt, en de vrijheit in de Godsdienſt in ſtaat en wezen houd: namelijk dat d'Overigheit niet voor Gods gramſchap heeft te vre-
n *Sacra.* zen, ſchoon zy toelaat dat 'er in haar gemene Staat n gewijde dienſten, die naar haar oordeel bedorven zijn, gepleegt worden, zo
o *Virtutes morales.* zy ſlechs niet tegen de o zedige deuchden ſtrijden, en de zelfden niet omwerpen. De reden van dit gevoelen kan u niet ontgaan zijn, dewijl ik in 't voorgaande de zelfde bredelijk genoech verhaalt heb: te weten, de Schrijver heeft vaſtgeſtelt dat het God niet verſchilt, en dat hy zich niet bemoeit welke gevoelens de menſchen in de Godsdienſt queken, en in 't gemoed goedkeuren en voorſtaan, en welke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

welke gewijde dienſten zy opentlijk betrachten; dewijl dit alles in 't getal der dingen, die geen gemeenſchap met de deucht en zonde hebben, getelt moet worden; hoewel 't yders ampt is, zijn redenen in dier voegen aan te ſtellen, dat hy die [p] leerſtukken, en die oeffening heeft, door de welken hy meent dat hy in de bezigheit des deuchts de grootſte vordering kan doen.

[p] *Dogmata.*

Hier hebt gy, waarde Vrient, in 't kort d' inhout van de [q] lering van de [r] godgeleerde Staatkundige, de welke, naar mijn oordeel, alle oeffening en godsdienſt wechneemt, en tot aan de gront omwerpt en uitroeit, heimelijk de [s] godverloghening invoert, of zodanig een God verdicht, door d' ering van welke Godheit de menſchen niet geraakt worden, om dat hy zelf [t] 't nootlot onderworpen is, en om dat 'er geen plaats voor de goddelijke [u] beſtiering, of [w] voorzienigheit gelaten, en alle uitdeeling van ſtraffen en vergeldingen wechgenomen word. Immers dit blijkt klarelijk uit het geſchrift van de Schrijver, dat door zijn redenen en [x] bewijzen d'achtbaarheit en 't gezach van de gehele heilige Schrift gebroken word; en gy zegt dat 'er by de Schrijver alleenlijk wellaanshalven gewach daar af gemaakt word. Gelijk uit zijn ſtellingen volgt, dat d' Alkoran ook naar Gods Woort volbracht en onderhouden moet worden. Want daar is niet een enig bewijs voor de Schrijver over, daar meê hy zou konnen bewijzen dat Mahomet geen waar Profeet heeft geweeſt, dewijl de Turken ook, naar 't voorſchrift van hun Profeet, de [y] zedige deuchden, over de welken geen verſchil onder de volken is, eren: en volgens de [z] lering van onze Schrijver is 't by God ook niet ongewoon, de Heidenen, aan de welken hy de [a] Godſpraken niet heeft meêgedeelt, die hy aan de Joden en Chriſtenen heeft bewezen, door andere [b] openbaringen in [c] d'omtrek der reden en gehoorzaamheit te brengen.

[q] *Doctrina.*
[r] *Theologo-politicus.*
[s] *Atheiſmus.*
[t] *Fatum.*
[u] *Gubernatio.*
[w] *Providentia.*
[x] *Argumenta.*
[y] *Virtutes morales.*
[z] *Doctrina.*
[a] *Oracula.*
[b] *Revelationes.*
[c] *Gyrus.*

Ik acht dan dat ik niet zeer verre van de waarheit afgedwaalt ben, en dat ik den Schrijver geen ongelijk aandoe, zo ik zeg dat hy door bedekte en loze bewijzen de loutere [d] godverlogening leert en onderwijſt.

[d] *Atheiſmus.*

L. v. V.

't Uitrecht 24. Januar. 1671. S. V.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Negenenveertigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. d. S. *aan* J. O.

Goede Vrient,

GY zijt zonder twijffel verwondert van dat ik u zo lang heb doen wachten. Ik heb naauwelijks mijn gemoed hier toe konnen bewegen, dat ik op 't geschrift van die man, 'twelk u belieft heeft aan my mede te delen, antwoorden zou; gelijk ik dit nu ook om geen andere oorzaak doe, dan om dat ik 't belooft heb. Maar om ook mijn gemoed, zo veel als 't mogelijk is, te voldoen, zo zal ik my met zo weinig woorden, als ik kan, ontlasten, en kortelijk tonen, hoe verkeerdelijk hy mijn mening bedied en verklaart heeft, zonder dat ik kan zeggen of hy zulks uit ergliſtigheit, of uit onkunde heeft gedaan. Maar nu ter zaak.

Vooreerst zegt hy *dat 'er weinig aangelegen is, dat men weet van wat volk ik ben, of wat regel van leven ik volg.* En zeker, indien hy dit geweten had, hy zou zich niet zo lichtelijk vroedgemaakt hebben dat ik de [a] godverloghening voortleerde. Want de [b] Godverloghenaars zijn gewent ſtaten en rijkdommen boven de maat te zoeken, die ik altijt verächt heb; gelijk alle de genen, die my kennen, weten. Voorts, hy, om de weg tot het geen, daar hy naar tracht, te banen, zegt dat ik niet plomp van vernuft ben, op dat hy lichtelijker zou konnen vroedmaken dat ik looſſelijk en ſchalkelijk, en met een quaad gemoed voor de ſnoodſte zaak der Deiſten geſproken heb; 'twelk klarelijk toont dat hy mijn redenen niet verſtaan heeft. Want wie kan zo ſchalk van vernuft, en zo loos zijn, dat hy zo veel, en zo krachtige redenen voor een zaak, die hy valſch acht, heeft konnen geven? wie, zeg ik, zal hy namaals achten dat uit een waar gemoed heeft geſchreven, zo hy gelooft dat zo wel de verdichte, als de ware en bondige dingen betoogt konnen worden? Maar ik ben nu hier over niet verwondert. Want dus is eertijts Deskartes, van Voetius gelaſtert; en dus worden deurgaans alle de beſte lieden beklad.

[a] *Atheiſmus.*
[b] *Atheï.*

Daar na gaat hy voort; *Hy heeft, gelijk my dunkt, alle* [c] *godsdienſt*

[c] *Religio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dienſt afgelegt, om't misdrijf van [d] *waangelovig te mijden.* Ik weet niet wat hy by godsdienſt, en wat hy by [e] waangeloof verſtaat. Heeft, ik bid u, de geen alle godsdienſt afgelegt, die geſtelt heeft dat men God voor 't opperſte Goet moet erkennen, en met een vrywillig gemoed hem, als zodanig, liefhebben? en dat daar in onze hoogſte gelukzaligheit, en onze opperſte vryheit beſtaat? wijders, dat de deucht zelf de vergelding des deuchts is, en dat de dwaasheit zelve de ſtraf van de dwaasheit en baldadigheit is? en eindelijk, dat yder zijn naaſten moet liefhebben, en de geboden van d' opperſte Macht gehoorzamen? Ik heb dit niet alleenlijk uitdrukkelijk gezegt, maar ook daarënboven met zeer bondige redenen [f] betoogt. Doch ik meen dat ik zie waar 't deze man hapert. Te weten, hy vind niets in de deucht, en in 't verſtant zelf, 't welk hem behaagt; en hy zou liever naar de drift van zijn [g] hartstochten willen leven, zo dit enige hem niet belette, dat hy de ſtraf vreeſt. Hy onthoud zich dan van de quade werken, gelijk een dienſtknecht, gedwongen, en met een wankelbaar gemoed, en volbrengt ook dus Gods geboden, en verwacht voor deze dienſt dat hy met gaven, die hem veel zoeter zijn dan de goddelijke liefde zelve, van God opgehoopt zal worden, en dit zo veel te meer als het goede, dat hy doet, hem tegen is, en hy 't zelfde ongewilliglijker doet. En hier uit ſpruit het dat hy gelooft dat alle de genen, die niet door vrees weêrhouden worden, tomeloos leven, en alle godsdienſt afgelegt hebben.

[d] *Superſtitionem.*
[e] *Superſtitio.*
[f] *Demonſtrare.*
[g] *Affectus.*

Maar ik ſcheid hier af, en ga tot zijn vertoning en beleit voort, daar door hy tonen wil dat ik met bedekte en loze [h] bewijsredenen de [i] godverloghening voortleer. De grontveſt van zijn redenering ruſt hier op, dat hy acht dat ik Gods vrywilligheit wechneem, en hem [k] 't nootlot onderwerp; 't welk warelijk valſch is. Want ik ſtel op een zelfde wijze dat alles door een onvermijdelijke nootzakelijkheit uit Gods natuur volgt, als alle menſchen ſtellen dat uit Gods natuur volgt, dat God zich zelf verſtaat. Warelijk, daar is niemant, die ontkent dat dit nootzakelijk uit de goddelijke natuur volgt; en echter is 'er niemant, die meent dat God, door enig nootlot gedwongen, maar gantſch vrywilliglijk, hoewel nootzakelijk, zich zelf verſtaat; en ik vind hier niets, 't welk niet van yder begrepen kan worden. Indien hy echter gelooft dat deze dingen met een quaad gemoed gezegt zijn, wat gevoelt hy dan van zijn Deskartes, de welk ſtelt dat wy niets doen, 't welk niet te voren van God geſchikt is, ja dat wy in yder ogenblik van God als van nieus geſchapen worden; en dat wy echter volgens de vryheit van onze wil werken: 't welk warelijk niemant begrijpen

[h] *Argumenta.*
[i] *Atheiſmus.*
[k] *Fatum.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

kan, gelijk Deskartes zelf belijd. Maar deze onvermijdelijke nootzakelijkheit der dingen neemt noch de goddelijke, noch de menſchelijke wetten wech. Want de [l] zedelijke leerſtukken, 't zy dat zy van God de vorm van wet ontfangen, of niet, zijn echter goddelijk, en heilſaam; en indien wy 't goet, dat uit de deucht, en goddelijke liefde volgt, van God, als de rechter, ontfangen, of indien 't geen, dat uit de nootzakelijkheit van de goddelijke natuur vloeit, niet daaröm te meer, of te min wenſchelijk zal zijn; gelijk ook niet in tegendeel het quade, 't welk uit quade werken volgt, daaröm, om dat zy nootzakelijk daar uit volgen, niet minder te vrezen is; eindelijk, 't zy wy 't geen, dat wy doen, nootzakelijk, of vrywilliglijk doen, wy worden echter door hoop en vrees geleid. Hy zegt dieshalven t' onrecht, *dat ik ſtel dat 'er geen plaats voor de geboden en bevelen gelaten word*; of, gelijk hy daar na voortgaat, *dat 'er geen verwachting van loon of ſtraf is, als alles aan* [m] *'t nootlot toegeſchreven word, en als men ſtelt dat alles naar een onvermijdelijke nootzakelijkheit uit God uitvloeit.* Ik vraag nu hier niet waaröm 't het zelfde is, of niet veel verſchilt, dat men vaſtſtelt dat alles nootzakelijk van Gods natuur uitvloeit, en dat het [n] Heeläl zelf God is: maar ik wil dat gy die dingen aanmerkt, die hy 'er terſtont op een niet min hatelijke wijze byvoegt; namelijk *dat ik wil dat de menſch de deucht zal betrachten, niet uit oorzaak van Gods geboden en wet, of op de hoop van vergelding, of uit vrees van ſtraf; maar* enz. 't welk gy warelijk in mijn Handeling nergens zult vinden. Maar in tegendeel, in 't vierde Hooftdeel van mijn *godgeleerde Staatkundige Verhandeling* heb ik uitdrukkelijk gezegt, dat het [p] begrip van de goddelijke wet, (die op een goddelijke wijze in onz gemoed ingeſchreven is, gelijk ik in het twaalfde Hooftdeel gezegt heb) en het opperſte gebod daar af is, God, als 't opperſte goet, lief te hebben; namelijk niet uit vrees van enige ſtraf, (want de liefde kan niet uit vrees ſpruiten) noch uit liefde tot enig ander ding, daar door wy begeren vermaakt te worden; want dan zouden wy niet zo zeer God liefhebben, als dit, dat wy begeren: en ik heb in 't zelfde Hooftdeel getoont dat God deze wet zelve door zijn Profeten heeft geopenbaart. En 't zy ik ſtel dat deze wet van God door God zelf de [q] vorm van recht heeft ontfangen, of 't zy ik de zelfde bevat gelijk Gods andere [r] beſluiten, die eeuwige nootzakelijkheit en waarheit inſluiten; Gods beſluit, en heilſaam onderwijs zal echter blijven: en 't zy ik vrywilliglijk, of uit de nootzakelijkheit van Gods beſluit God liefheb, ik zal echter God liefhebben, en zalig zijn. Ik kan dieshalven hier verzekeren dat

l *Dogmata moralia.*
m *Fatum.*
n *Deus ſive Natura.*
o *Tractatus Theologico-politicus.*
p *Summa.*
q *Forma.*
r *Decreta.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat deze menſch van 't geſlacht der gener is, van de welken ik in 't einde van mijn voorreeden gezegt heb, dat ik liever wilde dat zy mijn boek gantſchelijk voorbijgingen, dan dat zy, volgens hun gewoonte, het zelfde verkeerdelijk uitleggende, laſtig zijn, en, aan zich zelf geen voordeel doende, aan anderen nadeel toebrengen. En hoewel ik meen dat dit genoech is tot het geen, dat ik wilde, te vertonen, zo heb ik echter dienſtig geacht noch enige weinige dingen aan te tekenen; namelijk dat hy t'onrecht acht dat ik mijn opzicht op deze [s] Kundigheit der [t] Godgeleerden heb, die onderſcheit maken tuſſchen de reden van de Profeet, die leert, of onderwijſt, en die iets blotelijk verhaalt. Want indien hy door deze Kundigheit het geen verſtaat, dat ik in 't vijftiende hooftdeel gezegt heb van zeker Rabbi Jchuda Alpakhar te zijn; op welke wijze heb ik konnen achten de mijne daar meê overëen te komen, dewijl ik in 't zelfde Hooftdeel het zelfde als valſch verworpen heb? Maar indien hy 't iets anders acht, zo beken ik dat ik dit noch niet weet, en dat ik dieshalven hier op geenſins heb konnen zien. Wijders, ik zie ook niet waaröm hy zegt dat ik acht dat alle de genen my zullen toeſtemmen, die ontkennen dat de [u] Reden en de Philoſophia [w] d'Uitlegſter der Schrift is, dewijl ik zo wel 't gevoelen van dezen, als dat van Maimonedes, wederlegt heb.

[s] *Axioma.*
[t] *Theologi.*
[u] *Ratio.*
[w] *Interpres.*

't Zou te lankwijlig zijn, al 't geen op te tellen, daar door hy betoont dat hy gantſchelijk met geen bezadigt gemoed van my geoordeelt heeft; en dieshalven ga ik tot zijn beſluit voort, daar hy zegt, *dat 'er voor my geen bewijs overig is, daar meê ik zou konnen bewijzen dat Mahomet geen waar Profeet heeft geweeſt:* 't welk hy zelfs uit mijn redenen poogt te tonen: hoewel echter uit de zelfden klarelijk volgt dat hy een bedrieger heeft geweeſt; dewijl hy die vrijheit geheellijk wechneemt, de welke d'algemene Godsdienſt (door 't naturelijk en prophetiſch licht geopenbaart) toeſtaat, en die, gelijk ik getoont heb, gantſchelijk behoort toegeſtaan te worden. En ſchoon dit niet was, ben ik, ik bid u, gehouden te tonen dat 'er enig valſch Profeet is? Warelijk, de Profeten daarëntegen waren verplicht te tonen dat zy waarachtig waren. Indien hy hier tegenwerpt dat Mahomet ook de goddelijke Wet heeft geleert en onderwezen, en zekere tekenen en blijken van zijn gezantſchap gegeven, gelijk van d'andere Profeten gedaan is, zo zal hy warelijk geen reden en oorzaak hebben om te loghenen dat de zelfde een waar Profeet heeft geweeſt. Voorts, wat de Turken, en d'andere volken aangaat, indien zy, door d'oeffening van gerechtigheit, en door liefde tot hun naaſten, God aanbidden,

bidden, en indien zy Christus Geest hebben, zo geloof ik dat zy zalig zijn, wat zy zich ook, uit onkunde, van Mahomet, en van de [x] Godspraken ingebeeld en vroedgemaakt hebben.

x *Oracula.*

Daar ziet gy, waarde Vrient, dat deze man verre van de waarheit afdwaalt. En echter sta ik toe dat hy niet my, maar voornamelijk zich zelfongelijk aendoet, als hy zich niet schaamt te zeggen, dat ik door bedekte en loze [y] bewijzen de [z] godverloghening leer en onderwijs. Voorts, ik acht niet dat gy hier iets zult vinden, 't welk gy al te hard tegen deze man gezegt zult konnen oordeelen. Doch indien u iets diergelijk voorkoomt, zo bid ik u dat gy 't zelfde of uitwischt, of, naar dat het u goet dunkt, verändert: want mijn voorneemen is niet hem, wie hy ook is, te tergen, en door mijn arbeit vijanden tegen my te verwekken; en dewijl dit dikwijls door diergelijke twistreedeningen geschied, zo kon ik naauwelijks van my verwerven dat ik tot antwoorden zou komen, en ik zou zulks niet hebben konnen verkrijgen, zo ik 't niet belooft had. Vaar wel. Ik beveel deze brief aan u voorzichtigheit, gelijk ook my zelf, die ben enz.

y *Argumenta.*
z *Atheismus.*

VYFTIGSTIGSTE BRIEF.

B. D. S. *aan* .....

WAARDE VRIENT,

WAt de [a] Staatkunde aangaat, het [b] verschil tusschen Hobbes en my, daar gy naar vraagt, bestaat hier in, dat ik het natuerlijk recht altijt in zijn geheel laat, en dat d' Oppermacht in een Stat niet meer recht over een onderzaat heeft, dan naar mate van de macht, daar in zy een onderzaat overtreft; 't welk in de naturelijke stant altijt plaats heeft.

a *Politica.*
b *Differentia.*

Voorts, wat de [c] betoging van 't geen betreft, dat ik in [d] 't Aanhangsel van mijn [e] Meetkundige Betogingen over Deskartes [f] Beginselen bevestig, te weten dat God niet, dan zeer oneigentlijk, een, of enig genoemt kan worden; ik antwoord hier op, dat een zaak alleenlijk ten opzicht van haar [g] wezentlijkheit, en niet van haar [h] wezentheit, gezegt word een, of enig te wezen: want wy begrijpen de dingen niet onder getallen, dan na dat zy onder een gemeen geslacht gebracht zijn. Tot een voorbeelt, de geen, die een stuiver, en een rijks-

c *Demonstratio.*
d *Appendix.*
e *Demonstrationes Geometricæ.*
f *Principia.*
g *Existentia.*
h *Essentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

rijksdaalder in zijn hant heeft, zal niet op 't getal van twee denken, 't en zy hy deze ſtuiver en rijksdaalder met een zelfde naam kan noemen; te weten met de naam van ſtukken, of van munt: want dan kan hy zeggen dat hy twee ſtukken, of twee munten heeft; dewijl hy zo wel de ſtuiver, als de rijksdaalder, een ſtuk, of een munt noemt. Hier uit blijkt dan klarelijk, dat men geen zaak een, of enig noemt, dan na dat men een ander heeft bevat, die (gelijk verhaalt is) daar meê overëenkoomt. Maar dewijl Gods wezentlijkheit zijn wezentheit zelve is, en dewijl men van zijn wezentheit geen [i] algemeen denkbeelt kan [k] vormen, zo is 't zeker dat de geen, die God een, of enig noemt, geen waar denkbeelt van hem heeft, of onëigentlijk van hem ſpreekt.

[i] *Idea univerſalis.*
[k] *Formare.*

Wat dit belangt, dat [l] geſtalte een [m] ontkenning, en niet [n] iets ſtellig is; 't is klaarblijkelijk dat de gehele [o] ſtoffe, [p] onbepaaldelijk aangemerkt, geen geſtalte kan hebben, en dat geſtalte alleenlijk in [q] d'eindige en bepaalde lighamen plaats heeft. Want de geen, die zegt dat hy een geſtalte bevat, wil daar meê niets anders te kennen geven, dan dat hy een bepaalt ding, en hoedanig het bepaalt is, bevat. Deze [r] bepaling dan behoort niet aan het ding naar zijn [s] wezen: maar in tegendeel, zy is het [t] nietweezen daar af. Dewijl dan [u] geſtalte niets anders dan [w] bepaling, en bepaling [x] ontkenning is; zo kan zy, gelijk gezegt is, niets anders, dan ontkenning weezen.

[l] *Figura.*
[m] *Negatio.*
[n] *Aliquid reale.*
[o] *Materia.*
[p] *Indefinitè.*
[q] *Corpora finita ac definita.*
[r] *Definitio.*
[s] *Eſſe.*
[t] *Non eſſe.*
[u] *Figura.*
[w] *Definitio.*
[x] *Negatio.*

Ik heb het boek, 't welk de [y] Hoogleeraer t'Uitrecht tegen het mijne geſchreven heeft, en dat na zijn overlijden uitgekomen is, aan 't veinſter van een Boekverkoper gezien: en uit het weinige, dat ik 'er toen in las, oordeelde ik dat het niet waerdig was om deurgelezen, veel minder om beantwoord te worden. Ik liet dieshalven het boek daar leggen, en de meeſter voor de geen blijven, die hy was. Ik overwoog al lachende by my zelf, hoe d'onweetenden deurgaans de ſtoutſten en vaerdigſten in 't ſchrijven zijn. My docht dat de..... hun waren op een zelfde wijze veilen, als de Winkeliers, die altijt het ſlechtſte eerſt tonen. Zy zeggen dat de duivel een erge gaſt is: maar my dunkt dat hun geeſt hen verre in liſtigheit overtreft. Vaar wel.

[y] *Profeſſor.*

Junij
's Gravenhage, 2. May. 1674.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Eenenvyftigste Brief.
GOTTFR. LEIBNITS *aan* B. D. S.

Waarde Heer,

ONder uw ander lof, 't welk het gerucht verkondigt heeft, verſta ik dat gy ook ten hoogſten in de [a] Zichtkunde ervaren zijt. Dit heeft te weeggebracht dat ik mijn poging, hoedanig zy ook is, aan u heb willen ſchikken; dewijl ik niet lichtelijk in dusdanige bezigheit enig beter oordeelaar, als u, zal vinden. Ik heb dit [b] blaadje, 't welk ik zend, en dat ik de kennis van de [c] gevorderde Zichtkunde genoemt heb, daaröm uitgegeven, op dat ik het bequamelijker aan mijn vrienden, of aan de nieusgierigen zou konnen meêdeelen. Ik hoor dat de Heer ..... in deze kunſt bloeit; en ik twijffel niet of hy zal wel bekent aan u wezen. Dieshalven, indien gy zijn oordeel en gunſt voor my konde verwerven, gy zoud my te meer verplichten. Het [d] blaadje zelf wijſt genoech aan wat het is.

Ik geloof dat de [e] Voorloper van Fr. Lana Jeſuit, in d'Italiaanſche taal geſchreven, daar in hy ook enige voortreffelijke dingen van de [f] Verregezichtkunde voorſtelt, in uw handen gekomen zal wezen. Joh. Olcius Helvecius, een jongeling, in deze dingen zeer geleert, heeft ook [g] naturelijke werkdadige gedachten van de [h] ziening uitgegeven, in de welken hy van d'een zijde zekere eenvoudige en algemene [i] toeſtel van alderhande glazen te ſlijpen belooft; en van d'andere zijde zegt, dat hy zekere middel gevonden heeft om alle de [k] ſtralen, van alle punten van [l] 't voorwerp komende, in zo veel andere [m] overëenkomende punten te vergaderen; doch alleenlijk in zekere [n] afſtant en [o] geſtalte van 't voorwerp.

Voorts, het geen, dat ik voorgeſtelt heb, ſtrekt niet hier toe, dat men de ſtralen van alle punten weêr zou vergaderen; want dit is onmogelijk in yder afſtant, of geſtalte van 't voorwerp, voor zo veel tot noch toe bekent is: maar op dat men de ſtralen der punten buiten d'as, en in d'as der Gezichtkunde gelijkelijk zou vergaderen, dieshalven, zonder quetſing van d'onderſcheide ziening, openingen der glazen, hoe groot zy ook zijn, maken. Maar dit ſtaat tot onderzoek van uw ſcherpzinnigſte oordeel. Vaar wel.

Gottfridus Leienitius,
Doctor der beide Rechten, en
Raatsheer van Ments.

In Francofurt, 5. Octob. 1671. Stylo novo.

Tweeen-

a *Optica.*
b *Schedula.*
c *Optica promota.*
d *Schedula.*
e *Prodromus.*
f *Dioptrica.*
g *Cogitationes Phyſico-Mechanicæ.*
h *Viſio.*
i *Machina.*
k *Radii.*
l *Objectum.*
m *Puncta reſpondentia.*
n *Diſtantia.*
o *Figura.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

TWEEENVYFTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* GOTTFR. LEIBNITS.

MYN HEER,

IK heb het [a] blaadje, 't welk u belieft heeft aan my te zenden, gelezen, en bedank u ten hoogsten van des zelfs medeling. Ik beklaag my dat ik uw mening, die gy echter, gelijk ik geloof, klarelijk genoech uitgedrukt hebt, niet klarelijk genoech kan bevatten: te weten, of gy gelooftdat 'er een andere oorzaak is, om de welken wy in [b] d' opening der glazen wat [c] schaars moeten wezen, om dat men de [d] stralen, die uit een punt komen, niet naaukeuriglijk in een ander punt, maar in enige [e] ruimte, die wy gemenelijk [f] werkdadig punt noemen, vergadert; welke ruimte, naar mate van [g] d' opening, groter of kleinder is. Wijders vraag ik of de [h] glazen van de kijkers, die gy *Pandochas* noemt, dit gebrek verbeteren, te weten dat het werkdadig punt, of de ruimte, in de welken men de stralen, die uit het zelfde punt komen, na de [i] wanschaduwing vergadert, naar maat van de grootheit altijt het zelfde blijft, 't zy d' opening groot of klein is. Want indien zy dit te weeg brengen, zo zal men hun opening naar believen konnen vergroten; en by gevolg zullen zy veel beter wezen, dan alle andere [k] gestalten, die aan my bekent zijn: anderssins zie ik niet waaröm gy deze [l] glazen van de kijkers zo hoog boven d' andere gemenen prijst; want de [m] kringsche glazen der kijkers hebben overäl de zelfde [n] as: en dieshalven, als wy hen gebruiken, zo zijn alle de [o] punten van [p] 't voorwerp als in de [q] gezichtäs gestelt t' aanmerken. En hoewel alle de punten van 't voorwerp niet in een zelfde [r] afstant zijn t' aanmerken, zo kan echter het [s] verschil, dat daar uit spruit, niet [t] te gevoelen wezen, als de [u] voorwerpen verre af gelegen zijn, om dat dan de [w] stralen, die uit een zelfde punt komen, als [x] evenwijdig aangemerkt, deur 't glas zouden deurgaan. Ik geloof echter dat uw [y] glazen van de kijker dit konnen helpen, als wy veel voorwerpen met een enige aanschouwing willen begrijpen, gelijk dan gebeurt, als wy zeer grote omgekeerde [z] ronde glazen van de kijkers gebruiken, te weten op dat alles onderscheidelij-

a *Schedula.*
b *Aperturara.*
c *Parci.*
d *Radii.*
e *Spatiolum.*
f *Punctum mechanicum.*
g *Apertura.*
h *Lentes.*
i *Reflexio.*
k *Figuræ.*
l *Lentes.*
m *Lentes circulares.*
n *Axis.*
o *Puncta.*
p *Objectum.*
q *Axis opticus.*
r *Distantia.*
s *Differentia.*
t *Sensibilis.*
u *Objecta.*
w *Radii.*
x *Parallelli.*
y *Lentes.*
z *Lentes circulares.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

delijker vertoont zou worden. Maar ik wil liever mijn oordeel over alle deze dingen ſchorſſen, tot dat gy uw mening klarelijker uitgedrukt zult hebben, daar toe ik u ernſtiglijk verzoek. Ik heb dit ander [a] afdrukſel aan mijn Heer ..... gezonden, gelijk gy beveelt; en zijn antwoort was, dat hy toen geen tijt had om dit t' onderzoeken, maar dat hy echter verhoopte dat hy d' een, of d' ander week tijt zou hebben. Ik heb de [b] Voorloper van Franciskus Lana noch niet gezien, gelijk ook niet de [c] naturelijke werkdadige Gedachten van Joh. Olcius, en 't geen, dat ik meer beklaag, is dat uw [d] naturelijke Onderſtelling niet tot mijn handen is gekomen, en hier in 's Gravenhage ook niet te koop is. De gift dan, die gy zo mildelijk aan my belooft, zal zeer aangenaam aan my wezen: en indien ik u in enige zaak kan dienen, gy zult my altijt vinden

a *Exemplar.*

b *Prodromus.*

c *Cogitationes Phyſico-Mechanicæ.*

d *Hypotheſis Phyſica.*

Uw. enz.

B. D. S.

Drieenvyftigste Brief.

J. LUDOV. FABRITIUS. *aan* B. D. S.

Zeer vermaarde Heer,

DE deurluchtigſte Keurvorſt Paltsgraaf, mijn genadigſte Heer, heeft aan my bevolen dat ik aan u, tot hier toe wel aan my onbekent, maar aan de deurluchtigſte Vorſt ten hoogſten aangeprezen, zou ſchrijven, en verzoeken, of 't u zou gelieven het ampt van gewoon Profeſſor der Philoſophie aan te nemen. Men zal zo veel jaargelt, als de gewone Profeſſors heden genieten, aan u betalen. Gy zult nergens een Vorſt vinden, die d' uitſteekende vernuften, onder de welken hy u in hoge achting heeft, meer gunſt toedraagt. Gy zult zeer grote vryheit van te Philoſopheren hebben, die gy, gelijk hy gelooft, niet zult misbruiken om de Godsdienſt, die openlijk vaſtgeſtelt is, t' ontroeren. Ik heb niet konnen nalaten het bevel van deze zeer wijze Vorſt te gehoorzamen. En dieshalven verzoek ik zeer ernſtiglijk aan u, dat gy op het ſpoedigſte aan my aantwoord, en uw antwoort aan my in 's Gravenhage, aan de Reſident van de deurluchtigſte Keurvorſt, de Heer Grotius, of aan de Heer Gilles van der Hek doet beſtellen, op dat de zelfde in 't briefpakje, 't welk gemenelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

nelijk naar dit Hof gezonden word, aan my behandigt mag worden, of dat gy enige andere middel, die gy daar toe de bequaamste acht, moogt gebruiken. Ik voeg 'er noch dit by, dat gy, zo gy hier koomt, een leven, dat voor een Philosooph waerdig is, met vermaak zult leven, 't en zy 'er, tegen onze hoop en gevoelen, andere dingen toevallen. Vaar wel, en zy gegroet van

Uw toegenege

J. Ludov. Fabritius,
Professor van d' Academie te Heidelberg, en Raatsheer van de Heer Paltsgraaf.

Te Heidelberg, de 16. van Febr. 1673.

Vierenvyftigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* J. LODOV. FABRITIUS.

Myn Heer,

Indien ik ooit begeerte had gehad om het ampt van Professor in enige Faculteit aan te nemen, zo zou ik dit alleen, 't welk my van de deurluchtigste Keurvorst Paltsgraaf door u aangeboden word, hebben konnen wenschen, voornamelijk om de vryheit van te Philosopheren, die deze goedertierentste Vorst belieft toe te staan: ik zwijg noch dat ik al overlang gewenscht heb onder de heerschappy van een Vorst te wezen, diens wijsheit een wonder by alle geleerden is. Maar dewijl ik nooit gezint ben geweest om in 't openbaar t' onderwijzen, zo kan ik noch niet bewogen worden om deze treffelijke gelegentheit waar te nemen, hoewel ik de zaak enige tijt by my overwogen heb. Want vooreerst overweeg ik, dat ik, zo ik my bezich wil houden met de jeucht t' onderwijzen, van de voortzetting der Philosophie zal moeten aflaten. Wijders overweeg ik, dat ik niet weet binnen welke palen deze vryheit van te Philosopheren ingesloten zal moeten wezen, op dat ik niet zou schijnen de godsdienst, die openlijk vastgestelt is, te willen ontroeren; dewijl de scheuringen niet zo zeer uit een brandende yver tot de Godsdienst spruiten, als wel

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

uit de verſcheide hartstochten en driften der menſchen, of uit begeerte van tegen te ſpreken; door 't welk men gewent is alles, hoewel recht en wel gezegt, qualijk te bedieden, en te veröordeelen. En dewijl ik dit alreê beproeft heb, terwijl ik onbeampt, en in eenzaamheit leef, zo zou zulks noch veel meer te vrezen zijn, na dat ik tot deze trap van waerdigheit opgeklommen zou wezen. Gy ziet dan, zeer waarde Heer, dat ik niet door de hoop van een beter ſtaat weêrhouden word, maar dat ik my nu uit liefde van de geruſtheit, die ik, gelijk ik geloof, door enige middel kan verkrijgen, van d' openbare leſſen onthou. Ik verzoek dieshalven zeer ernſtiglijk van u, dat gy zijn Keurvorſtelijke Deurluchtigheit bid dat het aan my geoorloft zy my over deze zaak wijder te beraden, en dat gy wijders volhard met de gunſt van deze goedertierentſte Vorſt voor zijn dienſtwillige dienaar te bevorderen, op dat gy te meer aan u verbind de geen, die is, en blijft, mijn Heer,

De geheel uwe

B. D. S.

In 's Gravenhage, de 30. van Maert, 1673.

VYFENVYFTIGSTE BRIEF.

. . . . . *aan* B. D. S.

MYN HEER,

D' Oorzaak, om de welke ik deze brief aan u ſchrijf, is dat ik verlang uw gevoelen, de verſchijningen en nachtgeeſten, of ſpoken aangaande, te weten, en, indien 'er zijn, wat u van hen dunkt, en hoe lang hun leven duurt; om dat ſommigen hen onſterffelijk, en anderen ſterffelijk achten. Ik zal in deze mijn twijffeling, te weten of gy toeſtaat dat 'er zijn, niet wijder voortgaan. Maar 't is zeker dat d' Ouden hen gelooft hebben. De hedendaagſche [a] Godgeleerden en [b] Wijsbegerigen geloven noch dat 'er zodanige ſchepſelen zijn, ſchoon zy in hun [c] wezentheit niet overëenkomen. Enigen zeggen dat zy van een zeer dunne fijne ſtoffe gemaakt, en anderen dat zy geeſtelijk zijn. Maar (gelijk ik alreê heb begonnen te zeggen) wy verſchillen veel van malkander, om dat ik twijffel of gy toeſtaat dat 'er zijn; hoewel, gelijk gy weet, zo veel voorbeelden en geſchiedeniſſen

[a] *Theologi.*
[b] *Philoſophi.*
[c] *Eſſentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

niſſen in de gehele Outheit daar af zijn, dat het warelijk een zware zaak zou zijn hen t' ontkennen, of in twijffel te trekken. Een zaak is zeker, te weten dat, zo gy ~~niet~~ ontkent dat zy 'er zijn, gy ook niet gelooft dat enigen van de zelfden zielen van geſtorve menſchen zijn, gelijk de Katolijken voorgeeven. Ik zal hier eindigen, en uw antwoort verwachten. Ik zeg niets van d' oorlog, gelijk ook niet van de nieuwe tijdingen, om dat wy heden die tijden beleven. enz. Vaar wel.

14. Septemb. 1674.

Zesenvyftigste Brief.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* . . . .

Myn Heer,

UW brief, op giſteren ontfangen, is aan my zeer aangenaam geweeſt, zo om mijn verlangen naar enige tijding van u, als om dat ik zie dat gy my noch niet gantſchelijk hebt vergeten. En hoewel anderen miſſchien voor een quaad voorteeken zouden achten dat nachtſpoken, of geeſten d'oorzaak van uw ſchrijven aan my zijn geweeſt; ik, in tegendeel, bemerk daar in iets, dat groter is; dewijl ik overweeg dat niet alleenlijk ware zaken, maar ook beuzelingen en inbeeldingen aan my tot voordeel konnen ſtrekken.

Maar laat ons dit, te weten of 'er nachtſpoken, grillen en inbeeldingen zijn, ter zijde ſtellen: dewijl dit by u een ongemene zaak ſchijnt, te weten niet alleenlijk t' ontkennen dat 'er enigen zijn, maar ook daar aan te twijffelen; als de geen, die van zo veel geſchiedeniſſen, de welken ouden en jongen daar af verhalen, overtuigt is. De hoge achting, die ik u altijt toegedragen heb, en noch toedraag, laat my niet toe dat ik u tegenſpreek, veel minder dat ik u vlei. De middelweg, die ik tuſſchen beide zal houden, is te verzoeken dat het u belief, van zo veel geſchiedeniſſen, die gy van ſpoken gelezen hebt, een of twee uit te kiezen, aan de welken men minſt kan twijffelen, en die klarelijkſt bewijzen dat 'er nachtſpoken zijn: want, om reehtüit te ſpreken, ik heb nooit een geloofwaerdig Schrijver gelezen, die klarelijk toonde dat zij 'er zijn. Ik weet ook tot noch toe niet wat zy zijn; en niemant heeft ooit zulks aan my konnen zeggen. 'T Is echter zeker dat men van een ding, 't welk van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

d' ondervinding zo klarelijk getoont word, nootzakelijk moet weten wat het is: anderſins kan men zwarelijk uit enig verhaal beſluiten dat 'er ſpoken zijn; maar wel dit, dat 'er iets is, en dat echter niemant weet wat het is. Indien de [a] Wijsbegerigen die dingen, de welken men niet kent, ſpoken willen noemen, zo zal ik hen niet konnen ontkennen; dewijl 'er onëindige dingen zijn, daar af ik geen kennis heb.

[a] *Philoſophi.*

Eindelijk, mijn Heer, ik bid u, eer ik my veerder in deze ſtoffe verklaar, dat gy aan my zegt, welke dingen deze ſpooken, of geeſten zijn. Zijn 't Kinderen, zotten, of dullen? dewijl het geen, dat ik daar af gehoort heb, eer dingen van harſſenloze, dan van verſtandige menſchen ſchijnen, en die, ten beſten genomen, nergens beter naar gelijken, dan naar kinderſpel, of tijtverdrijf van zotten. Ik dan, een einde hier af makende, zal u noch een zaak te gemoet voeren; dat is, dat die zucht, de welk de menſchen gemenelijk hebben, om de dingen te vertellen, niet gelijk zy zijn, maar naar zy hen willen hebben, beter in de vertellingen van geeſten en nachtſpoken, dan in anderen, gekent word. De voornaamſte oorzaak hier af is, gelijk ik geloof, dat, dewijl diergelijke geſchiedeniſſen geen andere getuigen hebben dan de genen, die hen vertellen, de vinder daar af, naar zijn eige welgevallen, d' omſtandigheden, de welken hem beſt ſchijnen, daar kan bijvoegen, of afneemen, zonder dat hy behoeft te ſchromen dat iemant hem zal tegenſpreken, en bezonderlijk om de vrees, die hem over zijn dromen en grillen bevangen heeft, te rechtvaerdigen, of ook om zijn ſtoutheit, geloof en mening te bekrachtigen. Behalven dit heb ik noch andere redenen gevonden, die my bewegen om te twijffelen, is 't niet aan de geſchiedeniſſen zelven, ten minſten aan d' omſtandigheden, met de welken zy verhaalt worden, en die tot het beſluit, 't welk men uit deze geſchiedeniſſen tracht te trekken, meeſt dienſtig zijn. Ik zal 't dan hier by laten, tot dat ik verſtaan heb welken die geſchiedeniſſen zijn, daar af gy in dier voegen overtuigt zijt, dat u dunkt dat zelfs daar aan te twijffelen een ongerijmde zaak is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZEVENENVYFTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

..... *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK verwachtte geen ander antwoort, dan gy aan my hebt gezonden, te weten van een Vrient, en van een ander gevoelen. Aan het leſte is niet gelegen: want vrienden konnen in onverſchillige zaken wel verſchillen; 't welk altijt met behoudenis van de vrientſchap geoorloft is.

Eer gy u verklaart, begeert gy dat ik aan u zeg welke dingen deze ſpoken, of geeſten zijn: of zy kinderen, zotten of dullen zijn, enz. en dat al 't geen, 't welk gy daar af gehoort hebt, meer van harſſenloze, dan van verſtandige menſchen ſchijnt voort te komen. 't Oud ſpreekwoort is waar, te weten, dat een vooringenome waan het onderzoek der waarheit belet.

Ik zeg dan dat ik geloof dat 'er geeſten zijn. De reden hier af is I. Om dat het tot de ſchoonheit en volmaaktheit van [a] 't Heeläl ſtrekt dat 'er zijn. II. Dat het waarſchijnelijk is dat de Schepper hen heeft geſchapen, om dat zy meer, dan de [b] lighamelijke ſchepſelen, hem gelijken. III. Dat 'er, gelijk 'er een lighaam zonder geeſt is, ook een [c] geeſt zonder lighaam is. IV. Eindelijk, dat ik denk dat 'er in de bovenſte lucht, plaats of ruimte geen duiſter lighaam is, 't welk niet zijn inwoonders heeft; en by gevolg dat d'onmetelijke [d] wijtte, die tuſſchen ons en de ſtarren is, niet leeg, maar vol van inwoonders is, die geeſten zijn; de hoogſten en veerſten miſſchien ware geeſten, en de laegſten, in de benedenſte lucht, miſſchien ſchepſelen van een zeer fijne en dunne [e] zelfſtandigheit, en daar beneffens [f] onzichtbaar. Ik acht dan dat 'er alderhande geeſten zijn, doch miſſchien geen van 't vrouwelijk geſlacht.

[a] *Univerſus.*
[b] *Creaturæ corporeæ.*
[c] *Mens.*
[d] *Spatium.*
[e] *Subſtantia.*
[f] *Inviſibiles.*

Deze redenering zal de genen, die verkeerdelijk menen dat de werrelt by geval gemaakt is, niet overtuigen. En behalven deze redenen toont de dagelijkſche ondervinding dat 'er zijn; van de welken men veel geſchiedeniſſen, zo wel ouden, als hedendaagſchen, ja zelfs noch tegenwoordig vind. Men ziet het verhaal hier af in Plutarchus, in zijn boek van de deurluchtige mannen, en in zijn

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

andere werken: gelijk ook in Suetonius, in 't Leven der Kaizeren; desgelijks by Wiërius in zijn boeken van de Spoken, en ook by Lavaterus, die bredelijk van deze ſtoffe handelen, en zulks uit alle Schrijvers getrokken hebben. Kardanus, om zijn geleertheit zo vermaart, ſpreekt 'er ook af in zijn boek *de Subtilitate*, *de Varietate*, en van zijn eige Leven, daar hy d'ondervindingen in hem zelf, in zijn magen, en in zijn vrienden toont, aan de welken zy verſchenen zijn. Melanthon, een waarheitlievend en verſtandig man, en veel anderen getuigen van hun eige ondervindingen. Een Burgemeeſter van enz. een geleert en wijs man, die noch leeft, verhaalde eens aan my dat men in zijn moeders brouwery des nachts hoorde werken, gelijk des daags gebeurde, als men broude; en hy betuigde aan my dat zulks tot verſcheide malen geſchied was. Het zelfde is ook meer dan eens aan my zelf gebeurt, 't welk ik nooit zal vergeten; in voegen dat ik hieröm, en om de gezeide redenen overtuigt ben dat 'er geeſten zijn.

Wat de boze geeſten aangaat, die d'arme menſchen in dit leven, en daar na pijnigen, gelijk ook zo veel de tovery betreft; ik acht dat het fabelen zijn, die men daar af verhaalt. In de Verhandelingen van de geeſten zult gy overvloet van omſtandigheden vinden. Gy kont, behalven dezen, zo 't u belieft, Plinius Secundus, in 't zevende boek, in zijn brief aan Sura, nazien: gelijk ook Suetonius, in 't leven van Julius Ceſar, het tweeëndartigſte Hooftdeel; Valerius Maximus, in 't achtſte Hooftdeel van zijn eerſte boek, het zevende en achtſte getal; en Alexander ab Alexandro in zijn werk, *Dies Geniales* genoemt; want ik vertrou dat gy deze boeken by u hebt. Ik ſpreek niet van Monikken en Geeſtelijken, die zo veel verſchijningen en gezichten van zielen en boze geeſten verhalen, en zo veel hiſtorien, of om beter te zeggen fabelen van ſpokerijen vertellen, dat zy verveelen, en dat men walgt van hen te lezen. De Jeſuit Thyraus, in zijn boek, van de Verſchijningen der Geeſten, handelt ook van dusdanige dingen. Maar de zodanigen doen zulks alleenlijk om hun voordeel, en om het vagevuur te bewijzen, 't welk een Mijn is, daar zy veel gout en zilver uit trekken. Doch dit heeft geen plaats in de voorgedachte, en in andere hedendaagſche Schrijvers, die buiten alle eenzijdigheit zijn, en dieshalven zo veel te meer gelooft moeten worden.

Tot antwoort op uw brief, daar gy van zotten, of harſſenlozen ſpreekt, ſtel ik hier het beſluit van de geleerde Lavaterus, daar meê hy het eerſte boek van de ſpoken, of nachtgeeſten eindigt, en dat dus luid:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

luid: *My dunkt dat de geen, die zo veel overëenſtemmende getuigen zo wel ouden, als hedendaagſchen, dart ontkennen, niet waerdig is dat men hem gelooft, als hy iets beveſtigt: want gelijk het een kenteeken van lichtvaerdigheit is, terſtont alle de genen te geloven, die zeggen dat zy enige nachtſpoken gezien hebben; zo zou't, in tegendeel, een zeer grote onbeſchaamtheit wezen, zo veel geloofwaerdige Hiſtorieſchrijvers, Outvaders, en anderen in hun groot gezach lichtvaerdiglijk, en zonder ſchaamte tegen te ſpreken, enz.*

21. Septemb. 1674.

Achtenvyftigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* . . . . . .

Myn Heer,

IK, op het geen vertrouwende, dat gy in uw brief van d' eenëntwintigſte in de verlede maant zegt, te weten dat vrienden in een [a] onverſchillende zaak wel konnen verſchillen, en echter vrienden blijven, zal klarelijk zeggen wat ik van de redenen en geſchiedeniſſen gevoel, uit de welken gy beſluit *dat'er alderhande geeſten zyn, doch miſſchien geen van 't vrouwelijk geſlacht.* D' oorzaak, om de welke ik niet eerder geantwoord heb, is om dat ik die boeken, op de welken gy u beroept, niet in handen heb, en tot noch geen anderen, dan Plinius en Suetonius, heb gevonden. Maar deze twee zullen my van de moeite, om d' anderen op te zoeken, ontſlaan; om dat ik geloof dat zy alle te zamen van een zelfde uitſporigheit zijn, namelijk liefhebbers van ongemene vertellingen en zaken, die de menſchen verwondert en verbaaſt maken. Ik beken dat ik niet weinig verbaaſt wierd, niet over de geſchiedeniſſen, die men verhaalt, maar over de genen, die de zelfden beſchrijven. Ik ben verwondert van dat mannen van verſtant en oordeel hun welſpreekentheit quiſten en misbruiken om diergelijke beuzelingen aan ons wijs te maken.

[a] *Res indiffe-rens.*

Maar laat ons van de [b] Schrijvers ſcheiden, en tot de zaken zelven toetreeden: want ik zal vooreërſt een weinig omtrent het beſluit, dat gy maakt, redeneren. Laat ons bezien of ik, die niet ſtel dat'er

[b] *Auctores.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat 'er ſpoken, of geeſten zijn, daaröm te minder die Schrijvers verſta, de welken daar af geſchreven hebben, dan of gy, die ſtelt dat zy 'er zijn, deze Schrijvers niet hoger acht, dan zy verdienen. Dat gy van d'een zijde niet twijffelt dat 'er geeſten van 't mannelijk geſlacht zijn, en van d'andere zijde twijffelt of 'er van 't vrouwelijk geſlacht zijn; dit ſchijnt my eerder een gril, dan een twijffeling te wezen: want indien dit uw mening was, dit zelfde zou my meer naar d'inbeelding van 't ſlecht volk, 't welk ſtelt dat God mannelijk, en niet vrouwelijk is, ſchijnen te gelijken. Ik ben verwondert van dat de genen, die de geeſten naakt hebben gezien, d'ogen niet op hun teelleeden hebben geveſt, miſſchien uit vrees, of als onkundig in dit onderſcheit. Gy zult hier op antwoorden dat dit ſpotten, en niet redeneren is; en hier door zie ik dat uw redenen zo krachtig en wel gegront aan u ſchijnen, dat niemant hen (immers naar uw oordeel) kan tegenſpreken: 't en waar iemant verkeerdelijk wilde denken, dat de werrelt by geval gemaakt is. Dit verplicht my om, eer ik uw voorgaande redenen onderzoek, hier kortelijk mijn gevoelen omtrent deze [c] ſtelling, of de werrelt by geval gemaakt is, te vertonen. Ik antwoord hier op dat, gelijk *by geval* en *nootzakelijk* twee ſtrijdige dingen zijn, het ook zeker is dat de geen, die zegt dat de werrelt een [d] nootzakelijk gewrocht van de goddelijke natuur is, ook gantſchelijk ontkent dat de werrelt by geval gemaakt is: maar dat de geen, die zegt dat God heeft konnen nalaten de werrelt te ſcheppen, beveſtigt, ſchoon met andere woorden, dat de zelfde by geval gemaakt is; dewijl hy van een wil, die nalaten kan te zijn, voortgekomen is. En om dat deze mening, en dit gevoelen gantſchelijk ongerijmt zijn, zo ſtaan zy in 't gemeen gezamentlijk toe, dat de goddelijke wil eeuwig, en nooit [e] onverſchillend is geweeſt: en dieshalven moeten zy (hier ſtaat wel op te merken) ook nootzakelijk toeſtaan dat de werrelt een [f] nootzakelijk gewrocht van de goddelijke natuur is. Zy mogen dit wil, verſtant, of alles noemen, dat zy begeren; zy zullen eindelijk hier toe komen, dat zy een en de zelfde zaak met verſcheide woorden zullen uitdrukken. Want indien men hen vraagt, of de goddelijke wil niet van de menſchelijke verſchilt, zo antwoorden zy dat d'eerſte niets, dan de naam, met de leſte gemeen heeft: behalven dat zy gemenelijk noch toeſtaan dat Gods wil, verſtant, wezen, of natuur een en de zelfde zaak is; gelijk ik ook, om de goddelijke natuur niet met de menſchelijke te verwarren, aan God geen menſchelijke [g] toeëigeningen, als wil, verſtant, opmerking, gehoor, enz. toeſchrijf. Ik zeg dan, gelijk ik alreê gezegt heb, dat

c *Poſitio.*

d *Effectus neceſſarius.*

e *Indifferens.*

f *Effectus neceſſarius.*

g *Attributa.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat de werrelt een nootzakelijk gewrocht van de goddelijke natuur, en niet by geval gemaakt is.

Ik acht dat dit genoech zal zijn om u te doen geloven dat de mening van de genen, die zeggen (indien 'er echter enigen zodanigen zijn) dat de werrelt by geval gemaakt is, gantſchelijk tegen de mijne ſtrijd: en op deze [h] onderſtelling ga ik voort tot het onderzoek van die redenen, uit de welken gy beſluit dat 'er geeſten van alderhande ſlach zijn. Het geen, dat ik hier af in 't algemeen kan zeggen, is dat zy meer giſſingen, dan redenen ſchijnen, en dat ik zwarelijk kan geloven dat gy hen voor [i] betogige redenen acht. Doch laat ons, 't zy dat zy redenen, of giſſingen zijn, bezien of men hen voor zo wel gegront kan aanneemen.

[h] *Suppoſitio.*

[i] *Rationes demonſtrativæ.*

Uw eerſte reden is, dat het tot de ſchoonheit en volmaaktheit van [k] 't Heeläl behoort, dat zy 'er zijn. Schoonheit, mijn Heer, is niet zo zeer een [l] hoedanigheit van [m] 't voorwerp, 't welk men ziet, als wel een [n] gewrocht daar af in de geen, die ziet. Indien onze ogen langer, of korter, of onze [o] geſteltheit anders was, zo zouden de dingen, die wy nu ſchoon achten, lelijk, en de genen, die nu lelijk zijn, ſchoon aan ons ſchijnen. De ſchoonſte hant, deur een [p] vergrootglas gezien, zal zich ſchrikkelijk vertonen. Enige dingen, van verre gezien, zijn ſchoon, en, als men hen van naby beziet, lelijk: in voegen dat de dingen, in zich zelven aangemerkt, of tot God betrokken, noch ſchoon, noch lelijk zijn. De geen dan, die zegt dat God de werrelt ſchoon gemaakt heeft, moet nootzakelijk een van deze beide [q] vaſtſtellen; te weten, of dat God de werrelt naar de zinnelijkheit en ogen der menſchen, of de zinnelijkheit en ogen der menſchen naar de werrelt gemaakt heeft. Nu, het zy men 't eerſte, of het leſte vaſt ſtelt; ik zie niet waaröm God ſpoken en geeſten heeft moeten ſcheppen, om een van deze twee dingen te bekomen. Volmaaktheit en onvolmaaktheit zijn [r] bewoordingen, die niet veel van ſchoonheit en lelijkheit verſchillen. Ik dan, om niet al te wijtlopig te zijn, vraag alleenlijk, wat meer tot de verçiering en volmaaktheit des werrelts doet, of dat 'er geeſten, of dat 'er veelderhande gedrochten zijn, gelijk Centauren, Hydraas, Harpyen, Satyrs, Grijpvogels, Argusſen, en meer diergelijke grillen? Zeker, de werrelt zou wel opgeſchikt geweeſt hebben, zo God de zelfde naar de ſmaak van onze [s] verbeelding, en met dingen, die van yder lichtelijk verbeelt en gedroomt, maar van niemant ooit verſtaan kónnen worden, verçiert en opgeſchikt had.

[k] *Univerſat.*

[l] *Qualitas.*

[m] *Objectum.*

[n] *Effectus.*

[o] *Temperamentum.*

[p] *Microſcopium.*

[q] *Statuere.*

[r] *Termini.*

[s] *Phantaſia.*

De tweede reden is dat, dewijl de geeſten meer, dan d'andere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

lighamelijke ſchepſelen, naar God gelijken, het ook waarſchijnelijk is dat God hen geſchapen heeft. Warelijk, ik beken dat ik noch niet weet waar in de geeſten meer, dan d'andere ſchepſelen, naar God gelijken. Dit weet ik, dat tuſſchen [t] 't eindig en [u] oneindig geen [w] evenredenheit is: in voegen dat het onderſcheit tuſſchen het grootſte en uitſteekentſte ſchepſel, en God geen ander onderſcheit is, als tuſſchen het minſte ſchepſel, en God. Dit doet dan niets ter zaak. Indien ik zulk een klaar [x] denkbeelt van nachtgeeſten had, als ik van de [y] driehoek, of van de [z] kring heb, ik zou geenſins ſchromen vaſt te ſtellen dat zy van God geſchapen waren. Maar dewijl het denkbeelt, 't welk ik van hen heb, gantſchelijk met de denkbeelden overeenkoomt, die ik van Harpijen, Grijpvogels, Hydraas, enz. in mijn [a] inbeelding vind, zo kan ik hen niet anders aanmerken, dan als de dromen, die zo ongelijk met God zijn, als het [b] wezend met het [c] niet weezend.

t Finitum. u Infinitum. w Proportio. x Idea. y Triangulus. z Circulus. a Imaginatio. b Ens. c Non ens.

De darde reden, (de welke is dat 'er, gelijk 'er een lighaam zonder geeſt is, ook een geeſt zonder lighaam moet wezen) ſchijnt my niet minder ſporeloos. Ik bid u, zeg my, of het ook niet waarſchijnelijk is dat 'er geheugenis, gehoor, gezicht, enz. zonder lighamen zijn, dewijl 'er lighamen zonder geheugenis, gehoor, gezicht, enz. gevonden worden? of dat 'er een [d] bol zonder [e] kring is, om dat 'er een kring zonder bol is?

d Globus. e Circulus.

De vierde en leſte reden is de zelfde, als d'eerſte: tot welker antwoort ik my gedraag. Ik zal alleenlijk hier aanmerken, dat ik niet weet wat die hogen en laegen zijn, die gy in een [f] oneindige ſtoffe begrijpt, 't en zy gy van gevoelen zijt dat d'aarde het [g] middelpunt van [h] 't Heeläl is: want indien de zon, of Saturnus het middelpunt van 't Heeläl is, zo zal de zon, of Saturnus, en niet d'aarde, de laege wezen. Ik dan, dit en 't overige voorbygaande, beſluit dat deze en diergelijke redenen niemant anders zullen konnen doen geloven dat 'er ſpoken, of nachtgeeſten van alderhande ſlach zijn, dan de genen, die, hun oren voor het verſtant ſtoppende, zich van 't waangeloof laten vervoeren, 't welk zulk een vijant van de reden is, dat het liever, alleenlijk om d'achting der Wijsbegerigen te krenken, oude wijven wil geloven.

f Materia infinita. g Centrum. h Univerſus.

Wat de geſchiedeniſſen aangaat, ik heb alreê in mijn eerſte brief gezegt, dat ik hen niet gantſchelijk loghen: maar ik ontken het beſluit, dat 'er uit gemaakt word. Hier koomt noch by, dat ik hen niet zo geloofwaerdig hou, dat ik niet aan veel [i] omſtandigheden twijffel, die zy dikwijls daar by voegen, meer tot verçiering, dan om

i Circumſtantiæ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

om de waarheit van de geſchiedenis, of om het geen, dat zy 'er uit beſloten willen hebben, te beter daar uit te beſluiten. Ik had gehoopt dat gy, uit zo veel geſchiedeniſſen, ten minſten een of twee bijgebracht zoud hebben, daar aan men minſt kon twijfelen, en die klarelijkſt toonden dat 'er geeſten, of nachtſpoken zijn. Dat de Heer..... wil beſluiten dat 'er zijn, om dat hy in de brouwery van zijn moeder heeft horen werken, gelijk hy gewent was by daag te horen; dit ſchijnt my een belachelijke zaak te wezen: gelijk het my ook te lang zou dunken hier alle de geſchiedeniſſen, die van deze beuzelingen beſchreven zijn, t' onderzoeken. Ik dan, om af te korten, gedraag my aan Julius Ceſar, die, gelijk Suetonius getuigt, met dusdanige dingen ſpotte, en echter voorſpoedig was, volgens het geen, dat Suetonius van die Vorſt, in het negenënvijftigſte Hoofdeel van zijn leven, verhaalt: gelijk ook alle de genen, die [k] d'uitwerkingen der menſchelijke [l] inbeeldingen en [m] hartstochten overwegen, met diergelijke dingen moeten ſpotten; wat ook Lavaterus, en anderen, die met hem in deze zaak gedroomt hebben, daar tegen zeggen.

[k] *Effectus.*
[l] *Imaginationes.*
[m] *Affectus.*

Negenenvyftigste Brief.

Antwoort op de voorgaande

..... *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK antwoord op uw brief, doch ſpader, dan ik gedacht had, uit oorzaak van een kleine ziekte, die my de luſt tot d' oeffeningen en beſpiegelingen heeft benomen, en my belet aan u te ſchrijven. God dank; ik ben heden weêr gezont. Ik zal in mijn antwoort de voetſtappen van uw brief volgen, en uw uitroeping tegen de genen, die van geeſten ſchrijven, voorbijgaan.

Ik zeg dan, dat ik acht dat 'er onder hen geen vrouwelijk is, om dat ik de voortteeling der geeſten ontken. Dat zy van zodanige geſtalte en ſamenſtelling zijn, als zy zijn; dewijl dit my niet aangaat. Men zegt dat iets by geval gemaakt is, als het buiten 't ooggemerk des werkers voortkoomt. Als men d' aarde omſpit, om een wijngaart te planten, of daar in graaft, om een put, of graf te maken, en een ſchat vind, daar men nooit op gedacht heeft, zo zegt men

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dat dit by geval is. De geen, die uit zijn vrije wil in dier voegen werkt, dat hy werken, of niet werken kan; indien de zodanige werkt, zo zegt men nooit dat hy by geval werkt: want op deze wijze zouden alle menschelijke werkingen by geval zijn; 't welk een ongerijmde zaak zou wezen. Het nootzakelijke en vrijwillige zijn wel twee strijdige dingen, maar niet het geen, dat nootzakelijk, en dat by geval is. En hoewel de goddelijke wil eeuwig is, zo volgt echter daar uit niet dat de werrelt eeuwig is, om dat God van eeuwigheit heeft konnen bepalen in zekere tijt de werrelt te maken.

a *Voluntas.* b *Indifferens.*

Gy ontkent wijders dat Gods [a] wil ooit [b] onverschillig is geweest: 't welk ik ontken; en 't is niet nodig hier zo naaukeurig lijk op te merken, als gy meent. Alle menschen zeggen ook niet dat Gods wil nootzakelijk is: want dit [c] sluit [d] nootzakelijkheit in; dewijl de geen, die aan iemant een wil toeschrijft, daar by verstaat dat hy, volgens zijn wil, werken, en niet werken kan. Maar indien men aan hem nootzakelijkheit toeschrijft, zo kan hy niet nalaten te werken.

c *Involvere.* d *Necessitas.*

e *Attributa.*

Eindelijk zegt gy, dat gy in God geen menschelijke [e] toeëigeningen toelaat, om niet de goddelijke met de menschelijke natuur te vermengen; 't welk dus verre goet is: want wy konnen niet begrijpen op welke wijze God werkt, noch ook op welke wijze hy wil, verstaat, bemerkt, ziet, hoort, enz. Doch indien gy deze [f] werkingen, en alle onze hoogste [g] bespiegelingen van God gantschelijk ontkent, en zegt dat de zelfden niet op een uitsteekende, en [h] overnatuurkundige wijze in God zijn; zo weet ik niet wat God gy hebt, of wat gy by dit woort God verstaat. Men moet het geen, dat men niet begrijpt, niet ontkennen. De [i] ziel, die een [k] geest, en [l] onlighamelijk is, kan niet, dan met zeer dunne lighamen, te weten de vochtigheden, werken. En wat [m] evenredigheit is 'er tusschen een [n] lighaam, en een [o] geest? Op welke wijze werkt de ziel met de lighamen? want zonder hen is zy stil: en indien zy ontroert zijn, zo werkt zy strijdig tegen 't geen, dat zy werken moest. Toon aan my op welke wijze dit geschied. Gy kont niet; en ik zo weinig als gy. Wy zien en gevoelen echter dat zy werkt: 't welk niet aflaat waarheit te zijn, schoon wy niet begrijpen op welke wijze deze werking geschied. Desgelijks, hoewel wy niet begrijpen op welke wijze God werkt, en wy hem de menschelijke werken niet willen toevoegen, zo moeten wy echter daaröm niet van hem ontkennen dat zy op een uitsteekende en onbegrijpelijke wijze met d'onzen overëenkomen, gelijk willen, verstaan, met verstant, doch zonder ogen, of oren, zien

f *Actiones.* g *Speculationes.* h *Metaphysicè.* i *Anima.* k *Mens.* l *Incorporea.* m *Proportio.* n *Corpus.* o *Mens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

zien en horen; gelijk de wint en lucht lantſchappen en bergen, zonder handen, of andere werktuigen, kan verdelgen en vernielen; 't welk echter aan de menſchen zonder handen en [p] werktuigen onmogelijk is. Indien gy de [q] nootzakelijkheit aan God [r] toevoegt, en hem van de wil, of vrije verkiezing berooft, zo ſtaat te bedenken, of gy hem, die een oneindig volmaakt [s] wezend is, niet als iets [t] gedrochtelijk affchildert, en ten toon ſtelt. Tot uw oogwit zullen andere redenen nodig zijn, om uw grontveſt daar op te maken; dewijl, naar mijn oordeel, in deze reden, die gy voorgewend hebt, geen vaſtigheit is: en indien gy u daar aanhoud, daar zijn noch andere redenen, die miſſchien het gewicht van d'uwen zullen ophalen. Maar laat ons hier af ſcheiden, en voortgaan.

[p] *Machinæ.* [q] *Neceſſitas.* [r] *Attribuere.* [s] *Ens.* [t] *Monſtruoſus.*

Gy begeert, tot bewijs van dat 'er geeſten in de werrelt zijn, [u] betogige bewijzen, die 'er zeer weinig in de werrelt zijn; en buiten die van de [w] Wiskunde worden 'er geen zo zekere, als wy wel wenſchen, gevonden: want wy ten meeſtendeel houden ons met [x] waarſchijnelijke giſſingen, en met het [y] waarſchijnelijke vernoegt. Indien de redenen, door de welken de dingen bewezen worden, [z] betogingen waren, zo zou men geen anderen, dan zotte of hardnekkige menſchen, vinden, die de zelfden zouden tegenſpreken. Maar, waarde vrient, wy zijn niet zo gelukkig. In de werrelt neemt men 't niet zo effen: men gaat 'er enigſins by de taſt; en in de redenen nemen wy het [a] waarſchijnelijke aan, by gebrek van [b] betogingen. Dit zelfde is blijkbaar in alle zo goddelijke, als menſchelijke [c] wetenſchappen, die van [c] geſchillen en [d] twiſten volgepropt zijn, om welker veelheit men ook zo veel verſcheidenheden van gevoelens by yder vind. Om deze reden zijn 'er eertijts, gelijk gy weet, [e] Wijsbegerigen geweeſt, die *Sceptici* genoemt wierden, en van alle dingen twijffelden. Dezen twiſtreedenden voor en tegen, alleenlijk om het waarſchijnelijke, by gebrek van ware redenen; en yder van hen geloofde het geen, dat aan hem bewijzelijkſt ſcheen. De maan ſtaat recht onder de zon; en dieshalven zal de zon in enige plaats ter werrelt duiſter worden: en indien de zon niet verduiſtert is, terwijl het dag is, zo ſtaat de maan recht onder haar. Dit is een [f] betogig bewijs van [g] d'oorzaak tot het [h] gewrocht, en van 't gewrocht tot d'oorzaak. Zodanigen zijn 'er noch enigen, maar zeer weinig, die van niemant, zo hy hen ſlechs verſtaat, tegengeſproken konnen worden.

[u] *Probationes demonſtrativæ.* [w] *Mathematica.* [x] *Conjectura probabiles.* [y] *Veriſimile.* [z] *Demonſtrationes.* [a] *Probabile.* [b] *Demonſtrationes.* [c] *Queſtiones.* [d] *Diſputationes.* [e] *Philoſophi.* [f] *Probatio demonſtrativa.* [g] *Cauſa.* [h] *Effectus.*

Wat de ſchoonheit aangaat, daar zijn enige dingen, welker deelen tegen d'anderen [i] evenredig, en van beter ſamenſtelling zijn, dan

[i] *Proportionales.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

dan anderen: en God heeft aan 't verſtant, en aan 't oordeel van de menſch een overëenkoming en overëenſtemming met het geen, dat wel geëvenredigt is, en niet met het geen, daar in men geen [k] evenredigheit heeft, gegeven: gelijk in de ſamenſtemmende en niet ſamenſtemmende geluiden, daar in het gehoor d'overëenſtemming en niet overëenſtemming wel kan onderſcheiden, dewijl d' een vermaak, en d' ander quelling veröorzaakt. De volmaaktheit van enig ding is ook ſchoon, voor zo veel niets daar aan ontbreekt. Hier af zijn veel voorbeelden, de welken ik achterlaat, om niet wijtlopiger te wezen. Laat ons alleenlijk de werrelt bezien, die een geheel, of [l] Heeläl genoemt word. Indien dit waar is, gelijk het warelijk waar is, zo word hy niet door d' onlighamelijke dingen verkort, of vermindert. Het geen, dat gy van de Centauren, Hydraas, Harpijen, enz. ſpreekt, heeft hier geen plaats: want wy ſpreken van d' algemeenſte geſlachten der dingen, en van der zelfder eerſte trappen, die onder zich verſcheide en ontellijke [m] gedaanten begrijpen; gelijk van eeuwig en tijtelijk, [n] oorzaak en [o] gewrocht, eindig en onëindig, bezielt en onbezielt, [p] zelfſtandigheit en [q] toeval of [r] wijze, lighamelijk en geeſtelijk, enz. Ik zeg dat de geeſten God gelijken, om dat hy ook een geeſt is. Gy eiſcht zulk een klaar [s] denkbeelt van de geeſten, als van een driehoek. Dit is onmogelijk. Zeg my, ik bid u, wat denkbeelt gy van God hebt, en of het voor uw verſtant zo klaar is, als dat van de driehoek. Ik weet wel neen, en heb hier voren gezegt, dat wy zo gelukkig niet zijn, dat wy de dingen door [t] betogige bewijzen begrijpen, en dat het [u] waarſchijnelijke ten meeſtendeel in deze werrelt d' overhant heeft. Ik zeg echter dat 'er, gelijk 'er een lighaam zonder [w] geheugenis is, enz. ook een geheugenis enz. zonder [x] lighaam is; en dat 'er, gelijk 'er een [y] kring zonder [z] bol is, ook een bol zonder kring is. Maar dit is ook van d'algemene [a] geſlachten der dingen tot de bezondere [b] gedaanten af te treden, van 't welk deze redenering niet verſtaan word. Ik zeg dat de zon het [c] middelpunt des werrelts is, en dat de vaſte ſtarren veerder van d' aarde af zijn, dan Saturnus, en deze veerder dan Jupiter, en deze dan Mars enz. in voegen dat in d'eindeloze lucht enige dingen veerder van, en enigen nader by ons zijn; 't welk wy hoger, of laeger noemen. De genen, die beweren dat 'er geeſten zijn, ſtellen de [d] Wijsbegerigen niet buiten geloof: maar wel de genen, die zulks ontkennen: om dat alle Wijsbegerigen, zo wel ouden, als die van deze tijt, zich overtuigt houden dat zy 'er zijn. Plutarchus ſtrekt hier af tot een getuig in

k *Proportio.*
l *Universus.*
m *Species.*
n *Causa.*
o *Effectus.*
p *Substantia.*
q *Accidens.*
r *Modus.*
s *Idea.*
t *Probationes demonstrativæ.*
u *Probabile.*
w *Memoria.*
x *Corpus.*
y *Circulus.*
z *Globus.*
a *Genera.*
b *Species.*
c *Centrum.*
d *Philosophi.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in zijn Handelingen van de Gevoelens der Wijsbegerigen, en van Sokrates Geeſt: gelijk ook alle de Stoïſchen, Pythagoriſchen, Platoniſten, Peripatetiſchen, Empedokles, Maximus Tyrius, Apulejus, en anderen. Onder de genen van deze tijt is 'er niemant, die hen ontkent. Verwerp dan zo veel wijze en verſtandig oog- en oorgetuigen, zo veel Wijsbegerigen, en zo veel Hiſtorieſchrijvers, die zulks verhalen. Zeg dat zy alle, met de gemene hoop, zot en dwaas zijn: ſchoon uw antwoorden niet overreden, maar wel buitenſporig zijn, en deurgaans het wit en ooggemerk van onz verſchil niet treffen; en gy niet een enig bewijs voortbrengt, dat uw mening beveſtigt. Cæſar ſpot niet met de geeſten, maar met de voorſpookſelen en voorzeggingen; gelijk ook Cicero, en Kato. En echter, had hy in die dag, toen hy gedoot wierd, niet met Spurina geſpot, zijn vijanden zouden hem niet met zo veel ſteken gedoot hebben. Maar genoech voor deze maal, enz.

ZESTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* . . . . . .

MYN HEER,

IK ſpoed my om op uw brief, die ik giſteren ontfangen heb, t'antwoorden; dewijl ik vrees dat ik, zo ik langer wachtte, genootzaakt zou wezen d'antwoort langer, dan ik zou willen, uit te ſtellen. Uw ongeſteltheit zou my meer ontſtelt hebben, zo ik niet met enen verſtaan had dat het weêr beter met u is; en ik verhoop dat gy nu uw volkome vernoeging daar in zult hebben.

Hoe zwarelijk twee, die verſcheide [a] beginſelen volgen, in een [b] ſtoffe, die van veel anderen [c] afhangt, malkander konnen verſtaan, en te zamen overëenkomen, zou, ſchoon de reden zulks niet aanwees, uit dit [d] geſchil alleen, 't welk wy nu hebben, konnen blijken. Zeg my, ik bid u, of gy enige [e] Wijsbegerige gezien, of gelezen hebt, die gevoelt dat de werrelt by geval gemaakt is, te weten in die zin, daar in gy 't verſtaat, namelijk, dat God, in de werrelt te ſcheppen, een ooggemerk heeft gehad, en gantſchelijk buiten het zelfde, dat hy gedacht had, gegaan is. Ik weet niet dat zulks ooit in de gedachten van enig menſch is gekomen; gelijk ik ook niet weet

[a] *Principia.*
[b] *Materia.*
[c] *Dependere.*
[d] *Quæſtio.*
[e] *Philoſophus.*

met

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

met wat reden gy my wilt doen geloven, dat *by geval* en *nootzakelijk* geen ſtrijdige dingen zijn. Zo haaſt ik bemerk dat de drie hoeken van een driehoek nootzakelijk met twee rechte hoeken gelijk zijn, zo ontken ik dat dit by geval is. Desgelijks, zo haaſt als ik bevind dat de warmte een nootzakelijk gewrocht van 't vuur is, zo ontken ik ook dat zulks by geval is. Dit, dat *het nootzakelijke* en *vrywillige*, twee ſtrijdige dingen zijn, ſchijnt my niet minder uitſporig, en tegen de reden ſtrijdig: want niemant kan ontkennen dat God zich zelf, en alle andere dingen vrywilliglijk kent; en echter ſtaan zy alle met gemene overëenſtemming toe, dat God niet kan nalaten, of ophouden zich zelf te kennen. My dunkt dieshalven dat gy geen onderſcheit tuſſchen dwang, of gewelt, en nootzakelijkheit maakt. Dat een menſch wil leven, lief hebben, enz. is geen gedwonge werk, maar echter nootzakelijk, en noch veel meer dat God wil [f] zijn, kennen en [g] werken. Indien gy, behalven het geen, dat hier gezegt is, gedenkt dat [h] onverſchillentheit niets anders is, dan [i] onkunde, of [k] twijffeling, en dat een wil, die altijt ſtantvaſtig, en in alles bepaalt is, een deucht, en nootzakelijke [l] eigenſchap van 't verſtant is; zo zult gy zien dat het geen, 't welk ik gezegt heb, gantſchelijk met de waarheit overëenkoomt. Indien men zeggen wil dat God heeft konnen nalaten een zaak te willen, en de zelfde niet te verſtaan; dit is verſcheide vryheden aan God toe te ſchrijven, d' een [m] nootzakelijk, en d' andere [n] onverſchillig: en dieshalven aanmerken zy Gods [o] wil [p] verſcheiden van zijn [q] wezentheit, en van zijn verſtant, en vallen dus van d' een in d' andere ongerijmtheit. D' opmerking, die ik in mijn voorgaande brief verëiſcht heb, heeft nodeloos aan u geſchenen; en dit is oorzaak geweeſt van dat gy uw gedachten niet op het voornaamſte hebt geveſt, en dat gy het geen, 't welk meeſt ter zaak diende, voorby geſtapt zijt. Voorts, als gy zegt dat, indien ik in God de werking van zien, horen, opmerken, willen enz. ontken, gelijk ook dat in God die dingen op een uitſteekende wijze zijn, gy niet weet hoedanig God ik heb: dit doet my vermoeden dat gy gelooft dat 'er geen groter volmaaktheit is, als de gene, die door de voorgedachte [r] toeëigeningen verklaart kan worden. Ik ben hier over niet verwondert; dewijl ik geloof dat de [s] driehoek, indien hy ſpreken kon, op de zelfde wijze zou zeggen dat God op een uitſteekende wijze [t] driehoekig is, en de [u] kring dat de goddelijke natuur op een uitſteekende wijze kringsront is: en dus zou yder zijn [w] toeëigeningen aan God toeſchrijven, en zich met God gelijk maken; en al 't overige zou aan hem mismaaktheit ſchijnen.

f *Eſſe.*
g *Agere.*
h *Indifferentia.*
i *Ignorantia.*
k *Dubitatio.*
l *Proprietas.*
m *Neceſſaria.*
n *Indifferens.*
o *Voluntas.*
p *Diverſa.*
q *Eſſentia.*
r *Attributa.*
s *Triangulus.*
t *Triangularis.*
u *Circulus.*
w *Attributa.*

De

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

De kleinheit van een brief, en de kortheit des tijts laten my niet toe dat ik mijn gevoelen omtrent de goddelijke natuur, en de vragen, die gy my voorſtelt, verklaar; behalven dat zwarigheden voor te werpen niet is reden te geven. Dat wy in de werrelt by de taſt gaan is waar, maar dat wy onze [p] beſpiegelingen by de taſt nemen, is niet waar. In de handel en wandel is men genootzaakt het waarſchijnelijkſte, maar in de beſpiegeling de waarheit te volgen. De menſch zou van honger en dorſt ſterven, zo hy niet begeerde t'eten, en te drinken voor dat hy een volkome [q] betoging van 't geen had, daar in de ſpijs en drank voordeel aan hem zou doen: maar in de beſpiegeling heeft zulks geen plaats. In tegendeel, wy moeten ons wachten iets voor waar aan te nemen, dat ſlechs waarſchijnelijk is: want als men een valsheit toegeſtaan heeft, zo volgen 'er oneindigen. Wijders, hier uit, dat de goddelijke en menſchelijke wetenſchappen vol van twiſten en krakkeelen zijn, kan men niet beſluiten dat alles, 't welk in de zelfden verhandelt word, onzeeker is: dewijl 'er zeer veel geweeſt zijn, die zulke liefhebbers van tegenſpreken waren, dat zy met de [r] wiskundige betogingen zelven geſpot hebben. Sextus Empirikus, en d'andere twijffelaars, daar gy u aangedraagt, zeggen dat het valſch is, dat het geheel groter is, dan zijn deel; en zo voort van d'andere [s] Kundigheden.

Maar om dit over te ſlaan, en om toe te ſtaan dat men, by gebrek van [t] betoging, met de [u] waarſchijnelijkheden te vreden moet wezen, zo zeg ik dat de [w] waarſchijnelijke betoging zodanig moet zijn, dat men de zelfde niet kan tegenſpreken, ſchoon men daar aan kan twijffelen; om dat het geen, dat men tegenſpreken kan, niet waarſchijnelijk, maar valſchijnelijk is. Tot een voorbeelt, indien ik zeg dat Pieter leeft, om dat ik hem giſteren gezont gezien heb, zo is zulks wel waarſchijnelijk, voor zo veel my niemant kan tegenſpreken: maar indien een ander koomt, en zegt, dat hy hem giſteren in onmacht heeft zien vallen, en dat hy gelooft dat Pieter daar af geſtorven is, zo maakt deze dat het geen, 't welk ik gezegt heb, valſch ſchijnt. Dat uw giſſingen, de nachtſpoken, of geeſten aangaande, valſch ſchijnt, en niet waarſchijnelijk is; ik heb dit zo klarelijk getoont, dat ik in uw antwoord niets vind, 't welk aanmerkenswaerdig is. Op het geen, dat gy my vraagt, of ik van God zulk een klaar [x] denkbeelt heb, als van de driehoek; antwoord ik ja: maar indien gy my vraagt, of ik zulk een klaar [y] beelt van God heb, als van de [z] driehoek; zo zal ik neen antwoorden: want wy konnen God niet [a] inbeelden, maar wel [b] verſtaan. Hier ſtaat ook aan te

[p] *Speculationes.*
[q] *Demonſtratie.*
[r] *Demonſtrationes Geometricæ*
[s] *Axiomata.*
[t] *Demonſtratie.*
[u] *Veriſimilitudines.*
[w] *Demonſtratie Veriſimilis.*
[x] *Idea.*
[y] *Imago.*
[z] *Triangulus.*
[a] *Imaginari.*
[b] *Intelligere.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

merken dat ik niet zeg dat ik God gantſchelijk ken, maar dat ik enige van zijn [c] toeëigeningen, en niet alle, noch ook het meeſte deel verſta; en 't is zeker dat van de meeſten onkundig te zijn niet belet eenigen te kennen. Toen ik my in Euklides [d] beginſelen begon t' oeffenen, verſtond ik eerſt dat de drie [e] hoeken van een [f] driehoek met twee [g] rechte hoeken [h] gelijk waren; en deze [i] eigenſchap van de driehoek verſtond ik [k] klarelijk en onderſcheidelijk, ſchoon ik in veel andere eigenſchappen van de zelfde driehoek onkundig was.

c *Attributa.*

d *Elementa.*

e *Anguli.*
f *Triangulus.*
g *Rectianguli.*
h *Æquales.*
i *Proprietas.*
k *Clarè & diſtinctè.*

Wat de nachtſpoken, of geeſten aangaat, ik heb daar af tot noch toe van geen eigenſchap, die [l] verſtanelijk is, gehoort, maar wel van [m] d' inbeeldingen, die niemant kan begrijpen. Als gy tot my zegt dat de nachtſpoken, of geeſten hier om laeg (ik volg uw eige ſtijl, hoewel ik niet weet dat de [n] ſtoffe hier om laeg van minder waarde is, dan om hoog) van een zeer dunne, ydele en fijne [o] zelfſtandigheit zijn, zo ſchijnt gy van ſpinnewebben, lucht, of dampen te ſpreken. Te zeggen dat zy onzichtbaar zijn, dit is te ſeggen wat zy niet zijn, en niet wat zy zijn: 't en zy gy miſſchien wilt zeggen dat zy zich, als zy willen, nu zichtbaar, en dan onzichtbaar maken, en dat d' inbeelding hier in, gelijk ook in andere onmogelijkheden, geen zwarigheit zal vinden. D' achtbaarheit van Plato, Ariſtoteles en Sokrates geld by my niet veel. Ik zou verwondert geweeſt hebben, zo gy Epikurus, Demokritus, Lukrecius, of iemant van d' Atomiſten, of ſtellers van onzichtbare deeltjes bygebracht had: want het is niet vreemt dat de genen, die [p] verborge hoedanigheden, [q] verbeeldige gedaanten, [r] zelfſtandige vormen, en duizent andere beuzelingen uitgevonden hebben, nachtſpoken en geeſten bedacht, en geloof aan oude wijven gegeven hebben, om Demokritus zijn achting te doen verliezen, diens goede naam zy in dier voegen benijd hebben, dat zy alle zijn boeken, die hy met zulk een lof uitgegeven had, hebben doen verbranden. Indien gy aan hen geloof wilt geven, wat reden hebt gy om de [s] wonderdaden van onze lieve Vrou, en van alle de Heiligen t' ontkennen, die van zo veel beroemde [t] Wijsbegerigen, [u] Godgeleerden en Hiſtorieſchrijvers zijn beſchreven, dat ik wel hondert van dezen tegen een van d' anderen kan bybrengen? Eindelijk, mijn Heer, ik ben wijder gelopen, dan ik gedacht had; en ik wil u niet langer met zodanige zaken laſtig vallen, die ik weet dat gy niet zult toeſtaan, om dat gy [w] beginſelen volgt, die gantſchelijk van de mijnen verſcheiden zijn. enz.

l *Intelligibilis.*

m *Phantaſiæ.*

n *Materia.*

o *Subſtantia.*

p *Qualitates occultæ.*
q *Species intentionales.*
r *Formæ ſubſtantiales.*

s *Miracula.*

t *Philoſophi.*
u *Theologi.*

w *Principia.*

EEN-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Eenenzestigste Brief.

..... *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK ben ten minſten hier over verwondert, dat de [a] Wijsbegeri- [a] *Philoſophi.*
gen door dit zelfde, door 't welk zy [b] betogen dat iets valſch is, [b] *Demonſtrare.*
op de zelfde wijze de waarheit daar af tonen. Want Deskartes acht, in de gedachte [c] Afdeeling, dat de zekerheit van 't verſtant in alle [c] *Paragraphus.*
menſchen gelijk is; en in zijn [d] Bedenkingen betoogt hy, dat zy [d] *Meditationes.*
het zelfde bewijzen, die achten dat zy iets zeker in dezer voegen konnen betogen, dat het van alle menſchen voor ontwijffelijk aangenomen word.

Maar ik, van deze dingen afſcheidende, beroep my op [e] d' erva- [e] *Experientia.*
rentheit, en verzoek ootmoediglijk, dat gy naaukeuriglijk hier op merkt: want in dezer voegen zal men bevinden dat, zo een van twee iets [f] beveſtigt, en d' ander zulks [g] ontkent, doch in dier voegen, [f] *Affirmare.* [g] *Negare.*
dat zy in hun geſprek malkander verſtaan, zy, ſchoon zy met de woorden tegen malkander ſchijnen te ſtrijden, echter, als men hun [h] bevattingen overweegt, beide, yder naar zijn bevatting, de waar- [h] *Conceptus.*
heit ſpreken. Ik verhaal dit, om dat het van onüitſpreekelijke nuttigheit in 't gemeen leven is, en door 't welk alleen, als men 'er wel op merkt, ontellijke [i] verſchillen, en veel [k] twiſten, die daar uit [i] *Controverſiæ.* [k] *Contentiones.*
volgen, geweert konnen worden; hoewel deze waarheit in de [l] be- [l] *Conceptus.*
vatting niet altijt [m] volſtrektelijk waar is, maar alleenlijk op de ſtel- [m] *Abſolutè.*
ling van die dingen, de welken in 't verſtant als waar onderſtelt worden. Deze regel is zo algemeen, dat hy by alle menſchen gevonden word, zelfs zonder d'ontzinnigen, en de genen, die dromen, daar af uit te zonderen: want het geen, 't welk dezen zeggen te zien, (ſchoon het dus niet aan ons blijkt) of gezien te hebben; 't is zeer zeker dat het warelijk daar meê dus geſtelt is. Dit word ook zeer klarelijk in het [n] voorgeſtelt geval, te weten van [o] de vrije wil, gezien. [n] *Caſus propoſitus.* [o] *Arbitrium liberum.*
Want my dunkt dat zy beide, zo wel de geen, die daar voor, als die daar tegen ſpreekt, de waarheit ſpreken; namelijk naar dat yder de waarheit bevat. Deskartes noemt de wil vry, om dat hy van geen [p] oorzaak gedwongen word, en gy, in tegendeel, om dat hy van [p] *Cauſa.*
geen oorzaak tot iets [q] bepaalt word. Ik beken wel met u, dat wy [q] *Determinare.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

in alle dingen, van zekere oorzaak tot iets bepaalt worden, en dat wy in dezer voegen geen vrije wil hebben: maar ik acht ook, in tegendeel, met Deskartes, dat wy in zekere dingen, (gelijk ik terstont zal tonen) geensins gedwongen worden, en dieshalven een vrije wil hebben. Ik zal het voorbeelt van het tegenwoordige vormen.

f Status quæstionis. g Absolutè.

De [r] staat van 't geschil is driederhande: *Vooreerst*; of wy over de dingen, die buiten ons zijn, [s] volstrektelijk enige macht hebben; 't welk ontkent word. Tot een voorbeelt; Dat ik nu deze brief schrijf, is niet volstrektelijk in mijn macht, dewijl ik hem warelijk eerder geschreven zou hebben, zo ik niet door 't afweezen, of door de tegenwoordigheit mijner vrienden belet geweest had. *Ten tweeden*; of wy in de [t] bewegingen van onz lighaam, de welken volgen als de wil hen tot dit [u] bepaalt, [w] volstrektelijk macht hebben. Ik antwoord hier op [x] met bepaling, te weten, zo wy een gezont lighaam hebben. Want indien ik gezont ben, zo kan ik my altijt tot schrijven, of tot niet schrijven begeven. *Ten darden*; of ik het gebruik van mijn reden [y] vrywilligliykst, dat is [z] volstrektelijk, kan gebruiken, als ik 't gebruik daar af kan hebben. Ik antwoord hier op ja: want wie zou, zonder zijn eige [a] geweten tegen te spreken, konnen [b] ontkennen, dat ik in mijn [c] gedachten denk dat ik wil, of niet wil schrijven; en ook wat de [d] werking betreft, om dat [e] d'uitterlijke oorzaken ('t welk tot het tweede [f] geval behoort) toelaten dat ik macht heb, zo wel om te schrijven, als om niet te schrijven. Ik beken wel met u, dat 'er oorzaken zijn, die my hier toe, dat ik nu schrijf, bepalen, te weten om dat gy eerst aan my hebt geschreven; 't welk verëischt heeft dat ik met d'eerste gelegentheit weêr aan u zou schrijven; en dewijl 'er tegenwoordiglijk gelegentheit is, zo zou ik de zelfde niet gaerne laten voorbijgaan. Ik bevestig ook, volgens de getuigenis van mijn geweten, voor zeker, met Deskartes, dat deze dingen my daaröm niet dwingen, en dat ik ('t welk, gelijk het schijnt, niet geloghent kan worden) niet tegenstaande deze redenen, dit echter kan nalaten. En zeker, indien wy van d'uitterlijke dingen gedwongen wierden; wie zou de [g] hebbelijkheit des deuchts konnen verkrijgen? Ja indien men dit vaststelde, zo zou alle boosheit te veröntschuldigen wezen. Maar op hoe veel wijzen gebeurt dit niet, dat wy, zo wy van [h] uitterlijke dingen tot iets [i] bepaalt worden, echter met een vast en bestandig gemoed het zelfde tegenstaan?

t Motus. u Determinare. w Absolutè. x Limitando. y Liberrimè. z Absolutè. a Conscientia. b Negare. c Cogitationes. d Operatio. e Causæ externæ. f Casus. g Habitus. h Res externæ. i Determinare.

Om dan een klaarder uitlegging van de voorgaande regel te geven;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ven; gy ſpreekt wel beide de waarheit, yder volgens zijn eige [k] bevatting. Maar indien wy op de [l] volſtrekte waarheit zien, zo paſt de zelfde alleenlijk aan Deskartes mening. Want gy [m] onderſtelt in uw bevatting als zeker, dat de [n] wezentheit der vrijheit hier in beſtaat, dat wy van geen ding [o] bepaalt worden. Indien men dit dus ſtelt, zo zal het beide waar wezen. Maar dewijl echter de wezentheit van yder ding hier in beſtaat, zonder 't welk het niet bevat kan worden, en dewijl men de vrijheit klarelijk bevat, ſchoon wy in onze werkingen door uitterlijke oorzaken tot iets bepaalt worden, of ſchoon 'er altijt oorzaken zijn, die ons aanprikkelen om onze werkingen op zodanige wijze te ſtieren; (hoewel zy echter dit niet gantſchelijk doen) maar geenſins, als men ſtelt dat wy gedwongen worden. Bezie wijders hier af Deskartes achtſte en negende Brief in zijn eerſte deel, gelijk ook in zijn tweede Brief van het tweede deel. Maar dit zy genoech. Ik verzoek dat gy op deze zwarigheden antwoord, en gy zult bevinden dat ik niet alleenlijk dankbaar zal zijn, maar ook, by gezontheit,

[k] *Conceptus.*
[l] *Veritas abſoluta.*
[m] *Supponere.*
[n] *Eſſentia.*
[o] *Determinari.*

Uw Toegenegenſte

N. N.

8. Octob. 1674.

TWEEENZESTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* . . . .

MYN HEER,

ONze Vrient..... heeft de brief, die 't u belieft heeft aan my te ſchrijven, my toegezonden, beneffens 't oordeel van uw Vrient over mijn en Deskartes [a] gevoelen van de [b] vrije wil. Hy heeft zeer aangenaam aan my geweeſt. En hoewel ik tegenwoordiglijk door andere zaken zeer afgetrokken en verhindert word, behalven dat ik ook niet al te gezont ben; zo dwingt echter uw bezondere beleeftheit, of, 't welk ik het voornaamſte acht, d'yver der waarheit, die gy hebt, my in dier voegen, dat ik uw begeerte, naar de kleinheit van mijn verſtant, zal voldoen. Want ik weet niet wat uw vrient wil, eer hy zich op d'ervarentheit beroept, en een naaukeu-

[a] *Sententia.*
[b] *Liberum arbitrium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

rige opmerking eiſcht. Dat hy 'er wijders bijvoegt; *als van twee menſchen d'een iets van enige zaak beveſtigt, en d'ander het zelfde ontkent, enz.* Dit is waar, zo hy verſtaat dat deze twee, hoewel
c Vocabula. zy de zelfde [c] bewoordingen gebruiken, echter op verſcheide zaken denken; en van deze zaak heb ik eertijts enige voorbeelden aan onze Vrient.....gezonden, aan de welk ik nu ſchrijf, dat hy de zelfden aan u zal mededelen.

d Definitio. e Libertas. Ik ga dan voort tot die [d] bepaling der [e] vrijheit, die hy de mijne zegt te wezen: maar ik weet niet van waar hy dit gehaalt heeft. Ik zeg dat die zaak vry is, de welke uit d'enige nootzakelijkheit van
f Exiſtere. g Agere. h Determinare. haar natuur [f] wezentlijk is, en [g] werkt: maar dat die gedwongen is, de welke van een ander [h] bepaalt word tot wezentlijk te zijn, en naar zekere en bepaalde wijze te werken. Tot een voorbeelt, hoe-
i Neceſſario. k Exiſtere. l Libere. wel God [i] nootzakelijk [k] wezentlijk is, zo is hy echter zulks [l] vrijwilliglijk; om dat hy uit d'enige nootzakelijkheit van zijn natuur wezentlijk is. In dezer voegen verſtaat God vrijwilliglijk zich zelf,
m Abſolute. en [m] volſtrektelijk alle dingen: om dat uit d'enige nootzakelijkheit van zijn natuur volgt dat hy alles verſtaat. Gy ziet dan dat ik de
n Libertas. o Decretum liberum. p Neceſſitas libera. [n] vrijheit niet in een [o] vrijwillig beſluit ſtel, maar in een [p] vrijwillige nootzakelijkheit.

q Cauſæ externæ. r Exiſtere. s Ratio certa ac determinata. Maar laat ons ~~de~~ geſchape dingen afdeelen, die alle van [q] uitterlijke oorzaken bepaalt worden tot [r] wezentlijk te zijn, en naar [s] zekere en bepaalde wijze te werken. Laat ons, om dit klarelijk te verſtaan, een zeer eenvoudige zaak bevatten. Tot een voorbeelt,
t Quantitas. u Impulſus. een ſteen ontfangt van zekere uitterlijke oorzaak, die hem drijft, zekere [t] hoegrootheit van beweging, door de welke hy daar na, ſchoon [u] d'aandrift van d'uitterlijke oorzaak ophoud, nootzakelijk voortgaat in bewogen te worden. Dit dan, dat de ſteen zijn beweging behoud, is gedwongen, niet om dat het nootzakelijk is, maar om dat het door d'aandrijving van d'uitterlijke oorzaak bepaalt moet worden. 't Geen, dat ik hier van de ſteen zeg, moet van yder
w Compoſita. bezonder ding, hoe zeer men dat ook te [w] zamengezet, en tot zeer veel dingen bequaam bevat, verſtaan worden; te weten, dat yder
x Cauſa externa. y Determinari. z Exiſtere. a Agere. ding nootzakelijk van enige [x] uitterlijke oorzaak [y] bepaalt word tot [z] wezentlijk te zijn, en op zekere en bepaalde wijze te [a] werken. Wijders, bevat nu, zo 't u belieft, dat de ſteen, terwijl hy voorvaart in bewogen te worden, denkt en weet, dat hy, zo veel hy kan, tracht om voort te gaan in bewogen te worden. Warelijk, deze ſteen, de-
b Conatus. c Indifferens. wijl hy alleenlijk van zijn [b] poging bewuſt, en geenſins [c] onverſchillend is, zal geloven dat hy zeer vry is, en om geen andere oor-

zaak

zaak in zijn beweging volhard, dan om dat hy wil. Dit is die menſchelijke vryheit, die zy alle beroemen te hebben, en die alleenlijk hier in beſtaat, dat de menſchen van hun begeerten bewuſt zijn, en geen kennis van d' oorzaken hebben, van de welken zy bepaalt worden. Dus meent een kint, dat het [d] vrywilliglijk melk begeert, een toornige jongen dat hy wraak, en een blode dat hy de vlucht wil. Wijders, een dronke menſch gelooft dat hy uit een vrywillig beſluit van zijn geeſt die dingen ſpreekt, die hy, nuchter zijnde, wel wilde gezwegen te hebben. Dus geloven d' uitzinnigen, klappers, en zeer veel diergelijke menſchen, dat zy uit een [e] vrywillig beſluit van de [f] geeſt werken, en niet dat zy door drift gedreven worden. En dewijl dit [g] vooröordeel alle menſchen ingeboren is, zo worden zy niet lichtelijk daar af ontſlagen. Want hoewel d' ervarentheit genoech, en meer dan genoech leert, dat de menſchen niets minder konnen, dan hun [h] begeerten matigen, en hoewel zy dikwijls, terwijl zy van ſtrijdige [i] tochten beſtreden worden, beter dingen zien, en erger dingen volgen, zo geloven zy echter dat zy vry zijn; en dit om dat zy enige dingen lichtelijk begeren, en welker begeerte lichtelijk uit de geheugenis van enig ander ding, daar aan wy dikwijls gedenken, ontſtaat.

d *Liberè.*
e *Decretum liberum.*
f *Mens.*
g *Præjudicium.*
h *Appetitus.*
i *Affectus.*

Hier meê heb ik, zo ik my niet bedrieg, genoechſamelijk verklaart wat mijn mening van de [k] vrije en gedwonge nootzakelijkheit, en van de [l] verdichte menſchelijke vryheit is; daar uit lichtelijk op de tegenwerpingen van uw vrient geantwoord kan worden. Want dat hy met Deskartes zegt, dat de zelfde vry is, die van geen [m] uitterlijke oorzaak gedwongen word; indien hy by een gedwonge menſch de geen verſtaat, die iets onwillig doet, zo ſta ik toe dat wy in enige dingen geenſins gedwongen worden, en dat wy in deze opzicht een [n] vrije wil hebben: maar indien hy by gedwongen die menſch verſtaat, die, hoewel niet onwillig, echter nootzakelijk werkt, gelijk ik hier voor verklaart heb; zo ontken ik dat wy in enig ding vry zijn. Maar uw vrient, in tegendeel zegt, *dat wy d' oeffening der reden* [o] *gantſch vrywilliglijk, dat is,* [p] *volſtrekt elijk, konnen gebruiken*: daar in hy ſtout, ja miſſchien al te ſtoutelijk ſpreekt. *Want wie anders*, zegt hy, *dan de geen, die zijn eige geweten tegenſpreekt, zou ontkennen dat ik met myn* [q] *denkingen kan denken, dat ik ſchrijven, en niet ſchrijven wil?* Ik zou wel willen weten van welk [r] geweten hy hier anders ſpreekt, als van het geen, 't welk ik hier voor, met het voorbeelt van de ſteen, verklaart heb. Ik, wat my aangaat, om mijn geweten, dat is de reden en ervarentheit niet tegen te ſpreken,

k *Libera & coacta neceſſitas.*
l *Ficta humana libertas.*
m *Cauſa externa.*
n *Liberum arbitrium.*
o *Liberrimè.*
p *Abſolutè.*
q *Cogitationes.*
r *Conſcientia.*

en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en de [s] vooröordeelen en onweetentheit niet te koesteren, ontken dat ik door enig [t] volstrekt vermogen van te denken kan denken, dat ik schrijven, of niet schrijven wil. Maar ik beroep my op zijn eige geweten, die zonder twijffel ondervonden heeft, dat hy in zijn slaap niet het vermogen van te denken heeft, dat hy schrijven, en niet schrijven wil: gelijk ook dat hy, als hy droomt dat hy schrijven wil, niet de macht heeft van niet te dromen dat hy schrijven wil. Ik acht ook dat hy niet minder ondervonden heeft, dat de [u] geest niet altijt even bequaam is om op een zelfde [w] voorwerp te denken: maar dat, naar dat het lighaam bequamer is om het [x] beelt van dit, of dat voorwerp daar in te [y] verwekken, de [z] geest ook in dezer voegen bequamer is om dit, of dat voorwerp t'aanschouwen. Als hy 'er wijders byvoegt, dat d'oorzaken, om de welken hy zijn geest tot het schrijven toegepast heeft, hem wel tot schrijven hebben bewogen, maar niet gedwongen, zo zegt hy niets anders, indien gy de zaak wel wilt overwegen, dan dat zijn [a] gemoed toen in dier voegen gestelt was, dat d'oorzaken, die hem t'andere tijden, te weten toen hy van enige grote [b] hartstocht bestreden wierd, hem toen niet, en nu gemakkelijk hebben konnen buigen: dat is, d'oorzaken, die hem t'andere tijden niet konden dwingen, hebben hem nu gedwongen, niet om onwillig te schrijven, maar om dat hy begerig zou zijn tot nootzakelijk te schrijven. Dat hy 'er wijders byvoegt, dat, indien wy van [c] uitterlijke oorzaken gedwongen wierden, niemant de [d] hebbelijkheit van deucht zou konnen verkrijgen; ik weet niet wie tot hem gezegt heeft, dat niet uit zekere nootschikkelijke nootzakelijkheit, maar alleenlijk uit [e] vrywillig besluit van de geest kan gebeuren, dat wy stantvastig en bestandig van gemoed zijn. Voorts, dat hy 'er bydoet, dat, als dit gestelt is, alle boosheit te veröntschuldigen zal zijn; wat volgt daar uit? Want de boze menschen zijn niet minder te vrezen, en niet min schadelijk, dan als zy nootzakelijk quaat zjn. Maar bezie hier af, zo 't u belieft, het achtste hooftdeel van het tweede deel in mijn [f] Aanhangsel over Deskartes [g] Beginselen. Eindelijk, ik zou wel willen dat uw vrient, die deze dingen my tegenwerpt, aan my antwoordde op wat wijze hy de menschelijke deucht, die uit een [h] vrywillig besluit van de [i] geest spruit, gezamentlijk met Gods [k] voorschikking, bevat. Indien hy met Deskartes belijd dat hy dit niet kan overëenbrengen, zo poogt hy de pijl, daar meê hy zich alreê gewond heeft, tegen my te schieten. Maar te vergeefs: want indien gy mijn gevoelen naerstiglijk gelieft t'onderzoeken, zo zult gy zien dat alles wel overëenkoomt, enz.

s *Præjudicia.*
t *Potentia absoluta.*
u *Mens.*
w *Objectum.*
x *Imago.*
y *Existere.*
z *Mens.*
a *Animus.*
b *Affectus.*
c *Causæ externæ.*
d *Habitus.*
e *Decretum liberum.*
f *Appendix.*
g *Principia.*
h *Decretum liberum.*
i *Mens.*
k *Præordinatio.*

DRIE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Drieënzestigste Brief.

. . . . . *aan* B. D. S.

Myn Heer,

Wanneer zullen wy uw [a] middel, van de [b] reden wel en recht in de verkrijging van de kennis der onbekende waarheden te beſtieren, gelijk ook [c] d'algemenen [d] in de naturelijke dingen, van u verwerven? Ik weet dat gy alreê grotelijks daar in gevordert zijt. 't Eerſte is aan my kenbaar geworden; en het leſte bemerkt men uit de [e] voorbewijzen, die aan het tweede deel der [f] Zedekunſt bygevoegt zijn, door de welken veel zwarigheden in de naturelijke dingen lichtelijk opgeloſt worden. Ik verzoek, indien de tijt en gelegentheit het toelaat, ootmoediglijk van u de ware [g] bepaling der [h] beweging, gelijk ook de verklaring daar af, en [i] op welke wijze wy, als [k] d' uitgeſtrektheit, voor zo veel zy door zich [l] bevat word, [m] ondeelbaar, [n] onveränderlijk, enz. is, van 't voorgaande konnen afleiden dat 'er zo veel, en zo grote [o] verſcheidentheden konnen ontſtaan, en by gevolg de [p] wezentlijkheit der [q] geſtalte in de [r] deeltjes van enig lighaam, die echter in yder lighaam verſcheiden van de geſtalten der delen zijn, de welken de vorm van een ander lighaam ſtellen. Gy hebt my, toen ik by u was, de [s] middel aangewezen, die gy in 't onderzoeken der waarheden, de welken noch niet bekent zijn, gebruikt. Ik bevind dat deze middel zeer voortreffelijk, en echter zeer gemakkelijk is, voor zo veel ik daar af bevat heb: en ik mag zeggen dat ik door deze enige [t] waarneeming grote [u] voortgangen in de [w] Wiskundige dingen heb gedaan. Ik zou dieshalven wel wenſchen, dat gy de ware [x] bepaling van het [y] evenmatig, [z] waar, [a] valſch, [b] verdicht en [c] twijffelächtig denkbeelt aan my leerde.

Ik heb het [d] onderſcheit tuſſchen het waar en evenmatig denkbeelt gezocht, en echter tot noch toe daar af niets anders konnen merken, dan dat, toen ik de zaak, en zekere [e] bevatting, of [f] denkbeelt onderzocht, dat ik, zeg ik, om wijders na te vorſſchen of dit waar denkbeelt ook het evenmatig denkbeelt van enige zaak was, by my onderzocht wat d' oorzaak van dit denkbeelt, of van deze bevatting was. Ik dan, dit kennende, onderzocht weêr wat [g] d' oorzaak van deze [h] bevatting was, en ging dus, in altijt d' oorzaken van d' oor-

a *Methodus.*
b *Ratio.*
c *Generalia.*
d *In Phyſicis.*
e *Lemmata.*
f *Ethica.*
g *Definitio.*
h *Motus.*
i *Qua ratione.*
k *Extenſio.*
l *Concipere.*
m *Indiviſibilis.*
n *Immutabilis.*
o *Varietates.*
p *Exiſtentia.*
q *Figura.*
r *Particulæ.*
s *Methodus.*
t *Obſervatio.*
u *Progreſſus.*
w *Mathematica.*
x *Definitio.*
y *Adæquata.*
z *Vera.*
a *Falſa.*
b *Ficta.*
c *Dubia idea.*
d *Differentia.*
e *Conceptus.*
f *Idea.*
g *Cauſa.*
h *Conceptus.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

f *Ideæ.* zaken der [i] denkbeelden t' onderzoeken, zo verre voort, tot dat ik zodanige oorzaak vond, van de welke ik weêr geen andere oorzaak kon zien, dan dat, onder alle de [k] mogelijke denkbeelden, die ik by my heb, dit enige ook daar uit [l] wezentlijk was. Tot een voorbeelt, indien wy onderzoeken waar in de ware [m] oorſprong onzer [n] dolingen beſtaat, Deskartes zal antwoorden, om dat wy onze [o] toeſtemming aan dingen geven, die wy noch niet klarelijk bevat hebben. Maar hoewel dit het [p] waar denkbeelt van deze zaak is, zo zal ik echter niet alles, dat omtrent de zelfde nootzakelijk geweten moet worden, konnen [q] bepalen, zo ik ook niet een [r] evenmatig denkbeelt van deze zaak heb. En om dit te verkrijgen, zoek ik weêr naar d'oorzaak van deze [s] bevatting; te weten waaröm wy onze [t] toeſtemming aan dingen geven, die wy niet klarelijk verſtaan: en ik antwoord dat dit uit gebrek van kennis geſchied. Maar hier kan men weêr niet wijder onderzoeken, wat [u] d' oorzaak is, dat wy enige dingen niet weten; en dieshalven zie ik dat ik het evenmatig denkbeelt van onze dolingen ontdekt heb. Ik verzoek ondertuſſchen van u, of 'er, om dat blijkt dat veel dingen, op onëindelijke wijzen uitgedrukt, hun evenmatig denkbeelt hebben, en dat men alle de dingen, die men van de zaak kan weten, uit yder evenmatig denkbeelt kan afleiden, hoewel zy lichtelijker uit het een, dan uit het ander denkbeelt uitgehaalt worden; of 'er, zeg ik, een [w] middel is, daar uit men kan weten welk van beide boven d' ander gebruikt moet worden. In dezer voegen beſtaat (tot een voorbeelt) het [x] evenmatig denkbeelt van de [y] kring in de [z] gelijkheit der [a] ſtralen. Het beſtaat ook in [b] onëinge rechthoeken, met malkander [c] gelijk, en van de [d] delen van twee lijnen gemaakt; en dus heeft het wijders [e] onëindige uitdrukkingen, van de welken yder de natuur van de [f] kring uitdrukt. En hoewel uit yder van deze [g] denkbeelden alle d' anderen, die men van de kring kan weten, afgeleid konnen worden, zo geſchied dit echter veel lichtelijker uit het een van dezen, dan uit het ander. Desgelijks, de geen, die de [h] toegepaſten der kromme lijnen aanmerkt, zal veel dingen daar van afleiden, die tot der zelfder [k] meting behoren; maar met meerder gemak, zo wy de [l] raaklijnen aanmerken, enz. In dezer voegen heb ik willen aanwijzen hoe verre ik in dit onderzoek voortgegaan ben, van 't welk ik de volmaaktheit, of, zo ik ergens dool, de verbetering, en ook de begeerde [m] bepaling verwacht.

5. Januar. 1675.

VIER-

i *Ideæ.*
k *Idea poſſibilis.*
l *Exiſtere.*
m *Origo.*
n *Errores.*
o *Aſſenſus.*
p *Idea vera.*
q *Determinare.*
r *Idea adæquata.*
s *Conceptus.*
t *Aſſenſus.*
u *Cauſa.*
w *Medium.*
x *Idea adæquata.*
y *Circulus.*
z *Æqualitas.*
a *Radii.*
b *Rectanguli infiniti.*
c *Æquales.*
d *Segmenta.*
e *Expreſſiones infinitæ.*
f *Circulus.*
g *Ideæ.*
h *Applicatæ curvarum.*
k *Dimenſio.*
l *Tangentes.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

VIERENZESTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* .....

MYN HEER,

TUſſchen het [a] waar en [b] evenmatig denkbeelt ken ik geen ander [c] onderſcheit, dan dat de naam van waar alleenlijk op [d] d' overeenkoming van het [e] denkbeelt met zijn [f] gedenkbeelde ziet, en de naam van evenmatig op de natuur van 't denkbeelt in zich zelf: in voegen dat 'er warelijk geen onderſcheit tuſſchen het waar en evenmatig denkbeelt is, dan die innerlijke [g] betrekking. Voorts, op dat ik zou konnen weten uit welks [h] denkbeelt van een zaak onder veel anderen alle [i] d'eigenſchappen van [k] 't onderwerp [l] afgeleid konnen worden, zo neem ik niet meer waar, dan dit enige, dat dit denkbeelt van de zaak, of de [m] bepaling [n] d'uitwerkende oorzaak uitdrukt. Tot een voorbeelt, om d' eigenſchappen van een kring op te ſpeuren, onderzoek ik, of ik uit dit denkbeelt van de kring, te weten dat hy uit onëindige rechthoeken beſtaat, alle des zelfs eigenſchappen kan afleiden; ik onderzoek, zeg ik, of dit denkbeelt d' uitwerkende oorzaak van de kring inſluit; en dewijl dit niet geſchied, zoek ik een ander; namelijk, dat de kring een ruimte is, die van een lijn beſchreven word, van de welk het een punt vaſt ſtaat, en 't ander beweeghelijk is. Dewijl deze bepaling d' uitwerkende oorzaak uitdrukt, zo weet ik dat ik alle d' eigenſchappen van de kring daar van kan afleiden, enz. zo ook, als ik God bepaal een wezend te zijn, dat ten hoogſten volmaakt is, en dewijl die bepaling niet d'uitwerkende oorzaak uitdrukt; want ik verſta d' uitwerkende oorzaak zo wel innerlijk, als uitterlijk: zo zal ik alle Gods eigenſchappen niet daar af konnen te voorſchijn brengen: maar wel als ik God bepaal te wezen een wezend, enz. *Bezie de zeſte Bepaling van 't eerſte deel van onze Zedekunſt.*

Voorts, wat d' anderen aangaat, en die tot het beleet behoren, ik bewaar hen tot een andere gelegentheit, om dat zy noch niet in ordening zijn beſchreven; en wat die dingen betreft, van de welken gy zegt dat de geen, die de toegepaſten der kromme lijnen aanmerkt, veel dingen daar van zal afleiden, die tot der zelfder meting behoren,

[a] *Vera.*
[b] *Adæquata Idea.*
[c] *Differentia.*
[d] *Convenientia.*
[e] *Idea.*
[f] *Ideatum.*
[g] *Relatio.*
[h] *Idea.*
[i] *Proprietates.*
[k] *Subjectum.*
[l] *Deduci.*
[m] *Definitio.*
[n] *Cauſa efficiens.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ren, maar met meerder gemak en lichtigheit, als men de raaklijnen aanmerkt, enz. Ik, in tegendeel, acht dat men, met de raaklijnen t'aanmerken, veel anderen zwarelijker daar van afleid, dan met de toegepaſten der kromme lijnen in ordening t'aanmerken, en ſtel volſtrektelijk vaſt, dat uit d'een eigenſchappen van enige zaak, wat denkbeelt men ook ſtelt, enige dingen lichtelijker, en anderen zwarelijker, de welken echter alle tot de natuur van die zaak behoren, gevonden konnen worden. Maar ik acht dat men dit alleenlijk moet waarneemen, te weten, dat men naar zodanig denkbeelt moet zoeken, uit het welk, gelijk hier voor gezegt is, alles uit gehaalt kan worden. Want indien men van enige zaak alle mogelijke dingen zal afleiden, zo volgt nootzakelijk dat de leſten zwaarder, dan d'eerſten, zullen wezen. enz.

Vyfenzestigste Brief.

..... *aan* B. d. S.

Myn Heer,

[a] *Dubitationes.*
[b] *Proponere.*
[c] *Solvere.*

Myn ernſtig verzoek aan u is dat het u belief de [a] twijffelingen, die ik hier aan u zal [b] voorſtellen, [c] op te loſſen, en uw antwoort daar op aan my over te zenden: vooreerſt met een betogend bewijs, maar niet met een bewijs, dat tot het onmogelijk brengt, aan te wijzen, dat wy geen meer [d] toeëigeningen van God konnen kennen, dan [e] denking en [f] uitgeſtrektheit. Wijders, of daar uit volgt dat de [g] ſchepſelen, die uit andere toeëigeningen beſtaan, geen uitgeſtrektheit konnen bevatten, en dat 'er in dezer voegen zo veel [h] werrelden geſtelt moeten worden, als 'er toevoegingen van God zijn. Tot een voorbeelt, van zo grote [i] uitgeſtrektheit als onze [k] uitgeſtrekte werrelt is, om dus te ſpreken, van zo grote uitgeſtrektheit zouden ook de werrelden zijn, die uit andere [l] toeëigeningen beſtaan: en gelijk wy, behalven de [m] denking, niets dan uitgeſtrektheit bevatten, zo zouden ook de [n] ſchepſelen van die werrelden niets anders, dan de toeëigening van hun werrelt, en de denking bevatten.

[d] *Attributa.*
[e] *Cogitatio.*
[f] *Extenſio.*
[g] *Creaturæ.*
[h] *Mundi.*
[i] *Extenſio.*
[k] *Mundus extenſus.*
[l] *Attributa.*
[m] *Cogitatio.*
[n] *Creaturæ.*

Ten tweeden, dewijl Gods verſtant zo wel in [o] wezentheit, als in [p] wezentlijkheit van onz verſtant verſchilt, zo zal het niets met het onze gemeen hebben; en dieshalven kan (*volgens de darde*

[o] *Eſſentia.*
[p] *Exiſtentia.*

[q] *Voor-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[q]*Voorſtelling van 't eerſte deel in uw* [r] *Zedekunſt*) Gods verſtant niet [s] d'oorzaak van onz verſtant wezen.

Ten darden, in het [t] Bijvoegſel van de tiende Voorſtelling van uw [u] Zedekunſt zegt gy, dat 'er in de natuur niets klarelijker is, dan dat yder [w] wezend onder enige [x] toeëigening bevat moet worden; ('t welk ik zeer wel begrijp) en hoe 't meer [y] zakelijkheit, of [z] wezend heeft, hoe 'er meer toeëigeningen aan behoren. Hier uit ſchijnt te volgen dat 'er wezenden zijn, die drie, vier, en meer toeeigeningen hebben, hoewel men echter uit het geen, dat betoogt is, heeft kõnnen verſtaan dat yder wezend alleenlijk uit twee toeeigeningen beſtaan, te weten uit enige zekere toeëigening van God, en uit het [a] denkbeelt van de zelfde toeëigening.

Ten vierden, ik zou wel de [b] voorbeelden der dingen begeren, die [c] onmiddelijk van God voortkomen, en die [d] door middel van enige onëindige wijziging voortgebracht worden. Hier af ſchijnen my de [e] denking en [f] uitgeſtrektheit van 't eerſte [g] geſlacht, en het [h] verſtant in de denking, en de [i] beweging in [k] d'uitgeſtrektheit van 't leſt geſlacht te wezen, enz.

Dit is 't geen, 't welk ik van u verzoek, zo gy enige tijt overig hebt. Vaar wel.

25. Jul. 1675.

q *Propoſitio.* r *Ethica.* s *Cauſa.* t *Scholium.* u *Ethica.* w *Ens.* x *Attributum.* y *Realitas.* z *Ens.* a *Idea.* b *Exempla.* c *Immediatè.* d *Mediante alia qua modificatione.* e *Cogitatio.* f *Extenſio.* g *Genus.* h *Intellectus.* i *Motus.* k *Extenſio.*

ZESENZESTIGSTE BRIEF.

B. D. S. *aan* .....

MYN HEER,

IK verblijd my van dat eindelijk aan u gelegentheit voorgekomen is om my door uw brieven, die altijt zeer aangenaam aan my zijn, te verheugen, en ik verzoek ernſtiglijk dat gy zulks dikwijls doet, enz.

Doch ik, dit daar latende, ga voort tot uw [a] twijffelingen; en vooreerſt zeg ik, dat de [b] menſchelijke ziel alleenlijk die dingen kan kennen, de welken van het [d] denkbeelt des lighaams, [e] dadelijk wezentlijk zijnde, ingeſloten worden, of 't welk men uit dit denkbeelt zelf beſluiten kan. Want het [f] vermogen van yder ding word door der zelfder [g] wezentheit alleen bepaalt; *volgens de zevende* [h] *Voorſtelling van 't darde deel van myn Zedekunſt.* Maar de wezentheit van de ziel (*volgens de dartiende Voorſtelling van het tweede deel in myn Zedekunſt*) beſtaat hier in alleen, dat zy het

a *Dubia.* b *Mens humana.* d *Idea corporis.* e *Actu exiſtens.* f *Potentia.* g *eſſentia.* h *Propoſitio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

i *Idea.* i denkbeelt van 't lighaam is, 't welk k dadelijk wezentlijk is; en
k *Actu existens.* dieshalven, der ziels vermogen van te verſtaan ſtrekt zich alleen-
l *Idea corporis.* lijk tot die dingen uit, de welken van dit l denkbeelt des lighaams
in zich bevat worden, of die daar uit volgen. En dit denkbeelt
m *Involvere.* des lighaams m ſluit geen andere n toeëigeningen van God in,
n *Attributa.* en drukt ook geen anderen uit, dan o d'uitgeſtrektheit en p den-
o *Extenſio.* king. Want des zelfs q gedenkbeelde, of gedachte zaak, namelijk
p *Cogitatio.* het r lighaam (*volgens de zeſte* s *Voorſtelling van het tweede deel in*
q *Ideatum.* *mijn Zedekunſt*) heeft God tot t oorzaak, voor zo veel hy onder de
r *Corpus.* u toeëigening van w uitgeſtrektheit, en niet voor zo veel hy onder
s *Propoſitio.* enige andere toeëigening aangemerkt word, en dieshalven (*volgens*
t *Cauſa.* *de zeſte* x *Kundigheit van 't eerſte deel in mijn Zedekunſt*) dit y denk-
u *Attributum.* beelt van 't lighaam z ſluit a Gods kennis in, voor zo veel hy on-
w *Extenſio.* der de toeëigening van uitgeſtrektheit aangemerkt word. Wijders,
x *Axioma.* dit denkbeelt, voor zo veel het een b wijze van denken is, heeft
y *Idea.* ook (*volgens de zelfde* c *Voorſtelling*) God tot d oorzaak, voor zo
z *Involvere.* veel hy een e denkende zaak is, en niet voor zo veel hy onder enige
a *Dei cognitio.* andere f toeëigening aangemerkt word: in voegen dat (*volgens de*
b *Modus cogi-* *zelfde* g *Kundigheit*) het h denkbeelt van dit denkbeelt i Gods
tandi. kennis k inſluit, voor zo veel hy onder de toeëigening van l den-
c *Propoſitio.* king, en niet onder enige andere toeëigening aangemerkt word. Zo
d *Cauſa.* blijkt dan dat de m menſchelijke ziel, of het n denkbeelt van 't men-
e *Res cogitans.* ſchelijk lighaam, geen andere o toeëigeningen van God, dan deze
f *Attributum.* twee, p inſluit, noch q uitdrukt. Voorts, uit deze twee toeëigenin-
g *Axioma.* gen, of uit der zelfder r aandoeningen kan (*volgens de tiende* s *Voor-*
h *Idea.* *ſtelling van 't eerſte deel in mijn Zedekunſt*) geen andere toeëigening
i *Dei cognitio.* van God t beſloten, noch u bevat worden. Ik beſluit dan dat de
k *Involvere.* w menſchelijke ziel geen x toeëigening van God, dan deze, kan ken-
l *Cogitatio.* nen; *'t welk te bewijzen ſtond.* Dat gy 'er bijvoegt, of 'er dan zo
m *Mens huma-* veel z werrelden a geſtelt moeten worden, als 'er b toeëigeningen
na. zijn; bezie hier af het c Bijvoegſel van de zevende d Voorſtelling in
n *Idea corporis* het tweede deel van mijn Zedekunſt. Wijders, men zou deze Voor-
humani. ſtelling lichtelijker konnen e betogen, met de zaak tot ongerijmt-
o *Attributa.* heit te brengen: en deze f ſlach van betogen verkies ik gemenelijk
p *Involvere.* boven d'ander, als de Voorſtelling g ontkennig is, om dat zy meer
q *Exprimere.* met de natuur van die h gelijke dingen overëenkoomt. Maar dewijl
r *Affectiones.* gy alleenlijk iets i ſtellig verëiſcht, treë ik tot het ander over; 't welk
s *Propoſitio.* is, of een zaak van een andere voortgebracht kan worden, in de
t *Concludere.* welke zo wel de k wezentheit, als de l wezentlijkheit verſchilt.
u *Concipere.* Want de dingen, die dus van malkander verſchillen, ſchijnen niets
w *Mens huma-* gemeen
na.
x *Attributum.*
z *Mundi.*
a *Conſtituendi.*
b *Attributa.*
c *Scholium.*
d *Propoſitio.*
e *Demonſtrare.*
f *Genus demon-*
ſtrandi.
g *Negativa.*
h *Similia.*
i *Poſitivum.*
k *Eſſentia.*
l *Exiſtentia.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gemeen te hebben. Doch dewijl alle [m] bezonderen, behalven de genen, die van huns gelijken voorgebracht worden, zo in wezentheit, als in wezentlijkheit, van hun [n] oorzaken verſchillen, zo zie ik hier geen reden van te twijffelen. Maar in welke zin ik verſta dat God [o] d'uitwerkende oorzaak, zo van de wezentheit, als van de wezentlijkheit der dingen is, ik geloof dat ik my genoech uitgedrukt en verklaart heb in [p] 't Bijvoegſel, en in de [q] Toegift van de vijfentwintigſte [r] Voorſtelling in 't eerſte deel van mijn Zedekunſt. Wy [u] vormen uit het [w] denkbeelt, 't welk wy van een [x] wezend hebben, dat [y] volſtrektelijk onëindig is, de [z] Kundigheit van [a] 't Byvoegſel van de tiende [b] Voorſtelling in 't eerſte deel van onze [c] Zedekunſt, gelijk ik in 't einde van het zelfde Byvoegſel aangewezen heb; en niet hier uit, dat 'er [d] wezenden zijn, of konnen wezen, die, drie, vier, en meer [e] toeëigeningen hebben.

Eindelijk, de [b] voorbeelden, die gy eiſcht, zijn van 't eerſte geſlacht in de [c] denking, namelijk een [d] verſtant, dat [e] volſtrektelijk [f] onëindig is; maar in [g] d'uitgeſtrektheit de [h] beweging en ruſt: doch van het tweede geſlacht zijn, de gedaante van [i] 't Heeläl, 't welk, hoewel het op onëindige wijzen verändert, echter altijt de zelfde blijft; *bezie hier af het* [k] *Byvoegſel van het zevende* [l] *voorbewijs voor de veertiende* [m] *Voorſtelling in het tweede deel van myn* [n] *Zedekunſt*. Ik acht dat ik (waarde Heer) op uw [o] Tegenwerpingen, en op die van onze vrient geantwoord heb. Indien gy echter acht dat 'er noch enige zwarigheit overig is, zo verzoek ik dat het u belief de zelfde aan my bekent te maken, om die, indien 't my mogelijk is, ook wech te nemen

m *Particularia.*
n *Cauſa.*
o *Cauſa efficiens.*
p *Scholium.*
q *Corollarium.*
r *Propoſitio.*
u *Formare.*
w *Idea.*
x *Ens.*
y *Abſolutè.*
z *Axioma.*
a *Scholium.*
b *Propoſitio.*
c *Ethica.*
d *Entia.*
e *Attributa.*
b *Exempla.*
c *Cogitatio.*
d *Intellectus.*
e *Abſolutè.*
f *Infinitus.*
g *Extenſio.*
h *Motus & quies.*
i *Univerſus.*
k *Scholium.*
l *Lemma.*
m *Propoſitio.*
n *Ethica.*
o *Objectiones.*

Hage, 29. Jul. 1675.

ZEVENENZESTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

. . . . . *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK verzoek ernſtiglijk van u de [a] betoging van 't geen, dat gy zegt; te weten dat de [b] ziel geen meer [c] toeëigeningen van God, dan [d] d'uitgeſtrektheit en [e] denking, kan begrijpen. En hoewel ik dit klaarblijkelijk zie, zo dunkt my echter dat het tegendeel uit het

[f] By-

a *Demonſtratio.*
b *Anima.*
c *Attributa.*
d *Extenſio.*
e *Cogitatio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

f Scholium. g Propoſit. 6. h Ethica. i Scholium.

f Byvoegſel van de zevende g Voorſtelling in het tweede deel van uw h Zedekunſt afgeleid kan worden; miſſchien om geen andere oorzaak, dan om dat ik de zin en mening van dit i Byvoegſel niet wel en recht bevat. Ik heb dieshalven voorgenomen te verklaren hoe ik deze dingen afleid, met verzoek dat het u zal believen aan my ter plaats, daar ik uw mening niet wel tref, volgens uw gewone beleeftheit, te hulp te komen. 't Is dan hier meê dus geſtelt, dat, hoewel ik daar uit verſta dat de werrelt warelijk een en enig is, dit echter ook niet minder klaar is, dat hy op k onëindige wijzen uitgedrukt is, en dat dieshalven yder bezonder ding op onëindige wijzen uitgedrukt

k Modificatio.

word. Uit het welk ſchijnt te volgen, dat deze k wijziging, die mijn mening ſtelt, en deze wijziging, die mijn lighaam uitdrukt, hoewel zy een en de zelfde wijziging is, echter op onëindige wijzen uitgedrukt zijn; op d'een l wijze door m denking, op d'andere door n uitgeſtrektheit, op de darde door Gods o toeëigening, aan my onbekent, en dus voort tot in 't onëindig; om dat Gods toeëigeningen onëindig zijn, en d'ordening en ſamenknoping der wijzigingen in alle dingen een en de zelfde ſchijnt te wezen.

l Modus. m Cogitatio. n Extenſio. o Attributum.

Hier uit rijſt nu deze p vraag, waaröm de q ziel, die zekere r wijziging vertoont, en welke zelfde wijziging niet alleenlijk door s d'uitgeſtrektheit, maar op t onëindige wijzen uitgedrukt is; waarom, zeg ik, zy alleenlijk die wijziging, door d'uitgeſtrektheit uitgedrukt, dat is het menſchelijk lighaam, en geen andere u uitdrukking, door andere w toeëigeningen bevat. Maar de tijt laat my niet toe dat ik bredelijker hier af ſpreek. Alle deze dingen zullen miſſchien door gedurige x overdenkingen wechgenomen worden.

p Queſtio. q Mens. r Modificatio. s Extenſio. t Modi infiniti. u Expreſſio. w Attributa. x Meditationes.

In Londen, 12. Auguſt. 1675.

Achtenzestigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. d. S. *aan* . . . . . .

Myn Heer,

a Objectio. b Modi infiniti. c Intellectus infinitus.

Voorts, om op uw a tegenwerping t'antwoorden, ik zeg dat, hoewel yder ding op b onëindige wijzen in Gods c onëindig verſtant

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ſtant uitgedrukt is, echter deze [d] onëindige denkbeelden, met de welken het uitgedrukt word, niet een en de zelfde mening, maar onëindigen, van yder bezonder ding konnen ſtellen: dewijl yder van deze onëindige denkbeelden geen [e] ſamenknoping met malkander hebben: gelijk ik in het zelfde [f] Byvoegſel van de zevende [g] Voorſtelling in het tweede deel van mijn [h] Zedekunſt verklaart heb, en uit de tiende Voorſtelling van 't eerſte deel blijkt. Indien gy een weinig op deze dingen merkt, zo zult gy bevinden dat 'er geen zwarigheit overig is.

d *Idea infinita.*
e *Connexio.*
f *Scholium.*
g *Propoſitio.*
h *Ethica.*

Negenenzestigste Brief.

. . . . . *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK kan zeer zwarelijk bevatten, hoe [a] van voren de [b] wezentlijkheit der lighamen, die [c] bewegingen en [d] geſtalten hebben, betoogt word; dewijl in [e] d' uitgeſtrektheit, als men de zaak [f] volſtrektelijk aanmerkt, niets zodanig voorvalt. Wijders, ik zou van u wel willen leren hoe het geen te verſtaan is, daar aan gy in zekere brief van 't Onëindig met deze woorden gewach maakt: Zy beſluiten echter niet uit de menigte der delen dat zodanige dingen alle getal overtreffen: maar warelijk, my dunkt dat alle [g] Wiskundigen omtrent zodanige [h] onëindigen altijt [i] betogen dat het getal der delen zo groot is, dat zy alle getal, 't welk men noemen kan, overtreffen, en in 't voorbeelt van de twee [k] kringen niet dit verklaren, 't welk gy echter aangevangen had. Want daar toont gy alleenlijk, dat zy dit zelfde niet uit d' al te grote grootheit van de tuſſchengeſtelde ruimten, beſluiten; gelijk ook niet hier uit, dat wy des zelfs grootſte en kleinſte niet hebben; maar gy betoogt niet, gelijk gy wilde, dat zy dit niet uit de menigte der delen beſluiten. Voorts, ik heb van mijn Heer Leibnits verſtaan, dat de [l] Leermeeſter van de Dolfijn van Frankrijk, Huet genoemt, een man van uitſteckende geleertheit, van de waarheit der menſchelijke Godsdienſt zal ſchrijven, en uw [m] Godgeleerde Staatkundige Verhandeling wederleggen. Vaar wel.

a *Prior.*
b *Exiſtentiæ.*
c *Motus.*
d *Figuræ.*
e *Extenſio.*
f *Abſolutè.*
g *Mathematici.*
h *Infinita.*
i *Demonſtrare.*
k *Circuli.*
l *Præceptor.*
m *Tractatus Theologico-politicus.*

2. May 1676.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ZEVENTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

B. D. S. *aan* . . . . .

MYN HEER,

DAt ik in een brief, aan L.M. geſchreven, gezegt heb dat men [h] d' onëindigheit der [i] delen niet uit hun menigte kan beſluiten; dit blijkt hier uit, dat wy, zo de zelfde uit der zelfder menigte beſloten wierd, geen groter menigte van delen zouden konnen [k] bevatten; maar der zelfder menigte zou groter, dan yder geſtelde, moeten wezen; 't welk valſch is. Want in de gehele [l] ruimte tuſſchen twee [m] kringen, die verſcheide [n] middelpunten hebben, bevatten wy een menigte der delen, die twee malen groter is, dan in de helft daar af; en echter is 't getal der delen, zo van de halve, als van de gehele ruimte, groter, dan enig getal, dat men aanwijzen kan.

Wijders, uit [o] d' uitgeſtrektheit, gelijk Deskartes haar bevat, te weten een ruſtende [p] gevaart, kan men niet alleenlijk zwarelijk de [q] wezentlijkheit der [r] lighamen [s] betogen, gelijk gy zegt; maar 't is ook gantſchelijk onmogelijk. Want de [t] ruſtende ſtoffe zal, zo veel in haar is, in haar [u] ruſt volharden, en niet tot [w] beweging aangedreven worden, dan van een [x] uitterlijke oorzaak, die machtiger is. En om deze oorzaak heb ik eertijts niet geſchroomt te zeggen, dat Deskartes [y] Beginſelen der naturelijke dingen onnut, ik zwijg [z] ongerijmt zijn.

Hage 5. May, 1676.

[h] *Infinitus.*
[i] *Partes.*
[k] *Concipere.*
[l] *Spatium.*
[m] *Circuli.*
[n] *Centra.*
[o] *Extenſio.*
[p] *Moles.*
[q] *Exiſtentia.*
[r] *Corpora.*
[s] *Demonſtrare.*
[t] *Materia quieſcens.*
[u] *Quies.*
[w] *Motus.*
[x] *Cauſa externa.*
[y] *Principia.*
[z] *Abſurda.*

EENENZEVENTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande.

. . . . . *aan* B. D. S.

MYN HEER,

IK zou wel willen dat gy my in deze zaak beliefde, met my aan te wijzen hoe, uit de [a] bevatting der [b] uitgeſtrektheit, volgens uw [c] beden-

[a] *Conceptus.*
[b] *Extenſio.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

[c] bedenkingen, de [d] verſcheidentheit der dingen [e] van voren ge-
toont kan worden, dewijl gy van Deskartes gevoelen verhaalt, daar
in Deskartes geſtelt heeft dat hy haar op geen andere wijze van d' uit-
geſtrektheit kan afleiden, dan met [f] t' onderſtellen dat door de [g] be-
weging, van God verwekt, dit in [h] d' uitgeſtrektheit gewrocht is.
Hy leid dieshalven, volgens mijn gevoelen, de [i] wezentlijkheit der
lighamen niet van de [k] ruſtende ſtoffe af; 't en waar gy miſſchien
[l] d' onderſtelling van dat God de [m] beweger is, niets achtte, dewijl gy
niet getoont hebt hoe dit uit Gods [n] wezentheit [o] van voren noot-
zakelijk moet volgen; 't welk Deskartes, toen hy dit tonen zou, ge-
loofde de menſchelijke [p] bevatting t' overtreffen. Ik verzoek dan
deze zaak van u, dewijl ik wel weet dat gy andere [q] gedachten hebt,
't en zy 'er miſſchien enige andere gewichtige oorzaak onder ſchuilt,
om 't welk gy dit tot noch toe niet hebt willen openbaren, en zo dit,
gelijk ik niet twijffel, niet nodig had geweeſt, gy zoud niets zodanig
duiſterlijk aanwijzen. Maar gy hebt u dit zekerlijk [r] t' overreden, dat,
't zy gy my oprechtelijk iets zult aanwijzen, of voor my verborgen
houden, mijn [s] genegentheit echter tot u onverändert zal blijven.
Doch de redenen, om de welken ik dit bezonderlijk verzoek, zijn
dezen, dat ik in de [t] Wiskundige dingen altijt waargenomen heb,
dat wy uit yder zaak, in zich aangemerkt, dat is uit de [u] bepaling
van yder zaak, niet meer dan een enige [w] eigenſchap konnen [x] aflei-
den: maar dat, indien wy meer [y] eigenſchappen begeren, het noot-
zakelijk is dat wy de [z] bepaalde zaak tot andere dingen [a] betrekken;
want dan zullen 'er uit de [b] ſamenvoeging der [c] bepalingen van de-
ze dingen nieuwe eigenſchappen voortkomen. Tot een voorbeelt,
indien ik [d] d'omtrek van de [e] kring alleen aanmerk, zo kan ik niets
anders beſluiten, dan dat hy overäl met zich zelf gelijk, of [f] een-
vormig is; door welke [g] eigenſchap hy warelijk van alle andere
[h] kromme lijnen [i] wezentlijk verſchilt; en ik zal 'er nooit anderen
konnen van [k] afleiden. Maar indien ik deze [l] omtrek tot andere din-
gen [m] betrek, namelijk tot de [n] ſtralen, uit het [o] middelpunt ge-
trokken, tot twee lijnen, die malkander ſnijden, of ook tot meer
andere lijnen, zo zal ik meer [p] eigenſchappen hier van konnen af-
leiden: 't welk enigſins tegen de zeſtiende [q] Voorſtelling ſchijnt te
ſtrijden, die bijna de voornaamſte van 't eerſte boek van uw [r] Zede-
kunſt is. Want in deze Voorſtelling word als bekent aangenomen,
dat men van de geſtelde [s] bepaling van yder zaak meer [t] eigenſchap-
pen kan afleiden; 't welk my onmogelijk ſchijnt, zo wy de [u] bepaal-
de zaak niet tot andere dingen [w] betrekken. Dit heeft ook te weeg-

[c] *Meditationes.* [d] *Varietas.* [e] *A priori.* [f] *Supponere.* [g] *Motus.* [h] *Extenſio.* [i] *Exiſtentia corporum.* [k] *Materia quieſcens.* [l] *Suppoſitio.* [m] *Motor.* [n] *Eſſentia.* [o] *A priori.* [p] *Captum.* [q] *Cogitationes.* [r] *Perſuadere.* [s] *Affectus.* [t] *Mathematica.* [u] *Definitio.* [w] *Proprietas.* [x] *Deducere.* [y] *Proprietates.* [z] *Res definita.* [a] *Referre.* [b] *Conjunctio.* [c] *Definitiones.* [d] *Peripheria.* [e] *Circulus.* [f] *Uniformis.* [g] *Proprietas.* [h] *Lineæ curvæ.* [i] *Eſſentialiter.* [k] *Deducere.* [l] *Peripheria.* [m] *Referre.* [n] *Radii.* [o] *Centrum.* [p] *Proprietates.* [q] *Propoſitio.* [r] *Ethica.* [s] *Definitio.* [t] *Proprietates.* [u] *Res definita.* [w] *Referre.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gAttributum. gebracht, dat ik niet kan zien op wat wijze uit enige xtoeëigening,
y Extenſio. alleen aangemerkt, tot een voorbeelt, uit yd'uitgeſtrektheit, een
z Varietas in- zonëindige verſcheidenheit van lighamen zou konnen ontſtaan. Im-
finita. mers, indien gy acht dat dit ook niet uit een enige toeëigening, alleen aangemerkt, maar uit alle, gezamentlijk genomen, beſloten kan worden, zo wilde ik hier in wel van u onderwezen zijn, gelijk ook hoe men dit zou bevatten, enz.

23. Jun. 1676.

TWEEENZEVENTIGSTE BRIEF.

Antwoort op de voorgaande

B. D. S. *aan* . . . .

MYN HEER,

a Conceptus. DAt gy verzoekt of uit de abevatting van bd'uitgeſtrektheit al-
b Extenſio. leen de cverſcheidenheit der dingen dvan voren cbetoogt kan
c Varietas. worden, ik acht dat ik alreê klarelijk genoech getoont heb, dat dit
d A priori. onmogelijk is, en dat dieshalven Deskartes de fſtoffe qualijk door
e Demonſtrari. gd'uitgeſtrektheit hbepaalt; maar dat zy nootzakelijk door een itoe-
f Materia. eigening, die d'eeuwige en onëindige kwezentheit uitdrukt, verklaart moet worden. Maar miſſchien zal ik, zo wy in 't leven blijven, met u eens klarelijker hier af handelen: want ik heb tot noch toe niets hier af in ordening konnen ſchikken. Doch dat gy 'er bijvoegt, dat wy uit de lbepaling van yder zaak, in zich aangemerkt, niet meer dan een enige meigenſchap konnen nafleiden; dit heeft miſſchien plaats in od'enkelſte dingen, of in de pwezenden der reden, tot de welken ik ook de qgeſtalten betrek maar niet in de rzakelijke dingen. Want hier uit alleen, dat ik God sbepaal een twezend te zijn, tot welks uwezentheit de wwezentlijkheit behoort, beſluit ik veel van zijn xeigenſchappen; te weten, dat hy nootzakelijk ywezentlijk is, dat hy zenig, aonveränderlijk, bonëindig, enz. is. Op deze wijze zou ik veel andere cvoorbeelden konnen bijbrengen, die ik heden achterlaat. Eindelijk verzoek ik dat gy verneemt of de dVerhandeling van de Heer Huet (te weten tegen onze eGodgeleerde ſtaatkundige Verhandeling) van de welke gy te voren geſchreven hebt, alreê uitgegeven is, en of gy een fafdruk-

g Exemplar. ſel.

h Definire.
i Attributum.
k Eſſentia.
l Definitio.
m Proprietas.
n Deducere.
o Res ſimpliſſimæ.
p Entia rationis.
q Figuræ.
r Res reales.
s Definire.
t Ens.
u Eſſentia.
w Exiſtentia.
x Proprietates.
y Exiſtere.
z Unicus.
a Immutabilis.
b Infinitus.
c Exempla.
d Tractatus.
e Tractatus Theologico-politicus.

sel aan ons kont overzenden: wijders, of gy nu weet wat die dingen zijn, die men onlangs van de [g] wanschaduwing gevonden heeft. Vaar wel, enz.

[g] *Refraktie.*

d' Uwe B. D. S.

Hage, 15. Jul. 1676.

Drieënzeventigste Brief.

A. B. *aan* B. D. S.

Myn Heer,

IK heb, uit mijn Vaderlant vertrekkende, aan u belooft te schrijven, te weten zo my in mijn reis iets, dat zulks waerdig was, voorquam. En dewijl my deze gelegentheit, van groot gewicht zijnde, voorgekomen is, zo zal ik mijn schult voldoen, met aan u bekent te maken dat ik door Gods oneindige barmhartigheit weêr tot de Katolijke Kerk gebracht, en een lid daar af geworden ben. Doch hoe dit geschied is, zult gy uit het geschrift, 't welk ik aan de Heer Prof. van Kranen gezonden heb, bezonderlijker konnen verstaan; en nu zal ik met korte woorden de nuttigheit, die u betreft, daar by voegen.

Hoe ik te voren meer over u, wegens de schranderheit en scherpzinnigheit van uw vernuft, verwondert ben geweest, hoe ik u nu meer beklaag en beween: dewijl gy, die een zeer vernuftig mensch zijt, en van God een [a] geest, met zeer voortrffelijke gaven verçiert, verkregen hebt, en u een liefhebber van de waarheit, ja zeer begerig daar naar toont, u echter van d' elendigste en verwaantste Vorst der boze geesten laat verleiden, en bedriegen. Want wat anders is uw gehele Philosophie, dan een ware [b] beguigheling en [c] verdichtsel? En echter beveelt gy aan hem niet alleenlijk de gerustheit van uw gemoed in dit leven, maar ook d' eeuwige zaligheit van uw ziel. Zie eens op hoe elendig een grontvest alle uw zaken steunen. Gy waant dat gy eindelijk de ware Philosophie hebt gevonden. Hoe weet gy dat uw Philosophie de beste onder alle de genen is, die men ooit in de werrelt geleert heeft, noch leert, of ooit namaals zal leren? Hebt gy (om van d'uitvinding van 't aanstaande te zwijgen) alle de philosophien, zo ouden, als nieuwen, die hier, en in Indiën, en in de gehele werrelt geleert worden, onderzocht? En schoon gy hen be-

[a] *Mens.*
[b] *Illusio.*
[c] *Chimera.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

horelijk onderzocht had, hoe weet gy dat gy de beſte hebt verkozen?
d Ratio. Mijn Philoſophie, zult gy zeggen, koomt met de ware [d] reden overëen; d' anderen ſtrijden daar tegen. Maar alle d' andere Philo-
e Diſcipuli. ſophen, behalven uw [e] leerlingen, verſchillen van u, en ſpreken, met het zelfde recht, van zich, en van hun Philoſophie het zelfde, dat gy van d'uwe zegt, en beſchuldigen u, gelijk gy hen, van valsheit en doling. 't Is dan klaarblijkelijk dat gy, om de waarheit van uw Philoſophie te doen uitlichten, redenen moet voorſtellen, die by d'andere Philoſophen niet gemeen zijn; maar alleenlijk aân d'uwe toegepaſt konnen worden: of men moet belijden dat uw Philophie even onzeeker en beuzelächtig is, als alle d'anderen.

Ik keer my nu tot uw boek, daar voor gy deze goddeloze naam hebt geſtelt, en daar in gy uw Philoſophie met uw Theologie te zamentrekt, verwart, of vermengt, om dat gy zelf warelijk hen verwart, en te zamenmengt, hoewel gy, door een duivelſche liſt, voorgeeft vaſt te ſtellen dat d' een van d' andere afgeſcheiden is, en
f Principia. verſcheide [f] beginſelen heeft. Ik ga dus wijder voort. Gy zult dan miſſchien zeggen: Anderen hebben de heilige Schrift niet zo dikwijls gelezen, als ik; en uit deze heilige Schrift zelve, welks er-
g Authoritas. kentenis van [g] gezach en achtbaarheit het onderſcheit tuſſchen de Chriſtenen, en tuſſchen d'andere volken in de gehele werrelt maakt,
h Dogmata. bewijs ik mijn [h] leerſtukken. Maar hoe? Ik verklaar de heilige Schrift, met klare texten op de duiſtere plaatſen toe te paſſen; en ik maak mijn leerſtukken uit deze mijn verklaring, of beveſtig daar meê de genen, die ik lang te voren in mijn harſſenen geſmeed heb. Maar ik bid u dat gy het geen, 't welk gy zegt, ernſtiglijk over-
i Applicatio. weegt: want hoe weet gy dat gy deze gezeide [i] toepaſſing wel en behorelijk maakt? en wijders, dat deze toepaſſing, wel en behorelijk gedaan, tot de verklaring der heilige Schrift genoech is? en dat gy in dezer voegen een goede verklaring van de heilige Schrift maakt? Voornamelijk dewijl de Katolijken zeggen, ('t welk ook zeer
k Tradere. waarächtig is) dat Gods algemeen Woort niet in de Schrift [k] overgelevert is, en dat dieshalven de heilige Schrift niet door de heilige Schrift alleen verklaart kan worden, ik zeg niet alleenlijk niet van een enig menſch, maar ook niet van de Kerk zelve, de welke alleen d' Uitlegſter en Verklaarder der heilige Schrift is: want men moet
l Traditiones. ook met [l] d' overleveringen der Apoſtelen te raat gaan; 't welk uit de heilige Schrift zelve, en uit de getuigenis der heilige Vaderen bewezen word, en met de ware reden, gelijk ook met d' ervarent-
m Principium. heit overëenkoomt. Dieshalven, dewijl uw [m] beginſel zeer valſch is,

is, en tot ondergang leid, waar zal dan uw gehele [n] lering, die op deze valsche [o] grontvest steunt, en gebout is, blijven? Indien gy dan in de gekruiste Christus gelooft, zo erken uw snoodste ketterey, bekeer u van de verkeertheit van uw natuur, en verzoen u weêr met de Kerk. Want op welke andere wijze bewijst gy 't uwe, dan alle ketters, die ooit uit Gods Kerk uitgegaan zijn, noch uitgaan, of ooit namaals zullen uitgaan, gedaan hebben, doen, of doen zullen? Want zy alle, gelijk gy ook, gebruiken een zelfde beginsel, te weten de heilige Schrift alleen, om hun [p] leerstukken te zamen te smeden, en op te rechten. Vlei u ook hier niet meê, dat misschien de Kalvinisten, anders Gereformeerden genoemt, de Luiterschen, de Menniſten, de Socinianen, en meer anderen, uw [q] lering niet konnen wederleggen: want alle dezen zijn, gelijk alreê gezegt is, even elendig als gy, en zitten, beneffens u, in de schaduw des doots. Indien gy niet in Christus gelooft, zo zijt gy elendiger, dan ik uitspreeken kan. De hulpmiddel is echter zeer licht.

n *Doctrina.*
o *Fundamentum.*
p *Dogmata.*
q *Doctrina.*

Gy dan, de verderffelijke verwaantheit van uw elendige en dwaze [r] redenering bemerkende, heb berou van uw zonden. Gy gelooft niet in Christus. Waaröm, om dat (zult gy zeggen) Christus lering en leven, en ook de lering der Christenen van Christus zelf geensis met mijn lering overëenkoomt. Ik zeg weder: Dart gy denken dat gy groter zijt, dan alle de genen, die ooit in Gods Gemeente, of Kerk opgerezen zijn, namelijk d' Aartsvaders, de Profeten, d' Apostelen, de Martelaren, de Leeraren, de Belijders, en Maachden, en ontellijke Heiligen, ja, door godslastering, dan de Heer Jesus Christus zelf? Overtreft gy alleen hen alle in [s] lering, in wijze van te leven, en eindelijk in alle dingen? Gy, elendig menschje, snood aardwormtje, ja asch, en aas der wormen, dart gy, met een onuitspreekelijke godslastering, gelaat tonen dat gy de vleeschgeworde oneindige Wijsheit van d' eeuwige Vader overtreft? Zult gy alleen u zelf wijzer en groter achten, dan alle de genen, die ooit, van 't begin des werrelts af, in Gods Kerk hebben geweest, en die gelooft hebben, of noch geloven dat Christus komen zal, of alreê gekomen is? Op welke [t] grontvest steunt deze uw lichtvaerdige, dwaze, bewenelijke en verfoejelijke verwaantheit? Gy ontkent dat Christus, de Zoon van de levendige God, het Woort van d' eeuwige Wijsheit des Vaders, in 't Vleesch geöpenbaart, en voor 't menschelijk geslacht geleden heeft, en gekruist is. Waaröm? Om dat dit alles niet met uw [u] beginselen overëenkoomt.

r *Ratiocinium.*
s *Doctrina.*
t *Fundamentum.*
u *Principia.*

Maar behalven dat alreê getoont is dat gy geen ware, maar valsche, licht-

lichtvaerdige en ongerijmde beginſelen hebt, zal ik noch dit zeggen, dat, ſchoon gy op ware beginſelen ſteunde, en al 't uwe daar op boude, gy echter daar door niet meer alle de dingen, die, men in de werrelt heeft, die gebeurt zijn, of gebeuren, zoud konnen verklaren, noch ſtoutelijk mogen verzekeren dat, als 'er iets tegen uw beginſelen ſchijnt te ſtrijden, dit daaröm warelijk onmogelijk, of valſch is. Want daar zijn zeer veel, ja ontellijke dingen, die gy, ſchoon men al iets zeker in de naturelijke dingen kon kennen, echter geenſins zoud konnen verklaren, ja ook niet de klaarblijkelijke [w] tegenzeggelijkheit van zodanige [x] verſchijnſelen met uw verklaringen der andere dingen, die van u voor zeker gehouden worden, wechneemen. Gy zult door uw beginſelen geen van die dingen verklaren, de welken in de betoveringen en bezweringen, door d' uitſpraak van zekere woorden alleen, of door het enkel gebaar der woorden, of [y] merkletters, in alle zaken uitgedrukt, uitgevoert worden; noch ook der verwonderlijke verſchijnſelen, van de duivelen omringt, van alle de welken ik verſcheide voorbeelden gezien, en zeer zekere dingen van zodanige verſchijnſelen, door de getuigenis van zeer veel geloofwaerdige lieden, uit een mont ſprekende, [y] verſtaan heb.

Wat zult gy van de [z] wezentheden aller dingen konnen oordeelen, ſchoon men toeſtaat dat enige [a] denkbeelden, die gy in de ziel hebt, met de wezentheden dezer dingen, van de welken zy denkbeelden zijn, [b] evenmatiglijk overëenkomen? dewijl gy nooit kont zeker wezen, of de denkbeelden van alle geſchape dingen naturelijk in de menſchelijke ziel zijn, dan of veel van hen, ja miſſchien alle, van [c] d' uitterlijke voorwerpen, en ook door [d] d' ingeeving der goede of quade geeſten, en door klaarblijkelijke goddelijke openbaring konnen voortgebracht, en ook warelijk voortgebracht worden. Hoe zult gy dan, zonder met de getuigeniſſen der andere menſchen, en d' ervarentheit der dingen te raat te gaan, ik zwijg noch van uw oordeel de goddelijke Almachtigheit t' onderwerpen, uit uw [e] beginſelen [f] beſtiptelijk de [g] dadelijke wezentheit, of niet wezentlijkheit, de [h] mogelijkheit, of onmogelijkheit van het wezentlijk zijn dezer volgende dingen konnen bepalen, en vaſtſtellen, dat is, of zy [i] dadelijk zijn, of niet zijn, en of zy in de natuur konnen wezen, of niet konnen wezen? gelijk daar zijn de [k] proefrijsjes, om de metalen, en d' onderaardſche wateren t' ontdekken; de ſteen, die van de [l] Stofſcheiders gezocht word; de kracht der woorden en [m] merkletters; de verſchijningen van verſcheide, zo goede, als quade geeſten, en der zelfder macht, wetenſchap en bezigheit; de vertoning der planten

w Contradictio.
x Phænomena.
y Characteres.
z Eſſentiæ.
a Ideæ.
b Adequatè.
c Objecta externa.
d Suggeſtio.
e Principia.
f Præciſè.
g Exiſtentiæ
h Poſſibilitat.
i Actualiter.
k Virgæ probatoriæ.
l Alchimiſtæ.
m Characteres.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

ten en bloemen in een glaze vleſch, na dat zy verbrand zijn, de Syrenen, de [n] Kaboutermannetjes, die, gelijk men verhaalt, zich dikwijls in de bergwerken vertonen; de ſtrijdigheit en overëenkoming van zeer veel dingen; d' ondeurdringelijkheit van 't menſchelijk ligbaam, en meer anderen. Warelijk, Philoſooph, gy zoud, ſchoon gy met een vernuft begaaft waart, 't welk duizent malen ſchranderer en ſcherpzinniger was, dan 't uwe is, geen van alle deze dingen, die nu gezegt zijn, konnen bepalen: en gelijk gy, in deze en diergelijke dingen t' oordeelen op uw verſtant alleen vertrout, zo denkt gy warelijk op de zelfde wijze van die dingen, die aan u onbekent zijn, of die gy noch niet ondervonden hebt, en dieshalven by u voor onmogelijk gehouden worden, die echter in der daat alleenlijk zo lang onzeeker behoorden te ſchijnen, tot dat men door de getuigenis van zeer veel geloofwaerdige getuigen overtuigt wierd. Gelijk Julius Ceſar, volgens mijn inbeelding, geoordeelt zou hebben, zo iemant tot hem gezegt had, dat men zeker pulver kan maken, en dat in de volgende eeuwen zeer gemeen zou worden, 't welk zo krachtig zou wezen, dat het burgten, gehele ſteden, ja bergen zelven in de lucht zou doen vliegen, en dat, in welke plaats het ook beſloten zou zijn, zo haaſt het aangeſteken zou worden, zich op een wonderlijke wijze zou uitzetten, en alles, 't welk zijn werking zou beletten, vermorſſelen: want Julius Ceſar zou dit geenſins gelooft, maar luidkeels deze menſch uitgelachen hebben, als de geen, die aan hem iets wilde dietsmaken, dat, tegen zijn oordeel en ervarentheit, en opperſte wetenſchap in krijgszaken ſtreed. Maar laat ons weêr ter zaak keren.

[n] *Ranunculi.*

Indien gy dan dit voorgedachte niet weet, en niet kont oordeelen, wat zult gy, elendig menſch, door een duivelſche verwaantheit opgeblazen, roekelozelijk van d' ontzaghelijke [o] verborgentheden van Chriſtus leven en lijden oordeelen, van 't welk de Katolijken zelven, als zy preken, zeggen dat het niet te begrijpen is? Wat zult gy, beuzelachtiglijk ſnappende, van ontellijke [p] wonderdaden en tekenen rellen, die, na Chriſtus Hemelvaart, van zijn Apoſtelen en leerlingen, en namaals van enige duizent Heiligen, tot getuigenis en beveſtiging der waarheit van het Katolijk geloof, door Gods alvermogende kracht, bewezen zijn, en die door de zelfde alvermogende barmhartigheit en goetheit van God noch in onze dagen de gehele werelt deur in ontellijke menigte geſchieden? Indien gy deze dingen niet kont tegenſpreken, gelijk gy warelijk geenſins kont, waaröm maakt gy dan meer gedruis daar tegen? Beken, en heb berou van uw dolin-

[o] *Myſteria.*

[p] *Miracula.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

gen en zonden. Bekleê uw met ootmoedigheit, en word weêrgeboren.

Voorts, het luſt my tot de waarheit van de zaak, gelijk de [q] grontveſt van de Chriſtelijke Godsdienſt warelijk is, toe te treden. Vooreêrſt hoe zult gy, zo gy wel opmerkt, de kracht der overëenſtemming van zo veel duizenden van menſchen darren loghenen, van de welken enige duizenden in lering en geleertheit, in ware ſcherpzinnige bondigheit, en in volmaaktheit van leven u verre overtroffen hebben, en noch overtreffen, die alle eendrachtiglijk, en als uit een mont, beveſtigen dat Chriſtus, de Zoon van de levendige God, in 't vleeſch is gekomen, geleden heeft, gekruiſt, en voor de zonden van 't menſchelijk geſlacht geſtorven, en weêröpgeſtaan, en met een andere geſtalte aangedaan is, dat hy in de hemelen heerſcht, God met d' eeuwige Vader, in enigheit van de heilige Geeſt, en voort d' andere dingen, die hier toe behoren? dat de zelfde Heer Jeſus, en ſedert in zijn naam d' Apoſtelen, en d' andere Heiligen, door goddelijke en alvermogende kracht ontellijke [r] wonderdaden, niet alleenlijk de menſchelijke bevatting overtreffende, maar ook tegen het gemeen gevoelen ſtrijdig, in Gods Kerk hebben gedaan, (van de welken tot aan deze dag ontellijke [s] ſtoffelijke blijken, en [t] zichtbare bewijzen, wijt en breet over de gehele werrelt verſpreid overig zijn) en noch doen? zou 't my niet op gelijke wijze geoorloft zijn t'ontkennen dat d'oude Romainen ooit in de werrelt geweeſt hebben, en dat de Kaizer Julius Ceſar, de vryheit van de gemene Staat ondergedrukt hebbende, hun beſtiering in [u] eenhoofdige heerſchappy heeft verändert? te weten, zo ik my niet met zo veel blijken, die aan alle bekent zijn, en die de tijt, wegens de macht der Romainen, aan ons nagelaten heeft, bekreunde; gelijk ook tegen de getuigenis van die voortreffelijke Schrijvers, de welken de hiſtorien van de Romainſche gemene Staat, en van haar eenhoofdige heerſchappy (daar in zy bezonderlijk zeer veel dingen van Julius Ceſar verhalen) hebben beſchreven, en tegen 't oordeel van zo veel duizent menſchen, die de gezeide blijken of zelven hebben gezien, of de dingen, als de genen, die in wezen waren, gelijk van ontellijke menſchen beveſtigt word, gezamentlijk met de gezeide hiſtorien hebben gelooft, en ook noch geloven: op deze [w] grontveſt, namelijk dat ik in de voorgaande nacht had gedroomt, dat de blijken en [x] geheugteekenen, die van de Romainen overig zijn gebleven, geen dadelijke dingen zijn, maar ware [y] guighelarijen; gelijk ook dat het geen, 't welk van de Romainen gezegt word, even zodanig is als die dingen, de welken deze boc-

[q] *Fundamentum.*
[r] *Miracula.*
[s] *Indicia manifeſtalia.*
[t] *Signa viſibilia.*
[u] *Monarchia.*
[w] *Fundamentum.*
[x] *Monumenta.*
[y] *Illuſiones.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

boeken, die men *Romans*, of *Ridderboeken* noemt, beuzelächtiglijk van d'Amadis van Gaule, en van diergelijke Helden vertellen; desgelijks, dat Julius Ceſar of nooit in de werrelt heeft geweeſt, of dat hy, zo hy 'er geweeſt heeft, een [z] naargeeſtig en mijmerig man heeft geweeſt, die niet warelijk de vrijheit der Romainen onder de voeten heeft getreden, met zich zelf op de troon van de kaizerlijke Majeſteit te verheffen, maar die of door zijn eige dwaze inbeelding, of door de vroedmaking zijner vrienden, die hem vleidden, bewogen wierd te geloven dat hy deze grote dingen uitgewerkt had? zou 't my op de zelfde wijze ook niet geoorloft zijn gantſchelijk t' ontkennen dat het Rijk van Sina van de Tartaren ingenomen is? dat Konſtantinopolen de zetel van 't Kaizerrijk der Turken is, en ontellijke diergelijke dingen? Maar zou iemant my, als ik dit ontkende, van harſſenloosheit, of van bewenelijke dwaasheit konnen vrijſpreeken? dewijl alle deze dingen op de gemene toeſtemming van enige duizent menſchen ſteunen, en dieshalven hun zekerheit zeer klaarblijkelijk is; om dat het onmogelijk is dat zy alle, dusdanige, ja zeer veel andere dingen verzeekerende, zich zelven hebben bedrogen, of, ſedert het gevolg van zo veel eeuwen, ja in zeer veel dingen, van d' eerſte jaren des werrelts af, tot aan deze tijt, anderen hebben willen bedriegen.

[z] *Homo atrabilarius.*

Overweeg, ten tweeden dat Gods Kerk, van 't begin des werrelts, tot aan deze dag, met een [a] onäfgebroke gevolg voortgeplant, onbewegelijk en vaſt is gebleven, terwijl alle andere heidenſche of ketterſche Godsdienſten ten minſten daar na hun begin, ja miſſchien ook hun einde hebben genomen, en dewijl het zelfde van de Vorſtendommen der heerſchappijen, en van de gevoelens aller Philoſophen gezegt mag worden.

[a] *Succeſſio non interrupta.*

Wijders, overweeg ten darden, dat Gods Kerk, door Chriſtus koomſt in 't vleeſch van de dienſt van 't oude, tot de dienſt van 't nieuwe Teſtament overgebracht, en van Chriſtus zelf, de Zoon van de levendige God, geſticht, ſedert van d' Apoſtelen voortgeplant en uitgebreid is, gelijk ook van hun [b] leerlingen en navolgers, mannen, die naar de werrelt ongeleert waren, en echter alle de Philoſophen beſchaamt hebben; hoewel zy de Chriſtelijke Lering, die tegen het gemeen gevoelen ſtrijd, en alle menſchelijke [c] redenering overtreft, en te bovengaat, hebben geleert: mannen, zeg ik, die naar de werrelt onëedel, verächt en verworpen waren, en niet van de macht der Koningen, of aardſche Vorſten geholpen wierden; maar die, in tegendeel, van hen met alle qualen vervolgt zijn,

[b] *Diſcipuli.*

[c] *Ratiocinium.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en d'andere tegenſpoeden des werrelts geleden hebben, en welker werk, hoe de machtigſte Romainſche Kaizers dit meer poogden te beletten, ja onder te drukken, met alderhande Chriſtenen, zo veel als zy konden, te doden, zo veel te groter aanwas heeft genomen: en dat in dezer voegen Chriſtus Kerk binnen korte tijt over de gehele werrelt verſpreid, en eindelijk de kerkelijke Heerſchappy, na de bekering van de Romainſche Kaizer zelf, en van de Koningen en Vorſten van Europa tot die grote uitgeſtrektheit van macht aangegroeit is, daar over wy heden behoren verwondert te wezen: 't welk alles door liefde, lankmoedigheit, gedult, vertrouwen op God, en door d'andere Chriſtelijke deuchden, niet door gedruis van wapenen, gewelt van talrijke heiren, en verwoeſting van landen, (daar door de werreltſche Vorſten hun grenzen uitbreiden) te weeggebracht is, zonder dat de poorten der helle, gelijk Chriſtus ook belooft had, iets daar tegen vermogt hebben. Overweeg hier beneffens de ſchrikkelijke en onüitſprekelijke ſtrenge ſtraf, daar meê de Joden tot d'uitterſte trap van ramp en elende verdrukt zijn, om dat zy oorzaak, van dat Chriſtus gekruiſt wierd, geweeſt hebben. Bezie, deurzie en deurblaad de Hiſtorien van alle tijden; en gy zult niet vinden, dat 'er iets diergelijk in enige andere gemeenſchap van menſchen, ja zelfs niet in de droom, gebeurt is.

[d] Eſſentia.

[e] Antiquitas.

[f] Initium.

[g] Irreformabilitas.

Overweeg, ten vierden, dat deze dingen in de [d] wezentheit van de Katolijke Kerk ingeſloten worden, en warelijke onäffcheidelijke eigenſchappen van de zelfde Kerk zijn: namelijk, [e] d'Aalöutheit, door de welke zy, in de plaats van de Joodſche Godsdienſt volgende, de welk in die tijt de ware was, haar [f] begin van Chriſtus af, voor zeſtien eeuwen en een half, telt, daar door zy een gevolg van haar Harders, 't welk nooit afgebroken geweeſt heeft, afleid, en door de welke zy alleen de heilige en goddelijke boeken zuiver en onvervalſcht heeft bewaart, en gezamentlijk d'overlevering van Gods ongeſchreve Woort even zeker en onbeſmet bezit: d'Onveranderlijkheit, door de welke haar lering, en de bediening der Sacramenten, gelijk zy van Chriſtus zelf, en van zijn Apoſtelen ingeſtelt is, ongeſchonden, en in haar kracht (gelijk behorelijk is) bewaart word: d'Onfailbaarheit, door de welke zy alle dingen, die tot het Geloof behoren, met de hoogſte achtbaarheit, zekerheit en waarheit bepaalt en beſlecht, volgens de macht, van Chriſtus, aan haar tot dit einde geſchonken, en volgens de beſtiering van de heilige Geeſt, welks Bruit de Kerk is: [g] d'Onhervormelijkheit, die zy, gelijk blijkt, nooit behoeft, dewijl zy niet verdorven noch bedrogen

drogen kan worden, en zelve ook niet bedriegen: d'Enigheit, door de welke alle haar Leden het zelfde geloven, het zelfde leren, zo veel 't geloof aangaat, een en de zelfde altaar, en alle Sacramenten gemeen hebben, en eindelijk een en 't zelfde ademen, te weten een onderlinge gehoorzaamheit: wijders, d'onäffcheidelijkheit van enige ziel van haar af, onder welke fchijn het ook is, zonder te gelijk in d'eeuwige verdoemenis te vallen, 't en zy zy voor de doot weêr door berou daar meê verëenigt heeft geweeft; en hier door blijkt dat alle Ketterijen uit haar uitgegaan zijn, terwijl zy altijt aan zich zelve de zelfde, beftandig en vaft, als een fteen is gebleven: een zeer wijde uitgeftrektheit, door de welke zy zich zichtbarelijk over de gehele werrelt verfpreid; 't welk van geen andere Gemeente van fcheurmakers, ketters, of heidenen, ja ook van geen [h] burgerlijke beftiering, of philofophifche lering gezegt kan worden, gelijk ook geen uit de gezeide [i] eigenfchappen van de katolijke Kerk met enige andere Gemeente paft, of paffen kan: en eindelijk d'eeuwigheit tot aan des werrelts einde, daar af de weg zelf, de waarheit, en 't leven haar zeker maakt, en die door d'ervarentheit van alle de gezeide eigenfchappen, en te gelijk van de zelfde Chriftus door de heilige Geeft aan haar belooft en gegeven, ook opentlijk getoont word.

[h] *Regimen politicum.*

[i] *Proprietates.*

Aanfchou, ten vijfden, dat de wonderlijke ordening, door de welke de Kerk, zulk een groot en zwaar lighaam, geftiert en geregelt word, opentlijk aanwijft dat zy op een zeer bezondere wijze van Gods voorzienigheit afhangt, en dat haar bediening wonderlijk van de heilige Geeft gefchikt, befchermt en beftiert word, gelijk d'overëenkoming, die in alle dingen van deze werrelt begrepen word, d'almachtigheit, wijsheit, en onëindige voorzienigheit, die alles gefchapen heeft, en noch onderhoud, als met de vinger aanwijft; want in geen andere Gemeente word zodanige treffelijke en bepaalde ordening, zonder enige afbreeking, onderhouden.

Overweeg ten zeften, dat onder de Katolijken, behalven dat ontellijke van de beide geflachten, (van de welken noch veel overig zijn, en die ik zelf gezien en gekent heb) wonderlijk en zeer heiliglijk hebben geleeft, en door Gods almachtige kracht in Jefus Chriftus aanbiddelijke naam veel wonderdaden gedaan hebben, noch dagelijks veel fpoedige bekeeringen gefchieden, en van zeer boos in een beter, of Chriftelijk en heilig leven veränderen, en dat zy in 't algemeen, hoe zy tot groter heiligheit en volmaaktheit opklimmen, hoe zy ootmoediger fchijnen, en zich zelven onwaerdiger achten,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

achten, en 't lof van een heiliger leven aan anderen overgeven, en dat zelfs de grootſte zondaars echter altijt de behorelijke eerbiedigheit tot het heilige behouden, hun eige boosheit belijden, hun eige leven en onvolmaaktheden beſchuldigen, en daar af verloſt en beter begeren te worden: in voegen dat men zeggen mag dat de volmaaktſte ketter, of philoſoof, die 'er ooit geweeſt heeft, naauwelijks verdient onder d' onvolmaaktſte Katolijken aangemerkt te worden. Uit het welk ook blijkt, en zeer klaarblijkelijk volgt, dat de Katolijke [k] Lering zeer geleert, en door haar diepheid wonderlijk is, en, met een woort gezegt, alle de Leringen van deze werrelt overtreffen, vermits zy de menſchen beter maakt dan d' anderen, van welke Gemeente het ook is, en aan hen leert en onderwijſt de zekere weg tot de geruſtheit van gemoed in dit leven, en na het zelfde d' eeuwige zaligheit der zielen te verkrijgen.

k *Doctrina.*

Ten zevenden, neem ernſtelijk acht op d' openbare belijdenis van veel ketters, die door hardnekkigheit verhard zijn, en op die van de deftigſte philoſophen; te weten dat zy, na dat zy het katolijk geloof weêr hebben aangenomen, gezien en gekent hebben dat zy elendig, blint, onweetende, ja dwaas en zinneloos geweeſt hebben, terwijl zy, door hoogmoed gezwollen, en door de wint van verwaantheit opgeblazen, zich zelven t' onrecht inbeeldden dat zy in lering, geleertheit en volmaaktheit des levens verre boven d' anderen uitſtaken, en van de welken enigen daar na een zeer heilig leven geleeft, en de geheugenis van ontellijke [l] Wonderdaden nagelaten hebben: ja anderen zijn blijdelijk, en met de grootſte vreucht de marteling te gemoet gegaan, en enigen, onder de welken ook Auguſtinus geweeſt is, zeer ſcherpzinnige, diepgeleerde, zeer wijze en dieshalven zeer nutte [m] Leeraars, ja als Pylers van de Kerk geworden. Eindelijk, en ten leſten, neem uw gemerk op het zeer elendig en ongeruſt leven der [n] godverloghenaars, ſchoon zy ſomtijts een grote vrolijkheit van gemoed voor zich vertonen, en willen ſchijnen hun leven in blijſchap, en innerlijk met de grootſte geruſtheit van gemoed over te brengen. Maar aanſchou voornamelijk hun zeer rampzalige en ſchrikkelijke doot, van de welken ik zelf enige voorbeelden heb gezien, en zeer veel, ja ontellijken uit het verhaal der anderen, en uit de Hiſtorien even zekerlijk weet. Leer dan door 't voorbeelt van de zodanigen intijts wijs te wezen.

l *Miracula.*

m *Doctores.*

n *Athei.*

In dezer voegen ziet gy, of ten minſten verhoop ik dat gy ziet, hoe roekelozelijk gy u aan de waan van uw harſſenen beveelt: want indien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

indien Chriſtus te gelijk ware God en menſch is, gelijk zeer zeker is, zo zie waar toe gy gebracht zijt. Want indien gy in uw gruwelijke dolingen, en zeer zware zonden volhard, wat hebt gy anders te verwachten, als d' eeuwige verdoemenis? en hoe ſchrikkelijk dit is, hebt gy zelf t' overwegen. Bedenk hoe weinig bewijs gy hebt om de gehele werrelt, behalven uw elendige [o] aanbidders, uit te lachen, hoe dwaaſſelijk gy op d' overdenking van uw uitſteekend vernuft, en op d' ydelſte verwondering van vw zeer valſche en goddeloze lering verwaant en opgeblazen word, hoe ſchandelijk gy u zelf elendiger dan de beeſten maakt, met u zelf van de vrije wil te beroven; en zo gy de zelfde warelijk niet bevind, noch kent, hoe zult gy u zelf konnen bedriegen, met te denken dat uw lering het opperſte lof, ja de naaukeurigſte navolging waerdig is? Indien gy niet wilt ('t zy verre dat men zulks zou denken) dat God, of uw naaſte medelijden met u heeft, zo heb ten minſten medelijden met uw eige elende, door de welke gy u zelf elendiger, dan gy nu zijt, of minder elendig, dan gy worden zult, indien gy dus voortvaart, tracht te maken. Bekeer u, Philoſooph, beken uw wijze dwaasheit, en uw ſporeloze wijsheit. Wort ootmoedig, in plaats van verwaant; en gy zult genezen zijn. Aanbid Chriſtus in de heiligſte Driëenheit, op dat hy zich gewaerdig medelijden over uw elende te hebben, en u mag ontfangen. Lees de heilige Vaders, en de [p] Leeraars van de Kerk; en zy zullen u in die dingen onderwijzen, die gy te doen hebt, om niet te vergaan, maar 't eeuwig leven te hebben. Ga te rade met Katolijke menſchen, die in hun geloof zeer wel onderwezen, en van een goed leven zijn; en zy zullen aan u veel dingen zeggen, die gy nooit geweten hebt, en van de welken gy verbaaſt zult wezen. Ik heb deze brief met een mening en inzicht, die warelijk Chriſtelijk is, aan u geſchreven, vooreerſt op dat gy de liefde, die ik u toedraag, hoewel gy een Heiden zijt, zoud bekennen; en daar na om van u te verzoeken dat gy niet zoud voortvaren met ook anderen te verleiden. Ik zal dan dus beſluiten, dat het God belief uw ziel, zo gy wilt, uit d' eeuwige verdoemenis te rukken: dat gy niet vertrekt met de Heer te gehoorzamen, die u zo dikwijls door anderen heeft geroepen, en die u nu weder, miſſchien voor de leſte maal, door my roept, die, van Gods onuitſprekelijke barmhartigheit deze gunſt verkregen hebbende, van gantſcher harten de zelfde aan u toewenſcht: dat gy niet weigert; want indien gy God, die u roept, nu niet wilt horen, zo zal de gramſchap van de Heer zelf tegen u ontſteeken worden, en gy zult in gevaar zijn dat gy van zijn oneindige barm-

[o] *Adoratores.*

[p] *Doctores.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

barmhartigheit zult miſſen, en dat gy een elendige ſlachtöffer van de goddelijke gerechtigheit, die alles in haar gramſchap verteert, zult worden.

D' almachtige God verhoê dit, tot groter heerlijkheit van zijn naam, en tot zaligheit van uw ziel, gelijk ook tot een heilgeevend en navolgelijk voorbeelt van veel uwer rampzalige afgodendienaars. Door onze Heer en Zaligmaker, Jeſus Chriſtus, die met d' eeuwige Vader leeft en heerſcht, in enigheit van de heilige Geeſt, God in alle eeuwen. Amen.

Te Florence, d' elfde van September, 1675.

Vierenzeventigste Brief.

Antwoort op de voorgaande.

B. d. S. *aan* A. B.

Myn Heer,

IK heb eindelijk uit uw brief het geen verſtaan, 't welk ik naauwelijks kon geloven, toen 't van anderen aan my verhaalt wierd; namelijk, dat gy niet alleenlijk een lid van de Roomſche Kerk, gelijk gy zegt, maar ook een zeer heftig voorſtander daar af zijt geworden, en alreê geleert hebt uw tegenſtrevers te vervloeken, en baldadiglijk tegen hen uit te varen. Ik had voorgenomen niets hier op t' antwoorden, als verzekert dat gy nootzakelijker verloop van tijt, dan reden behoeft, om tot u zelf, en tot d' uwen weêr te keren. Ik verzwijg noch andere oorzaken, die gy eertijts goetkeurde, toen wy gezamentlijk van de Heer Steno ſpraken, welks voetſtappen gy nu navolgt. Maar zekere vrienden, die, beneffens my, grote hoop uit uw voortreffelijk vernuft ontfangen hadden, hebben ernſtiglijk aan my verzocht dat ik in de plicht van vrient niet gebrekkelijk zou wezen, en liever overwegen wat gy onlangs waart, niet wat gy nu zijt, en andere diergelijke dingen, door de welken ik eindelijk bewogen ben dit weinige aan u te ſchrijven, met ernſtig verzoek dat gy u verwaerdigt het zelfde gelijkmoediglijk te lezen, en t' overwegen.

Ik zal hier niet de gebreken der Prieſters en Pauzen verhalen, gelijk de gewoonte der tegenſtrevers van de Roomſche Kerk is, om u van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

van hen af te trekken: want dezen worden gemenelijk uit een quade drift te voorſchijn gebracht, en meer verhaalt om te vergrammen, dan om t' onderwijzen: ja ik ſta toe dat 'er in de Roomſche Kerk meer mannen van grote geleertheit, en goetgekeurt leven gevonden worden, dan in enige andere chriſtelijke Kerk, wie zy ook is; want dewijl 'er meer lieden van deze Kerk zijn, zo worden 'er in de zelfde ook meer mannen van alderhande ſtaat gevonden. Dit zult gy echter geenſins konnen loghenen, zo gy met de reden ook miſſchien de geheugenis niet verloren hebt; te weten, dat 'er in alle Kerken veel zeer eerlijke lieden zijn, die God in gerechtigheit en liefde dienen: want wy kennen veel zodanigen onder de Luiterſchen, Gereformden, Mennoniſten en Geeſtdrijvers; en, om van anderen te zwijgen, gy kent uw ouders, die in Albaas tijt, met gelijke ſtantvaſtigheit, als vryheit des gemoeds, alderhande pijnigingen om de godsdienſt hebben geleden. Gy moet dieshalven toeſtaan dat de heiligheit des levens niet aan de Roomſche Kerk eigen, maar aan alle Kerken gemeen is. En dewijl wy hier door weten (om met d' Apoſtel Joannes te ſpreken) dat wy in God blijven, en dat God in ons blijft, zo volgt dat het geen, 't welk de Roomſche Kerk van d' anderen onderſcheid, gantſchelijk overtollig, en by gevolg uit [a] waangeloof alleen ingeſtelt is. Want (gelijk ik met d' Apoſtel Joannes gezegt heb) de gerechtigheit en liefde zijn d' enige en zekerſte kenteekenen van het waar katolijk Geloof, en de ware vruchten van de heilige Geeſt; en ter plaats, daar dit gevonden word, is Chriſtus warelijk, en ter plaats, daar dit niet is, ontbreekt Chriſtus: want wy konnen door Chriſtus Geeſt alleen tot het beminnen van gerechtigheit en liefde geleid worden. Indien gy dit wel en recht by u zelf had willen overwegen, gy zoud u zelf niet verloren, noch uw ouders, die nu uw ongeval erbarmelijk bewenen, in bittere droefheit geſtort hebben.

[a] *Superſtition*

Maar ik keer weêr tot uw brief, in de welk gy vooreerſt beklaagt, dat ik lijd dat ik van de Vorſt der boze geeſten verleid word. Maar, ik bid u, wees wel gemoed. Keer weêr tot u zelf. Toen gy wel by uw verſtant waart, bad gy, zo ik niet bedrogen ben, d' oneindige God aan, door welks kracht alle dingen [b] volſtrektelijk gedaan en onderhouden worden. Maar nu droomt gy van een Vorſt, Gods vijant, die, tegen wil en dank van God, de menſchen ten meeſtendeel (want de goeden zijn 'er weinig) verleid, en bedriegt, de welken dieshalven van God aan deze meeſter der ſchelmſtukken overgelevert worden, om voor eeuwig gepijnigt te wezen. Lijd dan de goddelijke gerechtigheit dat de duivel, zonder geſtraft te worden, de men-

[b] *Abſolut.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

menſchen bedriegt, en geenſins dat de menſchen, die elendiglijk van de duivel zelf bedrogen en verleid worden, ongeſtraft blijven?

Deze ongerijmtheden zouden noch te verdragen wezen, indien gy d'oneindige en eeuwige God aanbad, niet de geen, die van Chatillon in Tienen (een ſtat, van de Nederlanders dus genoemt) zonder ſtraf te lijden, aan de paerden t'eten gegeven wierd. En gy, elendige, beklaagt gy my? En noemt gy mijn Philoſophie, die gy nooit gezien hebt, een [c] verdichtſel? O jongeling, van verſtant berooft! wie heeft u zo betovert, dat gy gelooft dat gy dit [m] opperſte en eeuwig Wezend verſlind, en in uw ingewant beſluit? Gy ſchijnt echter reden te willen gebruiken, en vraagt my, hoe ik weet dat mijn Philoſophie onder alle de genen, die men ooit in de werrelt onderwezen heeft, noch onderwijſt of ooit namaals zal onderwijzen, de beſte is? 't welk ik warelijk met beter recht aan u kan vragen. Want ik geef niet voor dat ik de beſte Philoſophie gevonden heb: maar ik weet dat ik de ware Philoſophie verſta.

c *Chymera.*

m *Ens ſummum & æternum.*

Indien gy aan my vraagt hoe ik dit weet, ik zal antwoorden, op de zelfde wijze, als gy weet dat de drie [d] hoeken van een [e] driehoek met twee rechte hoeken [f] gelijk zijn. Niemant, die gezont van harſſenen is, zeggen zal dat dit niet genoech is, noch van onreine geeſten dromen, die ons valſche [g] denkbeelden, met de waren gelijk, inblazen: want het ware wijſt zich zelf, en het valſche aan. Maar gy, die voorgeeft dat gy eindelijk de beſte godsdienſt, of eerder de beſte mannen hebt gevonden, aan de welken gy uw lichtgelovigheit toegeëigent hebt, *hoe weet gy dat zy de beſten onder alle de genen zyn, die andere godsdienſten hebben onderwezen, noch onderwijzen, of in 't aanſtaande zullen onderwijzen? Hebt gy alle die godsdienſten, zo ouden als nieuwen, die hier, en in Indiën, en over de gehele werrelt onderwezen worden, onderzocht? En ſchoon gy hen alle behoorelijk onderzocht had, hoe weet gy dat gy de beſte hebt verkozen?* dewijl gy geen reden van uw geloof kont geven. Doch gy zult zeggen dat gy op d'innerlijke getuigenis van Gods Geeſt geruſt zijt, en dat d'anderen van de Vorſt der boze geeſten verleid en bedrogen worden. *Maar alle de genen, die buiten de Roomſche Kerk zyn, zeggen met het zelfde recht het geen van hun geloof, 't welk gy van't uwe zegt.*

d *Anguli.*
e *Triangulus, Æquales.*
g *Idea.*

Voorts, het geen, dat gy van de gemene toeſtemming van veel duizenden van menſchen zegt, en van [h] 't onafgebroke gevolg der Kerk, enz. dit zelfde is het oude deuntje der Phariſeen. Want dezen brengen met geen minder onbeteutertheit dan de genen, die tot de Roomſche Kerk overgegeven zijn, duizenden van getuigen te voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

voorschijn, de welken met gelijke hardnekkigheit, als de getuigen der Roomsche Kerk, het geen, dat zy gehoort hebben, als van hen zelven ondervonden, verhalen. Wijders, zy vertonen hun stam en afkoomst tot aan Adam, en roemen met gelijke verwaantheit dat hun Kerk tot aan deze dag voortgeplant, onbewogen, en vast, ondanks de vijandelijke haat der Heidenen en Christenen, blijft. Zy verdedigen zich meest met d' outheit van alles. Zy roepen eenparigh lijk uit, dat zy [i] d'overleveringen van God zelf ontfangen hebben, en dat zy alleen Gods geschreve en ongeschreve Woort bewaren. Zeker, niemant kan ontkennen dat alle ketterijen uit hen uitgegaan zijn, en dat zy zelven enige duizent jaren lang, zonder enige dwang van heerschappy, en alleenlijk door de kracht van hun [k] waangeloof, gebleven zijn. De [l] Wonderdaden, die zy verhalen, om van de zaak zelve te zwijgen, zijn machtig om duizent klappers moede te maken. Maar 't geen, daar op zy zich meest verheffen, is dat zy meer martelaars, dan enig ander volk, tellen, en dagelijks het getal der gener vergroten, die voor 't geloof, 't welk zy belijden, met een bezondere stantvastigheit van gemoed het uitterste hebben geleden; en zeker, ook niet t'onrecht. Want ik zelf heb zeker Judas, die zy Getrou noemen, gekent, de welk in 't midden van de brant, toen men geloofde dat hy al doot was, de lofzang, de welk begint, *Aan u, mijn God, offer ik mijn ziel*, begon te zingen, en in 't midden van 't gezang de geest gaf. Ik beken, dat [q] d' ordening van de Roomsche Kerk, die gy zo hoog prijst, [m] staatkundig, en voor zeer veel vorderlijk is; en ik zou geloven dat 'er geen bequamer was om het gemeen volk te bedriegen, en de gemoeden der menschen te prangen, zo 'er niet d' ordening van de Mahometaansche Kerk was, die de zelfde verre overtreft: want sedert dat dit [n] waangeloof begin heeft genomen, zijn in hun Kerk geen scheuringen gerezen. Indien gy dan de rekening recht wilt maken, zo zult gy zien dat dit alleen, 't welk gy ten darden aanmerkt, voor de Christenen is; te weten, dat ongeleerde en ongeachte mannen bijna de gehele werrelt tot het Christelijk geloof hebben konnen bekeren. Doch deze reden dient niet alleenlijk voor de Roomsche Kerk, maar voor ons alle, die de Christelijke naam belijden.

Maar genomen dat alle de redenen, die gy bijbrengt, voor de Roomsche Kerk alleen waren; meent gy dat gy met de zelfden [o] d'achtbaarheit en 't gezach van de zelfde Kerk [p] wiskundiglijk zoud betogen? Dewijl dit verre daar af is, waaröm wilt gy dan dat ik geloven zal dat mijn betogingen van de Vorst der boze geesten,

i *Traditiones.*
k *Superstitio.*
l *Miracula.*
q *Ordo.*
m *Politicus.*
n *Superstitio.*
o *Authoritas.*
p *Mathematicè.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

en d' uwen van God ingegeven zijn; voornamelijk om dat ik zie (gelijk uw brief ook klarelijk aanwijst) dat gy een slaaf van deze Kerk zijt geworden, niet zo zeer door 't beleid van Gods liefde, als wel door vrees van [q] d' onderäardschen, die d' enige oorzaak van [r] 't waangeloof is. Want ik bid u, is uw ootmoedigheit zodanig, dat gy niet u zelf, maar d' anderen, die van zeer veel veröordeelt worden, gelooft? Acht gy dit hoogmoed en verwaantheit, dat ik reden gebruik, en dat ik op dit waar Woort van God, 't welk in 't gemoed is, en dat nooit geschonden noch gekrenkt kan worden, gerust ben? Wech dan met dit verderffelijk waangeloof; en erken de reden, die God aan u gegeven heeft; eer en gebruik de zelfde, zo gy niet onder de beesten gestelt wilt worden. Hou op van d' ongerijmde dolingen verborgentheden te noemen. Vermeng niet schandelijk die dingen, de welken aan ons onbekent zijn, of die wy noch niet gevonden hebben, met de genen, die, gelijk men toont, ongerijmt zijn, gelijk d' affschuwelijke geheimenissen van deze Kerk, van de welken gy gelooft dat zy zo veel te meer het verstant te boven gaan, als zy meer tegen d' oprechte reden strijden.

[q] *Inferi.*
[r] *Superstitio.*

Voorts, de [s] grontveest van de [t] godgeleerde Staatkundige Handeling, te weten, dat de heilige Schrift door de heilige Schrift alleen uitgelegt moet worden, word niet alleenlijk [u] onderstelt, maar ook op een [w] betogende wijze [x] betoogt waar, vast en bondig te wezen; voornamelijk in 't vierde [y] Hooftdeel, daar ook de gevoelens der tegenstrevers wederlegt worden: voeg hier noch die dingen by, de welken in 't einde van 't vijftiende Hooftdeel betoogt worden. Indien gy op dit weinige wilt merken, en daarënboven de Historien van de Kerk (daar in gy, gelijk ik zie, zeer onkundig zijt) onderzoeken, om te zien hoe valschelijk de Pausgezinden zeer veel dingen overleveren, en by welk geval, en met welke listen de Roomsche Paus zelf, sedert zes hondert jaren na Christus geboorte, het Vorstendom van de Kerk heeft verkregen, ik twijffel niet of gy zult eindelijk weêr wijs worden; en ik wensch van gantscher harten dat dit mag geschieden. Vaar wel.

[s] *Fundamentum.*
[t] *Tractatus Theologico-politicus.*
[u] *Supponere.*
[w] *Apodictice.*
[x] *Demonstrare.*
[y] *Caput.*

E I N D E.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Misſtellingen, in dit Werk ingeſlopen.

Pag.	*reg.*	*ſtaat*	*lees*
11	26	dit	deze
25	8	een denking	denking
26	16	wijze in iets anders is het geen,	wijze is het geen, dat in iets anders is,
49	4	en uitvinden	of bevatten
55	27	zaak:	zaak aangedaan:
82	32	en misſchien bedrogen	en bedrogen
86	25	eindig	onëindig
88	40	dit	een
89	4	eerſte tot het tweede	tweede tot het eerſte
	17	de	der
108	24	bezonder	ten deel
110	13	ziel	zielen
135	4	zy	wy
154	27	En dit is de zelfde reden van	En de zelfde reden is 'er van
167	23	die	drie
181	10	gelijkt;	vergelijkt;
188	4	wz een	wezen
198	25	tijt	tijt niet
228	23	een enig menſch, als veel,	veel menſchen, als een enige,
247	26	bloden	onkundigen
	30	blode	onkundige
248	4 en 8	bloden	onkundigen
333	10	van een enig geſlacht zal	van de Heerſchappy zal
356	3	zijn	is
370	29	Heerſchap	Heerſchapyy
371	26	van	aan
464	24	beweging der geſtalte,	beweging, geſtalte
474	34	dit	des
480	38	een	geen
521	29	wezentheit	wezentlijkheit
576	32	door eige	door zijn eige
591	25	valſche reden	valſche eeden
611	36	2. Maij 1671.	2. Junij 1674.
617	3	zo gy niet ontkent	zo gy ontkent
636	21	Laat ons de geſchape dingen afdeelen,	Laat ons tot de geſchape dingen afdalen,
644	9 en 10	zy	hy
	13	het	hy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

Misstellingen in d' aanwijzing op de Voorstellingen.

Pag.	*reg.*	*staat*	*lees*
12	38	*zeste*	*tiende*
67	31	*darde*	*achtste*
73	20	ook van	ook (*volgens d' elfde Voorstelling in dit deel*) van
95	26	*zevenenveertigste*	*zesenveertigste*
110	15	*zeventiendartigste*	*zesendartigste*
143	3	drieëndartigste Voorstelling	*dartiende Voorstelling, en drieënzwintigste Voorstelling*
149	11	gevolg zich	gevolg (*volgens d' eenentwintigste Voorstelling van dit deel*) zich
194	20	dieshalven, de ziel	dieshalven (*volgens de twaalfde Voorstelling van het tweede deel*) de ziel
200	22	*bepaling*	*Voorstelling*
219	25	in het *tweede deel*	in het *darde deel*
220	7	zijn,	zijn, (*volgens de drieëndartigste Voorstelling van dit deel*)
245	28	dat is, te	dat is, (*volgens de drieëndartigste Voorstelling van dit deel*) te
275	27	*zeventiendartigste*	*Zevententwintigste*
279	23	zelfde	zefte

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

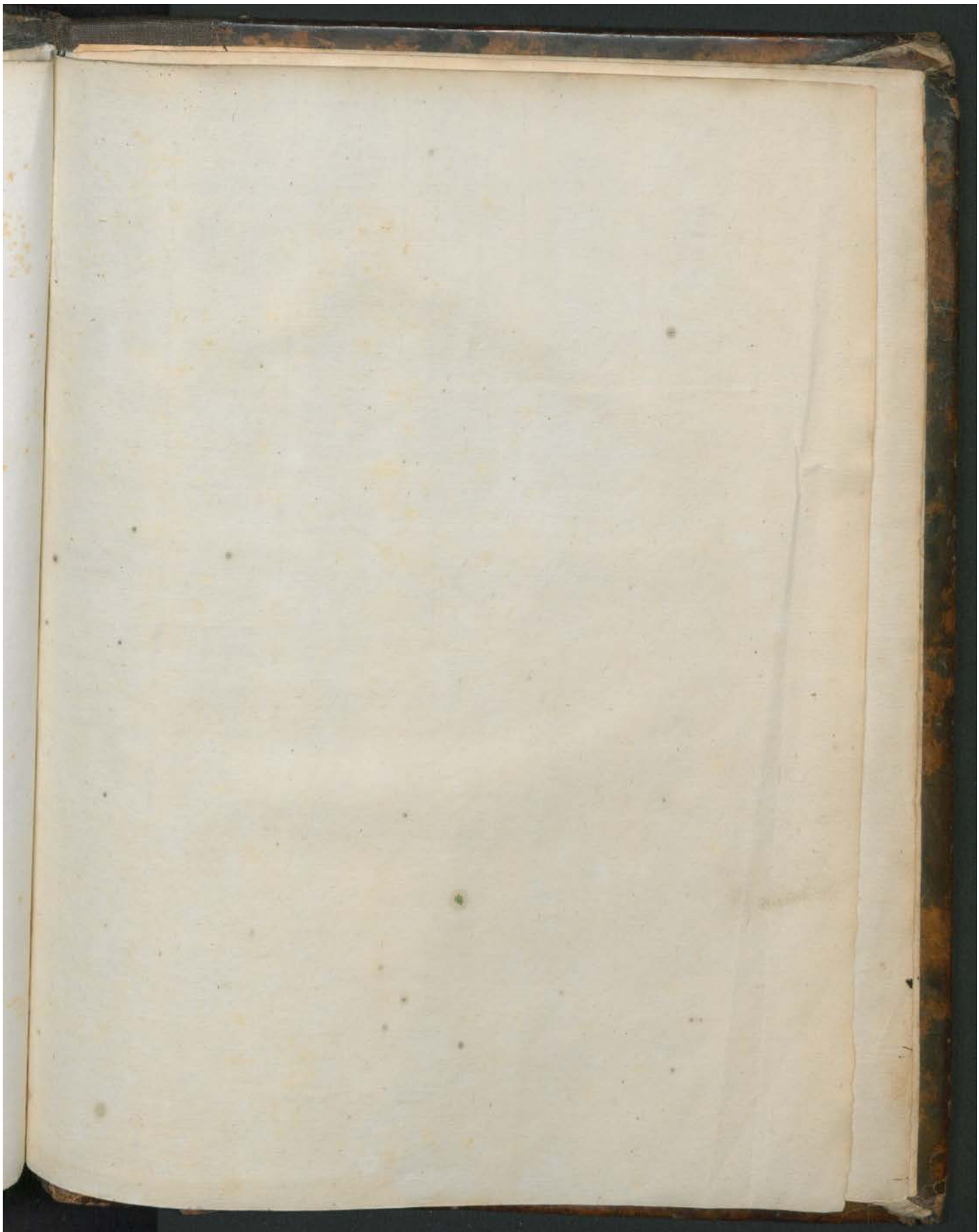

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

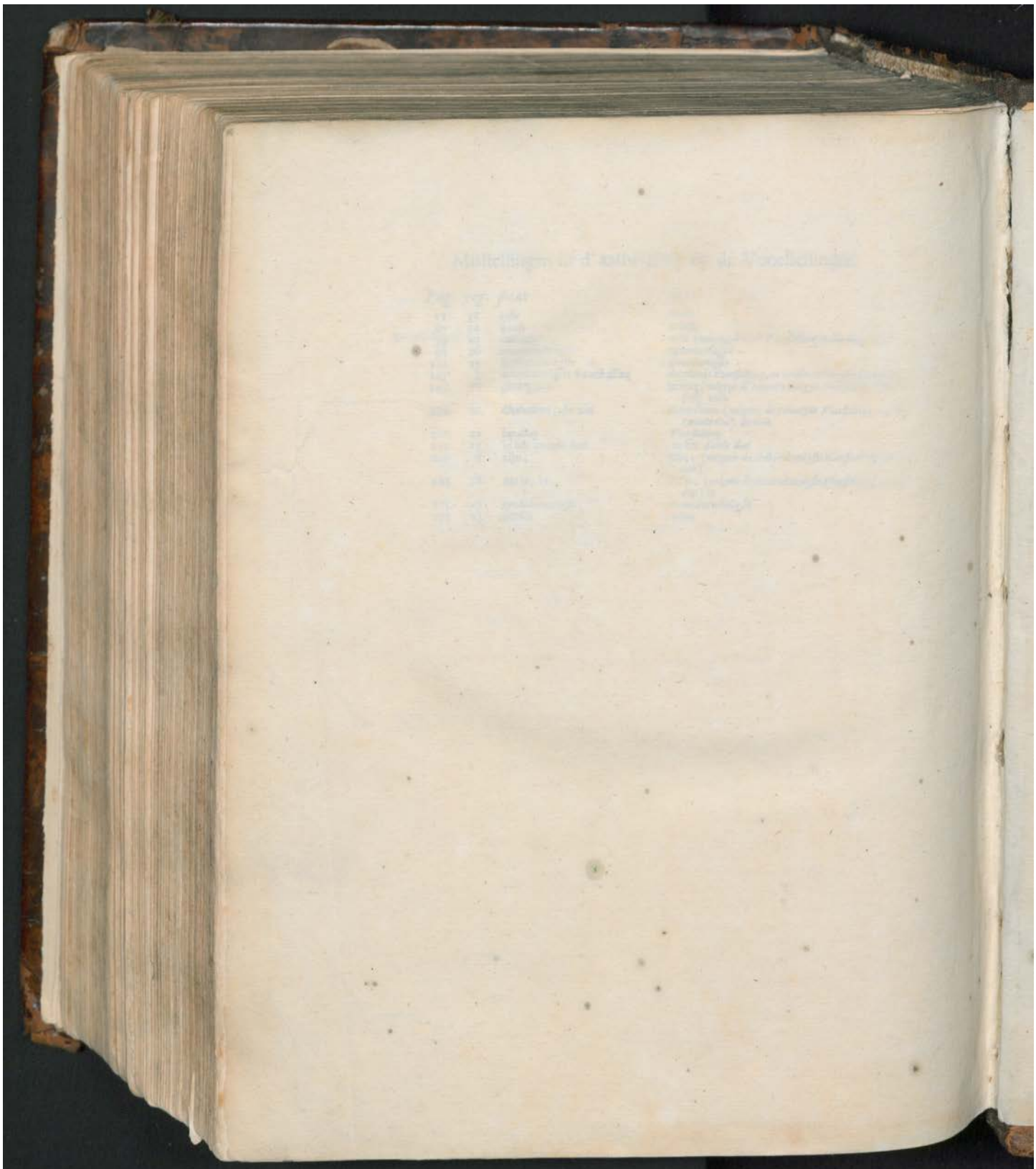

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

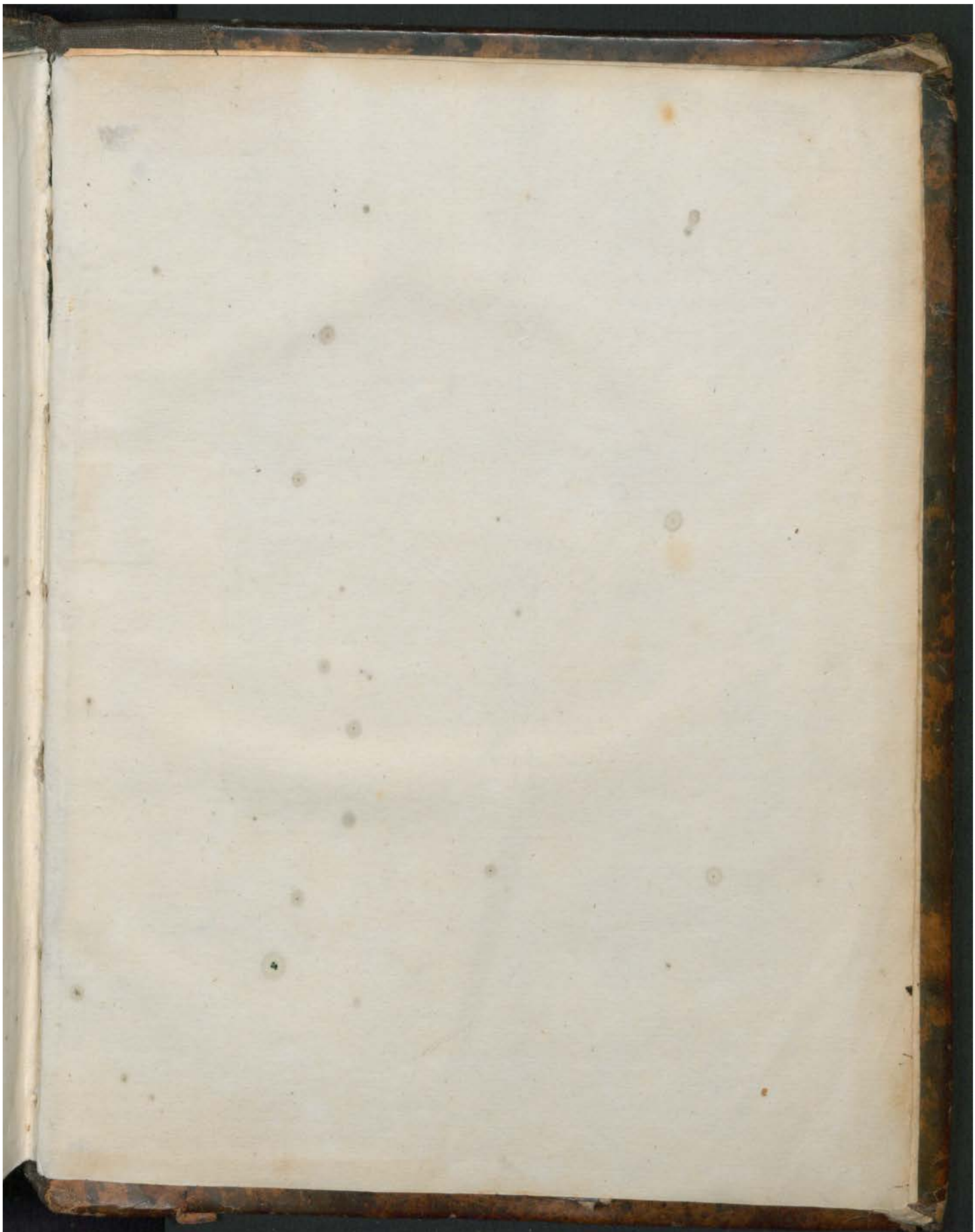

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

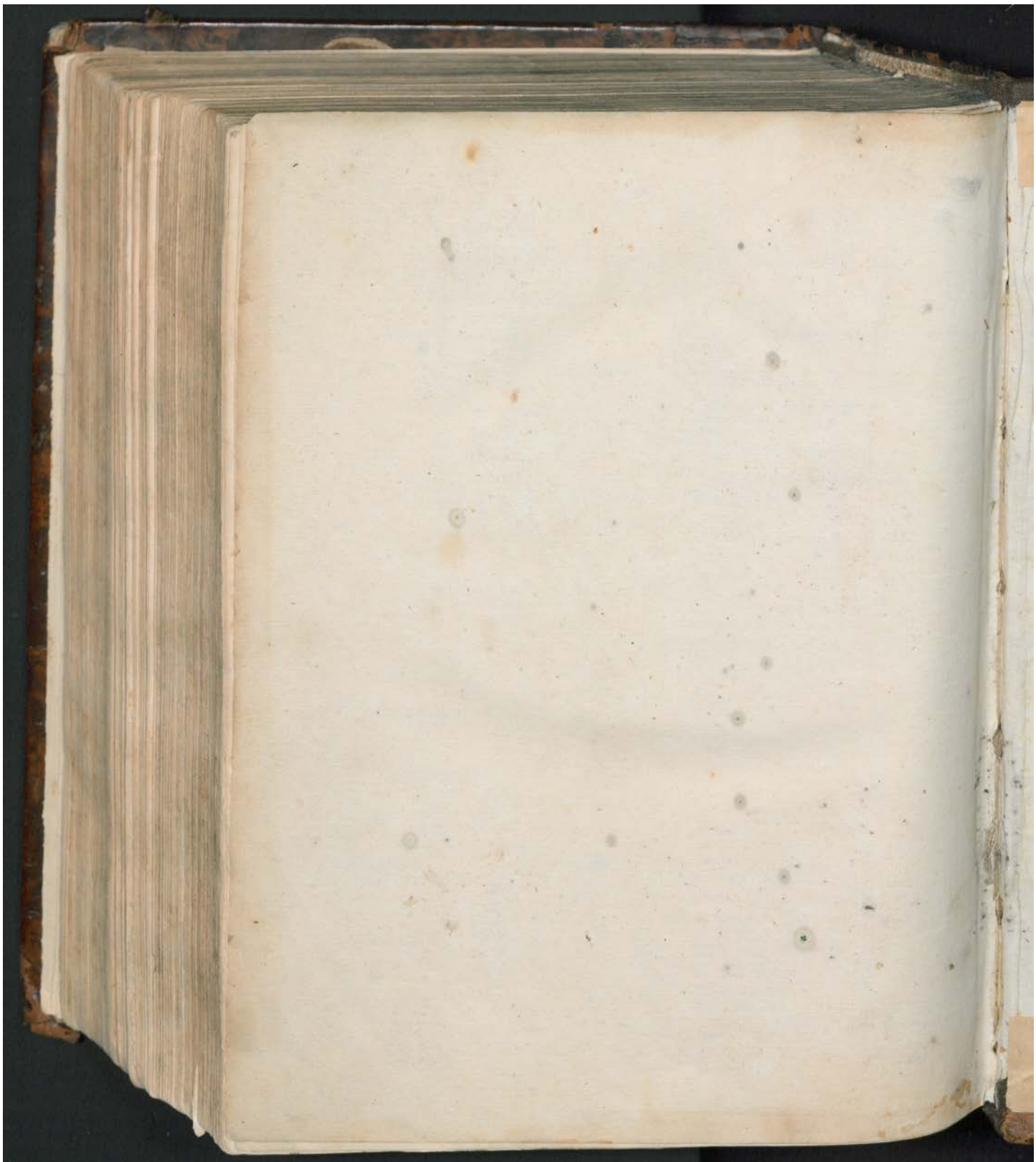

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8

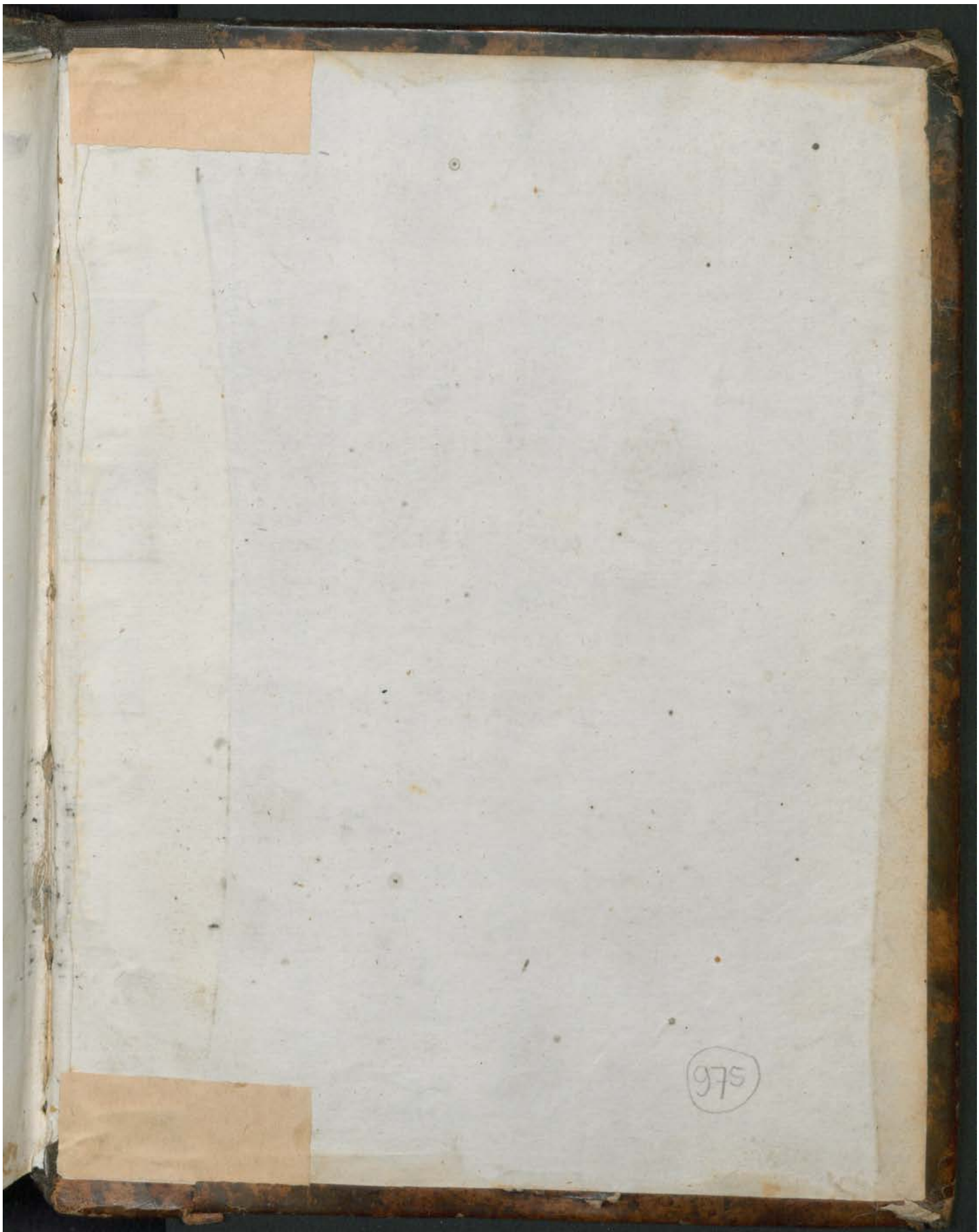

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
450 D 8